

UNIVERSAL
LIBRARY

OU 198099

UNIVERSAL
LIBRARY

ಮರಾಟರೂ ಇಂಗ್ಲೀಷರೂ

(೩ ಭಾಗ ಪೂರ್ಣ)

ಭಿ. ಪ. ಕಾಳೆ

K9
K1

ಶ್ರೀಶೇಷಾಚಲ ಗ್ರಂಥಮಾಲೆ, ಧಾರವಾಡ.

ಮರಾಟರೂ ಇಂಗ್ಲಿಷರೂ

(ಸಾಧಾರಣ ಐತಿಹಾಸಿಕ ಪುಸ್ತಕ)

೧-೨-೩ ಭಾಗಗಳು

ಅನುವಾದಕ:

ಬಿ. ಪ. ಕಾಳೆ.

ಪ್ರಕಾಶಕ:

ಮ. ಗು. ಕುಲಕರ್ಣಿ

ಸಂಪಾದಕ ಸ. ಚ.

ಅನಂದವನ-ಅಗಡಿ

೧೯೪೧

❦ ಮುನ್ನುಡಿ ❦

ನೂರು ನೂರಾಶಪ್ತ ವರ್ಷಗಳ ಹಿಂದೆ ಪುಣೆಯೊಳಗಿನ ಮರಾಟಾ ಶಾಹಿಯು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದನು. ಮರಾಟಾಶಾಹಿಯು ನಿಜವಾದ ಅಂತವು ಯಾವ ದಿವಸ ವಾಯಿತೆಂಬ ಬಗ್ಗೆ ಮತಭೇದವಿದೆ. ಕೆಲವರು ತಾ|| ೧೨ನೇ ಫೆಬ್ರವರಿ ೧೭೯೪ಕ್ಕೆ, ಕೆಲವರು ತಾ|| ೧೩-೩-೧೮೦೦ಕ್ಕೆ, ಕೆಲವರು ತಾ|| ೩೧-೧೨-೧೮೦೨ಕ್ಕೆ, ಕೆಲವರು ತಾ|| ೨೨-೯-೧೮೦೩ಕ್ಕೆ, ಕೆಲವರು ತಾ|| ೧೩-೧೧-೧೮೦೩ಕ್ಕೆ, ಕೆಲವರು ಬಾಬಾ ರಾಯನು ಜನರಲ್ಲಿ ಮೂಲಕಮಾಡಿದ ಸ್ವಾಧೀನವಾದ ತಾ|| ೩-೬-೧೮೦೪ಕ್ಕೆ ಬೇರೆ ಕೆಲವರು ಮರಾಟರ ಮೂಲ ಪಟ್ಟವಾದ ಸುತಾರೆಯು ಸಾಲಮಾತೆ ಆದ ದಿನ ಅಂದರೆ ತಾ|| ೧೬-೫-೧೮೪೯ಕ್ಕೆ ಮರಾಟಾಶಾಹಿಯ ಅಂತವೆಂದು ಗಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಆ ದಿನವು ಯಾವದೇ ಇದ್ದರೂ ಮರಾಟರಿಗೂ ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೂ ಎಂದಿನಿಂದ ಸಂಬಂಧವುಂಟಾಯಿತೋ, ಅಂದಿನಿಂದ ಮರಾಟಾಶಾಹಿಯು ಅಂತದ ವರೆಗಿನ ಅವರಿವರ ಸಂಬಂಧದ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತ ಇತಿಹಾಸವು ಈ ಚಿಕ್ಕ ಪುಸ್ತಕದಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಈ ಪುಸ್ತಕ ವಾಚನದಿಂದ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ತಿಳಿದುಬರುವದೇನೆಂದರೆ, ಮರಾಟರಿಗೂ ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೂ ಅರ್ಥಾತ್ ಹಿಂದುಸ್ತಾನದ ನಿವಾಸಿಗಳಿಗೂ ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೂ ಸಂಬಂಧವುಂಟಾದಾಗ ಐರೋಪ್ಯ-ವೈಭವ-ಶೌರ್ಯ-ಸಾಹಸ-ಶಿಸ್ತು-ಭೋಗ-ಬುದ್ಧಿಮತ್ತೆ ಮುಂತಾದ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ರಾಷ್ಟ್ರೀಯತ್ವದ ಹಾಗೂ ರಾಷ್ಟ್ರಪ್ರೇಮಕ ಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ಮರಾಟರು ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗಿಂತ ಕಡಿಮೆ ಯೋಗ್ಯತೆಯವರಾಗಿದ್ದೀ; ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಬಾಬಿನಲ್ಲಿ ಇವರನ್ನು ನುಂಗಿ ನೀರು ಕುಡಿಯುವ ಹಾಗಿದ್ದರು. ಪೇಶ್ವೆ ಮಾಧವ ರಾಯನ ಕಾಲದ ವರೆಗೂ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಹೇಗೆಯೇ ಇರಲಿಲ್ಲವೇಕೆ, ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಬಾಬಿನಲ್ಲೂ ಮರಾಟರಿಗೆ ತಲೆಜಾಗಿಯೇ ನಡೆಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು; ಆದರೆ ಬರಬರುತ್ತ ನಮ್ಮವರ ಅಂತರಂಗ-ಬಹಿರಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಕೊಂಚವೂ ಸುಧಾಂಜಿಯಾಗಲಿಲ್ಲ. ಇವರು ದಿನದಿನಕ್ಕೆ ವ್ಯಕ್ತಿಗತ ಸ್ವಾರ್ಥಲೋಲುಪರಾಗಿ, ರಾಷ್ಟ್ರೀಯತ್ವವೆಂದರೇನು? ಅದನ್ನು ಹೇಗೆ ಸಂಪಾದಿಸಬೇಕು? ಮತ್ತು ಹೇಗೆ ಸಂರಕ್ಷಿಸಬೇಕು? ಮುಂತಾದವು ದುರ್ಲಭ್ಯವಾದವು; ಅಲ್ಲದೆ, ಪರಕೀಯರು ರಾಷ್ಟ್ರೀಯತ್ವಕ್ಕಾಗಿ ವ್ಯಕ್ತಿಗತ ಸ್ವಾರ್ಥವನ್ನು ಎಷ್ಟು ತುಚ್ಛೀಕರಿಸುವರೆಂಬದರ ಕಡೆಗೆ ಕಣ್ಣೆತ್ತಿ ಕೂಡ ನೋಡದಾದರು. ಆ ದುರ್ಗುಣ ಜಾಡ್ಯದಿಂದಲೇ ನಮ್ಮ ಮರಾಟಶಾಹಿಯು ಲಯಹೊಂದಿತೆಂಬದು ನಿರ್ವಿವಾದವು.

ಇಂಥ ಅತ್ಯುತ್ತಮ ಪುಸ್ತಕವನ್ನು ಕನ್ನಡಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಅನುಜ್ಞೆಯನ್ನಿತ್ತ ಒಗೆ ಶ್ರೀಮಾನ್ ನ. ಚಿ. ಕೇಳಕರರಿಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಮಣಿಯಾಗಿರುವೆನು.

ಯಿಂದ ಈಗಲೂ ನೋಡುತ್ತಿರುವಂತೆ, ಇಂಗ್ಲಿಷರನ್ನು ಕಂಡ ಮರಾಟರು ಆ ಕಾಲಕ್ಕೆ ನೆರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು. ಮೊದಮೊದಲು ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬರುತ್ತಿದ್ದ ಇಂಗ್ಲಿಷ ಪ್ರವಾಸಿಗಳು ಈ ದೇಶದ ಜನರ ವರ್ಣನವನ್ನು ಬರೆದು ಇಟ್ಟಿರುತ್ತಾರೆ. ಅದರ ಮೇಲಿಂದ ಅವರ ಆಶ್ಚರ್ಯಭರಿತ ವೃತ್ತಿಯು ಚೆನ್ನಾಗಿ ವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಮರಾಟರಿಗೂ ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೂ ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ಮೊದಲು ಭೆಟ್ಟಿಯಾದಾಗ “ನಾವು ಈ ಮರಾಟರ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ನುಂಗಿ ತಿರು ಹಿಡಿಯುವೆವೆಂದೂ, ಅವರು ನಮ್ಮ ಆಧೀನರಾಗುವರೆಂದೂ” ಯಾವ ಇಂಗ್ಲಿಷನೂ ತರ್ಕಿಸಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ. ಅದರಂತೆ “ತಮ್ಮ ಬಳಿಯಲ್ಲಿ ಒಳ್ಳೆ ವಿನಯವಿರುವ ವರ್ತಮಾನ, ನಿರಾಕೇಶವನ್ನು ಒಳ್ಳೆ ಆದರದಿಂದ ಬರ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಈ ಇಂಗ್ಲಿಷ ವರ್ತಕರು ಮುಂದೆ ತಮ್ಮ ರಾಜರಾಗುವರೆ”ಂಬ ಕಲ್ಪನೆಯು ಯಾವ ಮರಾಟರಿಗೂ ಉಂಟಾಗಿರಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ; ಆದರೆ ಜಗದೀಶನ ಲೀಲೆಯು ವಿಚಿತ್ರವಾದದ್ದು. ಆತನ ಲೀಲಾಮೃತದಿಂದ ಬಗೆಬಗೆಯ ಚಮತ್ಕಾರಗಳು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುತ್ತಿತ್ತವೆ. ಆರುಸಾವಿರ ವೈಲುಗಳಾಚೆಯ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಹಿಂದುಸ್ತಾನಕ್ಕೆ ಜಲಮಾರ್ಗದಿಂದ ವ್ಯಾಪಾರಕ್ಕೆಂದು ಬರುವದೂ, ಅವರು ತಮ್ಮ ಉದ್ಯೋಗವನ್ನು ಬೆಳೆಸುತ್ತ ಕಡೆಗೆ ಇಲ್ಲಿಯ ಅಧಿರಾಜರಾಗಿ ಕೂಡುವದೂ ನಿಯತದ ಚಮತ್ಕಾರವಲ್ಲದೆ ಮತ್ತೇನಿರಬೇಕು? ಇಷ್ಟು ದೂರದ ಜನರು ಇಷ್ಟು ನಿಕಟದ ಸಂಬಂಧಿಕರಾದದ್ದು ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಇದೇ ಮೊದಲೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಇನ್ನು ಜಗತ್ತಿನೊಳಗಿನ ಯಾವುದೊಂದು ಜನಾಂಗವು ಒಂದೇ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಕಡೆತನಕ ವಾಸಿಸಿರದೆಂಬದು ನಿಶ್ಚಿತವಾಗಿದ್ದರೂ, ಮಾನವ ವಂಶದ ಉಗಮಸ್ಥಾನವನ್ನು ಶೋಧಿಸುವ ದಿವ್ಯದೃಷ್ಟಿಯು ಲಭಿಸಿದರೆ, ಮನುಷ್ಯನ ಸ್ಥಾನಿಕ ದೇಶಾಭಿಮಾನವು ಕದಾಚಿತ್ ನಷ್ಟವಾಗಿ, ಅವನಿಗೆ ವಿಶ್ವಮಂಥಾತ್ಮ ದೃಷ್ಟಿಯು ಲಭಿಸುವದಾಗಿದ್ದರೂ, ಲೋಕಮಾನ್ಯ ಟೆಳಕರ ಉಪಪತ್ತಿಯಂತೆ ಆರ್ಯನ್ ಜನಾಂಗವು ಉತ್ತರಾರ್ಧ್ರವದಿಂದ ಕೆಳಗೆ ಇಳಿಯುತ್ತ ಇಳಿಯುತ್ತ ಭೂಮಧ್ಯರೇಷೆಯ ವರೆಗೆ ಬಂದಿದೆಂದು ತಿಳಿದರೂ, ಖುದ್ದ ಹಿಂದುಸ್ತಾನದಲ್ಲಿ ಅವರು ಇಷ್ಟು ದೀರ್ಘಕಾಲದ ವರೆಗೆ ವಾಸಿಸಿರುವದರಿಂದ, ಅವರಿಗೆ ತಾವು ಪರವೇಶದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುತ್ತೇವೆಂಬ ಕಲ್ಪನೆಯೇ ಲೋಪವಾಗಿ ಬಿಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಆಧ್ಯಪೂರ್ವಜರೂ, ಮರಾಟರ ಆಧ್ಯಪೂರ್ವಜರೂ ಕದಾಚಿತ್ ಉತ್ತರಾರ್ಧ್ರವದ ಬಳಿಯಲ್ಲಿ ಒತ್ತಟ್ಟಿಗೆ ಕೂಡಿ ಇದ್ದಿರಬಹುದು, ಆದರೆ ಮನುಷ್ಯನ ಸ್ಮರಣದ ಅಚ್ಚಿನ ಹಾಗು ವಾಙ್ಮಯದ ಉಗಮದ ಪೂರ್ವದ ಸಂಗತಿಗಳನ್ನು ಲೆಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಹಿಡಿಯಬರುವಂತಿಲ್ಲ. ಈ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನಾವು ಹಿಂದೂ ಆರ್ಯರು ಅನಾದಿಕಾಲದಿಂದ ಹಿಂದುಸ್ತಾನದ ರಹಿವಾಸಿಗಳೆಂದೂ, ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಅನಾದಿಕಾಲದಿಂದ ಇಂಗ್ಲಂಡದ-ಯುರೋಪದ-ರಹಿವಾಸಿಗಳೆಂದೂ ತಿಳಿಯುವದು ನ್ಯಾಯವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಮರಾಟರೂ ಇಂಗ್ಲಿಷರೂ ಪೂರ್ವದ ಅಣ್ಣ-ತಮ್ಮಂದಿರೆಂದು ತಿಳಿದರೂ ಅವರಲ್ಲಿ ಪ್ರಸ್ತುತಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ ನಿಕಟದ ಸಂಬಂಧವು ಮಾತ್ರ ಆಶ್ಚರ್ಯ, ಕೃಂತ ಆಶ್ಚರ್ಯವೆಂದು ಹೇಳದಿರಲಾರೆವು.

ಹದಿನೇಳನೇ ಶತಕದ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಹಿಂದುಸ್ತಾನದಲ್ಲಿ ಒಮ್ಮೆಲೆ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಎರಡು, ರಾಜಕೀಯ ಸತ್ತೆಗಳು ಉದಯಹೊಂದಿದವು. =ವುಗಳಲ್ಲೊಂದು ಇಂಗ್ಲಿಷರದು; ಅದು ಆಗ್ಲಿ ಸರ್ವಿಸದಾಗಿ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವದರಲ್ಲಿತ್ತು. ಎರಡನೇದು ಮರಾಟರ ಸತ್ತೆಯು ಪುನರುಜ್ಜೀವನಗೊಳ್ಳುವದರಲ್ಲಿತ್ತು. ಹದಿಮೂರನೇ ಶತಕ ಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲು ಹಿಂದುಸ್ತಾನದ ಎಲ್ಲ ಕಡೆಗಳಲ್ಲೂ ಹಿಂದೂ ಸತ್ತೆಯೇ ಪ್ರಚಲಿತ ವಾಗಿದ್ದಿತು; ಆದರೆ ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಂತೆ ಇಡೀ ಹಿಂದುಸ್ತಾನವನ್ನು ಆಕ್ರಮಿಸಿದಂ ತಹ ಎಲ್ಲೆಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ತನ್ನದೇ ಸತ್ತೆಯನ್ನು ನಡೆಸುವಂತಹ ಒಬ್ಬನೇ ಅಧಿ ರಾಜನು-ಸಮ್ರಾಟನು ಆಗ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಇಡೀ ಹಿಂದುಸ್ತಾನದಲ್ಲಿ ಗಂ-ಗಾ ಜನ ಪ್ರಮುಖ ಸ್ವತಂತ್ರ ರಾಜರೂ, ಅವರಿಂದ ಗೆದ್ದಂಥವರಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಅವರ ಆಶ್ರಯದಲ್ಲಿದ್ದಂಥ ನೂರಾರು ಜನ ಉಪರಾಜರೂ, ಮಾಂಡಲಿಕರೂ, ಪಾಳಯಗಾರರೂ, ನಾಯಕರೂ, ಸರದೇಶಮುಖರೂ, ವತನದಾರರೂ, ಪಾಟೀಲರೂ ಇದ್ದರು. ನಮ್ಮ ಹಿಂದುಸ್ತಾನ ದೊಳಗಿನ ಸ್ಥಾನಿಕ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯದ ಪರಂಪರೆಯು ಬಹು ಪ್ರಾಚೀನಕಾಲದ್ದಾಗಿರುವದು. ಪರಚಕ್ರ ಬಂದರೂ ಕೂಡ ವಿಜಯಿಯಾದ ರಾಜನು ಬಹಳವಾದರೆ ಕಪ್ಪ-ಕಾಣಿಕೆ ಗಳನ್ನು ಪಡೆದು ಹಿಂದಿರುಗಬೇಕು ಆಗಲೂ ವಿಜಯದ ಕೊಬ್ಬು ಸರ್ವತ್ರದಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಪ್ರಸ್ತುತದಂತೆ ಸೋತ ರಾಷ್ಟ್ರವನ್ನು ಉದದಂತೆ ನಿರಂತರವಾಗಿ ಕಾಲ್ಪೊಡಗಿಸಿ ಕೊಂಡು ಕೂಡುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ; ಅಥವಾ ಜಿಗಳೆಯಂತೆ ಸೋತ ರಾಷ್ಟ್ರದ ಸತ್ತರಕ್ತವನ್ನು ಹೊಟ್ಟೆಯುಬ್ಬುವವರೆಗೂ ಹೀರುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಕೇವಲ ಕೀರ್ತಿಗಾಗಿಯೂ ಬಾಹುಬಲ ಪ್ರದರ್ಶನಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಆಗಿನ ಪ್ರಬಲ ರಾಷ್ಟ್ರಗಳು ಪರರಾಷ್ಟ್ರಗಳ ಮೇಲೆ ದಿಗ್ವಿಜಯಕ್ಕೆ ಹೊರಡುತ್ತಿದ್ದವಲ್ಲದೆ, ಈಗಿನಂತೆ ಕೇವಲ ತಮ್ಮ ಹಾಗೂ ತಮ್ಮವರ ಉದರಂಭರಣಾ ಕ್ಯಾಗಿ ಹೊರಡುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ.

ಭಾರತ ಹಾಗೂ ರಾಮಾಯಣಗಳಲ್ಲಿ ದಿಗ್ವಿಜಯದ ಹಲವು ಪ್ರಸಂಗಗಳ ವರ್ಣನೆ ವಿರುತ್ತದೆ. ಆಗಿನ ದಿಗ್ವಿಜಯಗಳು ಘಟಿಸುತ್ತದವರು ಸೋತೆವೆಂದು ಸಂಜ್ಞೆ ದೋರಿದರೆ, ಇಲ್ಲವೆ ಕಪ್ಪು-ಕಾಣಿಕೆಗಳನ್ನು ಒಪ್ಪಿಸಿದರೆ ತೀರಿತು. ಅವರು ತಮ್ಮ ದೇಶಕ್ಕೆ ಮರಳಿ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದರು. ಯಾವನೊಬ್ಬ ರಾಜನು ಪರರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ರಾಜಕೀಯ ಅಮಲನ್ನು ಕೂಡಿಸಿದನೂ ಅವನು ಅಲ್ಲಿ ಸ್ವತಃ ನೆಲೆಗೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದಿಲ್ಲವೆಂದರೆ ಅಲ್ಲಿ; ತನ್ನ ಸುಭೇದಾರ ಇಲ್ಲವೆ ಗರ್ವನನ್ನು ಅಲ್ಲಿ ನಿರಂತರವಾಗಿ ಇರಿಸುತ್ತಿದ್ದಿಲ್ಲ ಒಂದು ವೇಳೆ ಸಂಘ ಅಧಿಕಾರಿಯು ನೇಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟರೂ ಸೋತದೇಶದ ಅಂತರ್ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಕೊಂಚವೂ ಕೈಹಾಕುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಆ ಕಾಲದ ಜನಾಬುದಾರಿಯ ಅರ್ಥವೇ ಬೇರೆ ಯಾಗಿತ್ತು ತನ್ನ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯು ಸ್ವಾಭಿಮಾನದ ಮೂಲಕ ಯಾವನೊಬ್ಬ ರಾಜನಿಗೆ ಶೇಷವೆಂದು ಅನಿಸಿದರೂ ಅದನ್ನು ತನ್ನಿಂದ ಜಿತರಾಷ್ಟ್ರದವರು ಅನುಸರಿಸಲೇ ಬೇಕೆಂದೂ, ಒತ್ತಾಯದಿಂದಾದರೂ ಅದನ್ನು ಅವರಿಗೆ ಕಲಿಸಿಯೇ ತೀರುವ ಜನಾಬ ದಾರಿಯು ತನ್ನ ಮೇಲೆ ಇದೆಯೆಂದೂ ಅವನು ತಿಳಿಯುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಅಶೋಕ ಮೊದ

ಲಾದ ಸಾಮ್ರಾಟರು ಎಷ್ಟೋ ವಿದೇಶಗಳನ್ನು ಗೆದ್ದಿದ್ದರು; ಆದರೆ ತಾವು ಗೆದ್ದಂಥ ರಾಷ್ಟ್ರದ ಅಂತರ್ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಅವರು ಎಳ್ಳಷ್ಟೂ ಕೈ ಸೇರಿಸಲಿಲ್ಲ. ಧಾರ್ಮಿಕ ನಡವಳಿಕೆ, ನ್ಯಾಯವಿಚಾರ, ಶಿಕ್ಷಣ, ಗ್ರಾಮವ್ಯವಸ್ಥೆ, ವ್ಯಾಪಾರೋದ್ಯೋಗ ಮುಂತಾದ ಬಾಬುಗಳಲ್ಲಿ ಸನಾತನ ಪದ್ಧತಿಯಂತೆ ನಡೆಯಲಿಕ್ಕೆ ಆಗಿನ ಜನರಿಗೆ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಅಧಿಕಾರವಿದ್ದಿತು; ಮತ್ತು ರಾಜಾಧಿಕಾರಿ ಹಾಗೂ ಪ್ರಜೆಗಳು ಇವರ ಸಂಬಂಧವು ಕೃಚ್ಛಿತ್ತಾಗಿಯೇ ಉಂಟಾಗಿತ್ತು. ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಜಾತಿಯ ಜನರಲ್ಲಿ ಸಂಚಾರ್ಯತೆಯ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯು ಆಗಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿದ್ದು, ರಾಜಾಜ್ಞೆಯು ಅಮಲಬಜಾವಣಿಯು ಆ ಸಂಚಾರ್ಯತೆಸಂಸ್ಥೆಗಳ ಮುಖಾಂತರವಾಗಿಯೇ ಆಗುತ್ತಿತ್ತು. ಸೋತ ರಾಷ್ಟ್ರವು ಕರಭಾರವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಿತ್ತು, ಆದರೆ ಆ ಬಗ್ಗೆ ಗ್ರಾಮಸಂಸ್ಥೆಗಳೇ ಜವಾಬುದಾರಗಳಾಗಿದ್ದು, ಗ್ರಾಮಸಂಸ್ಥೆಯ ಹೊರತು ಆ ಬಗ್ಗೆ ಬೇರೆ ಯೋಗ್ಯ ಅಧಿಕಾರಿಯೇ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಆಗಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ರೂಢವಾಗಿತ್ತು.

ಮುಸಲ್ಮಾನರು ಹದಿಮೂರನೆಯ ಶತಕದ ಈಚೆಗೆ ಹಿಂದುಸ್ತಾನಕ್ಕೆ ಬಂದರು. ಅವರ ಆಗಮನದಿಂದ ಆ ನಮ್ಮ ಹಿಂದಿನ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ತುಸು ಹೆಚ್ಚು ಕಡಮೆಯಾಗಹತ್ತಿತು. ಆ ಜನರು ವಿದೇಶಿಗಳಾಗಿದ್ದು, ಇವರು ಕೇವಲ ಕೀರ್ತಿಲೋಲುಪತೆಯಿಂದಲೇ ದಿಗ್ವಿಜಯ ಮಾಡುತ್ತಲಿಲ್ಲ. ವಶ್ವಿಮದಂತೆ ಪೂರ್ವಭಾಗದಲ್ಲೂ ಅವರು ತಾವು ಕೋಡ ಮೋದಲಲ್ಲಿ ಸ್ಥಿರವಾಗಿಯೇ ನೆಲೆಸಿದರು; ಮತ್ತು ಸ್ವಂತದ ಹಾಗೂ ಸ್ವಕೀಯರ ಉದರಂಭರಣದ ಭಾರವನ್ನು ತಾವು ಗೆದ್ದ ರಾಷ್ಟ್ರದ ಮೇಲೆಯೇ ಹೇರಹತ್ತಿದರು. ಎರೆಯ ಕರಭಾರದಿಂದಲೇ ಅವರ ಸಮಾಧಾನವಾಗದೆ, ತಮ್ಮ ಜರಿತಾರ್ಥಕ್ಕೂ, ನೊಬಗಿನ ಇರವಿಗೂ ಅವರಿಗೆ ಪ್ರತಿವರ್ಷ ನಿರಂತರ ವಸೂಲಿಯ ಅಗತ್ಯವೆನಿಸಿತು. ಅದರಿಂದ ಹಿಂದೂ ಪ್ರಜೆಗಳ ಮೇಲೆ ಕರಭಾರವು ದಿನೇ-ದಿನೇ ಹೆಚ್ಚಾಗತೊಡಗಿತು. ಮುಸಲ್ಮಾನ ರಾಜರು ತಾವು ಗೆದ್ದಂಥ ರಾಷ್ಟ್ರದ ಮೇಲೆ ತಮ್ಮ ಸುಭೇದಾರ ಇಲ್ಲವೆ ಗವರ್ನರನನ್ನು ನೇಮಿಸಹತ್ತಿದರು. ಆದರೂ ಕೂಡ ಅವರು ನಮ್ಮ ಪುರಾತನ ಗ್ರಾಮಸಂಸ್ಥೆಗಳಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಕೈಸೇರಿಸಲಿಲ್ಲ. ತಮ್ಮ ಧರ್ಮಪ್ರಸಾರದ ಕಡೆಗೆ ಅವರ ಲಕ್ಷ್ಯವಿದ್ದರೂ, ಅದರಲ್ಲಿ ವ್ಯರ್ಥಗಳ ಸಂಬಂಧವೇ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಉಂಟಾಗಿತ್ತು. ಮುಸಲ್ಮಾನ ಜನರು ಪರದೇಶಗಳಿಂದ ಬಂದವರಾಗಿದ್ದರೂ ಅವರು ತಮ್ಮ ಮೂಲ ದೇಶದ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ತೊರೆದು, ಈ ಹಿಂದುಸ್ತಾನ ದೇಶವೇ ತಮ್ಮದೆಂದು ತಿಳಿದು, ಅವರು ಇಲ್ಲಿಯೇ ಇರಹತ್ತಿದರು. ಅವರು ಇಲ್ಲಿ ಕಾಯಮವಾಗಿ ಇರಹತ್ತಿದ ಮೂಲಕ, ತಮ್ಮಮನೆ-ಮಾರುಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿಯೇ ಸೃಷ್ಟಿಸಿದರು. ವತನ-ಜಹಗೀರುಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿಯೇ ಸಂಪಾದಿಸಿದರು, ವ್ಯಾಪಾರೋದ್ಯೋಗಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿಯೇ ನಡೆಸಿದರು, ಮಸೀದಿ-ಮಕಾನುಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿಯೇ ಕಟ್ಟಿಸಿದರು, ದುಡ್ಡು-ದುಗ್ಗಾಣೆಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿಯೇ ವ್ಯಯ ಮಾಡಿದರು. ತಾತ್ಪರ್ಯ, ಈ ಹಿಂದುಸ್ತಾನವೇ ತಮ್ಮ ಸ್ವದೇಶವೆಂದು ತಿಳಿದು, ಅವರು ಇಲ್ಲಿಯ ಸ್ಥಾನಾಭಿಮಾನವನ್ನು ವಹಿಸಿದರು!

ಇದರ ಹೊರತು ಇನ್ನೊಂದು ವಿಶೇಷವೇನೆಂದರೆ, ಮುಸಲ್ಮಾನ ರಾಜ್ಯಕರ್ತರು ತಮ್ಮಿಂದ ಗೆದ್ದವರೆಂದು ಹಿಂದೂ ಜನರನ್ನು ಅಧಿಕಾರ ಭ್ರಷ್ಟಗೊಳಿಸಲಿಲ್ಲ. ಊರ ಕಾನುಭೋಗ, ತಾಲೂಕಿನ ಅಮಲ್ದಾರ, ಪಾಂಡವ ಸುಭೇದಾರ ಹಾಗೂ ದಂಡಿನೊಳಗಿನ ಸರಗಾರ ಇವೆಲ್ಲ ಅಧಿಕಾರ ಸ್ಥಳಗಳು ಮುಸಲ್ಮಾನ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ಹಿಂದುಗಳಿಗೆ ಸಹಜವಾಗಿ ದೊರಕುತ್ತಿದ್ದವು. ಅದರಲ್ಲಿಯೇ ಯಾವನೊಬ್ಬ ಹಿಂದುವು ಮುಸಲ್ಮಾನನಾದರಂತೂ ತೀರಿತು; ವಿಲಾಯತಿ ಮುಸಲ್ಮಾನ, ಹಿಂದೂ(ದೇಶೀ)ಮುಸಲ್ಮಾನ ಈ ಬಗೆಯ ಭೇದಭಾವವು ಸ್ವತಃ ಬಾದಶಹನಲ್ಲಿ ಕೂಡ ಹುಟ್ಟುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ; ಅಲ್ಲದೆ ಮುಸಲ್ಮಾನ ಜನರು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಹಿಂದೂ ಸ್ತ್ರೀಯರನ್ನೇ ಲಗ್ನವಾಗುತ್ತಿದ್ದದರಿಂದ ಹಿಂದೂ ಜನರಿಗೆ ಬಾದಶಾಹ ಜಾದ(ಬಾದಶಹನ ಔರಸ ಮಗ)ನವರಿಗಿನ ಅಧಿಕಾರ ಲಭಿಸುವದು ಶಕ್ಯವಾಗಿತ್ತು. ಅಹಮ್ಮದನಗರದ ಮೊದಲನೇ ಬಾದಶಹನೂ, ವರ್ರಾಡದೊಳಗಿನ ಇಮಾದಶಾಹಿಯ ಮೊದಲನೇ ಬಾದಶಹನೂ ಹುಟ್ಟಾ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಜಾತಿಯವರಾಗಿದ್ದರೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಮುಸಲ್ಮಾನರು ಸ್ವಭಾವತಃ ಆಲಸ್ಯಪ್ರಿಯರೂ, ದುಂದುಗಾರರೂ ಡಾಲಿನವರೂ ಆದುದರಿಂದ, ಅವರು ತಾವಾಗಿ ರಾಜ್ಯಕಾರಭಾರದ ಕಡೆಗೆ ಲಕ್ಷ್ಯಗೊಡುತ್ತಲೇ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಅಧಿಕಾರಪರತ್ವದಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ರಾಜ್ಯಕಾರಭಾರದ ಕೆಲಸವನ್ನು ಕೂಡ ಅವರು ತಾವು ಸ್ವತಃ ನಿರ್ವಹಿಸಲಾರದೆ, ಪರಕೀಯರ (ಹಿಂದುಗಳ) ಮುಖಾಂತರ ನಡೆಸುತ್ತಿದರು. ಈ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯ ಮೂಲಕ “ತಾವು ಸ್ವದೇಶಕ್ಕೆ ಇನ್ನೂ ಎರವಾಗಿಲ್ಲ”ವೆಂದು ಹಿಂದುಗಳಿಗೆ ಅನಿಸುತ್ತಿತ್ತು. ಇಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ; ಮುಸಲ್ಮಾನ ರಾಜ್ಯವು ತಮ್ಮ ಆಧಾರದಿಂದಲೇ ನಡೆದಿದೆಯೆಂದು ಅವರಿಗೆ ಅನಿಸುತ್ತಿತ್ತು. ಅದರಿಂದ ಬಾದಶಹನ ಚಾಕರಿ ಮಾಡುವದೊಂದು ಬಹುಮಾನದ್ಯೋತಕವೆಂದು ಅವರು ಭಾವಿಸುತ್ತಿದರು! ಹಿಂದುಸಾ ನದೊಳಗಿನ ಯಾವ ಯಾವ ಪ್ರಾಂತದಲ್ಲಿಯೂ ಅಭಿಜಾತವರ್ಗವು ಮುಂದು ಬೀಳಬೇಕೆಂದು ಯತ್ನಿಸುತ್ತಿದ್ದಿತೋ, ಅಲ್ಲಿ ಅದಕ್ಕೆ ಹಳೇ ರಾಜಕೀಯ ಮಾನ್ಯತೆಯು ಸಿರವಾಗಿದ್ದದ್ದು ಕಂಡು ಬರುತ್ತಿದ್ದು, ಹೊಸ ರಾಜಕೀಯ ಸತ್ತೆಯನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿದ್ದಿತು. ಮುಸಲ್ಮಾನ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಹಳೇ ವತನ-ವಹಿವಾಟಗಳು ಸಿರವಾಗಿ ಉಳಿದು, ಹೊಸ ವತನ-ಜಹಗೀರುಗಳು ದೊರೆತವು. ಮುಸಲ್ಮಾನರು ಉತ್ತರ ಹಿಂದುಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಉದೇಪುರದ ಹೊರತು ಉಳಿದ ಎಲ್ಲ ರಾಜ-ಉಪರಾಜರನ್ನು ಗೆದ್ದು ಬಳಿಕ, ಅವರೊಡನೆ ಒಡಂಬಡಿಕೆ ಮಾಡಿ ಸ್ವೇಚ್ಛಾಂಕಿತರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡರು. ೧೬ನೇ ಶತಕದಲ್ಲಿ ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿ ಮುಸಲ್ಮಾನ ಬಾದಶಹರ ಅಧಿಪತ್ಯದಲ್ಲಿ ನಡೆಯದ ಹಾಗೂ ಅವರ ಸಾರ್ವಭೌಮತ್ವವನ್ನು ಒಡಂಬಡದ ಅರಸರೆಂದರೆ, ಒಬ್ಬ ವಿಜಯನಗರದವರೇ ಹೊರತು ಅನ್ಯರಾರೂ ಇರಲಿಲ್ಲ. ದಕ್ಷಿಣ ಸಮುದ್ರದ ತೀರದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಮುಸಲ್ಮಾನ ಬಾದಶಹರ ಅಮಲು ಕಡೆಯವರೆಗೂ ನೆಲೆಸದ್ದರಿಂದ, ಅಲ್ಲಿ ಅನಾದಿಪರಂಪರೆಯು ವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾಗದಂತಹ ಸಣ್ಣ ಪುಟ್ಟ ಹಿಂದೂ ರಾಜರ-ದ್ರಾವಿಡರ-ರಾಜ್ಯಗಳು ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಉಳಿದಿದ್ದವು.

ಹದಿನೂರರಿಂದ ಹದಿನಾರನೇ ಶತಕದ ಕೊನೆಯ ವರೆಗೆ ಮುಸಲ್ಮಾನರ ಅಮಲು ನಮ್ಮ ಹಿಂದುಸ್ತಾನದಲ್ಲಿ ಅಬಾಧಿತವಾಗಿ ನಡೆಯಿತು. ಆಗ ಉತ್ತರ ಹಿಂದುಸ್ತಾನ ದಲ್ಲಿ ಅವರ ವರ್ಚಸ್ಸು ಹೆಚ್ಚಾಗಿದ್ದಿತು; ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ತೀರ ಕಡಿಮೆಯಾಗಿತ್ತು. ಉತ್ತರಕ್ಕಿಂತಲೂ ನೊದಲು ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿಯೇ ಸ್ವತಂತ್ರ ಮುಸಲ್ಮಾನೀ ರಾಜ್ಯಗಳು ಸ್ಥಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದವು. ದಿಲ್ಲಿ ಬಾದಶಹನ ಅಮಲಿನಲ್ಲಿ ಅವು ಹತಾಶವಾಗಿ ಹೋದವು; ಆದರೆ ದಕ್ಷಿಣದೊಳಗಿನ ಆ ಮುಸಲ್ಮಾನೀ ರಾಜ್ಯಗಳು ಸಣ್ಣ-ಪುಟ್ಟವೂ ಭಿನ್ನ ಭಿನ್ನ ಹಂಗಡವೂ ಇದ್ದದರಿಂದ, ದಿಲ್ಲಿ ಬಾದಶಹನಿಗಿಂತಲೂ ಅವು ತಮ್ಮ ರಾಜ್ಯದೊಳಗಿನ ಹಿಂದೂ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೂ, ಹಿಂದೂ ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೂ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಬಾಗಿ ನಡೆಯಬೇಕಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ದಕ್ಷಿಣದೊಳಗಿನ ಮುಸಲ್ಮಾನೀ ರಾಜರ ಕೈಕೆಳಗಿನ ಹಿಂದೂ ಅಧಿಕಾರಿಗಳೇ ಆ ರಾಜ್ಯಗಳ ನಿಜವಾದ ಆಧಾರಸ್ತಂಭಗಳಾಗಿದ್ದರು. ದಿಲ್ಲಿಯ ಆಜೆಗೆ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿಯೇ ಬೇರೆ ಸ್ವತಂತ್ರ ಮುಸಲ್ಮಾನೀ ರಾಜ್ಯಗಳ ಗಡಿಯು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುತ್ತಿದ್ದು, ಅದು ನೆಟ್ಟಗೆ ಕಾನಸ್ಟಾಂಟಿನೋಪಲದ ವರೆಗೆ ಹಬ್ಬಿರುತ್ತದೆ. ಅಂದರೆ ಹಿಂದುಸ್ತಾನದೊಳಗಿನ ಮುಸಲ್ಮಾನೀ ರಾಜ್ಯವು ವಿಸಿಯಾಖಂಡದೊಳಗಿನ ಮಧ್ಯವರ್ತಿಯ ಮುಸಲ್ಮಾನೀ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ ವ್ಯಕ್ತವೆಂದು ಕೊಂಬೆಯೆಂದು ಅನ್ನಬಹುದಾಗಿತ್ತು. ಅದರಿಂದ ದಿಲ್ಲಿದರ್ಬಾರಕ್ಕೆ ಅಚ್ಚ ಮುಸಲ್ಮಾನೀ ವಂಶದ ಬೀಜಗಳು ಆಗಾಗ್ಗೆ ಸಾಕಷ್ಟು ಸಹಜವಾಗಿ ಮೊರೆಯುತ್ತಿದ್ದವು ಮುಸಲ್ಮಾನ ಜನರ ದೀರ್ಘಕಾಲದ ವಸತಿಯಿಂದಲೂ ಧರ್ಮಪ್ರಸಾರದಿಂದಲೂ ದಿಲ್ಲಿಯ ಸುತ್ತಮುತ್ತಲಿನಲ್ಲಿ ಮುಸಲ್ಮಾನರ ಸಂಖ್ಯೆಯು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಬೆಳೆದಿದ್ದಿತು; ಆದರೆ ದಕ್ಷಿಣದ ಕಡೆಗೆ ನಾಗದ ಹಾಗೆ ಈ ಎರಡೂ ಬಾಬುಗಳಲ್ಲಿ ಕೊರತೆಯುಂಟಾಗುತ್ತಿತ್ತು; ಯಾಕಂದರೆ, ದಕ್ಷಿಣದ ಮುಸಲ್ಮಾನೀ ರಾಜ್ಯಗಳು ಒಳು ದೂರ; ಮೇಲಾಗಿ ಅವು “ಬಾನುನಿ” ಅಂದರೆ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿಯೇ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಕೃಪೆಗೆ ಪಾತ್ರವಾದಂಥವುಗಳು. ಅದರಿಂದ ಅವುಗಳ ಒಲವು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿಯೇ ಹಿಂದುಗಳ ಕಡೆಗೆ ಹೆಚ್ಚು. ರುಸ್ತೀರಖಾನನನ್ನು ಒಬ್ಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಹೇಗೆ ತನ್ನ ದಾಸ್ಯದಿಂದ ಮುಕ್ತಮಾಡಿದ್ದನೋ, ಹಾಗೆಯೇ ದಿಲ್ಲಿ ಬಾದಶಹನ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಬಂಡನ್ನೆಬ್ಬಿಸಲಿಕ್ಕೂ ತನ್ನ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಸ್ವತಂತ್ರವನ್ನಾಗಿ ಕಾಪಾಡಿಕೊಳ್ಳಲಿಕ್ಕೂ ಹಿಂದುಗಳೇ ಆ ಖಾನನಿಗೆ ನೆರವಾಗಿದ್ದರು. ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿ ಮುಸಲ್ಮಾನರ ವಸತಿಯು ಅತ್ಯಲ್ಪವಾಗಿದ್ದಿತು ಹಿಂದುಗಳು ಮುಸಲ್ಮಾನರ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನು ಎತ್ತಿ ಹಿಡಿಯುವದಕ್ಕಿಂತ ಮುಸಲ್ಮಾನರೇ ಹಿಂದುಗಳ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಅನುಸರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು ತಾತ್ಪರ್ಯ — ಯಾವ ಕಡೆಯಿಂದ ನೋಡಿದರೂ ಇಲ್ಲಿ ಮುಸಲ್ಮಾನೀ ಸತ್ತೆಯು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗಿದ್ದರೂ, ಹಿಂದುಗಳಿಗೆ ತಮ್ಮ ವರ್ಚಸ್ಸು ಕಡಿಮೆಯಾಯಿತೆಂದು ತಿಳಿಕೊಳ್ಳಲಿಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಿರಲಿಲ್ಲ.

ದಕ್ಷಿಣದೊಳಗಿನ ಮುಸಲ್ಮಾನೀ ರಾಜ್ಯಗಳು ಮರಾಟರಿಗೆ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ತ್ರಾಸದಾಯಕಗಳೆನಿಸಲಿಲ್ಲ. ಇದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೆಂದರೆ, ಬಾದಶಹನು ಮುಸಲ್ಮಾನ ಜಾತಿಯವ

ನಾಗಿದ್ದರೂ ಬಹುಮಟ್ಟಿಗೆ ಎಲ್ಲ ಮುಲಕೇ ಹಾಗು ವಂಡಿನ ಕಾರಭಾರಗಳು ಹಿಂದುಗಳ ಕೈಯಲ್ಲಿಯೇ ಇರುತ್ತಿದ್ದವು. ಹಿಂದುಗಳ ಧರ್ಮ-ಚ್ಛಲನವು ಸಹಸಾ ಆಗುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಫಕೀರ--ಮುಲ್ಲಾಗಳಂತೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ--ಲಿಂಗಾಯತರಿಗೂ ವಂಶಪರಂಪರಾಗತವಾದ ದೇಣಿಗೆಗಳು ಧರ್ಮಾರ್ಥವಾಗಿ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದವು. ವಿಜಾಪುರದ ಬಾದಶಹನೊಬ್ಬನು ಶ್ರೀ ದತ್ತಾತ್ರೇಯರ ಭಕ್ತನಿದ್ದದ್ದು ಸುಪ್ರಸಿದ್ಧವೇ ಇರುತ್ತದೆ. ಕೋಟಿ ಕೊತ್ತಳಗಳು ಮುಸಲ್ಮಾನ ಅಧಿಕಾರಿಗಳ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಸರಕಾರೀ ಕಾಗದ-ಪತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ದಾಖಲೆಯಾದರೂ, ಅವುಗಳ ನಿಜವಾದ ಅಧಿಕಾರವು ಆ ಮುಸಲ್ಮಾನೀ ಅಧಿಕಾರಿಗಳ ಸಹಾಯಕರಾದ ಹಿಂದುಗಳ ಕೈಯಲ್ಲಿಯೇ ಇರುತ್ತಿತ್ತು. ಸರವಾರ ಮುರಾರಿರಾಯನು ಗೋವಳ ಕೊಂಡದ ಬಾದಶಹನ ದಿವಾಣನಾಗಿದ್ದನು. ಅದರಂತೆ ಅಲ್ಲಿಯ ಕೊನೆಯ ಬಾದಶಹನಲ್ಲಿ ಮದನ ಪಂಡಿತನೆಂಬ ಹೆಸರಿನ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನ ವರ್ಚಸ್ಸು ಅತಿಶಯವಾಗಿದ್ದುದರಿಂದ, ಆ ಬಾದಶಹನ ಹಾಗು ಶಿವಾಜಿಯ ನಡುವಿನ ಸ್ನೇಹವು ಆಬಾಧಿತವಾಗಿ ಉಳಿದಿತ್ತು. ದಾಮೋ ನರಸು ಕಾಳಿ ಎಂಬವನು ಮಲಿಕ್ ಅಂಬರನಂತೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾಗಿದ್ದು, ಅವನು ಬಾದಶಹನ ಮುಲುಖಮೊಳಗಿನ ಜಮೀನ ಬಾಬಿನ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಬಹು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದ್ದನು. ಮೊಗಲರ ದರ್ಬಾರಿಗೆ ಹೋಗುವ ಅಹಮ್ಮದನಗರದ ಕಡೆಯ ವಕೀಲರು ಬಹುಶಃ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಜಾತಿಯವರೇ ಆಗಿರುತ್ತಿದ್ದರು. ಬುಹ್ಲಾಣ ಶಹನ ಒಬ್ಬ ಮಂತ್ರಿಯು ಬ್ರಾಹ್ಮಣನೇ ಆಗಿದ್ದನು. ವಿಜಾಪುರದ ದರ್ಬಾರದಲ್ಲಿ ಏಸೂ ಪಂಡಿತನೆಂಬ ಹೆಸರಿನ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು 'ಮುಸ್ತಾಫ'ಯ ಕೆಲಸವನ್ನು ನೋಡುತ್ತಿದ್ದನು. ಗೋವಳಕೊಂಡ ದರ್ಬಾರದ ಆಕಣ್ಣ-ಮಾದಣ್ಣ ಎಂಬಿಬ್ಬ ಮುತ್ಸದ್ದಿಗಳು ಸುಪ್ರಸಿದ್ಧರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ. ಮುರಾಟರ ಸರದಾರರಿಗೆ ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ಮನಸಬದಾರಿಗಳು ಕೊಡಲ್ಪಡುತ್ತಿದ್ದವು. ಒಬ್ಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣೀ ಬಾದಶಹನು ೨೦೦ಜನ ಮರಾಠೀ ಶಿಲೇದಾರರನ್ನು ತನ್ನ ಅಂಗಸಂರಕ್ಷಕರನ್ನಾಗಿ ನೇಮಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದನು! ವಾಘೋಜಿ ಜಾಧವರಾವ ನಾಯಕನೆಂಬ ಮರಾಠೀ ಸರದಾರನು ಬಾದಶಹರನ್ನು ಪಟ್ಟಕ್ಕೆ ಕೂಡಿಸುವ ಹಾಗು ಪಟ್ಟದಿಂದ ತಳ್ಳುವ ಅನೇಕ ಅಟಗಳನ್ನು ಅಡಿದನು; ಹಾಗೂ ಅದರಿಂದ ಅವನಿಗೆ ಬಾಹುನೀ ಬಾದಶಾಹಿಯೊಳಗಿನ "ಕಿಂಗ್ ಮೇಕರ" ನೆನ್ನಲಿಗೆ ಬಾಧಕವಿರುವದಿಲ್ಲ. ಮುರಾರಿರಾವ ಜಾಧವನು ಒಮ್ಮೆ ವಿಜಾಪುರ ದರ್ಬಾರದ ಮರ್ಯಾದೆಯನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕಾಯ್ದನು. ಶಹಾಜಿಯು ವಿಜಾಪುರ-ಅಹಮ್ಮದನಗರ ದರ್ಬಾರಗಳಲ್ಲಿ ಅಖಂಡೈಶ್ವರ್ಯವನ್ನು ಭೋಗಿಸಿದನು ಅಹಮ್ಮದನಗರದ ಬಾದಶಹನನ್ನು ತನ್ನ ತೊಡೆಯ ಮೇಲೆ ಕುಳಿಸಿಕೊಂಡು, ಶಹಾಜಿಯು ತಾನೇ ಹಲವು ವರ್ಷಗಳ ವರೆಗೆ ಬಾದಶಾಹೀ ಕಾರಭಾರವನ್ನು ನಡೆಸಿದನು. ಶಿರ್ಕೆ, ಜಾಧವ, ನಿಂಬಾಳಕರ, ಘಾಟ್ಕೆ, ಮೋರೆ, ಮಹಾಡೀಕ, ಗುಜರ, ಮೋಹಿತೆ ಮುಂತಾದ ಸರದಾರರು ಬಲಾಢ್ಯರಾಗಿದ್ದು, ಇವರ ಆಧೀನದಲ್ಲಿ ಹತ್ತಿಪ್ಪತ್ತು ಸಾವಿರ ದಂಡು ಸದಾ ಇರುತ್ತಿತ್ತು.

ಆದರೆ ಬಾಮನೀ-ಮುಸಲ್ಮಾನೀ ಬಾದಶಹರೊಡನೆ ಇಷ್ಟು ಸ್ನೇಹಭಾವದಿಂದ

ವರ್ತಿಸುವ ಮರಾಟರು, ಮೊಗಲರು ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ ದಾಳಿಯನ್ನಿಕ್ಕ ಹತ್ತುತ್ತಲೆ ಉಗ್ರ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಧಾರಣಮಾಡಿದರು. ಮರಾಟರು ಮೊಗಲರೊಡನೆ ಸರಾಸರಿ ೨೦೦ ವರ್ಷಗಳವರೆಗೆ ಏಕೋವ್ರ ಕಾರವಾಗಿ ಕಾದಿದರು; ಆದರೂ ಅವರು ತಮ್ಮ ಸತ್ತಿ ಯನ್ನು ಸರ್ವಸ್ವಿಯಾಗಿ ಅವರ ಸ್ವಾಧೀನಪಡಿಸಿಲ್ಲ. ಮೊಗಲರ ದಾಳಿಯ ಮೊದಲು ೨೦೦ ವರ್ಷಗಳ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿಯೇ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತಲಿದ್ದ ಕ್ಷಾತ್ರಕ್ಷೇತ್ರದ ಲ್ಲಿಯೂ ಕರ್ತೃತ್ವಭೂಮಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಅಂಕುರಿಸಿದ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯದ ಬೀಜಕ್ಕೆ ಮೊಗಲರ ಧರ್ಮಚ್ಛಲನದಿಂದಲೂ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯನಾಶದ ಪ್ರಯತ್ನದ ಕಾವಿನಿಂದಲೂ ಮೊಳಕೆಯೊಡೆದು, ಅದು ವೃಕ್ಷವಾಯಿತು, ಮತ್ತು ಅದಕ್ಕೆ ಶ್ರೀಶಿವಾಜಿಮಹಾರಾಜರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸ್ವತಂತ್ರವಾದ ಹಿಂದುಪದಪಾತಶಾಹಿಯ ಸುಮಧುರ ಹಾಗೂ ಸ್ಪೃಹಣೀಯ ವಾದ ಫಲಗಳು ಉಂಟಾದವು; ಆದರೆ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಮುಸಲ್ಮಾನೀ ಅಮಲು ಅಷ್ಟು ಪ್ರಖರತೆಗೆ ಏರಿದ್ದರೂ ಹಿಂದುಗಳಲ್ಲಿಯ ಒಂದು ವರ್ಗದವರು ಅದಕ್ಕೆ ಎಂದೂ ತಲೆ ತೆಗೆಸದವರಾಗಿದ್ದರು. ಮುಸಲ್ಮಾನರ ಆಳಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಅವರು ಸಂಪೂರ್ಣ ಸ್ವತಂತ್ರ ಹಾಗಿರದಿದ್ದರೂ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಪ್ರಿಯರಾಗಿದ್ದರು. ಹದಿನಾಲ್ಕನೆಯ ಶತಕದೊಳಗೆ ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರದಲ್ಲಿ ಮುಸಲ್ಮಾನರ ಸತ್ತಿಯ ದೊಡ್ಡದೊಂದು ತೆರೆಯು ಬರಲು, ಅದಕ್ಕೆ ಮರಾಟರು ತುಸ ತಲೆತೆಗೆಸಿದರೂ, ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಮುಳುಗುವ ನಿಷ್ಣಾತ ನೀರು ಮುಳುಗುವವನಂತೆ ಅವರು ಅಲ್ಪಾವಕಾಶದಲ್ಲಿಯೇ ಆ ತೆರೆಯ ಮೇಲೇರಿ ಹೋಗಿ, ಅದರ ನೀರನ್ನು ಬಾಯಲ್ಲಿ ತಕ್ಕೊಂಡು, ಆ ಯವನ ಸತ್ತಾರೂಪಿ ತೆರೆಯ ಮೇಲೆಯೇ ಉಗುಳಲಾರಂಭಿಸಿದರು! ಹಿಂದುಸ್ತಾನದಲ್ಲಿ ಮುಸಲ್ಮಾನರಿಂದ ಎಂದೂ ಸಂಪೂರ್ಣ ವಾಗಿ ಸೋಲಿಸಲ್ಪಡದಂತಹ ಜನಾಂಗವೆಂದರೆ, ಒಬ್ಬ ಮರಾಟರೇ ಎಂದು ನಿರ್ಬಾಧ ವಾಗಿ ಹೇಳಬಹುದು! ಶೂರ ವೀರಾಗ್ರಣಿಗಳಾದ ರಜಪೂತರೂ ಕಡೆಗೆ ಮೊಗಲರಿಗೆ ಶರಣಾಗತರಾದರು; ಆದರೆ ಮರಾಟರು ಮಾತ್ರ ಹಾಗೆ ಎಂದೂ ಆಗಲಿಲ್ಲ!

ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರದ ಭೂಮಿಯೇ ಕದಾಚಿತ್ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಬುದ್ಧಿಯ ಬೆಳೆಗೆ ತಕ್ಕ ದ್ವಾಗಿರಬಹುದು: ಇಲ್ಲವೆ ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರದೊಳಗಿನ ಹೊಳೆಗಳ ನೀರೇ ಹಾಗಿರಬಹುದೆಂದು ಭಾಷಾಲಂಕಾರ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಕದಾಚಿತ್ ಒಪ್ಪಬಹುದಾಗಿದೆ; ಆದರೆ ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರದ ಭೂರಚನೆ, ಅಂದರೆ ಅದರ ಸುತ್ತಮುತ್ತಲಿನ ಪರ್ವತಾವಳಿ, ಅವುಗಳೊಳಗಿನ ದರಿ-ಕಂದರಗಳು, ಅಲ್ಲಿಯ ಸಮಶೀತೋಷ್ಣ ಹವೆ ಇವೆಲ್ಲವುಗಳು ಮರಾಟರ ಸ್ವಭಾವದ ಮೇಲೆ ಪರಿಣಮಿಸಿದ್ದರೆ ಅಂದಲ್ಲಿ ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರದೊಳಗಿನ ಗುಡ್ಡಗಳೊಳಗಿನ ಕೋಟೆಗಳನ್ನಷ್ಟೇ ನೋಡಿದರೂ, ಅವು ಯಾರ ವಶದಲ್ಲಿರುವವೋ ಅವರು ಇಡೀ ಜಗತ್ತನ್ನು ತುಚ್ಛವೆಂದು ತಿಳಿಯಬಹುದೆಂಬದನ್ನು ಅವುಗಳೊಳಗಿನ ಯಾವದೊಂದು ಕೊಬೆಯ ಮೇಲೇರಿ ಸುತ್ತಲೂ ದೃಷ್ಟಿಕ್ಷೇಪ ಮಾಡಿದವರ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಬಿಂಬಿಸದಿರಲಾರದು. ದೂರ ದೂರ ಮುಸಲಿಮ ತೋಫುಗಳ ಯುಕಿಯು ಹೊರಟು ಮೈಲೆರಡು ಮೈಲುಗಳ ಅಂತರದ ಮೇಲಿನ ಕೋಟೆಗಳ ಕೊತ್ತಳಗಳನ್ನು ಬುಡ

ಮೇಲು ಮಾಡುವದು ಸುಸಾಧ್ಯವಾಗುವವರೆಗೆ, ಆ ಕೋಟೆಗಳೆಂದರೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ನಿಧಿಸಂರಕ್ಷಣೆ ಮಾಡುವ ಶ್ರೇಷ್ಠ ಉಕ್ಕಿನ ತಿಜೋರಿಗಳೇ ಆಗಿದ್ದವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದಾಗಿತ್ತು. ಆ ಕೋಟೆಗಳ ಆಶ್ರಯವಿಂದ ವಾಸಿಸುವ ಜನರು ಧೈರ್ಯಶಾಲಿಗಳೂ ಚಪಲರೂ ಕಾಟಕಸ್ವಭಾವವರೂ ಆಗಿದ್ದು, ಪರಾಧೀನತೆಯಲ್ಲಿರುವದು ಅವರಿಗೆ ಯಾವಾಗಲೂ ಸಂಕಟವೆನಿಸುತ್ತಿತ್ತು. ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬ ಮರಾಟನು ತನ್ನ ಮಾಲಕಿ ವಹಿವಾಟೆಯ ಮನೆತನದ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಹೊಲ-ಮನೆಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಲಭ್ಯವಾದಷ್ಟು ಹಿಂಡಿ-ರೊಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಸಂತುಷ್ಟನಾಗಿ ಸ್ವಾಭಿಮಾನವನ್ನು ಕಾಯ್ದು ಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂಬ ಪರಂಪರೆಯು ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರದಲ್ಲಿ ಮುಸಲ್ಮಾನರು ಬರುವ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿಯೇ ಇತ್ತು; ಆದರೆ ಖುಧ್ಧ ಮುಸಲ್ಮಾನರಿಗೂ ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರದೊಳಗಿನ ಆ ೫೦-೬೦ ಸಾವಿರ ಚೌರಸ ಮೈಲುಗಳ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಎಂದೂ ತಮ್ಮ ಸ್ವಾಧೀನ ಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಿಕ್ಕೆ ಆಗಿಲ್ಲ. ಮರಾಟರ ವ್ಯಕ್ತಿನಿಷ್ಠ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಪ್ರಿಯತೆಯು ಗ್ರಾಮಸಂಸ್ಥೆಗಳಿಗೆ ತೊಂದರೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ; ಆದರೆ ಏಕಭಕ್ತದ ಅಮಲು ಮಾತ್ರ ಅವರಿಗೆ ಕೇವಲ ಬರ್ಷಣವಾಗಿ ತೋರುತ್ತಿದ್ದದರಿಂದ, ಏಕಭಕ್ತದ ಅಮಲು, ನಿರ್ಲಕ್ಷ್ಯವಾಗಿ ಪರಕೀಯರ ಅಜಾಧಿತವಾದ ಅಮಲು, ಅವರ ಮೇಲೆ ಬಹು ಕಾಲದವರೆಗೆ ನೆಲಿಸಿಲ್ಲ. ಪರಶತ್ರು ಬಂದನೆಂದರೆ, ಅವರೆಲ್ಲರು ಒಟ್ಟು ಗೂಡಿ ಒಮ್ಮನಸಿನಿಂದ ವಿಚಾರ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು; ಆದರೆ ಶಾಂತತೆಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನೈಸರ್ಗಿಕವಾದ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಪ್ರಿಯತೆಯ ಮೂಲಕ ಅವರು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮೊಳಗೆ ಕಲಹಾಸಕ್ತರಾಗುತ್ತಿದ್ದರು.

ಮರಾಟರು ಪರಕೀಯರಾದ ಶಿಥಿಲರನ್ನು ಎಷ್ಟು ಎಷ್ಟು ಸಾರೆ ಸೋಲಿಸಿ ಓಡಿಸಿದರು, ಆದರೆ ಚಾಲುಕ್ಯ, ಗುಪ್ತ, ಶಿಲಾಹಾರ, ಯಾದವ ಇವರು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮೊಳಗೆ ರಣಸಂಗ್ರಾಮವೆಸಗಿದ್ದು ಇತಿಹಾಸದಲ್ಲಿ ದಾಖಲೆಯಿದೆ. ಮರಾಟರಲ್ಲಿ ತಮ್ಮಷ್ಟಕ್ಕೆ ತಾವಿದ್ದುಕೊಳ್ಳುವ ಹಾಗು ಜಗಳಗಂಟಿತನದ ದ್ವೇಷವು ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುತ್ತದೆ; ಆದರೆ ಅವರಲ್ಲಿಯ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಪ್ರಿಯತೆಯೇ ಇದಕ್ಕೆ ಮುಖ್ಯ ಕಾರಣವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಉತ್ತರಹಿಂದುಸ್ತಾನದಲ್ಲಿ ಹನ್ನೆರಡನೇ ಶತಕದಿಂದಲೇ ಮುಸಲ್ಮಾನರ ಅಮಲು ಹೆಚ್ಚು-ಕಡಿಮೆಯಾಗ ಉಂಟಾಯಿತು; ಆದರೆ ಆ ಅಮಲು ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶವಾಗಲಿಕ್ಕೆ ಮುಂದೆ ೨-೨|| ಶತಕಗಳ ಕಾಲಾವಧಿಯು ಬೇಕಾಯಿತು. ಇಷ್ಟಾದರೂ ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿ ಆ ಅಮಲು ಬಹು ಕಾಲದವರೆಗೆ ಉಳಿಯಲಿಲ್ಲ. ಅದರಲ್ಲಿಯೂ ಮಾಳವ ಪ್ರಾಂತ ಹಾಗು ಸಹ್ಯಾದ್ರಿಯ ಘಟ್ಟಗಳ ಮೇಲೆ ಮುಸಲ್ಮಾನರ ಅಮಲು ಎಂದೂ ಸ್ಥಿರವಾಗಲಿಲ್ಲ; ಇಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ, ದಿಲ್ಲಿಯ ಬಾದಶಾಹಿಯು ಕಳೆಗುಂದಲು, ಮಾಳವದ ಮರಾಟರು ಆ ಬಾದಶಾಹಿಯ ಭವ್ಯ ಇಮಾರತಿಯ ಕಲ್ಲುಗಳನ್ನು ಒಂದರ ಹಿಂದೊಂದರಂತೆ ಕಡೆವಲಿಕ್ಕೆ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದರು. ಕಡೆಗೆ ಅವರು ದಿಲ್ಲಿ ಹಾಗು ಅಲ್ಲಿಯ ಬಾದಶಹರನ್ನು ಕೈವಶ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಸರಾಸರಿ ಐವತ್ತು ವರುಷಗಳ

ವರೆಗೆ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಸತ್ತೆಯ ಸುಖವನ್ನು ಅನುಭವಿಸಿದರು. ಮರಾಟರ ಮಹತ್ವಾಕಾಂಕ್ಷೆಯಂತೆ ಅವರಿಗೆ ದಿಲ್ಲಿಯಲ್ಲಿ ಹಿಂದೂಪದಪಾತಶಾಹಿಯನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಆಗದಿದ್ದರೂ, ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಯಾವಾಗ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ ಸತ್ತೆಯನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಲಾರಂಭಿಸಿದರೋ, ಆಗ ಅವರಿಗೆ ನಿಜವಾದ ಎದುರಾಳಿಗಳು ಮರಾಟರೊಬ್ಬರೇ ಆಗಿದ್ದರು. ಎಲ್ಲಿನ್ಸಟನ್, ಸರ್ ವಿಲ್ಯೆಮ್ ಹಂಟರ್, ಸರ ಆಲ್ಫ್ರೆಡ್ ಲಾಯಲ್ ಮುಂತಾದ ಇಂಗ್ಲಿಷ ಇತಿಹಾಸಕಾರರು ಪ್ರಾಂಜಲವಾಗಿ ಒಪ್ಪಿರುವದೇನಂದರೆ:—

“ನಾವು ಹಿಂದುಸ್ತಾನದೊಳಗಿನ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಸತ್ತೆಯನ್ನು ಮುಸಲ್ಮಾನರಿಂದ ಗೆದ್ದುಕೊಂಡಿರದೆ, ಮರಾಟರಿಂದ ಗೆದ್ದುಕೊಂಡಿರುತ್ತೇವೆ. ಮುಸಲ್ಮಾನರ ಕೈಯೊಳಗಿನ ಆ ಸತ್ತೆಯು ಎಂದೋ ಹೋಗಿಬಿಟ್ಟಿತ್ತು. ನಾವು ಕಟ್ಟಕಡೆಗೆ ಮಾಡಿದ ಯುದ್ಧಗಳನ್ನು ಮುಸಲ್ಮಾನರೊಡನೆ ಮಾಡಿರದೆ, ಮರಾಟರೊಡನೆಯೇ ಮಾಡಿದೆವು.” ತಾತ್ಪರ್ಯವೇನಂದರೆ, ಹಿಂದುಸ್ತಾನದೊಳಗಿನ ಬಾದಶಾಹೀ ಅವುಲಿಗೆ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಮರಾಟರ ಸಹವಾದ ವಾರಸದಾರರು; ಮುಸಲ್ಮಾನರ ವಾರಸದಾರರಲ್ಲ.

ಮೊಗಲರ ದಾಳಿಗಳು ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯತಃ ಮರಾಟರ ಮೇಲೆ ಒದಗಿದೆ, ಇಲ್ಲಿಯ ಬಂಡುಗಾರರಾದ ಮುಸಲ್ಮಾನೀ ರಾಜ್ಯಗಳ ಮೇಲೆ ಒದಗಿದ್ದವು. ಅದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿಯ ಮುಸಲ್ಮಾನರೂ ಮರಾಟರೂ ಒಬ್ಬರಿಗೊಬ್ಬರಾಗಿ ಅವುಗಳಿಗೆ ಎದುರಾದರು. ಇತ್ತೀಚೆ ಮುಸಲ್ಮಾನರ ಬಲವು ಮೊಗಲರನ್ನು ಮೂರಲಾರದೆಂಬದು ಮನಗಾಣಹತ್ತಿದ ಬಳಿಕ, ಮರಾಟರು ಸ್ವಸಂರಕ್ಷಣೆಗೆ ಸ್ವತಂತ್ರ ರೀತಿಯಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದರು. ಅಹಮದನಗರದ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಸಂರಕ್ಷಿಸುವ ಸಲುವಾಗಿ ಚಾಂದಬೇಬಿ ಮಲಿಕ್ ಅಂಬರ ಹಾಗೂ ಶಹಾಜಿ ಭೋಸಲೆ ಎವರು ಎಹಳ ಪ್ರಯತ್ನ ಬಿಟ್ಟರು; ಆದರೆ ಅದು ಸಿದ್ಧಿಸದೆ, ಮೊಗಲರು ಅಹಮದನಗರವನ್ನು ಹವೀಷನೇ ಶತಮಾನದ ಪ್ರಾರಂಭಕ್ಕೆ ಆಕ್ರಮಿಸಿದರು. ಆಗ ಅಲ್ಲಿಯ ಎಷ್ಟೋ ಜನ ಮರಾಟರಾದ ಸರದಾರರು ಮೊಗಲರ ಮನಸಬದಾರಿಯನ್ನು ವಹಿಸಿದರು, ಎಷ್ಟೋ ಜನರು ವಿಜಾಪುರ ದರ್ಬಾರಿಗೆ ಹೊರಟು ಹೋದರು; ಆದರೆ ಇನ್ನುಳಿದ ಹಲವರು ಸಂಪೂರ್ಣ ಸ್ವತಂತ್ರರಾಗುವ ವಿಚಾರವನ್ನೇ ನಡೆಸಿದರು. ಮೊಗಲರು ದಕ್ಷಿಣದೇಶದ ಮೇಲೆ ದಾಳಿಯನ್ನಿಕ್ಕದಿದ್ದರೆ ಇಲ್ಲ ಮರಾಠೀ ಪದಪಾತಶಾಹಿಯು ಇಷ್ಟು ಬೇಗನೆ ಪ್ರಾದುರ್ಭವಿಸುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಬಾಮನೀ ರಾಜರ ಆಶ್ರಯದಲ್ಲಿ ಮರಾಟರು ದೂರಕೆಸಿದ ಮಹತ್ವವೇ ಮುಂದೆ ಅವರಿಗೆ ಸ್ವತಂತ್ರರಾಗಿ ಲಿಕ್ಕ ಕಾರಣೇಭೂತವಾಯಿತು. ನ್ಯಾಯಾಡುವದೇ ಆದರೆ ಮಂದಿಯ ಸಲುವಾಗಿ ಏಕ ನ್ಯಾಯಾಡಬೇಕು? ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯದ ಸಲುವಾಗಿ ನ್ಯಾಯಾಡದರೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವಾದರೂ ಲಭಿಸೀತೆಂದು ಮರಾಠೀ ಸರದಾರರಿಗೆ ಅನಿಸುತ್ತಿತ್ತು. ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರದೊಳಗಿನ ಕೋಟ-ಕೊತ್ತಳಗಳನ್ನು ಅವರು ಮೊದಲೇ ಭದ್ರಪಡಿಸತೊಡಗಿದ್ದರು; ಮತ್ತು ಆಕಬರನು ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ ದಂಡೆತ್ತಿ ಬಂದು ಇಲ್ಲಿಯ ಮುಸಲ್ಮಾನೀ ರಾಜ್ಯಗಳನ್ನು ಧ್ವಂಸಮಾಡಿದ್ದೇ ಮರಾಠೀ ರಾಜ್ಯಸ್ಥಾಪನೆಗೆ ಅನುಕೂಲ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯನ್ನುಂಟು

ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟಂತಾಯಿತು. ತಾತ್ಪರ್ಯ, ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಹದಿನೇಳನೆಯ ಶತಕದ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಯಾವಾಗ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ವ್ಯಾಪಾರದ ಕಂಪನಿಯನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿಕೊಂಡು ಹಿಂದುಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಬಂದು ವ್ಯಾಪಾರ ಮಾಡಬೇಕೆಂಬ ಉದ್ದೋಗವನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿದ್ದರೋ, ಆಗ ಮರಾಟರು ಇಲ್ಲಿ ಸ್ವರಾಜ್ಯಸಾಧನೆಯ ಉದ್ದೋಗಕ್ಕೆ ತೊಡಗಿದ್ದರು. ಆಗಿನ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಮರಾಟರ ಹೆಸರನ್ನು ಕೂಡ ಕೇಳಿರದೆ, ಅವರು ದಿಲ್ಲಿಯ ಮೊಗಲ ಬಾದಶಹನ ಅಪ್ಪಣೆ ಪಡೆದು ತಮ್ಮ ವ್ಯಾಪಾರೀ ಹಡಗುಗಳನ್ನು ಹಿಂದುಸ್ಥಾನದ ಬಂದರಕ್ಕೆ ತಂದು, ಇಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಪ್ರಸಾರವನ್ನು ಹರಡಿಸುವ ಹವಣಿಕೆಯಲ್ಲಿದ್ದರು. ಮರಾಟರಾದರೂ ಆಗಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಹೆಸರನ್ನು ಕೂಡ ಕೇಳಿರದೆ, ತಮ್ಮ ಹಿಂದುಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ-ಕೊನೆಗೆ ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರದಲ್ಲಾದರೂ-ನಷ್ಟ ಹೊಂದಿದ್ದ ಹಿಂದೂಪದಪಾತಶಾಹಿಯ ಪ್ರಾಣಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪನೆಯನ್ನು ಮತ್ತೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂದೂ ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಮೊಗಲರಂತಹ ಬಲಾಢ್ಯ ಶತ್ರುಗಳ ಕೂಡಾದರೂ ಕಾದಬೇಕೆಂದೂ, ಅವರ ಮಾನಸವಿದ್ದಿತು. ಆ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ತಮ್ಮ ಕೈಯಲ್ಲಿ ತಕ್ಕದಿಯನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಮುಂದೆ ಬರುತ್ತಿದ್ದರೆ, ಮರಾಟರು ಖಡ್ಗಪಾಣಿಗಳಾಗಿ ಮುಂದರಿಯುತ್ತಿದ್ದರು. ಇವರಿಬ್ಬರಿಗೂ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ರೀತಿಯಿಂದ ಮೊಗಲರ ಅಂತರಂಗವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಬೇಕಾಗಿದ್ದಿತು. ಶ್ರೀಶಿವಭಕ್ತಪತಿಯು ಹುಟ್ಟಿದಾಗ್ಗೆ ಸುರತದಲ್ಲಿಯೆ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ವಖಾರವು ಸ್ಥಾಪನವಾಗಿ ಹದಿನೈದು ವರ್ಷಗಳಾಗಿದ್ದವು. ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಉದಯೋನ್ಮುಖವಾದ ಇಂಗ್ಲಿಷ ಮತ್ತು ಮರಾಟರ ಸಂಬಂಧವು ಮುಂದೆ ಪರಸ್ಪರರಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಉಂಟಾಯಿತು? ಕಡೆಗೆ ಅದರ ಪರಿಣಾಮವು ಹೇಗೆ ಆಯಿತು? ಇದೇ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ನಾವು ಇನ್ನು ಮುಂದೆ ಹೇಳತಕ್ಕವರಿರುತ್ತೇವೆ. ಅದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ನಾವು ಇದುವರೆಗೆ ಮರಾಟರ ಆ ಮೊದಲಿನ ಅಲ್ಪ ಪರಿಚಯವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟಿರುತ್ತೇವೆ. ಇದರಂತೆ ಇಂಗ್ಲಿಷರಾದರೂ ಹಿಂದುಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಏಕೆ ಹಾಗು ಹೇಗೆ ಬಂದರೆಂಬ ಸಂಗತಿಯಾದರೂ ನಮ್ಮ ವಾಚಕರಿಗೆ ತಿಳಿಯುವದು ಅತ್ಯವಶ್ಯವಾದುದರಿಂದ ಅದನ್ನು ಈ ಮುಂದಿನ ಪರಿಚ್ಛೇದದಲ್ಲಿ ನೀವೇದಿಸುತ್ತೇವೆ.

೨ನೆಯ ಪರಿಚ್ಛೇದ.

ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಹಿಂದುಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಏಕೆ ಮತ್ತು ಹೇಗೆ ಬಂದರು?

ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಹಿಂದುಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಪಾರಕ್ಕೆಂದು ಮೊದಲು ಆಗಮಿಸಿದರು. ಅವರಿಗಿಂತ ಮೊದಲು ಪುರಾತನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಯುರೋಪದೊಳಗಿನ ಯಾವ-ಯಾವ ರಾಷ್ಟ್ರಗಳು ಉದಯಹೊಂದಿದ್ದವೋ, ಅವುಗಳಲ್ಲಿಯೆ ಬಹುತರ ಎಲ್ಲ ರಾಷ್ಟ್ರಗಳೂ ಹಿಂದುಸ್ಥಾನದೊಡನೆ ವ್ಯಾಪಾರೀ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಬೆಳೆಸಿದ್ದವು; ಅಥವಾ ವಿಶಿಯಾ

ಖಂಡದೊಳಗಿನ-ಅದರಲ್ಲೂ ಹಿಂದುಸ್ತಾನದೊಳಗಿನ-ವ್ಯಾಪಾರವು ಯಾವ ರಾಷ್ಟ್ರದ ಅಧೀನವಾಗುತ್ತಿತ್ತೋ, ಅದೇ ರಾಷ್ಟ್ರವು ಮೇಲ್ವರಗತಿಯದೆಂದು ಎಣಿಸುವ ಪರಿಪಾಠವು ಆಗಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿತ್ತೆಂದು ಅನುಮಾನಿಸಬಹುದಾಗಿದೆ. ಕ್ರಿಸ್ತೀಶತಕದ ಮುಂಚೆ ೨೦೦೦ ವರ್ಷಗಳಿಂಥ, ಅಂದರೆ ಖಾಲ್ದಿಯನ್ ಜನರ ಕಾಲದಿಂದಲೂ, ಈ ವ್ಯಾಪಾರವನ್ನು ಯುರೋಪಿಯನ್ನರು ಮಾಡುತ್ತ ಬಂದಿರುವರೆಂದು ಅನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಈ ಸಂಗತಿಯು ಸಟಿಯೇ ಇರಲಿ, ದಿಟವೇ ಆಗಿರಲಿ, ಗ್ರೀಕ ಸತ್ತಿಯ ಪ್ರಾರಂಭದಿಂದಲೂ ಯುರೋಪ-ಹಿಂದುಸ್ತಾನಗಳಲ್ಲಿಯ ವಾಪಾರೀಸಂಬಂಧವು ಐತಿಹಾಸಿಕ ಆಧಾರದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಮಾತಿನ ಆರಂಭಕಾಲವು ಕ್ರಿ. ಶ. ಮುಂಚೆ ೩೨೨ ವರ್ಷ; ಅಂದರೆ ಶಿಕಂದರ ಬಾದಶಹನು ಹಿಂದುಸ್ತಾನಕ್ಕೆ ದಂಡೆತ್ತಿ ಬಂದಾಗಿನಿಂದ. ಶಿಕಂದರನ ಕೂಡ ಬಂದ ಇತಿಹಾಸಕಾರರೂ ವಕೀಲ ಜನರೂ ಹಿಂದುಸ್ತಾನದ ಸಂಗತಿಯನ್ನೆಲ್ಲ ಯುರೋಪಿಯನ್ನರಿಗೆ ಹೇಳಿಕೊಟ್ಟರು. ಹಿಂದುಸ್ತಾನವು ಸಂಪತ್ತಿನ ಆಗರವೆಂಬದು ಸ್ವತಃ ಶಿಕಂದರನಿಗೆ ಆ ಸ್ವಾರಿಯ ನಂತರವೇ ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ಮೊದಲು ತಿಳಿದುಬಂದಿತು. ಚಂದ್ರಗುಪ್ತನ ದರ್ಬಾರದಲ್ಲಿದ್ದ ಮ್ಯಾಗಸ್ಟನೀಸ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಗ್ರೀಕ ವಕೀಲನು ಆ ಕಾಲದ ಹಿಂದೂ ಜನರ ಚಾರಿತ್ರ್ಯದ ಬಗ್ಗೆ ತನ್ನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಹೀಗೆ ಬರೆದಿಟ್ಟಿರುತ್ತಾನೆ:—“ಸ್ತ್ರೀಯರ ಅತ್ಯುಚ್ಛ ಪಾತೀನ್ಯ, ಗುಲಾಮಗಿರಿಯ ಅಭಾವ ಮುಂತಾದ ಸಂಗತಿಗಳಲ್ಲಿ ಹಿಂದುಸ್ತಾನವನ್ನು ಸರಿಗಟ್ಟುವ ದೇಶವು ಕ್ವಚಿತ್ತಾಗಿಯೇ ಸಿಕ್ಕೀತು ಇತಿ ಏಶಿಯಾಖಂಡದಲ್ಲಿ ಹಿಂದೂಜನರಷ್ಟು ಪರಾಕ್ರಮಿಗಳು ಅನ್ಯರಿರುವದಿಲ್ಲ. ಶಮ್ಭು ಮನೆಯ ಬಾಗಿಲುಗಳಿಗೆ ಕೀಲಿಯನ್ನು ಹಾಕುವ ಆವಶ್ಯಕತೆಯು ಇವರಿಗಿಂದಿಗೂ ಉಂಟಾಗುತ್ತಿರುವದಿಲ್ಲ; ಸುಳ್ಳಾದುದು ಸ್ವಪ್ನದಲ್ಲಿ ಕೂಡಾ ಗೊತ್ತಿಲ್ಲ; ನ್ಯಾಯಾಸನದ ಮೆಟ್ಟಿಲುಗಳನ್ನೇರುವದಂತೂ ಗೊತ್ತೇ ಇಲ್ಲ. ಒಳ್ಳೇ ಒಕ್ಕಲಿಗರೂ, ಕುಶಲ ಕಸಬುದಾರರೂ ಇಲ್ಲಿಇರುತ್ತಿದ್ದು, ಇವರು ಒಳ್ಳೇ ಕಷ್ಟಾಳುಗಳಾಗಿರುತ್ತಾರೆ. ಇವರಿಗೆ ಯಾವ ತರದ ವ್ಯಸನವೂ ಇರುವದಿಲ್ಲ.”

ಗ್ರೀಕ ಸತ್ತಿಯು ನಾಮಶೇಷವಾದ ನಂತರ ರೋಮನ್ ಜನರು ಉದಯ ಹೊಂದಿದರು. ಇವರೂ ಹಿಂದುಸ್ತಾನದೊಡನೆ ದೊಡ್ಡ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ವ್ಯಾಪಾರವನ್ನು ನಡೆಸಿದರು. ರೇಶಿಮೆ ಹಾಗೂ ಬೇರೆ ಬೆಲೆಯುಳ್ಳ ವಸ್ತುಗಳು, ಮುತ್ತು-ರತ್ನಗಳು, ಸುಗಂಧಿ ಪದಾರ್ಥಗಳು, ಮಸಾಲೆ, ಅನೇಯಹಲ್ಲು ಮುಂತಾದ ಜೀನಸುಗಳನ್ನು ರೋಮನ್ನರು ಹಿಂದುಸ್ತಾನದಿಂದ ಸಾಗಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಅದರಂತೆ ಹಲವು ಪ್ರಕಾರದ ಬಣ್ಣಗಳೂ ಔಷಧಗಳೂ ಇಲ್ಲಿಂದ ರೋಮದೇಶಕ್ಕೆ ರಫ್ತಾಗುತ್ತಿದ್ದವು. ಆ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಹಿಂದುಸ್ತಾನದಿಂದ ಯುರೋಪಕ್ಕೆ ಯಾವ ಬಗೆಯ ಕಚ್ಚಾಮಾಲೂ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಹೋಗುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲವೆಂಬದು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಲಕ್ಷ್ಯದಲ್ಲಿಡತಕ್ಕ ಮಾತಾಗಿರುತ್ತದೆ. ರೋಮನ್ನ ಜನರ ವಿಲಾಸ ಭೋಗಗಳು ಹಿಂದುಸ್ತಾನದಿಂದ ಹೋಗುವಮುತ್ತು-ರತ್ನಗಳನ್ನೇ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಅವಲಂಬಿಸಿರುತ್ತಿದ್ದವು.

ರೋಮನ ಜನರು ಆಳಿಗಾಲವನ್ನೆತ್ತಿದ ನಂತರ ವೈನಿಶಿಯನ್ ಜನರು ವೈಭವಕ್ಕೆರಿದರು. ಇವರು ವ್ಯಾಪಾರದೇಯೇ ಲಕ್ಷ್ಯವುಳ್ಳವರಾಗಿದ್ದರು. ಹಿಂದುಸ್ತಾನದೊಳಗಿನ ಯುರೋಪದ ವ್ಯಾಪಾರವನ್ನು ಇವರು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಆಕ್ರಮಿಸಿದ್ದರು. ಈ ಜನರ ಭರಭರಾಟೆಯ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಿಶೇಷ ಸಂಗತಿಯುಂಟಾಯಿತು; ಹಾಗೂ ಅದರ ಯೋಗದಿಂದ ವೈನಿಶಿಯನ್ ಸತ್ತೆಯು ಇಳಿಮುಖವನ್ನು ತಾಳಿ, ಕಡೆಗೆ ವೈನಿಶಿಯರ ಹೆಸರು ಕೂಡ ನಿರ್ನಾಮವಾಗಿ ಹೋಯಿತು! ಆ ವಿಶೇಷ ಸಂಗತಿಯೆಂದರೆ, ಅಸ್ಥಿಪದ ಕೆಳಗಡೆಯಿಂದ ಹಿಂದುಸ್ತಾನಕ್ಕೆ ಹೋಗುವ-ಹೊಸ ಮಾರ್ಗದ ಶೋಧವು. ಅದುವರೆಗೆ ಹಿಂದುಸ್ತಾನ-ಯುರೋಪಗಳ ವ್ಯಾಪಾರವು (೧) ಅರಬೀಸಮುದ್ರ, ಇರಾಣದ ಅಖಾತಗಳ ವರೆಗೆ ಹಡಗ, ಅಲ್ಲಿಂದ ಏಶಿಯಾಮೈನರದಲ್ಲಿ ಭೂಮಧ್ಯ ಸಮುದ್ರದವರೆಗೆ ನೆಲಮಾರ್ಗ, ಅಲ್ಲಿಂದ ಮತ್ತೆ ಹಡಗ. ಇದು ಒಂದನೆಯ ಮಾರ್ಗ. (೨) ಅರಬೀಸಮುದ್ರ-ಕೆಂಪುಸಮುದ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಹಡಗ; ಅಲ್ಲಿಂದ ಮೀಸರದೇಶದಿಂದ ಭೂಮಧ್ಯಸಮುದ್ರದ ವರೆಗೆ ನೆಲಮಾರ್ಗ; ಮುಂದೆ ಮತ್ತೆ ಹಡಗ. ಇದು ಎರಡನೆಯ ಮಾರ್ಗ. (೩) ಹಿಂದುಸ್ತಾನದ ಉತ್ತರಗಡಿಯಿಂದ ಮಧ್ಯಏಶಿಯಾದೊಳಗಿನ ಆಕ್ಸೆಸ್‌ಪರ್ವತದ ಮೇಲಿಂದ ಕಪ್ಪುಸಮುದ್ರದವರೆಗೆ ನೆಲಮಾರ್ಗ. ಅಲ್ಲಿಂದ ಮುಂದೆ ಜಲಮಾರ್ಗ. ಹೀಗೆ ಸಾಗುತ್ತಿದ್ದು, ಈ ಮೂರು ಮಾರ್ಗಗಳೂ ಬಹು ತಾಪದಾಯಕಗಳೂ ಖರ್ಚಿನವೂ ಆಗಿದ್ದವು. ಅಸ್ಥಿಕೆಯನ್ನು ಸುತ್ತಿಕೊಂಡು ಬರುವ ಹೊಸ ಜಲಮಾರ್ಗದ ಶೋಧವಾದ ಬಳಿಕ ಇವೆಲ್ಲ ತೊಂದರೆಗಳು ಕಡಿಮೆಯಾದವು. ಈ ಹೊಸಮಾರ್ಗವನ್ನು ಕ್ರಿ. ಶ. ೧೪೯೮ರಲ್ಲಿ ವಾಸ್ಕೋಡಿ ಗಾಮಾ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಪೋರ್ತುಗೀಜನು ಗೊತ್ತುಹಚ್ಚಿದನು. ಅಂದಿನಿಂದ ಯುರೋಪದ ಜನರು ಹಿಂದುಸ್ತಾನಕ್ಕೆ ಎಡೆಬಿಡದೆ ಬರತೊಡಗಿದರು. ೧೬ನೆಯ ಶತಕದಲ್ಲಿ ಪೋರ್ತುಗೀಜರು ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದರು. ೧೭ನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಡಚ್ಚರು ಬಂದರು. ೧೮ರಲ್ಲಿ ಫ್ರೆಂಚರು ಬಂದರು. ಅಲ್ಲಿಂದ ಮುಂದೆ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಬರಹತ್ತಿ, ಅವರ ವರ್ಚಸ್ಸು ಹಿಂದುಸ್ತಾನದಲಿ ಬೆಳೆಯಹತ್ತಿತು.

ಹೊಸಮಾರ್ಗದ ಶೋಧವಾದೊಡನೆಯೇ ಪೋರ್ತುಗೀಜರ ಕೂಡ ಕ್ರಿಸ್ತಧರ್ಮವೂ ಹಿಂದುಸ್ತಾನದಲ್ಲಿ ಡಾಣಾಡಂಗುರವಾಗಿ ಕಾಲಿಡಹತ್ತಿತು. ಅದಕ್ಕೂ ಮೊದಲು, ಅಂದರೆ ಯೇಸೂ ಕ್ರಿಸ್ತನು ಹುಟ್ಟಿದ ೭೫ ವರ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಅದು ಹಿಂದುಸ್ತಾನವನ್ನು ಇಣಕಿ ನೋಡಲಾರಂಭಿಸಿತ್ತು. ಸೆಂಟ ಥಾಮಸ್‌ನೆಂಬ ಕ್ರಿಸ್ತಭಕ್ತನೂ ಶುಭವರ್ತಮಾನವನ್ನು ಪ್ರಸಾರಗೊಳಿಸುವ ಸಾಧುವೂ ಕ್ರಿ. ಶ. ೬೮೮ನೇ ವರ್ಷವೇ ಮದ್ರಾಸದ ಬಳಿಯಲ್ಲಿ ಸತ್ತನು; ಅಥವಾ ಕೊಲ್ಲಲ್ಪಟ್ಟನೆಂದು ಅನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಅದಕ್ಕೂ ಮೊದಲು ಎಷ್ಟೋ ವರ್ಷ ಮಲಬಾರ ಹಾಗೂ ಕಾರೋಮಂಡಲದ ಸಮುದ್ರ ದಂಡೆಗೆ ಹೊಂದಿದ ಪ್ರಾಂತದಲ್ಲಿ ಅವನು ಕ್ರಿಸ್ತೀಧರ್ಮವನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸುತ್ತ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿದ್ದನು. ಇ. ಸ. ೧೮೯೧ನೇ ವರ್ಷದಲ್ಲಿ ಟ್ಯಾಂಟಿನಸ್ ಎಂಬ ಹೆಸ

ರಿನ ಪಾದರಿಯು ಹಿಂದುಸ್ತಾನಕ್ಕೆ ಬಂದನು. ಇಸವಿ ಸನ್ಮದ ೩ನೇ ಶತಕದ ಕೊನೆಗೆ ಮಲಬಾರ ದಂಡೆಯಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಸ್ತಧರ್ಮವು ಚನ್ನಾಗಿ ಹಬ್ಬಿತ್ತು. ಲಲೂರಲ್ಲಿ ಬಾಬಿಲನ್‌ದಿಂದ ನೆಸ್ತೋರಿಯನ್ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಕ್ರಿಸ್ತಧರ್ಮೋಪದೇಶಕನು ಮಲಬಾರ ದಂಡೆಗೆ ಇಳಿದು, ಅಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಧರ್ಮವನ್ನು ಪ್ರಸಾರಗೊಳಿಸುವ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ನಡೆಸಿದನು. ೮ನೇ ಶತಕದಲ್ಲಿ ಅರ್ಮಿನಿಯನ್ ಮಿಶನರಿಯಾದ ಸೆಂಟಿ ಥಾಮಸನು ಮಲಬಾರದ ದಂಡೆಯಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಸ್ತಧರ್ಮದ ಮಂದಿರವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದನು. ಈ ಮಂದಿರವೇ ಹಿಂದುಸ್ತಾನದೊಳಗಿನ ಮೊಟ್ಟಮೊದಲಿನ ಕ್ರಿಸ್ತಮಂದಿರವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಲಲೂರಲ್ಲಿ ಇಂಗ್ಲೆಂಡದ ಅರಸನಾದ ಆಲ್ಫ್ರೆಡನು ತನ್ನ ಇಬ್ಬರು ಧಾರ್ಮಿಕ ಪ್ರತಿನಿಧಿಗಳನ್ನು ಸೆಂಟಿ ಥಾಮಸನ ಗೋರಿಯ ಪವಿತ್ರಸ್ಥಳದ ಯಾತ್ರಿಗೆಂದು ಇಲ್ಲಿಗೆ ಕಳಿಸಿದ್ದನೆಂದು ಅನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗೆ ಯುರೋಪಿಯನ್ನ ಜನರು ಆಗಾಗ್ಗೆ ಹಿಂದುಸ್ತಾನಕ್ಕೆ ಬಂದ ದಾಖಲೆಗಳು ದೊರೆಯುತ್ತವೆ; ಆದರೂ ಪೋರ್ತುಗೀಜರು ಹಿಂದುಸ್ತಾನಕ್ಕೆ ಬಂದ ನಂತರವೇ ಇಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಸ್ತಧರ್ಮದ ಪ್ರಸಾರವು ಹಬ್ಬಿತೆಂಬ ಮಾತು ನಿರ್ವಿವಾದವಾದದ್ದು.

ಧರ್ಮಪ್ರಸಾರ ಮತ್ತು ವ್ಯಾಪಾರವನ್ನು ಬೆಳೆಸುವದು ಈ ಎರಡು ಧ್ಯೇಯಗಳನ್ನು ಮುಂದಿಟ್ಟುಕೊಂಡೇ ಪೋರ್ತುಗೀಜರು ಹಿಂದುಸ್ತಾನಕ್ಕೆ ಬಂದರು. ಅವರ ಮೊದಲನೇ ಹೇತುವು ಎರಡನೆಯ ಧ್ಯೇಯಕ್ಕೆ ಪೋಷಕವಾಗದೆ ವಿಫಲವಾದ್ದೇ ಆಯಿತೆಂಬದು ಆಗಿನ ಇತಿಹಾಸವನ್ನು ಓದುವದರಿಂದ ವಾಚಕರ ನಿರ್ದೋಷಕ್ಕೆ ಬಂದೀತು. ವಾಸ್ಕೋಡಿ ಗಾಮನು ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ಮೊದಲು ದಕ್ಷಿಣದೊಳಗಿನ ಕಾಲಿಕತ್ತ ಬಂದರಕ್ಕೆ ಬಂದಿಳಿದನು. ಆಗ್ಗೆ ಆ ಪಟ್ಟಣವು ಒಳ್ಳೇ ಭರಭರಾಟೆಯಲ್ಲಿದ್ದಿತು. ಅಲ್ಲಿಯ ಅರಸನಿಗೆ 'ಝಾಮಾರೀನ' ಎಂದೆನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಸರಾಸರಿ ೬೦೦ ವರ್ಷಗಳಿಂದ ಅಲ್ಲಿಯ ವ್ಯಾಪಾರವು ಅರಬದೇಶದ ಮುಸಲ್ಮಾನರ ವಶದಲ್ಲಿದ್ದು. ಗಾಮಾನು ಝಾಮಾರೀನ ಕೈವೆ ಸಂಪಾದಿಸಿದನು. ಅವನು ಮರಳಿ ಹೋಗುವಾಗ ಝಾಮಾರೀನನು ಪೋರ್ತುಗಾಲದ ಅರಸನಿಗೊಂದು ಪತ್ರವನ್ನು ಬರೆಕೊಟ್ಟಿದ್ದನು. ಅದರಲ್ಲಿಯ ಸಂಗತಿಯು ಹೀಗೆ ಇದ್ದಿತು:—“ತಮ್ಮ ಮನೆತನದೊಳಗಿನ ಸರದಾರ ವಾಸ್ಕೋಡಿ ಗಾಮಾ ಇವರು ನಮ್ಮ ದೇಶಕ್ಕೆ ಬಂದುದರಿಂದ ನಮಗೆ ಬಹು ಸಂತೋಷವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ನಮ್ಮ ದೇಶದೊಳಗೆ ದಾಲಚಿನ್ನ, ಲವಂಗ, ಶುಂಠಿ, ಮೆಣಸು ಮತ್ತು ಮುತ್ತು-ರತ್ನಾದಿಗಳು ಸಮೃದ್ಧಿಯಾಗಿದ್ದು, ಇವಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ನಿಮ್ಮ ದೇಶದ ಬಂಗಾರ, ಬೆಳ್ಳಿ, ಹವಳ ಮುಂತಾದ ಜೀನಸುಗಳು ನಮಗೆ ದೊರೆಯಬೇಕೆಂದು ನಮ್ಮ ಇಚ್ಛೆಯಿರುತ್ತದೆ.”

ಈ ಬಗೆಯಾಗಿ ಹಿಂದುಸ್ತಾನಕ್ಕೆ ಹೋಗುವ ಹೊಸ ಜಲಮಾರ್ಗವನ್ನು ಪೋರ್ತುಗೀಜರು ಗೊತ್ತುಹಚ್ಚಿದ ಕೂಡಲೆ ಇಡೀ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿಯೇ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಫಲೂತ ಪೂರ್ವವಾದ ಕ್ರಾಂತಿಯುಂಟಾಯಿತು. ಯುರೋಪದೊಳಗೆ ಪೋರ್ತು

ಗಾಲ ದೇಶದ ಮಹತ್ವವು ಹೆಚ್ಚಿತು. ವೈಸಿಜ, ಜಿನೋವಾ ಮುಂತಾದ ದೇಶಗಳ ವ್ಯಾಪಾರವು ಬಿಡ್ಡಿತು; ಹಾಗೂ ನೌಕಾಯನ ಕಲೆಯೊಳಗಿನ ಪ್ರವೀಣ ರಾಷ್ಟ್ರಗಳು ಉದಯಹೊಂದಿದವು.

೧೫೦೩ರಲ್ಲಿ ಅಲಬುಕರ್ಕ್ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಪೋರ್ತುಗೀಜನು ಹಿಂದುಸ್ತಾನಕ್ಕೆ ಬಂದನು. ವಾಸ್ಕೋಡಿ ಗಾಮಾನು ವ್ಯಾಪಾರದ ಧ್ಯೇಯವನ್ನೇ ಮುಖ್ಯವಾಗಿಟ್ಟು ಕೊಂಡು ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದಿದ್ದನು, ಆದರೆ ಅಲಬುಕರ್ಕ್‌ನು ಅವನಿಗಿಂತಲೂ ಮುಂದಾಗಿ ರಾಜ್ಯವಿಸ್ತಾರದ ಕಲ್ಪನೆಯನ್ನು ತನ್ನ ಕಣ್ಣಿಂದಿರಿಸಿಕೊಂಡನು. ಆತನು ೫೧೦ರಲ್ಲಿ ಗೋವೆಯನ್ನು ಗೆದ್ದುಕೊಂಡನು. ೫೧೫ರಲ್ಲಿ ಗೋವೆಯಲ್ಲೇ ಅವನು ಕ್ರಿಸ್ತವಾಸಿಯಾಸನು. ೧೫೫೪ರಲ್ಲಿ ವಾಸ್ಕೋಡಿ ಗಾಮಾನು ಮೂರನೇ ಸಾರೆ ಹಿಂದುಸ್ತಾನಕ್ಕೆ ಬಂದನು; ಹಾಗೂ ೧೫೭೭ರಲ್ಲಿ ಕೋಚಿನದಲ್ಲ ಮರಣಹೊಂದಿದನು. ೧೫೦೦ರಿಂದ ೧೬೦೦ರ ವರೆಗಿನ ೧೦೦ ವರ್ಷಗಳವರೆಗೆ ಪೋರ್ತುಗೀಜರು ಹಿಂದುಸ್ತಾನದಲ್ಲಿ ಭರ ಭರಾಟೆಯಲ್ಲಿದ್ದರು; ಆದರೆ ಮುಂದೆ ಅವರ ಸತ್ತೆಯು ಇಳಿಮುಖವನ್ನು ಹೊಂದಿತು; ಯಾಕಂದರೆ, ಯುರೋಪದೊಳಗಿನ ಪೋರ್ತುಗೀಜ ರಾಜಸತ್ತೆಯು ಸ್ಪೇನದೇಶದ ಸ್ವಾಧೀನವಾಯಿತು. ಮುಂದೆ ೧೬೪೦ರಲ್ಲಿ ಪೋರ್ತುಗೀಜರು ಮತ್ತೆ ಸ್ವತಂತ್ರ ರಾದರೂ ಅಷ್ಟರೊಳಗೆ ಡಚ್ಚ ಹಾಗೂ ಇಂಗ್ಲಿಷ ಜನರು ಹಿಂದುಸ್ತಾನದೊಳಗಿನ ಪೋರ್ತುಗೀಜರ ವ್ಯಾಪಾರವನ್ನು ಸ್ವಾಧೀನಪಡಿಸಿಕೊಂಡು ಬಿಟ್ಟಿದ್ದರು. ಹಿಂದುಸ್ತಾನದೊಳಗಿನ ಪೋರ್ತುಗೀಜರ ಹ್ರಾಸಕ್ಕೆ ಇನ್ನೂ ಕೆಲ ಕಾರಣಗಳುಂಟು. ಅವರು ಹಲವು ಕ್ರೂರ ಕೃತ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದೂ, ಅವರಲ್ಲಿಯ ಐಷ-ಆರಾಮಿಯ ಹೆಚ್ಚುಳವೂ, ಮಿತಿಮೀರಿದ ಫರ್ಮಾಣಿನವೂ ಅವರ ಹ್ರಾಸದ ಮುಖ್ಯ ಕಾರಣಗಳಾಗಿದ್ದವು. ಇದರಂತೆ ಯುರೋಪಿಯನ್ನ ಪುರುಷರೊಡನೆ ಏಕದ್ವೇಶಿಯ ಸ್ತ್ರೀಯರ ವಿವಾಹ ಮಾಡುವ ಅವರ ಹೊಸಪದ್ಧತಿಯಿಂದ ಅವರ ಯಾವ ಉದ್ದೇಶವೂ ಸಫಲವಾಗದೆ, ಅದು ಅವರ ವಿನಾಶಕ್ಕೆ ಸಹಾಯಭೂತವಾಯಿತು. ಪೋರ್ತುಗೀಜರ ತರುವಾಯ ಡಚ್ಚರು ಹಿಂದುಸ್ತಾನದಲ್ಲಿ ಪ್ರಬಲರಾದರು.

ಡಚ್ಚರು ಹಿಂದುಸ್ತಾನಕ್ಕೆ ಬರಲಿಕ್ಕೆ ಇಂಗ್ಲಿಷರಂತೆ ಯುರೋಪ ಉತ್ತರ ಕಡೆಯಿಂದ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಶೋಧಿಸತೊಡಗಿದ್ದರು; ಆದರೆ ಅದರಲ್ಲಿ ಅವರು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಅಯಶಸ್ವಿಗಳಾದರು. ಆದರೂ ಅವರು ಪೋರ್ತುಗೀಜರ ಶೋಧದ ಸಂಪೂರ್ಣ ಲಾಭಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲಿಕ್ಕೆ ಸ್ವಲ್ಪವೂ ಮನಸರಿ ಮಾಡಲಿಲ್ಲ. ಪೋರ್ತುಗೀಜರ ಒಂದೇ ನೂರು ವರ್ಷಗಳ ವ್ಯಾಪಾರದಿಂದ ಲಿಸ್ಬನ್ ಪಟ್ಟಣವು ಹೆಚ್ಚಳವನ್ನು ಪಡೆಯಿತು. ಹಿಂದುಸ್ತಾನದಿಂದ ಲಿಸ್ಬನ್ ಪಟ್ಟಣಕ್ಕೆ ಬಂದ ಮಾಲನ್ನು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ದೇಶಗಳಿಗೆ ಒಯ್ದು ಮಾರುವ ಉದ್ಯೋಗದಲ್ಲಿ ಪೋರ್ತುಗೀಜರು ಡಚ್ಚರ ನೆರವನ್ನು ಪಡೆಯಬೇಕಾಯಿತು. ಡಚ್ಚರ ಹಡಗಗಳು ಲಿಸ್ಬನ್ನದೊಳಗಿನ ಎಲ್ಲ ಬಗೆಯ ಮಾಲನ್ನು ತುಂಬಿಕೊಂಡೊಯ್ದು ಯುರೋಪದ ಉತ್ತರ ನಾಡುಗಳಿಗೆಲ್ಲ ಪೂರೈಸು.

ಶ್ರೀದ್ವೈತ. ಬರಬರುತ್ತ ಡಚ್ಚ ಹಡಗುಪಡೆಗಳು ಹಿಂದುಸ್ತಾನಕ್ಕೂ ಬರತೊಡಗಿದವು. ಲಿನ್ನಕೋಟೇನ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಒಬ್ಬ ಡಚ್ಚ ವ್ಯಾಪಾರಿಯು ಕೆಲ ದಿನಗಳವರೆಗೆ ಲಿಪ್ಪನ್ನದಲ್ಲಿದ್ದು, ಅಲ್ಲಿಂದ ಪೋರ್ತುಗೀಜರೊಡನೆ ಗೋವೆಗೆ ಬಂದನು. ಅವನು ಅಲ್ಲಿ ೧೩ ವರ್ಷಗಳ ವರೆಗೆ ಇದ್ದು, ಈ ದೇಶದ ವ್ಯಾಪಾರದ ಮಾಹಿತಿಯನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಂಡನು. ೧೫೯೨ರಲ್ಲಿ ಅವನು ಸ್ವದೇಶಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ, ತಾನು ಸಂಪಾದಿಸಿದ ಹಿಂದುಸ್ತಾನದೊಳಗಿನ ವ್ಯಾಪಾರ ವಿಷಯಕ ಮಾಹಿತಿಯನ್ನು ೧೫೯೬ರಲ್ಲಿ ಪುಸ್ತಕ ರೂಪದಿಂದ ತನ್ನ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಸಿದನು. ಇವೇ ಸಮಯಕ್ಕೆ ಆಮಸ್ತರ್ಡಮದ ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳು ಒಂದು ಸಭೆಯನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ, ಹಿಂದುಸ್ತಾನಕ್ಕೆ ಹೊರಡುವದನ್ನು ಗೊತ್ತುಮಾಡಿದರು. ಆ ಸಭೆಯ ಠರಾವಿನಂತೆ ಕಾರ್ನೇಲಿಯಸ್ ಹಾಟಮನ್ ಎಂಬವನ ಕೈಕೆಳಗೆ ನಾಲ್ಕು ಹಡಗುಗಳು ಇ. ಸ. ೧೫೯೭ರಲ್ಲಿ ಆಫ್ರಿಕೆಯನ್ನು ಸುತ್ತುವರಿದು ಹಿಂದುಸ್ತಾನಕ್ಕೆ ಬಂದವು. ಅವು ಎರಡೂವರೆ ವರ್ಷಗಳ ನಂತರ ಮರಳಿ ಸ್ವದೇಶಕ್ಕೆ ಹೊರಟು ಹೋದವು. ಮುಂದೆ ೫-೬ ವರ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಡಚ್ಚರು ೧೫-೧೬ ಸಾರಿಗೆಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದರು; ಹಾಗೂ ಅವರ ಹಲವು ಕಂಪನಿಗಳು ಸ್ಥಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟವು. ಡಚ್ಚಪಾರ್ಲಿಮೆಂಟದವರು ಮುಂದೆ ಅವೆಲ್ಲ ಕಂಪನಿಗಳನ್ನು ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸಿ “ಡಚ್ಚ ಈಸ್ಟ್ ಇಂಡಿಯಾ ಕಂಪನಿ” ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ದೊಡ್ಡದೊಂದು ಕಂಪನಿಯನ್ನು ೧೬೦೨ರಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಿದರು.

ಇಡೀ ೧೬ನೇ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಕಡೆಯ ವ್ಯಾಪಾರವೆಲ್ಲ ಡಚ್ಚರ ಸ್ವಾಧೀನದಲ್ಲಿದ್ದಿತು. ಅದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೆಂದರೆ, ಆಗ ಅವರ ಸಮುದ್ರದ ಮೇಲಿನ ವರ್ಚಸ್ವಿ ಅಷ್ಟು ಅಬಾಧಿತವಾಗಿತ್ತು. ಡಚ್ಚ ಜನರ ಉದ್ದೇಶವು ಒರಿಯ ವ್ಯಾಪಾರದ ಹೆಚ್ಚಳವೇ ಆಗಿತ್ತು. ಪೋರ್ತುಗೀಜರಂತೆ ಅವರ ವ್ಯಾಪಾರವನ್ನು ಮುಳುಗಿಸಿ, ಕ್ರೈಸ್ತೀ ಧರ್ಮವನ್ನು ಬಳಸುವದೂ, ಹೊಸ ಹೊಸ ವೇಶಗಳನ್ನು ಗೆದ್ದು ತಮ್ಮ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ವಿಸ್ತರಿಸುವದೂ ಡಚ್ಚರ ಉದ್ದೇಶವಾಗಿರಲಿಲ್ಲ. ಯಾವದೊಂದು ಪ್ರದೇಶದ ರಾಜಕೀಯ ಅಂತರ್ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಅವರು ಕೈ ಚಾಚಲಿಲ್ಲ. ೧೬೫೩ರಲ್ಲಿ ಡಚ್ಚರು ತಮ್ಮ ಮೊದಲನೇ ನವಾಬವನ್ನು ಮದ್ರಾಸಿನ ಬಳಿಯ ಪಾಲಕ್ಕೋಲ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಿದರು. ಮುಂದೆ ೮೫ ವರ್ಷಕ್ಕೆ, ಅಂದರೆ ೧೭೫೩ರಲ್ಲಿ ಸಿಲೋನ್‌ನೊಳಗಿನ ಪೋರ್ತುಗೀಜರ ಜಫಿನಾ ಪಟ್ಟಣವೊಂದ ಕೋಬೆಯನ್ನು ಅವರು ಆಕ್ರಮಿಸಿದರು. ಮಲಬಾರ ದಂಡೆಯೊಳಗಿನ ಪೋರ್ತುಗೀಜರ ಎಲ್ಲ ಕಾಣ್ಯಗಳನ್ನು ೧೬೬೪ರಲ್ಲಿ ಗೆದ್ದು, ೧೬೬೯ ರಲ್ಲಿ ಸೆಂಟ ಫ್ರಾನ್ಸಿಸ ಎಂಬಲ್ಲಿಂದ ಅವರನ್ನು ಹೊಡೆಸೂಡಿಸಿದರು. ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಡಚ್ಚ ಜನರು ಹಿಂದುಸ್ತಾನದಲ್ಲಿ ಸರ್ವಸಾಮರ್ಥ್ಯರಾಗಿ ಕುಳಿತರು; ಆದರೆ ಅವರ ಆ ವೈಭವವನ್ನು ರಸಾಂತರಕ್ಕೆ ಒಯ್ಯುವ ಹೊಸದೊಂದು ಸತ್ತಯು ಹಿಂದುಸ್ತಾನದಲ್ಲಿ ಮೆಲ್ಲಮೆಲ್ಲನೆ ಬೆಳೆಯುತ್ತಿತ್ತು. ಅಂಥ ಆ ಹೊಸ ಸತ್ತಯೇ ಇಂಗ್ಲಿಷರದಾಗಿತ್ತು.

ಅಂಬೋಯನಾದಲ್ಲಿ ಡಚ್ಚರು ೧೭೨೩ರಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಕೊಲೆಯೇ ಹಿಂದುಸ್ತಾನದಲ್ಲಿ ಬ್ರಿಟಿಶರ ಸತ್ತೆಯು ತಳವೂರಲಿಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಯಿತು. ಡಚ್ಚರ ಆಕುಂಚಿತ ವ್ಯಾಪಾರೀ ಧೋರಣದ ಮೂಲಕ ಅವರ ಸತ್ತೆಯು ಲೋಲಾಡಹತ್ತಿತು. ಕ್ರೂರತನದಲ್ಲಿ ಅವರು ಪೋರ್ತುಗೀಜರನ್ನು ಕೂಡ ಮೊಂದರು. ಅದರಿಂದ ಅವರ ವಿಷಯವಾಗಿ ಏತದ್ದೇಶೀಯ ಜನರಲ್ಲಿ ಅಪ್ರೀತಿಯು ಹೆಚ್ಚಿತು; ಅಲ್ಲದೆ ಅದೇ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಉಳಿದ ನೌಕಾಯನ ವಿಶಾರದ ರಾಷ್ಟ್ರಗಳು ಮುಂದರಿದವು. ಡಚ್ಚರಾಷ್ಟ್ರದಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಲ್ಪ ಜನರಿದ್ದು, ಪೂರ್ವಕಡೆಯ ಅವರ ರಾಜ್ಯಸತ್ತೆಯು ತೀರ ಆಕುಂಚಿತ ಸ್ವರೂಪದ್ದಾಗಿತ್ತು. ಅದರಿಂದ ಅವರು ಇಂಗ್ಲಿಷರೆದುರಿಗೆ ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ಉಳಿಯದಾದರು. ೧೭೫೮ರಲ್ಲಿ ಕ್ಲೈವನು ಡಚ್ಚರನ್ನು ಚಿನಸುರಾ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನೋಲಿಸಿದನು. ಅಂದಿನಿಂದ ಹಿಂದುಸ್ತಾನದಲ್ಲಿ ಡಚ್ಚರ ಆಧೀವಾದ ನಾಡು ಉಳಿಯಲೇ ಇಲ್ಲ. ಡಚ್ಚರ ತರುವಾಯ ಇಂಗ್ಲಿಷ ಮತ್ತು ಫ್ರೆಂಚರೊಳಗೆ ಇಲ್ಲಿಯ ವ್ಯಾಪಾರದ ಬಗ್ಗೆ ಕಲಹಕ್ಕೆ ಪ್ರಾರಂಭವಾಯಿತು. ಕಡೆಗೆ ಫ್ರೆಂಚರೂ ಪರಾಭವ ಹೊಂದಿ ಹೋದ ಬಳಿಕ, ಇಂಗ್ಲಿಷರೇ ಗಂಡುಗಲಿಗಳಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸಲಾರಂಭಿಸಿದರು.

ಹಿಂದುಸ್ತಾನಕ್ಕೆ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಯಾವಾಗ ಬಂದರೆಂಬದನ್ನು ನೋಡಹೋದರೆ ೯ನೇ ಶತಕದಲ್ಲೆ ಆಲ್ಫ್ರೇಡರಾಜನು ಕಳಿಸಿದ ಆತನ ಪ್ರತಿನಿಧಿಯೇ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ಮೊದಲು ಬಂದ ಇಂಗ್ಲಿಷನೆನ್ನಬಹುದು. ಆ ಬಳಿಕ ೪-೫ ನೂರು ವರ್ಷಗಳಿಗೆ ಅಂದರೆ ೯ನೇ ಶತಕದಲ್ಲಿ ಸರ ಜಾರ್ಜ್ ಮಂಡೇವ್ವೀಲನೆಂಬ ಇಂಗ್ಲಿಷನು ಹಿಂದುಸ್ತಾನಕ್ಕೆ ಬಂದನು. ಐತಿಹಾಸಿಕ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಆ ಇಬ್ಬರು ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಆಗಮನವು ವಾದಗ್ರಸ್ತವಾಗಿದೆ; ಆದರೆ ಮಂಡೇವ್ವೀಲನು ಹಿಂದುಸ್ತಾನದ ಪ್ರವಾಸದ ಬಗ್ಗೆ ಬರೆದ ಪುಸ್ತಕವು ೧೪೯೯ರಲ್ಲಿ ಲಂಡನ್ನಿನಲ್ಲಿ ಛಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತೆಂದೂ, ಅದೇ ಇಂಗ್ಲೆಂಡದ ಛಾಪ ಖಾನೆಯಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ಮೊದಲು ಛಾಪಿಸಿದ ಪುಸ್ತಕವೆಂದೂ ಜನರನ್ನು ತಿಳಿಸುವದು ಮಾತ್ರ ನಿಜವು. ಈ ಸಂಗತಿಯು ನಿಜವಿದ್ದದ್ದೇ ಆದರೆ, ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಛಾಪಿಸಿದ ಮೊಟ್ಟಮೊದಲಿನ ಆ ಪುಸ್ತಕವು ಹಿಂದುಸ್ತಾನಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ್ದೇ ಆಗಿರುವ ಯೋಗಾ ಯೋಗವು ವಿಲಕ್ಷಣವಾದದ್ದೇ ಸರಿ! ಮೇಲೆ ವರ್ಣಿಸಿದ ಆ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಆಗಮನವು ನಿಜವೆಂದು ತಿಳಿದರೂ ಅವರು ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದು ಈ ದೇಶವನ್ನು ನೋಡಿ ಹೋಗಿರಬಹುದು ಮಾತ್ರ; ಆದರೆ ಆಧುನಿಕ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹಿಂದುಸ್ತಾನಕ್ಕೆ ನಿಜವಾಗಿ ಬಂದವನೂ ಇಲ್ಲಿ ವಸತಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿದ್ದವನೂ ಅದ ಮೊಟ್ಟ ಮೊದಲಿನ ಇಂಗ್ಲಿಷ ಗೃಹಸ್ಥನೆಂದರೆ, ಫಾದರ ಟಾಮಸ ಸ್ಟೀಫನ್ಸನೇ ಸರಿ, ೧೫೭೯ ರ ಅಕ್ಟೋಬರ ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ಟೀಫನ್ಸನು ಕ್ರಿಸ್ತಧರ್ಮಪ್ರಸಾರಕ್ಕಾಗಿಯೂ, ಸಾಧಿಸಿದರೆ ವ್ಯವಹಾರವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದೂ ಉದ್ದೇಶಗಳನಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಗೋವೆಗೆ ಬಂದನು. ಅಂದಿನಿಂದ ಅವನ ಆಯುಷ್ಯವೆಲ್ಲ ಹಿಂದುಸ್ತಾನದಲ್ಲಿಯೇ ಖರ್ಚಾಯಿತು. ಅವನು ಇಲ್ಲಿಯ ಲೋಕಸ್ಥಿತಿಯ ಹಾಗು ವ್ಯಾಪಾರದ ಮನೋರಂಜಕ ಸಂಗತಿಗಳನ್ನು ವಿಲಾಯತಿಗೆ

ಬರೆಬರೆದು ಕಳಿಸುತ್ತಿದ್ದನು. ಅವನು ಸಾಷ್ಟಿ ಅಂದರೆ ಠಾಣೆ ಎಂಬಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸಿ, ಹಿಂದೂಜನರಿಗೆ ಉಪದೇಶ ಮಾಡಿ, ಅವರನ್ನು ಕುಲಗೆಡಿಸಿ, ಕ್ರಿಸ್ತೀಧರ್ಮವನ್ನು ಪ್ರಸಾರ ಮಾಡುವದರಲ್ಲಿಯೇ ಎಷ್ಟೋ ವರ್ಷಗಳನ್ನು ಕಳೆದನು. ಸ್ವೀಫನ್ನ ಸಾಹೇಬನು 'ಕ್ರಿಸ್ತಪುರಾಣ'ವೆಂಬ ಹೆಸರಿನ ಕ್ರಿಸ್ತನ ವರ್ಣನಪರವಾದ ಒಂದು ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಕೊಂಕಣೀ-ಮರಾಠೀ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ, ಅದರ ರೋಮನ್‌ಲಿಪಿಯಲ್ಲಿ ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾಗಿ ಬರೆದನು. ಮರಾಠೀ-ಕೊಂಕಣೀ ಭಾಷೆಯ ವ್ಯಾಕರಣವನ್ನು ಆ ಸಾಹೇಬಬಹದ್ದೂರನು ಪೂರ್ವತುರ್ಗೀಜ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಟರೆದನು. ೧೫೨೩ರಲ್ಲಿ ರಾಲ್ಫ್ ಪಿಚ್ಚಿ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಇಂಗ್ಲಿಷನು ಭೂವಾಗ್ಗದಿಂದ ಇರಾಣೀ ಆಖಾತದ ವರೆಗೆ ಬರಲು, ಅಲ್ಲಿಯ ಪೂರ್ವತುರ್ಗೀಜರು ಅವನನ್ನು ಸೆರೆಹಿಡಿದು ಗೋವೆಗೆ ಕಳಿಸಿದರು. ಅವನು ಹಿಂದುಸ್ತಾನದಿಂದ ಮರಳಿ ವಿಲಾಯತಿಗೆ ಹೋದ ಬಳಿಕ, ಅವನು ಹೇಳಿದ ಇಲ್ಲಿಯ ಜನರ ಹಾಗು ಸಂಪತ್ತಿನ ವಿಷಯದ ಮನೋರಂಜಕ ಸಂಗತಿಗಳನ್ನು ಕೇಳಿದ ಮೇಲೆ ಹಿಂದುಸ್ತಾನದ ವಿಷಯಕವಾಗಿ ಅಲ್ಲಿಯ ಇಂಗ್ಲಿಷ ಜನರಲ್ಲಿ ಔತ್ಸುಕ್ಯದ ಕಲ್ಪನೆಗಳುಂಟಾದವು. ಮೂರು ವರ್ಷಗಳ ತರುವಾಯ ಅಂದರೆ ೧೫೮೬ರಲ್ಲಿ ಟಾಮಸ್ ಕವೆಂಡಿಶ್ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಇಂಗ್ಲಿಷನು ಭೂಪ್ರದಕ್ಷಿಣೆ ಮಾಡುತ್ತ ಮಾಡುತ್ತ ಹಿಂದುಸ್ತಾನಕ್ಕೆ ಬಂದಿದ್ದನು. ಅವನು ಮರಳಿ ವಿಲಾಯತಿಗೆ ಹೋದನಂತರ, ಅವನ ಸಹಾಯದಿಂದ ಲಂಡನ್ನದ ಪ್ರಮುಖ ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳು ಒಂದು ಅರ್ಜಿಯನ್ನು ಬರೆದು, ಅದನ್ನು ಆಗಿನ ಅಲ್ಲಿಯ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಯಾದ ಎಲಿಜಾಬೇಥಳ ಕಡೆಗೆ ಕಳಿಸಿದರು. ಅಂದಿನಿಂದ ಪೂರ್ವದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಾರ ಮಾಡುವದಕ್ಕಾಗಿ ಆ ರಾಣಿಯು ತನ್ನ ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೆ ಅಪ್ಪಣೆಯನ್ನಿತ್ತಳು. ಮುಂದೆ ತುಸ ವರ್ಷಗಳಲ್ಲೇ ಅಂದರೆ ೧೬೦೦ರಲ್ಲಿ ಇಂಗ್ಲಿಷ ಈಸ್ಟ್ ಇಂಡಿಯಾ ಕಂಪನಿಯು ಸ್ಥಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಇದರ ಮುಂದಿನ ಏರ್ಪವೇ ಎಲಿಜಾಬೇಥರಾಣಿಯ ಮುಖಾಂತರಅಲ್ಲಿಯ ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳು ವಿಲನಹಾಲ್ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಸಾಹಸೀ ಇಂಗ್ಲಿಷನನ್ನು ಆಕಬರ ಬಾದಶಹನೊಡನೆ ವ್ಯಾಪಾರ ವಿಷಯಕವಾಗಿ ಮಾತನಾಡುವದಕ್ಕಂದು ಹಿಂದುಸ್ತಾನಕ್ಕೆ ಕಳಿಸಿದ್ದರು. ಅವನು ತನ್ನ ಕೆಲಸವನ್ನು ಸಮಾಧಾನಕರವಾಗಿ ಈಡೇರಿಸಿಕೊಂಡು ೧೬೦೨ರಲ್ಲಿ ಸ್ವದೇಶಕ್ಕೆ ಹಿಂದಿರುಗಿದನು. ಆಗ ಅವನ ಮುಖಾಂತರ ದಿಲ್ಲಿ ಬಾದಶಹನ ವೈಭವದ, ಹಿಂದುಸ್ತಾನ ದೊಳಗಿನ ಸುಧಾರಣೆಗಳ ಹಾಗು ಸಂಪತ್ತಿಯ ವಿಶೇಷ ಪ್ರಕಾರದ ಕಲ್ಪನೆಯು ಅಲ್ಲಿಯ ಇಂಗ್ಲಿಷ ಜನರಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಯಿತು.

ಎಲಿಜಾಬೇಥರಾಣಿಯು ಆಕಬರ ಬಾದಶಹನಿಗೂ ಇತ್ತಕಡೆಯ ಬೇರೆ ರಾಜರಿಗೂ ಕೊಟ್ಟ ಪತ್ರಗಳು ಓದತಕ್ಕಂಥವಾದ್ದರಿಂದ ಅವುಗಳೊಳಗಿನ ಮುಖ್ಯ ಮುಖ್ಯ ಸಂಗತಿಗಳನ್ನಷ್ಟೇ ಇಲ್ಲಿ ಕೊಡುತ್ತೇವೆ:—

“ಸರ್ವಶಕ್ತಿಮಂತನಾದ ದೇವರು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿ ಎಲ್ಲ ಕಡೆಗೂ ಸುವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ನೆಲೆಸಿರುತ್ತಾನೆ; ಎಲ್ಲ ಉತ್ತಮ

ಪದಾರ್ಥಗಳು ಆ ದೇವರ ಅಪ್ಪಣೆಯ ಮೇರೆಗೆ ಪೃಥ್ವಿಯೊಳಗಿನ ಸಕಲ ರಾಷ್ಟ್ರಗಳಿಗೂ ದೊರೆತು, ಈಶ್ವರನ ಔದಾರ್ಯದ ಲಾಭವು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಸಮವಾಗಿ ಆಗಬೇಕೆಂಬುದೇ ಈಶ್ವರ ಸಂಕೇತವಿದ್ದಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ. ಇದರಿಂದ ದೂರ ದೂರದ ದೇಶದೊಡನೆ ವ್ಯಾಪಾರ ಬೆಳೆಯುವದಲ್ಲದೆ, ಭಿನ್ನ ಭಿನ್ನ ಜನಾಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ನೇಹ ಭಾವವೂ ಹೆಚ್ಚುವದು. ಪರರಾಷ್ಟ್ರದ ಜನರು ನಿಮ್ಮಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದರೆ, ನೀವು ಅವರನ್ನು ಚನ್ನಾಗಿ ಸತ್ಕರಿಸುತ್ತಿರುವಿರೆಂಬ ಸಂಗತಿಯು ನಮ್ಮ ದೇಶದ ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳ ಮುಖಾಂತರ ತಿಳಿದುದರಿಂದ ಅವರಿಗೆ ನಿಮ್ಮ ದೇಶಕ್ಕೆ ಹೋಗಲಿಕ್ಕೆ ಅಪ್ಪಣೆಯನ್ನೀಯಲಿಕ್ಕೆ ನಮಗೆ ತುಂಬಾ ಸಂತೋಷವೆನಿಸುತ್ತದೆ. ಅವರನ್ನು ಚನ್ನಾಗಿ ಕಂಡರೆ, ಅವರು ನಡೆ-ನುಡಿಯಲ್ಲಿ ಸಭ್ಯರೆಂದು ತಮಗೆ ಅನಿಸಬಹುದೆಂದೂ, ಅವರು ತಮ್ಮ ದೇಶಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಪಾರಕ್ಕಾಗಿ ಬಂದ ಬಗ್ಗೆ ತಮಗೆ ಕಡಕೆನಿಸದೆ ಸಂತೋಷವೇ ಆಗಬಹುದೆಂದೂ ನಾವು ಸಂಪೂರ್ಣ ನಂಬಿದ್ದೇವೆ. ಸ್ನೇಹ ಹಾಗೂ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಗಳ ಜನರು ಈ ಮೊದಲೇ ಇತ್ತ ಕಡೆಯ ಮಾಲನ್ನು ತಮ್ಮಲ್ಲಿಗೆ ವ್ಯಾಪಾರಕ್ಕಾಗಿ ತರುತ್ತಿರುವರು; ಆದರೆ ಆ ಜನರು ವ್ಯಾಪಾರದ ಬಗ್ಗೆ ನಮ್ಮ ದೇಶದವರಿಗೂ, ಬೇರೆ ದೇಶದವರಿಗೂ ವಿನಃಕಾರಣ ತೊಂದರೆ ಕೊಡುತ್ತಿರುತ್ತಾರೆ. ನಿಜವಾಗಿ ನೋಡಿದರೆ, ಅವರು ಹಿಂದುಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಬರಿಯ ವ್ಯಾಪಾರಕ್ಕೆಂದು ಹೋಗಿರುವದಿಲ್ಲ. ಅತ್ತ ಕಡೆಯ ಎಲ್ಲ ದೇಶಗಳ ಒಡೆಯರೂ, ಬಾದಶಹರೂ ತಾವೇ ಎಂದು ಅವರು ತಿಳಿದುಕೊಂಡಿರುತ್ತಾರೆ; ಹಾಗೂ ಅತ್ತ ಕಡೆಯ ಜನರಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಪ್ರಜೆಗಳೆಂದು ಅವರು ಇತ್ತ ಕಡೆಗೆ ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುತ್ತಾರೆ. ಇಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ, ಅವರು ತಮ್ಮ ಪತ್ರವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲಿ ಕೂಡ ಹಾಗೆಯೇ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಬರೆಯುತ್ತಿರುತ್ತಾರೆ. ನಮ್ಮ ದೇಶದ ಯಾವ ಜನರು ತಮ್ಮಲ್ಲಿಯ ವ್ಯಾಪಾರದ ಸೌಮ್ಯ ಉದ್ದೇಶಕ್ಕಾಗಿಯೇ ತಮ್ಮ ಕಡೆಗೆ ಬಂದಿರುವರೋ, ಅವರಿಗೆ ತಾವು ತಮ್ಮ ದೇಶದಲಿ ಇಂಬುಗೊಡುವಿರೆಂದೂ, ನಮ್ಮ ವ್ಯಾಪಾರವನ್ನೂ ಸ್ನೇಹದ ಒಳಕೆಯನ್ನೂ ಹೆಚ್ಚಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಕಾರಣರಾದೀರೆಂದೂ ನಮ್ಮ ಅಭಿಲಾಷೆಯಿದೆ. ನಮ್ಮ ಕಡೆಯ ಈ ಪತ್ರವನ್ನು ತಂದ ಗೃಹಸ್ಥರು ನಿಮ್ಮೊಡನೆ ಯಾವ ಶರ್ತು-ಕರಾರಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವರೋ, ನಾವು ಅದಕ್ಕೆ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡು, ಅದರಂತೆ ಇಮಾನವಿಂದ ನಡೆಯುತ್ತೇವೆ; ಹಾಗೂ ತಮ್ಮ ಆ ಅಮೂಲ್ಯವಾದ ಉಪಕಾರವನ್ನು ಸಂತೋಷದಿಂದ ತೀರಿಸುವ ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡುತ್ತೇವೆ.”

೧೬೦೯ರಲ್ಲಿ ಕ್ಯಾಪ್ಟನ್ ಹಾಕಿನ್ಸ್ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಇಂಗ್ಲಿಷನು ದಿಲ್ಲಿ ಬಾದಶಹನ ಭಿಟ್ಟಿಗೆ ಹೋದನು. ಇಂಗ್ಲಿಷ ಕಂಪನಿಯವರು ಸುರತದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಾರ ಮಾಡಬಹುದೆಂಬ ಅಪ್ಪಣೆಯು ಅವನಿಗೆ ಬಾದಶಹನಿಂದ ಸಿಕ್ಕಿತು. ೧೬೧೧ರಲ್ಲಿ ಕಾರೋಮಂಡಲದ ದಂಡೆಯಲ್ಲಿ ಕ್ಯಾಪ್ಟನ್ ಹಿಪಾನ್ ಎಂಬ ಇಂಗ್ಲಿಷನು ಮಚ್ಚಲೀಪಟ್ಟಣದ ಬಳಿಯ ಪೆಟ್ಟಾಪುಟ್ಟಿ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಇಂಗ್ಲಿಷ ವಖಾರವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದನು. ಹಾಕಿನ್ಸನ ತರುವಾಯ ಹಲವು ಇಂಗ್ಲಿಷ ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳು ಮೊಗಲ ದರ್ಬಾರಿಗೆ ಬಂದಿದ್ದರು. ೧೬೧೧ರಿಂದ

೧೬೧೪ರ ವರೆಗೆ ಇಂಗ್ಲಿಷ್ ಮತ್ತು ಪೋರ್ತುಗೀಜರ ಹಡಗುಪಡೆಗಳ ಸಣ್ಣ-ಪುಟ್ಟ ಕಾಳಗಗಳಾದವು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರೇ ಜಯಶಾಲಿಗಳಾದರು. ೧೬೬೬ ರಲ್ಲಿ ಕ್ಯಾಪ್ಟನ್ ಕೀಲಿಂಗ್ ಎಂಬವನು ಕಾಲಿಕತ್ತಿಗೆ ಹೋಗಿ, ರೂಮಾನನ್ನನ ಕೂಡ ವ್ಯಾಪಾರೀ ಒಪ್ಪಂದವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡನು. ೧೬೧೨ನೇ ಇಸ್ವಿಯಲ್ಲಿ ವಿಲಾಯತಿ ಯೊಳಗೆ ಸಾಮೂಹಿಕ ಬಂಡವಾಳದ ಪದ್ಧತಿಯು ಪ್ರಾರಂಭವಾಯಿತು. ಅದರಿಂದ ವ್ಯಾಪಾರಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದಷ್ಟು ಬಂಡವಾಳವು ಕೂಡಿ, ಭರಭರಾಟೆಯು ಪ್ರಾಪ್ತ ವಾಯಿತು. ಇದೇ ಸಮಯಕ್ಕೆ ಕ್ಯಾಪ್ಟನ್ ಹಾಟನ್ ನೆಂಬ ಇಂಗ್ಲಿಷ್ ವ್ಯಾಪಾರಿಯು ಸುರತಕ್ಕೆ ಬಂದನು. ಅವನು ಅಲ್ಲಿಯ ವ್ಯಾಪಾರೀ ಅಧಿಕಾರಿಯ ನೆರವಿನಿಂದ ಬಡೋದೆ, ಅಹಮ್ಮದಾಬಾದ್, ಗುಜರಾಥ ಮುಂತಾದ ಪ್ರಾಂತಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸಿ, ಅರಿವೆ, ಹತ್ತಿ, ನೀಲಿ ಮುಂತಾದ ಜೀನಸುಗಳ ವ್ಯಾಪಾರವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುವ ವಿರ್ವಾಟು ಮಾಡಿದನು. ೧೬೧೪ರಲ್ಲಿ ಇಂಗ್ಲೆಂಡದ ಅರಸನಾದ ಜೇಮ್ಸ್‌ನಿಂದ ಸರ ಥಾಮಸ್ ನೆಂಬ ವಿದ್ವಾಂಸ ಹಾಗೂ ಹುರುಪಿನ ವಕೀಲನು ದಿಲ್ಲಿಯ ಜಹಾಂಗೀರ ಬಾದಶಹನ ಕಡೆಗೆ ಕಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟನು; ಹಾಗೂ ಆ ವಕೀಲನ ಮಧ್ಯಸ್ಥಿಕೆಯಿಂದ ಆ ಇಬ್ಬರು ಅರಸ ರಲ್ಲೆ ಒಪ್ಪಂದದ ಶರ್ತುಗಳು ಗೊತ್ತಾದವು; ಅದರ ದರ್ಬಾರೀ ಜನರ ಧೂರ್ತತನದ ಮೂಲಕ ಆ ಒಪ್ಪಂದದ ಕಾಗದದ ಮೇಲೆ ಬಾದಶಹನ ದಸ್ತತ್ತಾಗಲಿಲ್ಲ. ಆದರೂ ಶಹಾಜಾದನ ಮಧ್ಯಸ್ಥಿಕೆಯ ಮೂಲಕ ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ಸುರತದಲ್ಲಿ ತಳವೂರಿ ನಿಲ್ಲ ಲಿಕ್ಕೂ, ಈ ದೇಶದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಾರಕ್ಕೆಂದು ಸಂಚರಿಸಲಿಕ್ಕೂ ಮತ್ತು ಮೊಗಲರ ದರ್ಬಾರದಲ್ಲಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ವಕೀಲನನ್ನಿಡಲಿಕ್ಕೂ ಅನುವು ದೊರೆಯಿತು. ಅವನು ಒಂದು ವರ್ಷದ ವರೆಗೆ ಹಿಂದುಸ್ತಾನದಲ್ಲಿದ್ದ ಬಳಿಕ “ವ್ಯಾಪಾರವಿಷಯಕವಾದ ತಮ್ಮ ಇಚ್ಛೆಯು ಸಫಲವಾಗಲಿಕ್ಕೆ ಅಡ್ಡಿಯಿಲ್ಲ; ಆದರೆ ಬಾದಶಹನೊಡನೆ ಸಮಭಾವದ ಕಾಯಮ ಒಪ್ಪಂದವಾಗುವದು ಮಾತ್ರ ಶಕ್ಯವಿರುವದಿಲ್ಲ. ಮೊಗಲರಿಗೆ ಸಹಾಯ ಮಾಡುವ ಹಾಗೂ ಕೋಟಿ-ಕೋತ್ತಳಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಸಮುದ್ರ ದಂಡೆಯ ಸಂರಕ್ಷಣೆ ಮಾಡಲೆಳಿಸುವ ಬೇತುಗಳು ಉಪಯುಕ್ತವಾಗುವದಿಲ್ಲ. ವ್ಯಾಪಾರ ಹಾಗೂ ಯುದ್ಧ ಇವೆರಡು ಸಂಗತಿಗಳು ಪರಸ್ಪರ ವಿದ್ವದವಾದವುಗಳು. ಸಮುದ್ರದ ಮೇಲೆ ಶಾಂತರೀತಿಯಿಂದ ವ್ಯಾಪಾರ ಮಾಡಿ ಸಿಕ್ಕಿದ್ದೇ ಹೆಚ್ಚಾದ ಉಳಿತಾಯವೆಂದು ತಿಳಿಯುವ ಹೇತುವನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವದು ವಿಹಿತವಾಗಿದೆ.” ಎಂಬ ನಿಶ್ಚಿತ ಸಂಗತಿ ಯನ್ನು ತಮ್ಮ ಅರಸನಿಗೆ ತಿಳಿಸಿದನು.

ಎರಡು ವರ್ಷಗಳ ವರೆಗೆ ಸರ್ ಥಾಮಸ್‌ನು ಮೊಗಲರ ದರ್ಬಾರಿನಲ್ಲಿದ್ದ ಬಳಿಕ ಅವನು ಬಾದಶಹನಿಂದ ಜೇಮ್ಸ್ ರಾಜನಿಗೊಂದು ಪತ್ರವನ್ನು ಬರೆಸಿಕೊಂಡನು. ತಾವು ಇಂಗ್ಲಿಷ್ ವ್ಯಾಪಾರಸ್ಥರ ಪರಾಮರ್ಶವನ್ನು ಚನ್ನಾಗಿ ತಕ್ಕೊಳ್ಳುವೆವೆಂದು ಬಾದಶಹನು ಆ ಪತ್ರದಲ್ಲಿ ಭಾಷೆಕೊಟ್ಟಿದ್ದನು. ಕ್ರಿ. ಶ. ೧೬೩೯ರಲ್ಲಿ ಕ್ಯಾಪ್ಟನ್ ಕೀಲಿಂಗನು ದಕ್ಷಿಣ ಹಿಂದುಸ್ತಾನದೊಳಗಿನ ಕ್ರಿಂಗನೂರದಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ವಖಾರ

ವನ್ನು ಇಡಲಿಕ್ಕೆ ಪ್ರಯತ್ನ ಪಟ್ಟನು; ಮತ್ತು ರೂಮೋರಿನ್ನ ನ ಕೃಪೆಯಿಂದ ಆ ಕ್ರಂಗನೂರ ಕೋಟಿಯೂ ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ದೊರೆಯತಕ್ಕದ್ದಿತ್ತು; ಆದರೆ ಅಲ್ಪಾವ ಕಾಶದಲ್ಲಿಯೇ ಕೀಲಿಂಗನು ಅಲ್ಲಿ ನೆಲೆಗೊಳ್ಳುವದನ್ನು ರಹಿತಪಡಿಸಿ, ಕಾಲಿಕತ್ತ ಬಂದರದಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ವಖಾರನ್ನು ಇಟ್ಟನು. ಇದೇ ವರ್ಷ ಥಾಮಸ ಕೇರೀಜ ಇವ ನನ್ನು ಸುರತದ ವಖಾರಿನ ಮೊದಲನೇ ಗವರ್ನರನ್ನಾಗಿ ನೇಮಿಸಿದರು. ೧೬೨೭ ರಲ್ಲಿ ಇಂಗ್ಲಿಷ ಮತ್ತು ಡಚ್ಚರು ಸೇರಿ ಮುಂಬಯಿ ಪಟ್ಟಣದಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ರಾಣ್ಯವನ್ನು ಸ್ಥಿರಪಡಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಲೋಚಿಸಿದ್ದರು; ಆದರೆ ಆಗ ಅದು ಈಡೇರಲಿಲ್ಲ.

ಯುರೋಪಿಯನ್ ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳು ಬಹು ದೂರದ ನಮ್ಮ ಹಿಂದುಸ್ತಾನಕ್ಕೆ ಬರುವ ಪ್ರಯತ್ನವನ್ನು ಕೈಕೊಂಡದ್ದನ್ನು ಪರ್ಯಾಲೋಚಿಸಿದರೆ, ಇಲ್ಲಿ ಅಂಥ ಸುಲಭಸಾಧ್ಯವಾದ ಭಕ್ಷ್ಯವೇನಾದರೂ ಇದ್ದಿರಬೇಕೆಂಬ ಕಲ್ಪನೆಯು ಸ್ವಾಭಾವಿಕ ವಾಗಿಯೇ ಹುಟ್ಟುತ್ತಿದ್ದುದು ಸಟೆಯಾಗಿರಲಿಲ್ಲ.

ಆ ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯರಾದ ಇಂಗ್ಲಿಷರೂ ಡಚ್ಚರೂ ಪ್ರಾಟಿಸ್ಟೆಂಟ್ ಧರ್ಮಿಗಳು; ಪೋರ್ತುಗೀಜರು ರೋಮನ್ ಕ್ಯಾಥೋಲಿಕರು; ಮತ್ತು ಯುರೋಪ ದೊಳಗೆ ತತ್ವಮಯದಲ್ಲಿ ಧಾರ್ಮಿಕ ಪಂಗಡಗಳು ನೆಲೆಗೊಂಡಿದ್ದರಿಂದ, ಹಿಂದುಸ್ತಾನ ದೊಳಗಿನ ಇಂಗ್ಲಿಷರೂ, ಡಚ್ಚರೂ ಸಹಕಾರತೆಯಿಂದ ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದರು. ಆ ಎರಡೂ ಜನಾಂಗದವರು ಪೋರ್ತುಗೀಜರನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸಹತ್ತಿದ್ದರು. ೧೬೧೫ರಲ್ಲಿ ಇತ್ತ ಕಡೆಯ ವ್ಯಾಪಾರದಲ್ಲಿ ಡಚ್ಚರ ೫೧ ಹಡಗುಗಳು ತೊಡಗಿದ್ದು, ಅವರ ೧೩೮೬ ಪೌಂಡು (೧ಕೋಟಿ, ೩೦೮೬ ರೂಪಾಯಿ) ಬಂಡವಲು ತೊಡಗಿಕೊಂಡಿದ್ದಿತು. ಇದೇ ವರ್ಷ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ವ್ಯಾಪಾರವಾದರೂ ಹೆಚ್ಚಾಗಿದ್ದು, ಬರಿಯ ಅವರ ಎರಡು ಹಡಗುಗಳ ಮಾಲಿಗಾಗಿ ಅವರು ೧೮೬೪೦ ಸಾವಿರರೂಪಾಯಿ ಜಕಾತಿಯನ್ನು ಕೊಡ ಬೇಕಾಯಿತು; ಮತ್ತು ೧೬೧೬ರೊಳಗಿನ ಅವರ ಒಂದೇ ಒಂದು ಹಡಗದೊಳಗಿನ ಮಾಲಿನ ಬೆಲೆಯು ೧೪೮೬ ರೂಪಾಯಿಗಳೆಂದು ಗೊತ್ತು ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿತ್ತು. ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಹಿಂದುಸ್ತಾನದ ತಮ್ಮ ಮೊಟ್ಟಮೊದಲಿನ ಸಾರಿಗೆಗೆ ೬೮೬೪ ಸಾವಿರ ರೂಪಾಯಿಗಳ ಬಂಡವಲವನ್ನು ಕೂಡಿಸಬೇಕಾಯಿತು. ಆ ಸಾರಿಗೆಯಲ್ಲಿ ೪ ಹಡಗ ಗಳೂ ೪೮೦ ಜನರೂ ಇದ್ದರು. ಆ ಸಾರಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಅವರಿಗೆ ಹೇರಳವಾಗಿ ಲಾಭ ವಾಯಿತು. ಅವರು ೩೦ ಸಾವಿರ ರೂಪಾಯಿಗಳಿಗೆ ಕೊಂಡ ಲವಂಗಗಳು ೩೮೬೪ ೬೦ ಸಾವಿರ ರೂಪಾಯಿಗಳಿಗೆ ಮಾರಲ್ಪಟ್ಟವು! ಅವರ ಮೊದಲಿನ ಒಂಬತ್ತು ಸಾರಿಗೆ ಗಳಲ್ಲಿ ೪೬ ಲಕ್ಷ ಬಂಡವಲವು ತೊಡಗಿತ್ತು. ಆ ಬಂಡವಲಿಗೆ ೧೦೦ಕ್ಕೆ ೨೦೦ರಂತೆ ಲಾಭವಾಯ್ತು! ೧೬೧೨ರಲ್ಲಿ ಇಂಗ್ಲೆಂಡದೊಳಗೆ ವ್ಯಾಪಾರಕ್ಕೆಂದು ಸಾಮೂಹಿಕ ಬಂಡವಲವು ಕೂಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಆಗ ಆ ರಕಮು ೧ ಕೋಟಿ ೬೨ ಲಕ್ಷ ರೂಪಾಯಿ ಆಗಿತ್ತು. ಅದನ್ನು ೯೩೪ ಜನರೇ ಕೂಡಿಸಿದ್ದರು. ಶ್ರೀ ಶಿವಾಜಿಯು ಅವತರಿಸುವ ದಕ್ಕೆ ೬ ವರ್ಷ ಮುಂಚೆ ಇಂಗ್ಲಿಷ ಕಂಪನಿಯವರು ತಮ್ಮ ೧೬೦೧ರಿಂದ ೧೬೧೨ರ

ವರಿಗಿನ ೨೦ ವರ್ಷಗಳ ಅಥಾವೆಯನ್ನು ಪಾರ್ಲಿಮೆಂಟಿಗೆ ಸಾದರಗೊಳಿಸಿದ್ದರು. ಆ ಲೆಕ್ಕದಿಂದ ತಿಳಿಯುವದೇನೆಂದರೆ, ಆ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿ ಅವರ ೬೬ ಹಡಗುಗಳು ವ್ಯಾಪಾರ ಕ್ಲಾಗಿ ದೇಶಾವರಿಗೆ ಕಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದವು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ೩೬ ಮರಳಿ ಬಂದವು. ೯ ಮುಳುಗಿಹೋದವು. ೫ ಕೆಟ್ಟುಹೋದವು. ೧೧ ಶತ್ರುಗಳ ಕೈಸೇರಿದವು. ೨೫ ಹಡಗುಗಳು ಹಿಂದುಸ್ತಾನದಲ್ಲಿ ಮಾಲು ತುಂಬಿಕೊಳ್ಳುವದರಲ್ಲಿದ್ದವು. ಹಾಗೆಯೇ ಆ ೨೦ ವರ್ಷಗಳ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿ ರೋಷ ಹಣ ಮತ್ತು ವಿಲಾಯತಿಯ ಮಾಲು ಕೂಡಿ ೯೧ ಲಕ್ಷ ೩೮ ಸಾವಿರ ರೂಪಾಯಿಗಳನ್ನು ಇಂಗ್ಲೆಂಡದಿಂದ ಹೊರಗೆ ರವಾನಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತ್ತು. ಅದರೊಳಗೆ ೩೬ ಹಡಗಗಳಲ್ಲಿ ತುಂಬಿ ತಂದ ಮಾಲಿನ ಕೊಂಡೆ ಬೆಲೆಯು ೩೬ ಲಕ್ಷ ೫೨ ಸಾವಿರ ರೂಪಾಯಿಯಾಗಿದ್ದು, ಅದನ್ನು ಇಂಗ್ಲೆಂಡದಲ್ಲಿ ಮಾರಿದಾಗ್ಗೆ ಅದರ ಬೆಲೆಯು ೨ ಕೋಟಿ ೪೬ ಸಾವಿರ ರೂಪಾಯಿಗಳು, ಅಂದರೆ ೩೬ ಲಕ್ಷಕ್ಕಿಂತ ೧ ಕೋಟಿ ೫೩ ಲಕ್ಷ ರೂಪಾಯಿ ಲಾಭವಾಯಿತು!

೧೬೧೮ರಲ್ಲಿ ಅಂದರೆ ಶಿವಾಜಿಯು ಅವತರಿಸಿರುವ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ವರ್ಷ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಹಿಂದುಸ್ತಾನದೊಳಗಿನ ತಮ್ಮ ವ್ಯಾಪಾರವನ್ನು ಚನ್ನಾಗಿ ಸ್ಥಿರಗೊಳಿಸಿದ್ದರು. ಇಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ, ಮೊಗಲಾಯಿಯೊಳಗಿನ ಅವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಕಂಡು, ತಮ್ಮ ವ್ಯಾಪಾರೀ ಧೋರಣವನ್ನು ಒಳ್ಳೆ ಒತ್ತರದಿಂದ ಅಮಲಿನಲ್ಲಿ ತರುವೆನೆಂದು ಅವರಿಗೆ ಆತ್ಮಪ್ರತ್ಯಯವೂ ಬರಹತ್ತಿತ್ತು. ಆ ವರ್ಷ ಸರ ಧಾಮಸ ರೋನು ತನ್ನ ವಾರ್ಷಿಕ ರೀಪೋರ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಬರೆದಿಟ್ಟಿದ್ದೇನೆಂದರೆ:—

“ಅವಶ್ಯವಿದ್ದಷ್ಟು ಹುಕುಮುಗಳು ದೊರೆದಿರುತ್ತವೆ; ಮತ್ತು ಇನ್ನುಳಿದವುಗಳು ದೊರೆಯತಕ್ಕವುಗಳಾಗಿವೆ. ಬಾದಶಹನ ಕೈವೆಯೇ ಕಾಯಿದೆಯಾಗಿದ್ದು, ಇಲ್ಲಿಯ ಎಲ್ಲ ದರ್ಬಾರೀ ವ್ಯವಹಾರವು ದುಡ್ಡಿನಿಂದ ನಡೆಯುತ್ತಿದೆ. ಈ ಜನ ರೊಡನೆ ಸೌಮ್ಯತನದಿಂದ ನಡೆದು ಸಾಗುವಂತಿಲ್ಲ. ಇವರಿಗೆ ನಮ್ಮ ಬೇಜಾರು ಬಂದಿದೆ. ಇವರ ಸಧನ ಬಂದರಗಳನ್ನು ಬಿಕ್ಕಿಗೆ ಹಚ್ಚಿ, ನಾವು ಇವರ ವ್ಯಾಪಾರವನ್ನೆಲ್ಲ ಮಣ್ಣುಗೂಡಿಸಿ ಬಿಟ್ಟಿರುತ್ತೇವೆ. ನಾವು ಇವರೊಡನೆ ಎಷ್ಟು ಒಗರಿನಿಂದ ನಡೆಯುವೆವೋ, ಅಷ್ಟು ಕೃತಕಾರ್ಯವಾಗುತ್ತ ಕೋಗುವೆವು. ಈ ಜನರನ್ನು ಹದನಾದ ಕತ್ತಿಯ ತುದಿಯ ಮೇಲೆ ಕುಣಿಸುತ್ತಿರಬೇಕು; ಅಂದರೇ ಇವರು ಎಣಿಕೆಗೆ ಬರತಕ್ಕವರು. ನಮ್ಮ ಬೇಡಿಕೆಗಳನ್ನು ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ಮನ್ನಿಸದಿದ್ದರೆ, ಏತದ್ದೇಶಿಯ ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳ ಹಡಗುಗಳನ್ನು ಅಸಿಮಸಿ ನೋಡದೆ ಆಕ್ರಮಿಸಿ, ನಮ್ಮ ಧೈಯಮನ್ನು ಸಾಧಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.”

೩ನೆಯ ಪರಿಚ್ಛೇದ

ಶಿವಾಜಿಯ ಕಾಲದ ಇಂಗ್ಲಿಷರು

—X-(X)-X—

ಹಿಂದಿನ ಪರಿಚ್ಛೇದದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ೧೭ನೆಯ ಶತಕದ ಮಧ್ಯಭಾಗದಲ್ಲಿ ಮರಾಟರೂ ಇಂಗ್ಲಿಷರೂ ತಂತಮ್ಮ ಚಳವಳಿಯನ್ನು ಮಾಡಹತ್ತಿದ್ದರಿಂದ, ಅವರಿಬ್ಬರಿಗೂ ಖೇಗನೆ ಎಲ್ಲಿಯಾದರೂ ಭೆಟ್ಟಿಯಾಗುವದು ಅನಿವಾರ್ಯವಾಗಿತ್ತು. ಈ ಭೆಟ್ಟಿಯು ಶಾಂತತೆಯಿಂದ ಆಗುವ ಸಂಭವವಿರಲಿಲ್ಲ. ಮೊಗಲರೂ ಇಂಗ್ಲಿಷರೂ ಪರಸ್ಪರರನ್ನು ಶಾಂತರೀತಿಯಿಂದ ಭೆಟ್ಟಿಯಾದ ಕಾರಣವೇನಂದರೆ, ಮೊಗಲರು ಸತ್ತಾಧೀಶರಾಗಿದ್ದರು. ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಅವರಿಂದ ವ್ಯಾಪಾರದ ಪರವಾನಿಗೆಯನ್ನೂ ರಿಯಾಯತಿಗಳನ್ನೂ ಹೊಂದಬೇಕಿತ್ತು; ಮತ್ತು ಮೊಗಲರಿಗೂ ತಮ್ಮ ದುಂದುಗಾರಿಕೆಗಾಗಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಂದ ವಿಲಾಯತಿಯು ಮೇಹಕ ವಸ್ತು-ಒಡನೆಗಳನ್ನೂ ವ್ಯಾಪಾರಿ ಮಾಲಿನ ಮೇಲಿನ ಸುಂಕವನ್ನೂ ಪಡೆಯಬೇಕಿತ್ತು. ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಮೊಗಲರೊಡನೆ ಕೈಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ನಮ್ರಭಾವದಿಂದ ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದರು. ಮೊಗಲರಾದರೂ ಇವರ ಮೇಲೆ ಉಪಕಾರ ಮಾಡುತ್ತಿರುವೆನೆಂಬ ಆಧ್ಯತೆಯ ಭಾವನೆಯಿಂದ ಸೆಟೆಸೆಟೆದು ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದರು. ಆಧ್ಯತೆ ಹಾಗೂ ನಮ್ರತೆ ಇವುಗಳಲ್ಲೆಂದಾದರೂ ಬಡಿದಾಟವಾಗುವ ಸಂಭವವಿದೆಯೇ? ಆದರೆ ಮರಾಟರಿಗೂ ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೂ ಈ ತರದ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಸಂಬಂಧವೇನೂ ಇರಲಿಲ್ಲ; ಅಲ್ಲದೆ ಇದೇ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಮರಾಟರು ಮೊಗಲರೊಡನೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಸನ್ನದ್ಧರಾಗಿ ನಿಂತಿದ್ದರು. ಯುದ್ಧವೆಂದ ಮೇಲೆ ಯಾವನಿಗೆ ಹೇಗೆ ಲಾಗ ಸಾಧಿಸುವದೋ, ಹಾಗೆ ಅವನು ಹಾಕತಕ್ಕವನೇ. ಮರಾಟರಲ್ಲಿ ಮೊಗಲರೊಡನೆ ಎದುರಾಗಿ ನಿಂತು ಕಾದುವಷ್ಟು ಸೈನ್ಯವಿರಲಿಲ್ಲ; ಮತ್ತು ಮೊಗಲರು ಸ್ಥೂಲರೂ ಒಣ ಹೆಮ್ಮೆಯವರೂ ಆಗಿದ್ದ ಮೂಲಕ, ಚಪಲರೂ ನಿಗರ್ವಿಗಳೂ ಆದ ಮರಾಟರು ಸಂಧಿಸಾಧಿಸಿದಲ್ಲಿ ಮೊಗಲರ ಮೇಲೆ ಏರಿಹೋಗಲಿಕ್ಕೂ, ಅವರ ಅನ್ನ ಸಾಮಗ್ರಿಗಳನ್ನು ಸುಲಿಯಲಿಕ್ಕೂ, ಬೊಕ್ಕಸವನ್ನು ಲೂಟಿ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೂ ಲಕ್ಷ್ಮರೀ ಹೊಂಚಿನ ಮೇರೆಗೆ ಶಕ್ಯವೂ ಇಷ್ಟವೂ ಆಗಿತ್ತು. ಮೊಗಲರು ಮರಾಟರ ರಾಜಕೀಯ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವನ್ನು ಸುಲಿದು ಸೂರೆಗೊಂಡ ಮಾನದಿಂದ, ಮರಾಟರು ಮೊಗಲರ ಬೊಕ್ಕಸಗಳನ್ನು ಸುಲಿದದ್ದು ಅಷ್ಟು ನಿಂದ್ಯವಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಮೇಲೆ ವಿವರಿಸಿದಂತೆ ಮೊಗಲ-ಮರಾಟರ ನಡುವೆ ಯುದ್ಧವು ನಡೆದ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಮೊಗಲರ ಆಶ್ರಯದಿಂದ ಮುಂದೆ ಬರುವ ಹವಣಿಕೆಯಲ್ಲಿದ್ದರಾದ್ದರಿಂದ, ಕ್ವಿಚಿತ್ ಪ್ರಸಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಅವರೂ ಮರಾಟ ಉಪಟಳಕ್ಕೆ ಗುರಿಯಾಗಬೇಕಾಯಿತು.

ಆ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಮರಾಟರ ಆಧಿಪತ್ಯವು ಶಿವಾಜಿಯ ಪರಾಕ್ರಮದ ಮೂಲಕ ಅವನ ಕಡೆಗೆ ಬಂದಿತ್ತು. ನಿಜಾಮಶಾಹಿಯು ನಾಶನಾದ ಮೂಲಕ ಶಹಾಜಿಯು

ವಿಜಾಪುರದವರಲ್ಲಿ ಚಾಕರಿಗೆ ನಿಂತುಕೊಂಡನು; ಮತ್ತು ೧೬೩೮ರಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡ ದಂಡಿ ನೊಡನೆ ಅವನು ದಕ್ಷಿಣ ಹಿಂದುಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ವಿಜಾಪುರದ ವತಿಯಿಂದ ಸಾಗಿ ಹೋದನು. ಶಹಾಜಿಯು ಅತ್ತ ಕಡೆಗೆ ಹೋದವನು ಅತ್ತೇ ತೊಡಗಿಕೊಂಡು ಬಿಟ್ಟನು. ಮುಂದೆ ೨೦ ವರ್ಷಗಳ ವರೆಗೆ ಅವನು ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿಯೇ ಇದ್ದನು. ಅವನು ನಡುನಡುವೆ ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರಕ್ಕೆ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದನು; ಅದರೆ ೧೬೩೬ರ ನಂತರ ಪುಣೇದ ಕಡೆಗೆ ಶಹಾಜಿಯು ಎಂದೂ ಕಾಯಮವಾಗಿ ನಿಲ್ಲಲಿಲ್ಲ. ಶಹಾಜಿಯು ತನ್ನ ಜಹಗೀರಿ ನಂತೆ ತನ್ನ ಹೆಂಡತಿ ಜಿಜಾಬಾಯಿ ಹಾಗೂ ಮಗ ಶಿವಾಜಿ ಇವರನ್ನೂ ತ್ಯಾಗಮಾಡಿ, ಹೊಸ ಲಗ್ನವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡು, ಹಾಗೂ ಹೊಸ ಹೊಸ ಜಹಗೀರುಗಳನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿ, ಹೆಚ್ಚು ಐಶ್ವರ್ಯವಂತನಾಗಿ ಕಾಲ ಹರಣ ಮಾಡುವ ನಿಶ್ಚಯವನ್ನೇ ಮಾಡಿದಂತೆ ತೋರುತ್ತಿತ್ತು. ಶಿವಾಜಿಗಾದರೂ ತಂದೆಯ ಆಪತ್ಯವತ್ಸಲತೆಯು ಲಭಿಸದಿದ್ದರೂ, ಆತನ ಜಹಗೀರು ದೊರೆಯುತ್ತಿತ್ತು; ಹಾಗೂ ತನ್ನ ತೇಜಸ್ವಿಯಾದ ತಾಯಿಯ ಆಶೀರ್ವಾದಕ್ಕೆ ಸ್ವಂತದ ಉಜ್ವಲವಾದ ಮಹತ್ವಾಕಾಂಕ್ಷೆಯನ್ನು ಜೊತೆ ಗೊಳಿಸಿ, ಬೀಜದಿಂದ ವೃಕ್ಷವನ್ನು ಬೆಳೆಸಿದಂತೆ, ಆ ಪುಟ್ಟ ಜಹಗೀರಿನೊಳಗಿಂದಲೇ ಹಿಂದುಪದವಾಶಕಾಹಿಯನ್ನು ನಿರ್ಮಾಣಗೊಳಿಸಿ, ಅವನು ತನ್ನ ತಂದೆಯನ್ನು ತಲೆ ಕೆಳಗೆ ಹಾಕುವಂತೆ ಮಾಡುವ ಆಕಾಂಕ್ಷೆಯನ್ನು ಧರಿಸಿದನು; ಹಾಗೂ ಈಶಕ್ಯವೆ ಯಿಂದ ಅವನು ಅದನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣಗೊಳಿಸಿದನು; ಆದರೆ ಶಿವಾಜಿಯು ಸಂಪೂರ್ಣ ಇತಿಹಾಸವನ್ನು ನಿವೇದಿಸುವ ಸ್ಥಳವಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ, ಈ ಮುಂದಿನ ಸಂಗತಿಗಳಲ್ಲಿ ಅವನ ಚರಿತ್ರದ ಹಲಕೆಲವು ಸಂಗತಿಗಳನ್ನು ಅತಿ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತವಾಗಿಯೇ ವಿವೇಚಿಸ ಬೇಕಾಗಿದೆ.

ಶಿವಾಜಿಯು ತುಸು ದೊಡ್ಡವನಾದ ಕೂಡಲೆ ಅವನು ತನ್ನ ಜಹಗೀರಿನ ಬಂದೋಬಸ್ತನ್ನಿಡಬೇಕಾಯಿತು; ಮತ್ತು ಹಾಗೆ ಮಾಡುವಾಗ ಜಹಗೀರಿನ ಸರ ಹದ್ದಿನಲ್ಲಿರುವ ಕಿಲ್ಲೆದಾರರೊಡನೆ ಅವನು ಮೊದಲು ಕಾದಬೇಕಾಯಿತು. ರಾಜ್ಯ ಕ್ರಾಂತಿಯ ಸಂಧಿಪ್ರಕಾರದ ಕಾಲವದಾದ್ದರಿಂದ ಆ ಕಿಲ್ಲೆದಾರರಿಗೆ ಚೆನ್ನಾಗಿಯೇ ಕೈಸಾಧಿಸಿತ್ತು. ಆ ಕೋಟೆಗಳು ಯಾರ ವಶದಲ್ಲಿಯೂ ಉಳಿದಿರಲಿಲ್ಲ. ಅವುಗಳ ಮೇಲೆ ಯಾವ ಮುಸಲ್ಮಾನ ಬಾದಶಹನ ದಂಡೂ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಅದರಿಂದ ಯಾರಿಗೆ ಯಾವ ದುರ್ಗವು ಹಸ್ತಗತವಾಯಿತೋ, ಅವರೇ ಅದನ್ನು ಕೈವಶ ಮಾಡಿಕೊಂಡು, ಮತ್ತೆ ಸುತ್ತಮುತ್ತಲಿನ ನಾಡನ್ನು ಸುಲಿಯುತ್ತ ತಮ್ಮ ನಿರ್ವಾಹ ಸಾಗಿಸುತ್ತ ತಮ್ಮ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವನ್ನು ಕಾದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು. ಶಿವಾಜಿಯು ಇಂಥ ದುರ್ಗಾಧಿ ಪತಿಗಳನ್ನು ಗೆಲ್ಲುವನು; ಅವರನ್ನು ತನ್ನ ಹಸ್ತಕರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವನು; ಈ ಉದ್ಯೋಗದಿಂದ ಶಿವಾಜಿಗೆ ರಾಜಕಾರಣದ ಮತ್ತು ಯುದ್ಧಕೌಶಲ್ಯದ ಉಚ್ಚ ಶಿಕ್ಷಣವು ದೊರೆಯಿತು. ಆ ಕಿಲ್ಲೆದಾರರ ಚರಿತ್ರಕ್ರಮದಿಂದಲೇ ದುರ್ಗಗಳನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸುವ ಇಚ್ಛೆಯು ಶಿವಾಜಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿತು. ತನ್ನ ವಯಸ್ಸಿನ ೧೯ನೇ

ವರ್ಷವೇ ಶಿವಾಜಿಯು ತೋರಣಗಡವನ್ನು ಗೆದ್ದುಕೊಂಡು ಸ್ವರಾಜ್ಯಸ್ಥಾಪನೆಯ ತೋರಣವನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಿದನು! ಹೊಸ ಹೊಸ ದುರ್ಗಗಳನ್ನು ಗೆದ್ದುಕೊಳ್ಳುವದ ರಿಂದಲೂ ಕಟ್ಟಿಸುವದರಿಂದಲೂ ಅವನ ಆತ್ಮಪ್ರತ್ಯಯವು ಹೆಚ್ಚಿತು. ಇತ್ತ ಶಹಾ ಜಿಯು ವಿಜಾಪುರ ಬಾದಶಹನಿಂದ ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಜಹಗೀರನ್ನು ದೊರಕಿಸಿದ ವರ್ಷವೇ, ಅತ್ತ ಮಾಳವದಲ್ಲಿ ಶಿವಾಜಿಯು ವಿಜಯದುರ್ಗ, ಸುವರ್ಣದುರ್ಗ, ರತ್ನಾಗಿರಿ ಮುಂತಾದ ದುರ್ಗಗಳನ್ನು ಗೆದ್ದು, ತಂದೆಯ ಹೊಸ ಜಹಗೀರಿಗಿಂತ ದೊಡ್ಡ ಹಾಗು ಕೇವಲ ಸ್ವತಂತ್ರ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದನು. ಆತನ ದರ್ಶನವು ನಾಲ್ಕು ಕಡೆಗೆ ಹಬ್ಬಿತು. ೧೬೪೮ರಲ್ಲಿ ಖುದ್ದ ವಿಜಾಪುರ ಬಾದಶಹನ ೬-೭ ನೂರು ಜನ ಸಹಾಣರು ಶಿವಾಜಿಯ ಬಳಿಗೆ ಚಾಕರಿ ಬೇಡ ಬಂದರು; ಹಾಗು ಅವನು ಅವ ರನ್ನು ತನ್ನಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡನು. ಬಾದಶಹನು ಶಿವಾಜಿಯ ಆ ಕೃತಿಗೆ ಬಂಡುಗಾರಿಕೆ ಯೆಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿ, ಆ ಬಗ್ಗೆ ಶಹಾಜಿಯ ಮುಖಾಂತರ ಶಿವಾಜಿಯನ್ನು ಹಾದಿಗೆ ತರುವ ಪ್ರಯತ್ನ ನಡೆಸಿದನು; ಆದು ಸಾಧಿಸದ ಮೂಲಕ ಬಾದಶಹನು ಶಿವಾಜಿಯ ಮೇಲೆ ತನ್ನ ದಂಡನ್ನು ಕಳಿಸಲಾರಂಭಿಸಿದನು. ಆಗ ಶಿವಾಜಿಯು ನೆವಮಾತ್ರವಾಗಿ ಮೊಗ ಲರ ಸರದಾರಿಕೆಯನ್ನು ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡು, ಅವರ ಸಹಾಯದಿಂದ ವಿಜಾಪುರದೊಡನೆ ಯುದ್ಧವನ್ನಾರಂಭಿಸಿದನು. ಈ ಯುದ್ಧವು ೧೬೫೩ರಿಂದ ೧೬೬೨ರ ವರೆಗೆ ನಡೆಯಿತು. ಈ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಶಿವಾಜಿಯು ಅಫಘುಲ್ಲಖಾನನನ್ನು ಕೊಂದನು; (೧೬೫೯)ಕೊಂಕಣ ಪ್ರಾಂತವನ್ನು ಗೆದ್ದು, ಹಡಗುಪಡೆಯನ್ನು ನೆಲೆಗೊಳಿಸಿದನು; ಮತ್ತು ಕಲ್ಯಾಣ ದಿಂದ ಗೋವೆಯವರೆಗಿನ ಹಾಗು ಭೀಮಾನದಿಯಿಂದ ವಾರಣಾ ನದಿಯವರೆಗಿನ ಸರಾ ಸರಿ ೧೫೦ ಮೈಲು ಉದ್ದ ೧೦೦ ಮೈಲು ಅಗಲವಾದ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಗೆದ್ದು ತನ್ನ ರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸಿದನು. ಇನ್ನು ಶಿವಾಜಿಯು ತಮಗೆ ಹಣೆಯುವದಿಲ್ಲೆಂದು ತಿಳಿದು, ವಿಜಾಪುರದ ಬಾದಶಹನು ಶಹಾಜಿಯ ಮಧ್ಯಸ್ಥಿಕೆಯಿಂದ ಅವನೊಡನೆ ಒಪ್ಪಂದ ವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಯಿತು. (೧೬೬೨) ಇತ್ತ ವಿಜಾಪುರದ ಕಡೆಯ ಯುದ್ಧದಿಂದ ಮುಕ್ತವಾದೊಡನೆ ಶಿವಾಜಿಯು ಅತ್ತ ಮೊಗರ ಮೇಲೆ ದಾಳಿಯನ್ನಿಕ್ಕಿ ಹತ್ತಿದನು. ಒಬ್ಬ ಬಾದಶಹನನ್ನು ಹಣ್ಣಿಗೆ ತಂದದ್ದರಿಂದ ಇನ್ನೊಬ್ಬನನ್ನಾದರೂ ಸಹಜವಾಗಿ ಹಣ್ಣಿಗೆ ತರಬಹುದೆಂಬ ಉಮೇದು ಶಿವಾಜಿಯಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗಿತ್ತು; ಆದರೆ ೧೬೬೨ರಲ್ಲಿ ಮೊಗಲರ ದಂಡಿನವರು ಶಿವಾಜಿಯ ವಶದೊಳಗಿನ ಕಲ್ಯಾಣ ಮತ್ತು ಭಿವಂಡಿ ದುರ್ಗಗಳನ್ನು ಗೆದ್ದುಕೊಂಡು ಅವನೊಡನೆ ತಾವಾಗಿಯೇ ನ್ಯಾಯ ತೆಗೆದಿದ್ದರು. ಆದರಿಂದ ಅಂದಿನಿಂದ ಶಿವಾಜಿಯು ಮೊಗಲರೊಡನೆ ಕಾದಹತ್ತಿ, ೧೬೬೨-೭೩ರ ವರೆಗೆ ಒಂದೇಸವನೆ ಕಾದುತ್ತಲೇ ಇದ್ದನು. ಇರಲಿ.

ಶಿವಾಜಿಗೂ ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೂ ಸಂಬಂಧ ಉಂಟಾದ ಕಾಲವೆಂದರೆ, ಶಿವಾಜಿಯು ವಿಜಾಪುರದವರೊಡನೆಯೂ ಮೊಗಲರೊಡನೆಯೂ ಕಾದುತ್ತಿರುವಾಗಲೇ ಉಂಟಾ ಯಿತು. ವಿಜಾಪುರದವರೊಡನೆ ಯುದ್ಧವು ನಡೆದಾಗ ಶಿವಾಜಿಯು ೧೬೪೮ರಲ್ಲಿ

ರಾಜಾಪುರವನ್ನು ಮುತ್ತಿದನು. ಈ ಮುತ್ತಿಗೆಯಿಂದ ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ಮರಾಟರ ದರ್ಪವು ಚೆನ್ನಾಗಿರಲೇ ಗೊತ್ತಾಯಿತು. ಆ ಕಾಲಕ್ಕೆ ರಾಜಾಪುರದಲ್ಲಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ವರ್ತನೆಯು. ಆಗ ಶಿವಾಜಿಯ ಕಣ್ಣು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಮೊಗಲರ ಮೇಲೆಯೇ ಇದ್ದರೂ, ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಮೇಲೆಯೂ ಅವನ ವಕ್ರದೃಷ್ಟಿಯು ಅಲ್ಪಸ್ವಲ್ಪವಾಗಿ ಬೀಳಹತ್ತಿತ್ತು. ಅದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೇನಂದರೆ:—

ರಾಂಗಣಾ ಎಂಬಲ್ಲಿ ವಿಜಾಪುರಬಾದಶಹನ ದಂಡನ್ನು ಸೋಲಿಸಿದ ಬಳಿಕ ಶಿವಾಜಿಯು ರಾಜಾಪುರಕ್ಕೆ ಹೋದನು. ರಾಜಾಪುರದಲ್ಲಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ವರ್ತನೆಯನ್ನು, ಆ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಪಟ್ಟಾಳಗಳಿಂದ ಮೇಲೆ ಮುತ್ತಿಗೆ ಹಾಕಿದ್ದ ಮುಸಲ್ಮಾನರಿಗೆ ಮದ್ದು-ಬಂಡುಗಳನ್ನು ಪೂರೈಸುತ್ತಿದ್ದರೆಂಬ ಸಂಶಯವು ಶಿವಾಜಿಗೆ ಬಂದಿತ್ತು. ಅದರಿಂದ ಅವನು ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಆ ವರ್ತನೆಯನ್ನು ಸುಲಿಯುವದಕ್ಕಿಂತ ತನ್ನ ವೈರಿಗಳಿಗೆ ಸಹಾಯ ಮಾಡುವ ಇವರಿಗೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕೈತೋರಿಸಬೇಕೆಂಬ ಹೇತುವುಳ್ಳವನಾಗಿದ್ದನು. ಖುದ್ದ ರಾಜಾಪುರದೊಳಗಿನ ಹಣವನ್ನು ವಸೂಲ ಮಾಡಿಕೊಂಡ ನಂತರ ಶಿವಾಜಿಯು ಅಲ್ಲಿಯ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ವರ್ತನೆಯನ್ನು ಸುಲಿದನು; ಹಾಗೂ ಅಲ್ಲಿಯ ಇಂಗ್ಲಿಷ ವರ್ತಕರನ್ನೆಲ್ಲ ಸೆರೆಹಿಡಿದು, ಒಂದು ಗುಡ್ಡಗಾಡ ದುರ್ಗದಲ್ಲಿ ೨ ವರ್ಷಗಳ ವರೆಗೆ ಸೆರೆಯಲ್ಲಿಟ್ಟನು. ರಾಜಾಪುರದ ಸುಲಿಗೆಯಲ್ಲಿ ೧೦ ಸಾವಿರ ಹೊನ್ನುಗಳ ಹಾನಿಯಾಯಿತೆಂಬ ನೆನಪಿನಿಂದ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಅಲ್ಲಿಯ ತಮ್ಮ ವರ್ತನೆಯನ್ನು ತೆಗೆದುಬಿಟ್ಟರು. ಶಿವಾಜಿಯ ಕಡೆಯವರು ತಾವು ಇಂಗ್ಲಿಷರ ವರ್ತನೆಯನ್ನು ಸುಲಿದದ್ದನ್ನು ಒಪ್ಪಲಿಲ್ಲ. ಹೇಗೆಯೇ ಇರಲಿ, ಶಿವಾಜಿಗೂ ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೂ ಪ್ರಥಮ ಸಂಬಂಧವುಂಟಾದದ್ದು ಹೀಗೆ ಉಂಟಾಯಿತು! ಅದರಿಂದ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಶಿವಾಜಿಗೆ ಧರಗುಟ್ಟಿ ನಡುಗಹತ್ತಿದರು. ರಾಜಾಪುರದ ಸುಲಿಗೆಯ ಆ ವೃತ್ತಾಂತವು ಮುಂದೆ ಸುರತಗ ತಿಳಿಯಿತು. ಅದರಿಂದ ಶಿವಾಜಿಯು ಸುರತವನ್ನೂ ಸುಲಿಯುವನೇನೆಂಬ ಅಂಜಿಕೆಯು ಅಲ್ಲಿಯ ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ಉಂಟಾಯಿತು. “ಎಲ್ಲಿ ನೋಡಿದಲ್ಲಿ ಶಿವಾಜಿಯೇ ಶಿವಾಜಿಯು! ಎಂಥ ಪ್ರಸಂಗ ಬಂದರೂ ಅವನು ಅದಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧನೇ” ಎಂಬೀ ಬಗೆಯ ಉದ್ಗಾರಗಳು ಆಗಿನ ಅಲ್ಲಿಯ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಮುಖೋದ್ಗತಗಳಾಗಿದ್ದವು. ಶಿವಾಜಿಯು ತಮ್ಮನ್ನು ಎಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತವನ್ನೋ ಎಂಬ ಸುರತದ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಅಂಜಿಕೆಯು ಮುಂದೆ ೨-೩ ವರ್ಷಗಳ ನಂತರ ದಿಟವಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸಿತು.

೧೬೫೬ರಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧಿ ಯಾಕೂಬಖಾನನು ಇಂಗ್ಲಿಷರೊಡನೆ ಸಂಧಾನ ನಡೆಸಿದ ವೇಳೆಂದರೆ:—“ಡಚ್ಚರು ರಾಜಾಪುರದಲ್ಲಿ ವರ್ತನೆಯನ್ನು ಕೈಬಾರದೆಂದು ನಮ್ಮ ಇಚ್ಛೆಯಿದೆ. ಶಿವಾಜಿಯ ಉಪಚರವು ನಮಗಾಗಬಾರದೆಂದು ನಮ್ಮ ಇಚ್ಛೆಯಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ನಾವೂ ನೀವೂ ಕೂಡಿ ಉಭಯತರ ಸಂರಕ್ಷಣೆಯ ಒಡಂಬಡಿಕೆಯನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳೋಣ. ನಾನು ಡಚ್ಚರಿಗೆ ರಾಜಾಪುರದಲ್ಲಿ ವರ್ತನೆಯನ್ನು ಕೈಗೊಡುವದಿಲ್ಲ; ನೀವೂ ಶಿವಾಜಿಯ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ನನಗೆ ಸಹಾಯ ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು” ಆದರೆ ಸುರತದ

ಗವರ್ನರನು ಸಿದ್ಧಿಯ ಆ ಕರಾರುಗಳಿಗೆ ಒಪ್ಪಲಿಲ್ಲ. ಈ ಬಗೆಯ ಒಡಂಬಡಿಕೆಯಾದ ಸಂಗತಿಯು ಶಿವಾಜಿಗೆ ತಿಳಿದರೆ, ಅವನು ಕೂಡಲೆ ನಮ್ಮ ಮೇಲೆ ಶಸ್ತ್ರವನ್ನೆತ್ತ ಬಹುದೆಂದೂ ಮತ್ತು ಅದರಿಂದ ನಮ್ಮ ಸಂರಕ್ಷಣವಾಗದೆ, ನಾಶ ಮಾತ್ರ ಖಂಡಿತವಾಗಿ ಆದೀತೆಂದೂ ಪ್ರಾಥವಿಚಾವನ್ನು ತಾಳಿ, ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಸಿದ್ಧಿಯ ಕೂಡ ಒಪ್ಪಂದವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲಿಲ್ಲ; ಆದರೆ ಸಿದ್ಧಿಗೆ ಸಾಕಷ್ಟು ಲಂಚ ಕೊಟ್ಟು, ರಾಜಾಪುರದಲ್ಲಿ ಡಚ್ಚರ ವಖಾರವು ನೆಲೆಗೊಳ್ಳದಂತೆ ಅವರು ಅವನಿಂದ ಪ್ರತಿಬಂಧ ಮಾಡಿಸಲಿಕ್ಕೆ ತಪ್ಪಲಿಲ್ಲ.

ರಾಜಾಪುರದ ನಂತರ ಶಿವಾಜಿಗೂ ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೂ ಸುರತದಲ್ಲಿ ಭಿಟ್ಟಿಯಾಯಿತು. ರಾಜಾಪುರದಲ್ಲಿಯೆ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ವಿಜಾಪುರದ ಬಾದಶಹನ ಆಶ್ರಯದಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ವಖಾರವನ್ನಿಟ್ಟಿದ್ದರೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಸುರತದಲ್ಲಿ ಮೊಗಲರ ಆಶ್ರಯದಲ್ಲಿ ಅವರು ತಮ್ಮ ವಖಾರವನ್ನಿಟ್ಟಿದ್ದರು. ಸುರತವು ಇಂಗ್ಲಿಷ ವ್ಯಾಪಾರದ ಮೊಟ್ಟ ಮೊದಲಿನ ಬಂದರವಾಗಿದ್ದು, ಅಲ್ಲಿ ಅವರ ಅಗಣಿತವಾದ ವ್ಯಾಪಾರಿ ಮಾಲು ಬಂಡು ಇಳಿಯುತ್ತಿತ್ತು; ಮತ್ತು ಮೊಗಲರಿಗೆ ಆ ಮಾಲಿನ ಮೇಲಿನ ಸುಂಕವೂ ಹೇರಳವಾಗಿ ದೊರಕುತ್ತಿತ್ತು. ಶಿವಾಜಿಗೆ ಸಿರಿಯ ಆ ತವರುಮನೆಯನ್ನು ಸುಲಿಯುವದು ಯುಕ್ತವೆನಿಸಿದ್ದು ಆಶ್ಚರ್ಯದ ಸಂಗತಿಯಲ್ಲ. ೧೬೬೩ಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲು ಸಹ ಅವನು ಸುರತದ ಕಡೆಗೆ ಒಮ್ಮೆ ದಾಳಿಯನ್ನಿಕ್ಕಿದಂತೆ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ೧೬೬೩ನೇ ಫೇಬ್ರವಾರಿ ೪ನೇ ತಾರೀಖಿನ ಪತ್ರದಲ್ಲಿ ಇಂಗ್ಲಿಷ ವಖಾರಿನ ಗವರ್ನರನು ವಿಲಾಯತಿಗೆ ಹೀಗೆ ಬರೆದು ಕಳಿಸಿದಂತೆ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ:—“ರಾಯಲ್ ಮರ್ಚಂಟ ಮತ್ತು ಆಫೀಸರ್ ಈ ಹಡಗುಗಳು ವಿಲಾಯತಿಗಾಗಿ ಇಲ್ಲಿಂದ ತಾ. ೨೯-೧-೧೬೬೩ಕ್ಕೆ ಹೊರಟವು. ಅವು ಇಷ್ಟು ತಡವಾಗಿ ಹೊರಡಲಿಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೇನೆಂದರೆ, ಶಿವಾಜಿಯು ಸುರತದ ಮೇಲೆ ದಾಳಿಯನ್ನಿಕ್ಕಿ ಪಟ್ಟಣವನ್ನು ಸುಲಿದನು. ಈ ದಾಳಿಯಿಂದ ಇತ್ತ ಕಡೆಯ ಉದ್ಯೋಗ-ಧಂದೆಗಳು ಎಷ್ಟೋ ದಿನಗಳ ವರೆಗೆ ನಿಂತುಹೋಗಿದ್ದು, ಹಡಗುಪಡೆಗಳೊಳಗಿನ ಮಾಲನ್ನು ಬಂದರಕ್ಕಿಳಿಸುವದು ತೊಂದರೆಯ ಕೆಲಸವಾಗಿತ್ತು. ನಮ್ಮ ಮೊದಲಿನ ಪತ್ರದ ನಂತರ, ಶಿವಾಜಿಯು ಮತ್ತೆ ಬಂದ ಹೂಲಿ ಎದ್ದಿತ್ತು. ಈ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಆ ಮೊದಲಿಗಿಂತಲೂ ಜನರಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಗೊಂದಲವುಂಟಾಯಿತು. ಜನರು ಮನೆಮಾರುಗಳನ್ನು ತೊರೆದು ಹೊರಟು ಹೋದರು. ಅವರು ತಮ್ಮ ವಸ್ತು-ಒಡವೆ, ವ್ಯಾಪಾರಿ ಜೀನಸು ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ದುರ್ಗದೊಳಗೆ ತುಂಬಿ ಇಟ್ಟರು. ಎಷ್ಟೋ ಜನರಂತೂ ಅವುಗಳನ್ನು ಕೋಟೆಯ ಸುತ್ತಲಿನ ಕಂದಕಗಳಲ್ಲಿ ಸಹ ಹುದುಗಿಟ್ಟರು! ಹಾಗೂ ಎಷ್ಟೋ ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ಪಾತ್ರೆ-ಪಡಗಗಳನ್ನು ಹೊಳೆಯಲ್ಲಿ ಚಲ್ಲಿಕೊಟ್ಟಿದ್ದರು! ಶಿವಾಜಿಯು ಎಷ್ಟೋ ಜನರ ಕೈಕಾಲುಗಳನ್ನು ತುಂಡರಿಸಿದ ಹೂಲಿಯಿದ್ದದ್ದರಿಂದ, ಅವನ ಕ್ರೂರತನಕ್ಕೆ ಅಂಜಿ, ಬಾದಶಹನು ತನ್ನ ದಂಡನ್ನು ಸಂರಕ್ಷಣೆಯ ಸಲುವಾಗಿ ಇತ್ತ ಕಳಿಸಿ ಕೊಡದಿದ್ದರೆ ಇಲ್ಲಿಯ ಜನರು

ಶಿವಾಜಿಯ ಆ ಹೂಲಿಯನ್ನು ಕೇಳಿದ ಕೂಡಲೆ ಊರಬಿಟ್ಟು ಹೋಗುವ ಬೇಕಿನಲ್ಲಿದ್ದರು.”

ಇ. ಸ. ೧೬೬೪ರ ಜನೇವರಿ ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಶಿವಾಜಿಯು ಸುರತವನ್ನು ಸುಲಿದನು. ಆಗ ಸುರತದ ಮೊಗಲ ಗವರ್ನರನಿಗೆ ನಗರ ಸಂರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ತೋಪುಗಳ ನೆರವು ಚನ್ನಾಗಿ ಆಯಿತು ವಾಸ್ತವಿಕವಾಗಿ ಶಿವಾಜಿಯು ಸುರತದೊಳಗಿನ ಇಂಗ್ಲಿಷ ಇಲ್ಲವೆ ಡಚ್ಚರನ್ನು ಸುಲಿಯಬೇಕೆಂದು ಹೋದವನಲ್ಲ; ಅವನು ಮುಖ್ಯತಃ ಅಲ್ಲಿಯ ಮೊಗಲರನ್ನು ಮುರಿಯಬೇಕೆಂದು ದಾಳಿಯನ್ನಿತ್ತನು. ಆದರೂ ಅಲ್ಲಿಯ ಪಾಶ್ಚಿಮಾತ್ಯರು ತಂತಮ್ಮ ಸಂರಕ್ಷಣೆಯ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಮಾಡಿಟ್ಟು ಕೊಂಡಿದ್ದರು. ಇಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ, ಅವರು ಮೊಗಲರಿಗೂ ಕೂಡ ಸಹಾಯ ಮಾಡಿದರು. ಸುರತದೊಳಗಿನ ಕಂಪನಿಯ ವಖಾರವನ್ನು ಸಂರಕ್ಷಿಸುವ ಸಲುವಾಗಿ ಈಶ್ವ, ಇಂಡಿಯಾ ಕಂಪನಿಯವರು ಅಲ್ಲಿಯ ಪ್ರೆಸಿಡೆಂಟನಾಗಿದ್ದ ಸರ ಜಾರ್ಜ ಆಕ್ರೊಂಡನ್ ಎಂಬವನಿಗೆ ಸುವರ್ಣಪದಕವನ್ನೂ, ಎರಡು ನೂರು ಬಂಗಾರದ ನಾಣ್ಯಗಳನ್ನೂ ಬಕ್ಷೀಸು ಕೊಟ್ಟರು; ಹಾಗೂ ದಿಲ್ಲಿಯ ಔರಂಗಜೇಬ ಬಾದಶಹನು ಆ ಪ್ರೆಸಿಡೆಂಟನಿಗೆ ಕೃತಜ್ಞತಾ ಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಬಹುಮಾನದ ಪೋಷಾಕನ್ನು ಕಳಿಸಿದ್ದಲ್ಲದೆ; ಕಂಪನಿಯ ಮಾಲಿನ ಮೇಲಿನ ಕೆಲ ಸುಂಕವನ್ನೂ ಮಾಫ ಮಾಡಿದನು.

ಮುಂದಿನ ವರ್ಷ ಶಿವಾಜಿಯು ೮೫ ದೊಡ್ಡ ಹಾಗೂ ೩ ಸಣ್ಣ ಹಡಗುಗಳೊಡನೆ ಕಾರವಾರವನ್ನು ಮುತ್ತಿದನು. ಅಲ್ಲಿಯೂ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ವಖಾರವಿದ್ದಿತು. ಕಾರವಾರ ಬಂದರವು ಸುರಕ್ಷಿತವಲ್ಲದ್ದರಿಂದ ಬೇಗನೆ ಒಡಂಬಡಿಕೆಯಾಯಿತು. ಶಿವಾಜಿಗೆ ಕೊಡಲೊಪ್ಪಿದ ಕಪ್ಪದ ಹಣದಲ್ಲಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ತಮ್ಮ ಪಾಲಿನ ೧೨ ಪೌಂಡುಗಳನ್ನು ಆಗಲೆ ಕೊಟ್ಟುಬಿಟ್ಟರು!

ಸನ್ ೧೬೭೦ರಲ್ಲಿ ಶಿವಾಜಿಯು ಮತ್ತೆ ಸುರತವನ್ನು ಮುತ್ತಿದನು. ಈ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಆತನ ೧೫೦೦೦ ಸೈನ್ಯವು ಪಟ್ಟಣವನ್ನು ಕೈವಶಮಾಡಿಕೊಂಡಿತು. ಎಷ್ಟೋ ಜನ ಇಂಗ್ಲಿಷ ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳು ಈ ದಾಳಿಯಲ್ಲಿ ಜೀವಕೈರವಾದರು; ಮತ್ತೊಮ್ಮೆ ವ್ಯಾಪಾರಿ ಮಾಲು ಸುಲಿಯಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಈ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಶಿವಾಜಿಯು ಡಚ್ಚವ್ಯಾಪಾರಿಗಳಿಗೆ ತೊಂದರೆ ಕೊಡಲಿಲ್ಲ. ಫ್ರೆಂಚರ ವಖಾರೂ ಆ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಅಲ್ಲಿ ಇತ್ತು. ಅವರ ತಕರಾರು ನಡೆಯದೆ ಅವರು ಶಿವಾಜಿಗೆ ತಮ್ಮ ಹದಿನೇಳಿಗಿಂದ ಸುಮ್ಮನೆ ದಾರಿ ಕೊಡಬೇಕಾಯಿತು. ಈ ದಾಳಿಯಲ್ಲಿ ಶಿವಾಜಿಗೆ ಹೇರಳವಾದ ದುಡ್ಡೂ ಮಾಲೂ ದೊರೆತವು.

ಈ ಮುಂದೆ ಶಿವಾಜಿಗೂ ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೂ ೧೬೭೩ರಲ್ಲಿ ಹುಬ್ಬಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ಗಂಟು ಬಿದ್ದಿತು. ಇಲ್ಲಿಯೂ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಒಂದು ವಖಾರವಿತ್ತು. ಈ ದಾಳಿಯಿಂದ ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ಸರಾಸರಿ ೭೫ ಸಾವಿರದ ಹಾನಿಯಾಯಿತೆಂದು ಕಂಪನಿಯವರ ಅಂದೋಣವಿದೆ. ಈ ಹಾನಿಯನ್ನು ತುಂಬಿಕೊಡಬೇಕೆಂದು ಕಂಪನಿಯವರು ಶಿವಾಜಿಯ ಕಡೆಗೆ

ಮಾತು ನಡೆಸಿದರು. ನಿಮ್ಮ ಹಾನಿಯಾಗಿದ್ದರೆ ಕಿರುಕುಳ ಹಾನಿಯಾಗಿರಬೇಕು; ಅದರಿಂದ ಅದನ್ನು ತುಂಬಿಕೊಡಲಿಕ್ಕೆ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲೆಂದು ಈ ಸಾರಿಯೂ ಶಿವಾಜಿಯು ಅವರಿಗೆ ತಿಳಿಸಿದನು. ಹುಬ್ಬಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಶಿವಾಜಿಯು ಇಂಗ್ಲಿಷರನ್ನೇ ಸುಲಿಯ ಬೇಕೆಂದು ಬಂದವನಲ್ಲ; ಕೇವಲ ಮೊಗಲರ ಮೇಲೆಯೇ ದಾಳಿಯಿಕ್ಕುವದಕ್ಕೆಂದು ಬಂದಿದ್ದನು. ಆದರೂ ಆ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಪಟ್ಟಣದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲ ದೇಶದ ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳು ಇರು ತ್ತಿದ್ದದರಿಂದ ಅವರೆಲ್ಲರ ಮಾಲೂ ಲೂಟಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿತು; ಉಳಿದ ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳೂ ಡನೆ ಇಂಗ್ಲಿಷ ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳ ಮಾಲೂ ಲೂಟಿಯಾಯಿತು. ರಾಜಾಪುರ ಹಾಗು ಹುಬ್ಬಳ್ಳಿಗಳಲ್ಲಾದ ತಮ್ಮ ಹಾನಿಯನ್ನು ತುಂಬಿಕೊಡಬೇಕೆಂದು ಮುಂಬಯಿಯ ಡೆಪುಟಿ ಗವರ್ನರನಾದ ಅನ್ವಜಿಯರನು ಬಹು ದಿನಗಳ ವರೆಗೆ ಶಿವಾಜಿಗೆ ಕೇಳಿಯೇ ಕೇಳುತ್ತಿದ್ದನು; ಆದರೆ ಆ ಬೇಡಿಕೆಯು ಸರಿಯಾಗದೆಯೆಂದು ಶಿವಾಜಿಯು ಒಮ್ಮೆಯೂ ಒಪ್ಪಲಿಲ್ಲ. ಆದರೂ ಶಿವಾಜಿಗೆ ಜಂಜೀರಾದ ಸಿದ್ಧಿಯ ಮೇಲೆ ಏರಿಹೋಗುವದಕ್ಕೆ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ನೆರವು ಸಿಕ್ಕರೆ ಬೇಕಾಗಿದ್ದಿತು. ಅದರಿಂದ-“ಈ ಮೊದಲು ಅದದ್ದು ಆಗಿ ಹೋಯಿತು; ಆದರೆ ಇನ್ನು ನನ್ನಿಂದ ನಿಮಗೆಂದೂ ಉಪಟಳವಾಗದು.” ಎಂದು ಅವನು ಅವರಿಗೆ ಆಗ ಅಭಿವಚನವನ್ನಿತ್ತನು; ಹಾಗು ನೀವು ಮತ್ತೆ ರಾಜಾಪುರಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಅಲ್ಲಿ ವಖಾರವನ್ನಿಟ್ಟರೆ, ನಾನು ಅದಕ್ಕೆ ಅಡ್ಡಿ ಮಾಡುವದಿಲ್ಲೆಂದೂ ಹೇಳಿದನು; ಆದರೆ ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ಹಾಗೆ ಮಾಡಲು ಒಮ್ಮೆಲೆ ಧೈರ್ಯವುಂಟಾಗಲಿಲ್ಲ. ಸಿದ್ಧಿಯ ವಿರುದ್ಧ ಶಿವಾಜಿಗೆ ಸಹಾಯ ಮಾಡುವದು ಅವರಿಗೆ ಗಡಜೆನಿಸಿತು. ಯಾಕಂದರೆ, ಮುಂಬಯಿಯಿಂದ ಜಂಜೀರವು ತೀರ ಹತ್ತರವಿದ್ದ ಮೂಲಕ, ತಾವು ಈಗ ಶಿವಾಜಿಗೆ ನೆರವಾದರೆ, ಮುಂದೆ ತಮ್ಮ ಮುಂಬಯಿಯನ್ನು ಸಿದ್ಧಿಯ ಹಡಗು ಪಡೆಯು ಯಾವಾಗ ಮುತ್ತಿತೆಂಬದರ ನೇಮವಿರಲಿಲ್ಲ. ಅದರಿಂದ ಅವರು:- “ನಾವೇನು, ಹೇಳಿಕೇಳಿ ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳು! ನಮಗೆ ಈ ಯುದ್ಧಗಳ ಉಪಸರ್ಗವೇತಕ್ಕೆ? ಕೇವಲ ನಮ್ಮ ಸಂರಕ್ಷಣದ ಹೊರತು ಮಿಕ್ಕ ಯುದ್ಧದ ಹವ್ಯಾಸದಲ್ಲಿ ನಾವು ಬೀಳಲಿಚ್ಛಿಸುವದಿಲ್ಲ” ಎಂದು ಹೇಳಿ ಆ ಪ್ರಸಂಗವನ್ನು ನೀಗಿದರು. ಆದರೂ ತಮ್ಮ ಆ ಮೊದಲಿನ ಹಾನಿ ಕೇಳುವದನ್ನು ಮಾತ್ರ ಅವರು ಬಿಡಲಿಲ್ಲ. ೧೬೭೩ರ ಮೇ ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ನಿಕಲ್ಪ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಇಂಗ್ಲಿಷ ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳ ವಕೀಲನು ಸಂಭಾಜಿಯ ಮುಖಾಂತರ ಶಿವಾಜಿಯ ಭೆಟ್ಟಿಗೆ ಬಂದನು; ಆದರೆ ಆ ಭೆಟ್ಟಿಯಿಂದ ವಿಶೇಷ ಪ್ರಯೋಜನವೇನೂ ಆಗಲಿಲ್ಲ.

೧೬೭೪ರಲ್ಲಿ ಮರಾಟರ ೧೦ ಸಾವಿರ ಸೈನ್ಯವು ಸಾಷ್ಟಿಗೆ ಬಂದಿತು; ಹಾಗು ವಸಯೊ ಪ್ರಾಂತದೊಳಗಿಂದ ಚೌಥಾಯಿಯನ್ನು ವಸೂಲ ಮಾಡತೊಡಗಿತು. ಅದರಿಂದ ಮುಂಬಯಿಯ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಬೆದರಿದರು. ಇದರ ಪರಿಣಾಮ ದಿಂದ ಅದೇ ವರ್ಷದಲ್ಲಿ ರಾಯಗಡದಲ್ಲಾದ ಶಿವಾಜಿಯ ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕಕ್ಕೆ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಕಡೆಯಿಂದ ಹೆನರಿ ಆಕ್ಸೆಂಡನು ಇಬ್ಬರು ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತ ಇಂಗ್ಲಿಷ ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳೊಡನೆ

ಮುಂಬಯಿಯಿಂದ ರಾಯಗಡಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಶಿವಾಜಿಯನ್ನು ಅಭಿವಂದಿಸಿ, ಅವನಿಗೆ ನಗರಾಣಿಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟನು. ಈ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಶಿವಾಜಿಗೂ ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೂ ಶಾಂತತನ ದಿಂದ ನಿಕಟ ಪರಿಚಯವಾಗಿ, ಉಭಯತರಲ್ಲಿ ಒಪ್ಪಂದವೂ ಆಯಿತು. ಆ ಒಪ್ಪಂ ದದ ಕಾಗದದ ಮೇಲೆ ೬ನೇ ಎಪ್ರಿಲ ೧೬೭೪ನೇ ದಿವಸ ಉಭಯ ಪಕ್ಷದವರ ಸಹಿ ಗಳಾದವು. ಆ ಒಡಂಬಡಿಕೆಯು ೨೦ ಕಲಮಿನದಾಗಿದ್ದು, ಅವುಗಳೊಳಗಿನ ಈ ಕೆಳ ಗಿನ ನಾಲ್ಕು ಕಲಮುಗಳು ಪ್ರಾಮುಖ್ಯವಾಗಿರುತ್ತವೆ:—

(೧) ರಾಜಾಪುರದೊಳಗೆ ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗಾದ ಮುಖ್ಯ ಹಾನಿಯನ್ನು ಶಿವಾಜಿಯು ತುಂಬಿಕೊಡಬೇಕು. ರಾಜಾಪುರ, ದಾಭೋಳ, ಚೌಲ ಹಾಗೂ ಕಲ್ಯಾಣಗಳಲ್ಲಿ ವಶಾಕರವನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವ ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ಪರವಾನಿಗೆಯಿರಬೇಕು. ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಶಿವಾ ಜಿಯ ಕೈಕೆಳಗಿನ ಎಲ್ಲ ದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಾರ ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು. ಮಾಲಿನ ಖರೀದಿ-ವಿಕ್ರೆಗಳನ್ನು ತಮ್ಮ ವ್ಯಾಪಾರೀಭಾವಕ್ಕನುಸರಿಸಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬಹುದು. ದರಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಶಿವಾಜಿಯು ಅವರನ್ನು ಒತ್ತಾಯಪಡಿಸಕೂಡದು.

(೨) ಶಿವಾಜಿಯ ನಾಡಿನೊಳಗೆ ತಂದ ಮಾಲಿನ ಬಗ್ಗೆ ಮಾಲಿನ ಬೆಲೆಯ ಮೇಲೆ ೧೦೦ಕ್ಕೆ ೨'ಯಂತೆ ಶಿವಾಜಿಗೆ ಸುಂಕ ಕೊಡಬೇಕು.

(೩) ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಹಾಗೂ ಶಿವಾಜಿ ಈ ಉಭಯತರ ನಾಣ್ಯಗಳು ಪರಸ್ಪರರ ನಾಡಿನಲ್ಲಿ ನಡೆಯತಕ್ಕದ್ದು.

(೪) ಪರಸ್ಪರರು ಪರಸ್ಪರರಿಂದ ತಕ್ಕೊಂಡ ಹಡಗುಗಳನ್ನು ಮರಳಿ ಕೊಡ ಬೇಕು.

ರಾಜಾಪುರದ ಹಾನಿಯ ಬಗ್ಗೆ ೧೦,೦೦೦ ಮೊಹರುಗಳೆಂದು ಗೊತ್ತಾಗಿದ್ದು, ಅವು ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ದೊರೆಯದೆ, ಮುಂದೆ ಮೂರುವರ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿ ವರ್ಷ ೫೦೦೦ ಮೊಹರುಗಳ ಬೆಲೆಯಂತೆ ೧೫೦೦೦ ಮೊಹರುಗಳ ಮಾಲನ್ನು ಇಂಗ್ಲಿ ಷರು ಶಿವಾಜಿಯಿಂದ ಕೊಂಡುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಆ ಬಗ್ಗೆ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಬರೇ ೭೫೦೦ ಮೊಹರುಗಳನ್ನು ನಗದು ಕೊಡಬೇಕು. ಉಳಿದ ೭೫೦೦ ಮೊಹರುಗಳನ್ನು ಇಂಗ್ಲಿ ಷರು ರಾಜಾಪುರದಲ್ಲಿ ವಶಾಕರವನ್ನಿಟ್ಟ ನಂತರ ಕ್ರಮೇಣ ಶಿವಾಜಿಗೆ ಮುಟ್ಟಿಸತಕ್ಕದ್ದು ಗೆದ್ದುಕೊಂಡ ಹಡಗುಗಳನ್ನು ಮರಳಿ ಕೊಡುವ ಕರಾರಿಗೆ ಶಿವಾಜಿಯು ಒಳ್ಳೆ ಕಷ್ಟ ದಿಂದ ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡನು. ಯಾಕಂದರೆ, ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಸಂಪಾದಿಸಿದ ಸುಲಿಗೆಯ ಮೇಲೆ ರಾಜನ ವಿಶೇಷ ತರದ ಹಕ್ಕು ಪ್ರೇಮವೂ ಇರುತ್ತದೆ. ಇಂಗ್ಲಿಷ ಟೆಂಕ ಸಾಲೆಯ ನಾಣ್ಯಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಶಿವಾಜಿಯು ಒಮ್ಮೆಲೆ ಸಮ್ಮತಿಯನ್ನೀಯಲಿಲ್ಲ. ಆ ನಾಣ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯ ನಿಜವಾದ ಬೆಳ್ಳಿ-ಬಂಗಾರಗಳ ಬೆಲೆಯಷ್ಟೇ ಅವುಗಳ ಬೆಲೆಯನ್ನು ಮನ್ನಿಸಬೇಕು; ಅವುಗಳ ಮೇಲೆ ಬರೆದ ಬೆಲೆಯನ್ನು ಹಿಡಿಯಬಾರದು, ಎಂದು ಶಿವಾಜಿಯ ಅಂಬೋಣವಿದ್ದಿತು. ಆದರೆ ಕಡೆಗೆ ಈ ಎರಡೂ ಕರಾರುಗಳ ವಿಷ ಯದ ತನ್ನ ಆಗ್ರಹವನ್ನು ಅವನು ಬಿಟ್ಟುಬಿಡಬೇಕಾಯಿತು. ಒಪ್ಪಂದದಲ್ಲ ಗೊ-

ತಾದ ಮೇರೆಗೆ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ರಾಜಾಪುರದಲ್ಲಿ ಮತ್ತೆ ತಮ್ಮ ವಖಾರವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದರು; ಆದರೆ ಅದರಿಂದ ಅವರಿಗೆ ವಿಶೇಷ ಲಾಭವಾಗಲಿಲ್ಲ.

ಸನ್ ೧೬೭೮ರಲ್ಲಿ ೫೭ ಹಡಗುಗಳನ್ನೂ, ನಾಲ್ಕು ಸಾವಿರ ದಂಡನ್ನೂ ತಕ್ಕೊಂಡು ಪನವೇಲದ ಮೇಲೂ, ಸಿದ್ಧೀ ಕಾಸೀಮನ ಮೇಲೂ ದಾಳಿ ಇಡಬೇಕೆಂದು ಶಿವಾಜಿಯ ವಿಚಾರವಿದ್ದಿತು; ಆದರೆ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಮಧ್ಯಸ್ಥಿಕೆ ಮಾಡಿ ಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿದರು. ತಾವು ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳು; ತಮಗೆ ಹೆರವರ ಜಗಳದಲ್ಲಿ ಬೀಳುವ ಕಾರಣವೇನು? ಹೀಗೆಂದು ಇಂಗ್ಲಿಷರು ತ್ರಯಸ್ಥರಾಗಿರುವ ವಿಚಾರವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು; ಆದರೆ ಆ ವಿಚಾರದಂತೆ ಆಚಾರ ಮಾತ್ರ ಅವರಿಂದ ಬಹುಶಃ ಆಗುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಜಂಜೀರೆಯಿಂದ ಮುಂಬಯಿಯ ವರೆಗಿನ ಸಮುದ್ರದಂಡೆಯಲ್ಲಿ ಮರಾಟರ ಹಾಗು ಸಿದ್ಧಿಯ ಹಡಗುಪಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವಾಗಲೂ ಯುದ್ಧವು ನಡೆವೇ ನಡೆಯುತ್ತಿತ್ತು. ಮುಂಬಯಿಯ ಬಂದರವು ಇಂಗ್ಲಿಷರ ವಶದಲ್ಲಿದ್ದ ಮೂಲಕ ಸಿದ್ಧಿಯ ಹಡಗುಪಡೆಯು ಮರಾಟರ ನಾಡಿನ ಮೇಲೆ ಕದ್ದು ಮುಚ್ಚಿ ದಾಳಿ ಮಾಡಿ ಬಂದು, ಇಲ್ಲವೆ ಸಮುದ್ರದಂಡೆಯ ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನು ಹಿಂಸಿಸಿ ಬಂದು ಮುಂಬಯಿ ಬಂದರದಲ್ಲಿ ಆಶ್ರಯ ಹೊಂದುತ್ತಿದ್ದಿತು. ಇದರಿಂದ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಸಿದ್ಧಿಗೆ ಒಳಗಿಂದೊಳಗೇ ಅನುಕೂಲ ರಾಗಿರುವರೆಂದು ಶಿವಾಜಿಗೆ ಮೇಲಿಂದ ಮೇಲೆ ಸಂಶಯವುಂಟಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಒಮ್ಮೆಯಂತೂ, ನೀವು ಸಿದ್ಧಿಯ ಬಂದೋಬಸ್ತನ್ನು ಮಾಡದಿದ್ದರೆ ಕಷ್ಟಕ್ಕೊಳಗಾಗಬೇಕಾದೀತೆಂಬ ಸಂಗತಿಯು ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ನಿರೂಪವನ್ನು ಶಿವಾಜಿಯು ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಪ್ರೆಸಿಡೆಂಟನಿಗೆ ಕಳಿಸಿ ಅವನನ್ನು ಬೆದರಿಸಿದ್ದನು ಸಹ. ಆಗ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ತಮ್ಮ ತ್ರಯಸ್ಥವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಬದಿಗಿರಿಸಿ, ಸಿದ್ಧಿಯ ಬಂದೋಬಸ್ತನ್ನು ಮಾಡಲು ಮಾಡಬೇಕಾಯಿತು. ಸಿದ್ಧಿಯ ತೊಂದರೆಯ ಮೂಲಕ ಮರಾಟರ ಸೈನ್ಯವು ಒಂದೆರಡು ಸಾರೆ ಮುಂಬಯಿಯ ಮೇಲೆ ದಾಳಿಯನ್ನಿಕ್ಕುವ ಪ್ರಸಂಗ ಬಂದಿತ್ತು; ಆದರೆ ಅದು ನಿವಾರಣವಾಯಿತು. ೧೬೮೦ನೇ ಎಪ್ರೆಲ ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಶಿವಾಜಿಯು ನಾಡಿನಲ್ಲ ಕೈಸೆರೆ ಹಿಡಿದ ಎಷ್ಟೋ ಜನ ಹಿಂದುಗಳನ್ನು ಸಿದ್ಧಿಯು ಮುಂಬಯಿಯ ಬಂದರದಲ್ಲಿ ಗುಲಾಮರೆಂದು ಮಾರಲಿಕ್ಕೆ ಹತ್ತಿದನು. ಆಗ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಅವರಲ್ಲಿಯ ೨೧ ಜನ ಹಿಂದುಗಳ ಪತ್ತೆ ಹಚ್ಚಿ, ಅವರನ್ನು ಆ ಗುಲಾಮಗಿರಿಯ ಸಂಕಟದಿಂದ ಪಾರುಮಾಡಿ ಬಿಟ್ಟರು. ೧೬೭೯ರಲ್ಲಿ ಪಶ್ಚಿಮ ಸಮುದ್ರದಂಡೆಯ ಮೇಲಿನ ಹಡಗುಪಡೆಯನ್ನು ಕಡಿಮೆಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಕಂಪನಿಯು ಬೋರ್ಡಿನವರು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿದರು. ಅದರಿಂದ ಮುಂಬಯಿಯ ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ಮರಾಟರ ಅಂಜಕೆಯು ಹೆಚ್ಚಿತು; ಆದರೆ ಮುಂದೆ ತುಸ ದಿನಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಶಿವಾಜಿಯು ತೀರಿಕೊಳ್ಳಲು, ಅವರ ಅಂಜಕೆಯು ಸಹಜವಾಗಿಯೇ ಕಡಿಮೆಯಾಯಿತು.

ಶಿವಾಜಿ ಹಾಗು ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಇವರ ಸಂಬಂಧದ ಸಂಗತಿಯು ಇತ್ತೀಚೆಗೆ ಇತಿಹಾಸ ಸಂಶೋಧಕರು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಸಿದ ಕಾಗದ-ಪತ್ರಗಳಿಂದ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಉಪ

ಲಬ್ಧವಾಗುವದಿಲ್ಲ. ಬಖರಗಳಲ್ಲಿಂತೂ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಹೆಸರು ಕೂಡ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಸಿಗುವದಿಲ್ಲ. ಅಂದಮೇಲೆ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಇವರ ಯಾವುದೊಂದು ವ್ಯವಹಾರದ ಸಾಧಾರಣ ಸಂಗತಿಯು ದೊರಕುವದು ಅಶಕ್ಯವೇ ಸರಿ; ಆದರೆ ಶಿವಾಜಿಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇತ್ತ ಕಡೆಗಿದ್ದ ಇಂಗ್ಲಿಷ ಕಂಪನಿಯ ಸರಕಾರೀ ಕಾಗದ-ಪತ್ರಗಳು ಅವರಲ್ಲಿ ಸಿಗುತ್ತಿದ್ದು, ಅವುಗಳಲ್ಲಿಯ ಎಷ್ಟೋ ಕಾಗದ-ಪತ್ರಗಳು ಮುದ್ರಣಗೊಂಡಿರುತ್ತವೆ. ಆ ಕಾಗದ-ಪತ್ರಗಳ ಹಾಗೂ ಇತರ ಮಾಹಿತಿಯ ಆಧಾರದಿಂದ ಇಂಗ್ಲಿಷ ಇತಿಹಾಸಕಾರರು ಆ ವಿಷಯದ ಮೇಲೆ ಪ್ರಬಂಧಗಳನ್ನು ಬರೆದಿರುತ್ತಾರೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಹೆಚ್ಚು ಮಾಹಿತಿಯು ದೊರಕುತ್ತದೆ. ಆ ಮಾಹಿತಿಯಿಂದ ಒಂದು ನಿಷ್ಕರ್ಷಹೊರಡುವದೇನಂದರೆ, ಶಿವಾಜಿಗೂ ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೂ ಎಷ್ಟು ಕಾಲದವರೆಗೆ ಸಂಬಂಧವುಂಟಾಗಿ ದ್ದಿತೋ, ಅದುವರೆಗೆ ಶಿವಾಜಿಯು ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಮೇಲೆ ತನ್ನ ವರ್ಚಸ್ಸನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕೂರಿಸಿದ್ದನು; ಮತ್ತು ಆಗ ಇಂಗ್ಲಿಷರಾದರೂ ಶಿವಾಜಿಗೆ ಅಂಜಿ, ಮರ್ಯಾದೆಯಿಂದ ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದರು. ಇನ್ನು ಎಷ್ಟೋ ಕಡೆಗೆ ಇಂಗ್ಲಿಷ ಗ್ರಂಥಕಾರರು ಬರೆದಿರುವದೇನಂದರೆ :—“ಇಂಗ್ಲಿಷರೆದುರಿಗೆ ಶಿವಾಜಿಯ ಅಟವೇನೂ ನಡೆಯುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ; ಅವನು ಇರುವವರೆಗೆ ಸೋತೇ ನಡೆಯಬೇಕಾಯಿತು” ಆದರೆ ಆದೇ ಗ್ರಂಥಕಾರರು ಬರೆದಿರುವ ಆ ಪ್ರಬಂಧಗಳನ್ನು ಸಮಗ್ರವಾಗಿ ಓದಿದರೆ, ಅವರ ಈ ಅನುಮಾನದ ಖಂಡನವು ಸಹಜವಾಗಿಯೇ ಆಗಿಹೋಗುತ್ತದೆ. ರಾ. ಸರವೇಸಾಯಿ ಎಂಬ ಸುಪ್ರಸಿದ್ಧ ಇತಿಹಾಸ ಸಂಶೋಧಕರು ಈ ವಿಷಯದ ಇಂಗ್ಲಿಷ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಪರಿಶ್ರಮಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಪರ್ಯಾಲೋಚಿಸಿ ತಮ್ಮ “ಮರಾಠೀ ರಿಯಾಸತ” ಎಂಬ ಪುಸ್ತಕದಲ್ಲಿ ಇದೇ ವಿಷಯದ ಬಗ್ಗೆ ಕೆಲವು ಪಾಲುಗಳನ್ನು ತುಂಬಿರುತ್ತಾರೆ. ಅದರೊಳಗಿನ ಕೆಲ ಭಾಗವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಅವತರಿಸುವೆವು:—

“ಶಿವಾಜಿಯಿಂದ ತಮಗೆ ಉಪದ್ರವವಾಗಿದ್ದರೂ ಇಂಗ್ಲಿಷ ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳು ಅವನಿಗೆ ಸನ್ಮಾನಪೂರ್ವಕವಾದ ದೊಡ್ಡದ್ದಿಕ್ಕೆಯನ್ನು ಕೊಡಲೇಬೇಕಾಗಿದ್ದಿತು. ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಧಾನ್ಯ ಸಾಮಗ್ರಿಗಳನ್ನೂ ಉರವಲು ಕಟ್ಟಿಗೆಗಳನ್ನೂ ಶಿವಾಜಿಯ ನಾಡಿನಿಂದಲೇ ಪಡೆಯಬೇಕಾಗಿತ್ತು. ಅಂತೆಯೇ ಶಿವಾಜಿಯು ಸುರತದಲ್ಲಿ ತಮಗೆ ತೊಂದರೆ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದರೂ ಮುಂಬಯಿಯ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಅವನ ಬಾಲ ಬಡಿಯುತ್ತಿದ್ದರು. ೧೬೭೨ರಲ್ಲಿ ಶಿವಾಜಿಯು ಕುಲಾಬಾ ಜಿಲ್ಲೆಯೊಳಗಿನ ಘೋಡ ಬಂದರದ ಪೋರ್ತುಗೀಜರ ವಸಾಹತವನ್ನು ಹಸ್ತಗತಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡಿದನು. ಆಗಂತೂ ಮುಂಬಯಿಯ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ತೀರ ಬೆದರಿ ಬೆಂಡಾಗಿ, ಆತನ ಮನವೊಲಿಸಿ, ಅವನೊಡನೆ ಒಡಂಬಡಿಕೆಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವದಕ್ಕೆಂದು ಮಿಸ್ಸರ ಉಸ್ತಿಕ ಎಂಬವನನ್ನು ಶಿವಾಜಿಯ ಕಡೆಗೆ ಕಳುಹಿಸರು. ಆಗ ಒಪ್ಪಂದ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವದು ಶಿವಾಜಿಗೂ ಲಾಭದಾಯಕವಾಗಿತ್ತು; ಯಾಕಂದರೆ, ಇಂಗ್ಲಿಷರ ವ್ಯಾಪಾರದ ಮೂಲಕ ಶಿವಾಜಿಯು ಗೆದ್ದುಕೊಂಡ ನಾಡಿನ ಹುಟ್ಟುವಳಿಯು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಬೆಲೆಗಾಣ

ಹತ್ತಿತ್ತು; ಅಲ್ಲದೆ ಅವರು ಮೊಗಲರನ್ನು ಅವರ ತಾಣ್ಯದಿಂದ ಮುಂದೆ ಬರಗೊಡುವಂತಿರಲಿಲ್ಲ. ಈ ಎಲ್ಲ ಕಾರಣಗಳ ಮೂಲಕ ಶಿವಾಜಿಯು ಒಪ್ಪಂದಕ್ಕೆ ಒಪ್ಪಿದನು. ಉಸ್ತಿಕನು ಆ ಮೊದಲಿನ ತಮ್ಮ ಹಾನಿಯ ಬಾಬತು ೩೨ ಸಾವಿರ ಪಗೋಡನ್ನು ಕೇಳಿದನು. ಅದಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ಶಿವಾಜಿಯು ಸಮ್ಮತಿಸಲಿಲ್ಲ. ನೀವು ರಾಜಾಪುರದಲ್ಲಿ ಮತ್ತೆ ನಿಮ್ಮ ವಖಾರವನ್ನಿಡಬೇಕು; ಹಾಗೂ ಜಿಂಜೀರೆಯ ಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಬೊಗ್ಗುಬಡಿಯುವ ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ನಮಗೆ ನೆರವಾಗಬೇಕು; ಅಂದರೆ ನಾವು ಇನ್ನು ಮುಂದೆ ನಿಮ್ಮ ಉಸಾಬರಿಗೆ ಬರದೆ, ನಿಮ್ಮೊಡನೆ ಸ್ನೇಹದಿಂದ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುವೆವು, ಎಂದು ಶಿವಾಜಿಯು ಆ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ವಕೀಲನಿಗೆ ತಿಳಿಸಿದನು. ಇವೆರಡೂ ಕರಾರುಗಳು ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ಸಮ್ಮತವಾಗಲಿಲ್ಲ. ಮತ್ತೊಮ್ಮೆ ೧೬೭೩ರ ಮೇ ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ನಿಕಲ್ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ವಕೀಲನು ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಕಡೆಯಿಂದ ಶಿವಾಜಿಯ ಭೆಟ್ಟಿಗೆ ಬಂದನು. ಆತನು ಸಂಭಾಜಿಯ ಮುಖಾಂತರ ಶಿವಾಜಿಗೆ ಭೆಟ್ಟಿಯಾದನು; ಆದರೆ ಆ ಭೆಟ್ಟಿಯಿಂದ ವಿಶೇಷ ಪ್ರಯೋಜನವೇನೂ ಆಗಲಿಲ್ಲ.

ಶಿವಾಜಿಗೆ ಎಲ್ಲ ಕಡೆಗೂ ವಿಜಯವು ದೊರೆತ ಮೂಲಕ ಅವನ ಕೆಲಸಗಳು ಎಲ್ಲ ಮರಾಟರಿಗೂ ಸೇರಹತ್ತಿದವು; ಮತ್ತು ಅವರ ಸಮ್ಮತಿಯಿಂದ ಶಿವಾಜಿಯು ೧೬೭೪ರಲ್ಲಿ ಯಥಾವಿಧಿಯಿಂದ ರಾಜ್ಯಪದವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದನು. ಆ ಸಮಾರಂಭಕ್ಕೆ ಹೆನರಿ ಆಕ್ಸ್‌ಂಡೆನ್ ಎಂಬ ಮುಂಬಯಿಯ ಡೆಪುಟಿ ಗವರ್ನರನು ಹಾಜರಿದ್ದನು. ಈ ಸ್ವ ಇಂಡಿಯಾ ಕಂಪನಿಯ ವತಿಯಿಂದ ಬೇರೆ ಇಬ್ಬರು ಇಂಗ್ಲಿಷ ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳನ್ನು ಸಂಗಡ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಆತನು ಶಿವಾಜಿಯ ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕದ ಸಮಾರಂಭಕ್ಕೆ ರಾಯಗಡಕ್ಕೆ ಹೋಗಿದ್ದನು. ಸಾಧಿಸಿದರೆ ಆ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಶಿವಾಜಿಯೊಡನೆ ಒಪ್ಪಂದ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ಆಕ್ಸ್‌ಂಡೆನ್ ಆಲೋಚನೆ ಇದ್ದಿತು. ಈ ಕೆಲಸಕ್ಕಾಗಿ ಕಂಪನಿಯ ಆ ವಕೀಲರು ೧೬೭೪ನೇ ಎಪ್ರಿಲ ತಿಂಗಳ ಕೊನೆಗೆ ಮುಂಬಯಿಯಿಂದ ಹಡಗವನ್ನೇರಿ ಹೊರಟರು. ಅವರು ಮೊದಲು ಚೌಲಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ, ಅಲ್ಲಿಂದ ರೋಹೈಗೆ ತಲುಪಿದರು. ರೋಹೈಯಿಂದ ಮೇಣೆಯನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಅವರು ನಿಜಾಮ ಪುರಕ್ಕೆ ಬಂದರು. ಐದನೇ ದಿವಸ ರಾಯರೀ ಗುಡ್ಡದ ಇಳುಕಲಿನಲ್ಲಿರುವ ಪಾಚಾಡ ಎಂಬ ಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ಅವರು ವಸತಿ ಮಾಡಿದರು. ಆಗ ಶಿವಾಜಿಯು ಪ್ರತಾಪಗಡದಲ್ಲಿದ್ದುದರಿಂದ, ಆ ಇಂಗ್ಲಿಷ ವಕೀಲರು ಆ ಪಾಚಾಡ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿಯೇ ಕೆಲ ದಿನಗಳನ್ನು ಕಳೆಯಬೇಕಾಯಿತು. ನಾರಾಯಣಜೀ ಪಂಡಿತನೆಂಬ ಹೆಸರಿನ ಒಬ್ಬ ಶಿವಾಜಿಯ ಚಾಣಾಕ್ಷ ಸೇವಕನು ಅವರಿಗೆ ಪಾಚಾಡದಲ್ಲಿ ಭೆಟ್ಟಿಯಾದನು. ಅವನು ಶಿವಾಜಿಯ ಉದ್ದೇಶಗಳನ್ನು ಆ ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಸಿಕೊಟ್ಟನು. “ಜಿಂಜೀರೆಯ ಸಿದ್ಧಿಯೊಡನೆ ಒಡಂಬಡಿಕೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು; ಶಿವಾಜಿಯು ಅವನನ್ನು ಬೊಗ್ಗುಬಡಿಯುವ ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡಲಾಗದು; ಅದರಂತೆ ಶಿವಾಜಿಯು ತಮಗೆ ವ್ಯಾಪಾರದ ರಿಯಾಯತಿಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಉಭಯತರ ಲಾಭಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು”

ಎಂದು ಇಂಗ್ಲಿಷ ವಕೀಲರ ಅಂಚೋಣವಿದ್ದಿತು. ನಾರಾಯಣಜಿಯು ಆ ವಕೀಲರಿಗೆ ಸಲಹೆ ಕೊಟ್ಟನೇನಂದರೆ:--“ಸಿದ್ಧಿಯ ವಿಷಯವಾಗಿ ನೀವು ಶಿವಾಜಿಯೊಡನೆ ಮಾತು ಬಳಸಿದರೆ ಅದರಿಂದ ನಿಮ್ಮ ಎಲ್ಲ ಬೇತುಗಳೂ ವಿಫಲವಾಗುವವು. ಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನಾಶಗೊಳಿಸಬೇಕೆಂಬದೇ. ಶಿವಾಜಿಯ ಕೃತನಿಶ್ಚಯವಾದುದರಿಂದ ಅವನು ನಿಮ್ಮ ಈ ಕರಾರಿಗೆ ಒಪ್ಪಲಾರನು. ಇನ್ನು ವ್ಯಾಪಾರ ವಿಷಯದ ನಿಮ್ಮ ಜೇಡಿಕೆಯು ಸರಿಯಾಗಿರುತ್ತದೆ. ತನ್ನ ರಾಜ್ಯದೊಳಗಿನ ವ್ಯಾಪಾರ-ಉದ್ದಿಮೆಗಳನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುವ ಇಚ್ಛೆಯು ಶಿವಾಜಿಗೂ ಇರುತ್ತದೆ. ಇದುವರೆಗೆ ಬರಿಯ ರಣಸಂಗ್ರಾಮ ಗಳಲ್ಲೇ ಕಾಲಕಳೆಯಬೇಕಾದುದರಿಂದ ಅವನಿಗೆ ಇತ್ತ ಲಕ್ಷ್ಯಕೊಡಲಿಕ್ಕೆ ಆಗಿರಲಿಲ್ಲ. ಇನ್ನು ಬೇಗನೆ ರಾಜ್ಯಾಭಿಷೇಕವಾಯಿತೆಂದರೆ, ಅವನು ರಾಜ್ಯವ್ಯವಸ್ಥೆಯ ಕೆಲಸ ವನ್ನೇ ಪ್ರಾಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕೆಂದಿರುತ್ತಾನೆ.” ನಾರಾಯಣಜಿಯ ಧೂರ್ತ ತನವೂ ಅಧಿಕಾರವೂ ವಿಶೇಷವಾಗಿರುವದೆಂದು ಇಂಗ್ಲಿಷ ವಕೀಲನ ನಿದರ್ಶಕ್ಕೆ ಬಂದುದರಿಂದ, ಅವನು ನಾರಾಯಣಜಿಗೆ ಒಂದು ಅಮೂಲ್ಯವಾದ ಉಂಗುರವನ್ನು ಕಾಣಿಕೆಯಾಗಿ ಕೊಟ್ಟನು.

ತಾ|| ೫ನೇ ಮೇಗೆ ಶಿವಾಜಿಯು ರಾಯಗಡಕ್ಕೆ ಮರಳಿ ಬಂದನಂತರ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ವಕೀಲರು ದುರ್ಗವನ್ನೇರಿ ಹೋದರು. ಅರಮನೆಯಿಂದ ಒಂದು ಮೈಲಿನ ಮೇಲೆ ಆ ವಕೀಲರಿಗೆ ಇಳಿದುಕೊಳ್ಳುವದಕ್ಕೆ ಬಂಗ್ಲೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದರು. ಅವರು ಅಲ್ಲಿ ಒಳ್ಳೇ ಸೌಖ್ಯದಿಂದ ಇರಲಾರಂಭಿಸಿದರು. ಶಿವಾಜಿಯು ಆಗ ಒಳ್ಳೇ ಗಡಿಬಡಿಯಲ್ಲಿ ದ್ದನು. ಆದರೂ ಆ ವಕೀಲರು ಬಂದನಂತರ ನಾಲ್ಕು ದಿನಗಳ ಮೇಲೆ ಅವನು ನಾರಾಯಣಜಿಯ ಮುಖಾಂತರ ಅವರಿಗೆ ಭಿಟ್ಟಿ ಕೊಟ್ಟನು. ವ್ಯಾಪಾರವೃದ್ಧಿಯ ಸಂಬಂಧದ ಆ ಇಂಗ್ಲಿಷ ವಕೀಲರ ಸಲಹೆಯು ಶಿವಾಜಿಗೆ ಬಹು ಮಾನ್ಯವಾಯಿತು; ಮತ್ತು ಆ ಸಂಬಂಧವಾಗಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಚರ್ಚಿಸಿ, ಒಪ್ಪಂದದ ಕರಾರುಗಳನ್ನು ಗೊತ್ತುಪಡಿಸಬೇಕೆಂದು ಮೋರೋಪಂತ ಪಿಂಗಳೆ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ತನ್ನ ಸುಪ್ರಸಿದ್ಧ ಪೇಶ್ವೆಯ ಕಡೆಗೆ ಆ ಕೆಲಸವನ್ನು ವಹಿಸಿದನು. ಇಂಗ್ಲಿಷ ವಕೀಲರು ಶಿವಾಜಿಗೆ ಸಮರ್ಪಿಸಲಿಕ್ಕೆ ತಂದ ಕಾಣಿಕೆಗಳನ್ನು ಅವರು ಹೇಗೆ ಅರ್ಪಿಸಬೇಕೆಂಬದನ್ನು ಮುಂದೆರಡು ದಿನಗಳ ವರೆಗೆ ಪೇಶ್ವೆಯು ನಾರಾಯಣಜಿಯ ಕೂಡ ಚರ್ಚಿಸಿ ಗೊತ್ತುಪಡಿಸಿದನು. ಕಡೆಗೆ ಆ ಕಾಣಿಕೆಗಳು ಮೋರೋಪಂತ ಪೇಶ್ವೆಯ ಮುಖಾಂತರವೇ ಶಿವಾಜಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟವು. ಅದರಂತೆ ಶಿವಾಜಿಯ ಕೈಕೆಳಗಿನ ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ದರ್ಬಾರಿಗಳಿಗೂ ಯೋಗ್ಯ ಪುರಸ್ಕಾರ ಮಾಡುವದು ವಿಹಿತವೆಂದು ನಾರಾಯಣಜಿಯು ಆ ವಕೀಲರಿಗೆ ನಿವೇದಿಸಿದನು. ಅದರಂತೆ ಅವರು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಪೋಷಾಕು ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಿದರು. ಕಡೆಗೆ ನಾರಾಯಣಜಿಯ ಮುಖಾಂತರವಾಗಿಯೇ ಒಪ್ಪಂದದ ಕರಾರುಗಳನ್ನು ಶಿವಾಜಿಯು ಆ ವಕೀಲರಿಗೆ ತಿಳಿಸಿದನು. ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕ ದಿನದ ದೊಡ್ಡ ದರ್ಬಾರಿಗೆ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಕಡೆಯ ಒಬ್ಬ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತ ವಕೀಲನು ಬಂದಿದ್ದನು. ಆ ದರ್ಬಾರದ ಚಿತ್ತವೇಧಕ

ವರ್ಣನೆಯನ್ನು ಅವನು ಬರೆದಿಟ್ಟಿರುತ್ತಾನೆ. ಅಭಿಷೇಕದ ನಂತರ ಕೆಲ ದಿನಗಳಿಗೆ ಒಪ್ಪಂದವಾಯಿತು. ಆ ಒಪ್ಪಂದಕ್ಕೆ ಶಿವಾಜಿಯ ಕಡೆಯ ಎಲ್ಲ ಅಧಿಕಾರಿಗಳ ಸಹಿ-ಮೋಹರುಗಳಾದ ಮೇಲೆ ಇಂಗ್ಲಿಷ ವಕೀಲರು ರಾಯಗಡದಿಂದ ಹಿಂದಿರುಗಿದರು. ಅವರು ಆ ವರ್ಷದ ನೂಲಹುಣ್ಣಿವೆಯ ಸಮಯಕ್ಕೆ ಮುಂಬಯಿಗೆ ಬಂದರು.

ಶಿವಾಜಿಯ ಹಡಗುಪಡೆಯು ಎಷ್ಟು ದೊಡ್ಡದಿತ್ತೆಂಬ ಬಗ್ಗೆ ಕಾರವಾರದ ಇಂಗ್ಲಿಷ ವ್ಯಾಪಾರಸ್ಥರು ಇ. ಸ. ೧೬೬೫ರಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಅದರಿಂದ ತಿಳಿದು ಬರುವದೇನೆಂದರೆ, ಆಗ ತೀರ ಕನಿಷ್ಠವೆಂದರೂ ೮೫ ನೌಕೆಗಳೂ ೩ ದೊಡ್ಡ ಹಡಗುಗಳೂ ಶಿವಾಜಿಯ ಸ್ವಾಧೀನದಲ್ಲಿದ್ದವು. ಆಗಿನ ಕಾಲದ ಯುರೋಪದೊಳಗಿನ ಒಳ್ಳೆ ಬಲಿಷ್ಠ ರಾಷ್ಟ್ರಗಳಿಗೂ ಕೂಡ ಶಿವಾಜಿಯ ಆ ಹಡಗುಪಡೆಯ ಬಗ್ಗೆ ಅಂಜಿಕೆಯುಂಟಾಗಿದ್ದಿತು; ಆದರೆ ಶಿವಾಜಿಯ ನೌಕೆಗಳು ಬಹಳ ದೊಡ್ಡವಿರಲಿಲ್ಲೆಂದು ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಅನುಮಾನವಿದೆ.

ಪಶ್ಚಿಮಸಮುದ್ರ ದಂಡೆಯಲ್ಲಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಸ್ವಸ್ಥವಾಗಿ ಕುಳ್ಳಿರದೆ, ಸಾಧಿಸಿದಷ್ಟು ಲಾಗವನ್ನು ಸಣ್ಣಾಗಿ ಸಾಧಿಸುತ್ತಲೇ ಇದ್ದರು. ಅವರು ಜಿಂಜೀರೆಯ ಸಿದ್ಧಿಯ ಕೂಡ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ವ್ಯವಹಾರ ನಡೆಸಿದ್ದರು. ಶಿವಾಜಿಯ ನಾಡಿನ ಮೇಲೆ ದಾಳಿಯುಳ್ಳ ಲಿಕ್ಕಿರುವ ತನ್ನ ಹಡಗುಪಡೆಗೆ ಮುಂಬಯಿ ಬಂದರದಲ್ಲಿ ಬೀಡುಬಿಡುವ ಆಪ್ತಣೆ ಕೊಡಬೇಕೆಂದು ಸಿದ್ಧಿಯು ಇಂಗ್ಲಿಷರನ್ನು ಆಗಾಗ್ಗೆ ಕೇಳುತ್ತಿದ್ದನು; ಆದರೆ ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ಶಿವಾಜಿಯ ಹೆದರಿಕೆಯಿದ್ದದರಿಂದ ಅವರು ಸಿದ್ಧಿಗೆ ಬಹಿರಂಗವಾಗಿ ಆಶ್ರಯ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಇನ್ನು ಸಿದ್ಧಿಗೆ ಆಶ್ರಯ ಕೊಡದಿದ್ದರೆ ವಿರುದ್ಧ ದಿಸೆಯಿಂದ ಅವರು ಮೊಗಲ ಬಾದಶಹನ ರೋಷಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರವಾಗಬೇಕಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಸನ್ ೧೬೬೭ರಲ್ಲಿ ಸಬಾಳ ಸಿದ್ಧಿಯು ಜುಲಾಮೆಯಿಂದ ಮುಂಬಯಿ ಬಂದರದಲ್ಲಿ ತಳವೂರಿಕೊಂಡು, ಅಲ್ಲಿಂದ ಶಿವಾಜಿಯ ಕುರ್ಲಾ ಮುಂತಾದ ನಾಡಿಗೆ ಉಪದ್ರವ ಕೊಡಲಾರಂಭಿಸಿದನು. ಆ ಸಿದ್ಧಿಯು ದ್ರವ್ಯದಿಂದ ಒಬ್ಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನನ್ನು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಅವನ ಕೈಕೆಳಗೆ ಕೆಲವು ಹಡಗುಗಳನ್ನೂ ಹೇರಳವಾದ ದ್ರವ್ಯವನ್ನೂ ಕೊಟ್ಟು ಶಿವಾಜಿಯ ನಾಡೊಳಗಿನ ಬಹುಜನ ಪ್ರಮುಖ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರನ್ನು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡು ಬರುವ ಸಲುವಾಗಿ ಕಳುಹಿಸಿದನು. ಹಾಗೆ ಹಿಡಕೊಂಡು ಬಂದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರನ್ನು ಸಿದ್ಧಿಯು ಬಗೆಬಗೆಯಿಂದ ಗೋಳಾಡಿಸಿದನು. ಇದು ಶಿವಾಜಿಗೆ ತಿಳಿಯಲು, ಸಿದ್ಧಿಗೆ ಆಶ್ರಯ ಕೊಟ್ಟ ಬಗ್ಗೆ ಅವನು ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಮೇಲೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹರಿಹಾಯ್ದನು. ಕೂಡಲೆ ಇಂಗ್ಲಿಷ ಕಂಪನಿಯ ಪ್ರೆಸಿಡೆಂಟನು ಶಿವಾಜಿಯ ನಾಡಿಗೆ ಉಪದ್ರವ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದ ೧೧ಜನರನ್ನು ಸೆರೆಹಿಡಿದು ಅವರಲ್ಲಿಯ ಮೂವರಿಗೆ ದೇಹಾಂತ ಶಿಕ್ಷೆ ಕೊಟ್ಟನಲ್ಲದೆ, ಉಳಿದವರನ್ನು ಗುಲಾಮರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ ಆಫ್ರಿಕೆಯ ಪಶ್ಚಿಮ ದಂಡೆಯೊಳಗಿನ ಸೆಂಟೆಹೇಲನಾ ಎಂಬಲ್ಲಿಗೆ ಕಳಿಸಿ ಕೊಟ್ಟನು. ಸಿದ್ಧಿಯು ಮರುವರ್ಷವೂ ಅದರಂತೆಯೇ ಮತ್ತೆ ಎಷ್ಟೋ ಜನ

ಬ್ರಾಹ್ಮಣರನ್ನು ಹಿಂಸಿಸಿದನು. ಸಿದ್ಧಿಯ ವಕ್ರದೃಷ್ಟಿಯು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಮೇಲೆಯೇ ಇದ್ದಿತು!

ಯಾಕಂದರೆ, ಶಿವಾಜಿಗೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರೇ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸಹಾಯ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಬೇರೆ ಕೆಲಸಗಳ ಮೂಲಕ ಮುಂದೆ ಸಿದ್ಧಿಯ ಸೇಡು ತೀರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಕೆಲಸವು ಹಾಗೆಯೇ ಉಳಿಯಿತು. ೧೬೮೦ರ ಎಪ್ರಿಲ ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧಿಯು ಶಿವಾಜಿಯ ಪ್ರಾಂತದೊಳಗಿನ ಕೆಲ ಜನರನ್ನು ಸೆರೆಹಿಡಿದು ತಂದು ಮುಂಬಯಿ ಬಂದರಲ್ಲಿ ಮಾರಹತ್ತಿದನು. ಇದು ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ತಿಳಿಯುತ್ತಲೆ, ಅವರು ೨೧ ಜನರನ್ನು ಸಿದ್ಧಿಯಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆ ಮಾಡಿಸಿ ಅವರವರ ಊರಿಗೆ ಕಳುಹಿಸಿಕೊಟ್ಟರು. ಹೀಗಿದ್ದರೂ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಸಿದ್ಧಿಗೆ ತಮ್ಮ ಬಂದರದಲ್ಲಿ ಆಶ್ರಯ ಕೊಡುತ್ತಿರುವುದು ಶಿವಾಜಿಗೆ ರುಚಿಸುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಸಿದ್ಧಿ ಹಾಗೂ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಇವರಿಬ್ಬರನ್ನೂ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹಣ್ಣಿಗೆ ತರಬೇಕೆಂದು ಶಿವಾಜಿಯು ೧೬೭೯ರ ಅಚ್ಚ ಮಳೆಗಾಲದಲ್ಲಿ ಮುಂಬಯಿಗೆ ಸಮೀಪವಾದ ಸಮುದ್ರದೊಳಗಿನ ಖಾಂದೇರಿ ಎಂಬ ದ್ವೀಪವನ್ನು ಆಕ್ರಮಿಸಿದನು. ಖಾಂದೇರಿಯು ಕೈವಶವಾದಾಗಿನಿಂದ ಶಿವಾಜಿಗೆ ಸಿದ್ಧಿ ಹಾಗೂ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಮೇಲೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ವರ್ಚಸ್ಸನ್ನಿಡಲು ಅನುಕೂಲವಾಯಿತು. ಶಿವಾಜಿಯು ಖಾಂದೇರಿಯನ್ನು ಗೆದ್ದುಕೊಂಡದ್ದರಿಂದ ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ಬಲು ವೈಷಮ್ಯವೆನಿಸಿತು. ಮುಂಬಯಿ ಬಂದರದೊಡನೆ ಖಾಂದೇರಿ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಪೋರ್ತುಗೀಜರು ತಮಗೇ ಕೊಟ್ಟಿರುತ್ತಾರೆಂದು ಇಂಗ್ಲಿಷರು ತಮ್ಮ ಪಕ್ಕ-ಬಾಧ್ಯತೆಗಳನ್ನು ತೋರಿಸಲುಪಕ್ರಮಿಸಿದರು; ಆದರೆ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಈ ಮಾತು-ಕಥೆಗಳು ವಸಯಿಯೊಳಗಿನ ಪೋರ್ತುಗೀಜರಿಗೆ ತಿಳಿಯಲು, ಅವರು ಅದನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸಿದರು; ಇಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ, ಖಾಂದೇರಿ ಮುಂತಾದವುಗಳು ತಮ್ಮವೇ ಎಂದು ಅವರು ಅನ್ನತೊಡಗಿದರು. ಮುಂದೆ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಸಿದ್ಧಿಯೊಡನೆ ಸಖ್ಯೆಬೆಳೆಸಿ ಖಾಂದೇರಿಯೊಳಗಿನ ಶಿವಾಜಿಯ ಹಡಗುಪಡೆಯ ಮೇಲೆ ದಾಳಿಯನ್ನಿಕ್ಕಿದರು. ಶಿವಾಜಿಯ ಕಡೆಯವರು ಶಾಂತತನವನ್ನು ತಾಳಿ, ಇಂಗ್ಲಿಷರನ್ನೆಲ್ಲ ತಮ್ಮ ಆ ಖಾಂದೇರಿ ದ್ವೀಪಕ್ಕೆ ಬರಗೊಟ್ಟರು; ಹಾಗೂ ಅಲ್ಪಾವಕಾಶದಲ್ಲಿಯೇ ಅವರೆಲ್ಲರ ತಿರಚ್ಛೇದಗೊಳಿಸಿದರು! ಆ ಬಳಿಕ ರಿವಿಂಜ ಎಂಬಭಿಧಾನದ ಇಂಗ್ಲಿಷನ ೧೫ ತೋಫಿನ ಹಡಗವೂ ೨೦೦ ಜನ ಸಹಾಯಕರಿದ್ದ ಬೇರೆ ನೌಕೆಗಳೂ ಖಾಂದೇರಿಯ ಬಳಿಯಲ್ಲಿ ಮರಾಟರಿಗೆ ಎದುರಾಗುವ ಸಲುವಾಗಿ ಅದೇ ವರ್ಷದ ಅಕ್ಟೋಬರ ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಬಂದವು. ಕ್ಯಾಪ್ಟನ್ ಮಿಂಚೆನ್ ಮತ್ತು ಕೆಪ್ಟಿನ್ನರು ಆ ಹಡಗಿನ ಮುಖ್ಯಸ್ಥರಾಗಿದ್ದರು. ಆಗ ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೂ-ಮರಾಟರಿಗೂ ನಿಕರದ ಕಾಳಗವಾಗಿ, ಉಭಯ ಪಕ್ಷಕ್ಕೂ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಹಾನಿಯಾಯಿತು; ಆದರೂ ಯಾವ ಖಾಂದೇರಿ ನಡುಗಡ್ಡೆಯ ಮೇಲೆ ಬಹುದಿನಗಳಿಂದ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ದೃಷ್ಟಿಯಿದ್ದಿತೋ ಅದು ಅವರಿಗೆ ದೊರೆಯಲಿಲ್ಲ. ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ದೌಲತಖಾನನೆಂಬ ವನು ಶಿವಾಜಿಯ ಹಡಗುಪಡೆಯ ಮುಖ್ಯ ಅಧಿಕಾರಿಯಾಗಿದ್ದನು.

ಖಾಂದೇರಿ ಹಾಗೂ ಅದರ ಬಳಿಯ ಮತ್ತೊಂದು ಸಣ್ಣ ಉಂದೇರಿ ಎಂಬ ಶಿಲಾ

ಮಯ ದ್ವೀಪಗಳು ಒಂದರ ಬಳಿಯಲ್ಲೊಂದು ಕೇವಲ ಮುಕ್ಕಾಲು ಮೈಲಿನ ಅಂತರದಲ್ಲಿಯೇ ಇದ್ದು, ಮುಂಬಯಿಯಿಂದ ಹಡಗಿನಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ ತೆರಳುವಾಗ ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಹತ್ತುತ್ತವೆ. ಆಗ ಆ ದ್ವೀಪಗಳಲ್ಲಿ ಜನವಸತಿಯಿರಲಿಲ್ಲ; ಆದರೆ ಆ ನಡುಗಡ್ಡೆಗಳಿಂದ ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ಉರವಲು ಕಟ್ಟಿಗೆಗಳು ಹೇರಳವಾಗಿ ದೊರಕುತ್ತಿದ್ದವು; ಹಾಗೂ ಮುಂಬಯಿ ಬಂದರಕ್ಕೆ ಬರುವ ಎಲ್ಲ ಹಡಗುಗಳ ಮೇಲೆ ಅಲ್ಲಿಂದ ಚೆನ್ನಾಗಿ ನೆಜರಡಲಿಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಿತ್ತು. ಆ ದ್ವೀಪಗಳನ್ನು ಕೈವಶ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಸಲುವಾಗಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಬಗೆಬಗೆಯಿಂದ ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿದರು. ಶಿವಾಜಿಯ ಕೂಡ ಕಾಳಗ ಮಾಡಿ ಅವುಗಳನ್ನು ಗೆದ್ದುಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ಅವರು ಕೋರ್ಟ್‌ಆಫ್‌ಡಾಯರಿಕ್ಟರರ ಅಪ್ಪಣೆಯನ್ನು ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಕೇಳಿದರು. ಕೋರ್ಟ್ ಆಫ್ ಡಾಯರಿಕ್ಟರರು ಅವರ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಪತ್ರಕ್ಕೆ ಉತ್ತರ ಬರೆಯುತ್ತಿದ್ದರೇನೆಂದರೆ:—“ಖಾಂದೇರಿ-ಉಂದೇರಿಗಳ ಸಲುವಾಗಿ ನಮಗೆ ಕಾಳಗವು ಕರ್ತವ್ಯವಲ್ಲವೆಂಬದನ್ನು ನಿಮಗೆ ಆಗಾಗ್ಗೆ ತಿಳಿಯೇ ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಮೇಲಾಗಿ ಈ ಪ್ರಕಾರ ಕಾಳಗಕ್ಕೆ ಸನ್ನದ್ಧರಾಗುವ ಬಿರುದು ನಮ್ಮ ದಿರುವದಿಲ್ಲ. ಅಲ್ಲದೆ ಅದರಿಂದ ನಮಗ ಲಾಭವೂ ಇಲ್ಲ; ಆದಕಾರಣ ನೀವು ಶಿವಾಜಿಯ ಕೂಡ ಕಾಳಗ ಹೂಡಬೇಡಿರೆಂದು ನಾವು ನಿಮಗೆ ಪುನಃ ಪುನಃ ಕಂಠತೋಷಮಾಡಿ ಹೇಳುತ್ತೇವೆ” ಡಾಯರಿಕ್ಟರರ ಪತ್ರದಿಂದ ಏತದ್ದೇಶೀಯ ಜನರ ಮನಸ್ಸಿನ ಮೇಲೆ ಆದ ಪರಿಣಾಮವನ್ನು ಕಂಡು ಮುಂಬಯಿಯ ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ಕಡು ದುಃಖವೆನಿಸಿತು. ಕೂಡಲೆ ಅವರು ಈ ಕೆಳಗೆ ಬರೆದಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯ ಜನರು ತಮ್ಮನ್ನು ಹಂಗಿಸುತ್ತಾರೆಂದು ವಿಲಾಯತಿಗೆ ಬರೆದು ತಿಳಿಸಿದರು.

ನಿಮ್ಮ ಜನರು (ಇಂಗ್ಲಿಷರು) ಇಷ್ಟು ಡಾಲನ್ನೇಕೆ ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವರು? ನೀವು ಪಡೆದ ವಿಜಯಗಳಾವವು? ನಿಮ್ಮ ಖಡ್ಗವು ಯಾವ ಮಹತ್ಕೃತ್ಯವನ್ನೆ ಸಗಿರುವದು? ನಿಮ್ಮ ಅಪ್ಪಣೆಯನ್ನು ಅದಾರು ಮನ್ನಿಸುವರು? ನಿಮ್ಮಲ್ಲಿ ಅದಾವ ಹುರುಳಿರುವದು? ಡಚ್ಚಜನರಂತೂ ನಿಮ್ಮ ಮೇಲೆ ಶಹವನ್ನಿಟ್ಟಿರುವರು! ಪೋರ್ತುಗೀಜರ ಕೃತ್ಯಗಳು ಕೆಲಮಟ್ಟಿಗಾದರೂ ಮನುಷ್ಯತ್ವಕ್ಕೆ ಹೋಲುವಂಥವಿರುತ್ತವೆ; ಆದರೆ ನಿಮ್ಮನ್ನು ಎಲ್ಲರೂ ಕಂಡ ಕಂಡ ಹಾಗೆ ಆಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. ಮುಂಬಯಿ ಬಂದರವನ್ನು ನೀವು ಅದಾವ ಕಾಳಗ ಮಾಡಿ ಗೆದ್ದುಕೊಂಡಿರುತ್ತೀರಿ? ಅದನ್ನು ಸಂರಕ್ಷಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಬಲವಾದರೂ ನಿಮ್ಮಲ್ಲೆಲ್ಲಿದೆ? ವಸ್ತುಸ್ಥಿತಿಯು ಹೀಗಿದ್ದು, ನೀವು ಸುಮ್ಮನೆ ಕಾಳಗಗಳ ಪೊಳ್ಳು ಹಂಬಲವನ್ನು ಧರಿಸಿ, ನಮ್ಮ ಮಹಾರಾಜರನ್ನು ಸರಿಗಟ್ಟುವ ಕಾರಣವೇನು?” ಆದರೆ ಈ ನುಡಿಗಳನ್ನು ದಿಟವೆಂದು ತೋರಿಸಿಕೊಡಲಿಕ್ಕೆ ಮರಾಟರ ಮುಂದಾಳುವಾದ ಶಿವಾಜಿಯು ಆ ಮುಂದೆ ಬದುಕಲಿಲ್ಲ. ಆದರೂ ಸಾಯುವ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಅವನು ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ತನ್ನ ಅಶ್ರಯದಿಂದ ನಡೆಯಲಿಕ್ಕೆ ಹಚ್ಚಿದನು. ಖಾಂದೇರಿಯನ್ನು ಪಡೆಯುವ ಹಂಬಲವನ್ನು ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಬಿಟ್ಟು ಬಿಟ್ಟರು. ಸಿದ್ಧಿಯ ಸಹಾಯಕ್ಕಾಗಿ ಖಾಂದೇರಿಯ ಬಳಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ತಮ್ಮ ಹಡಗುಪಡೆ

ಯನ್ನು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಕರೆಯಿಸಿಕೊಂಡರು; ಮತ್ತು ಇ. ಸ. ೧೬೮೦ನೇ ಮಾರ್ಚ್ ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಶಿವಾಜಿಯ ವಕೀಲನ ಕೂಡ ಒಪ್ಪಂದ ಮಾಡಿಕೊಂಡರು; ಹಾಗೂ ೧೬೭೪ರ ಒಪ್ಪಂದವು ಮತ್ತೆ ಕಾಯಮವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿತು.

ಶಿವಾಜಿಯ ಅಂಜಿಕೆಯು ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ಎಷ್ಟಿತ್ತೆಂಬದರ ಉಲ್ಲೇಖವು ಈ ಸ್ವ ಇಂಡಿಯಾ ಕಂಪನಿಯ ಇತಿಹಾಸದಲ್ಲಿ ಆಗಾಗ್ಗೆ ದೃಗ್ಗೋಚರವಾಗುತ್ತಿದೆ. ಯಾವ ನೊಬ್ಬ ಯೇಕಚ್ಛಿತ ಮರಾಟರ ಸರದಾರನು ಬಂದರೂ ಶಿವಾಜಿಯೇ ಬಂದನೆಂದು ಆಗಿನ ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ಅನಿಸುತ್ತಿತ್ತು. ಆಗ್ಗೆ 'ಶಿವಾಜಿ' ಎಂಬದೊಂದು ಸಾಮಾನ್ಯ ನಾಮವೇ ಆಗಿಹೋಗಿತ್ತು. ಸನ್ ೧೭೦೩ನೇ ಇಸವಿಯಲ್ಲಿ ಇಂಗ್ಲಿಷ ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳು ಸುರತದ ಡಾಯರಿ (ದಿನವಹಿ)ಯಲ್ಲಿ ಬರೆದಿಟ್ಟಿರುವದೇನೆಂದರೆ:—“ಶಿವಾಜಿಯು ಮತ್ತೆ ಸುರತದ ಮೇಲೆ ಸಾಗಿಬರುವನು; ಆತನ ದಂಡಂತೂ ಮೊದಲಿನಿಂದಲೇ ಸುರತದ ಎಡಬಲಗಳಲ್ಲಿ ಗುಂಡುಗಳನ್ನು ಹಾರಿಸುತ್ತಿದೆ” ಎಂಬ ಅಂಜಿಕೆಯಿಂದಲೇ ಸುರತ ಪಟ್ಟಣವು ಹೆಚ್ಚು ಭದ್ರವಾಗಿ ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟಿತು! ಆಗಿನ ಎಷ್ಟೋ ಜನ ಇಂಗ್ಲಿಷ ಕಂಪನಿಯ ಕಾರಕೂನರಿಗೆ ದಂಡಿನ ಶಿಪಾಯರ ಕೆಲಸವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತ್ತು; ಅವರಲ್ಲಿಯ ಕೆಲವರು ಅದನ್ನು ಮಾಡಲಿಲ್ಲೆಂಬ ಶಿಕ್ಷೆಗೆ ಗುರಿಯಾಗಬೇಕಾಯಿತು. ಇಷ್ಟೆಲ್ಲ ಪ್ರಭಾವವು ಶಿವಾಜಿಯ ಹೆಸರಿನದೇ! ಬಂಗಾಲದೊಳಗಿನ ಇಂಗ್ಲಿಷ ವ್ಯಾಪಾರಸ್ಥರಂತೂ ಶಿವಾಜಿಯು ಅಮರ (ಚಿರಂಜೀವ)ನೆಂದೇ ಭಾವಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದರು! ಸನ್ ೧೬೮೦ರ ಎಪ್ರಿಲ ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಶಿವಾಜಿಯು ಮರಣಹೊಂದಿದನೆಂಬ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ಮುಂಬಯಿಯ ಇಂಗ್ಲಿಷ ಕಂಪನಿಯ ಪ್ರೆಸಿಡೆಂಟನು ಕಲಕತ್ತೆಗೆ ಬರೆದು ತಿಳಿಸಿದನು. ಆಗ್ಗೆ ಕಲಕತ್ತೆಯಿಂದ ಆ ಪತ್ರಕ್ಕೆ ಬಂದ ಉತ್ತರವೇನೆಂದರೆ:—“ಈ ಮೊದಲು ಶಿವಾಜಿಯು ಎಷ್ಟೋ ಸಾರೆ ಸತ್ತಿರುವದರಿಂದ, ಅವನು ಇನ್ನೂ ಅಮರನಾಗಿಯೇ ಇರುತ್ತಾನೆಂದು ಬಹು ಜನರಿಗೆ ಅನಿಸುತ್ತದೆ. ಆತನ ಮರಣವಾರ್ತೆಯು ಜನರಿಗೆ ಸಹಿಯಾಗಿ ತೋರುವ ಕಾರಣವೇನೆಂದರೆ, ಇದು ವರೆಗೆ ಅವನಿಗೆ ಎಲ್ಲೆಲ್ಲಿಯೂ ವಿಜಯವೇ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಿದೆ; ಹಾಗೂ ಅವನ ಹಿಂದೆ ಅವನಷ್ಟು ಕಟ್ಟುನಿಟ್ಟಾಗಿ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವ ಅನ್ಯನಾವನೂ ಇರದ್ದರಿಂದ, ಮರಾಟರ ಗಂಡಾಂತರದೊಳಗಿಂದ ಪಾರಾದ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಅನುಭವವು ನಮಗೆ ಬಂದಾಗಲೇ ಶಿವಾಜಿಯು ಸತ್ತದ್ದು ನಿಜವೆಂದು ನಾವು ನಂಬುತ್ತೇವೆ!”

ಯಾವ ಖಾಂದೇರಿ-ಉಂದೇರಿ ದ್ವೀಪಗಳ ಸಲುವಾಗಿ ಶಿವಾಜಿಗೂ ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೂ ಸಂಬಂಧವುಂಟಾಗಿದ್ದಿತೋ, ಆ ನಡುಗಡ್ಡೆಗಳ ಇತಿವೃತ್ತವು ಹೀಗಿರುತ್ತದೆ. ಉಂದೇರಿ ಬಳಿಯ ಖಾಂದೇರೀ ದ್ವೀಪವು ಮುಂಬಯಿ ಬಂದರದೆಡೆಯಲ್ಲಿಯ ಒಂದು ಆಯಕಟ್ಟಿನ ದಂಡಿನ ತಾಣ್ಯವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಅದರಿಂದ ಮರಾಟರೂ, ಇಂಗ್ಲಿಷರೂ, ಹಬಸಿಗಳೂ ಅದನ್ನು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಸ್ವಾಧೀನದಲ್ಲಿಟ್ಟು ಕೊಳ್ಳಲಿಕ್ಕೆ ಹಣೆಸುತ್ತಿದ್ದರು. ತನ್ನ ಮರಣಕ್ಕೆ ಮೊದಲನೇ ವರ್ಷವೇ ಶಿವಾಜಿಯು ಅದನ್ನು ಹಸ್ತಗತ

ಮಾಡಿಕೊಂಡಿತ್ತದ್ದನ್ನು. ಅಲ್ಲಿಂದ ನೆಟ್ಟಗೆ ಹಬಸಿಗೆ-ಹಾಗು ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಹಬಸಿಗೆ ಸಹಾಯವನ್ನಾಗಲಿ, ಆಶ್ರಯವನ್ನಾಗಲಿ ಕೊಡುವರೆಂಬ ಸಂಶಯ ಬಂದಾಗೆಲ್ಲ ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ-ಶಹ ಕೊಡಲಿಕ್ಕೆ ಶಿವಾಜಿಗೆ ಅನುಕೂಲವಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಇದೇ ಕಾರಣದ ಮೂಲಕ ಹಬಸಿ ಹಾಗು ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಬ್ಬರೂ ಒಟ್ಟುಗೂಡಿದ್ದರು. ೧೬೭೯ರ ಅಗಸ್ಟ ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಶಿವಾಜಿಯು ತನ್ನ ಕಡೆಯ ೩೦೦ ಜನ ದಂಡಾಳುಗಳೊಡನೆ ೩೦೦ ಜನ ಕೂಲಿಯಾಳುಗಳನ್ನೂ ಸಾಕಷ್ಟು ಮದ್ದು-ಗುಂಡು ಹಾಗು ಇತರ ಸಾಮಾನುಗಳನ್ನೂ ಖಾಂದೇರಿ ದ್ವೀಪಕ್ಕೆ ಅದನ್ನು ಸರಿಪಡಿಸಲಿಕ್ಕಾಗಿ, ಅಲ್ಲಿ ಕೋಟಿ-ಕೊತ್ತಳಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಲಿಕ್ಕಾಗಿ ಕಳಿಸಿದನು. ಅದನ್ನರಿತು ಮುಂಬಯಿಯ ಇಂಗ್ಲಿಷ ಕಂಪನಿಯ ಗವರ್ನರನು ಮಾಲು ಹೇರುವ ಮೂರು ನೌಕೆಗಳಲ್ಲಿ ನಾಲ್ವತ್ತು ಜನ ಇಂಗ್ಲಿಷ ಅಂಬಿಗರನ್ನು ಕಳಿಸಿ ಶಿವಾಜಿಗೆ ಪ್ರತಿಬಂಧಮಾಡಲಪ್ಪಣೆಯನ್ನಿತ್ತನು; ಆದರೆ ಇವರ ಉಪಯೋಗವೇನೂ ಆಗಲಿಲ್ಲ. ಹತ್ತು-ಹನ್ನೆರಡು ದಿವಸಗಳವರೆಗೆ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಆ ನೌಕೆಗಳು ಆ ಖಾಂದೇರಿ ದ್ವೀಪದ ಸುತ್ತಮುತ್ತ ಅಡ್ಡಾಡಿ, ಬಂದ ದಾರಿಗ ಸುಂಕವಿಲ್ಲೆಂಬಂತೆ ಮುಂಬಯಿಗೆ ಮರಳಿ ಬಂದವು. ಏಕೆಂದರೆ ೧೬ ತೋಫಿನ ಒಂದು ಯುದ್ಧದ ಹಡಗವನ್ನು ಸಂಗಡ ಕೊಟ್ಟು, ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಪುನಃ ಅದೇ ಜನರನ್ನು ಮುಂಬಯಿಯಿಂದ ಖಾಂದೇರಿಗೆ ಕಳಿಸಿದರು. ೧೯ನೇ ಸಪ್ಟೆಂಬರ ದಿವಸ ಮರಾಟರು ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಆ ಹಡಗು ಪಡೆಯ ಒಬ್ಬ ಲೆಫ್ಟನೆಂಟನನ್ನು ಕೊಂದು, ಆರು ಜನ ಇಂಗ್ಲಿಷ ಅಂಬಿಗರನ್ನು ಸೆರೆಹಿಡಿದು ಆ ದ್ವೀಪಕ್ಕೆ ಬಂದರು. ಇದೇ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಜಾಲ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಶಿವಾಜಿ ಕಡೆಯ ಯುದ್ಧದ ಹೊಸ ಹಡಗುಪಡೆಯು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತಿರುವೆಂಬದನ್ನು ತಿಳಿದು, ಮುಂಬಯಿಯ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಬೇರೆಯವರ ಎಷ್ಟೋ ಹಡಗುಗಳನ್ನು ಬಾಡಿಗೆಯಿಂದ ತಂದು ತಮ್ಮದೊಂದು ದೊಡ್ಡ ಹಡಗುಪಡೆಯನ್ನು ಸಜ್ಜುಗೊಳಿಸಿದರು. ಆಗಿನ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಹಡಗುಪಡೆಯಲ್ಲಿ ೨೦೦ ಜನ ಇಂಗ್ಲಿಷ ಸಿಪಾಯಿಗಳಿದ್ದರು. ಆ ಉಭಯ ಪಕ್ಷದ ಹಡಗುಪಡೆಗಳಲ್ಲಿ ೧೬ನೇ ಅಕ್ಟೋಬರ ೧೬೭೯ ನೇ ಇ. ದಿವಸ ದೊಡ್ಡ ಕಾಳಗವಾಗಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ವಕ್ತಕ್ಕೆ ಸೋಲು ಉಂಟಾಯಿತು; ಆದರೂ ರಿವೆಂಜ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಅವರ ಹಡಗವು ಒಳ್ಳೆ ಸ್ಫೂರ್ತಿಯನ್ನು ತಾಳಿದ್ದರಿಂದಲೂ ಮರಾಟರ ಕಡೆಯ ಹಡಗುಪಡೆಯೊಳಗಿನ ಐದು ನೌಕೆಗಳು ಮುಳುಗಿ ಹೋದದ್ದರಿಂದಲೂ ಅವರು ತಮ್ಮ ಹಡಗುಪಡೆಯನ್ನು ನಾಗೋರಣದ ಒತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿದರು.

ಇದೇ ಸಮಯಕ್ಕೆ ಶಿವಾಜಿಯ ಐದು ಸಾವಿರ ದಂಡು ಕಲ್ಯಾಣಕ್ಕೆ ಬಂದಿತು. ಅದು ತಾಣೆಯ ಮೇಲಿಂದ ಮಾಹಿಮಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ, ಅಲ್ಲಿಂದ ಮುಂಬಯಿ ಬಂದರದ ಮೇಲೆ ದಾಳಿಯನ್ನು ಕ್ಷಮ ಹವಣಿಕೆಯುಳ್ಳದ್ದಾಗಿತ್ತು; ಆದರೆ ಆ ದಂಡಿಗೆ ತಾಣೆಯ ಮೇಲಿಂದ ಹಾಯ್ದು ಹೋಗಲಿಕ್ಕೆ ಪೋರ್ತುಗೀಜ ಸರಕಾರದ ಅಪ್ಪಣೆಯು ದೊರೆಯಲಿಲ್ಲ. ಇತ್ತ ಶಿವಾಜಿಯ ಕಡೆಯ ಮುಖ್ಯ ಹಡಗುಪಡೆಯು ಖಾಂದೇರಿಯ ಬಳಿಯಿಂದ ಹೊರಟು ಹೋಗಿದ್ದರೂ ಅವರ ಕಡೆಯ ಸಣ್ಣ-ಪುಟ್ಟ ನೌಕೆಗಳು ಇರುಳಿನ

ಅಂಧಕಾರದಲ್ಲಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಹಡಗುಪಡೆಯ ಕಣ್ಣು ತಪ್ಪಿಸಿ, ಖಾಂದೇರಿ ದ್ವೀಪದೊಳಗಿನ ಮರಾಟರಿಗೆ ಸಹಜವಾಗಿ ಸೀಧ-ಸಾಮಗ್ರಿಗಳನ್ನೊಯ್ದು ತಲುಪಿಸುತ್ತಿದ್ದವು. ಮುಂದೆ ಮರಾಟರು ಖಾಂದೇರಿಯ ದುರ್ಗದ ಮೇಲೆ ತೋಪುಗಳನ್ನು ಹೂಡಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಹಡಗುಪಡೆಯ ಮೇಲೆ ಗುಂಡಿನ ಮಳೆಗೆರೆಯಹತ್ತಿದರು. ಆಗ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಹಡಗುಪಡೆಯು ಅಲ್ಲಿಂದ ತಳ ಕೆತ್ತಿ ನಾಗೋತಣದ ಒತ್ತಿನ ಮುಖಕ್ಕೆ ತಳವೂರಿ ನಿಂತಿತು. ನವಂಬರ ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಹಬಸಿಯ ಹಡಗುಪಡೆಯು ಸುರತದ ಅಧಿಕಾರಿಗಳೊಡನೆ ಸಖ್ಯೆ ಬೆಳಸಿ ಸೀಧಾ ಸಾಮಗ್ರಿಗಳೊಡನೆ ಖಾಂದೇರಿಯ ಹತ್ತರ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಹಡಗುಪಡೆಗೆ ಬಂದು ಕೂಡಿತು; ಆದರೆ ಹಬಸಿಯರಿಗಾಗಲಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗಾಗಲಿ ಖಾಂದೇರಿ ದ್ವೀಪವು ತನ್ನೊಬ್ಬರ ಆಧೀನವೇ ಆಗಬೇಕೆಂದು ಅನಿಸುತ್ತಿದ್ದದರಿಂದ, ಉಭಯತರೂ ಕೂಡಿ ಆ ನಡುಗಡ್ಡೆಯ ಮೇಲೆ ದಾಳಿಯನ್ನಿಕ್ಕಬೇಕೆಂಬ ಯುಕ್ತಿಯು ಸಮ್ಮತವಾಗಲಿಲ್ಲ. ಆಗ ಸಿದ್ಧಿ ಕಾಸಮನೊಬ್ಬನೇ ಆ ಖಾಂದೇರಿ ದ್ವೀಪದ ಮೇಲೆ ತನ್ನ ತೋಪಿನ ಗುಂಡುಗಳನ್ನು ಹಾರಿಸಹತ್ತಿದನು; ಆದರೆ ಅದರ ಉಪಯೋಗವಾಗುವದಿಲ್ಲೆಂಬದನ್ನು ಅವನಿಗೆ ತಿಳಿಯಲು, ಅವನು ತನ್ನ ಜನರನ್ನು ಎದುರಿಗಿನ ಉಂದೇರಿ ದ್ವೀಪದ ಮೇಲೆ ಇಳಿಸಿ ಅದನ್ನು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡನು.

ಇತ್ತ ಶಿವಾಜಿಯು ರಾಯಗಡದಿಂದ ಮುಂಬಯಿಯ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಕಡೆಗೆ ತನ್ನ ವಕೀಲನನ್ನು ಕಳಿಸಿ, ಅವರೊಡನೆ ಒಪ್ಪಂದದ ಸಂಧಾನ ನಡೆಸಿದ್ದನು. “ನೀವು ಹಬಸಿಯೊಡನೆ ಸಂಗನಮತದಿಂದ ನಡೆಯುತ್ತಿರುವುದು ಸಟಿಯೋ ವಿಟವೋ ಎಂಬದನ್ನು ಖಾಂದೇರಿ ಪ್ರಕರ್ಣದಲ್ಲಿ ನೋಡಿರಿ” ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಯಿಂದ ಶಿವಾಜಿಯ ಕಡೆಯ ವಕೀಲನು ಇಂಗ್ಲಿಷರನ್ನು ಪೇಚಿಗೆ ಕೆಡವಲು, ಮುಂಬಯಿಯ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಗವರ್ನರನು ಖಾಂದೇರಿಯ ಬಳಿಯ ತಮ್ಮ ಹಡಗುಪಡೆಯನ್ನು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಕರೆಯಿಸಿಕೊಂಡನು; ಹಾಗೂ ಹಬಸಿಯ ಹಡಗುಪಡೆಯು ಶಿವಾಜಿಯ ನಾಡಿಗೆ ಉಪಟಳಕೊಡುವದಿಲ್ಲೆಂಬದನ್ನು ಖಾತ್ರಿಪಡಿಸಿಕೊಂಡ ನಂತರವೇ ತಾವು ಅವರಿಗೆ ತಮ್ಮ ಮುಂಬಯಿಯ ಬಂದರದಲ್ಲಿ ಆಶ್ರಯ ಕೊಡುವೆವೆಂಬ ಮಾತನ್ನು ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಂದ ಶಿವಾಜಿಯ ವಕೀಲನು ಖಾತ್ರಿಮಾಡಿಕೊಂಡನು.

೨ನೆಯ ಭಾಗ

೧ನೆಯ ಪರಿಚ್ಛೇದ
ಶಿವಾಜಿಯ ವಿಧನದ ನಂತರ.

೧೬೮೦ರಲ್ಲಿ ಶಿವಾಜಿಯು ತೀರಲು, ಸಂಭಾಜಿಯು ಪಟ್ಟವನ್ನೇರಿದನು. ಆ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧಿಯ ದಾಳಿಗಳು ಪಶ್ಚಿಮ ಸಮುದ್ರದ ಮೇಲೆ ನಡೆದಿದ್ದರಿಂದ ಸಂಭಾಜಿಯು ಕೂಡಲೆ ಅವನೊಡನೆ ಯುದ್ಧವನ್ನಾರಂಭಿಸಿದನು. ಸಿದ್ಧಿಯ ಹಡಗು ಪಡೆಯೊಡನೆ ಸಂಭಾಜಿಯ ಹಡಗುಪಡೆಯ ಮೊದಲನೇ ಕಾಳಗವು ಮುಂಬಯಿ-ಅಲೀಬಾಗಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಉಂದೇರಿ ದ್ವೀಪದ ಬಳಿಯಲ್ಲಾಯಿತು. ಆ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧಿಯು ಜಯಶಾಲಿಯಾದನು. ಅವನು ೭೦ ಮಂದಿ ಮರಾಟರ ರುಂಡಗಳನ್ನು ತುಂಡುಸಿ ಮುಂಬಯಿಗೆ ತಂದನು; ಮತ್ತು ಅವುಗಳನ್ನು ಬರ್ಚಿಯ ತುದಿಗೆ ಚುಚ್ಚಿ ಸಮುದ್ರ ದಡೆಯಲ್ಲಿ ಸಾಲುಗಟ್ಟಿ ನಿಲ್ಲಿಸಿ, ತನ್ನ ವಿಜಯದ ಪ್ರದರ್ಶನ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿದ್ದನು; ಆದರೆ ಆಗ ಮುಂಬಯಿ ದ್ವೀಪವು ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಒಡೆತನಕ್ಕಾರ್ಥವಾದುದರಿಂದ, ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಸಿದ್ಧಿಯ ಆ ಪ್ರದರ್ಶನಕ್ಕೆ ಅಡ್ಡಿಯನ್ನುಂಟು ಮಾಡಿದರು. ಅದೇ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಸಂಭಾಜಿಯು ಇಂಗ್ಲಿಷರೊಡನೆಯೂ ಯುದ್ಧವನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದನು. ಹಿಂದಿನ ಪರಿಚ್ಛೇದದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಸಿದ್ಧಿಗೆ ಮುಂಬಯಿಯಲ್ಲಿ ಬರಲಿಕ್ಕೆ ಅಡ್ಡಿಯನ್ನುಂಟು ಮಾಡಲಿಲ್ಲೆಂಬುದೇ ಮರಾಟರ-ಇಂಗ್ಲಿಷರ ನಡುವಿನ ಆ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗಿತ್ತು. ೧೬೮೨ರಲ್ಲಿ ಸಂಭಾಜಿಯು ಮುಂಬಯಿಗೆ ಸಮೀಪವಾದ ಎಲಿಫಂಟಾ ನಡುಗಡ್ಡೆಯ ದುರಸ್ತಿಗೂ ಅಲ್ಲಿ ಕೋಟೆ-ಕೊತ್ತಳಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಲಿಕ್ಕೂ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದನು. ೧೬೮೩ರಲ್ಲಿ ಮಸ್ತತದೊಳಗಿನ ಅರಬೀ ಜನರು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಂಟ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಹಡಗವನ್ನು ಒಡೆದು ಸುಲಿದರು. ಆ ಅರಬೀ ಜಾತಿಯ ಅಂಬಿಗರನ್ನು ಸಂಭಾಜಿಯೇ ಕಳುಹಿಸಿದ್ದನೆಂದು ರಾಜಾಪುರದ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಮುಂಬಯಿಯ ಇಂಗ್ಲಿಷ ಗವರ್ನರಿಗೆ ತಿಳಿಸಿದರು. ಆಗ ಮುಂಬಯಿಯಿಂದ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ವಕೀಲನು ಸಂಭಾಜಿಯ ಭಿಟ್ಟಿಗಾಗಿ ರಾಯಗಡಕ್ಕೆ ಬಂದನು. ಆ ಅರಬರು ತಮಗೆ ಎಷ್ಟುಮಾತ್ರಕ್ಕೂ ಸಂಬಂಧಿಸಿದವರಲ್ಲೆಂಬದನ್ನು ಸಂಭಾಜಿಯು ಅವನಿಗೆ ಖಾತ್ರಿ ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟನು.

೧೬೮೬ರಲ್ಲಿ ಇಂಗ್ಲಿಷ ಈಸ್ಟ್ ಇಂಡಿಯಾ ಕಂಪನಿಯ ಮುಖ್ಯ ಕಚೇರಿಯು ಸುರತದಿಂದ ಮುಂಬಯಿಗೆ ಬಂತು; ಮತ್ತು ಅಂದಿನಿಂದ ಸುರತ ಬಂದರವು ಕಂಪನಿಯ ೨ನೇ ತರಗತಿಯ ಬಂದರವಾಗಿ ಮಾತ್ರ ಉಳಿಯಿತು; ಆದರೆ ಸಂಭಾಜಿಯು

ಆ ಕಂಪನಿಯ ಆ ಕೃತಿಯ ಕಡೆಗೆ ಚಾಣಾಕ್ಷತನದಿಂದ ನೋಡಲಿಲ್ಲ. ಆಗ ಅವನು ಗೋವೆಯ ಫಿರಂಗಿಗಳ ದುರ್ವರ್ತನದ ಕಡೆಗೆ ಲಕ್ಷ್ಯಗೊಟ್ಟಿದ್ದನು; ಮತ್ತು ಅಂದಿನಿಂದ ಅವನು ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಕಡೆಗೆ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಲಕ್ಷ್ಯಗೊಡಲಿಲ್ಲ.

ರಾಜಾರಾಮನು ತನ್ನ ಕಾಲವನ್ನೆಲ್ಲ ಮೊಗಲರೊಡನೆ ದೂರ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಯುದ್ಧ ಮಾಡುವದಕ್ಕೇ ವಿನಿಯೋಗಿಸುವ ಪ್ರಸಂಗ ಬಂದುದರಿಂದ, ಅವನಿಗೂ ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೂ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಸಂಬಂಧವೇ ಉಂಟಾಗಲಿಲ್ಲ. ೧೭೦೩ನೇ ಫೇಬ್ರವರಿಯಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಮರಾಟರು ಸುರತದ ಕಡೆಗೆ ಹೋಗಿ, ಅದರ ಸುತ್ತಮುತ್ತಲಿನ ೨ ಮೈಲುಗಳೊಳಗಿನ ಹಳ್ಳಿ-ಪಳ್ಳಿಗಳನ್ನು ಸುಲಿದು ಸೂರೆಗೊಂಡರು; ಆದರೂ ಆಗ ಅವರು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ಸುರತವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸದೆ, ಬಂದ ದಾರಿಯಿಂದ ಹಿಂತಿರುಗಿದರು. ಮರಾಟರಿಗೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕೈ ತೋರಿಸಬೇಕೆಂದು ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಆಗ ಸುರತದಲ್ಲಿ ಒಳ್ಳೇ ಸಜ್ಜಾಗಿ ಕುಳಿತಿದ್ದರು. ಮತ್ತೆ ೧೭೦೬ರಲ್ಲಿ ಅಹಮ್ಮದಾಬಾದದ ನೆರೆಯಲ್ಲಿ ಮರಾಟರು ಮೊಗಲರನ್ನು ಸೋಲಿಸಿದ ಬಳಿಕ ಸುರತ-ಭದೋಚಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಮರಾಟರ ದಂಡುಗಳು ಹಬ್ಬಿ ಹರಿಬಿದ್ದವು; ಹಾಗೂ ಆಗ ಅವರು ಆ ಎರಡೂ ಪಟ್ಟಣಗಳ ನಿವಾಸಿಗಳಿಂದ ಕಪ್ಪು-ಕಾಣಿಕೆಗಳನ್ನು ವಸೂಲ ಮಾಡಿಕೊಂಡರು ಇದೇ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಕಾನ್ಹೋಜಿ ಆಂಗ್ರೇ ಎಂಬವನು ಉದಯ ಹೊಂದಹತ್ತಿ, ಅವನಿಗೂ ಇಂಗ್ಲಿಷ ವಂಶಿಕರಿಗೂ ಕೊಂಕಣದ ಸಮುದ್ರ ದಂಡೆಯಲ್ಲಿ ಗಂಟುಬೀಳಲಾರಂಭಿಸಿತು. ಕಾನ್ಹೋಜಿಯು ಸ್ವಂತದ ಒಗರಿನಿಂದಲೇ ಹಡಗುಪಡೆಯ ಕಸಬನ್ನು ನಡೆಸಿದನು; ಮತ್ತು ಅಲ್ಪಾವಧಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಅವನು ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಆ ಉದ್ಯೋಗಕ್ಕೆ ಅಡ್ಡ ಬರಹತ್ತಿ, ಅವರ ಕಣ್ಣಲ್ಲಿ ಒತ್ತಲಾರಂಭಿಸಿದನು. ಆತನು ಖಾಂದೇರಿ ದ್ವೀಪವನ್ನು ಸ್ವಾಧೀನ ಪಡಿಸಿಕೊಂಡು ಅಲ್ಲಿ ಜನವಸತಿಯನ್ನುಂಟು ಮಾಡಿದನು.

೧೭೧೮ರಲ್ಲಿ ದಕ್ಷಿಣ ಕೊಂಕಣದೊಳಗಿನ ಸಾವಂತವಾಡಿಯ ದೇಸಾಯಿಯು ಏಳು ಸಾವಿರ ದಂಡಿನೊಡನೆ ಕಾರವಾರದ ಇಂಗ್ಲಿಷ ವಖಾರಿಗೆ ೨ ತಿಂಗಳ ವರೆಗೆ ಮುತ್ತಿಗೆ ಹಾಕಿದನು; ಆದರೆ ಜಲಮಾರ್ಗದಿಂದ ವಖಾರಿನವರಿಗೆ ಸಹಾಯ ದೊರೆಯುವ ಸಮಯಕ್ಕೆ ಶಾಹೂ ಭತ್ತಪತಿಯ ಸೈನ್ಯವು ಸಾವಂತವಾಡಿಯ ಉತ್ತರ ಕಡೆಯ ನಾಡಿಗೆ ದಾಳಿಯನ್ನಿಕ್ಕಲು, ದೇಸಾಯಿಯು ನಿರ್ವಾಹವಿಲ್ಲದೆ ಮುತ್ತಿಗೆಯನ್ನೆಬ್ಬಿಸಿ ತನ್ನ ನಾಡಿಗೆ ಹೊರಟು ಹೋಗಬೇಕಾಯಿತು. ನಂತರ ದೇಸಾಯಿಯು ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಕಡೆಗೆ ಒಬ್ಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನನ್ನು ಕಳಿಸಿದನು. ಅವನ ಮಧ್ಯಸ್ಥಿಕೆಯಿಂದ ಉಭಯತರದಲ್ಲಿ ಒಡಂಬಡಿಕೆಯುಂಟಾಯಿತು.

ಆಂಗ್ರೇ ಕಾನ್ಹೋಜಿಯು ಶಿವಾಜಿಯ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಮರಾಟರ ಹಡಗುಪಡೆಯೊಳಗಿನ ಒಬ್ಬ ಸಾಮಾನ್ಯ ಅಂಬಿಗನಾಗಿದ್ದನು. ತನ್ನ ಪರಾಕ್ರಮ ಬಲದಿಂದ ಅವನು ರಾಜಾರಾಮ ಮಹಾರಾಜನ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಅದೇ ಹಡಗುಪಡೆಯ ಮುಖ್ಯಸ್ಥನಾದನು. ಶಾಹುಮಹಾರಾಜನು ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ ಬಂದ ಬಳಿಕ ಮರಾಟರಲ್ಲಿ ಕೆಲ ದಿನ ನಡೆದ ಒಳ

ಜಗಳದಲ್ಲಿ ಕಾನೋಜಿಯು ಸೇರಿ ಮೊದಲು ತಾರಾಬಾಯಿಯ ಪಕ್ಷವನ್ನು ವಹಿಸಿದ್ದನು; ಆದರೆ ಮುಂದೆ ಅವನು ಶಾಹುವಿನ ಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸೇರಿಕೊಂಡನು. ಈ ಸಮಯಕ್ಕೆ ಕಾನೋಜಿಯ ಸ್ವಾಧೀನದಲ್ಲಿ ಸಾವಂತವಾದಿಯಿಂದ ಮುಂಬಯಿವರೆಗಿನ ಬಹುತರ ಎಲ್ಲ ಸಮುದ್ರ ದಂಡೆಯು ಇತ್ತು. ಶಾಹುವಿನಿಂದ ಅವನಿಗೆ ಖಾಂದೇರಿ, ಕುಲಾಬಾ, ಸುವರ್ಣದುರ್ಗ ಮತ್ತು ವಿಜಯದುರ್ಗಗಳೆಂಬ ಕೋಟೆಗಳೂ, ಬೇರೆ ಆಯಕಟ್ಟಿನ ಸ್ಥಳಗಳೂ, ಸರಖೇಲ ಎಂಬ ಪದವಿಯೂ ದೊರೆತವು. ಕಾನೋಜಿಯು ಹಬಸಿ-ಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಸೋಲಿಸಿ ಮೂಲೆಗುಂಪುಗೊಳಿಸಿದನು; ಕೊಂಕಣದ ದಂಡೆಯಲ್ಲಿ ಅಲೆಯುತ್ತಿರುವ ಎಲ್ಲ ಪರದೇಶೀ ಹಡಗುಪಡೆಯವರಿಂದ 'ಚೌಥ' ಎಂಬ ಕರವನ್ನು ಪಡೆದನು; ಅಲ್ಲದೆ ಸುಲಿಗೆಯನ್ನೂ ಸಂಪಾದಿಸುತ್ತಿದ್ದನು. ಅವನ ಬಳಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಯೊಂದರಲ್ಲಿ ೧೬ರಿಂದ ೩೦ರ ವರೆಗೆ ತೋಫುಗಳನ್ನು ಹೇರಿ ಸಜ್ಜಾದಂಥ ೧೦ ದೊಡ್ಡ ಯುದ್ಧದ ಹಡಗುಗಳೂ, ೪ ರಿಂದ ೧೦ ತೋಫುಗಳುಳ್ಳ ೫೦ ಸಣ್ಣ ಹಡಗುಗಳೂ ಇರುತ್ತಿದ್ದವು. ಅದೇ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಅಂದರೆ ೧೭೧೬ರಲ್ಲಿ ಇಂಗ್ಲಿಷ ಹಡಗು ಪಡೆಯಲ್ಲಿ ೩೨ ತೋಫುಗಳುಳ್ಳ ೧ ಹಡಗು, ೨೦ರಿಂದ ೨೮ ತೋಫುಗಳುಳ್ಳ ೪ ಹಡಗು, ೫ರಿಂದ ೨೦ ತೋಫುಗಳುಳ್ಳ ೨೦ ಹಡಗುಗಳಿದ್ದವು. ಅವರ ಆ ಹಡಗುಪಡೆಯು ವೆಚ್ಚವು ವರ್ಷಕ್ಕೆ ೫ ಲಕ್ಷ ರೂ. ಗಳ ವರೆಗೆ ಇದ್ದಿತು. ಪೋರ್ತುಗೀಜ ಮತ್ತು ಸಿದ್ಧಿಗಳ ವರ್ಚಸ್ಸು ಕಡಿಮೆಯಾದ ಮೂಲಕ ಸಮುದ್ರ ದಂಡೆಯಲ್ಲಿ ಇಂಗ್ಲಿಷ-ಆಂಗ್ಲಿಯವರಿಗೇ ಆಗಾಗ್ಗೆ ಗಂಟು ಬೀಳತೊಡಗಿತು. ೧೭೧೬ರಲ್ಲಿ ಮಲಬಾರ ದಂಡೆಯಲ್ಲಿ ಅವರ ನಡುವೆ ಮೊದಲನೇ ರಣಸಂಗ್ರಾಮವಾಯಿತು; ಹಾಗೂ ಅದರಲ್ಲಿ ಆಂಗ್ಲಿ ಇವನು ಪರಾಭವಗೊಂಡನು. ಮುಂದಿನ ವರ್ಷ ಅವನು ಇಂಗ್ಲಿಷರ 'ಸಕ್ರೆಸ್' ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಹಡಗವನ್ನು ಕೈವಶ ಮಾಡಿಕೊಂಡನು. ಆಗ ಸಿಟ್ಟಿನಿಂದ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಆತನ ವಿಜಯದುರ್ಗವನ್ನು ಮುತ್ತಿದರು; ಆದರೆ ಅವರಿಂದ ಅದನ್ನು ಗೆದ್ದು ಕೊಳ್ಳುವದಾಗಲಿಲ್ಲ. ತಾ|| ೧೮-೪-೧೭೧೭ರಲ್ಲಿ ಆದ ಕಾಳಗದಲ್ಲಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಹಡಗು ಪಡೆಯ ನಾಶವಾಗಲು, ಅವರು ಮುತ್ತಿಗೆಯನ್ನೆ ಬಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ತಿರುಗಿ ಹೋಗಬೇಕಾಯಿತು. ೧೭೧೮ರ ಆಕ್ಟೋಬರದಲ್ಲಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಖಾಂದೇರಿಯ ದ್ವೀಪವನ್ನು ಮುತ್ತಿದರು; ಆದರೆ ಅಲ್ಲಿಯೂ ಅವರ ಪರಾಭವವಾಗಲು, ಅವರು ಅಲ್ಲಿಂದಲೂ ಹಿಂದಿರುಗಬೇಕಾಯಿತು. ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಖಾಂದೇರಿಯನ್ನು ಸೆಳೆಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದಿದ್ದ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಪ್ರಯತ್ನಗಳೆಲ್ಲ ನಿಷ್ಫಲವಾದವು. ಇಂಗ್ಲಿಷ ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳ ಹಡಗುಗಳಿಗೆ ತೊಂದರೆ ಕೊಡುವ ಕೆಲಸವನ್ನು ಆಂಗ್ಲಿಯು ಏಕೋಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ನಡೆಸಿದ್ದನು. 'ನಿಮ್ಮಿಂದಾಗಲಿ, ಪೋರ್ತುಗೀಜರಿಂದಾಗಲಿ ನನಗೇನೂ ಅಪಾಯ ಮಾಡುವದಾಗಲಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ನೀವನ್ನು ನನ್ನ ಉಸಾಬರಿಗೆ ಬರಬೇಡಿರಿ.' ಹೀಗೆಂದು ಆಂಗ್ಲಿಯು ಮುಂಬಯಿಯ ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ಹೇಳಿಕಳಿಸಿದನು. ಅವನ ವಶದಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟೋ ಜನ ಯುರೋಪಿಯನ್ನ ಸೆರೆಯಾಳುಗಳು ಬಹು ದಿನಗಳ ವರೆಗೆ ಇದ್ದರು. ೧೭೨೦

ರಲ್ಲಿ ಅಂಗ್ರಿಯು ಶಾರ್ಲಟ್ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಹಡಗವನ್ನು ಆಕ್ರಮಿಸಿ, ಅದನ್ನು ತನ್ನ ವಿಜಯದುರ್ಗ ಬಂದರದಲ್ಲಿ ಒಯ್ದಿಟ್ಟನು. ಅವನು ಕೊಂಕಣ ಪ್ರಾಂತದ ಸಮುದ್ರ ದಂಡೆಯೊಳಗಿನ ಆಯಕಟ್ಟಿನ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿಲ್ಲ ತೋಫುಗಳನ್ನು ಹೂಡಿ ಸಜ್ಜಾಗಿಟ್ಟಿದ್ದನು. ಅವನಲ್ಲಿ ಚಾಕರಿಗಾಗಿ ಇದ್ದ ಮರಾಟರ ಹಾಗೂ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ತೋಫು ಹಾರಿಸುವವರು ಅವುಗಳನ್ನು ಬಹು ದೂರದ ವರೆಗೆ ಹಾರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಸನ್ ೧೭೨೨ ರಲ್ಲಿ ಪೋರ್ತುಗೀಜರೂ ಇಂಗ್ಲಿಷರೂ ಒಟ್ಟಾಗಿ ಕುಲಾಬಾದ ಬಳಿಯಲ್ಲಿ ಅಂಗ್ರಿಯ ಮೇಲೆ ದಾಳಿಯಿಟ್ಟರು; ಆದರೆ ಆಗ ಅವರು ಪರಾಜಯಗೊಳ್ಳಬೇಕಾಯಿತು. ೧೭೨೪ರಲ್ಲಿ ಡಚ್ಚ ಜನರ ೭ ಹಡಗುಗಳ ಸಮೂಹವು ಸರಾಸರಿ ೫೦ ತೋಫುಗಳೊಡನೆ ವಿಜಯದುರ್ಗದ ಮೇಲೆ ದಾಳಿಯನ್ನು ಕೈತು; ಆದರೆ ಅವರಿಗೂ ಅಲ್ಲಿ ಜಯ ದೊರೆಯಲಿಲ್ಲ. ೧೭೨೭ರಲ್ಲಿ ಅಂಗ್ರಿಯು ಮತ್ತೆ ಇಂಗ್ಲಿಷ ಕಂಪನಿಯ ಒಂದು ಬಹು ಭವ್ಯವಾದ ಹಾಗೂ ಅಮೂಲ್ಯವಾದ ಜೀನಸುಗಳಿಂದ ತುಂಬಿದ ಹಡಗವನ್ನು ಆಕ್ರಮಿಸಿದನು. ಹೀಗೆ ಅಂಗ್ರಿಯ ಹಡಗುಪಡೆಯು ದಿನದಿನಕ್ಕೆ ವರ್ಧಮಾನ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿತ್ತು. ೧೭೨೯ರಲ್ಲಿ ಆತನು ಪುನಃ 'ಕಿಂಗ್ ವುಯಲ್ಯಮ್' ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಕಂಪನಿಯ ಹಡಗವನ್ನು ಆಕ್ರಮಿಸಿದನು; ಹಾಗೂ ಕರ್ನಾಟ ಮ್ಯಾಕನೀಲನೆಂಬ ಅಧಿಕಾರಿಯನ್ನು ಸೆರೆ ಹಿಡಿದು ಅವನ ಕಾಲಲ್ಲಿ ಭಾರವಾದ ಬೇಡಿಗಳನ್ನು ಹಾಕಿ ಅವನನ್ನು ಒಡುದಿನಗಳ ವರೆಗೆ ಸೆರೆಯಲ್ಲಿರಿಸಿದನು; ಮತ್ತು ಕಡೆಗೆ ೫೦೦ ರೂಪಾಯಿ ಕಪ್ಪ-ಕಾಣಿಕೆಯನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ, ಅವನನ್ನು ಬಂಧಮುಕ್ತಗೊಳಿಸಿದನು. ಮುಂದೆ ೧೭೩೧ರಲ್ಲಿ ಕಾನ್ಹೋಜಿ ಅಂಗ್ರಿಯು ತೀರಿಕೊಂಡನು. ಅದುವರೆಗೂ ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಂದ ಅವನ ಯಾವ ಬಗೆಯ ಪಾರುಪತ್ಯವನ್ನೂ ಮಾಡಲಿಕ್ಕಾಗಲಿಲ್ಲ. ಕಾನ್ಹೋಜಿಯ ಮರಣದ ನಂತರ ಅವನ ಹಿರಿಯಮಗನಾದ ಸಖೋಜಿಯು ೧೭೩೩ರ ಜೂನ್ ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಮುಂಬಯಿಯ ಪ್ರೆಸಿ ಡೆಂಟಿನ ಕಡೆಗೆ ಮಿತ್ರತ್ವದ ಒಡಂಬಡಿಕೆಗಾಗಿ ತನ್ನ ಇಬ್ಬರು ವಕೀಲರನ್ನು ಕಳಿಸಿದನು; ಆದರೆ ಸಖೋಜಿಯು ಕ್ಷಿಪ್ರದಲ್ಲಿಯೇ ಮರಣ ಹೊಂದಿದ್ದರಿಂದ ಅವನ ತಮ್ಮಂದಿರಲ್ಲಿ ಜಗಳವೆದ್ದು, ಕಾನ್ಹೋಜಿಯ ದಾಸೀಪುತ್ರನಾದ ಮಾನಾಜಿ ಅಂಗ್ರಿಯೇ ಮುಂದೆ ಬಿದ್ದನು; ಹಾಗೂ ಪೋರ್ತುಗೀಜರ ನೆರವಿನಿಂದ ಅವನು ಕುಲಾಬೆಯನ್ನು ಕೈವಶಮಾಡಿಕೊಂಡನು. ಮುಂದೆ ಪೇಶವೆ ಬಾಜೀರಾಯನ ಮಧ್ಯಸ್ಥಿಕೆಯಿಂದ ಅವನು ಶಾಹೂ ಮಹಾರಾಜನೊಡನೆ ಸಖ್ಯೆ ಬೆಳಸಿ, ತನ್ನ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸಿಕೊಳ್ಳತೊಡಗಿದನು. ಇದು ಮುಂಬಯಿಯ ಇಂಗ್ಲಿಷ ಗವರ್ನರನಿಗೆ ಸಹನವಾಗದ್ದರಿಂದ ಅವನು ಮಾನಾಜಿಯ ವಿರುದ್ಧ ಹಬಸಿಗೆ ಸಹಾಯ ಮಾಡಿದನು. ಹೀಗಾದರೂ ಮಾನಾಜಿಯು ಹಣೆಯದೆ, ವೈರಿಗಳ ಹಡಗುಪಡೆಯನ್ನು ಆಕ್ರಮಿಸಿ, ಹಬಸಿಯ ಎಷ್ಟೋ ದುರ್ಗಗಳನ್ನು ಗೆದ್ದುಕೊಂಡನು. ಪೇಣದ ಬಳಿಯ ಸಮುದ್ರದ ಒತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಆತನು ತನ್ನ ಸತ್ತಿಯನ್ನು ನೆಲಿಸಿ, ಮುಂಬಯಿ ಬಂದರದವರೆಗೂ ಸಾಗಿ ಬರತೊಡಗಿದನು.

ಮೊದಲನೇ ಬಾಜೀರಾಯನು ಜಿಂಜೀರಿಯ ಹಬಸಿಯನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಸೋಲಿಸಬೇಕೆಂದು ಸಂಕಲ್ಪಿಸಿದ್ದರಿಂದ, ಅವನು ಆ ಕೆಲಸಕ್ಕಾಗಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರನ್ನು ಸಹಾಯಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ಯೋಚಿಸಿದನು. ಬಾಜೀರಾಯನು ರಾಜಾಪುರಕ್ಕೆ ಮುತ್ತಿಗೆ ಹಾಕಿದಾಗ ಶಾಹೂಮಹಾರಾಜನ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಮುಂಬಯಿ ಗವರ್ನರನಿಗೆ ಪತ್ರ ಬರೆದು, ನಿಮ್ಮ ಹಡಗುಪಡೆಯಿಂದ ನಮಗೆ ತೊಂದರೆಯಾಗಗೊಡಬಾರದೆಂದು ವಿನಂತಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡನು. ಮುಂದೆ ಹಬಸಿ ಹಾಗೂ ಮರಾಟರು ಇವರಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯಸ್ಥಿಕೆಯನ್ನು ಮಾಡುವ ಕೆಲಸವು ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಕಡೆಗೇ ಬಂದಿತು; ಆದರೆ ಪೇಶವೆ ಮತ್ತು ಆಂಗ್ಲ ಇವರಲ್ಲಿ ಸ್ನೇಹ ಸಂಬಂಧವಿದ್ದುದರಿಂದ, ಇಂಗ್ಲಿಷ ಹಾಗೂ ಪೇಶ್ವೆ ಇವರಲ್ಲಿ ಮನಃಪೂರ್ವಕವಾದ ಸ್ನೇಹವುಂಟಾಗುವದು ಶಕ್ಯವಿರಲಿಲ್ಲ. ಮೇಲಾಗಿ ಹಬಸಿ ಹಾಗೂ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಆಂಗ್ಲನ ವಿರುದ್ಧ ಒಡಂಬಡಿಕೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡರು. ಈ ಒಡಂಬಡಿಕೆಯಲ್ಲಿ ನಿರ್ಣಿತವಾದುದೇನೆಂದರೆ; ಉಭಯತರೂ ಕೂಡಿ ಆಂಗ್ಲನನ್ನು ಸೋಲಿಸಿದರೆ, ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ಖಾಂದೇರಿ ದ್ವೀಪವು ಅದರ ಮೇಲಿನ ಎಲ್ಲ ಲಕ್ಷ್ಮರೀ ಸಾಹಿತ್ಯದೊಡನೆ ದೊರೆಯಬೇಕು; ಕುಲಾಬಾ ಸಿಗಬೇಕು; ಅಲ್ಲದೆ ಪೇಣ ಹಾಗೂ ನಾಗೋಲಣದ ಸಮುದ್ರದ ಒತ್ತುಗಳ ನಡುವೆ ಅವರಿಗೆ ತಮ್ಮ ವಖಾರವನ್ನಿಡಲು ಅಪ್ಪಣೆಯಿರಬೇಕು. ಭೂಭಾಗದ ಮೇಲೆ ಹಸ್ತಗತವಾಗತಕ್ಕ ರಾಣ್ಯಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಹಬಸಿಯು ಸ್ವಾಧೀನಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು; ಆದರೆ ಹಬಸಿಯು ಬಲಾಢ್ಯನಿರದ್ದರಿಂದ ಅವನ ನೆರವಿನಿಂದ ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ಅಷ್ಟೊಂದು ಪ್ರಯೋಜನವಾಗದಾಯಿತು. ಅದರಿಂದ ಇಂಗ್ಲಿಷ ಕಂಪನಿಯ ಹಡಗುಪಡೆಯ ವೆಚ್ಚವು ಹೆಚ್ಚಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಈ ಒಡಂಬಡಿಕೆಯಿಂದ ಇಂಷ್ಟರಿಗೆ ಏನೂ ಲಾಭವಾಗಲಿಲ್ಲ. ಇತ್ತ ಶಾಹೂಮಹಾರಾಜನ ನೆರವಿನಿಂದ ಆಂಗ್ಲಿಯು ಮಾತ್ರ ಬಲಾಢ್ಯನಾಗತೊಡಗಿದನು. ಇದೇ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಮಾನಾಜಿ ಮತ್ತು ಸಂಭಾಜಿ ಆಂಗ್ಲ ಇವರಲ್ಲಿ ಮನೆತನದ ಒಡಕು ಹುಟ್ಟಿದ್ದರಿಂದ, ಆಂಗ್ಲಿಯು ಗೋವೆಯಿಂದ ಮುಂಬಯಿ ವರೆಗಿನ ಎಲ್ಲ ಕೊಂಕಣ ಪ್ರಾಂತದ ಸಮುದ್ರ ದಂಡೆಯ ಮೇಲೆ ತನ್ನ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಸ್ಥಿರಪಡಿಸದೆ ಇರುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ.

ಆದರೆ ಪೇಶವೆಯವರ ಗೃಹಕಲಹದಂತೆ ಆಂಗ್ಲಿಯ ಗೃಹಕಲಹವೂ ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ಪಥ್ಯಕರವಾಗಿಯೇ ಪರಿಣಮಿಸಿತು; ಮುಂಬಯಿಯ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಕ್ಯಾಪ್ಟನ್ ಇಂಚ್ ಬರ್ಡ್ ಎಂಬಾತನನ್ನು ಮಾನಾಜಿಯ ಕಡೆಗೆ ಕುಲಾಬಿಗೆ ಕಳುಹಿಸಿದರು; ಹಾಗೂ ಆತನ ಮತ್ತು ಸಂಭಾಜಿಯ ನಡುವಿನ ಗೃಹಕಲಹವನ್ನು ಹೆಚ್ಚು ಪುಟುವಾಗುವಂತೆ ಮಾನಾಜಿಗೆ ದುಡ್ಡು, ಲಕ್ಷ್ಮರೀ ಸಾಮಗ್ರಿ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಪೂರೈಸಲಿಕ್ಕೆ ತಿಳಿಸಿದರು. ೧೭೩೮ರ ಡಿಸೆಂಬರದಲ್ಲಿ ಕನ್ಯಾಂಡರ ಬ್ಯಾಂಗ್‌ವೆನ್ ಇವನಿಗೂ ಸಂಭಾಜಿ ಆಂಗ್ಲ ಇವನಿಗೂ ರಾಜಾಪುರದ ಬಳಿಯ ಒತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಗಂಟುಬಿದ್ದಿತು; ಆದರೆ ಸಂಭಾಜಿಯ ಹಡಗುಪಡೆಯು ಒತ್ತಿನಲ್ಲಿ ನುಗ್ಗಿ ಮರೆಯಾದುದರಿಂದ ಪಾರಾಯಿತು. ತಿರುಗಿ ಅದೇ ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಭಾಜಿಯು ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಡಾರ್ಮಿ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ವ್ಯಾಪಾರೀ

ಹಡಗವನ್ನು ಕೈವಶ ಮಾಡಿಕೊಂಡನು; ಅದರೂ ಅವನು ೧೭೩೯ರಲ್ಲಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರೊಡನೆ ಒಡಂಬಡಿಕೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲಿಕ್ಕೆ ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿದನು. ಆ ಒಡಂಬಡಿಕೆಯ ಕರಾರಿನಿಂದ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ವ್ಯಾಪಾರಿ ಹಡಗವು ಸಂಭಾಜಿ ಆಂಗ್ರೆಯ ಅಪ್ಪಣೆ ಪಡೆದು ಪಶ್ಚಿಮಸಮುದ್ರ ದಂಡೆಯಲ್ಲಿ ತಿರುಗಾಡಬೇಕು. ಆಂಗ್ರೇನಿಂದ ಅವುಗಳಿಗೆ ಉಪಟಳವಾಗಬಾರದೆಂದು ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಅವನಿಗೆ ಪ್ರತಿವರ್ಷ ೨೦ ಲಕ್ಷ ರೂಪಾಯಿ ಕೊಡಬೇಕು, ಎಂದು ನಿಶ್ಚಿತವಾಗುವಂತಿತ್ತು; ಆದರೆ ಆ ಕರಾರುಗಳಿಗೆ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಒಪ್ಪಲಿಲ್ಲ. ೧೭೩೯ರ ಮಾರ್ಚ್ ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಕ್ಯಾಪ್ಟನ್ ಇಂಚಬರ್ಡನು ಮಾನಾಜಿಯ ಆ ಯುದ್ಧದ ಹಡಗುಗಳನ್ನು ಹಿಡಕೊಂಡನು; ಅದರೂ ಮುಂದೆ ನವಂಬರದಲ್ಲಿಯೇ ಮಾನಾಜಿಯು ಮುಂಬಯಿ ಬಳಿಯ ಎಲಿಫಂಟಾ ದ್ವೀಪವನ್ನು ಕೈವಶ ಮಾಡಿಕೊಂಡನು. ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಸಂಭಾಜಿ ಹಾಗೂ ಮಾನಾಜಿ ಇವರು ಇಂಗ್ಲಿಷರೊಡನೆ ಸರತಿಯ ಮೇಲೆ ಸರತಿಯಂತೆ ಯುದ್ಧವನ್ನೂ ಒಡಂಬಡಿಕೆಯನ್ನೂ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರಲು, ಪೇಶ್ವೆ ನಾನಾಸಾಹೇಬನಿಗೂ ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೂ ಮೈತ್ರಿಯುಂಟಾಗಿ, ಕುಲಾಬೆಯು ಅವರಿಬ್ಬರ ಕೈಯಿಂದಲೂ ಜಾರಿಹೋಗುವ ಪ್ರಸಂಗವುಂಟಾಯಿತು. ಆಗ ಮಾತ್ರ ಅವರಿಬ್ಬರೂ ಅಣ್ಣ-ತಮ್ಮಂದಿರು ಆಗಿನ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಒಕ್ಕಟ್ಟಾಗಿ, ಆ ಪ್ರಸಂಗವನ್ನು ನೀಗಿದರು.

ಮೇಲಿನ ಸಂಗತಿಗಳಿಂದ ೧೭೩೯ರ ವರೆಗೆ ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೂ ಶಿವಾಜಿ, ಸಂಭಾಜಿ ಹಾಗೂ ಆಂಗ್ರೆ ಇವರಿಗೂ ಯಾವ ಪ್ರಕಾರದ ಸಂಬಂಧವಿದ್ದಿತೆಂಬದು ವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತಿದೆ; ಆದರೆ ಮರಾಟರಿಗೂ ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೂ ಇದಕ್ಕಿಂತಲೂ ನಿಕಟದ ಸಂಬಂಧವು ವಸಯಿಯ ಯುದ್ಧದ ಮೂಲಕ ಹಾಗೂ ಅಂದಿನಿಂದ ಮುಂದೆ ಹೇಗೆ ಉಂಟಾಯಿತೆಂಬದು ಈ ಮುಂದಿನ ಸಂಗತಿಗಳಿಂದ ಚೆನ್ನಾಗಿ ವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

೧೭೩೭ರ ವರೆಗಿನ ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ಮರಾಟರ ಬಗ್ಗೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾದ ಮಾಹಿತಿಯು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಇರಲಿಲ್ಲ; ಅಥವಾ ಮರಾಟರ ಉತ್ಪರ್ಷದ ಬಗ್ಗೆ ಅವರಿಗೆ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಭಯವೆನಿಸಿರಲಿಲ್ಲ; ಆದರೆ ಅಂದಿನಿಂದ ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ಅವರ ವಿಷಯವಾಗಿ ನಿಜವಾಗಿ ಭೀತಿಯುಂಟಾಗಹತ್ತಿತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೆಂದರೆ, ಪೇಶ್ವೆಯವರು ಪೋರ್ತುಗೀಜರ ಮೇಲೆ ಮಾಡಿದ ದಾರುಣವಾದ ದಾಳಿಯು. ೧೭೩೩ರಲ್ಲಿ ಮರಾಟರು ಶಾಣೆಯೊಳಗಿನ ಪೋರ್ತುಗೀಜರ ಮೇಲೆ ಎರಡು ಹೋರಾಟಗಳು ಆಯಿತು. ಆ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೂ ಪೋರ್ತುಗೀಜರಿಗೂ ವೈಮನಸ್ಸಿತ್ತಾದ್ದರಿಂದ ಮುಂಬಯಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಮರಾಟರಿಗೆ ಉತ್ತೇಜನವಿತ್ತಿದ್ದರು; ಆದರೆ ಹೀಗೆ ಮಾಡಿದ್ದು ತಮ್ಮ ಘೋರತರ ಅಪರಾಧವಾಯಿತೆಂಬದು ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ಕ್ಷಿಪ್ರದಲ್ಲಿಯೇ ಹೊಳೆದು ಬಂತು. ೧೭೩೭ರ ಎಪ್ರಿಲದಲ್ಲಿ ಸುರತದೊಳಗಿನ ಒಬ್ಬ ಇಂಗ್ಲಿಷನು ಬಂಗಾಲದೊಳಗಿನ ತನ್ನ ಗೆಳೆಯರಿಗೆ ಪತ್ರ ಬರೆದು, ಅವರಿಗೆ ಪ್ರಥಮತಃ ಇತ್ತ ಕಡೆಯ ಮರಾಟರ ಪರಿಚಯವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟಿರುತ್ತಾನೆ. ಅವನು ಆ ಪತ್ರದಲ್ಲಿ:—“ಶಾಹುರಾಜನ ಕೈಕೆಳಗಿನ

ಮರಾಟರೆಂಬ ಹೆಸರಿನ ಜನರು ಪೂರ್ವಗೀಜರನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹಣ್ಣಿಗೆ ತಂದಿರುವದರಿಂದ ಇನ್ನು ಅಲ್ಪವಕಾಶದಲ್ಲಿಯೇ ಅವರು ನಮ್ಮ ಮುಂಬಯಿ ದ್ವೀಪಕಲ್ಪಕ್ಕೆ ನುಗ್ಗಿ ನಮಗೂ ಕೈತೋರಿಸಬಹುದಾಗಿದೆ." ಎಂದು ಸಾರಿರುವನು. ಆ ವರ್ಷ ಮರಾಟರು ಪೂರ್ವಗೀಜರಿಂದ ತಾಣೆಯ ದುರ್ಗವನ್ನು ಹಸ್ತಗತಮಾಡಿಕೊಂಡರು. ಇನ್ನು ಮರಾಟರು ತಾಣೆಯ ಒತ್ತಿನೊಳಗಿಂದ ತಮ್ಮ ವಾದ್ರಿಗೆ ನುಗ್ಗುವರೋ ಏನೋ ಎಂಬ ಭಯದಿಂದ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಸೈನ್ಯವನ್ನೂ ಮದ್ದು-ಗುಂಡುಗಳನ್ನೂ ಅತ್ತ ಕಡೆಗೆ ಕಳುಹಿಸಿದರು. ಇತ್ತ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಮೇಲುಪಚಾರಕ್ಕಾಗಿ ಮರಾಟರೊಡನೆ ಸವಿ ಸವಿ ಮಾತಾಡುತ್ತಿದ್ದರು; ಮತ್ತು ಮರಾಟರು ತಾಣೆಯ ಕೆಲೆಯನ್ನು ಗೆದ್ದುಕೊಂಡದ್ದನ್ನು ಕಂಡು ಅವರಿಂದ ಮರಳಿ ಪಡೆಯುವದಕ್ಕಾಗಿ ಪೂರ್ವಗೀಜರು ವಸಯಿಯಿಂದ ದಾಳಿ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಹೊರಡುತ್ತಿರಲು, ಆ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ಇಂಗ್ಲಿಷರು ತಾವಾಗಿಯೇ ಮರಾಟರಿಗೆ ತಿಳಿಸಿದರು; ಹಾಗೂ ಆ ದುರ್ಗದೊಳಗಿನ ಜನರಿಗೆ ಇಂಗ್ಲಿಷರೇ ಮದ್ದು-ಗುಂಡುಗಳನ್ನು ಒವಗಿಸಿಕೊಟ್ಟರು. ಅದರಿಂದ ಪೂರ್ವಗೀಜರುಮರಾಟರ ಮೇಲೆ ಮಾಡಿದ ದಾಳಿಯು ಯಶಸ್ವಿಯಾಗಲಿಲ್ಲ. ಇಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ, ಅವರ ಸರದಾರನಾದ ದಾನ ಆಂತ್ಸೋನಿಯಾ ಎಂಬವನು ಕೊಲ್ಲಲ್ಪಟ್ಟನು. ಈ ನೊದಲೊಮ್ಮೆ ಸಿವಿಯು ಮುಂಬಯಿಯ ಮೇಲೆ ಎರಿ ಬಂದಿದ್ದನು. ಆಗ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಚಲನವಲನದ ಸುದ್ದಿಗಳನ್ನು ಪೂರ್ವಗೀಜರು ಸಿದ್ಧಿಗೆ ತಿಳಿಸಿದ್ದರು. ತಾವು ಪೂರ್ವಗೀಜರ ಏಷಯದ ಆಗಿನ ಮುಯ್ಯವನ್ನು ಈಗ ತೀರಿಸಿಕೊಂಡೆವೆಂದು ಇಂಗ್ಲಿಷರು ತಮ್ಮ ಮನಸ್ಸಿನ ಸಮಾಧಾನ ಮಾಡಿಕೊಂಡರು; ಆದರೆ ಬೇರೆ ಯುರೋಪಿಯನ್ ಇತಿಹಾಸಕಾರರು ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಈ ಚಾಡಿಯ ಕೃತಿಯನ್ನು ತೀರ ಕೇಳುತರದ್ದೆಂದು ಗಣಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.

ಅನಯ ಪರಿಚ್ಛೇದ. ಬಾಜೀರಾಯನ ಕಾಲಕ್ಕೆ.

ತಾಣೆಯ ನಂತರ ಮರಾಟರು ತಾರಾವುರವನ್ನು ಗೆದ್ದುಕೊಂಡರು; ಹಾಗೂ ಮುಂದೆ ೧೭೬೬ ರ ಫೆಬ್ರವರಿಯಲ್ಲಿ ವಾಸೋವಾ ಈ ತಾಣ್ಯವನ್ನು ಗೆದ್ದುಕೊಂಡು ವಸಯಿಗೆ ಮುತ್ತಿಗೆ ಹಾಕಿದರು. ಆ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಆ ದುರ್ಗದೊಳಗಿನ ಪೂರ್ವಗೀಜ ಫಿರಂಗಿಗಳು ಒಳ್ಳೆ ವೈನ್ಯದಿಂದ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಸಹಾಯವನ್ನು ಯಾಚಿಸಿದರು; ಆದರೆ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ತಮ್ಮ ಕುಲಧರ್ಮದಂತೆ ತೋರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಸಹಜವೂ ಸುಂದರವೂ ಆದ ನೆವವೊಂದನ್ನು ಹೇಳಿ ಅವರಿಗೆ ಸಹಾಯ ಮಾಡಲಿಲ್ಲ! ಕಡೆಗೆ ಕೇಶ್ವಿ ಚಿಮಣಾಜಿ ಅಪ್ಪಾಣಿಗೆ ಯಶದೊರೆತು ಪೂರ್ವಗೀಜರು ಮರಾಟರಿಗೆ ತರಣಾಗತರಾದರು. ಈ ಕಾಳಗದಲ್ಲಿ ಮರಾಟರ ಸಾವಿರಾರು ಜನರ ಆತ್ಮಬಲಿದಾನದಿಂದ ಅವರಿಗೆ ವಸಯಿಯು ಆ ದುರ್ಗವು ಹಸ್ತಗತವಾಯಿತು.

ಅಗಿನ ವಸಯಿಯ ಪೋರ್ತುಗೀಜ ದುರ್ಗಾಧಿಪತಿಯಾದ ಜಾನ್ ಪಿಂಟೋ ಎಂಬವನು ಮುಂಬಯಿಯ ಇಂಗ್ಲಿಷ ಗವರ್ನರನಿಗೆ ಬರೆದದ್ದೇನೆಂದರೆ:—

“ಮರಾಟರ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಠಾಣೆಗಿಂತ ಮುಂಬಯಿಯನ್ನು ಸೆಳೆಕೊಳ್ಳುವದೇ ಹೆಚ್ಚಾಗಿದೆ. ಅವರು ಠಾಣೆಯ ಕಿಲ್ಲೆಯನ್ನು ಮೊದಲು ಗೆದ್ದುಕೊಂಡ ಕಾರಣ ವೇನೆಂದರೆ, ಇದು ಮುಂಬಯಿಯ ದಾರಿಯೊಳಗಿನ ಆಯಕಟ್ಟಿನ ಸ್ಥಳವೆಂದು ಇದನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡರು. ಇಂದು ನೀವು ಮರಾಟರೊಡನೆ ಎಷ್ಟು ಮೈತ್ರಿಯಿಂದಿರು ವಿರೋಧ, ನಾವೂ ಮುಂಚೆ ಹಾಗೆಯೇ ಅವರೊಡನೆ ಸ್ನೇಹಿತರಾಗಿದ್ದೆವು; ಆದರೆ ಅವರನ್ನು ನಂಬಲಾಗದು. ಮುಂಬಯಿ ನಡುಗಡ್ಡಿಯೊಳಗಿನ ಸಂಪತ್ತನ್ನೆಲ್ಲ ಕೈವಶಮಾಡಿ ಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂಬುದೇ ಅವರ ಮುಖ್ಯ ಧ್ಯೇಯವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಇಂದು ಮರಾಟರು ನಿಮ್ಮೊಡನೆ ಇಷ್ಟು ಮೈತ್ರಿಯಿಂದ ನಡೆಯುವ ಕಾರಣವೇನೆಂದರೆ, ಇಂದೇ ಅವರು ಪೋರ್ತುಗೀಜ ಮತ್ತು ಇಂಗ್ಲಿಷ ಈ ಉಭಯ ಜನಾಂಗಗಳೊಡನೆ ಒಮ್ಮೆಲೆ ಕಾದಲಿಕ್ಕೆ ಸಮರ್ಥರಾಗಿರುವದಿಲ್ಲ. ಸಾಷ್ಟಿ ದ್ವೀಪದ ಮೇಲೆ ಮರಾಟರು ಕಾಲೂರಿ ನಿಂತರೆಂದರೆ, ನಿಮ್ಮ ಮುಂಬಯಿಯು ಸ್ವಿಪ್ತದಲ್ಲಿಯೇ ಅವರ ಹಸ್ತಗತವಾಗುವದೆಂಬದು ಖಂಡಿತವೆಂದು ತಿಳಿಯಿರಿ. ನಿಮ್ಮಿಂದ ಮರಾಟರಿಗೆ ಮದ್ದು-ಗುಂಡುಗಳು ಪೂರೈಸಲ್ಪಡುತ್ತವೆಂಬದು ಇತ್ತೀಚೆಗೆ ಈ ದುರ್ಗದಲ್ಲಿ ಬಂದು ಬೀಳುವ ಗುಂಡುಗಳ ಸೆಲ್ಲಗಳ ಮೇಲಿನ ನಿಮ್ಮ ಗುರುತುಗಳಿಂದ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಗೊತ್ತಾಗುತ್ತದೆ. ನಿಮ್ಮ ಕಡೆಯ ಮೂವರು ನಿಷ್ಣಾತ ಗೋಲಂದಾಜರು ಮರಾಟರ ನೆರವಿಗೆ ಹೋಗಿರುವುದರಿಂದಲೇ, ಅವರ ತೋಪುಗಳ ಎದುರಿಗೆ ನಮ್ಮ ತೋಪುಗಳ ಆಟವು ನಡೆಯದಾಗಿದೆ.”

ವಸಯಿಯ ಮುತ್ತಿಗೆಯ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಪೋರ್ತುಗೀಜರು ಇಂಗ್ಲಿಷರ ನೆರವನ್ನು ಯಾಚಿಸಿದ್ದರು. ಅವರಿಗೆ ಮುಂಬಯಿಂದ ಧಾನ್ಯವೂ, ೪೦೦ ಸಾರಾಯಿಯ ಪೀಪುಗಳೂ, ೫ ಸಾವಿರ ಗುಂಡುಗಳೂ ಬೇಕಾಗಿದ್ದವು. ಮರಾಟರು ಒಳ್ಳೇ ಬಲವಾಗಿ ಮುತ್ತಿಗೆ ಹಾಕಿದ್ದರಿಂದ ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಂದ ಅವರಿಗೆ ಆ ಸಹಾಯ ಮಾಡುವದು ಅಶಕ್ಯವಾಗಿತ್ತು; ಆದರೂ ಅವರು ಅಲ್ಪಸ್ವಲ್ಪ ಸಹಾಯ ಮಾಡೇ ಮಾಡಿದರು. ಸೈನಿಕರ ಸಂಬಳ ಕೊಡುವದಕ್ಕಾಗಿ ಪೋರ್ತುಗೀಜರು ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ರೋಖ ಹಣವನ್ನು ಕೇಳಿದರು; ಆದರೆ ಅದನ್ನು ಮಾತ್ರ ಇವರು ಕೊಡಲಿಲ್ಲ. ೧೫ ಸಾವಿರ ರೂಪಾಯಿಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಪೋರ್ತುಗೀಜರ ಕ್ರಿಸ್ತ ದೇವಾಲಯದೊಳಗಿನ ಬೆಳ್ಳಿಯ ಪಾತ್ರೆಗಳನ್ನೂ ಹಿತ್ತಾಳೆಯ ತೋಪುಗಳನ್ನೂ ಒತ್ತಿ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದರು!

ವಸಯಿಯಂಥ ಭದ್ರವಾದ ದುರ್ಗವನ್ನು ಮರಾಟರು ಸೆಳೆಕೊಂಡದ್ದರಿಂದ, ಇನ್ನು ಇವರು ತಮ್ಮ ಮುಂಬಯಿ ದ್ವೀಪವನ್ನು ಸಹಜವಾಗಿ ಕಸಕೊಳ್ಳುವರೆಂದು ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ಅನಿಸಹತ್ತಿತು. ಮುಂಬಯಿಯೊಳಗಿನ ದುರ್ಗವು ಹನ್ನೊಂದೇ ಘಟು ಎತ್ತರವಾಗಿದ್ದಿತು; ಅದರಿಂದ ಅದರ ಸುತ್ತಲೂ ಕಂದಕವನ್ನು ಅಗಿಸುವದಾದರೂ

ಅಗತ್ಯವಾಗಿತ್ತು. ಆ ಕೆಲಸಕ್ಕಾಗಿ ಬೇಕಾಗುವ ೩೦ ಸಾವಿರ ರೂಪಾಯಿಗಳನ್ನು ೧೦೦ಕ್ಕೆ ೧೦ರಂತೆ ಹೆಚ್ಚು ಸುಂಕವನ್ನು ಹಾಕಿ ವಸೂಲಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಮುಂಬಯಿ ಯೊಳಗಿನ ದೇಶೀ ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳು ಲೇಖನಿ ಸಮ್ಮತಿಯನ್ನಿತ್ತರು. ಆ ಲೇಖದಲ್ಲಿ ಮುಂದೆ ವಿವರಿಸಿದ ಸಂಗತಿಯಿರುತ್ತದೆ. “ಇಂಗ್ಲಿಷ ಕಂಪನಿಯ ಆಶ್ರಯದಲ್ಲಿ ನಮಗೆ ಬಹು ಸುಖವನಿಸುತ್ತದೆ. ನಮ್ಮ ಸ್ವತ್ತುಗಳು ನಿರ್ಭೀತಕವಾಗಿರುತ್ತವೆ. ನಮ್ಮ ಧರ್ಮಗಳ ಕಟ್ಟಳೆಗಳಿಗನುರೂಪವಾಗಿ ನಡೆಕೊಳ್ಳಲಿಕ್ಕೆ ನಮಗೆ ಯಾವ ಕಾಟವೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ಸುಖ-ಸಮಾಧಾನಗಳು ನಮ್ಮ ಮಕ್ಕಳು-ಮರಿಗಳಿಗೂ ಲಭಿಸ ಬೇಕೆಂದು ನಮ್ಮ ಇಚ್ಛೆ ಇರುತ್ತದೆ. ಈ ಮುಂಬೈ ದ್ವೀಪಕಲ್ಪವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆ ಕಡೆಗೆ ಇಷ್ಟು ಸುಖರೂಪದಿಂದ ನಾವಿರಲಾರೆವು. ಮರಾಟರ ದಾಳಿಗಳು ಸಮಾಪಿಸಿರು ತ್ತವೆ; ಆದುದರಿಂದ ಮುಂಬಯಿ ದ್ವೀಪದ ಸಂರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ನಮ್ಮ ಈ ೩೦ ಸಾವಿರ ರೂಪಾಯಿಗಳ ಚಂದಾಯವನ್ನು ಸ್ವಸಂಪೋಷನಿಂದ ಕೊಡುತ್ತೇವೆ.” ಈ ಲೇಖದ ಕೆಳಗೆ ಹಿಂದೂ, ಪಾರ್ಶೀ, ಮುಸಲ್ಮಾನ, ಗುಜರಾಥೀ ಮುಂತಾದ ಎಲ್ಲ ಜಾತಿಯ ಹಾಗು ಎಲ್ಲ ಧರ್ಮದ ಜನರ ಸಹಿಗಳಿರುತ್ತವೆ!

ವಸಯಿಯು ಕೈ ಬಿಟ್ಟು ಹೋದದ್ದರಿಂದ ಉತ್ತರಕೊಂಕಣ ಪ್ರಾಂತದೊಳಗಿನ ಫಿರಂಗಿಗಳ ಮುಖ್ಯ ಆಧಾರವು ಇಲ್ಲದಂತಾಯಿತು. ಚಾಲ ಮತ್ತು ಮಹಾಡ(ಬಾಣ ಕೋಟೆ ಬಂದರ) ಮುಂತಾದ ಪಾಣ್ಯಗಳನ್ನು ತಾವಾಗಿಯೇ ಬಿಟ್ಟು ಕೊಡಬೇಕೆಂದು ಅವರು ಯೋಚಿಸಿದರು. ಅವರು ಚಾಲವನ್ನು ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ಕೊಡಹೋದರು. ಬಳಿಕ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಮಧ್ಯಸ್ತಿಕೆಯಿಂದ ಪೋರ್ತುಗೀಜರು ಹಾಗು ಮರಾಟರಲ್ಲಿ ಒಪ್ಪಂದದ ಮಾತುಗಳಿಗೆ ಪ್ರಾರಂಭವಾಯಿತು; ಹಾಗು ಕ್ಯಾಪ್ಟನ್ ಇಂಚುರ್ಡನ್ ತಾಂ ೧೪ನೇ ಅಕ್ಟೋಬರ ೧೭೪೦ರಲ್ಲಿ ಪೇಶ್ವೆ ಬಾಜೀರಾಯನಿಗೂ ಗೋವೆಯೊಳಗಿನ ಪೋರ್ತುಗೀಜ ವ್ಹಾಯಿಸರಾಯನಿಗೂ ಒಪ್ಪಂದ ಮಾಡಿಸಿದನು. ಪೋರ್ತುಗೀಜರು ಚಾಲ ಹಾಗು ಮಹಾಡಗಳನ್ನು ಪೇಶ್ವೆಯರಿಗೆ ಕೊಡಬೇಕು. ಅದರಂತೆ ಮರಾಟರಾದರೂ ಸಾಷ್ಟಿ ಯೊಳಗಿನ ತಮ್ಮ ಸೈನ್ಯವನ್ನು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ತರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು; ಮತ್ತು ಅವರಿವರ ಒಪ್ಪಂದದ ಈ ಕರಾರುಗಳು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗುವವರೆಗೆ ಅವೆರಡೂ ದುರ್ಗಗಳನ್ನು ಇಂಗ್ಲಿಷರು ತಮ್ಮ ನಶದಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡಿರಬೇಕು.

ಪೋರ್ತುಗೀಜರ ನಾಮಶೇಷವಾದ ಬಳಿಕ ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೂ ಪೇಶ್ವೆಯರಿಗೂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾದ ಸಂಬಂಧವು ಹೆಚ್ಚಾಯಿತು. ಮರಾಟರ ಸತ್ತೆಯು ಅವರಿಗೆ ತಿಳಿಯಿ ತಲ್ಲದೆ, ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಅನುಭವವೂ ಬರತೊಡಗಿತು. ಆದುದರಿಂದ ಸಾತಾರೆಯಲ್ಲಿ-ಶಾಹು ರಾಜನ ದರ್ಬಾರದಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಪ್ರವೇಶವಾಗಬೇಕೆಂದು ಅವರು ಇಚ್ಛಿಸತೊಡಗಿದರು. ಅದರಂತೆ ೧೭೫೯ರ ಮೇ ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಕ್ಯಾಪ್ಟನ್ ವುಯಿಲ್ಕಿಮ್ ಗಾರ್ಡನ್ ಎಂಬ ಹೆಸ ರಿನ ದಂಡಿನ ಅಮಲದಾರನನ್ನು ಸಾತಾರೆಗೆ ಶಾಹುಮಹಾರಾಜನ ಭೆಟ್ಟಿಗೆ ಕಳಿಸಿ ದರು. ಅವನಿಗೆ ಮುಂಬಯಿ ಸರ್ಕಾರದಿಂದ ಗುಪ್ತವಾಗಿ ತಿಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತ್ತೇನೆಂದರೆ,

“ನೀನು ಮೇಲುಪಚಾರದಲ್ಲಿ ಮರಾಟರಿಗೆ ಒಳ್ಳೆ ಅನುಕೂಲನಾಗಿ ನಡೆದಂತೆ ತೋರಿಸಬೇಕು; ಹಾಗು ಶಾಹುವಿನ ದರ್ಬಾರದಲ್ಲಿ ಪೇಶ್ವೆ ಬಾಜೀರಾಯನಿಗೆ ಆಗದವರು ಯಾರು-ಯಾರು ಇರುತ್ತಾರೆಂಬದನ್ನು ಗುಪ್ತವಾಗಿ ತಿಳಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು” ಆದರೆ ಶಾಹು ವಿಗಿತ ಬಾಜೀರಾಯನೇ ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಬಲನಿದ್ದುದರಿಂದ, ಬಾಜೀರಾಯನೊಡನೆ ಸಂಧಾನವಿಡದ ಹೊರತು ಗತ್ಯಂತರವಿಲ್ಲೆಂಬದನ್ನು ಅವನು ತಿಳಿದನು! ಆ ಕೂಡಲೆ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಕ್ಯಾಪ್ಟನ್ ಇಂಚಬರ್ಡನೊಡನೆ ಬಾಜೀರಾಯನಿಗೆ ಸ್ನೇಹಭಾವದ ಪತ್ರವನ್ನೂ ಕಾಣಿಕೆಗಳನ್ನೂ ಕಳಿಸಿದರು.

ಶಾಹುರಾಜನಿಗೆ ಕ್ಯಾಪ್ಟನ್ ಗಾರ್ಡನ್ ಇವನೊಡನೆ ಕಾಣಿಕೆ ಕಳಿಸಬೇಕು; ಆದರೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಹಣದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಬರುವಂಥ ಕಾಜಿನ ಕನ್ನಡಿ ಮುಂತಾದ ವಿಲಾಸೋಪಯುಕ್ತ ಕೀಳು ಜೀನಸುಗಳನ್ನೇ ಕಳಿಸಬೇಕೆಂದು ಮುಂಬಯಿ ಬೋರ್ಡಿನವರು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿಕೊಂಡರು. ಗಾರ್ಡನ್ ಸಾಹೇಬನು ೧೨ನೇ ಮೇಕ್ಕೆ ಮುಂಬಯಿಯಿಂದ ಹೂರಲನ್ನು. ಅವನೊಡನೆ ಶಿಂಧೆಯ ಕಡೆಯ ಭಿಕಾಜಪಂತನೆಂಬೋರ್ವ ಮಾಹಿತಿಗಾರನು ಕಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದನು. ಮುಂಬಯಿ ಕೌನ್ಸಿಲ್ಲದವರು ಗಾರ್ಡನ್ನನಿಗೆ ಅಲ್ಲಿ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಕೆಲಸದ ಬಗ್ಗೆ ಈ ಪ್ರಕಾರ ತಿಳಿಹೇಳಿದ್ದರು:—

“ನೀನು ನಿನ್ನ ಸಂಗಡ ಒಬ್ಬ ಪತ್ರ ಮತ್ತು ಕಾಣಿಕೆಗಳನ್ನು ಎಂದಿನಂತೆ ಅವರವರಿಗೆ ಮರ್ಯಾದೆಯಿಂದ ತಲುಪಿಸಬೇಕು. ಶಾಹುಮಹಾರಾಜನ ದರ್ಬಾರದಲ್ಲಿ ಅವನ ಮುಖ್ಯ ಸಲ್ಲಾಗಾರನಾರು? ಆತನ ವಿಚಾರಗಳೇನಿರುವವು? ಮತ್ತು ಆತನ ಹಿತಾಹಿತ ಸಂಬಂಧಗಳು ಯಾವ ಪ್ರಕಾರದವಿವೆ? ಇವನ್ನೆಲ್ಲ ಸೂಕ್ಷ್ಮರೀತಿಯಿಂದ ತಿಳಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಬಾಜೀರಾಯನ ಶತ್ರುಗಳು ಆ ಶಾಹುವಿನ ದರ್ಬಾರದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಜನರಿರುತ್ತಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಸಂಗವರಿತು ಅವನ ಬಗ್ಗೆ ಅವರ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಸ್ಪರ್ಧೆಯನ್ನೂ ಹೇವನನ್ನೂ ಉಂಟುಮಾಡಬೇಕು. ‘ಬಾಜೀರಾಯನು ಮೊದಲೇ ಪ್ರಬಲನಿದ್ದು, ಪೋರ್ತುಗೀಜರನ್ನು ಗೆದ್ದುದರಿಂದ ಆತನು ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಬಲನಾಗುವನು. ಆತನ ವರ್ಚಸ್ಸಿಗೆ ಅರೆದಾಳ ಹೆಚ್ಚುವ ಸಂಧಿಯು ಇದೇ ಆಗಿದೆ.’ ಮುಂತಾಗಿ ಅವನ ಶತ್ರುಗಳ ಖಾತ್ರಿಯಾಗುವಂತೆ ಹೇಳಬೇಕು. ನಮ್ಮ ನಿರ್ಬಲತ್ವವನ್ನು ಯಾರ ಕಣ್ಣಿಗೂ ಬೀಳಗೂಡಬಾರದು. ‘ಬಾಜೀರಾಯನಿಗೆ ನಾವು ಅಂಜುವದಿಲ್ಲ. ಅವನು ನಮ್ಮ ಮೇಲೆ ವಿರಬಂದರೆ ನಾವು ನಮ್ಮ ಸಂರಕ್ಷಣೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡು, ಆತನ ಪಾರುಪತ್ಯ ಮಾಡಿ ಕಳಿಸುವೆವು’ ಎಂದು ಅವರಿಗೆ ಭಾಸವಾಗಗೊಡಬೇಕು. ನಮ್ಮ ಮುಖ್ಯ ಉದ್ದೇಶವು ವ್ಯಾಪಾರವು. ನಮಗೆ ಬೇರೆ ಯಾವ ಮಾತೂ ಬೇಡ. ನಾವು ಪೋರ್ತುಗೀಡ ಭಿರಂಗಿಗಳಂತೆ ಯಾರ ಧರ್ಮದಲ್ಲಿಯೂ ಕೈ ಹಾಕುವವರಲ್ಲ. ಈ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಮಿಕ್ಕ ಉಳಿದ ಮಾಲನ್ನು ನಮ್ಮ ದೇಶಕ್ಕೆ ಒಬ್ಬ ಮಾರುವ ನಿಮ್ಮ ಕೆಲಸವನ್ನೇ ನಾವು ಮಾಡಿ, ಅಲ್ಲಿಂದ ಹೇರಳವಾದ ದುಡ್ಡನ್ನೂ, ಇಲ್ಲಿ ಸಿಗದಿರುವ ಉತ್ತಮ ಪ್ರಕಾರದ ಜೀನಸುಗಳನ್ನೂ ನಿಮ್ಮಲ್ಲಿಗೆ ತರುತ್ತಿರುತ್ತೇವೆ. ಮೇಲಾಗಿ

ನಾವು ನಿಮಗೆ ಸಾಕಷ್ಟು ಸುಂಕವನ್ನೂ ಕೊಡುತ್ತಿರುತ್ತೇವೆ. ಆದುದರಿಂದ ಏನು ಈ ಉದ್ಯೋಗವು ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ನಿಮ್ಮ-ಮರಾಟರ-ಲಾಭಕ್ಕಾಗಿಯೇ ನಡೆದಿರುವದೆಂದು ಅವರಿಗೆ ತಿಳಿಹೇಳಬೇಕು!”

ಗಾರ್ಡನ್ ಸಾಹೇಬನು ಮೇ ೨೩ಕ್ಕೆ ಸಾತಾರೆಯ ಹತ್ತರ ಬಂದನು. ೨೫ಕ್ಕೆ ಶ್ರೀಪತರಾವ ಪ್ರತಿನಿಧಿಯ ಕಾರಕೂನನಾದ ಅಂತಾಜಿಪಂತನು ಆತನನ್ನು ಸತ್ಕರಿಸಿ, ಸ್ವಾಗತ ಮಾಡಿದನು; ಹಾಗೂ ಆಗ ಶಾಹುರಾಜರು ಸಾತಾರೆಯಲ್ಲಿರದ್ದರಿಂದ ಅವನ ಸಂಗಡ ಚೌಕಿಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಅವನನ್ನು ರಹಿಮತಪುರದ ಮೇಲಿಂದ ಶಾಹೂನ ಕಡೆಗೆ ಕಳುಹಿಸಿದನು. ಜೂನ್ ೩ಕ್ಕೆ ಶ್ರೀಪತರಾವ ಪ್ರತಿನಿಧಿಗೂ ಗಾರ್ಡನ್‌ನಿಗೂ ಭಿಟ್ಟಿಯಾಯಿತು. ೭ನೇ ತಾರೀಖಿಗೆ ಅವನನ್ನು ಶಾಹುವಿಗೆ ಭಿಟ್ಟಿಮಾಡಿಸಿದರು. ಕುಶಲಪ್ರಶ್ನೆಗಳಾದ ನಂತರ ಶಾಹೂರಾಜನು ಅವನನ್ನು ಕುರಿತು:—“ಮರಾಟರ ಅಂಜಿ ಕೆಯು ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ತೋರಹತ್ತಿದ್ದರಿಂದ, ಮುಂಬಯಿಯ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ತಮ್ಮ ವಕೀಲನನ್ನು ನಮ್ಮ ಕಡೆಗೆ ಕಳುಹಿಸುವ ತೊಂದರೆ ತಕ್ಕೊಂಡರೋ ಏನು?” ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನೆ ಮಾಡಲು “ಮರಾಟರ ಅಂಜಿಕೆಯಿಂದಲ್ಲ; ಕೇವಲ ಅವರ ಸ್ನೇಹ ಸಂಪಾದಿಸ ಬೇಕೆಂಬ ಇಚ್ಛೆಯೇ ನಾನು ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದ ನಿಜವಾದ ಕಾರಣವು.” ಎಂದು ಅವನು ಉತ್ತರವನ್ನಿತ್ತನು. ಆ ವಕೀಲನು ತಂದ ಸುಂದರವಾದ ಕನ್ನಡಿಗಳನ್ನೂ ಚಿತ್ರ ವಿಚಿತ್ರವಾದ ಪಕ್ಷಿಗಳನ್ನೂ ಕಂಡು ಶಾಹುವು ಮೋದಗೊಂಡನು; ಹಾಗೂ ಇಂಗ್ಲಿಷ ರೊಡನೆ ಸ್ನೇಹಭಾವದಿಂದ ವರ್ತಿಸುವ ಬಗ್ಗೆ ಆಶ್ಚರ್ಯವನ್ನಿತ್ತನು; ಆದರೆ ಬಾಜೀರಾಯನೇ ಆ ದರ್ಬಾರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಬಲನಾಗಿದ್ದುದರಿಂದ, ಶಾಹುವಿನ ಈ ಆಶ್ಚರ್ಯಕ್ಕೆ ನಿಜವಾದ ಬೆಲೆಯಿಲ್ಲೆಂಬದನ್ನು ಆ ಧೂರ್ತ ವಕೀಲನು ತಟ್ಟನೆ ತಿಳಿದುಕೊಂಡನು. ಬಾಜೀರಾಯ ಮತ್ತು ಚಿಮಣಾಜಿ ಅಪ್ಪಾ ಇವರು ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ವಿರುದ್ಧರಾಗಿರುವ ರೆಂಬದನ್ನು ತಿಳಿದು, ಶಾಹುವು:—“ಈ ಇಂಗ್ಲಿಷ ಜನರು ಸಜ್ಜನರಾಗಿ ತೋರುತ್ತಾರೆ; ನಾವು ಇವರಿಗೆ ಆಶ್ರಯ ಕೊಟ್ಟರೆ, ಬಾಜೀರಾಯನು ಬೇಡೆನ್ನುತ್ತಾನೇನು?” ಎಂದನು.

ಗಾರ್ಡನ್ ಸಾಹೇಬನು ರಾಣಿ ವೀರೂಬಾಯಿಗೂ ಸನ್ಮಾನದಶಕವಾದ ಪತ್ರ-ಕಾಣಿಕೆಗಳನ್ನು ಕಳುಹಿಸಿದನು. ಬಾಜೀರಾಯನ ಮಗನಾದ ನಾನಾಸಾಹೇಬನಿಗೂ ಆ ಸಾಹೇಬನು ಭಿಟ್ಟಿಯಾದನು. ಇಂಗ್ಲಿಷರು ತಮ್ಮ ವಕೀಲನನ್ನು ಈ ದರ್ಬಾರಿಗೆ ಕಳುಹಿಸಿದ ಕಾರಣವೇನೆಂಬ ಬಗ್ಗೆ ನಾನಾಸಾಹೇಬನು ಬಗೆ ಬಗೆಯಿಂದ ಕೇಳಹತ್ತಿದನು. ಅದರಿಂದ ಈತನು ಇಂಗ್ಲಿಷರನ್ನು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ದ್ವೇಷಿಸುತ್ತಾನೆಂಬದು ಆ ಗಾರ್ಡನ್ ಸಾಹೇಬನ ಮನದಟ್ಟಾಯಿತು ಆ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಬಾಜೀರಾಯನು ಬರ್ಹಾಣ ಪುರದ ಕಡೆಗೆ ಹೋಗಿದ್ದನು; ಮತ್ತು ನಾದಿರಹನು ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ ಮರಾಟರ ಮೇಲೆ ಸ್ವಾರೀ ಮಾಡಲಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಾನೆಂದು ಹೂಲಿಗಳೇಳುತ್ತಿದ್ದನು. ತಾ||೨೭ನೇ ಜೂನ್‌ಕ್ಕೆ ಆದ ಸಂಭಾಷಣದಲ್ಲಿ ಶಾಹುವು ಗಾರ್ಡನ್‌ನನ್ನು ಕುರಿತು:—ನೀವು ನಮ್ಮ ಆಂಗ್ಲೀ ನಿಗೆ ತೊಂದರೆಯನ್ನೇಕೆ ಕೊಡುತ್ತೀರೆಂದು ಕೇಳಿದನು. ಅದಕ್ಕೆ ಸಮುದ್ರ ದಂಡೆಯ

ನಮ್ಮ ವ್ಯಾಪಾರಕ್ಕೆ ಅವನೇ ತೊಂದರೆ ಕೊಡುತ್ತಾನೆಂದು ಆ ವಕೀಲನು ಹೇಳಿದನು. ಒಂನೇ ಜೂನಕ್ಕೆ ಗಾರ್ಡನ್ ಸಾಹೇಬನು ಶಾಹರಾಜನ ಭಾವಣೆಯಿಂದ ಹಿಂದಿರುಗಿದನು; ಹಾಗೂ ಅವನೇ ಜುಲೈ ದಿವಸ ಮುಂಬಯಿಗೆ ಹೋಗಿ ತಲುಪಿದನು. “ಠಾಣೆ ಮತ್ತು ಸಾಸ್ಣಿಗಳನ್ನು ತಕ್ಕೊಂಡದ್ದು ಶಾಹುವಿಗೆ ಸಮ್ಮತವಾದ ಸಂಗತಿಯಾಗಿತ್ತು; ಆದರೆ ವಸಯಿಯ ಮೇಲೆ ದಾಳಿಯನ್ನಿಕ್ಕಿದ್ದು ಆತನಿಗೆ ಸೇರಲಿಲ್ಲ. ಬಾಜೀರಾಯನ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಮುಂಬಯಿಯ ಮೇಲೆ ದಾಳಿಯನ್ನಿಕ್ಕುವದಿರಲಿಲ್ಲ. ಪೇಶ್ವೆಯ ಹೊರತು ಮಿಕ್ಕವರೆಲ್ಲರೂ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಸಹಾನುಭೂತಿಯುಳ್ಳವರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ. ಬಾಜೀರಾಯನ ಮಹತ್ವಾಕಾಂಕ್ಷೆಯು ಹೆಚ್ಚುತ್ತಲಿದೆ. ಮೊಗಲರ ನಾಡಿನಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಹಣವನ್ನು ಲೂಟಿಮಾಡಿ, ಹೆಚ್ಚು ಸೈನ್ಯವನ್ನು ತನ್ನ ಕೈಕೆಳಗಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ಅವನ ಇಚ್ಛೆಯಿರುತ್ತದೆ. ಶಾಹರಾಜನ ಹತ್ತರ ೨೬ ಸಾವಿರ ದಂಡೂ ಬಾಜೀರಾಯನ ಹತ್ತರ ೪೦ ಸಾವಿರ ದಂಡೂ ಇರುತ್ತಿದ್ದು, ಇದಕ್ಕೂ ಹೆಚ್ಚು ದಂಡು ಬೇಕಾದಾಗ ಮರಾಟರು ಕೂಡಲೆ ಅವರಿಗೆ ನೆರವಾಗುವರು ಬಾಜೀರಾಯನು ತನ್ನ ಇಂಗಿತಗಳನ್ನು ಯಾವಾಗಲೂ ಗುಪ್ತವಾಗಿಟ್ಟಿರುತ್ತಾನೆ. ಅವನ ದಂಡಿನವರಿಗೆ ತಾವು ನಾಳೆ ಎತ್ತ ಕಡೆಗೆ ಹೊರಡಬೇಕೆಂಬ ಸುದ್ದಿಯು ಸ್ವಲ್ಪ ಕೂಡ ತಿಳಿದಿರುವದಿಲ್ಲ; ಆದರೆ ಆ ದಂಡಾಳುಗಳು ಬಾಜೀರಾಯನಲ್ಲಿ ಒಳ್ಳೇ ನಂಬಿಕೆಯಿಂದಿರುತ್ತಾರೆ ತಾತ್ಪರ್ಯವಿಷ್ಟೇ, ಬಾಜೀರಾಯನು ತೀರ ಪ್ರಬಲನಾಗಿದ್ದು, ಶಾಹುವಿನ ದರ್ಬಾರದ ಮಿಕ್ಕ ಏಳು ಜನ ಮಂತ್ರಿಗಳು ವಿರುದ್ಧರಾದರೂ ಕೂಡ ಅವನು ತನ್ನ ಮನಸ್ಸಿನಂತೆ ಮಾಡಬಲ್ಲವನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ; ಅದುದರಿಂದ ಬಾಜೀರಾಯನು ನಮ್ಮ ಬಗ್ಗೆ ಸಂತಾಪಗೊಳ್ಳದಂತೆ ನಾವು ಎಚ್ಚರದಿಂದ ವರ್ತಿಸಬೇಕು. ಪುಣೆಯೊಳಗಿನ ಅಂತಾಜಿ ನಾಯಕ ಬೆಹರೆ ಎಂಬ ವಣಿಕನು ಮುಂಬಯಿಯಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಗುಮಾಸ್ತನನ್ನಿಟ್ಟು ವ್ಯಾಪಾರಮಾಡಬೇಕೆಂದಿರುತ್ತಾನೆ. ಆ ಬೆಹರೆಯು ಬಾಜೀರಾಯನಿಗೆ ಕೇವಲ ವಿರೋಧಿಗನು, ಅದುದರಿಂದ ನಾವು ಆತನ ಅಂಬೋಣವನ್ನು ವರ್ಯಾಪೋಚಿಸಬೇಕು!” ಇತ್ಯಾದಿ ಸಂಗತಿಗಳನ್ನು ಗಾರ್ಡನ್ ಸಾಹೇಬನು ಮರಳಿ ಬಂದ ಮೇಲೆ ಮುಂಬಯಿ ಕೌನ್ಸಿಲ್ಲಿಗೆ ತಿಳಿಸಿದನು.

ತಾ|| ೨೦-೭-೧೭೬೪ರ ಮುಂಬಯಿ ಕೌನ್ಸಿಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ಮಿನೀಟಿ ಬುಕ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಒರೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ:—“ವ್ಯಾಪಾರದಿಂದಾಗುವ ಲಾಭವು ಮರಾಟರಿಗೆ ತಿಳಿಯುತ್ತಿದೆ; ಆದರೆ ಬಾಜೀರಾಯನು ನಮ್ಮ ಮುಂಬಯಿ ಬಂದರದ ಕಡೆಗೆ ಕಡೆಗಣ್ಣಿನಿಂದ ನೋಡುತ್ತಿದ್ದು, ನಮ್ಮನ್ನು ತನ್ನ ಅಳವಿನೊಳಗೆ ತಂದುಕೊಳ್ಳುವ ಬಗ್ಗೆ ಆತನು ಯಾವಾಗಲೂ ಸಾಧನವಾಗಿರುತ್ತಾನೆ; ಆದರೂ ಎಲ್ಲ ಬಗೆಯಿಂದ ಅಲೋಚಿಸಿದರೆ, ಕ್ಯಾಪ್ಟನ್ ಇಂಚಬರ್ಡನು ಅವನೊಡನೆ ಮಾಡಿದ ಒಪ್ಪಂದಕ್ಕೆ ಸಮ್ಮತಿಯನ್ನೀಯಬೇಕು. ವಸಯಿಯನ್ನು ಗೆದ್ದುಕೊಂಡು ಮರಾಟರು ಪ್ರಬಲರಾಗಿರುವದರಿಂದ ಸದ್ಯಕ್ಕೆ ಅವರೊಡನೆ ಹಗೆತನ ಬೆಳೆಸುವದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ನಾವು ತುಸ ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಬಲರಾಗಿದ್ದರೂ, ಭೂಮಿಯ ಮೇಲಿನ ಅವರ ಪ್ರಾಬಲ್ಯವು ಮಿತಿಯಿರಿದೆ.”

ಗಾರ್ಡನ್ನನು ಮರಳಿ ಹೋಗುವಾಗ ಶಾಹುರಾಜನು ಅವನೊಡನೆ ಮುಂಬಯಿ ಕೌನ್ಸಿಲಿಗೆ ಕಳಿಸಿದ ಪತ್ರವು ಈ ಪ್ರಕಾರದ್ದಾಗಿತ್ತು:—“ನೀವು ಕ್ಯಾ. ಗಾರ್ಡನ್ನನೊಡನೆ ಕಳಿಸಿದ ಪತ್ರ ತಲುಪಿ ಸಂಗತಿ ತಿಳಿಯಿತು. ನಾವು ಮೊದಲಿನಿಂದ ಇಂಗ್ಲಿಷರೊಡನೆ ಹೇಗೆ ಮೈತ್ರಿಯಿಂದಿರುವೆವೋ, ಈಗಲೂ ಹಾಗೆಯೇ ಇರುತ್ತೇವೆ. ಆ ಮೈತ್ರಿಗೆ ನಿಮ್ಮಿಂದ ಇದುವರೆಗೆ ಯಾವ ಬಾಧಕವೂ ಉಂಟಾಗಿಲ್ಲ; ಮುಂದಾದರೂ ಉಂಟಾಗಲಾರದು. ನಿಮ್ಮ ವ್ಯಾಪಾರದ ಮೇಲೆ ನಮ್ಮ ಕೃಪಾಪ್ರೀತಿಯಿದ್ದೇ ಇರುವುದು. ಆಗಾಗ್ಗೆ ಪತ್ರ ಕಳಿಸಿ. ಸ್ನೇಹವನ್ನು ಬೆಳೆಸುತ್ತಿರಬೇಕು.”

ಶಾಹುರಾಜನು ಇದೇ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಬಾಜಿರಾಯನಿಗೆ ಈ ಪ್ರಕಾರ ಪತ್ರಬರೆದಿದ್ದನು. ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಮೊದಲಿನಿಂದಲೂ ನಮ್ಮೊಡನೆ ಇಮಾನಪೂರ್ವಕ ಸ್ನೇಹವನ್ನಿಡುತ್ತ ಬಂದಿರುತ್ತಾರೆ. ಮುಂಬಯಿಯ ಗವರ್ನರ್‌ಸ್ಟೀಪನ ಲಾ ಎಂಬವರಿಂದ ಕಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಕ್ಯಾ. ಗಾರ್ಡನ್ನನೊಬ್ಬ ವಕೀಲನು ನಮಗೆ ಭಿಟ್ಟಿಯಾಗಿದ್ದನು. ಅವರು ನಮ್ಮೊಡನೆ ಸ್ನೇಹದಿಂದ ವರ್ತಿಸಲು ಬಯಸುತ್ತಾರೆ. ಅವರು ಕೇವಲ ವ್ಯಾಪಾರೀ ಒಲವಿನವರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ; ಹಾಗೂ ಅವರು ನಮ್ಮೊಡನೆ ನಿಷ್ಕಪಟದಿಂದ ವರ್ತಿಸುತ್ತ ಬಂದಿರುತ್ತಾರೆ. ಅವರು ತಮ್ಮ ವಚನಕ್ಕೆ ಭಂಗ ತಂದಿರುವುದಿಲ್ಲ; ಕಾರಣ ನೀವೂ ಅವರೊಡನೆ ಮೈತ್ರಿ ಯನ್ನಿಡಬೇಕು.”

ಚಿಮಣಾಜಿ ಅಪ್ಪಾನಿಗೂ ಶಾಹುನಿನಿಂದ ಇಂಥದೇ ಒಂದು ಪತ್ರವು ಹೋಗಿತ್ತು. ೨೬-೬-೧೭೬೯ಕ್ಕೆ ಬಾಜಿರಾಯನು ಮುಂಬಯಿಯ ಗವರ್ನರ್‌ನಿಗೆ ಕಳಿಸಿದ ಪತ್ರವು ಹೀಗೆ ಇದ್ದಿತು:—“ತಾವು ಶಾಹುರಾಜರ ಕೂಡ ಸ್ನೇಹದಿಂದ ವರ್ತಿಸಬೇಕೆಂದು ಇಚ್ಛಿಸುವುದು ವಿಹಿತವೇ ಆಗಿದೆ. ನಾವು ಜಯಶಾಲಿಗಳಾದದ್ದಕ್ಕಾಗಿ ನಿಮಗೆ ಸಮಾಧಾನವೆನಿಸಿತೆಂಬದನ್ನು ಕೇಳಿ ಸಂತೋಷವಾಯಿತು. ನಿಮ್ಮ-ನಮ್ಮಗಳ ವ್ಯಾಪಾರವು ಬೆಳೆಯಬೇಕೆಂದೂ ರಾಜರ ಹಾಗೂ ಪ್ರಜೆಗಳ ಲಾಭವಾಗಬೇಕೆಂದೂ ನಮ್ಮ ಇಚ್ಛೆಯಿರುತ್ತದೆ.”

ಚಿಮಣಾಜಿ ಅಪ್ಪಾನ ಕಡೆಗೆ ಇಂಚಬರ್ಡ್ ಸಾಹೇಬನು ಇದೇ ಕಾಲಕ್ಕೆ ವಕೀಲನೆಂದು ಕಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದನು. ಅವರಿಬ್ಬರಿಗೂ ವಸಯಿಯಲ್ಲಿ ಭಿಟ್ಟಿಯಾಯಿತು. ‘ವಸಯಿಯ ಮುತ್ತಿಗೆಯ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಗಳಾಗಿ ಸಹಾಯ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ನಮಗೆ ಬಹಳ ತೊಂದರೆಯಾಯಿತೆ’ಂದು ಚಿಮಣಾಜಿಯು ಹೇಳಿದನು. ಅದಕ್ಕೆ ಇಂಚಬರ್ಡ್‌ನು: “ಇನ್ನು ನೀವೇ ವಸಯಿಯ ಒಡೆಯರಾದಿರಿ; ನಿಮಗೂ ನಾವು ಸ್ನೇಹಭಾವದಿಂದ ಸಹಾಯವನ್ನೀಯುವೆವು” ಎಂದನು. ‘ನಾವು ಇನ್ನು ಮೇಲೆ ದಮನ, ಚೌಲ ಮುಂತಾದ ಠಾಣ್ಯಗಳನ್ನು ಗೆದ್ದುಕೊಂಡು ನಮ್ಮ ಹಡಗುಪಡೆಯನ್ನು ಬೆಳೆಸುತ್ತೇವೆ.’ ಎಂದು ಚಿಮಣಾಜಿ ನುಡಿಯಲು, ಅದೇ ಸಂಧಿಯನ್ನು ಸಾಧಿಸಿ ಪ್ರಬಲ ಹಡಗುಪಡೆಯ ಮೂಲಕ ಪಶ್ಚಿಮ ಸಮುದ್ರದಂಡೆಯ ಮೇಲಿನ ಕೊಲೆ ಸುಲಿಗೆಗಾರರ ನಾಶಮಾಡಬಹುದೆಂದು ಸೂಚಿಸಿ, ಅನಿರ್ಬಂಧಕ ವ್ಯಾಪಾರದಿಂದಾಗುವ

ಲಾಭವ ಬಗ್ಗೆ ಇಂಚಬರ್ಡನು ಚಿಮಣಾಜಿಗೆ ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದನು:—“ನಿಮ್ಮ ದೇಶವು ಸುಖಸಮೃದ್ಧಿಯುಳ್ಳದ್ದಾಗಿದೆ. ನೀವು ವ್ಯಾಪಾರವನ್ನು ಬೆಳೆಯಗೊಡಿರಿ. ಸುಂಕವನ್ನು ಕಡೆಮೆ ಮಾಡಿರಿ. ಪರದೇಶದವರ ಹಡಗುಗಳನ್ನು ನಿಮ್ಮ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಬಂದರಕ್ಕೆ ಬರಗೊಡಿರಿ. ಅವರ ವಖಾರ ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ಸಂರಕ್ಷಿಸಿರಿ; ಅಂದರೆ ನಿಮ್ಮ ದೇಶಕ್ಕೆ ಚನ್ನಾಗಿ ಲಾಭವಾದೀತು.”

೩ನೆಯ ಪರಿಚ್ಛೇದ

ನಾನಾಸಾಹೇಬನ ಕಾಲ

—: ❀ :—

ತಾ||೧೨-೭-೧೭೩೯ಕ್ಕೆ ಇಂಚಬರ್ಡನು ಮರಾಟರೊಡನೆ ಒಪ್ಪಂದ ಮಾಡಿ ಕೊಳ್ಳಲಿಕ್ಕೆ ಬಂದಾಗ ಚಿಮಣಾಜಿಯು ಬೇನೆಬಿದ್ದದ್ದರಿಂದ ಅವನು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಮಾತಾಡಲಿಲ್ಲ. ರಾಘೋಬನೇ ಇಂಚಬರ್ಡನೊಡನೆ ವ್ಯಾಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಮಾತಾಡಿದನು. ಇಂಚಬರ್ಡನಿಗೆ ಮರಾಟರ ಆ ಒಪ್ಪಂದದ ಶರ್ತುಗಳು ಸಮ್ಮತವಾಗಿರಲಿಲ್ಲ. ಅದರಿಂದ ಅವನು ಮುಂಬಯಿ ಕೌನ್ಸಿಲ್ಲಿಗೆ:—“ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಮರಾಟರು ಬರೆಯುವದೊಂದು ಮಾಡುವದಿನ್ನೊಂದು! ಆದರೆ ಒಪ್ಪಂದ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲಿಕ್ಕೆ ಇದು ತಕ್ಕ ಸಮಯ ವಾದುದರಿಂದ ಅದನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವದೇ ವಿಹಿತವು”. ಎಂದು ಬರೆದು ತಿಳಿಸಿದನು. ಈ ಒಪ್ಪಂದದ ಮೂಲಕ ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ಪೇಶ್ವಾಯಿ ನಾಡಿನಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಾರ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಆಸ್ಪದ ದೊರೆಯಿತು.

೧೭೫೫ರಲ್ಲಿ ಆಂಗ್ಲೇಸನ್ನು ಬೊಗ್ಗು ಬಡಿಯುವದಕ್ಕೆ ಪೇಶ್ವೆಯವರು ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಸಹಾಯ ತಕ್ಕೊಂಡರು. ಆಂಗ್ಲೇಸ ಸಮುವ್ರದ ವರ್ಚಸ್ಸಿನ ಮೂಲಕ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಸಿಟ್ಟು ಆತನ ಮೇಲೆ ಇದ್ದೇ ಇತ್ತು. ಅದರಿಂದ ಆತನ ವಿರುದ್ಧ ಪೇಶ್ವೆಯವರು ಹೊರಟಿದ್ದು ಅವರಿಗೆ ಪಥ್ಯಕರವಾಗಿಯೇ ಪರಿಣಮಿಸಿತು. ಮಾರ್ಚ್ ೨೨ನೇ ತಾರೀಖಿಗೆ ಕ್ಯಾಪ್ಟನ್ ಜೇಮ್ಸ್‌ನ ೫ ಯುದ್ಧದ ಹಡಗುಗಳೂ ಮರಾಟರ ೬೭ ಸಣ್ಣ-ದೊಡ್ಡ ಹಡಗುಗಳೂ ಕೂಡಿ ಸುವರ್ಣದುರ್ಗವನ್ನು ಮುತ್ತಿದವು. ಮುತ್ತಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಕೈಗೆ ಕೈ ಹತ್ತಿ ಕಾದುವ ಕೆಲಸವು ಮರಾಟರ ಕಡೆಗೆ; ಮತ್ತು ತೋಫಿನ ಕೆಲಸ ಹಾಗೂ ಗುರಿ ಹೊಡೆಯುವ ಕೆಲಸಗಳು ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಕಡೆಗೆ ವಿಭಾಗ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದವು. ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಆಂಗ್ಲೇಯ ಆ ದುರ್ಗವನ್ನು ತಕ್ಕೊಂಡು, ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಇಸ್ವತ್ತು ವರ್ಷದೊಳಗಿನ ಆ ಮೊದಲನೇ ಜಯವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿದರು! ಬಳಿಕ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಬಾಣಕೋಟದ ದುರ್ಗವನ್ನು ತಕ್ಕೊಂಡರು. ಅದೇ ವರ್ಷದ ಎಪ್ರೆಲ ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಪೇಶ್ವೆ ನಾನಾ ಸಾಹೇಬನ ವಿನ್ಯಂತಿಯ ಮೇರೆಗೆ ರತ್ನಾಗಿರಿ ಕೋಟೆಯನ್ನು ತಕ್ಕೊಳ್ಳುವದಕ್ಕಾಗಿ ಮುಂಬಯಿಯವರು ಕ್ಯಾಪ್ಟನ್ ಜೇಮ್ಸ್‌ನನ್ನು ಮತ್ತೆ ಕಳುಹಿಸಿದರು.

ಮುಂದಿನ ವರ್ಷ ರಾಬರ್ಟ್ ಕ್ಲೈವ್ ಮತ್ತು ಅಡ್ಮಿರಲ್ ವಾಟಸನ್ನರ ಸರ

ಕಾರೀ ಯುದ್ಧದ ಹಡಗುಗಳು ಮುಂಬಯಿಗೆ ಬಂದವು; ಅವರಿಗೆ ಸುಲಿಗೆಯ ಆಶೆ ದೋರಿ, ಅವರ ನೆರವಿನಿಂದ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಮತ್ತೆ ಆಂಗ್ಲೀಯ ಮೇಲೆ ದಾಳಿಯನ್ನಿಟ್ಟರು ಈ ದಾಳಿಯಲ್ಲಿ ಮರಾಟರೂ ಕೂಡಿದ್ದರು. ಈ ಸಾರೆ ಅವರು ವಿಜಯದುರ್ಗದ ಭದ್ರವಾದ ಕೋಟೆಯನ್ನು ನೆಳಕೊಂಡರು. ಆ ದಾಳಿಗೆ ಕರ್ನಾಟ ಕೈವನು ಸ್ವತಃ ಬಂದಿದ್ದನು. ದುರ್ಗವನ್ನು ಇಂಗ್ಲಿಷರೇ ಮೊದಲು ವರದ್ದರಿಂದ ಅವರ ನಿಶಾನೆಯೇ ಅಲ್ಲಿ ಹಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟಿತು; ಆದರೆ ಪೇಶವೆಯವರಿಗೆ ಅದು ಸಮ್ಮತವಾಗಿರಲಿಲ್ಲ. ವಿಜಯ ದುರ್ಗಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಬಾಣಕೋಟವನ್ನು ಪೇಶ್ವೆಯರಿಗೆ ಕೊಡ ಹೋದರು; ಮರಾಟರು ಅದನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸದಾದರು. ಆಗ ಅವರು ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ:— “ಯುರೋಪಿಯನ್ನರು ಪ್ರಾಯಶಃ ಇಮಾನೀ ಜನರುತ್ತಾರೆಂದು ತಿಳಿದೇ ನಾವು ನಿಮ್ಮೊಡನೆ ಒಪ್ಪಂದ ಮಾಡಿಕೊಂಡೆವು. ಹೀಗಿದ್ದು, ಈ ತರದ ಗೊಂದಲವೇಕೆ?” ಇದಕ್ಕೆ ಗವರ್ನರ ಬೋರಲೇಅರನು:—“ಈ ಅದಲು ಬದಲುಗಳು ನಿಮಗೆ ಸಮ್ಮತ ವಾಗಬಹುದೆಂದು ತಿಳಿದೇ ನಾವು ಸೂಚಿಸಿದ್ದೆವು” ಎಂದು ಬರೆದನು! ಕಡೆಗೆ ಮುಂಬ ಯಿಯ ವಕೀಲನೆಂದು ಸೈನ್ಯರಸಾಹೇಬನು ಪುಣೆಗೆ ನಾನಾಸಾಹೇಬನ ಕಡೆಗೆ ಬಂದನು; ಹಾಗು ೧೨-೧೦-೧೭೫೬ಕ್ಕೆ ಅಲ್ಲಿ ಒಪ್ಪಂದವಾಯಿತು. ಆ ಒಪ್ಪಂದದಲ್ಲಿ “ಮರಾಟ ರಿಗೆ ವಿಜಯದುರ್ಗವು ದೊರೆಯಬೇಕು; ಬಾಣಕೋಟವು ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೇ ಇರಬೇಕು. ಬಾಣಕೋಟದ ಖರ್ಚಿಗಾಗಿ ಮರಾಟರು ಹತ್ತುಗ್ರಾಮಗಳನ್ನು ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಹಚ್ಚಿ ಕೊಡಬೇಕು; ಹಾಗು ಡಚ್ಚ ಮುಂತಾದ ಬೇರೆ ಯುರೋಪಿಯನ್ನರಿಗೆ ಪೇಶ್ವಾಯಾ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಾರಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟುಮಾಡಬೇಕು.”

೧೭೫೬ನೇ ಇಸವಿಯ ಜುಲೈ ೨೧ಕ್ಕೆ ಪೇಶ್ವೆ ನಾನಾಸಾಹೇಬನು ಮುಂಬಯಿಯ ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ಒಂದು ಪತ್ರ ಬರೆದನು. ಅದರ ಸಂಗತಿಯು ಹೀಗೆ ಇದ್ದಿತು:— “ವಿಜಯದುರ್ಗದ ಕೋಟೆಗಾಗಿಯೇ ನಾವು ಆಂಗ್ಲೀಯೊಡನೆ ಕಾಳಗ ಮಾಡಿದೆವು. ಹೀಗಿದ್ದು ನಾವು ಅದನ್ನು ನಿಮಗೆ ಬಿಟ್ಟುಕೊಡುವದೆಂತು? ಎಲ್ಲ ಯುರೋಪಿಯನ್ನ ಜನರಲ್ಲಿ ಇಂಗ್ಲಿಷ ಜನರು ತಮ್ಮ ವಚನಕ್ಕೆ ಹೆಚ್ಚು ಮಹತ್ವ ಕೊಡುತ್ತಾರೆಂಬದನ್ನು ಕೇಳಿಯೇ ನಾವು ನಿಮ್ಮ ಕೂಡ ಹಾಗು ನಿಮ್ಮ ರಾಜನ ಸ್ನೇಹ ಬೆಳೆಸಿರುತ್ತೇವೆ. ವಿಜಯದುರ್ಗವು ನಮ್ಮ ನಾಡೊಳಗಿನ ದುರ್ಗವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಅದನ್ನು ಕೈವಶ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದೇ ನಾವು ಯುದ್ಧ ಮಾಡಿದೆವು. ನೀವು ಇಂಗ್ಲಿಷ ಜನಾಂಗದವ ರಿದ್ದು, ವಚನಭ್ರಷ್ಟರಾಗುವದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಅದುದರಿಂದ ಆ ದುರ್ಗವನ್ನು ನಮ್ಮ ಜನರಿಗೆ ಒಪ್ಪಿಸಿ ಬಿಡಿರಿ.”

ಇದಕ್ಕೆ ಮುಂಬಯಿಯ ಗವರ್ನರನು ನಾನಾಸಾಹೇಬನಿಗೆ ಬರೆದ ಉತ್ತರ ವೇನಂದರೆ:—“ನಾವು ಆ ದುರ್ಗವನ್ನು ಒಪ್ಪಂದದ ಕರಾರುಗಳು ಅವಲಿನ್ನಲ್ಲಿ ಬರುವ ವರೆಗೆ ಮಾತ್ರ ನಮ್ಮ ಸ್ವಾಧೀನದಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡಿರುತ್ತೇವೆ. ಡಚ್ಚ ಜನರ ವ್ಯಾಪಾರ ವನ್ನು ನೀವು ನಾನುಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟು ಮಾಡಿದ್ದರೂ, ಅವರ ಮಾಲು ಈಗಲೂ ನಿಮ್ಮ

ನಾಡಿಗೆ ಬರುತ್ತಿರುತ್ತದೆ. ನಿಮ್ಮ ನಮ್ಮೊಳಗೆ ಮತಭೇದವುಳಿಯಬಾರದೆಂದು ನಿಮ್ಮೊಡನೆ ಚರ್ಚಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ನಾವು ನಮ್ಮ ಜನರನ್ನು ನಿಮ್ಮೆಡೆಗೆ (ಪುಣೆಗೆ) ಕಳಿಸಿರುತ್ತೇವೆ. ಅವರಿಂದ ಸಕಲವೂ ವೇದ್ಯವಾಗುವದು.”

ಪುಣೆಯ ಪೇಶ್ವೆಯರ ಕಡೆಗೆ ಬಂದಿದ್ದ ಜಾನ್ ಸ್ಪೆನ್ಸರನೆಂಬ ಇಂಗ್ಲಿಷ ವಕೀಲನು ಅಲ್ಲಿ ನಡೆದ ವಿಷಯದ ರಿಪೋರ್ಟನ್ನು ತಾ|| ೩೧-೧೦-೧೭೫೬ಕ್ಕೆ ಮುಂಬಯಿಯ ಕೌನ್ಸಿಲ್‌ಗೆ ಸಾದರಗೊಳಿಸಿದನು: “ನಾನಾಸಾಹೇಬನ ಸಲಹೆಯ ಮೇರೆಗೆ ಸಲಾಬತ ಜಂಗನು ತನ್ನ ಬಳಿಯ ಫ್ರೆಂಚರನ್ನು ಕಳಿಸಿಕೊಟ್ಟನೆಂಬುದು ಅಮೃತರಾವ ಪೇಶ್ವೆಯ ಕಾರಭಾರಿಯಿಂದ ನನಗೆ ತಿಳಿಯಿತು. ನಾನು ನಾನಾಸಾಹೇಬನನ್ನು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ಕಾಣಲಿಕ್ಕೆ ಹೋದಾಗ ರಾಘೋಬಾ ದಾದಾ, ಸದಾಶಿವರಾವ ಭಾವು, ಅಮೃತರಾವ ಇಷ್ಟೇ ಜನರು ಅವನ ಬಳಿಯಲ್ಲಿದ್ದರು. ನಾನಾ ಹಾಗು ಸದೋಬರು ಫ್ರೆಂಚ ಮತ್ತು ಸಲಾಬತಜಂಗ ಇವರ ನಡುವೆ ನಡೆದ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ನನಗೆ ತಿಳಿಸಿದರು. ಫ್ರೆಂಚರ ವರ್ಚಸ್ಸು ಇನ್ನು ಮುಂದೆ ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯಬಾರದೆಂದೂ, ಫೇರಿಯಾ ದುರ್ಗದ ಪ್ರಕರಣವು ಸಮಾಧಾನಕರವಾಗಿ ನಿರ್ಣಯವಾದ ಮೇಲೆ ನಮ್ಮ-ನಿಮ್ಮಗಳ ನಡುವೆ ವಿತುಷ್ಟತೆಯುಂಟಾಗುವ ಕಾರಣ ಒದಗಲಾರದೆಂದೂ ವೇಶವೆಯವರು ಹೇಳಿದರು. ಮದ್ರಾಸದ ಕಡೆಗೆ ಮಹಮ್ಮದ ಅಲ್ಲಿಖಾನನಿಗೂ, ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೂ ಸ್ನೇಹಸಂಬಂಧ ವಿರುವಂತೆ ಮುಂಬಯಿಯ ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೂ ತಮಗೂ ಇರಬೇಕೆಂದೂ; ಮಹಮ್ಮದ ಅಲ್ಲಿಗೆ ತೋಘುಖಾನೆಯ ಹಾಗು ದಂಡಿನ ನೆರವನ್ನು ಅಲ್ಲಿಯ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಹೇಗೆ ಒದಗಿಸುವರೋ, ಹಾಗೆಯೇ ತಮಗೂ ಒದಗಿಸಬೇಕೆಂದೂ ನಾನಾಸಾಹೇಬರ ಇಚ್ಛೆಯಿರುತ್ತದೆ; ಆದರೆ ನಾನಾಬಗೆಯ ನೆವ ಹೇಳಿ, ನಿಮಗೆ ನಮ್ಮಿಂದ ಆ ನೆರವು ಸಿಗಲಾರದೆಂದು ನಾನು ಅವರಿಗೆ ತಿಳಿಸಿರುತ್ತೇನೆ.”

ಇಷ್ಟಾಗುವ ವರೆಗೆ ರಾಘೋಬನು ಪಿಟ್ಟೆಂದುಸುರದೆ ಸುಮ್ಮನೆ ಕುಳಿತಿದ್ದನು; ಆದರೆ ತಮ್ಮ ದಿಲ್ಲಿಯ ಕಡೆಯ ಸವಾರಿಯಲ್ಲಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ತಮಗೆ ತೋಘು ಹಾಗು ದಂಡಿನ ಸಹಾಯವನ್ನೀಯಬೇಕೆಂದು ಅವನು ಬಗೆಬಗೆಯಿಂದ ಹೇಳಹತ್ತಿದನು. ನಾನು ಅವನಿಗೂ ನನ್ನ ಮೊದಲಿನ ಉತ್ತರವನ್ನೇ ತಿಳಿಸಿದೆನು. ಫೇರಿಯದ ದುರ್ಗದ ಬಗ್ಗೆ ಚರ್ಚಿಸುವದಕ್ಕೊಂದು ಗೋವಿಂದ ಶಿವರಾಮ ಎಂಬುವನು ಹೋಗುವನು. ಅವನಾದರೂ ಬಹುಶಃ ಇದೇ ಮಾತೆತ್ತಬಹುದಾಗಿದೆ; ಆದರೆ ಮೊಗಲರ ನಾಡಿನಲ್ಲಿ ಕೊಲೆ-ಸುಲಿಗೆ ಮಾಡುವ ಮರಾಟರಿಗೆ ನಮ್ಮ ದಂಡುಗಳು ನೆರವಾದರೆ, ಕಂಪನಿ ಸರಕಾರಕ್ಕೆ ಹಲವು ಅಡಚಣೆಗಳುಂಟಾಗಬಹುದಾಗಿದೆ. ನಾನಾಸಾಹೇಬನ ಕಕ್ಕನ ಮಗನಾದ ಸದಾಶಿವರಾವ ಭಾವು ಇವನೇ ಮುಖ್ಯ ಕಾರಭಾರಿಯಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಇವನು ಒಳ್ಳೇ ಕರ್ತೃತ್ವಶಾಲಿಯೂ ಬುದ್ಧಿವಂತನೂ ಆಗಿರುತ್ತಾನೆ; ಅದರಂತೆ ಇವನು ತೀರ ಉತಾವಳಿಯೂ ಆಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಅದರಿಂದ ಪೇಶ್ವೆಯ ದರದಾರದೊಳಗಿನ ಸದಾಶಿವರಾಯನನ್ನು ಸಂಬಾಳಿಸುವದೇ ಮಹತ್ವದ್ದಾಗಿದೆ.”

೧೭೫೯ರಲ್ಲಿ ನಾನಾಸಾಹೇಬನ ಕಡೆಗೆ ಮುಂಬಯಿ ಕೌನ್ಸಿಲ್ಲಿನಿಂದ ವುಯಿ ಲ್ಯುಮ್ ಆ್ಯಂಡ್ರ್ಯೂಪ್ರಾಯಿರು ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ವಕೀಲನು ಕಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟನು. ಅವನಿಗೆ ಆ ಕೌನ್ಸಿಲ್ಲದವರು ಹೀಗೆ ಅಪ್ಪಣೆ ಮಾಡಿ ಕಳಿಸಿದ್ದರು:—

“ಸದ್ಯಕ್ಕೆ ಪೇಶ್ವೆ ದರಬಾರದಲ್ಲಿ ನಾನಾಸಾಹೇಬ ಹಾಗು ಸದಾಶಿವರಾವ ಇವರಲ್ಲಿ ವೈಮನಸ್ಸುಂಟಾಗಿ ಗೊಂದಲವೆದ್ದಿದೆ; ಆದ್ದರಿಂದ ದರಬಾರದ ಬಹು ಜನರು ಕಂಪನೀ ಸರಕಾರಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲವಾಗಬಹುದಾಗಿದೆ; ಆದರೂ ಯಾರನ್ನು ನಂಬಬೇಕು; ಯಾರನ್ನು ನಂಬಬಾರದು? ಎಂಬ ಬಗ್ಗೆ ನೀವು ವಿಚಾರಮಾಡಿ ನಡೆಯತಕ್ಕದ್ದು ಶಂಕರಾಜಪಂತನು ಸದಾಶಿವರಾಯನ ಪತ್ನಕ್ಕೆ ಸೇರಿರುವನು. ಅವನು ನಿಮಗೆ ಅಲ್ಲಿಯ ಅಂತಃಸ್ಥಿತಿಯ ಮಾಹಿತಿಯನ್ನು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಡಬಹುದು; ಆದರೆ ಸುರತದ ಕಡೆಗೆ ತೊಡಗಿರುವ ಅವನ ಧನವು ನಮ್ಮ ಸಹಾಯದಿಂದ ಮರಳಿಸಿಬಹುದೆಂಬ ಆಶೆಯು ಅವನಿಗಿರುವದರಿಂದ, ಅವನು ಒಂದುವೇಳೆ ಕಪಟ ಸ್ನೇಹ ಭಾವವನ್ನು ತೋರಬಹುದಾಗಿದೆ. ರಾಮಾಜಿಪಂತನ ಹೇಳಿಕೆಯು ಮೇರೆಗೆ ಜಂಜೀರೆ ಹಾಗು ಉಂವೇರಿ ಇವುಗಳನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸುವದಕ್ಕೆ ನಾವು ವೇಶ್ವಿಯವರಿಗೆ ಸಹಾಯ ಮಾಡಲಿಲ್ಲೆಂದು ಅವನು ಸಿಬ್ಬಾಗಿರುತ್ತಾನೆ; ಆದರೆ ರಾಮಾಜಿಪಂತನು ಜಂಜೀರೆಯನ್ನು ಮುತ್ತುವ ವರೆಗೆ ನಮಗೆ ಆ ಸುದ್ದಿಯೇ ಹತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ; ಹಾಗು ತೀರ ಆಯತ ಸಮಯಕ್ಕೆ ಅವನು ಗಂಗಾಧರಪಂತನನ್ನು ಮುಂಬಯಿಗೆ ನಮ್ಮ ಕಡೆಗೆ ಕಳಿಸಿದನು. ಹಬಸಿಯ ವಿರುದ್ಧ ನಡೆಯುವದು ನಮಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾಗಿರಲಿಲ್ಲ. ರಾಮಾಜಿಪಂತನು ನಮ್ಮ ಸೌಹಾರ್ಯವನ್ನು ಮೊದಲೇ ಕೇಳಿದ್ದರೆ, ಜಂಜೀರೆಯು ನಿಮ್ಮ ಹಸ್ತಗತವಾಗುವದು ದುಷ್ಕರವೆಂದು ನಾವು ಆಗಲೇ ಅವನಿಗೆ ತಿಳಿಸುತ್ತಿದ್ದೆವು. ನಾನೇನು ಹೇಳಿ ಕೇಳಿ ವ್ಯಾಪಾರಗಳು. ಬೇಕಾದವರು ನಮ್ಮ ಮುಂಬಯಿಗೆ ಬಂದು ನಮ್ಮ ವಶೀಕರಣಗಳಿಗೆ ಮಾಲು ಕೊಂಡುಕೊಳ್ಳಬಹುದು. ಅದರಂತೆಯೇ ಹಬಸಿಯು ಒಯ್ಯುತ್ತಿರುತ್ತಾನೆ; ಆದರೆ ನಾವು ಅವನಿಗೆ ಮದ್ದು-ಗುಂಡುಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಮಾರಿಲ್ಲ. ನಾವು ಮರಾಟರಿಗೆ ಎಂದೂ ಪ್ರತಿಬಂಧ ಮಾಡಿಲ್ಲ. ಇದಲ್ಲದೆ ಪಾಣೇದಿಂದ ಹುಕುಂ ಬರುವ ವರೆಗೆ ಮಾಹಿಮದ ಒತ್ತಿನಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ಮಾಲು ಹೇರುವ ಹಡಗುಗಳಿಗೆ ಬಹಳ ಹೊತ್ತಿನವರೆಗೆ ನಿಲ್ಲುವ ಪ್ರಸಂಗ ಬರುತ್ತಿತ್ತು. ಎಷ್ಟೋ ಪ್ರಸಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಮರಾಟರ ಉಕ್ಕಡಗಳಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ಹಡಗುಪಡೆಯ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ಕೂಡ ರೂಢಿ ಕೊಡಬೇಕಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಇದೆಲ್ಲವನ್ನು ನಾನಾಸಾಹೇಬರಿಗೆ ನೀವು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಸಿ ಹೇಳಿರಿ.

‘ನಾನಾಸಾಹೇಬನು ಸದ್ಯಕ್ಕೆ ಫ್ರೆಂಚರೊಡನೆ ಪತ್ರವ್ಯವಹಾರ ನಡೆಸಿರುತ್ತಾನೆಂದೂ ಮತ್ತು ಜಂಜೀರಾ ಹಾಗು ಉಂದೇರಿಗಳನ್ನು ಸೆಳಕೊಳ್ಳುವ ಬಗ್ಗೆ ಫ್ರೆಂಚರು ವೇಶ್ವಿಯರಿಗೆ ಸಹಾಯ ಮಾಡುವರೆಂದೂ ಕೇಳುತ್ತೇವೆ; ಆದರೆ ಇದು ಅಧಮತನವೆಂದೂ ಕೃತಘ್ನತನವೆಂದೂ ನೀವು ಅವರಿಗೆ ಹೇಳಿರಿ. ಹಾಗಿರದಿದ್ದರೆ ಎಲ್ಲ ಹಡಗು

ಪಡೆಗೆ ಸಿದ್ಧವಿರುವ ಬಗ್ಗೆ ಅಪ್ಪಣೆಯೇಕೆ ಮಾಡಿರುವರೆಂಬ ಬಗ್ಗೆ ಕೇಳಬೇಕು; ಅದ ರಂತೆ ಮಳೆಗಾಲ ತೀರುತ್ತಲೆ ದಮಾಜಿ ಗಾಯಕವಾಡನಿಗೆ ಸುರತದ ಮೇಲೆ ಸಾಗ ಹೋಗಲಿಕ್ಕೆ ಅಪ್ಪಣೆಯೇಕೆ ಮಾಡಿರುವರು? ಸುರತದ ಆಡಳಿತದಲ್ಲಿ ಕಂಪನಿ ಸರ ಕಾರದ ಕೈಯು ರಟ್ಟಿಮುಟ ಸಿಕ್ಕಿವೆಯೆಂಬದನ್ನು ಪೇಶ್ವೆಯವರು ಬಲ್ಲರು. ನಮಗೆ ಮೊಗಲರಿಂದ ದೊರೆತ ಸನದನ್ನು ತಾವು ತುಚ್ಛೀಕರಿಸುವೆವೆಂದು ಪೇಶ್ವೆಯವರು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ; ಆದರೆ ಸ್ವತಃ ಪೇಶ್ವೆಯವರು ಮೊಗಲರಿಂದ ಸಂಪಾದಿಸಿದ ಸನದು ಗಳಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಮಹತ್ವ ಕೊಡುತ್ತಿರುತ್ತಾರೆ. ಸುರತದ ಕೋಟಿಯು ಮೊಗಲರ ಹುಕುಮಿನ ಹಾಗು ಸನದಿನ ಪ್ರಕಾರ ನಮ್ಮ ಸ್ವಾದೀನದಲ್ಲಿರುತ್ತದೆ; ಅಂಥ ಅ ಸುರ ತಕ್ಕೆ ಉಪಸರ್ಗ ಕೊಡುವದು ಪೇಶ್ವೆಯರಿಗೆ ತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲ. ಸುರತದ ನವಾಬನು ಪೇಶ್ವೆಯರ ಹಣವನ್ನು ಸರಿಯಾಗಿ ಕೊಡದಿದ್ದರೆ ನಾವು ಅದನ್ನು ಅವನಿಂದ ಕೊಡಿ ಸುತ್ತೇವೆ; ಆದರೆ ಸುರತದ ಮೇಲೆ ಅವರ ದಂಡು ಎರಿ ಬಂದರೆ, ನಮ್ಮ ದಂಡು ಅದಕ್ಕೆ ಎದುರಾಗುವದೆಂಬದನ್ನು ನಿಶ್ಚಿಣ್ಣವಾಗಿ ತಿಳಿಸಿರಿ. ಬಾಣಕೋಟದ ಈಡೆಗೆ ಮುಂಬ ಯಿಗೆ ಸಮಾಪದಲ್ಲಿ ಬಾಣಕೋಟದ ಹೊರತು ಅವರಿಗೆ ಯಾವುದೊಂದು ದುರ್ಗವು ಬೇಕಾಗಿದ್ದರೆ ನಾವು ಆ ಬಗ್ಗೆ ವಿಚಾರ ಮಾಡುತ್ತೇವೆ. ಹಬಸಿಯ ವಿರುದ್ಧ ಪೇಶ್ವೆ ಯರಿಗೆ ಸಹಾಯ ಮಾಡುವದು ನಮಗೆ ಎಷ್ಟು ದುಸ್ತರವಿದೆಯೆಂಬದನ್ನು ಅವರಿಗೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ವಿವರಿಸಿ ಹೇಳಬೇಕು. ನಾವು ಪೇಶ್ವೆಯವರೊಡನೆ ಸ್ನೇಹಭಾವದಿಂದ ವರ್ತಿಸಬೇಕೆನ್ನುತ್ತೇವೆ; ಆದರೆ ಅದರಿಂದ ಅವಮಾನ ಹಾಗು ಹಾನಿಗಳನ್ನು ಹೊಂದಲಿಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ನಾವು ಸಿದ್ಧರಿರುವದಿಲ್ಲ.”

ನಿಮ್ಮ ನೆರವಿಗಾಗಿ ಟಾಮಸ್ ಮಾಸ್ಪಿನ್ ಇವನನ್ನು ಪುಣೆಗೆ ಕಳುಹಿಸುತ್ತೇವೆ. ಅವನನ್ನು ಪುಣೆಯಲ್ಲೇ ಇಟ್ಟು, ನಾನಾ ಹಾಗು ಸದೋಬಾ ಇವರಿಗೆ ಆಗಾಗ್ಗೆ ಭೆಟ್ಟಿ ಯಾಗಿ ಮಾತನಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲವಾಗುವಂತೆ ಅವನಿಗೊಬ್ಬ ದುಭಾಷಿಯನ್ನು ಗೊತ್ತುಮಾಡಿಕೊಡಿರಿ.

ವುಯಲ್ಯನ್ ಪ್ರಾಯಿಜನು ೨೪ನೇ ಆಗಸ್ಟಿಗೆ ಮುಂಬಯಿಯಿಂದ ಹೊರ ಟನು. ಅವನು ಪುಣೆಯ ಸಂಗಮಕ್ಕೆ ೪ನೇ ಸಪ್ಟಂಬರಕ್ಕೆ ಬಂದು ತಲುಪಿದನು. 'ಪೇಶ್ವೆಯರಿಗೆ ಸುದ್ದಿ ಕಳಿಸಿದ ಬಳಿಕ ಸದಾಶಿವರಾವ ಭಾವುನ ಕಡೆಯಿಂದ ಬಾಬಾ ಚಿಟಣವೀಸನು ಸಾಹೇಬನ ಸಮಾಚಾರಕ್ಕೆ ಕಳಸಲ್ಪಟ್ಟನು. ಆ ಸಾಹೇಬನು ಸೋಮವಾರಪೇಟಿಯೊಳಗಿನ ಒಬ್ಬ ವಣಿಕನ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಇಳಿಯುವ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಯಾಯಿತು. ಅಲ್ಲಿ ನಾನಾಸಾಹೇಬ, ಸದಾಶಿವರಾವ ಭಾವು, ರಾಘೋಬಾ, ವಿಶ್ವಾಸ ರಾವ ಇವರು ಆ ವಕೀಲನಿಗೆ ಭೆಟ್ಟಿಯಾದರು. ನಾನಾಸಾಹೇಬರು ಹೊರಟು ಹೋದ ಮೇಲೆ ಭಾವುವು ಆ ಸಾಹೇಬನ ಕೂಡ ಬಹಳ ಹೊತ್ತಿನವರೆಗೆ ಮಾತು- ಕಥೆಗಳಾಡಿದನು. ಹಬಸಿಯ ವಿರುದ್ಧ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ತಮಗೆ ನೆರವಾಗದ ಬಗ್ಗೆ ದರ ಬಾರದ ಜನರೆಲ್ಲ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಮೇಲೆ ಸಿಟ್ಟಾಗಿದ್ದರು.

ತಾ. ೨೪ಕ್ಕೆ ನಾನಾಸಾಹೇಬನು ಮತ್ತೆ ಆ ವಕೀಲನಿಗೆ ಭೆಟ್ಟಿಕೊಟ್ಟನು; ಆದರೆ ಆ ಭೆಟ್ಟಿಯಿಂದ ಪ್ರಯೋಜನವೇನೂ ಆಗಲಿಲ್ಲ. ಗೋವಿಂದ ಶಿವರಾಮನು ಆ ವಕೀಲನಿಗೆ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಬೆದರಿಸಿದನು; ಹಾಗೂ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ವ್ಯಾಪಾರಕ್ಕೆ ಅಡ್ಡಿಯನ್ನುಂಟು ಮಾಡಿ, ಠಾಣೆಯ ವಸೂಲಿಯನ್ನು ಮುಂಗೈ ಕಸುವಿನಿಂದ ಪಡೆಕೊಳ್ಳುವ ಸತ್ತೆಯು ಪೇಶ್ವೆಯರಲ್ಲಿದೆಯೆಂಬುದನ್ನು ಅವನಿಗೆ ಭಾಸವಾಗಗೊಟ್ಟನು. ಆಗ ಆ ವಕೀಲನು ಅವನಿಗೆ ಹೇಳಿದನೇನೆಂದರೆ:—“ಪೇಶ್ವೆಯರ ಶತ್ರುಗಳು ಇಂಗ್ಲಿಷರೊಡನೆ ಒಪ್ಪಂದ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲಿಕ್ಕೆ ಒಂಟಿಗಾಲಿನಿಂದ ಸಿದ್ಧರುತ್ತಾರೆ. ಈಗ ಪೇಶ್ವೆಯರು ನಮ್ಮೊಡನೆ ಸಲಹೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳದಿದ್ದರೆ, ನಾವು ಅವರನ್ನು ಕೂಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ.” ಮತ್ತೊಂದು ದಿನ ಆ ವಕೀಲನು ಗೋವಿಂದ ಶಿವರಾಮನನ್ನು ಕುರಿತು: ಸಾಷ್ಟಿ, ವಿಜಯದುರ್ಗಗಳನ್ನು ನಮಗೆ ಕೊಟ್ಟು ಸುರತದ ವಸೂಲಿನ ಹಕ್ಕನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಕೊಟ್ಟರೆ ಮಾತ್ರ ಜಂಜೀರೆಯನ್ನು ತಕ್ಕೊಳ್ಳುವದಕ್ಕೆ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ನಿಮಗೆ ವೆಂವಾಗಬಹುದು, ಎಂದು ಆಡಿ ತೋರಿಸಿದನು; ಆದರೆ ಆ ಸಂಗತಿಯು ಗೋವಿಂದ ಶಿವರಾಮನಿಗೆ ಎಳ್ಳಷ್ಟೂ ಸೇರಲಿಲ್ಲ. ಆ ವಕೀಲನು ಆ ಕಾರಭಾರಿಯ ಕೂಡ ಗುಜರಾಥ ಪ್ರಾಂತದ ಬಗ್ಗೆ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಚರ್ಚಿಸಿದನು. ೧೩ನೇ ಅಕ್ಟೋಬರಕ್ಕೆ ಸದಾಶಿವರಾವ ಭಾವುವು ಸವಾರಿಯ ಮೇಲೆ ಸಾಗಿ ಊರ ಹೊರಗಿನ ತನ್ನ ಡೇರೆಗೆ ದಾಖಲಾದನು. ಮುಂದೆ ತಾ|| ೧೬ಕ್ಕೆ ಆ ವಕೀಲನು ನಾನಾಸಾಹೇಬನನ್ನು ಪರ್ವತೀ ಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲೆ ಕಂಡನು. ಅದರಂತೆ ತಾ|| ೨೨ಕ್ಕೂ ಅವರವರಿಗೆ ಮತ್ತೆ ಭೆಟ್ಟಿಯಾಯಿತು; ಆದರೂ ಜಂಜೀರಾದ ಪ್ರಕರ್ಣವು ನಿಕಾಲೆಯಾಗಲಿಲ್ಲ. ಕಡೆಗೆ ನಾನಾಸಾಹೇಬನು ಆ ಇಂಗ್ಲಿಷ ವಕೀಲನಿಗೆ ಒಂದು ಚಲೋ ಕುದುರೆ ಹಾಗೂ ಶಿರಸ್ತ್ರಾಣಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಅವನನ್ನು ಸನ್ಮಾನಿಸಿ ಕಳಿಸಿದನು. ಈ ಬಗೆಯಾಗಿ ಆಗ ಆ ವಕೀಲನಿಂದ ಏನೂ ಕೆಲಸವಾಗದೆ ಅವನು ೨೩ನೇ ಅಕ್ಟೋಬರಕ್ಕೆ ಮುಂಬಯಿಗೆ ತಿರುಗಿ ಬಂದನು.

೧೭೬೭ರಲ್ಲಿ ಟಾಮಸ್ ಮಾಸ್ಟಿನ್ ನೆಂಬುವನನ್ನು ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಪೇಶ್ವೆಯರ ಕಡೆಗೆ ಕಳಿಸಿದರು. ಆ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಪುಣೆಯಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡ ಮಾಧವರಾಯರು ಪೇಶ್ವೆಯ ಪಟ್ಟದಲ್ಲಿದ್ದರು. ಮಾಸ್ಟಿನ್‌ನಿಗೆ ಮುಂಬಯಿಯ ಕೌನ್ಸಿಲ್ಲದವರು ಹೀಗೆಹೇಳಿ ಕಳಿಸಿದ್ದರು: “ಈಗಲೂ ನಮ್ಮ ಮಾಲಿಗೆ ಅಡ್ಡಿಯುಂಟಾಗಿ ಅದು ಎಷ್ಟೋ ಬಂದರಗಳಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದು ಬಿಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಈ ಅಡ್ಡಿಯು ಪರಿಹಾರವಾಗಬೇಕೆಂಬ ಮುಂಬಯಿ ಗವರ್ನರನು ಏನಂತಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡ ಮೇರೆಗೆ ಏಸಾಜಿಪಂತನಿಗೆ ಅದನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವ ಬಗ್ಗೆ ಅವರಿಂದ ಅಪ್ಪಣೆಯು ಹೊರಟಿದ್ದಿತು. ಆ ಹುಕುಮಿನ ಅಮಲಬಜಾವಣಿಯಾಗಬೇಕೆಂದು ಕೇಳಿಕೊಳ್ಳುವ ಸಲುವಾಗಿ ನಾನು ಮುಂಬಯಿಯಿಂದ ತಮ್ಮೆಡೆಗೆ ಬಂದಿರುತ್ತೇನೆಂದು ನೀವು ಅವರಿಗೆ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಭಾಸವಾಗಗೊಡತಕ್ಕದ್ದು. ಅಲ್ಲದೆ ಇದಕ್ಕೂ ಎಷ್ಟೋ ಮಹತ್ವದ ಕೆಲಸಗಳನ್ನು ನೀವು ಅಲ್ಲಿ ಮಾಡಬೇಕಾಗಿದೆ.

ವಿಜಯದುರ್ಗವು ಹಸ್ತಗತವಾದಾಗ ಅಂಗ್ರೇಜರ ಮಕ್ಕಳು ನಮ್ಮ ಸ್ವಾಧೀನರಾದರು. ಅವರು ನಮಗೆ ರಕ್ಷಣಾಗತರಾದುದರಿಂದಲೇ ನಾವು ಅವರನ್ನು ನಮ್ಮ ಬಳಿಯಲ್ಲಿಟ್ಟು ಕೊಂಡೆವು. ಸುಮ್ಮನೆ ಇಂಥ ಜನರನ್ನು ಬಂಧಿಗಳೆಂದು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ನಿಷ್ಕಾರಣವಾದ ಖರ್ಚನ್ನು ಅದಾರು ಮಾಡಬಲ್ಲರೆಂಬದನ್ನು ಪೇಶ್ವೆಯರಿಗೆ ಬಿಚ್ಚಿ ಹೇಳಿ.

ಮರಾಟರ ವರ್ಚಸ್ಸು ದಿನದಿನಕ್ಕೆ ಬೆಳೆಯುತ್ತಿದ್ದು, ಅದು ಒಳ್ಳೆ ಅನಿಷ್ಟಕರ ಸಂಗತಿಯೆಂಬದು ನಮಗೆ ಗೊತ್ತಿತ್ತು. ಮದ್ರಾಸ, ಬಂಗಾಲ ಕಡೆಯ ನಮ್ಮ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ಇದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಭಯಗೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವರು; ಆದರೆ ಇತ್ತೀಚೆಗೆ ನಿಜಾಮ ಅಲ್ಲಿ ಹಾಗು ಹೈದರ ಅಲ್ಲಿ ಇವರಲ್ಲಿ ಮೈತ್ರಿಯುಂಟಾಗಿರುವದರಿಂದ, ನಾವು ಈಗ ಮರಾಟರೊಡನೆ ಸ್ನೇಹ ಬೆಳೆಸಲೇ ಬೇಕಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಬೇಕಾದರೆ ನಾವು ಮರಾಟರಿಗೆ ಬೇದನೂರು ಹಾಗು ಸಾವಿರಗಳನ್ನು ಕೊಡುತ್ತೇವೆ; ಆದರೆ ಅವುಗಳ ಬದಲು ಸಾಷ್ಟೀ ಹಾಗು ವಸಯಿಗಳನ್ನು ಮರಾಟರು ನಮಗೆ ಕೊಡಲಿಕ್ಕೆ ಬೇಕು; ಅಲ್ಲದೆ ಸುರತದ ಮೇಲಿನ ತಮ್ಮ ಹಕ್ಕನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಕೊಟ್ಟು, ಪೇಶ್ವೆಯ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಬೇಕಾದಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ವಖಾರುಗಳನ್ನು ಡಗೊಡಬೇಕು. ಕರ್ನಾಟಕವೊಳಗಿನ ಮೆಣಸು, ಯಾಲಕ್ಕಿ, ಚಂದನಗಳ ವ್ಯಾಪಾರದ ವಂಶಪರಂಪರೆಯ ಹಕ್ಕನ್ನು ನಮಗೆ ಕೊಡಬೇಕು. ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಸಾಷ್ಟಿಯು ನಮ್ಮ ಹಸ್ತಗತವಾಗಬೇಕಾಗಿದೆ. ಮರಾಟರೊಡನೆ ಸ್ನೇಹ ಬೆಳೆಸಿ ಅವರ ಸತ್ತ ಬೆಳೆಯಗೊಡುವದು ನಮಗೆ ಅನಿಷ್ಟಕರವಾಗಿದ್ದರೂ, ಸದ್ಯಕ್ಕೆ ಅದರ ಹೊರತು ಗತ್ಯಂತರವೇ ಇಲ್ಲದಾಗಿದೆ.”

ಅನೆಯ ಪರಿಚ್ಛೇದ.

ಮಾಧವರಾಯನ ಕಾಲ.

—೦೦—

“ಮಾಧವರಾಯ-ರಘುನಾಥರಾಯರ ಒಳ ಜಗಳದ ಮೂಲಕ ಮಾಧವರಾಯನ ಮನಸ್ಸು ಉದಾಸವಾಗಿದ್ದರೆ, ಪೇಶ್ವೆಯರ ಮನಸ್ಸನ್ನೊಲಿಸಿಕೊಳ್ಳುವದು ನಮಗೆ ಅಷ್ಟೇನೂ ಅವಶ್ಯಕವಾಗಲಾರದು; ಆದುವರಿಂದ ಆ ದರ್ಬಾರದ ಸ್ಥಿತಿಗತಿಗಳನ್ನರಿತು, ಪೇಶ್ವೆಯರು ನಮಗೆ ಕೊಡಲಿಕ್ಕೆ ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತಿದ್ದರೆ, ಪ್ರಸಂಗ ಬಿದ್ದಾಗ ಮದ್ರಾಸದ ಕಡೆಗೆ ನಮಗೆ ಎಷ್ಟು ದಂಡನ್ನು ನೀವು ಪೂರೈಸಬಲ್ಲರೆಂಬದನ್ನು ನೋಡಲು ಅವರಿಗೆ ಕೇಳಬೇಕು. ಅದಕ್ಕೆ ಅವರಿಂದ ಏನು ಉತ್ತರ ಬರುವದೋ, ಅದರ ಮೇಲಿಂದ ಅಲ್ಲಿಯ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪರೀಕ್ಷಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

“ಮಾಧವರಾವ ಹಾಗು ರಘುನಾಥರಾವ ಇವರಿಬ್ಬರ ಕಡೆಯಿಂದಲೂ ಮುಂಬಯಿಯ ಗವರ್ನರನ ಕಡೆಗೆ ನಜರಾಣಿ ಮತ್ತು ಮಿತ್ರತ್ವದ ಪತ್ರಗಳನ್ನು ತಕ್ಕೊಂಡ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಜನರು ಕಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದರು. ಇದರ ಮೇಲಿಂದ ಪೇಶ್ವೆಯವರಿಗೆ,

ವಿಶೇಷವಾಗಿ ರಘುನಾಥರಾಯನಿಗೆ-ನಮ್ಮ ಸಹಾಯವು ಬೇಕಿರುವಂತೆ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಕಕ್ಕ-ಮಕ್ಕಳಲ್ಲಿಯ ಶತ್ರುತ್ವವು ಅಳಿದಿರುವಂತೆ ಶೋರುವದು ನಿಜವಲ್ಲ. ನಮ್ಮ ಈ ತರ್ಕವು ದಿಟವೇನೆಂಬದನ್ನು ನೀವು ಶೋಧಮಾಡಿ ತಿಳಿಸಿದರೆ ನಮಗೆ ಬಹಳ ಸಂತೋಷವಾಗುವದು. ಈ ಕಕ್ಕ-ಮಕ್ಕಳ ವಿಶುಷ್ಯತೆಯ ಹೊರತು ಇಂಥದೇ ಬೇರೊಂದು ದೊಡ್ಡ ಗೃಹಕಲಹವಿದ್ದು, ಅದರಿಂದ ಅವರ ಮುಲುಖಗಿರಿ ವೃತ್ತಿಯ ಬರುವಂತಿದ್ದರೆ, ಅದನ್ನೂ ಬರೆದು ತಿಳಿಸಬೇಕು. ಒಂದುವೇಳೆ ನಿಜಾಮ ಇಲ್ಲವೆ ನೈದರ ಇವರ ಕಡೆಯ ವಕೀಲರು ಇಷ್ಟರೊಳಗೇ ಬಂದು ಪೇಶ್ವೆಯರ ಅನುಕೂಲತೆಯನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿದ್ದರೆ, ಇದರಿಂದ ಖಂಡಿತವಾಗಿ ಅನಿಷ್ಟವಾಗುವದೆಂದು ನೀವು ಪೇಶ್ವೆಯರಿಗೆ ನಾನಾಪ್ರಕಾರಗಳಿಂದ ತಿಳಿಹೇಳಿರಿ. ಈ ಪತ್ರದೊಡನೆ ನಜರಾಣಿಗಳು ಕಳಿಸಿರುತ್ತವೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿಯ ರಾಘೋಬನಿಗೆ ಕೊಡತಕ್ಕ ನಜರಾಣಿಯನ್ನು ನಾಶಿಕದ ನಿಮ್ಮ ಸಹಾಯಕರಾದ ಜಾರ್ಲಸ ಬ್ರೀಮರೊಡನೆ ಕಳಿಸಬೇಕು; ಹಾಗು ಪೇಶ್ವೆ ಮತ್ತು ರಾಘೋಬಾ ಇವರು ತಾವಾಗಿಯೇ ನಮ್ಮ ಕೂಡ ಒಪ್ಪಂದ ಮಾಡಿ ಕೊಳ್ಳುವಂತಹ ಪ್ರಸಂಗಗಳನ್ನುಂಟು ಮಾಡುತ್ತಿರಬೇಕು.”

೧೭೬೭ನೇ ನವಂಬರ ೧೯ನೇ ತಾರೀಖಿನ ದಿನ ಮಾಸ್ಕಿನ್ ಸಾಹೇಬನು ಮುಂಬಯಿಯಿಂದ ಹೊರಟನು. ಪನವೇಲದ ಆಪಾತದಲ್ಲಿ ಹೋದ ಬಳಿಕ ಪೇಶ ವೆಯ ಅತಿಥಿಯಂತೆ ಅವನು ನಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟನು. ವೇಲಾಪುರದ ಕೋಟೆಯ ಹತ್ತರ ಅವನಿಗೆ ತೋಪಿನ ಹಾಗು ಕಹಳೆಯ ಸನಾ ನವು ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಪನ ವೇಲದಲ್ಲಿ ದಾದೋಪಂತನು ಅವನ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನಿಟ್ಟಿದ್ದನು; ಮತ್ತು ಅಲ್ಲಿಂದ ಮುಂದೆ ಪೇಶ್ವೆಯರ ಬಿಟ್ಟೇ ಜನರು ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ವಸತಿಯ ಮಾಡುತ್ತ, ಅವನ ಎಲ್ಲ ಸಾಮಾನುಗಳನ್ನು ಪುಣೆಗೆ ತಲುಪಿಸಿದರು. ಮಾಸ್ಕಿನ ಸಾಹೇಬನ ಸಾಮಾನುಗಳು ಬಹಳವಾಗಿದ್ದರಿಂದ, ಅವನ್ನೆಲ್ಲ ಒಯ್ಯಲು ೫೦ ಬಿಟ್ಟೇ ಆಳುಗಳು ಹತ್ತುತ್ತಿದ್ದವು. ೨೯ನೇ ತಾರೀಖಿಗೆ ಮಾಸ್ಕಿನ ಸಾಹೇಬನು ಗಣೇಶವಿಂಡಿಗೆ ಬಂದು ಮುಟ್ಟಿದನು; ಮತ್ತು ಪೇಶ್ವೆ ಮಾಧವರಾಯನ ಕಡೆಯಿಂದ ಚಿಟಣೀಸ ರಾಮಾಜಿಪಂತನು ಬಂದು ಭಿಟ್ಟಿಯಾದ ತರುವಾಯ, ಪಟ್ಟಣದಲ್ಲಿದ್ದ ಗೋವಿಂದ ಶಿವರಾಮ ಎಂಬವರ ತೋಟ ದಲ್ಲಿ ಅವನಿಗೆ ಇಳಕೊಳ್ಳಲಿಕ್ಕೆ ಸ್ಥಳ ಕೊಟ್ಟರು. ಅಲ್ಲಿ ಇದ್ದು ಪೇಶ್ವೆಯ ಭಿಟ್ಟಿಯು ಇಂದು ಆದೀತು, ನಾಳೆ ಆದೀತೆಂದು ದಾರಿಯ ಕಾಯುತ್ತ ಅವನು ಕುಳಿತುಕೊಂಡನು. ಕಡೆಗೆ ಡಿಶಂಬರ ೩ನೇ ತಾರೀಖಿನ ದಿನ ಶನಿವಾರ ವಾಡೆಯಲ್ಲಿಯ ದರಬಾರದ ವಿವಾಣಖಾನೆಯಲ್ಲಿ ಭಿಟ್ಟಿಯಾಯಿತು. ಮೊದಲನೇ ಭಿಟ್ಟಿಯು ಕೇವಲ ಔಪಚಾರಿಕ ಮಾತು-ಕಥೆಗಳಲ್ಲಿ ಮುಗಿದ ತರುವಾಯ, ಮಾಸ್ಕಿನ ಸಾಹೇಬನು ಪೇಶವೆಗೆ ಕಾಣಿಕೆಯಾಗಿ ತಂದ ಸಾಮಾನುಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಿದನು.

ಮಾಸ್ಕಿನ ಸಾಹೇಬನು ಮಾಧವರಾಯನಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸಿದ ಕಾಣಿಕೆಯ ಸಾಮಾನುಗಳು ಹೀಗೆ ಇದ್ದವು: ೧ ಕುದುರೆ ೧ ಗಡಿಯಾರ ೧ ಬಂಗಾರದ ಅತ್ತರದಾಣೆ

೧ ಸುಗಂಧ ಎಣ್ಣೆಯ ಶೀಸೆ ೨ ಶಾಲು ೧ ಕೆನಕಾಪಿನ ಅರಿವೆ ೧ ಬೇಟಿಯಾಡುವ ಬಂದೂಕು ೧ ಜೋಡು ಪಿಷ್ಟುಲು ೧ ಪೋಷಾಕು ೪ ವಾರ ಹಸರು ಮುಖಮಲ ೬ ವಾರ ಗುಲಾಬೀ ಮುಖಮಲ ೨ ಕುದುರೆಸವಾರರ ಚಬಕಲ ಗುಲಾಬೀ ಅತ್ತರಿನ ಶೀಸೆಗಳು ೪ ವಾರ ಜರತಾರೀ ಅರಿವೆ. ಇವುಗಳ ಹೊತ್ತು ಪೇಶನೆ ನಾರಾಯಣ ರಾಯನಿಗೆ ೧ ಬಂಗಾರದ ಸರಪಳಿ ೧ ಪೋಷಾಕು ೧ ಬೆಳ್ಳಿಯ ಆಕಳು ೨ ಶಾಲು ೨ ಕೆನಕಾಪಿನ ಧಾನು ಮತ್ತು ೧ ಚಬಕ.

ಇಂಗ್ಲಿಷ ವಕೀಲನ ಭಿಟ್ಟಿಯನ್ನು ಶುಭಮುಹೂರ್ತದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ತಡೆದದ್ದರಿಂದ ಮೊದಲಿನ ಭಿಟ್ಟಿಗೆ ಇಷ್ಟು ಅವಧಿ ಹತ್ತುತು; ಆದರೆ ಮುಂದೆಯಾದರೂ ಪೇಶವೆಯ ಭಿಟ್ಟಿಯನ್ನು ಬೇಗನೆ ತಕ್ಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದೂ, ಮಾತು-ಕತೆಗಳಾಡಬೇಕೆಂದೂ ಮಾಸ್ಟ್ರನ್ ಸಾಹೇಬನು ಗೋವಿಂದ ಶಿವರಾಮನಿಂದಲೂ ರಾಮಾಜಿ ಪಂತನಿಂದಲೂ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಮಧ್ಯಸ್ಥಿಕೆ ಮಾಡಬೇಕಾಯಿತು. ಇಂದು ಊರಲ್ಲಿ ಮದುವೆಯಿದೆ, ನಾಳೆ ವಾಡೆಯಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಭೋಜನವಿದೆ ಮುಂತಾದ ಹಲವು ಕಾರಣಗಳಿಂದ ಪುನಃ ನಾಲ್ಕೈದು ದಿನಗಳ ವರೆಗೆ ಪೇಶವೆ-ಮಾಸ್ಟ್ರನ್ನರ ಭಿಟ್ಟಿಯಾಗಲಿಲ್ಲ. ೬ನೇ ತಾರೀಖಿನ ದಿನ ಮಾಸ್ಟ್ರನ ಸಾಹೇಬನು ಮುಂಬಯಿಯ ಗವರ್ನರನಿಗೆ ತನಗೆ ತಿಳಿದುಬಂದ ಕಚ್ಚಾ ಸಂಗತಿಯ ಪತ್ರವನ್ನು ಬರೆದನು; ಅದರಲ್ಲಿವನು ಕೆಳಗಿನ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ಕಾಣಿಸಿದ್ದನು:—

“ಗೋಪಿಕಾಬಾಯಿಯ ಕಿವಿಮಾತಿನಿಂದ ರಾಘೋಬನನ್ನು ಸಮಕ್ಷಮ ಭಿಟ್ಟಿಯಾದಾಗಲೇ ಕೈದು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಮಾಧವರಾಯನು ವಿಚಾರ ಮಾಡಿದ್ದನು; ಆದರೆ ಸಖಾರಾಮ ಬಾಪುವಿನ ಮಧ್ಯಸ್ಥಿಕೆಯಿಂದ ಕಕ್ಕ-ಮಕ್ಕಳಲ್ಲಿ ಅಷ್ಟರಮಟ್ಟಿಗೆ ಸಂಧಾನವಾಯಿತು. ಪೇಶ್ವೆಯು ರಘುನಾಥರಾಯನಿಗೆ ನಾಶಿಕ ತ್ರೈಲೋಕದ ಸುತ್ತಲಿನ ೧೩ ಲಕ್ಷ ದೆಲೆ ಬಾಳುವ ಜಹಗೀರನ್ನೂ ಮತ್ತು ಕೆಲವು ಕೋಟೆಗಳನ್ನೂ ಕೊಡಬೇಕು. ರಾಘೋಬನ ಸೈನ್ಯದ ಬಾಕಿ ನಿಂತಂಥ ೨೫ ಲಕ್ಷ ಸಂಬಳವನ್ನು ಕೊಡುವದರ ಸಲುವಾಗಿ ಪೇಶ್ವೆಯು ಜಾಮೀನು ಕೊಡಬೇಕು; ಮತ್ತು ರಾಘೋಬನು ರಾಜ್ಯಕಾರಭಾರದಲ್ಲಿ ಕೈಹಾಕದೆ ಸುಮ್ಮನಿರಬೇಕು, ಎಂದು ಸಂಧಾನದ ಕಲಮುಗಳಿವೆ. ಈ ಸಂಧಾನವು ಕಡೆತನಕ ನಿಲ್ಲುವದೆಂದು ಮಾತ್ರ ಯಾರಿಗೂ ಅನಿಸುವದಿಲ್ಲ; ಆದರೆ ಸದ್ಯಕ್ಕಾದರೂ ಈ ರೀತಿಯಿಂದ ನ್ಯಾಯವು ಮುರಿಯಿತು. ಜಾಟರು ಮಹದಾಜಿ ಶಿಂದೆಯನ್ನು ಸೋಲಿಸಿದ್ದರಿಂದ ತುಕೋಜಿ ಹೋಳಕರ, ನಾರೋ ಶಂಕರ, ಶಿವಾಜಿ ವಿಠಲ, ವಿಂಚೂರಕರ ಇವರು ಶಿಂದೆಯ ಸಹಾಯಕ್ಕೆ ಹಿಂದುಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಹೋಗುವವರಿದ್ದಾರೆ.” ಇದಲ್ಲದೆ ಕರ್ನಾಟಕದ ಮೇಲೆ ದಾಳಿ ಯಿಕ್ಕುವ ಸನ್ನಾಹದ ಸಂಗತಿಯನ್ನೂ ಆ ಪತ್ರದಲ್ಲಿ ಬರೆದಿದ್ದನಲ್ಲದೆ “ಮಾಧವರಾವ ಪೇಶ್ವೆಯು ಜಂಜೀರಿಯನ್ನು ತಕ್ಕೊಳ್ಳುವ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಕೊಂಕಣಕ್ಕೆ ಸ್ವತಃ ಹೋಗುವವನಿದ್ದಾನೆ; ತ್ರೈಲೋಕರಾವ ಮಾಮಾನು ಕಾಶಿ-ಪ್ರಯಾಗಗಳ ಯಾತ್ರೆಗೆ

ಹೋದಾಗ ಅಲ್ಲಿಯ ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ಭೆಟ್ಟಿಯಾದನು. ಇಂಗ್ಲಿಷರೂ ಮರಾಟರೂ ಸುರಾಜುದೌಲನೂ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಜಾಟಿ ಮತ್ತು ರೋಹಿಲರ ಸಮಾಚಾರ ತಕ್ಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ಮಾತಾಡಿದರೆಂದು ಇಲ್ಲಿ ಸುದ್ದಿಯಿದೆ. ರಾಜಾಪುರದಲ್ಲಿ ಇಂಗ್ಲಿಷ ಸೈನ್ಯವು ಸೋತಿದೊಡ್ಡ ಒಬ್ಬ ಅಧಿಕಾರಿ ಮತ್ತು ನೂರಾರು ಸೈನಿಕರು ಸಮರಾಂಗಣದಲ್ಲಿ ಮಡಿದರೆಂದೂ ಪುಣೆಯಲ್ಲಿ ವದಂತಿಯಿದೆ.” ಮುಂತಾದ ಸುದ್ದಿಯೂ ಆ ಪತ್ರದಲ್ಲಿತ್ತು. ೭ನೇ ತಾರೀಖಿನ ದಿನ ಮಾಸ್ಕಿನ ಸಾಹೇಬನು ನಾನಾಫಡಣೇಸನಿಗೆ ಭೆಟ್ಟಿಯಾಗಿ, ಪೇಶ್ವೆಯರ ಭೆಟ್ಟಿಯನ್ನು ಪುನಃ ಮಾಡಿಸಿರೆಂದು ಅವನಿಗೆ ಬೇಡಿಕೊಂಡನು. ಇಂದು ಪೇಶ್ವೆಯರು ಭೇವೂರಿಗೆ ದೇವದರ್ಶನದ ಸಲುವಾಗಿ ಹೋಗುವವರಿದ್ದಾರೆ, ನಾಳೆ ತುಕೋಜಿಯನ್ನು ಹಿಂದುಸ್ತಾನಕ್ಕೆ ರವಾನಿಸುವದಿದೆ, ನಾಡದ್ದು ಗೋವಿಂದ ಶಿವರಾಮನ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಲಗ್ನದ ಮೇಜವಾನಿ ಮತ್ತು ಸಮಾರಾಧನೆಗಳಾಗತಕ್ಕವಿರುವದರಿಂದ ಪೇಶ್ವೆಯರ ದರುಶನವಾಗುವದಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಕೆಲದಿನಗಳು ಕಳೆದ ಮೇಲೆ ಕಡೆಗೆ ೧೧ನೇ ತಾರೀಖಿಗೆ ಅವರ ಭೆಟ್ಟಿಯಾಯಿತು. ಈ ಪ್ರಸಂಗದಲ್ಲಿ ಸಖಾರಾಮಬಾಪುವೂ, ಫಡಣವೀಸ ಮೋರೋಬನೂ ಬಂದಿದ್ದರು. ಈ ಸಮ್ಮೇಲನದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯ ಕೆಲಸದ ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಮಾತುಹೊರಟಿತು; ಇದರಲ್ಲಿ ಪೇಶವೆಯ ವತಿಯಿಂದ ಒಂದು ಇಲಾಖೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ಇಂಗ್ಲಿಷ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ಒಪ್ಪಿದ ಒಪ್ಪಂದದ ಕರಾರನ್ನು ಇನ್ನುಳಿದ ಇಲಾಖೆಯೊಳಗಿನ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಒಪ್ಪುವರೋ ಹೇಗಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಯು ವಿಚಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಅದಕ್ಕೆ ಮಾಸ್ಕಿನಸಾಹೇಬನು, “ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಇಲಾಖೆಯೊಳಗಿನ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ಸ್ವತಂತ್ರರುತ್ತಾರೆ; ಆದರೆ ಕಂಪನಿಯ ಹಿತದ ವಿಷಯವಿದ್ದರ ಒಬ್ಬರ ಮಾತನ್ನೊಬ್ಬರು ಕೇಳುತ್ತಾರೆ!” ಎನ್ನಲು, ಕಡೆಗೆ ಕರ್ನಾಟಕದಿಂದ ಮರಾಟಾ ಸರದಾರನು ತಿರುಗಿ ಬರುವ ವರೆಗೆ ನಿಶ್ಚಿತವಾಗಿ ಏನೂ ಹೇಳಲು ಬರುವಂತಿಲ್ಲೆಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಎರಡನೆಯ ದಿನ ಮಾಸ್ಕಿನಸಾಹೇಬನು ಗೋವಿಂದ ಶಿವರಾಮನಿಗೆ ಭೆಟ್ಟಿಯಾದನು; ಮತ್ತು “ನಿಜಾಮನ ಇಲ್ಲವೆ ಹೈದರಾಬಾದಿನ ಗೆಳತನ ಮಾಡುವದರಿಂದ ಪೇಶವೆಯರಿಗೆ ಲಾಭವಿಲ್ಲ; ಆದರೆ ನಾವು ಇಂಗ್ಲಿಷರು ವಚನಬದ್ಧರಿರುವದರಿಂದ ನಮ್ಮ ಕೂಡ ಒಪ್ಪಂದ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವದರಲ್ಲಿ ಇವರ ಹಿತವಿದೆ” ಎಂದು ಸೂಚಿಸಿದನು. ಸಖಾರಾಮ ಬಾಪುವು ದರಬಾರದೊಳಗಿನ ಮುಖ್ಯ ಮುತ್ಸದ್ದಿಯಿದ್ದುದರಿಂದ, ಮಾಸ್ಕಿನಸಾಹೇಬನು ಅವನ ಭೆಟ್ಟಿಯಾಗಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿದನು; ಆದರೆ ಅದು ಕೈಗೊಡಲಿಲ್ಲ. ಇಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಕರ್ನಾಟಕದಿಂದ ಪತ್ರ ಬಂದಿತು; ಹಾಗೂ ಮುಂಬಯಿಯವರು ಮಾಸ್ಕಿನಸಾಹೇಬನಿಗೆ ಮುಂದಿನಂತೆ ಅಪ್ಪಣೆ ಕಳಿಸಿದರು—“ಕರ್ನಾಟಕದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪೇಶವೆಯು ಯಾವ ಪಕ್ಷವನ್ನೂ ಹಿಡಿಯದೆ ಸುಮ್ಮನೆ ಕುಳಿತರೆ, ಅದರಲ್ಲಿ ನಮಗೆ ಲಾಭವಿದೆ. ಕಡೆಗೆ ಅವನು ಸುಮ್ಮನಾದರೂ ಕುಳ್ಳಿರುವಂತೆ ನೀವು ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಮಾಡಿರಿ. ಪೇಶವೆಯು ನಮ್ಮ ಸ್ನೇಹ ಬಿಟ್ಟು, ಹೈದರಾಬಾದಿನ ಅಥವಾ ನಿಜಾಮನನ್ನು ಕೂಡಿದರೆ ವರ್ಷಾದೊಳಗಿನ

ಭೋಸಲೆಯು ನಮ್ಮ ಸ್ನೇಹ ಮಾಡಲು ತವಕಿಸುತ್ತಾನೆಂದೂ ಆಗ ನಾವು ಅವನನ್ನು ಕೂಡಬೇಕಾಗುವದೆಂದೂ, ಹೇಳಿ ನೀವು ಪೇಶವೆಯನ್ನು ಬಿಡರಿಸಿರಿ.” ಇಷ್ಟಾದ ಮೇಲೆ, ಅಂದರೆ ಡಿಸೆಂಬರ್ ೧೯ನೇ ತಾರೀಖಿನ ದಿನ ಮಾಸ್ತಿನ ಸಾಹೇಬನು ತನ್ನ ಕೈಕಳಗಿನ ಸಹಾಯಕನಾದ ಚಾರ್ಲಸ್ ಬ್ರೋಮನನ್ನು ನಾಶಿಕಕ್ಕೆ ರಾಫೋಬ ನೆಡೆಗೆ ಕಳಿಸಿದನು. “ಮಾಧವರಾವ ಮತ್ತು ರಾಫೋಬರಲ್ಲಿ ನಿಜವಾದ ಪ್ರೇಮವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ರಾಫೋಬನಿಗೆ ನಾವು ನಿಮಗೆ ಸಹಾಯ ಮಾಡುತ್ತೇವೆಂದು ಹೇಳಿ ರಾಫೋಬನ ಕಡೆಯಿಂದಲೇ ಮಾತು ಬರುವಂತೆ ಮಾಡಿರಿ.” ಎಂದು ಮಾಸ್ತಿನನು ಬ್ರೋಮನಿಗೆ ತಿಳಿಸಿದ್ದನು. ಅದೇ ದಿನ ಸಖಾರಾಮ ಬಾಪುವಿನ ಮಧ್ಯಸ್ಥಿಕೆಯಿಂದ ಮಾಸ್ತಿನ-ಪೇಶವೆಯರ ಭೆಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಮಾತು-ಕಥೆಗೆ ಸುರುವಾಯಿತು. ಚಾಲ ಬಂದರದಲ್ಲಿ ಬಂಧಿಸಿಟ್ಟಿದ್ದ ಹಡಗವನ್ನು ಬಿಡಬೇಕೆಂಬ ಮಾಸ್ತಿನನ ವಿನಂತಿಯನ್ನು ಪೇಶವೆಯು ಮಾನ್ಯಮಾಡಿದನು; ಆದರೆ ಉಳಿದ ವಿಷಯಗಳ ಸಂಬಂಧ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಮಾತು-ಕತೆಗಳಾಗಲಿಲ್ಲ. ಇವಲ್ಲದೆ ಹೈದರಾಬಾದ್ ಮತ್ತು ಹಬಸಿಯ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ತನಗೆ ಸಹಾಯ ಮಾಡಬೇಕೆಂಬ ಗುಪ್ತಹೇತುವು ಪೇಶವೆಯ ಮನದಲ್ಲಿರುತ್ತದೆಂದು ಮಾಸ್ತಿನನು ತರ್ಕಿಸಿದ್ದನು; ಆದರೆ ಕಡೆಗೆ ಯಾವದೂ ನಿಶ್ಚಿತವಾಗಲಿಲ್ಲ. ಎರಡೂ ಬಣದವರು ತಮ್ಮ ಹೊಟ್ಟೆಯೊಳಗಿನದನ್ನು ಬಿಚ್ಚಿಡದೆ, ಹೆರವರೇ ಮೊದಲು ಮಾತಾಡಲೆಂದು ಸುಮ್ಮನೆ ಕುಳಿತಿದ್ದರು. ಮರಾಟರು ಬಂಧಿಸಿಟ್ಟಿದ್ದ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಹಡಗವನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಕೊಡಬೇಕೆಂದು ೩೦ನೇ ತಾರೀಖಿನ ದಿನ ಮಾಧವರಾಯನು ಅಪ್ಪಣೆ ಮಾಡಿದನು. ಜಾನೇವಾರಿ ೧ನೇ ತಾರೀಖಿನ ದಿನ ರಾಫೋಬನ ವಕೀಲನಾದ ಗೋಪಾಳಪಂತ ಚಕ್ರದೇವನು ಮಾಸ್ತಿನಸಾಹೇಬನ ಭೆಟ್ಟಿಗೆ ಹೋಗಿ, “ರಾಫೋಬನಿಗೆ ಒಪ್ಪಂದವು ಸಮ್ಮತವಿಲ್ಲದಿರುವದರಿಂದ, ಮಾಧವರಾಯನಿಂದ ಸ್ವಲ್ಪಾದರೂ ತಪ್ಪಾದಲ್ಲಿ ಒಪ್ಪಂದವನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಮುರಿದು ೬ ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ದಿವಾಳಿ ಹೊರಡಿಸಬೇಕೆಂದು ಅವನ ಇಚ್ಛೆಯಿದೆ.” ಈ ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ನಿಜಾಮಅಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಹೈದರಾಬಾದ್ ವಕೀಲರು ಪುಣೆಗೆ ಬಂದು ಮುಟ್ಟಿದರು; ಮತ್ತು ಪೇಶವೆಯು ತಾನಾಗಿಯೇ ಮಾತು ತೆಗೆಯುವನೋ ಹೇಗೆಂದು ದಾರೀನೋಡಿ ನೋಡಿ ಮಾಸ್ತಿನ ಸಾಹೇಬನು ಬೇಸತ್ತುಹೋಗಿದ್ದನು; ಹಾಗೂ ತಾನಾಗಿಯೇ ಮಾತು ಸುರುವು ಮಾಡಲೋ ಹೇಗೆಂದು ಅವನು ಮುಂಬಯಿಯ ಕೌನ್ಸಿಲಿಗೆ ವಿಚಾರಿಸಿದನು. ೪ನೇ ತಾರೀಖಿನ ದಿನ ಮಹದಾಜಿ ಶಿಂದೆಯು ಪುಣೆಗೆ ಬಂದನು; ಅವನ ಮತ್ತು ಪೇಶವೆ ಮಾಧವರಾಯನ ಭೆಟ್ಟಿಯು ಸಂಗಮದಲ್ಲಿಯೇ ಆಯಿತು. ೫ನೇ ತಾರೀಖಿನ ದಿನ ಪೇಶವೆ ಮಾಧವರಾಯನು ಮಾಸ್ತಿನನಿಗೆ ವಾಡೆಯಲ್ಲಿ ಭೆಟ್ಟಿಯಾಗುವದಕ್ಕೆ ಕರೆಕಳಿಸಿ ಊಟಕ್ಕಾಗಿ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡನು. ಊಟಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ಯುರೋಪ-ಹಿಂದುಸ್ತಾನಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಅವರಿಬ್ಬರ ನಡುವೆ ಎಷ್ಟೋ ಪ್ರಶ್ನೋತ್ತರಗಳು ನಡೆದವು. ೧೦ನೇ ತಾರೀಖಿನ ಸುಮಾರಕ್ಕೆ ಮುಂಬಯಿಯಿಂದ

ಮಾಸ್ತಿನ ಸಾಹೇಬನಿಗೆ ತಾನಾಗಿಯೇ ಹೋಗಿ ಮಾತಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಅನಿರ್ವಾಹವೆಂದು ಅಪ್ಪಣೆ ಸಿಕ್ಕಿತು; ಆದರೆ “ಆ ಜನರ ಸಂಗಡ ಮಾತನಾಡುವಾಗ ಅವಶ್ಯವಿದ್ದ ಎಲ್ಲ ಬಗೆಯ ಸಾಧನತೆಯಿಂದ ಮಾತಾಡಬೇಕೆ”ಂಬ ಎಚ್ಚರಿಕೆಯು ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟಿತ್ತು.

ಇತ್ತ ಕಡೆ ಬ್ರೋಮ ಸಾಹೇಬನು ನಾಶಿಕಕ್ಕೆ ರಾಘೋಬನ ಕಡೆಗೆ ಕಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದನು. ಇಂದ್ರಗಡದಲ್ಲಿ ಅವನು ರಾಘೋಬನಿಗೆ ಭೆಟ್ಟಿಯಾದನು. ಆ ಸಂಗಮದಲ್ಲಿ ರಾಘೋಬನು ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಸಹಾಯವು ತಾನಾಗಿಯೇ ಸಿಗುವದೆಂದು ಆನಂದ ಪ್ರದರ್ಶನ ಮಾಡಿದನು. “ಪೇಶವೆ ನಾನಾಸಾಹೇಬನ ಮರಣದ ತರುವಾಯ ಮಾಧವರಾಯನಿಗೆ ನಾನು ಎಲ್ಲ ಬಗೆಯಿಂದಲೂ ಸಹಾಯ ಮಾಡಿದೆನು; ಅವನ ಮಾನುಷ್ಯಾದೇವಗಳನ್ನು ಕಾಯ್ದೆನು; ಅವನ ವತಿಯಿಂದ ದಂಡೆತ್ತಿ ಬಂದೆನು; ಮತ್ತು ಮಾಧವರಾಯನನ್ನು ನನ್ನ ಪೊಟ್ಟಿ ಮಗನಂತೆ ಜೋಪಾನ ಮಾಡಿದೆನು. ಹೀಗಿರುತ್ತಿರಲು, ಮಾಧವರಾಯನು ನನಗೆ ಕೃತಜ್ಞನಾದನು; ನನ್ನ ಅಪಮಾನ ಮಾಡ ಹತ್ತಿದನು; ನನ್ನ ಮಿತ್ರರಾದ ಸರದಾರರನ್ನು ಒಡಕೊಳ್ಳಹತ್ತಿದನು; ಮತ್ತು ಕಡೆಗೆ ನನ್ನನ್ನು ಸೆರೆಹಿಡಿಯಬೇಕೆಂದು ಕೂಡ ಬೇತು ಮಾಡಿದನು. ಹೀಗಾಗಿ ನನಗೀಗ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಹೊರತು ಯಾವ ಸಹಾಯಕರೂ ಉಳಿದೇ ಇಲ್ಲ!” ಎಂಬದಾಗಿ ರಾಘೋಬನು ನುಡಿದನು. ರಘುನಾಥರಾಯನಿಗೆ ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಂದ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ತೋಫುಗಳ ಹಾಗು ವದ್ದು ಗುಂಡುಗಳ ಸಹಾಯವು ಬೇಕಾಗಿತ್ತು. ಸ್ವತಃ ರಾಘೋಬನ ಹತ್ತರ ಈ ಕಾಲಕ್ಕೆ ನೂರಾರು ಸಣ್ಣ ಸಣ್ಣ ತೋಫುಗಳಿದ್ದವು; ಆದರೆ ಅವುಗಳ ಗಾಡಿ ಮುಂತಾದವುಗಳು ಅನುಪಯುಕ್ತವಾಗಿದ್ದವು. ಆನಂದವಲ್ಲಿಯಲ್ಲೂ ಸಣ್ಣದೊಂದು ತೋಫಿನ ಆಗರವಿದ್ದಿತು; ಆದರೆ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ತೋಫಖಾನೆಯ ಸಹಾಯವಿಲ್ಲದೆ ತನ್ನ ಆಟ ಸಾಗದೆಂದು ರಾಘೋಬನಿಗೆ ಅನಿಸುತ್ತಿತ್ತು. ಮಾಧವರಾಯನ ಸಂಗಡ ತಾತ್ಕಾಲಿಕ ಒಪ್ಪಂದವಾದಂದಿನಿಂದ ರಾಘೋಬನು ತನ್ನಲ್ಲಿದ್ದ ಕುದುರೆ ಸವಾರರನ್ನು ಬಹಳವಾಗಿ ಕಡಿಮೆ ಮಾಡಿದ್ದನು. ಅವನ ಹತ್ತರ ಬರಿಯ ಎರಡು ಸಾವಿರ ಕುದುರೆ ಸವಾರರಷ್ಟೇ ಇದ್ದರು; ಆದರೆ ದಂಡೆತ್ತಿ ಹೋಗುವಾಗ ಬೇಕಾದಷ್ಟು ಜನ ಕುದುರೆ ಸವಾರರನ್ನು ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬಹುದೆಂದು ಅವನು ನಂಬಿದ್ದನು. ಬ್ರೋಮ ಸಾಹೇಬ ಹಾಗು ರಾಘೋಬರ ಭೆಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಮೇಲಿನಂತೆ ಸಾಮಾನ್ಯ ಮಾತುಗಳಾದವು. ತಾವು ಮಾಡಿದ ಪ್ರತಿಫಲದ ಸಲುವಾಗಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ಹಣವನ್ನಲ್ಲದೆ ಕೆಲವು ಹಕ್ಕುಗಳನ್ನೂ, ದೇಣಿಗೆಯನ್ನೂ ಕೊಡಬೇಕಾಗುವದೆಂದು ಮುಂಬಯಿಯವರ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿದೆಯೆಂದು ಬ್ರೋಮ ಸಾಹೇಬನು ಒಡನುಡಿದು ತೋರಿಸಿದನು; ಆದರೆ ಎರಡೂ ಪಂಗಡದವರು ಖಂಡ-ಫುಂಡಾಗಿ ಮಾತನಾಡಲು ಸಿದ್ಧರಿರದ್ದರಿಂದ, ಬ್ರೋಮಸಾಹೇಬನು ನಿಶ್ಚಿತವಾಗಿ ಏನೂ ಮಾತನಾಡದೆ ಹಿಂದಿರುಗಿ ಬಂದನು.

೧೭೬೮ನೇ ಜನವರಿ ೨೭ನೇ ತಾರೀಖಿನ ದಿನವೆ ಪುನಃ ಮಾಸ್ತಿನನ ಹಾಗು ಪೇಶವೆ ಮಾಧವರಾಯನ ಭೆಟ್ಟಿಯಾಯಿತು. ಆ ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ಒಪ್ಪಂದದಲ್ಲಿಯ ೧೪

ಕರಾರುಗಳ ಕಷ್ಟಾ ನಕಲು ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು; ಆದರೆ ಹಿಂದಕ್ಕೆ ೧೭೬-ರಲ್ಲಿ ಆದ ಒಪ್ಪಂದದ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಆಂಗ್ಲಿಯರ ಹುಡುಗರನ್ನು ತಮ್ಮ ಸ್ವಾಧೀನದಲ್ಲಿ ತಕ್ಕೊಂಡದ್ದು ವಿಹಿತವಾಗಿಲ್ಲೆಂದೂ, ನಾಳೆ ರಾಘೋಬನ ಪ್ರಶ್ನೆಯಾದರೂ ಇದರಂತೆಯೇ ಬರುವದೆಂದೂ ಮುಂತಾದ ವಿಷಯಗಳ ಸಂಬಂಧ ಮಾತು-ಕಥೆಗಳಾದವು. ಇದೇ ಮೇಳಿಗೆ ನಿಜಾಮ ಇಲ್ಲವೆ ಹೈದರ ಅಲ್ಲಿಯು ಮರಾಟರನ್ನು ಕೂಡುವ ಸಂಭವ ತೋರುವದಿಲ್ಲೆಂದೂ, ತಾವಾದರೂ ಸದ್ಯಕ್ಕೆ ಮರಾಟರ ಕೂಡ ಒಪ್ಪಂದ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಅವಶ್ಯಕತೆಯು ಇಲ್ಲೆಂದೂ ಮಾಸ್ತಿನ ಸಾಹೇಬನಿಗೆ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಬರೆದು ತಿಳಿಸಿದರು. ಫೆಬ್ರವರಿ ೧೯ನೇ ತಾರೀಖಿನ ದಿನ ಪೇಶ್ವೆ ಮಾಧವರಾಯನು ಮುಂಬಯಿಯಲ್ಲಿಯು ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಯುದ್ಧಸನ್ನಾಹ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಎತ್ತ ಕಡೆಗೆ ಹೊರಡುವರೆಂದು ವಿಚಾರಿಸಿದನು. ಆ ಯುದ್ಧಸನ್ನಾಹವು ನಿಜವಾಗಿ ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ ಹೈದರ ಅಲ್ಲಿಯು ಮೇಲೆ ಸಾಗಿಹೋಗುವದಿತ್ತು; ಆದರೆ ಅದು ಮಾಲವಣ ಮತ್ತು ರಾಯರೀ ಕಡೆಗೆ ಹೋಗುವದೆಂದು ಮಾಸ್ತಿನ ಸಾಹೇಬನು ಪೇಶ್ವೆಗೆ ಸುಳ್ಳು ಸುಳ್ಳೇ ಹೇಳಿಬಿಟ್ಟನು ಮುಂದೆ ನಿಜವಾದ ಸಂಗತಿಯು ತಿಳಿದ ಮೇಲೆ ಪೇಶ್ವೆಗೆ ಬಹಳ ಆಶ್ಚರ್ಯವಾಯಿತು; ಮತ್ತು ಬೇದನೂರ, ಸೌದಾ ಕೋಟಿಗಳು ತಮ್ಮ ಸ್ವಾಧೀನದಲ್ಲಿರುವದರಿಂದ ಅವುಗಳನ್ನು ಇಂಗ್ಲಿಷರು ತಕ್ಕೊಳ್ಳಬಾರದೆಂದೂ ಬೇಕಾದರೆ ಅವರು ಹೈದರನ ಮೇಲೆ ದಂಡೆತ್ತಿ ಹೋಗಬಹುದೆಂದೂ ಪೇಶ್ವೆಯು ಮಾಸ್ತಿನನಿಗೆ ತಿಳಿಸಿದನು; ಆದರೆ ಕೋಟಿ-ಜಹಗೀರುಗಳನ್ನು ತಕ್ಕೊಳ್ಳದ ಹೊರತು ಹೈದರನ ವಾರು ಪತ್ಯ ಮಾಡಲು ಬರುವದಿಲ್ಲೆಂದೂ ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಇಂಗ್ಲಿಷರೂ ಪೇಶ್ವೆಯೂ ಕೂಡಿ ಕೊಂಡು ಹೈದರನ ಸಮಾಚಾರ ತಕ್ಕೊಳ್ಳುವದು ವಿಹಿತವೆಂದೂ ಈ ವಿಷಯದ ಸಂಬಂಧ ಮಾತನಾಡಲು ಪೇಶ್ವೆಯು ತನ್ನೊಬ್ಬ ವಕೀಲನನ್ನು ಮುಂಬಯಿಗೆ ಕಳಿಸಬೇಕೆಂದೂ ಮಾಸ್ತಿನ ಸಾಹೇಬನು ಸೂಚಿಸಿದನು. ಈ ಮಾತಿಗೆ ಪೇಶ್ವೆಯು ಒಪ್ಪಿದನು. ಕಡೆಗೆ ಒಂದು ಕುದುರೆಯನ್ನೂ ಒಂದು ಮುಂಡಾಸವನ್ನೂ ಕೊಟ್ಟು ಪೇಶ್ವೆಯು ಮಾಸ್ತಿನನನ್ನು ಕಳಿಸಿಕೊಟ್ಟನು. ಇದಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಒಂದು ಚಿರ್ಚು ಮತ್ತು ಒಂದು ಹೆಣ್ಣು ಸಿಂಹವನ್ನು ಪೇಶ್ವೆಗೆ ಕಾಣಿಕೆಯಾಗಿ ಕೊಟ್ಟರು ಪೇಶ್ವೆ ಮತ್ತು ಮಾಸ್ತಿನ ಸಾಹೇಬರ ನಡುವಿನ ಎಷ್ಟೋ ಕಲಮುಗಳು ಆಗಲೇ ನಿರ್ವಹಿತವಾಗಿಬಿಟ್ಟವು; ಮತ್ತು ಪೇಶ್ವೆಯ ಹುಕುಂ ಮಾಸ್ತಿನನ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿತು. ಆ ಕಲಮುಗಳು ಕೆಳಗೆ ಕೊಟ್ಟಂತೆ ಅವೆ:—

(೧) ಮೂರು ವರ್ಷಗಳ ಹಿಂದೆ ಇಂಗ್ಲಿಷ ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳಿಗೆ ಮರಾಟರಿಂದಾದ ೩೦,೯೦೦ ರೂಪಾಯಿ - ೨ ಅಣೆ ಹಾನಿಯನ್ನು ಪೇಶ್ವೆಯರು ತುಂಬಿಕೊಡಬೇಕು.

(೨) ಮುಂಬಯಿಯ ನಸರವಾನಜಿ ವೋದಿಯಿಂದ ಕೊಂಡಿದ್ದ ಕುದುರೇ ಮನೆ ಯನ್ನು ಅವನಿಗೆ ಕರುಗಿ ಕೊಡಬೇಕು.

(೩) ಏಳು ವರ್ಷಗಳ ಹಿಂದೆ ಲೂಟಿಮಾಡಿದ್ದ ಬೈರಾಮಜಿ ಹೋರಮಸಜಿಯ

ಎರಡುನೂರು ಖಂಡಗ ಧಾನ್ಯದ ಬದಲು ಎರಡನೆಯವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು.

(೪) ರಿಚರ್ಡ್ ನಾವಲಂಡ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಇಂಗ್ಲಿಷನ ಗುಲಾಮರು ಸಾಷ್ಟಿಯಿಂದ ಓಡಿಹೋಗಿದ್ದಾರೆ ಅವರನ್ನು ಸ್ಥಳಿಕ ಅಧಿಕಾರಿಯು (ತಾಣೇದಾರ) ಕಡೆಯಿಂದ ತಿರುಗಿ ದೊರಕಿಸಿ ಕೊಡಬೇಕು; ಅಲ್ಲದೆ

(೫) ಅದೇ ಮನುಷ್ಯನ ಬೇರೆ ಇಬ್ಬರು ಗುಲಾಮರು ಚೌಲ ಎಂಬಲ್ಲಿಗೆ ಓಡಿ ಹೋಗಿದ್ದಾರೆ. ಅವರನ್ನೂ ದರೂ ದೊರಕಿಸಿ ಕೊಡಬೇಕು.

(೬) ಮುಂಬಯಿ ದ್ವೀಪದಲ್ಲಿಯೆ ಜಾಲಗಾರರು ಮೊನ ಹಿಡಿಯಲಿಕ್ಕೆ ಹುಗಿದಂಥ ಬಂಬುಗಳನ್ನು ತೆಗೆದೊಗೆಯಲಿಕ್ಕೆ ಕರಂಜದಲ್ಲಿರುವ ತಾಣೇದಾರರಿಗೆ ಅಪ್ಪಣೆ ಕಳಿಸಬೇಕು.

ಜನೆಯ ಪರಿಚ್ಛೇದ. ರಾಘೋಬನ ಕಾಲ.

ಹಿರಿಯ ಮಾಧವರಾಯನ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಮರಾಟರ ರಾಜ್ಯಕಾರಭಾರದಲ್ಲಿ ಕೈ ಹಾಕಲಿಕ್ಕೆ ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ಸಂಧಿ ಸಿಗಲಿಲ್ಲ. ಮಾಧವರಾಯನು ರಾಘೋಬನನ್ನು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಸದೆಬಡೆದು, ಅವನಿಗೆ ಹೆಚ್ಚು ಸೈನ್ಯವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಲಿಕ್ಕೆ ಬರದಂತೆ-ಸಾವಿರಾರು ಜನರನ್ನು ಮಾತ್ರ ಮರ್ಯಾದೆಗೆಂದು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವಂತೆ-ಅಸ್ಪರಮಟ್ಟಿಗೆ ನೇಮಣೂಕ ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟು, ಅವನನ್ನು ಗೋದಾವರೀ ತೀರದಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನ-ಸಂಧ್ಯೆಗಳನ್ನು ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಹಚ್ಚಿದನು; ಮತ್ತು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ರಾಘೋಬನ ಸಂಗಡ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಕಾರಸ್ಥಾನವು ಒಳಗಿಂದೊಳಗೆ ನಡೆದೇ ಇತ್ತು. ಆದರೂ ಮಾಧವರಾಯನ ಬೆದರಿಕೆಯ ಮೂಲಕ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ರೀತಿಯಿಂದ ರಾಘೋಬನಿಗೆ ಸಹಾಯ ಮಾಡಿ, ಅವನನ್ನು ಪುಣೆಗೆ ತರುವ ಜಬಾಬುದಾರಿಯನ್ನು ತಮ್ಮ ಮೈಮೇಲೆ ಹೊತ್ತುಕೊಳ್ಳಲಿಕ್ಕೆ ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ಧೈರ್ಯ ಸಾ-ಲಿಲ್ಲ. ಇದಲ್ಲದೆ ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿಯೆ ಗೊಂದಲದ ಮೂಲಕ ಮಾಧವರಾಯನೊಡನೆ ಕೇವಲ ಪರಕೀಯ ವೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಇಲ್ಲವೆ ವೈರತ್ವದಿಂದ ನಡೆಕೊಳ್ಳುವದು ಲಾಭದಾಯಕವಲ್ಲೆಂದು ಅವರಿಗೆ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಮನವರಿಕೆಯಾಗಿತ್ತು; ಆದ್ದರಿಂದ ಒಳಗಿಂದೊಳಗೆ ನಡೆದ ಆ ಕಾರಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಪ್ರಕಟಸ್ವರೂಪವು ಬರಲಿಲ್ಲ; ಆದರೆ ಮಾಧವರಾಯನ ನಿಧನದ ತರುವಾಯ ಪೇಶವೇ ಪದವು ಬಹಳ ಶಿಥಿಲವಾಯಿತು; ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿಯೆ ಕಾರಸ್ಥಾನವು ಸಡಿಲಾಯಿತು; ಮತ್ತು ಪುಣೆಯಲ್ಲಿ ನಾನಾಫಡಣವೀಸನ ಮೊಮ್ಮಗ ದರ್ಬಾರದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಿಚ್ಚು ಬೀಳಹತ್ತಿದ್ದರೂ ಅವನು ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಸ್ವಭಾವವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬಲ್ಲವನಾಗಿದ್ದರೂ ರಘುನಾಥರಾಯನಲ್ಲಿದ್ದ ಅವನ ತೀವ್ರ ತಿರಸ್ಕಾರ ಮತ್ತು ದ್ವೇಷದ ಸಲುವಾಗಿ, “ರಾಘೋಬನು ಬೇಡ; ಅವನ ಸಲುವಾಗಿ ಆದದ್ದಾಗಲಿ” ಎಂದು ನಾನಾಫಡಣವೀಸನು ಕಲ್ಲು

ಮನಸ್ಸು ಮಾಡಿಕೊಂಡಿದ್ದನು. ರಾಘೋಬನ ದ್ವೇಷದ ಮೂಲಕ ನಾನಾನಿಗೂ ಅವನ ಸಹಕಾರಿಗಳಾದ ಸರದಾರರಿಗೂ ಹೀಗೆ ತುಸು ದೃಷ್ಟಿದೋಷವಾಗಿರಲು, ಪುಣೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ಇಂಗ್ಲಿಷ ವಕೀಲನ ಸಹಾಯದಿಂದ ಮುಂಬಯಿಯ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಎಲ್ಲ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ನೋಡುತ್ತ ಹೊಂಚು ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಕುಳಿತಿದ್ದರು. ಮೈತ್ರಿಯನ್ನು ಬೆಳಸಲು ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಒಪ್ಪಂದವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡಿಲ್ಲವೆಂದೂ, ಮುಂಬಯಿ, ವಸಯಿ, ಸಾಸ್ಣಿಗಳ ಕಡೆಗೆ ಸಿಗತಕ್ಕಂಥ ಪ್ರದೇಶಗಳು ಹಾಗೂ ಇತರ ಲಾಭಗಳು ಹೇಗಾದರೂ ಸಿಗಬೇಕೆಂದೂ, ಇದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಅವರು ತಮ್ಮ ವಕೀಲನನ್ನು ಪುಣೆಯಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟಿರುವರೆಂದೂ ಮಾಧವರಾಯನಿಗೆ ತಿಳಿಯದೆ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಆದರೂ ಪೇಶವೆಗೆ ಇತ್ತ ಜಂಜೀರೆ ಹಾಗೂ ಅತ್ತ ಕರ್ನಾಟಕ ಇವೆರಡೂ ಕಡೆಗೆ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಸಹಾಯವು ಬೇಕಾಗಿತ್ತು. ಈ ಆಶೆಗೆ ಬಿದ್ದು ಮಾಧವರಾಯನು ಇಂಗ್ಲಿಷ ವಕೀಲನನ್ನು ಪುಣೆಯ ದರಬಾರದಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಲಿಕ್ಕೆ ಸಮ್ಮತಿಪಟ್ಟಿರಬಹುದು, ಮತ್ತು ಇದರಿಂದಲೇ ಮುಂದೆ ನಾನಾಫಡಣವೀಸನಿಗೆ ಆ ಇಂಗ್ಲಿಷ ವಕೀಲನನ್ನು ಪುಣೆಯಿಂದ ಹೊರಗೆ ಹಾಕಲಿಕ್ಕೆ ಬಂದಿರಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ. ಅದು ಹೇಗೆ ಇದ್ದರೂ, ಇಂಗ್ಲಿಷ ವಕೀಲನು ಸ್ಥಳೀಯಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಯಿಕನಾಗಿ ಇದ್ದುದರಿಂದ, ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಕೈಯು ಪೇಶವೆಯ ಕಾರಭಾರದಲ್ಲಿ ನಿರಂತರವಾಗಿ ಹೊಕ್ಕಂತೆಯೇ ಆಯಿತು; ಮತ್ತು ಅವರ ಆ ಕಾರಸ್ಥಾನರೂಪೀ ವೃತ್ತಕ್ಕೆ ಪೇಶವೆ ನಾರಾಯಣರಾಯರ ಮರಣದ ತರುವಾಯ ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಯಿತು. ನಾರಾಯಣರಾಯನ ಮೀನಿಯಾದ ರಾತ್ರಿಯೇ ಇಂಗ್ಲಿಷ ವಕೀಲನಾದ ಮಾಸ್ಪಿನನು ದಾದಾಸಾಹೇಬನ ಭೆಟ್ಟಿಗೆ ಬಂದಿದ್ದನು. ದಾದಾಸಾಹೇಬನು ಪಟ್ಟಕ್ಕೆ ಬಂದರೆ ಅನಾಯಾಸವಾಗಿಯೇ ತಮ್ಮ ಕೆಲಸವಾಗುವದೆಂದು ಅವನಿಗೆ ಅನಿಸಿರಬಹುದು; ಆದರೆ ಮುಂದೆ ನಾರಾಯಣರಾಯರ ಮೀನಿನ ಪತ್ನಿಯಲ್ಲಿ ರಾಘೋಬನು ಪುರಾವೆ ಸಹಿತ ಸಿಕ್ಕನು; ಮತ್ತು ಬಾರಭಾಯಿಗಳ ಕಾರಸ್ಥಾನವು ಉಂಟಾಗಿ, ದಾದಾಸಾಹೇಬನು ಪುಣೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ದೂರ ವೇಶಕ್ಕೆ ಓಡಿಪೋಗಬೇಕಾಯಿತು. ಆದರೂ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ತಮ್ಮ ಕೈಯನ್ನು ಪೇಶವೆಯ ಕಾರಭಾರದಲ್ಲಿ ಹೊಗಳುವ ಬಗ್ಗೆ ನಿರಾಶರಾಗುವ ಕಾರಣ ವಿದ್ವಿಲ್ಲ; ಯಾಕಂದರೆ ರಾಘೋಬನು ತನಗೇ ಪೇಶ್ವೆ ಪಟ್ಟವು ದೊರಕಬೇಕೆಂಬ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಪೇಶವೆಯ ಶತ್ರುಗಳೆಲ್ಲರನ್ನು ಮಿತ್ರರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲು ಪ್ರಯತ್ನ ನಡೆಸಿದ್ದನು. ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಪೇಶವೆಯ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಶತ್ರುಗಳೆಂದು ಇನ್ನೂ ಎಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಿಲ್ಲ; ಆದರೆ ನಾನಾಫಡಣವೀಸನ ಪಕ್ಷಗಟ್ಟಿದರೆ ವಿಶೇಷ ಲಾಭವಾಗುವ ಆಶೆ ತೋರದ್ದರಿಂದ, ರಘುನಾಥರಾಯನನ್ನು ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಪೇಶ್ವೆಯ ಮೈರಿಗಳಾದರೆ, ಆದರಿಂದಲೂ ವಿಶೇಷ ಹಾನಿಯಿಲ್ಲೆಂದು ಅವರಿಗೆ ಅನಿಸಿದ್ದರೆ ಅದು ಯೋಗ್ಯವೇ ಸರಿ. ದಾದಾಸಾಹೇಬನು ಪಟ್ಟಕ್ಕೆ ಬಂದಿದ್ದರೂ ಕೂಡ ಏನೂ ಹಾನಿಯಾಗುತ್ತಿದ್ದಿಲ್ಲವೆಂದು ಮತ್ತೊಂದು ಸಮಸ್ಯೆಯು ಹೊರಡುತ್ತಿತ್ತು; ಯಾಕಂದರೆ, ದಾದಾಸಾಹೇಬನೂ ಪೇಶವೆಯೇ ಆಗಿದ್ದನು; ಪರಕೀಯನಾಗಿರಲಿಲ್ಲ. ಗಂಗಾಬಾಯಿಯ ಹೊಟ್ಟೆಯಿಂದ

ಸವಾಯಿ ಮಾಧವರಾಯನು ಹುಟ್ಟಿಬರುವವರೆಗೆ ರಾಘೋಬನು ಪಟ್ಟಕ್ಕೆ ಬಾಧ್ಯಸ್ಥನಿದ್ದು, ಕಾರಭಾರಿಗಳೇ ಬಂಡುಗಾರರೆಂದು ಹೈದರ ಅಲ್ಲಿಯು ಅನ್ನುತ್ತಿದ್ದಂತೆ ಇವರಿಗೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧರೀತಿಯಿಂದ ಅನ್ನಲಿಕ್ಕೆ ಮಾರ್ಗವಿತ್ತು; ಮತ್ತು ಸವಾಯಿ ಮಾಧವರಾಯನು ಹುಟ್ಟಿದ ಮೇಲಾದರೂ ಅವನು ನಾರಾಯಣರಾಯನ ನಿಜವಾದ ಮಗನು ಅಹುದೋ-ಅಲ್ಲವೋ? ಎನ್ನುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅದೇ ಪೇಶವೆಯ ಮನೆತನದಲ್ಲಿಯೆ ಅನೇಕ ಜನರು ಸಂಶಯ ತಕ್ಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರಲಿಕ್ಕೆ, ಕೇವಲ ಪರಕೀಯರಾದ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಆ ಸಂಶಯವನ್ನೇ ಮುಂದೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ನಡೆಯಲಿಕ್ಕೆ ಯಾವ ಬಗೆಯ ತೊಂದರೆಯಿತ್ತು? ಅದು ಎಲ್ಲ ಬಗೆಯಿಂದಲೂ ಲಾಭದಾಯಕವೇ ಆಗಿತ್ತು.

ಶಿಂದೆ ಮತ್ತು ಹೋಳಕರರ ಮಧ್ಯಸ್ಥಿಕೆಯು ವ್ಯರ್ಥವಾದ ಮೇಲೆ ದಾದಾಸಾಹೇಬನಿಗೆ ಪೇಶವೆಯ ಶತ್ರುಗಳ ಹೊರತು ಅನ್ಯ ಗತಿ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಸುಜಾಲುದ್ದಾಲಾ ಅಥವಾ ಹೈದರಅಲ್ಲಿ ಇವರ ಕಡೆಗೆ ಹೋಗಬೇಕೆಂದರೆ, ಅವರ ವಾಸಸ್ಥಳಗಳು ಬಹು ದೂರವಾಗಿದ್ದವು. ಅದಕ್ಕೋಸುಗ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿಯೇ ಗುಜರಾಥದಲ್ಲಿದ್ದ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಕಡೆಗೆ ಹೋಗುವದು ಅವನಿಗೆ ಸುಲಭವೆನಿಸಿತು. ಇದಲ್ಲದೆ ಅದೇ ನಿಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಬಡೋದೆಯ ಗಾಯಕವಾಡನ ವಾರಸದಾರರಲ್ಲಿ ಜಗಜನೇದ್ವಿದ್ವು, ಅವರಲ್ಲಿಯ ಫತ್ತೇಸಿಂಗನು ಪುಣೆಯ ಕಾರಭಾರಿಗಳ ಆಶ್ರಯ ಹೊಂದಿದ್ದರಿಂದ ಮತ್ತು ಗೋವಿಂದರಾಯನು ಮೊದಲಿನಿಂದಲೂ ದಾದಾಸಾಹೇಬನ ಪಂಗಡದವನಾದ್ದರಿಂದ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಸಂಗಡ ಗೋವಿಂದರಾಯ ಗಾಯಕವಾಡನ ಸಹಾಯವೂ ಅವನಿಗೆ ಸಿಗುವ ಸಂಭವವಿತ್ತು. ಆದಕಾರಣ ದಾದಾಸಾಹೇಬನು ಗುಜರಾತದ ಕಡೆಗೇ ತಿರುಗಿದನು.

ಮೊದಲು ದಾದಾಸಾಹೇಬ, ಗೋವಿಂದರಾವ ಗಾಯಕವಾಡ ಮತ್ತು ಮಾನಾಜಿ ಘಾಕಡೆ ಇವರೆಲ್ಲರೂ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಹರಿಪಂತ ಘಡಕೇನ ಕೂಡ ಯುದ್ಧ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಶಿಂದೆ ಮತ್ತು ಹೋಳಕರರ ಮಧ್ಯಸ್ಥಿಕೆಯಿಂದ ಕೆಲವು ವೇಳೆಯ ವರೆಗೆ ಯುದ್ಧವು ನಿಂತಿತು; ಆ ಮಧ್ಯಸ್ಥಿಕೆಯಿಂದ ಏನೂ ಉಪಯೋಗವಾಗದೆ. ಮಹೀನದಿಯ ತೀರದಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡ ಯುದ್ಧವಾಗಿ ದಾದಾಸಾಹೇಬನು ಸೋತನು; ಮತ್ತು ಅವನ ತೋಘ, ಆನೆ, ನಿಶಾನೆ ಮುಂತಾದವುಗಳೆಲ್ಲ ಹರಿಪಂತನ ಕೈವಶವಾದವು. ಆಗ ದಾದಾಸಾಹೇಬನು ಸ್ವಲ್ಪ ಸೈನ್ಯದೊಡನೆ ಖಂಬಾಯತದ ಕಡೆಗೆ ಓಡಿ ಹೋದನು. ಇಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಪಟವರ್ಧನನು ಬೆನ್ನಟ್ಟಿ ಬರುತ್ತಿರುವನೆಂಬ ಸುದ್ದಿಯು ದಾದಾಸಾಹೇಬನಿಗೆ ಹತ್ತಿದ್ದರಿಂದ, ಅವನು ಖಂಬಾಯತದ ಕೋಟೆಯಲ್ಲಿ ಆಶ್ರಯ ಹೊಂದುವ ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡಿದನು; ಆದರೆ ಖಂಬಾಯತದ ನಬಾಬನು ಅವನಿಗೆ ಆಶ್ರಯ ಕೊಡಲಿಕ್ಕೆ ಸಮ್ಮತಿಸಲಿಲ್ಲ. ಆಗ ದಾದಾಸಾಹೇಬನು ಸುರತದಲ್ಲಿದ್ದ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಕಡೆಗಾದರೂ ತನ್ನನ್ನು ಸುರಕ್ಷಿತ ರೀತಿಯಿಂದ ಮುಟ್ಟಿಸಿರೆಂದು ನಬಾಬನಿಗೆ ಬಿದ್ದು ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳಲು, ನಬಾಬನು ಆತನ ಆ ವಿನಂತಿಯನ್ನು ಮಾನ್ಯ ಮಾಡಿದನು; ಮತ್ತು ಅವನನ್ನು ಭಾವನಗರಕ್ಕೆ ಕಳಿಸಿದನು. ಭಾವನಗರದ ಬಂದರದಲ್ಲಿ ನಬಾಬನ ಹಡಗಗಳಿದ್ದವು. ಅವು

ಗಳಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಒಡಿಗೆ ನೀರಿನವರು, ಕಾರಕೂನ-ಶಿವಾಯಿಗಳು, ಅಳು ಹೋಳುಗಳು, ಗಾಡಿ-ಬಂಡಿಗಳು ಮುಂತಾದ ೭೦೦ ಜನರೊಡನೆ ದಾದಾಸಾಹೇಬನು ಕುಳಿತು ಸುರತಿಗೆ ಸುಖರೂಪವಾಗಿ ಮುಟ್ಟಿದನು. ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಅಷ್ಟು ಶಕ್ತಿಗುಂದಿದ್ದರೂ ದಾದಾಸಾಹೇಬನಲ್ಲಿ ೧೦೦ ಕುದುರೆಗಳೂ ೭ ಅನೆಗಳೂ ಇದ್ದವು; ಆದರೆ ಅವುಗಳನ್ನು ಸಾಕಲಿಕ್ಕೆ ಯಾರೂ ಸಿದ್ಧರಾಗದ್ದರಿಂದ, ಅವನು ಅವುಗಳನ್ನು ಕಣ್ಣೆ ಹರಿದು ಬಿಟ್ಟುಕೊಟ್ಟು ಸುರತಿಗೆ ಹೋಗಬೇಕಾಯಿತು!

ಇದಕ್ಕೂ ಮೊದಲು ಕೆಲವು ದಿನಗಳ ಹಿಂದೆ ದಾದಾಸಾಹೇಬನು ಮಾಳವಕ್ಕೆ ಓಡಿ ಹೋಗಿದ್ದನು. ಅಲ್ಲಿಂದ ಶಿಂದೆ-ಹೋಳಕರರ ಮಧ್ಯಸ್ಥಿಕೆಯಿಂದ ತಿರುಗಿ ಬರುತ್ತಿರುವಾಗ ತಾಪೀ ನದಿಯನ್ನು ಮುಟ್ಟುವಾಗಲೇ ಅವನು ಸುರತದ ಗವರ್ನರನ ಮುಖಾಂತರ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಸಂಗಡ ಮಾತು-ಕಥೆಗೆ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದ್ದನು. ಆಗ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಅವನಿಗೆ, “ಸದ್ಯಕ್ಕೆ ಸೈನ್ಯದ ವೆಚ್ಚದ ಸಲುವಾಗಿ ಹದಿನೈದು ಲಕ್ಷದಿಂದ ಇಪ್ಪತ್ತು ಲಕ್ಷಗಳ ವರೆಗೆ ಹಣವನ್ನು ಮುಂಗಡ ಕೊಡಬೇಕು; ಮತ್ತು ಬಾರಭಾಯಿಗಳ ಬಂಡನ್ನು ಮುರಿದು, ಪುಣೆಯಲ್ಲಿ ನಿಮ್ಮನ್ನು ಪಟ್ಟಕ್ಕೆ ಕೂಡಿಸಿದ ಮೇಲೆ ಸಾಷ್ಟಿ ಮತ್ತು ವಸಯಿಗಳನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು; ಅಂದರೆ-ನಾವು ನಮ್ಮ ತೋಫು ಸಹಿತ ಎರಡೂವರೆ ಸಾವಿರ ಕಾಲು-ಳುಗಳನ್ನು ನಿಮ್ಮ ಸಹಾಯಕ್ಕೆ ಕಳಿಸಿ ಕೊಡುತ್ತೇನೆ,” ಎಂದು ಹೇಳಿದರು; ಆದರೆ ಈ ಮಾತು ದಾದಾಸಾಹೇಬನಿಗೆ ರುಚಿಸಲಿಲ್ಲ; ಯಾಕೆಂದರೆ ಆಗ ಅವನಲ್ಲಿ ಹದಿನೈದು ಲಕ್ಷ ರೋಬು ಹಣವು ಇತ್ತು; ಅಸಹ್ಯ ಅದು ಅವನಿಗೆ ಸಿಗುವಂತೆಯೂ ಇದ್ದಿಲ್ಲ; ಅಲ್ಲದೆ ಸಾಷ್ಟಿ ಮತ್ತು ವಸಯಿಗಳನ್ನು ಕೊಡಲು ಸಮ್ಮತಿಸುವದೂ ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲೆಂಬ ಸ್ವಾಭಿಮಾನವು ಅಂಥ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಅವನಲ್ಲಿ ಉಳಿದಿತ್ತು. ಅದಕ್ಕುಚಿತವಾಗಿ ಅವನು, “ಇಂದು ನನ್ನಲ್ಲಿ ರೋಬು ಹಣವಿಲ್ಲ; ಮತ್ತು ಸಾಷ್ಟಿ-ವಸಯಿಗಳನ್ನು ಕೊಡುವದಿಲ್ಲ; ಆದರೆ ಗುಜರಾಥದಲ್ಲಿ ನಿಮಗೆ ಅನುಕೂಲವಾಗುವಂಥ ೧೧ ಲಕ್ಷ ರೂಪಾಯಿ ಉತ್ಪನ್ನಗಳ ಜಹಗೀರ. ಹಾಕಿ ಕೊಡುತ್ತೇನೆ; ಮತ್ತು ಅದರ ಬದಲು ನೀವು ನನಗೆ ೧ ಸಾವಿರ ಕೆಂಪು ಮತ್ತು ೨ ಸಾವಿರ ಕರೀ ಸಿಪಾಯಿಗಳ ಹಾಗೂ ೧ ತೋಫುಗಳ ಸಹಾಯವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು.” ಎಂದು ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ಹೇಳಿಕಳಿಸಿದನು. ಮುಂಬಯಿ ಸರ್ಕಾರಕ್ಕೆ ಈ ಕರಾರುಗಳು ಸಾಧಾರಣ ಸಮ್ಮತವಾಗಿದ್ದವು; ಆದರೆ ಸಾಷ್ಟಿಯನ್ನು ಒಂದು ವೇಳೆ ಕೊಡುವದನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೂ ನಡೆಯಬಹುದು; ಗುಜರಾಥದಲ್ಲಿಯ ಜಹಗೀರಿಯು ಹದಿನೆಂಟೂವರೆ ಲಕ್ಷ ಉತ್ಪನ್ನ ಬರುವಂತಹದಾದರೂ ಇರಬೇಕೆಂದು ಅವರು ಅನ್ನಪತ್ತಿದರು.

ಇದೇ ವೇಳೆಗೆ ಫೋರ್ತುಗೀಜರು ಸಾಷ್ಟಿಯನ್ನು ತಕ್ಕೊಳ್ಳುವ ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡುವರೆಂಬ ಸುದ್ದಿಯು ಹಬ್ಬಿದ್ದರಿಂದ ಆಗ ಆ ಮಾತು ಅಷ್ಟಕ್ಕೇ ಉಳಿಯಿತು. ಸಾಷ್ಟಿಯ ಕಿಶೋರನು ಇದಕ್ಕೂ ಮೊದಲು ಮುಂಬಯಿಯವರಿಗೆ ಫಿತ್ತೂರಾಗಲು ಮುಕ್ತಕಥೆ ನಡೆಸಿದ್ದನು. ೨ ಲಕ್ಷ ೬೦ ಸಾವಿರ ರೂಪಾಯಿಗಳನ್ನು ನನಗೆ ಕೊಟ್ಟರೆ, ನಾನು

ಸಾಷ್ಟಿಯನ್ನೂ ಕೋಟಿಯನ್ನೂ ನಿಮ್ಮ ಹಸ್ತಗತ ಮಾಡುವೆನೆಂದು ಆ ಕಿಲ್ಲೇದಾರನು ಅನ್ನುತ್ತಿದ್ದನು. ಮುಂಬಯಿಯ ಗವರ್ನರನಾದ ಹಾರ್ನಬಿಯು ೧ ಲಕ್ಷ ರೂಪಾಯಿಗಳನ್ನು ಕೊಡಲು ಸಿದ್ಧನಾಗಿದ್ದನು; ಮತ್ತು ಕಟ್ಟಕಡೆಗೆ ೧ ಲಕ್ಷ ೨೦ ಸಾವಿರದವರೆಗೆ ಆ ವ್ಯಾಪಾರವು ಬಗೆಹರಿಯಬಹುದಾಗಿತ್ತು; ಆದರೆ ಪುಣೆಯ ದರಬಾರದ ಗೊಂದಲದ ಮೂಲಕ ಬೇರೆ ರೀತಿಯಿಂದ ಆ ಕೋಟಿ ಸಿಗುವ ಸಂಭವ ಕಂಡು ಬಂದುದರಿಂದ, ಲಂಚಕೊಟ್ಟು ಅದನ್ನು ತಕ್ಕೊಳ್ಳುವ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಬಿಟ್ಟುಬಿಟ್ಟರು; ಮತ್ತು ಪೋರ್ತುಗೀಜರು ಸಾಷ್ಟಿಯನ್ನು ತಕ್ಕೊಳ್ಳುವರೆಂಬ ಸುದ್ದಿಯು ಅವರಿಗೊಂದು ನೆನಪಿಸುತ್ತಾಯಿತು. ಇತ್ತ ಪೋರ್ತುಗೀಜರ ಈ ಸುದ್ದಿಯು ಪುಣೆಗೆ ತಿಳಿದದ್ದರಿಂದ, ಕೋಟಿಯ ರಕ್ಷಣೆಗೆಂದು ಮತ್ತೆ ಐದು ನೂರರ ದಂಡನ್ನು ಕಿಲ್ಲೇದಾರನ ಸಹಾಯಕ್ಕೆ ಕಳಿಸಬೇಕೆಂದು ಗೊತ್ತಾಯಿತು. ಇದರಿಂದ ಕಿಲ್ಲೇದಾರನಿಗಾದರೂ ಲಂಚ ತಕ್ಕೊಂಡು ಕೋಟಿಯನ್ನು ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಸ್ವಾಧೀನ ಮಾಡುವ ಸಂಧಿಯು ತಪ್ಪಿ ಹೋಯಿತು. ಕಡೆಗೆ ೧೭೭೪ನೇ ಇಸವಿಯ ಡಿಶಂಬರ ೯ನೇ ತಾರೀಖಿನ ದಿವಸ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಸಾಷ್ಟಿಯನ್ನು ತಕ್ಕೊಳ್ಳಲು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿದರು. ೬೨೦ ಜನ ಕೆಂಪು ಸಿಪಾಯಿಗಳು, ತೋಫುಗಳು ೨೦೦ ಜನ ತೋಫು ಹಾರಿಸುವವರು ಮತ್ತು ೧ ಸಾವಿರ ಜನ ಕರೀ ಸಿಪಾಯಿಗಳು ಇವರಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸೈನ್ಯವು ಜನರಲ್ಲ ರಾಬರ್ಟ್ ಗಾರ್ಡ್‌ನ ನ ಕೈಕೆಳಗೆ ಹೊರಟಿತು. ಜನರಲ್ಲ ಗಾರ್ಡ್‌ನನ್ನು ಭೂಮಿಯ ಮೇಲಿಂದಲೂ ಕ್ಯಾಪ್ಟನ್ ವಾಟ್ಸನ್‌ನು ಜಲಮಾರ್ಗದಿಂದಲೂ ಆ ಸ್ಥಳದ ಮೇಲೆ ಎರಿಹೋಗಬೇಕೆಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ೨೦ನೇ ತಾರೀಖಿನ ದಿವಸ ಕೋಟಿಯ ಗೋಡೆಗಳ ಮೇಲೆ ತೋಫಿನ ಗುಂಡುಗಳು ಬೀಳಲಿಕ್ಕೆ ಆರಂಭವಾಯಿತು. ಎಂಟು ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಗೋಡೆಯಲ್ಲಿ ಮೊಡ್ಡದೊಂದು ತೂತು ಬಿದ್ದಿತು; ಆದರೆ ಕಂದಕವನ್ನು ಹುಗಿದು, ಅಲ್ಲಿಂದ ಕೋಟೆಯನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸುವ ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ಇಂಗ್ಲಿಷ ಸೈನ್ಯಕ್ಕೆ ಒಡಳ ಶ್ರಮ ಹತ್ತಿತು. ಡಿಶಂಬರ ೨೭ನೇ ತಾರೀಖಿನ ದಿನ ಮಾಡಿದ ದಾಳಿಯನ್ನು ಮರಾಟರು ಹಿಂದಕ್ಕೆಟ್ಟಿದರು; ಮತ್ತು ಅದರಲ್ಲಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಸಿಪಾಯಿರೂ ಅಧಿಕಾರಿಗಳೂ ಕೂಡಿ ಒಟ್ಟು ೧೦೦ ಜನರು ಮಡಿದರು; ಆದರೆ ಎರಡನೇ ದಿನ ತಿರುಗಿ ಕೋಟೆಯ ಮೇಲೆ ಎರಿ ಹೋಗಿ, ಇಂಗ್ಲಿಷ ಸೈನ್ಯವು ಕೋಟೆಯನ್ನು ತಕ್ಕೊಂಡಿತು; ಮತ್ತು ಒಳಗಿನ ಒಹು ಜನ ಶಿಪಾಯಿಗಳ ಕೊಲೆ ಮಾಡಿತು ಇತ್ತ ಕಡೆಗೆ ಹ್ವರ್ಸೋವಾ, ಉರಣ (ಕರಂಜಾ) ಮುಂತಾದ ಸ್ಥಳಗಳನ್ನು ತಕ್ಕೊಳ್ಳಲಿಕ್ಕೆ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಇದೇ ಸಮಯಕ್ಕೆ ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡಿದರು; ಮತ್ತು ಡಿಶಂಬರಿನ ಕಡೆಯ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ತಾಣೆಯ ಕೋಟೆಯೂ ಸುತ್ತು ಮುತ್ತಲಿನ ತಾಣ್ಯಗಳೂ ಕೂಡಿ ಎಲ್ಲ ಸಾಷ್ಟೀ ನಡುಗಡ್ಡೆಯು ಇಂಗ್ಲಿಷರ ವಶವಾಗಿ ಮರಾಟರೆದುರಿಗೆ ಅಮೊಂದು ಮಹದಾಶ್ಚರ್ಯದ ಸಂಗತಿಯಾಗಿ ಕುಳಿತಿತು.

ರಾಘೋಬನು ಸನ್ ೧೭೭೫ರ ಜಾನೇವಾರಿ ೩ನೇ ತಾರೀಖಿಗೆ ಹತ್ತು ಸಾವಿರ ಕುದುರೇ ಸವಾರರನ್ನು ಮತ್ತು ೪೦೦ ಕಾಲಾಳುಗಳನ್ನು ತಕ್ಕೊಂಡು ನೆಟ್ಟಗೆ ಬಡೋ

ನೆಗೆ ಹೊರಟನು. ಅವನ ಬೆನ್ನ ಮೇಲೆಯೇ ಹರಿಪಂತ ಘಡಕೆಯಿದ್ದನು; ಶಿಂಧೆ ಮತ್ತು ಹೋಳಕರರ ಸಂಗಡ ಮಾತಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಸಖಾರಾಮ ಬಾವು, ನಾನಾ ಘಡಣವೀಸ ಇವರು-ಹರಿಪಂತನ ಸಂಗಡವೇ ಇದ್ದರು; ಆದರೆ ಸಾಷ್ಟಿಯ ಕಡೆಯ ಗಡಿಬಿಡಿಯನ್ನು ಕೇಳಿ ಮತ್ತು ಇಂಗ್ಲಿಷರು ವಸಯಿಯನ್ನು ತಕ್ಕೊಳ್ಳುವರೋ-ಎನೋ, ಘಟ್ಟದ ಕಡೆಗೆ ಸೈನ್ಯವನ್ನು ಎಲ್ಲಿ ಕಳಿಸುವರೋ ಎಂಬ ಭೀತಿಯಿಂದ ಆ ಇಬ್ಬರೂ ಕಾರಭಾರಿಗಳು ಪುರಂದರಕ್ಕೆ ತಿರುಗಿ ಬಂದರು.

ಇದರ ತರುವಾಯ ಕೆಲವು ದಿನಗಳವರೆಗೆ ರಾಘೋಬನಿಗೆ ಶಿಂಧೆ ಹೋಳಕರರ ಹವ್ಯಾಸವು ಬಿಡದ್ದರಿಂದ ಅವನು ಹರಿಪಂತನೊಡನೆ ಅರ್ಧಮರ್ಧ ಒಪ್ಪಂದದ ಮಾತನ್ನೇ ಮಾತಾಡುತ್ತಿದ್ದನು; ಆದರೆ ಕಡೆಗೆ ಅವನು ಆ ಹವ್ಯಾಸವನ್ನು ಬಿಟ್ಟನು; ಮತ್ತು ಸನ್ ೧೭೭೫ನೇ ಮಾರ್ಚ್ ೬ನೇ ತಾರೀಖಿನ ದಿನ ರಾಘೋಬನು ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಸಂಗಡ ನಿಶ್ಚಿತವಾಗಿ ಒಪ್ಪಂದ ಮಾಡಿಕೊಂಡನು. ಇಂಗ್ಲಿಷರು ರಾಘೋಬನಿಗೆ ೫೦೦ ಕೆಂಪು ಮತ್ತು ೧೦೦೦ ಕಪ್ಪು ಶಿಪಾಯಿಗಳನ್ನೂ ತೋಫುಗಳನ್ನೂ ಕೂಡಲೆ ಕೊಡಬೇಕು; ಅವಶ್ಯಬಿದ್ದಲ್ಲಿ ಏಕೆಂಟು ನೂರು ಕೆಂಪು ಮತ್ತು ಹದಿನೇಳು ನೂರು ಕಪ್ಪು ಸೈನಿಕರನ್ನೂ ಇತರ ಕೆಲಸಗಾರರನ್ನೂ ಕೂಡಿಸಿ ಒಟ್ಟು ೩೦೦೦ ವರೆಗೆ ಸೈನ್ಯವನ್ನು ಅವನ ಸಹಾಯಕ್ಕಾಗಿ ಕೊಡಬೇಕು. ರಾಘೋಬನು ಸೈನ್ಯದ ವೆಚ್ಚಕ್ಕೆಂದು ೨೫ ನೂರು ಜನರ ಖರ್ಚಿಗೆ ಅಂದರೆ ಸುಮಾರು ಒಂದೂವರೆ ಲಕ್ಷದ ವರೆಗೆ ಕೊಡಬೇಕು; ಮತ್ತು ಸೈನ್ಯದ ಖರ್ಚಿನ ಜಾಮೀನಿಗಾಗಿ ಅಮೋದ, ಹನಸೋದ, ಹ್ವರ ಸಾಲ ಮತ್ತು ಅಂಕಲೇಶ್ವರಗಳೆಂಬ ನಾಲ್ಕು ತಾಲೂಕುಗಳನ್ನು ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ಸ್ವಾಧೀನ ಪಡಿಸಬೇಕು. ಅದರಂತೆ ವಸಯಿ ಮತ್ತು ಅದರ ಕೆಳಗಿನ ಹತ್ತೊಂಬತ್ತಾಕಾಲು ಲಕ್ಷದ ಜಹಗೀರನ್ನೂ ಸಾಷ್ಟಿ ಮತ್ತು ಅದರ ಸುತ್ತಲಿನ ಜಂಬೂಸರ ಮತ್ತು ಓಲ ವಾಡ ಮುಂತಾದ ನಡುಗಡ್ಡೆಗಳನ್ನೂ ರಾಘೋಬನು ಪಟ್ಟಕ್ಕೆ ಬಂದ ಮೇಲೆ ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ನಿರಂತರವಾಗಿ ಬಿಟ್ಟುಕೊಡಬೇಕು; ಅಲ್ಲದೆ ಸದ್ಯಕ್ಕೆ ಕೊಡಲು ಹತ್ತರ ಹಣ ಎಲ್ಲದ್ದರಿಂದ ತನ್ನ ಹತ್ತರಿದ್ದ ೬ ಲಕ್ಷಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಬೆಲೆಯ ಮತ್ತು-ರತ್ನಗಳನ್ನು ರಾಘೋಬನು ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ಒತ್ತಿಹಾಕಿ, ಅವನ್ನು ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಸ್ವಾಧೀನಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಆ ಒಪ್ಪಂದದಲ್ಲಿ ನಿಶ್ಚಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಅದರಂತೆ ಬಂಗಾಲದ ಕಡೆಯ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ನಾಡಿನ ಮೇಲೂ ಅರ್ಕಾಟದ ನವಾಬನ ಪ್ರದೇಶದ ಮೇಲೂ ಮರಾಟರು ದಂಡೆತ್ತಿ ಹೋಗಬಾರದು; ಸ್ವತಃ ಇಂಗ್ಲಿಷ ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳ ಹಡಗ ಇಲ್ಲವೆ ಕಂಪನಿ ಸರ ಕಾರದ ನಿಶಾನೆಯನ್ನು ಧರಿಸಿದ ಇತರ ಹಡಗ ಇವುಗಳು ಮರಾಟರ ನಾಡಿನಲ್ಲಿ ಒಡೆದು ಇಲ್ಲವೆ ಬೇರೆ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ದಂಡೆಗೆ ಹತ್ತಿದ್ದರೆ, ಅವನ್ನು ಅವುಗಳ ಮಾಲಕರಿಗೆ ತಿರುಗಿ ಕೊಡಬೇಕು ಇತ್ಯಾದಿ ಇತರ ಕರಾರುಗಳನ್ನೂ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ರಾಘೋಬನ ಸಂಗಡ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿದ್ದರು. ಈ ಒಪ್ಪಂದವು ಆದ ಮೇಲೆ ರಾಘೋಬನು ಹರಿಪಂತನ ಸಂಗಡ ನಡೆಸಿದ್ದ ಮಾತು ಮುರಿದು ಹೋಯಿತು; ಅದರಿಂದ ಮತ್ತೆ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ

ಪ್ರಾರಂಭವಾಯಿತು. ಕಡೆಗೆ ಹರಿಪಂತನೆದುರಿಗೆ ತನ್ನ ಆಟವು ನಡೆಯದ್ದರಿಂದ ರಾಘೋಬನು ಸುರತಿಗೆ ಓಡಿ ಹೋದನು.

ದಾದಾಸಾಹೇಬನು ಸುರತವನ್ನು ಮುಟ್ಟುವ ಸಮಯಕ್ಕೆ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಹದಿನೈದು ನೂರು ಸೈನ್ಯವು ಅವನ ಸಹಾಯಕ್ಕೆ ಸಜ್ಜಾಗಿ ನಿಂತಿತ್ತು; ಹಾಗೂ ಮದ್ರಾಸದಿಂದ ದಂಡು ಬಂದ ಬಳಿಕ ಅದರಲ್ಲಿ ಭರ್ತಿಯಾಗತಕ್ಕದ್ದಿತ್ತು. ರಾಘೋಬನೊಡನೆ ಒಪ್ಪಂದವಾಗುವ ಮೊದಲೇ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ತಾವಾಗಿಯೇ ಮರಾಟರೊಡನೆ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದ್ದರು. ಅದಕ್ಕೆ ಈಷ್ಟಿಂಡಿಯಾ ಕಂಪನಿಯ ಮುಂಬಯಿಯ ಅಧಿಕಾರಿಗಳೇ ಪ್ರಾಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಕಾರಣೇಭೂತರಾಗಿದ್ದರು. ಕಲಕತ್ತೆಯ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಈ ಮೊದಲನೇ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಂತೂ ಮರಾಟರ ಸ್ನೇಹ ಮುರಿಯಲಿಕ್ಕೆ ಅತ್ಯಂತವಾಗಿ ತಿರಸ್ಕರಿಸಿದರು. ಯುದ್ಧವು ಒಮ್ಮೆ ಪ್ರಾರಂಭವಾದ ಬಳಿಕ ಕಂಪನೀ ಸರಕಾರದ ಲೌಕಿಕ ಕಕ್ಕಾಗಿ ಅವರು ಮುಂಬಯಿಯ ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ಬೇಡವೆಂದು ಹೇಳಿದಾದರು; ಅವರ ಈ ವರ್ತನವು ಮನುಷ್ಯ ಸ್ವಭಾವಕ್ಕೂ ರಾಜನೀತಿಗೂ ಒಪ್ಪುವಂತಹದೇ ಸರಿ. ಆದರೂ ತಮ್ಮ ಲೌಕಿಕವನ್ನು ಕಾಯ್ದುಕೊಂಡು, ಯುದ್ಧವನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಬಹುದಾದ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಪ್ರಸಂಗವನ್ನು ಅವರು ಸಾಧಿಸಿದರು. ಕಡೆಗೆ ಸಾಲ್ಬಾಯಿಯಲ್ಲಿ ಅನುಕೂಲ-ಪ್ರತಿಕೂಲಗಳನ್ನು ನೋಡದೆ ಹೇಗಾದರೊಮ್ಮೆ ಒಡಂಬಡಿಕೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡು, ಆ ಯುದ್ಧದ ಸಮಾಪ್ತಿ ಮಾಡಿದರು; ಮತ್ತು ಆಗ ಮತ್ತೆ ಮರಾಟರೊಡನೆ ಸಖ್ಯವುಂಟಾದ ಬಗ್ಗೆ ಕಲಕತ್ತೆಯ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಮನಃಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಸಂತೋಷಗೊಂಡರು. ಇಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ, ಈ ಸಾಲ್ಬಾಯಿ ಒಪ್ಪಂದವು ಇಂಗ್ಲೆಂಡದ ಅರಸು ಮತ್ತು ಬ್ರಿಟಿಶ್ ಪಾರ್ಲಮೆಂಟ ಇವರ ಹುಕುಮಿನ ಮೇರೆಗೆ ಆಗಿದ್ದು, ನೀವು ಇದನ್ನು ಯಾವುದೊಂದು ಕಾರಣ ಇಲ್ಲವೆ ನೆನದಿಂದ ಮುರಿದರೆ, ನಾವು ನಮ್ಮ ವಂಶ್ಯ ಅಧಿಕಾರದ ಬಲದಿಂದ ನಿಮ್ಮನ್ನು ಹತ್ತಿಬಡಿಯಬೇಕಾದೀತೆಂದು ಕಲಕತ್ತೆಯ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಮುಂಬಯಿಯ ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತಿಳಿಸಿದರು. ಆದರೂ ಕೂಡ ಮುಂಬಯಿಯ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ತಾವಾಗಿ ಬಿತ್ತಿದ ಆ ಜಗಳದ ಅಂಕುರವನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನಾಶಗೊಳಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಮನಸ್ಸು ಮಾಡಲಿಲ್ಲ. ಮುಂಬಯಿಯವರ ಆ ಧೋರಣವು ಮುಂದೆ ೨೦-೨೫ ವರ್ಷಗಳ ಮೇಲೆ ಕಲಕತ್ತೆಯವರಿಗೂ ರುಚಿಸಿತು; ಹಾಗೂ ತದನಂತರ ಅವರೂ ಈ ಯುದ್ಧದ ಕೊಳ್ಳಿಯನ್ನು ತಮ್ಮ ಕೈಯಲ್ಲಿ ತಕ್ಕೊಂಡರು; ಮತ್ತು ಮರಾಟಶಾಹಿಯ ಭವ್ಯವಾದ ಕಟ್ಟಡವು ಸುಟ್ಟು ಸೂರೆಗೊಂಡು ನೆಲಸಮವಾಗುವ ವರೆಗೂ ಅವರು ಅದನ್ನು ನೆಲಕ್ಕೆಡಲಿಲ್ಲ. ಮುಂಬಯಿಯ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಆ ಧೋರಣವು ತಡವಾಗಿಯೇ ಏಕಾಗಲೊಲ್ಲದು, ಕಡೆಗೆ ಏಷಿಯ ಹೊಂದದೆ ಇರಲಿಲ್ಲ.

೭ನೆಯ ಪರಿಚ್ಛೇದ.

ಆನಂದೀಬಾಯಿಯ ಕಾರಸ್ಥಾನ.

ಸ್ವಾರ್ಥದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಧೋರಣವು ಯೋಗ್ಯವಾಗಿತ್ತು. ರಘು ನಾಥರಾಯ ಮತ್ತು ನಾನಾಫಡಣವೀಸ ಇವರಿಬ್ಬರ ನಡುವಿನ ಜಗಳದ ಸಂಧಿ ಸಾಧಿಸಿ ಮುಂಬಯಿ ಕಡೆಯ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಅವರಲ್ಲಿ ಕಿಡಿ ಹಾಕುವ ಉದ್ಯೋಗಕ್ಕೆ ತೊಡಗಿದರು. ಇದೇ ಕಾಲಕ್ಕೆ ರಾಘೋಬನು ತಾನಾಗಿಯೇ ಅವರ ಪಕ್ಷವನ್ನು ವಹಿಸಿದನು; ಮತ್ತು ನೀವು ನಮ್ಮ ಈ ಜಗಳದಲ್ಲಿ ಕೈಹಾಕಿ ನನಗೆ ಸಹಾಯ ಮಾಡಿದರೆ. ನಾನು ನಿಮಗೆ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಇನಾಮು ಕೊಡುವೆನೆಂದು ಆಶೀರ್ವಾದಿಸಿದನು. ಇಂಥ ಪ್ರಸಂಗದಲ್ಲಿ ಸ್ವಹಿತ ಸಾಧಿಸುವ ಆ ಮಹಾ ಪರ್ವಣಿಯನ್ನು ಮುಂಬಯಿಯ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ತ್ಯಜಿಸುವದೆಂತು? ಆ ಸಮಯವನ್ನು ಸಫಲಗೊಳಿಸಿ ಕೊಳ್ಳುವ ಅವರಲ್ಲಿಯ ಮೋಹವು ಅನಿವಾರವಾಯಿತು. ರಾಘೋಬನ ವತಿಯಿಂದ ತಾವು ಈ ಮರಾಟರ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಏಕೆ ಭಾಗವಹಿಸುತ್ತೇನೆಂಬ ಬಗ್ಗೆ ಮುಂಬಯಿ ಕಡೆಯ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಕಲಕತ್ತೆಯ ತಮ್ಮ ಮೇಲಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೆ ತಾ|| ೯-೧೦-೧೭೭೫ ರಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಪತ್ರಬರೆದು ತಿಳಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಇದನ್ನು ಓದಿದರೆ ಮುಂಬಯಿಯ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಧೋರಣವು ಚೆನ್ನಾಗಿ ವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

“ರಘುನಾಥರಾಯನೇ ಪೇಶ್ವೆ ಪಟ್ಟಕ್ಕೆ ನಿಜವಾದ ಹಕ್ಕುದಾರನು. ಅವನ ಪಕ್ಷವನ್ನು ವಹಿಸಿದಂತಹ ಖುದ್ದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಮತ್ತು ಮರಾಠಾ ಜಾತಿಯ ಸರದಾರರು ಅಲ್ಪಸ್ವಲ್ಪವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ನಾಗಪುರದ ಭೋಸಲೆ ಮತ್ತು ಬಡೋದೆಯ ಗಾಯಕವಾಡ ಮನೆತನಗಳಲ್ಲಿ ಏನಿಲ್ಲೆಂದರೂ ಒಬ್ಬೊಬ್ಬ ಪ್ರಮುಖ ಸರದಾರರಾದರೂ ರಾಘೋಬನ ಪಕ್ಷದವರುತ್ತಾರೆ. ಶಿಂದೆ, ಹೋಳಕರರು ರಾಘೋಬನ ಪಕ್ಷ ವಹಿಸಿಲ್ಲೆಂಬದೇನೋ ನಿಜವು; ಆದರೂ ಅವರು ಆ ಪಕ್ಷವನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಬಿಟ್ಟಿರುವರೆಂಬದು ನಿಜವಲ್ಲ. ತಮ್ಮ ಭಾಗದ ಕಪ್ಪ-ಕಾಣಿಕೆಗಳ ಹಾಗು ಲೆಕ್ಕಾಚಾರಗಳ ಜಬಾಬುದಾರಿಯನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುವದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಏಕಾಗಲೊಲ್ಲದು, ಅವರು ಯಾವ ಪಕ್ಷಕ್ಕೂ ಬಹಿರಂಗದಲ್ಲಿ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಕೂಡದೆ, ಪೇಶ್ವೆ ಮನೆತನದೊಳಗಿನ ಈ ಪಕ್ಷಭೇದದಿಂದ ಅವರು ತಮ್ಮ ಸ್ವಂತದ ಲಾಭವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವರು. ನಿಜಾಮ, ಹೈದರರಂತೂ ಡಾಣಾಡಂಗುರವಾಗಿ ಒಮ್ಮೆ ಒಂದು ಪಕ್ಷವನ್ನೂ ಮತ್ತೊಮ್ಮೆ ಮತ್ತೊಂದು ಪಕ್ಷವನ್ನೂ ಎತ್ತಿ ಹಿಡಿದು, ತಮ್ಮ ಕಾರ್ಯ ಸಾಧಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವರು. ಖುದ್ದ ರಘುನಾಥರಾಯನ ಹತ್ತರ ಹೆಚ್ಚು ಸೈನ್ಯವಿದ್ದುದರಿಂದ ಅವನಿಗೆ ಅಲ್ಪಸ್ವಲ್ಪ ಸೈನ್ಯಬಲವನ್ನು ಕೊಟ್ಟರೂ ಕಾರ್ಯಭಾಗವು ನೀಗುವಂತಿತ್ತು. ರಘುನಾಥರಾಯನು ಪಟ್ಟವೇರಿದರೆ,

ವೇಶ್ವೇ ಅಧಿಕಾರದ ಮೂಲಕ ಅವನು ಬೇಕಾದವರಿಗೆ ಬೇಕಾದ ಪ್ರಾಂತವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಕೊಡುವಂತಿರುತ್ತದೆ.”

ಆ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಭಾಗವಹಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಮುಂಬಯಿಯ ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ಮೇಲಿನ ಕಾರಣಗಳು ಸಾಕಾಗಿದ್ದವು; ಆದರೆ ವ್ಯವಹಾರ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಈ ಸಂಧಿಯು ಸಾಧಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಿಕ್ಕೆ ತಕ್ಕದ್ದಾಗಿದ್ದಿತೆಂದು ಅಂದುಕೊಂಡರೂ, ಆ ಜಗಳದಲ್ಲಿ ಸೇರುವದರಿಂದ ಮುಂಬಯಿಯ ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ಸಿಗುವ ಲಾಭವೇನೆಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಯು ಉಳಿದೇ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರವಿಷ್ಟೇ, ಅವರು ವೇಶ್ವೆಯರ ಆ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಭಾಗ ವಹಿಸಿದ್ದು ರಘುನಾಥರಾಯನಿಗೆ ವೇಶ್ವೆಯಿಂದ ವಿಶೇಷ ಅನ್ಯಾಯವಾಗಿ ತ್ತಂತಲ್ಲ; ಆದರೆ ಅವರು ಕೇವಲ ತಮ್ಮ ಸ್ವಾರ್ಥ ಸಾಧಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಉದ್ದೇಶದಿಂದಲೇ ಆ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಭಾಗ ವಹಿಸಿದರು. ಅವರ ಆಗಿನ ಸ್ವಾರ್ಥವೆಂದರೆ:—ಈಷ್ಟು ಇಂಡಿಯಾ ಕಂಪನಿಯವರು ತಮ್ಮ ವ್ಯಾಪಾರವನ್ನು ಹಿಂದುಸ್ತಾನದಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಸುವ ಸಲುವಾಗಿಯೇ ಮುಂಬಯಿಯಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ವಸಾಹತವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದ್ದರು; ಆ ವ್ಯಾಪಾರದ ಸಲುವಾಗಿಯೇ ಮುಂಬಯಿಯ ಬಂದರವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿದ್ದರು; ಹಾಗೂ ಆ ಬಂದರವನ್ನು ಸುರಕ್ಷಿತಗೊಳಿಸುವ ಸಲುವಾಗಿಯೇ ಮುಂಬಯಿ ದ್ವೀಪವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿ, ಅದಕ್ಕೆ ಕೋಟಿ-ಕೊತ್ತಳಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದ್ದರು. ಆಗ ಮುಂಬಯಿ ಬಂದರಕ್ಕೆ ಬರುವ ಕಂಪನಿಯ ಮಾಲನ್ನು ದೇಶದ ಮೇಲೆ ಒಯ್ಯಲಿಕ್ಕೆ ತಾಣೆ-ಸಾಷ್ಟಿಗಳ ಮೇಲಿನ ಭೂಮಾರ್ಗವೇ ಮುಖ್ಯವಾಗಿತ್ತು. ಅಲ್ಲಿಂದ ಮುಂದೆ ಗುಡ್ಡಗಳೂ ಘಟ್ಟಗಳೂ ಹತ್ತುತ್ತವೆ; ಹಾಗೂ ಅದರ ಆಚೆಗೆ ಮರಾಟರ ನಾಡು ಹತ್ತುತ್ತಿದ್ದದರಿಂದಲೇ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಸಾಷ್ಟಿಯನ್ನು ತಮ್ಮ ಸ್ವಾರ್ಥಿನ ದಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವ ಅವಶ್ಯಕತೆಯಂತೂ ಇದ್ದೇ ಇತ್ತು; ಅಲ್ಲದೆ ಮುಂಬಯಿ ಬಳಿಯ ಬೇರೆ ದ್ವೀಪಗಳೂ ವಸಯಿಯೂ ತಮ್ಮ ಸ್ವಾರ್ಥಿನದಲ್ಲಿರುವದು ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ಅವಶ್ಯವಾಗಿತ್ತು. ರಾಘೋಬನು ಅವುಗಳನ್ನು ಅವರಿಗೆ ಕೊಡಲಿಕ್ಕೆ ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡಿದ್ದನು. ವಸಯಿಯಿಂದ ಸುರತದ ವರೆಗಿನ ತಾಣ್ಯಗಳು ವ್ಯಾಪಾರದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಮಹತ್ವದವಾಗಿದ್ದವು. ಅವುಗಳನ್ನು ಕೊಡಲಿಕ್ಕೆ ರಾಘೋಬನು ಸಿದ್ಧನಾದನು. ಆ ಎಲ್ಲ ದ್ವೀಪಗಳೂ ತಾಣ್ಯಗಳೂ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ವಶವಾಗಿದ್ದರೆ, ಕಂಪನಿ ಸರಕಾರದ ವ್ಯಾಪಾರವು ನಿರಾತಂಕವಾಗಿ ಸಾಗುವಂತಿತ್ತು. ಈ ಮೊದಲೇ ಕಂಪನಿಯು ೧೪ ಲಕ್ಷ ರೂ. ಬೆಲೆಯ ಉಣ್ಣೆಯ ವಸ್ತ್ರಗಳು ಮರಾಟರ ನಾಡಿನಲ್ಲಿ ಖರ್ಚಾಗುತ್ತಿದ್ದವು; ಅಲ್ಲದೆ ಗುಜರಾಥದಲ್ಲಿಯೆ ಉತ್ತಮ ಹತ್ತಿಯ ಬೆಳೆಯ ಪ್ರಾಂತವು ಪಸ್ತಗತವಾಗಿದ್ದರೆ ಬಂಗಾಲ, ಚೀನಗಳ ಕಡೆಯ ವ್ಯಾಪಾರವೂ ಬೆಳೆಯಬಹುದಾಗಿತ್ತು. ಎಲ್ಲ ಕೊಂಕಣ ಪಟ್ಟಿಯು ಕೈವಶವಾಗಿದ್ದರೆ ಡಚ್ಚ, ಪೋರ್ತುಗೀಜ ಮತ್ತು ಫ್ರೆಂಚ ಈ ಮೂವರ ಕೈಯಿಂದಲೂ ಅತ್ತ ಕಡೆಯ ವ್ಯಾಪಾರವನ್ನು ಸೆಳೆಕೊಂಡು, ಒರೀ ಈಷ್ಟು ಇಂಡಿಯಾ ಕಂಪನಿಯ ವ್ಯಾಪಾರವೇ ಅಲ್ಲಿ ನಿರಂತರವಾಗಿ

ನೆಲಿಸಬಹುದಾಗಿತ್ತು. ಅದುವರೆಗೆ ಮುಂಬಯಿ ವಖಾರದ ಕಾರಭಾರವು ಕಂಪನಿಗೆ ಹಾನಿದಾಯಕವೇ ಆಗಿರುತ್ತಿತ್ತು; ಆದರೆ ರಾಘೋಬನು ಕೊಡುತ್ತೇನೆಂದು ಹೇಳಿದ ಪ್ರದೇಶವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ, ಒಂದೂವರೆ ಲಕ್ಷ ಪೌಂಡುಗಳ ಕಂಪನಿಯ ಹಾನಿಯು ತುಂಬಿ ಬಂದು, ಮುಂದೆ ೨-೨|| ಲಕ್ಷ ಪೌಂಡುಗಳ ಉಳಿತಾಯವಾಗುವ ಸಂಭವವಿತ್ತು. ಮುಂಬಯಿ ಬಂದರಕ್ಕೆ ಕೋಟಿ-ಕೋತ್ತಳಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದಂದಿನಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ದಂಡಿನ ತಾಣ್ಯದ ಸ್ವರೂಪವು ಸಹಜವಾಗಿಯೇ ಬರಹತ್ತಿತ್ತು. ಮುಂಬಯಿ ಬಂದರವು ಹೊಸ ಹಡಗುಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಲಿಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲವಾಗಿತ್ತು; ಹಾಗೂ ರಾಘೋಬನಿಂದ ದೊರೆಯತಕ್ಕ ಮುಂಬಯಿ ಬಳಿಯ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಹಡಗು ಕಟ್ಟಲಿಕ್ಕೆ ಬೇಕಾಗುವಂತಹ ಕಟ್ಟಿಗೆಯು ಬೇಕಾದಷ್ಟು ಸಿಗುತ್ತಿತ್ತು. ಈ ಎಲ್ಲ ಬಗೆಯ ಲಾಭವನ್ನು ಪರ್ಯಾಲೋಚಿಸಿದರೆ, ಪೇಶ್ವೆಯರಲ್ಲಿ ಜಗಳ ಹುಟ್ಟಿಸಿ, ಅನಾಯಾಸವಾಗಿ ದೇವರು ನಮಗೆ ಒಲಿದನೆಂದು ಮುಂಬಯಿ ಕಡೆಯ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ತೆಗೆದ ಉದ್ಗಾರಗಳು ಮನುಷ್ಯ ಸ್ವಭಾವಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆಯೇ ಆಗಿದ್ದವು.

ರಾಘೋಬನಿಗೆ ಪೇಶ್ವಾಯಿಯೊಳಗಿನ ಕಲಿಪುರುಷನೆನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಆತನ ಕಾಲದ ಜನರಿಗಿಂತ ಆತನೇ ನಿಜವಾಗಿ ಕೀಳು ಮನಸ್ಸಿನವನಿದ್ದನೋ ಹೇಗೆಂಬದನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸುವದು ಬಹು ಕಠಿಣ ಕೆಲಸವಾಗಿದೆ; ಆದರೆ ಪೇಶ್ವಾಯಿಯ ಸತ್ತಿ, ಪೇಶ್ವಾಯಿಯ ಒಗರು ಹಾಗೂ ಪೇಶ್ವಾಯಿಯ ಐಶ್ವರ್ಯ ಇವುಗಳಿಗೆ ಪರಿಣಾಮದಲ್ಲಿ ಯಾದರೂ ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ವಿಘಾತಕದ ಕೃತಿಯು ಅವನಿಂದಲೇ ಜರುಗಿತೆಂಬದನ್ನು ಅದಾರೂ ಒಪ್ಪದಿರಲಾರರು. ಅಧಿಕಾರದ ಹವ್ಯಾಸದಿಂದ, ಮಹತ್ವಾಕಾಂಕ್ಷೆಯಿಂದ ಅಥವಾ ಪ್ರತಿಪಕ್ಷಿಗಳ ಸೇಡು ತೀರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಅವನು ಬರಿಯ ಶಿಂದೆ-ಹೋಳಕರರಂಥ ಮರಾಟಶಾಹಿಯೊಳಗಿನ ಪ್ರಬಲ ಸರದಾರರೊಡನೆ ಸಂಧಾನ ಕಟ್ಟಿ ಇಲ್ಲವೆ ಅವರ ಆಶ್ರಯಹೊಂದಿ ನಾನಾಫಡಣೀಸನ ಕೂಡ ಜಗಳಾಡಿದ್ದರೂ ಹಾಗೂ ತುಸ ತಡವಾಗಿಯೇ ಏಕಾಗಲೊಲ್ಲದು ವಿಜಯಹೊಂದಿ, ನಾನಾನನ್ನು ಸೋಲಿಸಿ ಅವನನ್ನು ಕಾರಭಾರದಿಂದ ತೆಗೆದುಹಾಕಿ ಪೇಶ್ವಾಯಿಯ ಸಕಲ ಸತ್ತೆಯನ್ನು ತಾನು ಹಸ್ತಗತಮಾಡಿಕೊಂಡಿದ್ದರೂ ರಾಘೋಬನಿಗೆ ಹೆಸರಡುವಂತಿರುತ್ತಿದ್ದಿಲ್ಲ; ಆದರೆ ಇಂಗ್ಲಿಷರ, ಅಂದರೆ ಎಲ್ಲ ಬಗೆಯಿಂದಲೂ ಪರಕೀಯರಾದಂಥವರ ಆಶ್ರಯ ಪಡೆದು ಅವನು ಅವರನ್ನು ತಮ್ಮ ಮನೆಯೊಳಗೆ ಸೇರಗೊಟ್ಟಿದ್ದರಿಂದ, ಆ ಇಂಗ್ಲಿಷರೆಂಬ ವಿಷವೃಕ್ಷದ ಅಂಕುರವು ಅಲ್ಲಿ ನೆಟ್ಟು, ಅದು ಮೆಲ್ಲಮೆಲ್ಲನೆ ದೊಡ್ಡದಾಗಿ, ಮರಾಟ ಶಾಹಿಯ ಭವ್ಯವಾದ ಇಮಾರತನ್ನು ಅಲ್ಪಾವಧಿಯಲ್ಲೇ ನೆಲಸಮ ಮಾಡಿಬಿಟ್ಟಿತು! ಯಾರ್ಯಾರಿಗೆ ಆ ವಿಷವೃಕ್ಷದ ಹಣ್ಣುಗಳನ್ನು ತಿನ್ನುವ ಪ್ರಸಂಗವುಂಟಾಯಿತೋ, ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಆ ಎಲ್ಲರೂ ವಿನಾಶದ ಮಾರ್ಗವನ್ನೇ ಹಿಡಿಯಬೇಕಾಯಿತು. ರಾಘೋಬನಿಂದ ಈ ಯಾವ ಅಪರಾಧವು ಘಟಿಸಿತೋ, ಅದು ನಿಜವಾಗಿಯೂ ಅಕ್ಷಮ್ಯವಾಗಿರುವದು. ನಾನಾಫಡಣೀಸನು ರಾಘೋಬನಿಗಿಂತ ಕಡಿಮೆ ತರಗತಿಯ

ಕಾರಸ್ಥಾನಿಯಾಗಲಿ ಮಹತ್ವಾಕಾಂಕ್ಷೆಯಾಗಲಿ ಆಗಿದ್ದನೆಂದುಅನ್ನು ವಂತಿಲ್ಲ; ಮತ್ತು ಆತನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅವನಿಗೆ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ನೆರವು ತಕ್ಕೊಳ್ಳುವ ಪ್ರಸಂಗವು ಬರಲೇ ಇಲ್ಲವೆಂತಲೂ ಅಲ್ಲ; ಆದರೆ ನಾನಾನ ಮಹತ್ವಾಕಾಂಕ್ಷೆಯ ಒಲವು ಪೇಶ್ವಾಯಿಯ ದೃಢೀಕರಣ, ಬಲವೃದ್ಧಿ ಇವುಗಳ ಕಡೆಗೇ ಇತ್ತು; ಆದರೆ ರಾಘೋಬನ ಮಹತ್ವಾಕಾಂಕ್ಷೆಯು ತದ್ವಿರುದ್ಧವಾಗಿದ್ದು, ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ಸಹಾಯಕವಾಗಿಯೂ ಪೇಶ್ವಾಯಿಗೆ ವಿನಾಶಕವಾಗಿಯೂ ಪರಿಣಮಿಸಿತು. ನಾನಾನು ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಸಹಾಯ ಪಡೆದದ್ದು ತೊಗರಿಕಟ್ಟಿಗೆಯಿಂದ ತೊಗರಿಕಟ್ಟಿಗೆ ಕೊಡುವಂತೆ ಕೇವಲ ಪರಕೀಯ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನುಗ್ಗು ಮಾಡುವ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ; ಆದರೆ ರಾಘೋಬನ ಮಾತು ಹಾಗಲ್ಲ. ಅವನು ಅವರನ್ನು ತನ್ನ ಮನೆಜಗಳದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿಕೊಂಡನು. ತನಗೆ ನೆರವಾಗುವಂತಹ ಒಬ್ಬನೂ ಮರಾಟರ ಇಲ್ಲವೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಸರದಾರರು ರಾಘೋಬನಿಗೆ ದೊರೆಯದ್ದರಿಂದ, ಅವನು ಅನಿರ್ವಾಹವೆಂದು ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಕಡೆಗೆ ಹೋಗಿರಬಹುದು; ಆದರೆ ಆತನ ಬೆನ್ನು ಕಟ್ಟುವಂತಹ ಯಾವ ದೊಡ್ಡ ಸರದಾರನೂ ಇತ್ತ ದೊರೆಯದಿದ್ದದೇ ಆ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಆತನ ಪಕ್ಷವು ಸಕಲರಿಗೂ ಅನ್ಯಾಯದ್ದೂ ನಾನಾನ ಪಕ್ಷವು ನ್ಯಾಯದ್ದೂ ಎಂಬ ಸಹಜವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ತೋರುತ್ತಿತ್ತು. ರಾಘೋಬನ ಆ ಅನ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಆತನು ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಆಶ್ರಯಹೊಂದಿದ ಮಹದನ್ಯಾಯವು ಕೂಡಿದ್ದಿಗುಣಿತವಾಯಿತು. ನಾನಾ ಹಾಗು ರಾಘೋಬ ಇವರ ಇತಿಹಾಸದ ಕಡೆಗೆ ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬರು ಯಾವಾಗಲೂ ಇದೇ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನೋಡಬಹುದಾಗಿದೆ.

ರಾಘೋಬನು ಶೂರನೂ, ಕಡುಗಲಿಯೂ ಆಗಿದ್ದನೆಂಬ ಬಗ್ಗೆ ಯಾರಿಗೂ ಅನುಮಾನವಿಲ್ಲ; ಆದರೆ ಕಡುಗಲಿಗಳು ಪ್ರಾಯಶಃ ಮುತ್ಸದ್ವಿಗಳಾಗಿರುವದಿಲ್ಲೆಂದು ಅನ್ನುತ್ತಾರೆ; ಮತ್ತು ರಾಘೋಬನಲ್ಲಾದರೂ ಅದೇ ವ್ಯಂಗ್ಯವಿದ್ದಿತು. ಆದ್ದರಿಂದ ದಾಳಿಯ ಮೇಲೆ ಹೊರಡಲಿಕ್ಕೆ ಆತನು ತಕ್ಕವನಾಗಿದ್ದರೂ, ದಾಲಿತಿಯ ಕಾರಭಾರ ನಡೆಸಲಿಕ್ಕೆ ಅವನು ಯೋಗ್ಯನಾಗಿದ್ದನೆಂಬ ಬಗ್ಗೆ ಯಾರೂ ಒಪ್ಪಿರುವಂತೆ ಕಾಣಿಸುವದಿಲ್ಲ. ಪೇಶ್ವೇ ನಾನಾಸಾಹೇಬನ ಮರಣದ ವರೆಗೆ ರಾಘೋಬನಲ್ಲಿಯ ಕಲಹ ಪ್ರಿಯತೆಯು ವ್ಯಕ್ತವಾಗುವದು ಶಕ್ಯವಿರಲಿಲ್ಲ; ಆದರೆ ಮಾಧವರಾಯನು ಪೇಶ್ವೇ ಪಟ್ಟವೇರುತ್ತಲೆ, ಆತನ ಜಗಳಗಂಟತನಕ್ಕೆ ಪ್ರಾರಂಭವಾಯಿತು. ಯಾವನೊಬ್ಬ ಪೇಶ್ವೆಯ ಮರಣದ ನಂತರ ಆತನ ಪಟ್ಟದ ಅಧಿಕಾರವು ಆತನ ಮಗನು ಅಲ್ಪವಯಸ್ಸಾಗಿದ್ದರೂ ಆ ಅಲ್ಪವಯಸ್ಸಿಗೆ ಹೋಗತಕ್ಕದ್ದು; ಆತನ ತಮ್ಮನು ವಯಸ್ಸಿನಿಂದ ಆತನ ಮಗನಿಗಿಂತ ದೊಡ್ಡವನಾಗಿದ್ದರೂ ಆ ತಮ್ಮನ ಕಡೆಗೆ ಅದು ಹೋಗತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲ, ಎಂಬ ವಾರಸಾ ಹಕ್ಕಿನ ನಿಯಮವು ಆಗಿನ ಕಾಲದಲ್ಲೂ ಶಿಷ್ಟಸಮ್ಮತವಾಗಿತ್ತು. ಅಂತೆಯೇ ನಾನಾಸಾಹೇಬನ ನಿಧನದ ನಂತರ ಪೇಶ್ವಾಯಿಯ ಮರ್ಮದೆಯು ಅಲ್ಪವಯಸ್ಸು ಮಾಧವರಾಯನಿಗೇ ದೊರಕಿತು; ರಾಘೋಬನಿಗೆ ಸಿಗಲಿಲ್ಲ. ಮತ್ತು ಇದೇ ಕಾರಣದ ಮೂಲಕ ಮಾಧವರಾಯನ ಮರಣದ ನಂತರ ಆತನು

ನಿವೃತ್ತಿಕನಾದುದರಿಂದ, ಆ ಪೇಶ್ವಾಯಿಯ ಮರ್ಯಾದೆಯು ಆತನ ತಮ್ಮನಾದ ನಾರಾಯಣರಾಯನಿಗೆ ಸಿಗುವದೇ ಕ್ರಮಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಿತ್ತು. ಅದರಂತೆ ಅವನಿಗೆ ಪೇಶ್ವಾಯಿಯ ಆ ಪಟ್ಟವು ಲಭಿಸಿಯೂ ಲಭಿಸಿತು. ಈ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ರಾಘೋಬನು ಬಲಾತ್ಕಾರದಿಂದ ಅಲ್ಪಕಾಲದ ವರೆಗೆ ತಾನಾಗಿಯೇ ಆ ಮಾನವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದನು; ಆದರೆ ಆ ಕೃತಿಯು ಅನ್ಯಾಯದ್ದೆಂಬದು ಸಹಜವಾಗಿಯೇ ತೋರಿತಾದ್ದರಿಂದ, ಪ್ರಚಂಡ ಲೋಕಮತದ ಎದುರಿಗೆ ಅವನ ಆ ಒತ್ತಾಯದ ಪೇಶ್ವಾಯಿ ಪಟ್ಟವು ಹೆಚ್ಚು ದಿನಗಳ ವರೆಗೆ ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ಉಳಿಯಲಿಲ್ಲ. ತಾತ್ಪರ್ಯವಿಷ್ಟೇ, ಪೇಶ್ವಾಯಿಯ ಮರ್ಯಾದೆ ಪಡೆಯಬೇಕೆಂಬ ರಾಘೋಬನ ಮಹತ್ವಾಕಾಂಕ್ಷೆಯು ಯಾವಾಗಲೂ ಅನ್ಯಾಯದ್ದೂ, ಅಕ್ರಮದ್ದೂ ಆಗಿತ್ತು; ಆದರೆ ಪೇಶ್ವಾಯಿಯ ಕಾರಭಾರಿಯಾಗುವ ಆತನ ಮಹತ್ವಾಕಾಂಕ್ಷೆಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಮೇಲಿನ ವಿಧಾನವು ಅಷ್ಟು ಸಬಲವಾಗಿ ತೋರುವದಿಲ್ಲ. ಅಂತೆಯೇ ಮಾಧವರಾಯನು ಪಟ್ಟನ್ನೇರಿದಾಗ ಆತನ ತಾಯಿ ಯಾದ ಗೋಪಿಕಾಬಾಯಿಯ ಮತ್ತರಬುದ್ಧಿಯ ಪ್ರಭಾವದ ಮೂಲಕ ರಾಘೋಬನನ್ನು ಕಾರಭಾರಿಯನ್ನಾಗಿ ನೇಮಿಸದೆ, ಫಡಣೇಸ ಮತ್ತು ಪೇಲೆ ಇವರನ್ನೇ ಕಾರಭಾರಿಗಳನ್ನಾಗಿ ನೇಮಿಸಿದರು. ಆಗ ರಾಘೋಬನಿಗೆ ಆ ಬಗ್ಗೆ ಲೋಕಮತದ ಬೆಂಬಲವು ಸ್ವಲ್ಪವೂ ಇರಲಿಲ್ಲವೆಂತಲ್ಲ; ಅದರೂ ಆತನು ಆ ಕಾರಭಾರಿತನವನ್ನು ಹಸ್ತಗತ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲಿಕ್ಕೆ ಮೊಗಲರ ಸಹಾಯಪಡೆಯಬೇಕಾಯಿತು. ಆ ಸಹಾಯದಿಂದ ಅವನು ಖುದ್ದವೇಶ್ವಿಯಾಗಿದ್ದ ಮಾಧವರಾಯನನ್ನು ಸೆರೆಯಲ್ಲಿಟ್ಟು, ಫಡಣೇಸರ ಕಡೆಯ ಕಾರಭಾರವನ್ನು ಕಿತ್ತುಕೊಂಡು, ತನ್ನ ಹಸ್ತಕನಾದ ಚಿಂತೋ ವಿಠಲ ರಾಯರೀಕರ ಇವನನ್ನು ೧೭೬೨ರಲ್ಲಿ ಫಡಣೇಸನನ್ನಾಗಿ ನೇಮಿಸಿಕೊಂಡನು; ಆದರೆ ಅಲ್ಪಾವಧಿಯಲ್ಲೇ, ಅಂದರೆ ೧೭೬೩ರಲ್ಲಿ ಮೊಗಲರೊಡನೆ ಒಪ್ಪಂದವಾಗಿ ಮಾಧವರಾಯನು ಮತ್ತೆ ಪಟ್ಟಕ್ಕೆ ಅಧಿಕಾರಿಯಾದನು; ಹಾಗೂ ಫಡಣೇಸಿಯನ್ನು ರಾಯರೀಕರನಿಂದ ಕಿತ್ತಿ ತಕ್ಕೊಂಡು, ಅದನ್ನು ಮೊದಲಿನ ಫಡಣೇಸರ ಕಡೆಗೆ ಅಂದರೆ ನಾನಾ ಹಾಗೂ ಮೋರೋಬಾ ಇದರಿಗೇ ಒಪ್ಪಿಸಿದ್ದಾಯಿತು.

ಆ ಬಳಿಕ ಸರಾಸರಿ ಐದು ವರ್ಷಗಳ ವರೆಗೆ ರಘುನಾಥರಾಯ-ಮಾಧವರಾಯರಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷ ಜಗಳ-ತಂಟೆಗಳೇನೂ ಆಗಲಿಲ್ಲ. ಆಗ ರಾಘೋಬನು ಯಥಾ ಪ್ರಕಾರ ದಾಳಿ ಮುಲುಖಗಿರಿಗಳ ಮೇಲೆ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದನು; ಹಾಗೂ ವೇಶ್ವಿ ಮತ್ತು ಅವನ ಕಾರಭಾರಿಗಳು ಒಪ್ಪಿಸಿದ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದನು; ಆದರೆ ಮಾತೃಭಕ್ತ ಮಾಧವರಾಯನನ್ನು ಆತನ ಮತ್ತರಗ್ರಸ್ತ ತಾಯಿ-ಗೋಪಿಕಾಬಾಯಿಯ ಸ್ತ್ರೀ ಬುದ್ಧಿಯು ಸ್ವಸ್ಥವಾಗಿರಗೊಡುತ್ತಿದ್ದಿಲ್ಲವೆಂಬದು ತುಸು ಮಟ್ಟಿಗೆ ನಿಜವಿದ್ದರೂ, ಸ್ತ್ರೀ ರಾಘೋಬನ ಎರಡನೇ ಹೆಂಡತಿಯಾದ ಅನಂದೀಬಾಯಿಯ ಕಾರಸ್ಥಾನಗ್ರಸ್ತ ಸ್ತ್ರೀ ಬುದ್ಧಿಯು ರಘುನಾಥರಾಯನನ್ನೂ ಸುಮ್ಮನಿರಗೊಡುತ್ತಿದ್ದಿಲ್ಲವೆಂಬದು ಹೆಚ್ಚು ದಿಟವಾಗಿತ್ತು. ಹೇಗೆಯೇ ಆಗಲಿ, ರಾಘೋಬನ ಅಸಂತೋ

ಷಡ ಪರ್ಯವಸಾನವು ಬಂಡಿನ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಟವಾಯಿತು; ಹಾಗು ಐದು ವರ್ಷಗಳ ಹಿಂದಿನ ಕಾಲಚಕ್ರವು ತೀರ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ, ಮಾಧವರಾಯನು ರಾಘೋಬನನ್ನು ಪರಾಭವಗೊಳಿಸಿ, ಪುಣೆಯ ಶನಿವಾರ ವಾಡೆಯಲ್ಲಿ ಅವನನ್ನು ಕೈದಿನಲ್ಲಿಟ್ಟನು. ಮಾಧವರಾಯ-ನಾನಾಫಡಣೇಸರು ಮೊದಲಿನಿಂದಲೂ ಒಮ್ಮನಸ್ಸಿನವರಾಗಿದ್ದರು; ಮತ್ತು ರಾಗೋಬನ ಗೈರ ಮುತ್ಸದ್ಧಿ ತನವು ಮೊದಲಿನಿಂದಲೂ ನಾನಾನಿಗೆ ಸೇರುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ರಾಘೋಬನನ್ನು ಬೊಗ್ಗುಬಡೆಯುವ ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ಮಾಧವರಾಯನಿಗೆ ನಾನಾನ ನೆರವು ಸಹಜವಾಗಿಯೇ ಉಂಟಾಗುತ್ತಿತ್ತು; ಹಾಗು ಮಾಧವರಾಯನು ದಂಡೆತ್ತಿ ಹೋದ ಕಾಲಕ್ಕೆ ರಾಘೋಬನ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಬಂದೋಬಸ್ತಿನ ಕೆಲಸವು ನಾನಾನ ಕಡೆಗೇ ಕ್ರಮಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಿ ಬರುತ್ತಿತ್ತು. ಆದ್ದರಿಂದ ನಾನಾ ಮತ್ತು ರಾಘೋಬ ಇವರಲ್ಲಿ ಒಮ್ಮೆ ಉಂಟಾಗಿದ್ದ ವೈಮನಸ್ಸು ಮುಂದೆ ಎಂದೂ ಕಡಿಮೆಯಾಗಲಿಲ್ಲ.

ಮಾಧವರಾಯನು ತಾನು ಸಾಯುವ ಕಾಲಕ್ಕೆ ರಾಘೋಬನನ್ನು ಬಂಧಮುಕ್ತಗೊಳಿಸಿದನು; ಹಾಗು ನಾರಾಯಣರಾಯನ ಕೈಯನ್ನು ಅತನ ಕೈಯಲ್ಲಿಟ್ಟು, ಮನಸ್ಸಿನೊಳಗಿನ ಎಲ್ಲ ರೋಷವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬಿಡುವಂತೆಯೂ ನಾರಾಯಣರಾಯನನ್ನು ಹೊಟ್ಟೆಯ ಮಗನಂತೆ ಪ್ರೀತಿಸುವಂತೆಯೂ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದನು. ಸಾಯಲಿಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧನಾದವನ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯನ್ನು ಯಾರೂ ಅಲ್ಲಗಳೆಯುವಂತಿರುವದಿಲ್ಲ. ರಾಘೋಬನು ಮಾಧವರಾಯನ ಆ ಬಿನ್ನಹವನ್ನು ಮನ್ನಿಸಿದ್ದರಿಂದ, ಸ್ವಂತದ ಮಹತ್ವಾಕಾಂಕ್ಷೆಯನ್ನೂ ಆನಂದೀಬಾಯಿಯಂಥ ತನ್ನ ಪ್ರೀತಿಯ ಎರಡನೇ ಹೆಂಡತಿಯ ಕಾರಸ್ಥಾನದ ಕಿವಿಮಾತುಗಳನ್ನೂ ಬದಿಗೊತ್ತಿ, ನಾರಾಯಣರಾಯನೊಡನೆ ಪ್ರೇಮದಿಂದ ನಡೆಯಹತ್ತಿದ್ದ ರಾಘೋಬನಲ್ಲಿಯ ಮನುಷ್ಯವೃತ್ತಿಗೆ ಭೂಷಣಾವಹವಾಗಿದ್ದಿತು. ಎಷ್ಟೋ ದಿನಗಳವರೆಗೆ ಆ ಕಕ್ಕ-ಮಕ್ಕಳು ಮಲಗುವ ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿ ಮಲಗುತ್ತಿದ್ದರು. ಅವರ ಊಟ-ಉಡಿಗೆ, ಕೂಡುವದು, ನಿಲ್ಲುವದು ಇವುಗಳೆಲ್ಲ ಒತ್ತಟ್ಟಿಗೆ ಕೂಡೇ ಆಗುತ್ತಿದ್ದವು; ಆದರೆ ಪೇಶ್ವಾಯಿಯ ದುರ್ಯವದ ಮೂಲಕ ಅವರಲ್ಲಿಯ ಆ ಸ್ನೇಹವು ಬಹು ದಿನಗಳವರೆಗೆ ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ಉಳಿಯಲಿಲ್ಲ. ಪೇಶ್ವಾಯಿಯಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ರಾಘೋಬನನ್ನೇ ಕುಹಕರು ಮುತ್ತಿದ್ದರೆಂತಲ್ಲ; ನಾರಾಯಣರಾಯನಿಗೂ ಅಂಥ ಜನರೇ ಗಂಟುಬಿದ್ದಿದ್ದರು. ನಾರಾಯಣರಾಯನು ಎಷ್ಟು ಸಿಟ್ಟಿನವನಿದ್ದನೋ, ಅಷ್ಟೇ ಹಿತ್ತಾಳೆ ಕಿವಿಯವನೂ ಆಗಿದ್ದನು. ಅದರಿಂದ ಅವನು ಕುಹಕರ ಕಿವಿಮಾತುಗಳನ್ನು ಕೇಳಿ, ರಾಘೋಬನ ಬಗ್ಗೆ ತನ್ನ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಸಂಶಯ ತಾಳಿ, ತನ್ನ ಕಕ್ಕನನ್ನೂ ಕಕ್ಕಿಯನ್ನೂ ಸೆರೆಯಲ್ಲಿರಿಸಿದನು. ನಾನಾ ಫಡಣೇಸನೂ, ಸಖಾರಾಮ ಬಾಪುವೂ ನಾರಾಯಣರಾಯನ ಈ ಕೃತಿಗೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿದ್ದರು; ಆದರೆ ಅವನು ಅವರ ಸಲಹೆಯನ್ನು ಕೊಂಚವೂ ಕೇಳಲಿಲ್ಲ. ಹೇಗೆಯೇ ಆಗಲಿ, ಗೃಹಕಲಹವು ಮತ್ತೆ ಪುಟುವುಗೊಂಡಿತು! ರಾಘೋಬನ ಕಡೆಯ ಜನರು

ರಾಘೋಬನ ಬದಲು ನಾರಾಯಣರಾಯನನ್ನೇ ಕೈದುಮಾಡುವ ಬೇತು ಮಾಡಿದರು; ಹಾಗೂ ತೀರ ಆಯತ ಸಮಯಕ್ಕೆ ಅನಂದೀಬಾಯಿಯೂ ಕೆಲವು ಜನ ಗಾರದಿಗಳೂ ಮತ್ತು ಧರ್ಮಚೈಲದಿಂದ ನಾರಾಯಣರಾಯನಲ್ಲಿ ದ್ವೇಷ ತಾಳಿದ್ದ ಕೆಲವು ಮಂದಿ ಪ್ರಭು ಜನರೂ ಇವರೆಲ್ಲರ ಕಾರಸ್ಥಾನದಿಂದ ನಾರಾಯಣರಾಯನನ್ನು ಹಿಡಿಯಬೇಕೆಂಬ ಮರಾಠೀ ಭಾಷೆಯ 'ಧರಾ' ಶಬ್ದವನ್ನು ಕೊಲ್ಲಬೇಕೆಂಬ 'ಮಾರಾ' ಶಬ್ದದಲ್ಲಿ ಯೋಜಿಸಿ, ನಾರಾಯಣರಾಯನನ್ನು ೩೦ನೇ ಅಗಸ್ಟ ೧೭೭೩ರಲ್ಲಿ ಕೊಂದರೆಂಬದು ಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಸಂಗತಿಯೇ ಆಗಿದೆ.

ಪಟ್ಟದ ಅಭಿಲಾಷೆಯಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಅಣ್ಣನ ಮಗನನ್ನು ಕೊಲ್ಲಿಸಿದನೆಂಬ ಆರೋಪವು ರಾಘೋಬನಿಗೆ ಬಂದದ್ದರಿಂದ, ಕೈದಿನಲ್ಲಿರುವಾಗ ಆತನನ್ನು ಕೆಲ ಜನರಾದರೂ ಸಹಾನುಭೂತಿಯಿಂದ ನೋಡುತ್ತಿದ್ದುದು ಈಗ ಕಟ್ಟಾಯಿತು. ಇದಲ್ಲದೆ ನಾರಾಯಣರಾಯನ ಹೆಂಡತಿಯು ಬಸುರಿದ್ದುದರಿಂದ, ಆತನ ವಂಶವೃದ್ಧಿಯ ಆಶೆಯೂ ಜನರಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಯಿತು; ಮತ್ತು ರಾಘೋಬನು ಅಪರಾಧಿಯಾಗಿದ್ದು, ಅತನ ಸಂಪರ್ಕವು ಪೇಶ್ವೆ ಪಟ್ಟಕ್ಕೆ ಎಂದೂ ಉಂಟಾಗಬಾರದೆಂದು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಅನಿಸಹತ್ತಿತು. ನಾರಾಯಣರಾಯನಿಗೆ ಮಗನು ಹುಟ್ಟುವ ಸಂಭವವಿದೆಯೆಂಬದು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಬರಲು. ತಾನು ಆತನ ಕೊಲೆಗೆಯ್ಯಿಸಿ ಸಂಪಾದಿಸಿದ್ದಾದರೂ ಏನೆಂದು ಅನಂದೀಬಾಯಿಗೆ ಅನಿಸಿತು. ಅದರಿಂದ ಅವಳು ಮೊದಲು ಗಂಗಾಬಾಯಿಯನ್ನೂ ಆಕೆಯು ಹಡೆದ ನಂತರ ಆಕೆಯನ್ನೂ ಆಕೆಯ ಮಗ ಸವಾಯಿ ಮಾಧರಾಯನನ್ನೂ ಕೊಲ್ಲಿಸಬೇಕೆಂದು ಹಲವು ಗುಪ್ತಕಟ್ಟುಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದಳು; ಆದರೆ ಅವೆಲ್ಲವೂ ಜೈಲಿಗೆ ಬಂದು ವ್ಯರ್ಥವಾದವು! *

೭ನೆಯ ಪರಿಚ್ಛೇದ.

ನಿರಾಶೆಯ ಅಭಿವಚನ.

—೦೦—

ಅನಂದೀಬಾಯಿಯ ನೀಚ ಕಾರಸ್ಥಾನಗಳ ಮೂಲಕ ರಾಘೋಬನ ವಿಷಯದ ದ್ವೇಷದ ಬೆಂಕಿಯಲ್ಲಿ ಎಣ್ಣೆ ಹಾಕಿದಂತಾಯಿತು; ಮತ್ತು ನಾರಾಯಣರಾಯನ ಮರಣದ ನಂತರ ಹದಿಮೂರನೇ ದಿವಸವೇ ರಾಘೋಬನ ವಿರುದ್ಧ ಯಾವ ಸುಪ್ರಸಿದ್ಧ ಬಾರಭಾಯಿಗಳ ಕಟ್ಟಾಯಿತೋ, ಅದಕ್ಕೆ ಬರಬರುತ್ತ ಪುಸ್ತಿಯೇ ಉಂಟಾಗಹತ್ತಿತು. ಕಾರಭಾರಿಗಳು ಗಂಗಾಬಾಯಿಯ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಹೊಸ ಸನದು ಕೊಡಲಿಕ್ಕಾಗಿ, ಮೊದಲಿನಂತೆ ನಾರಾಯಣರಾಯನ ಹೆಸರಿನ ಶಿಕ್ಷೆ-ಮೋರ್ತಬ

* ಈ ವಿಷಯದ ಹೆಚ್ಚಿನ ಐತಿಹಾಸಿಕ ಮಾಹಿತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕೆಂದಿರುವ ವಾಚಕರು ಕಮ್ಮ ವಡಗಾವದ ವಿಜಯ ಬೆರೆ ೧ | ೨೩. ಎಂಬ ಪುಸ್ತಕ ತರಿಸಿ ಓದಬಹುದು,

ವಿಳಾಸ:—ಬಿ. ಪ. ಕಾಳೆ, ಅನಂದವನ ಘೋಷ್ಣ.

ಗಳನ್ನು ಮಾಡಲಿಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದರು. ಆ ಸೇ ಕಾಲಕ್ಕೆ ರಾಘೋಬನು ಕರ್ನಾಟಕದ ಮೇಲೆ ದಂಡೆತ್ತಿ ಹೋದುದರಿಂದ ಬಾರಭಾಯಿಗಳ ಕಟ್ಟಿಗೆ ಮತ್ತಿಷ್ಟು ಅನುವು ದೊರೆಯಿತು. ನಾನಾಘಡಣವೀಸನು ರಾಘೋಬನ ಸಂಗಡ ಹೋಗಿದ್ದ ಆತನ ಪಕ್ಷದ ಸರದಾರರಲ್ಲಿಯೂ ಭೇದ ಹುಟ್ಟಿಸಿ ಒಡಕೊಂಡನು. ಹಾಗೆ ಫಿತ್ತೂರಾದ ಸರದಾರರು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ನೆವ ಮುಂದೆ ಮಾಡಿ ಪುಣೆಗೆ ಹಿಂದಿರುಗಿ ಬಂದರು. ಮುಂದೆ ರಾಘೋಬನಿಗೆ ಬಾರಭಾಯಿಗಳ ಕಟ್ಟಿನ ವರ್ತಮಾನ ಹತ್ತಲು ಅವನು ತನ್ನ ಮುಲುಖಗಿರಿಯ ಕೆಲಸವನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಗೊಟ್ಟು ಸಸೈನ್ಯವಾಗಿ ಪುಣೆಗೆ ಹಿಂದಿರುಗಿದನು. ರಾಘೋಬನು ಹಿಂದಿರುಗಿದನೆಂಬ ಸಂಗತಿಯು ತಿಳಿದ ಕೂಡಲೆ ನಾನಾನು ತ್ರ್ಯಂಬಕ ಮಾಮಾ ಪೇಲೆ ಮತ್ತು ಹರಿಪಂತ ಫಡಕೆ ಇವರ ಕೈಕೆಳಗೆ ದೊಡ್ಡ ದಂಡು ಕೊಟ್ಟು ಅವರನ್ನು ರಾಘೋಬನ ಮೇಲೆ ದಾಳಿಯಿಕ್ಕಲಿಕ್ಕೆ ಕಳಿಸಿದನು. ಉಭಯ ದಂಡುಗಳು ಪುರಂದರದ ಬಳಿಯ ಕಾಸೇಗಾವ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಕಲಿತವು. ಆ ನಿಕರದ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ತ್ರ್ಯಂಬಕ ಮಾಮಾಸಿಗೆ ಪರಾಭವವಾಯಿತು; ಅಲ್ಲದೆ ಆತನು ರಾಘೋಬನಿಂದ ಕೊಲ್ಲಲ್ಪಟ್ಟನು. ತಮ್ಮ ಬಾರಭಾಯಿಗಳ ಪ್ರಯತ್ನಕ್ಕೆ “ಪ್ರಥಮ ಗ್ರಾಸೇ ಮಕ್ಷಿಕಾ ಪಾತಃ” ಎಂಬಂತೆ ಮೊಟ್ಟಮೊದಲಿಗೆ ಅಪಯಶ ಬಂದುದನ್ನು ಕಂಡು ನಾನಾಘಡಣವೀಸನು ಹತಾಶನಾದನು; ಆದರೂ ಫಡಕೆ ಹರಿಪಂತನು ಜೀವಂತ ನಿದ್ದುದರಿಂದ ಆತನು ತಮ್ಮ ಬೇತನ್ನು ಸರ್ವಸ್ವೀ ವಿನಾಶಗೊಳಿಸಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲೆಂಬ ಭರವಸೆಯು ನಾನಾ ಮತ್ತು ಬಾಪು ಇವರಲ್ಲಿದ್ದಿತು. ಅಲ್ಪಾವಧಿಯಲ್ಲೇ ಹರಿಪಂತನು ಅವನ್ನು ದಿಟವಾಗಿ ಮಾಡಿ ತೋರಿಸಿದನು. ಹರಿಪಂತನು ಹೊಸ ದಂಡನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಸಾವಾಜಿ ಭೋಸಲೆ, ನಿಜಾಮ ಅಲ್ಲ ಇವರ ನೆರವು ತಕ್ಕೊಂಡು ರಾಘೋಬನ ಮೇಲೆ ಎರಿ ಹೋದನು. ಆ ಹೊಸ ದಂಡಿನ ಆಗಮನವನ್ನು ಅರಿತು ರಾಘೋಬನು ಪುಣೆಯ ದಾರಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬರ್ಹಾಣಪುರದ ಕಡೆಗೆ ಓಡತೊಡಗಿದನು. ಇತ್ತ ಪುಣೆಯಲ್ಲಿ ಶಾ||೧೮ನೇ ಎಪ್ರಿಲ ೧೮೧೮ಕ್ಕೆ ಗಂಗಾಬಾಯಿಯು ಹಡೆದಳು. ಆಕೆಗೆ ಗಂಡು ಕೂಸೇ ಹುಟ್ಟಿದ್ದರಿಂದ ಬಾರಭಾಯಿಗಳ ಪ್ರಯತ್ನಕ್ಕೆ ಹೆಚ್ಚು ತೇಜವೂ ಬಲವೂ ಬಂದಿತು. ಹೊಸ ಪೇಶ್ವೆಗೆ “ಸವಾಯಿ ಮಾಧವರಾಯ” ಎಂಬ ಹೆಸರನ್ನಿಟ್ಟು, ಬಾರಭಾಯಿಗಳು ಅಂದಿನಿಂದ ಡಾಣಾ ಡಂಗುರವಾಗಿ ಪೇಶ್ವೆ ಕಾರಭಾರವನ್ನು ಸಾಗಿಸತೊಡಗಿದನು.

ಆ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಪುಣೆಯ ದರ್ಬಾರದೊಳಗಿನ ಮೋರೋಬಾ ಘಡಣೀಸ, ರಾಯರೀಕರ ಮತ್ತು ಪುರಂದರೆ ಎಂಬ ಮೂವರು ಸರದಾರರು ರಾಘೋಬನಿಗೆ ಅನುಕೂಲರಾಗಿದ್ದರು. ರಾಘೋಬನು ಮೋರೋಬನ ಸಹಾಯದಿಂದ ಗಂಗಾಬಾಯಿ-ಸವಾಯಿ ಮಾಧವರಾಯರನ್ನು ಪುರಂದರ ಕೆಳಗೂ ಪುರಂದರಗಡದ ಮೇಲೂ ಬಂಧಿಸುವ ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡಿದನು; ಆದರೆ ಅದು ಸಾಧಿಸಲಿಲ್ಲ. ರಾಘೋಬನು ಉತ್ತರ ಹಿಂದುಸ್ಥಾನದ ಕಡೆಗೆ ತಿರುಗಿದ್ದರಿಂದ, ಅತ್ತ ಕಡೆಯ ಶಿಂದೆ-ಹೋಳಕರ ಈ

ಪ್ರಮುಖ ಸರದಾರರ ನೆರವು ನಾನಾನಿಗೆ ಅವಶ್ಯಕವಾಗಿತ್ತು. ಅವರು ತಮಗೆ ನೆರವಾಗುವರೆಂದು ನಾನಾನ ಭರವಸೆಯಿದ್ದಿತು. ಮಹದಾಜಿ ಶಿಂದೆಗೆ ಮಾಧವರಾವ ಪೇಶ್ವೇನ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಸರದಾರಿಕೆಯು ದೊರೆತು, ಮಾಧವರಾಯನ ಕೃಪಾಬಲದಿಂದ ಆತನು ಹೆಸರುವಾಸಿಯಾಗಿದ್ದನು. ಅದರಿಂದ ಅವನು ಮಾಧವರಾಯನ ಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲನೂ ರಾಘೋಬನ ಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಕೂಲನೂ ಆಗಿರುತ್ತಿದ್ದನು; ಅಲ್ಲದೆ ತುಕೋಜಿ ಹೋಳಕರನು ಮಹದಾಜಿಯ ವರ್ಚಸ್ಸಿನ ಮೂಲಕ ಅವನಿಗೆ ಅನುಕೂಲವಾಗಿಯೇ ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದನು; ಅದರಿಂದ ಮಹದಾಜಿಯು ಹೊಂ ಅಂದರೆ ಹೋಳಕರನ ನೆರವು ನಾನಾನಿಗೆ ಸಹಜವಾಗಿಯೇ ಸಿಗುವಂತಿತ್ತು. ನಾನಾನ ಅಪೇಕ್ಷೆಯ ಮೇರೆಗೆ ಶಿಂದೆ-ಹೋಳಕರರು ಅವನಿಗೆ ಸಹಾಯಕರಾಗಲಿಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧರಾದರೇನೋ ನಿಜ; ಆದರೆ ರಾಘೋಬನನ್ನು ಬೊಗ್ಗುಬಡಿಯುವ ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ಅವರು ನಾನಾನಷ್ಟು ಉತ್ಸುಕರಾಗಿರಲಿಲ್ಲ. ಪೇಶ್ವಾಯಿಯೊಳಗಿನ ಈ ಗೃಹಕಲಹದ ಲಾಭವು ಸ್ವಂತದ ವರ್ಚಸ್ಸು ಬೆಳೆಸುವ ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ಮಹದಾಜಿಗೆ ಸಹಜವಾಗಿ ಆಗುವಂತಿತ್ತು; ಅಲ್ಲದೆ ಆ ಮೊದಲಿನ ನಾಲ್ಕು ವರ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಶಿಂದೆಯ ದಂಡಿನ ಖರ್ಚು ಎಷ್ಟು? ಆತನು ವಸೂಲ ಮಾಡಿದ ಹಣವೆಷ್ಟು? ಮತ್ತು ಪುಣೆಯ ದರಬಾರಿಗೆ ಆತನು ಕೊಡುವ ಬಾಕಿಯೆಷ್ಟು? ಈ ಬಗ್ಗೆ ಸರದಾರ ಈ ನಾತೆಯಿಂದ ಶಿಂದೆ ಹಾಗು ಫಡಣೇಸ ಈ ನಾತೆಯಿಂದ ನಾನಾ ಇವರ ನಡುವೆ ಉಂಟಾಗಿದ್ದ ವ್ಯಾಜ್ಯವು ಇನ್ನೂ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತೀರಲಿಲ್ಲ. ಶಿಂದೆಯು ತುಸ ಸಡಿಲು ಬಿಟ್ಟಿದ್ದರಿಂದ ರಾಘೋಬನು ನರ್ಮದೆಯನ್ನು ದಾಟಿ ಇಂದೂರ ವರೆಗೆ ಹೋದನು; ಅವನ ಹಿಂದೆಯೇ ಹರಿಪಂತನೂ ತನ್ನ ಸೈನ್ಯದೊಡನೆ ಮಾಳವ ದೇಶವನ್ನು ಹೊಕ್ಕನು; ಆದರೆ ಶಿಂದೆ-ಹೋಳಕರರ ಆ ಪ್ರಾಂತದಲ್ಲಿ ಅವರ ಸಮ್ಮತಿ ಪಡೆಯದೆ ಹರಿಪಂತನು ರಾಘೋಬನ ಪಾರುಪತ್ಯ ಮಾಡುವದು ಶಕ್ಯವಾಗಿರಲಿಲ್ಲ. ಹರಿಪಂತನು ಮಾಳವದೇಶಕ್ಕೆ ಬರುವನೆಂದು ತಿಳಿದ ಕೂಡಲೆ ಮಹದಾಜಿಯು ರಾಘೋಬನೊಡನೆ ಬಹಿರಂಗವಾಗಿ ಮಧ್ಯಸ್ಥಿಕೆ ನಡೆಸುವ ರಾಜಕಾರಣವನ್ನು ಕೈಕೊಂಡನು; ಹಾಗು ಯಾವ ಕರಾರುಗಳಿಂದ ರಾಘೋಬನನ್ನು ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ವಸ್ಥವಾಗಿ ಕೂದ್ರಹಚ್ಚುಬೇಕೆಂಬ ಬಗ್ಗೆ ಸಂಧಾನ ನಡೆಸಿದನು. ರಾಘೋಬನು ತನ್ನ ಕರಾರುಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸಲಿಕ್ಕೆ ದಿನಮೇಕ ಮಾಡ ಹತ್ತಿದನು. ದಂಡಿನ ಖರ್ಚಿಗಾಗಿ ಆಗಿರುವ ೬-೭ ಲಕ್ಷ ರೂ ಸಾಲವನ್ನು ತೀರಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ಹಣ ಕೊಡಬೇಕು; ಆದರೆ ಶಿಂದೆಯ ಮಧ್ಯಸ್ಥಿಕೆಯಿಂದ ನಾನು ಕಾಯಮ ಒಪ್ಪಂದ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವೆನು, ಎಂದು ರಘುನಾಥರಾಯನು ತಿಳಿಸಿದನು. ಅದರಂತೆ ಹರಿಪಂತನಿಂದ ದಂಡಿನ ಖರ್ಚಿನ ಹಣವು ಕೈಸೇರುತ್ತಲೆ ಅವನು ಅಯೋಧ್ಯೆಯ ನವಾಬನಾದ ಸುಜಾಉದ್ದೌಲನ ಆಶ್ರಯಕ್ಕೆ ಓಡಿಹೋಗುವ ಬೇತು ಮಾಡತೊಡಗಿದನು; ಆದರೆ ಶಿಂದೆಯು ಅವನಿಗೆ ಅಡ್ಡಿಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ, ಅವನು ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ ಬರಲಿಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧನಾದನು. ಆತನ ಕೂಡ ಶಿಂದೆ-ಹೋಳಕರರೂ ಹೊರಟರು.

ಆಗ ಮೊಗಲ ಭೋಸಲೆ ಇವರ ಸಹಾಯದ ಅವಶ್ಯಕತೆಯು ಉಳಿಯದ್ದರಿಂದ ಹರಿಪಂತನು ವರ್ಧಾಡದ ಸರಹದ್ದಿನಲ್ಲಿಯೆ ಅವರಿಗೆ ಮರಳಿ ಹೋಗಲಿಕ್ಕೆ ತಿಳಿಸಿದನು.

ರಾಘೋಬನು ಒಮ್ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಹಲವು ಬಗೆಯ ನೆವ ಹೇಳಿ, ದಿನಗಳೆಯುತ್ತ ಸಾಗಿದ್ದನು. ಅದು ಶಿಂದೆಗೂ ಒಂದು ಬಗೆಯಿಂದ ಇಷ್ಟವೇ ಆಗಿದ್ದಿತು; ಯಾಕಂದರೆ ರಾಘೋಬನು ಪುಣೆಗೆ ತಲುಪುವಷ್ಟರಲ್ಲೇ ಕಾರಭಾರಿಗಳಿಂದ ಆತನ ಕರಾರುಗಳಿಗೆ ಸಮ್ಮತಿ ಬರಬೇಕಾಗಿತ್ತು. ಆದ್ದರಿಂದ ಶಿಂದೆಯು ತನ್ನ ವಕೀಲನನ್ನು ಮುಂಗಡವಾಗಿ ಪುರಂದರಕ್ಕೆ ಕಾರಭಾರಿಗಳ ಕಡೆಗೆ ಕಳಿಸಿ, ರಾಘೋಬನ ವಿಷಯಕ್ಕೂ, ತನ್ನ ವಿಷಯಕ್ಕೂ ಎಲ್ಲ ಕರಾರುಗಳನ್ನೂ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಗೊತ್ತುಮಾಡಿಕೊಂಡನು. ಆ ಕರಾರುಗಳಲ್ಲಿ ರಾಘೋಬನಿಗೆ ೧೦ ಲಕ್ಷ ರೂ.ಗಳ ಹಕ್ಕೀರು ಮತ್ತು ೩ ಕೋಟಿಗಳು; ಸ್ವತಃ ಶಿಂದೆಗೆ ಖರ್ಚಿನ ಬಗ್ಗೆ ೧೦ ಲಕ್ಷ ರೂ. ಮತ್ತು ಸಿಂಧಖೇಡ ಮುಂತಾದ ಕೆಲ ಗ್ರಾಮಗಳ ಇನಾಮು, ಮುಂತಾದ ಕರಾರುಗಳು ಪ್ರಾಮುಖ್ಯವಾಗಿದ್ದವು. ನೀವು ಈ ಕರಾರುಗಳಿಗೆ ಒಪ್ಪಿ, ರಾಘೋಬನನ್ನು ನಿಮ್ಮ ಸ್ವಾಧೀನ ಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವದಕ್ಕಾಗಿ ಬನ್ನಿರೆಂದು ಶಿಂದೆಯು ಕಾರಭಾರಿಗಳನ್ನೇ ಉತ್ತರ ಹಿಂದುಸ್ತಾನಕ್ಕೆ ಕರೆಕಳುಹಿದ್ದನು; ಕಾರಭಾರಿಗಳಿಗಾದರೂ ಆ ಗೊಂದಲವನ್ನೊಮ್ಮೆ ಹೇಗಾದರೂ ಬೇಗನೆ ಮುಗಿಸಿಬಿಡುವದು ಅವಶ್ಯಕವಾದ್ದರಿಂದ, ಮೊಗಲ ಹಾಗು ಭೋಸಲೆ ಇವರನ್ನು ತಮ್ಮ ನೆರವಿಗೆ ತಕ್ಕೊಂಡು ಖಾನದೇಶದ ಮಾರ್ಗ ಹಿಡಿದರು. ಇದನ್ನು ಕಂಡು ರಾಘೋಬನು ಮತ್ತೆ ಕೆಲ ಹೊಸ ಕರಾರುಗಳನ್ನು ಮುಂದು ಮಾಡಿದನು; ಹಾಗು ಶಿಂದೆಯು ಸಡಿಲತನದ ಲಾಭ ಪಡೆದು, ಅವನ ಮೋರೆ ತಪ್ಪಿಸಿ, ಮತ್ತೆ ಉತ್ತರದ ಕಡೆಗೆ ಓಡತೊಡಗಿದನು. ಆಗ ಪುಣೆಯ ಕಾರಭಾರಿಗಳು ನಿರಾಶರಾದರು. ತಮ್ಮ ಬಳಿಯ ಸೈನ್ಯವನ್ನು ಹರಿಪಂತನ ಸಹಾಯಕ್ಕೆ ಕಳಿಸಿ, ಅವರು ಪುಣೆಗೆ ಹಿಂದಿರುಗಿ ಬಂದರು. ರಾಘೋಬನು ಹಾಗೆ ಮೋರೆತಪ್ಪಿಸಿ ಓಡಿ ಹೋಗುತ್ತಿರುವಾಗ ಆನಂದೀಬಾಯಿಯು ಅವನೊಡನೆಯೇ ಇದ್ದಳು ಆಗ ಅವಳು ಬಸುರಿದ್ದಳು ಅವಳನ್ನು ಸಂಗಡ ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಓಡಿ ಹೋಗುವದು ಬಹು ಕಠಿಣ ಕೆಲಸವಾಗಿತ್ತು. ಅದರಿಂದ ಅವನು ಅವಳನ್ನು ಧಾರದ ಕಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿಟ್ಟು, ಆಕೆಯ ಸಂರಕ್ಷಣದ ಬಗ್ಗೆ ಯೋಗ್ಯ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಮಾಡಿದನು.

ಇಷ್ಟಾದ ಮೇಲೆ ಅವನು ಓಡಿ ಹೋಗಲಿಕ್ಕೆ ನಿರಾತಂಕವಾದನು. ಧಾರದಿಂದ ಆತನು ಉಜ್ಜಯಿನಿಗೆ ಹೋದನು; ಅದರೆ ಹರಿಪಂತನ ದಂಡು ಅಲ್ಲಿಯೂ ತನ್ನನ್ನು ಬೆನ್ನಟ್ಟಿ ಬಂದುದನ್ನು ಕಂಡು, ಅವನು ಪಶ್ಚಿಮಕ್ಕೆ ತಿರುಗಿ, ಗುಜರಾಠದಲ್ಲಿ ಸೇರಿ, ಬಡೋದೆಗೆ ಬಂದನು. ಆತನ ಹಿಂದೆ ಹರಿಪಂತನೂ, ಅವನ ಹಿಂದೆ ಒಡಂಬಡಿಕೆ ಮಾಡಲಿತ್ತಿತ್ತು ಸಾವಕಾಶವಾಗಿ ನಡೆದಿರುವ ಶಿಂದೆ-ಹೋಳಕರರೂ ಹೀಗೆ ಮರಾಟರ ಎಲ್ಲ ಪ್ರಮುಖರೂ ಸಾಲುಗೊಂಡು ನಡೆದಿದ್ದರು. ಬಡೋದೆಯಲ್ಲಿರುವದು ಸುರಕ್ಷಿತವಲ್ಲೆಂಬದನ್ನು ತಿಳಿದು ರಾಘೋಬನು ಅಹಮದಾಬಾದದ ಕಡೆಗೆ ನಡೆಯಲು,

ಹರಿಪಂತನು ಅವನನ್ನು ಬೆನ್ನಟ್ಟಿ ಮಹೀನದಿಯ ತೀರದಲ್ಲಿ ಅವನಿಗೆ ಗಂಟುಬಿದ್ದನು. ಇನ್ನು ಉಭಯತರಿಗೂ ತುಮುಲದ ಕಾಳಗವಾಗತಕ್ಕದ್ದು; ಇಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಶಿಂದೆಯು ಮಧ್ಯಸ್ತನಾಗಿ ಉಭಯತರಲ್ಲೂ ಒಡಂಬಡಿಕೆಯ ಸಂಧಾನ ನಡೆಸಿದನು. ಆ ನದಿಯ ಎರಡೂ ದಂಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡೂ ಕಡೆಯ ಸೈನ್ಯವು ೧೭ ದಿನಗಳವರೆಗೆ ಬೀಡು ಬಿಟ್ಟಿತ್ತು; ಆದರೆ ಕಡೆಗೂ ಆ ಸಂಧಾನದಿಂದ ಪ್ರಯೋಜನವೇನೂ ಆಗಲಿಲ್ಲ.

ವೇಶ್ವಾಯಿಯು ನ್ಯಾಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣನಾದ ರಾಘೋಬನ ಸ್ಥಿತಿಯಂತೂ ಆಗ ತೀರ ಕನಿಕರದ್ದಾಗಿತ್ತು. ನಾರಾಯಣರಾಯನ ಕೊಲೆಯ ನಂತರ ಬಾರಭಾಯಿಗಳು ಅವನನ್ನು ಓಡಿಸಿಬಿಟ್ಟಿದ್ದರು. ತನ್ನನ್ನು ಬೆನ್ನ ಕಟ್ಟುವವರಾದೂ ಇಲ್ಲಿಂದ ಬದನ್ನು ತಿಳಿದು, ಅವನು ಇನ್ನು ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಆಶ್ರಯ ಹೊಂದುವ ಬೇಕು ಮಾಡಿದನು. ಧಾರದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಎಲ್ಲ ಸಿರಿ-ಸಂಪತ್ತನ್ನಿಟ್ಟು, ಬರಿಯ ಆರು ಲಕ್ಷ ಬೆಲೆಯ ವಸ್ತ್ರ-ವೈಧೂರ್ಯಗಳನ್ನಷ್ಟೇ ಸಂಗಡ ತಕ್ಕೊಂಡು ಅವನು ಗುಜರಾಥದ ದಾರಿ ಹಿಡಿದನು. ಖಂಬಾಯತದಿಂದ ಭಾವನಗರಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ, ಅಲ್ಲಿಂದ ಜಲಮಾರ್ಗವಾಗಿ ತಾ|| ೨೨ ೨-೧೭೭೫ಕ್ಕೆ ಸುರತಿಗೆ ತಲುಪಿದನು. ಅಲ್ಲಿಯ ಇಂಗ್ಲಿಷ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ಅವನನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸತ್ಕರಿಸಿದರು; ಆದರೆ ರಾಘೋಬಾ ದಾದಾನಿಗೆ ಹಣದ ಅಡಚಣೆಯಾಗಲು, ಅದನ್ನು ಮಾತ್ರ ಅವರು ಪೂರೈಸದಾದರು. ಸುರತದಲ್ಲಿ ಸಾಲಬೇಡಬೇಕೆಂದು ಅವನು ಯೋಚಿಸಿದನು; ಆದರೆ ಅಲ್ಲಿಯ ಯಾವ ಶೆಟ್ಟಿ-ಸಾವುಕಾರರೂ ಆತನಿಗೆ ಸಾಲಕೊಡಲೊಲ್ಲರು. ಇಂಥ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ನಮ್ಮೊಡನೆ ಒಡಂಬಡಿಕೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ದಾದರೂ ಬೇಗನೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳರೆಂದು ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಅವನಿಗೆ ಬಿರಿ ಹಚ್ಚಿದರು. ಇಂಗ್ಲಿಷರು ರಾಘೋಬನಂತಹ ಶಹಾಜೋಗ ಕುಳಕ್ಕೆ ಜಾಮೀನಾಗಿ ಸಾಲ ಕೊಡಿಸುವದ ನ್ನೊತ್ತಟ್ಟಿಗೆ ಬಿಟ್ಟು, ನಿಮ್ಮ ಬಳಿಯ ಆರು ಲಕ್ಷ ಬೆಲೆಯ ಹರಳು ಕಲ್ಲುಗಳನ್ನು ಒಡಂಬಡಿಕೆಯ ಸಂಚುಗಾರವೆಂದು ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟರೆ ಮಾತ್ರ ನಾವು ನಿಮ್ಮೊಡನೆ ಒಪ್ಪಂದ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತೇವೆಂದು ಅನ್ನಲಾರಂಭಿಸಿದರು! ಆಗ ಅನಿರ್ವಾಹಕ್ಕಾಗಿ ರಾಘೋಬನು ಅವರೊಡನೆ ಒಡಂಬಡಿಕೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡನು. ಆ ಒಪ್ಪಂದದ ಮುಖ್ಯ ಕರಾರುಗಳು ಇಂತಿದ್ದವು— ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಮರಾಟರೊಡನೆ ಈ ಮೊದಲು ಮಾಡಿ ಕೊಂಡ ಒಪ್ಪಂದಗಳನ್ನು ರಾಘೋಬನು ಮಾನ್ಯಮಾಡಬೇಕು; ಇಂಗ್ಲಿಷರು ರಾಘೋ ಬನಿಗೆ ಸದ್ಯಕ್ಕೆ ೧೫೦೦, ಆದರೆ ಬೇಗನೆ ತೀರ ಕಡಿಮೆಯೆಂದರೆ ೨೫೦೦ ಜನ ತಮ್ಮ ದಂಡಾಳುಗಳ ಸಹಾಯ ಮಾಡಬೇಕು. ಈ ದಂಡಿನ ಖರ್ಚಿಗಾಗಿ ರಘುನಾಥರಾಯನು ಸಾಷ್ಟಿಯ ಎಲ್ಲ ದ್ವೀಪಗಳನ್ನೂ ಸಾಷ್ಟಿಯ ಬಳಿಯ ಮರಾಟರ ವಶದಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರದೇಶ ವನ್ನೂ, ಅದರ ಆದಾಯವನ್ನೂ ಜುಬೂಸರ ಓಲಪಡಗಳೆಂಬ ಗುಜರಾಥದೊಳಗಿನ ೨ ಪರಗಣೆಗಳನ್ನೂ, ಕಾರಂಜಾ ಕಾನ್ಡೇರೀ ಮುಂತಾದ ಮುಂಬಯಿಯ ಬಳಿಯ ದ್ವೀಪಗಳನ್ನೂ ಬಡೋದಿಯ ಗಾಯಕವಾಡನ ಮುಖಾಂತರ ಭಡೋಚನಗರ ಮತ್ತು ಪರಗಣೆ ಇವುಗಳಲ್ಲಿಯ ಮರಾಟರ ಆದಾಯವನ್ನೂ, ಅಂಕಲೇಶ್ವರದ ಆದಾಯ

ದೊಳಗಿಂದ ವರ್ಷಕ್ಕೆ ಮುಕ್ಕಾಲು ಲಕ್ಷ ರೂ. ಗಳನ್ನೂ, ಅಲ್ಲದೆ ವರ್ಷಕ್ಕೆ ೧|| ಲಕ್ಷ ರೋಖ ರೂಪಾಯಿಗಳನ್ನೂ ಕೊಡಬೇಕು. ಈ ಎಲ್ಲ ಹಣಕ್ಕೆ ಉಗಾವಣೆಯಾಗಿ ಗುಜರಾಥದೊಳಗಿನ ಸಾಲ್ಕು ಮಹಾಲುಗಳನ್ನು ಅಡವು ಹಾಕಿ ಕೊಡಬೇಕು. ಇನ್ನು ಮುಂದೆ ಎಂದೂ ಬಂಗಾಲ ಮತ್ತು ಕರ್ನಾಟಕದೊಳಗಿನ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಜಹಗೀರುಗಳ ಮೇಲೆ ಮುರಾಟರು ದಾಳಿಯಿಕ್ಕಬಾರದು. ಕಂಪನಿ ಸರಕಾರಕ್ಕೆ ಕೊಡಬೇಕೆಂದು ಗೊತ್ತಾದ ಮೇಲೆ ವಿವರಿಸಿದ ಎಲ್ಲ ಪ್ರದೇಶಗಳು ಒಡಂಬಡಿಕೆಯ ತಾರೀಖಿನಿಂದ ಕಂಪನಿಯ ಸ್ವಾಧೀನಪಡಿಸಬೇಕು; ಮತ್ತು ರಾಘೋಬನು ಪುಣೆ ದರಬಾರದೊಡನೆ ಸ್ವತಂತ್ರ ಒಡಂಬಡಿಕೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಮುಂದೆ ಯುದ್ಧದ ಕಾರಣ ಬೀಳದಿದ್ದರೂ, ಇಂಗ್ಲಿಷರು ರಾಘೋಬನಿಗೆ ದಂಡಿನ ಸಹಾಯ ಮಾಡುವ ಪ್ರಸಂಗ ಬರದಿದ್ದರೂ ಕೂಡ ಈ ಒಪ್ಪಂದದ ಮೇರೆಗೆ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ರಾಘೋಬನಿಗೆ ಮಾಡತಕ್ಕ ಸಹಾಯ ವನ್ನು ಮಾಡಿದರೆಂತಲೇ ತಿಳಿದು, ಮೇಲೆ ವಿವರಿಸಿದ ಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನು ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ಕಾಯಮವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟುಬಿಟ್ಟವೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯತಕ್ಕದ್ದು.

ಈ ಪ್ರಕಾರ ಒಡಂಬಡಿಕೆಯಾದ ನಂತರ ಮುಂಬಯಿಯವರು ಕರ್ನಾಟಕ ಕೀಟಿಂಗ ಎಂಬವನಿಗೆ ರಾಘೋಬನ ಸಹಾಯಕ್ಕೆ ಹೋಗಬೇಕೆಂದು ಅವನಿಗೆ ಗೆದ್ದರು. ಕೀಟಿಂಗ ಮತ್ತು ರಾಘೋಬ ಇವರ ಭೆಟ್ಟಿಯು ಸುರತದಲ್ಲಿ ಫೆಬ್ರವರಿಯ ಕೊನೆಗೆ ಆಯಿತು. ಬೇಗನೆ ದಾರಾ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅಂದರೆ, ಖಂಭಾಯತದಿಂದ ೧೯ ಮೈಲಿನ ಮೇಲೆ ರಾಘೋಬಾ ಹಾಗೂ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಒಟ್ಟು ಸೈನ್ಯವು ಸರಾಸರಿ ೫೦ ಸಾವಿರ ಕೂಡಿತು. ಇತ್ತ ಹರಿಪಂತನ ಕಡೆಯ ದಂಡು ಸಿಂಧಿ-ಹೋಳಕರರು ಮಾಳವಕ್ಕೆ ತಿರುಗಿ ಹೋದದ್ದರಿಂದ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಕಡಿಮೆಯಾಗಿತ್ತು; ಹಾಗೂ ಬಹು ದಿನಗಳಿಂದ ಸೈನಿಕರ ಸಂಬಳವು ಸಲ್ಲದ್ದರಿಂದ ದಂಡಾಳುಗಳಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಾದ ಅಸಂತೋಷವೂ ನೆಲೆ ಸಿತ್ತು. ಈ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಆರಾಸಗಾವ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಉಭಯ ಕಡೆಯ ಸೈನ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಯುದ್ಧ ವಾಯಿತು. ಆಗ ಹರಿಪಂತನು ಹಿಂದೆಗೆಯಬೇಕಾಯಿತು; ಆದರೆ ಆರಾಸದ ವಿಜಯದ ನಿಷ್ಕರ್ಷವೇನೂ ಆಗಲಿಲ್ಲ; ಯಾಕಂದರೆ, ಅಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಮಳೆಗಾಲ ಸಮೀಪಿಸಿತು. ಅದರಿಂದ ಕೀಟಿಂಗನು ಹರಿಪಂತನನ್ನು ಬೆನ್ನಟ್ಟದೆ, ಡೆಭೋಯಿ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಮಳೆಗಾಲದ ಛಾವಣಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರಬೇಕಾಯಿತು; ಆದರೆ ಪೇಶ್ವೆಯವರ ದಂಡಿಗೆ ದೊರೆತ ಈ ಅವಧಿಯು ರಾಘೋಬನಿಗೆ ಪ್ರತಿಕೂಲವಾಯಿತು. ಮುಂಬಯಿಯವರು ರಾಘೋಬ ನೊಡನೆ ಮಾಡಿದ ಒಪ್ಪಂದದ ಸಂಗತಿಯು ಕಲಕತ್ತೆಯ ಗವರ್ನರ ಜನರಲ್ಲನಾದ ಪಾರನ್‌ಹೆಸ್ಟಿಂಗ್‌ನಿಗೆ ತಿಳಿದ ಕೂಡಲೆ ಅವನು ಆ ಒಪ್ಪಂದಕ್ಕೆ ಅಡ್ಡಿಯೆನ್ನುಂಟು ಮಾಡಿದನು. ೧೭೭೪ನೇ ರೆಗ್ಯೂಲೇಶನ್ ಆಕ್ಟಿನ ಪ್ರಕಾರ ಬಂಗಾಲದೊಳಗಿನ ಗವರ್ನರನಿಗೆ ಹಿಂದುಸ್ತಾನದೊಳಗಿನ ಮುಖ್ಯ ಗವರ್ನರನ ಅಧಿಕಾರ ದೊರೆತಿದ್ದು, ಬೇರೆ ಇಲಾಖೆಯೊಳಗಿನ ಗವರ್ನರರ ಮೇಲೆ ಆತನ ಅಧಿಕಾರವು ನಡೆಯಹತ್ತಿತ್ತು. ಆ ಮಾತಿಗೆ ಒಂದೇ ವರ್ಷವಾಗಿದ್ದರಿಂದ, ಪೂರ್ವದ ಸ್ವತಂತ್ರತೆಯ ಮೇರೆಗೆ ಮುಂ-

ಒಯಿಯವರು ಸ್ವಂತದ ಜವಾಬುದಾರಿಯ ಮೇಲೆ ರಾಘೋಬನೊಡನೆ ಒಪ್ಪಂದ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿದ್ದರು; ಕಲಕತ್ತೆಯ ಗವರ್ನರ ಜನರಲ್ಲಿನ ಸಮ್ಮತಿಯ ದಾರಿ ಕಾಯಿ ಲಿಲ್ಲ. ಈ ಮೂಲಕ ಪುಣೆ ದರ್ಬಾರಕ್ಕೆ ಸುಮ್ಮಸುಮ್ಮನೆ ರೇಗಿಗೆಬ್ಬಿಸಿದ ದ್ರೋಹವು ಮಾತ್ರ ಮುಂಬಯಿಯವರಿಗೆ ಬಡಕೊಂಡಿತು. ಕಲಕತ್ತೆಗೆ ಈ ಸುದ್ದಿ ಹತ್ತುವಷ್ಟ ರಲ್ಲಿ ಪೇಶ್ವೆಯರ ದಂಡಿನೊಡನೆ ನಿಕರದ ಯುದ್ಧವಾಗಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ಅನುಕೂಲ ವಾದ ನಿಷ್ಕರ್ಷವಾಗಿದ್ದರೆ ಮತ್ತು ಇಂಗ್ಲಿಷರ ದಂಡಿನವರು ರಾಘೋಬನನ್ನೊ ಯ್ದು ಪುಣೆಯ ಪೇಶ್ವೆ ಪಟ್ಟದ ಮೇಲೆ ಕೂಡಿಸಿದ್ದರೆ ಮಾತ್ರ ಮಾತು ಬೇರೆಯಾಗು ತ್ತಿತ್ತು. ಆ ಮೇಲೆ ಕಲಕತ್ತೆಯವರು ಆದ ಸಂಗತಿಯ ಲಾಭ ಮಾತ್ರ ತಕ್ಕೊಳ್ಳು ತಿದ್ದರು!

ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ಮರಾಟರೊಡನೆ ಕಾದುವ ಪ್ರಸಂಗ ಬಂತು. ಎಲ್ಲ ಮರಾಟಾ ಸರದಾರರೂ ಪುಣೆಯ ದರಬಾರಿಗೆ ಅನುಕೂಲರು. ಸ್ವತಃ ರಾಘೋಬ ನಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ದಂಡಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಮುಂಬಯಿಯ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಮೊದಲೇ ದುಡ್ಡಿನ ಪೇಚಿನಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕವರು; ಮತ್ತು ಇಷ್ಟೆಲ್ಲ ಪ್ರತಿಕೂಲ ಪ್ರಸಂಗಗಳಿಗದುರಾಗಿ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ತೊಡಗುವದು ಯಾರಿಗಾಗಿ? ಹಾಗು ಯಾತಕ್ಕಾಗಿಯೆಂದರೆ, ಇಡಿ ಜಗತ್ತು ಯಾವನ ಮೇಲೆ ತನ್ನ ಅಣ್ಣನ ಮಗನ ಕೊಲೆಯ ಆರೋಪವನ್ನು ಹೊರಿಸಿರುವದೋ ಅಂಥ ಆ ರಾಘೋಬನಿಗೆ ಪುಣೆಯ ಪೇಶ್ವೆ ಪಟ್ಟವು ದೊರೆಯಬೇಕೆಂದು! ವಾರನ್ ಹೆಸ್ಟಿಂಗ ನೇನೂ ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರನಂತಹ ಸತ್ಯಪ್ರತಿಜ್ಞನಾಗಲಿ, ಶ್ರೀ ರಾಮಚಂದ್ರನಂತಹ ನ್ಯಾಯ ಪ್ರಿಯನಾಗಲಿ ಆಗಿರಲಿಲ್ಲ; ಆದರೂ ಮುಂಬಯಿಯವರು ರಾಘೋಬನ ಪಕ್ಷವಹಿಸಿ ದ್ದದ್ದು ಅವನಿಗೂ ವಿಪರೀತವೆನಿಸಿತೆಂಬ ಬಗ್ಗೆ ಸಂದೇಹವಿರಲಿಲ್ಲ. ಆತನು ಯುದ್ಧ ತಹಕೂಬಿಯ ಹುಕುಮನ್ನು ನಾಲ್ಕೂ ಕಡೆಗೆ ಕಳಿಸಿ, ತನ್ನ ಕಡೆಯ ಒಬ್ಬ ವಕೀಲ ನನ್ನು ಒಪ್ಪಂದ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಸಲುವಾಗಿ ನೆಟ್ಟಗೆ ಪುಣೆಯ ದರಬಾರಿಗೆ ಕಳಿಸಿ ಕೊಟ್ಟನು. ಇದರಿಂದ ಮುಂಬಯಿಯ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಮೋರೆಗೆ ಮಸಿ ಬಳಿದಂತಾ ಯಿತು; ಹಾಗು ತಾವು ಇನ್ನು ರಾಘೋಬನಿಗೆ ಏನು ಕ್ಷೇಳಬೇಕೆಂಬ ಬಗ್ಗೆ ಅವರಿಗೆ ನಾಚಿಕೆಯುಂಟಾಯಿತು.

ಕೂಡಲೆ ಅವರು ತಮ್ಮ ಹುಳುಕು ಮುಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳುವದಕ್ಕಾಗಿ ರಘುನಾಥರಾಯ ನಿಗೆ ಹೀಗೆ ಹೇಳಿ ಕಳಿಸಿದರು: “ಇತ್ತ ಕಡೆಯ ಕಚ್ಚಾ ಸಂಗತಿಯ ಪತ್ರವನ್ನು ಬರೆದು ಕಲಕತ್ತೆಯ ಟೀಲರ ಸಾಹೇಬರ ಕಡೆಗೆ ಮತ್ತೆ ಬೇಕಂತ ಕಳಿಸಿರುತ್ತೇವೆ. ಆ ಪತ್ರವು ಅವರಿಗೆ ಇಪ್ಪತ್ತೇ ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ತಲುಪುವದು; ಹಾಗು ಇಂದಿನಿಂದ ಎಲ್ಲ ಹಿಂಗಳಿಗೆ ಅತ್ತ ಕಡೆಯಿಂದ ಖಾತ್ರಿಯಿಂದ ಬರುವ ಉತ್ತರದಲ್ಲಿ ಮತ್ತೆ ಮರಾಟ ರೊಡನೆ ಯುದ್ಧ ಮಾಡುವ ಆಪ್ತನೆ ಬಿರುವದು.” ಅದರಂತೆ ರಾಘೋಬನು ಎಲ್ಲ ಹಿಂಗಳ ವರೆಗೆ ದಾರಿ ನೋಡಿದನು. ಅತ್ತ ಕಡೆಯಿಂದ ಏನೂ ತಿಳಿಯಲಿಲ್ಲ. ಅದೇ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಕಡೆಗಿದ್ದ ರಾಘೋಬನ ವಕೀಲನೂ ರಾಘೋಬನಿಗೆ ಹೀಗೆ

ಪತ್ರ ಬರೆದು ಧೈರ್ಯ ಕೊಟ್ಟನು:—“ಶ್ರೀಮಂತರಿಗೆ ಅಭಿವಚನ ಕೊಟ್ಟದ್ದನ್ನು ಜನರಲ್ಲನು ಎಂದೂ ತಪ್ಪಿಸಲಾರನು. ಶ್ರೀಮಂತರ ಇಷ್ಟದಂತೆ ಕೆಲಸವಾದೀತು; ಚಿಂತಿಸಬಾರದು.”

ಆದರೆ ಇದರಂತೆ ಯಾವದೂ ಆಗದೆ, ಕಡೆಗೆ ಮುಂಬಯಿಯ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಕರ್ನಾಟಕ ಕೇಟಿಂಗನ ಮುಖಾಂತರ ರಾಘೋಬನಿಗೆ ತಿಳಿಸಿದರೇನಂದರೆ:—“ಪ್ರಸಂಗ ವಂತೂ ಈ ಮೆಟ್ಟಿಗೆ ಮುಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಆದರೂ ನಮ್ಮ ಅಧಿಕಾರದ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಹೆಣಗಿ, ನಾವು ಸಹಾಯ ಮಾಡುತ್ತೇವೆ. ಒಪ್ಪಂದ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವದೇ ಅವಶ್ಯವಾದರೆ, ನಿಮ್ಮ ಹಿತವಾಗುವಂತಹ ಕಲಮುಗಳನ್ನೇ ಒಪ್ಪಂದದಲ್ಲಿ ಹಾಕುತ್ತೇವೆ. ಅದಾ ವುದೂ ನಮ್ಮಿಂದ ಸಾಧಿಸದಿದ್ದರೆ, ನಮ್ಮ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಭಯದಿಂದ ಇರಲಿಕ್ಕೆ ನಿಮಗೆ ಅನುಕೂಲವಾದ ಸ್ಥಳವನ್ನಾದರೂ ಕೊಡುತ್ತೇವೆ.” ಈ ನಿರಾಶಾಜನಕ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ಕೇಳಿ ರಘುನಾಥರಾಯನಿಗೆ ನೆನಿಸಿರಬಹುದೆಂಬದನ್ನು ನಮ್ಮ ವಾಚ ಕರೇ ತರ್ಕಿಸಬಲ್ಲರು.

೮ ನೆಯ ಪರಿಚ್ಛೇದ. ಘ್ರಂಚರ ಪ್ರವೇಶ.

ಶ್ರೀಯುಕ್ತ ರಾಜವಾಡೆ ಇವರು ಮರಾಟರ ಇತಿಹಾಸದ ೧೨ನೇ ಖಂಡವನ್ನು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಸಿದ್ದು, ಅದರಲ್ಲಿ ಅವರು ರಾಯರೀಕರರ ಹಲವು ಪತ್ರಗಳನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸಿರು ತ್ತಾರೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿಯ ಕೆಲವು ರಾಘೋಬನು ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ಬರೆದ ಪತ್ರಗಳಿವೆ; ಕೆಲವು ಇಂಗ್ಲಿಷರ ವಕೀಲರಿಂದ ರಾಘೋಬನಿಗೆ ಬಂದಂಥವುಗಳಾಗಿವೆ. ಅವುಗಳನ್ನು ಓದಿ ದರೆ ಆತನು ಆಶ್ಚರ್ಯಕ್ಕೆ ಹೋದಂವಿನಿಂದ ಎಂಥ ವಿಪತ್ತಿಗೆ ಗುರಿಯಾದನೆಂಬ ಸಂಗ ತಿಯು ವಿಶದವಾಗಿ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಕಲಕತ್ತೆಯ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಹುಕುಮಿನಿಂದ ಯುದ್ಧವು ನಿಂತಿತು. ಅದರಿಂದ ರಘುನಾಥರಾಯನ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಎಲಕ್ಷಣವಾದ ಅಡ್ಡಿಯುಂಟಾ ಯಿತು. ಆದರೂ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಮುಂಬಯಿಯ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಅವನಿಗೆ ಸುಳ್ಳು ಹೇಳಿ, ಕೆಲ ಕಾಲವನ್ನು ಹರಣ ಮಾಡಿದರು. ಮುಂದೆ ಅವರು ರಾಘೋಬನ ವಕೀಲನ ಮುಖಾಂತರ ಅವನಿಗೆ ತಿಳಿಸಿದರೇನಂದರೆ:—“ಮುಂಬಯಿಯ ಇಂಗ್ಲಿ ಷರು ಕಲಕತ್ತೆಯ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಹುಕುಮಿನ ವಿಷಯವಾಗಿ ರೊಚ್ಚಿಗೆದ್ದಿರುತ್ತಾರೆ. ಇವರು ಆ ಬಗ್ಗೆ ವಿಲಾಯತಿಗೆ ಟಪಾಲು ಬರೆದಿರುತ್ತಾರೆ. ಅದರಿಂದ ಈಗಿನ ಕಲ ಕತ್ತೆಯ ಇಂಗ್ಲಿಷ ಗವರ್ನರ ಜನರಲ್ಲನನ್ನು ವಿಲಾಯತಿಯವರು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಕರೆಸಿ ಕೊಂಡು, ಅಲ್ಲಿಂದ ಮುಂಬಯಿಯವರಿಗೆ ಅನುಕೂಲನಾದ ಬೇರೊಬ್ಬ ಹೊಸವನನ್ನು ಕಳಿಸುವರು. ಆದುದರಿಂದ ರಘುನಾಥರಾಯನ ಇಷ್ಟಕಾರ್ಯವು ಹೊಸ ಗವರ್ನರ ಜನರಲ್ಲನಿಂದ ಆಗಿಯೇ ಆಗುತ್ತದೆ. ಈ ಕೆಲಸವು ವಿಲಾಯತಿಯವರ ಹುಕುಮಿನ

ಹೊರತು ಆಗಲಾರದು” ಅಲ್ಲದೆ, “ನೆಲಮಾರ್ಗದಿಂದ ಬೇರೊಬ್ಬ ಮುತ್ಸದ್ವಿಯನ್ನು ಹಿಂದುಸ್ತಾನದಿಂದ ವಿಲಾಯತಿಗೆ ಕಳಿಸಿದರೆ, ಅವನು ೭-೮ ತಿಂಗಳುಗಳಲ್ಲಿ ನಿಮ್ಮ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಕೈಗೂಡಿಸಿಕೊಂಡು ಬರುವನು.” ಎಂಬ ಖೊಟ್ಟಿ ಆಶೆಯನ್ನೂ ಅವನಿಗೆ ಹಚ್ಚಿದರು.

“ಗಂಗಾಬಾಯಿಗೆ ಹುಟ್ಟಿದ ಕೂಸು ಸತ್ತಿದ್ದು, ಅದರ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಕೃತ್ರಿಮ ಹುಡುಗನನ್ನು ಇಟ್ಟಿರುತ್ತಾರೆ. ಗಂಗಾಬಾಯಿಯ ಬಳಿಯಲ್ಲಿ ಐದು ಜನ ಬಸಿರು ಹೆಂಗಸರನ್ನು ಬೇಕಂತ ಇರಿಸಿದ್ದರು. ಇದರಿಂದ ರಾಘೋಬನ ಪೇಶ್ವೇ ಪಟ್ಟದ ಹಕ್ಕು ಮತ್ತಿಷ್ಟು ದೃಢವಾಯಿತು” ಎಂದು ಮುಂಬಯಿಯಲ್ಲಿ ಹಬ್ಬಿದ್ದ ಸುಳ್ಳು ಸುದ್ದಿಯನ್ನು ಮುಂಬಯಿಯ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಮುಂದೆ ಮಾಡಿ, ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಆಶ್ರಯದಿಂದ ನಿಮಗೆಂದೂ ಕೇಡಾಗದೆಂದು ಅವರು ರಾಘೋಬನಿಗೆ ಧೈರ್ಯ ಕೊಟ್ಟರು; ಆದರೆ ಬರಬರುತ್ತ ಆ ಆಶೆಯು ನಿರಾಶೆಯಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸಹತ್ತಿತು. ರಾಘೋಬನಲ್ಲಿ ಸ್ವಂತದ ಮಾಲಕಿಯ ಹಣ-ಕಾಸುಗಳೇನೂ ಉಳಿದಿರಲಿಲ್ಲ. ಗಾಯಕವಾಡನ ಕಡೆಯಿಂದ ಅವನಿಗೆ ಬರಬೇಕಾಗಿದ್ದ ಬಾಕಿಯನ್ನು ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಆತನಿಗೆ ಸಿಗಗೊಡಲೊಲ್ಲರು. ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಒಮ್ಮೆ ಗೋವಿಂದರಾಯ ಗಾಯಕವಾಡನಿಗೂ, ಮತ್ತೊಮ್ಮೆ ಫತ್ತೀ ಸಿಂಗ ಗಾಯಕವಾಡನಿಗೂ ಅನುಕೂಲತೆಯನ್ನು ತೋರಿ, ಅವರಿಂದ ತಮ್ಮ ಖರ್ಚಿನ ಹಣವನ್ನು ಮಾತ್ರ ವಸೂಲ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು. ಗುಜರಾಥದೊಳಗೆ ಕೊಡಲೊಪ್ಪಿದ ಪರಗಣೆಗಳ ಸನದುಗಳನ್ನು ಮಧ್ಯಸ್ಥರಿಂದ ಎತ್ತಿ ಹಾಕಿಕೊಂಡರು. ಆದರೂ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ರಾಘೋಬನ ಸ್ವಂತದ ಖರ್ಚಿನ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನೇನೂ ಮಾಡದಾದರು. ಸ್ವಂತ ದಂಡಿನ ಬಲದಿಂದ ಅವನು ಬಡೋದೆಯನ್ನು ಆಕ್ರಮಿಸುವ ವಿಚಾರ ಮಾಡಿದ್ದನು; ಆದರೆ ಅದಕ್ಕೂ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಅಡ್ಡಾದರು. ಈಗ ಇವರೊಡನೆ ತಕರಾರು ಮಾಡಿದರೆ ಮುಂದಿನ ಮಸಲತ್ತಿಗೆ ಬಾಧೆಬರುತ್ತದೆಂದು ಅವನು ಸುಮ್ಮನಿದ್ದನು. ಸಂಬಳವು ಸಿಗದ್ದರಿಂದ ಆತನ ದಂಡಿನೊಳಗಿನ ಎಷ್ಟೋ ಜನರು ಬಿಟ್ಟು ಹೋಗುವ ಬೇಕು ಮಾಡತೊಡಗಿದರು. ಬರುವ ಆಶ್ವೀಜದಲ್ಲಿ ಮತ್ತೆ ಯುದ್ಧ ಹೂಡಬೇಕೆಂದು ಕಲಕತ್ತೆಯಿಂದ ಹುಕುಮು ಬರುವದಿತ್ತು; ಆದರೆ ಕಾರ್ತಿಕ ಮಾಸವು ಮುಗಿಯ ಹತ್ತಿದರೂ ಆ ಹುಕುಮಿನ ಪತ್ತೆಯಿರಲಿಲ್ಲ. ನರ್ಮದೆಯ ತೀರದ ಯಾವುದೊಂದು ಅನುಕೂಲ ಸ್ಥಳ ನೋಡಿ ತಳವೂರಿಕೊಂಡಿರಬೇಕೆಂದರೆ, ಕರ್ನಾಟಕ ರೇಖೆಗನು ಹಾಗೆ ಮಾಡಗೊಡಲೊಲ್ಲನು; ಮುಕ್ತಾಮಿನ ಮೇಲೆ ಮುಕ್ತಾಮು ಮಾಡುತ್ತ ಸಾಗಬೇಕೆಂದು ಆಗ್ರಹ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದನು. ಮಾರ್ಗತೀರ್ಷದ ಹುಣ್ಣಿವೆಯಾದರೂ ಕಲಕತ್ತೆಯಿಂದ ಯುದ್ಧದ ಹುಕುಂ ಬರಲಿಲ್ಲ. ಆಗ ರಾಘೋಬನ ವಕೀಲನು ಮುಂಬಯಿ ಯವರಿಗೆ: --“ಕಲಕತ್ತೆಯವರು ನಿಮ್ಮ ಮಾತಿಗೆ ಒಪ್ಪದಿದ್ದರೆ ನೀವು ಏನು ಮಾಡುವಿರಿ? ನಿಮ್ಮ ವಚನದಿಂದ ನಾವು ಮೋಸಗೊಳ್ಳಬೇಕೋ ಹೇಗೆ?” ಎಂದು ಕೇಳಲು, ಅವರು ಮತ್ತೆ ಮೊದಲಿನಂತೆಯೇ:—“ತುಸ ತಾಳಿರಿ, ಚಿಂತಿಸಬೇಡಿರಿ. ಕಲಕತ್ತೆ

ಯವರು ನಮ್ಮ ಮಾತಿನಂತೆ ಬೇಗನೆ ಹುಕುಂ ಕಳಿಸುವರು” ಎಂದರು; ಆದರೆ ಅವೆಲ್ಲ ಆಶ್ವಾಸನಗಳೂ ಬೇಗನೆ ನಿಷ್ಫಲವಾದವು. ಯಾಕಂದರೆ, ಅದೇ ವರ್ಷದ ಫಾಲ್ಗುಣಮಾಸದಲ್ಲಿ ಕಲಕತ್ತೆಯವರಿಂದ ಕಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಆಸ್ಪತ್ರೆ ಸಾಹೇಬನು ನೆಟ್ಟಗೆ ಪುಣೆಗೆ ಹೋಗಿ, ಬಾರಭಾಯಿಗಳೊಡನೆ ಒಪ್ಪಂದ ಮಾಡಿಕೊಂಡು, ಆ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ಅವನು ಮುಂಬಯಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ತಿಳಿಸಿದನು. ಆ ಒಪ್ಪಂದದೊಳಗಿನ ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ಪ್ರಾಮುಖ್ಯವಾದ ಶರ್ತು:—“ಇಂಗ್ಲಿಷರು ರಾಘೋಬನನ್ನು ಕೂಡಲೆ ಬಾರಭಾಯಿಗಳಿಗೆ ಒಪ್ಪಿಸಬೇಕು” ಎಂದಿತ್ತು. ಈ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ಮುಂಬಯಿಯ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ರಾಘೋಬನಿಗೆ ತಿಳಿಸುವಾಗ ಅವರಿಗೆ ಏನೆನಿಸಿರಬಹುದೆಂಬದನ್ನು ವಾಚಕರೇ ಕಲ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಿ! ಅದನ್ನು ತಿಳಿದು ಮುಂಬಯಿಯವರು ವಿಶ್ವಾಸಘಾತ ಮಾಡಿದರೆಂದು ರಾಘೋಬನಿಗೆ ಅನಿಸಿತು. “ನಾವು ನಿಮ್ಮ ಆಶ್ರಯಕ್ಕೆ ಬಂದಿದ್ದು, ನೀವು ನಮ್ಮನ್ನು ಬಾರಭಾಯಿಗಳಿಗೆ ಒಪ್ಪಿಸಿ, ಅವರಿಂದ ಕೈದು ಮಾಡಿಸುವದು ನಿಮ್ಮ ಬಿರುದಿಗೆ ಒಪ್ಪತಕ್ಕದ್ದಾಗಿರುವದೆ?” ಎಂದು ಅವನ ಬಾಯಿಯಿಂದ ಸಹಜವಾಗಿಯೇ ಉದ್ಗಾರ ಹೊರಟಿತು. ನಿಮ್ಮ ಕೈಯಿಂದ ನನಗೆ ಸಹಾಯವಾಗದಿದ್ದರೆ ಇಲ್ಲ, ಸುಮ್ಮನೆ ಕೂಡಲಕ್ಕೆ ನೀವೇನು ಕೇಳುವಿರೆಂದು ರಾಘೋಬನು ಮುಂಬಯಿಯ ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ಸವಾಲು ಹಾಕಿದನು. ನಾನು ಒಂದೆರಡು ವರ್ಷ ಈ ಗುಜರಾಥದಲ್ಲಿಯೇ ಇದ್ದು, ಹೇಗಾದರೂ ನನ್ನ ಉಪಜೀವನ ನಡೆಸಿಕೊಳ್ಳುವೆನೆಂದು ಆತನು ಅಂದನು. ಭಡೋಚದ ಬಳಿಯ ‘ರಣಗಡ’ ಎಂಬ ನರ್ಮದಾ ತೀರದ ದುರ್ಗದಲ್ಲಿ ವರ್ಷರಡು ವರ್ಷಗಳ ವರೆಗೆ ಅನುಷ್ಠಾನ ಮಾಡುತ್ತಿರುವೆನೆಂದನು. ಅದುವರೆಗೆ ವಿಲಾಯತಿಗೂ ಬಾರಭಾಯಿಗಳ ವೈರಿಗಳ ಕಡೆಗೂ ಸಂಧಾನಕಟ್ಟಿದ್ದೆವೆವರೇ ಮೊದಲೂ ರಘುನಾಥರಾಯನು ಅವರಿಗೆ ಹೇಳಿದನು.

ಆದರೆ ಅದಲ್ಲ ಆಶ್ಚರ್ಯವಾಯಿತು. ಯಾಕಂದರೆ, ಮುಂಬಯಿಯ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ರಾಘೋಬನನ್ನು ಗುಜರಾಥದಲ್ಲೆರಗೊಡುವದು ಕಲಕತ್ತೆಯ ವರಿಸ್ಕರು ಪುಣೆಯ ಬಾರಭಾಯಿಗಳೊಡನೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡ ಒಪ್ಪಂದಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಅದರಿಂದ ಮುಂಬಯಿಯವರು ರಾಘೋಬನ ಬೇಡಿಕೆಗಳಿಗೆ ಸಮ್ಮತಿಸದಾದರು. ಆಗ ಆತನು ಹಣೆ ಹಣೆ ಬಡಕೊಳ್ಳುತ್ತ: “ಇಂಗ್ಲಿಷರಂತಹ ಬಲಶಾಲಿಗಳೂ, ಪ್ರಾಮಾಣಿಕರೂ ಅನ್ಯರಿಲ್ಲೆಂದು ನಾನು ಇವರ ಆಶ್ರಯಕ್ಕೆ ಬಂದಿದ್ದೆನು; ಆದರೆ ನನ್ನ ದುರ್ದೈವವು ಇಲ್ಲಿಯೂ ಕೈಕೊಟ್ಟಿತು! ಈ ಬಗ್ಗೆ ಇನ್ನು ಇಂಗ್ಲಿಷ ಗವರ್ನರ್ ಜನರಲ್ಲಿನಿಗೆ ದೋಷ ಕೊಡುವದರಲ್ಲಿ ಅರ್ಥವೇನಿದೆ? ನನ್ನ ದೈವದಲ್ಲಿದ್ದಂತಾಗುವದು!! ಎಲ್ಲರಿಗಿಂತಲೂ ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಸಹಾಯದಿಂದ ಹಗೆಗಳ ಸಾರುಪತ್ಯವು ಅರ್ಥಮರ್ಥವಾಗುತ್ತಿರಲು, ದೈವದರ್ಶನವಾಕದಿಂದ ಕಾಲಚಕ್ರವು ತಿರುಗಿತು; ಅದಕ್ಕೆ ಯಾರೇನು ಮಾಡುವರು? ಇಂಥ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಅಭಾವ ವೈರಾಗ್ಯದ ಹೊರತು ಬೇರೆ ಆಶ್ರಯಸ್ಥಾನವೆಲ್ಲಿದೆ?” ಎಂದುಕೊಂಡನು. ಬಾರಭಾಯಿಗಳು ರಾಘೋಬನಿಗೆ ‘ಕೋಪರಗಾವ’

ದಲ್ಲಿ ಇರ ಹೇಳಿದ್ದರು. ಅಲ್ಲಿರುವದೆಂದರೆ, ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಬಾರಭಾಯಿಗಳ ಕೈದಿನಲ್ಲಿ ದ್ವಂತಿಯೇ ಸರಿ. ಅದುದರಿಂದ ನಾನು ಕಂಪನೀ ಸರಕಾರದ ಪ್ರಾಂತದೊಳಗಿನ ಯಾವುದೊಂದು ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿರುತ್ತೇನೆಂದು ರಾಘೋಬನು ಕೇಳಿಕೊಂಡನು. ಅದೂ ಸಾಧಿಸಲಿಲ್ಲ. ಇಷ್ಟೇ ಷಲ್ಲ, ಇಂಗ್ಲಿಷರ ವಶದಲ್ಲಿದ್ದ ರಘುನಾಥರಾಯನ ಮಾಲಕಿಯ ಆರು ಲಕ್ಷ ಬೆಲೆಯ ಹರಳು-ಕಲ್ಲುಗಳನ್ನು ಕೂಡ ಬಾರಭಾಯಿಗಳ ವಶಪಡಿಸುವೆ ವೆಂದು ಆಸ್ಟನ್ ಸಾಹೇಬನು ಪುಣೆಯ ದರಬಾರದಲ್ಲಿ ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡು ಬಂದಿದ್ದನು. ಇದು ಅನ್ಯಾಯದ ಪರಮಾವಧಿಯೆಂದು ರಾಘೋಬನಿಗೆ ಅನಿಸಿತು. ಆಗ ಅವನು ನನ್ನ ಮಾಲಕಿಯ ಹರಳು-ಕಲ್ಲುಗಳನ್ನು ನನ್ನ ವೈರಿಗಳಿಗೆ ಕೊಡುವ ಅಧಿಕಾರವು ಈ ಆಸ್ಪತ್ರೆ ನಿಗ್ಗಿಲಿಂದ ಬಂತು? ಎಂದನು; ಆದರೆ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಬಾರಭಾಯಿಗಳೊಡನೆ ಒಪ್ಪಂದ ಮಾಡಿಕೊಂಡದ್ದರಿಂದ ಈ ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನು ಅವರಿಗೆ ಕೇಳುವ ಅಧಿಕಾರವು ರಾಘೋಬನಿಗಾದರೂ ಎಲ್ಲಿಂದ ಬಂತು? ಎಂಬ ಬಗ್ಗೆ ಅವನು ಆತ್ಮಗತವಾಗಿ ವಿಚಾರಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಿಲ್ಲ.

ಶಾ. ಶ. ೧೮೯೮ರ ಜೈತ್ರ ಬಿ|| ೧೪ ರ ಪತ್ರದಲ್ಲಿ ರಾಘೋಬನು ಒಕ್ಕೇ ನಿಕರ ದಿಂದ ಹೀಗೆ ಬರೆದಿರುತ್ತಾನೆ:—“ನಮ್ಮ ಬೇತು ಎಲ್ಲ ಬಗೆಯಿಂದಲೂ ಕೆಟ್ಟಿತು. ಈ ಎಲ್ಲ ಸಂಕಟಗಳು ಈ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಪ್ರತಿಕೂಲತೆಯ ಮೂಲಕವೇ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದವು. ಇದುವರೆಗೆ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಆಶ್ರಯಕ್ಕೆ ಹೋದವರನ್ನು ಅವರು ಬಿಟ್ಟುಕೊಟ್ಟಿದ್ದಿಲ್ಲವೆಂದು ಅವರ ಲೌಕಿಕವಿತ್ತು; ಆದರೆ ಇಂದು ಅದು ನನ್ನ ವಾಲಿಗೆ ಸುಳ್ಳಾಯಿತು. ಪ್ರಸಿದ್ಧ ವಿಶ್ವಾಸ ಘಾತುಕರೂ ಮೋಸಗಾರರೂ ಬೇ-ಇಮಾನರೂ ಮಾಡದಂತಹ ಸ್ಥಿತಿಯು ಇಂದು ಈ ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಂದ ನನಗಾಗಿರುತ್ತದೆ.” ತಾನು ಎಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಬೇಕು? ಏನು ಮಾಡಬೇಕು? ಮುಂತಾದ ಯಾವದೂ ಆಗ ರಾಘೋಬನಿಗೆ ಹೊಳೆಯಲಿಲ್ಲ. ತಳ ಕಿತ್ತಿ ಎಲ್ಲಿಗಾದರೂ ಹೊರಡಬೇಕೆಂದರೆ, ಸಂಬಳದ ಬಾಕಿಯ ಸಲುವಾಗಿ ದಂಡಿ ನವರು ಗಂಡಾಂತರವನ್ನೊಡ್ಡಿದ್ದರು. ಇದ್ದಲ್ಲಿಯೇ ಸ್ವಸ್ಥವಾಗಿರಬೇಕೆಂದರೆ, ಗ್ಯಾಂ ಬಿಯರನೂ ಕೀಟಿಂಗನೂ ಅವನೆಡೆಗೆ ಬಂದು:—“ನೀವು ಇಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಫಡಕೆ ಮುಂತಾದವರ ದಂಡುಗಳ ಉಪದ್ರವವು ನಮಗೂ ನಮ್ಮ ನಾಡಿಗೂ ನಿಷ್ಕಾರಣವಾಗಿ ಆಗಿ, ನಾವು ಹಾನಿಗೊಳಗಾಗಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ; ಅಲ್ಲದೆ ದಂಡು ಸಹಿತ ನಿಮ್ಮನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಇರಗೊಟ್ಟು ಬಗ್ಗೆ ನಮ್ಮ ಮೇಲೆ ಇಲ್ಲದ ಆರೋಪವೂ ಬರಬಹುದಾಗಿದೆ; ಮತ್ತು ಪೇಶ್ವೆಯರು ನಮ್ಮ ಮೇಲೆಯೂ ಸಾಗಿ ಬರಬಹುದಾಗಿದೆ. ಆದುದ ರಿಂದ ನೀವು ಇನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಇರದೆ, ಹೊರಟು ಹೋಗಿರಿ. ನೀವು ನಮ್ಮ ಆಶೆ ಹಿಡಿಯದೆ, ನಿಮ್ಮ ಇಷ್ಟದಂತೆ ವರ್ತಿಸಬಹುದು. ನಮ್ಮ ಮುಂಬಯಿಯೊಳಗೆ ಬರುತ್ತಿದ್ದರೆ ಬರೀ ೨೦೦ ಜನರೊಡನೆ ಬರಬಹುದು. ನಿಮ್ಮ ಉಳಿದ ಜನರನ್ನು ನಾವು ನಮ್ಮ ಪಟ್ಟಣದೊಳಗೆ ಪ್ರವೇಶ ಮಾಡಗೊಡುವದಿಲ್ಲ.” ಎಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತಿಳಿಸಿದರು.

ಕರ್ನಾಟಕ ಆಸ್ಪತ್ರೆನು ಕಲಕತ್ತೆಯಿಂದ ಪುಣೆಗೆ ಪರಭಾರೆ ಹೋಗಿ ಕಾರಭಾರಿ

ಗಳೊಡನೆ ಒಡಂಬಡಿಕೆಯನ್ನು ಮಾಡಹತ್ತಿದನು; ಆದರೆ ಅವರು ಮೊದಲನೆಯದಲು ಅದಕ್ಕೆ ಇಂಬುಗೊಡಲಿಲ್ಲ. ಮುಂಬಯಿಯವರು ಸುಮ್ಮನೆ ಕೆಲವು ಎಬ್ಬಿಸಿದ್ದ ಕ್ಕಾಗಿ ಸಾಷ್ಟಿ ಸಹಿತವಾಗಿ ಈ ಮೊದಲು ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಗೆದ್ದುಕೊಂಡಿದ್ದ ತಮ್ಮ ನಾಡನ್ನೆಲ್ಲ ತಮಗೆ ಬಿಟ್ಟುಕೊಡಬೇಕು; ಹಾಗೂ ರಘುನಾಥರಾಯನ ಪಕ್ಷವನ್ನು ಬಿರ್ನಾಶರ್ತು ಬಿಟ್ಟುಬಿಡಬೇಕು, ಹೀಗೆಂದು ಅವರು ಆಗ್ರಹತೊಟ್ಟರು; ಆದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಇಂಗ್ಲಿಷ ವಕೀಲನು ಒಪ್ಪದಾದನು. ಆದರಿಂದ ಆಗ ಆ ಒಪ್ಪಂದದ ಮಾತು ನಿಂತೇ ಹೋದಂತಾಯಿತು. ತಾರೀಖು ೭-೩-೧೭೭೬ಕ್ಕೆ ಮರಾಟರೊಡನೆ ಮತ್ತೆ ಕಾದು ವದನ್ನು ಕಲಕತ್ತೆಯ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ನಿರ್ಧರಿಸಿದರು; ಆದರೆ ಅದಕ್ಕೂ ಮೊದಲು ಹತ್ತುದಿನ ಒಡಂಬಡಿಕೆಗೆ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗಿ, ತಾ|| ೧ನೇ ಮಾರ್ಚಿಗೆ ಒಡಂಬಡಿಕೆಯ ಕಾಗದದ ಮೇಲೆ ಉಭಯ ಪಕ್ಷದವರ ಸಹಿ-ಸೂತ್ರಗಳಾದವು. ಆ ಒಡಂಬಡಿಕೆ ಯೊಳಗಿನ ಮುಖ್ಯ ಕರಾರುಗಳಾವವೆಂದರೆ:-ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಗೆದ್ದುಕೊಂಡ ಸಾಷ್ಟಿಯು ಅವರ ಕಡೆಗೇ ಇರಬೇಕು. ಅದನ್ನು ಇಂಗ್ಲಿಷರೇ ಮರಳಿ ಕೊಡಲಿಕ್ಕೆ ಎಂದಾದರೂ ಒಪ್ಪಿದರೆ, ಅದರ ಬದಲು ೩ ಲಕ್ಷ ಉತ್ಪತ್ತಿಯ ಪ್ರಾಂತವನ್ನು ಅವರಿಗೆ ಕೊಡಬೇಕು. ಭಡೋಜ ಪಟ್ಟಣ ಮತ್ತು ಅದರ ಸುತ್ತಮುತ್ತಲಿನ ಪೇಶ್ವೆಯವರ ವಶದಲ್ಲಿದ್ದ ಸರಾಸರಿ ೩ ಲಕ್ಷದ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಪೇಶ್ವೆಯವರು ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ಕೊಡತಕ್ಕದ್ದು. ಇಂಗ್ಲಿಷರು ರಘುನಾಥರಾಯನ ಪಕ್ಷವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ತಮ್ಮ ಸೈನ್ಯದೊಡನೆ ಹಿಂದಿರುಗ ಬೇಕು; ಹಾಗೂ ರಘುನಾಥರಾಯನಾದರೂ ತನ್ನ ದಂಡಿಗೆಲ್ಲ ಅಪ್ಪಣೆಕೊಟ್ಟು ಗೋದಾತೀರದ ಕೋಪರಗಾವದಲ್ಲಿ ತಿಂಗಳಿಗೆ ೨೫ ಸಾವಿರ ರೂಪಾಯಿಗಳ ಉಂಬಳಿ ಯನ್ನು ಪಡೆದು ಸ್ವಸ್ಥವಾಗಿರಬೇಕು. ಈ ಒಡಂಬಡಿಕೆಯಿಂದ ಮರಾಟರಿಗೆ ವರು ಷಕ್ಕೆ ಆರು ಲಕ್ಷಗಳ ಹಾನಿಯಾಯಿತು; ಆದರೆ ಮನೆಜಗಳವನ್ನು ಅಪಸಾತಿನಲ್ಲಿ ಮುರಿಯಲಿಕ್ಕೂ ಪರಕೀಯ ಪ್ರವೇಶವು ತಮ್ಮ ರಾಜಕಾರಣದಲ್ಲಿ ಆಗದ್ದಕ್ಕೂ ವರು ಷಕ್ಕೆ ಆರು ಲಕ್ಷದ ಕರವನ್ನು ಕೊಡುವದು ವಿಹಿತವೆಂದು ಅವರು ತಿಳಿಕೊಂಡರು; ಆದರೆ ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಈ ಒಡಂಬಡಿಕೆಯ ಶರ್ತುಗಳಿಂದ ಆಗತಕ್ಕಷ್ಟು ಸಮಾ ಧಾನವಾದಂತೆ ಕಾಣಲಿಲ್ಲ. ಮರಾಟರ ಆರು ಲಕ್ಷದ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕಿಂತ, ಮರಾಟರ ನ್ಯಾಯಕ್ಕೆ ಬೀಜಭೂತನಾದ ರಾಘೋಬನು ತಮ್ಮ ಸ್ವಾಧೀನದಲ್ಲಿರುವದೇ ಹೆಚ್ಚು ಲಾಭದಾಯಕವೆಂದು ಅವರಿಗೆ ಅನಿಸಿರಬಹುದು; ಆದರೂ ಆ ಪುರಂದರದ ಹೊಸ ಒಪ್ಪಂದದ ಮೇರೆಗೆ ತಮಗೆ ಸಿಗಬಹುದಾದ ನಾಡನ್ನು ಸ್ವಾಧೀನಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಿಕ್ಕೆ ಅವರು ಸಿದ್ಧರಾಗಿದ್ದರು. ಇತ್ತ ನಾಡನ್ನೂ ಎತ್ತಿಹಾಕಬೇಕು; ಅತ್ತ ರಾಘೋಬ ನಿಗೂ ಆಶ್ರಯ ಕೊಡಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಇಬ್ಬಗೆಯ ವಿಚಾರವು ಅವರ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿತ್ತು. ಅವರು ರಾಘೋಬನನ್ನು ಬಾರಭಾಯಿಗಳ ಸ್ವಾಧೀನ ಮಾಡದೆ, ಅತನಿಗೆ ತಿಂಗಳಿಗೆ ೧೦ ಸಾವಿರ ಪೆನ್ನನ್ನು ಗೊತ್ತು ಮಾಡಿ, ಅವನನ್ನು ಮುಂಬಯಿಗೆ ಕರೆದೊಯ್ದರು; ಹಾಗೂ ತಮ್ಮ ದಂಡನ್ನು ಗುಜರಾಥದಲ್ಲಿ ಸಜ್ಜುಗೊಳಿಸಿಟ್ಟರು. ಗವರ್ನರ ಜನರಲ್ಲ

ನಾದ ಸ್ವತಃ ವಾರನ್‌ಹೇಸ್ವಿಂಗ್ಸನಿಗೆ ಈ ಪುರಂದರದ ಒಪ್ಪಂದವು ಸಮ್ಮತವಾಗಿರಲಿಲ್ಲ; ಮತ್ತು ಮುಂಬಯಿಯವರಾದರೂ ಕಲಕತ್ತೆಯವರ ವಿರುದ್ಧ ಇಂಗ್ಲೆಂಡದ ರಾಜನ ಕಡೆಗೆ ಅಪೀಲು ಮಾಡುವ ಸರಳ ದಾರಿಯನ್ನು ರಾಘೋಬನಿಗೆ ಸೂಚಿಸಿ ಗೊಂದಲವೆಬ್ಬಿಸಿದ್ದರು. ರಘುನಾಥರಾಯನು ಇಂಗ್ಲೆಂಡದ ಅರಸನಿಗೆ ಬರೆದ ಪತ್ರದಲ್ಲಿ ಈ ಪ್ರಕಾರ ಸಂಗತಿಯಿದ್ದಿತು: “ನನ್ನ ಪಕ್ಷವೇ ಸತ್‌ಪಕ್ಷವೆಂಬುದನ್ನು ಮನವರಿಕೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡೇ ಮುಂಬಯಿಯವರು ನನಗೆ ಸಹಾಯ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಒಪ್ಪಿದ್ದರು. ಕರ್ನಲ್ ಕೇಟಿಂಗನ ಶಾರ್ಯದ ಮೂಲಕ ನಾವು ಗುಜರಾಥದ ೪-೬ ಕಾಳಗಗಳಲ್ಲಿ ಜಯಶಾಲಿಗಳಾಗಿದ್ದೆವು; ಹಾಗೂ ಮಳೆಗಾಲ ಕಳೆದ ಮೇಲೆ ನಾವು ಪುಣೆಯ ಮೇಲೆ ಸಾಗಿದೊಳಗತಕ್ಕವರಿದ್ದೆವು; ಆದರೆ ಇಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಕಲಕತ್ತೆಯವರು ಯುದ್ಧ ನಿಲ್ಲಿಸುವ ಹುಕುಮು ಮಾಡಿದರು. ಇಂಗ್ಲಿಷರಲ್ಲಿಯ ಯಾವನೊಬ್ಬ ಗವರ್ನರನ್ನು ಯಾವದೊಂದು ಮಹತ್ವದ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಕೈಹಾಕಿದನೆಂದರೆ, ಉಳಿದ ಎಲ್ಲ ಪ್ರಾಂತಗಳ ಗವರ್ನರರೂ ಅವನಿಗೆ ಸಾಕಷ್ಟು ಸಹಾಯ ಮಾಡಿ, ಆ ಕೆಲಸವನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣಗೊಳಿಸುವ ರೂಢಿಯಿರುತ್ತದೆ; ಆದರೆ ಗವರ್ನರ ಜನರಲ್ಲಿ ಹೇಸ್ವಿಂಗ್ಸನಿಗೆ ಇತ್ತಕ್ಕಡೆಯ ಸ್ಥಿತಿಗತಿಯ ಅಂದಾಜು ಸರಿಯಾಗಿ ಹತ್ತದಿದ್ದ ಮೂಲಕ ಅವನು ಈ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಅಡ್ಡಿಯನ್ನುಂಟು ಮಾಡಿರಬಹುದಾಗಿದೆ. ಇಂಗ್ಲಿಷರ ನ್ಯಾಯಪ್ರಿಯತೆಯ ಕೀರ್ತಿಯು ಲೋಕದೊಳಗಿನ ಈ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಒಳ್ಳೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ನನ್ನೊಡನೆ ಮುಂಬಯಿಯ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಮಾಡಿಕೊಂಡ ಒಡಂಬಡಿಕೆಯನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣಗೊಳಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಅವರಿಂದ ನನಗೆ ತಕ್ಕ ಸಹಾಯವಾಗಬೇಕು. ನನ್ನೊಡನೆ ಇರುವ ತಮ್ಮ ಸ್ನೇಹಭಾವವನ್ನು ಮನದಂದು, ನನ್ನನ್ನು ಪುಣೆಯ ವೇಶ್ವೇಪಟ್ಟದ ಮೇಲೆ ಸ್ಥಾಪಿಸುವ ಸಲುವಾಗಿ ಮುಂಬಯಿ-ಕಲಕತ್ತೆಯ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಒಟ್ಟಾಗಿ ನನಗೆ ಸಹಾಯಮಾಡಬೇಕು, ಎಂಬ ಹುಕುಮನ್ನು ತಾವು ದಯಪಾಲಿಸಬೇಕೆಂದು ಬೇಡಿಕೊಳ್ಳುವೆನು.”

ಆದರೆ ಆತನ ಆ ಮೊಳ ಉದ್ಧ ಪತ್ರದ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಪರಿಣಾಮವೇನೂ ಆಗಲಿಲ್ಲ. ಪುರಂದರದ ಒಪ್ಪಂದವನ್ನು ಅಲ್ಲಗಳೆದು, ಇಂಗ್ಲಿಷರು ರಘುನಾಥರಾಯನಿಗೆ ಮತ್ತೆ ಆಶ್ರಯ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದನ್ನು ಕಂಡು ಪುಣೆಯ ಕಾರಭಾರಿಗಳು ಕೈ ಬಿಗಿಹಿಡಿದರು; ಹಾಗೂ ರಘುನಾಥರಾಯನನ್ನು ತಮಗೊಪ್ಪಿಸುವ ವಿಷಯದ ಮುಖ್ಯ ಕರಾರು ಅಮಲಿನಲ್ಲಿ ಬಾರದ ಹೊರತು, ಗುಜರಾಥದೊಳಗಿನ ೩ ಲಕ್ಷಗಳ ಪ್ರಾಂತವನ್ನು ನಿಮಗೆ ಕೊಡುವ ದಿಲ್ಲೆಂದು ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ಹೇಳಿದರು. ಸಾರಾಂಶ, ಕಟ್ಟುನಿಟ್ಟಾದ ಕಾಳಗವೂ ಇಲ್ಲ, ನಿಶ್ಚಿಂತನಾದ ಒಪ್ಪಂದವೂ ಇಲ್ಲ. ಈ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಕಾಲ ಕಳೆಯಿತು. ಕಲಕತ್ತೆಯ ಕೌನ್ಸಿಲ್ಲದವರು ಪುರಂದರದ ಒಪ್ಪಂದವನ್ನು ಮಂಜೂರ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ, ಅವರು ಅದಕ್ಕೆ ತಿರುಗಿ ಬೀಳದಾದರು. ಪುರಂದರದ ಒಪ್ಪಂದದ ಕಲಮುಗಳು ಬೇಗನೆ ಅಮಲಿನಲ್ಲಿ ಬರಬೇಕೆಂದು ಸಾನಾಫಡಣವೀಸನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪ್ರಯತ್ನ

ಸುತ್ತಿದ್ದನು; ಮತ್ತು ಅತ್ತ ರಾಘೋಬನೂ ಮುಂಬಯಿಯ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಸುರತದ ಒಪ್ಪಂದದ ಕಲಮುಗಳನ್ನು. ಅಮಲಿನಲ್ಲಿ ತರುವ ವಿಷಯವಾಗಿ ಅಷ್ಟೇ ದೀರ್ಘವಾಗಿ ಪ್ರಯತ್ನಿಸುತ್ತಿದ್ದನು. “ನಿಮಗೆ ಇದರಂತೆ ನಡೆಯುವ ಇಚ್ಛೆಯಿದ್ದಿದ್ದರೆ. ನನಗೆ ನಿಮ್ಮ ಆಶ್ರಯದ ಅವಶ್ಯಕತೆಯೇ ಇರುವದಿಲ್ಲ. ನನಗೆ ಯೋಗ್ಯ ಕಂಡ ದಾರಿಯನ್ನು ನಾನು ಹಿಡಿಯುವೆನೆ” ಎಂದು ರಘುನಾಥರಾಯನು ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ನಿಕ್ಷುಣ್ಯವಾಗಿ ತಿಳಿಸಿದನು. ಮುಂಬಯಿಯ ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ರಾಘೋಬನ ಆ ಬೇಡಿಕೆ ಒಂದು ಬಗೆಯಿಂದ ಲಾಭದಾಯಕವೇ ಆಗಿದ್ದಿತು; ಯಾಕಂದರೆ, ರಾಘೋಬನು ತಮ್ಮ ಆಶ್ರಯದಲ್ಲಿದ್ದರೆ, ಅವನ ಖರ್ಚು ಸಾಗಿಸುವ ಜಬಾಬುದಾರಿಯು ಅವರ ಮೇಲಿತ್ತು. ಅವನೇ ಹೊರಟು ಹೋದ ಮೇಲೆ, ಅದೂ ತಪ್ಪಿತೆಂದು ಅವರು ಹಿಗ್ಗಿದರು.

ಮುಂದಿನ ವರ್ಷದಲ್ಲಿ ತೀರ ಹೊಸದೊಂದು ಸಂಗತಿಯು ಉದ್ಭವಿಸಿತು. ಫ್ರೆಂಚರು ತಮ್ಮ ವಕೀಲನಾದ ಸೆಂಟ ಲ್ಯೂಬಿನ್ ಎಂಬವನ ಮುಖಾಂತರ ಪುಣೆ ದರ್ಬಾರದೊಡನೆ ಮಾತು-ಕಥೆಗೆ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದರು. ಇಂಗ್ಲಿಷರಂತೆ ಫ್ರೆಂಚರಿಗಾದರೂ ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರದಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ವ್ಯಾಪಾರ ಬೆಳೆಯಬೇಕೆಂದೂ, ವೇಶ್ವಾರಿಯು ರಾಜಕಾರಣದಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಪ್ರವೇಶವಾಗಬೇಕೆಂದೂ ಇಚ್ಛೆಯಿದ್ದಿತು. ಇಂಗ್ಲಿಷ-ಫ್ರೆಂಚರಲ್ಲಿ ಹಗೆತನವು ಹೆಚ್ಚುತ್ತಿದ್ದುದರಿಂದ, ಅತ್ತ ಅಮೇರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಫ್ರೆಂಚರು ಇಂಗ್ಲಿಷರ ವಿರುದ್ಧ ಅಮೇರಿಕನ್ ವಸಾಹತುಗಾರರಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ವೈಮನಸ್ಸನ್ನುಂಟು ಮಾಡಿದ್ದರೋ, ಅದರಂತೆಯೇ ಇತ್ತ ಹಿಂದುಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿಯೂ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ವಿರುದ್ಧ ವೇಶ್ವಾರಿಯಿಗೆ ಸಹಾಯ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಅವರ ಉದ್ದೇಶವಿದ್ದಿತು. ವೇಶ್ವಾರಿಯಿಗಾದರೂ ಫ್ರೆಂಚರನ್ನು ತಮ್ಮ ಕೈಯಲ್ಲಿರಿಸುವದು ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಕೈಯೊಳಗಿಂದ ರಾಘೋಬನನ್ನು ಬಿಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಿಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯ ಉಪಾಯವಾಗಿತ್ತು. ಅಂತೆಯೇ ಸೆಂಟ ಲ್ಯೂಬಿನ್ ಇವನಿಗೆ ಬೇಕಂತಲೇ ಪರಮಾವಧಿ ಮಾನಕೊಟ್ಟು ಇಂಗ್ಲಿಷರಲ್ಲಿ ಹೇವನನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವ ಉದ್ಯೋಗವನ್ನು ವೇಶ್ವಾರಿಯವರು ಕೈಕೊಂಡರು. ವೇಶ್ವಾರಿಯಿಗೂ ಫ್ರೆಂಚರಿಗೂ ಆಗ ಕಾಯಮವಾದ ಒಪ್ಪಂದವಾಗಿ ಹೋಗಿದ್ದರೆ, ಅದರ ಪರಿಣಾಮವೇನಾಗುತ್ತಿತ್ತೆಂಬದನ್ನು ಅನುಮಾನಿಸುವದು ಕಠಿಣವೇ ಸರಿ. ಹೀಗಾಗಿದ್ದರೆ ಫ್ರೆಂಚರ ಸಹಾಯದಿಂದ ವೇಶ್ವಾರಿಯರು ತಮ್ಮ ಕವಾಯತಿನ ದಂಡುಗಳನ್ನು ಸಿದ್ಧಗೊಳಿಸುತ್ತಿದ್ದರು; ಹಾಗೂ ವೇಶ್ವಾರಿಯ ನೆರವಿನಿಂದ ಫ್ರೆಂಚರು ಪುಣೆಯಲ್ಲಿ ತಮ್ಮದೊಂದು ವ್ಯಾಪಾರದ ವಖಾರನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿ, ಮುಂಬಯಿ ಬಳಿಯ ಯಾವುದೊಂದು ಬಂದರವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಫ್ರೆಂಚ-ವೇಶ್ವಾರಿಯರಲ್ಲಿ ಒಪ್ಪಂದವಾಗಲಿಲ್ಲೆಂಬದು ವ್ಯಕ್ತವೇ ಇದೆ; ಆದರೂ ನಾನಾಫಡಣವೀಸ ಮತ್ತು ಲ್ಯೂಬಿನ್ ಇವರಲ್ಲಿ ಒಪ್ಪಂದವಾಗಿಬಿಟ್ಟಿತೆಂದು ಆಗ ವರ್ತಮಾನವೇನೋ ಹಬ್ಬಿತ್ತೆಂಬದು ನಿಸ್ಸಂದೇಹದ ಸಂಗತಿಯು.

೯ನೆಯ ಪರಿಚ್ಛೇದ.
ವಡೆಗಾವದ ಯುದ್ಧ.

“ಒಂದು ದಿನ ನಾನಾಫಡಣೀಸನ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಸೆಂಟೆ ಲ್ಯಾಬಿನ್ ಮತ್ತು ಬೇರೆ ಎಷ್ಟೋ ಪ್ರಮುಖ ಫ್ರೆಂಚ ಜನರು ಕಲಿತರು. ಎಲ್ಲರ ಸಮಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸೆಂಟೆ ಲ್ಯಾಬಿನ್ ನು ಬಾಯಬಿಲ್ಲು ಪುಸ್ತಕದ ಹಾಗು ನಾನಾನ ಪೀತಿಯ ಆಕಳ ಆಣೆಮಾಡಿ ಒಪ್ಪಂದ ಮಾಡಿಕೊಂಡನು; ಆ ಒಪ್ಪಂದದ ಮೇರೆಗೆ ವೇಶ್ಚಿಯವರು ಜಾಲ ಬಂದರ ವನ್ನು ಫ್ರೆಂಚರಿಗೆ ಕೊಡಬೇಕು; ಫ್ರೆಂಚರು ತಮ್ಮ ದಂಡನೊಡನೆ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ವಿರುದ್ಧ ಯುದ್ಧ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ವೇಶ್ಚಿಯರಿಗೆ ಸಹಾಯ ಮಾಡಬೇಕು, ಮುಂತಾದ ಕಲಮುಗಳಿದ್ದವು” ಎಂಬ ಒಪ್ಪಂದದ ವಿವರಣದ ಸುದ್ದಿಯು ಆಗ ಹಬ್ಬಿತ್ತು. ಫ್ರೆಂಚ ವಕೀಲನು ತಮ್ಮ ಭೆಟ್ಟಿಗೆ ಬರುವದಾದರೆ ವೇಶ್ಚಿಯರು ಅವನಿಗೆ ತಮ್ಮ ದರ್ಬಾರದ ಆನೆಯನ್ನು ಕಳಿಸುತ್ತಿದ್ದರು; ಹಾಗು ನಾನಾ ಮತ್ತು ಬಾಪೂ ಇವರು ತಮ್ಮ ಡೇರಿಯ ಕನಾತಿನ ಹೊರಗೆ ಬಂದು, ಅವನನ್ನು ಸನ್ಮಾನಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಒಳಗೆ ಕರೆದೊಯ್ಯುತ್ತಿದ್ದರು. ಅದೇ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ವಕೀಲನು ಭೆಟ್ಟಿಗೆಂದು ಬಂದರೆ, ಅವನನ್ನು ಎದುರ್ಗೊಳ್ಳಲಿಕ್ಕೆ ಯಾವನೊಬ್ಬ (ದುಯ್ಯಂ) ಹಸ್ತಕ ಸರದಾರನನ್ನು ಕಳಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಈ ಪಂಕ್ತಿಪ್ರಪಂಚವು ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ಹೊಳೆಯಿತಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ, ಅದು ಅವರಿಗೆ ತಿಳಿಯಲೇಬೇಕೆಂದು ನಾನಾನು ಬೇಕೆಂತ ಯೋಚಿಸಿದ್ದು ಹೆಚ್ಚು ಸಂಭವನೀಯವಾಗಿದೆ; ಆದರೆ ಪರಿಣಾಮದಲ್ಲಂತೂ ಫ್ರೆಂಚ ಮತ್ತು ವೇಶ್ಚಿಯರಲ್ಲಿ ಅಂಥ ನಿಕಟದ ಸಂಬಂಧವುಂಟಾಗಲಿಲ್ಲೆಂಬದು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವೇ ಆಗಿದೆ.

ಫ್ರೆಂಚರು ಆಗ ಪುಣೆಯ ದರ್ಬಾರದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಿರಗೊಂಡಿದ್ದರೆ, ಮರಾಟರು ಇಡಿ ಹಿಂದುಸ್ತಾನವನ್ನೇ ಪಾದಾಕ್ರಾಂತಗೊಳಿಸುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು ಎಷ್ಟೋ ಜನ ಇಂಗ್ಲಿಷ ಗ್ರಂಥಕಾರರು ಬರೆದಿಟ್ಟಿರುತ್ತಾರೆ. ನೊದಲು ಕಾರೋಮಂಡಲ ದಂಡೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಸಂಭವಿಸಿತೋ, ಅಂದರೆ ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೂ ಫ್ರೆಂಚರಿಗೂ ಬಡಿದಾಟ ಹುಟ್ಟಿ, ಅಲ್ಲಿಂದ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಹೇಗೆ ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಸರಿದಿದ್ದರೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಫ್ರೆಂಚರ ಕಾರಸ್ತಾನಗಳ ಮೂಲಕ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಇತ್ತ ಮುಂಬಯಿ ಕಡೆಯಿಂದಲೂ ಹೊರ ಹೊರಡಬೇಕಾಗುವದೋ ಎನೋ ಎಂಬ ಅಂಜಕೆಯು ಅವರಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುತ್ತಿಂಬದು ಮುಂಬಯಿ ಸರಕಾರದ ಆಗಿನ ಕಾಲದ ಕಾಗದ-ಪತ್ರಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಆಗ ಫ್ರೆಂಚರು ಪುಣೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ಥಿರಗೊಳ್ಳದ್ದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೇನೆಂದರೆ, ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಅವರಿಗಿಂತ ನೂರುವರ್ಷಗಟ್ಟಿ ನೊದಲು ಮುಂಬಯಿ ಪ್ರಾಂತದಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಬೀಡನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಸ್ಥಿರಗೊಂಡಿದ್ದರು; ಮತ್ತು ಪಶ್ಚಿಮ ಸಮುದ್ರ ದಂಡೆಯಲ್ಲಿ ಸುರಕ್ಷಿತವಾಗಿ ಕಾಲಿಡಲಿಕ್ಕೆ ಫ್ರೆಂಚರಿಗೆ ಸಾಕಷ್ಟು ಅನುಕೂಲತೆಯೂ ಇರಲಿಲ್ಲ. ನಾನಾನಿಗೆ ಇದು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಗೊತ್ತಿತ್ತು. ಆದರೂ ಅವನು ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಮೇಲೆ ಕೇವಲ ತಮ್ಮ ಛಾಪು ಕೆಡಹುವದಕ್ಕಾಗಿಯೇ

ಫ್ರೆಂಚರ ಕಡೆಗೆ ತಮ್ಮ ಒಲವು ಹೆಚ್ಚಾಗಿದೆಯೆಂದು ತೋರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ತೋರಿಸಿರಬಹುದು. ಪೋರ್ತುಗೀಜ ಹಾಗೂ ಇಂಗ್ಲಿಷ ಈ ಎರಡು ಯುರೋಪಿಯನ್ನರಾಷ್ಟ್ರಗಳ ಜನಾಂಗಗಳ ಅನುಭವವು ಅವನಿಗೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬಂದಿತ್ತು; ಅವರೊಡನೆಯೇ ಈ ಒನೇ ಫ್ರೆಂಚ ಜನಾಂಗವೊಂದು ಬಂದರೆ, ಮರಾಟರ ತೊಂದರೆಗಳು ಕಡಿಮೆಯಾಗುತ್ತಿದ್ದವೆಂತಲ್ಲ; ಆದರೆ ಅವರಲ್ಲಿಯ ಒಬ್ಬನ ಹೆದರಿಕೆಯನ್ನು ಮತ್ತೊಬ್ಬನಿಗೆ ತೋರಿಸಿ, ಕಾರ್ಯ ಸಾಧಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಧೋರಣವು ಮುತ್ಸದ್ವಿಗಿರಿಯದೆಂದು ನಾನಾನು ತಿಳಿದಿದ್ದನು. “ಎಲ್ಲ ಯುರೋಪಿಯನ್ನರನ್ನು ನಾವು ಪುಣೆಯಿಂದ ಹೊರಹೊರಡಿಸುವವರಿದ್ದೇವೆ. ಅವರ ಕಡೆಯ ವಕೀಲನೆಂದು ಯಾರಾದರೂ ಬರಹೋಗುವವರ ಅವಶ್ಯಕತೆಯೇ ಕಂಡುಬಂದರೆ, ಅವರ ವತಿಯ ಯಾವನೊಬ್ಬ ಕಾರಕೂನನನ್ನು ಮಾತ್ರ ಇಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡರೆ ಸಾಕು” ಎಂದು ನಾನಾನು ಬಜಾಯಿಸಿದ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಕಡೆಯ ವಕೀಲನು ಮುಂಬಯಿಗೆ ಬರೆದು ತಿಳಿಸಿದ್ದನು.

ಆಗ ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರದಲ್ಲಿ ಸೇರಬೇಕೆಂಬ ಬಗ್ಗೆ ಯುರೋಪಿಯನ್ನರೊಳಗೆ ಹೇಗೆ ಪರಸ್ಪರರಲ್ಲಿ ಸ್ಪರ್ಧೆಯಿದ್ದಿತೋ, ದುರ್ವೈವದಿಂದ ಹಾಗೆಯೇ ಪುಣೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ದರ್ಬಾರದ ಇಬ್ಬರು ಕಾರಭಾರಿಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ಪರ್ಧೆಯುಂಟಾಗಿದ್ದಿತು. ಯಾಕಂದರೆ, ಇದೇ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಪುಣೆಯೊಳಗಿನ ರಘುನಾಥರಾಯನ ಸತ್ತದ ಜನರು ತುಸ ಹುರುಳು ಗೊಂಡು ರಘುನಾಥರಾಯನನ್ನು ಪುಣೆಗೆ ಕರೆತರುವ ಬಗ್ಗೆ ಮುಂಬಯಿಯ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಕೂಡ ಸಂಘಾನ ನಡೆಸಿದರು; ಹಾಗೂ ಅದರ ಲಾಭವನ್ನು ಮುಂಬಯಿಯ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಸಹಜವಾಗಿಯೇ ಪಡೆದರು. ಈ ಹೊಸ ಉದ್ಯೋಗಕ್ಕೆ ಸಖಾರಾಮ ಬಾವೂ, ಮೋರೋಬಾ ಫಡಣೇಸ, ಬಜಾಬಾ ಪುರಂದರೆ ಮತ್ತು ತುಕೋಜೀ ಹೋಳಕರ ಇಷ್ಟು ಜನರು ಸಹಾಯಕರಾಗಿದ್ದರು. ಈ ನಾಲ್ವರೂ ಪ್ರಮುಖ ಜನರೇ; ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಸಖಾರಾಮ ಬಾವುವು ಪೇಶ್ವೆಯರ ಮುಖ್ಯ ಕಾರಭಾರಿಯಿದ್ದು, ಪುರಂದರದ ಒಪ್ಪಂದದ ಕಾಗದದ ಮೇಲೆ ಆತನ ಸಹಿಯೇ ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿದ್ದು, ನಾನಾಫಡಣವೀಸನ ಸಹಿಯು ಅದರ ಕೆಳಗೆ ಆಗಿತ್ತು. ಸಖಾರಾಮ ಬಾವುವೇ ರಾಘೋಬನನ್ನು ಪುಣೆಗೆ ಕರೆತರಲಿಕ್ಕೆ ಪ್ರವತ್ತನಾಗುವದೆಂದರೆ, ಸ್ವತಃ ಪುಣೆಯ ದರ್ಬಾರದವರೇ ಪುರಂದರದ ಒಪ್ಪಂದವನ್ನು ರದ್ದು ಪಡಿಸುವ ಉಪಕ್ರಮಕ್ಕೆ ಹತ್ತಿದಂತೆಯೇ ಆಯಿತೆಂದು ಮುಂಬಯಿಯ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ನೆನಪುಹಾಕಿದರು. ಆ ಪುರಂದರದ ಒಪ್ಪಂದ ಮುರಿಯಲಿಕ್ಕೆ ಮತ್ತೊಂದು ಕಾರಣ ಬೇಕಾಗಿದ್ದರೆ, ಪುಣೆಯ ದರ್ಬಾರದವರು ಫ್ರೆಂಚರ ಕೂಡ ನಡೆಸಿದ ಕಾರಸ್ಥಾನದ ಕಾರಣವು ಸಾಕಾಗುವಂತಿತ್ತು. ಒಬ್ಬ ನಾನಾಫಡಣವೀಸನ ಹೊರತು ಮಿಕ್ಕ ಕಾರಭಾರಿಗಳೆಲ್ಲ ರಘುನಾಥರಾಯನಿಗೆ ಅನುಕೂಲರಾಗಿರುವರೆಂದು ಮುಂಬಯಿಯ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ತಿಳಿಕೊಂಡರು. ವಿಲಾಯತಿಯಿಂದ ಬಂದ ಕಾಗದ-ಪತ್ರಗಳಿಂದಲೂ ರಾಘೋಬನ ಕಡೆಗೇ ಕಂಪನಿಯ ಮುಖ್ಯಸ್ಥರ ಒಲವು ಇರುತ್ತದೆಂದು ಕಂಡು ಬಂದಿತು; ಮತ್ತು ಅದೇ

ಕಾಲಕ್ಕೆ ಒಂದು ಬಹು ದೊಡ್ಡ ಇಂಗ್ಲಿಷ್ ಹಡಗವು ಬರತಕ್ಕದಿದ್ದು, ಅದೂ ತಮ್ಮ ಕಾರಸ್ಥಾನಗಳಿಗೆ ಉಪಯೋಗವಾಗತಕ್ಕ ಸಂಗತಿಯಾಗಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿದು, ಮುಂಬಯಿಯವರು ಸಖಾರಾಮ ಬಾಪುವಿನೊಡನೆ ಗುಪ್ತವಾಗಿ ಸಂಧಾನ ಕಟ್ಟಲಿಕ್ಕೆ ಪುಣೆಯೊಳಗಿನ ತಮ್ಮ ವಕೀಲನಿಗೆ ತಿಳಿಸಿದರು. ಆಗ ಅವರ ಆ ಕಾರಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಒಂದೇ ಒಂದು ಸಂಗತಿಯು ಮಾತ್ರ ಅಡ್ಡಿಯನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವಂತಹದಿತ್ತು ಸವಾಯಿ ಮಾಧವರಾಯನು ನಾರಾಯಣರಾಯನ ಖಾಸ ಹೊಟ್ಟೆಯ ಮಗನೂ ಪೇಶ್ವೆಯ ಗಾಡಿಗೆ ನಿಜವಾದ ಹಕ್ಕುದಾರನೂ ಎಂಬ ಬಗ್ಗೆ ಇಡಿ ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರದಲ್ಲಿ ಯಾರಿಗೂ ಸಂಶಯ ಉಳಿದಿರಲಿಲ್ಲ; ಮತ್ತು ಈ ಪ್ರಾಮುಖ್ಯ ಸಂಗತಿಯ ಬಗ್ಗೆ ಮುದ್ದ ರಾಘೋಬನ ಪಕ್ಷದವರಿಗೆ ಕೂಡ ಏನೂ ಹೆಚ್ಚು-ಕಡಿಮೆ ಮಾಡಬರುವಂತಿರಲಿಲ್ಲ. ಅದರಿಂದ ರಘುನಾಥರಾಯನನ್ನು ಇನ್ನು ಪುಣೆಗೆ ಕರೆದೊಯ್ದು, ಬಳಿಕ ಅವನನ್ನು ಅಲ್ಲಿಯ ಪೇಶ್ವೆಯ ಗಾಡಿಯ ಮೇಲೆ ಕೂಡಿಸುವ ಗೊಡವೆಗೆ ಹೋಗದೆ, ಸವಾಯಿ ಮಾಧವರಾಯನು ವಯಸ್ಸಿಗೆ ಬರುವರೆಗೆ ರಾಘೋಬನನ್ನೇ ಮುಖ್ಯ ಕಾರಭಾರಿಯ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ನೇಮಿಸುವದು ಉತ್ತಮವೆಂದು ಮುಂಬಯಿಯವರು ತಮ್ಮ ವಕೀಲನಿಗೆ ತಿಳಿಸಿದರು. ರಾಘೋಬನು ಪೇಶ್ವೆಯ ಪಟ್ಟವನ್ನೇರಿದರೂ ಅಥವಾ ಅವನು ಪೇಶ್ವೆಯ ಮುಖ್ಯ ಕಾರಭಾರಿಯಾದರೂ ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ಅವನಿಂದಾಗುವ ಲಾಭವು ಒಂದೇ ಆಗಿತ್ತು. ಆಗ ಪೇಶ್ವೆಯು ಮಾಲಕನು ಅಜ್ಞಾನಿಯಿದ್ದ ರಿಂದ, ಆತನ ಅಷ್ಟಾಧಿಕಾರಗಳೆಲ್ಲ ಆತನ ಮುಖ್ಯ ಕಾರಭಾರಿಗೆ ಸಲ್ಲತಕ್ಕವು. ಅದರಿಂದ ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ಅಗತಕ್ಕ ಲಾಭವು ರಘುನಾಥರಾಯನು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಪೇಶ್ವೆಪಟ್ಟವನ್ನೇರದೆ, ಮುಖ್ಯ ಕಾರಭಾರಿಯಾದರೂ ಆಗಿಯೇ ಆಗುತ್ತಿತ್ತು. ಅಂದ ಮೇಲೆ ಕೇವಲ ಅನ್ಯಾಯದ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಹಿಡಿಯುವದಕ್ಕಿಂತ, ಅಂದರೆ ಅನಧಿಕಾರಿಯಾದ ರಘುನಾಥರಾಯನನ್ನು ಪಟ್ಟಕ್ಕೆ ಕೂಡಿಸುವ ಆಗ್ರಹತಾಳುವದಕ್ಕಿಂತ, ತಮ್ಮ ಸ್ವಾರ್ಥವು ಸುಲಭವಾಗಿ ಸಾಧಿಸುವ ಆ ಎರಡನೇ ಮಾರ್ಗವನ್ನೇ ಅವರು ಅನುಸರಿಸಿದರು.

ಪುರಂದರದ ಒಪ್ಪಂದವಾಗಿದ್ದರೂ ಮುಂಬಯಿಯವರು ಕೆದರಿ ತೆಗೆದ ಈ ಹೊಸ ಕಾರಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಕಲಕತ್ತೆಯವರೂ ಸಮ್ಮತಿಸಿದರು. ಆ ಕಾಲದ ಕಲಕತ್ತಾ ಕೌನ್ಸಿಲ್ಲದೊಳಗಿನ ಫ್ರಾನ್ಸಿಸ್ ಮತ್ತು ವ್ಹೀಲರ ಎಂಬ ಇಬ್ಬರು ಸಭಾಸದರು ಅದಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧ ಮತ ಕೊಟ್ಟರು. ಆದರೂ ವಾರನ್ ಹೆಸ್ಟಿಂಗ್ಸನ ಮನಃಸ್ಥಿತಿಯು ಇತ್ತೀಚೆಗೆ ಬದಲಾದ್ದರಿಂದ, ಮರಾಟರ ಈ ಒಳಜಗಳದಲ್ಲಿ ಸೇರಿ ಪೇಶ್ವೆಯರೊಡನೆ ಮೈರ ಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುವದು ಅಯೋಗ್ಯವೆಂದೂ ಅನ್ಯಾಯವೆಂದೂ ಮೊದಲು ಅವನಿಗೆ ಹೇಗೆ ಅನಿಸುತ್ತಿತ್ತೋ ಹಾಗೆ ಈಗ ಅನಿಸದೆ, ಕಂಪನಿಯ ಹಿತದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಹಾಗೆ ಮಾಡುವನೇ ಯೋಗ್ಯವೆಂದು ಆತನಿಗೆ ಅನಿಸಹತ್ತಿತ್ತು. ಈ ಪೇಶ್ವೆಯರ ಒಳಜಗಳದಲ್ಲಿ ತಾವು ಸೇರುವದರಿಂದ ತಮ್ಮ ಮಹತ್ವವು ಪುಣೇದರಬಾರದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಿ, ಅದು

ಆಲ್ಲಿ ಕಾಯವನಾಗುವ ಲೇಯು ಆವನ್ನಲ್ಲ ಉಳಿಸುವುದಿಲ್ಲ, ಪರಂಪರದ ಒಡಂಬಡಿಕೆಯ ಕಾಗದದ ಮೇಲೆ ೭೫ ಮೊಡುವವರಲ್ಲಿಯ ಒಬ್ಬನೇ ಏಕಾಗಲೊಲ್ಲನು, ಪೇಶ್ವೆಯರ ಪ್ರಮುಖ ಕಾರಭಾರಿಯು ಆ ಒಪ್ಪಂದದ ಕಾರಣಗಳನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಲಿಕ್ಕೆ ತಾನಾಗಿ ಸಿದ್ಧನಾದುದರಿಂದಲೂ ರಾಘೋಬನನ್ನು ಪುಣೆಗೆ ಕರೆದೊಯ್ಯಬಹುದೆಂದು ಆತನು ಮುಂಬಯಿಯವರಿಗೆ ಸೂಚಿಸಿದನು; ಮತ್ತು ಆ ಕೂಡಲೆ ಅವರ ಸಹಾಯಕ್ಕೆಂದು ಹತ್ತು ಲಕ್ಷ ರೂಪಾಯಿ ಕೊಡುವದನ್ನು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿ, ಕರ್ನಲ್ ಲೆಸ್ಲೀ ಎಂಬುವನ ಕೈಕೆಳಗೆ ಸಾಕಷ್ಟು ದಂಡು ಕೊಟ್ಟು, ಅವನನ್ನು ಮುಂಬಯಿಯ ಕಡೆಗೆ ಕಳಿಸಿದನು. ಈ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ನಾನಾಫಡಣೇಸನು ಫಿತೂರಾದ ಮೋರೋಬಾ ಫಡಣೇಸನನ್ನು ಸೆರೆ ಹಿಡಿದು, ಅವನನ್ನು ದುರ್ಗದಲ್ಲಿರಿಸಿದನು; ಆದರೂ ಮುಂಬಯಿಯವರು ಗೊತ್ತು ಮಾಡಿಕೊಂಡ ಸಂಗತಿಗಳ ಮೇಲಿಂದ ಸ್ಥಳೀಯಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬರ ಮಾತು ಮತ್ತೊಬ್ಬರಿಗೆ ರುಚಿಸದಂತೆ ಕೇವಲ ಆಶಾಜಕತೆಯುಂಟಾಗಿತ್ತು. ಅಂತೆಯೇ ರಾಘೋಬನನ್ನು ಪುಣೆಗೆ ತರುವ ತಮ್ಮ ಬೇತನ್ನು ಅವರು ಕಾಯವ ಮಾಡಿದರು; ಹಾಗೂ ಅವರು ಕಲಕತ್ತೆಯಿಂದ ಸಹಾಯಕ್ಕಾಗಿ ಬರುವ ದಂಡಿನ ಹಾದಿ ಕೂಡ ನೋಡಲಿಲ್ಲ. ಅವರು ೨೪ನೇ ನವಂಬರ ೭೭೮ಕ್ಕೆ ರಾಘೋಬನೊಡನೆ ಯೊಸ ಒಪ್ಪಂದ ಮಾಡಿಕೊಂಡು, ಮರುದಿನವೇ ಕರ್ನಲ್ ಎಗರ್ಟನ್ ಎಂಬವನ ಕೈಕೆಳಗೆ ೧೦೦ ಜನ ಸೋಲ್ದರರನ್ನೂ, ೨೦೦೦ ಜನ ದೇವೀ ದಂಡಾಳುಗಳನ್ನೂ ಕೊಟ್ಟು ಮುಂಬಯಿ ಬಂದರವಿಂದ ರವಾನಿಸಿದರು. ರಾಜಕಾರಣದ ಮಾತು-ಕಥೆಗಳನ್ನೂ ಲಿಕ್ಕೆ ಜಾನ್ ಕಾರನ್ಯಾಕ್ ಮತ್ತು ಟಾಮಸ್ ಮಾಸ್ಪಿನ್ ಈ ಈವರು ಸಿವಿಲ್ ಅಧಿಕಾರಿಗಳನ್ನು ಕರ್ನಲ್ ಎಗರ್ಟನ್ ನೊಡನೆ ತಮ್ಮ ಕಡೆಯ ಮುಖತ್ಯಾಗಿಗಳೆಂದು ಕಳಿಸಿದರು.

ಕರ್ನಲ್ ಎಗರ್ಟನ್ ದಂಡು ವನವೇಲಕ್ಕೆ ಇಳಿದು ಸರಾಸರಿ ೨೫ ದಿನಗಳಿಗೆ ಖಂಡಾಳಘಟ್ಟವನ್ನೇರಿ ಬಂತು ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಸಂಬಂಧದ ಎಲ್ಲ ಸಂಗತಿಗಳು ನಾನಾನಿಗೆ ಪ್ರತಿನಿತ್ಯವೂ ತಿಳಿಯುತ್ತಿದ್ದದರಿಂದ ಆತನು ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಮೇಲೆ ಸಾಗಿಹೋಗುವ ಎಲ್ಲ ಜಬಾಬುದಾರಿಯನ್ನು ಸಿಂಧೇನಿಗೊಪ್ಪಿಸಿ, ಆ ಬಗ್ಗೆ ಅವನಿಗೆ ಬರ್ಹಾಣಪುರ ಪ್ರಾಂತವನ್ನು ಕೊಡಲೊಪ್ಪಿ ದಂಡಿನೊಡನೆ ಅವನನ್ನು ಅತ್ತಕಡೆಗೆ ಕಳಿಸಿದನು. ವಿಜಯ ದಶಮಿಯಾದ ಬಳಿಕ ಸಿಂಧೆ, ಹೋಳಕರ, ರಾಸ್ತೆ, ಪ್ರತಿನಿಧಿ ಇವರುಗಳ ಸೈನ್ಯಗಳೆಲ್ಲ ಬಂದವು. ಆ ದಂಡಿನ ಸಂಖ್ಯೆಯು ೪೦ ಸಾವಿರಕ್ಕೆ ಮಿಕ್ಕಿತ್ತು. ಇಂಗ್ಲಿಷರೊಡನೆ ಕಾದುವ ಪ್ರಸಂಗವಿದ್ದುದರಿಂದ ತೋಘಖಾನೆಯನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸಜ್ಜುಗೊಳಿಸಿ, ಅದನ್ನು ಭಾವೂರಾವ ಪಾನನೆ ಎಂಬವನ ಕಡೆಗೆ ಕೊಟ್ಟು ಕಳಿಸಿದರು. ಇಂಗ್ಲಿಷರ ದಂಡು ಸದ್ದಿಲ್ಲದೆ ಮುಂದುವರಿಯುವದನ್ನು ಕಂಡು, ಮರಾಟರು ತಮ್ಮ ದಂಡನ್ನು ಅಲ್ಪ-ಸ್ವಲ್ಪ ಹಿಂದಕ್ಕೆಕೊಂಡು, ಅದನ್ನು ಸಾಕಷ್ಟು ಮುಂದಕ್ಕೆ ಬರಗೊಟ್ಟರು; ಹಾಗೂ ಅವಶ್ಯಕಂಡರೆ ತಳ್ಳೆಗಾವನ್ನು ಸುಟ್ಟು, ಚಿಂಚಸಡ-ಪುಣೆ

ಗಳನ್ನೂ ಸುಟ್ಟು ಸೂರೆಗೊಳ್ಳುವ ವಿಚಾರವು ಅವರದಿತ್ತು! ಜಾನೇವಾರಿಯ ಪ್ರಾರಂಭಕ್ಕೆ ಕರ್ನಾಟ ಎಗರ್ಬನ್ನನು ಬೇನೆ ಬಿದ್ದುದರಿಂದ, ತನ್ನ ಸೈನ್ಯಾಧಿಪತಿಯ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ರಾಜೀನಾಮೆ ಕೊಟ್ಟು ಮುಂಬಯಿಗೆ ಹೊರಟನು; ಆದರೆ ಘಟ್ಟದ ಕೆಳಗಿನ ಕೊಂಕಣ ಪಟ್ಟಿಯೊಳಗಿನ ದಾರಿಗಳನ್ನು ಮರಾಟರು ಕಟ್ಟಿ ಮಾಡಿರುವರೆಂಬದನ್ನು ತಿಳಿದು, ಆತನು ತಳೇಗಾವದ ವರೆಗೆ ಬಂದನು. ಖಂಡಾಳದಲ್ಲಿ ಮರಾಟರ ಬಾಣವು ಬಡೆದು ಕರ್ನಾಟ ಕೇ ಎಂಬವನು ಗಾಯಪಟ್ಟನು; ಮತ್ತು ಕರ್ನಾಟ ಸ್ವಾತರ್ಥನಿಗೆ ತೋಳಿನ ಗುಂಡು ತಾಕಲು ಅವನು ಕಾಲಾಳದಲ್ಲಿ ಮಡಿದನು. ಮಿಸ್ಸರ ಮಾಸ್ತಿಯನ್ನಿಗೆ ಬೇನೆ ಬರಲು ಅವನೂ ತೀರಿಕೊಂಡನು. ತಾವು ಘಟ್ಟವನ್ನೇರಿ ಹೋದ ಕೂಡಲೆ ಪುಣೆಯೊಳಗಿನ ರಘುನಾಥರಾಯನ ಪಕ್ಷದ ಸರದಾರರು ತಮಗೆ ಕೂಡುವರೆಂದಿದ್ದ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಭರವಸೆಯು ವ್ಯರ್ಥವಾಯಿತು. ಮುಂದೆ ಸಾಗಿಹೋಗುವಂತಿದ್ದಿಲ್ಲ; ಹಿಂದೆಯೂ ತಿರುಗುವಂತಿಲ್ಲ. ಈ ಬಗೆಯ ಸಂಕಟವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಲು, ಇಂಗ್ಲಿಷರ ದಂಡು ತಳೇಗಾವದಲ್ಲಿ ಆಶ್ರಯ ಹೊಂದಿ ನಿಂತಿತು; ಆದರೆ ತಳೇಗಾವವು ಬೇಚರಾಖವಾಗಿದ್ದು, ಅಲ್ಲಿ ತಮಗೆ ಧಾನ್ಯ ಮುಂತಾದ ಯಾವ ಸಾಮಗ್ರಿಯೂ ಸಿಗುವಂತಿಲ್ಲೆಂಬುದು ಅವರಿಗೆ ತಿಳಿದು ತಿಳಿಯಬಂತು. ಈ ಸಂಧಿಯನ್ನು ಸಾಧಿಸಿ, ಎರಡು ಹರದಾರಿಗಳ ಅಂತರದಿಂದ ಮರಾಟರ ದಂಡು ಅವರನ್ನು ಸುತ್ತುಗಟ್ಟಿತು. ಇಂಥ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಮುಂದುವರಿದು ಪುಣೆಯ ಮೇಲಂತೂ ಸಾಗಿಹೋಗುವಂತೆ ಇಲ್ಲ; ಆದರೆ ಕಾಳಗದಲ್ಲಿ ಹಿಂಜರಿಯಬೇಕೆಂದರೂ ಆಗ ತಮಗೆ ಅವಕಾಶ ಸಿಗಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲೆಂದು ತಿಳಿದು, ಅವರು ಆಗಲೆ ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಖಂಡಾಳದ ಕಡೆಗೆ ತಿರುಗುವದನ್ನು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿದರು. ತಾ|| ೧ನೇ ಜಾನೇವಾರಿಗೆ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ದಂಡು ಪುಣೆಯ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು, ಖಂಡಾಳದ ಹಾದಿಯ ಹಿಡಿಯಿತು; ಆದರೆ ಅವರ ಈ ಚಲನವಲನವು ಮರಾಟರಿಗೆ ಹತ್ತಿದ ಕೂಡಲೆ ಅವರು ತಮ್ಮ ಗುಂಡಿನ ಮಳೆಯನ್ನು ಸುರಿಸಲಾರಂಭಿಸಿದರು. ಅದೊಂದೇ ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಕಡೆಯ ೪-೫ ನೂರು ಜನರು ಕೊಲ್ಲಲ್ಪಟ್ಟರು. ೫ ತೋಫುಗಳು, ೨ ಗರ್ಜಲ್ಗಳು ಹಾಗೂ ೨ ಸಾವಿರ ಬಂದೂಕುಗಳು ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಂದ ಸುಲಿಯಲ್ಪಟ್ಟವು. ಇಂಗ್ಲಿಷರ ದಂಡು ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಯಾಸದಿಂದ ಒಂದು-ಒಂದೂವರೆ ಹರದಾರಿಯಷ್ಟು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಸರಿದು, ವಡಗಾವದಲ್ಲಿ ಹೊಕ್ಕಿತು; ಆದರೆ ಅಲ್ಲಿಯೂ ಮರಾಟರು ತೋಳಿನ ಗುಂಡುಗಳ ಮಳೆಸುರಿಸಹತ್ತಿದ್ದರಲ್ಲದೆ, ತಮ್ಮ ಕುದುರೆಯ ಸವಾರರ ಮತ್ತು ಕಾಲಾಳುಗಳ ದಂಡುಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಮೇಲೆ ಸಾಗಿ ಹೋದರು.

ತಾ|| ೧೪ನೇ ಜಾನೇವಾರಿಯ ದಿವಸ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಫಾರ್ಮರ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ತಮ್ಮ ವಕೀಲನನ್ನು ಒಪ್ಪಂದದ ಮಾತು-ಕತೆಗಾಗಿ ಮರಾಟರ ಛಾವಣಿಗೆ ಕಳಿಸಿದರು. ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ಮೊದಲು ರಘುನಾಥರಾಯನನ್ನು ತಮ್ಮ ಸ್ವಾಧೀನ ಪಡಿಸಬೇಕೆಂಬ ಕರಾರನ್ನು ನಾನಾನು ಅವನಿಗೆ ತಿಳಿಸಿ, ಪುರಂದರದ ಒಪ್ಪಂದವನ್ನು ನೀವಾಗಿ ಮುರಿದು

ರಿಂದ ಅದು ಈಗ ರದ್ದಾದಂತಾಯಿತು. ಆದ್ದರಿಂದ ಸಾಷ್ಟಿ, ಉರಣ, ಜಂಬೂಸರ ಮುಂತಾದ ಪೇಶ್ವೆ ಮತ್ತು ಗಾಯಕವಾಡರಿಂದ ಗೆದ್ದುಕೊಂಡ ಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನು ನೀವು ಬಿಟ್ಟುಕೊಡಬೇಕು; ಹಾಗೂ ಈ ಮೊದಲು ನಾನಾಸಾಹೇಬ ಮತ್ತು ಮಾಧವರಾಜ ಪೇಶ್ವೆಯರೊಡನೆ ಆದ ಒಪ್ಪಂದಗಳಿಗನುಸರಿಸಿ ಹೊಸ ಪ್ರದೇಶಗಳ ಆಶಯ ಬಿಟ್ಟು, ನಮ್ಮೊಡನೆ ಕೇವಲ ಸ್ನೇಹಭಾವದಿಂದ ಇರಬೇಕೆಂದನು. ನಾನಾನ ಈ ಕರಾರುಗಳು ತೀರ ಕಠಿಣವೆಂದು ತಿಳಿದು ಇಂಗ್ಲಿಷ ವಕೀಲನು ಸಿಂಧಿಯೊಡನೆ ಸಂವ್ಯಕ್ತ ಕರಾರುಗಳಿಗಾಗಿ ಮಾತಾಡಹತ್ತಿದನು; ಆದರೆ ಆಗ ಆತನೂ ಅವನಿಗೆ ಬಿಕ್ಕಿ ಹಾಕಲಿಲ್ಲ. ನಾನಾನ ಈ ಕಠಿಣ ಶರ್ತುಗಳನ್ನು ಮನ್ನಿಸುವದಕ್ಕಿಂತ ಆದಷ್ಟು ಹಾನಿ ಸೋಸಿ, ಘಟ್ಟವನ್ನಿಳಿಯುವ ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡಬೇಕೆಂಬ ಕಲ್ಪನೆಯು ಮತ್ತೆ ಅವರಲ್ಲಿದ್ದವೆಸಿತು; ಆದರೆ ಆ ಮಾರ್ಗವು ಎಷ್ಟರಮಟ್ಟಿಗೆ ಶಕ್ಯವಿದೆಯೆಂಬ ಬಗ್ಗೆ ಇಂಗ್ಲಿಷ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಮತಭೇದವಾಯಿತು. ಅದರಿಂದ ಮತ್ತೆ ಸಿಂಧಿಯೊಡನೆ ಒಪ್ಪಂದದ ಮಾತಿಗೆ ಪ್ರಾರಂಭವಾಯಿತು. ಆಗ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಅವರಿಗೆ:—“ಇಂದು ನಾವು ನಿರುಪಾಯದಿಂದ ನೀವು ಹೇಳಿದ ಕರಾರುಗಳಿಗೊಪ್ಪಿ ಒಡಂಬಡಿಕೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದರೆ, ಹಾಗೆ ಮಾಡುವ ಅಧಿಕಾರವು ನಮಗಿರುವದಿಲ್ಲ. ಕಲಕತ್ತೆಯ ನಮ್ಮ ಪರಿಷ್ಕಾರ ಒಂದುವೇಳೆ ಅದನ್ನು ಮನ್ನಿಸಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ ಸಹ.” ಎಂದು ತಿಳಿಸಿದರು. ಅದಕ್ಕೆ ಸಿಂಧಿಯು ಹೇಳಿದನೇನೆಂದರೆ:—“ಪುರಂದರದ ಒಪ್ಪಂದ ಮುರಿಯಲಿಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ಮುಂಬಯಿಯ ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ಅಧಿಕಾರವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತಿದ್ದರೆ, ಈ ಹೊಸ ಒಪ್ಪಂದ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲಿಕ್ಕೂ ಅವರಿಗೆ ಆ ಅಧಿಕಾರವಿದ್ದೇ ಇರಬೇಕು. ರಾಘೋಬನನ್ನು ನಮ್ಮ ಸ್ವಾಧೀನ ಪಡಿಸುವದು ನಿಮಗೆ ಕಠಿಣವೆನಿಸುತ್ತಿದ್ದರೆ, ಅದನ್ನು ನೀವು ಸ್ವತಃ ಮಾಡಬೇಡಿರಿ; ಆ ಕೆಲಸವನ್ನು ನಾವೇ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತೇವೆ; ಆದರೆ ನಾನಾ ಘಡಣೀಸರು ತಿಳಿಸಿದ ಬೇರೆ ಕರಾರುಗಳಿಗಿಂತೂ ನೀವು ಒಪ್ಪಲೇ ಬೇಕು; ಒಪ್ಪದಿದ್ದರೆ ಮಾತ್ರ ಪರಿಣಾಮವು ನೆಟ್ಟಗಾಗಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ. ನಾವು ನಿಮ್ಮ ದಂಡನ್ನು ಒಂದು ಹೆಜ್ಜೆ ಕೂಡ ಸಂಯಗೊಡಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ.” ಕಡೆಗೆ ನಿರುಪಾಯರಾಗಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಒಪ್ಪಂದ ಮಾಡಿಕೊಂಡರು. ೧೭೬೨ರಿಂದ ಸಾಷ್ಟಿ ಸಹಿತವಾಗಿ ತಾವು ಗೆದ್ದುಕೊಂಡ ಎಲ್ಲ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಕೊಡಲಿಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧರಾದರು; ಮತ್ತು ಕಲಕತ್ತೆಯಿಂದ ಸಸೈನ್ಯವಾಗಿ ಬರುತ್ತಿದ್ದ ಕರ್ನಾಟಕ ಗಾಡರ್ಡನಿಗೆ ಮರಳಿ ಹೋಗುವಂತೆ ಬರೆದು ತಿಳಿಸಿ ರಾಘೋಬನನ್ನು ನಿಮ್ಮ ಸ್ವಾಧೀನ ಪಡಿಸುವೆನೆಂದೂ, ಸಿಂಧಿಯು ಆತನನ್ನು ಬೇಕಾದ ಬಂದೋಬಸ್ತಿ ನಲ್ಲಿಡಬಹುದೆಂದೂ, ರಘುನಾಥರಾಯನಿಂದ ಇದುವರೆಗೆ ಒಪ್ಪಂದ ಮುಂತಾದ್ದರ ಬಗ್ಗೆ ಯಾವ ಕಾಗದ-ಪತ್ರಗಳನ್ನು ನಾವು ಮಾಡಿಸಿಕೊಂಡಿರುವೆವೋ ಅವನ್ನೆಲ್ಲ ನಿಮ್ಮ ಸ್ವಾಧೀನ ಪಡಿಸುವೆನೆಂದೂ ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡರು! ಈ ಒಪ್ಪಂದವು ಸರಿಯಾಗಿ ಪಾಲಿಸಲ್ಪಡುವ ಖಾತ್ರಿಗಾಗಿ ಲೆಫ್ಟಿನೆಂಟ್ ಸ್ಟುಅರ್ಟ್ ಮತ್ತು ಮಿಸ್ಟರ ಫಾರ್ಮರ ಇವರಿಬ್ಬರು ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ಮುರಾರಿ ಕಡೆಗೆ ಅಡವಾಗಿರಬೇಕೆಂದೂ ನಿರ್ಣಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು;

ಮತ್ತು ಈ ಒಪ್ಪಂದವಾಗಲಿಕ್ಕೆ ಸಿಂಧಿಯು ಚನ್ನಾಗಿ ಸಹಾಯ ಮಾಡಿದನೆಂದು ಆತನಿಗೆ ಭಡೋಚವನ್ನೂ ೪ ಲಕ್ಷ ರೂಪಾಯಿಗಳನ್ನೂ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಕೊಡಲೊಪ್ಪಿದರು!

ಮೇಲೆ ವಿವರಿಸಿದಂತೆ ಒಪ್ಪಂದವಾಗಲಿ, ರಘುನಾಥರಾಯನು ಮುನ್ನೂರು ಜನ ಸ್ವಾರರು, ೧೦-೧೨ ನೂರು ಮಂದಿ ಕಾಲಾಳುಗಳು, ಕೆಲವು ತೋಫುಗಳು ಮುಂತಾದ ಸರಂಜಾಮದೊಡನೆ ಸಿಂಧಿಯ ಛಾವಣಿಯನ್ನು ಸೇರಿದನು. ರಾಘೋಬನ ಸುತ್ತಮುತ್ತ ಸಿಂಧಿಯ ಪಹರೆಯವರೇ ಇರುತ್ತಿದ್ದರೂ, ಅವರು ತುಸ ದೂರದಲ್ಲಿಯೇ ಇರುವುದು ಗೊತ್ತಾಯಿತು. ಆಗ ರಾಘೋಬನು ಕೇವಲ ನಜರ ಕೈದಿನಲ್ಲಿದ್ದನು; ಆದರೂ ಆತನ ಬಂದೋಬಸ್ತಿನ ಜವಾಬುದಾರಿಯನ್ನು ಸಿಂಧಿಯು ತಕ್ಕೊಂಡ ಮೂಲಕ, ದೂರಿನಿಂದಾದರೂ ಸಿಂಧಿಯು ಅವನನ್ನು ಕಣ್ಣಲ್ಲಿ ಎಣ್ಣೆಹಾಕಿಕೊಂಡು ನೋಡುತ್ತಿರಬೇಕಾಯಿತು; ಆದರೆ ರಘುನಾಥರಾಯನ ಉಳಿದ ಸಹಕಾರಿಗಳಿಗೆ ಈ ಸೌಕರ್ಯವು ಸಿಗಲಿಲ್ಲ. ಚಿಂತೋ ವಿಠಲ ರಾಯರಿಕರ ಮತ್ತು ಖರಕಸಿಂಗ ಇವರನ್ನು ಸಾದಾ ಕೈದಿನಲ್ಲೇ ಇಟ್ಟರು. ಆಗ ಪುಣೆಯ ಕಾರಭಾರಿಗಳು ರಾಘೋಬನಿಗೆ ಭಿಟ್ಟಿ ಕೂಡ ಆಗಲಿಲ್ಲ; ಆದರೆ ಅವರು ಸಿಂಧಿಯ ಮುಖಾಂತರ:—“ಇನ್ನು ಮುಂದೆ ಪೇಶ್ವಾಯಿಯ ಪಟ್ಟಕ್ಕೆ ತಾನು ಯಾವ ಬಗೆಯಿಂದಲೂ ಹಕ್ಕುತೋರಿಸಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ” ಎಂದು ಅವನ ಕಡೆಯಿಂದ ಹಕ್ಕು ಬಿಟ್ಟ ಪತ್ರವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಬರೆಸಿಕೊಂಡರು!

ಗಂನೆಯ ಪರಿಚ್ಛೇದ.

ಸನಾಯಿ ಮೂಢವರಾಯನು ವಿಲಾಯತಿಯ

ಬಾದಶಹನಿಗೆ ಬರೆದ ಪತ್ರ

ಆಗ ಸಖಾರಾಮ ಬಾಪುವಿಗೂ ಚಿನ್ನಾಗಿ ದಂಡಣೆಯಾಗತಕ್ಕದ್ದೇ; ಯಾಕಂದರೆ, ಆತನ ಘತೂರಿಯ ಲೇಖಿ ಸುರಾವೆಯು ಕಾರಭಾರಿಗಳ ಹಸ್ತಗತವಾಗಿತ್ತು; ಆದರೆ ಸಿಂಧಿಯು ಆಗ ಆ ಪ್ರಕರಣವನ್ನು ಒಚ್ಚಿಟ್ಟನು. ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಮೊರಟು ಹೋದ ಬಳಿಕ ದಾದಾಸಾಹೇಬನ ಸಹಿತವಾಗಿ ಸಿಂಧೀನ ದಂಡು ಒಂದು ತಿಂಗಳ ವರೆಗೆ ತಳ್ಳೆಗಾವದಲ್ಲಿಯೇ ತಳವೂರಿತ್ತು. ಕಡೆಗೆ ರಾಘೋಬನನ್ನು ಝಾಂಶಿಯಲ್ಲಿಡಬೇಕೆಂದು ಗೊತ್ತಾಯಿತು; ಮತ್ತು ಆತನ ಖರ್ಚಿಗಾಗಿ ೬-೭ ಲಕ್ಷ ರೂಪಾಯಿಗಳನ್ನೂ, ಆತನ ಬಂದೋಬಸ್ತಿಗೊಂದು ಸಿಂಧೀನ ಖರ್ಚಿಗೆ ೪-೫ ಲಕ್ಷ ರೂಪಾಯಿಗಳನ್ನೂ ಕೊಡಲಿಕ್ಕೆ ಪುಣೆಯ ಕಾರಭಾರಿಗಳು ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡರು. ಆಗ ಸಿಂಧಿಯು ತನ್ನ ಸರದಾರನಾದ ಹರಿ ಬಾಬಾಜಿ ಎಂಬವನ ಕೈಕಳಿಗೆ ರಾಘೋಬನನ್ನು ನಜರ ಕೈದಿಯೆಂದು ಕೊಟ್ಟು ಝಾಂಶಿಯ ಕಡೆಗೆ ರವಾನಿಸಿದನು. ರಾಘೋಬನ ಬಗ್ಗೆ ಇಷ್ಟೆಲ್ಲ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಯಾದ ನಂತರ ಸಖಾರಾಮ ಬಾಪುವಿಗೆ ಆತನ ಕೈಬರೆಹದ ಘತೂರಿಯ ಲೇಖ

ಗಳನ್ನು ತೋರಿಸಲಾಯಿತು; ಹಾಗೂ ಸಿಂಧಿಯು ಅವನನ್ನು ಸೆರೆಹಿಡಿದು, ಸಿಂಹ ಗಡದ ಮೇಲಿಟ್ಟನು.

ಮರಾಟರೂ ಇಂಗ್ಲಿಷರೂ ಇವರ ಸಂಬಂಧದ ಪೂರ್ವರಂಗವನ್ನು ಮುಗಿಸುವ ಮೊದಲು ರಘುನಾಥರಾಯನ ಕಾರಸ್ಥಾನವನ್ನೆಬ್ಬಿಸಿದ ಬಗ್ಗೆ ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ದೋಷ ಕೊಟ್ಟು, ಪೇಶ್ವೆಯು ವಿಲಾಯತಿಯ ಇಂಗ್ಲಿಷ ಬಾದಶಹನಿಗೆ ಬರೆದ ಪತ್ರವನ್ನಷ್ಟು ಇಲ್ಲಿ ಕೊಡುವೆವು ಅವರಲ್ಲಿಯ ಮರಾಟರ ಹಾಗೂ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಸಂಬಂಧದ ಪೂರ್ವ ರಂಗದೊಳಗಿನ ಉತ್ಪ್ರಾಂತಿಯ ಬಗ್ಗೆ ನಾನಾಫಡಣೀಸನ ವಿವೇಚನವು ಮಹತ್ತ್ವ ದಿದ್ದು, ಮನೋರಂಜಕವೂ ಆಗಿರುತ್ತದೆ.

“ಎಷ್ಟೋ ದಿನಗಳಾದವು. ಮೆಹೆರಬಾನರವರಿಂದ ಮಿತ್ರತ್ವದ ಪತ್ರ ಬಂದು ಕ್ಷೇಮಸಮಾಚಾರವು ತಿಳಿಯಲಿಲ್ಲ. ಮಿತ್ರತ್ವದಲ್ಲಿ ಈ ತರದ ನಿಷ್ಕಾರಣವಾದ ಬಿಗು ಎರಕೂಡದು. ಆಗಾಗ್ಗೆ ಕ್ಷೇಮಸಮಾಚಾರದ ಪತ್ರವ್ಯವಹಾರವು ನಡೆಯುತ್ತಿರ ಬೇಕು. ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿಯ ಅತ್ಯುತ್ತಮ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಮೈತ್ರಿಯನ್ನು ಸರಿಗಟ್ಟುವ ವಸ್ತುವೇ ಇಲ್ಲ. ಉಭಯತರಲ್ಲಾದ ಕರಾರುಗಳ ಪ್ರಕಾರ ನಡೆದು, ಮಿತ್ರತ್ವವನ್ನು ದಿನೇ ದಿನೇ ವೃದ್ಧಿಸುತ್ತಿರಬೇಕೆಂದು ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತೇವೆ. ಈ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ರಾಜ್ಯ ದೊಳಗೆ ಪೋರ್ತುಗೀಜರೂ ಡಚ್ಚರೂ ತಮ್ಮ ವ್ಯಾಪಾರವನ್ನು ನಡೆಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಆ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಮುಂಬಯಿಯು ಒಂದು ಸಣ್ಣ ವಖಾಂನಿ ಸ್ಥಳವಾಗಿತ್ತು; ಮತ್ತು ಆಗ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ತಮ್ಮ ಸಾಮಾನ್ಯ ಸನ್ನಾಹದೊಡನೆ ವಿಲಾಯತಿಯಿಂದ ಮುಂಬಯಿಗೆ ಬರ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದರು. ಆಗಿನ ಮುಂಬಯಿಯ ಇಂಗ್ಲಿಷ ಜನರಲ್ಲನು ಕೈ. ವಾ. ಬಾಜೀರಾಯರೊಡನೆ ಮಿತ್ರತ್ವದ ಒಪ್ಪಂದವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡಿದ್ದನು. ಆಗ್ಗೆ “ಬೊಝಿಗೆ ಹಾಕುವವರಲ್ಲಿ ಇಂಗ್ಲಿಷ ಬಾದಶಹನೇ ಒಳ್ಳೇ ಸುಸ್ವಾಭಾವದವನೂ, ಸತ್ಯವಾದಿಯೂ, ನಡೆ-ನುಡಿಗಳಲ್ಲಿ ಹಾಗೂ ನ್ಯಾಯ-ನೀತಿಗಳಲ್ಲಿ ಏಕವಚನಿಯೂ, ಒಳ್ಳೇ ಕರಾರು ಮಾಡಿಕೊಂಡ ಬಳಿಕ ಕಡೆಯವರಗೂ : ದರಂತೆ ತಪ್ಪದೆ ನಡೆಯುವವನೂ” ಎಂದು ನಿಮ್ಮ ಕೀರ್ತಿಯು ಈ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಹಬ್ಬಿತ್ತು. ಆ ನಿಮ್ಮ ಕೀರ್ತಿಯ ಕಡೆಗೆ ಲಕ್ಷ್ಯಗೊಟ್ಟು, ಆಗಿನ ನಿಮ್ಮ ಮುಂಬಯಿಯ ಜನರಲ್ಲಿನ ವಿನಂತಿಯನ್ನು ಮಾನ್ಯಮಾಡಿ, ನಿಮ್ಮೊಡನೆ ಯೋಗ್ಯ ಕರಾರುಗಳಾಗಿ ಒಡಂಬಡಿಕೆಯಾಯಿತು; ಮತ್ತು ಆ ಒಪ್ಪಂದಕ್ಕನುಸರಿಸಿ, ಪೋರ್ತುಗೀಜ-ಡಚ್ಚರ ವ್ಯಾಪಾರವನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಿ, ನಿಮ್ಮ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ವ್ಯಾಪಾರವೇ ನಮ್ಮ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಮುಖ್ಯವಾಗಿ ನಡೆಯುವಂತೆ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯು ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಅದರಂತೆಯೇ ಕೈ. ವಾ. ನಾನಾಸಾಹೇಬ ಪೇಶ್ವೆಯವರೂ ನಿಮ್ಮೊಡನೆ ಮಿತ್ರತ್ವದಿಂದ ನಡೆಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರಲು, ಶುಕಾಜಿ ಆಂಗ್ರೆಯು ಪೇಶ್ವೆಸರಕಾರದ ಹುಕುಮಿನಂತೆ ನಡೆಯದೆ, ಮುಂಬಯಿಯ ಇಂಗ್ಲಿಷರೊಡನೆ ಹಗೆತನ ನಡೆಸಲುಪಕ್ರಮಿಸಿದನು; ಹಾಗೆ ಇಂಗ್ಲಿಷರೊಡನೆ ವೈರತಾಳಬಾರದೆಂದು ಪೇಶ್ವೆ ಸರಕಾರದ ಹುಕುಂ ಆಂಗ್ರೆನಿಗೆ ಹೋಯಿತು. ಅದರೂ ಅವನು ಅದರಂತೆ ನಡೆಯು

ದಾಗಲು, ಪೇಶ್ವೆ ಸರಕಾರದಿಂದ ರಾಮಾಜಿ ಮಹಾದೇವನಿಗೆ ಆಂಗ್ಲೀಯ ವಿಜಯ ದುರ್ಗ ಮುಂತಾದ ಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನು ಮತ್ತುವ ಬಗ್ಗೆ ಆಜ್ಞೆಯಾಯಿತು. ಅದೇ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ತಮ್ಮ ಹೊಸ ಕುಮುಕಿನೊಡನೆ ಸುರತದ ದುರ್ಗವನ್ನು ತಕ್ಕೊಂಡರು. ಅದರಿಂದ ರಾಮಾಜಿಯು ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಸಹಾಯದಿಂದ ವಿಜಯದುರ್ಗ ಮುಂತಾದ ಆಂಗ್ಲೀನ ಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನು ಗೆದ್ದುಕೊಂಡನು. ಆ ದಾಳಿಯಲ್ಲಿ ಆ ದುರ್ಗದೊಳಗಿನ ಎಲ್ಲ ಸಾಮಾನುಗಳನ್ನು (ದನ-ಕರುಗಳನ್ನು ಕೂಡ) ಪೇಶ್ವೆ ಸರಕಾರಕ್ಕೆ ಸಲ್ಲಿಸಬೇಕೆಂದು ಕರಾರವಾಗಿದ್ದರೂ, ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಹಾಗೆ ನಡೆಯದೆ, ಎಲ್ಲ ಸಾಮಾನುಗಳನ್ನು ತಾವೇ ತಕ್ಕೊಂಡು, ಬರೀ ದುರ್ಗವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಪೇಶ್ವೆ ಸರಕಾರದ ಸ್ವಾಧೀನಪಡಿಸಿದರು! ಕರಾರಿನಂತೆ ಆ ದುರ್ಗದೊಳಗಿನ ಎಲ್ಲ ಒಡವೆಗಳೂ ಪೇಶ್ವೆ ಸರಕಾರಕ್ಕೆ ಬರಬೇಕಾಗಿದ್ದರೂ ನಿಮ್ಮೊಡನೆ ಆದ ಮೈತ್ರಿಯನ್ನು ನೆನೆದು, ನಾವು ಆ ಬಗ್ಗೆ ನಿಮಗೆ ತಗಾದೆ ಕೊಡಲಿಲ್ಲ. ಬಳಿಕ ನಾನಾಸಾಹೇಬರು ತೀರಿಕೊಳ್ಳಲು, ಮಾಧವರಾಯರು ಪೇಶ್ವೆ ಪಟ್ಟಕ್ಕೆ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಾದರು ಅವರೂ ಇಂಗ್ಲಿಷರೊಡನೆ ಆ ಮೊದಲು ಆದ ಕರಾರುಗಳಂತೆ ನಡೆಯುತ್ತ ಬಂದರು. ಅವರ ಕಾಲಕ್ಕೆ ವಿಲಾಯತಿಯಿಂದ ರಾಮಸ್ ಮಾಸ್ತೀನ್ ಸಾಹೇಬನು ಮೆಹರ್ಬಾನರವರ ಪತ್ರ ತಕ್ಕೊಂಡು ಬಂದಿದ್ದನು. ಆ ಪತ್ರದ ಸಂಗತಿಯೇನಂದರೆ, “ನೀವು ನಮ್ಮ ಮಾಸ್ತೀನ್ ಸಾಹೇಬನನ್ನು ಸಹಾ ನಿಮ್ಮ ದರ ಬಾರದಲ್ಲರಗೊಡಬೇಕು ನಮ್ಮ ಕಡೆಯ ಇಂಗ್ಲಿಷರಾದರೂ ಗೈರೀತಿಯಿಂದ ನಡೆದರೆ, ಮಾಸ್ತೀನ್ ನು ಅವರಿಗೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಾಕೀದು ಮಾಡುವನು; ಅಂದರೆ ಅದರಿಂದ ನಮ್ಮ ನಿಮ್ಮ ಮಿತ್ರತ್ವಕ್ಕೆ ಭಂಗಬರಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ” ಪೇಶ್ವೆ ಸರಕಾರವು ಆ ಮೊದಲೇ ಇಂಗ್ಲಿಷರೊಡನೆ ಮಿತ್ರತ್ವದ ಕರಾರು ಮಾಡಿಕೊಂಡು ನಡೆಯುತ್ತಿರಲು, ಮೇಲೆ ವಿವರಿಸಿದಂತೆ ಮೆ|| ರವರ ಬಾಸ ಪತ್ರ ಬರಲು, ಪೇಶ್ವೆಯವರು ಬಹು ಸಂತೋಷಪಟ್ಟು, ಇಂಗ್ಲಿಷರ ವಕೀಲನನ್ನು ತಮ್ಮ ದರಬಾರವಲ್ಲಿರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಕಾಯಿದೇ ಇರದಿದ್ದರೂ, ಮೆ|| ರವರ ಪತ್ರದ ಮೇರೆಗೆ ಮಾಸ್ತೀನ್ ನನ್ನು ಸನ್ಮಾನ ಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಪುಣೆಯಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡನು ಮುಂದೆ -೬ ವರ್ಷಗಳ ವರೆಗೆ ಯಾವ ಗೊಂದಲವೂ ಇಲ್ಲದೆ ಸುರಳಿತವಾಗಿತ್ತು. ಕೆಲ ಕಾಲದ ಮೇಲೆ ಮಾಧವರಾಯರು ಕೈಲಾಸವಾಸಿಗಳಾದರು. ತದನಂತರ ನಾರಾಯಣರಾಯ ರಾಮಸಾಹೇಬರೇ ಪಟ್ಟಕ್ಕೆ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಾದುದರಿಂದ, ಅವರು ಪೇಶ್ವೆ ಪಟ್ಟಕ್ಕೆ ಕುಳಿತು ಅಧಿಕಾರ ನಡೆಸಲುಪಕ್ರಮಿಸಿದರು; ಆದರೆ ಪೇಶ್ವೆಯರ ದಾಯಾದಿಯಾದ ರಘುನಾಥರಾಯನು ಅವರನ್ನು ಕೊಲ್ಲಿಸಿ, ಪೇಶ್ವೆಪಟ್ಟವನ್ನೇರಿದನು. ಹೀಗೆ ಲೋಕಗೀತಿಯ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಆಗ ಅವನು ಆಚರಿಸಿದನು. ಅವನ ಆ ಕೃತಿಯು ಹಿಂಮೂಢಮರ್ಘದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಬಹು ನೀಚತನದ್ದಾಗಿರುವದು; ಅದರಂತೆಯೇ ಅದು ಮುಸಲ್ಮಾನ ಮತ್ತು ನಿಮ್ಮ ಟೊಪ್ಪಿಗೆ ಹಾಕುವವರ ಧರ್ಮದಲ್ಲಿಯೂ ಅಯೋಗ್ಯವಾಗಿರಬೇಕೆಂದು ತಿಳಿದು, ದಾಲತ್ತಿನ ಕಾರಭಾರಿಗಳೂ, ಎಲ್ಲ ಸಣ್ಣ-ಪುಟ್ಟ ಸರದಾರರೂ, ಹಿತಚಿಂತಕರೂ ಒಮ್ಮೆ

ನನ್ನಿನಿಂದ ಕೂಡಿ, ಗಘುನಾಸರಾಯನನ್ನು ಪಟ್ಟದಿಂದ ತಳ್ಳಿಬಿಟ್ಟರು. ಆಗ ನಿಮ್ಮ ಮುಂಬಯಿಯವರು ಆ ಸಂಭ ಸಾಧಿಸಿ, ನಮ್ಮ ನಿಮ್ಮೊಳಗಿನ ಮಿತ್ರತ್ವದ ಕರಾರುಗಳನ್ನು ಮುರಿದು, ಪೇಶ್ವೆಯರ ಕಾರಭಾರಿಗಳು ಬೇರೆ ಕಡೆಗೆ ದಂಡೆತ್ತಿ ಹೋಗಿರುವಾಗ ನಮ್ಮ ಸಾಷ್ಟೀಬಿಟ್ಟವನ್ನು ಸೆಳೆಕೊಂಡರು! ಹಾಗು ಮುಂದೆ ಅವರು ರಘುನಾಥರಾಯನಿಗೂ ಆಶ್ರಯವನ್ನಿತ್ತರು!! ಕಳೆದ ೪೫ ವರ್ಷಗಳಿಂದ ಅವರ ನಮ್ಮ ನಡುವೆ ತೀವ್ರವಾದ ವೈಮನಸ್ಸುಂಟಾಗಿ, ಕಾಳಗಗಳು ನಡೆದಿರುತ್ತವೆ ಇದೇ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಫ್ರಂಚ್ ವಾಗೈರೆ ಜನರು ತಮ್ಮ ವಕೀಲರನ್ನು ನಮ್ಮ ಕಡೆಗೆ ಕಳಿಸಿ, ನಮ್ಮೊಡನೆ ಮಿತ್ರತ್ವದ ಕರಾರು, ಒಡಂಬಡಿಕೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲಿಕ್ಕೆ ಒಳ್ಳೇ ಉತ್ಕಂಠೆಯಿಂದ ಪ್ರಯತ್ನಿಸುತ್ತಿರುವರು; ಆದರೆ ದೂರ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನಾವು ಇದು ವರೆಗೆ ಬೇರೆಯಾರೊಡನೆಯೂ ಯಾವ ಕರಾರುಗಳನ್ನೂ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವದಿಲ್ಲ. ಯಾಕಂದರೆ, “ನಮಗೆ ಆಗಲಿ ತಿಳಿಸಿದ್ದರೆ ನಾವು ನಮ್ಮ ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕೆವಿ ಹಿಂಡಿ, ನಿಮ್ಮೊಡನೆ ಆಗಿರುವ ಕರಾರುಗಳಂತೆ ನಡೆಯಹಚ್ಚುತ್ತಿದ್ದೆವು.” ಎಂದು ಮೆ||ರವರು ಹಿಂದಿನಿಂದ ಸಹಜವಾಗಿ ಅಂದು, ನಮ್ಮ ನಿಮ್ಮ ಮೈತ್ರಿಭಂಗದ ಎಲ್ಲ ದೋಷವನ್ನು ನಮ್ಮ ಮೇಲೆಯೇ ಹೊರಿಸಬಹುದೆಂದು ನೆನಿಸಿ, ನಾವು ಇದುವರೆಗೆ ದಾರಿ ನೋಡಿ, ಈಗ ಈ ಪತ್ರವನ್ನು ನಿಮ್ಮ ಕಡೆಗೆ ಬೇಕಂತ ಕಳಿಸಿರುತ್ತೇವೆ. ಮುಂಬಯಿಯವರು ನಮ್ಮೊಡನೆ ಹೇಗೆ ವರ್ತಿಸುವರೆಂಬದೂ, ಅವರಿಂದ ನಮಗೆ ಯಾವ ತೊಂದರೆಗಳಾದವೆಂಬದೂ, ಮೆ||ರವರಿಗೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯುವದಕ್ಕೇಂದು, ಅವರ ಗೃಹವರ್ತನಾಕರಿಯ ತಪಶೀಲನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸುವೆವು; ಪರಾಂಛರಿಸಬೇಕು:—

(೧) ನಾನಾಸಾಹೇಬನು ತೀರಿಕೊಳ್ಳಲು, ಅವನ ತರುವಾಯ ಪೇಶ್ವೆಪಟ್ಟಕ್ಕೆ ಮಾಧವರಾಯ ಹಾಗು ನಾರಾಯಣರಾಯ ಇವರೇ ಯೋಗ್ಯ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು. ಮಾಧವರಾಯರು ನಿಪುತ್ರಕರಾಗಿ ಕೈಲಾಸವಾಸಿಗಳಾದ ಮೇಲೆ ನಾರಾಯಣರಾಯರು ಪೇಶ್ವೆ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಕೈಕೊಂಡರು. ಆಗ ಮನೆಯೊಳಗಿನ ದಾಯಾದಿಯಾದ ರಾಘೋಬನು ಪೋಸದಿಂದ ಅವರನ್ನು ಕೊಲ್ಲಿಸಿ, ತಾನು ಪೇಶ್ವೆಯಾಗಲಿಕ್ಕೆ ಹವಣಿಸಿದನು. ಅವನ ಆ ಕೃತಿಯು, ಹಿಂದೂಧರ್ಮದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ತೀರ ಆಯೋಗ್ಯ ನಾದುದು. ಅವನನ್ನು ಪಟ್ಟದಿಂದ ತಳ್ಳಿ, ಅವನಿಗೆ ಯೋಗ್ಯ ರೀತಿಯಿಂದ ದಂಡಿಸುವ ಉದ್ದೇಶದಲ್ಲಿ ಪೇಶ್ವೆಯ ಕಾರಭಾರಿಗಳು ತೊಡಗಿರುವ ಸಂಧಿಯನ್ನು ಸಾಧಿಸಿ, ಪುಣೆಯಲ್ಲಿ ಇಂಗ್ಲಿಷ ವಕೀಲನಾಗಿದ್ದ ಥಾಮಸ್ ಮಾಸ್ಪಿನ್ನನು ಮುಂಬಯಿಯವರಿಗೆ ಹೇಳಿ, ಅವರಿಂದ ಪೇಶ್ವೆ ಸರಕಾರದ ಸಾಷ್ಟಿ ಮುಂತಾದ ನಾಲ್ಕು ಶಾಣ್ಣಗಳನ್ನು ಸೆಳೆಕೊಂಡನು; ಅಲ್ಲಿದ್ದ ನಮ್ಮ ಹೆಚ್ಚಾದ ಸರಂಜಾಮು, ರೈತರ ವಿಪುಲ ಧನ-ಧಾನ್ಯ ಮುಂತಾದ ಸಾಮಗ್ರಿಗಳನ್ನೂ ತನ್ನ ಸ್ವಾಧೀನಪಡಿಸಿಕೊಂಡನು. ದೂರದೃಷ್ಟಿಯನ್ನಿಡದೆ ನಮ್ಮ ನಿಮ್ಮಗಳಲ್ಲಿಯ ಮೈತ್ರಿಯ ಕರಾರುಗಳನ್ನು ಮುರಿದು, ಹೀಗೆ ನಿಮ್ಮವರೇ ವ್ಯಾಜ್ಯ ಹೂಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಥಾಮಸ್ ಮಾಸ್ಪಿನ್ನನು ಮೆ||ರವರ ಪತ್ರ

ತಂದು ನಮ್ಮ ದರ್ಬಾರ್‌ದಲ್ಲಿಯೂ, ನಮ್ಮ ನಿಮ್ಮಗಳ ಮೈತ್ರಿಯನ್ನು ದೃಢಪಡಿಸಲಿಕ್ಕಾಗುವ ಬಂದವನು; ಆದರೆ ಆತನ ಬೆಂಬಲದಿಂದಲೇ ಮುಂಬಯಿಯವರು ಮೇಲೆ ವಿವರಿಸಿದ ಅನ್ಯಾಯವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ; ಅಂದ ಮೇಲೆ ಬಾದಶಹರ ಹುಕುಂ ಹಾಗೂ ಕರಾರು-ಒಪ್ಪಂದಗಳು ಎಲ್ಲಿ ಅಡಗಿದವು?

(೨) ಬಾಜೀರಾಯರ ಕಾಲದಿಂದ ೪-೫ ಸಾರೆಯಾದರೂ ಇಂಗ್ಲಿಷರೊಡನೆ ಕರಾರು-ಒಪ್ಪಂದಗಳಾದವು. ಅವೆಲ್ಲವುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಪೇಶ್ವೇ ಸರಕಾರದ ವೈರಿಗೂ, ಅವರ ದಂಡಿನಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಮನೆತನದಲ್ಲಿ ಫಿರೋಯಾದವನಿಗೂ ಆಶ್ರಯವನ್ನೂ ಸಹಾಯವನ್ನೂ ಕೊಡಬೇಡಿ. ಅವನನ್ನು ಕೂಡಲೆ ನಮಗೆ ಒಪ್ಪಿಸಬೇಕೆಂಬ ಮುಖ್ಯ ಕರಾರಾಗಿದೆ ಹೀಗಿದ್ದೂ, ನಮ್ಮ ದಾಯಾದಿ ರಘುನಾಥರಾಯನಿಗೆ ಮುಂಬಯಿಯವರು ಆಶ್ರಯ ಕೊಟ್ಟು, ತಮ್ಮ ಕರ್ನಾಟ ಕೀಟಿಂಗ ಮುಂತಾದ ಸೇನಾನಿಗಳ ಸಹಾಯ ಕೊಟ್ಟು, ಪೇಶ್ವೇಸರಕಾರದ ಗುಜರಾಥದೇಶದೊಳಗಿನ ಕೆಲ ತಾಲೂಕುಗಳನ್ನು ಸೆ-ಕೊಂಡು, ಕೋಟಿಗಟ್ಟಿ ರೂಪಾಯಿಗಳ ಪ್ರಾಂತವನ್ನು ಹಾಳು ಮಾಡಿ, ೪೦-೪೫ ಲಕ್ಷ ರೂಪಾಯಿಗಳನ್ನು ವಸೂಲ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಅವರಿಗೆ ಎಂದು ರಾಗಿ ಅವರನ್ನು ದಂಡಿಸಲಿಕ್ಕೆ ನಾವು ನಮ್ಮ ದಂಡು ಕಳಿಸಬೇಕಾದ್ದರಿಂದ, ಆ ಬಗ್ಗೆಯೂ ನಮಗೆ ಕೋಟಿಗಟ್ಟಿ ರೂಪಾಯಿಗಳ ಖರ್ಚು ಬಂದಿದೆ. ನೀವು ಹೀಗೆ ಕರಾರುಗಳನ್ನು ಮುರಿದುದೇಕೆಂದು ಕೇಳಲು, ಮುಂಬಯಿಯವರು ಹೇಳಿದ್ದೇನೆಂದರೆ:— “ಪೋರ್ತುಗೀಜರ, ನಿಮ್ಮ ಸಾಷ್ಟಿ ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ಮುತ್ತುವರಿದ್ದುದರಿಂದ, ನಾವೇ ಸೆಳಕೊಂಡೆವು.” ಮೊರವರೇ, ಇವೆಲ್ಲಿಯ ನ್ಯಾಯವು?

(೩) ಕರ್ನಾಟ ಕೀಟಿಂಗನು ರಘುನಾಥರಾಯನನ್ನು ಮುಂದೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಗುಜರಾಥದಲ್ಲಿ ಗೊಂದಲವೆಬ್ಬಿಸಿದನು. ಅವನ ಆ ಗೊಂದಲವನ್ನು ತಗ್ಗಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಪೇಶ್ವೇಸರಕಾರವು ತನ್ನ ದೊಡ್ಡ ದಂಡು ಕಳಿಸಿ, ಅವನೊಡನೆ ಒಂದೆರಡು ಕಡೆಗೆ ಕಾಳಗ ಸಹ ಮಾಡಿತು. ಆ ಯುದ್ಧಗಳು ನಡೆದಿರಲಿಕ್ಕೆ ಕಲಕತ್ತಿಯವರು “ನಮಗೆ ಬೇರೆಯವರ ಪ್ರದೇಶಗಳು ಬೇಕಿಲ್ಲ, ಹಾಗೂ ಯಾರೊಬ್ಬರಿಗೆ ಸಹಾಯ ಮಾಡಿ, ಜಗಳವಾಡುವದು ಇಂಗ್ಲಿಷ ಬಾದಶಹನಿಗೂ ಕಂಪನಿಗೂ ಮಾನ್ಯವಿಲ್ಲ. ಈ ಒಳಗಾಗಿ ಮುಂಬಯಿಯವರು ಇದಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ನಡೆದಿರುವದರಿಂದ, ಅವರು ತಮ್ಮ ದಂಡನ್ನು ಕೂಡಲೆ ಹಿಂದಕ್ಕೆ ತಕ್ಕೊಳ್ಳಬೇಕು; ಹಾಗೂ ಉಭಯತರಲ್ಲಿಯ ಮೈತ್ರಿಯನ್ನು ವೃದ್ಧಿಸಬೇಕು. ಇದೇ ಕೆಲಸಕ್ಕಾಗಿ ನಮ್ಮ ಕಡೆಯ ಒಬ್ಬ ಸನ್ಮಾನ್ಯ ಗೃಹಸ್ಥನು ಪೇಶ್ವೆಯವರ ದರ್ಬಾರಿಗೆ ರವಾನಿಸಲ್ಪಡುವನು. ಆದ್ದರಿಂದ ಪೇಶ್ವೇಸರಕಾರಕ್ಕೆ ಕಲಕತ್ತಿಯ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಈ ಪತ್ರದ ಮೂಲಕ ವಿವಂತಿಮಾಡುವದೇನೆಂದರೆ, ಈ ಪತ್ರ ತಲುಪಿದ ಕೂಡಲೆ ಸದ್ಭದ್ರ ಕಾಳಗವನ್ನು ಒಮ್ಮೆಲೆ ನಿಲ್ಲಿಸಿಬಿಡಬೇಕು” ಎಂದು ಪತ್ರ ಬರೆದರು. ಕಲ್ಕತ್ತೆಯ ಇಂಗ್ಲಿಷ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ಬಾದಶಹರ ಹಾಗೂ ಕಂಪನಿಯ ಮುಖತ್ತಾರರು. ಅವರ ಬರೆಹವು ಯೋಗ್ಯವೆಂದು ತಿಳಿದು, ಮತ್ತು ನಮ್ಮ

ನಿಮ್ಮಗಳ ಮೈತ್ರಿಯ ಕಡೆಗೆ ಲಕ್ಷ್ಯಗೊಟ್ಟು, ಪೇಶ್ವೆಸರಕಾರವು ತನ್ನ ದಂಡಿಗೂ ಸರ ದಾರರಿಗೂ ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಬರುವ ಬಗ್ಗೆ ಹುಕುಂ ಮಾಡಿತು; ಹಾಗು ಕೂಡಲೆ ನಮ್ಮ ದಂಡುಗಳು ಹಿಂದಿರುಗಿದವು. ನಾವು ಹಿಂದಿರುಗಿದ್ದನ್ನು ನೋಡಿ, ಕರ್ನಾಟ ಕೇಟಿಂಗನು ಹರ್ಷನಿರ್ಭರನಾಗಿ, ಕಲಕತ್ತೆಯವರ ಹುಕುಮನ್ನು ಕಾಲ್ಪಸವೆಂದು ತಿಳಿದು, ರಘುನಾಥರಾಯನೊಡನೆ ಮುಂದಿರು, ನಮ್ಮ ಕಡೆಯ ಫತ್ತೇಸಿಂಗ ಗಾಯಕ ವಾಡನನ್ನು ಮುತ್ತಿ, ಅವನಿಂದ ಹೇರಳವಾಗಿ ಹಣವನ್ನು ಸೆಳೆದನು; ಹಾಗು ಆತನ ಎಷ್ಟೋ ನಾಡನ್ನೂ ಆಕ್ರಮಿಸಿದನು. ಬಳಿಕ ಕಲ್ಕತ್ತೆಯಿಂದ ಕರ್ನಾಟ ಜಾನ್ ಆಸ್ಪನ್ನನು ಪುಣೆಯ ದರ್ಬಾರಿಗೆ ಬಂದನು ಆತನು ಆಗ ಜಾಹೀರಪಡಿಸಿದುದೇನೆಂದರೆ:—“ಉತ್ತರ ಹಾಗು ದಕ್ಷಿಣ ಹಿಂದುಸ್ತಾನದೊಳಗಿನ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಎಲ್ಲ ಬಂದರಗಳಿಗೂ ವಖಾರುಗಳಿಗೂ ಕಲ್ಕತ್ತೆಯ ಇಂಗ್ಲಿಷ ಕೌನ್ಸಿಲ್ಲೇ ಮುಖತ್ತಾರವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ನಾನು ಅಂಥ ಆ ಕಲಕತ್ತೆಯ ಕೌನ್ಸಿಲ್ಲದಿಂದ ಮುಖತ್ತಾರನಾಮೆ ಪಡೆದು ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದಿರುತ್ತೇನೆ. ನಾನು ಇಂಗ್ಲಿಷರ ವತಿಯಿಂದ ಪೇಶ್ವೆಯವರೊಡನೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಕರಾರುಗಳನ್ನೂ ಒಪ್ಪಂದವನ್ನೂ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಎಲ್ಲ ಬಂದರಗಳ ಅಧಿಕಾರಿಗಳೂ ಮನ್ನಿಸತಕ್ಕದ್ದು” ಆಗ ಪೇಶ್ವೆಯವರ ಮುಖತ್ತಾರರು ಆ ಆಸ್ಪನ್ನನಿಗೆ:—“ನಿಮ್ಮ ಮುಂಬಯಿಯ ಇಂಗ್ಲಿಷರೇ ಈ ಎಲ್ಲ ಫಿತೂರಿಯ ಅನರ್ಥಕ್ಕೆ ಮೂಲ ಕಾರಣರು! ನಿಮ್ಮ ಕಲ್ಕತ್ತೆಯ ಹುಕುಂ ಬಂದ ಮೇಲೆ ಸಹ ಕರ್ನಾಟ ಕೇಟಿಂಗನು ನಮ್ಮ ಮೇಲೆ ಏರಿ ಬಂದಿರುತ್ತಾನೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ನಿಮ್ಮ ಮುಖತ್ತಾರಿಯನ್ನು ನಾವು ಮನ್ನಿಸುವ ಬಗೆ ಹೇಗೆ? ನೀವು ಈಗ ನಮ್ಮೊಡನೆ ಒಪ್ಪಂದವನ್ನೇ ಮಾಡಬೇಕಾಗಿದ್ದರೆ, ನಿಮ್ಮ ಮುಂಬಯಿಯ ಇಂಗ್ಲಿಷರೊಳಗಿನ ಯಾವನೊಬ್ಬ ಮಾನ್ಯ ಅಧಿಕಾರಿಯನ್ನು ಕರೆಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು; ಅಂದರೆ ನಿಮ್ಮೊಡನೆ ಒಪ್ಪಂದದ ಮಾತನ್ನೆತ್ತಿರಿಕ್ಕೆ ಸರಿಹೋಗುವದು” ಎಂದು ಹೇಳಿದರು. ಅದಕ್ಕೆ ಆ ಕರ್ನಾಟನು ಅಂದದ್ದೇನೆಂದರೆ:—“ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಮುಖತ್ತಾರನು ಮಾಡಿಕೊಂಡ ಕರಾರುಗಳು ಇಂಗ್ಲಿಷರೆಲ್ಲರಿಗೂ ಸಮ್ಮತವಾಗುವವು. ನಮ್ಮ ಕಲಕತ್ತೆಯವರು ಮಾಡಿಕೊಂಡ ಕರಾರುಗಳನ್ನು ಮುರಿಯುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವು ಮುಂಬಯಿಯವರಿಗೆಲ್ಲಿಂದ ಬರಬೇಕು?” ಹೀಗೆಂದು ಕರ್ನಾಟ ಆಸ್ಪನ್ನನು ತನ್ನ ಸಂಗಡ ತಂದಿದ್ದ ಕಂಪನಿಯ ಮೋಹರನಿಶಿಯ ಮುಖತ್ತಾರನಾಮೆಯನ್ನು ಪೇಶ್ವೆಯರ ದರ್ಬಾರಿಗೆ ಹಾಜರುಪಡಿಸಿದನು. ಕಡೆಗೆ ಉಭಯ ಸರಕಾರಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕರಾರುಗಳಾಗಿ ಒಪ್ಪಂದವಾಯಿತು. ಅದರಂತೆ ಸದರ ಕರ್ನಾಟನು ಕಲ್ಕತ್ತೆಯ ಕೌನ್ಸಿಲ್ಲಿನವರ ಸಹಿ ಹಾಗು ಕಂಪನಿಯ ಮೋಹರನಿಶಿಯ ಆ ಒಪ್ಪಂದದ ಕಾಗದವನ್ನು ನಮ್ಮ ಸರಕಾರಕ್ಕೆ ಹಾಜರಪಡಿಸಿದನು; ಹಾಗು ನಮ್ಮಿಂದಲೂ ಪ್ರತಿಕರಾರಿನ ಕಾಗದವನ್ನು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡನು. ನಂತರ ಕರ್ನಾಟ ಜಾನ್ ಆಸ್ಪನ್ನನು ಅದನ್ನು ಮುಂಬಯಿಯವರಿಗೆ ತಿಳಿಸಿದನು. ಅವರು ಆ ಒಪ್ಪಂದದ ಸುದ್ದಿಯನ್ನು ತಮ್ಮ ಪಟ್ಟಣದಲ್ಲಿ ಡಂಗುರ

ಮುಖಾಂತರ ಸಾರಿದರು; ಹಾಗು ತಾವು ಅದರಂತೆ ನಡೆಕೊಳ್ಳುತ್ತೇವೆಂದು ಆಸ್ಪನ್ನನಿಗೆ ತಿಳಿಸಿದರು. ಕೂಡಲೆ ಕರ್ನಾಟಕ ಕೀಟಿಂಗನಿಗೆ ಮುಂಬಯಿಯವರೂ ಆಸ್ಪನ್ನನೂ ಪತ್ರಕಳಿಸಿ, ನೀವು ರಾಘೋಬನ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಹಿಂದಿರುಗಬೇಕೆಂದು ತಿಳಿಸಿದರು. ಅವನು ಅತಿಗಳ ನಂತರ ಸುರತಿಗೆ ಹಿಂದಿರುಗಿದನು. ಆಗಲೂ ಅವನು ಒಪ್ಪಂದದ ಕರಾರಿಗೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ರಾಘೋಬನನ್ನು ತನ್ನ ಸಂಗಡವೇ ಸುರತಿಗೆ ಕರೆದೊಯ್ದನು. ಪೇಶ್ವೆ ಸರಕಾರದ ದಂಡುಗಳು ಮತ್ತೆ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಸನ್ನದ್ಧವಾದುದನ್ನು ತಿಳಿದು, ರಾಘೋಬನನ್ನು ಸುರತದಿಂದ ಭೂಮಾರ್ಗವಾಗಿ ಮುಂಬಯಿಗೆ ಕಳಿಸ ಹತ್ತಿದರು. ಆಗ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ದಂಡಿನವರು ಪೇಶ್ವೆ ಸರಕಾರದ ಪ್ರಾಂತಕ್ಕೆ ತೊಂದರೆ ಕೊಡುತ್ತಾರೆಂಬದನ್ನು ಕೇಳಿ, ಪೇಶ್ವೆಯರ ದಂಡುಗಳು ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಮೇಲೆ ಮತ್ತೆ ಸಾಗಿ ಹೋಗಬೇಕಾಯಿತು. ಈ ವರ್ತಮಾನವನ್ನು ತಿಳಿದು, ಮುಂಬಯಿಯವರು ಹಡಗ ಕಳಿಸಿ, ಸುರತದಿಂದ ರಾಘೋಬನನ್ನು ಜಲಮಾರ್ಗದಿಂದಲೇ ಮುಂಬಯಿಗೆ ಕರೆಸಿಕೊಂಡನು. ಮುಂಬಯಿಯ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಈ ಗೃಹವರ್ತನದ ಬಗ್ಗೆ ನಾವು ಕಲಕತ್ತೆಯ ಕೌನ್ಸಿಲಿಗೆ ಪತ್ರ ಬರೆದು ತಿಳಿಸಿದೆವು. ಅದಕ್ಕೆ ಅವರು ಉತ್ತರಕೊಟ್ಟಿದ್ದೇನೆಂದರೆ, “ನಾವು ಮುಂಬಯಿಯವರಿಗೆ ಮತ್ತೆ ತಾಕೇದು ಮಾಡಿದ್ದೇವೆ. ಅವರು ಇನ್ನು ಮೇಲೆ ರಾಘೋಬನನ್ನು ಕಂಪನಿಯ ಮುಲುಖನಲ್ಲಿರಗೊಡಲಾರರು” ಹೀಗಾದರೂ ಮುಂಬಯಿಯವರು ಕಲಕತ್ತೆಯವರ ಹುಕುಮಿಗೆ ಅಮಾನ್ಯ ಮಾಡಿ ರಾಘೋಬನನ್ನು ತಮ್ಮ ಬಳಿಯಲ್ಲೇ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು, ಪೇಶ್ವೆಸರಕಾರದಲ್ಲಿ ಮತ್ತೆ ಫಿತೂರಿಯ ಉದ್ಯೋಗಕ್ಕೆ ಹತ್ತಿದರು. ಉಭಯತರಲ್ಲಿ ಹೊಸ ಕರಾರು ಆದ ಮೇಲೂ ಮುಂಬಯಿಯವರು ಹೀಗೆ ನಡೆದರು; ಅಂದಮೇಲೆ ಅವರಲ್ಲಿ ಸರಳ ನಡತೆಯ ನಿರಂತರದ ಮೈತ್ರಿಯು ಎಲ್ಲಿ ಉಳಿಯಿತು?

(೪) ಮೇಲಿನ ಕಲಮಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ಕಲಕತ್ತೆಯ ಕೌನ್ಸಿಲಲ್ಲಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಮುಖ್ಯ ಮುಖ್ಯಾಂಶವೆಂದು ತಿಳಿದು, ನಾವು ಅವರಿಗೆ ಮುಂಬಯಿಯವರ ಮಾತಿನ ಅನ್ಯಾಯಗಳನ್ನು ಸಪ್ರಮಾಣವಾಗಿ ತಿಳಿಸಿ, ನಮ್ಮ ಹಾನಿಯನ್ನೂ ಹಾಗು ನಮ್ಮಿಂದ ನಿಷ್ಕಾರಣವಾಗಿ ತಕ್ಕೊಂಡ ಸಾಷ್ಟಿ, ಜಂಜೀರೆ ಮುಂತಾದ ಠಾಣುಗಳನ್ನೂ ಮರಳಿ ಕೊಡಿಸಬೇಕೆಂದು ಕೇಳಿದರೆ, ಅವರು ಅದರಂತೆ ನಡೆಯದೆ, “ಆ ಬಗ್ಗೆ ನಿಮ್ಮ ಅಂಜೋಣವನ್ನು ಸಹಾನುಭೂತಿಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ವಿಚಾರ ಮಾಡಲಾಗುವದೆ”ಂಬ ಸ್ವಾರ್ಥಸಾಧಕತೆಯ ಬಿಲ್ಲದ ಅಚ್ಚಿನಂತಹ ಮಾತನ್ನು ಹೇಳಿ ಸುಮ್ಮನಾಗಿ ಬಿಟ್ಟರು ವರು! ಅಂದಮೇಲೆ ಕಲಕತ್ತೆಯವರ ಮುಖ್ಯಾಂಶವು ಹಾಗು ನ್ಯಾಯ ನಡತೆಯ ಡೌಲು ಎತ್ತ ಅಡಗಿತು?

(೫) ಕೊಂಕಣ ಪ್ರಾಂತದಲ್ಲಿ ಎದ್ದ ಬಂಡನ್ನು ಪೇಶ್ವೆ ಸರಕಾರದ ದಂಡುಗಳು ಮುರಿದವು. ಬಂಡುಗಾರರು ಸಾಷ್ಟಿಗೆ ಓಡಿ ಹೋದರು. ಸಾಷ್ಟಿಯ ಇಂಗ್ಲಿಷ ಅಮಲದಾರನು ಆ ನಮ್ಮ ವೈರಿಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯವನ್ನಿತ್ತನು. ನಮ್ಮ ಪ್ರಾಂತಗಳಲ್ಲಿ

ಲಕ್ಷಗಟ್ಟಿ ಸುಲಿದ ಸುಲಿಗೆಯ ಹಣವು ಆತನಲ್ಲೇ ಉಳಿಯಿತು. ಆ ಬಂಡುಗಾರನು ಹಡಗದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಮುಂಬಯಿಗೆ ನಡೆದಿರುವಾಗ, ರಾಘೋಜಿ ಆಂಗ್ಲಿಯು ಆತನನ್ನು ಸೆರೆಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಬಂದನು. ಆಗ ಮುಂಬಯಿಯ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಆಂಗ್ಲೀನಿಗೆ ಬರೆದು ತಿಳಿಸಿದ್ದೇನೆಂದರೆ, “ನಮ್ಮ ಮುಂಬಯಿಗೆ ಬರುತ್ತಿದ್ದ ಆ ಆಸಾಮಿಯನ್ನು ನೀವು ಸೆರೆ ಹಿಡಿದುದೇಕೆ? ಕೂಡಲೆ ಆತನನ್ನು ನಮ್ಮ ಕಡೆಗೆ ಕಳಿಸಿಕೊಡಿರಿ; ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ನಾವು ನಿಮ್ಮ ಮೇಲೆ ದಂಡೆತ್ತಿ ಬರುತ್ತೇವೆ.” ನಮ್ಮ ನಿಮ್ಮಲ್ಲಿ ಈ ಬಗ್ಗೆ ಮೊದಲೇ ಯೋಗ್ಯ ಕರಾರುಗಳಾಗಿ ಮೈತ್ರಿಯ ಒಪ್ಪಂದವಾಗಿರಲಿಕ್ಕೆ ನಿಮ್ಮವರು ಹೀಗೆ ಆಗಾಗ್ಗೆ ವರ್ತಿಸಿ, ಫಿತೂರಿಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯ ಕೊಟ್ಟು, ಅವರ ಬೆನ್ನ ಕಟ್ಟಿ ಬರುವದು ಯಾವ ದೇಶದ ರೀತಿಯು?

(೬) ಫ್ರೆಂಚ ಬಾದಶಹನ ಕಡೆಯ ವಕೀಲನು ನಮ್ಮ ದರ್ಬಾರಿಗೆ ತಾನಾಗಿಯೇ ಬಂದಿದ್ದನು. ನಾವು ಕರ್ನಾಟ ಆಸ್ಪನ್ನ ನೊಡನೆ ಮಾಡಿದ ಒಪ್ಪಂದದಲ್ಲಿ “ಪೇಶ್ವೆಯರು ಫ್ರೆಂಚ ವಕೀಲನನ್ನು ತಮ್ಮ ದರ್ಬಾರದಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಕೂಡದು; ಅವರೊಡನೆ ರಾಜಕಾರಣ ನಡೆಸಲಾಗದು.” ಎಂಬ ಕರಾರು ಇರಲೇ ಇಲ್ಲ; ಆದರೂ ನಾವು ನಮ್ಮ ನಿಮ್ಮಗಳ ದೃಢ ಮೈತ್ರಿಯನ್ನು ಮನದಂದು, ಆ ಫ್ರೆಂಚ ವಕೀಲನನ್ನು ನಮ್ಮಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಲಿಲ್ಲ; ಹಾಗೂ ಅವರೊಡನೆ ಯಾವ ರಾಜಕಾರಣವನ್ನೂ ನಡೆಸಿರುವದಿಲ್ಲ. ಮೆ||ರವರು ನಮ್ಮ ಈ ಮೈತ್ರಿಯ ತೀಲವನ್ನು ಲಕ್ಷ್ಯದಲ್ಲಿಡಬೇಕು.

(೭) ಪೇಶ್ವೆಯರ ಸರದಾರನಾದ ಫತ್ತೇಸಿಂಗ ಗಾಯಕವಾಡನ ಚಿಖಲಿ ಮುಂತಾದ ಪ್ರಾಂತಗಳನ್ನು ಇಂಗ್ಲಿಷರು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡರು. ಆ ಬಗ್ಗೆ ಕರ್ನಾಟ ಆಸ್ಪನ್ನ ನೊಡನೆ ವಿಚಾರ ವಿನಿಮಯವಾಯಿತು. ಆತನು ಆಗ ಕರಾರ ಮಾಡಿದ್ದೇನೆಂದರೆ, “ಮಹಾಲು-ಮುಲುಖಗಳನ್ನು ಕೊಡ-ತಕ್ಕೊಳ್ಳುವ ಅಧಿಕಾರವು ಪೇಶ್ವೆಸರಕಾರದ್ದು; ಆ ಅಧಿಕಾರವು ನಮ್ಮದಲ್ಲ, ಎಂಬ ಲೇಖೀಪತ್ರವನ್ನು ಫತ್ತೇಸಿಂಗನು ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ಬರಕೊಡಬೇಕು; ಅಂದರೆ ನಾವು ಆ ಪ್ರಾಂತವನ್ನು ನಿಮ್ಮ ಸ್ವಾಧೀನ ಮಾಡುತ್ತೇವೆ” ನಾವು ಆ ಪ್ರಕಾರ ಫತ್ತೇಸಿಂಗನಿಂದ ಪತ್ರ ಬರೆಸಿ ಕೊಟ್ಟರೂ, ಆ ಕರ್ನಾಟನು ಆ ಪ್ರಾಂತವನ್ನು ನಮ್ಮ ಸ್ವಾಧೀನ ಪಡಿಸದಿದ್ದದ್ದು ನ್ಯಾಯವೇ ಹೇಗೆ?

(೮) ಆ ಒಪ್ಪಂದದ ಮೇರೆಗೆ ಪೇಶ್ವೆಸರಕಾರವು ಹುಕುಮುಗಳನ್ನು ಹೊರಡಿಸಿ, ಅವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಅಮಲಿನಲ್ಲಿ ತಂದಿರಲು, ಮುಂಬಯಿಯವರು ಆ ಒಪ್ಪಂದದ ಪ್ರಕಾರ ಸ್ವಲ್ಪವೂ ನಡೆದಿರುವದಿಲ್ಲ; ಇಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ, ಆ ಒಪ್ಪಂದಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ದಂಡು ಒತ್ತಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿ, ಸಂಗಡ ರಘುನಾಥರಾಯನನ್ನು ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಪೇಶ್ವೆಯರ ಕೊಂಕಣ ಪ್ರಾಂತಕ್ಕೆ ಬಂದಿತು. ಅಲ್ಲಿಂದ ರಘುನಾಥರಾಯನ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಹಾಗೂ ಕಂಪನಿಯ ಶಿಕ್ಯೆ-ಮೊಹರುಗಳೊಡನೆ ಪೇಶ್ವೆ ಸರಕಾರದ ಎಲ್ಲ ಸರದಾರರಿಗೂ ಹೀಗೆ ಹುಕುಮುಗಳನ್ನು ಕಳಿಸಿರುತ್ತದೆ-“ರಘುನಾಥರಾಯನನ್ನೇ ಪೇಶ್ವೆ ಪಟ್ಟಕ್ಕೆ ಕಾಯಮು ಅಧಿಕಾರಿಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಈ ಸಲಹೆಯನ್ನು ನಾವೂ

ಕಲ್ಪತ್ರೆಯ ನಮ್ಮ ವರಿಸ್ತ ಕಾನ್ವಿಲಿನವರೂ ಕೂಡಿ ಐಕಮತ್ಯದಿಂದ ಪ್ರಕಟಿಸಿರುತ್ತೇವೆ.” ಅವರ ಆ ಹುಕುಮಿನ ಮೂಲ ಪ್ರತಿಯೊಂದನ್ನು ಇದರೊಂದಿಗೆ ಕಳಿಸಿದೆ. ಈ ತರದ ಹುಕುಮನ್ನು ಹೊರಡಿಸಿ, ನಮ್ಮ ಸರದಾರರಿಗೆ ಕಳಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಇವರಿಗೆ ಅಧಿಕಾರವೇನೆಂದು ವಿಚಾರಿಸಬೇಕು.

(೯) ಮಿತ್ರತ್ವದ ಕರಾರುಗಳನ್ನು ಬದಿಗೊತ್ತಿ, ಮುಂಬಯಿಯವರು ರಘುನಾಥರಾಯನನ್ನು ತಮ್ಮ ದಂಡಿನ ಮುಖ್ಯಸ್ಥನಾದ ಕಾರೋನ್ಯಾಕನೊಡನೆ ಕಳಿಸಿದರು. ಅವರು ಘಟ್ಟವನ್ನೇರಿ ಬಂದು ಪುಣೆಯ ಬಳಿಯ ತಳೇಗಾವವನ್ನು ಮುತ್ತಿದರು. ಪೇಶ್ವೇ ಸರಕಾರದ ನೌಕರರೂ ಸರದಾರರೂ ಹೀಗೇಕೆಂದು ಅವರಿಗೆ ಕೇಳಿದರು; ಆದರೆ ಉಪಯೋಗವೇನೂ ಆಗಲಿಲ್ಲ. ಅದರಿಂದ ನಾವು ಅವರೊಡನೆ ವಡಗಾವದ ಬಳಿಯಲ್ಲಿ ಕಾದಿ, ಅವರನ್ನು ನಭೂತಪೂರ್ವವಾಗಿ ಸೋಲಿಸಿದೆವು. ಈ ಸುದ್ದಿಯು ಮೆ||ರವರಿಗೆ ಮುಂಬಯಿಯವರಿಂದ ಈ ಮೊದಲೇ ತಿಳಿದಿರಬಹುದು. ಆಗ ಕಾರೋನ್ಯಾಕ ಮುಂತಾದವರು ಕೂಡಿ ಒಪ್ಪಂದ ಮಾಡಿಕೊಂಡದ್ದೇನೆಂದರೆ—“ನಾವು ಕಂಪನಿಯ ವತಿಯಿಂದ ಪ್ರಸ್ತುತದ ಯುದ್ಧ ನಿಲ್ಲಿಸಲಿಕ್ಕಾಗಿ, ಒಪ್ಪಂದ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲಿಕ್ಕಾಗಿ ಮುಖ್ಯಾಧಿಕಾರಿಗಳು ತ್ತೇವೆ; ಹಾಗೂ ನಮ್ಮ ಹತ್ತರ ಕಂಪನಿಯ ಶಿಕ್ಷೆಯೂ (ಮೊಹರು) ಇರುತ್ತದೆ. ಅದರಿಂದ ನಾವು ನಿಮ್ಮೊಡನೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಒಪ್ಪಂದವು ನಮ್ಮವರೆಲ್ಲರಿಗೂ ಮಾನ್ಯವಾಗಿರುವದು. ಮುಂಬಯಿಯವರು ಈ ಮೊದಲಿನ ಒಪ್ಪಂದಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ನಡೆದು ತಕ್ಕೊಂಡ ಸಾಷ್ಟಿ ಮತ್ತು ಜಂಬೂಸರಗಳನ್ನೂ, ಗಾಯಕವಾಡನ ಮಹಾಲ ಮತ್ತು ಭಡೋಚ ಪಟ್ಟಣಗಳನ್ನೂ ನಾವು ನಿಮಗೆ ತಿರುಗಿ ಕೊಡಿಸುತ್ತೇವೆ. ರಘುನಾಥರಾಯನನ್ನು ನಮ್ಮ ಮುಲಖಿನಲ್ಲಿರಗೊಡ್ಡುವದಿಲ್ಲ. ಕರ್ನಾಟಕ ಅಸ್ಪನ್ನನ ಮುಖಾಂತರ ಆದ ಒಪ್ಪಂದದಂತೆ ಮುಂಬಯಿಯವರು ನಡೆಯದ್ದರಿಂದ ಅದನ್ನು ರದ್ದುಪಡಿಸಿ, ಈಗಾದ ಈ ಒಪ್ಪಂದದಂತೆಯೇ ಇನ್ನು ಮುಂದೆ ಉಭಯತರೂ ನಡೆಕೊಳ್ಳತಕ್ಕದ್ದು.” ಈ ಪ್ರಕಾರ ಆಗ ಉಭಯತರಲ್ಲಿ ಒಪ್ಪಂದವಾಗಿ, ಒಪ್ಪಂದದ ಕರಾರುಗಳಂತೆ ಪೂರಾ ಅಮಲು ನಡೆಯುವವರೆಗೆ ಜಾರ್ಜ್ ಸ್ಟುಆರ್ಟ್ ಮತ್ತು ಫಾರ್ಮರ ಎಂಬ ಇಬ್ಬರು ಸಿವಿಲಿಯನ್ನರನ್ನು ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಅಡವಾಗಿಟ್ಟರು! ಬಳಿಕ ಪೇಶ್ವೇ ಸರಕಾರವು ತನ್ನ ದಾರಿಕಾರರನ್ನೂ ಸಹಾಯಕ ದಂಡನ್ನೂ ನೆರವಿಗೆ ಕೊಟ್ಟು, ಕಾರೋನ್ಯಾಕ್ ಮುಂತಾದವರನ್ನು ಮುಂಬಯಿಗೆ ಮುಟ್ಟಿಸಿತು. ಆಗ ರಘುನಾಥರಾಯನು ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಸದರಿನೊಳಗಿಂದ ಪೇಶ್ವೇಯರ ಅಧೀನಕ್ಕೆ ಬಂದನು. ಹೀಗೆ ಹೊಸ ಒಪ್ಪಂದವಾದರೂ ಕೂಡ ಮುಂಬಯಿಯವರು ಅದರಂತೆ ನಡೆಯಲಿಲ್ಲ; ಅವರು ಕಲ್ಪತ್ರೆಯವರಿಗೆ ಈ ಹೊಸ ಒಪ್ಪಂದದ ಸುದ್ದಿ ಕೂಡ ಮುಟ್ಟಿಸದೆ, ಅವರಿಗೆ ಏನೇನೋ ಹೇಳಿ, ಅವರಿಂದ ಸಹಾಯಕ ದಂಡು ತರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಕಲ್ಪತ್ರೆಯವರಾದರೂ ಸಾರಾಸಾರ ವಿಚಾರವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು, ಮುಂಬಯಿಯವರ ಬರಿಹದ ಮೇಲೆಯೇ ವಿಶ್ವಾಸವಿಟ್ಟು, ತಮ್ಮ ಕಡೆಯ ಲೆಸ್ಲಿನ್

ಎಂಬ ಸೇನಾನಿಯನ್ನು ಸೈನ್ಯದೊಡನೆ ಕಳಿಸಿ ಕೊಟ್ಟರು. ಹೀಗೆ ಇಲ್ಲಿ ಭೂಮಾರ್ಗದಿಂದ ತಮ್ಮ ದಂಡಿನ ಚಲನವಲನವನ್ನು ಮಾಡುವ ಅಧಿಕಾರವು ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ಎಂದಿನಿಂದಲೂ ಇರಲಿಲ್ಲ; ಜಲಮಾರ್ಗದಿಂದಲೇ ಅವರು ತಮ್ಮ ದಂಡುಗಳನ್ನು ತರ-ಬರುವ ಪರಿಪಾಠವಿದ್ದಿತು. ಅದ್ದರಿಂದ ನೀವು ನಿಮ್ಮ ದಂಡನ್ನು ಭೂಮಾರ್ಗವಾಗಿ ಸಾಗಿಸುತ್ತಿರುವದೇಕೆಂದು ಪೇಶ್ವೇ ಸರಕಾರವು ಕಲ್ಕತ್ತೆಯವರಿಗೆ ಬರೆದು ಕೇಳಲು, “ಮುಂಬಯಿಯವರು ದಂಡು ಕಳಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಕೇಳಿಕೊಂಡರು. ಅದರಿಂದ ಅತ್ತಕಡೆಯ ಬಂದರದ ಬಂದೋಬಸ್ತಿಗೊಂದು ಕಳಿಸಿರುತ್ತೇನೆ.” ಎಂಬ ಉತ್ತರವು ಕಲ್ಕತ್ತೆಯಿಂದ ಬಂದಿತು. ಕಲ್ಕತ್ತೆಯಿಂದ ತನ್ನ ದಂಡಿನೊಡನೆ ಹೊರಟ ಲೆಸ್ಲಿ ನ್ನನು ದಾರಿಯಲ್ಲೇ ಮಡಿದನು. ಕೂಡಲೆ ಕರ್ನಾಟಕ ಗಾಡರ್ಡನು ಮುಖ್ಯಸೇನಾನಿಯಾಗಿ ಆ ಸೈನ್ಯದೊಡನೆ ಸುರತಿಗೆ ಬಂದನು. ಬಳಿಕ ಅವನು ಪೇಶ್ವೇ ಸರಕಾರಕ್ಕೆ ಬರೆದು ಕಳಿಸಿರುವದೇನೆಂದರೆ:—“ನಿಮ್ಮ ಕಡೆಯ ಯಾವನೊಬ್ಬ ಸನ್ಮಾನ್ಯನನ್ನು ಒಪ್ಪಂದಕ್ಕಾಗಿ ಕಳಿಸಿ ಕೊಡಬೇಕು. ಸುರತದಲ್ಲಿಯೇ ಮಾರ್ಗಪ್ರತೀಕ್ಷೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವೆನು; ಅಥವಾ ಬೇರೆ ಸ್ಥಳವನ್ನು ಒಪ್ಪಂದಕ್ಕೊಂದು ನಿರ್ಧರಿಸಿ ತಿಳಿಸಿರಿ; ಅಂದರೆ ನಾನೇ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಬರುತ್ತೇನೆ.” ಈ ಬಗೆಯ ರೀತಿ ಮರ್ಯಾದೆಯ ಪತ್ರಬರಲು, ಅದನ್ನು ಮನ್ನಿಸಿ, ನಮ್ಮ ಕಡೆಯ ಮಾನ್ಯರು ಸುರತಿಗೆ ರವಾನಿಸಲ್ಪಟ್ಟರು. ಇಷ್ಟರಲ್ಲಿ ರಘುನಾಥರಾಯನು ಪೇಶ್ವೆಯರ ಸರದಾರರ ದಂಡಿನಲ್ಲಿ ಗೊಂದಲವೆಬ್ಬಿಸಿ, ಮತ್ತೆ ಸುರತಿಗೆ ಓಡಿ ಹೋದನು. ಆಗ ಕರ್ನಾಟಕ ಗಾಡರ್ಡನ ಮಾತು-ಕಥೆಗಳೂ ದೃಷ್ಟಿಯೂ ಬೇರೆಯಾಯಿತು. ಅದರಿಂದ ಅವನು ಮಾತು ಒಂದು, ಕೃತಿಯು ಮತ್ತೊಂದು ಹೀಗೆ ಮಾಡಲಾರಂಭಿಸಿದನು; ಮತ್ತು ನಮ್ಮ ವಕೀಲರಿಗೆ ಹೇಳಿದನೇನೆಂದರೆ, “ನಮಗೆ ಕಲ್ಕತ್ತೆಯವರ ಪತ್ರ ಬಂದಿದ್ದು, ನಮ್ಮ ನಿಮ್ಮಲ್ಲಿ ಇನ್ನು....”

(೧೦) ನಂತರ ಕರ್ನಾಟಕ ಗಾಡರ್ಡನು ತನ್ನ ದಂಡಿನೊಡನೆ ಸುರತದಿಂದ ಹೊರಟು ಗುಜರಾಥವನ್ನು ಹೊಕ್ಕು ಪೇಶ್ವೆಸರಕಾರದ ಪ್ರಾಂತದಲ್ಲಿ ಗೊಂದಲವನ್ನೆಬ್ಬಿಸಿ ಬಹಳ ಹಾನಿ ಮಾಡಿದನು. ಕೂಡಲೆ ನಮ್ಮ ಸರಕಾರದ ದಂಡುಗಳೂ ಸರದಾರರೂ ಅತ್ತಕಡೆಗೆ ರವಾನಿಸಲ್ಪಟ್ಟರು. ಅಲ್ಲಿ ಸದ್ಯಕ್ಕೆ ಉಭಯ ಪಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗಿದೆ. ಇತ್ತ ಮುಂಬಯಿಯವರು ನಮ್ಮ ಕೊಂಕಣ ಪ್ರಾಂತದಲ್ಲಿ ಮತ್ತೆ ಗೊಂದಲವನ್ನೆಬ್ಬಿಸಿರುವರು. ಅದರಿಂದ ಇತ್ತ ಕಡೆಗೂ ನಮ್ಮ ದಂಡುಗಳು ಕಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಹೀಗೆ ಎರಡೂ ಕಡೆಗೆ ಯುದ್ಧಗಳು ನಡೆದಿರುತ್ತವೆ. ಪೇಶ್ವೆ ಸರಕಾರವು ಯಾವ ಬಾಬಿನಲ್ಲಿಯೂ ನಮ್ಮ-ನಿಮ್ಮ ಮೈತ್ರಿಯ ಕರಾರಿನ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ನಡೆದಿಲ್ಲ; ಆದರೆ ಮುಂಬಯಿ ಹಾಗೂ ಕಲ್ಕತ್ತೆಯವರು ಮಾತ್ರ ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು, ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಬೇರೊಂದು ಹೀಗೆ ನಡೆಯುತ್ತಿರುವರು. ಮುಂಬಯಿಯವರು ಅನ್ನುವದೇನೆಂದರೆ:—ತಮಗೆ ಕಲಕತ್ತೆಯವರ ಅಂಬೋಣವು ಮಾನ್ಯವಿಲ್ಲೆಂದು, ಕಲ್ಕತ್ತೆಯವರು ಅನ್ನುವದೇನೆಂದರೆ, ಮುಂಬಯಿಯವರು ತಪ್ಪಿ ನಡೆದಿರುವರು;

ಅದರಿಂದ ಅವರು ಮಾಡಿಕೊಂಡ ಒಪ್ಪಂದವು ನಮಗೆ ಮಾನ್ಯವಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಅವರ ರೀತಿಯೂ ಒಬ್ಬರ ಮೇಲೊಬ್ಬರು ಆ ದೋಷವನ್ನು ಹೊರಿಸುತ್ತಾರೆ; ಆದರೆ ಕಲ್ಯಾಣಿಯವರೂ ಮುಂಬಯಿಯವರೂ ಒಳಗಿಂದೊಳಗೆ ಒಂದಾಗಿದ್ದು, ತೋರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇಬ್ಬರನ್ನೂ ತೋರಿಸುತ್ತಿರುತ್ತಾರೆ. ಅದರಿಂದ ಇವರಾರೂ ಮಾತನ್ನೂ ನಂಬಲಿಕ್ಕೆ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದಾಗಿದೆ. ರಾಜಕಾರಣದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ಮಹತ್ವದ ಹಾಗೂ ಮುಖ್ಯ ವಿಷಯವೆಂದರೆ, ನುಡಿಯಂತೆ ನಡೆಯುವದು; ಆದರೆ ಇತ್ತ ಕಡೆಯ ಇಂಗ್ಲಿಷರಲ್ಲಿ ನುಡಿಗೂ ನಡೆಗೂ ಘರಬಿತ್ತಾದಂತೆ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಇವರ ಈ ಲಜ್ಜಾಸ್ಪದ ವ್ಯವಹಾರವನ್ನು ನೋಡಿ, ನಮಗೆ ಬಹು ವಿಷಾದವೆನಿಸುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ನಡೆದ ಸಂಗತಿಗಳೆಲ್ಲ ಮೆ||ರವರಿಗೆ ಸಾಧ್ಯಂತವಾಗಿ ತಿಳಿಯಲೆಂದು ಇಷ್ಟು ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ತಪಶೀಲು ಕೊಟ್ಟಿದೆ. ಇನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕ ಬಂದೋಬಸ್ತನ್ನು ಮೆ|| ರವರೇ ಮಾಡತಕ್ಕವರು.

(೧೧) ಕಲ್ಯಾಣಿಯವರು ತಮ್ಮ ದಂಡನ್ನು ಮುಂಬಯಿಗೆ ರವಾನಿಸುವಾಗ ನಮಗೆ ತಿಳಿಸಿದರೇನೆಂದರೆ:-“ಫ್ರೆಂಚರ ಬಂದೋಬಸ್ತಿಗಾಗಿ ನಾವು ನಮ್ಮ ದಂಡನ್ನು ಕಳಿಸುತ್ತಿರುವೆವು; ಪರವಾನಿಗೆಯಿರಬೇಕು.” ನಾವು ಅದಕ್ಕೆ:-“ನಿಮ್ಮ ದಂಡನ್ನು ನಮ್ಮ ಪೇಶ್ವೆಸರಕಾರದ ನಾಡಿನಲ್ಲಿ ತರ-ಬರುವ ಕರಾರಿರುವದಿಲ್ಲ.” ಎಂದು ಉತ್ತರ ಕಳಿಸಿದೆವು. ಅದಕ್ಕೆ ಅವರು:-“ನಾವು ನಮ್ಮ ದಂಡನ್ನು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ತಕ್ಕೊಳ್ಳಲಾರಿವು. ಮುಂಬಯಿಯವರು ತಾವೇ ಬಾದಶಹರಿಗೂ ಕಂಪನಿಗೂ ಮುಖತ್ತಾರರೆಂದು ಅಂದುಕೊಂಡು, ಕಾರೋನ್ಯಾಕ್ ಮುಂತಾದವರು ನಿಮ್ಮೊಡನೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡ ಹೊಸ ಒಪ್ಪಂದದ ಮೇರೆಗೆ ಅವರು ನಮ್ಮ ಗಾಡರ್ಡನಿಗೆ ಕಳಿಸಿದ ‘ನೀವು ಮರಳಿ ಕಲ್ಯಾಣಿಗೆ ಹೋಗಿರೆಂಬ ಪತ್ರವೂ, ನಿಮ್ಮ ಪೇಶ್ವೆಸರಕಾರದಿಂದ ಅವನಿಗೆ ಬಂದ ಅದೇ ಅರ್ಥದ ಪತ್ರವೂ ನಮಗೆ ಮಾನ್ಯವಿಲ್ಲ. ನಾವು ಕಲಕತ್ತೆಯ ವರಿಸ್ತ ಕೌನ್ಸಿಲಿನವರು ಮುಂಬಯಿಯವರಿಗೆ ಅಧೀನರಲ್ಲ” ಎಂದರು. ಆಗ ನಾವು ಆ ಗಾಡರ್ಡನನ್ನು ನಡುವೇ ನಮ್ಮ ದಂಡಿನೊಡನೆ ಅಡ್ಡಗಟ್ಟಬಹುದಾಗಿತ್ತು; ಆದರೆ ನಾವು ನಮ್ಮ ನಿಮ್ಮಗಳ ಮೈತ್ರಿಯ ಕಡೆಗೆ ಲಕ್ಷ್ಯಗೊಟ್ಟು ಹಾಗೆ ಮಾಡಲಿಲ್ಲ. ಅದರಿಂದ ಅವನು ನೆಟ್ಟಗೆ ಸುರತಿಗೆ ಹೋದನು.

(೧೨) ಮೇಲೆ ಬರೆದ ಕಲಮುಗಳಲ್ಲಿಯ ಸಂಗತಿಯು ಸಾರಾಂಶಭೂತವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟಿದೆ. ಅದರಿಂದ ನಿಮ್ಮ ಬಂದರದ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ರೀತಿ-ನಡಾವಳಿಗಳು ಮೆ||ರವರಿಗೆ ಚನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯಬಹುದು. ಬಂಗಾಲ ದೇಶವು ಒಂಬತ್ತುಕೋಟಿ ವಸೂಲಿಯದು. ಅದು ಕಲ್ಯಾಣಿಯವರ ವಶದಲ್ಲಿದೆ. ಅತ್ತ ನಮ್ಮ ಪೇಶ್ವೆ ಸರಕಾರದ ದಂಡು ಕಳಿಸಿ, ಲೂಟಿಯನ್ನೂ ಸುಲಿಗೆಯನ್ನೂ ನಡೆಸಿದರೆ, ಕಂಪನಿಯವರಿಗೆ ಅಲ್ಲಿಯ ವಸೂಲಿಯು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಬರಲಾರದು; ಅದು ನಮಗೆ ಅಷ್ಟೊಂದು ಕಠಿಣ ಕೆಲಸವೂ ಆಗಿಲ್ಲ; ಆದರೆ ನಮ್ಮ-ನಿಮ್ಮಗಳಲ್ಲಿಯ ಮೈತ್ರಿಯನ್ನು ಮನದಂದು, ನಾವು ಇದು

ವರೆಗೂ ಆ ಉದ್ಯೋಗಕ್ಕೆ ಹತ್ತಿರುವದಿಲ್ಲ. ನಮ್ಮ ಕಡೆಯ ಭೋಸಲೆ ಮುಂತಾದವರ ದಂಡುಗಳಿಗೆ ಬಂಗಾಲದಲ್ಲಿ ಕಾಲಿಡಕೂಡದೆಂದು ಇದುವರೆಗೆ ಪೇಶ್ವೆಸರಕಾರದವರು ಬಜಾಯಿಸುತ್ತ ಬಂದಿರುತ್ತಾರೆ. ಇಂಗ್ಲಿಷರು ನಮ್ಮನ್ನು ಎಷ್ಟೇ ರೀತಿಯಿಂದ ಕಾಡಿ-ಕಾಡಿ ಹಾನಿಗೆ ಗುರಿಮಾಡಿದರೂ, ನಾವು ಅದನ್ನೆಲ್ಲ ಸಹಿಸಿಕೊಂಡು ಸುಮ್ಮನಿರುತ್ತೇವೆ. ನಿಮ್ಮ ಎಲ್ಲ ಬಂದರದವರೂ ಮೆ||ರವರಿಗೆ ನಮ್ಮ ವಿಷಯವಾಗಿ ಯಾವ ಯಾವ ಖೋಟು ವರ್ತಮಾನವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಿರುವರೋ ತಿಳಿಸಲಿ. ಮೆ||ರವರು ಅವರ ನಡೆ-ನುಡಿಗಳ ಕಡೆಗೆ ಸೂಕ್ಷ್ಮರೀತಿಯಿಂದ ಪರಿಶೀಲಿಸಿದರೆ, ನಿಜಸ್ಥಿತಿಯು ಕೂಡಲೆ ಗೊತ್ತಾಗದೆ ಇರದು. ಮೆ||ರವರು ಸೂಜ್ಞರೂ, ಸತ್ಯವಚನರೂ, ಸೂಕ್ಷ್ಮನೀರಕ್ಷಕರೂ, ನ್ಯಾಯ ರೀತಿಯಂತೆ ನಡೆಯುವವರೂ, ದೃಢನಿಶ್ಚಯದವರೂ ಇರುವರೆಂಬದಕ್ಕೆ ಇಡಿ ಹಿಂದುಸ್ತಾನವೇ ಹೊಗಳುತ್ತದೆ. ಮೆ||ರವರು ಇದನ್ನೆಲ್ಲ ಪರ್ಯಾಲೋಚಿಸಿ, ಬಹು ದೂರದವರೆಗೆ ನಜರಿಟ್ಟು, ಕಲ್ಪತ್ತೆ ಹಾಗೂ ಮುಂಬಯಿಯವರಿಗೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬಜಾಯಿಸಿ ತಿಳಿಸಬೇಕೇನೆಂದರೆ:-“ನೀವು ಮೂಲ ಪೇಶ್ವೆಯವರೊಡನೆ ಆದ ಮೈತ್ರಿಯ ಕರಾರಿನಂತೆ ತಪ್ಪದೆ ನಡೆಯಬೇಕು; ಇಲ್ಲದ ಗೊಂದಲಕ್ಕೂ ಹವ್ಯಾಸಕ್ಕೂ ಹೋಗಬಾರದು, ಎಂದು ಸಕ್ತ ತಾಕೇದು ಮಾಡಬೇಕು.” ಹಿಂದುಸ್ತಾನದೊಳಗಿನ ಬಂದರದ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ಮೆ||ರವರ ಅಧೀನದಲ್ಲಿರದಿದ್ದರೆ ಅಥವಾ ತಮ್ಮ ಮತದಂತೆ ನಡೆಯುತ್ತಿರದಿದ್ದರೆ, ತಾವು ಮಾಡುವ ದಾದರೂ ಏನು? ಯಾವದಕ್ಕೂ ಉತ್ತರವನ್ನು ತೀವ್ರವಾಗಿ ಕಳಿಸತಕ್ಕದ್ದು; ಅಂದರೆ ಅದನ್ನು ನೋಡಿಕೊಂಡು, ಪೇಶ್ವೆಸರಕಾರವು ತನ್ನ ಬಂದೋಬಸ್ತಿಗೆ ಹತ್ತಲಿಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಧಿಕಾರ-ದಾಲತ್ತುಗಳು ಆ ಜಗನ್ನಿ ಯಾಮಕನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದಲೇ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗತಕ್ಕವುಗಳು. ಯಾವ ಕಡೆಗೆ ನಿಜವಾದ ನ್ಯಾಯವೂ ನೀತಿಯೂ ಇರುವದೋ ಅತ್ತೇ ದೇವರಿರುತ್ತಾನೆಂಬದು ಜಗತ್ತಿನೊಳಗಿನ ಎಲ್ಲ ಧರ್ಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸುಪ್ರಸಿದ್ಧವೂ ಜಾಹೀರವೂ ಆದ ಸಂಗತಿಯೇ ಇದೆ. ಇನ್ನು ಮುಂದೆ ನಡೆಯತಕ್ಕ ಸಂಗತಿಗಳು ಕಾಲಕಾಲಕ್ಕೆ ತಿಳಿದೇ ತಿಳಿಯುವವು. ಮೆ||ರವರ ಉತ್ತರದ ನೀರಕ್ಷಣ್ಯವಿಲ್ಲವೆನ್ನು.”

೧೧ನೆಯ ಪರಿಚ್ಛೇದ.

ಸಾಲ್ವಾಯಿಯ ಒಪ್ಪಂದ

ವಡಗಾಂವದ ಆ ಅಪಮಾನಾಸ್ಪದವಾದ ಒಪ್ಪಂದವು ಮುಂಬಯಿಯ ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿಯೇ ಸೇರಲಿಲ್ಲ; ಮತ್ತು ಕಲಕತ್ತೆಯ ಇಂಗ್ಲಿಷರಾದರೂ ಅದೇ ಮತದವರಾಗಿದ್ದರು. ಅದರಿಂದ ಕೂಡಲೆ ಕರ್ನಾಟ ಗಾಡರ್ಡನಿಗೆ ದಂಡಿ ನೊಡನೆ ಪುಣೆಯ ನೇಲೆ ಸಾಗಿ ಹೋಗಲಿಕ್ಕೆ ಆಜ್ಞೆ ಮಾಡಿದರು; ಮತ್ತು ನೊಡ

ಲಿನ ಪುರಂದರದ ಒಪ್ಪಂದವು ಮತ್ತೆ ಕಾಯಮವಾಗಬೇಕು; ಪೇಶ್ವೆಯರು ಫ್ರೆಂಚರಿಗೆ ಯಾವ ಬಗೆಯಿಂದಲೂ ಆಧಾರ-ಆಶ್ರಯಗಳನ್ನು ಕೊಡಬಾರದು. ಈ ಕರಾರುಗಳು ಪೇಶ್ವೆಯರ ಕಾರಭಾರಿಗಳಿಗೆ ಸಮ್ಮತವಿದ್ದರೆ, ಅವರೊಡನೆ ಹೊಸ ಒಡಂಬಡಿಕೆಯನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳತಕ್ಕದ್ದು; ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಯುದ್ಧ ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು; ಎಂಬ ಬಗ್ಗೆ ಆ ಗಾಡರ್ಡನಿಗೆ ಕಲಕತ್ತೆಯ ಕೌನ್ಸಿಲಿನವರು ಸಂಪೂರ್ಣ ಅಧಿಕಾರ ಕೊಟ್ಟು ಕಳಿಸಿದ್ದರು. ಪೇಶ್ವೆಯ ಕಾರಭಾರಿಗಳು ವಡಗಾವದ ಒಪ್ಪಂದವನ್ನು ರದ್ದುಪಡಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಒಪ್ಪಲಿಲ್ಲ. ಕರ್ನಾಟಕ ಗಾಡರ್ಡನು ಬುಂದೇಲಖಂಡದೊಳಗಿಂದ ಹಾಯ್ದು ಮೊದಲು ಸುರತಿಗೆ ಬಂದನು. ಅಲ್ಲಿಂದ ಅವನು ಡೆಹಲಿಯಿಗೆ ಬಂದು, ಗಾಯಕ ವಾಡನೊಡನೆ ಗುಜರಾಠದ ಪಾಲು ಮಾಡುವ ವಿಷಯದ ಒಪ್ಪಂದವನ್ನು ಗೊತ್ತುಮಾಡಿ, ಅಹಮ್ಮದಾಬಾದದ ಮೇಲೆ ಸಾಗಿಬಂದನು. ಅಹಮ್ಮದಾಬಾದವನ್ನು ಪೇಶ್ವೆಯರ ಕೈಯಿಂದ ಕಸಕೊಂಡು ಅದನ್ನು ಅವನು ಆ ಹೊಸ ಒಪ್ಪಂದದಂತೆ ಫತ್ತೇಸಿಂಗನಿಗೆ ಒಪ್ಪಿಸಬೇಕಾಗಿತ್ತು. ಆದರಿಂದ ಅವನು ಅಹಮ್ಮದಾಬಾದಿಗೆ ಮುತ್ತಿಗೆ ಹಾಕಿ ಹಾಗು ದಾಳಿ ಮಾಡಿ, ಅದನ್ನು ಹಸ್ತಗತ ಮಾಡಿಕೊಂಡನು.

ಇಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಸಿಂಧೆ-ಹೋಳಕರರು ೪೦ ಸಾವಿರ ದಂಡಿನೊಡನೆ ತನ್ನ ಮೇಲೆ ಸಾಗಿ ಬರುತ್ತಿರುವರೆಂಬ ಸುದ್ದಿ ಹತ್ತಲು, ಅವನು ಕೂಡಲೆ ಬಡೋದೆಯ ಮೇಲೆ ಸಾಗಿ ಹೋದನು. ಗಾಡರ್ಡನು ಬರುತ್ತಿರುವನೆಂಬುದು ತಿಳಿದ ಕೂಡಲೆ, ಸಿಂಧೆಯು ತನ್ನಲ್ಲಿ ವಡಗಾವದಲ್ಲಿ ಅಡವಾಗಿರಿಸಿದ್ದ ಇಂಗ್ಲಿಷ್ ಅಧಿಕಾರಿಗಳನ್ನು ತಮ್ಮ ವಕೀಲನೊಡನೆ ಅವನ ಕಡೆಗೆ ಕಳಿಸಿ, “ಈ ಮೊದಲು ಗೊತ್ತಾದ ಮೇರೆಗೆ ರಾಘೋಬನು ಪೇಶ್ವೆಪಟ್ಟದ ಮೇಲಿನ ತನ್ನ ಹಕ್ಕನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಕೊಡಬೇಕು; ಆದರೂ ಆತನ ಮಗನಾದ ಬಾಜೀರಾಯನನ್ನು ಪೇಶ್ವೆಯರ ದಿವಾಣನೆಂದು ನೇಮಿಸಿ, ಎಲ್ಲ ಕಾರಭಾರವನ್ನು ತಮ್ಮ ಸ್ವಾಧೀನ ಪಡಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಸಮ್ಮತಿಸಿದರೆ, ತಾವು ವಡಗಾವದ ಒಪ್ಪಂದದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಕಡಿಮೆ ಮಾಡುವ ಬಗ್ಗೆ ವಿಚಾರಮಾಡುವೆವು.” ಎಂದು ಹೇಳಿ ಕಳಿಸಿದನು; ಆದರೆ ಗಾಡರ್ಡನು ಅದಕ್ಕೆ ಸಮ್ಮತಿಸದಾಗಲು, ಉಭಯ ಪಕ್ಷದವರೂ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ತತ್ತರರಾದರು. ಗಾಡರ್ಡನು ಆಗ ಸಿಂಧೆ-ಹೋಳಕರರ ಮೇಲೆ ಸಾಗಿ ಹೋಗದೆ, ಮೊದಲು ವಸಯಿಯ ಬಂದೋಬಸ್ತನ್ನು ಚನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವದೇ ಅವಶ್ಯಕವೆಂದು ಮುಂಬಯಿಯವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಾಗಿತ್ತು; ಆದರೆ ಗಾಡರ್ಡನು ಅವರ ಆ ಸಲಹೆಯನ್ನು ಕೇಳದೆ, ಕರ್ನಾಟಕ ಹಾರ್ಟಲೆ ಎಂಬವನನ್ನು ಅವನ ಕೈಕಳಗಿನ ಮುಂಬಯಿಯ ಸೈನ್ಯದೊಡನೆ ವಸಯಿಗೆ ಕಳಿಸಿದನು; ಮತ್ತು ಮಳೆಗಾಲವು ಸಮಾಪಿಸಿದ್ದರಿಂದ, ಸ್ವಂತದ ದಂಡಿನ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಮಾಡಿ, ತಾನು ತನ್ನ ಛಾವಡೆಯಲ್ಲಿರ ಹತ್ತಿದನು. ಮಳೆಗಾಲ ಸಮಾಪಿಸಿದ್ದರಿಂದ ದಂಡಿನ ಚಲನವಲನವು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಆಗಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲೆಂದು ತಿಳಿದು, ಸಿಂಧೆ-ಹೋಳಕರರು ತಂತಮ್ಮ ಪ್ರಾಂತಗಳಿಗೆ ಹೊರಟು ಹೋದರು. ಇದೇ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಹೈದರ ಅಲ್ಲಿಯು ತನ್ನ ೬೦ ಸಾವಿರ ದಂಡಿನೊಡನೆ

ಕರ್ನಾಟಕದ ಮೇಲೆ ದಾಳಿಯನ್ನು ಕೈರುವನೆಂಬ ವರ್ತಮಾನ ಬಂದಿತು; ಅದರಿಂದ ಪುಣೆಯ ಕಡೆಯ ಕೆಲಸವನ್ನು ತೀವ್ರ ಮುಗಿಸಬೇಕೆಂದು ಗಾಡರ್ಡ್‌ನಿಗೆ ಕಲಕತ್ತೆಯಿಂದ ಬರೆದು ಬಂತು. ಅದೇ ವರ್ಷದ ಡಿಸೆಂಬರ್‌ನಲ್ಲಿ ಅವನು ವಸಯಿಯನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿದನು; ಹಾಗೂ ಅವೇ ಹುರುಪಿನಿಂದ ಪುಣೆಯ ಮೇಲೆ ಸಾಗಿ ಹೋಗಲಿಕ್ಕೈದು. ಆತನು ೧೭೮೦ ನೇ ಫೆಬ್ರವರಿಯಲ್ಲಿ ಬೋರಘಟ್ಟಕ್ಕೆ ಬಂದು ತಲುಪಿದನು; ಆದರೆ ತಾನು ಹೀಗೆಯೇ ಮುಂದೆ ಸಾಗಿ ಹೋದರೆ ಧಕ್ಕೆ ತಿನ್ನಬೇಕಾಗುವದೆಂಬದು ಅವನಿಗೆ ಹೊಳೆಯಿತು.

ಇತ್ತ ಮುಂಬಯಿಯವರಾದರೂ ನೀವು ಕಲ್ಯಾಣಕ್ಕೆ ಹಿಂತಿರುಗಿ, ಮಳೆಗಾಲದ ದಂಡಿನ ಭಾವಣಿಯನ್ನು ಮುದ್ದ ಮುಂಬಯಿಯಲ್ಲೇ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಆತನಿಗೆ ಆಗ್ರಹಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಸೂಚಿಸಿದರು; ಆದ್ದರಿಂದ ಆತನು ತನ್ನ ದಂಡಿನ ಮುಖವನ್ನು ತಿರುಗಿಸಿ ಕಲ್ಯಾಣದ ದಾರಿಯನ್ನು ಹಿಡಿದನು; ಆದರೆ ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಮರಾಟರ ಸೈನ್ಯವು ಅವನನ್ನು ಮುತ್ತಿ ಹಣ್ಣು-ಹಣ್ಣು ಮಾಡಿತು. ಆ ಮುತ್ತಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಹರಿ ಪಂತನೂ ಪರಶುರಾಮಭಾವುಪೂ ಪ್ರಮುಖರಾಗಿದ್ದರು. ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಆಗ ಪುಣೆಯ ಮೇಲಿನ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಸ್ವಾರಿಯ ಸಂಕಟವು ನಿವಾರಣವಾಯಿತು. ಎದುರಿಗೆ ಮರಾಟರ ದೊಡ್ಡ ಸೈನ್ಯವಿದ್ದರೂ, ಗಾಡರ್ಡ್‌ನು ಘಟ್ಟದ ವರೆಗೆ ಸಾಗಿಬಂದನೆಂಬದನ್ನು ಕೇಳಿ, ಪುಣೇ ಪಟ್ಟಣದೊಳಗಿನ ಜನರ ಹಾಹಾರಿತ್ತು! ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಬಂದು ಇನ್ನು ಪುಣೆಯನ್ನು ಬಂಡಿತವಾಗಿಯೇ ಮುತ್ತುವರೆಂದು ತಿಳಿದು, ಪುಣೆಯ ನಾಗರಿಕರು ಓಡಿ ಹೋಗಹತ್ತಿದ್ದರು! ಅವರೆ ಕಡೆಗೆ ಹಾಗೆ ಆಗದೆ ಮೇಲೆ ವಿವರಿಸಿದಂತೆ ಗಾಡರ್ಡ್‌ನು ಮರಳಿ ಹೋಗಬೇಕಾಯಿತು. ತಾ|| ೧೭, ೨೬, ೨೯ನೇ ಮಾರ್ಚ್ ಹಾಗೂ ೨೦ ಮತ್ತು ೨೧ನೇ ಏಪ್ರಿಲ್ ಈ ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಉಭಯ ಪಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡ ಕಾಳಗಗಳಾಗಿ, ಇಂಗ್ಲಿಷರ ದಂಡು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ನಾಶಹೊಂದಿತು; ಮುಂಬಯಿಯಿಂದ ಧನ-ಧಾನ್ಯಗಳು ಬರುವದು ಬಹು ಕಠಿಣವಾಯಿತು; ಆದರೂ ಗಾಡರ್ಡ್‌ನು ಬಹಳ ಕುತ್ತುಗಳನ್ನು ದಾಟಿ ಕಡೆಗೆ ಸನವೇಲಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ತಲುಪಿದನು.

ಇತ್ತ ಇದೇ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಉತ್ತರಹಿಂದುಸ್ತಾನದಲ್ಲಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೂ ಸಿಂದೆಗೂ ಯುದ್ಧ ನಡೆದಿತ್ತು. ಮಾರ್ಚ್ ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಕರ್ನಾಟಕ ಕ್ಯಾಮ್ಪ್ ಮತ್ತು ಕರ್ನಾಟಕ ಮೂರರೊಡನೆ ಸಿಂದೆನ ದಂಡಿನ ಎಷ್ಟೋ ಸಣ್ಣ-ಪುಟ್ಟ ಕಾಳಗಗಳಾದವು ಆ ಕಾಳಗಗಳಲ್ಲಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರೇ ಅಲ್ಪ ಸ್ವಲ್ಪ ವಿಜಯಗಳಾಗಿದ್ದರು; ಆದರೂ ಸಿಂದೆಯು ಇನ್ನೂ ಅವರಿಗೆದುರಾಗಿ ತನ್ನ ಭಾವಣೆಯನ್ನು ಟ್ಟುಕೊಂಡು ನಿಂತೇ ಇದ್ದನು; ಆದರೆ ಇತ್ತ ಹೈದರನು ತಲೆಯೆತ್ತಿದ್ದರಿಂದ, ಇಂಗ್ಲಿ-ಮರಾಟರ ಯುದ್ಧವು ಮೆಲ್ಲ ಮೆಲ್ಲನೆ ಶಿಥಿಲವಾಗುತ್ತಿತು. ಇಡಿ ಹುಡುಸ್ತಾನದ ತುಂಬ ಇಂಗ್ಲಿಷರೊಡನೆ ಒಮ್ಮೆಲೆ ಯುದ್ಧಕೂಡಬೇಕೆಂದು ನಿಜಾಮಅಲ್ಲಿ, ಛೋಸಲೆ, ಹೈದರಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಮರಾಟರು ಇವರೆಲ್ಲರಲ್ಲಿಯೂ ಗೊತ್ತಾಗಿದ್ದರೂ, ನಿಜಾಮನು ಏನೂ ಗೊಂದಲ

ವೆಬ್ಬಸದೆ ಸುಮ್ಮನಿದ್ದನು. ಭೋಸಲೆಯು ಬಂಗಾಲದ ಮೇಲೆ ಸ್ವಾರಿಮಾಡುವ ಮಿಷ ಮಾಡಿ, ಕಡೆಗೆ ತನ್ನಷ್ಟಕ್ಕೆ ತಾನು ಸ್ವಾರ್ಥಸಾಧಕತೆಯ ಒಪ್ಪಂದವನ್ನು ಇಂಗ್ಲಿಷ ರೊಡನೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡನು. ಇನ್ನುಳಿದ ಮರಾಟರೂ ಹೈದರನೂ ಮಾತ್ರ ಇಂಗ್ಲಿಷ ರೊಡನೆ ಕಾದುತ್ತ ನಿಂತರು. ಇವರಲ್ಲಿ ಮರಾಟರೊಡನೆ ಕಾದಿ ಸೋತು, ರಾಘೋ ಬನ ಪಕ್ಷಬಿಟ್ಟು ಒಡಂಬಡಿಕೆಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾದ್ದರಿಂದ, ಮರಾಟರಿಗೂ ಇಂಗ್ಲಿಷ ರಿಗೂ ಇದ್ದ ವೈರವು ಅರ್ಧಮರ್ಧ ಕಡಿಮೆಯಾಗಿತ್ತು; ಆದರೆ ರಾಘೋಬನು ಉತ್ತರ ಹಿಂದುಸ್ತಾನಕ್ಕೆ ತಿರುಗಿ ಹೋಗುವಾಗ ೧೭೭೯ರ ಜೂನ್ ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಸಿಂಧಿಯ ಸರ ದಾರನಾದ ಹರಿ ಬಾಬಾಜಿಯನ್ನು ಕೊಂದು, ಅವನ ಛಾವಣಿಯನ್ನು ಸುಲಿದು, ಸುರತಿಗೆ ಹೋಗಿ ಗಾಡರ್ಡನನ್ನು ಕೂಡಿಕೊಂಡನು; ಮತ್ತು ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಅವನಿಗೆ ತಿಂಗಳಿಗೆ ೫೦೦೦ ರೂ ಗಳ ನೇಮಣೂಕೆ ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟು ಅವನನ್ನು ತಮ್ಮ ಆಶ್ರಯದಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡರು ಇದರಿಂದಲೇ ಗಾಡರ್ಡನು ಪುಣೆಯ ಕಾರಭಾರಿಗಳ ಕೂಡ ನಡೆದ ಒಪ್ಪಂದದ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಅಲ್ಲಗಳೆದನು. ಸಾಷ್ಟಿಯನ್ನೂ ರಾಘೋಬ ನನ್ನೂ ಮೊದಲು ನಮ್ಮ ಸ್ವಾಧೀನಪಡಿಸಿರಿ; ಅಂದರೆ ಆ ಮೇಲೆ ಒಪ್ಪಂದದ ಮಾತು ಮಾತಾಡೋಣ, ಎಂದು ಅವನು ಉತ್ತರವಿತ್ತದ್ದರಿಂದ, ಮತ್ತೆ ಮರಾಟರಿಗೂ ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೂ ಯುದ್ಧವು ಪ್ರಾರಂಭವಾಯಿತು; ಆದರೆ ಮೇಲೆ ವಿವರಿಸಿದಂತೆ ಯಾವ ಪಕ್ಷಕ್ಕೂ ನಿರ್ಣಯಾತ್ಮಕವಾದ ಯಶವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗದೆ, ದಿನದಿನಕ್ಕೆ ಉಭಯತ ರಲ್ಲೂ ಸಡಿಲು ಹುಟ್ಟಿ, ಹಲವು ಶಿಸಳುಗಳುಂಟಾಗಹತ್ತಿದವು ಇಂಥ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಹೈದರ ನೊಬ್ಬನೇ ದಾಳಿಯಿಕ್ಕಿ, ಇಂಗ್ಲಿಷರನ್ನು ಸೋಲಿಸಿ, ಅರ್ಕಾಟನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡ ನಿಷ್ಫೇ ಅಲ್ಲ; “ಮದ್ರಾಸದ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಅಂಚೆಕೆಯುಳಿಯದ್ದರಿಂದ, ನಾನು ಇನ್ನು ನನ್ನ ದೊಡ್ಡ ಡಂಡಿನೊಡನೆ ಮುಂಬಯಿಯ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಕಾದಲಿಕ್ಕೆ ನಿಮಗೆ ಸಹಾಯ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಬರತಕ್ಕವನಿರುತ್ತೇನೆ” ಎಂದು ಅವನು ಪುಣೆಯ ಕಾರಭಾರಿ ಗಳಿಗೆ ಹೇಳಿಕಳಿಸಿದನು!

ಇದನ್ನೆಲ್ಲ ಪರ್ಯಾಲೋಚಿಸಿ, ಮರಾಟರ ಕೂಡ ಕಾದುವದನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಿ, ರಾಘೋ ಬನ ಪಕ್ಷವನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಕೊಟ್ಟರೂ ಚಿಂತೆಯಿಲ್ಲ; ಆದರೆ ಈಗ ಹೈದರನನ್ನು ತಲೆ ಭಾರವಾಗಗೊಡಕೂಡದೆಂದು ಯೋಚಿಸಿ, ಕಲ್ಕತ್ತೆ-ಮದ್ರಾಸ-ಮುಂಬಯಿ ಹೀಗೆ ಮೂರೂ ಕಡೆಯ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಪುಣೆಯ ಪೇಶ್ವೆಯರ ಕಡೆಗೆ ಒಕ್ಕೇ ಆಸ್ಥೆಯಿಂದ ಒಪ್ಪಂದದ ಸಂಧಾನವನ್ನು ನಡೆಸಿದರು. ನಾಗಪುರದ ಭೋಸಲೆಯೂ ಇಂಗ್ಲಿಷ ರೊಡನೆ ಬೆರೆತು, ಅವರ ವತಿಯಿಂದ ಮಧ್ಯಸ್ಥಿಕೆ ನಡೆಸಿದನು. ಕಾರಭಾರಿಗಳೊಡನೆ ಒಡಂಬಡಿಕೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಮಹದಾಜಿ ಸಿಂಧಿಯಂಥ ಬೇರೆ ದೊಡ್ಡ ಮನುಷ್ಯನಿಲ್ಲವೆಂಬದು ಅಂದಿನವರೆಗಿನ ಅನುಭವದಿಂದ ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ಖಾತ್ರಿ ಯೇ ಆಗಿತ್ತು. ಅದರಿಂದ ಅವರು ಉಳಿದ ಎಲ್ಲ ಪ್ರಯತ್ನಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು, ಸಿಂಧಿ ಯೊಡನೆಯೇ ಒಕ್ಕೇ ಆಸ್ಥೆಯಿಂದ ಮಾತು-ಕಥೆಗೆ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದರು. ಅದರಿಂದ

ಸಿಂದಿಯ ಪ್ರದೇಶದೊಳಗಿನ ಹಾಗು ಮಳವ ಪ್ರಾಂತದೊಳಗಿನ ತಮ್ಮ ದಾಳಿಗಳನ್ನು ಅವರು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿಯೇ ನಿಲ್ಲಿಸಬೇಕಾಯಿತು. ಪ್ರಸ್ತುತದ ಯುದ್ಧವನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಿ, ಸಿಂಧಿಯನ್ನು ಒಪ್ಪಂದದ ಮಾತು-ಕಥೆಗಳಿಗೆ ಕೂಡಲೆ ಹೋಗಗೊಡಬೇಕೆಂದು ಕಲ್ಕತ್ತೆಯ ವರಿಷ್ಠ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಕರ್ನಾಟ ಮೂರನಿಗೆ ಹೇಳಿಕಳುಹಿಸಿದರು. ಆಗ ಆ ಸಾಹೇಬನು ತನ್ನ ದಂಡಿನೊಡನೆ ಯಮುನಾನದಿಯನ್ನು ದಾಟಿ ಹಿಂದಿರುಗಿದನು. ೧೭೮೧ರ ಡಿಸೆಂಬರದಲ್ಲಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಕಡೆಯ ಮಿಷ್ವರ ಡೆವ್ಡ್ ಅಂಡರಸನ್ನು ಮತ್ತು ಮಹದಾಜಿಸಿದೆ ಇವರ ವಿದ್ಯಮಾನದಲ್ಲಿ ಒಪ್ಪಂದದ ಮಾತುಗಳು ಪ್ರಾರಂಭವಾದವು; ಮತ್ತು ಕಡೆಗೆ ೧೭೮೨ರ ಮೇ ತಿಂಗಳ ೭ನೇ ತಾರೀಖಿಗೆ ಸಾಲ್ಟಾಯೊ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೂ ಪೇಶ್ವೆಯರಿಗೂ ಒಪ್ಪಂದವಾಯಿತು. ಪುರಂದರದ ಒಡಂಬಡಿಕೆಯ ನಂತರ ಗೆದ್ದುಕೊಂಡ ಪೇಶ್ವೆಯರ ಎಲ್ಲ ನಾಡುಗಳನ್ನು ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಪೇಶ್ವೆಯರಿಗೆ ಬಿಟ್ಟುಕೊಡಬೇಕು; ಮತ್ತು ಹೈದರಾಬಾದ್ ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಂದ ಸೆಳೆಕೊಂಡ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಪೇಶ್ವೆಯರು ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ಕೊಡಿಸಬೇಕು. ಇಂಗ್ಲಿಷ ಮತ್ತು ಪೋರ್ಚುಗೀಜ ಇವೆರಡು ರಾಷ್ಟ್ರಗಳ ಜನರ ಹೊರತು ಮಿಕ್ಕ ಯಾವ ಯುರೋಪಿಯನ್ ರಾಷ್ಟ್ರದ ಜನರನ್ನೂ ಪೇಶ್ವೆಯರು ತಮ್ಮ ನಾಡಿನಲ್ಲಿರಗೊಡಬಾರದು. ಸಿಂದಿಯ ಕಾಮಗಿರಿಯ ಬಗ್ಗೆ ಹಾಗು ಒಪ್ಪಂದ ಪಾಲಿಸುವ ಜಾಮೀನಿನ ಬಗ್ಗೆ ಅವನಿಗೆ ಭಂಡೋಜವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು. ಇಂಗ್ಲಿಷರು ರಾಘೋಬನ ಪಕ್ಷವನ್ನು ಕಾಯಮವಾಗಿ ಬಿಟ್ಟುಬಿಡಬೇಕು. ರಾಘೋಬನು ತಿಂಗಳಿಗೆ ೨೫ ಸಾವಿರ ರೋಲು ನೇಮಣಾಕಿ ತಕ್ಕೊಂಡು ಗೋದಾತೀರದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಇಚ್ಛೆಗೆ ಒಂದ ಊರಲ್ಲಿ ಇರಬೇಕು, ಹೀಗೆಂದು ಆ ಸಾಲ್ಟಾಯೊ ಒಪ್ಪಂದದ ಶರ್ತುಗಳಿದ್ದವು. ಆ ಒಪ್ಪಂದದ ಕಾಗದದ ಮೇಲೆ ತಾ||೨-೨-೧೭೮೨ರ ವರೆಗೆ ಪೇಶ್ವೆಯರ ಸಹಿಯಾಗಿದ್ದಿಲ್ಲ, ಆದರೆ ಈ ಮಧ್ಯೆ ಹೈದರಾಬಾದ್ ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ತೀರಿಕೊಂಡ ಸುದ್ದಿಯು ಬರಲು, ಇನ್ನು ಹೆಚ್ಚು ಜಗ್ಗಿ ಹಿಡಿಯುವದರಲ್ಲಿ ಅರ್ಥವಿಲ್ಲೆಂದು ಪೇಶ್ವೆಯರು ತಿಳಿದಿರಬಹುದು. ೧೭೮೪ನೇ ಫೆಬ್ರವರಿ ತಿಂಗಳ ೧೦ನೇ ತಾರೀಖಿಗೆ ಪುಣೆಯಲ್ಲಿ ಪೇಶ್ವೆ ಸವಾಯಿ ಮಾಧವರಾಯನ ಲಗ್ನವು ಒಳ್ಳೆ ವಿಜೃಂಭಣೆಯಿಂದ ನೆರವೇರಿತು. ಆ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಶ್ರೀಮಂತ ಭಕ್ತಪತಿ ಮಹಾರಾಜರೂ ಎಲ್ಲ ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ಸರದಾರರೂ ಆ ಸಮಾರಂಭಕ್ಕಾಗಿ ಪುಣೆಗೆ ಬಂದಿದ್ದರು. ಆ ಆನಂದೋತ್ಸವಕ್ಕೆ ಸಾಲ್ಟಾಯೊ ಒಪ್ಪಂದದಿಂದ ಮತ್ತಿಷ್ಟು ಕಳೆಯೇರಿತು.

ಸಾಲ್ಟಾಯಿಯ ಒಡಂಬಡಿಕೆಯಾದ ಬಳಿಕ ಸಹ ರಾಘೋಬನು ಪೇಶ್ವೆಯ ಕಾರಭಾರಗಳ ಸ್ವಾಧೀನವಾಗಲಿಕ್ಕೆ ಮೊದಮೊದಲು ಒಪ್ಪಲಿಲ್ಲ; ಆದರೆ ಆ ಒಪ್ಪಂದದ ನಂತರ ಅವನನ್ನು ತಮ್ಮ ನಾಡಿನಲ್ಲಿರಗೊಡುವದೂ, ಅವನ ನೇಮಣಾಕಿಯನ್ನು ನಡೆಸುವದೂ ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ಶಕ್ಯವಿರಲಿಲ್ಲ. ಅದು ವರೆಗೆ ತಮ್ಮ ರಾಜಕಾರಣಕ್ಕೆ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಸಹಾಯಕನಾದ ಆ ತಮ್ಮ ಪರಮ ಸ್ನೇಹಿತನಿಗೆ “ನೀವು ಇನ್ನು

ನಮ್ಮ ಸುರತದಿಂದ ಹೊರಟು ಹೋಗಲೇಬೇಕೆ”ಂಬ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಸೂಚನೆಯನ್ನು ಕೊಡುವ ಪ್ರಸಂಗವು ಆ ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಯಿತು! “ನೀವು ಪುಣೆಯ ಕಾರ ಭಾರಿಗಳ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿಲಿಕ್ಕೆ ಒಪ್ಪದಿದ್ದರೆ, ನಾನು ನನ್ನ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ನಿಮಗೆ ಇಂಟು ಕೊಡುತ್ತೇನೆ”ಂದು ಸಿಂವೆಯು ಅವನಿಗೆ ಬರೆದು ಕಳಿಸಿದ್ದನು; ಆದರೂ ರಾಘೋಬನು ಗೋದಾತೀರದಲ್ಲಿಯೇ ಅಷ್ಟಿ ಕ ಮಾಡುತ್ತ ಕಾಲಹರಣ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿ, ಪರಶುರಾಮ ಭಾವು, ಹರಿಸಂತ ಫತಕೆ ಮತ್ತು ತುಕೋಜಿ ಪೋಳಕರ ಇವರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದ ಲೇಖಿ ಆಶ್ವಾಸನಗಳನ್ನೂ, ಭಂಡಾರ-ಪತ್ರಿ ಮುಂತಾದವು ಗಳನ್ನು ಮುಟ್ಟಿ ಆಣೆ-ಚೂರಿಗಳನ್ನೂ ಮಾಡಿಸಿಕೊಂಡ ನಂತರ, ತಾಪೀನದಿಯ ದಂಡೆಗುಂಟ ಖಾನಸೇಶಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ, ಅಲ್ಲಿಂದ ಗೋದಾತೀರದ ಕೋಪರಗಾಂವ ಎಂಬಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಿ ನಿಂತುಕೊಂಡನು; ಆದರೆ ಇಷ್ಟ ಪರಿಶ್ರಮದಿಂದಲೂ, ಅವಮಾನ ದಿಂದಲೂ ಸಂಪಾದಿಸಿದ ಆ ನೇಮಣೂಕೆಯನ್ನು ಉಪಭೋಗಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಅವನು ಮುಂದೆ ಹೆಚ್ಚು ದಿನ ಬಾಳಲಿಲ್ಲ ಕೋಪರಗಾಂವಿಗೆ ಬಂದಿರಹತ್ತಿದ ಬಳಿಕ ನವಂ ಬರ ತಿಂಗಳಿಂದಲೇ ಆತನ ದೇಹದ ಸ್ವಾಸ್ಥ್ಯವು ನಷ್ಟವಾಯಿತು; ಹಾಗು ತಾ|| ೧|| ನೇ ಡಿಸೆಂಬರ ೧೭೮೩ರಲ್ಲಿ ಆತನು ತೀರಿಕೊಂಡನು. ಆ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಆತನ ದತ್ತಕ ಮಗ ನಾದ ಅಮೃತರಾಯನೂ, ೭೮ರಲ್ಲಿ ಧಾರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ್ದ ಆತನ ಔರಸ(ಹೊಟ್ಟೆಯ) ಮಗನಾದ ಬಾಜೀರಾಯನೂ ಹಾಜರಿದ್ದರಲ್ಲದೆ, ಚಿಮಣಾಜಿ ಅಪ್ಪಾ ಎಂಬ ಆತನ ಎಸಡನೇ ಔರಸ ಮಗನು; ಆಗಲೇ ತಿಂಗಳ ಗರ್ಭಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿದ್ದನು!

ಮುಂದೆ ಎರಡು ವರ್ಷಗಳ ವರೆಗೆ ಪುಣೆಯ ಕಾರಭಾರಿಗಳು ಸ್ವಸ್ಥತೆಯಲ್ಲಿ ಕಾಲ ಕಳೆದರ. ಆಗ ಇವರೊಡನೆ ವೈರ ತಾಳಲಿಕ್ಕೆ ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ನೆವವೇ ಉಂಟಾಗ ಲಿಲ್ಲ. ಕಾರಣ ಹೈದರ ಅಲ್ಲಿಯು ಸುಯಲು, ಆತನ ಮಗನಾದ ಪ್ರಚಂಡ ಟೀಪುವು ತನ್ನ ತಂದೆಯಂತೆ ಇಂಗ್ಲಿಷರೊಡನೆ ಹಗೆತನದಿಂದಲೇ ನಡೆಯಹತ್ತಿದನು. ನೋಡ ಮೊದಲು ಇಂಗ್ಲಿಷರ. ಆತನ ಎಷ್ಟೋ ತಾಣ್ಯಗಳನ್ನು ಗೆದ್ದುಕೊಂಡರು; ಆದರೆ ಒಂದು ಲಕ್ಷ ದಂಡು ಹಾಗು ತೋಫಖಾನೆಯೊಡನೆ ಟೀಪುವು ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಮೇಲೆ ಸಾಗಿ ಹೋಗಿ, ಚಾನೇವಾರಿ ೧೭೮೪ರ ವರೆಗೆ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಗೆದ್ದುಕೊಂಡ ಸಮುದ್ರದಂಡೆಯ ವರೆಗಿನ ಬಹುತರ ಎಲ್ಲ ಪ್ರದೇಶವನ್ನೂ ಮರಳಿ ತನ್ನ ಹಸ್ತಗತ ಮಾಡಿಕೊಂಡನು

ಸಾಲ್ವಾಯೊ ಒಪ್ಪಂದವಾದ ಮೂರು ವರ್ಷಗಳ ಮೇಲೆ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ತಮ್ಮ ವಕೀಲನನ್ನು ಪುಣೆಯ ದರ್ಬಾರದಲ್ಲಿ ಕಾಯಮವಾಗಿಡಬೇಕೆಂದು ವಿಚಾರ ಮಾಡ ಹತ್ತಿದರು. ಈ ಕೆಲಸವು ಆಗಬೇಕಾದರೆ ಶಿಂದೆಯ ಮಧ್ಯಸ್ಥಿಕೆಯಿಂದಲೇ ಆಗ ಬಹುದೆಂದೂ ಅದರ ಹೊರತು ಆಗಲಾರದೆಂದೂ ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ಅನಿಸುತ್ತಿದ್ದದರಿಂದ, ಅವರು ತಮ್ಮ ಆ ಮಾತನ್ನು ಶಿಂದೆಗೆ ತಿಳಿಸಿದರು. ಪೇಶ್ವೇ ದರ್ಬಾರದ ಭಾವೀ ವಕೀಲನಾದ ಮಿಸ್ಟರ ಚಾರ್ಲಸ ಮ್ಯಾಲೆಟಿನೆಂಬುವನು ತಾ|| ೧೮|| ನೇ ಮಾರ್ಚ್ ೧೭೮೫ಕ್ಕೆ ಸುರತದಿಂದ ಹೊರಟು, ಉಜ್ಜಿನಿ-ಗ್ವಾಲ್ಡೀರಗಳ ಮೇಲೆ ಡಾಯ್ಡು ಆಗ್ರಾ

ಕೈ ಹೋಗಿ, ಅಲ್ಲಿಂದ ಮಧುರಗೆ ತಲುಪಿ ಶಿಂಧೆಯ ಭಿಟ್ಟು ತಕ್ಕೊಂಡನು. ಅದೇ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಮೊಗಲ ಬಾದಶಹನಾದ ಶಹಾಜಲಮ್ತನೂ ಬಂದಿದ್ದನು. ಮ್ಯಾಲೆಟನು ಅವನಿಗೂ ಭೇಟಿಯಾದನು; ಆದರೆ ಉಡುಗರೆ ಮತ್ತು ನಜರಾಣಿ ಇವುಗಳ ಕೊಡ-ಕೊಳ್ಳಿಯ ಹೊರತು, ಮೊಗಲ ಬಾದಶಹನೊಡನೆ ಅವನ ಅನ್ಯ ಕರ್ತವ್ಯವಿರಲಿಲ್ಲ. ಯಾಕಂದರೆ, ಆಗ ಎಲ್ಲ ಬಾದಶಾಹೀ ಸತ್ತಿಯು ಶಿಂಧೆಯ ಹಸ್ತಗತವಾಗಿ ಬಿಟ್ಟಿತ್ತು. ಶಿಂಧೆಯೊಡನೆ ಅವ ಭಿಟ್ಟಿಯಿಂದ ಪುಣೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿತವಾಗಬೇಕಾಗಿದ್ದ ವಕಾಲತಿಯ ಕೆಲಸವು ಕೊನೆಗಾಣಲಿಲ್ಲ. ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಕಡೆಯ ವಕೀಲನು ಪುಣೆಯಲ್ಲಿರುವದು ಶಿಂಧೆಗೆ ಸಮ್ಮತವಾಗಿರಲಿಲ್ಲ; ಆದರೆ ಮುಂಬಯಿಯ ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ಅದು ಇಷ್ಟವಾಗಿತ್ತು. ತನ್ನ ದರಬಾರದಲ್ಲಿ ಕಲಕತ್ತೆಯ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ವಕೀಲನು ಈ ಮೊದಲೇ ಇರಹತ್ತಿದ್ದು, ಮತ್ತೆ ಪುಣೆಯಲ್ಲಿ ಇನ್ನೊಬ್ಬ ಇಂಗ್ಲಿಷ ವಕೀಲನನ್ನಿರಿಸಿಕೊಂಡು, ಇಂಗ್ಲಿಷರೊಡನೆ ನಡೆಯುವ ವ್ಯವಹಾರವನ್ನು ದ್ವಿಮುಖವಾಗಗೊಡಬೇಕೆಂಬ ಮಾತು ಶಿಂಧೆಗೆ ಸೇರುವಂತಹದಿರಲಿಲ್ಲ. ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಕೆಲಸಗಳ ಕೊನೆಯ ನಿರ್ಣಯವು ಪೇಶ್ವೆಯ ದರಬಾರದಲ್ಲಿ, ಪುಣೆಯಲ್ಲೇ ಆಗತಕ್ಕದ್ದು; ಹೀಗಿದ್ದು ಇಂಗ್ಲಿಷರ ವಕೀಲನು ಮಾತ್ರ ಪುಣೆಯಿಂದ ನೂರಾರು ಮೈಲುಗಳ ದೂರದಲ್ಲಿ? ಇಂಗ್ಲಿಷರ ವಕೀಲನು ಪುಣೆಯಲ್ಲಿರದೆ, ಶಿಂಧೆಯ ದರಬಾರದಲ್ಲಿರುವದು ಪೇಶ್ವೆಯರಿಗೂ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಪ್ರಿಯಕರವಾಗಿರಲಿಲ್ಲ. ಶಿಂಧೆಯು ಇದೇಕಾಲಕ್ಕೆ ದಿಲ್ಲಿ ಬಾದಶಹನಿಂದ ಪೇಶ್ವೆಯರ ಹೆಸರಿಗೆ ವಕೀಲ ಉಲ್ ಮುತಲಕಿಯ ಸನದುಗಳನ್ನು ಪಡೆದ ಮೂಲಕ, ಈ ದುತಂತ್ರೀ ದುಹೇರೀ ಕಾರಭಾರವು ಮತ್ತಷ್ಟು ತೊಡಕಿನ ವಿಷಯವಾಯಿತು. ಪುಣೆಯ ದರ್ಬಾರದಲ್ಲಿ ಮುಂಬಯಿಯ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ವಕೀಲನನ್ನಿಡುವದಕ್ಕೆ ಮಹದಾಜಿ ಶಿಂಧೆಯು ಪ್ರತಿಕೂಲನಾಗಿದ್ದನು; ಹಾಗೂ ಶಿಂಧೆಯ ದರ್ಬಾರದಲ್ಲಿ ಕಲ್ಕತ್ತೆಯ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ವಕೀಲನಿದ್ದದರಿಂದ ಮಹದಾಜಿಯ ಮನಸ್ಸು ಮುರಿದು, ಮುಂಬಯಿಯವರ ಸೂಚನೆಯಂತೆ ನಡೆಯಲಿಕ್ಕೆ ಕಲ್ಕತ್ತೆಯವರೂ ಒಪ್ಪದಾರರು. ಹೊಸದಾಗಿ ಸಂಪಾದಿಸಿದ ಬಾದಶಾಹೀ ಸನದಿನ ಬಲದಿಂದ ಶಿಂಧೆಯು ಬಂಗಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ವಶದೊಳಗಿನ ಬಾದಶಾಹೀ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಚೌಧಾಯಿ ಕರವಸೂಲ ಮಾಡುವ ಹಕ್ಕು ತನಗಿದೆಯೆಂದು ಅನ್ನಹತ್ತಿದನು. ಈ ಮೂಲಕ ಪೇಶ್ವೆಯರಿಗಿಂತ ಶಿಂಧೆಯ ಕಡೆಗೇ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಕೆಲಸವು ಹೆಚ್ಚು ಮಹತ್ವದ್ದಾಯಿತು. ಮ್ಯಾಲೆಟ್ ಮತ್ತು ಮಹದಾಜಿ ಇವರ ಭಿಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಮಹದಾಜಿಯು ಮ್ಯಾಲೆಟ್ಟಿನಿಗೆ ನಕಾರದ ಉತ್ತರವನ್ನೇ ಹೇಳಿದನು. “ಈ ಬಗ್ಗೆ ಪುಣೆಯ ದರ್ಬಾರದ ಮತವನ್ನು ನಾವು ಮೊದಲು ಕೇಳಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಪೇಶ್ವೆಯರ ದರ್ಬಾರದಲ್ಲಿ ನಿಮ್ಮ ವಕೀಲನಿರುವ ಸಂಗತಿಯು ಅವರಿಗೆ ಇಷ್ಟವೋ-ಅನಿಷ್ಟವೋ ಎಂಬುದನ್ನು ಅವರಿಂದ ತಿಳಿಯಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ” ಮುಂತಾದ ನೆವ ಹೇಳಿ, ಮಹದಾಜಿಯು ಮ್ಯಾಲೆಟ್ಟಿನನ್ನು ಹಾದಿಗೆ ಹಚ್ಚಿದನು. ಮ್ಯಾಲೆಟ್ಟನು ಆಗ್ರಾದಿಂದ ಕಾನಪುರಕ್ಕೆ ಬಂದು, ಅಲ್ಲಿಂದ ಕಲಕತ್ತೆಯ ಗವರ್ನರ

ಜನರಲ್ಲಿನ ಭಿಟ್ಟಿಗೆ ಹೋದನು. ಮುಂದೆ ಎಷ್ಟೋ ತಿಂಗಳ ಮೇಲೆ ಶಿಂಧೆಯ ಒಪ್ಪಿಗೆ ದೊರೆತು, ಮ್ಯಾಲೆಟ್ಟನಿಗೆ ಗವರ್ನರ ಜನರಲ್ಲಿನ ಕಡೆಯಿಂದ ಪುಣೆಯ ದರ್ಬಾರದ ಇಂಗ್ಲಿಷ ವಕೀಲನೆಂಬ ಅಧಿಕಾರ ಪತ್ರವು ದೊರಕಿತು.

೧೨ನೆಯ ಪರಿಚ್ಛೇದ. ಟೀಪುವಿನ ಯುದ್ಧಗಳು.

ಸಾಲ್ವಾಯಿಯ ಒಪ್ಪಂದದ ನಂತರ ಕೆಲವು ವರ್ಷಗಳ ವರೆಗೆ ಇಂಗ್ಲಿಷ-ಮರಾಟರಲ್ಲಿ ಅನೈಕ್ಯವಿರಲಿಲ್ಲ. ೧೮೧೬ರಲ್ಲಿ ಪೇಶ್ವೆಯರು ಟೀಪುವಿನ ಮೇಲೆ ಮೊದಲನೇ ಸಾರೆ ಏರಿ ಹೋದರು. ಈ ದಾಳಿಯಲ್ಲಿ ತಮಗೆ ಇಂಗ್ಲಿಷರೂ ನೆರವಾಗ ಬೇಕೆಂದು ನಾನಾಫಡಣವೀಸನ ಪ್ರಯತ್ನವಿದ್ದಿತು; ಆದರೆ ಟೀಪುವಿನೊಡನೆ ಮೊನ್ನೆ ಮೊನ್ನೆ ಒಪ್ಪಂದ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವದರಿಂದ, ಅದಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ನಡೆಯಲಿಕ್ಕೆ ನಾವು ಸಿದ್ಧರಿಲ್ಲೆಂದು ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಪೇಶ್ವೆಯರಿಗೆ ತಿಳಿಸಿದರು; ಆದರೂ ತಮ್ಮ ಐದೈದು ಪಲಟಣಗಳನ್ನು ಪೇಶ್ವೆ ಹಾಗೂ ನಿಜಾಮರ ಗಡಿನಾಡುಗಳಿಗೆ ಒಳನಾಡುಗಳ ರಕ್ಷಣಕ್ಕಾಗಿ ಕಳಿಸುತ್ತೇವೆಂದು ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡರು; ಆದರೆ ಪೇಶ್ವೆಯರು ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಈ ಸಹಾಯವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿದರು; ಆದರೂ ತಮ್ಮ ಮತ್ತು ಇಂಗ್ಲಿಷರಲ್ಲಿ ಸಖ್ಯವಿದೆಯೆಂಬುದು ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿ, ಟೀಪುವು ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಸಹಾಯದ ಅಲಿ ಹಿಡಿಯಬಾರದೆಂದು ನಾನಾನು ಟೀಪುವಿಗೆ ಒಡೆದು ಕಾಣಿಸುವ ಹಾಗಿ ಪುಣೆಯೊಳಗಿನ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ವಕೀಲನಾದ ಚಾರ್ಲ್ಸ್ ಮ್ಯಾಲೆಟ್ಟನನ್ನು ಬದಾಮಿಯೊಳಗಿನ ತಮ್ಮ ಭಾವಣಿಗೆ ಕರೆಸಿಕೊಂಡನು. ತಾ|| ೨೦ನೇ ಮೇಕ್ಕೆ ಮರಾಟರ ಸೈನ್ಯವು ಬದಾಮಿಯ ಕೋಟೆಗೆ ದಾಳಿಯಿಕ್ಕಿ, ಅದನ್ನು ಟೀಪುವಿನ ಸರದಾರನಿಂದ ಸೆಳೆ ಕೊಂಡಿತು. ಬದಾಮಿಯು ಹಸ್ತಗತವಾಗುವ ಮೊದಲೇ ನಿಜಾಮನು ಆ ಸವಾರಿಯೊಳಗಿಂದ ಹಿಂದಿರುಗಿದ್ದನು. ಬಳಿಕ ನಾನಾ, ಪರಶುರಾಮಭಾವು ಮತ್ತು ಭೋಸಲೆ ಇವರೂ ಹಿಂದಿರುಗಿದರು. ಹರಿಪಂಕಜನೊಬ್ಬನೇ ಅಲ್ಲಿ ಉಳಿದು, ತನ್ನ ೭೫ ಸಾವಿರ ದಂಡಿನೊಡನೆ ಆ ದಾಳಿಯ ಕೆಲಸವನ್ನು ಸಾಗಿಸಿದನು. ಹೋಳಕರ ಮುಂತಾದವರು ತಮ್ಮ ೪೦ ಸಾವಿರ ದಂಡಿನೊಡನೆ ಸವಣೂರ, ಹುಬ್ಬಳ್ಳಿಯ ಕಡೆಗಿದ್ದರು; ಆದರೆ ಆ ದಾಳಿಯಲ್ಲಿ ಖಡ್ಗಪಾಣಿಯಾದ ಶೂರ ಟೀಪುವು ತನ್ನ ಯುದ್ಧ ಕೌಶಲ್ಯವನ್ನು ಮರಾಟರಿಗೆ ಜಿನ್ನಾಗಿ ತೋರ್ಪಡಿಸಿದನು. ಅವನು ಹಲವು ಸಣ್ಣ-ಪುಟ್ಟ ದಾಳಿಯನ್ನಿಕ್ಕಿ ಅವರನ್ನು ಹಣ್ಣಿಗೆ ತಂದನು. ಅಂಥ ಆತನದೊಂದು ದಾಳಿಯ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಹೋಳಕರನ ಸೈನ್ಯದೊಳಗಿದ್ದ ವೆಂಡಾರಿಗಳು ಸುಲಿಗೆಗೆ ಇದ್ದೊಳ್ಳೇ ಸಮಯವೆಂದು ತಿಳಿದು, ಮರಾಟರ ಭಾವಣಿಯನ್ನೇ ಸುಲಿದರು! ಅಲ್ಲದೆ ಟೀಪುವು ನಂಬಿಗೆ ದೋರುತ್ತ, ಹೋಳಕರನಿಗೆ ಒಪ್ಪಂದದ ಆಲಿ ಹಚ್ಚುತ್ತ, ಅವನ್ನು ಹಲವು ಸಾರೆ

ಮೋಸಗೊಳಿಸಿದನು; ಹಾಗೂ ಆತನ ಅನೇಕ ತಾಣ್ಯಗಳನ್ನು ಗೆದ್ದುಕೊಂಡನು. ೧೭೮೭ನೇ ಎಪ್ರಿಲಿನಲ್ಲಿ ಉಭಯತರದ ನಿರಂತರದ ಒಪ್ಪಂದವಾಗಿ, ಟೀಪುವು ಮರಾಟರಿಗೆ ೪೮ ಲಕ್ಷ ರೂಪಾಯಿ ಹಾಗೂ ಕೆಲವು ಸಂಸ್ಥಾನ ಮತ್ತು ದುರ್ಗಗಳನ್ನು ಕೊಡಲಿಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧನಾದನು; ಆದರೆ ಆ ದಾಳಿಯಲ್ಲಿ ಮರಾಟರಿಗೆ ಸರಾಸರಿ ಒಂದೂಕಾಲು ಕೋಟಿ ರೂಪಾಯಿಗಳ ಖರ್ಚಾದ್ದರಿಂದ ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಮರಾಟರಿಗೆ ಹಾನಿಯೇ ಆಯಿತು. ಆ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಟೀಪುವಿಗೆ ಜಯವಾಗಿದ್ದರೂ ಅವನು ಹೀಗೆ ಒಡಂಬಡಿಕೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡ ಕಾರಣವೇನೆಂದರೆ, ಇಂಗ್ಲಿಷರು ತನ್ನ ಮೇಲೆ ಸಾಗಬರುವರೆಂಬ ಪಕ್ಕಾ ಸುದ್ದಿಯು ಆತನಿಗೆ ಹತ್ತಿತ್ತು.

ಮುಂದೆ ಎರಡೇ ವರ್ಷಕ್ಕೆ ಮರಾಟರೂ ನಿಜಾಮನೂ ಒಂದಾಗಿ ಟೀಪುವಿನ ಮೇಲೆ ಎರಡನೇ ಸಾರೆ ಸಾಗಿ ಹೋದರು; ಆದರೆ ಈ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಇವರಿಗೆ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಸಹಾಯವೂ ಇದ್ದಿತು; ಇಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ, ಈ ಯುದ್ಧ ಪ್ರಸಕ್ತಿಗೆ ಅವರೇ ಮೂಲ ಕಾರಣರಾಗಿದ್ದರು; ಮತ್ತು ಅವರೇ ನಿಜಾಮನನ್ನು ತಮ್ಮ ಸಹಾಯಕ್ಕೆ ಕರೆಕೊಂಡಿದ್ದರು. ತಮ್ಮ ದಂಡಿನೊಡನೆ ಸ್ವತಃ ಪೇಶ್ವೆಯರು ರಣಭೂಮಿಗೆ ಬರಬೇಕೆಂದು ಮ್ಯಾಲೆಟ್ಟನು ಅಗ್ರಹಪಡಹತ್ತಿದ್ದನು; ಆದರೆ ಕಡೆಗೆ ಪರಶುರಾಮಭಾವೂನ ಮೇಲೆಯೇ ಪ್ರಸಂಗ ನೀಗಿತು. ಆ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಆ ತ್ರಿವರ್ಗರೂ ಒಬ್ಬರಿಗೊಬ್ಬರು ನೆರವಾಗಿ ಸಂಪಾದಿಸಿದ ನಾಡನ್ನು ತ್ರಿವರ್ಗರೂ ಸರಿಯಾಗಿ ಹಂಚಿಕೊಳ್ಳತಕ್ಕದ್ದೆಂದು ಗೊತ್ತಾಗಿತ್ತು. ಆ ತ್ರಿವರ್ಗರಲ್ಲಿಯ ಮರಾಟರನ್ನು ತನ್ನ ಕಡೆಗೆ ಒಡಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ಟೀಪುವು ಕಾರಸ್ಥಾನ ನಡೆಸಿದ್ದನು; ಆದರೆ ಅದು ಸಾಧಿಸಲಿಲ್ಲ. ನಾನಾಫಡಣೇಸನು ಮಾತ್ರ ಟೀಪುವಿನೊಡನೆ ಕಡೆಯವರೆಗೂ ಸವಮಾತಾಡಿ, ಅವನಿಂದ ಹಿಂದಿನ ಒಪ್ಪಂದದ ಬಾಕಿ ಹಣವನ್ನು ಶಕ್ಯವಾದಷ್ಟು ವಸೂಲ ಮಾಡಿಕೊಂಡನು! ೧೭೯೦ನೇ ಮೇ-ಜೂನ್ ತಿಂಗಳುಗಳಲ್ಲಿ ಮುಂಬಯಿಯ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಪಲಟಣಗಳು ಜಯಗಡದ ಒತ್ತಿನೊಳಗಿಂದ ಸಂಗಮೇಶ್ವರದ ಮೇಲೆ ಹಾಯ್ದು, ಅಂಬೇಘಟ್ಟವನ್ನೇರಿ ತಾಸಗಾಂವಕ್ಕೆಬಂದು ಸೇರಿದವು. ಕ್ಯಾಪ್ಟನ್ ಲಿಟಲ್‌ನೇಂಬವನು ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಆ ೨೫೦೦ ದಂದಿನ ಮುಖ್ಯಸ್ಥನಾಗಿದ್ದನು. ಪರಶುರಾಮಭಾವು ಅವನೊಡನೆ ಅಗಷ್ಟ ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಟೀಪುವಿನ ಮೇಲೆ ಹೊರಟನು. ಘಟಪ್ರಭಾ ನದಿಯನ್ನು ದಾಟಿದ ಬಳಿಕ ಉಭಯತರ ದಂಡುಗಳ ಮೊದಲನೇ ಭೆಟ್ಟಿಯು ಧಾರವಾಡದ ಮುತ್ತಿಗೆಯಲ್ಲಾಯಿತು. ಧಾರವಾಡದ ಮುತ್ತಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ರಣಕಾಶಲ್ಯಕ್ಕೂ ಅತ್ಯುತ್ತಮ ತೋಫುಗಳ ಹೊಡೆತಕ್ಕೂ ಮೆಚ್ಚಿ ಮರಾಟರು ಅವರನ್ನು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಕೊಂಡಾಡಿದರು. ಧಾರವಾಡ ದುರ್ಗಾಧಿಪತಿಯಾದ ಬದ್ರೀಜಮಾಲನೂ ಒಳ್ಳೇ ಶೌರ್ಯದಿಂದ ಕಾದಿದನು; ಆದರೆ ಕಡೆಗೆ ಆತನ ಆಟವೇನೂ ಸಾಕಲಿಲ್ಲ. ೫ನೇ ಎಪ್ರಿಲ ೧೭೯೧ರ ವರೆಗೆ ೭ ತಿಂಗಳು ಒಂದೇಸವನೆ ಕಾದಿದ ನಂತರ ಅವನು ಆ ದುರ್ಗವನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಕೊಡಬೇಕಾಯಿತು. ಧಾರವಾಡವನ್ನು ಹಸ್ತಗತ ಮಾಡಿಕೊಂಡ ನಂತರ ಮರಾಟರೂ ಇಂಗ್ಲಿಷರೂ ಕೂಡಿ ಶ್ರೀಕಂಠಪಟ್ಟಣದ

ಕಡೆಗೆ ಸಾಗಿದರು. ಹರಿಪಂತನು ತನ್ನ ದಂಡಿನೊಡನೆ ಬೇರೆ ಮಾರ್ಗದಿಂದ ಬರುತ್ತಿದ್ದು, ಮೇ ತಿಂಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಆತನ ಹಾಗೂ ಪರಶುರಾಮ ಭಾವೂನ ದಂಡುಗಳು ಏಕತ್ರವಾಗಿದ್ದವು. ಅತ್ಯಲ್ಪ ಲಾಡಃ ಕಾರ್ನವಾಲೀಸನೂ ನಿಜಾಮನ ದಂಡನ್ನು ಸಂಗಡ ತಕ್ಕೊಂಡು ಬಂದನು. ಎಲ್ಲರೂ ಕೂಡಿ ಟೀಪೂನನ್ನು ಹಣ್ಣಿಗೆ ತಂದರು; ಹಾಗೂ ಕಡೆಗೆ ಟೀಪುವು ಅವರೆಲ್ಲರೊಡನೆ ಒಡಂಬಡಿಕೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡು, ತನ್ನ ಶ್ರೀರಂಗ ಪಟ್ಟಣದ ಮೇಲಿನ ಆವರ ಎಲ್ಲರಿಗೈಯನ್ನು ಎಬ್ಬಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಯಿತು. ಆಗ ಟೀಪುವು ಒಕ್ಕೋಟಿ ರೂಪಾಯಿ ಕಪ್ಪ ಹಾಗೂ ತನ್ನ ಅರ್ಧರಾಜ್ಯ ಕೊಡುವದನ್ನು ಗೊತ್ತುಮಾಡಿಕೊಂಡನು. ಅದರಿಂದ ಆ ಸಂಯುಕ್ತರಲ್ಲ ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬನ ಪಾಲಿಗೆ ೪೦ ಲಕ್ಷ ಉತ್ಪನ್ನಿನ ಟೀಪೂನ ಪ್ರದೇಶವು ಬಂದಿತು. ಮರಾಟರು ವರದಾ ಹಾಗೂ ಕೃಷ್ಣಾ ಹೊಳೆಗಳ ನಡುವಿನ ಪ್ರಾಂತವನ್ನೆಲ್ಲದೆ ಸೊಂಡೂರ ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ತಕ್ಕೊಂಡರು. ಗುತ್ತಿ, ಕಡಪಾ, ಕೊಪ್ಪಳ ಮುಂತಾದ ಕೃಷ್ಣಾ-ತುಂಗಭದ್ರಾ ಹೊಳೆಗಳ ನಡುವಿನ ಪ್ರದೇಶವು ನಿಜಾಮನ ಪಾಲಿಗೆ ಹೋಯಿತು ಇಂಗ್ಲಿಷರು ದಿಂಡಿಗಲ್, ಕೊಡಗು, ಮಲಬಾರ ಮುಂತಾದ ನಾಡುಗಳನ್ನು ನುಂಗಿ ನೀರು ಹಿಡಿದರು! ಈ ಯುದ್ಧದ ಪಾಲಿನಲ್ಲಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೂ ಮರಾಟರಿಗೂ ಅಲ್ಪಸ್ವಲ್ಪ ಮನಸ್ತಾಪವೂ ಆಯಿತು; ಆದರೆ ಅದು ಪ್ರಜ್ವಲಿಸದೆ, ಅಷ್ಟಕ್ಕೇ ನಂದಿಹೋಯಿತು. ಆಗ ಲಾರ್ಡ್ ಕಾರ್ನವಾಲೀಸನು ಪರಶುರಾಮಭಾವೂನಿಗೆ ೧೭ ತೋಫುಗಳನ್ನು ಕಾಣಿಕೆಯಾಗಿ ಕೊಟ್ಟನು!

ಟೀಪುವಿನೊಡನೆ ಆದ ಮೂರನೇ-ಕಡೆಯ-ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಮರಾಟರಿಗೂ ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೂ ಮೊದಲಿನಂತೆ ಸಹಕಾರ ಉಂಟಾಗಲಿಲ್ಲ. ಇಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಸವಾಯಿಮಾಧವ ರಾಯನು ತೀರಿಕೊಂಡದ್ದರಿಂದ ೨ನೇ ಬಾಜೀರಾಯನು ಪೇಶ್ವೆಯಾದನು. ಆತನು ದಾಲತರಾವ ಸಿಂಧಿಯ ಹಸ್ತಕನಾಗಿದ್ದನು ೨೯ರಲ್ಲಿ ನಿಜಾಮನಲ್ಲಿಯೂ ಇಂಗ್ಲಿಷರೊಡನೆ ಹೊಸ ಒಪ್ಪಂದವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡು, ತನ್ನ ಕವಾಯತದ ಪಲಟಣಗಳ ನ್ನಲ್ಲ ತೆಗೆದು ಬಿಟ್ಟು, ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಆರುಸಾವಿರ ಸೈನ್ಯವನ್ನೂ ತೋಫುಖಾನೆಯನ್ನೂ ತನ್ನಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡು, ಆ ದಂಡಿನ ಖರ್ಚಿಗಾಗಿ ವರ್ಷಕ್ಕೆ ೨೪ ಲಕ್ಷ ರೂಪಾಯಿ ಕೊಡುವದನ್ನು ಗೊತ್ತುಮಾಡಿಕೊಂಡನು. ಚೌಧಾಯಿ ಸರದೇಶಮುಖೀ ಕರದ ವಸೂಲಿಯ ಮರಾಟರ ಉಪಟಳವನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಹೊರತು ಅನ್ಯರಾರೂ ತನಗೆ ನೆರವಾಗರೆಂದು ಮನದಂದು, ನಿಜಾಮನು ಇಂಗ್ಲಿಷರೊಡನೆ ಸ್ನೇಹ ಬೆಳೆಸುವ ಆ ಹೊಸ ಒಡಂಬಡಿಕೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡನು. ಇದರಿಂದ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಕಾರ್ಯವು ಮಾತ್ರ ಸಹಜವಾಗಿಯೇ ಆಯಿತು. ತಮ್ಮ ದಂಡಿನ ಖರ್ಚನ್ನು ನಿಜಾಮನು ಕೊಡುವನು, ಆ ದಂಡು ತಮ್ಮ ಅಧಿಕಾರಕ್ಕೆ ಒಳಪಟ್ಟಿರುವದು, ನಿಜಾಮನು ತಮ್ಮ ಶತ್ರುಗಳ ಮಾಲಿಕೆಯೊಳಗಿಂದ ಕಾಯಮವಾಗಿಯೇ ಇಲ್ಲದಂತಾಗುವನು; ಮತ್ತು ನಿಜಾಮನನ್ನು ತಮ್ಮ ಸ್ನೇಹಿತನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡ ಮೂಲಕ, ಪೇಶ್ವೆಯರೂ ತನಗೆ

ಅಂಜಹತ್ತುವರು! ಹೀಗೆ ಆ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಿಂದ ಎಲ್ಲ ಬಗೆಯಿಂದಲೂ ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ಲಾಭವಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಇವೇ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಪೇಶ್ವೆಯರು ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡರೆ ಅವರೂ ತಮ್ಮ ಸೂತ್ರದ ಬೊಂಬೆಗಳಾಗಿ ಬಿಡುವರೆಂದು ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಬೇತಾಗಿದ್ದಿತು; ಆದರೆ ದಾಲತರಾವ ಸಿಂವೆಯೂ ನಾನಾಫತಣವೀಸನೂ ಈ ಬಗೆಯ ಒಪ್ಪಂದಮಾಡಿ ಕೊಳ್ಳಬೇಡಿರೆಂದು ಬಾಜೀರಾಯನಿಗೆ ಸಲಹೆ ಕೊಟ್ಟ ಮೂಲಕ ಆಗ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಬೇತು ಈಡೇರಲಿಲ್ಲ. ಆದರೂ ಟೀಪುನ ಕೂಡ ಮತ್ತೆ ಯುದ್ಧ ಮಾಡುವ ಪ್ರಸಂಗ ಬಂದರೆ, ನಾವು ನಿಮಗೆ ಸಹಾಯ ಮಾಡುವೆವೆಂದು ಬಾಜೀರಾಯನು ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ಅಭಿವಚನವಿತ್ತನು; ಹಾಗೂ ಮುಂದೆ ಯುದ್ಧವು ಪ್ರಾರಂಭವಾದರೆ, ಪರಶುರಾಮ ಭಾವುವಿನ ಕೈಕೆಳಗೆ ನೊಂದಲಿನ ಯುದ್ಧದಂತೆ ಸೈನ್ಯಕೊಟ್ಟು ಇಂಗ್ಲಿಷರ ನೆರವಿಗೆ ಕಳಿಸತಕ್ಕದ್ದೆಂದು ಗೊತ್ತಾಯಿತು. ಅವರೊಡನೆ ರಾಸ್ತೆ, ವಿಂಚೂರಕರ ಮುಂತಾದ ಸರದಾರರೂ ಹೋಗಬೇಕೆಂದು ನಾನಾನು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿದನು; ಆದರೆ ಈ ಬಗೆ ದಾಲತರಾಯನು ಆಗ್ರಹತೋಟ್ಟಿದ್ದೇನೆಂದರೆ, ಟೀಪುವಿನ ವಿರುದ್ಧ ದಾಳಿಯಲ್ಲಿ ಮರಾಟರು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಭಾಗತಕ್ಕೊಳ್ಳಬಾರವೆಂದು. ಟೀಪುವು ಸಿಂವೆಯ ಮುಖಾಂತರ ಪೇಶ್ವೆಗೆ ೧೩ ಲಕ್ಷ ರೂಪಾಯಿ ಕೊಟ್ಟು ಬೊಬ್ಬಾಟವಿತ್ತು. ಅದು ಸಟಿಯೋ ದಿಟಪೋ ಎಂಬದು ತಿಳಿಯದಿದ್ದರೂ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಹೊರಡಲಿರುವ ತಮ್ಮ ದಂಡಿಗೆ ಆಯತಕಾಲಕ್ಕೆ ಅಪ್ಪಣೆ ಕೂಡದೆ, ಬಾಜೀರಾಯನು ತಡೆಹಾಕಿದ್ದನ್ನು ಕಂಡು ನಾನಾನಿಗೂ ವಿಚಿತ್ರವೆನಿಸಿತು! ಕಡೆಗೆ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಸ್ವಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದಲೇ ಶ್ರೀರಂಗ ಪಟ್ಟಣದ ಮೇಲೆ ಸಾಗಿಹೋಗಬೇಕಾಯಿತು. ಟೀಪುವಿನೊಡನೆ ಸಖ್ಯೆಬೆಳೆಯಿಸಿ, ನಿಜಾಮನ ಮೇಲೆ ದಾಳಿಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಬಾಜೀರಾಯನೂ ದಾಲತರಾಯನೂ ಯೋಚಿಸಿದ್ದರು; ಆದರೆ ಶ್ರೀರಂಗಪಟ್ಟಣದ ಆ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಟೀಪುವು ಸೋತು ಮರಣಹೊಂದಿದನು. ಅದರಿಂದ ಬಾಜೀರಾಯನ ಆ ಬೇತು “ಉತ್ಪದ್ಯಂತೇ ವಿಲೀಯಂತೇ.....” ಎಂಬಂತಾಗಿ ಹೋಯಿತು. ಟೀಪುವಿನ ಮರಣ ವಾರ್ತೆಯನ್ನು ಕೇಳಿ ಬಾಜೀರಾಯನು ಸಂತಸಬಟ್ಟಂತೆ ನೆಟಿಸಿ, ನಿಮ್ಮ ಸಹಾಯಕ್ಕೆ ಆಯತ ಕಾಲಕ್ಕೆ ದಂಡು ಕಳಿಸದಿರುವದಕ್ಕೆ ಫತಣವೀಸ ನಾನಾನೇ ಕಾರಣನೆಂದ ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ತಿಳಿಸಿಬಿಟ್ಟನು! ಟೀಪುವಿನ ಮರಣದ ನಂತರ ಮೈಸೂರ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಹಂಚಿಕೊಳ್ಳುವಾಗ, ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಪೇಶ್ವೆಯರಿಗಾಗಿ ಒಂದು ಸಣ್ಣಭಾಗವನ್ನು ತೆಗೆ ದಿಟ್ಟರು; ಹಾಗೂ ಅದನ್ನು ಪಡೆಯಬೇಕಾದರೆ, ನಿಜಾಮನಂತೆ ಪೇಶ್ವೆಯರೂ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ದಂಡನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವ (ಈ ಮೊದಲು ರಹಿತವಾದ) ಒಪ್ಪಂದವನ್ನು ಮಾಡಿ ಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ತಿಳಿಸಿದರು; ಆದರೆ ಆ ಒಡಂಬಡಿಕೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವದು ಘಾತುಕ ತನವೆಂದು ನಾನಾನಿಗೆ ಅನಿಸಿದ್ದರಿಂದ, ಆ ತರದ ಒಡಂಬಡಿಕೆಯಾಗುವಂತೆ ನಾನಾನು ಬಾಜೀರಾಯನಿಗೆ ನೆರವಾದನು. ಕಡೆಗೆ ಮೈಸೂರ ರಾಜ್ಯದ ಆ ಭಾಗವನ್ನು ನಿಜಾಮ ಮತ್ತು ಇಂಗ್ಲಿಷರೇ ಹಂಚಿಕೊಂಡರು; ಆದರೆ ಆ ಉಭಯತರಲ್ಲಿ ಅದೇ ಕಾಲಕ್ಕೆ

ಮತ್ತೊಂದು ಹೊಸ ಒಪ್ಪಂದವಾಗಿ, ೧೭೯೧ನೇ ಹಾಗೂ ೧೭೯೯ನೇ ಇಸವಿಗಳ
ಟೀಪೂನ ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ ನಿಜಾಮನ ಪಾಲಿಗೆ ಬಂದ ಟೀಪೂವಿನ ಎಲ್ಲ ರಾಜ್ಯವೂ
ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೇ ದೊರೆತು, ಆದಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ೮೦೦೦ ದಂಡನ್ನು ಆತ್ಮ
ರಕ್ಷಣಾರ್ಥವಾಗಿ ನಿಜಾಮನು ತನ್ನ ಕೊರಳಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಯಿತು! ತಾತ್ಪರ್ಯ
ವಿಷ್ಣೇ, ಇಂಗ್ಲಿಷ ಹಾಗೂ ಮರಾಟರ ಸಹಕಾರ್ಯದಿಂದ ಆದ ಒಂದೇ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ
ಯುದ್ಧವೆಂದರೆ, ಟೀಪೂನ ೨ನೇ (೧೭೯೧) ಕಾಳಗವೇ ಸರಿ.

೧೩ನೆಯ ಪರಿಚ್ಛೇದ.

ನಾ ನಾ ನ ಕೈ ದು.

ನಾನಾಫಡಣೇಸನೂ ೨ನೇ ಬಾಜೀರಾಯನೂ ಮುಂದೆ ಬೇಗನೆ ಇಂಗ್ಲಿ
ಷರ ಸಹಾಯ ಪಡೆಯಬೇಕಾಯಿತು; ಆದರೆ ಅದು ನಿಜವಾದ ಸಹಕಾರತೆಯಾಗಿ
ರದೆ, ತಮ್ಮ ಮನೆತನದ ಜಗಳದಲ್ಲಿ ತಾವಾಗಿಯೇ ೨ನೇ ಸಾರೆ ಆ ಇಂಗ್ಲಿಷರನ್ನು
ಸೇರಿಸಿ ಕೊಂಡಂತಾಯಿತು. ಭೇದವಿಷ್ಟೇ, ರಾಘೋಬನು ಆ ಅಪಯಶವನ್ನು
ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿಯೇ ಹೊಂದಿದ್ದು, ಅವನು ಎಲ್ಲ ಜನರ ನಂದೆಗೂ ಪಾತ್ರನಾಗಿದ್ದನು;
ಆದರೆ ಮುಂದೆ ಕಾಲವೇ ವಿಪರೀತವಾಗಿ. ರಾಘೋಬನ ಪ್ರತಿಸ್ಪರ್ಧಿಯೂ ಮುಕ್ತ
ದ್ವಿಯೂ ಆದ ನಾನಾಫಡಣೇಸನಿಗೇ ಆ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವ ಪ್ರಸಂಗ ಒದಗಿತು!
ನಾನಾ ಮತ್ತು ಮಹದಾಜಿ ಇವರಿರ್ವರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪರಸ್ಪರ ಸ್ಪರ್ಧೆ
ಯಿದ್ದರೂ, ಅವರಿಬ್ಬರೂ ಪೇಶ್ವಾಯಿ ದಾಲತ್ತಿನ ಆಧಾರಸ್ತಂಭಗಳಾಗಿದ್ದರು.
ಮಹದಾಜಿ ಸಿಂದೆಯ ಮರಣದಿಂದ ನಾನಾನ ಬಲಗೈ ಅಂದರೆ ಖಡ್ಗಪಾಣಿಯೇ
ಉದುರಿ ಬಿದ್ದಂತಾಯಿತು. ಮಹದಾಜಿಯ ಮರಣದಿಂದ ಉತ್ತರ ಹಿಂದುಸ್ತಾನ
ದೊಳಗಿನ ನಾನಾನ ವರ್ಚಸ್ಸು ಕಳೆಗುಂದಿ, ದಿಲ್ಲಿಯೊಳಗಿನ ಮರಾಟರ ಸತ್ತೆಯು
ಲೋಪವಾದಂತಾಗಿತ್ತು. ಆದರೂ ಮಹದಾಜಿಯ ನಿಧನದ ನಂತರ, ೨ನೇ ವರ್ಷ
ವೇ ನಾನಾನು ಖರ್ಚೆಯ ಕಾಳಗದಲ್ಲಿ ಜಯ ಸಂಪಾದಿಸಿ, ದಕ್ಷಿಣ ಹಿಂದುಸ್ತಾನದ
ಮಟ್ಟಿಗಾದರೂ ಮಹಾಟರ ವರ್ಚಸ್ಸು ಇನ್ನೂ ಶಾಶ್ವತವಾಗಿದೆಯೆಂಬದನ್ನು ಜಗತ್ತಿ
ನವರ ನಿರರ್ಥನಕ್ಕೆ ತಂದು ಕೊಟ್ಟನು. ಖರ್ಚೆಯ ಕಾಳಗವೆಂದರೆ, ನಾನಾನ ವೈಭ
ವದ ಶಿಖರವೇ ಆಗಿತ್ತು; ಆದರೆ ಮರುವರ್ಷವೇ ಸವಾಯಿ ಮಾಧವರಾಯನಿಗೆ
ಅಪಮೃತ್ಯುವೊದಗಲು ಹಾಗೂ ನಾನಾನ ನಿಜಶತ್ರುವಾದ ೨ನೇ ಬಾಜೀರಾಯನೇ
ಪೇಶ್ವೆಯ ಪಟ್ಟವನ್ನೇರುವ ಪ್ರಸಂಗವೊದಗಿ ಬರಲು, ನಾನಾನಿಗೆ ಇಡೀ ವಿಶ್ವವೇ
ತಲೆಕೆಳಗಾದಂತಾಯಿತು! ಬಾಜೀರಾಯನಿಂದ ನಾನಾನಿಗೆ ಇಬ್ಬಗೆಯ ಅಂಚೆಕೆ
ಇದ್ದಿತು. ತನ್ನ ತಂದೆಯನ್ನು ಗೋಳಾಡಿಸಿದ ಸೇಡು ತೀರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವದಕ್ಕಾಗಿ
ಬಾಜೀರಾಯನು ತನಗೆ ವ್ಯಕ್ತಿಶಃ ತೊಂದರೆಯನ್ನೂ, ಘಾತವನ್ನೂ ಮಾಡಬಹುದು

ದೊಂಬದು ಮೊದಲನೇ ತರದ ಹೆದರಿಕೆಯಾಗಿತ್ತು; ಅಲ್ಲದೆ ಅದಕ್ಕೂ ದೊಡ್ಡ ಅಂಜಕೆಯೆಂದರೆ ಇಂಥ ಹೀನಬುದ್ಧಿಯ ಕಲಿಪುರುಷನು ಪೇಶ್ವಾಯಿ ಪಟ್ಟಕ್ಕೆ ಬಂದರೆ, ಈ ಪೇಶ್ವಾಯಿಯು ಬೇಗನೆ ಹಾಳಾಗಬಹುದೆಂದು. ಈ ಭೀತಿಯ ಮೂಲಕ ನಾನಾನು ಕೂಡಲೆ ಎಲ್ಲ ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ಸರದಾರರನ್ನು ಪುಣೆಗೆ ಬರಮಾಡಿಕೊಂಡು, ಬಾಜೀರಾಯನನ್ನು ಪೇಶ್ವೆ ಪಟ್ಟಕ್ಕೆ ಕೂಡಿಸುವದೆಂದರೆ, ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಅಂಗವನ್ನು ಪೇಶ್ವಾಯಿ ದರಬಾರದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿಕೊಂಡಂತೆಯೇ ಸರಿಯೆಂದು ತಿಳಿಸಿದನು. ಪಟವರ್ಧನ ಪರಶುರಾಮ ಪಂತನು ನಾನಾನಿಗೆ ಅನುಕೂಲವಾಗಿಯೇ ಇದ್ದನು; ಆದರೆ ಬೇರೆ ಕಡೆಯ ದೊಡ್ಡ ಸರದಾರರಲ್ಲಿ ಹೋಳಕರನಿಗೂ ನಾನಾನ ಬೇತು ಸಮ್ಮತವಾಯಿತು; ಸಿಂಧಿಯ ಕಾರಭಾರಿಗಳಲ್ಲಿ ಮತಭೇದವಿದ್ದರೂ, ಅವರೆಲ್ಲರು ಕಡೆಗೆ ನಿಶ್ಚಯಿಸಿದ್ದೇನೆಂದರೆ, ತಮ್ಮ ಒಡೆಯನಾದ ದಾಲತರಾಯನು ಅಲ್ಪವಯಸ್ಸಿನಿರುವದರಿಂದ, ಹೋಳಕರನಂಥ ಹಿರಿಯ ಮುತ್ಸದ್ಧಿಗಳು ಹೇಗೆ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಪಡುವರೋ ತಾವೂ ಹಾಗೆಯೇ ನಡೆಯತಕ್ಕದ್ದೆಂದು ನಿರ್ಧರಿಸಿದರು. ಆಗ ಎಲ್ಲರೂ ಕೂಡಿ ಸವಾಯಿ ಮಾಧವರಾಯನ ನಿಪುತ್ರಿಕ ಹೆಂಡತಿಗೆ ದತ್ತಕ ಮಗನನ್ನು ಮಾಡಿ, ಪೇಶ್ವಾಯಿ ಕಾರಭಾರ ಸಾಗಿಸಬೇಕೆಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿದರು; ಆದರೆ ಬಾಜೀರಾಯನಿಗೆ ಈ ಸಂಗತಿ ತಿಳಿಯಲು, ಅವನು ಸಿಂಧಿಯ ಕಾರಭಾರಿಯಾದ ಬಾಳೋಬಾ ತಾತ್ಯಾ ಎಂಬವನನ್ನು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡು, ನಾನಾನ ಬೇತನ್ನು ವಿಧ್ವಂಸಗೊಳಿಸುವ ಯತ್ನಕ್ಕೆ ಹತ್ತಿದನು. ವಿಕಲ್ಪವುಂಟಾದ ಬಳಿಕ ಅತ್ತ ಕಡೆಯಿಂದಲೂ ಹಲವು ಕಾರಣಗಳು ಮುಂದೆ ಬರಹತ್ತಿದವು. ಬಾಳಾಜಿ ವಿಶ್ವನಾಥನ ವಂಶವೃಕ್ಷವು ಸ್ಥಿರವಾಗಿರಲಿಕ್ಕೆ, ಬೇರೆ ಮನೆತನದ ಹುಡುಗನನ್ನು ಯಾಕೆ ದತ್ತಕ ಮಾಡಬೇಕೆಂಬ ಮಾತು ಹಲವರ ವಿಚಾರಕ್ಕೆ ಆಸ್ಪದವಾಯಿತು. ಬಾಜೀರಾಯನು ನಾಲ್ಕು ಲಕ್ಷ ವಸೂಲಿಯ ಪ್ರಾಂತವನ್ನೂ ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕದ ಖರ್ಚನ್ನೂ ಕೊಡುವ ಆಮಿಷವನ್ನು ಸಿಂಧಿಗೆ ತೋರಿಸಿದ್ದರಿಂದ, ಮೇಲಿನ ದತ್ತಕದ ಅಡ್ಡಿಗೆ ಮತ್ತಿಷ್ಟು ಮಹತ್ವವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ಈ ಸುದ್ದಿಯು ಹತ್ತಲು, ನಾನಾನು ಪರಶುರಾಮಭಾವುವನ್ನು ಕೂಡಲೆ ಪುಣೆಗೆ ಕರೆಸಿಕೊಂಡನು; ಆದರೆ ವಿಚಾರಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಉಭಯತರಗೂ ಮನವರಿಕೆಯಾದುದೇನೆಂದರೆ, ಹೇಗಾದರೂ ಸಿಂಧಿಯು ತನ್ನ ದಂಡಿನ ಬಲದಿಂದ ಬಾಜೀರಾಯನನ್ನು ಪಟ್ಟಕ್ಕೆ ಕೂಡಿಸುವವನೇ. ಅಂದಮೇಲೆ ಅದೇ ಕೆಲಸವನ್ನು ನಾವೇ ಮಾಡಬಿಟ್ಟರೆ, ಸಿಂಧಿಯೇ ಬದಿಗಾಗುವನು; ಮತ್ತು ಅದರಿಂದ ಬಾಜೀರಾಯನು ಒಂದುವೇಳೆ ಕೃತಜ್ಞನಾಗಿ ತಮ್ಮ ಹಸ್ತಕನಾಗಬಹುದು, ಎಂದು ನಿರ್ಧರಿಸಿದರು. ಕೂಡಲೆ ಪರಶುರಾಮಭಾವುವು ಶಿವನೇರಿಯ ದುರ್ಗಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ, ಬಾಜೀರಾಯನನ್ನು ಬಂಧಮುಕ್ತ ಮಾಡಿದನು; ಹಾಗೂ ಕಪಟ ಮುಂತಾದುದೇನೂ ಇಲ್ಲೆಂಬ ಬಗ್ಗೆ ಅಣಿ-ಚೂರಿ ಮಾಡಿ ಖಾತ್ರಿಮಾಡಿಕೊಟ್ಟ ಬಳಿಕ, ಬಾಜೀರಾಯನು ಚಿಮಾಜಿ ಅಪ್ಪಾನೊಡನೆ ಪುಣೆಗೆ ಬಂದನು. ನಾನಾನಿಗೂ ಆತನಿಗೂ ಭಿಟ್ಟಿಯಾಗಿ, ತೋರಿಕೆ

ಯಲ್ಲಾದರೂ ಅವರೀವರಲ್ಲಿ ಐಕಮತವಾದಂತಾಯಿತು. ಆಗ ಬಾಜೀರಾಯನು ನಾನಾನಿಗೆ “ಸಂದಿಹೋದ ಪ್ರಸಂಗಗಳನ್ನು ಎಲ್ಲರೂ ಮರೆಯತಕ್ಕದ್ದು. ನಾನು ನಿಮ್ಮ ಕಡೆಗೇ ಎಲ್ಲ ಕಾರಭಾರವನ್ನು ವಹಿಸಿ, ನಿಮ್ಮ ಸಲಹೆಯ ಮೇರೆಗೇ ನಡೆಯುತ್ತೇನೆ” ಎಂದು ಬರೆಕೊಟ್ಟನು. ಆ ಮೇಲೆ ಬಾಜೀರಾಯನನ್ನು ಪಟ್ಟಕ್ಕೆ ಕೂಡಿಸಿದ್ದಾಯಿತು. ಇದನ್ನು ಕೇಳಿ ಬಾಳೋಬಾ ತಾತ್ಯಾನಿಗೆ ಸಿಟ್ಟು ಬಂತು. ಆತನ ಸಲಹೆಯ ಮೇರೆಗೆ ಸಿಂಧೇ ದಾಲತರಾಯನು ಗೋದಾತೀರರೋಳಿಗೆ ತನ್ನ ದಂಡನ್ನೆಲ್ಲ ತಕ್ಕೊಂಡು ಪುಣೆಗೆ ಬಂದು ತಳವೂರಿ ನಿಂತನು. ಸಿಂಧೆಯ ದಂಡು ಮಿತಿಮೀರಿತ್ತು. ಅದರಿಂದ ಇನ್ನು ತನ್ನ ಆಜಿವೇನೂ ನಡೆಯದೆಂದು ನಾನಾನಿಗೆ ಅನಿಸಿದ್ದರಿಂದ, ಅವನು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಅಂಜಿದನು. ಪರಶುರಾಮಪಂತನು ಅವನಿಗೆ ಎಷ್ಟೋ ಧೈರ್ಯ ಹೇಳಿದನು; ಇಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ, ಪ್ರಸಂಗ ಬಂದರೆ ಸಿಂಧೆಯ ಕೂಡ ಯುದ್ಧಮಾಡಬಹುದೆಂದೂ ಆತನ ಪ್ರಶಸ್ತಿ ಎಷ್ಟೆಂದೂ ನಾನಾನಿಗೆ ತಿಳಿಸುವ ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡಿದನು; ಆದರೆ ಬಾಳೋಬಾ ತಾತ್ಯಾನ ಅಂಜಿಕೆ ಹಾಗು ಬಾಜೀರಾಯನು ಯಾವ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಹೇಗೆ ಘಾತಮಾಡಿಯಾನೆಂಬ ಅವಿಶ್ವಾಸ ಇವುಗಳಿಂದ ಗ್ರಸ್ತನಾಗಿ, ನಾನಾನು ವೇಶ್ವಾಯಿಯ ಕಾರಭಾರವನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಗೊಟ್ಟು ಪುಣೆಯಿಂದ ಹೊರಟುಹೋದನು. ಪುಣೆಯಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಹಿಂದೆ ಎಂಥ ಗೊಂದಲವೆದ್ದೀಕೆಂಬ ಅರಿವು ಕೂಡ ಆಗ ಅವನಿಗುಳಿಯಲಿಲ್ಲ. ಬಾಜೀರಾಯನು ಅದೇಕಾಲಕ್ಕೆ ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿ ವಿಶ್ವಾಸಘಾತ ಮಾಡಿದನು. ಆತನು ಮೊದಲು ಸಿಂಧೆಯ ಕೂಡ ಸಂಧಾನ ನಡೆಯಿಸಿ ಆಯತಕಾಲಕ್ಕೆ ನಾನಾನ ನೆರವು ತಕ್ಕೊಂಡು ಪಟ್ಟವೇರಿದನು. ಸಿಂಧೆಗೆ ಮಂಕುಬೂದಿಹಚ್ಚಿದ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತವೆಂದು ಬಾಳೋಬಾ ಬಾಜೀರಾಯನನ್ನು ಪಟ್ಟದಿಂದ ತಳ್ಳುವದನ್ನು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿದನು; ಮತ್ತು ಆ ಕಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಪರಶುರಾಮಭಾವುವನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಸಂಚನ್ನು ನಡೆಸಿದನು. ನಾನಾನು ಪರಶುರಾಮಭಾವುವನ್ನು ಕಾರಭಾರದಲ್ಲಿ ತೊಡಕಿಸಿ ತಾನು ಪುಣೆಯಿಂದ ಹೊರಟು ಹೋಗಲು, ಪರಶುರಾಮಭಾವುವು ನಿರಾಶ್ರಿತನಾದನು! ತನ್ನ ಸ್ವಂತದ ಜಬಾಬುದಾರಿಯ ಮೇಲೆ ಸಿಂಧೆಯ ಕೂಡ ಮೈರ ತಾಳುವದಕ್ಕಿಂತ, ತಾನೂ ಆ ಹೊಸಕಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಸೇರುವದೇ ವಿಹಿತವೆಂದು ಪರಶುರಾಮಭಾವುವು ಗೊತ್ತುಮಾಡಿಕೊಂಡನು. ಬಾಜೀರಾಯನನ್ನು ಪದಚ್ಯುತಗೊಳಿಸಿ, ಸವಾಯಿ ಮಾಧವರಾಯನ ಹೆಂಡತಿಯ ಉಡಿಯಲ್ಲಿ ಚಿಮಾಜಿ ಅಪ್ಪಾನನ್ನು ಹಾಕುವದೇ ಆ ಹೊಸಕಟ್ಟಿನ ಉದ್ದೇಶವಾಗಿತ್ತು; ಮತ್ತು ಆ ಹೊಸ ಪೇಶ್ವೆಗೆ ನಾನಾನ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಪರಶುರಾಮಭಾವುವೇ ಕಾರಭಾರಿಯಾಗಬೇಕೆಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತ್ತು; ಆದರೆ ಪರಶುರಾಮಭಾವುವು ನಾನಾನಿಗೆ ಈ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಸಿ, ಅವನ ಸಮ್ಮತಿ ಪಡೆಯದ ಹೊರತು ಆ ಕಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಸೇರಲಿಲ್ಲ. ನಾನಾ, ಭಾವು ಮತ್ತು ಬಾಳೋಬಾ ಇವೆರಬ್ಬರ ಐಕಮತವಾಗಲು, ಬಾಜೀರಾಯನು ಮತ್ತೆ ಸೆರೆಮನೆಯ ಸೋಬಕಿಯಾಗಬೇಕಾಯಿತು!

ನಾನಾಫಡಣೀಸನು ಪುಣೆಯಿಂದ ಹೊರಟವನು ಮೊದಲು ಪುರಂದರಕ್ಕೂ ನಂತರ ವಾಯಿಗೂ ಹೋದನು. ಸಾತಾರೆಯ ಮಹಾರಾಜರನ್ನು ಬಂಧಮುಕ್ತ ಮಾಡಿ, ತಿರುಗಿ ಅವರ ಹೆಸರಿನಿಂದಲೇ ಕಾರಭಾರವನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿ, ಮರಾಟಾ ಸರದಾರರನ್ನೆಲ್ಲ ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸಿ, ಏಕಮುಖೀ ಸತ್ತೆಯನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಬಹುದೆಂದು ಊಹಿಸಿಯೇ ನಾನಾನು ಆ ಪ್ರಯತ್ನ ನಡೆಸಿದನು; ಆದರೆ ಅದೂ ಸಾಧಿಸಲಿಲ್ಲ. ಇಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಚಿಮಾಜಿ ಅಪ್ಪಾ ನದತ್ತ ಕ ವಿಧಾನವು ನೆರವೇರಲು, ನಾನಾನು ಸ್ವತಃ ಸಾತಾರೆಗೆ ಹೋಗಿ, ಆ ಪೇಶ್ವೇಗಾಗಿ ಮಹಾರಾಜರಿಂದ ಹೊಸ ಉಡುಪುಗಳನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿದನು! ಈ ಮೊದಲು ಪರಶುರಾಮಭಾವುನೇ ಪೇಶ್ವೆಯ ಕಾರಭಾರ ನಡೆಸಬೇಕೆಂದು ಗೊತ್ತುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿತ್ತು; ಆದರೆ ಈಗ ನಾನಾನೇ ಕಾರಭಾರ ನಡೆಸಬೇಕೆಂದೂ, ಭಾವುವು ಸೇನಾನಿಯಾಗಬೇಕೆಂದೂ ಹೊಸ ವಿಚಾರವುಂಟಾಗಿ, ಅದಕ್ಕನುಸರಿಸಿ ನಾನಾನು ಪುಣೆಗೆ ಬರಬೇಕೆಂಬ ಮಾತು ನಡೆಯಿತು; ಆದರೆ ಬಾಜೀರಾಯನಂತೆ ನಾನಾನನ್ನೂ ಸೆರೆಹಿಡಿಯುವದು ಸಿಂಧಿಯ ಬೇತರುವದೆಂಬ ಸುದ್ದಿ ಬಡಿಯಲು, ನಾನಾನು ನೆಟ್ಟಗೆ ಪುಣೆಗೆ ಬಂದೆ, ಮಹಾಡದ ಕಡೆಗೆ ಹೊರಟು ಹೋದನು; ಹಾಗು ಅಲ್ಲಿ ನಿಂತು ರಾಯಗಡವನ್ನು ಹಸ್ತಗತ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಸಿದ್ಧತೆ ನಡೆಸಿದನು. ಹೀಗೆ ಆಕಸ್ಮಿಕವಾಗಿ ನಾನಾ ಹಾಗು ಬಾಜೀರಾವ ಇವರಿಬ್ಬರೂ ಸಮದುಃಖಿಗಳಾಗಲು, ಇಬ್ಬರೂ ಕೂಡಿ ಒಮ್ಮನಸಿನಿಂದ ವಿಚಾರ ಮಾಡುವ ಪ್ರಸಂಗವೊದಗಿತು! ಹಾಗು ಬಾಳೋಬಾ ಕುಂಜರನ ಮಧ್ಯಸ್ಥಿಕೆಯಿಂದ ಅವರಿರ್ವರಲ್ಲಿ ಪತ್ರವ್ಯವಹಾರಕ್ಕೂ ಪ್ರಾರಂಭವಾಯಿತು. ತುಕೋಜಿ ಹೋಳಕರನು ಸಿಂಧಿಯ ವಿರುದ್ಧ ಸಸೈನ್ಯವಾಗಿ ನಾನಾನಿಗೆ ನೆರವಾಗುವಂತಿದ್ದನು; ಅಲ್ಲದೆ ಬಾಳೋಬಾ ತಾತ್ಕಾಲಿಕ ಪ್ರತಿಸ್ಪರ್ಧಿಯಾದ ರಾಯಾಜಿ ಪಾಟೀಲನ ಮುಖಾಂತರ ನಾನಾನು ಸಿಂಧಿಗೆ ೧೦ ಲಕ್ಷ ವಸೂಲಿಯ ನಾಡನ್ನೂ, ಅಹಮ್ಮದನಗರದ ಕಿಲ್ಲೆಯನ್ನೂ ಪರಶುರಾಮಭಾವುನ ಜಹಗೀರನ್ನೂ ಕೊಡುವದಲ್ಲದೆ, ಘಾಟಿಗೆ ಇವರ ರೂಪ ಸುಂದರಿಯಾದ ಕನ್ಯೆಯನ್ನೂ ಕೊಡುವದನ್ನು ತಿಳಿಸಿದನು! ಮಾನಾಜಿ ಘಾಕಡೆ ಎಂಬವನು ಸಿಂಧಿಯ ಈ ಕಟ್ಟಿಗೆನುಸರಿಸಿ ಲಕ್ಷರ ಭರತಿಯ ಕೆಲಸವನ್ನು ನಡೆಸಿದ್ದನು; ಆದರೆ ಬಾಜೀರಾಯನ ಕೆಲ ದುಷ್ಕೃತ್ಯಗಳ ಮೂಲಕ ಆ ಕಟ್ಟಿಗೆ ಹೊರಬೀಳಲು, ಬಾಳೋಬಾ ತಾತ್ಕಾಲಿಕ ಬಾಜೀರಾಯನನ್ನು ಉತ್ತರ ಹಿಂದುಸ್ತಾನದ ಕಡೆಗೆ ಕಠಿಣವಾದ ಪಹರೆಯಲ್ಲಿ ರವಾನಿಸಿದನು; ಆದರೂ ಬಾಜೀರಾಯನು ತನ್ನ ಕಾವಲುಗಾರನಾದ ಘಾಟಿಗೆ ಎಂಬವನನ್ನು ಒಡಕೊಂಡು, ಅವನಿಗೆ ಸಿಂಧಿಯ ದಿವಾಣಗಿರಿಯನ್ನೂ ಮತ್ತು ಸಿಂಧಿಗೆ ೨ ಕೋಟಿ ರೂಪಾಯಿಗಳನ್ನೂ ಕೊಡುವದನ್ನು ಗೊತ್ತುಮಾಡಿಕೊಂಡು, ನಡುವೇ ತಳವೂರಿ ನಿಂತನು. ಇತ್ತ ನಾನಾನು ರಘಾಜಿ ಭೋಸಲೆ ಮತ್ತು ನಿಜಾಮ ಇವರಿನ್ನು ತನ್ನ ಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಒಲಿಸಿಕೊಂಡನು. ಇಷ್ಟೆಲ್ಲ ಸಿದ್ಧತೆಯಾದ ನಂತರ ನಾನಾನು ಸಕ್ರಿಯನಾಗತಾನೆ ಪುಣೆಗೆ ಬಂದನು. ಆತನು

ಬಾಜೀರಾಯನನ್ನು ತಿರುಗಿ ಕರೆಯಿಸಿ, ತಾ||೪-೨-೧೭೯೬ಕ್ಕೆ ಪುನಃ ಪೇಶ್ವೆ ಪಟ್ಟಿ ಗಟ್ಟಿದನು; ಹಾಗು ಸ್ವಂತದ ಕಡೆಗೆ ಕಾರಭಾರ ತಕ್ಕೊಂಡು ಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳ ಕಡೆಯಿಂದ ಚಿಮಾಜಿ ಅಪ್ಪಾನ ದತ್ತಕ ವಿಧಾನವು ಅಶಾಸ್ತ್ರವೆಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿ, ಜಾಹೀರು ಪಡಿಸಿದನು!

ಆದರೆ ಇಷ್ಟಾಗುವದರೊಳಗೇ ಮತ್ತೆ ಕಾರಸ್ಥಾನಗಳೆದ್ದವು. ತುಕೋಜಿ ಹೋಳಕರನು ತೀರಿಕೊಂಡನು; ಮತ್ತು ನಾನಾನು ನಿಜಾಮನಿಗೆ ಕೊಟ್ಟ ವಚನವನ್ನು ಬಾಜೀರಾಯನು ಪಾಲಿಸದ್ದರಿಂದ, ನಿಜಾಮನೂ ಸಿಟ್ಟಾದನು. ಬಾಜೀರಾಯನಂತೂ ಸಾಧಿಸಿದರೆ ನಾನಾ ಮತ್ತು ಸಿಂಧೆ ಇವರಿಬ್ಬರನ್ನೂ ಹಿಂದೂಡಿ, ತನ್ನ ಕಾರಭಾರವನ್ನು ತಾನೇ ಮನಸೋಕ್ತವಾಗಿ ನಡೆಸಬೇಕೆಂದು ಯೋಚಿಸಿದ್ದನು; ಆದರೆ ಅದರಲ್ಲೂ ನಾನಾನ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿಯೇ ಆತನು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಕಾರಸ್ಥಾನ ನಡೆಸಿ, ತಾ|| ೩೧ನೇ ಡಿಸೆಂಬರಕ್ಕೆ ನಾನಾನು ಸಿಂಧೆಯ ಭೆಟ್ಟಿಗೆ ಹೋದಾಗ, ಸಿಂಧೆಯ ಸೇನಾಪತಿ ಯಾದ ಮಾಯಕೇಲಿ ಫಿಲೋಜ ಎಂಬವನಿಂದ ನಾನಾನನ್ನು ಸಿಂಧೆಯ ಭಾವಣೆಯಲ್ಲೇ ಕೈದು ಮಾಡಿಸಿದನು! ಹಾಗು ಸರ್ಜೇರಾವ ಘಾಟಗೆಯು ತನ್ನ ಜನರನ್ನು ಊರಲ್ಲಿ ಕಳಿಸಿ, ಅವರಿಂದ ನಾನಾನ ವಾಡೆ ಮತ್ತು ಆತನ ಪಕ್ಷದ ಜನರ ವಾಡೆಗಳ ನೈಲ್ವ ಲೂಟಿ ಮಾಡಿಸಿದನು! ಪುಣೆಯಲ್ಲಿ ಕಂಡ ಕಂಡ ಜನರನ್ನು ಕೈದು ಮಾಡುವದು, ರಕ್ತಪಾತಗೊಳಿಸುವದು ಇದರ ಹೊರತು ಎಷ್ಟೋ ದಿನಗಳ ವರೆಗೆ ಬೇರೆ ಸುದ್ದಿಯು ಕೇಳುತ್ತಲೇ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಮನೆಯಿಂದ ಹೊರಬೀಳುವದೆಂದರೆ, ಕೆಲ ಜನರನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ, ಕೈಯಲ್ಲಿ ಕತ್ತಿ-ಫಾಲಾಗಳನ್ನು ಹಿಡಕೊಂಡೇ ಹೊರಬೀಳಬೇಕಾಗುತ್ತಿತ್ತು! ನಾನಾನನ್ನು ಸೆರೆ ಹಿಡಿದು ಅಹಮ್ಮದನಗರದ ದುರ್ಗಕ್ಕೆ ಕಳಿಸಿಕೊಟ್ಟ ನಂತರ, ಬಾಜೀರಾಯನು ಸಿಂಧೆಯ ವರ್ಚಸ್ಸನ್ನು ಕಡಿಮೆ ಮಾಡುವ ಉದ್ಯೋಗಕ್ಕೆ ತೊಡಗಿದನು. ಇದನ್ನು ಕಂಡು ಸಿಂಧೆಯು ತನ್ನ ದಂಡಿನ ಪ್ರತಿತಿಂಗಳ ಖರ್ಚು ೨೦ ಲಕ್ಷದ ವರೆಗಿರುವದರಿಂದ, ತನ್ನ ಖರ್ಚಿನ ಬಾಕಿ ಹಣವನ್ನೆಲ್ಲ ಕೊಡಬೇಕೆಂದು ಉಪದ್ರವ ಕೊಡಲಾರಂಭಿಸಿದನು; ಆದರೆ ಬಾಜೀರಾಯನು ಅಷ್ಟು ದುಡ್ಡು ಕೊಡುವದೆಲ್ಲಿದ? ಅದರಿಂದ ಕರಾರ ಪ್ರಕಾರ ಘಾಟಗೆನನ್ನು ಸಿಂಧೆಯ ಕಾರಭಾರಿಯೆಂದು ನೇಮಿಸಿ, ಊರವರಿಂದ ಬೇಕಾದ ರೀತಿಯಿಂದ ಹಣ ವಸೂಲ ಮಾಡಬಹುದೆಂದು ಬಾಜೀರಾಯನು ಅವನಿಗೆ ತಿಳಿಸಬೇಕಾಯಿತು. ಆ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಆ ಘಾಟಗೆಯು ಪುಣೇ ದಲ್ಲಿ ನಡೆಸಿದ ಉಪಟಳವು ಅವರ್ಣನೀಯವಾಗಿತ್ತು. ಆತನು ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತ ಜನರ ಅವಮಾನವನ್ನು ಹೇಗೆ ಹೇಗೆ ಮಾಡಿದನೆಂಬದನ್ನು ನೆನೆಸಿದರೆ, ಮೈ ಮೇಲೆ ಮುಳ್ಳೀಳ ದಿರವು!

೧೪ನೆಯ ಪರಿಚ್ಛೇದ.

ಮೂರೂ ಮುಕ್ಕಾಲು ಗಳಿಗೆಯ ಹೇಶ್ವೆ!

ಆ ಅತ್ಯಾಚಾರದ ಯೋಗದಿಂದ ಸಿಂಧಿಯು ಪುಣೇಪಟ್ಟಣದಲ್ಲಿ ತೀರ ಅಪ್ರಿಯ ನಾದನು. ಆ ಸಂಗತಿಯ ಲಾಭ ಪಡೆದು, ಅಮೃತರಾಯನ ಸಹಾಯದಿಂದ ಇಂಗ್ಲಿಷ ಅಧಿಕಾರಗಳ ಕೈಕೆಳಗೆ ಸೈನ್ಯವನ್ನು ಸಿದ್ಧಗೊಳಿಸಿ, ಸಿಂಧಿಯನ್ನು ಸೆರೆ ಹಿಡಿಯಬೇಕೆಂದು ಬಾಜೀರಾಯನು ಯೋಚಿಸಿದನು; ಆದರೆ ಕಡೆಗೂ ಸಿಂಧಿಯನ್ನು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ಸೆರೆ ಹಿಡಿಯುವ ಧೈರ್ಯವು ಬಾಜೀರಾಯನಿಗಾಗಲಿಲ್ಲ.

ತಾನು ತನ್ನ ಪ್ರಾಂತಕ್ಕೆ ಹೊರಟು ಹೋಗುತ್ತೇನೆಂದು ಹೇಳಿ, ಸಿಂಧಿಯು ದರ್ಬಾರದೊಳಗಿಂದ ಹೊರಟನು; ಆದರೆ ಎಷ್ಟೋ ದಿನಗಳಾದರೂ ಅವನು ಪುಣೇ ಪಟ್ಟಣವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಹೊರಡಲೇ ಇಲ್ಲ. ಆದರೂ ಎಲ್ಲ ಕಡೆಯಿಂದಲೂ, ವಿಶೇಷ ವಾಗಿ ಗೃಹಕಲಹದಿಂದ, ಅವನು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಜರ್ಜರನಾಗಿದ್ದನು. ಅದರಿಂದ ಕಡೆಗೆ ಅವನು ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಮಧ್ಯಸ್ಥಿಕೆ ಮತ್ತು ಸಹಾಯಗಳನ್ನು ಕೋರಬೇಕಾಯಿತು. ಬಾಜೀರಾಯನು ತತ್ಪೂರ್ವದಲ್ಲೇ ಕರ್ನಾಟಕ ಪಾಮರ ಎಂಬವನ ಮುಖಾಂತರ ಸಿಂಧಿ ಯ ಕೂಡ ಮಿತ್ರತ್ವದ ಸಂಘಾನ ನಡೆಸಿದ್ದನು; ಆಗ ಸಿಂಧಿಯು ಅದನ್ನು ಅಲ್ಲಗಳೆ ದಿದ್ದನು. ಅದರಿಂದ ಈಗ ಸಿಂಧಿಯು ತಾನಾಗಿಯೇ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಸಹಾಯವನ್ನು ಯಾಚಿಸಬೇಕಾಯಿತು. ತನ್ನ ದಂಡಿನೊಡನೆ ತಾನನ್ನು ನಿಜವಾಗಿಯೇ ತನ್ನ ಪ್ರಾಂತಕ್ಕೆ ಹೊರಟು ಹೋಗಬೇಕೆಂದು ಸಿಂಧಿಗೆ ಅನಿಸಹತ್ತಿತು; ಆದರೆ ದಂಡಾಳು ಗಳ ಸಂಬಳ ಸಲ್ಲದ ಹೊರತು, ಅವರು ಹೊರಡುವದೆಂತು? ಕಡೆಗೆ ನಾನಾನನ್ನು ಬಂಧನುಕ್ತ ಮಾಡಿದರೆ, ಅವನಿಂದ ತನಗೆ ಸಾಕಷ್ಟು ಹಣವು ದೊರೆಯಬಹುದೆಂದೂ, ಅದರಿಂದ ಬಾಜೀರಾಯನಿಗೂ ಬೆದರಿಕೆಯುಂಟಾಗಬಹುದೆಂದೂ ಭಾವಿಸಿ, ಸಿಂಧಿಯು ನಾನಾನನ್ನು ಬಂಧನುಕ್ತಗೊಳಿಸಿ, ಆತನನ್ನು ಪುಣೆಗೆ ಕರೆತಂದನು; ಹಾಗೂ ಆತನಿಂದ ೧೦ ಲಕ್ಷ ರೂಪಾಯಿಗಳನ್ನು ತಕ್ಕೊಂಡು, ತನ್ನ ತಾತ್ಕಾಲಿಕ ಅಡಚಣೆಯನ್ನು ನೀಗಿಸಿದನು. ನಾನಾನ ಬಿಡುಗಡೆಯ ಸಲುವಾಗಿ ಸಿಂಧಿಯು ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಸಹಾಯವನ್ನು ಯಾಚಿಸಿದ್ದನು; ಮತ್ತು ಅದರಿಂದ ಆತನ ಉದ್ವಿಷ್ಟವು ತತ್ಕಾಲಕ್ಕೆ ಸಫಲವೂ ಆಯಿತು. ಮೂರೂರೂ ಸ್ನೇಹ ಬೆಳೆಸಿ, ಟೀಪೂನನ್ನು ಬೊಗ್ಗು ಬಿಡಿಯಬೇಕೆಂದು ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಆಗಿನ ಮನೋದಯವಾಗಿತ್ತು; ಮತ್ತು ಅದ ಕ್ಕಾಗಿ ಸಿಂಧಿಯು ತನ್ನ ಪ್ರಾಂತಕ್ಕೆ ಹೊರಟು ಹೋಗಿ, ನಾನಾನೊಬ್ಬನೇ ಪುಣೆಯಲ್ಲಿ ಉಳಿದರೆ, ತಮ್ಮ ಆ ಬೇತು ಈಡೀರುವನೆಂದು ಅವರ ತಿಳುವಳಿಕೆಯಾಗಿತ್ತು. ಅದ ರಿಂದ ಆಗ ಅವರು ಬಾಜೀರಾಯನಿಗೆ ಹೇಳಿದರೇನೆಂದರೆ:—“ಸಿಂಧಿಯು ಇಲ್ಲಿಂದ ಹೊರಟು ಹೋದರೂ ಹೋಗಲಿ, ನೀವು ಯೋಚಿಸಬೇಡಿರಿ. ನಾವು ನಮ್ಮ ದಂ-
ಡನ್ನು ನಿಮ್ಮ ರಕ್ಷಣೆಗೋಸ್ಕರ ಕಳಿಸುವೆವು.” ಆದರೆ ಇತ್ತ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಸಿಂಧಿಯನ್ನು

ಪುಣೆಯಿಂದ ಹೀಗೆ ಹೊರಹೊರಡಿಸಲೆತ್ತಿ ಸಹತ್ವಲು, ಅತ್ತ ಬಾಜೀರಾಯನಲ್ಲಿ “ಇದೆಲ್ಲ ನಾನಾನ ಬೇತೇ ಆಗಿರಬಹುದಾಗಿದೆ; ಸಿಂದಿಯನ್ನು ಅತ್ತ ಅಟ್ಟಿಕೊಟ್ಟು, ಇತ್ತ ಇಂಗ್ಲಿಷರನ್ನು ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಹೊಗಿಸುವ ವಿಚಾರವು ನಾನಾನದೇ ಆಗಿರುತ್ತದೆ”ಂಬ ಕಲ್ಪನೆಯುಂಟಾಯಿತು. ಹೀಗೆ ಆತನಲ್ಲಿ ಆ ಬಗೆಯ ಕಲ್ಪನೆಯುಂಟಾದ ಕೂಡಲೆ ಆತನ ಕಾರಸ್ಥಾನಗಳು ಮತ್ತೆ ಮರಳಲಿಸಿದವು! “ಸಿಂದಿಗೆ ಹೊರಟುಕೋಗು”ಎನ್ನುವ ಬದಲು, “ಇಲ್ಲಿಯೇ ಇರು.” ಎಂದು ಆತನು ಒಳಗಿಂದೊಳಗೆ ಹೇಳಲಾರಂಭಿಸಿದನು! ಹಾಗು ಇತ್ತ ನಾನಾನನ್ನು ಗುಪ್ತವಾಗಿ ಕಂಡು:—“ನೀವು ನನಗೆ ಪಿತೃಸಮಾನರು. ನೀವು ಹೇಳಿದಂತೆಯೇ ಕೇಳಿಕೊಂಡಿರುತ್ತೇನೆ”ಎಂದು ಆತನು ನಾನಾನ ಪಾದಮುಟ್ಟಿ ಆಣೆ ಮಾಡಿ ಹೇಳಿ, ನಾನಾನಿಗೆ ಪುನಃ ಮುಖ್ಯ ಕಾರಭಾರಿಯ ಕೆಲಸ ಕೈಕೊಳ್ಳಲಿಕ್ಕೆ ಹಚ್ಚಿದನು; ಮತ್ತು ಅದೇಕಾಲಕ್ಕೆ ನಾನಾನನ್ನು ಮತ್ತೆ ಸೆರೆಹಿಡಿಯುವ ಬಗ್ಗೆ ಸಿಂದಿ ಯನ್ನೂ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸತೊಡಗಿದನು!!!

ನಾನಾನಾದರೂ ಆಗ ತೋರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಕಾರಭಾರಿಯಾದನು; ಆದರೆ ಅವನು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಉದಾಸವೇ ಆಗಿದ್ದನು; ಯಾಕಂದರೆ, ಆಗ ಯಾರ ವಿಶ್ವಾಸವನ್ನೂ ಹಿಡಿಯುವಂತಿರಲಿಲ್ಲ; ಆದರೂ ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಈ ಪ್ರಸಂಗದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ನೆರವು ಅವಶ್ಯವಾದ್ದರಿಂದ, ವಿಶ್ವಾಸವಿಡುವದೇ ಆದರೆ, ಪ್ರಸಂಗದ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಅವರಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಾಸವಿಡಬೇಕು; ಹಾಗು ಅಂಥ ಕಠಿಣ ಪ್ರಸಂಗವೇ ಒದಗಿದರೆ, ಅವರ ಸಹಾಯ ಪಡೆಯಬೇಕು, ಎಂದು ಆತನು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ನಿರ್ಧರಿಸಿದನು ಇದೇ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಮತ್ತೆ ಎರಡು ವರ್ಷಗಳು ಕಳೆದವು. ಇಷ್ಟರಲ್ಲಿ ನಾನಾನು ತಾ|| ೧೩ನೇ ಮಾರ್ಚ್ ೧೮೦೦ ರಲ್ಲಿ ತೀರಿಕೊಂಡನು. ನಾನಾನ ಮರಣದಿಂದ ಬಾಜೀರಾಯನದೇ ಆಗಲಿ, ಸಿಂದಿ ಯದೇ ಆಗಲಿ ಸ್ಥಿತಿಯೇನೂ ಸುಧಾರಿಸಲಿಲ್ಲ; ತದ್ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಅವರಿಬ್ಬರ ಮುಖ್ಯ ಆಧಾರವೇ ಲೋಪವಾಯಿತು. ಕಡೆಗೆ ಸಿಂದಿಗೆ ತನ್ನ ಪ್ರಾಂತವನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಕೊಟ್ಟು ಇಷ್ಟು ದೂರ ಪುಣೆಯಲ್ಲಿರುವದು ಅಶಕ್ಯವಾಯಿತು; ಯಾಕಂದರೆ, ಯಶವಂತರಾವ ಹೋಳಕರನು ಅವಿರೋಧಾನನೆಂಬ ಪಠಾಣನ ಸಖ್ಯೆಬೆಳೆಸಿ, ಸಿಂದಿಯ ನಾಡು ಸುಲಿಯುವ ಉಪಕ್ರಮವನ್ನು ಒತ್ತರದಿಂದ ನಡೆಸಿದನು. ಅದರಿಂದ ಕಡೆಗೆ ನವಂಬರ ೧೮೦೦ರಲ್ಲಿ ಸಿಂದಿಯು ಪೇಶ್ವೆಯಿಂದ ೮೭ ಲಕ್ಷ ರೂಪಾಯಿಗಳನ್ನು ಪಡಕೊಂಡು, ಉತ್ತರಹಿಂದುಸ್ತಾನದ ಹಾದೀ ಹಿಡಿದನು. ಹೋಗುವಾಗ ಆತನು ತನ್ನ ಸರದಾರ ನಾದ ಘಾಟಗೇನ ಕೈಕೆಳಗೆ ಕೆಲವು ದಂಡು ಕೊಟ್ಟು, ಅವನನ್ನು ಪುಣೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಇರಿಸಿ ಹೋದನು.

ನಾನಾಫಡೋಸನು ತೀರಿಕೊಳ್ಳಲು ಹಾಗು ಸಿಂದಿಯು ತನ್ನ ಪ್ರಾಂತಕ್ಕೆ ಹೊರಟು ಹೋಗಲು, ಬಾಜೀರಾಯನು ಸ್ವಸ್ಥವಾಗಿ ಕಾಲಹರಣ ಮಾಡಬಹುದಾಗಿತ್ತು; ಆದರೆ ಆತನು ಹಾಗೆ ಮಾಡದೆ, ಮೊದಲು ತನ್ನ ತಂದೆ-ರಘುನಾಥರಾಯನ ವಿರೋಧಿ ಪಕ್ಷದ ಜನರ ಮೇಲೆ ಕುಣುಕು ಮಾಡತೊಡಗಿದನು. ಬಾಜೀರಾಯನು

ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ಮೊದಲು ರಾಷ್ಟ್ರೀ ಸರವಾರನನ್ನು ಸೆರೆ ಹಿಡಿದನು. ಬಳಿಕ ವಿಶೋಜಿ ಹೋಳಕರನನ್ನು ಆನೆಯಿಂದ ತುಳಿಸಿ ಕೊಲ್ಲಿಸಿದನು! ಸಿಂಧಿಯು ಉತ್ತರಕ್ಕೆ ಬಂದ ಕೂಡಲೆ ಯಶವಂತರಾಯ ಹೋಳಕರನು ಅವನ ಕೂಡ ಅಲ್ಪ ಸ್ವಲ್ಪ ಬಡೆದಾಡಿ ಅಲ್ಲಿಂದ ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ ಹೊರಟನು; ಹಾಗೂ ತಮ್ಮ ವಿಶೋಜಿ ಹೋಳಕರನ ಖೂನಿನ ಸೇಡು ತೀರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವದಕ್ಕೊಂದು ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಬೆಂಕಿ ಹಚ್ಚುವದು, ಕೊಲೆ-ಸುಲಿಗೆ ನಡೆಸುವದು ಮುಂತಾದ ದುಷ್ಕೃತ್ಯಗಳನ್ನು ನಡೆಸುತ್ತ ಖಾನದೇಶಕ್ಕೆ ಬಂದನು. ಆಗ ಬಾಜೀರಾಯನಿಗೆ ಮತ್ತೆ ಸಿಂಧಿಯ ದಂಡಿನ ಹಾಗೂ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ದಂಡಿನ ಸಹಾಯ ಪಡೆಯುವ ಭಾಗ ಬಿತ್ತು; ಆದರೆ ಆಗಿನ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಕರಾರುಗಳು ಕಠಿಣ ತೋರಿದ್ದರಿಂದ, ಅವನು ಸಿಂಧಿಯ ದಂಡಿನ ನೆರವನ್ನೇ ಪಡೆಯಬೇಕಾಯಿತು. ಪಟವರ್ಧನ ಮುಂತಾದ ಸರದಾರರ ಸಹಾಯವು ಆಗ ಆತನಿಗೆ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಆಗ ಬೇಕಾಗಿತ್ತು; ಆದರೆ ಬಾಜೀರಾಯನು ಆಗ ರಾಸ್ತೆ ಮೊದಲಾದ ಎಲ್ಲ ಸರದಾರರನ್ನೂ ಸುಲಿಯಲಾರಂಭಿಸಿದ್ದರಿಂದ, ಅವರೆಲ್ಲರೂ ಉದಾಸೀನರೂ, ಶಂಕಿತರೂ ಆಗಿದ್ದರು. ತಾ|| ೨೩ನೇ ಅಕ್ಟೋಬರಕ್ಕೆ ಹೋಳಕರನು ಹಡಪಸರದ ಬಳಿಗೆ ಸಸೈನ್ಯವಾಗಿ ಬಂದು ತಲುಪಿದನು. ಸಿಂಧಿಯ ಸೈನ್ಯವು ಘೋರಪಡಿಯ ಹತ್ತರ ಮೊದಲೇ ಬಂದಿಳಿದಿತ್ತು. ಉಭಯತರಲ್ಲಿ ತಾ|| ೨೫ನೇ ಅಕ್ಟೋಬರಕ್ಕೆ ತುಮುಲದ ಕಾಳಗವಾಗಿ, ಸಿಂಧಿಯು ಸೋತನು; ಆತನ ಶಿಬಿರವೆಲ್ಲ ಹೋಳಕರನಿಂದ ಸುಲಿಯಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಆಗ ಬಾಜೀರಾಯನು ೭೦೦೦ ಸೈನ್ಯದೊಡನೆ ಸಿಂಹಗಡಕ್ಕೆ ಓಡಿಹೋದನು; ಹಾಗೂ ಅಲ್ಲಿಂದ ಕರ್ನಲ್ ಕ್ಲೋಜ ಎಂಬವನ ಮುಖಾಂತರ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಸಹಾಯದ ಬಗ್ಗೆ ಸಂಧಾನ ನಡೆಸಿದನು.

ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಬಾಜೀರಾಯನಿಗೆ ನೆರವಾಗಲಿಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧರೇ ಆಗಿದ್ದರು. ನಾನಾ ಫಡಣೇಸನಂಥ ಸುಪ್ರಸಿದ್ಧ ಮರಾಟರ ಮುತ್ಸದ್ದಿಯು ಜೀವಂತವಿರುವಾಗಲೇ ಪೇಶ್ವೆಯರ ಐಶ್ವರ್ಯದ ಒಳ್ಳೇ ಭರಭರಾಟೆಯ ಸಮಯದಲ್ಲೇ-ಯಾವ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ರಘುನಾಥರಾಯನಿಗೆ ನೆರವಾಗಿ ಮರಾಟರೊಡನೆ ಯುದ್ಧವನ್ನು ಕೂಡ ಹೂಡಿದ್ದರೋ, ಅಂಥ ಆ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಬಾಜೀರಾಯನಂಥ ತೀರ ಹೇಡಿ ಪೇಶ್ವೆ ಪಟ್ಟಾಧಿಕಾರಿಯು ನಿರಾಶ್ರಿತನಾಗಿ ತಮ್ಮ ಸಹಾಯವನ್ನು ಯಾಚಿಸುತ್ತಿರಲು, ನಾನಾನ ಪಶ್ಚಾತ್ ಅವರು ಅವನಿಗೆ ನೆರವಾಗದಿರುವರೇ? ಇಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ, ಬಾಜೀರಾಯನು ತಮ್ಮ ಸಹಾಯಹೊಂದಬೇಕೆಂದು ಅವರು ಈ ಮೊದಲೇ ಅವನಿಗೆ ಉಪಟಳ ಸಹ ಕೊಡಹತ್ತಿದ್ದರು. ನಿಜಾಮನು ಈ ಮೊದಲು ಹಾಕಿಕೊಟ್ಟ ಪಾಠವನ್ನು ಹಿಂದು ಸ್ತಾನದೊಳಗಿನ ಎಲ್ಲ ರಾಜ-ಮಹಾರಾಜರೂ ತೀಡಬೇಕೆಂದೂ ಮತ್ತು ತಮ್ಮ ದಂಡಿನ ಸಹಾಯ ಪಡೆಯಬೇಕೆಂದೂ ಲಾರ್ಡ್ ಕಾರ್ನವಾಲೀಸನ ನಿಶ್ಚಿತ ಪ್ರಯತ್ನವು ನಡೆದೇ ಇತ್ತು; ಆದರೆ ಇದುವರೆಗೆ ಯಾವನೊಬ್ಬ ಮರಾಟ ಸರದಾರನೂ ಆ ಬಗ್ಗೆ ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ಅನುಕೂಲವಾಗಿರಲಿಲ್ಲ. ಮಹದಾಜಿ ಸಿಂಧಿ, ನಾನಾಫಡಣವೀಸ ಹಾಗೂ

ದಾಲತರಾವ ಶಿಂಧೆ ಈ ತ್ರಿವರ್ಗರೂ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಆ ಮಾಯಾವೀ ಸಹಾಯವನ್ನು ಧಿಕ್ಕರಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಪೇಶ್ವೆಗೆ ಸಲಹೆ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದರು; ಇಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ, ಸ್ವತಃ ಬಾಜೀರಾಯನಲ್ಲೂ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಆ ಧೂರ್ತತನದ ಮರ್ಮವನ್ನು ತಿಳಿಕೊಳ್ಳುವಷ್ಟು ಬುದ್ಧಿವಂತಿಕೆಯೂ ಇತ್ತು! ಅದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಅವನಾದರೂ ಅದು ವರೆಗೆ ಆ ಬಗ್ಗೆ ಶಕ್ಯವಾದಷ್ಟು ವಿರೋಧಿಯೇ ಆಗಿದ್ದನು ದಂಡು ಇಂಗ್ಲಿಷರದು; ಅದನ್ನು ತಮ್ಮ ಸ್ವಾಧೀನದಲ್ಲಿರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು; ಅದರ ಮೇಲಿನ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ಇಂಗ್ಲಿಷರೇ; ಅದರ ಖರ್ಚಿಗಾಗಿ ತಮ್ಮ ನಾಡಿನ ಕೆಲಭಾಗವನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಕೊಡಬೇಕು; ಮತ್ತು ತಮ್ಮ ಮೇಲೆ ಅಂಥ ಕಠಿಣ ಪ್ರಸಂಗವೇ ಬಂದಾಗ ಮಾತ್ರ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಹುಕುಮಿನ ಮೇರೆಗೆ ಅದರಿಂದ ತಮ್ಮ ರಕ್ಷಣವಾಗಬೇಕು! ಈ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯು ನಿಜಾಮನಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಸರಿದೋರಬಹುದು; ಯಾಕಂದರೆ ಇಡಿ ದಕ್ಷಿಣ ಹಿಂದುಸ್ತಾನದಲ್ಲಿ ಅವನು ಏಕಾಂಡಿಯಾಗಿದ್ದು, ಅವನಿಗೆ ಬೇರೆ ಯಾರ ಸಹಾಯವೂ ಇದ್ದಿರಲಿಲ್ಲ; ಆದರೆ ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರದಲ್ಲಿಯ ಮರಾಟರಿಗೆ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಹುಕುಮತಿಯ ಅಂಥ ಆ ಬಾಡಿಗೆಯ ದಂಡಿನ ಕಾರಣವೇನಿತ್ತು? ಆದರೂ ಅಂತಃಕಲಹದ ಮೂಲಕ ಮುಂದೆ ಅವರಿಗೂ ಅದರ ಅವಶ್ಯಕತೆಯುಂಟಾಯಿತು! ಈ ಮೊದಲು ನಾಲ್ಕು ನಾಲ್ಕು ಸಾರೆ ಅಲ್ಲಗಳೆದ ಬಾಜೀರಾಯನು ಕಡೆಗೆ ಆ ಮಾತನ್ನು ನಿರುಪಾಯವೆಂದು ತಾನೇ ಎತ್ತಿ ಸಮ್ಮತಿಸಬೇಕಾಯಿತು!!

ಸವಾಯಿ ಮಾಧವರಾಯನ ಮರಣದ ಸಂತರ ಪುಣೆಯ ದರ್ಬಾರದಲ್ಲಿ ನಡೆದ ಗೊಂದಲವನ್ನು ಮ್ಯಾಲೆಬ್ ಸಾಹೇಬನು ಪುಣೆಯ ಸಂಗಮದ ಹತ್ತರ ಕುಳಿತು ಸ್ವಸ್ಥ ಚಿತ್ತದಿಂದ ಅವಲೋಕಿಸುತ್ತಿದ್ದನು. ಸಿಂಧೆ, ಹೋಳಕರ, ಪಟವರ್ಧನಾದಿ ಸರದಾರರೂ; ನಾನಾ, ಪರಶುರಾಮಾದಿ ಮುತ್ಸದ್ದಿಗಳೂ ಹಾಗೂ ಅವರೆಲ್ಲರ ಮಧ್ಯಮೇರುವಾದ ಬಾಜೀರಾಯನೂ ಮುಂತಾದ ಈ ಗ್ರಹೋಪಗ್ರಹಗಳ ಭ್ರಮಣ, ಯುತಿ, ಗ್ರಹಣ ಮತ್ತು ಯುದ್ಧಗಳು ನಡೆದಿರುವಾಗ, ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ಬೆದರುವ ಕಾರಣವೇ ಇರಲಿಲ್ಲ. ತಮ್ಮ ಮನೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಘೋರವಾದ ಜಗಳ-ತಂಟೆಗಳು ನಡೆದಿರುವಾಗ, ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಕಡೆಗೆ ಕೆಕ್ಕರಿಸಿ ನೋಡುವದಕ್ಕೆ ಅವರಾರಿಗೂ ಕಾರಣವೇ ಇರಲಿಲ್ಲ; ಅವಕಾಶವೂ ಇರಲಿಲ್ಲ. ತದ್ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಪ್ರಸಂಗ ಏರ್ಪಡದಲ್ಲಿ ತ್ರಯಸ್ಥ ನಾತೀಯದಿಂದ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಶಿಷ್ಟಾಯಿಯೇ ಅವರೆಲ್ಲರಿಗೆ ಉಪಯೋಗವಾಗುತ್ತಿತ್ತು; ಮತ್ತು ಅವರ ದಂಡಿನ ಸಹಾಯದ ಗುಪ್ತ ಅಪೇಕ್ಷೆಯು ಅವರೆಲ್ಲರಿಗೂ ಉಂಟಾಗಿದ್ದಿತು. ಪೇಶವೆಯ ರಾಜಧಾನಿಯಲ್ಲಿ ಕಳೆದ ನಾಲ್ಕಾರು ವರುಷಗಳಿಂದ ಗೊಂದಲದ ಮೇಲೆ ಗೊಂದಲಗಳು ಎಡಿಬಿಡದೆ ನಡೆದಿದ್ದವು; ಹಾಗೂ ಎಷ್ಟೋ ಅನರ್ಥಗಳೂ ಉಂಟಾಗಿದ್ದವು; ಆದರೆ ಸಂಗಮದೊಳಗಿನ ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗಾಗಲಿ, ಅವರ ಆರೈಯದಲ್ಲಿದ್ದ ಇತರೇ ಜನರಿಗಾಗಲಿ ಅವುಗಳ ಉಪಸರ್ಗವು ಕೊಂಡವೂ ತಟ್ಟಿರಲಿಲ್ಲ. ಸಂಗಮದಿಂದ ಮೂರೇ ಮೈಲುಗಳ ಅಂತರದಲ್ಲಿ ಸಿಂಧೆ-ಹೋಳಕರರ ನಡುವೆ ತುಮುಲ ಯುದ್ಧವಾಯಿತು; ಆದರೆ ಬ್ರಿಟಿಶರ ಸಿಡೆಂಟನಾದ ಕರ್ನಲ್ ಕ್ಲೋಜನು ಒಂದು ಉದ್ದನ್ನ ಕೋಲಿಗೆ ಇಂಗ್ಲಿಷ ನಿಶಾನಿ

ಯನ್ನೇರಿಸಿ, ಸ್ವಸ್ಥವಾಗಿರುತ್ತಿದ್ದನು.; ಯಾಕಂದರೆ ಆ ತಮ್ಮ ನಿಶಾನೆಗೆ ಅವರಿಬ್ಬರಿಂದಲೂ ಸನ್ಮಾನ ದೊರೆಯುವದೆಂದು ಅವನ ಬಾತ್ರಿಯಾಗಿತ್ತು! ಯುದ್ಧದ ಮರುದಿನವ ಯಶವಂತರಾಯ ಹೋಳಕರನು ಕರ್ನಲ್ ಕ್ಲೋಜನನ್ನು ತನ್ನ ಶಿಬಿರಕ್ಕೆ ಕರೆಕಳಿಸಿ, ಸಿಂಧೆ-ಪೇಶ್ವೆಗೂ ತನಗೂ ಸಂಧಿಯಾಗುವಂತೆ ಮಧ್ಯಸ್ಥಿಕೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ವಿನಂತಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡನು.

ಆಗ ಹೋಳಕರನು ಪುಣೆಯ ಮೇಲೆ ಸಾಗಿ ಬಂದಿದ್ದನು, ಹಾಗೂ ಆಗ ಆತನಿಗೆ ವಿಜಯವೂ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಿತ್ತು. ಆದರೂ ಅವನು ಮೊದಲು ತನ್ನ ದಂಡನ್ನು ಪುಣೆಯಲ್ಲಿ ಸೇರಗೊಡಲಿಲ್ಲ. ಬಾಜೀರಾಯನ ಕೂಡ ಆತನು ನಮ್ರತನದಿಂದಲೇ ವರ್ತನ-ಪತ್ರವ್ಯವಹಾರವನ್ನಿಟ್ಟಿದ್ದು, ಬಾಜೀರಾಯನು ಸಿಂಹಗಡದಿಂದ ಪುಣೆಗೆ ಹೊರಟು ಬರಬೇಕೆಂಬ ಬಗ್ಗೆ ವಿನಂತಿಯನ್ನೂ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿದ್ದನು; ಆದರೆ ಬಾಜೀರಾಯನ ಅಂತರಂಗದ ಅಂಜಿಕೆಯು ದೂರವಾಗದ್ದರಿಂದ, ಆತನು ಸಿಂಹಗಡದಿಂದ ಮೊದಲು ರಾಯಗಡಕ್ಕೆ ಹೋದನು; ಅಲ್ಲಿಂದ ಅವನು ಮಹಾಡಿಗೆ ಹೋಗಿ, ಮುಂಬಯಿಯ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಕಡೆಗೆ ಪತ್ರ ಕಳಿಸಿ, ಹಡಗು ಹಾಗೂ ಸಂರಕ್ಷಕರನ್ನು ಕಳಿಸಿ ತನ್ನನ್ನು ಮುಂಬಯಿಗೆ ಕರೆದೊಯ್ಯಬೇಕೆಂದು ಬಿನ್ನೈಸಿಕೊಂಡನು. ಇತ್ತ ಬಾಜೀರಾಯನು ಪುಣೆಗೆ ಬರುವ ದಿಲ್ಲಿಂಬದನ್ನು ತಿಳಿದು, ಹೋಳಕರನು ಆತನನ್ನು ಹಿಡಿತರುವ ಸಲುವಾಗಿ ಕೊಂಕಣಕ್ಕೆ ಸೈನ್ಯವನ್ನಿಟ್ಟಿದ್ದನು. ಆಗ ಬಾಜೀರಾಯನು ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಸರಂಜಾಮದ ಮಾರ್ಗ ಕೂಡ ನಿರೀಕ್ಷಿಸದೆ, ಸುವರ್ಣದುರ್ಗದ ಮೇಲೆ ಹಾಯ್ದು, ರೇವಡಂಜೆಗೆ ಹೋಗಿ, ಅಲ್ಲಿಯ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಹಡಗಿನಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು, ೬ನೇ ಡಿಸೆಂಬರಕ್ಕೆ ವಸಯಿಗೆ ತಲುಪಿದನು.

ಇತ್ತ ಹೋಳಕರನು ಪುಣೆಯಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಕರವನ್ನು ಎತ್ತಿ, ಜುನ್ನರದಿಂದ ಅಮೃತರಾಯನನ್ನು ಕರೆತಂದು ಪೇಶ್ವೆ ಪಟ್ಟಕ್ಕೆ ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿದನು. ಆಗ ನಾನಾ ಹಾಗೂ ಬಾಜೀರಾಯ ಇವರ ಹಗೆಯಾದ ಚತುರಸಿಂಗ ಭೋಸಲೆ ವಾವೀಕರ ಎಂಬವನು ತನ್ನ ಮೂರವತ್ತಿನಿಂದ ಸಾತಾರೆಯ ಮಹಾರಾಜರ ಕಡೆಯಿಂದ ಅಮೃತರಾಯನಿಗೆ ಪೇಶ್ವೆ ವಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಕೊಡಿಸಿದನು. ಅಮೃತರಾಯನು ಪಟ್ಟವೇರಿದ ಕೂಡಲೆ ಹೋಳಕರನು ಪುಣೆ ನಗರವಾಸಿಗಳ ಮೇಲೆ ಮಾಡಿದ ಅತ್ಯಾಚಾರವು ಕಿವಿಯಿಂದ ಕೇಳಲಶಕ್ಯವಾಯಿತು! ಅವನು ನಗರದ ಉಕ್ಕಡಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಪ್ರತಿಬಂಧಿಸಿ, ಜನರನ್ನು ಪರಿಪಂಚಿಯಿಂದ ಸುಲಿದನು!!

ಬಾಜೀರಾಯನು ಪುಣೆಯಿಂದ ಹೊರಟು ಹೋಗುತ್ತಲೇ, ಪುಣೆಯ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಸಿಡೆಂಟನಾದ ಕರ್ನಲ್ ಕ್ಲೋಜನೂ ಪುಣೆಯಿಂದ ವಸಯಿಗೆ ಹೊರಟು ಹೋದನು. ಹೋಳಕರನು ಅವನಿಗೆ ಅಲ್ಲಿಯೇ ಇರಲಿಕ್ಕೆ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದನು. ಪ್ರಸ್ತುತದಲ್ಲಿ ಹೋಳಕರನೊಡನೆ ಒಪ್ಪಂದ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವದಕ್ಕಿಂತ, ತಮ್ಮ ಆಶ್ರಯಕ್ಕೆ ಬಂದಿರುವ ಬಾಜೀರಾಯನ ಕೂಡ ಒಡಂಬಡಿಕೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವದೇ ಶ್ರೇಯಸ್ಕರವೆಂದು ಬಗೆದು, ಅವನು ನೆಟ್ಟಗೆ ವಸಯಿಗೆ ಹೋದನು; ಮತ್ತು ಆತನ ಮುಖಾಂತರ ಬಾಜೀರಾಯ

ಹಾಗು ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಇವರಿಗೆ ೩೧ನೇ ಡಿಸೆಂಬರ ೧೮೦೨ರಲ್ಲಿ ಒಪ್ಪಂದವಾಯಿತು. ಆ ಒಡಂಬಡಿಕೆಯ ಕಲಮುಗಳಲ್ಲಿಯ ಮುಖ್ಯ ಕಲಮು ಬಾಜೀರಾಯನು ಇಂಗ್ಲಿಷರ ದಂಡನ್ನು ತನ್ನಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂಬದೇ ಇತ್ತೆಂದು ಬೇರೆ ಹೇಳಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ! ತೋಘು ಖಾನೆ ಸಹಿತವಾಗಿ ೬೦೦೦ ಜನ ಕಾಲಾಳುಗಳನ್ನು ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಬಾಜೀರಾಯನಿಗೆ ನಿರಂತರವಾಗಿ ಪೂರೈಸತಕ್ಕದ್ದು; ಆ ದಂಡು ಪೇಶ್ವೆಯ ನಾಡಿನಲ್ಲೇ ವಾಸಿಸಬೇಕು; ಯುದ್ಧಪ್ರಸಂಗದಲ್ಲಿ ೧೦೦೦ ಸಾವಿರ ದಂಡು ಬಾಜೀರಾಯನ ಆತ್ಮರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಆತನ ಹತ್ತರವೇ ಇರಬೇಕು. ಆ ಎಲ್ಲ ದಂಡಿನ ಖರ್ಚಿಗೆಂದು ಬಾಜೀರಾಯನು ೨೬ ಲಕ್ಷ ಉಪ್ಪನ್ನಿನ ತನ್ನ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಸ್ವಾಧೀನಪಡಿಸಬೇಕು. ಪೇಶ್ವೆಯು ಬೇರೆ ಯಾವ ಯುರೋಪಿಯನ್ನರಿಗೂ ಆಶ್ರಯ ಕೊಡಕೂಡದು. ಆತನು ಸುರತದ ಮೇಲಿನ ತನ್ನ ಹಕ್ಕು-ಬಾಧ್ಯತೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಬಿಡತಕ್ಕದ್ದು; ಗಾಯಕವಾಡ ಹಾಗು ನಿಜಾಮ ಇವರ ಸಂಬಂಧದ ಕಲಹಗಳನ್ನು ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಮುಖಾಂತರವೇ ತೀರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಬೇರೆ ಯಾವ ರಾಜ-ಮಹಾರಾಜರೊಡನೆ ಯುದ್ಧವನ್ನೂ, ಒಪ್ಪಂದವನ್ನೂ, ದರ್ಬಾರದ ಮಾತು-ಕಥೆಗಳನ್ನೂ ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ತಿಳಿಸಿದ ಹೊರತು ಪರಸ್ಪರ ಮಾಡಕೂಡದು, ಮುಂತಾದ ಕಲಮಗಳು ಆ ವಸಯಿಯ ಒಪ್ಪಂದದಲ್ಲಿ ದ್ದವು. “ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವನ್ನು ಮಾರಿ, ಬಾಜೀರಾಯನು ತನ್ನ ಶರೀರವನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿಕೊಂಡನೆ”ಂದು ಗ್ರಾಂಥ ಡಫ್‌ನಂಥ ಇಂಗ್ಲಿಷ ಇತಿಹಾಸಕಾರನು ಕೂಡ ಆ ಒಪ್ಪಂದದ ಕರಾರುಗಳ ಬಗ್ಗೆ ನಿಂದಾವ್ಯಂಜಕವಾದ ಉದ್ಗಾರಗಳನ್ನು ಹೊರಹೊರಡಿಸಿರುವನು!

ಆ ಒಪ್ಪಂದದಿಂದ ಸಿಂಧೆಗೆ ಅನಿವಾರವಾದ ಕೋಪವುಂಟಾಯಿತು. ಬಾಜೀರಾಯನ ರಕ್ಷಣಕ್ಕಿಂದು ಸಿಂಧೆಯು ತನ್ನ ದಂಡು ಕಳಿಸಿದ್ದನು; ಆದರೆ ವಸಯಿಯ ಒಪ್ಪಂದ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಮೊದಲು ಬಾಜೀರಾಯನು ಸಿಂಧೆಗಾಗಲಿ, ತನ್ನ ಇನ್ನೊಬ್ಬ ಹಿತಚಿಂತಕನಾದ ರಘೋಜಿ ಭೋಸಲೆಗಾಗಲಿ ಒಂದು ಶಬ್ದದಿಂದ ಕೂಡ ಕೇಳಲಿಲ್ಲ. ಆ ಒಪ್ಪಂದದಿಂದ ಪೇಶ್ವೆಯು ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಸೂತ್ರದ ಗೊಂಬೆಯಾದನು. ಅಂದಿನಿಂದ ಸಿಂಧೆ, ಹೋಳಕರ, ಪೇಶ್ವೆ ಇವರೆಲ್ಲರ ಸೂತ್ರಗಳೂ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಕೈಸೇರಿ ಬಿಟ್ಟವು. ಒಡೆಯನ ಒಡತನ ಹೋದ ಬಗ್ಗೆ ಒಡೆಯನಿಗೇ ಆಗದಷ್ಟು ದುಃಖವು, ಸೇವಕನ ಸೇವಕವೃತ್ತಿಯು ಗತಿಸಿದ ಬಗ್ಗೆ ಸೇವಕನಿಗೆ ಆಯಿತು! ಬಾಜೀರಾಯನು ಸ್ವಂತದ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯದ ಕೂಡ ಬೇರೆಯವರ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವನ್ನೂ ಕಳೆದನು. ಇಂಗ್ಲಿಷರಾದರೂ ಆ ಒಪ್ಪಂದ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಗಡಿಬಡಿಯಲ್ಲಿ ಬೇರೆಯವರ ಕಡೆಗೆ ನೋಡಿದರಲ್ಲಿ? ಸಾಲ್ವಾಯಿಯ ಒಪ್ಪಂದದ ಅಮಲಬಜಾವಣಿಯ ಬಗ್ಗೆ ಸಿಂಧೆಯೇ ಜಾಮಿನದಾರನಾಗಿದ್ದನು; ಆದರೆ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ವಸಯಿಯ ಈ ಒಪ್ಪಂದ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವಾಗ ಆ ಸಿಂಧೆಯನ್ನು ಒಂದು ಶಬ್ದದಿಂದಾದರೂ ಕೇಳಿದರೇ? ಪ್ರಸಂಗ ಸಾಧಿಸಿ ಎಲ್ಲರೂ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯದಿಂದ ವರ್ತಿಸುತ್ತಿರಲಿಕ್ಕೆ, ತಾನಾದರೂ ಪರತಂತ್ರನೇ ಕಾಗಬೇಕೆಂದು ಯೋಚಿಸಿ, ಸಿಂಧೆಯು ವಸಯಿಯ ಆ ಒಪ್ಪಂದವನ್ನು ಮನ್ನಿಸ

ಲ್ಲ; ನಾಗಪುರದ ಭೋಸಲೆಯೂ ಹಾಗೆಯೇ ಮಾಡಿದನು.

ಒಡಂಬಡಿಕೆಯ ಕಾಗದದ ಮೇಲೆ ದಸ್ತತ್ತುಗಳಾಗುತ್ತಲೆ, ಬಾಜೀರಾಯನನ್ನು ಒತ್ತಿ ಪೇಶ್ವೇ ಪಟ್ಟಗಟ್ಟುವ ಉದ್ಯೋಗವು ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಯಿತು. ಅವರು ದ್ರಾಬಾದ, ಮೈಸೂರ ಮುಂತಾದ ಕಡೆಯ ತಮ್ಮ ದಂಡನ್ನೆಲ್ಲ ಜನರಲ್ ವೆಲ್ಲಿಯ ಕೈಕೆಳಗೆ ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸಿದರು. ಪಟವರ್ಧನ, ಗೋಖಲೆ, ನಿಪ್ಪಾಣೇಕರ, ಚೂರಕರ ಮುಂತಾದ ಮರಾಠಾ ಸರದಾರರೂ ತಂತಮ್ಮ ಸೈನ್ಯಗಳೊಡನೆ ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ಬಂದು ಕೂಡಿದರು. ಹೋಳಕರನು ಪಟ್ಟಕ್ಕೆ ಕೂಡಿಸಿದ್ದರಿಂದ, ಮೂರೂ ಯಕ್ಷಾಲು ಗಳಿಗೆಯ ಪೇಶ್ವೆಯಾಗಿದ್ದ ಅಮೃತರಾಯನು ಪುಣೆಪಟ್ಟಣವನ್ನು ಸುಟ್ಟು ಒರೆಗೊಂಡು, ತನ್ನ ನಿರಾಶೆಯ ಸೇಡು ತೀರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿದ್ದನು; ಆದರೆ ಸ್ವರಲ್ಲಿ ಬಾಜೀರಾಯನ ಪಕ್ಷದ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಹಾಗೂ ಮರಾಠರ ದಂಡುಗಳು ಪುಣೆಯ ಮೇಲೆ ಸಾಗಿ ಬರುತ್ತಲಿವೆ ಎಂಬುದು ತಿಳಿದ ಕೂಡಲೆ, ಅವನು ಪುಣೆಯಿಂದ ಹೊರಟು ಹೋದನು; ಮತ್ತು ಹೋಳಕರನೂ ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಕೊಲೆ-ಸುಲಿಗೆ-ಲೂಟಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತ ಹಾಗೂ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಬೆಂಕಿಹಚ್ಚಿ ನಗರ-ಪಟ್ಟಣಗಳನ್ನು ಹಾಳು ಮಾಡುತ್ತ ರಂಗಾಬಾದದಿಂದ ಮಾಳವಕ್ಕೆ ಮರಳಿ ಹೋದನು. ಅಮೃತರಾಯನೂ ನಾಶದ ವರೆಗೆ ಅದೇ ಕ್ರಮವನ್ನನುಸರಿಸಿದನು; ಆದರೆ ಕಡೆಗೆ ಜನರಲ್ ವೆಲ್ಲಸ್ಲೀನೊಡನೆ ಒಪ್ಪಂದ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಹಾಗೂ ಕೆಲ ದಿನಗಳವರೆಗೆ ಅವನ ದಂಡಿನೊಡೆಯೇ ಇದ್ದು, ಕೊನೆಗೆ ಲಕ್ಷದ ನಕ್ಷ ನೇಮಣೂಕ ಮಾಡಿಕೊಂಡು, ಕಾಶಿಗೆ ಹೋಗಿ ಇರಹತ್ತಿದನು. ತಾ||೨ನೇ ಮೇ ೧೮೦೩ಕ್ಕೆ ಬಾಜೀರಾಯನು ಪುಣೆಗೆ ಮರಳಿ ಬಂದು, ಮತ್ತೆ ಪೇಶ್ವೆಯಾದನು.

ಗುನೆಯ ಪರಿಚ್ಛೇದ.

ಪೆಂಡಾರಿಗಳ ಪ್ರಾಬಲ್ಯ.

ಶಿಂಧಿಯು ಪುಣೆಯಿಂದ ಮರಳಿ ಹೋಗುತ್ತಿರುವಾಗ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಪಾರುಪತ್ಯದ ಚಾರ ಮಾಡುತ್ತ ನಡೆದಿದ್ದನು. ಆ ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ಅವನಿಗೆ ರಘೂಜಿ ಭೋಸಲೆಯೂ ರವಾದನು. ಅವರಿಬ್ಬರೂ ಕೂಡಿ ಹೋಳಕರನನ್ನು ತಮ್ಮ ಆ ಸಂಘದಲ್ಲಿ ಕೂಡಿಸಿ ಕೊಳ್ಳುವ ಬಗ್ಗೆ ಸಂಧಾನ ನಡೆಸಿದರು. ಹೋಳಕರನು ಆ ಮಿತ್ರ ಸಂಘಕ್ಕೆ ಸ್ವಾಭಾಸವಾಗಿಯೇ ಕೂಡತಕ್ಕವನು; ಆದರೆ ಮರಾಠರ ದೈವದುವಿಪಾಕದಿಂದ ಆಗವನಿಗೆ ಆ ಬುದ್ಧಿಯುಂಟಾಗಲಿಲ್ಲ! ಶಿಂಧಿ ಮತ್ತು ಭೋಸಲೆ ಇವರ ಸರಾಸರಿಂದು ಲಕ್ಷ ಸೈನ್ಯವು ಒಟ್ಟುಗೂಡಿ ಮೊಗಲಾಯಿಯ ಮೇರಿಗೆ ಬಂದಿತು. ಇತ್ತ ಇಂಗ್ಲಿಷರೂ ತಮ್ಮ ಎಲ್ಲ ಪ್ರಾಂತಗಳೊಳಗಿಂದ ೫೦ ಸಾವಿರ ದಂಡು ಕೂಡಿಸಿದರು.

ಜನರಲ್ಲಿ ವೆಲ್ಲಸ್ತಿಯು ಅಹಮ್ಮದನಗರದ ಕೋಟೆಯನ್ನು ಶಿಂಧೆಯ ಕಡೆಯಿಂದ ಸೆಳೆ ಕೊಂಡನು; ಹಾಗು ತನ್ನ ದಂಡನ್ನು ಉತ್ತರದ ಕಡೆಗೆ ಸಾಗಿಸಿದನು. ಉಭಯ ಸೈನ್ಯಗಳು ಅಸಯಾ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಕಲಿತವು. ಅಲ್ಲಿ ಬಹು ದೊಡ್ಡ ಕಾಳಗವಾಯಿತು. ಅದರಲ್ಲಿ ಮರಾಟರು ಸೋತರು. ಅತ್ತ ಉತ್ತರ ಹಿಂದುಸ್ತಾನದಲ್ಲಿ ಜನರಲ್ ಲೇಕ ಎಂಬವನು ಶಿಂಧೆಯ ನಾಡಿನ ಮೇಲೆ ವಾಳಿಯಿಕ್ಕಿದನು. ಅವನು ಅಲೀಗಡದ ಕೋಟೆಯನ್ನು ತಕ್ಕೊಂಡು ದಿಲ್ಲಿಯ ಕಡೆಗೆ ತಿರುಗಿದನು. ೧೮೦೩ರಲ್ಲಿ ಅವನು ದಿಲ್ಲಿಯನ್ನು ಗೆದ್ದುಕೊಂಡು, ಮೊಗಲರ ಕಡೆಯ ಬಾದಶಹನಾದ ಶಹಾಅಲಮ್ಮನನ್ನು ತನ್ನ ಸ್ವಾಧೀನಪಡಿಸಿಕೊಂಡನು. ಕಡೆಗೆ ಲಾಸವಾರಿ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಮರಾಟರ ಪರಾಭವವಾಗಿ ಚಂಬಳಾ ನದಿಯ ಉತ್ತರದ ಪ್ರದೇಶವೆಲ್ಲ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ವಶವಾಯಿತು.

೧೮೦೩ನೇ ಇಸ್ವಿಯ ಮೇತಿಂಗಳ ೩೦ನೇ ತಾರೀಖಿಗೆ ರೆಸಿಡೆಂಟನಾದ ಕರ್ನಲ್ ಕ್ಲೋಜನಿಗೆ ಬಂದ ಕಲಕತ್ತೆಯ ವ್ಹಾಯಿಸರಾಯನ ಪತ್ರದಲ್ಲಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಆಗಿನ ಮರಾಟಾ ರಾಜ್ಯದ ಪರೀಕ್ಷಣವು ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ವ್ಹಾಯಿಸರಾಯನು ಬರೆದಿರುವದೇನೆಂದರೆ,-ಮೈಸೂರ ರಾಜ್ಯವು ಹಾಳಾದ್ದರಿಂದ, ಹಿಂದುಸ್ತಾನದಲ್ಲಿ ಇನ್ನು ನಮಗೆ ಮರಾಟರ ಹೊರತು ಅನ್ಯ ಯಾವ ಶತ್ರುಗಳೂ ಉಳಿದಿರುವದಿಲ್ಲ. ಮರಾಟರಿಗೆ ಯಾವದೊಂದು ಯುರೋಪಿಯನ್ ರಾಷ್ಟ್ರದ ಸಹಾಯವು ಎಲ್ಲಿಯವರೆಗೆ ದೊರೆಯಲಾರದೋ, ಅಲ್ಲಿಯ ವರೆಗೆ ನಾವು ಅಂಜುವ ಕಾರಣವಿಲ್ಲ. ಆದರೂ ಯಾವನೊಬ್ಬ ಮಧ್ಯವರ್ತಿ ಬಲಿಷ್ಠ ಸಂಸ್ಥಾನಿಕನು ಬೇರೆ ಸಂಸ್ಥಾನಿಕರನ್ನು ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು ಒಂದು ಸಂಘವನ್ನುಂಟು ಮಾಡಿದರೆ ಮಾತ್ರ ನಾವು ಅಂಜಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಇಂಥ ಸಂಘದ ಬಗ್ಗೆ ಕೂಡ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಅಂಜಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ; ಆದರೂ ಶಕ್ತಿ ಮೂರಿ ಹೆಣಗಿ, ಅಂಥ ಯಾವುದೊಂದು ಸಂಘವುಂಟಾಗದಂತೆ ಪ್ರಯತ್ನಿಸುತ್ತಿರಬೇಕು. ಅದಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಹಾಗು ಖಾತ್ರಿಯ ಉಪಾಯವೆಂದರೆ, ಮರಾಟರಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಮುಖ್ಯರಾದ ಸಂಸ್ಥಾನಿಕರೊಡನೆ ನಾವು ಸ್ನೇಹಭಾವದಿಂದ ವರ್ತಿಸುವದು; ಆದರೆ ಅದಾದರೂ ನಮ್ಮ ವರ್ಚಸ್ಸನ್ನು ನಾವು ಕಾಯ್ದುಕೊಂಡೇ; ನಮ್ಮ ದಂಡಿನ ಸತ್ತೆಯಲ್ಲಿ ಅವರ ಸಂಪೂರ್ಣ ಭರವಸೆಯುಂಟಾಗಬೇಕು. ಬಾಜೀರಾಯನೊಡನೆ ವಸಯಿಯ ಒಪ್ಪಂದ ಮಾಡಿಕೊಂಡ ನಮ್ಮ ಮುಖ್ಯ ಉದ್ದೇಶವಾದರೂ ಇದೇ ಆಗಿರುತ್ತದೆ. ಈ ಒಡಂಬಡಿಕೆಯಿಂದ ಅವನಿಗೆ ಪೇಶ್ವೇಪಟ್ಟವು ಲಭಿಸುವದು; ಆದರೆ ನಮ್ಮ ವರ್ಚಸ್ಸು ಪುಣೆಯಲ್ಲಿ ಮಿತಿಮೂರಿ, ಇತರ ಸರದಾರರ ಹಿತಸಂಬಂಧದ ರಕ್ಷಣವನ್ನೆಲ್ಲ ನಮ್ಮ ಮುಖಾಂತರವೇ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಗಿದೆ. ಪೇಶ್ವೆಗೆ ಕೆಡಕೆನಿಸುವಂತಹ ಸಂಗತಿಯನ್ನು-ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಆತನ ಅಂತರ್ವ್ಯವಸ್ಥೆಯ ಬಗ್ಗೆ ನೀವು ಮಾಡಕೂಡದು; ಆದರೆ ನಿಮ್ಮ ಪ್ರಜಾಜನರೂ ನಿಮ್ಮ ಸೇವಕರೂ ಹಾಗು ನಿಮ್ಮ ಮಾಂಡಲಿಕರೂ ನಿಮ್ಮೊಡನೆ ಎಬ್ಬಿಸಿದ ಗೊಂದಲವನ್ನೂ ಅವರು ನಿಮಗೆ ಮಾಡಿದ ಅವಮಾನವನ್ನೂ ನಾವು ನಿವಾರಿಸುತ್ತೇವೆ; ಹಾಗು ಸಿಂದೆ, ಹೋಳಕರ, ಭೋಸಲೆ ಅಥವಾ ಬೇಇಮಾನಿ

ಯಾದ ನಿಮ್ಮ ಅನ್ಯತರಾಯ ಇವರ ಸಹಾಯದಿಂದ ನಿಮಗೆ ಎಂದಿಗೂ ಲಭಿಸದಂತಹ ಶಾಂತತೆಯನ್ನಾಗಲಿ ಸನ್ಮಾನವನ್ನಾಗಲಿ ನಾವು ನಿಮಗೆ ದೊರಕಿಸಿಕೊಟ್ಟಿರುತ್ತೇವೆಂದು ಅವರಿಗೆ ಒಡೆದು ಕಾಣುವಂತೆ ತಿಳಿಸುತ್ತಿರಬೇಕು. ನಮ್ಮ ಆಶ್ರಯವನ್ನು ಪಡೆದದ್ದರಿಂದ ನಿಜಾಮನಿಗೆ ಎಷ್ಟು ಸೌಖ್ಯವುಂಟಾಗಿದೆಯೆಂಬುದನ್ನೂ ಬಾಜೀರಾಯನಿಗೆ ತಿಳಿಸಿ ಹೇಳಿರಿ. ವಸಯಿಯ ಒಪ್ಪಂದದ ಮುಖ್ಯ ಹೇತುವೆಂದರೆ, ಫ್ರೆಂಚ ಜನರಿಗೆ ಮುರಾಟರ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಒಂದಿಷ್ಟು ಸದುಪೂ ದೊರೆಯಕೂಡದೆಂದು. ಆದುದರಿಂದ ಎಲ್ಲ ದರಬಾರಗಳೊಳಗಿನ ಫ್ರೆಂಚ ಜನರನ್ನು ಕೂಡಲೆ ಹೊರಗಟ್ಟುವ ಪ್ರಯತ್ನಕ್ಕೆ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿರಿ. ಸರಂಜಾಮಿ ದಂಡನ್ನು ಒಪ್ಪಂದದ ಮೇರೆಗೆ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು, ಉಳಿದುದನ್ನು ತಿರುಗಿ ಕಳಿಸಿರಿ; ಹಾಗೂ ಆ ದಂಡಿನ ಖರ್ಚಿಗಾಗಿ ದೊರೆಯಬೇಕಾಗಿರುವ ಪ್ರಾಂತವನ್ನು ಕೂಡಲೆ ಸ್ವಾಧೀನಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಿರಿ. ಕಾರಭಾರದ ವಿಷಯವಾಗಿ ಕೇಳಿದ ಸಲಹೆಯನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಿರಬೇಕು; ಆದರೂ ಪೇಶ್ವೆಯ ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಕೈಹಾಕಬೇಡಿರಿ; ಆದರೆ ಅಲ್ಪಸ್ವಲ್ಪ ಕೈಹಾಕದ ಹೊರತು ನಡೆಯಲಾರದೆಂಬುದನ್ನು ಲಕ್ಷ್ಯದಲ್ಲಿಡಿರಿ. ಯಾಕಂದರೆ ಜಹಗೀರದಾರರ ಸಲುವಾಗಿ ಪೇಶ್ವೆಯೊಡನೆ ಮಧ್ಯಸ್ಥಿಕೆ ಮಾಡುವದನ್ನು ನಾವು ಸಮ್ಮತಿಸಿರುತ್ತೇವೆ. ಬಾಜೀರಾಯನು ವಿಶ್ವಾಸಿಗನಲ್ಲ; ಮತ್ತು ಅವನಿಂದಲೇ ಜಹಗೀರದಾರರ ಹಿತಸಂರಕ್ಷಣವಾಗಲಾರದು; ಆದ್ದರಿಂದ ಕಾರಭಾರದಲ್ಲಿ ಕೈಹಾಕಬೇಕಾದರೆ, ನೀವು ನ್ಯಾಯದ ತತ್ವಕ್ಕನುಸರಿಸಿಯೇ ನಡೆಯುತ್ತಿರುವಿರಿಂಬದನ್ನು ಪೇಶ್ವೆಯ ನಿರ್ದೇಶನಕ್ಕೆ ತಂದುಕೊಡಿರಿ. ಪುಣೆಯಲ್ಲಿ ಸರಂಜಾಮಿ ದಂಡನ್ನು ಇದಕ್ಕೂ ಹೆಚ್ಚು ಇಡಲಿಕ್ಕೆ ಬಂದರೆ ಅನುಕೂಲ; ಆದರೆ ಅದನ್ನು ಬೆಳೆಸುವಾಗ ಮಾತ್ರ ಪೇಶ್ವೆ ಹಾಗೂ ಇತರ ಸರದಾರರ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಆ ಬಗ್ಗೆ ಶಂಕೆ, ಪ್ರತಿಶಂಕೆಗಳುಂಟಾಗದಂತೆ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ನಾವು ಪೇಶ್ವೆಯೊಡನೆ ಮಾತಾಡುವಾಗ ಯಾವ ಹೇತುವಿನಿಂದ ಮಾತಾಡುತ್ತಿರುವೆವೋ, ಅದಕ್ಕೂ ಭಿನ್ನವಾದ ಹೇತುವು ನಮ್ಮ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಲ್ಲೆಂದು ಅವನಿಗೆ ಸರಬೇಕು. ದಾಲಿತರಾವ ಸಿಂಧಿಯು ತನ್ನ ಎಲ್ಲ ದಂಡಿನೊಡನೆ ಪುಣೆಯ ಮೇಲೆ ಸಾಗಿಬರುವ ಸಿದ್ಧತೆಯಲ್ಲಿರುತ್ತಾನೆ. ನಾವು ಅವನಿಗೆ ಸಾಮೋಪಚಾರದಿಂದ ಹೇಳಿ ನೋಡುತ್ತೇವೆ. ಭೋಸಲೆ ಹಾಗೂ ಹೋಳಕರ ಇವರ ಸಹಾಯದ ಹೊರತು ಸಿಂಧಿಯೊಬ್ಬನಿಗೇ ನಮ್ಮೊಡನೆ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ನಿಲ್ಲುವ ಧೈರ್ಯವಿಲ್ಲ. ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಂಬ ಹೆಸರಿನ ಅಂಜಿಕೆಯಿಂದಲೇ ಮುರಾಟರ ದರಬಾರಗಳ ಸಂಘವಾಗಲಾರದು! ಆದರೆ ಅಂಥ ಸಂಘವುಂಟಾಗುವ ಹಾರಿಕೆಯ ಸುದ್ದಿಗಳು ಮಾತ್ರ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಬರುತ್ತಲಿವೆ. ನಮ್ಮನ್ನು ಅಂಜಿಸುವದಕ್ಕೆಂದೇ ಅಂಥ ಸುದ್ದಿಗಳನ್ನು ಅವರು ಹುಲುಬುತ್ತಿರಬಹುದಾಗಿದೆ; ಆದರೂ ಅಂಥ ಆಧಾರರಹಿತವಾದ ಸುದ್ದಿಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಬಂಧಿಸುತ್ತಿರಬೇಕು. ನಾವು ಅಂಜುತ್ತಿರುವೆವೆಂದು ತೋರಿದರೆ, ಒಂದುವೇಳೆ ಈ ಮೊದಲು ಆಗದಿದ್ದ ಸಂಘವು ಕೂಡಲೆ ತಲೆಯೆತ್ತಬಹುದಾಗಿದೆ; ಮತ್ತು ಮುರಾಟರು ಜೀವದ ಮೇಲೆ

ಉದಾರರೂ ಆಗಬಹುದಾಗಿದೆ. ನಾವು ಸಿಂಧಿ ಮತ್ತು ಭೋಸಲೆ ಇವರಿಗೆ ಪರಸ್ಪರ ಬಜಾಯಿಸುತ್ತಿದ್ದೇವೆ. ಸಿಂಧಿ ಹಾಗೂ ಹೋಳಕರ ಇವರಲ್ಲಿ ಐಕ್ಯವುಂಟಾಗದಿದ್ದರೆ, ನಮಗೆ ಯಾವ ಚಿಂತೆಯೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ; ಆದರೂ ಅವರಿಬ್ಬರ ಐಕ್ಯವಾಗಿ, ಹೋಳಕರನು ಪೇಶ್ವೆ ಇಲ್ಲವೆ ನಿಜವು ಇವರ ವಿರುದ್ಧ ವರ್ತಿಸುವನೋ ಹೇಗೋ ಎಂಬದನ್ನು ನೋಡತಕ್ಕದ್ದಾಗಿದೆ. ಪೇಶ್ವೆಯು ಕೊಡಲೊಪ್ಪಿದ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಬದಲು, ಹೆಚ್ಚು ಅನುಕೂಲವಾದ ಪ್ರದೇಶವು ಕೊಂಕಣದಲ್ಲಾಗಲಿ ಬುಂದೇಲಖಂಡದಲ್ಲಾಗಲಿ ದೊರೆಯುವದು ಶಕ್ಯವೋ ಅಶಕ್ಯವೋ ಎಂಬುದನ್ನು ನಾವು ನಿರೀಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವೆವು; ಆದರೆ ಅಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಈ ಮೊದಲು ಕೊಡಲೊಪ್ಪಿದ ಪ್ರಾಂತವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಬೇಗನೆ ಸ್ವಾಧೀನ ಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಿ; ಒಂದು ವೇಳೆ ಅದನ್ನು ಕೊಡಲಿಕ್ಕೆ ಪೇಶ್ವೆಯಿಂದ ತಡವಾದರೆ ಆ ಬಗ್ಗೆ ಹಾನಿಯನ್ನು ತುಂಬಿಕೊಡಿರೆಂದು ಅವನನ್ನು ಕೇಳಿ.

ತದನಂತರ ಮೂರೇ ದಿನಗಳಿಗೆ ವಾಯಿಸರಾಯನು ಶಿಂದೆಯ ದರ್ಬಾರದೊಳಗಿನ ರಿಸಿಡೆಂಟನಾದ ಕರ್ನಲ್ ಕಾಲಿನ್ಸನಿಗೆ ಒಂದು ಪತ್ರವನ್ನು ಕಳಿಸಿದನು. ಆ ಪತ್ರದ ಸಂಗತಿ ಹೀಗೆ ಇದ್ದಿತು:—“ನರ್ಮದೆಯನ್ನು ದಾಟಿ ಉತ್ತರಕ್ಕೆ ಬರುವಂತೆ ನೀವು ಶಿಂಧಿಗೆ ಹೇಳಿ; ಮತ್ತು ಹೇಗಾದರೂ ಮಾಡಿ ಆತನ ಮನಸ್ಸನ್ನೊಲಿಸಿ. ಅವನಿಗೆ ತಿಳಿಹೇಳುವ ಮಾತುಗಳೆಂದರೆ, ಶಿಂಧಿಯು ಮರಾಠಾ ರಾಜ್ಯದೊಳಗಿನ ಮಾಂಡಲಿಕನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಅವನು ಹೋಳಕರನಿಂದ ಪೇಶ್ವೆಯ ಸಂರಕ್ಷಣವನ್ನು ಮೊದಲೇ ಮಾಡಬೇಕಾಗಿತ್ತು; ಆದರೆ ಇನ್ನು ಅವನು ಪುಣೆಗೆ ಹೋಗುವ ಕಾರಣ ವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ವಸಯಿಯ ಒಪ್ಪಂದವು ತನಗೆ ಮಾನ್ಯವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಶಿಂದೆಯು ಈ ಮೊದಲೇ ನಿಮಗೆ ತಿಳಿಸಿರುತ್ತಾನೆ; ಆದರೆ ಪ್ರಸ್ತುತದ ಆತನ ಆಲೋಚನೆಯು ಭಿನ್ನವಾಗಿರುವಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ. ವಸಯಿಯ ಒಪ್ಪಂದದ ಉದ್ದೇಶವು ಬೇರೆಯವರ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವನ್ನು ಸೇಕೊಳ್ಳುವದಿರುವುದಿಲ್ಲ; ಎಲ್ಲರ ನ್ಯಾಯವಾದ ಹಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಸಂರಕ್ಷಿಸತಕ್ಕದ್ದಾಗಿದೆ. ಯಾರೂ ಬೇರೆಯವರ ಕಾರಭಾರದಲ್ಲಿ ಕೈಹಾಕಬಾರದು. ಪೇಶ್ವೆಯ ಹುಕುಮನ್ನು ಆತನ ಇತರ ದರ್ಬಾರಿಗಳು ಮನ್ನಿಸಬೇಕೆಂಬುದೇ ನಮ್ಮ ಉದ್ದೇಶವಾಗಿರುತ್ತದೆ; ಮತ್ತು ಮಾಂಡಲಿಕ ಈ ನಾತೆಯಿಂದ ಶಿಂದೆಯ ಹೇತುವಾದರೂ ಅದೇ ಆಗಿರಬೇಕು. ಶಿಂದೆಗೆ ಪುಣೆಯ ದರ್ಬಾರದಲ್ಲಿನ ತನ್ನ ವರ್ತಿಸ್ಸು ಕಡಿಮೆಯಾಯಿತೆಂದು ಅನಿಸಿರಬಹುದು; ಆದರೆ ಅದು ಈ ವಸಯಿಯ ಒಪ್ಪಂದದಿಂದ ಕಡಿಮೆಯಾಗಿರದೆ, ಹೋಳಕರನ ದಂಡಿನಿಂದ ಪುಣೆಯಲ್ಲಿ ಸೋಲಲು, ಶಿಂದೆಯು ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ಮಧ್ಯಸ್ಥಿಕೆ ಮಾಡಲು ಬಿನ್ನಯಿಸಿದಂದೇ ನಷ್ಟವಾಗಿರುತ್ತದೆಂದು ಅವನಿಗೆ ತಿಳಿಹೇಳಿ. ಪೇಶ್ವೆಯು ತನ್ನನ್ನು ಕೇಳದ ಹೊರತು ಇಂಗ್ಲಿಷರೊಡನೆ ಒಡಂಬಡಿಕೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡದ್ದು ಶುದ್ಧ ತಪ್ಪೆಂದು ಶಿಂದೆಯ ತಿಳುವಳಿಕೆಯಾಗಿರಬಹುದು; ಆದರೆ ಅದು ತೀರ ನಿರಾಧಾರದ ಸಂಗತಿಯೆಂದು ಅವನಿಗೆ ತಿಳಿಸಿ. ಸಾಲ್ವಾಯಿಯ ಒಪ್ಪಂದದಲ್ಲಿ ಮಹದಾಜಿ ಶಿಂದೆಯ ಮಧ್ಯಸ್ಥಿಕೆ ಮತ್ತು ಜಾಮೀನು

ಗಳನ್ನು ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಮನ್ನಿಸಿದ್ದರು; ಆದರೆ ಅದು ಮಂಶಪರಂಪರಾಗತವಾದ ಹಕ್ಕಾಗಲಾರದು. ಆ ಕಾಲವೂ ಗತಿಸಿತು! ಆ ಮನುಷ್ಯನೂ ಗತಿಸಿದನು! ಹಿಂದಿನದು ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಹಿತ್ತಲದಲ್ಲುತ್ತರೇಂಬ ಗಾದೆಯೇ ಸರಿ! ಇಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ, ಮರಾಟಾ ರಾಜ್ಯದ ಮುಖ್ಯಸ್ತನಾದ ಪೇಶ್ವೆಯು ನನ್ನೊಡನೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡ ಒಪ್ಪಂದವು, ಅವನ ಎಲ್ಲ ಮಾಂಡಲಿಕರಿಗೂ ಬಂಧನಕಾರಕವಾಗಬೇಕು. ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರದ ಹಳೇ ಬಿಗುವು-ಘತನೆಗಳು ಈಗ ಉಳಿದಿರುವದಿಲ್ಲ. ಮಹದಾಜಿ ಮತ್ತು ದಾಲತ್ತರಾಯರು ನೆರೆ ಹೊರೆಯ ಸಂಸ್ಥಾನಿಕರೊಡನೆ ಸ್ವತಂತ್ರ ರೀತಿಯಿಂದ ಯುದ್ಧ ಮತ್ತು ಒಡಂಬಡಿಕೆಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡಿದ್ದರೂ, ಅವರು ಪೇಶ್ವೆ ಪಟ್ಟದ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿರಲಿಲ್ಲ. ವರಾಡದ ಭೋಸಲೆಯ ವಿಷಯವಾಗಿ ಕದಾಚಿತ್ ಹೀಗೆ ಅನ್ನುವಂತಿರಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ. ಯಾಕಂದರೆ, ಶಾಹೂರಾಜನ ಅಧಿಕಾರವೇ ತನಗೆ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಯಿತೆಂದು ಅವನು ಅನ್ನುತ್ತಿರುವನು, ಆದರೆ ಶಾಹೂರಾಜನ ಪ್ರತಿನಿಧಿತ್ವದ ಪರಂಪರೆಯನ್ನು ಪೇಶ್ವೆಯವರು ಸಾಗಿಸುತ್ತಿರಲಿಕ್ಕೆ, ಪೇಶ್ವೆಯರ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವನ್ನು ಕುಗ್ಗಿಸುವ ಅಧಿಕಾರವು ಭೋಸಲೆಗೂ ಇರುವದಿಲ್ಲ. ಪೇಶ್ವೆಯು ಮೇಲಧಿಕಾರಿಯೆಂದು ತಿಳಿದರೂ ಅಥವಾ ಭೋಸಲೆಯು ಸ್ವತಂತ್ರನೆಂದು ತಿಳಿದರೂ ಕೂಡ, ನೀವು ಇಂಥ ಒಡಂಬಡಿಕೆಯನ್ನು ಹೀಗೆಲೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರೆಂದು ಪೇಶ್ವೆಯನ್ನು ಕೇಳುವ ಅಧಿಕಾರವು ಭೋಸಲೆಗೆ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವದಿಲ್ಲ. ಸಿಂವೆಗಾದರೂ ಅದೇ ಮಾತು ಹತ್ತುವದು; ಆದರೂ ಪೇಶ್ವೆ ಅಥವಾ ಹೋಳಕರ ಇವರೊಡನೆ ಸಿಂವೆಯವೇನಾದರೂ ಹಿತಸಂಬಂಧದ ತೊಡಕುಗಳಿದ್ದರೆ ಅವನು ಅವನ್ನು ನಮಗೆ ತಿಳಿಸಬೇಕು; ಅಂದರೆ ನಾವು ಆ ಬಗ್ಗೆ ಮಧ್ಯಸ್ಥಿಕೆ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧರಿರುತ್ತೇವೆ.

ಅದೇ ದಿವಸ ವ್ಹಾಯಿಸರಾಯ ವೆಲ್ಲಸ್ಲೀ ಸಾಹೇಬನು ಸ್ವತಃ ದಾಲತರಾನ ಸಿಂವೆಗೂ ಒಂದು ಪತ್ರ ಬರೆದನು. ಅದರಲ್ಲಿ ಅವನು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತಿಳಿಸಿದ್ದೇನೆಂದರೆ:—“ನಿನ್ನೊಡನೆ ಸ್ನೇಹಭಾವ ಬೆಳೆಸುವದನ್ನು ನಾವು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತೇವೆ; ಆದರೆ ಮಿಂಚಿ ಹೋದ ಮಾತಿನ ಬಗ್ಗೆ ಚಿಂತಿಸುತ್ತ, ಅದು ಹಾಗಾಗತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲ, ಎಂದೆನ್ನುತ್ತಿದ್ದರೆ ಮಾತ್ರ, ಅದು ನಮಗೆ ಮಾನ್ಯವಿರುವದಿಲ್ಲ. ನಾವು ಆ ಬಗ್ಗೆ ತಕ್ಕ ರೀತಿಯಿಂದ ಪ್ರತೀಕಾರ ಮಾಡತಕ್ಕವರೇ.”

ಮುಂದೆ ಸಿಂವೆ ಹಾಗೂ ಭೋಸಲೆ ಇವರು ಕೂಡಿ ಬೈಲು ಕಾಳಗ ಮಾಡಿ ಸೋತ ಸಂಗತಿಯು ಹೋಳಕರನಿಗೆ ಮಾನ್ಯವಾಗಲಿಲ್ಲ. “ಗನೀನೊ ಕಾವಾ” ದಿಂದ ಕಾದಿದರೆ ಅವರ ಗತಿಯು ಹೀಗಾಗುತ್ತಿದ್ದಿಲ್ಲವೆಂದು ಆತನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಾಗಿತ್ತು; ಆದರೆ ಆತನ ಬುದ್ಧಿವಂತಿಕೆಯು ಮರಾಟರ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗ ಬೀಳಲಿಲ್ಲ. ಯಾಕಂದರೆ, ಸಿಂವೆ ಮತ್ತು ಭೋಸಲೆ ಇವರು ಇಂಗ್ಲಿಷರೊಡನೆ ಕಾದುತ್ತಿರಲಿಕ್ಕೆ, ಹೋಳಕರನು ಅದಾವುದನ್ನೂ ಅರಿಯದವನಂತೆ ಸ್ವಸ್ಥವಾಗಿಹ್ತನು. ಇಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ, ಅವನು ಸ್ವಕೀಯರ ನಾಡಿನಲ್ಲೇ ಲೂಟಿ-ಸುಲಿಗೆಗಳನ್ನು ನಡೆಸಿದ್ದನು! ಸಿಂ-

ದೆಯ ಪರಾಭವವಾಗಿ ತಾನೂ ಅವನೂ ಒಂದೇ ಯೋಗ್ಯತೆಯವರಾಗಬೇಕು; ಮತ್ತು ಹಾಗೆ ಆದ ನಂತರ ತನ್ನ ವರ್ಚಸ್ಸು ಬೆಳೆದೀತೆಂದು ಹೋಳಕರನ ಮನೀಷೆಯಾಗಿತ್ತು; ಆದರೆ ಕಡೆಗೂ ಅದು ಮನಸ್ಸಿನೊಳಗಿನ ಮಂಡಿಗೆಯೇ ಆಯಿತು! ಸಿಂಧಿಯು ಸೋತು ಇಂಗ್ಲಿಷರೊಡನೆ ಒಡಂಬಡಿಕೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡ ಬಳಿಕ, ಹೋಳಕರನಿಗೆ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ವಿರುದ್ಧ ಶಸ್ತ್ರವೆತ್ತುವ ಸ್ಫೂರ್ತಿಯುಂಟಾಯಿತು; ಹಾಗೂ ಮಾಡಿಕೊಂಡ ಒಪ್ಪಂದವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಬೇಕೆಂದು ಆತನು ಸಿಂಧಿಗೆ ಹೇಳಹತ್ತಿದನು: ಅಲ್ಲದೆ ರಜಪೂತರು, ರೋಹಿಲರು, ಶೀಖರು ಮುಂತಾದವರ ಸಹಾಯ ಪಡೆಯುವ ಬಗ್ಗೆ ಆತನು ಒಂದೇಸವನೆ ಧಡಪಡಿಸತೊಡಗಿದನು; ಆದರೆ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಸಿಂಧಿಯನ್ನು ಅಲ್ಪಾವಧಿಯಲ್ಲೇ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಸೋಲಿಸಿದ್ದರಾದ, ಅವರಿಗೆ ಯುದ್ಧದ ಬಗ್ಗೆ ಒಳ್ಳೇ ಹುರುಪುಂಟಾಗಿದ್ದಿತು; ಮತ್ತು ಆಗ ಹೋಳಕರನು ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಬಂದಿದ್ದರೆ ಅವರಿಗೊಳ್ಳೇ ಅನುಕೂಲವೇ ಆಗುತ್ತಿತ್ತು. ಹೋಳಕರನ ಬೇಡಿಕೆಗಳು ಅಷ್ಟಿಷ್ಟಾಗಿರಲಿಲ್ಲ. ಕಡೆಗೆ ೧೮೦೪ರಲ್ಲಿ ಉಭಯತರಲ್ಲಿ ಕಾಳಗಕ್ಕೆ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗಿ, ಮೊದಲು ಹೋಳಕರನು ಇಂಗ್ಲಿಷರನ್ನು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಹಣ್ಣಿಗೆ ತಂದನು; ಹಾಗೂ ಅವರ ಎಷ್ಟೋ ತೋಪುಗಳನ್ನೂ ಸೆಳಕೊಂಡನು; ಆದರೂ ಕಡೆಗೆ ದೀಗ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೋಳಕರನು ಸೋಲಬೇಕಾಯಿತು. ದಕ್ಷಿಣದೊಳಗಿನ ಆತನ ವಶದಲ್ಲಿಯೆ ಎಲ್ಲ ದುರ್ಗಗಳನ್ನು ಇಂಗ್ಲಿಷರು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡರು. ಮಾಳವದೇಶದೊಳಗಿನ ಕೋಟೆಗಳೂ, ಇಂದೂರ ಪಟ್ಟಣವೂ ಆತನ ಕೈ ಬಿಟ್ಟವು. ಭರತಪುರದ ದುರ್ಗವನ್ನು ಮುತ್ತಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಅದನ್ನೂ ಗೆದ್ದುಕೊಂಡದ್ದರಿಂದ, ಇನ್ನು ಹೋಳಕರನಿಗೆ ಆ ಪ್ರಾಂತದಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪವೂ ಆಶ್ರಯವುಳಿಯಲಿಲ್ಲ. ಆಗ ಆತನು ಪಂಜಾಬದ ಕಡೆಗೆ ಹೊರಟುಹೋದನು. ಇಷ್ಟು ಪ್ರಕಾರವಾದ ನಂತರ ಹೋಳಕರನ ಕೂಡ ಸಹಕಾರತೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂಬ ಬುದ್ಧಿಯು ಸಿಂಧಿಗುಂಟಾಯಿತು! ಯಾಕಂದರೆ, ಗೋಹರದ ರಾಣಾನ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವನ್ನೊಪ್ಪುವ ಬಗ್ಗೆ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಆತನಿಗೆ ಒತ್ತಾಯಪಡಿಸತೊಡಗಿದ್ದರು; ಹಾಗೂ ಆ ಮಾತು ಅವನಿಗೆ ಸಮ್ಮತವಾಗಿರಲಿಲ್ಲ; ಆದರೆ ಅವನಾದರೂ ಮಾಡುವದೇನು? ಕಡೆಗೆ ಸಿಂಧಿ ಹಾಗೂ ಹೋಳಕರ ಈ ಉಭಯತರೊಡನೆ ಕೂಡಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಒಪ್ಪಂದದ ಸಂಧಾನ ನಡೆಸಿದರು. ಕಂಪನೀಸರಕಾರಕ್ಕೆ ಆ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಸಾಲವಾಗಿದ್ದು, ಲಾರ್ಡ್ ವೆಲ್ಲಸ್ಲಿಯ ಲಷ್ಕರೇ ಧೋರಣವು ವಿಲಾಯತಿಯಲ್ಲಿ ಅವಾನೈವವಾಗಿತ್ತು. ಲಾರ್ಡ್ ಕಾರ್ನವಾಲೀಸನು ಪುನಃ ಗವರ್ನರ ಜನರಲ್ಲನಾಗಿ ಬರಲು, ಅವನು ಆ ಒಪ್ಪಂದವನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣಗೊಳಿಸಿದನು. ೧೮೦೫ರಲ್ಲಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಸಿಂಧಿ, ಹೋಳಕರ, ಭೋಸಲಿ, ಗಾಯಕವಾಡ ಇವರೆಲ್ಲರೊಡನೆ ಒಡಂಬಡಿಕೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡು, ಆ ಮರಾಟಾ ಮಿತ್ರಸಂಘವನ್ನು ಕಾಯಮವಾಗಿ ಮುರಿದು, ಆಗ ಆಗಬಹುದಾಗಿದ್ದ ಒಂದು ಬಹು ದೊಡ್ಡ ಕಾಳಗವನ್ನು ರಹಿತಪಡಿಸಿದರು.

ಸಾಲ್ವಾಯಿಯ ಒಪ್ಪಂದದಿಂದ ಮರಾಟರ ಅಧಿಕಾರನ್ಯಾಸದ ಮೊದಲನೇ

ಹತ್ತೆಯು ಉಡಿಯಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದಿತ್ತು; ಮತ್ತು ೧೮೦೫ರ ಒಪ್ಪಂದದಿಂದ ಅದರ ಎರಡನೇ ಹತ್ತೆಯೂ ಅವರ ಸ್ವಾಧೀನವಾಯಿತು. ತದನಂತರ ಇಂಗ್ಲಿಷರೊಡನೆ ಯುದ್ಧ ಮಾಡುವ ಯೋಗ್ಯತೆಯು ಯಾವ ಮರಾಟರ ರಾಜನಲ್ಲಿಯೂ ಉಳಿಯಲಿಲ್ಲ; ಆದರೆ ಆ ಸ್ಥಿತ್ಯಂತರದ ಸಿಟ್ಟು ಮಾತ್ರ ಯಾರ ಮನಸ್ಸಿನೊಳಗಿಂದಲೂ ಕಡಿಮೆಯಾಗಲಿಲ್ಲ. ಒಕ್ಕಟ್ಟಿನಿಂದ ನಡೆಕೊಳ್ಳುವ ಧೋರಣವೇ ಅಲ್ಲ, ಇಚ್ಛೆಯೂ ಕೂಡ ನಷ್ಟವಾದ ಬಳಿಕ, ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಮೇಲೆ ಸಿಟ್ಟುಗುವದಕ್ಕಿಂತ, ಅವರು ತಮ್ಮ ಸ್ವಂತದ ಮೇಲೆಯೇ ಕೋಪಗೊಳ್ಳುವದು ಹೆಚ್ಚು ಶ್ರೇಯಸ್ಕರವಾಗಿದ್ದಿತು! ಆದರೆ ಆಗ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಭಾಗ್ಯವು ಮಾತ್ರ ಬಲವತ್ತರವಾಗಿತ್ತೆಂಬದಕ್ಕೆ ಎಳ್ಳಷ್ಟೂ ಸಂಶಯವಿರಲಿಲ್ಲ. ವಿಲಾಯತಿಯೊಳಗಿನ ಜನರಿಗೆ ಅಂಜಕಿಯುಂಟಾಗುವಷ್ಟು ಬೇಗನೆ ಇಚ್ಛಿತಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನು ಅವರ ಹಿಂದುಸ್ತಾನದೊಳಗಿನ ಕೈಯಾಳುಗಳು ತಮ್ಮ ಶಕ್ತಿ, ಸಾಹಸ ಹಾಗೂ ಜಬಾಬುದಾರಿಗಳ ಬಲದಿಂದ ಕೇವಲ ನಾಲ್ಕೈದು ವರುಷಗಳಲ್ಲೇ ಸಂಪಾದಿಸಿದ್ದರು. ತದ್ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಶಿಂಧೆ, ಹೋಳಕರ ಮತ್ತು ಭೋಸಲೆ ಇವರ ಕಡೆಗೆ ಖರ್ಚು-ವೆಚ್ಚಗಳನ್ನು ಕಳೆದು ವರ್ಷಕ್ಕೆ ೬೦ ಲಕ್ಷ ಕೂಡ ಉತ್ಪನ್ನ ಬರದಷ್ಟು ಸಣ್ಣ ಪ್ರದೇಶವು ಉಳಿಯಿತು! ಉತ್ಪನ್ನ ಬರತಕ್ಕ ಪ್ರದೇಶವೇ ಕಡಿಮೆಯಾದ ಬಳಿಕ ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬರೂ ತಂತಮ್ಮ ವಶದಲ್ಲಿಯೆ ದಂಡನ್ನು ಕಡಿಮೆ ಮಾಡಬೇಕಾಯಿತು. ಒರೇ ಒಬ್ಬ ಹೋಳಕರನಿಗೇ ೨೦ ಸಾವಿರ ಕುದುರೆಯ ಸವಾರರನ್ನು ಕಡಿಮೆ ಮಾಡುವ ಪ್ರಸಂಗವೊದಗಿತು. ಅವರ ಸಂಬಳ ಕೊಡುವದು ಬಾಕಿ ಉಳಿದದ್ದರಿಂದ, ಅವರೆಲ್ಲರೂ ಹೋಳಕರನ ಬಾಗಿಲು ಕಟ್ಟಿ ಕುಳಿತರು. ಸಂಬಳ ಸಿಕ್ಕಬಳಿಕಾದರೂ ಅಷ್ಟು ಜನರು ಒಮ್ಮೆಲೆ ಬೇರೆ ಉದ್ಯೋಗ ಮಾಡುವದಾದರೂ ಯಾವದು? ದಂಡಿನ ನೌಕರರವರು; ಕಮತ-ಕಟ್ಟಿಯ ಕೆಲಸಗಳ ಅಭ್ಯಾಸವನರಗಿದ್ದಿಲ್ಲ; ಮತ್ತು ಅವರೊಳಗಿನ ಎಷ್ಟೋ ಜನರಿಗೆ ಹೊಲ-ಮನೆಗಳು ಕೂಡ ಇರಲಿಲ್ಲ! ಅವರ ಕೈಯೊಳಗಿನ ಶಸ್ತ್ರಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಕಸಿದುಕೊಳ್ಳುವ ಕಾಯಿದೆಯು ಇನ್ನೂ ಆಗತಕ್ಕದ್ದಿತ್ತು. ಶಿಂದೆಯು ಮಾತ್ರ ಆಗ ತನ್ನ ದಂಡಿನಲ್ಲಿಯೆ ಅಷ್ಟೊಂದು ಜನರನ್ನು ಕಡಿಮೆ ಮಾಡಲಿಲ್ಲ; ಆದರೆ ಶಿಬಿರದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಿನ ದಂಡನ್ನಿಟ್ಟು ಅವರೆಲ್ಲರ ಸಂಬಳ ನೀಗಿಸುವಷ್ಟು ಆತನ ಸ ಸ್ಥಾನದ ಉತ್ಪನ್ನವಿರದ್ದರಿಂದ, ಕೆಲಕೆಲವು ದಂಡನ್ನು ಕೆಲಕೆಲವು ಕಾಮಗಾರಿಯ ಮೇಲೆ ಕಳಿಸಿ, ಆ ದಂಡಿನ ಲೂಟಿ-ಸುಲಿಗೆಗಳ ಕಡೆಗೆ ದುರ್ಲಕ್ಷ ಮಾಡುವ ಹೀನವಾರ್ಗವನ್ನು ಅವನು ಅವಲಂಬಿಸಬೇಕಾಯಿತು. ಯಾವ ಸಣ್ಣ ಸಣ್ಣ ಸಂಸ್ಥಾನಿಕರ ಸಂರಕ್ಷಣೆಯ ಭಾರವನ್ನು ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಅದುವರೆಗೂ ಹೊತ್ತಿರಲಿಲ್ಲವೋ. ಅಂಥವರೊಡನೆ ಇಲ್ಲದ್ದೊಂದು ಕಿತಾಪತಿಯನ್ನು ತೆಗೆಯುವದೂ ಹಾಗೂ ಹಳೇ ಹಗೆತನವನ್ನು ಹೊಡುವದೂ ಮುಂತಾದ ವಾಮಮಾರ್ಗಗಳೇ ಆಗ ಬಾಕಿಯುಳಿದಿದ್ದವು; ಆದರೆ ಆ ಕೆಲಸಗಳಾದರೂ ಎಷ್ಟು ದಿನಗಳಿಗೆ ಸಾಲಬೇಕು? ಅದರಿಂದ ಬೇಕಾರ (ಕೆಲಸವಿಲ್ಲದ) ಶಿಪಾಯಿಗಳ ತಂಡಗಳು

ಪೂರ್ವಪದ್ಧತಿಯ ಪೆಂಡಾರಿಗಳಲ್ಲಿ ಭರತಿಯಾದವು. ಮೊದಲು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಮರಾಟಾ ಸರದಾರರ ಸೈನ್ಯದ ಹೆಸರಿನ, ಅಂದರೆ ಸಿಂದೇಶಾಹಿ, ಹೋಳಕರೀ ಮುಂತಾದ ಪೆಂಡಾರಿಗಳ ತಂಡಗಳಿಗೆ, ಈಗ ಬೇರೆಯವರ ಹೆಸರಿನ ಹೊದಿಕೆಯು ದೊರೆಯದ್ದರಿಂದ, ಅವರು ತಮ್ಮ ಸ್ವಂತದ ಹೆಸರಿನಿಂದಲೇ ತಮ್ಮ ಉದ್ಯೋಗಕ್ಕೆ ಹತ್ತಿ ಉಪಜೀವಿಸತೊಡಗಿದರು! ಅವರಿಗೆ ಯಾವ ಬಂಧನವೂ ಬಾಕಿಯುಳಿಯದೆ, ಹತ್ತೊದಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಅವರನ್ನು ಕೇಳುವವರೇ ಇರಲಿಲ್ಲ; ಆದರೆ ಉತ್ತರಕ್ಕೆ ಚಂಬಳಾ ನದಿಯಿಂದ ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ ಕೃಷ್ಣಾನದಿಯ ವರೆಗೇ ಅವರು ಪ್ರಾಮುಖ್ಯವಾಗಿ ವ್ಯಾಪಿಸಿದ್ದರು!

೧೭ನೆಯ ಪರಿಚ್ಛೇದ ಗಂಗಾಧರಶಾಸ್ತ್ರಿಯ ಕೊಲೆ!

ಪೆಂಡಾರಿಗಳಿಂದ ಆಗಿನ ಶಾಂತತಾ ಪ್ರಿಯರಾದ ಸುಖವಸ್ತುಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ತೊಂದರೆಯುಂಟಾಯಿತಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ; ಅವರ ಪಾರುಪತ್ಯ ಮಾಡಿ, ಅವರನ್ನು ಏರ್ಪಾಡುಮಗೊಳಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಇಂಗ್ಲಿಷರೂ ಹೆಚ್ಚು ಶ್ರಮವಹಿಸಬೇಕಾಯಿತು; ಆ ಪೆಂಡಾರಿಗಳ ಸೈನ್ಯವು ಒಮ್ಮೊಮ್ಮೆ ೨೦-೨೫ ಸಾವಿರಗಟ್ಟಿ ಕೂಡಿದರೆ, ಹಲಕೆಲವು ಪ್ರಸಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಅದು ನೂರಿನ್ನೂರಷ್ಟು ಜನರಿಂದಲೇ ಕೂಡಿ, ದೂರದೂರದವರಿಗೆ ಕೋಲಾಹಲವನ್ನೆ ಬಿಡುತ್ತಿತ್ತು! ಪೆಂಡಾರಿಗಳಲ್ಲಿ ಮುಸಲ್ಮಾನರ ಸಂಖ್ಯೆಯೇ ಹೆಚ್ಚು; ಅಲ್ಲದೆ ಅವರ ಮುಂದಾಳುಗಳೂ ಮುಸಲ್ಮಾನರೇ ಆಗಿರುತ್ತಿದ್ದರು. ಮರಾಟರಿಗೆ ವಂಶಪರಂಪರಾಗತವಾದ ಭೂಮಿಗಳು ಅಲ್ಪಸ್ವಲ್ಪಾದರೂ ಇದ್ದೇ ಇರುತ್ತಿದ್ದವು; ಅಲ್ಲದೆ ಅವರು ಮುಸಲ್ಮಾನರಷ್ಟು ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ತೊರೆದು, ಕೇವಲ ಲಂಡರಾಗಿ ನಿಂತಿರಲಿಲ್ಲ. ಅದರಿಂದ ಮಾನ-ಮರ್ಯಾದೆ, ಪ್ರತಿಷ್ಠೆ-ಅಪ್ರತಿಷ್ಠೆಗಳ ಹಂಬಲವು ಇನ್ನೂ ಅವರಲ್ಲಿತ್ತು. ಪೆಂಡಾರಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಾವಿರಕ್ಕೆ ಸರಾಸರಿ ೪೦೦೦ತೆ ಕುದುರೆಯ ಸ್ವಾರರಿದ್ದು, ೬೦-೬೫ ಜನರ ಬಳಿಯಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಬಂದೂಕುಗಳೂ ಇರುತ್ತಿದ್ದವು. ಉಳಿದವರ ಬಳಿಯಲ್ಲಿ ಭೆಲ್ಲೆ, ಬರ್ಚಿ, ಕೊಡ್ಲಿ-ಕುಡಗೋಲು-ಕಂದ್ಲಿಗಳೇ ಮೊದಲುಮಾಡಿಕೊಂಡು, ಕೈಗೆ ಸಿಕ್ಕ ಆಯುಧಗಳು ಇರುತ್ತಿದ್ದವು. ಇಂಥ ಅಡಮುಟ್ಟು ಜನರು ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಆಧಿಕಾರವನ್ನು ಮನ್ನಿಸದೆ, ಸತತ ಹತ್ತುವರ್ಷಗಟ್ಟಿ ನೂರಾರು ಮೈಲುಗಳ ಮಧ್ಯದೊಳಗಿನ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಸುಸೂತ್ರವಾಗಿ ನಡೆಸಿದ್ದರು; ಆದರೆ ಆ ರಾಜ್ಯವು ಯಾವನೊಬ್ಬ ತಲೆ ಹೊರೆಯ ಪಾಂಥಸ್ತ ಮನುಷ್ಯನ ಬಿಡಾರಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಮಹತ್ವದ್ದಾಗಿರಲಿಲ್ಲ. ಮರಾಟಶಾಹಿಯೊಳಗಿನ ಲಕ್ಷ್ಮಣಪದ್ಧತಿಯು ಸ್ವಚ್ಛವಾದ ನಿರಿನ ನಿರ್ಮಲ ನದಿಗಳು ಬತ್ತಿ ಹೋಗಿ, ಪೆಂಡಾರಿಗಳ ಆ ಹೊಲಸು ಪದ್ಧತಿಯ ದುರ್ಗಂಧಮಯ

ನೀರಿನಿಂದ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿಯ ಹಳ್ಳ-ಕೊಳ್ಳಗಳು ಹರಿಯುತ್ತಿದ್ದವು. ಪೆಂಡಾರಿಗಳು ಯಾವ ಗುಡ್ಡೆ ಮಾಡುವದನ್ನೂ ಬಾಕಿ ಇರಿಸಿರಲಿಲ್ಲ! ಇರಲಿ.

ಅತ್ತ ಉತ್ತರಹಿಂದುಸ್ತಾನದ ಕಡೆಗೆ ಪೆಂಡಾರಿಗಳ ಉಪಟಳವು ಹೀಗೆ ನಡೆದಿರಲು, ಇತ್ತ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಸಹಾಯದಿಂದ ಬಾಜೀರಾಯನಿಗೆ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಿದ್ದ ಸ್ವಸ್ಥತೆಯನ್ನೂ, ಮಾನ ಮರ್ಯಾದೆಗಳನ್ನೂ, ವರ್ಚಸ್ಸನ್ನೂ ಆತನು ಸುಸೂತ್ರವಾಗಿ ಕಾಯ್ದುಕೊಂಡಿರಲಾರದೆ, ಅವನ್ನೆಲ್ಲ ತನ್ನ ಶತ್ರುಗಳ ಸೇಡು ತೀರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಹವ್ಯಾಸಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಉಪಯೋಗಿಸತೊಡಗಿದನು. ಅವನ ವೈರಿಗಳು ಅವನಿಗಿಂತ ಅವನ ಬಿನ್ನು ಕಟ್ಟಿ ನಿಂತಿರುವ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ೬೦೦೦ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸೈನ್ಯಕ್ಕೆ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಬೆದರುತ್ತಿದ್ದರು. ೧೮೦೪ರಲ್ಲಿ ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರದಲ್ಲೆಲ್ಲ ಭಯಂಕರವಾದ ಬರಗಾಲವು ಬಿದ್ದು, ಮನುಷ್ಯಕೃತಸಂಕಟಗಳಿಗೆ ಸೃಷ್ಟಿದೇವತೆಯೂ ನೆರವಾಗತೊಡಗಿದಳು. ಎಷ್ಟೋ ಜನ ಮರಾಟರು ಪುಣ್ಯಪತ್ತನವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಉತ್ತರಹಿಂದುಸ್ತಾನಕ್ಕೆ ತಿಂದೆಯ ಆಶ್ರಯದಲ್ಲಿ ಹೊಸ ವಸಾಹತು ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರಲಿಕ್ಕೆ ಹೊರಟು ಹೋದರು. ಬಾಜೀರಾಯನು ತನ್ನ ಶತ್ರುಪಕ್ಷದ ಸರದಾರರ ಜಹಗೀರುಗಳನ್ನಂತೂ ಜಪ್ತಮಾಡಿಯೇ ಮಾಡಿದನು; ಅಲ್ಲದೆ ತನ್ನೊಡನೆ ಹಿತಗುಜದಿಂದ ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದ ಸರದಾರರ ಗೃಹಕಲಹಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕಾರಭಾರಗಳಲ್ಲಿಯೂ ನಿಷ್ಪಾರಣವಾಗಿ ಕೈಹಾಕಹತ್ತಿದನು. ಬಾಜೀರಾಯನ ಈ ನಿದ್ರಾವಾದ ಕೃತಿಯಿಂದ ಬಹುತರ ಎಲ್ಲ ಸರದಾರರ ಮನೆತನಗಳಲ್ಲೂ ಗೃಹಕಲಹಾಗ್ನಿಯು ಹೊತ್ತಲಾರಂಭಿಸಿತು. ಬಾಜೀರಾಯನ ಈ ದುಷ್ಕೃತಿಯ ಚಾಳಿಯು ದೃಗ್ಗೋಚರವಾಗುತ್ತಲೆ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಅವನನ್ನು ಬೊಗ್ಗು ಬಡಿದಿದ್ದರೆ, ಪುಣ್ಯ ಪಟ್ಟಣದ ಜನರು ಸುಖಿಯಾಗಿರುತ್ತಿದ್ದರು; ಇಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ, ಅದರಿಂದ ಬಾಜೀರಾಯನ ರಾಜ್ಯವೂ ಹೆಚ್ಚು ದಿನಗಳವರೆಗೆ ಉಳಿಯುತ್ತಿತ್ತೆಂದು ಗ್ರಾಂಟ ಡಫನಂಥ ಇಂಗ್ಲಿಷ ಇತಿಹಾಸಕಾರನೇ ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡಿರುತ್ತಾನೆ; ಆದರೆ ರಾಜಕಾರಣದಲ್ಲಿ “ಧಾರಣೆ ಗೊತ್ತಾಗದ ಹೊರತು ಹಣ್ಣುಹರಿಯಬಾರದು; ಮತ್ತು ಹಣ್ಣಾಗದ ಹೊರತು ಕುರವನ್ನೊಡೆಯಬಾರದು” ಎಂಬ ನೀತಿಯನ್ನೇ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಮೊದಲಿನಿಂದಲೂ ಅವಲಂಬಿಸಿ ನಡೆಯುತ್ತ ಬಂದಿರುವರು. ಅಂದಮೇಲೆ ಆ ಕುಟಿಲರು ಆ ಪ್ರಸಂಗದಲ್ಲಿ ಬಾಜೀರಾಯನನ್ನು ತಡೆಯುವರೆ?

ಬಾಜೀರಾಯನು ಅತ್ತ ತನ್ನ ಸರದಾರರ ಜಹಗೀರುಗಳನ್ನು ಜಪ್ತಮಾಡುತ್ತಿರಲಿಕ್ಕೆ, ಇತ್ತ ಅವನು ಬ್ರಿಟಿಶ ರೆಸಿಡೆಂಟನೊಡನೆ ಒಳ್ಳೇ ಸಂಭಾವಿತನದ ಧೋರಣವನ್ನಿಟ್ಟಿದ್ದನು. ಆಗ ಬಾಜೀರಾಯನಿಗೆ ಮಿತ್ರಯೋಗವೂ ಚನ್ನಾಗಿತ್ತು; ಆದರೆ ಆತನ ಗೆಳೆಯನಿಲ್ಲ ಕೈಲಾಗದ ಹೇಡಿಗಳ ಸಂಖ್ಯೆಯೇ ಹೆಚ್ಚಾಗಿತ್ತು. ಹಂದಾಸ-ಪುರಾಣಿಕರು, ಅಡಿಗೆ-ನೀರಿನವರು, ಶಿಪಾಯಿ-ಪ್ಯಾವೆಗಳು ಮುಂತಾದವರಲ್ಲಿ ಉಚ್ಚ-ನೀಚಿಗಳ ಭೇದಭಾವವನ್ನು ಎಣಿಸದೆ, ಅವನು ಅವರನ್ನು ತನ್ನ ಗುಂಪಿನಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದನು. ಆ ಜನರು ತನ್ನೊಡನೆ ನಗುತ್ತ-ಕಲೆಯುತ್ತ ವ್ಯವ

ಹರಿಸಿ, ಬೇಕುಬೇಕಾದಂತೆ ಜನರನ್ನು ಸುಲಿದು-ಗೋಳಾಡಿಸಿ, ಬಳಿಕ ಕೂಡಿದಾಗ ಅವರು ಸರಕಾರ-ದರಬಾರಗಳಲ್ಲಿ ತಲೆಹಾಕಬೇಕು, ಹೀಗೆ ಬಾಜೀರಾಯನು ಆ ತನ್ನ ಗೆಳೆಯರ ಗುಂಪಿನವರಿಗೆ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮವನ್ನು ಗೊತ್ತುಮಾಡಿಕೊಟ್ಟಿದ್ದನು. ಬಾಜೀರಾಯನ ಕಾಲಕಿರ್ದಿಯಲ್ಲಿ ಕರ್ನಾಟಕೋಜ, ಹೆನರಿ ರಸೇಲ ಮತ್ತು ಎಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಪನ್ನ ಎಂಬ ಮೂರು ಜನ ರೆಸಿಡೆಂಟ್‌ಗಳು ಆಗಿಹೋದರು. ಆ ಮೂವರನ್ನೂ ಅವನು ತನ್ನ ಒಳ್ಳೇ ಮಿಷ್ವ ಭಾಷಣ-ವರ್ತನಗಳಿಂದ ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದನು. ರೆಸಿಡೆಂಟಿನ ಎಷ್ಟು ಜನ ಗುಪ್ತಚಾರರು ಬಾಜೀರಾಯನ ದರ್ಬಾರದಲ್ಲಿರುತ್ತಿದ್ದರೋ, ಅಷ್ಟೇ ಜನ ಬಾಜೀರಾಯನ ಗುಪ್ತಹೇರರು ರೆಸಿಡೆಂಟಿನಲ್ಲಿಯೂ ಇರುತ್ತಿದ್ದರು! ಅದರಿಂದ ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬರ ಚಲನವಲನವು ಜೇರಿಯವರಿಗೆ ಸಹಜವಾಗಿ ತಿಳಿಯುತ್ತಿದ್ದಿತು; ಆದರೆ ಪೇಶ್ವೆಯ ಕಡೆಯ ಸಂಗತಿಗಳ ಉಪಯೋಗ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಯಾವ ಬುದ್ಧಿವಂತಿಕೆಯೂ, ಎಷ್ಟು ನಿಸ್ವಾರ್ಥತನವೂ ಆ ರೆಸಿಡೆಂಟರಲ್ಲಿರುತ್ತಿದ್ದವೋ, ರೆಸಿಡೆಂಟರ ಕಡೆಯ ಸಂಗತಿಗಳ ಉಪಯೋಗ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಜಾಣತನಾದಿಗಳು ಬಾಜೀರಾಯನಲ್ಲಿರಲಿಲ್ಲ. ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಸಹಾಯದಿಂದ ಆತನು ತನ್ನ ಕೈಕೆಳಗಿನ ಜಹಾಗೀರದಾರರ ಮೇಲೆ ತನ್ನ ವರ್ಚಸ್ಸನ್ನು ಜೆನ್ನಾಗಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಿದನು; ಅದರ ತನ್ನ ರಾಜ್ಯ ಉಳಿಯಲಿಕ್ಕೆ ಸಹಾಯಕಾರಿಗಳಾದ ಜಹಾಗೀರದಾರರನ್ನು ಮಾತ್ರ ಅವನು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ನೋಡಿಸಿದನು; ಇಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ, ತನ್ನ ಚಾಕರಿಗೆ ಸರಂಜಾಮದಾರರಾಗಿದ್ದ ಚಾಕರರೊಬ್ಬರನ್ನೂ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವೆ, ಅವರನ್ನೆಲ್ಲ ತೆಗೆದು ಹಾಕಿ. ಮಾಸಿಕ ಸಂಬಳದ ಸ್ವತಂತ್ರ ದಂಡನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಂಡು, ಅದರ ಮೇಲಧಿಕಾರಿಯ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಇಂಗ್ಲಿಷರನ್ನೇ ನಿಯಮಿಸಬೇಕೆಂದು ಆತನು ಯೋಚಿಸಿದನು. ಬಾಜೀರಾಯನ ಆ ಬೇಡು ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ಸಹಜವೇ ಪಥ್ಯಕರವಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸಿತು. ಸರದಾರರ ಜಹಗೀರುಗಳನ್ನೆತ್ತಿ ಹಾಕುವ ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ಅವನಿಗೆ ಪ್ರತಿಬಂಧ ಮಾಡದೆ ಅವರು ಅವನ ಮೇಲೆ ತಮ್ಮ ಉಪಕಾರದ ಬಹು ದೊಡ್ಡ ಹೊರೆಯನ್ನು ಹೊರಿಸಿದರಲ್ಲದೆ, ಬಾಜೀರಾಯನಿಗೂ ಆತನ ಸರದಾರರಿಗೂ ಇದ್ದ ನಿಕಟದ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಕಡಿದು, ಅವನನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತಮ್ಮ ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಮುಂದಿನ ಮತ್ತೊಂದು ದುಷ್ಟ ಮೆಟ್ಟಿಲನ್ನೂ ಅವರು ಏರಿದರು. ಬಾಜೀರಾಯನ ಜೊಸ ದಂಡಿನ ಮೇಲೆ ಕ್ಯಾಪ್ಟನ್ ಜಾನ್‌ಫೋರ್ಡ್ ಸಾಹೇಬನು ಮುಖ್ಯಾಧಿಕಾರಿಯೆಂದು ನೇಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟನು; ಮತ್ತು ಆ ಹೊಸ ದಂಡಿಗೆ ಭರ್ತಿಯಾದ ಜನರಲ್ಲಿ ಪರದೇಶಿಗಳೇ ಹೆಚ್ಚಾಗಿದ್ದರು; -ಮರಾಠರು ಇದ್ದಿಲ್ಲವೆಂದರೂ ಸಲ್ಲಬಹುದು. ಆ ಇಂಗ್ಲಿಷ ಸೇನಾಪತಿಯೂ ದಂಡಾಳುಗಳೂ ನೌಕರಿಗೆ ನಿಲ್ಲುವಾಗ ಬಾಜೀರಾಯರೊಡನೆ ಇಮಾನದ ವಿಷಯಕವಾಗಿ ಆಣೆ ಮಾಡಿದರು; ಆದರೆ ಆ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಗೆ ಪುಟ್ಟದಾದದ್ದೊಂದು ಅಪವಾದವು ಜೋಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತ್ತು. ಅದೇನೆಂದರೆ, "ನಾವು ಬಾಜೀರಾಯನೊಡನೆ ಇಮಾನದಿಂದ ನಡೆಯುವದೇನೋ ನಿಜ; ಆದರೆ ಬಾಜೀರಾಯನು ಎಲ್ಲಿಯ ವರೆಗೆ ಇಂಗ್ಲಿಷರೊಡನೆ

ಇಮಾನದಿಂದ ವರ್ತಿಸುವನೋ, ಅಲ್ಲಿಯ ವರೆಗೇ ನಾವು ಆತನೊಡನೆ ಇಮಾನದಿಂದ ವರ್ತಿಸುವೆವು' ಇಂಥ ಇಮಾನೇ ಆಣೆಯ ಮೇಲೆ ಭರವಸೆ ಇಟ್ಟು, ಪಗಾರೀ ದಂಡನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವ ಬುದ್ಧಿವಂತ ರಾಜ್ಯಕರ್ತನ ಉದಾಹರಣೆಯು ನಮ್ಮ ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರದ ಹೊರತು ಜಗತ್ತಿನೊಳಗಿನ ಬೇರೆ ಯಾವ ರಾಷ್ಟ್ರದಲ್ಲಾದರೂ ದೊರಕುವದೋ ಇಲ್ಲವೋ ಎಂಬ ಬಗ್ಗೆ ಅನುಮಾನವೇ ಇರುತ್ತದೆ! ಆ ಹೊಸ ದಂಡಿನ ಬೀಡು ಪುಣೆಯ ವಾಯವ್ಯಕ್ಕೆ ನಾಲ್ಕು ಮೈಲು ದೂರದಲ್ಲಿದ್ದು.

ರಾಜ್ಯದಾಳಿಕೆತದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಎರಡನೇ ಬಾಜೀರಾಯನನ್ನು ಸ್ವಸ್ಥತೆಯು ಬೇರೆ ಯಾವ ಪೇಶ್ವೆಗೂ ಲಭಿಸಿರಲಿಲ್ಲ; ಆದರೆ ಆ ಸ್ವಾಸ್ಥ್ಯದ ಉಪಯೋಗವನ್ನು ಅವನು ರಾಜ್ಯದ ಸುವ್ಯವಸ್ಥೆಗಾಗಿ ಯತ್ನಿಂಚಿತ್ತೂ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲಿಲ್ಲೆಂದು ನಿರ್ವಿವಾದವಾಗಿ ಹೇಳಬಹುದು. ಕೆಲಸಗೇಡಿಗಳ ಎಲ್ಲ ದುರ್ಯವಹಾರಗಳೂ ಆಗಿ ಆತನಿಗೆ ಸೂಚಿಸಿದವು. ಅವನು ಸ್ವತಃ ರಾಜ್ಯಕಾರಭಾರದ ಕಡೆಗೆ ಕಣ್ಣೆತ್ತಿ ಸಹನೋಡುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ; ಹಾಗೂ ಯಾರು ಆದರ ಕಡೆಗೆ ಲಕ್ಷ್ಯಗೊಡುತ್ತಿದ್ದರೋ, ಅವರಿಗೂ ಅದನ್ನು ಮಾಡಗೊಡುತ್ತಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಗುತ್ತಿಗೆಯ ಪದ್ಧತಿಯಿಂದ ಸುಭೇದಾರಿಕ, ಮಾನ್ಯೇದಾರಿಕೆಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟು, ಬಂದ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಖಾಸಗಿಯ ಕಡೆಗೆ ದೊಡ್ಡ ಭಾಗವನ್ನು ವಿನಿಯೋಗಿಸುತ್ತಿದ್ದನಲ್ಲದೆ, ಬರ್ಬಾರೀ ಮತ್ತು ಖಾಸಗೀ ದುಡ್ಡನ್ನು ನೈತಿಕ ಅನಾಚಾರಗಳಿಗೆ ಎಷ್ಟು ಖರ್ಚು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದನೋ, ಅಷ್ಟೇ ಹಣವನ್ನು ಧಾರ್ಮಿಕ ಅತ್ಯಾಚಾರಗಳಿಗಾಗಿ ವ್ಯಯಮಾಡುವದು ಆತನ ಕ್ರಮವಾಗಿತ್ತು. ಕೈ-ಕೆಳಗಿನ ಸರದಾರ-ದರಕದಾರರನ್ನು ಗೋಳಾಡಿಸುವ ಉದ್ಯೋಗದಲ್ಲಿ ಆತನ ಬುದ್ಧಿವಂತಿಕೆಯು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಖರ್ಚಾಗುತ್ತಿತ್ತು; ಹಾಗೂ ಉಳಿದ ಆತನ ಜಾಣತನವನ್ನು ಆತನ-ಬದ್ ಸಲ್ಲಾಗಾರರಾದ-ಗೆಳೆಯರ ಗುಂಪಿನವರು ತಮ್ಮ ಸ್ವಾರ್ಥೀನ ಪಡಿಸಿಕೊಂಡು, ದರಬಾರದ ಕೆಲಸಗಳಲ್ಲಿ ಮಹಾ ಅನರ್ಥಗಳನ್ನುಂಟು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಕಡೆಗೆ ಆ ಬರ್ಬಾರೀ ಅನರ್ಥಗಳೇ ಆತನ ರಾಜ್ಯವಿನಾಶಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗಿ ಕುಳಿತವು!

ಬ್ರಿಟಿಶ ರೆಸಿಡೆಂಟನಾದ ಎಲ್ಫಿನ್ಸ್ಟನ್ ಸಾಹೇಬನುಸಂಗಮದೊಳಗಿನ ತನ್ನ ಬಂಗ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತೇ ಪುಣೇಪಟ್ಟಣದ ಹಾಗೂ ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರದೇಶದ ಜನರು ಬಾಜೀರಾಯನ ವಿಷಯವಾಗಿ ತೀರ ವಿಮನಸ್ಕರಾಗಿರುವರೊಬ್ಬರನ್ನು ಗೊತ್ತುಮಾಡಿಕೊಂಡಿದ್ದನು; ಆದರೆ ಅವರ ವಿಮನಸ್ಕತೆಗಾಗಿ ಬಾಜೀರಾಯನನ್ನು ಪಟ್ಟದಿಂದ ತಳ್ಳಿ, ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರ ದೇಶದ ಪ್ರಜೆಗಳ ಕಲ್ಯಾಣ ಮಾಡಬೇಕೆಂಬ ಸದಿಚ್ಛೆಯು ಮಾತ್ರ ಅವನಲ್ಲುಂಬಾಗುವದು ಶಕ್ಯವೇ ಆಗಿರಲಿಲ್ಲ; ಅಥವಾ ಅವನ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಹಾಗೆ ಬಂದಿದ್ದರೂ ಇಂಗ್ಲಿಷ-ಬಾಜೀರಾಯರ ಸಖ್ಯದ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಮನದಂದರೆ, ಬಾಜೀರಾಯನು ಜನರಿಗೆ ಅಪ್ರಿಯನಾದ ಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ಅವರು ಬಾಜೀರಾಯನನ್ನು ಪದಚ್ಯುತಗೊಳಿಸುವದು ಶಕ್ಯವಿರಲಿಲ್ಲ. ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಬಾಜೀರಾಯನಿಗೆ ಪೇಶ್ವೆ ಪಟ್ಟಗಟ್ಟದಂತೆ, ಆತನನ್ನು ಪೇಶ್ವೆಪಟ್ಟದ ಮೇಲೆ ಕಾದಿಡುವದೂ ಅವರ ಕರ್ತ

ವ್ಯವೇ ಅಗಿತ್ತು. ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಬಾಜೀರಾಯನೊಡನೆ ಒಪ್ಪಂದ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿದ್ದರೇ ಹೊರತು, ಅವರು ಆತನ ಪ್ರಜೆಗಳ ಕೂಡ ಒಪ್ಪಂದ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರಲಿಲ್ಲ. ಇಂಥ ಮನುಷ್ಯನಿಂದ ಅವನ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಸೆಳೆಕೊಳ್ಳಲಿಕ್ಕೆ ಇಂಗ್ಲಿಷರಗೆ ಒಂದೇ ಒಂದು ಮಾರ್ಗವು ತೆರವಾಗಿದ್ದಿತು; ಅದಾವುವೆಂದರೆ: 'ಬಾಜೀರಾಯನು ತನ್ನ ಪ್ರಜೆಗಳ ಕೂಡ ಅತ್ಯಾಚಾರದಿಂದ ನಡೆಯುತ್ತ-ನಡೆಯುತ್ತ ಕಡೆಗೆ ಇಂಗ್ಲಿಷರೊಡನೆಯೂ ತಪ್ಪಿ ಯಾದರೂ ಅತ್ಯಾಚಾರದಿಂದ ನಡೆಯಲಿಕ್ಕೆ ಪ್ರವರ್ತಿಸುವದು.' ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಬಾಜೀರಾಯನಿಗೆ ಸ್ವೈರವರ್ತನವನ್ನು ವರದಾನಮಾಡಿದ್ದರು; ಆದರೆ ಅವನು ಅದನ್ನು ಬೇಯವರೊಡನೆ ಮಾತ್ರ ಬೇಕಾದಹಾಗೆ ಮಾಡಬಹುದೆಂದು. ತನ್ನ ಸ್ವೈರವರ್ತನದರೆ ಪ್ರಾಬಲ್ಯದಿಂದ ಒಮ್ಮೆ ಆತನು ಇಂಗ್ಲಿಷರ ತಲೆಯಮೇಲೆ ಕೈಯಾಡಿಸ ಹೋದೊಡನೆಯೇ ಅವರು ಅವನನ್ನು ಮುತ್ತಿಡಬ್ಬಹಾಕೆ, ಒಮ್ಮೆಲೆ ಪಾತಾಳಕ್ಕೆ ಮೆಟ್ಟಿಬಿಟ್ಟರು!

ಈ ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ಬಾಜೀರಾಯನ ಹಸ್ತಕನೊಬ್ಬನ ಸಹಾಯವು ಚೆನ್ನಾಗಿ ದೊರಕಿತು. ಬಾಜೀರಾಯನಿಗೆ ಎಷ್ಟೋ ಜನ ಕುಟಿಲ ಮಂತ್ರಿಗಳಿದ್ದರು; ಆದರೆ ಆ ಎಲ್ಲ ಜನರಲ್ಲಿ ತ್ರ್ಯಂಬಕಜೀ ಧೇಂಗಲೆ ಎಂಬವನು ಶ್ರೇಷ್ಠನಾಗಿದ್ದನು. ತ್ರ್ಯಂಬಕಜಿಯು ಸ್ವಭಾವತಃ ಅತ್ಯಂತ ಶೂರನೂ, ಧೈರ್ಯಶಾಲಿಯೂ, ಕಲ್ಪಕನೂ, ವಿಶ್ವಾಸಿಗನೂ, ಕತ್ಯುತ್ಪಶಾಲಿಯೂ ಆದ ಗೃಹಸ್ಥನಾಗಿದ್ದನು. ಇಂಗ್ಲಿಷರ ವಿಷಯದ ವೈರದ ಲೇಶವು ಆತನಿಗೆ ತಟ್ಟದಿದ್ದರೆ ಇಲ್ಲವೆ ನಾನಾಫಣಿ ವೀಚನಂಥ ಮುತ್ತದಿಯ ಕೈಕೆಳಗೆ ಕೆಲ ದಿನಗಳಾದರೂ ಆತನು ನುರಪಡಿ ಹೊಂದಿದ್ದರೆ ಅವನ ಹೆಸರು ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರದ ಇತಿಹಾಸದಲ್ಲಿ ಸುಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಿತ್ತು. ಪೇಶ್ವೇಪಟ್ಟವು ಇಷ್ಟು ಕೇಳುವೆನೆಗೆ ಬಂದದ್ದನ್ನು ಅವನಿಂದ ನೋಡಲಿಕ್ಕಾಗುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಪೇಶ್ವೆಯ ಅಧಃಪತನಕ್ಕೆಲ್ಲ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರೇ ಕಾರಣರೆಂದು ಆತನ ಮನವರಿಕೆಯಾಗಿ ಹೋಗಿತ್ತು. ಶಿಂದೆ-ಹೋಳಕರರು ಮರಾಠಾ ಶಾಹಿಯನ್ನು ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಜಾಲದೊಳಗಿಂದ ಬಿಡಿಸಿ ಸ್ವತಂತ್ರಗೊಳಿಸುವ ಯಾವ ಮಹತ್ವಾಕಾಂಕ್ಷೆಯನ್ನು ಈ ಮೊದಲು ತಾಳಿದ್ದರೋ, ತ್ರ್ಯಂಬಕಜಿಯ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಾದರೂ ಅದೇ ಮಹತ್ವಾಕಾಂಕ್ಷೆಯಿದ್ದಿತು. ಅವನಿಗೆ ಸ್ವಂತದ ರಾಜ್ಯವಿರದ್ದರಿಂದ ಆತನ ಪ್ರಖ್ಯಾತಿಯಿರಲಿಲ್ಲವಷ್ಟೆ; ಆದರೂ ಆತನ ಮನಸ್ಸಿನ ಹವ್ಯಾಸ-ವ್ಯಾಪಗಳು ಶಿಂದೆ-ಹೋಳಕರರನ್ನೇ ಪ್ರಖ್ಯಾತವಾಗಿದ್ದವು; ಆದರೆ ಪೇಶ್ವೆಯು ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಜಾಲದಲ್ಲಿ ಈ ಪರಿತೊಡಗಿರಲು, ಮೇಲಾಗಿ ಖುದ್ದ ಪೇಶ್ವೆಯು ತೀರ ಹೇಡಿಯೂ ಅಂಜುಬುರುಕನೂ ಆಗಿರಲು, ಮತ್ತು ಕೈಕೆಳಗಿನ ಸರದಾರರೆಲ್ಲ ವಿಮನಸ್ಕರಾಗಿರಲು, ಇಂಗ್ಲಿಷರನ್ನು ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರದಿಂದ ಹೊರಗಟ್ಟುವದು ನಿಜವಾಗಿಯೂ ಎಷ್ಟರ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಶಕ್ಯವಾಗಬಹುದೆಂಬ ವಿಚಾರವನ್ನು ಆ ತ್ರ್ಯಂಬಕಜಿಯು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಲಿಲ್ಲ. ಪ್ರಯತ್ನಪಟ್ಟರೆ ಶಿಂದೆ, ಹೋಳಕರ, ಭೋಸಲೆ ಮುಂತಾದವರು ಮತ್ತೆ ನೆರವಾಗಬಹುದೆಂಬ ಆಶೆಯು ಅವನಿಗೆ ತೋರುತ್ತಿತ್ತು; ಆದರೆ ಆತನು ವಿಚಾರ

ದಿಂದ ಒಳ್ಳೇ ಮತ್ಸರದಿಂದಿದ್ದರೂ, ಆಚಾರ-ವ್ಯವಹಾರಗಳಲ್ಲಿ ಅವನು ತೀರ ನೀಚನಾಗಿದ್ದನು! ಅವನು ಹುಟ್ಟು ದೊಡ್ಡ ಮನುಷ್ಯನಲ್ಲ, ಅದರಲ್ಲಿ ಆತನ ಸ್ವಭಾವವು ಸಿಟ್ಟಿನದು ಕಡುಕಿನದು; ನ್ಯಾಯಾನ್ಯಾಯಗಳ ಪರಿವೆಯಿರಲಿಲ್ಲ; ಕರ್ತವ್ಯಾಕರ್ತವ್ಯಗಳ ವಿವೇಕವಿಲ್ಲ. ದರಬಾರಿ ನೀಚತನವು ಅವನಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಮೈಯುಂಡಿತ್ತು. ಅದರಿಂದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಉಪವಾಸ ಮರಾಟಾ ಜಾತಿಯ ಸರದಾರರಲ್ಲಿ ಅವನಿಗೆ ಕೊಂಚವೂ ಮಾನ-ಸನ್ಮಾನವಿರಲಿಲ್ಲ. ತ್ರ್ಯಂಬಕಜೀ ಥೇಂಗಕೆಯ: ಸ್ಥಿತಿ-ಗತಿಯು ಈ ಪ್ರಕಾರದ್ದಾಗಿದ್ದರಿಂದ, ಆತನ ಮಹತ್ವಾಕಾಂಕ್ಷೆಗೆ ಸ್ವಲ್ಪವೂ ಬೆಲೆಯಿರಲಿಲ್ಲ! ಆದರೆ ವಿಕಟ-ವಿನೋದಿ ಅಥವಾ ಅಂತರಂಗದ ಸಲಹೆಗಾರ ಅಂದರೆ ನವ ಫಜಿವ -- ಖಾಸಬಕ್ಷಿ ಈ ನಾತೆಯಿಂದ ಬಾಜೀರಾಯನ ಮನಸ್ಸಿನ ಮೇಲೆ ಆತನು ತನ್ನ ವರ್ಚಸ್ಸನ್ನು ಬಹು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಿದ್ದನು; ಆದರೂ ತ್ರ್ಯಂಬಕಜಿಯ ಸಾಹಸಕ್ಕೂ ಕೂಡ ಟೆಂಕೆ ಹಾಕುವಂತಹ ಹೇಡಿಯು ಬಾಜೀರಾಯನ: ದ್ದರಿಂದ, ಅವರಿವರ ಜೋಡಿಯಿಂದ ಪರಸ್ಪರ ನಾಶವಾದದ್ದಲ್ಲದೆ, ಶ್ರೀಶಿವಭಕ್ತಪತಿಯು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದ್ದ ಮರಾಟಾಶಾಹಿಯೂ ನಾಶಹೊಂದಿತು!

ತ್ಯಂಬಕಜಿಯ ಸಲುವಾಗಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೂ ಬಾಜೀರಾಯನಿಗೂ ಎಷ್ಟೋ ದಿನಗಳವರೆಗೆ ಮನಸ್ತಾಪ ನಡೆದಿತ್ತು. ತ್ರ್ಯಂಬಕಜಿಯು ಇಂಗ್ಲಿಷರನ್ನು ಮನಮುಟ್ಟಿ ದ್ವೇಷಿಸುತ್ತಿರುವನೆಂಬದು ಇಂಗ್ಲಿಷ ರೆಸಿಡೆಂಟನಿಗೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಗೊತ್ತಾಗಿತ್ತು; ಆದರೂ ಡಾಣಡಂಗುರವಾಗಿ ಆ ದೋಷಾರೋಪಣ ಮಾಡುವ ಧೈರ್ಯವು ಅವನಲ್ಲಿರಲಿಲ್ಲ. ಬರಿಯ ವೈರತ್ವದ ಪುರಾವೆಯಾದರೂ ಏನು ದೊರೆಯಬೇಕು? ಆದ್ದರಿಂದ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ತ್ರ್ಯಂಬಕಜಿಯ ವಿನಾಶದ ದಾರಿಕಾಯುಕ್ತ ಸುಮ್ಮನಿರಲು, ಆ ಸಂಧಿಯು ಗಾಯಕವಾಡನ ಪ್ರಕರಣವಿಂದ ಅವರಿಗೆ ಅಚಿತ್ಯವಾಗಿ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ಗುಜರಾಥದ ಕಪ್ಪ-ಕಾಣಿಕೆಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಗಾಯವಾಡ ಮತ್ತು ಪೇಶ್ವೆ ಇವರಲ್ಲಿ ಬಹು ದಿನಗಳಿಂದ ಜಗಳ-ತುಟ್ಟೆಗಳು ನಡೆದಿದ್ದವು. ಪೇಶ್ವೆಯರು ಗಾಯಕವಾಡನ ಮೇಲೆ ಎಷ್ಟೋ ಬಾಕಿ ಸುನ್ನು ತೆಗೆದಿದ್ದರು; ತದ್ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಪೇಶ್ವೆಯಿಂದ ತನಗೇ ಕೆಲ ಕೆಲವು ರಕಮುಗಳು ಬರಬೇಕಾಗಿವೆಯೆಂದು ಗಾಯಕವಾಡನ ಅಂಬೋಣವಾಗಿತ್ತು. ಪೇಶ್ವೆಯು ವರಾತ ಹಾಕಿದ್ದರಿಂದ, ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಮಧ್ಯಸ್ಥಿಕೆಯ ಮೂಲಕ ಗಂಗಾಧರಶಾಸ್ತ್ರೀ ಪಟವರ್ಧನನೆಂಬೊಬ್ಬ ಪ್ರಮುಖ ಮತ್ಸರದಿಯು ಆಳಗಳಲ್ಲಿ ಬಡೋದೆಯಿಂದ ಪುಣೆಗೆ ಬಂದನು. ಆ ಶಾಸ್ತ್ರಿಯು ಆಗ ಗಾಯಕವಾಡನ ದಿವಾಣನಾಗಿದ್ದರೂ ಅವನು ಕಾರಕೂನಿಕೆಯಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕೇರುತ್ತ ಬಂದವನು. ಆದ್ದರಿಂದ ಇಂಥ ಮನುಷ್ಯನು ವಕೀಲನೆಂದು ಸರಿಕದಾರರಂತೆ ತನ್ನೊಡನೆ ಮಾತಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಬಂದದ್ದು ಬಾಜೀರಾಯನಿಗೆ ಸೇರಲಿಲ್ಲ. ಸ್ವತಃ ಎಲ್ಲಿನಿಷ್ಠನ ಸಾಹೇಬನ ಆ ಗಂಗಾಧರಶಾಸ್ತ್ರೀಯ ಬಗ್ಗೆ ಒಂದೆಡೆಯಲ್ಲಿ ಬಹು ವಿನೋದಕರವಾಗಿ ಪರ್ಣಿಸಿರುತ್ತಾನೆ: — “ಗಂಗಾಧರ ಶಾಸ್ತ್ರೀಯು ಒಳ್ಳೇ ಧೂರ್ತನೂ ಜಾಣನೂ ಆಗಿರುತ್ತಾನೆ ಆತನು

ಬಡೋದಾ ಸಂಸ್ಥಾನದ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಇಟ್ಟಿರುತ್ತಾನೆ. ಇಲ್ಲಿ-ಪುಣೆಯಲ್ಲಿ ಅವನು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಹಣ ಖರ್ಚುಮಾಡಿ ಒಳ್ಳೆ ಒಗುಸಿಂದ ನಡೆಯುತ್ತಾನೆ; ಹಾಗೂ ಆತನು ಊರಲ್ಲಿ ತಿರುಗಾಮವಾಗ, ಜನರು ಆತನನ್ನೇ ನೋಡುತ್ತಿರುವಂತೆ ಬಹು ವಿಲಾಸಿಯಾಗಿ ತೋರುತ್ತಾನೆ. ಆತನು ಹಳೇ ಪದ್ಧತಿಯ ವಿದ್ವಾನ್ ಶಾಸ್ತ್ರಿಯಾಗಿ ದ್ದರೂ ಅಚ್ಚು ಇಂಗ್ಲಿಷರಂತೆ ನಡವಳಿಕೆಯನ್ನು ಹಿಡಿದು. ಆತನ ಚಟುವಟಿಕೆಯ ನಡಿಗೆ, ಆತುರದ ಮಾತು, ಬೇಕಾದವರಿಗೆ ಕೊಡುವ ಎದುರುತ್ತರ ಇವುಗಳು ಇಂಗ್ಲಿಷ ಮನುಷ್ಯನ ದಿವ್ಯಾಕರವೆಂದು ತಿರುತ್ತವೆ. ಆತನು ಖುದ್ದ ಪೇಶ್ವೆಗೂ ಆತನ ಕಾರಭಾರಿಗಳಿಗೂ ಮೂರ್ಖರೆಂದು ಅನ್ನುವನು. 'ಡ್ಯಾಮ್ ರಾಸ್ಕಲ್' ಎಂಬ ಈ ಇಂಗ್ಲಿಷ ಬೈಗ್ ಶಬ್ದವು ಆತನ ಬಾಯಲ್ಲಿ ಸದಾ ಇದ್ದದ್ದೇ. ಮಾತಾಡುವಾಗ ನಡುನಡುವೆ ಎಷ್ಟೋ ಇಂಗ್ಲಿಷ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಆತನು ನೇರಿಸಿ ಬಿಡುವನು." ಇಂಥ ಮನುಷ್ಯನು ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಮುರುವತ್ತಿನ ಮೂಲಕ ಗಾಯಕವಾಡನ ಕಡೆಯಿಂದ ಪೇಶ್ವೆಯೊಡನೆ ನ್ಯಾಯಾಡಲಿಗೆ ಬಂದದ್ದರಿಂದ, ಆತನು ಬಾಜೀರಾಯನ ದರ್ಬಾರದಲ್ಲೆ ಆಪ್ತಿಯ ನಾದದ್ದು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವೇ ಸರಿ. ಆ ಕೆಲಸಕ್ಕಾಗಿ ಗಂಗಾಧರಶಾಸ್ತ್ರಿಯು ಪುಣೆಪಟ್ಟಣದಲ್ಲಿ ಒಂದು ವರ್ಷದವರೆಗೆ ಇದ್ದನು. ಶಾಸ್ತ್ರಿಯು ಒಳ್ಳೆ ತೀಕ್ಷ್ಣಸ್ವಭಾವದವನು; ಬಾಜೀರಾಯನು ಯಾವ ಕೆಲಸವನ್ನೂ ಕೂಡಲೆ ಮಾಡಗೊಡದವನು. ಅಂದಮೇಲೆ ಆ ಲೆಕ್ಕಾಚಾರವು ಒಮ್ಮೆಲೆ ಬಗೆಹರಿಯುವದೆಂತು? ಹೀಗೆ ಒಂದು ವರ್ಷವು ಕ್ರಮಿಸಿದ ನಂತರ ೧೮೧೫ರಲ್ಲಿ ಬಾಜೀರಾಯನು ಪಂಥರಪುರಕ್ಕೆ ಹೋದನು. ಗಂಗಾಧರ ಶಾಸ್ತ್ರಿಯೂ ಆತನೊಡನೆ ಪಂಥರಪುರಕ್ಕೆ ಹೋದನು ಅಲ್ಲಿ ತಾ|| ೪-೭-೧೮೧೫| ೫ನೇ ರಾತ್ರಿ ಶ್ರೀವಿಠಲದೇವರ ಮಹ್ವಾರದ ಬಳಿಯ ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಗಂಗಾಧರಶಾಸ್ತ್ರಿಯು ಕೊಲೆಯಾಯಿತು! ತಮ್ಮ ಮಧ್ಯಸ್ಥಿಕೆಯಿಂದ ಬಂದ ಗಾಯಕವಾಡನ ವಕೀಲನ ಕೊಲೆಯಾದದ್ದಕ್ಕಾಗಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ಸಹಜವಾಗಿಯೇ ಅನಿವಾರವಾದ ಕೋಪ ಒತ್ತು. ಅದರಿಂದ ಅವರು ತ್ರ್ಯಂಬಕಜಯ ಮೇಲೆ ಸಂಘಟಿತರಾದರು, ಆತನನ್ನು ಕೂಡಲೆ ತಮ್ಮ ಸ್ವಾಧೀನ ಪಡಿಸಬೇಕೆಂದು ಪುಣೆಯ ರೀಡೆಂಟನ ಮುಖಾಂತರ ಬಾಜೀರಾಯನಿಗೆ ತಗಾದೆಹಚ್ಚಿದರು.

೧ ನೆಯ ಪರಿಚ್ಛೇದ.

ಶಿಷ್ಯಾಪರಾಧೇ ಗುರೋರ್ದೃಂಡಃ |

ಯಾವ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಾದರೂ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಖಾನಿನ ಪತ್ತಿಯಾಗುತ್ತದೆಂದೂ, ಗುಹೆ ಗಾರಿಗೆ ಶಿಕ್ಷೆಯಾಗದಿರುವದಿಲ್ಲೆಂದೂ ಅನ್ನುವಂತಿಲ್ಲ. ಪ್ರಸ್ತುತ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬಂಗಾಲ-ಪಂಜಾಬ ಮುಂತಾದ ಪ್ರಾಂತಗಳಲ್ಲಿ ರಾಜಧಾನಿಗಳಂತಹ ಮುಖ್ಯ ಮುಖ್ಯ ಪಟ್ಟಣಗಳಲ್ಲಿ ಕೂಡ ಹಗಲು ಹಾಡಿನಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟೋ ಕೊಲೆ ಗಲಿಗೆಗಳು ಡಾಣಡಂಗುರ

ವಾಗಿ ನಡೆದಿರುವೆಂಬದು ನಮ್ಮ ವಾಚಕರಿಗೆ ಅರಿಯದ ದಿವ್ಯವಾಗಿಲ್ಲ. ಆ ಗಂಗಾಧರ ಶಾಸ್ತ್ರಿಯ ಕೊಲೆಯ ಸಂಗತಿಯಾವರೂ ಇಂಥದೇ ಆಗಿರಬಹುದು. ಆದರೂ ಆ ಶಾಸ್ತ್ರಿಯು ದರ್ಬಾರಿ ವಕೀಲನಾದುದರಿಂದ, ಆತನ ಕೊಲೆಗೆ ರಾಜಕೀಯ ಮಹತ್ವವುಂಟಾಗಿತ್ತು; ಅಲ್ಲದೆ ಖೂನಾದ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಸ್ವತಃ ಬಾಜೀರಾಯನು ಪಂಥರಪುರದಲ್ಲೇ ಇದ್ದನು; ಮತ್ತು ಆತನ ಹಸ್ತಕನಾದ ತ್ರ್ಯಂಬಕಜಿಯ ಮುಕ್ತಾಮೂ ಪಂಥರಪುರದಲ್ಲೇ ಇತ್ತು. ಇಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ, ಖೂನಿನ ಮೊದಲು ಬಾಜೀರಾಯನೇ ಆಗ್ರಹಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಕರೆಕಳುಹಿದ್ದರಿಂದ, * ಶಾಸ್ತ್ರಿಯು ವಿಠಲನ ಮಂದಿರಕ್ಕೆ ಹೋಗಿದ್ದನು. ತ್ರ್ಯಂಬಕಜಿಯು ಇಂಗ್ಲಿಷರನ್ನು ಮನಮುಟ್ಟಿ ದ್ವೇಷಿಸುವನನು; ಶಾಸ್ತ್ರಿಯು ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಬೆಂಬಲದಿಂದ ಬಂದ ತಲೆಭಾರ ಮುತ್ತದ್ದಿಯು! ಅಂದಬಳಿಕ ಆತನ ಕೊಲೆಯ ಆರೋಪವು ತ್ರ್ಯಂಬಕಜಿಯ ಮೇಲೂ, ಅವನ ಮುಖಾಂತರ ಮುದ್ದ ಬಾಜೀರಾಯನ ಮೇಲೂ ಹೊತ್ತದ್ದು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವೇ ಆಗಿದೆ, ಆದರೆ ಬಹಿರಂಗದ ಮಾತು-ಕಥೆಗಳೆಲ್ಲತೂ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಬಾಜೀರಾಯನ ಮೇಲೆ ಆ ಖೂನಿನ ಜವಾಬ್ದಾರಿಯನ್ನು ಹೇರದೆ, ತ್ರ್ಯಂಬಕಜಿಯನ್ನೇ ನಿಜವಾದ ಆರೋಪಿಯೆಂದು ತಿಳಿಸಿಕೊಂಡರು; ಹಾಗೂ ಬಾಜೀರಾಯನು ಕೂಡಲೆ ತ್ರ್ಯಂಬಕಜಿಯನ್ನು ಅವರ ಸ್ವಾಧೀನ ಪಡಿಸಿದ್ದರೆ, ಈ ಖೂನಿನ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಬಾಜೀರಾಯನ ಮುಟ್ಟಿಗಾವರೂ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಕಲ್ಮಷವುಂಟಾಗುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಇದರಿ

ಗಂಗಾಧರ ಶಾಸ್ತ್ರಿಯ ಕೊಲೆಯ ಪ್ರಕರಣಕ್ಕೆ ಮತ್ತೊಂದು ಬಗೆಯ ಪುರಾವೆಯೂ ಇರುವದು. ಶಾಸ್ತ್ರಿಯು ಪೇಶ್ವೆ ಮತ್ತು ಗಾಯ ಕವಾಡರ ನಾದದಲ್ಲಿ ಗಾಯಕ ವಾಡನ ಕಡೆಯಿಂದ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಉತ್ತೇಜನದ ಮೂಲಕ ಪುಣೆಗೆ ಬಂದಿದ್ದನು. ಆದರೂ ಆತನಿಗೆ ಸ್ವಂತದ ವೈರಿಗಳಿದ್ದಿಲ್ಲವೆಂತಲ್ಲ. ಆ ಶಾಸ್ತ್ರಿಯು ಒಳ್ಳೆ ಗರ್ವಿಷ್ಠನೂ ಮಹತ್ವಾಕಾಂಕ್ಷಿಯೂ ಆಗಿದ್ದನು. ಬರೇ ಗಾಯಕವಾಡನ ಪಕ್ಷವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಿ, ನಿಜವಾದ ಸಂಪಾದಿಸುವದರಿಂದ ಅವನ ಸಮಾಧಾನವಾಗುವಂತಿರಲಿಲ್ಲ; ಆದರೆ ತಾನು ತನ್ನ ಕಾರ್ಯಕೌಶಲ್ಯದ ಮೂಲಕ ಪುಣೆ ಪಟ್ಟಣದಲ್ಲಿ ಪೇಶ್ವೆ ದರಬಾರದ ಕಾರಭಾರಿಯಾಗಬೇಕೆಂಬ ಇಚ್ಛೆಯೂ ಅವನಿಗುಂಟಾಗಿದ್ದಿತು. ಪೇಶ್ವೆ ಬಹುರಕಾರನು ಬರೆದಿರ.ವದೇನೆಂದರೆ: - "ಮುಂದೆ ಬಡೋವೆಯಿಂದ ಗಂಗಾಧರಶಾಸ್ತ್ರಿಯು ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದ ಮೂಲಕ ಕಲಹಕ್ಕೆ ಪ್ರಾರಂಭವಾಯಿತು. ಮೂರು-ನಾಲ್ಕು ತಿಂಗಳಲ್ಲೇ ಇಲ್ಲಿಯ ಪೇಶ್ವೆಯ ಕಾರಭಾರಿಯಾಗಿದ್ದ ಸವಾಶಿವ ಮಾಣಕೇಶ್ವರ ಮತ್ತು ಜಲಚಂದ್ರ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಕಡೆಯ ಮೋಘೀ ಶೇಟಿ ಈ ಉಭಯತರನ್ನು ತೆಗೆದು ಹಾಕಿ, ತಾನೇ ಕಾರಭಾರ ನಡೆಸಬೇಕೆಂದು ಆ ಶಾಸ್ತ್ರಿಯ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಬಂತು. ಆಗ ಮೋಘೀ ಶೇಟಿನು ಆತ್ಮಹತ್ಯೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡನು ಅದರಿಂದ ಬಾಜೀರಾಯ ಪೇಶ್ವೆಗೆ ಬಹು ಗಡಜಿನಿಸಿತು." ಮತ್ತೊಂದೆಡೆ, ಶಾಸ್ತ್ರಿಯು ತನ್ನ ಸ್ವಂತದ ನ್ಯಾಯವೊಂದನ್ನು ಪುಣೆಗೆ ತಕ್ಕೊಂಡು ಬಂದಿದ್ದನು; ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಬಡೋವೆಯ ಆತನ ಪ್ರತಿಪಕ್ಷಿಗಳು ಪಂಥರಪುರದಲ್ಲಿ ಆತ

ನನ್ನು ಕೊಲೆಗೆಯ್ಯುವ ಸಂಧಿ ಸಾಧಿಸಿದರೆಂದು ತಿಳಿಯಲಿಕ್ಕೆ ಖುದ್ದ ಬಡೋದೆಯೊಳ
ಗಿನ ಪಟವರ್ಧನ ದಪ್ತರದೊಳಗಿನ ಎಷ್ಟೋ ಕಾಗದ ಪತ್ರಗಳಿಂದ ಸಾಕಷ್ಟು ಪುರಾವೆ
ಸಿಗುವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಕೆಲ ವರ್ಷಗಳ ಮುಂಚೆ ಪುಣೆಯ ಕೇಸರೀ ಪತ್ರದ
ಒಂದು ಅಂಕಿನಲ್ಲಿ ಈ ವಿಷಯದ ಒಂದ: ಪತ್ರವು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿತ್ತು. ಎಲ್ಲಿನಿಷ್ಟನ್ನ
ಸಾಹೇಬನ ಪತ್ರದಿಂದಲೂ ಆ ಕೊಲೆಯ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಗಂಗಾಧರ ಶಾಸ್ತ್ರಿಗೂ ತ್ರ್ಯಂ-
ಬಕಜಿಗೂ ಒಳ್ಳೇ ಮೈತ್ರಿಯುಂಟಾಗಿತ್ತೆಂದೂ ಅಥವಾ ಅವನು ರಾಸ್ತ್ರಿಯನ್ನು
ಖಾಸಗೀ ರೀತಿಯಿಂದ ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡು ಹಾಗೂ ಆತನಿಗೆ ದಿವಾಣಗಿರಿ ಕೊಡಿಸುವ
ಆಮಿಷವನ್ನು ತೋರಿಸಿ, ಲೆಕ್ಕಾಚಾರದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಶಾಸ್ತ್ರಿಯು ಗಾಯಕವಾಡ
ನೊಡನೆ ಬೇಜಮಾನನಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿ, ಪೇಶ್ವೆಗೆ ಲಾಭಮಾಡಿಕೊಡುವ ಪ್ರಯತ್ನ
ವು ನಡೆದಿತ್ತೆಂದೂ ಗೊತ್ತಾಗುತ್ತದೆ. ಬಾಜೀರಾಯನ ಹೆಂಡತಿಯ ತಂಗಿಯನ್ನು
ಗಂಗಾಧರಶಾಸ್ತ್ರಿಗೆ ಕೊಟ್ಟು, ಆ ಲಗ್ನ ಸಮಾರಂಭವನ್ನು ಬೇಗನೆ ನಾಶಿತದಲ್ಲಿ ನೆರ
ವೇರಿಸುವದೆಂಬದೂ ಗೊತ್ತಾಗಿತ್ತು. ಶಾಸ್ತ್ರಿಯ ಆ ಎಲ್ಲ ಬೇತುಗಳು ಸ್ವತಃ ಎಲ್ಲಿನಿ
ಷ್ಟನ್ನ ಸಾಹೇಬನ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಬರಲಿಲ್ಲ; ಆದರಿಂದ ಆತನು: “ನೀನು ಗಾಯಕವಾಡನ
ವಕೀಲನೆಂದು ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದು, ಪೇಶ್ವೆಯ ಕಾರಭಾರಿಯಾಗುವದು ತೀರ ಅಪ್ರಶಸ್ತ
ವೆ” ಎಂದು ಆ ಶಾಸ್ತ್ರಿಗೆ ಖಂಡತುಂಡಾಗಿ ತಿಳಿಸಬೇಕಾಯಿತು.

ಶಾಸ್ತ್ರಿಯು ಕಡೆಗೆ ಆ ಲಗ್ನ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವದನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿದನು. ಆ
ಲಗ್ನ ನಿರಾಕರಣದ ಹೊರತು ತ್ರ್ಯಂಬಕಜಿಗೂ, ಗಂಗಾಧರ ಶಾಸ್ತ್ರಿಗೂ ಮೈರ
ವುಂಟಾಗುವ ಬೇರೆ ಯಾವ ಸಮರ್ಪಕ ಕಾರಣವೂ ತೋರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವದಿಲ್ಲ
ತದ್ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಗೋವಿಂದರಾವ ಖಂಡೋಜಿ ಮುಂತಾದ ಶಾಸ್ತ್ರಿಯ ವೈರಗಳು
ಬಡೋದೆಯಿಂದ ಪುಣೆಗೆ ಬಂದರೆಂಬದೂ, ಪುಣೆಯಿಂದ ಪಂಥರಪುರಕ್ಕೆ ಹೋದರೆಂಬ
ದೂ, ಶಾಸ್ತ್ರಿಯ ಖುನಾಗುವದೆಂಬ ಕಟ್ಟಿನ ಹುಲುಬು ಮೊದಲಿನಿಂದಲೂ ಹುಲು
ಬಿದ್ದರಿಂದ, ಆತನ ಅತ್ಮಸಂಪಕ್ಷಣಕ್ಕೆಂದು ಪೇಶ್ವೆಯವರು ಪಹರಿಯವರೇ ಮೊದ
ಲಾದ ಸಹಾಯಕರನ್ನು ಆತನಿಗೆ ಏರ್ಪಾಟಿಸಿ ಪೂರೈಸಿದ್ದರೆಂಬ ಸಂಗತಿಯೂ ಜನ
ಜ್ಞಾಹೀರಾಗಿದೆ. ಎಲ್ಲಿನಿಷ್ಟನ ಸಾಹೇಬನ ಮತದಂತೆ ಶಾಸ್ತ್ರಿಯ ಖುನಿನ ಕಟ್ಟಿನ
ಆ ಹುಲುಬನ್ನು ತ್ರ್ಯಂಬಕಜಿಯೇ ಮೊದಲು ಹುಲುಬಿದ್ದನಲ್ಲದೆ, ಆ ಸಂಗತಿಯ
ಬಗ್ಗೆ ಪೇಶ್ವೆಗೆ ವಿಶ್ವಾಸವಿರದಿದ್ದರೂ ಬಹಿರಂಗದಲ್ಲಿ ಅವನು ಅದನ್ನು ನಿಜವೆಂದು
ತಿಳಿದಂತೆ ತೋರಿಸುತ್ತಿದ್ದನು; ಆದರೆ ಆ ಸಾಹೇಬ ಬಕಾದ್ದೂರನ ಈ ಅಂಬೋ
ಣಕ್ಕೆ ಸಾಕಷ್ಟು ಆಧಾರಗಳಿರುವದಿಲ್ಲ.

ಶಾಸ್ತ್ರಿಯ ಪಕ್ಷದವನೂ ಅಂಗರಕ್ಷನೂ ಆಗಿದ್ದ ಬಾಪೂ ಮೈರಾಳ ಎಂಬುವನು
ಶಾಸ್ತ್ರಿಯ ಕೊಲೆಯಾದ ಕೂಡಲೆ ಎಲ್ಲಿನಿಷ್ಟನ್ನ ಸಾಹೇಬನಿಗೆ ಯಾವ ಪತ್ರವನ್ನು
ಬರೆದು ಕಳಿಸಿದ್ದನೋ, ಅವರಲ್ಲಿಯ ಸಂಗತಿಗಳೇನಂದರೆ: “ಕೊಲೆಯ ಮರುದಿನ
ಶಾಸ್ತ್ರಿಯ ಕಾರಕೂನರು ತ್ರ್ಯಂಬಕಜಿಯ ಕಡೆಗೆ ಹೋಗಿ ‘ನೀವು ಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳ ಸ್ನೇಹ

ತರೂ ಪೇಶ್ವೆಯರ ಕಾರಭಾರಿಗಳೂ ಆಗಿರುತ್ತೀರಿ. ಆದ್ದರಿಂದ ನೀವು ಈ ಖೂನಿನ ಪತ್ತೆ ಹಚ್ಚುವ ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡಬೇಕು' ಎಂದು ಹೇಳಲು, ಅದಕ್ಕೆ ತ್ರ್ಯಂಬಕಜಿಯು 'ಅದನ್ನು ನಾನು ಮಾಡುತ್ತಲೇ ಇದ್ದೇನೆ, ಆದರೆ ಆರೋಪಿಯು ಯಾರೆಂದು ಅನುಮಾನಿಸಬೇಕು? ಎಷ್ಟು ಶೋಧಿಸಿದರೂ ಪತ್ತೆ ಹತ್ತಲೊಲ್ಲದು' ಎಂದನು. ಆಗ ಆ ಕಾರಕೂನನು ಮತ್ತೆ ತ್ರ್ಯಂಬಕಜಿಯನ್ನು ಕುರಿತು, 'ಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳ ವೈರಿಗಳಾರೆಂಬದು ತಮಗೆ ಗೊತ್ತೇ ಇದೆ. ಅವರು ಬಹುಶಃ ಕರ್ನಾಟಕಸ್ಥರಾಗಿರಬಹುದಾಗಿದೆ.' ಎಂದು ಅಂದನು 'ಅಗತಕ್ಕದ್ದು ಎಂದೂ ತಡೆದು ನಿಲುವದಿಲ್ಲ. ಆ ಪರಭೂ ಸೀತಾ ರಾಮನೊಬ್ಬನಿರುವನು. ಗಾಯಕವಾಡರಲ್ಲಿಯ ಕನ್ಹೋಜಿ ಗಾಯಕವಾಡನನ್ನು ನೀವೇ ಕರ್ಣಾಟಕದಲ್ಲಿರಿಸುತ್ತೀರಿ, ಆದರೆ ಇಂಥವನೇ ಕೊಂದನೆಂಬ ಬಗ್ಗೆ ಪತ್ತೆ ಹಚ್ಚುವ ಬಗ್ಗೆ ಹೇಗೆ? ಆದರೂ ನಾನು ಸಾಫ್ಯವಾದಷ್ಟು ಪ್ರಯತ್ನಪಡುತ್ತೇನೆ' ಎಂದು ತ್ರ್ಯಂಬಕಜಿಯು ಉತ್ತರವಿತ್ತನು. ಬಾಪೂ ಮೈರಾಳನು ಈ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ಖಾಸಗೀ ರೀತಿಯಿಂದ ಪುಣೆಯ ರೆಸಿಡೆಂಟ್ ಎಲ್ಫಿನಿಸ್ಟನ್ನನಿಗೆ ತಿಳಿಸಿದ್ದರೂ ಅದರಲ್ಲಿ ಈ ಶಾಸ್ತ್ರಿಯ ಕೊಲೆಯನ್ನು ತ್ರ್ಯಂಬಕಜಿಯೇ ಮಾಡಿಸಿರುವನೆಂದು ಎಲ್ಲಿಯೂ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿರುವದಿಲ್ಲ. ಬಡೋದೆ ಕಡೆಯ ಖಂಡೋಜಿ ಮತ್ತು ಭಗವಂತ ರಾವ ಇವರ ಮೇಲೆಯೇ ಶಾಸ್ತ್ರೀಪಕ್ಷದವರ ಅಪವಾದವಿದ್ದು, ಅವರನ್ನು ಯಾರೂ ಸೆರೆಹಿಡಿಯಲಿಲ್ಲ. ಅಲ್ಲದೆ, ರೆಸಿಡೆಂಟ್ ಸಾಹೇಬನ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಂತೆ ಆ ಖೂನಿನ ವಿಚಾರಣೆಯು ಪಂಥರಪುರದಲ್ಲೇ ಆಗಬೇಕಾದ್ದು, ಅಲ್ಲಿ ಅದು ಆಗಲೇ ಇಲ್ಲ. ಅದರಿಂದ ಆ ಕೊಲೆಯಲ್ಲಿ ತ್ರ್ಯಂಬಕಜಿಯ ಅಂಗವೇ ಇರಬೇಕೆಂದು ಆಶನಿಗನಿಸಿತು; ಮತ್ತು ಮುಂದಿನ ಎಲ್ಲ ಕಾರಭಾರವೂ ಆ ತಳಹದಿಯ ಮೇಲೆಯೇ ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟಿತು! ಈ ಬಗ್ಗೆ ಬಖರಕಾರನು ಅನ್ನುವದೇನೆಂದರೆ:—ಜಲಜರರು (ಇಂಗ್ಲಿಷರು) ಬಾಜೀರಾಯನ ಮೇಲೆ ಅಪವಾದ ಹೊರಿಸಿದ್ದೇನೆಂದರೆ, "ಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳ ಕೊಲೆಯನ್ನು ನಿಮ್ಮ ಕಡೆಯ ಜನರೇ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ನೀವು ಅವರನ್ನು ನಮ್ಮ ಸ್ವಾಧೀನ ಪಡಿಸಬೇಕು. ಆಗ ಬಾಜೀರಾಯ ಪೇಶ್ವೆಯವರಿಗೆ ಬಹಳ ಸಂಕಟವಾಯಿತು; ಆದರೂ ಅವರು ಕಡೆಗೆ ಛೇಂಗಳೆ ತ್ರ್ಯಂಬಕಜಿಯನ್ನು ಅವರಿಗೊಪ್ಪಿಸಿದರು."

ಗಂಗಾಧರ ಶಾಸ್ತ್ರಿಯ ಕೊಲೆಯ ವಿಷಯಕವಾದ ೨ನೇ ಕಡೆಯ ಪುರಾವೆಯೆಂದು ನಾವು ಮೇಲೆ ವರ್ಣಿಸಿರುವ ಸಂಗತಿಯೇ ನಿಜವೆಂದು ತಿಳಿದರೆ, ಬಾಜೀರಾಯನು ತ್ರ್ಯಂಬಕಜೀ ಛೇಂಗಳೆಯನ್ನು ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೊಪ್ಪಿಸುವಾಗ ಪಟ್ಟ ಸಂಕಟದ ಕಾರಣವು ಸಹಜವಾಗಿಯೇ ಅವಗತವಾಗುತ್ತದೆ. ತ್ರ್ಯಂಬಕಜಿಯು ಇಂಗ್ಲಿಷರನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸುತ್ತಾನೆಂಬ ಸಂಗತಿಯು ಎಲ್ಫಿನಿಸ್ಟನ್ನ ಸಾಹೇಬನ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಕುದಿಯುತ್ತಿತ್ತು; ಆದರೆ ಅಷ್ಟಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಆತನನ್ನು ತಮ್ಮ ಸ್ವಾಧೀನ ಪಡಿಸಿರೆಂದು ಬಾಜೀರಾಯನನ್ನು ಕೇಳಲಿಕ್ಕೆ ಶಕ್ಯವಿರಲಿಲ್ಲ; ಒಂದು ವೇಳೆ ಅವನು ಹಾಗೆ ಕೇಳಿದ್ದರೂ ಬಾಜೀರಾಯನಾದರೂ ಅವನನ್ನು ಆ ಸಾಹೇಬನ ವಶಪಡಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಅಸು

ಸುಲಭವಾಗಿ ಒಪ್ಪುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ; ಆದರೆ ಖೂನಿನ ಆರೋಪವು ರಾಜಕೀಯ ಪಕ್ಷದ ಮೇಲೆ ಬೆಂಕಿ ಕಾರಲಿಕ್ಕೆ ಯಾವಾಗಲೂ ಉತ್ತಮ ಸಾಧನವಾಗಿರುತ್ತದೆ; ಮತ್ತು ಕರ್ಮ-ಧರ್ಮಸಂಯೋಗದಿಂದ ಸಹಜವಾಗಿ ಯಾವದೊಂದು ಕೊಲೆಯಾಯಿತೆಂದರೆ, ಪ್ರತಿಪಕ್ಷದ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಆ ಬಗ್ಗೆ ಲಾಭ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲಿಕ್ಕೆ ಧೂರ್ತ ಮುತ್ಸದ್ವಿಗಳು ಎಂದೂ ತಪ್ಪುವದಿಲ್ಲವೆಂಬುದು ಎಲ್ಲ ದೇಶಗಳೊಳಗಿನ ಹಾಗೂ ಎಲ್ಲ ಕಾಲದೊಳಗಿನ ಸುಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಅನುಭವದ ಸಂಗತಿಯಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಅದರಂತೆಯೇ ತ್ರ್ಯಂಬಕಜಿಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಾದರೂ ಪ್ರಸಂಗವುಂಟಾಗಿರಬೇಕೆಂದೆನಿಸುತ್ತದೆ. ಶಾಸ್ತ್ರಿಯ ಬಳಿಯ ಯಾವ ಜನರೂ ತ್ರ್ಯಂಬಕಜಿಯ ಬಗ್ಗೆ ಅಪವಾದ ತೆಕ್ಕೊಂಡ ಪುರಾವೆ ದೊರೆಯುವದಿಲ್ಲ; ಆ ಅಪವಾದವು ಎಲ್ಲಿನಿಷ್ಟನ್ನನದೇ ಆಗಿರುತ್ತದೆ; ಮತ್ತು ಅದಕ್ಕನುಸರಿಯೇ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಬಾಜೀರಾಯನನ್ನು ಪೇಚಿನಲ್ಲಿ ಒಡಿದಿರುತ್ತಾರೆ.

ಪುಣೆಯ ಜನರ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಂತೆ ಬಾಜೀರಾಯನ ಭರವಸೆಯು ತ್ರ್ಯಂಬಕಜಿಯಲ್ಲೇ ಹೆಚ್ಚಾಗಿತ್ತು; ಆದ್ದರಿಂದ ತ್ರ್ಯಂಬಕಜಿಯನ್ನು ಆತನು ಒಳ್ಳೆ ಕಷ್ಟದಿಂದ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ವಶಪಡಿಸಿದನು. ಮುಂದೆ ತ್ರ್ಯಂಬಕಜಿಯು ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಸೆತಿಯೊಳಗಿಂದ ಓಡಿ ಹೋಗುವ ಯಾವ ದೊಡ್ಡ ಸಾಹಸವನ್ನು ಮಾಡಿದನೋ, ಆಗಂತೂ ಆ ಮಹಾ ಪರಾಕ್ರಮಿ ಪುರುಷನಾದ ತ್ರ್ಯಂಬಕಜಿಯು ತನ್ನನ್ನು ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಈ ಬೆತಿಯೊಳಗಿಂದ ನಿಜವಾಗಿಯೇ ಉದ್ಧರಿಸುವನೆಂದು ಬಗೆದು, ಬಾಜೀರಾಯನು ಆತನಿಗೆ ಗುಪ್ತವಾಗಿ ಸಹಾಯ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೂ ಪ್ರಯತ್ನ, ಸಿಂಹಗಡ, ರಾಯಗಡ ಮುಂತಾದ ಭದ್ರವಾದ ದುರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ಯುದ್ಧಸಾಮಗ್ರಿಗಳನ್ನು ಶೇಖರಿಸಲಿಕ್ಕೂ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದನು. ಆತನ ಈ ಸಿದ್ಧತೆಯನ್ನು ಕಂಡು, ಮೊದಲೇ ಸಂಶಯಗ್ರಸ್ತರಾಗಿದ್ದ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಮತ್ತಿಷ್ಟು ಅನುಮಾನಗೊಂಡರು. ಓಡಿಹೋಗಿರುವ ತ್ರ್ಯಂಬಕಜಿಯು ಬಾಜೀರಾಯನಿಗೆ ಆಗಾಗ್ಗೆ ಫುಲಗಾವದಲ್ಲಿ ಗುಪ್ತವಾಗಿ ಭಿಟ್ಟಿಯಾಗುವನೆಂದೂ, ಪುಣೆಯ ಸುತ್ತಮುತ್ತಲ ಸುಳಿದಾದುವು ಪೆಂಡಾರೀ ಸ್ವಾರರ ಬೋಳಗಳು ನಿಜವಾದ ಪೆಂಡಾರಿಗಳಾಗಿರವೆ, ತ್ರ್ಯಂಬಕಜಿಯ ಹೆಸರು ನೈನಿಕರೇ ಅವರೆಂದೂ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಬಹಿರಂಗವಾಗಿ ಮಾತಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. 'ಪೆಂಡಾರಿಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಮಂತ ಪೇಶ್ವೆಯರಿಗೆ ತಿರಸ್ಕಾರ ಭಾವವಿಲ್ಲ' ಎಂದು ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಅನೇಕವೂ, ಬೇರೆ ಜನರ ವಿಶ್ವಾಸವೂ ಇದ್ದಿತು. ಬಾಜೀರಾಯನ ಆಶ್ರಯವಿದ್ದ ಮೂಲಕ ತ್ರ್ಯಂಬಕಜಿಯು ಆಗಾಗ್ಗೆ ಬಂದು ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದರೂ ಜನರು ವರ್ಧಿಕೊಡುವದಿಲ್ಲ; ಆತನ ಚಲನವಲನವನ್ನು ಮುಚ್ಚುಮರೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ; ಅದರಿಂದ ಬಾಜೀರಾಯನ ಮೇಲೆ ಶಸ್ತ್ರನೆತ್ತದ ಹೊರತು, ತ್ರ್ಯಂಬಕಜಿಯು ಹಸ್ತಗತವಾಗುವದು ಅಶಕ್ಯವೆಂದು ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ಅನಿಸಿತು. ಇ. ಸ. ೧೮೧೭ರ ಮೇ ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಿನಿಷ್ಟನ್ನನು ಜನರಲ್ ಸ್ಪಿಥ್‌ನನ್ನು ಪುಣೆಗೆ ಕರೆಸಿಕೊಂಡನು; ಮತ್ತು ಬಾಜೀರಾಯನಿಗೆ ಚೀಟಿ ಬರೆದು, "ಇಂದಿನಿಂದ ಒಂದು ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ತ್ರ್ಯಂಬಕಜಿಯನ್ನು ನೀವು ನಮ್ಮ ಸ್ವಾಧೀನ ಪಡಿಸಿರಿ; ಮತ್ತು

ಆತನ ಜಾಮೀನಬಗ್ಗೆ ರಾಯಗಡ, ಸಿಂಹಗಡ ಮತ್ತು ಪುರಂದರ ದುರ್ಗಗಳನ್ನು ಕೂಡಲೆ ನಿಮ್ಮ ಸ್ವಾಧೀನಪಡಿಸಿರಿ, ಹೀಗಾಗದಿದ್ದರೆ ಸೈನ್ಯಕ್ಕೆ ಅಪ್ಪಣೆಕೊಡುವೆವು” ಹೀಗೆ ತಿಳಿಸಿದನು. ಬಾಜಿ ರಾಯನು ಮೊದಲೇ ಗೊಂದಲದಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದಿದ್ದನು. ಅದರಲ್ಲಿಯೂ ಆತನ ಹಸ್ತಕರಲ್ಲಿಯ ಕೆಲವರು ಆತನನ್ನು ಮತ್ತಿಷ್ಟು ಗೊಂದಲದಲ್ಲಿ ಕೆಡವಿದರು. ಮೋರೆತಪ್ಪಿಸಿ ದಿನಗಳೆಯುವ ರಸ್ತೆಯ ಮೇಲೆಯೇ ಬಾಜಿರಾಯನ ಮುಖ್ಯ ಭರವಸೆಯಿತ್ತು, ಮತ್ತು ಆತನ ಕಾರಕೂನನಾದ ಪ್ರಭಾಕರವಂಶ ಜೋಶಿಯೂ ಬಾಪೂ ಕವಡೀಕರನೂ ಎಲ್ಲಿನಿಷ್ಟನ್ನು ಸಾಹೇಬರ ಕಡೆಗೆ ಹೋಗಿ ಬಂದು ‘ಸಾಹೇಬನು ವಿಚಾರವಿಸಮಯಕ್ಕಾಗಿ ಎರಡು ದಿನಗಳ ಅವಕಾಶಕೊಟ್ಟಿರುತ್ತಾನೆ’ ಎಂದು ಬಾಜಿರಾಯನೊಡನೆ ತಮ್ಮ ತಪ್ಪು-ತಿಳುವಳಿಕೆಯ ಮೂಲಕವೋ ಅಥವಾ ಬೇಕಂತ ಸುಳ್ಳೋ ಹೇಳಿದ್ದೇನೋ ನಿಜ ಇತ್ತು ಎಲ್ಲಿನಿಷ್ಟನ್ನು ತಾ|| ೭-೨-೧೮೧೭ನೇ ದಿವಸ ಬೆಳಗಾಗುವ ವರೆಗೆ ಬಾಜಿರಾಯನ ಉತ್ತರದ ನಿರೀಕ್ಷಣೆ ಮಾಡಿದನು. ತಾ|| ೮ನೇ ಮೇಗೆ ಬೆಳಗಾಗುವಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಆತನು ಪುಣೆ ಶಹರದ ಸುತ್ತಲೂ ಎರಡು ಮೈಲಿನ ಮೇಲೆ ದಂಡಿನ ಮುತ್ತಿಗೆ ಹಾಕಿ, ಎಲ್ಲ ಉಕ್ಕಡಗಳನ್ನೂ ಪ್ರತಿಬಂಧಿಸಿದನು. ಆಗ ಬಾಜಿರಾಯನ ಕಣ್ಣುಗಳು ನಿಚ್ಚಳವಾಗಿ ತೆರೆದು, ಈ ಬಗ್ಗೆ ಎನಾದರೂ ನಿಕಾಲೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಅವನಿಗನಿಸಿತು; ಮತ್ತು ಆ ಕೂಡಲೆ ಅವನು ತ್ರ್ಯಂಬ ಕಜಿಯನ್ನು ಹಿಡಕೊಡುವ ಬಗ್ಗೆ ಜಾಹೀರನಾಮೆಯನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸಿ, ಆ ಮೂರೂ ದುರ್ಗಗಳನ್ನು ನಿಮ್ಮ ಸ್ವಾಧೀನ ಪಡಿಸುತ್ತೇನೆಂಬ ವಿಷಯದ ಚೀಟಿಯನ್ನು ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಕಡೆಗೆ ಕಳಿಸಿದನು. ಆಗ ಜನರಲ್ ಸ್ಕಾತ್ಲನು ಊರ ಮುತ್ತಿಗೆಯನ್ನೆಬ್ಬಿಸಿದನು; ಹಾಗೂ ಎಲ್ಲಿನಿಷ್ಟನ್ನು ಸಂಗಮದೊಳಗಿನ ತನ್ನ ಬಂ್ಲಿಗೆ ಹೊರಟು ಹೋದನು.

ಇಷ್ಟೆಲ್ಲ ನಾಚಿಕೆಗೇಡಾದರೂ ಬಾಜಿರಾಯನ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಉಪರತಿಯುಂಟಾಗಲಿಲ್ಲ. ತಾನು ಪುಣೆಯಿಂದ ಹೊರಹೊರಡಬೇಕೆಂದು ಅವನಿಗೆ ಆಗಾಗ್ಗೆ ಅನಿಸುತ್ತಿತ್ತು; ಮತ್ತು ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಶನಿವಾರವಾಡೆಯ ಬಳಿಯಲ್ಲಿ ಆತನ ದಂಡು ಯಾವಾಗಲೂ ಪ್ರಯಾಣ ತತ್ಪರವಾಗಿ ಸಜ್ಜಾಗಿರುತ್ತಿತ್ತು. ಆತನ ಒದ್‌ಸಲ್ಲಾಗಾರರು ಸಿಂಧೆ, ಹೋಳಕರ, ಭೋಸಲೆ, ಅಮೀರಖಾನ ಮುಂತಾದವರ ಸಹಾಯದಿಂದ ಪೇಶ್ವೆಸರಕಾರದ ಸೈನ್ಯವು ಇಂಗ್ಲಿಷರನ್ನು ತೀವ್ರವೇ ಹೊಡೆದೋಡಿಸಬಹುದೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದರು; ಮತ್ತು ಅದು ಆ ಭೋಳೆ ಬಾಜಿರಾಯನಿಗೆ ನಜವೆನಿಸುತ್ತಿತ್ತು; ಆದರೆ ಮಳೆಗಾಲವು ಸಮೀಪಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಪರನಾಡಿನೊಳಗಿನ ಆ ಸೈನ್ಯಗಳು ಬಂದು ತಮಗೆ ಕೂಡುವದೆಂತು? ಆದ್ದರಿಂದ ಸದ್ಯಕ್ಕೆ ಬಹಿರಂಗವಾಗಿ ಒಪ್ಪಂದ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು; ಮತ್ತು ಒಳಗಿಂದೊಳಗೆ ದಂಡು ಕೂಡಿಸುವ ಉದ್ಯೋಗವನ್ನು ನಡೆಸಬೇಕು, ಎಂದು ಬಾಜಿರಾಯನು ಆಲೋಚಿಸಿದನು. ಆಗ ಮೋರೋ ದೀಕ್ಷಿತನ ಮುಖಾಂತರ ಬಾಜಿರಾಯನಿಗೂ, ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೂ ಒಪ್ಪಂದವುಂಟಾಯಿತು. ಆ ಒಪ್ಪಂದದಲ್ಲಿ ಮೊದಲಿನ ವಸಯಿ ಮತ್ತು ಪಣೆಯಲ್ಲಾದ ಒಪ್ಪಂದಗಳು ಕಾಯಮ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟವಲ್ಲದೆ, ಸರ

ದಾರ ಮತ್ತು ದೌಲತರಾವಇವರ ಕಡೆಯ ಅಕಬರನವೀಸ, ವಕೀಲ, ಕಾಸಕೂನ ಮುಂತಾದವರರನ್ನೂ ಬಾಜೀರಾಯನು ತನ್ನ ದರಬಾರದಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬಾರದು; ಸವಾಲು ಜವಾಬುಗಳಾಗತಕ್ಕವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ವಕೀಲನ ಮುಖಾಂತರವೇ ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು; ಇಂಗ್ಲಿಷರೊಡನೆ ಸ್ನೇಹದಿಂದ ನಡೆಯುವ ಕರವೀರಕರ, ಸಾವಂತ ವಾಡಿಕರ ಮುಂತಾದವರ ಮೇಲೆ ಬಾಜೀರಾಯನು ಯಾವ ತರದ ವೈರ-ವೈಷಮ್ಯಗಳನ್ನೂ ತಾಳಬಾರದು. ಸಿಂಧಿ-ಹೋಳಕರ ಮುಂತಾದ ಸರದಾರರ ಯಾವ ಪ್ರದೇಶಗಳು ನರ್ಮದಾ ಮತ್ತು ತುಂಗಭದ್ರಾ ಹೊಳೆಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವವೋ, ಅವುಗಳ ಮೇಲೆ ಬಾಜೀರಾಯನು ತನ್ನ ಹಕ್ಕು-ಬಾಧ್ಯತೆಗಳನ್ನು ತೋರಿಸಲಾಗದು; ಬಾಜೀರಾಯನು ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಐದು ಸಾವಿರ ಕುದುರೆಯ ಸ್ವಾರರು, ಮೂರು ಸಾವಿರ ಕಾಲಾಳುಗಳು, ತೋಪುಖಾನೆ ಮತ್ತು ಸಾಮಾನ್ಯ ಇವುಗಳ ಖರ್ಚು ನಡೆಸಿ, ಅವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ತನ್ನ ಹತ್ತರ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡಿರಬೇಕು; ಮತ್ತು ಆ ಖರ್ಚಿಗಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಿ ಕೊಟ್ಟ ೩೪ ಲಕ್ಷ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯ ಪ್ರದೇಶದ ಮೇಲೂ ಅದರೊಳಗಿನ ದುರ್ಗಗಳ ಮೇಲೂ ಪೇಶ್ವೆ ಸರಕಾರದ ಯಾವ ಬಗೆಯ ಹಕ್ಕುಬಾಧ್ಯತೆಗಳೂ ನಡೆಯಬಾರದು; ಅಹಮದನಗರ ಕೋಟೆಯ ಕಂದಕದ ಹೊರಗೆ ಸುತ್ತಮುತ್ತಲಿನ ನಾಲ್ಕು ಸಾವಿರ ಮೊಳ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಪೇಶ್ವೆಯು ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ಕಾಯಮವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟು ಬಿಡಬೇಕು. ಇಂಗ್ಲಿಷರ ದಂಡಿನ ಛಾವಣಿಯ ಸಮೀಪದ ಹುಲ್ಲುಬನ್ನಿಯ ಅಡವಿಗಳನ್ನು ಅವರಿಗೇ ಕೊಡಬೇಕು. ತೈನಾತೀ ದಂಡಿನ ಹೊರತು, ಮಿಕ್ಕ ಬೇಕಾದಷ್ಟು ದಂಡನ್ನು ಇಂಗ್ಲಿಷರು ತಮ್ಮ ಖರ್ಚಿನಿಂದ ಪೇಶ್ವೇರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಇಡತಕ್ಕದ್ದು. ಅದಕ್ಕೆ ಪೇಶ್ವೆಯು ಯಾವ ಬಗೆಯಿಂದಲೂ ಅಡ್ಡಿ ಮಾಡಕೂಡದು. ಉತ್ತರ ಹಿಂದುಸ್ತಾನ ದೊಳಗಿರುವ ಪೇಶ್ವೆಯ ರ ಪ್ರದೇಶಗಳ ಹಕ್ಕು-ಬಾಧ್ಯತೆಗಳನ್ನು ಪೇಶ್ವೆಯು ಇಂಗ್ಲಿಷರ ವಶಪಡಿಸಬೇಕು; ಮತ್ತು ಈ ಒಡಂಬಡಿಕೆಯ ಭರವಸೆಗಾಗಿ ಪೇಶ್ವೆಯು ತ್ರೈಂಬಕ ಜಯ ಹೆಂಡಿರು-ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಸ್ವಾಧೀನ ಪಡಿಸಬೇಕು. ಹೀಗೆ ತನ್ನ ಸೇವಕ ತ್ರೈಂಬಕಜೀ ಠೇಂಗಲೇಗಾಗಿ ಪೇಶ್ವೇ ಬಾಜೀರಾಯನು ಇಂಗ್ಲಿಷರೆದುರಿಗೆ ಕೈ ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ನಿಲ್ಲಬೇಕಾಯಿತು.

ಮೇಲೆ ವಿವರಿಸಿದ ಒಪ್ಪಂದದಿಂದ ಬಾಜೀರಾಯನ ಕೈಕಾಲುಗಳು ಪೂರಾ ಕಟ್ಟಿದಂತಾದವು ಆದರೂ ಅವುಗಳನ್ನು ಬಿಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಆತನ ಇಚ್ಛೆಯು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನಷ್ಟವಾಗಿರಲಿಲ್ಲ. ಬಾಜೀರಾಯನು ಯಾರ ಸಹಾಯದ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ಇಂಗ್ಲಿಷರೊಡನೆ ಕಾದತಕ್ಕವನಿದ್ದನೋ ಅದು ದೇವರಿಗೇ ಗೊತ್ತು! ಆದರೆ ಇಂಗ್ಲಿಷರೊಡನೆ ಕಾದುವದು ಆತನ ಉದ್ದೇಶವಿತ್ತೆಂಬದಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ಅನುಮಾನವಿರಲಿಲ್ಲ. ಮೇಲಿನ ಒಪ್ಪಂದವು ಗೊತ್ತಾದ ಮೇಲೆ ಪುರಂದರ, ರಾಯಗಡ, ಸಿಂಹಗಡಗಳು ಬಾಜೀರಾಯನಿಗೆ ಮರಳಿ ಲಭಿಸಿದವು ಆಗ ಆತನು ತನ್ನ ಮುತ್ತು-ರತ್ನ, ಥರಳು-ಕಲ್ಲು, ದುಡ್ಡು-ದುಗ್ಗಾಣಿ ಹಾಗೂ ಎಲ್ಲ ಬೆಲೆಯುಳ್ಳ ವಸ್ತು-ಒಡವೆ ಇವುಗಳನ್ನು

ಸಿಂಹಗಡದ ಮೇಲೂ, ತನ್ನ ಹಿರೇ ಹೆಂಡತಿ ಮತ್ತು ಮನೆತನದ ದೇವರು-ದಿಂಡರುಗಳನ್ನು ರಾಯಗಡದ ಮೇಲೂ ರವಾನಿಸಿದನು; ಹಾಗೂ ತಾನು ಸ್ವತಃ ಮೊದಲು ಪಂಥರಪುರಕ್ಕೂ, ನಂತರ ಅಧಿಕ ಶ್ರಾವಣ ಮಾಸದ ನಿಮಿತ್ತಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಹುಲಿಗೂ ಹೋದನು. ಅಲ್ಲಿಂದಲೇ ಮುಂದಿನ ಯುದ್ಧದ ಬೇತಿಗೂ ಸೌರಣೆಗೂ ಪ್ರಾರಂಭವಾಯಿತು.

೧೮ನೆಯ ಪರಿಚ್ಛೇದ ಬಾಜೀರಾಯನ ಸಲಾಯನ

ಇತ್ತ ಪೆಂಡಾರಿಗಳ ಕೊಲೆ ಸುಲಿಗೆಗಳು ಏಕೋಪ್ರಕಾರ ನಡೆದೇ ಇದ್ದವು. ಅವರ ಬಂದೋಬಸ್ತಿಗೆಂದು ಜನರಲ್ಲ ಮೂಲಕವನ್ನು ೧೮೧೭ನೇ ಅಗಸ್ಟದಲ್ಲಿ ಹೈದ್ರಾಬಾದದಿಂದ ಪುಣೆಗೆ ಬಂದನು ಪೇಶ್ವೆಯು ಬೇಗನೆ ಪುಣೆಗೆ ಬರುವದಿಲ್ಲೆಂಬದನ್ನು ತಿಳಿದು, ಅವನು ಸ್ವತಃ ಮಾಹುಲಿಗೆ ಹೋಗಿ ಬಾಜೀರಾಯನನ್ನು ಕಂಡು: ಪೆಂಡಾರಿಗಳ ಬಂದೋಬಸ್ತಿಗಾಗಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ದಂಡು ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ನಿಮ್ಮ ದಂಡನ್ನೂ ನೀವು ನಮ್ಮ ಸಹಾಯಕ್ಕೆ ಕೊಡಬೇಕೆಂದು ಕೇಳಿಕೊಂಡನು. ಬಾಜೀರಾಯನಿಗೆ ದಂಡುಕೂಡಿಸುವದಿದ್ದೇ ಇತ್ತು. ಅವನಿಗೆ ಅನಾಯಾಸವಾಗಿ ಈ ನೆವವು ಸಿಗಲು, ಅದನ್ನೇ ಮುಂದು ಮಾಡಿ, ಆತನು ಮುಚ್ಚು ಮರೆಯಿಲ್ಲದೆ ದಂಡು ಕೂಡಿಸಲುಪಕ್ರಮಿಸಿದನು. ಈ ಹೊಸ ರಾಜಕಾರಣದಲ್ಲಿ ಸಾತಾರೆಯ ಮಹಾರಾಜರೂ ಸಹ ಕಾರಿಗಳಾಗಬೇಕೆಂದು ಬಾಜೀರಾಯನ ಇಚ್ಛೆಯಿದ್ದಿತು; ಯಾಕೆಂದರೆ ಅವರ ಹೆಸರನ್ನು ಮುಂದು ಮಾಡಿದರೆ, ಎಲ್ಲ ಸರದಾರರೂ ತನಗೆ ಹೇಗೆ ಸಹಾಯ ಮಾಡುವರೋ, ತಾನೊಬ್ಬನೇ ಮುಂದಾದರೆ ಅವರು ಹಾಗೆ ಸಹಾಯ ಮಾಡಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲೆಂದು ಆತನ ತಿಳುವಳಿಕೆಯಾಗಿತ್ತು. ಸಾತಾರೆಯ ದರ್ಬಾರದಲ್ಲಿ ಆ ಬಗ್ಗೆ ಎಷ್ಟೋ ದಿನಗಳ ವರೆಗೆ ವಿಚಾರ ವಿನಿಮಯ ನಡೆದಿತ್ತು; ಕಡೆಗೆ ಬಾಜೀರಾಯನ ಆಲೋಚನೆಯಂತೆ ಸಾತಾರೆಯ ಮಹಾರಾಜರ ರಾಣೀ ವಾಸದವರು “ವಾಸೋಟಾ” ದುರ್ಗದಲ್ಲಿರಬೇಕೆಂದೂ ಮಹಾರಾಜರು ಬಾಜೀರಾಯನ ಸಂಗಡ ಇರಬೇಕೆಂದೂ ಗೊತ್ತಾಯಿತು. ಭಾದ್ರಪದ ಮಾಸದಲ್ಲಿ ಪೇಶ್ವೆಯು ಪುಣೆಗೆ ಬಂದನು; ಮತ್ತು ಆತನು ತನ್ನ ಎರಡು ಸಾವಿರ ಜನ ಸ್ವಾರರನ್ನು ಸರದಾರ ವಿಂಚೂರಕರರೊಡನೆ ಸ್ಪಿಥ್ ಸಾಹೇಬನ ಸಹಾಯಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟು, ಅವರನ್ನು ಉತ್ತರ ಹಿಂದುಸ್ಥಾನದ ಕಡೆಗೆ ರವಾನಿಸಿದನು. ಪೇಶ್ವೆಯ ಬಳಿಯ ಇಷ್ಟು ಜನ ಸ್ವಾರರು ದೂರ ರವಾನೆಯಾಗುತ್ತಿದ್ದರೇನೋ ನಿಜ; ಆದರೆ ಅವರೊಡನೆ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ವಿಪುಲ ಸೈನ್ಯವೂ ಪೇಶ್ವೆಯರ ಬಳಿಯಿಂದ ಬಹುದೂರ ತೆರಳುತ್ತಿದ್ದಿತು; ಅಲ್ಲದೆ ಈ ಮೊದಲಿನ ಒಪ್ಪಂದದ ಶರ್ತ್ತುಗಳನ್ನು ಪಾಲಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಬಾಜೀರಾಯನು ಸಿದ್ಧನಾಗಿರುವನೆಂದೂ ವ್ಯಕ್ತವಾಗುವಂ

ತಿತ್ತು. ಮೋರ ದೀಕ್ಷಿತ ಮತ್ತು ಫೋರ್ಡ್ ಸಾಹೇಬಇವರ ಮುಖಾಂತರ ಇಂಗ್ಲಿಷ ರೊಡನೆ ಮುಷಿಮೋಜಿನ ಮಾತುಗಳು ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದವು; ಆದರೆ ಅಂತರಂಗದಲ್ಲಿ ಬಾಪೂ ಗೋಖಲೆಯ ಮುಖಾಂತರ ಅಪಕೃತ್ಯಗಳ ಸಿದ್ಧತೆಯು ನಡೆದೇ ಇತ್ತು. ಎಲ್ಲ ಸರದಾರರನ್ನು ಏಕೀಕರಿಸುವ ಪ್ರಯತ್ನವೂ ನಡೆದಿತ್ತು. ಒಂದು ಕೋಟಿ ರೂಪಾಯಿ ಖರ್ಚು ಮಾಡಿ ದಂಡಿನ ಸಿದ್ಧತೆಯು ನಡೆಯಿತು. ಘೋಷಪನ ವಿದ್ಯ ಮಾನದಿಂದ ಹಡಗುಪಡೆಯ ದುರಸ್ತಿಯ ಕೆಲಸವು ಒಳ್ಳೇ ಒತ್ತರದಿಂದ ಸಾಗಿತು. ದುರ್ಗಗಳ ಮೇಲೆ ಶಿಥಾ-ಸಾಮಗ್ರಿಗಳ ಹಾಗೂ ದಂಡಾಳುಗಳ ಭರತಿಯಾಗತೊಡಗಿತು. ಪೇಶ್ವಾಯಿಯೊಳಗಿನ ಎಷ್ಟೋ ಜನ ಮುಸ್ಲಿಮ್‌ಗಳಿಗೆ ಇಂಗ್ಲಿಷರೊಡನೆ ಕಾಲು ಕೆದರಿ ನ್ಯಾಯ ತೆಗೆಯುವ ಬಾಜೀರಾಯನ ಆ ನಿಂದ್ಯ ಕೃತ್ಯವು ಸಮ್ಮತ ವಾಗಿರಲಿಲ್ಲ. ಸ್ವಪಕ್ಷದ ಬಲಾಬಲವು ಬಾಜೀರಾಯನಿಗಿಂತಲೂ ಅವರಿಗೆ ಚನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯುತ್ತಿತ್ತು. ಹೇಗಾದರೂ ಆಗಲಿ, ಈಗ ಬಾಜೀರಾಯನಿಗೆ ದುರ್ಬುದ್ಧಿಯುಂ ಟಾಗಿದೆಯೆಂದು ಅವರೆಲ್ಲರಿಗೂ ಅನಿಸಿತು. ಬಾಜೀರಾಯನ ಖಾಸಗೀ ಅನಾಚಾರ- ಅತ್ಯಾಚಾರಗಳು ಹೆಚ್ಚತೊಡಗಿದ್ದವು. “ಮಾಹುಲಿಯೊಳಗಿನ ವಾಡೆಯಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಒಬ್ಬ ಮೆಚ್ಚಿನ ಹೆಂಗಸನ್ನು ಪುರುಷ ವೇಷದಿಂದ ಶೃಂಗರಿಸಿ, ಪೇಶ್ವೇ ಪಟ್ಟದ ಮೇಲೆ ಕೂಡಿಸಿ, ತಾನು-ಸ್ವತಃ ಬಾಜೀರಾಯನು-ಹುಜುರೆಯ ವೇಷದಿಂದ ಆಕೆಯ ಮೇಲೆ ಚವರಿ ಬೀಸುವ ಹುಚ್ಚುಚ್ಚಾರದ ಆಟಗಳನ್ನು ಆಡಿದನು.” ಎಂಬ ವದಂತಿಯು ಆಗ ಪುಣೆ ಪಟ್ಟಣದಲ್ಲಿ ನಿನಾದಗೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದಿತು. “ಶ್ರೀಮಂತರ ದುರ್ದೈವವೇ ಅವರಿಂದ ಯಾರೂ ಎಂದೂ ಮಾಡದಂಥ ಅತ್ಯಾಚಾರಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಸತೊಡಗಿದೆ” ಎಂದು ಊರೊಳಗಿನ ಜನರು ಏಕಮುಖದಿಂದ ಅನ್ನಹತ್ತಿದರು. ಬಾಜೀ ರಾಯನು ಇಂಗ್ಲಿಷರೊಡನೆ ನಿಕರದಿಂದ ಕಾದಿ, ತನ್ನ ರಾಜ್ಯ ಕಳಕೊಳ್ಳುವ ಪ್ರಸಂಗ ವನ್ನು ಒಬ್ಬ ಬಾಪೂ ಗೋಖಲೆಯ ಪರಾಕ್ರಮವನ್ನು ನಂಬಿ ತಂದುಕೊಂಡನು; ಆದರೆ ಇಂಥ ನಿಕರದ ಪ್ರಸಂಗಕ್ಕೆ ತಕ್ಕವಾದ ಉದ್ಯೋಗ, ಅವೇಶ ಮತ್ತು ಗಾಂ- ಭೀರ್ಯ ಇವು ಅವನಲ್ಲಿದ್ದಿಲ್ಲೆಂಬದು ಎಲ್ಲ ಜನರಿಗೂ ಒಡೆದು ಕಾಣಿಸುತ್ತಿತ್ತು.

ಇಂಗ್ಲಿಷರನ್ನು ಕೆಣಕುವ ಪ್ರಸಂಗವೊದಗಿದಾಗ, ತನಗೆ ಸಿಂಧಿಯು ನೆರವಾಗ ಬಹುದೆಂದು ಪೇಶ್ವೆಗೆ ಅನಿಸುತ್ತಿತ್ತು; ಆದರೆ ಅದು ಕೇವಲ ಭ್ರಮೆಯೇ ಆಗಿತ್ತು. ಯಾಕಂದರೆ, ಸಿಂಧಿಯು ಒಪ್ಪಂದದ ಕರಾರಿನಿಂದ ಈ ಮೊದಲೇ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಆಧೀನವಾಗಿ ಬಿಟ್ಟಿದ್ದನು. ಇಂಗ್ಲಿಷರನ್ನು ಕೆಣಕಿದ್ದರೆ, ಮೊದಲನೇ ತುತ್ತಿಗೆ ಅವರು ಸಿಂಧಿಯನ್ನು ನುಂಗಿ ನೀರು ಹಿಡಿಯುತ್ತಿದ್ದರು; ಅಲ್ಲದೆ ಹತ್ತು-ವರ್ಷಗಳ ಹಿಂದೆ ಸಿಂಧಿಯು ಪುಣೆಯಲ್ಲಿ ಬಹು ದೊಡ್ಡ ಗೊಂದಲವನ್ನೆಬ್ಬಿಸಿ ಹೋದ ಬಳಿಕ, ಇದುವರೆಗೂ ಆತನು ಪೇಶ್ವೆಯೊಡನೆ ಕೂಡಿ ನಡೆಯುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಬಾಜೀರಾಯ ಸಿಂಧಿಯರಲ್ಲಿ ಪ್ರೀತಿಯ ಲವಲೇಶವೂ ಉಳಿದಿರಲಿಲ್ಲ. ಎಲ್ಲ ಮರಾಟರೂ ಕೂಡಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರನ್ನು ಹಿಂದುಸ್ತಾನದಿಂದ ಹೊಡೆದೊಡಿಸಬೇಕೆಂಬ ಕಲ್ಪನೆಯು ೧೮೧೭ರಲ್ಲಿ

ಬಯಲಾಗಲು. ಮುಂದೆ ಅದೆಂದೂ ಸಂಭವನೀಯವಾಗಲಿಲ್ಲ. ಬಾಜೀರಾಯನು ತಮ್ಮ ಮೇಲೆ ತಿರುಗಿ ಬೀಳುವನೆಂಬ ಭೋರಣವನ್ನರಿತ ಇಂಗ್ಲಿಷರು, ಪೆಂಡಾರಿಗಳ ಪಾರುಪತ್ಯದ ನೆವ ಮುಂದು ಮಾಡಿ ಸಿಂಧಿಯೊಡನೆ ೧೮೧೭ನೇ ನವಂಬರ ೫ಕ್ಕೆ ೧೨ ಕಲಮಿನ ಒಂದು ಹೊಸ ಒಪ್ಪಂದವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡರು. ಹೋಳಕರ-ಭೋಸ ಲೆಯರನ್ನೂ ತಮ್ಮ ಜಾಲದಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಅವರು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿದರು; ಆದರೆ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಪ್ರಯತ್ನಕ್ಕೆ ಆಗ ಯಶ ದೊರೆಯಲಿಲ್ಲ. ಆಗ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ದಂಡಿನಲ್ಲಿ ಫಿತೂರಿ ಮಾಡುವ ಪ್ರಯತ್ನವೂ ನಡೆಯಿತೆಂಬಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ. ಆ ಬಗ್ಗೆ ಒಬ್ಬ ಬಖರಕಾರನು ಬರೆಯುವದೇನೆಂದರೆ:-“ಶ್ರಾತಿ ವಿನಾಯಕ, ಕರ್ನೆ ವಾಮನ ಭಟ್ಟ ಮತ್ತು ಸ್ವಾಮಿ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯ ಎಂಬ ತ್ರಿವರ್ಗರು ಕೂಡಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ದಂಡಿನಲ್ಲಿ ಫಿತೂರಿ ಮಾಡುತ್ತೇನೆಂದು ಹೇಳಿ, ಬಾಜೀರಾಯನಿಂದ ಸಾಕಷ್ಟು ಹಣವನ್ನು ತಕ್ಕೊಂಡು ಹೋದರು.” ಆದರೆ ಆ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಫಿತೂರಿಯ ನೆವದಿಂದ ಬಾಜೀರಾಯನ ಎಷ್ಟು ಜನರು ಎಷ್ಟು ಹಣವನ್ನು ಎತ್ತಿ ಬಡಿದರೆಂಬದನ್ನು ಆದಾರು ಹೇಳಬೇಕು? ಸೊಂಡೂರಿನ ಯಶವಂತರಾವ ಘೋರ್ಪಡೆಯು ಈ ಫಿತೂರಿಯ ಕೆಲಸಕ್ಕಾಗಿ ಪೇಶ್ವೆಯಿಂದ ೫೦ ಸಾವಿರ ರೂಪಾಯಿಗಳನ್ನು ತಕ್ಕೊಂಡು, ಆ ಕೆಲಸವನ್ನು ಗುಪ್ತವಾಗಿರಿಸುವ ಆಣೆತೊಟ್ಟನು; ಆದರೆ ಆತನೇ ಒಳಗಿಂಮೊಳಗೆ ಅದೆಲ್ಲ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ಎಲ್ಲಿನಿಸ್ಪನ್ ಸಾಹೇಬನಿಗೆ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದನೆಂಬದನ್ನು ಗ್ರಾಂಡ್ ಡೆಫನೇ ಬರೆದಿಟ್ಟಿರುತ್ತಾನೆ. ತನ್ನ ಹೇತುವನ್ನೀಡೀರಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ಮೇಜವಾನಿಯ ನೆವದಿಂದ ಕರೆದು ಎಲ್ಲಿನಿಸ್ಪನ್ ಸಾಹೇಬನ ಕೊಲೆಗೆಯ್ಯಬೇಕೆಂದೂ ಅಥವಾ ತ್ರ್ಯಂಬಕಜಿಯ ಹಸ್ತಕರಾದ ರಾನೋಶಿಯರ ಕಡೆಯಿಂದ ಯಾವುವೊಂದು ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಆತನನ್ನು ಪರಭಾರೆ ಸಂಗಮಮೊಳಗಿನ ಆ ಬಂಗ್ಲೆಯಲ್ಲೇ ಖೂನಿ ಮಾಡಿಸಬೇಕೆಂದೂ ಬಾಜೀರಾಯನ ಮಾನಸವಾಗಿದ್ದಿತು; ಆದರೆ ಬಾಪೂ ಗೋಖಲೆಯು ಆ ಆಸುರೀ ಕೃತ್ಯಕ್ಕೆ ಅಡ್ಡ ಬಂದುದರಿಂದ, ಅದು ಸಾಧ್ಯವಾಗಲಿಲ್ಲವೆಂಬ ಸ್ವವಾದವಿದೆ. ಬಾಜೀರಾಯನ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ದಂಡಿನಲ್ಲಿ ಫಿತೂರಿ ಮಾಡಬೇಕೆಂಬದು ಇದ್ದಿತೇನೋ ನಿಜ; ಆದರೆ ತನ್ನ ಸ್ವಂತದ ದಂಡಿನಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟು ಫಿತೂರಿ ನಡೆದಿದೆಯೆಂಬದರ ಕಡೆಗೆ ಆತನ ಲಕ್ಷ್ಯವೇ ಇರಲಿಲ್ಲ! ಪೇಶ್ವೆಯರ ವಾಡೆಯಲ್ಲಿ ರಾತ್ರಿ ತೀರ ಗುಪ್ತವೆಂದು ಮಾಡಿದ ಬೇತುಗಳೆಲ್ಲಬೇಕಾಗುವಷ್ಟರೊಳಗೆ ಸಂಗಮಮೊಳಗಿನ ಇಂಗ್ಲಿಷ ರೆಸಿಡೆಂಟನ ಬಂಗ್ಲೆಗೆ ತಪ್ಪದೆ ತಲುಪುತ್ತಿದ್ದವು. ಬಾಳಾಜಿಪಂತ ಗಾತೂನಂತಹ ಹೇಳಿ ಕೇಳಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಚಾಕರಿ ವಹಿಸಿದ್ದ ಜನರು ಬಾಜೀರಾಯನ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿದ್ದದ್ದು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವೇ ಸರಿ; ಆದರೆ ಬಾಜೀರಾಯನ ಸಂಬಳವನ್ನು ತಿನ್ನುತ್ತಿದ್ದ ಕೆಲ ಜನ ಆತನ ಖಾಸ ನೌಕರರೂ, ಬಾಜೀರಾಯನ ದುರ್ವ್ಯವಹಾರದ ಬಗ್ಗೆ ತಿರಸ್ಕೃತರಾದ ಕೆಲ ಜನ ಪಟ್ಟಣಗರೂ ಲಂಡ-ರುಸುವತ್ತುಗಳ ಆಶೆಯಿಂದ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಹಸ್ತಕರಾಗಿದ್ದರು. ನಗರನಿವಾಸಿಗಳು ತನ್ನ ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಬೇಜಾರಗೊಂಡಿರುವರೆಂಬದನ್ನು ತಿಳಿದ ಬಾಜೀ

ರಾಯನು, ಅವರನ್ನು ಸಂತುಷ್ಟಗೊಳಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಿಕ್ಕೆಂದು ಈ ಮೊದಲು ಜಪ್ತ ಮಾಡಿದ್ದ ಎಷ್ಟೋ ಇನಾಮು-ಜಹಗೀರುಗಳನ್ನು ಅವರವರಿಗೆ ತಿರುಗಿ ಕೊಟ್ಟನು; ಮತ್ತು ತನ್ನ ಅಧಿಕಾರವನ್ನೆಲ್ಲ ಬರೆಹ ಮೂಲಕ ಬಾಪೂ ಗೋಖಲೆಯ ವಶ ಪಡಿಸಿ, ತನ್ನ ವಿಷಯಕವಾಗಿ ಅವಭರವಸೆ ತಾಳಿದ್ದ ಸರದಾರರಿಗೆ ಇಮಾನದ ಅಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಆಶ್ವಾಸನ ಕೊಟ್ಟನು; ಆದರೆ ಪಟವರ್ಧನಾದಿ ಲೋಕಪ್ರಿಯ ಸರದಾರರ ರೋಷವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಬಾಜೀರಾಯನಿಂದ ಎಂದೂ ಲಘುವಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲಿಕ್ಕಾಗಲಿಲ್ಲ. ತದ್ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಪಟವರ್ಧನಾದಿ ಸರದಾರರ ಜಹಗೀರುಗಳನ್ನು ಬಾಜೀರಾಯನಿಂದ ಆಗ್ರಹ ಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ತಿರುಗಿ ಕೊಡಿಸುವ ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡಿ, ಎಲ್ಫಿನ್‌ಸ್ಟನ್ ಸಾಹೇಬನು ಮಾತ್ರ ಅವರೆಲ್ಲರನ್ನು ಈ ಮೊದಲೇ ತಮ್ಮ ಸ್ನೇಹಾಂಕಿತರಾಗಿಯೂ ಋಣಾನುಬಂಧುಗಳಾಗಿಯೂ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿದ್ದನು.

ಬಾಜೀರಾಯನಿಗೂ ಎಲ್ಫಿನ್‌ಸ್ಟನ್ ಸಾಹೇಬನಿಗೂ ಆಗಾಗ್ಗೆ ಭೇಟಿ-ಪ್ರತಿ ಭೇಟಿಗಳಾಗುತ್ತಿದ್ದವು; ಮತ್ತು ಅವರಿಬ್ಬರೂ ಸವಿಮಾತುಗಳನ್ನಾಡುವವರಾದ್ದರಿಂದ, ಅವರೀವರಲ್ಲಿ ಮೋರೆಯ ಮುಂದೆ ಎಂಥ ಭರವಸದ ಮಾತುಗಳಾಗುತ್ತಿದ್ದವೆಂಬದನ್ನು ಚಾಣಾಕ್ಷರಾದ ವಾಚಕರಿಗೆ ಬರೆದು ತಿಳಿಸುವ ಕಾರಣವಿಲ್ಲ. ಅವರಿಬ್ಬರ ಕಟ್ಟಕಡೆಯ ಭೆಟ್ಟಿಯು ತಾ||೧೪-೧೦-೧೮೧೭ಕ್ಕೆ ಆಯಿತು; ಮತ್ತು ವಿಜಯಾದಶಮಿಯಾಗುತ್ತಲೆ ಪೆಂಡಾರಿಗಳ ಕಾಳಗಕ್ಕಾಗಿ ತನ್ನ ಸೈನ್ಯವನ್ನು ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಸಹಾಯಕ್ಕೆ ಕಳಿಸುತ್ತೇನೆಂದು ಬಾಜೀರಾಯನು ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡನು. ವಿಜಯಾದಶಮಿಯ ದಿನಸ ದರ್ಬಾರದ ರಿವಾಜಿನಂತೆ ಬಾಜೀರಾಯನೂ ಎಲ್ಫಿನ್‌ಸ್ಟನ್ ಸಾಹೇಬನೂ ಬನ್ನಿ ಮುಡಿಯಲಿಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ, ದಂಡಿನವರ ಮುಜುರೆಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವದಕ್ಕೆಂದು ಒತ್ತಟ್ಟಿಗೆ ಕಲಿತರು! ಆದರೆ ನಾರೋಪಂತ ಅಪಟಿ ಎಂಬವನ ಸವಾರರು ರಿವಾಜಿನಂತೆ ನಡೆಯದ್ದರಿಂದ, ಕಡೆಗೆ ಉಭಯ ಮುಖ್ಯಸ್ಥರಲ್ಲಿ ಪದ್ಧತಿಯಂತೆ ಮಾನ-ಸನ್ಮಾನವಾಗದೆ, ಬಾಜೀರಾಯನು ಪರಭಾರೆ ಪಟ್ಟಣಕ್ಕೆ ಬಂದನೆಂದು ಅನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಅಂದಿನಿಂದಲೇ ಉಭಯತರಲ್ಲಿಯ ವೈಮನಸ್ಸು ಶ್ರೇಷ್ಠಿಯ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಬೆಳೆಯಲಾರಂಭಿಸಿತು. ತಾ||೨೫ನೇ ಅಕ್ಟೋಬರದಿಂದ ಹೊರಗಡೆಯ ಸವಾರ-ಸಿಪಾಯಿಗಳೆಲ್ಲ ಪುಣೇಪಟ್ಟಣದಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟುಗೂಡಹತ್ತಿದರು. ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಛಾವಣಿಯ ನೆರೆ-ಹೊರೆಯಲ್ಲಿ ವೇಶ್ವೇ ಸೈನ್ಯದ ತಂಡಗಳು ಗುಂಪುಗೂಡಿ ಬೀಡುಬೀಡಲಾರಂಭಿಸಿದವು. ಆಗ ಸಂಗಮದೊಳಗಿನ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ತಮ್ಮ ಹೆಂಡಿರು-ಮಕ್ಕಳನ್ನೆಲ್ಲ ದಾಪೋಲಿಗೆ ರವಾನಿಸಿದರು; ಮತ್ತು ಸೋಲ್ತರರನ್ನು ಕಳಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ಮುಂಬೈಯವರಿಗೆ ಅವಸರ ಪಡಿಸಿದರು. ಆ ಪ್ರಕಾರ ಆ ಕೆಂಪು ಜನರ ಸೈನ್ಯವು ಬರಲು, ಅದನ್ನು ತಮ್ಮ ಗಾರಪೀರ ಛಾವಣಿಗೆ ಬರಗೊಡದೆ, ದೂರ ಖಡಕಿಯಲ್ಲಿರಿಸಿದರು. ಆಶ್ಚರ್ಯ ಬೀಜವಾಗಿ ವಿಶ್ರಾಮಸಿಂಗ ನಾಯಕನು ಗಣೇಶವಿಂಡಿಯ ಬಳಿಯಲ್ಲಿ ಲೆಪ್ಟನೆಂಟ ಶಾ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ದಂಡಿನ ಅಮಲ್ದಾರನನ್ನು ಭಲ್ಲೆಯಿಂದ ಇರಿದನು. ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಸಂಗಮದ

ಬಳಿಯ ಛಾವಣಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಖಡಕಿಯ ಕಡೆಗೆ ಹೋಗಲು, ಮುರಾಟಾ ಸೈನಿಕರು ಅವರ ಛಾವಣಿಯನ್ನೆಲ್ಲ ಲೂಟಿ ಮಾಡಿದರು. ಮೊಟ್ಟಮೊದಲ ತಪ್ಪು ವಿರುದ್ಧ ಪಕ್ಷ ದವರಿಂದಲೇ ಆಯಿತೆಂಬದನ್ನು ಸಿದ್ಧಗೊಳಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಉಭಯ ಪಕ್ಷದವರೂ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿದರು; ಆದರೆ ಕೊನೆಗೆ ೫ನೇ ತಾರೀಖಿನ ದಿವಸ ಉಭಯತರಲ್ಲೂ ಕಾಳಗಕ್ಕೆ ಪ್ರಾರಂಭವಾಯಿತು. ಬಾಜೀರಾಯನು ಪುಣೆಯಿಂದ ಪರ್ವತಿಗೆ ಹೊರಟು ಹೋದನು; ಎಲ್ಲಿನಿಷ್ಟನ್ನೂ ಇನ್ನು ತಮ್ಮ ಸಂಗಮದೊಳಗಿನ ವಕಾಲತಿಯ ಇಮಾರತುಗಳ ಸಂರಕ್ಷಣವಾಗುವದು ಅಶಕ್ಯವೆಂದು ತಿಳಿದು, ತನ್ನ ಎಲ್ಲ ಸರಂ ಜಾನುದೊಡನೆ ಖಡಕಿಗೆ ಸಾಗಿದನು. ಪಟ್ಟಣದಲ್ಲಿಲ್ಲ ದಂಡಿನವರ ಸುಳಿದಾಟಕ್ಕೆ ಪ್ರಾರಂಭವಾಯಿತು. ಚತುಃಶೃಂಗಿಯ ಗುಡ್ಡದಿಂದ ಭಾಂಬುರ್ಡೆಯವರಿಗಿನ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಕುದುರೆಯ ಹೆಜ್ಜೆಗಳ ಟಪ್ ಟಪ್ ಎಂಬ ಸಪ್ಪಳ ಹಾಗೂ ತೋಫಿನ ಬಂಡಿಗಳ ಕಿರ್ ಕಿರ್ ಎಂಬ ಧ್ವನಿ ಇವುಗಳ ಹೊರತು ಮತ್ತೆ ಏನೂ ಕೇಳಿಸದಾಯಿತು. ಮೊದಲನೇ ದಿನದ ಕಾಳಗದಲ್ಲಿ ಪೇಶ್ವೆಯರ ಸ್ವಾರರು ವಿಜಯಶಾಲಿಗಳಾದರು; ಆದರೆ ಕಾಲಾಳುಗಳ ನೆರವು ಅವರಿಗೆ ತಕ್ಕ ವೇಳೆಗೆ ದೊರೆಯದ್ದರಿಂದ, ಕಡೆಗೆ ಅವರು ಸೋಲಬೇಕಾಯಿತು. ಬಳಿಕ ಸ್ವತಃ ಬಾಪೂ ಗೋಖಲೆಯೇ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಮೇಲೆ ಮತ್ತೆ ಏರಿ ಹೋದನು; ಆದರೆ ಅವನೂ ಹಿಂದೆಗೆಯಬೇಕಾಯಿತು. ಎರಡನೇ ದಿನ ಮುರಾಟರ ದಂಡಿನ ಕಟ್ಟು ಸಡಿಲಾದ್ದರಿಂದ ಅವರಿಗೆ ಬಹಳ ಹಾನಿಯಾಗಿ, ಆ ಖಡಕಿಯ ಕಾಳಗದಲ್ಲಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಗೆದ್ದರು. ನಾರೋಪಂತ ಆಪಟಿ, ಮಾಧವ ರಾವ ರಾಸ್ತೆ, ಆಬಾ ಪುರಂದರೆ ಮತ್ತು ಪಟವರ್ಧನರ ಕಡೆಯ ಕೆಲ ಜನ ಸರದಾರರು ಇವರೆಲ್ಲರೂ ಬಾಪೂ ಗೋಖಲೆಯ ಸಹಾಯಕ್ಕಿದ್ದರು; ಆದರೆ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ತೋಫಿನ ಭಯಂಕರ ಹೊಡೆತಕ್ಕೆ ಮುರಾಟರ ದಂಡು ಉಪಾಯಗಾಣದೆ ಹಿಂಜರಿಯಬೇಕಾಯಿತು. ಪೇಶ್ವೆಯ ಕಡೆಯ ಮೋರ ದೀಕ್ಷಿತ ಮೊದಲಾದ ಕೆಲ ಜನ ಪ್ರಮುಖರು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಪತನಹೊಂದಿದರು. ಪೇಶ್ವೆಯ ದಂಡಿನವರು ಸಂಗಮದೊಳಗಿನ ರೆಸಿಡೆಂಟನ ಬಂಗ್ಲೆಯನ್ನು ಸುಲಿದು, ಸುಟ್ಟುಬಿಟ್ಟರು! ಆದರೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ರಣಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಮುರಾಟರೇ ಸೋತು, ಅವರ ಕುದುರೆ ಮೊದಲಾದವುಗಳು ಸತ್ತು ಹೆಚ್ಚು ಹಾನಿಯು ಅವರದೇ ಆಯಿತು. ಬಾಜೀರಾಯನು ೨೦೦೦ ಜನ ಸವಾರರೊಡನೆ ಪರ್ವತಿಗೆ ಹೊರಟು ಹೋಗಿದ್ದನು. ಅಲ್ಲಿಯ ದೇವಾಲಯದ ಮೇಲಿನ ಬೈಲು ಮಾಳಿಗೆಯ ಮೇಲೆ ನಿಂತು, ಆತನು ಖಡಕಿಯ ಕಾಳಗವನ್ನು ನೋಡುತ್ತಿದ್ದನು; ಆದರೆ ಕಾಳಗದ ಪರಿಣಾಮವು ಅನುಕೂಲವಾಗುವದಿಲ್ಲೆಂದು ತೋರಲು, ಆತನು ಆ ಸ್ವಾರರೊಡನೆ ಸಾಸವಡದ ಕಡೆಗೆ ಗಚ್ಚು ಹೇಳಿಸಿದನು! ಖಡಕಿಯ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವ ಮೊದಲು, ಆತನು ತನ್ನ ಶುಕ್ರವಾರವಾಡೆಯಿಂದ ಪರ್ವತಿಯ ಕಡೆಗೆ ಹೊರಟಾಗಲೇ ಆತನ 'ಜರೀ ಪತಾಕೆ'ಯ ಕೋಲು ಮುರಿದು ಹೋಗಿತ್ತು! ಕಡೆಗೆ ಆ ದುಶ್ಮಕುವನವು ಬಾಜೀರಾಯನಿಗೆ ತನ್ನ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು

ತೋರದಿರಲಿಲ್ಲ. ಬಾಜೀರಾಯನು ಅಂದು ಆ ಶುಕ್ರವಾರವಾಡೆಯಿಂದ ಯಾವ ದುರ್ಮುಹೂರ್ತದಲ್ಲಿ ಹೊರಬಿದ್ದನೋ ಹೊರಬಿದ್ದನು; ಅವನು ತಿರುಗಿ ಆ ವಾಡೆಯನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಲೇ ಇಲ್ಲ! ದೈವಲೀಲೆಯು ವಿಚಿತ್ರವು!!

ಖಡಕಿಯ ಕಾಳಗದಲ್ಲಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ದಂಡು ಗೆದ್ದಿದ್ದರೂ ಅದು ಉಬ್ಬುಬ್ಬಿ ಬರದೆ, ಖಡಕಿಯಲ್ಲೇ ಹುದುಗಿಕೊಂಡಿತ್ತು. ಎಲ್ಫಿನಿಸ್ಟನ್ನನು ಜನರಲ್ಲಿ ಸ್ಥಿತ್ಥ ಸಾಹೇಬನ ದಾರಿ ನೋಡುತ್ತಿದ್ದನು. ಪೇಶ್ವೆಯೊಡನೆ ವೈಮನಸ್ಸಿಗೆ ಪ್ರಾರಂಭವಾದಾಗಲೇ ಆ ಉಭಯ ಧೂರ್ತ ಸಾಹೇಬರು ಪರಸ್ಪರರಲ್ಲಿ ಸಂಕೇತ ಮಾಡಿಕೊಂಡದ್ದೇನಂದರೆ, ಯಾವ ದಿವಸ ಪುಣೆಯಿಂದ ಪ್ರತಿನಿತ್ಯ ನಿಯಮಿತವಾಗಿ ಬರುವ ಟಪಾಲು ಸ್ಥಿತ್ಥನ್ನಿಗೆ ತಲುಪಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲವೋ, ಅಂದು ಪುಣೆಯಲ್ಲಿ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿದು, ಕೂಡಲೆ ಘೋಷನದಿಯೊಳಗಿನ ತನ್ನ ದಂಡನೊಡನೆ ಸ್ಥಿತ್ಥನು ಪುಣೆಗೆ ಹೊರಟು ಬರಬೇಕು. ತಾ|| ೫ನೇ ನವಂಬರದ ಟಪಾಲು ತಪ್ಪಿದ್ದರಿಂದ, ಗೊತ್ತಾದ ಮೇರೆಗೆ ಸ್ಥಿತ್ಥನು ಸಸೈನ್ಯವಾಗಿ ಪುಣೆಯ ಕಡೆಗೆ ಹೊರಟನು. ಮರಾಟಾ ಸ್ವಾರರ ತಂಡಗಳು ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಆತನಿಗೆ ಬಹು ತೊಂದರೆ ಕೊಟ್ಟವು; ಆದರೂ ಆತನು ತಾ|| ೧೩ನೇ ನವಂಬರಕ್ಕೆ ಪುಣೆಗೆ ಬಂದೇ ಬಿಟ್ಟನು. ತಾ|| ೨೫ ಮತ್ತು ೨೬ಕ್ಕೆ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ದಂಡಿಗೂ ಪೇಶ್ವೆಯ ದಂಡಿಗೂ ಘೋರ್ಪಡಿಯ ಹತ್ತರ ಕಾಳಗಗಳಾದವು. ೧೬ನೇ ತಾರೀಖಿನ ರಾತ್ರಿ ಪೇಶ್ವೆಯ ಬಾಕಿ ಉಳಿದ ದಂಡು ಹಿಂಜರಿಯಿತು; ಮತ್ತು ಬಾಪೂ ಗೋಖಲೆ ಮುಂತಾದ ಸರದಾರರೊಡನೆ ಅದು ಸಾವಡದ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಹಿಡಿಯಿತು. ತಾ|| ೧೭ನೇ ದಿವಸ ಎಲ್ಫಿನಿಸ್ಟನ್ನನೂ ಸ್ಥಿತ್ಥನೂ ಕೂಡಿ, ಬಾಳಾಜಿಪಂತ ನಾತೂ ಮುಂತಾದವರೊಡನೆ ಪುಣೇಪಟ್ಟಣವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿದರು; ಮತ್ತು ಅಂದೇ ಅಂದರೆ. ಕಾರ್ತಿಕ ಶುದ್ಧ ನವಮಿಯ ದಿವಸ ಆಪರಾಹ್ಣ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಶನಿವಾರವಾಡೆಯ ಮೇಲೆ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ನಿಶಾನೆಯು ಹಾರಾಡಹತ್ತಿ, ಇಂದಿಗೆ ಮರಾಟಾಶಾಹಿಯ ಇತಿಶ್ರೀಯಾಯಿ. ತೆಂಬದನ್ನು ಜಾಹೀರಪಡಿಸುವಂತೆ ಮೆರೆಯಲಾರಂಭಿಸಿತು!

ಬಾಜೀರಾಯನ ಪಲಾಯನದ ನಂತರ ಪುಣೆಯು ಹಾಳು ಸುರಿಯಹತ್ತಿತು. ರಾಜ್ಯದ ಮುಖ್ಯಸ್ಥನೂ, ಆತನ ಅನುಯಾಯಿಗಳೂ ಹೊರಟು ಹೋದ ಮೇಲೆ, ಆ ಪುಣ್ಯನಗರಿಯ ರಕ್ಷಣವನ್ನು ಆದಾರು ಮಾಡಬೇಕು? ಬಾಜೀರಾಯನು ಪುಣೆಯ ಪಟ್ಟಣದಿಗಿಂತ ಪ್ರಿಯಕರನಾಗಿದ್ದರೆ, ನಗರ ನಿವಾಸಿಗಳು ಅವನಿಗಾಗಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರೊಡನೆ ಕಾದಲಿಕ್ಕೆ ಸಾಧ್ಯವಾದ ಮಟ್ಟಿಗಾದರೂ ಪ್ರಯತ್ನಿಸುತ್ತಿದ್ದರು; ಆದರೆ ಬಾಜೀರಾಯನು ಸ್ವಂತದ ಬಲಾಬಲದ ಬಗ್ಗೆ ಎಂದಾದರೂ ಆಶೋಚಿಸಿದ್ದನೇ? ಯಾವ ನಾಗರಿಕನನ್ನಾದರೂ ಪ್ರಸ್ತನ್ನೀಕರಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದನೇ? ಆತನ ಕೈಕೆಳಗೆ ದಂಡೂ, ಬಾಜಾರಬುಣುಗೂ ಬೇಕಾದಷ್ಟಿದ್ದಿತು; ಆಲ್ಲದೆ ಬಾಪೂ ಗೋಖಲೆಯಂಥ ಅಪ್ರತಿಮ ಶೂರನೂ ಆತನ ಸಹಾಯಕನಾಗಿದ್ದನು; ಆದರೆ ಆತನ ಆ ಎಲ್ಲ ದಂಡೂ ಅತಿ

ಕ್ಷಿತವಾದದ್ದು. ಶಿಸ್ತು ಎಂಬುದು ಕನಸು ಮನಸಿನಲ್ಲಿಯೂ ಅದಕ್ಕೆ ಗೊತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ದಂಡಿನಲ್ಲಿ ದಂಡಿಗುಪಯುಕ್ತವಾದ ಶಸ್ತ್ರಾಸ್ತ್ರ, ಸಾಮಾನ ಮುಂತಾದವುಗಳಾವವೂ ಆತನಲ್ಲಿರಲಿಲ್ಲ. ದಂಡಿನಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರ ಬಜಾವಣೆಯು ಚೆನ್ನಾಗಿ ನಡೆಯುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಧೋರಣವೂ ಜನಸಹಾಯವೂ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಆತನಲ್ಲಿ ಬರೇ ಠಕ್ಕತನ, ಜಗಳಗಂಟಿತನಗಳು ಮಾತ್ರ ಮಿತಿವಿರಿದ್ದವು. ಇರಲಿ.

ಖಡಕಿಯ ಕಾಳಗ ಮುಗಿಯುವ ಮೊದಲೇ ಬಾಜೀರಾಯನು ಪಲಾಯನ ಸೂಕ್ತವನ್ನು ಪರಿಷಲಾರಂಭಿಸಿದ್ದನು. ಆ ಕಾಳಗವು ಮುಗಿದ ಕೂಡಲೆ ಪುರಂದರಿ, ಗೋಖಲೆ ಮೊದಲಾದ ಆತನ ಹಸ್ತಕರೂ ಆತನಿಗೆ ಹೋಗಿ ಕೂಡಿದರು. ಆತನ ಕೇವಲ ವಿಶ್ವಾಸದ ಆ ಸರದಾರರಿಗೆ ಕೂಡ ಮೊದ ಮೊದಲು ಆತನ ಪತ್ನಿ ಹತ್ತದಷ್ಟು ಅವನು ಪಲಾಯನ ನಿಪುಣನಾಗಿದ್ದನು. ಬಾಪೂ ಗೋಖಲೆ ಮೊದಲಾದವರು ಆತನನ್ನು ಹುಡುಕಿ ಹುಡುಕಿ ಬೇಸತ್ತು, ಕಡೆಗೆ ಸಾಸವಡದಲ್ಲಿ ಅವನಿಗೆ ಭಿಟ್ಟಿಯಾದರು. ಅಲ್ಲಿ ಅವರೆಲ್ಲರೂ ಒಟ್ಟಾಗಿ, ಬಳಿಕ ಅವರು ಜೇಜೂರಿಗೂ ನಂತರ ಮಾಹುಲಿಗೂ ಹೊರಟು ಹೋದರು ಬಳಿಕ ಆರು ತಿಂಗಳುಗಳ ವರೆಗೆ ಬಾಜೀರಾಯನು ಮುಂದುಮುಂದೆ ಓಡುತ್ತಿದ್ದನು; ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಸೈನ್ಯವು ಆತನನ್ನು ಒಂದೇ ಸವನೆ ಬಿನ್ನಟ್ಟಿ ನಡೆದಿತ್ತು.

೧೯ನೆಯ ಪರಿಚ್ಛೇದ.

ಪೇಶ್ವಾಯಿಯ ಇತಿಶ್ರೀ

ಬಾಜೀರಾಯನು ಅತ್ತ ಹಾಗೆ ಒಂದೇಸವನೆ ಕಾಲಿಗೆ ಬುದ್ಧಿ ಹೇಳುತ್ತಿರಲು, ಇತ್ತ ಪುಣೆಯಲ್ಲಿ ಏನು ನಡೆದಿರೆಯೆಂಬದರ ಗಂಧವಾರ್ತೆಯು ಕೂಡ ಕೆಲದಿನಗಳ ವರೆಗೆ ಆತನಿಗೆ ಹತ್ತಲಿಲ್ಲ. ಅದನ್ನು ಆಗಿನ ಕಾಲದ ಬಖರಕಾರನು ಹೀಗೆ ವರ್ಣಿಸಿರುತ್ತಾನೆ:—

ಶಾಲಿವಾಹನ ಶಕೆ ೧೭೩೯ನೇ ಅಶ್ವಿಜ ಬಹುಳ ಏಕಾದಶಿಯಿಂದ ಪುಷ್ಯ ಮಾಸದ ಕೊನೆಯ ವರೆಗೆ ಪುಣೆಯಲ್ಲಿ ಏಕೋಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಗೊಂದಲ ನಡೆದೇ ಇತ್ತು. ಬಾಜೀರಾಯನು ಓಡಿ ಹೋದ ಬಳಿಕ, ಪಟ್ಟಣವು ವೈರಿಗಳಿಂದ ಸುತ್ತುಗಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಹಾಗೆ ಸುತ್ತುಗಟ್ಟುವದರಿಂದ ನಾಗರಿಕರ ಸಂರಕ್ಷಣವು ಖಂಡಿತವಾಗಿ ಆಗುವದೆಂದು ಹೇಳಲಿಕ್ಕಾಗುವದಿಲ್ಲ. ಪೇಶ್ವೆಯರ ಎಷ್ಟೋ ವಾಡೆಗಳಲ್ಲಿ ದ್ವಾರರಕ್ಷಕರ ಹೊರತು ಅನ್ಯರಾರೂ ಉಳಿದಿರಲಿಲ್ಲ. ನಾತೂ ಬಾಳಾಜಿಪಂತನು ಆ ದ್ವಾರಪಾಲಕರನ್ನು ಕೂಡ ಬಿಡಿಸಿ, ಅವರಿಗೆ ಹೇಳಿದನೇನೆಂದರೆ:—“ನಿಮ್ಮ ಧಣಿಯು ಪುಣೆಗೆ ಮರಳಿ ಬಂದ ಮೇಲೆಯೇ ನೀವು ತಿರುಗಿ ನಿಮ್ಮ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಬರಿ. ಅದುವರೆಗೆ

ಇಲ್ಲಿ ನಿಮ್ಮ ಕೆಲಸವಿಲ್ಲ.” ಆಗ ಆ ದ್ವಾರರಕ್ಷಕರು ತಮ್ಮ ಸಾಮಾನುಗಳನ್ನೂ ಶಸ್ತ್ರಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನೂ ತಕ್ಕೊಂಡು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಬಿಡಾರುಗಳಿಗೆ ಹೋದರು. ಆಗಲೂ ಯಾವ ಕೆಲ ಜನ ಧೈರ್ಯಸ್ಥರು ಸ್ಥಳ ಹಿಡಕೊಂಡು ಉಳಿದರೋ, ಅವರಿಗೆ ಆಯಾ ವಾಡೆಗಳ ಬಂದೋಬಸ್ತಿನ ಕೆಲಸವೇ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಪುಣೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿದಿನ ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ತೋಪು ಹಾರಿಸಸಿ, ಬಳಿಕ ಊರೊಳಗಿನ ರಹದಾರಿಯನ್ನು ಕಟ್ಟು ಮಾಡುವ ವಹಿವಾಟಿಯಿತ್ತು. ಮೊದಲನೇ ದಿವಸ ಪದ್ಧತಿಯಂತೆ ತೋಪು ಹಾರಿಸುವ ಹುಕುಮು ಆಯಿತು; ಆದರೆ ಗೋಲಂದಾಜನ ಬಳಿಯಲ್ಲಿ ಮದ್ದೇ ಇರಲಿಲ್ಲ! ಅಲ್ಲದೆ ಅದನ್ನು ಜಡಿಯುವ ಹಾರಿಯು ಕೂಡ ಇರಲಿಲ್ಲವೆಂಬುದು ಕಂಡು ಬಂದಿತು! ಮರುದಿನದಿಂದ ಮದ್ದಿನ ಪೂರೈಕೆಯಾಗಿ ರಿವಾಜಿನಂತೆ ತೋಪು ಹಾರ ಹತ್ತಿತು; ಆದರೆ ಮೋಹರಮ್ಮನ ಕತ್ತಲ ರಾತ್ರಿಯ ದಿವಸ ಮಾತ್ರ ಆ ತೋಪನ್ನು ಹಾರಿಸದೆ, ಅಂದು ಮೋಹರಮ್ಮದ ವೇಷಧಾರಿಗಳಿಗೆ ರಾತ್ರಿ ಬೇತನಕ ಬೇಕಾದಲ್ಲಿ ಬೇಕಾದ ಹಾಗೆ ಅಡ್ಡಾಡುವ ಪರವಾನಿಗೆ ಕೊಡಲ್ಪಡುತ್ತಿತ್ತು. ಈ ಮೊದಲು ಸಂಗಮದಲ್ಲಿಯ ರೆಸಿಡೆಂಟನ ಬಂಗ್ಲೆಯೊಳಗಿನ ಸಾಮಾನುಗಳೆಲ್ಲ ಲೂಟಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದವು. ಅವು ಯಾರಲ್ಲಾದರೂ ಇದ್ದರೆ, ಅವುಗಳನ್ನು ಕೂಡಲೆ ತಂದು ಮುಟ್ಟಸಬೇಕೆಂದು ಡಂಗುರದಿಂದ ಸಾರಿದರು. ಆಗ ಜಕಾತೆ ಎಂಬವರ ಮನೆಯ ಹತ್ತರ ಆ ಲೂಟಿಯ ಸಾಮಾನುಗಳು ರಾಶಿ ರಾಶಿಯಾಗಿ ಮರಳಿ ಬಂದು ಬಿದ್ದಿದ್ದವು. ರಾಜ್ಯಕ್ರಾಂತಿಯ ಕಾಲವು ಉಳಿದವರಿಗಿಂತ ಕಳವು-ದರವಡೆಖೋರರಿಗೇ ಹೆಚ್ಚು ಅನುಕೂಲವಾಗಿರುತ್ತದೆಂಬುದು ಸುಳ್ಳಲ್ಲ. ಅಲ್ಪಾವಧಿಯಲ್ಲೇ ಪುಣೆಯ ಆಗಿನ ರೆಸಿಡೆಂಟನು:—“ಜನರು ಇನ್ನು ಮೇಲೆ ಯಾವ ಕೊಲೆ-ಸುಲಿಗೆಗಳಿಗೂ ಪ್ರವೃತ್ತರಾಗದೆ, ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ವ್ಯಾಪಾರೋದ್ಯೋಗಗಳಿಗೆ ಸ್ವಸ್ಥ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ತೊಡಗಬೇಕು. ಯಾವ ಬಗೆಯ ಹೊಸ ಕರ ಅಥವಾ ತೆರಿಗೆಗಳನ್ನೂ ಹೇರುವ ದಿಲ್ಲ” ಎಂಬರ್ಥದ ಜಾಹೀರನಾಮೆಯನ್ನು ಪಟ್ಟಣದ ಚಾವಡಿಗೆ ಹಚ್ಚಿದನು; ಆದರೆ ಅಗಿನ ಕಾಲಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಪಾರೋದ್ಯಮಿಗಳು ಯಾರಿಗೆ ರುಚಿಸಬೇಕು? ತಮ್ಮಲ್ಲಿ ಇದ್ದ ಬಿದ್ದದ್ದನ್ನು ಹೇಗೆ ಸಂರಕ್ಷಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂಬುದೇ ಆಗ ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬರಿಗೂ ಚಿಂತೆಯ ವಿಷಯವಾಗಿ ಕುಳಿತಿತ್ತು! ಆಗ ಪುಣೆಯ ಪಟ್ಟಣದಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ದರವಡೆಗಳು ಆಗಹತ್ತಿದವು. ತಮ್ಮ ವಾಡೆಯಿಂದ ಹೊರಬಿದ್ದವನನ್ನು ಬೇಕಾದವರು ಸಹಜವಾಗಿ ಸುಲಿದು, ಸೂರೆಗೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು. ಬದ್‌ಮಾಷ್ ಜನರಿಗೆ ಜೆನ್ನಾಗಿ ಅಂಜಿಕೆ ತೋರಬೇಕೆಂದು ಮುದ್ದೇಮಾಲಾ ಸಹಿತ ಸಿಕ್ಕ ಕೆಲ ಜನ ಕಳ್ಳರಿಗೆ ಗಲ್ಲಿನ ಶಿಕ್ಷೆಯನ್ನು ಸಹ ವಿಧಿಸಿದರು; ಆದರೆ ಅದರಿಂದ ಏನೂ ಪ್ರಯೋಜನವಾಗಲಿಲ್ಲ. ಆಗ ನಾಗರಿಕರು ಎಲ್ಫಿನಿಸ್ಟನ್ ಸಾಹೇಬನಿಗೆ ಸಕ್ಕರಿ-ಬದಾಮು ಮುಂತಾದ ಜೀನಸುಗಳನ್ನು ನಜರಾಣಿಯೆಂದು ಕೊಂಡೊಯ್ದು ಭಿಟ್ಟಿಯಾದರು. ಆಗ ಆ ಸಾಹೇಬನ ಭಿಟ್ಟಿಗೆ ಹೋದವರಲ್ಲಿ ಹರೇಶ್ವರ ಭಾಯಿ ಎಂಬವನು ಪ್ರಮುಖನಾಗಿದ್ದನು. ಆಗ ಆ

ಸಾಹೇಬನು ಅವರೆಲ್ಲರಿಗೆ ಹೇಳಿದನೇನೆಂದರೆ—“ನೀವೆಲ್ಲರೂ ಸ್ವಸ್ಥವಾಗಿರಿ. ನಿಮ್ಮ ಯಜಮಾನನು ಬೇಗನೆ ಮರಳಿ ಬರುವನು. ನಾವು ಆತನನ್ನು ಕರೆತರಲಿಕ್ಕೆ ಹೋಗುತ್ತೇವೆ.” ಹರೇಶ್ವರಭಾಯಿಗೂ ನಾತು ಬಾಳಾಜಿವಂತನಿಗೂ ಬೇರೆ ಹೊಸ ಚಾಕರರನ್ನು ನೇಮಿಸಬೇಕೆಂದೂ, ಪಟ್ಟಣದ ಬಂದೋಬಸ್ತನ್ನಿಡಬೇಕೆಂದೂ ಅಪ್ಪಣೆ ಯಾಯಿತು. ಆಗಿನ ಪುಣೆಯೊಳಗಿನ ಕಳ್ಳರ-ಕಾಕರ ಬಗ್ಗೆ ಎಲ್ಫಿನಿಸ್ಟನ್ ಸಾಹೇ ಬನು ತೀರ ಬೇಜಾರಾಗೊಂಡಿದ್ದನು. “ನೀವು ಅವರನ್ನು ಹಿಡಕೊಂಡು ಬರಿ; ಅಂದರೆ ನಾವು ಅವರೆಲ್ಲರನ್ನೂ ಗಲ್ಲಿಗೇರಿಸುತ್ತೇವೆ” ಎಂದು ಆ ಸಾಹೇಬನು ನಾಗರಿಕರಿಗೆ ಆಗಾಗ್ಗೆ ಹೇಳಿ, ಕಳ್ಳರ ಬಂದೋಬಸ್ತಿನ ಬಗ್ಗೆ ಆಶ್ಚರ್ಯನ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದನು. ಪುಣೆಯ ಪ್ರಜೆಗಳು ಆ ಕಳ್ಳರನ್ನು ಹಿಡಕೊಂಡು ಬಂದ ಮೇಲೆ, ಆ ಸಾಹೇಬನು ಅವರನ್ನು ಗಲ್ಲಿಗೇರಿಸ ತಕ್ಕವನು! ಸಾಹೇಬನ ಆ ಮಾತಿಗೆ ಪುಣೆಯ ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳು ಕೇಳಿದರೇನೆಂದರೆ: -- “ಸಾಹೇಬ, ಅವರು ನಮಗೆ ಸಿಗುವ ಬಗೆ ಹೇಗೆ?” “ಹಾಗಾದರೆ ನಾವಾದರೂ ಮಾಡುವದೇನು? ನಿಮ್ಮೂರ ಕಳ್ಳರನ್ನು ಹಿಡತರುವ ಕೆಲಸವು ನಿಮ್ಮದು; ನಮ್ಮದಲ್ಲ. ನೀವು ಹಿಡಿದು ತಂದ ಕಳ್ಳರನ್ನು ಚನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಸುವ ಕೆಲಸವಷ್ಟೇ ನಮ್ಮದು” ಎಂಬ ಆ ಸಾಹೇಬನ ಉತ್ತರವನ್ನು ಕೇಳಿ, ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳು ಹಣೆ ಹಣೆ ಬಡಕೊಳ್ಳುತ್ತ ಮನೆಗೆ ಹೋಗಿ ಖಾಸಗಿ ನೌಕರರನ್ನು ಟ್ಟುಕೊಂಡು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ವಸ್ತು-ಒಡವೆಗಳ ಬಂದೋ ಬಸ್ತಿಗೆ ತೊಡಗಿದರು.

ಎಲ್ಫಿನಿಸ್ಟನ್ ಸಾಹೇಬನು ಸಂಗಮವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು, ಗಾರಹೀರದಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಭಾವಣಿಯನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಂಡು, ಅಲ್ಲಿಂದಲೇ ತನ್ನ ಕಾರಭಾರವನ್ನು ನಡೆಸಹತ್ತಿದ್ದನು. ಆತನ ಭಾವಣಿಯ ಮೇಲೂ ನಡುನಡುವೆ ದರವಡೆಖೋರರ ಕಲ್ಲುಗಳ ಮಳೆಯು ಸುರಿಯುತ್ತಿತ್ತು; ಹಾಗು ಸಂಧಿ ಸಾಧಿಸಿ ಆ ಎದೆಗಾರ ಕಳ್ಳರು ಆ ಸಾಹೇಬನ ಭಾವಣಿ ಯೊಳಗಿನ ಹಲಕೆಲವು ಸಾಮಾನುಗಳನ್ನು ದಿನಾಲು ಎತ್ತಿ ಹಾಕಿಯೇ ಹಾಕುತ್ತಿ ದ್ದರು. ಆದಕಾರಣ ಆ ಭಾವಣಿಯೊಳಗೆ ಕೂಡ ಇಡಿ ರಾತ್ರಿ ಗಸ್ತಿಯನ್ನಿಡಬೇಕಾಗು ತ್ತಿತ್ತು. ಕಡೆಗೆ ಅರ್ಜುನಾ ನಾಯಕ ರಾನೋಸಿ ಎಂಬ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ದರವಡೆಖೋರನು ಇನ್ನು ಮೇಲೆ ಪಟ್ಟಣದಲ್ಲಿ ದರವಡೆಗಳಾಗದಂತೆ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವೆನೆಂದು ಭರವಸೆ ಕೊಡಲು, ಕೂಡಲೆ ಆತನಿಗೆ ನಾಗರಿಕರ ವತಿಯಿಂದ ಮುಂಡಾಸದ ಕಾಣಿಕೆಯು ಸಮರ್ಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು!

ಕಾರ್ತಿಕ ಶುದ್ಧ ತೃತೀಯೆಯಿಂದ ಪ್ರತಿನಿತ್ಯ ಪುಣೆಯಲ್ಲಿ ಬಾಜೀರಾಯನ ವಿಷ ಯದ ಹತ್ತಿಂಟು ಬಗೆಯ ಸುದ್ದಿಗಳು ಹರಡಲಾರಂಭಿಸಿದವು. ಆ ಸುದ್ದಿಗಳಿಗೆ ಕೊನೆ- ಮೊದಲುಗಳೇ ಇರಲಿಲ್ಲ; ಹಾಗು ಅವು ಪರಸ್ಪರ ವಿರುದ್ಧ ಸುದ್ದಿಗಳಾದುದರಿಂದ, ಅವು ಗಳಲ್ಲಿ ಸಟಿ-ದಿಟಗಳಾವುವೆಂಬದನ್ನು ತಿಳಿಯುವದು ತೀರ ದುಸ್ತರವಾಗಿತ್ತು. ಸುದ್ದಿ ಗಳನ್ನು ಹರಡುವವರೂ, ಅವುಗಳನ್ನು ಕೇಳುವವರೂ ವಿಚಿತ್ರ ಜನರೇ ಆಗಿದ್ದರು. ಅದರಿಂದ ಅವರಿಗೆ ಏನೆನಬೇಕೆಂಬದು ತಿಳಿಯುವಂತಿರಲಿಲ್ಲ. ಬಾಜೀರಾಯನು ಗೆದ್ದ

ಯಲಿ ಅಥವಾ ಸೋಲಲಿ, ಅವನು ಪುಣೆಗೆ ಮರಳಿ ಬಂದೇ ಬರುವನೆಂಬ ಬಗ್ಗೆ ಮಾತ್ರ ಪುಣೆಯ ಜನರಲ್ಲಿ ಖಾತ್ರಿಯಿತ್ತು. ಅವನು ಉತ್ತರ ಹಿಂದುಸ್ತಾನದ ಕಡೆಗೆ ಹೋದರೆ, ಸಿಂಧಿ-ಹೋಳಕರ ಮೊದಲಾದವರು ಅವನಿಗೆ ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ನೆರವಾಗುವ ರೀತಿ ಬಗ್ಗೆ ಪುಣೆಯ ನಾಗರಿಕರಿಗೆ ಅವಿಶ್ವಾಸವೆನಿಸುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಕಟ್ಟಕಡೆಗೆ ಫಿರಂಗಿಗಳೇ ಸೋತು, ತಮ್ಮ ಶ್ರೀಮಂತರು ಗೆಲ್ಲುವರೆಂದು ಅವರೆಲ್ಲರ ಮನೋವಾಂಛಿತವಾಗಿತ್ತು; ಆದರೆ ಕೊನೆಗೆ ಅವರ ಆ ಬಯಕೆಯು ವ್ಯರ್ಥವಾಯಿತು. ಹಗಲೆಲ್ಲ ಒಬ್ಬರ ಕಿವಿಯನ್ನು ಮತ್ತೊಬ್ಬರು ಕಚ್ಚುತ್ತ, ಅಂಜುತ್ತಂಜುತ್ತ ನಾನಾ ಬಗೆಯ ಸುದ್ದಿಗಳನ್ನು ಪರಸ್ಪರರಿಗೆ ಹೇಳುತ್ತ-ಕೇಳುತ್ತ ಪುಣೆಯ ಜನರು ವಿನಗಳೆದು, ಕಡೆಗೆ ರಾತ್ರಿಯ ರಹದಾರಿ ಕಟ್ಟಿನ ತೋಳು ಹಾರಲು, ಅವರೆಲ್ಲರೂ ನಿರಾಶರಾಗಿ ಮಲಗಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು. ಈ ಕ್ರಮವು ಪುಣೆಯಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟೋ ದಿನಗಳ ವರೆಗೆ ಸಾಗಿತ್ತು. ಸಿಂಧಿ, ಹೋಳಕರ, ಭೋಸಲೆ ಮುಂತಾದವರಿಂದ ಪುಣೆಗೆ ಬರುವ ಟಪಾಲಿನ ಮೇಲೆ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ತಮ್ಮ ತೀಕ್ಷ್ಣ ದೃಷ್ಟಿಯನ್ನಿರಿಸಿದ್ದರಲ್ಲದೆ, ಅವನ್ನು ಅವರು ಒಡೆದು ನೋಡಿಯೇ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಬಿಡುವ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನಿಟ್ಟಿದ್ದರು ಇಂದು ಬಾಜೀರಾಯನು ಬಂದನು; ನಾಳೆ ಖಂಡಿತವಾಗಿ ಬರುವನು, ಎಂಬ ಹುಲಿಗಳು ಆಗಾಗ್ಗೆ ಅಲ್ಲಿ ಹರಡಿ, ಜನರಲ್ಲಿ ಗೊಂದಲವೇಳುತ್ತಿದ್ದಿತು. ಅದರಿಂದ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಮೇಲಿಂದ ಮೇಲೆ ನಗರದ ಉಕ್ಕುಡಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಪ್ರತಿಬಂಧಿಸಿ, ಶನಿವಾರವಾಡೆಯ ಮೇಲೆ ಹೊಸ ಹೊಸ ತೋಳುಗಳನ್ನು ಹೂಡ ಸಜ್ಜಾಗಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ನಗರದಲ್ಲಿ ಬಾಕಿಯುಳಿದಿದ್ದ ಪೇಶ್ವೇ ದರ್ಬಾರದ ಭಗವಾ ರ್ಪುಂಡಾ-ನಿಶಾನಗಳನ್ನು ಕಿತ್ತಿ ಹಾಕಿ, ಈಗಿನಂತೆ ಅವುಗಳ ಕಂಬ-ಕೋಲುಗಳನ್ನು ಕೂಡ ನಾನಾಬಗೆಯಿಂದ ವಿಧ್ವಂಸಗೊಳಿಸಿದರು. ಇಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ, ಮೊದಲಿದ್ದ ಪೇಶ್ವೆ ದರ್ಬಾರದ ರ್ಪುಂಡಾ ನಿಶಾನಗಳ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ತಮ್ಮ ಭವ್ಯವಾದ ರಾಜಪತಾಕೆಗಳನ್ನು ಹಚ್ಚಿ ಮೆರೆಸಹತ್ತಿದರು. ಅದುವರೆಗೆ ಅವರು ಪೇಶ್ವೆಯ ಭಗವಾ ರ್ಪುಂಡೆಯನ್ನು ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಬೇಕಂತಲೇ ಉಳಿಯಗೊಟ್ಟಿದ್ದರ ಕಾರಣವೇನಂದರೆ, ಬಾಜೀರಾಯನು ಸಮಾಧಾನದಿಂದ ಕೂಡಲೆ ತಾನಾಗಿ ತಿರುಗಿ ಬಂದು ತಮ್ಮ ಸ್ವಾಧೀನವಾದರೆ, ಅವನನ್ನು ಪುಣೆಗೆ ಮರಳಿ ಕರೆತಂದು, ಹೆಚ್ಚು ಕಟ್ಟಿನಲ್ಲಿಯೇ ಏಕಾಗಲೊಲ್ಲದು, ಮತ್ತೆ ಪುಣೆಯ ಪೇಶ್ವೆ ಪಟ್ಟಕ್ಕೆ ಕುಳಿರಿಸಬೇಕೆಂದು ಎಲ್ಲಿನಿಸ್ಟನ್ ಸಾಹೇಬನು ಆಲೋಚಿಸಿದ್ದನು.

೨೧ನೇ ನವಂಬರಕ್ಕೆ ಜನರಲ್ ಸ್ಥಿತ್ಫನು ಬಾಜೀರಾಯನನ್ನು ಬೆನ್ನಟ್ಟಲಿಕ್ಕೆ ಉಪಕ್ರಮಿಸಿದನು. ಪುಣೆಯಲ್ಲಿ ಸರ್ವಸಾಧಾರಣವಾದ ಶಾಂತತೆಯು ನೆಲೆಸಿದ ಬಳಿಕ ಎಲ್ಲಿನಿಸ್ಟನ್ ಸಾಹೇಬನು ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರದೊಳಗಿನ ಎಲ್ಲ ಸರದಾರ-ಜಹಗೀರದಾರರನ್ನು ದ್ದೇಶಿಸಿ ತಾ|| ೧೧ನೇ ಫೆಬ್ರವರಿ ೧೮೧೮ಕ್ಕೆ ಒಂದು ಜಾಹೀರನಾಮೆಯನ್ನು ತೆಗೆದು ಫರ್ಮಾಯಿಸಿದನೆಂದರೆ--“ಯಾವದೇ ಕಾರಣವಾಗಲಿ, ತಕರಾರಾಗಲಿ ಇಲ್ಲದೆ ಪೇಶ್ವೆಯು ಇಂಗ್ಲಿಷರನ್ನು ಕಣಿವೆಗೊತ್ತಾನೆ; ಆದರೆ ಪೇಶ್ವೆಯ ಈ ಅಪರಾಧ

ಕ್ಕಾಗಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಬೇರೆಯವರ ಹಾನಿ ಮಾಡಲಿಚ್ಛಿಸುವದಿಲ್ಲ. ಎಲ್ಲ ಸರದಾರ-ಜಹಗೀರದಾರರೂ, ವ್ಯಾಪಾರೋದ್ಯೋಗಸ್ತರೂ, ಪ್ರಜೆಗಳೂ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಕರ್ತವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ತತ್ಪರರಾಗಬೇಕು; ಅಂದರೆ ಪ್ರಸ್ತುತ ಕಾಳಗದ ಮೊದಲು ಹೇಗೆ ಇದ್ದಿತೋ ಹಾಗೆ ಅವರೆಲ್ಲರಿಗೂ ಅನುಕೂಲತೆಯನ್ನೊದಗಿಸಿ ಕೊಡುತ್ತೇನೆ” ಈ ಜಾಹೀರನಾಮೆಯು ಹೊರಟ ಬಳಿಕ ಬಾಜೀರಾಯನಿಗೆ ಎಲ್ಲಿಯೂ ಆಶ್ರಯ ಸಿಗದಾಯಿತು. ಸಿಂಹಗಡ-ರಾಯಗಡಗಳಲ್ಲಿ ಯುದ್ಧಗಳಾದವು; ಸಾಸವಡದಲ್ಲಿಯೂ ಉಭಯತರಲ್ಲಿ ಚಕಮಕೆಗಳಾದವು. ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಎಲ್ಲ ಸಣ್ಣ-ದೊಡ್ಡ ದುರ್ಗಗಳನ್ನು ಯುದ್ಧ ಮಾಡಿಯೇ ಕೈನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಯಿತು; ಆದರೆ ಬಾಜೀರಾಯನ ಸಲುವಾಗಿ ಇಲ್ಲವೆ ಪೇಶ್ವಾಯಿಯ ಸಲುವಾಗಿ ಯಾವ ಸರದಾರ ಜಹಗೀರದಾರನೂ ತನ್ನ ಸಹಾಯವನ್ನು ಆತನಿಗೆ ಒದಗಿಸಿಕೊಡಲಿಕ್ಕೆ ಪ್ರವೃತ್ತನಾಗಲಿಲ್ಲ.

ಸಾಸವಡದಿಂದ ಹೊರಟ ಬಾಜೀರಾಯನು ನೆಟ್ಟಿಗೆ ಮಾಹುಲಿಗೆ ಹೋದನು; ಹಾಗು ವಾಸೋಟಿಯಿಂದ ಅಂತಃಪುರದವರೊಡನೆ ಸಾತಾರೆಯ ಮಹಾರಾಜನನ್ನು ಕರೆತಂದು ತನ್ನ ದಂಡಿನಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಮಾಡಿ, ಅವರು ಮಾಹುಲಿಗೆ ಬರುವ ಹಾದಿ ಕೂಡ ನೋಡುವೆ ತಾನು ಮುಂದಕ್ಕೆ ಪಲಾಯನ ಹೇಳಿಸಿದನು! ಅವನು ಮಾಹುಲಿಯಿಂದ ಪಂಥರಪುರಕ್ಕೂ, ಅಲ್ಲಿಂದ ಜುನ್ನರಕ್ಕೂ, ಜುನ್ನರದಿಂದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣವಾಡಿಗೂ ಬಂದ ಮೇಲೆ ಅಲ್ಲಿ ಕೆಲ ದಿನ ತಳವೂರಿನಲ್ಲಿ ಕೈ ಆತನಿಗೆ ಅನುವು ದೊರೆಯಿತು. ಬ್ರಾಹ್ಮಣವಾಡಿಯಲ್ಲಿಯೇ ತ್ರ್ಯಂಬಕಜಿ ಥೇಂಗಲೆಯು ಬಾಜೀರಾಯನಿಗೆ ಡಾಣಡಂಗುರವಾಗಿ ಬಂದು ಕೂಡಿದನು. ತ್ರ್ಯಂಬಕಜಿಯ ಹಸ್ತಕರಾದ ರಾಮೋಸಿಗಳೆಂಬ ಧರವಡೆಖೋರರು ಸುತ್ತುಮುತ್ತಲಿನ ದರಿ-ಕಂದರಗಳೊಳಗಿನ ದಾರಿಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿ ಮಾಡಿಬಿಟ್ಟಿದ್ದರು. ಬಾಜೀರಾಯನು ಪಂಥರಪುರದಿಂದ ಹೊರಟ ಬಳಿಕ ಸಾತಾರೆಯ ಮಹಾರಾಜರು ಆತನಿಗೆ ಬಂದು ಕೂಡಿದರು. ಇಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಜನರಲ್ಲ ಸ್ಥಿತ್ಥನು ಸಂಗಮನೇರದ ಬಳಿಗೆ ಬಂದೇ ಬಿಟ್ಟಿದ್ದನು. ಬಾಜೀರಾಯನು ದಕ್ಷಿಣದ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿದನು. ಅದರಿಂದ ಬಾಜೀರಾಯನು ಪುಣೆಯ ಮೇಲೆ ಸಾಗಿಬರುವನೆಂದು ಆಗ ಹೂಲಿ ಎದ್ದಿತು. ಅದನ್ನು ಕೇಳುತ್ತಲೆ ಪುಣೆಯ ಕಡೆಗಿದ್ದ ಕರ್ನಾಟ ಬರನೆಂಬ ಇಂಗ್ಲಿಷ ಸರದಾರನು ಘೋಡನದಿಯಿಂದ ತಮ್ಮ ದಂಡು ತರಿಸಿದನು ಆತನ ದಂಡಿಗೂ ಮರಾಟರ ದಂಡಿಗೂ ಕೋರೇಗಾಂವ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಗಣಿ ಜನವರಿ ೧೮೧೮ಕ್ಕೆ ಬಹು ದೊಡ್ಡ ಕಾಳಗವಾಯಿತು. ಆ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಹಾನಿಯಾಯಿತು; ಅಲ್ಲದೆ ಅವರ ದಂಡಿನ ನಾಶವಾಗಿ ಅದು ಘೋಡನದಿಯ ಕಡೆಗೆ ಹಿಂದಿರುಗಬೇಕಾಯಿತು ಕೋರೇಗಾಂವದ ಕಾಳಗದಲ್ಲಿ ಬಾಪೂ ಗೋಖಲೆ ಹಾಗು ತ್ರ್ಯಂಬಕಜಿಯವರು ಹೆಚ್ಚು ಶಾಯ್ಫದಿಂದ ಕಾದಿದರು; ಆದರೆ ಮರಾಟರ ದಂಡಿಗೆ ಒದಕ್ಕೂ ಹೆಚ್ಚಿನದೇನೂ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಶಕ್ಯವಿರಲಿಲ್ಲ; ಯಾಕಂದರೆ ಜನರಲ್ಲ ಸ್ಥಿತ್ಥನು ಅವರ ಬೆನ್ನಮೇಲೆಯೇ ಇದ್ದನು.

ಆಗ ಬಾಜೀರಾಯನು ಭೀಮಾನದಿಯ ಆಚೆಗೆ ೨ ಮೈಲು ದೂರದಲ್ಲಿದ್ದ ದಿನ್ನೆಯ ಮೇಲೆ ನಿಂತು ಆ ಕಾಳಗವನ್ನು ನೋಡುತ್ತಿದ್ದನು. ಸಾತಾರೆಯ ರಾಜರು ಆತನ ಸಂಗಡವೇ ಇದ್ದರು. ಆಗ ಅವರು ತಮ್ಮ ಮಾನ ಮರ್ಯಾದೆಗಳಿಗೆಲ್ಲ ವಿರಾಮ ಕೊಟ್ಟು, ಬಾಜೀರಾಯನೊಡನೆ ಬಿಸಿಲಹಣ್ಣುಗಳನ್ನು ತಿನ್ನುತ್ತ ತಿರುಗಬೇಕಾಗಿತ್ತು. ಅವರು ಆಗ ತಮ್ಮ ವಂಶಸಂರಕ್ಷಣಾತತ್ವದ ಅಬ್ಬಾಗಿಯನ್ನು (ಭಕ್ತಪತಿಯ ಭಕ್ತ ವನ್ನು) ಕೂಡ ತಮ್ಮ ಮೇಲೆ ಹಿಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಂತಿರಲಿಲ್ಲ; ಯಾಕಂದರೆ ಇಂಗ್ಲಿಷ್ ಗೋಲಂದಾಜನು ಆ ಭಕ್ತದ ಮೇಲೆ ಗುರಿಯಿಟ್ಟು ತಮ್ಮ ಕೋಪಿನ ಗುಂಡನ್ನು ಹಾರಿಸುವ ಸಂಭವವಿದೆಯೆಂದು ಅವರಿಗೆ ಅನಿಸುತ್ತಿತ್ತು.

ಕೋರೆಗಾಂವದಿಂದ ಹೊರಟ ಬಾಜೀರಾಯನು ಸಾಲಪಾದ ಘಟ್ಟವನ್ನು ಹತ್ತಿ ಕರ್ನಾಟಕವನ್ನು ಸೇರಿ ನೆಟ್ಟಿಗೆ ಘಟಪ್ರಭಾ ನದಿಯ ತೀರಕ್ಕೆ ಬಂದನು; ಆದರೆ ಮದ್ರಾಸದ ಕಡೆಯಿಂದ ಜನರಲ್ಲ ಮನ್ರೋ ಎಂಬವನು ತನ್ನ ಕಡೆಗೆ ಬರುತ್ತಿರುವ ನೆಂಬದು ಆತನಿಗೆ ತಿಳಿಯಲು, ಕೂಡಲೆ ಅವನು ತನ್ನ ಮೊಗವನ್ನು ತಿರುವಿ, ಕೃಷ್ಣಾ ನದಿಯನ್ನು ದಾಟಿ, ಸಾಲ್ವಾದ ಘಟ್ಟದಿಂದ ಸೊಲ್ಲಾಪುರದ ಕಡೆಗೆ ಸಾಂದನು. ಇತ್ತ ಜನರಲ್ಲ ಸ್ಥಿತ್ಥನು ತಾ|| ೧೦೨-೧೮೧೮ಕ್ಕೆ ಸಾತಾರೆಯ ಕೋಟೆಯನ್ನು ಹಸ್ತಗತ ಮಾಡಿಕೊಂಡನು. ಆ ಮರ್ಗದ ಮೇಲೆ ಮೊದಲು ಇಂಗ್ಲಿಷರ, ನಂತರ ಮಹಾರಾಜರ ನಿಶಾನೆಗಳು ಏರಿಸಲ್ಪಟ್ಟವು. ಯಾಕಂದರೆ, ಸಾತಾರೆಯ ಭಕ್ತಪತಿ ಮಹಾರಾಜರು ಕೆಲ ದಿನಗಳಿಂದ ಪೇಶ್ವೆಯೊಡನೆ ನಡೆದಿದ್ದರೂ, ಅವರು ಇಂಗ್ಲಿಷರ ವೈರಿಗಳೆಂದು ಇನ್ನೂ ಗಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರಲಿಲ್ಲ. ಈ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಬಾಜೀರಾಯನ ಸಂಬಂಧದ ಎಲ್ಲ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ನಿಮ್ಮ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಸರಿಮೋದಂತೆ ಮಾಡಬಹುದೆಂಬ ಸರ್ವಾಧಿಕಾರವು ಕಲಕತ್ತೆಯ ವರಿಸ್ತ ಸರಕಾರದವರಿಂದ ಎಲ್ಲಿನಿಷ್ಟವನ್ನ ಸಾಹೇಬನಿಗೆ ದೊರೆಯಲು, ಆಗ ಆತನು ಮತ್ತೊಂದು ಜಾಹೀರನಾಮೆಯನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸಿ, ಸರ್ವ ಜನರಿಗೂ ತಿಳಿಸಿದುದೇನಂದರೆ:—“ಬಾಜೀರಾಯನನ್ನು ಇನ್ನು ನಾವು ಪೇಶ್ವೆ ಪಟ್ಟಕ್ಕೆ ಕೂಡಿಸುವದಿಲ್ಲ. ಆತನ ರಾಜ್ಯವನ್ನೆಲ್ಲ ಖಾಲಿಸಾಕಿ ಮಾಡ (ಇಂಗ್ಲಿಷರ ವಶಪಡಿಸ) ಲಾಗುವದು; ಸಾತಾರೆಯ ಮಹಾರಾಜರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಚಿಕ್ಕ ರಾಜ್ಯವು ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟು, ಅವರ ಮಾನ-ಮರ್ಯಾದೆಗಳು ಕಾಯಮವಾಗಿರಿಸಲಾಗುವವು.”

ಬಾಜೀರಾಯನು ಸೊಲ್ಲಾಪುರದಿಂದ ಪಂಥರಪುರಕ್ಕೆ ನಡೆದಿರಲು, ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಅಷ್ಟೆಯ ಮುಕ್ತಾಪಿನಲ್ಲಿ ಜನರಲ್ ಸ್ಥಿತ್ಥನು ಆಕಸ್ಮಿಕವಾಗಿ ಪೇಶ್ವೆಯನ್ನು ಮುತ್ತಿದನು. ಆದದ್ದಾಗಲೆಂಬ ನಿಶ್ಚಯದಿಂದ ಬಾಪೂ ಗೋಖಲೆಯು ಅಲ್ಲಿ ಆತನಿಗೆ ಎದುರಾದನು. ಉಭಯತರಲ್ಲೂ ತಾ||೨೦-೨-೧೮೧೮ಕ್ಕೆ ಬಹು ದೊಡ್ಡ ಕಾಳಗವಾಯಿತು. ಆ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಬಾಪೂ ಗೋಖಲೆಯು ತನ್ನ ಅತುಲ ಪರಾಕ್ರಮದ ಕಳಸವನ್ನು ಹಚ್ಚಿ ಧಾರಾತೀರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪತನ ಹೊಂದಿದನು! ಗೋವಿಂದರಾವ ಘೋರ್ಪಡೆ ಮುಂತಾದ ಸರದಾರರೂ ಆ ಕಾಳಗದಲ್ಲಿ ಮಡಿದರು. ಪೇಶ್ವೆ ಮತ್ತು ಸಾತಾರೆಯ

ಮಹಾರಾಜರು ಈ ಜೋಡಿಯು ಅಷ್ಟೆಯಿಂದಲೇ ವಿಂಗಡಿತವಾಯಿತು ಸಾತಾರೆಯು ಮುತ್ಸದ್ವಿಗಳಿಗೆ ಬಾಜೀರಾಯನ ನಡವಳಿಕೆಯು ಸಮೃದ್ಧವಿರಲಿಲ್ಲ. ಯುದ್ಧ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವ ಮೊದಲು ೨-೩ ವರ್ಷಗಳಿಂದ ಇಂಗ್ಲಿಷರೊಡನೆ ಅವರ ಗುಪ್ತ ಆಲೋಚನೆಗಳು ನಡೆದೇ ಇದ್ದವು. ಅಷ್ಟೆಯ ಕಾಳಗದ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಅವರ ಆ ಆಲೋಚನೆಗಳು ಫಲದ್ರೂಪಗೊಂಡವು. ಸಾತಾರೆಯ ಮಹಾರಾಜರು ಅವರಿಗೆ ಬಾಜೀರಾಯನ ಬೆನ್ನು ಹತ್ತಿ ಓಡಿ ಓಡಿ ಬೇಸತ್ತಿದ್ದರು; ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಹಾಗೂ ಸಾತಾರೆಯ ಮುತ್ಸದ್ವಿಗಳ ಅಂಜೋಣವು ಆಗ ಅವರಿಗೆ ಸಮೃದ್ಧವಾಯಿತು. ಅದರಿಂದ ಅಷ್ಟೆಯ ಕಾಳಗದಲ್ಲಿ ಅವನು ಅವನ ಕೂಡಲೆ, ಅವರು ತಮ್ಮ ತಾಯಿ ಮತ್ತು ತಮ್ಮ ನೊಡನೆ ಅಲ್ಲಿಯೇ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಸ್ವಾಧೀನವಾದರು. ಸ್ವಿತ್ಜರ್ಲೆಂಡ್‌ನ ಅನುಮತಿಯನ್ನು ಎಲ್ಲಿನಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಸ್ವಾಧೀನಪಡಿಸಿ, ತಾನು ಮತ್ತೆ ಬಾಜೀರಾಯನನ್ನು ಬೆನ್ನಟ್ಟಿ ನಡೆದನು. ಅಷ್ಟೆಯ ಕಾಳಗದಲ್ಲಿ ಬಾಜೀರಾಯನಿಗೆ ಬಹಳ ಹಾನಿಯಾಯಿತು. ಅದರಿಂದ ಅವನು ಇನ್ನು ಪಲ್ಲಕ್ಕಿ-ಮೇಣಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವುದು ಅಶಕ್ಯವಾಗಲು, ಕುದುರೆಯನ್ನೇರಿಯೇ ಓಡತೊಡಗಿದನು! ಅಷ್ಟೆಯ ಕಾಳಗದ ಭವಿಷ್ಯವು ತಿಳಿಯುವ ಮೊದಲೇ ಬಾಜೀರಾಯನು ಬಾಪು ಗೋಖಲೆ ಮುಂತಾದವರನ್ನು ಅಲ್ಲಿ ಬಿಟ್ಟು ಓಡತೊಡಗಿದವನು, ಗೋದಾತೀರದ ಕೋಪರಗಾವಿಗೆ ಮುಟ್ಟಿದ ಮೇಲೆಯೇ ತುಸು ತಡೆದನು. ಹೋಳಕರನ ಕಡೆಯ ರಾಮದೀನನೆಂಬ ಹೆಸರಿನ ಸರದಾರನೊಬ್ಬನು ಪೇಶ್ವೆಯ ನೆರವಿಗೆ ಹೊರಟಿರುವನೆಂಬ ಸುದ್ದಿಯು ಕಡೆಗೆ ನಿಜವಾಗಿ, ಅವನು ಆ ಕೋಪರಗಾವದಲ್ಲಿ ಬಾಜೀರಾಯನಿಗೆ ಬಂದು ಕೂಡಿದನು. ಇನ್ನು ಮುಂದೆ ಬಾಜೀರಾಯನೊಡನೆ ಹೋಗಬಾರದೆಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿ, ಪಟವರ್ಧನಾದಿ ಸರದಾರರು ಅಲ್ಲಿಂದಲೇ ಹಿಂದಿರುಗಿದರು; ಮತ್ತು ಬಾಜೀರಾಯನಾದರೂ ಕೆಲವು ದಕ್ಷಿಣ ಹಾಗೂ ಕೆಲವು ಪರದೇಶೀ (ಉತ್ತರ ಹಿಂದುಸ್ತಾನದ) ಸೈನಿಕರೊಡನೆ ಉತ್ತರ ಹಿಂದುಸ್ತಾನದ ದಾರಿ ಹಿಡಿದನು ನಾಗಪುರದ ಭೋಸಲೆಯು ತನಗೆ ನೆರವಾಗಬಹುದೆಂದು ಅವನಿಗೆ ಮೊದಮೊದಲು ಅನಿಸುತ್ತಿತ್ತು; ಆದರೆ ದಿಸೆಂಬರ ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಅಸ್ಪಾಸಾಹೇಬ ಭೋಸಲೆಯ ಪರಾಜಯವಾಗಲು, ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಆತನ ಸಿತಾಬರ್ಡಿಯ ದುರ್ಗವನ್ನು ಕೈಪಿಡಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿದ್ದರು. ಅದರಿಂದ ಬಾಜೀರಾಯನು ಇನ್ನು ನಾಗಪುರದ ಕಡೆಗೆ ಹೋಗುವುದರಿಂದ ಪ್ರಯೋಜನವೇನೂ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಆದರೂ ಗಣಪತರಾವ ಭೋಸಲೆಯ ಸಹಾಯದಿಂದ ಚಾಂದಾ (ಚಂದ್ರಪುರ) ದ ಕಡೆಗೆ ಹೋಗುವ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಅವನು ವರ್ಧಾ ತೀರದವರೆಗೆ ಹೋಗಿದ್ದನು; ಆದರೆ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಸೈನ್ಯವು ಅಲ್ಲಿಯೂ ಅವನಿಗೆ ಎದುರಾಗಲು, ಅವನು ವರ್ಧಾನದಿಯ ಪಶ್ಚಿಮಕ್ಕಿರುವ ಪಾಂಥರಕವಡೆಗೂ ಮತ್ತು ಅಲ್ಲಿಂದ ಶೇವಣಿಗೂ ಹೋದನು. ಆತನ ತಮ್ಮನಾದ ಚಿಮಾಜಿ ಅಸ್ಪಾ, ನಿಪ್ಪಾಣಿಯ ದೇಸಾಯಿ, ನಾರೋಪಂತ ಆಸೆ ಮುಂತಾದ ಸರದಾರರು ಅಲ್ಲಿಂದಲೇ ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ ಹಿಂದಿರುಗಿದರು; ಹಾಗೂ ಬೇಗನೆ ಜನರಲ್ಲ ಸ್ವಿತ್ಜರ್ಲೆಂಡ್‌ನ ಸ್ವಾಧೀನವಾದರು. ಶೇವಣಿಯಿಂದ

ಬಾಜೀರಾಯನು ಉತ್ತರಕ್ಕೆ ತಿರುಗಿ, ಖನೇ ಮೇಗೆ ತಾಪೀನದಿಯನ್ನು ದಾಟಿದನು. ಅಲ್ಲಿಂದ ಮುಂದೆ ನರ್ಮದೆಯನ್ನು ದಾಟಿ, ಸಿಂದೆಯ ಸಾಡನ್ನು ಸೇರಿ, ಸಿಂದೆಯ ಸಹಾಯವನ್ನು ಹೊಂದುವ ಬೇತು ಬಾಜೀರಾಯನದಾಗಿತ್ತು; ಆದರೆ ಅತ್ತ ಕಡೆಯಿಂದ ಜನರಲ್ಲ ಮಲಕಮ್ಮನ ದಂಡು ಬರುತ್ತಿರುವದೆಂಬುದು ಆತನಿಗೆ ತಿಳಿಯಲು, ಅವನು ಒಮ್ಮೆಲೆ ಹತಾಶನಾದನು.

ಬಾಜೀರಾಯನು ಅಲ್ಲಿಂದ ಮುಂದೆ ಯಾವ ಕಡೆಗೆ ಹೋಗುವದೂ ನಿರ್ಧಾಸ್ತವಿಲ್ಲೆಂದು ತಿಳಿದು, ಅಸೀರಗಡದ ಬಳಿಯಲ್ಲಿಯ 'ಫೋಲಕೋಟಿ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ತಳವೂರಿನಿಂತನು. ಅಲ್ಲಿಂದ ತಾ|| ೧೬ನೇ ಮೇಗೆ ಆತನು ತನ್ನ ವಕೀಲನನ್ನು ಮಹೂ ಛಾವಣಿಯೊಳಗಿನ ಜನರಲ್ಲ ಮಲಕಮ್ಮನ ಕಡೆಗೆ ರಾಜಿಯ ಮಾತಿಗಾಗಿ ಕಳಿಸಿಕೊಟ್ಟನು. ಆಗ ಬಾಜೀರಾಯನು ತೀರ ಹಣ್ಣಾಗಿದ್ದನು. ಆತನ ಬಹುತರ ಆಶ್ರಿತ ಜನರಲ್ಲ ಅವನನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿ ಹೋಗಿದ್ದರು. ಮಿಕ್ಕ ಯಾರೊಬ್ಬರಿಂದಲೂ ಆತನಿಗೆ ಯಾವ ಬಗೆಯ ನೆರವೂ ಸಿಗುವ ಆಶೆಯು ಉಳಿದಿರಲಿಲ್ಲ. ಆತನ ಸೈನ್ಯದಲ್ಲಿ ಅರಬರು, ಪುರಭಯ್ಯಾಗಳು ಇವರಂತಹ ಕೇವಲ ಅಡಮುಟ್ಟಿ ಶಿಸಾಯಿಗಳಷ್ಟೇ ಬಾಕಿಯುಳಿದಿದ್ದರು. ದಂಡಾಳುಗಳ ಸಂಬಳವು ಬಹು ದಿನಗಳಿಂದ ತಲುಪಿರಲಿಲ್ಲ. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಅವರು ದಂಡಿನಲ್ಲಿ ಬಂಡನ್ನೆಬ್ಬಿಸುವ ಬೇತು ನಡೆಸಿದ್ದರು. ಕಡೆಕಡೆಗಂತೂ ಆ ದಂಡಾಳುಗಳು ಬಾಜೀರಾಯನನ್ನು ತಮ್ಮ ಸೆರೆಯಲ್ಲಿರಿಸಿದಂತೆಯೇ ಇಟ್ಟಿದ್ದರು. ಆದ್ದರಿಂದ ಬಾಜೀರಾಯನು ಇನ್ನು ಮೇಲೆ ತಾನು ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ಶರಣಾಗತನಾಗದ ಹೊರತು ಗತೃಂತರವಿಲ್ಲೆಂದು ತಿಳಿದನು. ಜನರಲ್ಲ ಮಲಕಮ್ಮನು ತನ್ನ ಸ್ವಂತದ ಜಬಾಬುದಾರಿಯಿಂದ ಬಾಜೀರಾಯನಿಗೆ ವರ್ಷಕ್ಕೆ ೮ ಲಕ್ಷ ಆದಾಯವಾಗುವ ಜಹಗೀರು ಕೊಡಲಿಕ್ಕಾಗಿ ಹಾಗು ಆತನ ವತಿಯ ಸರದಾರರಿಗೆ ತಮ್ಮಿಂದ ಯಾವ ತರದ ಉಪಟಳವಾಗದಂತೆ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳಲಿಕ್ಕಾಗಿ ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡನು. ಅದಕ್ಕೆ ಸಮ್ಮತಿಸಿ ಬಾಜೀರಾಯನು ಅವನ ಛಾವಣಿಗೆ ಹೋಗಿ ಸೇರಿಕೊಂಡನು. ಈ ಶರ್ತುಗಳು ಬಹಳೇ ಉದಾರವಾದವುಗಳೆಂದು ಲಾರ್ಡ್ ಹೆಸ್ಟಿಂಗ್ಸ್‌ನಿಗೆ ಮೊದಮೊದಲು ಅನಿಸಿತು; ಆದರೆ ಕಡೆಗೆ ಅವನು ಅವುಗಳನ್ನು ಮಂಜೂರ ಮಾಡಿದನು. “ನಾನು ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ ಎಂದೂ ತಿರುಗಿ ಹೋಗಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ. ಹಾಗು ನಾನು ಸ್ವತಃ ಇಲ್ಲವೆ ನನ್ನ ವಂಶಜರಾರೂ ಪೇಶ್ವಾಯಿ ಪಟ್ಟಕ್ಕೆ ಇಲ್ಲವೆ ನಾಡಿಗೆ ಎಂದೂ ಹಕ್ಕು-ಬಾಧ್ಯತೆಗಳನ್ನು ಹೇಳಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ.” ಎಂದು ಬಾಜೀರಾಯನು ಕರಾರಬದ್ಧನಾಗಿದ್ದನು. ಆದ್ದರಿಂದ ಅವನಿಗೆ ಗಂಗಾ ತೀರದಲ್ಲಿ ವಾಸವಾಗಿರಲಿಕ್ಕೆ ಪರವಾನಿಗೆಯು ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟಿತು; ಮತ್ತು ಪೂರ್ಣ ವಿಚಾರಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಕಾನಪುರದ ಬಳಿಯ ಬಿರೂರ ಉರ್ಫ ಬ್ರಹಾವರ್ತವೆಂಬ ಕ್ಷೇತ್ರವನ್ನು ಬಾಜೀರಾಯನು ತನ್ನ ವಾಸಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯನೆಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸಿಕೊಂಡದ್ದರಿಂದ, ಅವನನ್ನು ಅಲ್ಲಿಗೇ ಕಳಿಸಿಕೊಡಲಾಯಿತು.

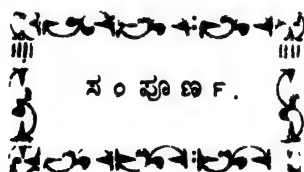
ಬ್ರಹ್ಮಾವರ್ತದಲ್ಲಿ ಬಾಜೀರಾಯನಿಗೆ ಎಂಟು ಲಕ್ಷದ ನಕ್ಷತ್ರೇಮಣೂಕೆ
ವಿದ್ದು, ಅಲ್ಲಿಯೊಂದು ಚಿಕ್ಕ ಪ್ರದೇಶವು ಅವನ ವಿಸ್ತೃತವಾದ ರಾಜ್ಯದ ಬದಲು
ಆತನಿಗೆ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟಿತ್ತು. ಆತನ ಆ ರಾಜ್ಯವು ಸರಾಸರಿ ಆರು ಚೌರಸ ಮೈಲಿನ
ದಿತ್ತು! ಆತನ ಬಳಿಯಲ್ಲೊಬ್ಬ ಸ್ವತಂತ್ರ ರೆಸಿಡೆಂಟನು ಇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದನು. ಬಾಜೀ
ರಾಯನ ಆ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ೧೦-೧೫ ಸಾವಿರ ಜನರು ಮಾತ್ರ ವಾಸಿಸುತ್ತಿದ್ದರು.
ಅವರೇ ಆತನ ಪ್ರಜೆಗಳು! ಬಾಜೀರಾಯನಿಗೆ ಮರಾಠೀ ಪದವಿಯು “ಮಹಾರಾಜ್”
ಅಥವಾ “ಶ್ರೀಮಂತ” ಎಂಬದಿದ್ದು, ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಆತನನ್ನು “ಹೆಜ ಹಾಯನಿಸ್”
ಎಂಬ ಅಭಿಧಾನದಿಂದ ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಬ್ರಹ್ಮಾವರ್ತದಲ್ಲಿ ಬಾಜೀರಾಯ
ನಿಗೂ ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೂ ಸ್ನೇಹಸಂಬಂಧವಿದ್ದಿತು.

ಒಂದಾನೊಂದು ಪ್ರಸಂಗದಲ್ಲಿ ಬಾಜೀರಾಯನು ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ೬ ಲಕ್ಷದ ದೇಣಿಗೆ
ಯನ್ನೂ, ಮತ್ತೊಮ್ಮೆ ಒಂದು ಸಾವಿರ ಸ್ವಾರರನ್ನೂ ಕಾಲಾಳುಗಳನ್ನೂ ಇಂಗ್ಲಿಷರ
ಸಹಾಯಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದನು. ಬಾಜೀರಾಯನಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಾವರ್ತದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಧರ್ಮ
ಕೃತ್ಯಗಳನ್ನು ಮನಸೋಕ್ತವಾಗಿ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದಷ್ಟು ಅವಕಾಶವು ಲಭಿಸಿತು.
ಅದರಂತೆ ಪುಣೆಯ ವಾಡೆಯೋಗಿನ ಆತನ ಉಳಿದ ಹುಚ್ಚುಚ್ಚಾರಗಳೂ ಅಲ್ಲಿ ನಡೆ
ಯುತ್ತಿದ್ದವು. ಬ್ರಹ್ಮಾವರ್ತಕ್ಕೆ ತಲುಪಿದ ಬಳಿಕ ಬಾಜೀರಾಯನು ಮತ್ತೆ ಐದು
ವಿನಾಹಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡನು. ಅಲ್ಲಿ ಆತನಿಗೆ ಇಬ್ಬರು ಹುಡುಗೆಯರು ಹುಟ್ಟಿ
ದರು. ಅವರಲ್ಲೊಬ್ಬಳು ೧೯೧೭ರಲ್ಲಿ ತೀರಿಕೊಂಡಳು. ಅವಳ ಹೆಸರು ಬಯಾ
ಬಾಯಿಸಾಹೇಬ ಅಪಟೆ. ಅವಳು ಬಾಜೀರಾಯನ ೭೨ ವರ್ಷಕ್ಕೆ, ಅಂದರೆ ಸರಾಸರಿ
ಕ್ರಿ. ಶ. ೧೮೪೭ರಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದಳು. ಬಾಜೀರಾಯನು ೧೮೫೧ರಲ್ಲಿ ಮಡಿದನು.
ಆಗ ಆತನಿಗೆ ೭೬ ವಯಸ್ಸಿದ್ದಿತು. ಬಾಜೀರಾಯನು ಹೇಗೆ ಹಲವು ಲಗ್ನಗಳನ್ನು
ಮಾಡಿಕೊಂಡಿದ್ದನೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಆತನು ಎಷ್ಟೋ ಜನ ದತ್ತಪುತ್ರರನ್ನೂ ತಕ್ಕೊಂ
ಡಿದ್ದನು! ಆತನ ಹಿರಿಯ ದತ್ತಕ ಪುತ್ರನಾದ ಧೊಂಡೋಪಂತ ಉರ್ಫ ನಾನಾಸಾಹೇಬ
ಎಂಬವನು ಇಂಗ್ಲಿಷರೊಡನೆ ಒಳ್ಳೆ ಸ್ನೇಹಭಾವವಿಂದ ನಡೆಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದನು. ಬಾಜೀ
ರಾಯನ ಮರಣದ ನಂತರ ಆತನ ಎಂಟು ಲಕ್ಷಗಳ ಜಹಗೀರನ್ನು ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಖಾಲಿ
ಸಾತ್ ಮಾಡಿದರು, ಹಾಗೂ ನಾನಾಸಾಹೇಬನಿಗೆ ಜೀವನಾಂಶ ಮಾತ್ರ ಕೊಡಹತ್ತಿ
ದ್ದರು. ಆದರೂ ೧೮೫೭ರ ವರೆಗೆ ನಾನಾಸಾಹೇಬನು ಇಂಗ್ಲಿಷರೊಡನೆ ನಡೆಯುವ
ತನ್ನ ಧೋರಣವನ್ನು ವಿಶೇಷ ಹೆಚ್ಚು ಕಡಿಮೆ ಮಾಡಲಿಲ್ಲ.

ಕಾನಪುರವು ಬ್ರಹ್ಮಾವರ್ತದ ಬಳಿಯಲ್ಲಿದ್ದದರಿಂದ, ನಾನಾಸಾಹೇಬನು ಕಾನ
ಪುರದಲ್ಲಿಯೇ ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುತ್ತಿದ್ದನು. ಅಲ್ಲಿಯ ಮುಲಕೇ ಹಾಗೂ ಮಿಲಿಟರಿ ಖಾತೆಯ
ಇಂಗ್ಲಿಷ ಜನರೊಡನೆ ಆತನ ಸ್ನೇಹವು ಘನವಾಗಿ, ಆತನು ಅವರಿಗೆ ಆಗಾಗ್ಗೆ ಭಿಟ್ಟಿ
ಯನ್ನೂ ಮೇಜವಾನಿ (ಚೀತನ)ಗಳನ್ನೂ ಕೊಟ್ಟು, ಅವರ ವಿನೋದಕ್ಕಾಗಿ ನಾಚು
ರಂಗು ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಸುತ್ತಿದ್ದನು. ೧೮೫೭ರಲ್ಲಿ ಕೂಡ ಆತನ ತಮ್ಮ

ಹಾಗೂ ತಮ್ಮನ ಮಗ ಇವರ ಭಿಡೆ-ಮುರವತ್ತಿಗಾಗಿ ಇಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ, “ನೀವು ನಮ್ಮ ಮುಂದಾಳಾಗಿರಿ; ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ನಾವು ನಿಮ್ಮನ್ನು ಕೊಳೆಗೆಯ್ಯುತ್ತೇನೆ” ಎಂದು ಬಂಡುಗಾರರು ಆತನಿಗೆ ಧಮಕಿಯ ಕೊಟ್ಟ ಮೂಲಕವೇ ಆತನು ಸ್ವಂತದ ಮನಸ್ಸಿನ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಆ ಬಂಡಿನಲ್ಲಿ ಭಾಗ ತಕ್ಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಯಿತು. ಬಂಡುಗಾರರು ಅವನನ್ನು ೧೮:೩೨ ಆ ಪ್ರಚಂಡ ಬಂಡಿನಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿಕೊಂಡು, ಆತನ ಹೆಸರಿನ ಮೇಲೆ ಕಾನ ಪುರದಲ್ಲಿಯ “ಕತ್ತಲ್” ಮೊವಲಾದ ಅನೇಕ ಅನನ್ವಿತ ಕೃತ್ಯಗಳನ್ನು ಆತನ ಹುಕುಮಿನ ವಿರುದ್ಧ ನಡೆಸಿದರು. ಬ್ರಹ್ಮಾವರ್ತದ ಲೋಕಮತದಿಂದ ಆಲೋಚಿಸಿದರೆ, ಶೌರ್ಯ ಇಲ್ಲವೆ ಸಾಹಸದ ಆರೋಪಗಳು ನಾನಾಸಾಹೇಬನ ಮೇಲೆ ವಸ್ತುಸ್ಥಿತಿಯ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಹೊರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದವೆಂದು ತಿಳಿದು ಬರುತ್ತದೆ. ಕಡೆಗೆ ನಾನಾಸಾಹೇಬನ ಅಂತವು ಹೇಗಾಯಿತೆಂಬದು ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿ ಯಾರಿಗೂ ಹೇಳಲಿಕ್ಕೆ ಬರುವಂತಿಲ್ಲ!

ಪುಣೆಯ ಪೇಶ್ವಾಯಿಯು ನಾಮಶೇಷಗೊಂಡರೂ, ಹಿಂದುಸ್ತಾನದಲ್ಲಿ ಮರಾಟರ ಸಣ್ಣಪುಟ್ಟ ರಾಜ್ಯಗಳು ವಿಪುಲವಾಗಿದ್ದವು. ಅವರೆಲ್ಲರೂ ಸಮ್ಮಿಲಿತರಾಗಿ ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿದ್ದರೆ, ಹಿಂದುಸ್ತಾನದೊಳಗಿನ ಮರಾಟರ ರಾಜ್ಯವು ಇಷ್ಟು ಬೇಗನೆ ನಾಶವಾಗುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ; ಆದರೆ “ವಿನಾಶಕಾಲೇ ವಿಪರೀತ ಬುದ್ಧಿ:” ಎಂಬಂತೆ, ಆಗ ನಮ್ಮಲ್ಲಿಯ ರಾಷ್ಟ್ರೀಯತ್ವವು ಹ್ರಾಸಗೊಂಡಿತ್ತು. ಆ ಮೂಲಕ ಆಗ ಯಾರಿಗೂ ಆತರದ ಸದ್ಭಾವನೆಯು ಉಂಟಾಗಲಿಲ್ಲ. ಎಲ್ಲರೂ “ಸವತಿ ರಂಡೆಯಾಗಲಿ” ಎಂಬ ಅಭದ್ರವಿಧಾನವನ್ನೇ ಕೈಕೊಂಡು, ಸ್ವಾರ್ಥ ಸಾಧಿಸಲಿಕ್ಕೆ ತತ್ಪರರಾದರು! ಇಲ್ಲಿಯವರ ಕಟ್ಟು ಒಡೆದಿದೆಯೆಂಬದರ ಗುಟ್ಟನ್ನು ತಿಳಿದ ಧೂರ್ತ ಇಂಗ್ಲಿಷರು, ಆ ಸುಸಂಧಿಯನ್ನು ವ್ಯರ್ಥ ಕಳಕೊಳ್ಳುವರೇ? ಅವರು ನಾನಾ ಬಗೆಯ ಕೌಶಲ್ಯದಿಂದ ಹಿಂದುಸ್ತಾನವನ್ನೆಲ್ಲ ಆಕ್ರಮಿಸಿ, ಇಲ್ಲಿಯ ಸಾರ್ವಭೌಮ ರಾಜರಾಗಿ ಕುಳಿತರು!

ಇದನ್ನು ಭಿ. ಪ. ಕಾಳೆ ಇವರು, ಅನಂದವನ-ಅಗಡಿಯೊಳಗಿನ ತಮ್ಮ ಶ್ರೀ ಶೇಷಾಚಲ ಪ್ರಿಂಟಿಂಗ್ ಪ್ರೆಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಛಾಪಿಸಿದರು.

ಮರಾಟರೂ ಇಂಗ್ಲಿಷರೂ

(ಸಾಧಾರಣ-ವಿಶಿಷ್ಟಾಸಿಕ ಪುಸ್ತಕ)

೩ನೆಯ ಭಾಗ

— — — — —

ಅನುವಾದಕ:

ಬಿ. ಪ. ಕಾಳೆ.

— — — — —

ಪ್ರಕಾಶಕ:

ಯ. ಗು. ಕುಲಕರ್ಣಿ

ಸಂಪಾದಕ ಸ. ಚ.

ಅನಂದವನ-ಅಗಡಿ

—

೧೯೪೧

❀❀ ಮುನ್ನುಡಿ ❀❀

ನೂರು-ನೂರಾಳಪ್ಪತ್ತು ವರ್ಷಗಳ ಹಿಂದೆ ಪುಣೆಯೊಳಗಿನ ಮರಾಟಾ ಶಾಹಿಯು ನಾಶಗೊಂಡಿತು. ಮರಾಟಾಶಾಹಿಯ ನಿಜವಾದ ಅಂತವು ಯಾವ ದಿನಸ ವಾಯಿತೆಂಬ ಬಗ್ಗೆ ಮತಭೇದವಿದೆ. ಕೆಲವರು ತಾ|| ೧೨ನೇ ಫೆಬ್ರವರಿ ೧೭೯೪ಕ್ಕೆ, ಕೆಲವರು ತಾ|| ೧೩-೩-೧೮೦೦ಕ್ಕೆ, ಕೆಲವರು ತಾ|| ೩೧-೧೨-೧೮೦೨ಕ್ಕೆ, ಕೆಲವರು ತಾ|| ೨೨-೯-೧೮೦೩ಕ್ಕೆ, ಕೆಲವರು ತಾ|| ೧೭-೧೧-೧೮೧೭ಕ್ಕೆ, ಕೆಲವರು ಬಾಜೀ ರಾಯನು ಜನರಲ್ಲ ಮೂಲಕವನ್ನು ಸ್ವಾಧೀನವಾದ ತಾ|| ೩-೬-೧೮೧೮ಕ್ಕೆ ಬೇರೆ ಕೆಲವರು ಮರಾಟರ ಮೂಲ ಪಟ್ಟವಾದ ಸಾಶಾರಿಯು ಖಾಲಿಸಾತ್ ಆದ ದಿನ ಅಂದರೆ ತಾ|| ೧೬-೫-೧೮೪೯ಕ್ಕೆ ಮರಾಟಾಶಾಹಿಯು ಅಂತವೆಂದು ಗಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಆ ದಿನವು ಯಾವದೇ ಇದ್ದರೂ ಮರಾಟರಿಗೂ ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೂ ಎಂದಿನಿಂದ ಸಂಬಂಧವುಂಟಾಯಿತೋ, ಅಂದಿನಿಂದ ಮರಾಟಾಶಾಹಿಯು ಅಂತದ ವರೆಗಿನ ಅವರಿವರ ಸಂಬಂಧದ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತ ಇತಿಹಾಸವು ಈ ಚಿಕ್ಕ ಪುಸ್ತಕದಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಈ ಪುಸ್ತಕ ವಾಚನದಿಂದ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ತಿಳಿದುಬರುವದೇನೆಂದರೆ, ಮರಾಟರಿಗೂ ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೂ ಅರ್ಥಾತ್ ಹಿಂದುಸ್ತಾನದ ನಿವಾಸಿಗಳಿಗೂ ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೂ ಸಂಬಂಧವುಂಟಾದಾಗ ಏಶ್ವರ್ಯ-ವೈಭವ-ಶೌರ್ಯ-ಸಾಹಸ-ಶಿಸ್ತು-ಧೋರಣ-ಬುದ್ಧಿಮತ್ತೆ ಮುಂತಾದ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ರಾಷ್ಟ್ರೀಯತ್ವದ ಹಾಗೂ ರಾಷ್ಟ್ರಪೋಷಕ ಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ಮರಾಟರು ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗಿಂತ ಕಡಿಮೆ ಯೋಗ್ಯತೆಯವರಾಗಿದ್ದಿಲ್ಲ; ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಬಾಬಿನಲ್ಲಿ ಇವರನ್ನು ನುಂಗಿ ನೀರು ಕುಡಿಯುವ ಹಾಗಿದ್ದರು. ಪೇಶ್ವೇ ಮಾಧವ ರಾಯನ ಕಾಲದ ವರೆಗೂ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಹೇಗೆಯೇ ಇರಲಿಲ್ಲದೇಕೆ, ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಬಾಬಿನಲ್ಲೂ ಮರಾಟರಿಗೆ ತಲೆಬಾಗಿಯೇ ನಡೆಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು; ಆದರೆ ಬರಬರುತ್ತ ನಮ್ಮವರ ಅಂತರಂಗ-ಬಹಿರಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಕೊಂಚವೂ ಸುಧಾರಣೆಯಾಗಲಿಲ್ಲ. ಇವರು ದಿನದಿನಕ್ಕೆ ವ್ಯಕ್ತಿಗತ ಸ್ವಾರ್ಥಲೋಲುಪರಾಗಿ, ರಾಷ್ಟ್ರೀಯತ್ವವೆಂದರೇನು? ಅದನ್ನು ಹೇಗೆ ಸಂಪಾದಿಸಬೇಕು? ಮತ್ತು ಹೇಗೆ ಸಂವರ್ಧಿಸಬೇಕು? ಮುಂತಾದ್ದನ್ನು ದುರ್ಲಕ್ಷಿಸಿದರು; ಅಲ್ಲದೆ, ಪರಕೀಯರು ರಾಷ್ಟ್ರೀಯತ್ವಕ್ಕಾಗಿ ವ್ಯಕ್ತಿಗತ ಸ್ವಾರ್ಥವನ್ನು ಎಷ್ಟು ತುಚ್ಛೀಕರಿಸುವರೆಂಬದರ ಕಡೆಗೆ ಕಣ್ಣೆತ್ತಿ ಕೂಡ ನೋಡದಾದರು. ಆ ದುರ್ಗುಣ ಜಾಡ್ಯದಿಂದಲೇ ನಮ್ಮ ಮರಾಟಶಾಹಿಯು ಲಯಹೊಂದಿತೆಂಬದು ನಿರ್ವವಾದವು.

ಇಂಥ ಅತ್ಯುತ್ತಮ ಪುಸ್ತಕವನ್ನು ಕನ್ನಡಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಅನುಜ್ಞೆಯನ್ನಿತ್ತ ಬಗ್ಗೆ ಶ್ರೀಮಾನ್ ನ. ಚಿ. ಕೇಳಕರರಿಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಋಣಿಯಾಗಿರುವೆನು.

ಮರಾಟರೂ ಇಂಗ್ಲಿಷರೂ

(೨ನೆಯ ಭಾಗ) †

೧ ಮರಾಟ ರಾಜಮಂಡಲವೂ ಬ್ರಿಟಿಷರೂ

ಸಾತಾರೆಯ ಭೋಸಲೆಯವರೂ ಬ್ರಿಟಿಷರೂ

ಭಕ್ತಪತಿ ಶಿವಾಜಿಮಹಾರಾಜ, ಸಂಭಾಜಿ, ರಾಜಾರಾಮ, ಶಾಹೂ ಹಾಗೂ ಬಾಳಾಜಿ ವಿಶ್ವನಾಥರಿಂದ ಎರಡನೆಯ ಬಾಜೀರಾಯನ ವರೆಗೆ ಆಗಹೋದ ಪೇಶವೆ ಯವರು ಇವರೊಡನೆ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಸಂಬಂಧವು ಹೇಗೆ ಹೇಗೆ ಉಂಟಾಯಿತೆಂಬದರ ಬಗ್ಗೆ ಹಿಂದೆ ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿಗೆ ಕಥಾಸೂತ್ರವು ಮುಗಿಯುತ್ತಿದ್ದರೂ, ಪೇಶವೆ ಯವರಂತೆ ಇತರರೊಡನೆ ಬ್ರಿಟಿಷರ ಸಂಬಂಧವು ಹೇಗಾಯಿತೆಂಬದರ ಗೊತ್ತುವಳಿ ಯನ್ನು ಕೊಡುವದು ಅವಶ್ಯಕವಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸಾತಾರೆ, ಕೊಲ್ಹಾಪುರ, ನಾಗಪುರ, ಸಾವಂತವಾಡಿಗಳ ಭೋಸಲೆ(ಭಕ್ತಪತಿಗಳು ಹಾಗೂ ಸರದಾರರು) ಯವರ, ಅದರಂತೆಯೇ ಶಿಂದೆ, ಹೋಳಕರ ಮೊದಲಾದ ಮರಾಟಶಾಹಿಯೊಳಗಿನ ಸರದಾರರ ಸಂಬಂ ಧವು ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಇಲ್ಲವೆ ಪೇಶವೆಯವರ ದ್ವಾರಾ ಹೇಗೆ ಉಂಟಾಯಿತೆಂಬದನ್ನು ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತವಾಗಿ ಕೆಳಗೆ ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಮರಾಟಶಾಹಿಯ ಇತಿಹಾಸವು ಕೇವಲ ಪೇಶವೆ ಯವರಿಂದಲೇ ನಿರ್ಮಾಣವಾಗಿರದೆ, ಮೇಲೆ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದ ಎಲ್ಲ ಜನರಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸ ಟ್ಟಿರುವದೆಂಬದನ್ನು ಲಕ್ಷ್ಯದಲ್ಲಿಡುವದು ಅವಶ್ಯವು.

ಮರಾಟ ರಾಜ್ಯವೈಭವದಲ್ಲಿ ಸಾತಾರೆಯ ಭೋಸಲೆ ಮನೆತನಕ್ಕೆ ಹೆಚ್ಚಿನ ಮಾನವಿತ್ತು. ಈ ಮನೆತನದಲ್ಲಿಯ ಶಿವಾಜಿ, ಸಂಭಾಜಿ, ರಾಜಾರಾಮ ಮೊದಲಾದ ವರ ಇತಿಹಾಸವು ಪ್ರಸಿದ್ಧವೇ ಇರುವದು. ಇವರ ಆಳಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಇವರ ಹಾಗೂ ಬ್ರಿಟಿ ಷರ ಸಂಬಂಧವು ಹೇಗೆ ಉಂಟಾಯಿತೆಂಬದರ ಬಗ್ಗೆ ಮೊದಲೇ ವಿವೇಚಿಸಿದೆ. ಶಾಹೂ ಮಹಾರಾಜನ ಹಾಗೂ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಸಂಬಂಧವುಂಟಾದಾಗ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಅರ್ಜದಾರ

† “ಮರಾಟರೂ ಇಂಗ್ಲಿಷರೂ” ಈಶ್ವರಕೃಷ್ಣ ಮಹಾಪಾತ್ರವು ಪ್ರಕಟಪ್ರಧಾನ ದ್ವಿತೀಯ ಬಂಡಗಳು ಈ ವೇದವು ಸಿದ್ಧೋದ್ಧ ಚಂದ್ರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಟವಾಗಿದ್ದು, ಅವುಗಳು ಈಗ ಸ್ವತಂತ್ರ ಪುಸ್ತಕವಾಗಿ ಮೂರೆಯುವವು. ಬೆಲೆ ಎರಡು ಬಂಡಗಳಿಗೆ ಸೇರಿ ೧-೪-೦ ರೂ.

ಸಿಗುವ ಸ್ಥಳ:— ಭಿ. ಪ. ಕಾಳೆ, ಪೋ. ಆನಂದವನ (ಹಾವೇರಿ)

ರಿದ್ದರು. ಅವರಿಗೆ ಶಾಹುಮಹಾರಾಜನಿಂದ ವ್ಯಾಪಾರದ ಒಪ್ಪಿಗೆಯೂ ಸೌಕರ್ಯವೂ ಬೇಕಾಗಿದ್ದವು. ಅವರು ಶಾಹುವಿನ ಕಡೆಗೆ ಕಾಣಿಕೆಯನ್ನೂ ವಕೀಲರನ್ನೂ ಕಳುಹಿಸಿ, ಅವುಗಳನ್ನು ದೊರಕಿಸುವ ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡಿದರು; ಆದರೆ ಶಾಹುವಿನ ಕಡೆಗೆ ರಾಜಕಾರಣದ ಅಧಿಕಾರವು ಬಹಳವಾಗಿರದೆ, ಅದರ ಭಾರವೆಲ್ಲ ಪೇಶವೆಯವರ ಕಡೆಗೇ ಇತ್ತು. ಈ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಯಾವಾಗಲೋ ಕಂಡುಹಿಡಿದರು; ಹಾಗೂ ಅವರು ಪೇಶವೆಯವರೊಡನೆ ರಾಜಕಾರಣದ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ರಿಸಿದರು. ಶಾಹುವಿನ ಆಳಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಬಾಳಾಜಿ ವಿಶ್ವನಾಥ ಮತ್ತು ಪೇಶವೆ ಬಾಜೀರಾಯ ಇವರಿಬ್ಬರ ಆಳಿಕೆಯು ಮುಗಿದು, ಹೋಗಿದ್ದು, ನಾನಾಸಾಹೇಬ ಪೇಶವೆಯ ಆಳಿಕೆಯು ಅರ್ಧಗಳೆಯುತ್ತ ಬಂದಿತ್ತು. ಶಾಹುವಿನ ಮರಣಾನಂತರದಲ್ಲಿ ಸಾತಾರೆಯ ಮಹಾರಾಜರು ಕೇವಲ ನಿರ್ಮಾಲ್ಯನಾದಂತಾದರು. ಆರ್ಥಾತ್ ಮುಂದೆ ಅವರೊಡನೆ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಕರ್ತವ್ಯವೇನೂ ಉಳಿಯಲಿಲ್ಲ. ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಹಾಗೂ ಅವರ ಸಂಬಂಧವು ಮುಂದೆ ಬಾಜೀರಾಯನ ಆಳಿಕೆಯ ಕೊನೆಯ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಯಿತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೇನೆಂದರೆ, ಮಹಾರಾಜರ ಕಾರಾಗೃಹವಾಸವು ಅವರಿಗೂ ಅವರ ಹಿತ ಚಿಂತಕರಿಗೂ ದುಸ್ಸಹವಾಗಿ, ಅದರೊಳಗಿಂದ ಮುಕ್ತನಾಗುವದಕ್ಕಾಗಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ನೆರವು ಹೊಂದಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಯತ್ನ ನಡೆಯಿಸಿದರು.

ಸಾತಾರೆಯ ಮಹಾರಾಜರು ಎಷ್ಟೇ ನಿರ್ಮಾಲ್ಯನಾಗಿದ್ದರೂ ಬಾಹಿರಂಗಿಕವಾಗಿ ಅವರ ಮರ್ಯಾದೆಯು ಸಿಂಹಾಸನದ ಒಡೆಯರಂತೆಯೇ ಇರುತ್ತಿತ್ತು. ಸಾತಾರೆಯ ಸಣ್ಣರಾಜ್ಯದ ಸೀಮೆಯಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲ ಅಧಿಕಾರಗಳೂ ಬಾಧ್ಯತೆಗಳೂ ಮಹಾರಾಜರವೇ ಆಗಿರುತ್ತಿದ್ದವು. ಪೇಶವೆಯ ತಲೆ ಬೇರೆಯಾದ ಮೇಲೆ ಮತ್ತೊಬ್ಬ ಪೇಶವೆಗೆ ಅಧಿಕಾರದ ವಸ್ತ್ರಗಳು ಅವರಿಂದಲೇ ದೊರೆಯುತ್ತಿದ್ದವು. ಹೀಗೆ ವಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡ ಹೊರತು ಪೇಶವೆಯ ಅಧಿಕಾರಕ್ಕೆ ತಾತ್ವಿಕ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಔಚಿತ್ಯವು ದೊರೆಯುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಎರಡನೆಯ ಬಾಜೀರಾಯನನ್ನು ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಸಿಂಹಾಸನದ ಮೇಲೆ ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿದರೂ ಅವನು ಅಧಿಕಾರವಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಸಾತಾರೆಯ ಮಹಾರಾಜನಿಂದಲೇ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಯಿತು. ಪೇಶವೆಯವರು ಪುಣೆಯಲ್ಲಿ ರಾಜರಿದ್ದರೂ ಸಾತಾರೆಯ ಸೀಮೆಯಲ್ಲಿ ಹೋದರೆ ಅಲ್ಲಿ ಸೇವಕರೆಂದು ನಿರ್ಧರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿದ್ದರು; ಹಾಗೂ ಅವರು ತಮ್ಮ ಸೇವಕವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಲಕ್ಷಿಸಿ ಮರ್ಯಾದೆಯಿಂದ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು. ಸೈನ್ಯಸಮೇತನಾಗಿ ಪೇಶವೆಯು ಬಂದರೂ ಸಾತಾರೆಯ ಸೀಮೆಯಲ್ಲಿ ನೌಬತ್ತು ಬಾರಿಸುವದನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಿ, ಆನೆಯಿಂದ ಇಲ್ಲವೆ ಪಲ್ಲಕ್ಕಿಯಿಂದ ಇಳಿದು ಕಾಲು ನಡಿಗೆಯಿಂದ ನಡೆಯುತ್ತ ಕರವಸ್ತ್ರದಿಂದ ಕೈಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಮಹಾರಾಜನ ದರ್ಶನಕ್ಕೆ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದನು; ಮತ್ತು ಭಕ್ತಿಪತಿಯ ಎದುರಿಗೆ ಸಾಧಾರಣ ತರದ ಆಸನದ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದನು. ದರ್ಶನದ ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ಅವನು ರೀತಿಕನುಸಾರವಾಗಿ ಕಾಣಿಕೆ ಕೊಟ್ಟು, ಕಾಲ ಮೇಲೆ ಮಸ್ತಕವಿರಿಸಿ ಪ್ರಣಾಮ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದನು. ಕೈಯಲ್ಲಿ

ಜವರೀ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬೀಸುತ್ತಿದ್ದನು; ಹಾಗೂ ಮಹಾರಾಜನ ಹಿಂದೆ ಖವಾಸ ಖಾನೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದನು.

೧೮೦೯ನೆಯ ಇಸವಿಯ ಸುಮಾರಕ್ಕೆ ಪೇಶವೆಯ ಕೈಯಿಂದ ಭತ್ತಪತಿಯ ಬಿಡುಗಡೆ ಮಾಡುವ ಕಾರಸ್ಥಾನವು ಆರಂಭವಾಯಿತು. ವಾವಿಯ ಚತುರಸಿಂಗನು ಈ ಕಾರಸ್ಥಾನದ ಮುಂದಾಳುವಾಗಿ ಸಾತಾರೆಯ ಭತ್ತಪತಿಯ ಬಿಡುಗಡೆಗಾಗಿ ಬಂಡಾಯ ಮಾಡಿದನು. ಆಗ ಬಾಜೀರಾಯನು ಅವನನ್ನು ಹೆಂಡಿರು-ಮಕ್ಕಳು ಸಹಿತವಾಗಿ ಪುಣೆಯಲ್ಲಿ ಸೆರೆಯಲ್ಲಿರಿಸಿದನು. ಅಲ್ಲಿಂದ ಅವನು ಮೊದಲು ಮಾಲೇ ಗಾವಕ್ಕೆ, ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ಕಾಂಗೋರಿಯ ದುರ್ಗದಲ್ಲಿ ಕಳುಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟನು. ಅವನ ನಿರೀಕ್ಷೆಯ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ತ್ರೈಬಕಜಿ ಥೇಂಗಲೆಯು ನಿಯಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದನು. ಚತುರ ಸಿಂಗನು ಕಾಂಗೋರಿಯ ಕೋಟೆಯಲ್ಲಿ ೧೮೧೬ ಕ್ರಿ. ವ. ದಲ್ಲಿ ಮರಣ ಹೊಂದಿದನು. ಬಾಜೀರಾಯನು ಚತುರಸಿಂಗನ ಜೊತೆಗೆ ಭತ್ತಪತಿಯ ಕೆಲವು ಹಿತಚಿಂತಕರನ್ನು ಸೆರೆಯಲ್ಲಿರಿಸಿದ್ದನು. ಚತುರಸಿಂಗನ ಬಂಡಾಯದಿಂದ ಸಾತಾರೆಯ ಭತ್ತ ಪತಿಯ ಸೆರೆಯು ಮತ್ತಿಷ್ಟು ಬಿಕ್ಕಟ್ಟಾಯಿತು. ಪ್ರತಾಪಸಿಂಹ ಮಹಾರಾಜನು ಸ್ವಿಮಿ ತನೂ ಶಾಂತಸ್ವಭಾವದವನೂ ಇದ್ದನು; ಆದರೆ ಅವನ ತಾಯಿಯು ಮಾತ್ರ ಚತುರಳೂ ಮಹತ್ಪ್ರಾಕಾಂಕ್ಷಿಯೂ ಆಗಿದ್ದಳು. ಅವಳು ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಕಡೆಗೆ ಪ್ರತಿನಿಧಿಯನ್ನು ಕಳುಹಿಸಿ, ಮಗನ ಬಿಡುಗಡೆಯ ಬಗ್ಗೆ ಗುಪ್ತರೀತಿಯಿಂದ ಪ್ರಯತ್ನ ನಡೆಸಿದ್ದಳು. ಬಾಜೀರಾಯನ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಈ ನಿಮಿತ್ತವು ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ಚನ್ನಾಗಿ ದೊರೆತದ್ದರಿಂದ, ಪ್ರತಿನಿಧಿಯು ಹೇಳಿದ ಸುದ್ದಿಯನ್ನು ಕೇಳಿಕೊಳ್ಳುವದು, ಅವಳ ಕಡೆಗೆ ಸಹಾನುಭೂತಿ ಪೂರ್ಣವಾದ ನಿರೋಪ ಕಳಿಸುವದು, ಧೈರ್ಯದಿಂದಿರಲಿಕ್ಕೆ ಸೂಚಿಸುವದು ಮೊದಲಾದ ಪರಿಪಾಠವನ್ನು ಅವರು ಇಟ್ಟಿದ್ದರು; ಆದರೆ ಬಾಜೀರಾಯನ ಈ ಕಾರ್ಯಭಾರದಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ಕೈಹಾಕುವ ಅಧಿಕಾರವು ತಮಗೆ ಇರುವದಿಲ್ಲವೆಂಬ ಸಂಗತಿಯು ಗೊತ್ತಿದ್ದುದರಿಂದ, ಈ ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ಅವರು ಬಾಜೀರಾಯನಿಗೆ ಪ್ರಕಟವಾಗಿ ಏನೂ ಆಡುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ; ಆದರೆ ಬಾಜೀರಾಯನೊಡನೆ ಯುದ್ಧವು ಖಂಡಿತವಾಗಿ ಆಗುವದೆಂಬ ಅನುಮಾನವು ಎಲ್ಲಿನಸ್ಪನ್ ಸಾಹೇಬನಿಗಿದ್ದುದರಿಂದ, ಭಾವೀ ಯುದ್ಧದ ಪ್ರಸಂಗದಲ್ಲಿ ಮಹಾರಾಜನು ಇಂಗ್ಲಿಷರನ್ನು ಕೂಡಬೇಕೆಂಬ ಸಂಕೇತವನ್ನು ಅವನು ಮಹಾರಾಜನ ಪ್ರತಿನಿಧಿಗೆ ಹೇಳಿಟ್ಟಿದ್ದನು. ಈ ಸಂಗತಿಯು ಬಾಜೀರಾಯನಿಗೆ ತಿಳಿದ ಕೂಡಲೆ ಆತನು ಪ್ರತಾಪಸಿಂಹ ಮಹಾರಾಜನನ್ನು ಮತ್ತಿಷ್ಟು ಬಿಗಿಯಾದ ಕಾವಲಿನಲ್ಲಿರಿಸಿದನು.

೧೮೧೭ನೆಯ ಇಸವಿಯ ಯುದ್ಧವು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವದಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲು ಮಹಾರಾಜನು ತನ್ನ ಕೈಯೊಳಗಿಂದ ಹೋಗಬಾರದೆಂಬ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ 'ನಾಣಿ ನಿಮ್ಮ ಸೇವಕನಿರುವೆನು; ರಾಜ್ಯಸಂಪತ್ತಿಯೆಲ್ಲ ನಿಮ್ಮದಿರುವದು. ಅದೆಲ್ಲ ನಿಮ್ಮ ಸ್ವಾಧೀನದಲ್ಲಿ ದೊರೆಯುವದು.' ಎಂದು ಆಶ್ವಾಸನ ಪೂರ್ವಕವಾದ ನಿರೋಪವನ್ನು

ಅವನಿಗೆ ಕಳುಹಿಸಿದನು. ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಾಪಸಿಂಹ ಮಹಾರಾಜನು ಪರಿವಾರ ಸಹಿತವಾಗಿ ಸಾತಾರೆಯಿಂದ ವಾಸೋಟಿಯ ದುರ್ಗಕ್ಕೆ ಒಯ್ಯಲ್ಪಟ್ಟನು. ತರುವಾಯ ಬಾರ್ಜೀರಾಯನು ಅವನನ್ನು ತನ್ನ ಪಾಳ್ಯದಲ್ಲಿ ಒಯ್ದನು. ಅಷ್ಟೆಯ ಸಂಗ್ರಾಮದ ವರೆಗೆ ಅವನು ಮಹಾರಾಜನನ್ನು ತನ್ನ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಇರಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದನು. ಅಷ್ಟೆಯ ಕದನದಲ್ಲಿ ಮೊದಲು ಇಂಗ್ಲಿಷರೊಡನೆ ನಿರ್ಧರವಾದ ಸಂಕೇತವು ಪ್ರಚಾರದಲ್ಲಿ ತರುವದಕ್ಕೆ ಸಂಧಿಯು ದೊರೆಯಿತು. ರಾಜನು ಬ್ರಿಟಿಶರ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಬಂದನು. ರಾಜ್ಯದ ಧನಿಯು ಕೈಸೇರಿದ್ದರಿಂದ ಬ್ರಿಟಿಶರಿಗೆ ಬಹು ದೊಡ್ಡ ಲಾಭವಾಯಿತು. 'ಪುಂಡ ಬಂಡುಗಾರರಾದ ಪೇಶವೆಯವರು ಹೋದರು; ನಿಜವಾದ ರಾಜ್ಯವು ಉಳಿದಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಎಲ್ಲ ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರ ಸರದಾರರು ನಮಗೆ ಶರಣು ಬಂದು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಮನೆಗೆ ಹೋಗಬೇಕು. ನಾವು ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರರಾಜ್ಯವನ್ನು ಮೊದಲಿನಂತೆ ನಡೆಯಿಸತಕ್ಕವರಿರುವೆವು. ಹೋದ ರಾಜ್ಯವು ಪೇಶವೆಯವರದು. ಮಹಾರಾಜರ ರಾಜ್ಯವು ಅಬಾಧಿತವಾಗಿರುವದು' ಎಂಬ ಜಾಹೀರನಾಮೆಯನ್ನು ಇಂಗ್ಲಿಷರು ತೆಗೆದರು. ತರುವಾಯ ಸಾತಾರೆಯ ಸಿಂಹಾಸನದ ಮೇಲೆ ಪ್ರತಾಪಸಿಂಹ ಮಹಾರಾಜನನ್ನು ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿ. ಒಂದು ಸಣ್ಣ ಜನಪಹವನ್ನು ಸ್ವತಂತ್ರ ರಾಜ್ಯವೆಂದು ಅವನಿಗೆ ವಿಭಾಗಿಸಿ ಕೊಟ್ಟರು. ಗ್ರಾಂಟೆ ಡೆಫನು ರೆಸಿಡೆಂಟನಾಗಿ ನಿಯಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟನು. ಸಾತಾರೆಯ ಮಹಾರಾಜನ ಈ ಹೊಸ ರಾಜ್ಯವು ಕೇವಲ ಮೂವತ್ತು ವರ್ಷ ಮಾತ್ರ ಬಾಳಿತು. ೧೮೩೯ನೆಯ ಇಸವಿಯಲ್ಲಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಬಂಡಾಯ ಮಾಡಿದ ಆರೋಪದಿಂದ ಪ್ರತಾಪಸಿಂಹ ಮಹಾರಾಜನು ಶ್ರೀಕ್ಷೇತ್ರ ಕಾಶಿಗೆ ಕಳುಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟನು. ದಕ್ಷಿಣದೊಳಗಿನ ರಾಜಮಹಾರಾಜರಿಗೆ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಉಪದೇಶದಿಂದ ಉತ್ತರ ಹಿಂದುಸ್ಥಾನದೊಳಗಿನ ಕ್ಷೇತ್ರವಾಸವು ಚನ್ನಾಗಿ ಒಪ್ಪಿತವಾಗಿರಬಹುದು! ಬಾರ್ಜೀರಾಯನ ವಸತಿಯು ಬ್ರಹ್ಮಾವರ್ತದಲ್ಲಿದ್ದರೆ, ಧನಿಯು ಕಾಶಿಯಲ್ಲಿ ವಸತಿ ಮಾಡಿದನು. ಪ್ರತಾಪಸಿಂಹ ಮಹಾರಾಜನ ಬಂಡಾಯದ ಬಗ್ಗೆ ಸಾತಾರೆಯ ಒಖರಕಾರನು ಬರೆದಿಟ್ಟಿರುವದೇನೆಂದರೆ—“ಶಕೆ ೧೭೬೧ ನೆಯ ವರ್ಷ ಇಂಗ್ಲಿಷ ಸರಕಾರದ ಹಾಗೂ ಪ್ರತಾಪಸಿಂಹ ಮಹಾರಾಜ ಭಕ್ತಪತಿ ಸರಕಾರದ ನಡುವೆ ವೈಮನಸ್ಸುಂಟಾಗಲು, ಪುಣೆಯಿಂದ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಪಡೆಯು ಸಾಗಿ ಬಂತು. ಅಂದು ರಾತ್ರಿ ಸೈನ್ಯದ ಮುಖ್ಯಾಧಿಕಾರಿಯಾದ ಬಲವಂತರಾವ ರಾಜೆ ಭೋಸಲೆ ಸೇನಾಪತಿಯು ಭಕ್ತಪತಿಯ ಸನ್ನಿಧಾನದಲ್ಲಿಯೇ ಇದ್ದನು. ಶತ್ರುಸೈನ್ಯದೊಡನೆ ಯುದ್ಧಮಾಡಿ ಯುದ್ಧಕರ್ಮದ ಪರಾಕಾಷ್ಠೆಯನ್ನು ತೋರಿಸಬೇಕೆಂಬ ವಿಚಾರವು ಅವನ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿತು. ಆಗ ಭಕ್ತಪತಿ ಮಹಾರಾಜರು ಅವನ ಕೈಹಿಡಿದು ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿದರು. ಆ ಬೆಳಗಾಗುವವರೆಗೆ ಅವನನ್ನು ಹೊರಗೆ ಹೋಗಗೊಡಲಿಲ್ಲ.” ಇವೇ ಒಖರಕಾರನು “ಬಾಳಾಜಿ ನಾರಾಯಣ ನಾತೂ ಇವನು ಇಂಗ್ಲಿಷ ಸರಕಾರದಲ್ಲಿ ರೂಪಾಯಿಗೆ ಹದಿನಾರು ಸಾವಿರಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟು, ರಾಜ್ಯದಿಂದ ಶ್ರೀಕಾಶಿ

ಯನ್ನು ತೋರಿಸಿದನು." ಎಂದು ಮತ ಪ್ರದರ್ಶಿತಗೊಳಿಸಿರುವನು. ಪ್ರತಾಪಸಿಂಹ ಮಹಾರಾಜನು ಶ್ರೀಕ್ಷೇತ್ರ ಕಾಶಿಯಲ್ಲಿ ಶಕೆ ೧೭೬೯ರಲ್ಲಿ ಮರಣ ಹೊಂದಿದನು. ಪ್ರತಾಪಸಿಂಹನು ಕಾಶಿಗೆ ಹೋದಮೇಲೆ ದತ್ತಪುತ್ರನಾದ ಶಹಾಜಿರಾಜನು ಸಿಂಹಾಸನದ ಮೇಲೆ ಕುಳಿರಿಸಲ್ಪಟ್ಟನು; ಆದರೆ ಅವನಿಗೆ ಔತಸ ಸಂತತಿಯು ಇರದ್ದರಿಂದ, ವೆಂಕೋಜಿಯನ್ನು ದತ್ತಪುತ್ರನನ್ನಾಗಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡನು. ರೆಸಿಡೆಂಟನು ಆ ದತ್ತಪುತ್ರನನ್ನು ಸಿಂಹಾಸನದ ಮೇಲೆ ಕುಳಿರಿಸಿದನು; ಆದರೆ ಹಿಂದಿನಿಂದ ದತ್ತವಿಧಾನಕ್ಕೆ ಒಪ್ಪಿಗೆಯಿಲ್ಲವೆಂಬ ನಿಮಿತ್ತದಿಂದ ೧೮೪೮ನೆಯ ಇಸವಿಯಲ್ಲಿ ಸಾತಾರೆಯ ರಾಜ್ಯವು ಇಂಗ್ಲಿಷ ಸರಕಾರದ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಮಾವೇಶವಾಯಿತು.

ಕೊಲ್ಹಾಪುರದ ಭೋಸಲೆಯರೂ ಇಂಗ್ಲಿಷರೂ

ಮರಾಟಶಾಹಿಯ ಸಿಂಹಾಸನವು ಶಿವಾಜಿ-ಸಂಭಾಜಿ ಮಹಾರಾಜನ ಆಳಿಕೆಯಲ್ಲಿ ರಾಯಗಡದಲ್ಲಿತ್ತು. ಆಗ ಕೊಲ್ಹಾಪುರದ ಬಳಿಯ ಪನ್ಹಾಳಗಡವೂ ಸಾತಾರೆಯ ಸಮೀಪದ ಅಜಮತಾರೆಯೂ ಆಯಕಟ್ಟಿನ ದುರ್ಗಗಳಾಗಿದ್ದವು. ಸಂಭಾಜಿಯ ವಧಾನಂತರದಲ್ಲಿ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಾರ್ಥವಾಗಿ ಎಂಟು ವರ್ಷಗಳವರೆಗೆ ಯುದ್ಧವಾಗಿ, ರಾಜಾರಾಮನು ಜಿಂಜಿಯಿಂದ ತಿರುಗಿ ಬಂದ ಮೇಲೆ ಕ್ರಿ. ವ. ೧೭೯೮ರಲ್ಲಿ ಮರಾಟಶಾಹಿಯ ಸ್ಥಾಪನೆಯು ಸಾತಾರೆಯಲ್ಲಿ ಆಯಿತು. ರಾಜಧಾನಿಯನ್ನು ಬದಲಿಸಬೇಕೆಂದು ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬ ಸರದಾರನ ಮತವಿತ್ತು. ಸಾತಾರೆಯು ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರ ರಾಜ್ಯದ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿದ್ದು, ಅಲ್ಲಿಂದ ಎಲ್ಲ ರಾಜ್ಯದ ನಿರೀಕ್ಷೆ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲವಿತ್ತು.

ರಾಜಾರಾಮನ ಮರಣದ ತರುವಾಯ ಏಳು ವರ್ಷಗಳ ನಂತರ ಶಾಹೂ ರಾಜನು ದಿಲ್ಲಿಯಿಂದ ಬಂದನು. ಆ ಮೇಲೆ ಸಾತಾರೆಯ ಸಿಂಹಾಸನದ ಸಲುವಾಗಿ ತಾರಾಬಾಯಿ, ಶಾಹು ಇವರ ನಡುವೆ ವ್ಯಾಜ್ಯವು ಪ್ರಾರಂಭವಾಯಿತು. ಕ್ರಿ. ವ. ೧೭೦೭ರಲ್ಲಿ ಖೇಡ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಯುದ್ಧವಾಯಿತು. ತರುವಾಯ ಮಾರನೆ ವರ್ಷ ಶಾಹೂ ರಾಜನು ಸಾತಾರೆಯ ಸಿಂಹಾಸನವನ್ನೇರಿದನು. ಇವೇ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ತಾರಾಬಾಯಿಯು ಕೊಲ್ಹಾಪುರದಲ್ಲಿ ಸ್ವತಂತ್ರ ಸಿಂಹಾಸನ ಸ್ಥಾಪಿಸುವದನ್ನು ನಿರ್ಧರಿಸಿದಳು; ಹೊಸ ಅಷ್ಟಪ್ರಧಾನರನ್ನೂ ನಿರ್ಮಾಣಮಾಡಿದಳು. ಕೊಲ್ಹಾಪುರದ ಭೋಸಲೆ ಮತ್ತು ಸಾತಾರೆಯ ಭೋಸಲೆಯವರ ವತಿಯಿಂದ ಜೇಶವೆಯವರು ಇವರ ನಡುವೆ ಮನಸ್ತಾಪವುಂಟಾಗಿ ಅದು ಈ ಸಮಯದಿಂದ ಸಾತಾರೆಯ ಸಿಂಹಾಸನದ ಕೊನೆಯವರೆಗೆ ಸ್ಥಿರವಾಯಿತು. ಇಂದಿನ ಮಿತಿಗಾದರೂ ತಂಜಾವರದ ಉತ್ತನ್ನದ ಬಾಘ್ಯತೆಯ ಸಲುವಾಗಿ ಕೊಲ್ಹಾಪುರದ ಮಹಾರಾಜರೂ ಸಾತಾರೆಯ ಮಹಾರಾಜರೂ ವಾದಿ-ಪ್ರತಿವಾದಿಗಳಾಗಿಯೆ ಇದ್ದಾರೆ! ನಾನಾಸಾಹೇಬ ಪೇಶವೆಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಶಾಹೂಮಹಾರಾಜನ ಮರಣದ ಸಮಯಕ್ಕೆ ಕೊಲ್ಹಾಪುರ ಸಾತಾರೆಗಳಲ್ಲಿ

ಸ್ನೇಹವು ನಿರ್ಮಾಣವಾಗಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಯತ್ನವು ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿತು; ಆದರೆ ಅದು ವ್ಯರ್ಥವಾಯಿತು. ಪಾಣಿಪತದ ಸಂಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಪೇಶವೆಯವರ ನಾಶವಾದದ್ದನ್ನು ಕೇಳಿ ಸಮಾಧಾನ ಹೊಂದಿದ ಮೇಲೆಯೇ ತಾರಾಬಾಯಿಯು ಮರಣ ಹೊಂದಿದಳು! ಪೇಶವೆಯವರ ಶತ್ರುಗಳು ಕರವೀರದವರ ಮಿತ್ರರು, ಕರವೀರದವರ ಶತ್ರುಗಳು ಪೇಶವೆಯವರ ಮಿತ್ರರು ಈ ಮೇರೆಗೆ ಪರಿಪಾಠವಿತ್ತು. ನಿಜಾಮನು ಪೇಶವೆಯವರ ವೈರಿಯಾಗಿದ್ದರೆ, ಕರವೀರದವರ ಮಿತ್ರನು. ಈ ಸಿಟ್ಟಿನಿಂದಲೇ ದೊಡ್ಡ ಮಾಧವರಾಯನು ಕರವೀರದವರ ಕೆಲವು ಪ್ರಾಂತಗಳನ್ನು ವಶಮಾಡಿಕೊಂಡು ಪಟವರ್ಧನರಿಗೆ ಕೊಟ್ಟನು. ಇದರಿಂದ ಪಟವರ್ಧನರು ಕರವೀರದವರ ಮೇಲೆ ಕಾವಲಾಗಿ ಕುಳಿತರು. ಮುಂದೆ ರಘುನಾಥರಾಯನ ಕದನದಲ್ಲಿ ಕರವೀರದವರು ಅವನ ಪಕ್ಷ ಪಾತಿಗಳಾಗಿ ಕಳೆದುಕೊಂಡ ಪ್ರಾಂತವನ್ನು ಮತ್ತೆ ದೊರಕಿಸಿಕೊಂಡರು; ಆದರೆ ಮಹದಾಜಿ ಸಿಂದೆಯ ಸೈನ್ಯವು ಅವುಗಳನ್ನು ತಿರುಗಿ ವಶಮಾಡಿಕೊಂಡಿತು. ಸವಾಯಿ ಮಾಧವರಾಯನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ ಬಂಡಾಯದಲ್ಲಿ ಕರವೀರದವರ ಬೆಂಬಲವು ಅದಕ್ಕೆ ಇತ್ತು. ಮುಂದೆ ಬಾಜೀರಾಯನ ಆಳಿಕೆಯ ಆರಂಭದಲ್ಲಿ ನಾನಾಫಡಣವೀಸನ ಸೂಚನೆಯ ಮೇರೆಗೆ ಕರವೀರದವರು ಪರಶುರಾಮಭಾವೂ ಪಟವರ್ಧನನ ಜಹಾಗಿರಿಯ ಮೇಲೆ ದಾಳಿ ಮಾಡಿದರು; ಹಾಗೂ ಸಾತಾರೆಯಲ್ಲಿ ಚತುರ ಸಿಂಗನ ಬಂಡಾಯವಾಯಿತು. ಅದಕ್ಕೆ ಪೇಶವೆಯವರ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಕೊಲ್ಲಾಪುರದವರ ಸಹಾಯವು ದೊರೆಯಿತು. ಪಟ್ಟಣಕಾಡಿಯ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಚತುರಸಿಂಗನ ಹಾಗೂ ಕರವೀರದವರ ಸೈನ್ಯಗಳು ಪರಶುರಾಮಭಾವೂನನ್ನು ಪರಾಭವಗೊಳಿಸಿಕೊಂಡುಹಾಕಿದವು. ಆಗ ನಾನಾಫಡಣವೀಸನು ವಿಂಚೂರಕರ ಪ್ರತಿನಿಧಿ ಮತ್ತು ಮೇಜರ ಬ್ರಾವುನರಿಗೆ ಇವರ ಕೈಕೆಳಗೆ ಸಿಂದೆಯ ಸೈನ್ಯವನ್ನು ಕೊಲ್ಲಾಪುರಕ್ಕೆ ಕಳಿಸಿದನು. ರಾಜಧಾನಿಗೆ ಮುತ್ತಿಗೆ ಬಿತ್ತು. ಈ ಮುತ್ತಿಗೆಯು ಬಹಳ ದಿನವಿತ್ತು. ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ಪೇಶವೆಯ ಸೈನ್ಯವು ಮುತ್ತಿಗೆಯನ್ನು ಕಿತ್ತುಕೊಂಡು ಹೊರಟು ಹೋಯಿತು. ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಹಾಗೂ ಕರವೀರದವರ ಸಂಬಂಧವು ೧೭೬೫ರಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಯಿತು. ಮಾಲವಣ ದುರ್ಗವು ಕರವೀರರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿತ್ತು. ಅಲ್ಲಿಯ ಸಮುದ್ರತೀರದ ಜನರು ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಹಡಗುಗಳಿಗೆ ಬಹಳೇ ತೊಂದರೆ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದರು. ೧೭೬೫ರಲ್ಲಿ ಮುಂಬಯಿಯ ಹಡಗುಪಡೆಯೊಳಗಿನ ಮೇಜರ ಗಾರ್ಡನ, ಕ್ಯಾಪ್ಟನ್ ವಾಸಟನರ ಕೈಕೆಳಗಿನ ಸೈನ್ಯವು ಮಾಲವಣ ಕೋಟೆಯನ್ನು ವಶಮಾಡಿಕೊಂಡಿತು. ಅದನ್ನು ತಮ್ಮ ವಶದಲ್ಲಿರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಅದಕ್ಕೆ 'ಫೋರ್ಟ್ ಆಗಸ್ಟ್' ಎಂಬ ಹೆಸರನ್ನೂ ಇಟ್ಟರು; ಆದರೆ ಮುಂದೆ ಆ ಕೋಟೆಯು ತಮಗೆ ಉಪಯೋಗವಿಲ್ಲೆಂದು ತಿಳಿದು ಅದರ ಗೋಡೆಗಳನ್ನು ಕಡೆಹುವ ಯೋಚನೆ ಮಾಡಿದರು. ಕೊನೆಗೆ ಈ ಯೋಚನೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಕೊಟ್ಟು, ಕರವೀರದವರಿಂದ ಮೂರೂ ಕಾಲು ಲಕ್ಷ ರೂಪಾಯಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು, ಈ ಕೋಟೆಯನ್ನು ಅವರಿಗೆ ಕೊಟ್ಟರು. ೧೮೧೧ರಲ್ಲಿ

ಕರವೀರದವರು ಇಂಗ್ಲಿಷರೊಡನೆ ಒಪ್ಪಂದದ ಮಾತು-ಕತೆಗಳನ್ನು ನಡೆಸಿದರು. ಈ ಸ್ವತಂತ್ರ ಒಪ್ಪಂದಕ್ಕೆ ಪೇಶವೆ ಬಾಜೀರಾಯನು ಅಡ್ಡಿಮಾಡಿದನು; ಆದರೆ ಈ ಪ್ರತಿಬಂಧವನ್ನು ಲೆಕ್ಕಿಸದೆ ಎಲಫಿನ್‌ಸ್ಟನ್ನಿನು ಆ ಒಪ್ಪಂದವನ್ನು ಪೂರೈಸಿದನು. ಈ ಒಡಂಬಡಿಕೆಯಿಂದ ಪೇಶವೆಗೆ ಚಿಕ್ಕೋಡಿ ಮನೋಳಿ ಪ್ರಾಂತಗಳು ತಿರುಗಿಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟವು. ಕರವೀರದವರು ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ಮಾಲವಣ ಕೋಟೆಯನ್ನೂ ಅದರ ಕೆಳಗಿನ ಪ್ರದೇಶವನ್ನೂ ಕೊಟ್ಟರು. ಸುಲಿಗೆಗಾರ ಜನರಿಗೆ ಬಂದರದಲ್ಲೆ ಆಶ್ರಯ ಕೊಡಬಾರದು; ಕರವೀರದವರು ಯುದ್ಧದ ಹಡಗಗಳನ್ನಿಡಬಾರದು; ಅವು ದೊಡ್ಡ ತೆರಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಅವುಗಳನ್ನು ಸ್ವಾಧೀನಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು; ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಹಡಗಗಳು ಒಡೆದು ದಂಡೆಗೆ ಬಂದರೆ, ಅವುಗಳನ್ನು ತಿರುಗಿ ಕೊಡತಕ್ಕದ್ದು; ಇಂಗ್ಲಿಷ ಸರಕಾರದ ಒಪ್ಪಿಗೆಯಿಲ್ಲದೆ ಕರವೀರದವರು ಯಾರೊಡನೆಯೂ ಯುದ್ಧ ಮಾಡಬಾರದು, ಮೊದಲಾದ ಕಟ್ಟಳೆಗಳಾದರೂ ಕರವೀರದವರು ಒಪ್ಪಿದರು; ಇಷ್ಟಲ್ಲದೆ ಕರವೀರದವರ ಮೇಲಿನ ಹಳೆಯ ಏನಾದಗಳನ್ನು ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಪೂರ್ಣ ಮಾಡಿದರು; ಹಾಗೂ ಅವರ ಮೇಲಿನ ಸಂರಕ್ಷಣದ ಗುತ್ತಿಗೆಯನ್ನು ತಮ್ಮ ಕಡೆಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡರು.

ಶಾಹುರಾಜನೊಡನೆ ನಾದವು ಉಪಸ್ಥಿತವಾದ ಮೇಲೆ ತಾರಾಬಾಯಿಯು ಕಡೆಗೆ ಅತ್ಯಲ್ಪ ಪ್ರದೇಶವು ಉಳಿಯಿತು. ಕರವೀರದ ಮಹಾರಾಜರಾಗಲಿ ಇಲ್ಲವೆ ಅವರ ಪ್ರಧಾನರಾಗಲಿ ಮುಂದೆ ಬೇರೆ ಪ್ರಾಂತವನ್ನು ಅದಕ್ಕೆ ಜೋಡಿಸಲಿಲ್ಲ. ಅವರ ದಾಳಿಗಳೂ ಚಲನವಲನವೂ ಹತ್ತರ ಇದ್ದ ಪಟವರ್ಧನರ ಪ್ರಾಂತಗಳ ಮೇಲೆ ಆಗುತ್ತಿತ್ತು. ಅವರ ಬಳಿಯಲ್ಲಿ ಸೈನ್ಯವಾದರೂ ಸ್ವಲ್ಪವೇ ಇತ್ತು. ಪೇಶವೆಯವರ ೭೫ ವರ್ಷಗಳ ಆಳಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಕರವೀರರಾಜ್ಯವು ಯಾವಾಗಲಾದರೂ ಮುಳುಗತಕ್ಕದ್ದೇ; ಆದರೆ ಸುದೈವದಿಂದ ಉಳಿಯಿತು. ಬಾಜೀರಾಯನ ಆಳಿಕೆಯು ಪ್ರಾರಂಭವಾದಂದಿನಿಂದ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಹೊರತು ಅದಕ್ಕೆ ಬೇರೆಯವರ ಅಂಜಿಕೆಯು ಉಳಿಯಲಿಲ್ಲ. ಇಂಗ್ಲಿಷರೊಡನೆ ಕಾದುವ ಪ್ರಸಂಗವು ಕರವೀರ ರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ ಬಹು ಮಟ್ಟಿಗೆ ಒದಗಲಿಲ್ಲ. ಸ್ವಂತದ ಶಕ್ತಿಹೀನತೆಯ ಮೂಲಕ ಅವರು ಮೊದಲೇ ಅವರೊಡನೆ ಸಂಧಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡರು. ೧೮೧೭-೧೮ನೆಯ ಕ್ರಿ. ವ. ದಲ್ಲಿ ಆದ ಸಂಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಕರವೀರದವರು ಪೇಶವೆಯವರ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಆಂಗ್ಲರನ್ನು ಕೊಡಿದ್ದರು. ಈ ಯುದ್ಧವಾದ ಮೇಲೆ ಕರವೀರದವರಿಗೆ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಚಿಕ್ಕೋಡಿ ಮನೋಳಿ ಪ್ರಾಂತಗಳನ್ನು ತಿರುಗಿ ಕೊಡಿಸಿದರು. ೧೮೨೨ರಲ್ಲಿ ಎಲ್‌ಫಿನ್‌ಸ್ಟನ್ ಸಾಹೇಬನು ಕೊಲ್ಹಾಪುರಕ್ಕೆ ಹೋಗಿದ್ದನು. ೧೮೨೫ರಲ್ಲಿ ಕರವೀರ ಮಹಾರಾಜನು ಜಹಾಗೀರದಾರರೊಡನೆ ವೈರ ಮಾಡಿ, ಕಾಗಲವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಸುಲಿದನು. ಆಗ ವೇಬರ ಸಾಹೇಬನು ಧಾರವಾಡದಿಂದ ಆರುಸಾವಿರ ಸೈನ್ಯತೆಗೆದು ಕೊಂಡು ಕೊಲ್ಹಾಪುರಕ್ಕೆ ಬಂದನು. ಮಹಾರಾಜನು ಯುದ್ಧಕ್ಕಾಗಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದ ತೋಫಿನಿಂದ ವೇಬರ ಸಾಹೇಬನಿಗೆ ಸಲಾಮು ಕೊಟ್ಟು ಹೊಸ ಒಡಂಬಡಿಕೆ ಮಾಡಿ

ಕೊಂಡನು. ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಅಪ್ಪಣೆಯಿಲ್ಲದೆ ಸೈನ್ಯವನ್ನಿಡಬಾರದು. ಅವರ ಸಲಹೆಯಂತೆ ರಾಜ್ಯಕಾರ್ಯವನ್ನು ಸಾಗಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಜಹಾಂಗೀರದಾರರಿಗಾದ ಹಾನಿಯನ್ನು ತುಂಬಿಕೊಡಬೇಕು, ಮೊದಲಾದ ಕಟ್ಟಳೆಗಳಾದವು. ಇದಕ್ಕಾಗಿ ಚಿಕ್ಕೋಡಿ ಮನೋಳ್ಳಿ ಪ್ರಾಂತಗಳು ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟವು. ತರುವಾಯ ಮಹಾರಾಜನು ಮಾಲವಣ ಕೋಟೆಯೊಳಗಿನ ತೋಘಗಳನ್ನು ಕೊಲ್ಲಾಪುರಕ್ಕೆ ತರಿಸಿಕೊಂಡನು. ಅವನು ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೆ ತೊಂದರೆ ಕೊಡತೊಡಗಿದನು. ಕರಪೀಡನವರ ಈ ಕೃತ್ಯಗಳನ್ನು ನೋಡಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಬೆಳಗಾವಿಯಿಂದ ಸೈನ್ಯ ಕಳುಹಿಸಿದರು. ಆಗ ಮತ್ತೆ ಒಡಂಬಡಿಕೆಯಾಯಿತು. ಪಾಗೆ, ಸರಂಜಾಮ, ಕಾಲಾಳು ಮೊದಲಾದ ೧೨೦೦ಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಸೈನ್ಯವನ್ನು ಕೊಲ್ಲಾಪುರದವರು ತಮ್ಮ ಬಳಿಯಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬಾರದು; ತೋಘಗಳನ್ನು ಎಲ್ಲಿಯೂ ಒಯ್ಯಬಾರದು; ಚಿಕ್ಕೋಡಿ ಮನೋಳ್ಳಿ ಪ್ರಾಂತಗಳನ್ನು ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ಕೊಡತಕ್ಕದ್ದು ಮೊದಲಾದ ಕಟ್ಟಳೆಗಳು ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟವು. ಪನ್ನಾಳಗಡದ ಮೇಲೆ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಸೈನ್ಯವನ್ನಿಡತಕ್ಕದ್ದು; ಅದರ ವೆಚ್ಚವನ್ನು ಕೊಲ್ಲಾಪುರದವರೇ ಕೊಡಬೇಕು. ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಒಪ್ಪಿಗೆಯಿಲ್ಲದೆ ಕಾರಭಾರಿ ದಿವಾಣರನ್ನು ನಿಯಮಿಸಬಾರದು, ಮೊದಲಾದ ಕಟ್ಟಳೆಗಳೂ ಅದರಲ್ಲಿ ಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟವು.

ನಾಗಪುರದ ಭೋಸಲೆಯವರೂ ಇಂಗ್ಲಿಷರೂ

ನಾಗಪುರದ ಭೋಸಲೆಯ ಮೂಲಪುರುಷನಾದ ಪರಸೋಜಿಯು ಸಂತಾಜಿ ಘೋರಪಡೆಯ ಕೈಕೆಳಗೆ ಸಂಜ್ಞಾಸರದಾರನಿದ್ದನು. ಅವನು ಸಾತಾರೆಯ ಬಳಿಯಲ್ಲಿಯೇ ದೇವೂರು ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದನು. ಆ ಊರಲ್ಲಿ ಅವನ ಇನಾಮು ಭೂಮಿಯು ಇತ್ತು. ಪುಣೆಯ ಹತ್ತರದ ಹಿಂಗಣಗಾವ ಎಂಬ ಊರು ನಾಗಪುರದ ಭೋಸಲೆಯವರ ಮೂಲಗ್ರಾಮವೆಂದು ಕೆಲವರು ಅನ್ನುವರು. ಸಂತಾಜಿಯಲ್ಲಿ ಸರದಾರಿಕೆ ಮಾಡುವದಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲು ಪರಸೋಜಿಯು ಶಿವಾಜಿಯಲ್ಲಿ ಸೈನಿಕನಾಗಿದ್ದನು. ಈ ಭೋಸಲೆಯು ಶಿವಾಜಿಯ ಮನೆತನದವನೇ ಆಗಿದ್ದು, ಮಹತ್ವಾಕಾಂಕ್ಷೆಯುಳ್ಳವನಾಗಿದ್ದನು. ಪೇಶವನಾದವು ಖಾಜೀರಾಯನಿಗೆ ದೊರೆಯಬಾರದೆಂಬ ಬಗ್ಗೆ ದಾಖಲೆಯ ಮತವಿದ್ದಂತೆ, ಇವನದಾದರೂ ಇತ್ತು. ಪರಸೋಜಿಯ ಮಗನಾದ ಕಾನ್ಹೋಜಿಗೆ 'ಸೇನಾಸಾಹೇಬ ಸುಭೆ' ಎಂಬ ಪದವಿಯು ಶಾಹೂವಿನಿಂದ ದೊರೆತಿತ್ತು. ಮುಂದೆ ರಾಜಾಜ್ಞೆಯ ಉಲ್ಲಂಘನೆಯ ಆರೋಪಣೆಯಿಂದ ಕಾನ್ಹೋಜಿಯು ಸಾತಾರೆಯ ಸೆರೆಮನೆಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟನು. ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ಈ ಪದವಿಯು ಅವನ ಅಣ್ಣನ ಮಗನಾದ ರಘೂಜಿಗೆ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಮೊದಲು ರಘೂಜಿಯು ಕಾನ್ಹೋಜಿಯ ಬಳಿಯಲ್ಲಿ ಸೈನಿಕನಾಗಿದ್ದನು; ಹಾಗೂ ಗೊಂಡವಣ ಪ್ರಾಂತದೊಳಗಿನ ಕುಲಗೆಟ್ಟು ಮುಸಲ್ಮಾನನಾದ ಒಬ್ಬ ಸಂಸ್ಥಾನಿಕನಲ್ಲಿಯೂ ಕೆಸಲ ಮಾಡಿದ್ದನು. ರಘೂಜಿಯು ಸಾಧಾರಣತರದ ಸೈನಿಕನಾಗಿದ್ದರೂ ತೀಕ್ಷ್ಣಬುದ್ಧಿಯವನೂ ಎದೆಗಾರನೂ ಆಗಿದ್ದನು.

ಇವನು ಮೃಗಯಾಸ್ತ್ರಿಯನಿದ್ದನು. ಶಾಹೂರಾಜನ ಒಲವು ಬೇಟೆಯಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷ ಪಾಗಿದ್ದುದರಿಂದ ಅವನು ಈ ರಘೂಜಿಯ ಮೇಲೆ ಮಮತೆಯನ್ನಿರಿಸಿದನು. ಈ ಸಂಗತಿಯು ಲಾಭವು ರಘೂಜಿಗೆ ಚನ್ನಾಗಿ ಆಯಿತು. ಇವನು ಭೋಸಲೆ ಮನೆತನದವನಿದ್ದುದರಿಂದ ಇವನ ಮಾನ್ಯತೆಯು ಬೆಳೆಯಬೇಕೆಂದು ಶಾಹೂರಾಜನು ಶಿರಕೆ ಮನೆತನದೊಳಗಿನ ಒಂದು ಕನ್ಯೆಯೊಡನೆ ಅಂದರೆ, ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ತನ್ನ ಮೊಮ್ಮಗಳೊಡನೆ ಅವನ ಲಗ್ನ ಮಾಡಿದನು. ಮುಂದೆ ಶಾಹೂರಾಜನು ಅವನಿಗೆ ವರಾಡಪ್ರಾಂತದ ಸನದನ್ನು ಬರೆದುಕೊಟ್ಟನು. ಅದಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಫಲವಾಗಿ ಏನು ಸಾವಿರ ಸೈನಿಕರನ್ನಿರಿಸಿಕೊಂಡು ಸಾತಾರೆಯ ಸಿಂಹಾಸನದ ಸೇವೆ ಮಾಡುವೆನು; ಪ್ರತಿವರ್ಷ ಒಬತ್ತು ಲಕ್ಷ ರೂಪಾಯಿಗಳ ತೆರಿಗೆಯನ್ನು ಕೊಡುವೆನು' ಎಂದು ರಘೂಜಿಯು ಕಟ್ಟಳೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿದ್ದನು. ಪ್ರಸಂಗ ವಿಶೇಷದಲ್ಲಿ ಕಪ್ಪುಸಾವಿರದವರಿಗೆ ಸೈನ್ಯವನ್ನು ಬೆಳೆಯಿಸಿ, ಆವಶ್ಯಕತೆಯುಂಟಾದಾಗ ಸೇಶವೆಯ ಸಹಾಯಕ್ಕೆ ಹೋಗಬೇಕೆಂಬ ಕಟ್ಟಳೆಯಾದರೂ ಆಗಿತ್ತು.

ಕಾನ್ಹೋಜಿ ಭೋಸಲೆಯ ಕಾಲದಿಂದ ಗೊಂಡವಣದ ಬಹು ಭಾಗವನ್ನು ವಶ ಮಾಡಿಕೊಂಡು, ಕಟಕ ಪ್ರಾಂತದ ಮೇಲೆ ದಾಳಿಮಾಡುವ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಭೋಸಲೆಯವರು ಇಟ್ಟಿದ್ದರು. ಇದೇ ಕ್ರಮವನ್ನು ರಘೂಜಿಯೂ ಮುಂದುವರಿಸಿದನು. ೧೭೩೮ರಲ್ಲಿ ರಘೂಜಿಯು ಕಟಕವನ್ನು ಸುಲಿದು ಉತ್ತರಕ್ಕೆ ಅಲ್ಪಾಬಾದದವರೆಗೆ ದಾಳಿ ಮಾಡಿದನು; ಮಾಗು ಅಲ್ಲಿಯ ಸುಭೇದಾರನಾದ ಸುಜಾಖಾನನನ್ನು ಪರಾಭವಗೊಳಿಸಿ, ಕೊಂದು, ಹೇರಳವಾದ ಸಂಪತ್ತನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ತಿರುಗಿ ಬಂದನು. ಈ ದಾಳಿಗೆ ಸೇಶವೆಯ ಇಲ್ಲವೆ ಶಾಹೂರಾಜನ ಸಮ್ಮತಿಯಿದ್ದಿಲ್ಲ. ವರಿಸ್ಕರ ಆಜ್ಞೆಯನ್ನು ಉಲ್ಲಂಘಿಸುವ ಈ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯನ್ನು ನೋಡಿ ಬಾಜೀರಾಯನು ಸಿಟ್ಟಾಗಿ, ಅವನ ಮೇಲೆ ಅವಜೆ ಕವಡೆ ಎಂಬ ಸರದಾರನನ್ನು ಕಳುಹಿದನು. ರಘೂಜಿಯು ಅವನನ್ನು ಪರಾಭವಗೊಳಿಸಿದನು. ಈ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ಕೇಳಿ ಬಾಜೀರಾಯನು ಅವನ ಮೇಲೆ ದಂಡೆತ್ತಿ ಹೋಗಬೇಕೆಂಬ ಯೋಚನೆಯಲ್ಲಿದ್ದನು. ಅಷ್ಟರಲ್ಲಿ ನಾದಿರ ಶಹನ ದಾಳಿಯು ಬಂದ ಮೂಲಕ ಈ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಅವನು ನಿಲ್ಲಿಸಬೇಕಾಯಿತು. ನರ್ಮದೆಯ ಉತ್ತರಕ್ಕೆ ದಾಳಿಮಾಡಿ ಕಪ್ಪು-ಕಾಣಿಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವದೂ, ಪೇಶವೆಯವರ ಇಲ್ಲವೆ ಶಾಹೂರಾಜನ ಆಜ್ಞೆಯ ಮೊರತು ಪರಪ್ರಾಂತಗಳ ಮೇಲೆ ದಾಳಿಮಾಡುವದೂ ರಘೂಜಿಯ ಅಧಿಕಾರದೊಳಗಿನದಲ್ಲವೆಂದು ಬಾಜೀರಾಯನು ಅನ್ನುತ್ತಿದ್ದನು. ಇದಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ರಘೂಜಿಯು ಅಭಿಪ್ರಾಯವಿತ್ತು. ಪೇಶವೆ ಪದವು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ಸಲ್ಲತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲ; ಭೋಸಲೆ ಮನೆತನದೊಳಗಿನವನಾದ ತನಗೇ ಆ ಪೇಶವೆ ಪದವು ದೊರೆಯತಕ್ಕದ್ದು, ಮೊದಲಾದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಅವನದಾಗಿತ್ತು. ಇಷ್ಟಲ್ಲದೆ, ಶಾಹೂರಾಜನ ನಿಃಪುತ್ರನಿದ್ದುದರಿಂದ ಅವನ ಶರುವಾಯು ತಾನೇ ಸಾತಾರೆಯ ಸಿಂಹಾಸನವನ್ನೇರಬೇಕೆಂಬ ವಿಚಾರವು. ಅವನಲ್ಲಿತ್ತೆಂದು ಅವನು ತ್ವರಿಸಿದನು.

ಈ ಜಗಳವು ವಿಕೋಪಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ವೇಶವ-ಭೋಸಲೆಯವರಲ್ಲಿ ಯುದ್ಧವು ಆಗತಕ್ಕದ್ದೇ; ಆದರೆ ದಿಲ್ಲಿಯ ದೊಡ್ಡ ರಾಜಕಾರಣದ ಸಲುವಾಗಿ ಬಾಜೀರಾಯನು ಈ ಒಳಜಗಳವನ್ನು ಶಾಂತಪಡಿಸಿದನು. ಸಮಕ್ಷ ಭೆಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಉಭಯತರೋಳಿಗೆ ಒಪ್ಪಂದವಾಯಿತು. ರಘೂಜಿ ಭೋಸಲೆಯ ಘನತರವಾದ ಮಹತ್ವಾಕಾಂಕ್ಷೆಯನ್ನು ಕಂಡು ಹಿಡಿದು ಬಾಜೀರಾಯನು ಅವನಿಗೆ ಬಂಗಾಲದಿಂದ ಕರ್ನಾಟಕದ ವರೆಗೆ ಪೂರ್ವಕರಾವಳಿಯ ಮೇಲೆ ಅಧಿಕಾರ ನಡೆಯಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ಒಪ್ಪಿಗೆಯಿತ್ತು, ತನ್ನ ಪ್ರತಿಸ್ಪರ್ಧಿಯನ್ನು ಕಡಿಮೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡನೆಂದು ಕೆಲವರ ಮತವಿದೆ. ಭೋಸಲೆಯ ದಾಳಿಗಳಾದರೂ ಮುಂದೆ ಇನ್ನೇ ಭಾಗದಲ್ಲಿಯೇ ಆದವು. ೧೭೪೦ರಲ್ಲಿ ಕರ್ನಾಟಕದ ಮೇಲೆ ಮರಾಟರ ದಾಳಿಯಾಯಿತು. ಆಗ ಆದರ ಅಧಿಪತ್ಯವು ರಘೂಜಿ ಭೋಸಲೆಯ ಕಡೆಗೇ ಇತ್ತು. ಈ ಸೈನ್ಯವು ಸುಮಾರು ಐವತ್ತು ಸಾವಿರ ಇರಬಹುದು. ಈ ದಾಳಿಯಲ್ಲಿ ಕರ್ನಾಟಕದ ನವಾಬನಾದ ದೋಸ್ತ ಆಲಿಯು ಸೋತು ಕೊಲ್ಲಲ್ಪಟ್ಟನು. ದಿವಾಣ ಮೀರ ಅಸದ ಇವನು ಸೆರೆಸಿಕ್ಕನ. ಈ ವಿಜಯದಿಂದ ಫ್ರೆಂಚರಿಗೂ ದಕ್ಷಿಣ ಹಿಂದುಸ್ತಾನದ ಜನರಿಗೂ ಮರಾಟರ ವಿಷಯವಾಗಿ ಅಂಜಿಕೆಯು ಉತ್ಪನ್ನವಾಯಿತು. ಇದೇ ದಿವಾಣನು ಮುಂದೆ ನವಾಬ ಸಫದರ ಆಲಿಗೂ ಮರಾಟರಿಗೂ ಒಪ್ಪಂದ ಮಾಡಿಸಿದನು. ನವಾಬನು ಮರಾಟರಿಗೆ ಒಂದು ಕೋಟಿ ರೂಪಾಯಿಗಳನ್ನು ಕಂತದಿಂದ ಕೊಡತಕ್ಕದ್ದು. ಸಫದರ ಆಲಿಯ ಪ್ರತಿಸ್ಪರ್ಧಿಯಾದ ಚಂದಾಸಾಹೇಬ ನನ್ನು ದಬ್ಬುವದಕ್ಕಾಗಿ ಸಫದರ ಆಲಿಯು ಮರಾಟರ ಸೈನ್ಯದ ಸಹಾಯವನ್ನು ಪಡೆಯಬೇಕು, ಪೂರ್ವದಂಡೆಯ ಮೇಲಿನ ಹಿಂದು ರಾಜರ ಪ್ರಾಂತಗಳನ್ನು ೧೭೩೬ರ ತರುವಾಯ ಫ್ರೆಂಚರೇ ಮೊದಲಾದವರು ತೆಗೆದುಕೊಂಡಿದ್ದರೆ ಅವುಗಳನ್ನು ಅವರಿಗೆ ಕೊಡಬೇಕು. ಈ ಮೇರೆಗೆ ಆಲಿಗೂ ಮರಾಟರಿಗೂ ಒಪ್ಪಂದವಾಯಿತು. ತರುವಾಯ ರಘೂಜಿಯು ಫ್ರೆಂಚರ ಬೆನ್ನು ಹತ್ತಿದನು. ತ್ರಿಚಿನಾಪಲ್ಲಿಯನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ಅವನ ಸಾಹಸವಿತ್ತು.

ತರುವಾಯ ರಘೂಜಿಯು ಪಾಂಡಿಚರಿಯ ಫ್ರೆಂಚ ಗವ್ವರ್ನರನಿಗೆ ಒಂದು ಪತ್ರ ಬರೆದನು:-“ನಮ್ಮ ಮಹಾರಾಜರು ನಿಮಗೆ ಪಾಂಡಿಚರಿಯಲ್ಲಿರಲಿಕ್ಕೆ ಒಪ್ಪಿಗೆ ಕೊಟ್ಟು ಸುಮಾರು ನಾಲ್ವತ್ತು ವರ್ಷಗಳಾದವು. ನೀವು ನಮ್ಮ ಸ್ನೇಹಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರರಿದ್ದು ನಮ್ಮ ಕಟ್ಟಳೆಗಳನ್ನು ನಡೆಯಿಸುವರೆಂದು ನಮ್ಮ ನಂಬಿಕೆಯಿತ್ತು. ಅಂತೆಯೇ ಅವರು ಆ ಪ್ರಾಂತದಲ್ಲಿರಲಿಕ್ಕೆ ನಿಮಗೆ ಆಜ್ಞೆ ಕೊಟ್ಟಿರಬದು ಸ್ಪಷ್ಟವಿದೆ. ಇದರ ಸಲುವಾಗಿ ನೀವು ಪ್ರತಿವರ್ಷ ಕಪ್ಪುಕೊಡಲೊಪ್ಪಿದ್ದು, ಇದುವರೆಗೆ ನಿಮ್ಮಿಂದ ಎಷ್ಟು ಹಣ ಬರಲಿಲ್ಲ. ಈಗ ಜಿಂಜಿ-ತ್ರಿಚಿನಾಪಲ್ಲಿ ಕೋಟೆಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಅವುಗಳನ್ನು ಭದ್ರಪಡಿಸಲಿಕ್ಕೆ ನಮಗೆ ಮಹಾರಾಜರ ಆಜ್ಞಾಪತ್ರ ಬಂದಿದೆ; ಹಾಗೂ ಪೂರ್ವ ಕರಾವಳಿಯ ಮೇಲಿದ್ದ ಯುರೋಪಿಯನ್ರಿಂದ ಕಪ್ಪು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವದಕ್ಕಾಗಿ ಆಜ್ಞೆ

ಯಾಗಿದೆ. ನಾವು ನಿಮ್ಮ ಮೇಲೆ ದೊಡ್ಡಸ್ತಿಕೆ ತೋರಿಸುತ್ತ ಬಂದಿದ್ದೇವೆ; ನೀವು ಮಾತ್ರ ನಮ್ಮ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ವರ್ತಿಸುವಿರಿ. ಈಗ ಕಪ್ಪನ್ನೂ, ಪರಿವಾರ ಸಹಿತವಾಗಿ ಚಂದಾಸಾಹೇಬನನ್ನೂ ಕೈವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವದಕ್ಕಾಗಿ ಸೈನ್ಯ ಕಳಿಸಿದೆ. ವಸಯಿಯ ಸ್ಥಿತಿಯು ಏನಾಯಿತೆಂಬದು ನಿಮಗೆ ಗೊತ್ತೇ ಇದೆ. ಸ್ವಲ್ಪ ದಿವಸಗಳಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ಹಡಗುಪಡೆಯಾದರೂ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದು ತಲುಪುವದು. ಅದ್ದರಿಂದ ಈ ಮಾತಿನ ಪರಿಷ್ಕಾರವು ಬೇಗನೆ ಆಗಬೇಕು.” ಎಂದು ರಘೂಜಿಯು ಪತ್ರದಲ್ಲಿ ಬರೆದಿದ್ದನು. ಆಗ ಪಾಂಡಿಚರಿಯ ಫ್ರೆಂಚ ಗವರ್ನರನಾಗಿದ್ದ ಡ್ಯೂಮಾನು ಕೆಳಗಿನಂತೆ ಪತ್ರ ಬರೆದು ರಘೂಜಿಯ ಕಡೆಗೆ ಕಳುಹಿಸಿದನು. “ಫ್ರೆಂಚ ರಾಷ್ಟ್ರದಿಂದ ಇದುವರೆಗೆ ಯಾರೂ ಕಪ್ಪ-ಕಾಣಿಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡಿಲ್ಲ. ಈಗ ನಾನು ಈ ಮಾತಿಗೊಪ್ಪಿದರೆ ನನ್ನ ಒಡೆಯ ರಾದ ಫ್ರೆಂಚ ರಾಜರು ನನ್ನ ತಲೆ ಹೊಡಿಸಿಯಾರು! ಇಲ್ಲಿಯ ರಾಜರು ಸಮುದ್ರ ತೀರದ ಉಸುಬಿನ ಮೇಲೆ ಕೋಟೆ-ಪಟ್ಟಣಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಲಿಕ್ಕೆ ನಮಗೆ ಒಪ್ಪಿಗೆ ಕೊಟ್ಟಿರುವರು. ಇಲ್ಲಿಯ ಜನರ ಧರ್ಮ ಹಾಗೂ ದೇವಾಲಯ ಇವುಗಳ ಮೇಲೆ ಯಾವ ತರದ ಪೀಡೆ ಕೊಡುವದಿಲ್ಲವೆಂಬ ಮಾತಿಗೆ ಆಗ ನಾವು ಒಪ್ಪಿದ್ದೇವೆ. ಅದರಂತೆ ಮನೋಭಾವದಿಂದ ಈ ಕಟ್ಟಳೆಯನ್ನು ವಾಲಿಸಿದ್ದೇವೆ. ಅದುದರಿಂದ ತಮ್ಮ ಸೈನ್ಯವು ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬರುವ ಕಾರಣವೇ ಉಳಿಯಲಿಲ್ಲ. ನಿಮ್ಮ ಬೇಡಿಕೆಯಂತೆ ಒಪ್ಪದಿದ್ದರೆ ನೀವು ಸೈನ್ಯವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಇತ್ತ ಬರುವೆವೆಂದು ಬರೆದಿರುತ್ತೀರಿ, ಆದರೂ ನೀವು ಬಂದರೆ ಇಲ್ಲಿ ನಿಮ್ಮ ಸತ್ತಾರ ಮಾಂಸವದಕ್ಕೆ ಸಂಸ್ಕಾರಣ ಸಿದ್ಧತೆಯಿದೆ. ವಸಯಿಯ ವಿಷಯವು ನಮಗೆ ತಿಳಿದಿದೆ; ಆದರೆ ವಸಯಿಯ ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ಫ್ರೆಂಚ ಜನರು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಿಲ್ಲವೆಂಬದನ್ನು ತಾವು ಲಕ್ಷ್ಯದಲ್ಲಿಡಬೇಕು.” ಕೊನೆಗೆ ಮರಾಟರ ಸೈನ್ಯವು ಪಾಂಡಿಚರಿಯ ಮೇಲೆ ದಾಳಿ ಮಾಡದೆ ತಿರುಗಿ ಹೋಯಿತು.

ಸನ್ ೧೭೫೦ರಲ್ಲಿ ಬಾಜೀರಾಯನು ಮರಣಹೊಂದಿದ ಮೇಲೆ ಪೇಶವೆ ವಸಗಳು ನಾನಾಸಾಹೇಬನಿಗೆ ಮೊರೆತವು. ಅವು ಅವನಿಗೆ ದೊರೆಯಬಾರದೆಂದು ರಘೂಜಿಯು ಬಹಳೇ ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡಿದನು. ಅವನು ಕರ್ನಾಟಕದಿಂದ ತಿರುಗಿ ಬೇಗನೆ ಬರುವದಕ್ಕಾದರೂ ಅದೇ ಕಾರಣವಿದ್ದಿತು. ಬಾಜೀರಾಯನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡ ಸಾಲದ ಬಗ್ಗೆ ಬಾಬರಾವ ನಾಯಕ, ಬಾರಾಮತಿಕರ ಹಾಗೂ ಬಾಜೀರಾಯ ಇವರಲ್ಲಿ ವೈಮನಸ್ಸುಂಟಾಗಿತ್ತು. ಆಗ ರಘೂಜಿಯು ಬಾಬರಾಯನನ್ನು ಮುಂದೆ ಮಾಡಿ ಶಾಹೂ ರಾಜನಿಗೆ ಲಂಚಕೊಡುವ ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡಿ ತನಗೆ ಪೇಶವಾಯಿ ವಸ್ತ್ರಗಳು ದೊರೆಯಬೇಕೆಂದು ಯತ್ನಿಸಿದನು; ಆದರೆ ಈ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಅವನು ಮೋಸ ಹೋದನು. ಆಗ ರಘೂಜಿಯು ನಾಯಕನೊಡನೆ ತಿರುಗಿ ಕರ್ನಾಟಕಕ್ಕೆ ಹೋದನು. ತಂಜಾವರದ ಮರಾಟರಿಂದ ರಘೂಜಿಗೆ ನೆರವು ಮೊರೆತದ್ದರಿಂದ ಅವನು ತ್ರಿಚಿನಾಪಲ್ಲಿಯನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡನು. ಅಲ್ಲಿಯ ಕೋಟೆಯ ಮೇಲೆ ಮುರಾರರಾವ ಘೋರಪಡೆಯನ್ನು

ಕಿಲ್ಲೇದಾರನನ್ನಾಗಿ ನಿಯಮಿಸಿದನು. ತರುವಾಯ ಚಂದಾಸಾಹೇಬನನ್ನು ಹಿಡಿದು ತಂದು ಸಾತಾರೆಯಲ್ಲಿ ಸೆರೆಯಲ್ಲಿಟ್ಟನು.

ರಘೂಜಿಯು ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿದ್ದಾಗ ಇತ್ತ ಕಡೆಗೆ ಮುರ್ಶಿದ ಕುಲೀಖಾನನ ದಿವಾಣನಾದ ಮೀರ ಹಬೀಬನು ರಘೂಜಿಯ ದಿವಾಣನಾದ ಭಾಸ್ಕರಪಂತನಿಗೆ ಕಟಕ ಪ್ರಾಂತದ ಮೇಲೆ ದಾಳಿಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ನಿಮಿತ್ತರಣ ಕಳುಹಿಸಿದನು. ಭಾಸ್ಕರಪಂತನು ಈ ಮಾತಿಗೆ ಮಾನ್ಯತೆ ಕೊಟ್ಟನು. ಈ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ನಾನಾಸಾಹೇಬ ಪೇಶ್ವೆಯು ಉತ್ತರ ಹಿಂದುಸ್ತಾನದ ಮೇಲೆ ದಾಳಿ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಹೊರಟು ನರ್ಮದಾತೀರದಲ್ಲಿಯೆ ಕೋಟಿ-ಕೊತ್ತಳಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡನು. ತರುವಾಯ ಅಲ್ಲಾಬಾದದ ಮೇಲೆ ದಾಳಿಮಾಡಬೇಕೆಂಬ ವಿಚಾರವು ಅವನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿತು; ಆದರೆ ರಘೂಜಿಯು ಬುದ್ಧಿ ಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಮಾಳವ ಪ್ರಾಂತದಲ್ಲಿ ಹಾವಳಿಯೆಬ್ಬಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಅವನು ಪೂರ್ವ ದಿಕ್ಕಿನ ಯುದ್ಧವನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಿ ಪಶ್ಚಿಮಕ್ಕೆ ತಿರುಗಬೇಕಾಯಿತು. ಮಾಳವದಲ್ಲಿ ಬಿಗಿಯಾದ ಮೇಲೆ ಅವನು ಅಲ್ಲಾಬಾದದ ಮೇಲಿಂದ ಮುರ್ಶಿದಾಬಾದದವರೆಗೆ ಹೋದನು. ಇತ್ತ ಕಡೆಗೆ ರಘೂಜಿಯು ಕಟವಾ-ಬರದ್ವಾನಗಳವರೆಗೆ ಹೋದನು. ಇದಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲೇ ನಾನಾಸಾಹೇಬನು ನವಾಬ ಅಲೀವರ್ದೀಖಾನನಿಂದ ಕಪ್ಪು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಲೆಕ್ಕವನ್ನು ಪೂರ್ಣಮಾಡಿದ್ದನು. ಆದ್ದರಿಂದ ರಘೂಜಿಯು ತಿರುಗಿದನು. ಮಾಳವದಲ್ಲಿ ಅವನು ಮಾಡಿದ ಕೃತ್ಯದಿಂದ ಪೇಶವೆಯು ರುಷ್ಪನಾಗಿ ಅವನ ಮೇಲೆ ದಾಳಿಮಾಡಿ ಪರಾಭವಗೊಳಿದನು. ತರುವಾಯ ಪೇಶವೆಯೊಡನೆ ಒಡಂಬಡಿಕೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ರಘೂಜಿಯು ಸಾತಾರೆಗೆ ಹೊರಟನು. ರಘೂಜಿ ಭೊಸಲೆಗೆ ದಮಾಜಿ ಗಾಯಕವಾಡನೂ ಯಮಾಜಿ ಶಿವದೇವನೂ ಕೂಡುವವರಿದ್ದರಿಂದ ನಾನಾಸಾಹೇಬನು ಸ್ವಲ್ಪ ಹಿಂದೆಗೆದು, ಬಂಗಾಲದ ಕಪ್ಪನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ರಘೂಜಿಗೆ ಕೊಟ್ಟನು. ಈ ಮೇರೆಗೆ ಇಬ್ಬರೂ ಸ್ನೇಹ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಉತ್ತರಹಿಂದುಸ್ತಾನದ ಕಪ್ಪನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವದಕ್ಕಾಗಿ ಎರಡು ಭಾಗಮಾಡಿ ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬರು ಒಂದೊಂದು ಭಾಗವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡರು. ಈ ಒಪ್ಪಂದದಿಂದ ರಘೂಜಿಗೆ ಲಖನೌ, ಪಾಟಣಾ, ಬಿಹಾರ, ದಕ್ಷಿಣ ಬಂಗಾಲ, ವರಾಹದಿಂದ ಕರ್ನಾಟಕದ ವರೆಗಿನ ಸೀಮೆ ಇವುಗಳ ಮೇಲಿನ ವರ್ಚಸ್ವವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಯಿತು. ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ರಘೂಜಿಯ ದಿವಾಣನಾದ ಭಾಸ್ಕರಪಂತನು ಬಂಗಾಲದ ಮೇಲೆ ದಾಳಿಮಾಡಿದನು. ಆಗ ಅಲೀವರ್ದೀಖಾನನು ಒಪ್ಪಂದದ ನಿಮಿತ್ತವನ್ನು ಮುಂದೆ ಮಾಡಿ ಭಾಸ್ಕರಪಂತನನ್ನು ಕರೆಸಿಕೊಂಡು, ಅವನನ್ನೂ ಅವನ ಸಂಗಡ ಇದ್ದ ಇಪ್ಪತ್ತು ಜನರನ್ನೂ ವಿಶ್ವಾಸಘಾತದಿಂದ ಕೊಂದನು. ಮುಂದೆ ರಘೂಜಿಯು ಓರಿಸಾಪ್ರಾಂತದ ಮೇಲೆ ದಾಳಿಮಾಡಿದನು; ಆದರೆ ಗೊಂಡವಣ ಪ್ರಾಂತದಲ್ಲಿ ವಲೀ ಶಹಾ ಹಾಗು ನೀಲ ಕಂಠ ಶಹಾಇವರು ಖಂಡಾಯ ಮಾಡಲು ಅವನು ತಿರುಗಬೇಕಾದ್ದರಿಂದ ದೇವಗಡ-ಚಾಂದಾ ಪ್ರಾಂತಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ತನ್ನ ರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ ಜೋಡಿಸಿದನು.

ಸನ್ ೧೭೪೯ ರಲ್ಲಿ ಹೈದರಾಬಾದದ ಸುಭೇದಾರನಾದ ನಾಸಿರಜಂಗನು ರಘೂಜಿ ಭೋಸಲೆಗೆ ತನ್ನ ಸಹಾಯಕ್ಕೆ ದಂಡು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬರಬೇಕೆಂದು ತಿಳಿಸಿದನು. ಈ ಕೆಲಸಕ್ಕಾಗಿ ಕೆಲವು ಸೀಮೆಯನ್ನು ಕೊಡಲಿಕ್ಕೆ ಒಪ್ಪಿದನು. ರಘೂಜಿಯು ಈ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ತನ್ನ ಮಗನಾದ ಜಾನೋಜಿಯ ಮೇಲೆ ಹೊರಿಸಿ, ಅವನಿಗೆ ಹತ್ತು ಸಾವಿರ ಸೈನ್ಯವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು, ಕರ್ನಾಟಕದೊಳಗಿನ ನಾಸಿರಜಂಗನ ಸಹಾಯಕ್ಕಾಗಿ ಕಳುಹಿಸಿದನು. ಇಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಶಾಹುರಾಜನು ಮರಣೋನ್ಮುಖ ಅವಸ್ಥೆಗೀಡಾದುದರಿಂದ ಅವನು ಪೇಶವೆ, ಯಶವಂತರಾವ ದಾಭಾಡೆ, ರಘೂಜಿ ಭೋಸಲೆ ಮೊದಲಾದ ಎಲ್ಲ ಪಕ್ಷಗಳ ಸರದಾರರನ್ನು ಕರೆಯಿಸಿಕೊಂಡನು. ಭಟ ವಂಶಕ್ಕೆ ನಡೆದು ಬಂದಿದ್ದ ಪೇಶವಾಯಿಯು ತನಗೆ ದೊರೆಯುವದಕ್ಕೆ ಇದೊಂದು ಒಳ್ಳೆ ಸಂಧಿಯಿರುವದೆಂದು ಅವನು ತಿಳಿದನು; ಆದರೆ ಅವನ ಕಡೆಗೆ ಸೈನ್ಯವು ಸ್ವಲ್ಪವಿದ್ದುದರಿಂದಲೂ, ನಾನಾ ಸಾಹೇಬ ಪೇಶವೆಯು ಧೂರ್ತತನದಿಂದ ಅವನಿಗೆ ಸಖ್ಯತೆ ತೋರಿಸಿದ್ದರಿಂದಲೂ ಆ ಪ್ರಸಂಗವು ತಪ್ಪಿ ಹೋಯಿತು. ಶಾಹುರಾಜನು ನಾನಾಸಾಹೇಬ ಪೇಶವೆಗೆ ಪೇಶವಾಯಿಯ ನಿರಂತರ ಸನದು ಬರೆಕೊಟ್ಟನು, ಆದರೆ ರಘೂಜಿಯು ಈ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಅಡ್ಡಿ ಮಾಡಲಿಲ್ಲ. ರಾಮರಾಜನು ಗೋದಲಿಗನ ಮಗನಾಗಿದ್ದು, ಸುಳ್ಳು ಔರಸತನದಿಂದ ಅವನು ಸಾತಾರೆಯ ಸಿಂಹಾಸನದ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳತಕ್ಕವನಿರುವನೆಂಬ ಗುಪ್ತ ವಾರ್ತೆಯು ಆ ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ಪಸರಿಸಿದ್ದರಿಂದ ರಘೂಜಿಯ ಮನಸ್ಸು ಬೇರೆಯಾಯಿತು; ಆದರೆ ತಾರಾಬಾಯಿಯು ತನ್ನ ಜ್ಞಾತಿಬಂಧುಗಳೆದುರಿಗೆ ರಾಮರಾಜನನ್ನು ತನ್ನ ತಾಟೆ ನಲ್ಲಿ ಉಟ್ಟಕ್ಕೆ ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿಕೊಂಡು, 'ಅನ್ನದ ಆಣೆಯಾಗಿ ರಾಮರಾಜನು ನನ್ನ ಮೊಮ್ಮಗನಿರುವನು' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ, ಅವನ ಮನಸ್ಸು ಸಮಾಧಾನಗೊಂಡಿತು. ತರುವಾಯ ರಘೂಜಿಯು ಇತರ ಸರದಾರರೊಡನೆ ಪೇಶವೆಯ ಹಿಂದಿನಿಂದ ಪುಣೆಗೆ ಹೋದನು. ಪೇಶವೆಯು ಎಲ್ಲ ಸರದಾರರ ಸಮ್ಮತಿಯಿಂದ ಪುಣೆಯನ್ನು ಮರಾಟ ರಾಜ್ಯದ ರಾಜಧಾನಿಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದನು. ರಘೂಜಿಯು ಗೊಂಡವನ, ವರಾಡ, ಬಂಗಾಲ ಪ್ರಾಂತಗಳ ಹೊಸ ಸನದನ್ನು ಶಾಹುರಾಜನಿಂದ ಮಾಡಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದನು. ಅದರ ಬಲದಿಂದ ಆ ಪ್ರಾಂತಗಳ ಮೇಲೆ ಅವನು ತನ್ನ ವರ್ಚಸ್ಸನ್ನು ಪ್ರಸ್ಥಾಪಿಸಿದ್ದಲ್ಲದೆ, ನಿಜಾಮನಿಗಾದರೂ ಚನ್ನಾಗಿ ಉಪದ್ರವಕೊಡತೊಡಗಿದನು. ಜಾನೋಜಿಯು ನಾಸಿರಜಂಗನ ಕಡೆಯಿಂದ ತಿರುಗಿ ಬಂದ ಮೇಲೆ ರಘೂಜಿಯು ಅವನನ್ನು ಕಟಕ ಪ್ರಾಂತಕ್ಕೆ ಕಳುಹಿಸಿದನು. ಜಾನೋಜಿಯು ಅಲೀವರ್ದಿಯಾನನಿಗೆ ಗಂಟು ಬಿದ್ದು ತನ್ನ ಹಸ್ತಕನಾದ ಮೀರ ಹಬೀಬನ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಬಾಲಾಸೋರದ ವರೆಗಿನ ಎಲ್ಲ ಪ್ರದೇಶದ ಜಹಾಗೀರಿಯ ಸನದನ್ನು ಕೊಡಿಸಿದನು. ಬಂಗಾಲ-ಬಿಹಾರ ಪ್ರಾಂತಗಳ ಚೌಧದ ಸಲುವಾಗಿ ತನಗೆ ಹನ್ನೆರಡು ಲಕ್ಷ ರೂಪಾಯಿಗಳ ಕಪ್ಪುಕೊಡಬೇಕೆಂದು ಕಟ್ಟಳೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡನು. ಮುಂದೆ ಬೇಗನೆ ಪೇಶವೆ-ನಿಜಾಮರಲ್ಲಿ ಯುದ್ಧವು ಪ್ರಾರಂಭವಾದದ್ದರಿಂದ ಭೋಸಲೆಯು ಗಾವಿಲಗಡ, ನರನಾಳಾ, ಮಾಣಿಕದುರ್ಗ

ಮೊದಲಾದ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನೂ ಇತರ ಕೆಲ ಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನೂ ಕೈವಶ ಪಡಿಸಿಕೊಂಡನು. ನಿಜಾಮನು ಪುಣೆಯ ಮೇಲೆ ಸಾಗಿ ಹೋದ ಕೂಡಲೆ, ಭೋಸಲೆಯು ಗೋದಾವರಿ-ಮೈನಗಂಗೆಗಳ ನಡುವಿನ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಉದ್ವಸ್ತಗೊಳಿಸಿ ಮೊಗಲರ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡು ಅಲ್ಲಿ ತನ್ನ ವರ್ಚಸ್ವವನ್ನು ನೆಲೆಗೊಳಿಸಿದನು.

೧೭೫೩ರಲ್ಲಿ ರಘೋಜಿಯು ಮರಣಹೊಂದಿದನು. ಅವನಿಗೆ ನಾಲ್ಕು ಮಂದಿ ಮಕ್ಕಳಿದ್ದರು. ಹಿರಿಯರಾದ ಜಾನೋಜಿ, ಸಾಬಾಜಿ ಇವರು ಚಿಕ್ಕಹೆಂಡತಿಯ ಮಕ್ಕಳಾಗಿದ್ದರು; ಚಿಕ್ಕವರಾದ ಮುಧಾಜಿ, ನಿಂಬಾಜಿ ಇವರು ಹಿರಿಯ ಹೆಂಡತಿಯ ಮಕ್ಕಳು. ತನ್ನ ಹಿಂದೆ ಜಾನೋಜಿಯು ಭೋಸಲೆಯ ಸಿಂಹಾಸನವನ್ನೇರಬೇಕೆಂದು ರಘೋಜಿಯ ಇಚ್ಛೆಯಿತ್ತು. ಅವನು ಮರಣಹೊಂದಿದ ಬಳಿಕ ಸಿಂಹಾಸನದ ವಿಷಯ ವಾಗಿ ಜಾನೋಜಿ-ಮುಧೋಜಿಯರಲ್ಲಿ ಕಲಹವು ಪ್ರಾರಂಭವಾಯಿತು. ಜಾನೋಜಿಯು ಪುಣೆಗೆ ಹೋಗಿ ತನ್ನ ತಂದೆಯಂತೆ ಕಟ್ಟಳೆ ಬರೆದುಕೊಟ್ಟು 'ಸೇನಾಸಾಹೇಬ ಸುಭೆ' ಎಂಬ ಪದವಿಯನ್ನು ದೊರಕಿಸಿದನು; ಆದರೆ ವರಾಡಕ್ಕೆ ತಿರುಗಿ ಹೋಗುವಾಗ ಅವನು ಮೊಗಲರ ಸೀಮೆಯೊಡನೆ ಪೇಶವೆಯವರ ಸೀಮೆಯನ್ನಾದರೂ ಸುಲಿದನು! ಆರ್ಥಾತ್ ಜಾನೋಜಿ-ಪೇಶವೆಯವರಲ್ಲಿ ವೈಮನಸ್ಸು ಹುಟ್ಟಿತು. ಮುಂದೆ ಜಾನೋಜಿಯು ನಿಜಾಮರಾಯನೊಡನೆ ಕಾಳಗ ಹೂಡಿ ಪರಾಭವಹೊಂದಿದನು. ಪಾಣೀಪತ್ತದ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಜಾನೋಜಿಯು ಇದ್ದಿಲ್ಲ. ಪಾಣೀಪತ್ತದ ತೊಂದರೆಯ ಪ್ರಸಂಗದ ವರ್ತಮಾನವು ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ ಬಂದ ಮೇಲೆ ನಾನಾಸಾಹೇಬ ಪೇಶವೆಯು ದಂಡು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಉತ್ತರ ಹಿಂದುಸ್ತಾನದ ಕಡೆಗೆ ಹೊರಟನು. ಆಗ ಜಾನೋಜಿಯು ಹತ್ತುಸಾವಿರ ಸೈನ್ಯತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಪೇಶವೆಯನ್ನು ಕೂಡಿದನು; ಆದರೆ ನರ್ಮದೆಯ ತೀರಕ್ಕೆ ಮುಟ್ಟಿದೊಡನೆಯೇ ಪಾಣೀಪತ್ತದ ಎಲ್ಲ ಸಂಗತಿಯು ತಿಳಿದದ್ದರಿಂದ, ಪೇಶವೆಯು ತಿರುಗಿ ಪುಣೆಗೆ ಬಂದನು. ದೊಡ್ಡ ಮಾಧವರಾಯನ ಆಳಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಜಾನೋಜಿಯು ರಘುನಾಥರಾಯನ ಪಕ್ಷವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಪುಣೆಯ ಮೇಲೆ ದಂಡೆತ್ತಿ ಬರತೊಡಗಿದನು ಆಗ ಮಾಧವರಾಯನು ತನ್ನ ಕಕ್ಷನಿಗೆ ಆಧೀನನಾಗಿ ಆ ವೇಳೆಯ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಜಗಳವನ್ನು ಶಾಂತಪಡಿಸಿದನು ೧೭೬೬ರಲ್ಲಿ ಪೇಶವೆ, ನಾಗಪುರದ ಭೋಸಲೆ ಇವರಲ್ಲಿ ಬಹಳೇ ವಿಶ್ವಾಸ್ಯತೆಯು ಬೆಳೆಯಿತು. ಆಗ ಮಾಧವರಾಯನು ಜಾನೋಜಿಯ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ನಿಜಾಮನೊಡನೆ ಒಡಂಬಡಿಕೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡನು. ತರುವಾಯ ಪೇಶವೆಯ ಹಾಗೂ ನಿಜಾಮ ಅಲ್ಲಿಯ ಸಂಯುಕ್ತ ಸೈನ್ಯಗಳು ವರಾಡದ ಮೇಲೆ ಸಾಗಿದವು. ಆಗ ಭೋಸಲೆ ಜಾನೋಜಿಯು ನಿರುಪಾಯನಾಗಿ ಅವರೊಡನೆ ಒಡಂಬಡಿಕೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡನು. ಈ ಒಪ್ಪಂದದಿಂದ ಜಾನೋಜಿಯ ಕೆಲವು ಪ್ರಾಂತಗಳು ಕೈಬಿಟ್ಟು ಹೋದವು. ಭೋಸಲೆಯಿಂದ ತೆಗೆದುಕೊಂಡ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ೧೫ ಲಕ್ಷದ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಪೇಶವೆಯು ನಿಜಾಮನಿಗೆ ಕೊಟ್ಟನು. ಈ ದಾಳಿಯಲ್ಲಿ ಭೋಸಲೆಯು ೨೫ ಲಕ್ಷ ರೂಪಾಯಿ ಉತ್ಪನ್ನದ ಸೀಮೆಯು ಒಮ್ಮೆಲೆ ಕಡಿಮೆಯಾಯಿತು.

ಜಾನೋಜಿ ಮಾಧವರಾಯರ ವೈರವು ಅವುಗಳಿಗಾಗಿ ಸ್ಥಿರವಾಯಿತು. ೧೭೬೮ರಲ್ಲಿ ರಾಘೋಬನು ಮತ್ತೆ ತಲೆಯೆತ್ತಿದನು. ಜಾನೋಜಿಯು ಪ್ರಕಟವಾಗಿ ರಾಘೋಬನ ಪಕ್ಷವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದನು. ಈ ಕೃತ್ಯದಿಂದ ಮಾಧವರಾಯನು ತನ್ನ ಮೇಲೆ ಸಾಗಿ ಬಂದಾನೆಂಬ ಭಯದಿಂದ ಜಾನೋಜಿಯು ಕಲಕತ್ತೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಸಹಾಯವನ್ನು ದೊರಕಿಸುವ ಪ್ರಯತ್ನ ನಡೆಯಿಸಿದನು. ತರುವಾಯ ಪೇಶವೆ-ನಿಜಾಮರಿಬ್ಬರೂ ನಾಗಪುರದ ಮೇಲೆ ದಾಳಿ ಮಾಡಿದರು. ಅವರು ವರ್ಧಾಡವನ್ನು ಸೇರಿದ ಕೂಡಲೆ ಜಾನೋಜಿ-ಮುಘೋಜಿಯರು ತಮ್ಮ ಪರಿವಾರವನ್ನು ಗಾವಿಲಗಡ ದಲ್ಲಿಟ್ಟು ತಂತ್ರಯುದ್ಧದಿಂದ ಪೇಶವೆ-ನಿಜಾಮರೊಡನೆ ಯುದ್ಧ ಮಾಡುವ ಯೋಚನೆ ಮಾಡಿದರು. ಮಾಧವರಾಯನು ನಾಗಪುರವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಸುಲಿದು, ಚಂದ್ರಪುರಕ್ಕೆ ಮುತ್ತಿಗೆ ಹಾಕಿದನು. ಆಗ ಜಾನೋಜಿಯು ಪೇಶವೆಯ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ದಾಳಿ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿದನು. ಅವನು ಅಹಮ್ಮದನಗರದ ಮೇಲಿಂದ ಪುಣೆಗೆ ಸಾಗಿದನು. ಭೋಸಲೆಯು ರಾಜಧಾನಿಗೆ ಬರುವನೆಂಬ ಸುದ್ದಿಯು ಗೊತ್ತಾದ ಕೂಡಲೆ ಪುಣೆಯ ನಾಗರಿಕರು ತಮ್ಮ ಆಸ್ತಿ-ಪಾಸ್ತಿಗಳನ್ನು ತೆಗೆದು ಕೊಂಡು ಗ್ರಾಮತ್ಯಾಗ ಮಾಡಿದರು. ಜಾನೋಜಿಯು ಪುಣೆಯ ಆಸಮಂತಾತ್ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಒಳಿತಾಗಿ ಸುಲಿಗೆ ಮಾಡಿದನು ಈ ಸಂಗತಿಯು ಪೇಶವೆಗೆ ಗೊತ್ತಾದ ಕೂಡಲೆ ಅವನು ಚಂದ್ರಪುರದ ಮುತ್ತಿಗೆಯನ್ನೆ ಬಿಟ್ಟು ಪುಣೆಯ ಕಡೆಗೆ ಹೊರಟನು. ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಭೋಸಲೆ-ಪೇಶವೆಯರು ಪರಸ್ಪರ ರಾಜಧಾನಿಯನ್ನು ಮುತ್ತಿ ಸುಲಿದು ಬಹಳೇ ಹಾಳು ಮಾಡಿದರು; ಆದರೆ ಪರಸ್ಪರರು ಕೈಗೊಟ್ಟು ಯುದ್ಧಮಾಡ ಲಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ, ವಿಜಯವು ಯಾರಿಗೂ ದೊರೆಯಲಿಲ್ಲ. ಕಡೆಗೆ ಇಬ್ಬರೂ ಬೇಸತ್ತು ಒಪ್ಪಂದಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧರಾದರು. ೧೭೬೯ರಲ್ಲಿ ಭೀಮಾಪುರದ ಕನಕಾಪುರದಲ್ಲಿ ಪೇಶವೆಗೆ ಅನುಕೂಲವಾದಂಥ ಒಪ್ಪಂದವಾಯಿತು. ಪೇಶವೆಯವರ ಪ್ರಾಂತದಲ್ಲಿ ಭೋಸ ಲೆಯು ಕಾಳು-ಕಡಿಗೆಗಳನ್ನೆತ್ತಬಾರದು, ನಿಜಾಮನ ಪ್ರಾಂತದಲ್ಲಿಯ ಕಾಳು-ಕಡಿಯ ಎತ್ತುವಿಕೆಯ ಬಗ್ಗೆ ನಿಯಮಿತ ಹಣವನ್ನು ಗೊತ್ತುಮಾಡಿಕೊಳ್ಳತಕ್ಕದ್ದು. ಪೇಶವೆಯ ಆಜ್ಞೆಯಿಲ್ಲದೆ ಭೋಸಲೆಯು ತನ್ನ ಸೈನ್ಯವನ್ನು ಬೆಳೆಯಿಸಬಾರದು; ಕಡಿಮೆ ಮಾಡ ಬಾರದು. ನಿಶ್ಚಿತ ಸೈನ್ಯದೊಡನೆ ಪೇಶವೆಯು ಹೇಳಿದಾಗ ಭೋಸಲೆಯು ಬರತ ಕ್ಕದು ದಿಲ್ಲಿಯ ಬಾದಶಹ, ನಿಜಾಮ, ಇಂಗ್ಲಿಷರು, ರೋಹಿಲರು, ಅಯೋಧ್ಯೆಯನವಾಬ ಇವರಲ್ಲಿ ಯಾರೊಡನೆಯೂ ರಾಜಕೀಯ ಪತ್ರವ್ಯವಹಾರ ಮಾಡಬಾರದು. ಪೇಶವೆಗೆ ಐದು ಕಂತದಿಂದ ಐದು ಲಕ್ಷ ರೂಪಾಯಿಗಳನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು, ಪೇಶವೆಯ ಪಡೆಯು ಉತ್ತರ ಹಿಂದುಸ್ತಾನದ ಮೇಲೆ ದಾಳಿ ಮಾಡುವಾಗ ಭೋಸಲೆಯ ಪ್ರಾಂತದಲ್ಲಿ ಉಪದ್ರವ ಮಾಡಬಾರದು, ದರಬಾರದ ಕೆಲಸವಿಲ್ಲದಾಗ ಭೋಸಲೆಯ ಸೈನ್ಯವು ಬಂಗಾಲದಲ್ಲಿಯ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಮೇಲೆ ದಾಳಿ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಒಪ್ಪಿಗೆಯಿರಬೇಕು. ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಪೇಶವೆಯು ಅರ್ಧ ಧನಿಯೆಂಬ, ಅರ್ಧ ಸ್ನೇಹಿತನೆಂಬ ಪ್ರಕಾರವನ್ನನು

ಲಕ್ಷಿಸಿ ಒಪ್ಪಂದವನ್ನು ಪೂರೈಸಿದನು.

ಮಾಧವರಾಯನ ಮರಣಾನಂತರದಲ್ಲಿ ಪುನೆಯಂತೆ ನಾಗಪುರದಲ್ಲಿಯೂ ಗೃಹಕಲಹವು ಪ್ರಾರಂಭವಾಯಿತು. ಮಾಧವರಾಯನ ಮರಣದ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಜಾನೋಜಿಯು ಪೇಶವೆಯ ಒಪ್ಪಿಗೆಯಿಂದ ತನ್ನ ತಮ್ಮ ಮುಧಾಜಿಯ ಮಗನಾದ ರಘೂಜಿಯನ್ನು ದತ್ತಕ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಮುಧಾಜಿಯನ್ನು ಅವನ ಪಾಲನಕರ್ತನನ್ನಾಗಿ ನಿಯಮಿಸಿದ್ದನು. ೧೭೬೩ರಲ್ಲಿ ಜಾನೋಜಿಯು ಮರಣಹೊಂದಿದ ಮೇಲೆ ಹುಡುಗನ ಸಂರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ಯಾರು ಮಾಡಬೇಕು, ರೀಜನ್ನಿಯ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಯಾರು ನಡೆಯಿಸಬೇಕು? ಮೊದಲಾದ ವಿಷಯವಾಗಿ ಜಗಳವು ಪ್ರಾರಂಭವಾಯಿತು. ಈ ವ್ಯಾಜ್ಯವನ್ನು ಬಗೆಹರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವದಕ್ಕಾಗಿ ಅವರು ಪುಣೆಗೆ ಬಂದರು. ಅವರಲ್ಲಿ ಮುಧಾಜಿಯು ರಘುನಾಥರಾಯನ ಪಕ್ಷದವನಾಗಿದ್ದು, ಸಾಬಾಜಿಯು ನಾರಾಯಣರಾಯನ ಪಕ್ಷವನ್ನು ವಹಿಸಿದ್ದನು, ಆದರೆ ಪುಣೆಯಲ್ಲಿ ಯಾರ ಮನಸ್ಸಿನಂತೆಯೂ ಕಾರ್ಯವಾಗಲಿಲ್ಲ. ಆಗ ಭೋಸಲೆಯವರಲ್ಲಿ ಯುದ್ಧವು ಪ್ರಾರಂಭವಾಯಿತು. ಈ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಪೇಶವೆ, ನಿಜಾಮ, ಎಲಿಚಪುರದ ನವಾಬ ಮೊದಲಾದವರು ಕೂಡಿದ್ದರು. ಮುಂದೆ ಬೇಗನೆ ನಾರಾಯಣರಾಯನ ಕೊಲೆಯಾಯಿತು. ಈ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಭೋಸಲೆಯ ಸಂಬಂಧವು ಅಂತಸ್ಥವಾಗಿ ಇತ್ತೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ! ರಾಘೋಬನ ಜಗಳದಲ್ಲಿ ಸಾಬಾಜಿಯು ದಂಡು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ನಾನಾಫಡಣವೀಸನ ಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸಹಾಯ ಮಾಡಿದನು. ಸವಾಯಿಮಾಧವರಾಯನಿಗೆ ಸಾತಾರೆಯಿಂದ ಪೇಶವೆ ವಸ್ತ್ರಗಳು ಬಂದ ಕೂಡಲೆ ನಾನಾಫಡಣವೀಸನು ಸಣ್ಣ ರಘೂಜಿಯು 'ಸೇನಾಸಾಹೇಬ ಸುಭ' ಈ ಪದವಿಯನ್ನು ಕಿತ್ತುಕೊಂಡು ಸಾಮಾಜಿಗೆ ಕೂಟ್ಟನು. ಮುಂದೆ ಮುಧಾಜಿಯು ಸಾಬಾಜಿಯೊಡನೆ ಯುದ್ಧವನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿ ಅವನಿಗೆ ತನ್ನ ಕೈಯಿಂದ ಗುಂಡು ಹಾಕಿ ಕೊಂದನು. ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ಸಣ್ಣ ರಘೂಜಿಯು ಪಾಲನಕರ್ತನೆಂಬ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಪಡೆದನು; ಆದರೆ ಮುಧಾಜಿಯನ್ನು ನಿಜಾಮನು ಸ್ವಸ್ಥವಾಗಿ ಕೂಡ್ರಗೊಡಲಿಲ್ಲ. ಅವನು ಇಬ್ರಾಹಿಮಬೇಗನನ್ನು ಮುಧಾಜಿಯ ಮೇಲೆ ಕಳುಹಿಸಿದನು. ಆಗ ಮುಧಾಜಿಯು ಶರಣು ಹೋಗಿ ಅನೇಕ ಕೋಟಿ-ಕೊತ್ತಳಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟು, ಗೋಂಡವಣದ ಬಿಗಿಕಾಯುವದಕ್ಕೆ ಒಪ್ಪಿ, ನಿಜಾಮನೊಡನೆ ಒಡಂಬಡಿಕೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡನು. ತರುವಾಯ ಪುಣೆಯ ದರಬಾರದವರಿಗೆ ಹತ್ತುಲಕ್ಷರೂಪಾಯಿಗಳ ಕಾಗದ ಬರೆದು ಕೊಟ್ಟು ತನ್ನ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಸ್ಥಿರಪಡಿಸಿಕೊಂಡನು. ಕಲಕತ್ತೆಯ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ದರಬಾರದಲ್ಲಾದರೂ ಪ್ರತಿನಿಧಿಯನ್ನಿರಿಸಿದನು.

ಮುಂದೆ ಮರಾಟರ ಹಾಗೂ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ನಡುವೆ ಯುದ್ಧವು ಪ್ರಾರಂಭವಾಯಿತು. ಆಗ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಮುಧಾಜಿಯನ್ನು ತಮ್ಮ ಕಡೆಗೆ ತಿರುಗಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಪ್ರಯತ್ನ ನಡೆಸಿದರು. ಮೊದಲು ನಿಜಾಮನ ದಿವಾಣನಾದ ವಿಠ್ಠಲಸುಂದರನು ಮುಧಾಜಿಗೆ ಮರಾಟಶಾಹಿಯ ರಾಜನನ್ನು ಮಾಡುವ ಆಶೆಹಚ್ಚಿ ತನ್ನ ಪಕ್ಷದ ಕಡೆಗೆ ತೆಗೆದು

ಕೊಳ್ಳಲಿಕ್ಕೆ ಯಾವ ವಿಧವಾಗಿ ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿದನೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಹೇಸ್ಟಿಂಗ್ಸ್‌ನಾದರೂ ಈಗ ಮಾಡಿದನು. ವಾಸ್ತವವಾಗಿ ನಾಗವುರದ ಭೋಸಲೆಯ ಅಧಿಕಾರವು ಸಾತಾರೆಯ ಸಿಂಹಾಸನದ ಮೇಲೆ ಯಾವ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿಯೂ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಮೊದಲೇ ನಿಶ್ಚಿತವಾಗಿತ್ತು; ಆದರೆ ಹೇಸ್ಟಿಂಗ್ಸ್‌ನಿಗೆ ಪುಣೆಯ ದರಬಾರದ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಒಂದು ಗೊಂಬೆಯು ದೊರೆತಿರಲು, ಅದನ್ನು ಅವನು ಏಕೆ ಬಿಡುವನು? ಮುಢಾಜಿಗೆ ನಿಜವಾದ ಇಂಗಿತವು ಗೊತ್ತಿದ್ದುದರಿಂದ ಸಾತಾರೆಯ ಸಿಂಹಾಸನದ ಮೇಲೆ ಕುಳ್ಳಿರಿಸುವೆವೆಂಬ ವರವನ್ನು ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಂದ ಪಡಕೊಳ್ಳದೆ, ಸಾತಾರೆಯಲ್ಲಿ ಸೆರೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ಮಹಾರಾಜನ ಪ್ರತಿನಿಧಿತ್ವವನ್ನು ದೊರಕಿಸಿದ್ದೇ ಸಾಕೆಂದು ಅವರೊಡನೆ ಒಪ್ಪಂದ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವದಕ್ಕೆ ಕಾಲಾವಧಿ ಮಾಡತೊಡಗಿದನು. ಪುರಂದರದ ಒಡಂಬಡಿಕೆಯಾದ ಮೇಲೆ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಮತ್ತೆ ಮರಾಟರ ಕಾಲುಕದಿರದರು. ಆಗ ಎಲ್ಲ ಮರಾಟರೂ ಅವರ ವಿರುದ್ಧವಾದರು. ಅವರೊಡನೆ ಮುಢಾಜಿಯೂ ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ನಿಲ್ಲಬೇಕಾಯಿತು. ಅವನು ಕಟಕ ಪ್ರಾಂತದಲ್ಲಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಸೈನ್ಯ ಕಳಿಸುವ ಸೋಗು ಮಾಡಬೇಕಾಯಿತು. ಅವನ ಮನಸ್ಸು ಮಾತ್ರ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಕಡೆಗೇ ಇತ್ತು. ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಅವನಿಗೆ ಒಳಗಿಂದೊಳಗೆ ಹದಿನಾರು ಲಕ್ಷ ರೂಪಾಯಿಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟರು ಮುಢಾಜಿಯು ಐವತ್ತು ಲಕ್ಷ ರೂಪಾಯಿಗಳನ್ನು ಬೇಡಿದನು. ಸ್ವಲ್ಪ ಹಣದ ಮೇಲೆ ಈ ಬೇಡಿಕೆಯನ್ನು ಬಗೆಹರಿಸಿ ಹೇಸ್ಟಿಂಗ್ಸ್‌ನು ಅವನನ್ನು ತನ್ನ ಕಡೆಗೆ ಒಡೆಯಿಸಿಕೊಂಡನು. ಈ ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ಮುಢಾಜಿಯು ಕಡೆಗೆ ಮೂವತ್ತು ಸಾವಿರ ಸೈನ್ಯವಿದ್ದು, ಪುಣೆಯ ದರಬಾರದ ಧೋರಣದಿಂದ ಅವನಿಗೆ ಕಲಕತ್ತಿಯ ವರೆಗೆ ದಾಳಿಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಬರುವಂತಿತ್ತು. ಸಾಸಾಫಡಣವೀಸನಿಗೆ ಮುಢಾಜಿಯು ಈ ರಾಷ್ಟ್ರದ್ರೋಹವು ಗೊತ್ತಾದ ಕೂಡಲೆ ಅವನ ಮೇಲಿನ ಸೇಡನ್ನು ತೀರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂಬ ನಿಶ್ಚಯವನ್ನು ಪ್ರಕಟಗೊಳಿಸಿದನು. ಮುಢಾಜಿಯು ಈ ಸುದ್ದಿಯನ್ನು ಕೇಳಿದ ಕೂಡಲೆ ತನ್ನ ಧೋರಣವನ್ನು ಬದಲು ಮಾಡಿ:—“ಹೈದರನ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಸಹಾಯ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ನಾನು ನಿಮ್ಮೊಡನೆ ಕಚ್ಚಳಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವೆನಲ್ಲದೆ ಮರಾಟರ ವಿರುದ್ಧವಲ್ಲ; ನಿಮ್ಮ ಹಾಗು ಮರಾಟರ ನಡುವೆ ಒಡಂಬಡಿಕೆಯಾದರೆ ನಾನು ಮಧ್ಯಸ್ಥಿಕೆಯನ್ನು ಮಾಡುವೆನು.” ಎಂದು ಇಂಗ್ಲಿಷರೊಡನೆ ಮಾತು ನಡೆಯಿಸಿದನು; ಆದರೆ ಕೊನೆಗೆ ಸಾಲಬಾಯಿಯ ಒಪ್ಪಂದವು ಭೋಸಲೆಯ ಮಧ್ಯಸ್ಥಿಕೆಯಿಲ್ಲದೆ ಆಗಿಹೋಯಿತು. ತರುವಾಯ ನಾನಾಸ ವರ್ಚಸ್ಸು ಹೆಚ್ಚಾಗತೊಡಗಿ, ಇಂಗ್ಲಿಷರಾದರೂ ಅವನ ನೆರವನ್ನು ಬಯಸತೊಡಗಿದರು. ಈ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ನೋಡಿ ಮುಢಾಜಿಯು ಪುಣೆಯ ದರಬಾರದೊಡನೆ ಸ್ನೇಹವನ್ನು ಬೆಳೆಯಿಸುವ ಹವ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಬಿದ್ದನು. ಟೀವುವಿನ ಮೇಲಿನ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಅವನು ದಂಡು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹರಿಪಂತ ಘಡಕೆಯ ಸಹಾಯಕ್ಕೆ ಹೋಗಿದ್ದನು; ಆದರೆ ಮರಾಟರು ಬಾದಾಮಿಯನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡ ಮೇಲೆ ತನ್ನ ಮಗನ ಕೈಯಲ್ಲಿ ದಂಡು

ಕೊಟ್ಟು ಅವನು ನಾಗಪುರಕ್ಕೆ ಹೋದನು.

ಮುಘಾಜಿಯು ೧೭೮೮ರಲ್ಲಿ ಮರಣ ಹೊಂದಿದನು. ಮುಘಾಜಿಗೆ ರಘೋಜಿಯ ಹೊರತು ಖಂಡೋಜಿ ಹಾಗೂ ವೆಂಕೋಜಿ ಉರ್ಫ ಮನ್ಯಾಬಾಪು ಎಂಬ ಇಬ್ಬರು ಮಕ್ಕಳಿದ್ದರು. ಖಂಡೋಜಿಯು ಕಡೆಗೆ ಭೋಸಲೆಯ ಜಹಾಗೀರಿಯ ಉತ್ತರಭಾಗವೂ ವೆಂಕೋಜಿಯು ಕಡೆಗೆ ದಕ್ಷಿಣಭಾಗವೂ ಇದ್ದವು. ಟೀಪುವಿನ ಮೇಲೆ ದಂಡೆತ್ತಿ ಹೋಗುವಾಗ ಪೇಶವೆಯು ವೆಂಕಾಜಿಯನ್ನು ಸಹಾಯಕ್ಕಾಗಿ ಕರೆಯಿಸಿದನು. ಪೇಶವೆಯು ಸ್ವಂತ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಹೊರಬಾಗ ಅವನ ಕೈಕೆಳಗೆ ಸರದಾರನೆಂದು ಕೆಲಸ ಮಾಡುವೆನು; ಇತರರ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಮಾಡುವದಿಲ್ಲವೆಂದು ರಘೋಜಿಯು ಹೇಳಿದನು. ಕಡೆಗೆ ದಂಡಿನ ವೆಚ್ಚಕ್ಕಾಗಿ ಹತ್ತು ಲಕ್ಷ ರೂಪಾಯಿಗಳನ್ನು ಕೊಡಲೊಪ್ಪಿದ ಮೇಲೆ ಪೇಶವೆಯು ರಘೋಜಿಯನ್ನು ಸೇವಾನೃತ್ಯನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದನು. ಮುಂದೆ ಬೇಗನೆ ಖಂಡೋಜಿಯು ಮಡಿದನು. ಆಗ ರಘೋಜಿಯು ವೆಂಕಾಜಿಗೆ ಚಾಂದಾ, ಭತ್ತೀಸಗಡ ಪ್ರಾಂತಗಳನ್ನು ಜಹಾಗೀರಿಯಾಗಿ ಕೊಟ್ಟನು. ಮುಂದೆ ಎಂಟು ಹತ್ತು ವರ್ಷ ಪೇಶವೆ ಭೋಸಲೆಯವರ ಸಂಬಂಧವುಂಟಾಗಲಿಲ್ಲ. ಬಾಜೀರಾಯನನ್ನು ಪಟ್ಟಕ್ಕೆ ಕುಳ್ಳಿರಿಸುವ ಕಾರಸ್ಥಾನವು ನಡೆದಾಗ ಮತ್ತೆ ಸಂಬಂಧವುಂಟಾಯಿತು. ಈ ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ನಾನಾಫಡಣವಿಸೇನು ದೊಡ್ಡ ಕಾರಸ್ಥಾನವನ್ನು ರಚಿಸಿದನು. ಅವನು ರಘೋಜಿಗೆ ಹದಿನೈದು ಲಕ್ಷ ರೂಪಾಯಿಗಳನ್ನೂ, ಮಂಡಲೆ ಪ್ರಾಂತವನ್ನೂ, ಜೂರಿಯಾ ಗಡ ಕೋಟೆಯನ್ನೂ ಕೊಡಲೊಪ್ಪಿ ಅವನನ್ನು ತನ್ನ ಪತ್ನಿಕ್ಕೆ ತೆದುಕೊಂಡನು. ಇವೇ ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ರಘೋಜಿಯು ಸಂಭ್ರಮದಿಂದ ಪೇಶವೆಯವರ ಸೇವೆ ಮಾಡುವ ವಿಷಯವಲ್ಲ ಮತ್ತಿಷ್ಟು ಸೌಕರ್ಯವನ್ನುಂಟು ಮಾಡಿಕೊಂಡನು. ೧೮೦೧-೧೮೦೨ರಲ್ಲಿ ಶಿಂದೆ-ಹೋಳಕರರ ನಡುವೆ ವ್ಯಾಜ್ಯವುಂಟಾದಾಗ ರಘೋಜಿಯು ಶಿಂದೆಯ ಪತ್ರವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಒಳ್ಳೇ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಪ್ರಸಂಗದಲ್ಲಿ ಅವನ ದಂಡನ್ನು ನರ್ಮದಾ ಪಾರುಮಾಡುವ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಬಹಳ ನೆರವಾದನು. ಮುಂದೆ ವಸಯಿಯ ಒಪ್ಪಂದವಾದ ಮೇಲೆ ಅವನು ಬೇಗನೆ ಮುಂಬಯಿಬೇಕೆಂದು ಬಾಜೀರಾಯನು ಯೋಚನೆ ಮಾಡಿದನು. ಈ ಒಡಂಬಡಿಕೆಯ ಸುದ್ದಿಯನ್ನು ಅವನು ಶಿಂದೆ-ಭೋಸಲೆಯರಿಗೆ ತಿಳಿಸಿದ್ದಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ದಕ್ಕಾಗಿ ನಾರಾಯಣರಾವ ವೈಜ್ರ ಎಂಬ ಗೃಹಸ್ಥನನ್ನು ಅವನು ರಘೋಜಿಯ ಕಡೆಗೆ ಕಳುಹಿಸಿದನು. ಫುಣಿಗ ದಂಡು ತಗದುಕೊಂಡು ಬಂದು ಹೋಳಕರನ ಪರಿಪತ್ಯ ಮಾಡುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಬಾಜೀರಾಯನು ಅವನಿಗೆ ಎಣಿಸಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡನು. ದಾಲಿತರಾವ ಶಿಂದೆಯಂತೆ ರಘೋಜಿ ಭೋಸಲಿಗಾದರೂ ವಸಯಿಯ ಒಪ್ಪಂದವು ಅನುಮಾನಗೊಂಡು. ಮುಂದೆ ಬೇಗನೆ ಶಿಂದೆಯ ಕಾರಭಾರಿಯಾದ ಯಾದವರಾವ ಭಾಸ್ಕರನು ಭೋಸಲೆಯ ಕಡೆಗೆ ಹೋದನು. ಅವರಿಬ್ಬರೂ ಕೂಡಿ ಒಪ್ಪಂದವನ್ನು ಮುಂಬಯಿ ನೌಶಿರು ಮಾಡಿಸಿದರು. ಅಸಯಿಯ ಸಂಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಸ್ವಂತ ರಘೋ

ಜಿಯು ಸೈನ್ಯವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಶಿಂದೆಯನ್ನು ಕೂಡಿದ್ದನು; ಆದರೆ ಯುದ್ಧವು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುತ್ತಲೇ ಅವನು ಹೊರಟು ಹೋದನು. ತಾ|| ೩೧ನೇ ಅಕ್ಟೋಬರ ೧೮೦೩ರಲ್ಲಿ ರಫೋಜಿಯು ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಮೇಲೆ ತನ್ನ ಐದು ಸಾವಿರ ಕುದುರೆಯ ಸ್ವಾರರಿಂದ ದಾಳಿ ಮಾಡಿಸಿದನು; ಆದರೆ ಆ ದಾಳಿಯು ನಿಷ್ಫಲವಾಯಿತು. ರಫೋಜಿಯು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಕೂಡಿದ್ದರಿಂದ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಬಂಗಾಲದಿಂದ ಕಟಕ ಪ್ರಾಂತದ ಮೇಲೆ ದಾಳಿ ಮಾಡಿದರು. ಆಗ ರಫೋಜಿಯು ತನ್ನ ದೇಶಕ್ಕೆ ಹೊರಟನು. ಡಿಸೆಂಬರದಲ್ಲಿ ಒಪ್ಪಂದದ ಮಾತುಗಳು ನಡೆದವು. ರಫೋಜಿಯು ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ಕಟಕ-ಬಾಲಾಸೋರ ಪರಗಣೆಗಳನ್ನೂ, ವರ್ಧಾ ನದಿಯ ಪಶ್ಚಿಮದ ಹಾಗೂ ನರನಾಳಾ ಗಾವಿಲಗಡಗಳ ದಕ್ಷಿಣ ಸೀಮೆಯನ್ನೂ ಕೊಡಬೇಕು; ಈ ಎರಡು ಕೋಟಿಗಳು ಹಾಗೂ ಅವುಗಳ ಬಳಿಯ ನಾಲ್ಕು ಲಕ್ಷ ರೂಪಾಯಿಗಳ ಸೀಮೆಯು ಅವನ ಕಡೆಗೆ ಇರಬೇಕು; ನಿಜಾಮನ ಮೇಲಿನ ಎಲ್ಲ ಪ್ರಕರಣಗಳನ್ನು ತಿರುಗಿ ತಕ್ಕೊಳ್ಳಬೇಕು; ನಿಜಾಮ ವೇಶವೆಯವರೊಡನೆ ಇದ್ದ ಭೋಸಲೆಯ ವಿವಾದದಲ್ಲಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಮಧ್ಯಸ್ಥಿಕೆಯನ್ನು ಮಾನ್ಯ ಮಾಡಬೇಕು; ಪರಸ್ಪರರ ದರಬಾರದಲ್ಲಿ ವಕೀಲರನ್ನು ಇಡಬೇಕು; ಮೊದಲಾದ ಕಟ್ಟಳೆಗಳಾಗಿ ಒಪ್ಪಂದದ ಕೆಲಸವು ಪೂರೈಸಿತು. ಈ ಒಪ್ಪಂದಕ್ಕೆ ದೇವಗಾಂವದ ಒಪ್ಪಂದವೆನ್ನುವರು. ಕೊನೆಯ ಕಟ್ಟಳೆಯಂತೆ ಮೌಂಟೆ ಸ್ಟೂಆರ್ಟ್ ಎಲ್‌ಫಿನ್‌ಸ್ಟನ್‌ನು ನಾಗಪುರದ ರೆಸಿಡೆಂಟನಾಗಿ ನಿಯಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟನು. ಈ ಒಪ್ಪಂದಕ್ಕೆ ರಫೋಜಿಯ ಮನಃಪೂರ್ವಕವಾದ ಒಪ್ಪಿಗೆಯಿದ್ದಿಲ್ಲ; ಆದರೆ ಎಲ್ಲ ಕಡೆಯಿಂದ ಅವನು ನಿರ್ಬಲನಾದ ಮೂಲಕ ಏನೂ ನಡೆಯುವಂತಿ ದ್ದಿಲ್ಲ. ಭೋಸಲೆಯ ದಂಡು ಪ್ರತಿಯೊಂದು ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಶಿಂದೆ-ಹೋಳಕರರ ಸೈನ್ಯಕ್ಕಿಂತ ಕಡಿಮೆ ಪ್ರತಿಯು ದಿತ್ತು. ಆದ್ದರಿಂದ ೧೮೦೯ರಲ್ಲಿ ಅವರೊಬ್ಬನ ಪೆಂಡಾರಿಯ ಪುಂಡಾಟಿಕೆ ನಡೆದಾಗ ಅವನು ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಸಹಾಯಬೇಡಬೇಕಾಯಿತು. ೧೮೧೪ರಲ್ಲಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ರಫೋಜಿಯೊಡನೆ ಮತ್ತೊಂದು ಒಪ್ಪಂದ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಮಾತು ನಡೆಯಿಸಿದರು. ತಮ್ಮ ಮೇಲೆ ಯಾರಾದರೂ ಒಂದರೆ ಭೋಸಲೆಯ ಸಹಾಯ ದೊರೆಯಬೇಕೆಂಬದೇ ಈ ಒಪ್ಪಂದದ ಮುಖ್ಯ ಉದ್ದೇಶವಾಗಿತ್ತು. ಆದರೆ ರಫೋಜಿಯು ಈ ಸೂಚನೆಯನ್ನು ಮನ್ನಿಸಲಿಲ್ಲ.

೧೮೧೬ನೆಯ ಇಸವಿಯ ಮಾರ್ಚ್ ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ರಫೋಜಿಯು ಮರಣಹೊಂದಿದನು. ಇವನ ಮಗನಾದ ಪರಸೋಜಿಯು 'ಸೇನಾಸಾಹೇಬ ಸುಭೆ' ಆದನು; ಆದರೆ ಮುಘಜಿ ಉರ್ಫ್ ಅಪ್ಪಾಸಾಹೇಬ (ವೆಂಕಾಜಿಯ ಮಗ)ನು ರಾಜ್ಯಕಾರ್ಯವನ್ನು ಸಾಗಿಸತೊಡಗಿದನು. ಅಪ್ಪಾಸಾಹೇಬನು ೧೮೦೩ರಲ್ಲಿ ಆದ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಸೇರಿದ್ದು ಅರಗಾಂವದ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಮರಾಟರ ಸೈನ್ಯದ ಅಧಿಪತಿಯಾಗಿದ್ದನು. ಇವನು ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಸ್ನೇಹಸಂಪಾದನೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ತನ್ನ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಸ್ಥಿರಗೊಳಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂಬ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಅವರೊಡನೆ ಒಪ್ಪಂದದ ಪ್ರಸ್ತಾವ ನಡೆಯಿಸಿ,

ಮೊದಲು ರಘೂಜಿಯು ಅಮಾನ್ಯಮಾಡಿದ ಕಟ್ಟಳೆಗಳನ್ನು ಮಾನ್ಯಮಾಡಿದನು. ಒಂದು ಸಾವಿರ ಕುದುರೆಯ ಸೈನ್ಯ, ಅರು ಸಾವಿರ ಕಾಲಾಳು ಇವುಗಳ ವೆಚ್ಚಕ್ಕಾಗಿ ಭೋಸಲೆಯು ಪ್ರತಿವರ್ಷ ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ೭೦ ಲಕ್ಷ ರೂ. ಕೊಡತಕ್ಕದ್ದು. ಇಷ್ಟಲ್ಲದೆ ಅವರ ಮೂರು ಸಾವಿರ ಕುದುರೆಯ ಸೈನಿಕರನ್ನೂ ಎರಡು ಸಾವಿರ ಕಾಲಾಳುಗಳನ್ನೂ ಅವನು ತನ್ನ ಬಳಿಯಲ್ಲಿರಿಸಿಕೊಳ್ಳತಕ್ಕದ್ದು ಮೊದಲಾದ ಕಟ್ಟಳೆಗಳಾದವು. ಇಷ್ಟಾದರೂ ಪೆಶ ವೆಯ ನೆರವಿನಿಂದ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಕೋಡು ಮುರಿಯಬೇಕೆಂಬ ಆತುರತೆಯು ಭೋಸಲೆಯಲ್ಲಿ ಇದ್ದೇ ಇತ್ತು. ೧೮೧೭ರಲ್ಲಿ ಪರಮೋಜಿಯ ಕೊಲೆಯಾಯಿತು. ಈ ಕೊಲೆಯು ಅಪ್ಪಾಸಾಹೇಬನಿಂದಲೇ ಆಯಿತೆಂದು ಅಪವಾದವಿದೆ. ಮುಂದೆ ಇವನ ಹಾಗು ಬಾಜೀರಾಯನ ನಡುವೆ ಗುಪ್ತಸತ್ರವ್ಯವಹಾರವು ಬಹಳ ದಿನ ನಡೆದಿತ್ತು. ಬಾಜೀರಾಯನ ಹಾಗು ಇಂಗ್ಲಿಷರ ನೈಮನಸ್ಸು ಪ್ರಕಟವಾಗುವದಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲು ಅಪ್ಪಾಸಾಹೇಬನು ತನ್ನ ಸೈನ್ಯವನ್ನು ಬೆಳೆಯಿಸುವ ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡಿದನು. ೧೮೧೪ ನವಂಬರ ೧೮-೨೨ರಲ್ಲಿ ಬಾಜೀರಾಯನು ಕಳುಹಿಸಿದ ಜರೀಪಟಿಕಾ ಮತ್ತು ಸೇನಾಪತಿ ಪದಗಳನ್ನು ಅವನು ಬಹಿರಂಗವಾಗಿ ಸ್ವೀಕಾರಮಾಡಿದನು. ಮುಂದೆ ಬೇಗನೆ ಭೋಸಲೆ ಇಂಗ್ಲಿಷರಲ್ಲಿ ಸೀತಾಬರ್ಡಿ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಯುದ್ಧವು ನಡೆಯಿತು. ಡಿಸೆಂಬರ ೧೫ನೆಯ ತಾರೀಖಿನ ದಿವಸ ಅಪ್ಪಾಸಾಹೇಬನು ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ಶರಣು ಹೋದನು. ಆಗ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಅವನನ್ನು ತಿರುಗಿ ಪಟ್ಟಕ್ಕೆ ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿದರು; ಆದರೂ ಅವನ ೨೪ ಲಕ್ಷದ ಸೀಮೆಯನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಅವನ ಎಲ್ಲ ಪಡೆಯನ್ನು ತಮ್ಮ ಬಳಿಯಲ್ಲಿರಿಸಿಕೊಂಡರು. ದುರೈವರಿಂದ ಅಪ್ಪಾಸಾಹೇಬನ ಒಡಕಿನ ಗಂಧವು ಮತ್ತೆ ತಗಲಿದ್ದರಿಂದ ರೆಸಿಡೆಂಟಿ ಜೆಂಕಿನ್ಸ್ ಸಾಹೇಬನು ಅವನನ್ನು ಸೆರೆಯಲ್ಲಿರಿಸಿದನು. ಬಾಜೀರಾಯನು ಕಾಲ್ಪೆಗೆದು ಚಾಂದಾದ ಕಡೆಗೆ ಹೋಗುತ್ತಿರುವಾಗ ಅವನಿಗೆ ಸಹಾಯ ಮಾಡುವ ಹಾಗು ಗೊಂಡಜನರಿಂದ ಬಂಡಾಯ ಮಾಡಿಸುವ ಪ್ರಯತ್ನವನ್ನು ಅಪ್ಪಾಸಾಹೇಬನು ಮಾಡಿದನೆಂಬ ಆರೋಪವಿದ್ದಿತು. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಇವನನ್ನು ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಅಲ್ಪಾಬಾದದ ಕೋಟೆಯಲ್ಲಿ ಸೆರೆಯಲ್ಲಿಟ್ಟಿದರು. ಆಗ ಅವನು ಮೇ ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಕಾನಲಗಾರರನ್ನು ಎಕಪಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಅವರ ಉಡುಪು ಧರಿಸಿ ಸೆರೆಯಿಂದ ಪಾರಾಗಿ ಮಹಾದೇವನ ಗುಡ್ಡವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿದನು. ಈ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಪೆಂಡಾರಿಗಳ ಒಬ್ಬ ಸರದಾರನು ಇವನನ್ನು ಕೂಡಿದನು. ಅವರಿಬ್ಬರು ಸುತ್ತಲಿನ ಸೀಮೆಯಲ್ಲಿ ಉಪಟಳವನ್ನೆ ಬೈಸಿದರು. ಅಪ್ಪಾಸಾಹೇಬನ ತರುವಾಯ ರಘೂಜಿಯ ವಿಧವಾ ಪತ್ನಿಯು ದತ್ತಕ ತೆಗೆದುಕೊಂಡಳು. ಆ ದತ್ತಪುತ್ರನ ಹೆಸರಿನಿಂದ ರೀಜನಿಯ ಕಾರಭಾರವು ನಡೆಯಿತು. ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಅಪ್ಪಾಸಾಹೇಬನ ಮೇಲೆ ದಂಡು ಕಳುಹಿಸಿದರು; ಆದರೆ ಅವನು ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡು ಅಸೀರ ಗಡದ ಮೇಲೆ ಹೋದನು. ಈ ದುರ್ಗಕ್ಕೆ ಜನರಲ್ ಡವ್ಲಟ್ಟನ್ ಮತ್ತು ಮಾಲಕಮಸಾಹೇಬ ಇವರ ಮುತ್ತಿಗೆಯು ಬಿದ್ದಿತು. ಅಪ್ಪಾಸಾಹೇಬನು ಇಪ್ಪತ್ತು ದಿನಗಳವರೆಗೆ ಯುದ್ಧಮಾಡಿದನು.

ಕೊನೆಗೆ ತಾ|| ಎಪ್ರಿಲ ೧೮೮೯ರಲ್ಲಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ದುರ್ಗವನ್ನು ಕೈವಶಮಾಡಿಕೊಂಡರು. ಕೊನೆಗೆ ಅಸ್ಪಾಸಾಹೇಬನು ಅಲ್ಲಿಂದ ಜಾರಿ ಶೀಕರಾಜರ ಆಶ್ರಯಕ್ಕೆ ಹೋದನು. ೧೮೫೭ನೆಯ ಇಸವಿಯ ಬಂಡಾಯಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲು ಲಾರ್ಡ್ ಡಲಹೌಸಿಯು ಆಳಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಏತದ್ವೇಶೀಯ ಸಂಸ್ಥಾನಗಳು ಆಂಗ್ಲರಾಜ್ಯಲೋಭದ ಪ್ರವಾಹದಲ್ಲಿ ಹರಿದು ಹೋಗುತ್ತಿರುವಾಗ ನಾಗಪುರದ ರಾಜ್ಯವಾದರೂ ೧೮೫೭ರಲ್ಲಿ ನಷ್ಟವಾಯಿತು.

ಸಾವಂತವಾಡಿಯ ಭೋಸಲೆಯರೂ ಇಂಗ್ಲಿಷರು.

ಸಾವಂತವಾಡಿಯ ಸಾವಂತರು ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಭೋಸಲೆ ಮನೆತನದವರು. ಇವರಿಗೆ ಸಾವಂತರೆಂಬ ಹೆಸರಿದ್ದು ದರಿಂದ ಸಾವಂತವಾಡಿಯೆಂಬ ಹೆಸರು ಬಿದ್ದಿದೆ. ಈ ಸಾವಂತರ ಮೂಲ ಪುರುಷನು ವಿಜಯನಗರ ರಾಜ್ಯದ ಮೇಳೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಗೆ ಬಂದನು. ಹದಿನಾರನೆಯ ಶತಕದ ಸುಮಾರಕ್ಕೆ ಗೋವೆ-ಸಾವಂತವಾಡಿ ಪ್ರಾಂತವು ವಿಜಾಪುರದ ಪಾತಾಳಿಯ ಅಧಿಕಾರಕ್ಕೊಳಪಟ್ಟಿತು. ಆಗ ಸಾವಂತರು ವಿಜಾಪುರದವರ ಆಶ್ರಯದಲ್ಲಿರತೊಡಗಿದರು. ಶಿವಾಜಿಯು ಕೊಂಕಣ ಪ್ರಾಂತವನ್ನು ಗೆದ್ದಾಗ ಲಖಮ ಸಾವಂತನು ಆ ಪ್ರಾಂತವನ್ನು ಶಿವಾಜಿಯ ಕೈಯಿಂದ ಬಡಿಸಲಿಕ್ಕೆ ವಿಜಾಪುರ ಬಾದಶಹನ ಒಪ್ಪಿಗೆಯನ್ನು ಪಡೆದನು ಶಿವಾಜಿಯು ಅವನನ್ನು ಪರಾಭವ ಗೊಳಿಸಿ, ಕುಡಾಳ ಪ್ರಾಂತವನ್ನು ಹೊಕ್ಕು ತಾಣ್ಯಗಳನ್ನೂ ಕೋಟೆಗಳನ್ನೂ ವಶಮಾಡಿಕೊಂಡನು. ಆಗ ಲಖಮ ಸಾವಂತನು ಒಕ್ಕೇ ತೊಂದರೆಯಲ್ಲಿ ಸಿಲುಕಿದನು. ಕೂಡಲೆ ಅವನು ಪೋರ್ತುಗೀಜರ ಆಶ್ರಯವನ್ನು ಹೊಂದಿದನು. ಮುಂದೆ ಶಿವಾಜಿಯು ಪೋರ್ತುಗೀಜರ ಮೇಲೆ ದಾಳಿ ಮಾಡಿ ಫೋಂಡಾ ಕೋಟೆಯನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡನು. ಆಗ ಪೋರ್ತುಗೀಜರು ಶರಣು ಬಂದು ಶಿವಾಜಿಗೆ ತೋಪಿನ ಸಲಾಮಿಯನ್ನು ಕಳುಹಿದರು. ಲಖಮ ಸಾವಂತನು ನಿರಾಶ್ರಿತನಾಗಿ ಶಿವಾಜಿಯೊಡನೆ ೧೬೫೯ರಲ್ಲಿ ಒಪ್ಪಂದ ಮಾಡಿಕೊಂಡನು. “ಕುಡಾಳ ಪ್ರಾಂತದ ಉತ್ಪನ್ನ ದೊಳಗಿಂದ ಆರು ಸಾವಿರ ಹೊನ್ನುಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು, ಬಳಿಯಲ್ಲಿ ಸೈನ್ಯವನ್ನಿರಿಸಿ ಪ್ರಸಂಗ ಬಿದ್ದಾಗ ನೌಕರಿಯನ್ನು ಮಾಡುವೆನು” ಎಂದು ಸಾವಂತನು ಶಿವಾಜಿಗೆ ಒಪ್ಪಿಗೆ ಕೊಟ್ಟನು. ಶಿವಾಜಿಯು ಲಖಮ ಸಾವಂತನಿಗೆ ಆ ಪ್ರಾಂತದ ದೇಸಗತಿಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಸಾವಂತ ಬಹಾದ್ದರ ಎಂಬ ಪದವಿಯನ್ನಿತ್ತನು. ಸಾವಂತನು ತಿರುಗಿ ವಿಜಾಪುರದ ಬಾದಶಹನನ್ನು ಕೂಡಿದನು. ಅವನು ೧೬೬೪ರಲ್ಲಿ ಶಿವಾಜಿಯು ತಾಣ್ಯಗಳನ್ನು ಬಾದಶಹನಿಗೆ ಕೊಟ್ಟು ಮಾಲವಣ ಗ್ರಾಮವನ್ನು ಇನಾಮು ಪಡೆದನು; ಇಷ್ಟಲ್ಲದೆ ಇನ್ನೂ ಕೆಲವು ಅಧಿಕಾರಗಳನ್ನು ಪಡೆದನು. ವಿಜಾಪುರದ ಬಾದಶಹನು ರಾಂಗಣ ಕೋಟೆಯ ಮೇಲೆ ದಾಳಿ ಮಾಡಿದಾಗ ಸಾವಂತನು ಅವನ ಪಕ್ಕಕ್ಕೆ ಕೂಡಿದನು. ಮುಂದೆ ಕುಡಾಳದಲ್ಲಿ ಶಿವಾಜಿಯ ಹಾಗು ವಿಜಾಪುರದವರ

ನಡುವೆ ಯುದ್ಧವಾಯಿತು. ಆಗ ಲಖಮ ಸಾವಂತನು ಒಳ್ಳೇ ಪರಾಕ್ರಮವನ್ನು ತೋರಿಸಿದನು.

ಸಾವಂತನ ಹಾಗು ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಸಂಬಂಧವು ೧೬೬೪ರಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಯಿತು. ಸಾವಂತನು ಸಮುದ್ರದ ದಂಡೆಯಲ್ಲಿ ಹಡಗಗಳನ್ನು ಸುಲಿಯುತ್ತಿದ್ದನು. ಈ ವರ್ಷದಲ್ಲಿ ಅವನು ಒಂದು ಹಡಗವನ್ನು ಸುಲಿಯುತ್ತಿರಲು, ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಒಂದು ಹಡಗ ದೊಡನೆ ಇವನು ಯುದ್ಧ ನಡೆಯಿಸಿದನು. ಈ ಯುದ್ಧದ ಸಂಬಂಧವಾಗಿ ಫಾಯರ ನೆಂಬ ಇಂಗ್ಲಿಷ ಮನುಷ್ಯನು ಬರೆದಿರುವದೇನೆಂದರೆ:—‘ಹಡಗುಗಳ, ಜನರು ನಮ್ಮ ಮೇಲೆ ಮದ್ದು-ಗುಂಡುಗಳನ್ನು ಬಹಳವಾಗಿ ಹೊಡೆದರು. ಕವಣಿಗಳಿಂದ ಕಲ್ಲುಗಳನ್ನು ಒಗೆದರು; ಬರ್ಚಿಗಳನ್ನಾದರೂ ಎಸೆದರು. ಶತ್ರುಗಳ ಹಡಗವು ನಮ್ಮ ಹಡಗಕ್ಕಿಂತ ಹತ್ತುಪಟ್ಟು, ದೊಡ್ಡದಿತ್ತು. ಅವರ ಸಿದ್ಧತೆಯಾದರೂ ಬಹಳೇ ಚೆನ್ನಾಗಿತ್ತು. ಹುಟ್ಟುಹಾಕುವವರ ಹೊರತಾಗಿ ಸುಮಾರು ೬೦೦ ಜನ ಯೋಧರು ಆ ಹಡಗ ದಲ್ಲಿದ್ದರು.’ ಲಖಮ ಸಾವಂತನು ೧೬೭೫ರಲ್ಲಿ ಮಡಿದನು. ಅವನು ತನ್ನ ಹೆಸರಿನ ನಾಣ್ಯಗಳನ್ನು ಅಚ್ಚುಹಾಕಿಸಿದನು. ಶಿವಾಜಿಯ ಮರಣೋತ್ಸರದಲ್ಲಿ ನೊಗಲರು ಕೊಂಕಣದ ಮೇಲೆ ದಾಳಿ ಮಾಡಿದರು. ಸಾವಂತನಿಗೆ ವಿಜಾಪುರದವರ ಆಶ್ರಯವು ತಪ್ಪಿ, ಕುಡಾಳದ ಮೂಲ ಯಜಮಾನನಾದ ಪ್ರಭುವು ಅವನ ಮೇಲೆ ಎದ್ದನು. ಆಗ ಖೇಮ ಸಾವಂತನು ೧೬೮೯ರಲ್ಲಿ ಔರಂಗಜೇಬ ಬಾದಶಹನಿಂದ ದೇಶ ಮುಖಿಯನ್ನೂ ಮನಸಬದಾರಿಯನ್ನೂ ಪಡೆದನು. ಆ ಮೇಲೆ ಆಂಗ್ಲಿಯು ಪ್ರಬಲನಾದನು. ಅವನ ಹಾಗು ಸಾವಂತನ ನಡುವೆ ಅನೇಕ ಯುದ್ಧಗಳಾದವು. ೧೬೬೭ರಲ್ಲಿ ಪ್ರಭು ಮನೆತನದ ಕೊನೆಯಾಗಿ, ಕುಡಾಳ ಪ್ರಾಂತವು ಸಾವಂತನ ಹಸ್ತಗತವಾಯಿತು. ಆಂಗ್ಲಿಯಂತೆ ಪೋರ್ತುಗೀಜರೊಡನೆಯಾದರೂ ಸಾವಂತರು ಅನೇಕ ಯುದ್ಧಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದರು. ೧೬೦೭ರಲ್ಲಿ ಔರಂಗಜೇಬನು ಮರಣ ಹೊಂದಿದ ಮೇಲೆ ಅವನ ಮಗನಾದ ಮೋಅಜ್ಜೀಮನು ದಿಲ್ಲಿಯ ಪಟ್ಟದ ವಿಷಯವಾಗಿ ನಡೆದ ಜಗಳದಲ್ಲಿ ಸಾವಂತನ ಸಹಾಯ ತೆಗೆದುಕೊಂಡಿದ್ದನು; ಆದರೆ ನೊಗಲರ ಅಧಿಕಾರವು ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿ ಬೇಗನೆ ಇಲ್ಲದಂತಾದ್ದರಿಂದ ಸಾವಂತರು ಮರಾಟರ ಬೆನ್ನು ಹತ್ತಿದರು. ಖೇಮಸಾವಂತನು ಶಾಹುವಿನ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ತಾರಾಬಾಯಿಯನ್ನು ಕೂಡಿ ೧೬೦೮ರಲ್ಲಿ ಕುಡಾಳ ಪರಗಣೆಯನ್ನು ದೊರಕಿಸಿದನು. ಮುಂದೆ ಶಾಹುವು ವಿಜಯಹೊಂದಿದ ಮೇಲೆ ಅವನ ಪಕ್ಷವಹಿಸಿ ಅರ್ಧ ಸಾಳಸಿ ಮಹಾಲನ್ನು ಇನಾಮು ಪಡೆದನು. ಈ ಕಾರಣದಿಂದ ಸಾವಂತರ ಹಾಗು ಕೊಲ್ಹಾಪುರದವರ ನಡುವೆ ಯುದ್ಧಗಳು ಪ್ರಾರಂಭವಾದವು. ೧೭೨೦ರಲ್ಲಿ ಸಾವಂತನು ಆಂಗ್ಲಿಯ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರೊಡನೆ ಒಪ್ಪಂದ ಮಾಡಿಕೊಂಡನು. ಸನ್ ೧೭೩೦ರಲ್ಲಾದ ಎರಡನೆಯ ಒಡಂಬಡಿಕೆಯಲ್ಲಿ “ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಸಾವಂತನಿಗೆ ತೋಳುಗಳನ್ನು ಪೂರೈಯಿಸಬೇಕು. ಸಾಮೂಹಿಕ ಸೈನ್ಯಗಳು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡ ಕೋಟಿ-ಕೊತ್ತಳಗಳು ಸಾವಂ

ತನಿಗೆ ದೊರೆಯಬೇಕು” ವೊದಲಾದ ಕಟ್ಟಳೆಗಳಾದವು. ಏತದ್ದೇಶೀಯ ಸಂಸ್ಥಾ ನಿಕರೊಡನೆ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಮಾಡಿಕೊಂಡ ಒಪ್ಪಂದಗಳಲ್ಲಿ ಇದೇ ವೊದಲನೆಯ ಒಪ್ಪಂದವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಘೋರಸಾವಂತನು ಅನೇಕ ಹೊಸ ದುರ್ಗ-ಕೋಟೆಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದನು. ಅವನ ಮಕ್ಕಳಾದ ರಾಮಚಂದ್ರ ಮತ್ತು ಜಯರಾಮ ಸಾವಂತ ಇವರು ಬಹಳೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಗೆ ಬಂದರು. ೧೭೩೮ರಲ್ಲಿ ಸಾವಂತರು ಪೂರ್ವಗೀಜರನ್ನು ಪರಾಭವ ಗೊಳಿಸಿ ಅನೇಕ ತೋಪುಗಳನ್ನೂ ಪತಾಕೆಗಳನ್ನೂ ಸ್ವಾಧೀನಪಡಿಸಿಕೊಂಡರು. ೧೭೩೯ರಲ್ಲಿ ಪೇಶವಾಯವರು ವಶಿಯನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡರು. ಇದರಲ್ಲಿ ಸಾವಂತ ರಾದರೂ ತಕ್ಕಮಟ್ಟಿಗೆ ಸಹಾಯ ಮಾಡಿದರು. ಮುಂದೆ ೧೭೪೦ರಲ್ಲಿ ಅವರ ಹಾಗು ಪೂರ್ವಗೀಜರ ನಡುವೆ ಒಪ್ಪಂದವಾಯಿತು. ಅದರಲ್ಲಿ ಸಾವಂತನಿಗೆ ಪೂರ್ವಗೀಜ ರಿಂದ ೨೫ಸಾವಿರದ ಕಪ್ಪು ದೊರೆಯಿತು. ೧೭೪೯ರಲ್ಲಿ ಸಾವಂತನೂ ಮರಾಟರ ಸರ ದಾರನಾದ ಭಗವಂತರಾವ ಪಂಡಿತನೂ ಆಂಗ್ರೆಯ ಮೇಲೆ ದಾಳಿಮಾಡಿ ಅವನ ಎಷ್ಟೋ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಆಕ್ರಮಿಸಿದರು. ಮೂರನೆಯ ವರ್ಷ ಅವರ ಹಾಗು ಆಂಗ್ರೆಯ ನಡುವೆ ಅನೇಕ ಯುದ್ಧಗಳಾದವು. ಅದರಲ್ಲಿ ಸಾವಂತನ ಕೀರ್ತಿಯು ಬೆಳೆಯಿತು. ೧೭೫೨ರಲ್ಲಿ ಸಾವಂತಮನೆತನದಲ್ಲಿ ಗೃಹಕಲಹವು ಪ್ರಾರಂಭವಾಯಿತು. ಆಗ ಪೇಶವೆಯ ಮಧ್ಯಸ್ಥಿಕೆಯಿಂದ ಅದು ಶಾಂತವಾಯಿತು. ಈ ಗೃಹಕಲಹದಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ಸಾವಂತನು ಪೂರ್ವಗೀಜರ ಆಶ್ರಯಹೊಂದಿದನು. ಆದ್ದರಿಂದ ಜಗಳದ ಮೂಲವು ಉಳಿದಂತಾಯಿತು. ೧೭೬೫ರಲ್ಲಿ ಪ್ರಭುಮನೆತನದೊಳಗಿನವನೊಬ್ಬನು ಕುಡಾಳ ಪ್ರಾಂತವನ್ನು ತಿರುಗಿ ದೊರಕಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ಪೇಶವೆಯವರ ಸಹಾಯವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡನು. ೧೭೬೨ರಲ್ಲಿ ಜಿನಬಾ ದಾದಾ ಬಕ್ಷ ಕೇರಕರ (ಇವನು ವೊದಲು ಸಾವಂತವಾಡಿಯವನಾಗಿದ್ದನು) ಇವನು ಶಿಂದೆಯ ಒಲಗದಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡ ಸರದಾರ ನಾಗಿದ್ದನು. ಇವನ ಮಧ್ಯಸ್ಥಿಕೆಯಿಂದ ಜಯಪುಶಿಂದೆಯ ಮಗಳ ವಿವಾಹವು ಖೇಮ ಸಾವಂತನೊಡನೆ ನೆರವೇರಿತು. ಈ ರೀತಿಯಿಂದ ಜಿನಬಾ ದಾದಾನು ತನ್ನ ಮೂಲ ಧನಿಯ ಉಪಕಾರವನ್ನು ತೀರಿಸಿದನು. ಶಿಂದೆ-ಸಾವಂತರಲ್ಲಿ ಬೇಗತನ ಉಂಟಾಯಿತು. ಮುಂದೆ ಸಾವಂತವಾಡಿಯವರ ಹಡಗುಗಳ್ಳತನದಿಂದ ಇವರ ಹಾಗು ಇಂಗ್ಲಿಷರ ನಡುವೆ ವೈರವುಂಟಾಯಿತು. ೧೭೬೫ರಲ್ಲಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಹಾಗು ಸಾವಂತರ ಕಾಳಗವಾದ ಮೇಲೆ ಒಪ್ಪಂದವಾಯಿತು. ಸಿಂಧು ದುರ್ಗದ ಪ್ರಾಪ್ತಿ ಯನ್ನು ಸಾವಂತವಾಡಿಯವರು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳತಕ್ಕದ್ದು; ಯುದ್ಧದ ವೆಚ್ಚಕ್ಕಾಗಿ ೧ ಲಕ್ಷ ರೂಪಾಯಿಗಳನ್ನೂ, ಕೆಲವು ಪ್ರದೇಶವನ್ನೂ, ಭರತಗಡ ಕೋಟೆಯನ್ನೂ ಸಾವಂತರು ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ಕೊಡಬೇಕು. ಸಾವಂತರು ಹಡಗುಪಡೆಯನ್ನು ಇಟ್ಟು ಕೊಳ್ಳಬಾರದು. ಯುರೋಪಿಯನ್ನರನ್ನು ನೌಕರಿಗೆ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬಾರದು. ಇಂಗ್ಲಿ ಷರು ಅವರಿಗೆ ಮದ್ದು-ಗುಂಡು ವೊದಲಾದ ಯುದ್ಧಸಾಮಗ್ರಿಯನ್ನು ಯೋಗ್ಯ ಬೆಲೆ

ಯಿಂದ ಕೊಡಬೇಕು, ನೋದಲಾದ ಕಟ್ಟಳೆಗಳಾದವು; ಆದರೆ ಸಾವಂತರು ಈ ಕಟ್ಟಳೆಗಳನ್ನು ನಡೆಯಿಸಲಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಹೆಚ್ಚಿನ ಕಟ್ಟಳೆಗಳನ್ನು ಮಾನ್ಯಮಾಡಬೇಕಾಯಿತು. ೧೭೮೪ರಲ್ಲಿ ಜವಬಾ ದಾದಾನು ಸಾವಂತರಿಗೆ ಶಹಾ ಅಲಮ ಬಾಡೆ ಶಹನಿಂದ ರಾಜೇಬಹಾದ್ದರ ಎಂಬ ಪದವಿಯನ್ನು ಕೊಡಿಸಿದನು. ಸಾವಂತರು ಸಿಂದೆಯವರ ಅಪ್ಪತ್ವ ಬಳಿಯಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಸಾತಾರೆಯವರ ಋಣಾನುಬಂಧವು ನೆಲೆಗೊಂಡಿತು. ಆದ್ದರಿಂದ ೧೭೮೭ರಲ್ಲಿ ಕೊಲ್ಹಾಪುರದವರು ಸಾವಂತರೊಡನೆ ಯುದ್ಧವನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದರು. ಆಗ ಸಾವಂತರು ಸಮೂಪದ ಪೋರ್ತುಗೀಜರ ನೆರವನ್ನು ಹೊಂದಬೇಕಾಯಿತು. ಈ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕೊಲ್ಹಾಪುರದವರು ಸಾವಂತರ ಕೆಲವು ತಾಣ್ಯಗಳನ್ನು ಹಿಡಿಕೊಂಡರು. ಅವುಗಳನ್ನು ಸಾವಂತರು ತಿರುಗಿ ದೊರಕಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ಸಿಂದೆಯ ಮುಖಾಂತರ ಪೇಶವೆಯವರ ಕಡೆಗೆ ಸಂಧಾನ ನಡೆಸಿದರು. ಕೊನೆಗೆ ಪರಶುರಾಮಭಾವೂನು ಕರವೀರದವರ ಮೇಲೆ ದಾಳಿ ಮಾಡಿದ ಮೇಲೆ ಆ ತಾಣ್ಯಗಳು ಮತ್ತೆ ಸಾವಂತರಿಗೆ ದೊರೆತವು. ಮುಂದೆ ಪೋರ್ತುಗೀಜರು ಸಾವಂತರೊಡನೆ ಯುದ್ಧಮಾಡಿ, ಸಾವಂತರ ಕೆಲವು ತಾಣ್ಯಗಳನ್ನು ತಕ್ಕೊಂಡರು; ಆದರೆ ಸಾವಂತರು ಪೋರ್ತುಗೀಜರನ್ನು ಮತ್ತೆ ಪರಾಭವಗೊಳಿಸಿ, ಇಡೀ ಫೋಂಡಾ ಮಹಾಲನ್ನು ತಿರುಗಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡರು.

೧೭೯೬ರಲ್ಲಿ ಜವಬಾ ದಾದಾ ಬಕ್ಷಿಯು ಮಡಿದದ್ದರಿಂದ ಸಾವಂತರ ದೊಡ್ಡ ಆಶ್ರಯವೇ ತಪ್ಪಿದಂತಾಯಿತು. ಖೇಮಸಾವಂತನಾದರೂ ೧೮೦೩ರಲ್ಲಿ ಮರಣಹೊಂದಿದನು. ಈ ರಾಜನು ವಿದ್ಯಾಭಿಲಾಷಿಯೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧನಿದ್ದನು. ಇವನು ಸಾಧು-ಸಂತರಿಗೆ ಧರ್ಮಾದಾಯನನ್ನಾದರೂ ಬಹಳ ಮಾಡಿದ್ದನು. ಇವನ ತರುವಾಯ ಇವನ ನಾಲ್ಕು ಜನ ಹೆಂಡಿರು ರಾಜ್ಯಕಾರ್ಯವನ್ನು ಸಾಗಿಸಿದರು. ಇವರಿಗೆ ಶತ್ರುಗಳು ಬಹಳವಿದ್ದರಿಂದ ಇವರ ಆಳಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಅತಿಯಾಗಿ ಗೊಂದಲವುಂಟಾಯಿತು. ಗೃಹಕಲಹದಿಂದ ಸಾವಂತರ ಸಾಂಪತ್ತಿಕ ಸ್ಥಿತಿಯು ನಿಶ್ಚಯವಾಯಿತು. ಪೋರ್ತುಗೀಜರೂ ಕರವೀರದವರೂ ಇವರ ಬೆನ್ನು ಬಿಟ್ಟಿದ್ದಲ್ಲ. ೧೮೦೫ರಲ್ಲಿ ಹರಿಯ ಹೆಂಡತಿಯಾದ ಲಕ್ಷ್ಮೀಬಾಯಿಯು ಭಾವೂಸಾಹೇಬನನ್ನು ದತ್ತಕ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ರಾಜ್ಯದ ಧನಿಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದಳು; ಆದರೆ ಗೃಹಕಲಹವು ಶಾಂತವಾಗಲಿಲ್ಲ. ೧೮೦೮ರಲ್ಲಿ ಭಾವೂಸಾಹೇಬನ ಕೊಲೆಯಾಯಿತು. ಲಕ್ಷ್ಮೀಬಾಯಿಯಾದರೂ ಅದೇ ವರ್ಷ ಮೃತಿಯಾದಳು. ಅನಂತರ ಖೇಮಸಾವಂತನ ಎರಡನೆಯ ಹೆಂಡತಿಯಾದ ದುರ್ಗಾಬಾಯಿಯು ರಾಜ್ಯಸೂತ್ರಗಳನ್ನು ಕೈಯಲ್ಲಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡಳು. ಇವಳು ಕಾರಸ್ಥಾನಿಯೂ, ರಾಜಕಾರಣ ನಿಪುಣಳೂ, ಜಾಣ್ಣಳೂ, ಸ್ವಾಭಿಮಾನಿಯೂ, ನ್ಯಾಯಪಕ್ಷಪಾತಿಯೂ ಇದ್ದಳೆಂದು ಖ್ಯಾತಿಯಿದೆ. ಗೃಹಕಲಹವು ಶಾಂತವಾಗಬೇಕೆಂದು ಇವಳು ಫೋಂಡಸಾವಂತನನ್ನು ಒಟ್ಟಕ್ಕೆ ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿದಳು.

೧೮೧೨ರಲ್ಲಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಸಾವಂತವಾಡಿಯ ಸುತ್ತ-ಮುತ್ತನಡೆಯುವ ಸುಲಿಗೆ ಯನ್ನು ಕಟ್ಟುವುದಕ್ಕೆ ಬೇಕೆಂದು ಸಾವಂತರಿಗೆ ದುಂಬಾಲ ಬಿದ್ದರು. ಆಗ ಮಡುರೆಯಲ್ಲಿ ಒಪ್ಪಂದವಾಯಿತು. ಸಾವಂತರು ತಮ್ಮ ಎಲ್ಲ ಹಡಗುಗಳನ್ನೂ ವೆಂಗುರ್ಲೆಯ ಕೋಟೆಯನ್ನೂ ಬತ್ತೇರಿಯ ಸ್ಥಳಗಳನ್ನೂ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಸ್ವಾಧೀನ ಮಾಡಬೇಕು. ಇಂಗ್ಲಿಷರು ನಿರೀಕ್ಷಣೆ ಮಾಡಿ ಒಪ್ಪಿಗೆ ಕೊಟ್ಟು ಹೊರತು ಯಾವ ಹಡಗುಗಳನ್ನೂ ಬಂದರದ ಹೊರಗೆ ಬಿಡಬಾರದು ಸಂರಕ್ಷಣಕ್ಕಾಗಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಸೈನ್ಯವನ್ನು ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿರಿಸಿಕೊಳ್ಳ ಬೇಕು ನೊಂದಲಾದ ಕಟ್ಟಳೆಗಳಾಗಿ ಒಪ್ಪಂದವು ಪೂರೈಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಇದೇ ವರ್ಷ ಫೋಂಡ ಸಾವಂತನು ಮರಣಹೊಂದಿದನು. ಅವನ ಮಗನಾದ ಬಾಪೂಸಾಹೇಬ ನನ್ನು ದುರ್ಗಾಬಾಯಿಯು ಪಟ್ಟಕ್ಕೆ ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿದಳು. ೧೮೧೩ರಲ್ಲಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಕರ ವೀರದವರ ಪಕ್ಷವನ್ನು ಹಿಡಿದು, ಭರತಗಡ ಕೋಟೆಯನ್ನು ಸಾವಂತರಿಂದ ಅವರಿಗೆ ಕೊಡಿಸಿದರು. ವೆಂಗುರ್ಲೆಯ ಕೋಟೆಯನ್ನು ತಾವು ತೆಗೆದುಕೊಂಡರು. ತರು ವಾಯ ಮತ್ತೆ ಸೈನ್ಯವನ್ನು ಕಳುಹಿಸಿ, ಇತರ ಕೆಲವು ಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಪ್ರತಿ ಯಾಗಿ ತಮಗೆ ಬೇಕಾದ ಕೋಟೆ-ಕೊತ್ತಳಗಳನ್ನೂ ಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನೂ ಒತ್ತಾಯದಿಂದ ಸ್ವಾಧೀನಪಡಿಸಿಕೊಂಡರು. ೧೮೧೪ರಲ್ಲಿ ರೇಡೀನಿವತಿ ಮತ್ತು ಬಾಂದೆ ಕೋಟೆ ಗಳನ್ನು ಅವರು ತಮ್ಮ ವಶಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡರು. ದುರ್ಗಾಬಾಯಿಯು ಇದೇ ವರ್ಷ ಮರಣ ಹೊಂದಿದಳು. ಅವಳ ತರುವಾಯ ಖೇಮ ಸಾವಂತನ ಉಳಿದ ಇಬ್ಬರು ಹೆಂಡಿರು ರಾಜ್ಯಭಾರ ಸಾಗಿಸತೊಡಗಿದರು; ಆದರೆ ಪುರುಷ ಕಾರಭಾರಿಯನ್ನು ನಿಯಮಿಸುವ ಅಧಿಕಾರವು ತಮ್ಮ ಕಡೆಗೆ ಉಳಿದಿರುವದೆಂದು ಹೇಳಿ, ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಕ್ಯಾಪ್ಟನ್ ಹಚೀನಸನನನ್ನು ರೆಸಿಡೆಂಟನನ್ನಾಗಿ ನಿಯಮಿಸಿದರು. ೧೮೨೨ರಿಂದ ಈ ಕೆಲಸವು ರತ್ನಾಗಿರಿಯ ಕಲೆಕ್ಟರನ ಕಡೆಗೆ ಒಪ್ಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು ಮುಂದೆ ಕೊಲ್ಲಾಪುರದವರು ಘಟ್ಟದ ಕೆಳಗಿನ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಹಣ ಎತ್ತಬಾರವೆಂಬ ಬಗ್ಗೆ ನಿರ್ಧರವಾಗಿ, ಸಾವಂತರು ಇದರ ಸಲುವಾಗಿ ಕೊಲ್ಲಾಪುರದವರಿಗೆ ಪ್ರತಿವರ್ಷ ೨೮೨೪ ರೂಪಾಯಿಗಳನ್ನು ಕೊಡ ಬೇಕೆಂದು ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಗೊತ್ತುಪಡಿಸಿದರು. ೧೮೨೩ರಿಂದ ಬಾಪೂಸಾಹೇಬನು ಸ್ವ-ತಂತ್ರ ರೀತಿಯಿಂದ ರಾಜ್ಯಕಾರಭಾರ ಸಾಗಿಸತೊಡಗಿದನು. ೧೮೩೦ರಲ್ಲಿ ಸಾವಂತರ ಮರದ್ದವಾಗಿ ಬಂಡಾಯವೆದ್ದದರಿಂದ, ಅವರು ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಸೈನ್ಯವನ್ನು ತರಿಸಿಕೊಳ್ಳ ಬೇಕಾಯಿತು. ೧೮೩೨ರಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಥಾನದ ಸಾಲವು ಕಡಿಮೆಯಾಗುವದಕ್ಕಾಗಿ ಆದಾಯ-ವೆಚ್ಚಗಳ ಬಗ್ಗೆ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಪಡಿಸಿದರು ೧೮೩೫ರಲ್ಲಿ ಸಾವಂತವಾಡಿ ಸಂಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಮತ್ತೆ ಬಂಡಾಯವಾಯಿತು. ಆಂಗ್ಲ ಸೈನ್ಯವು ಈ ಬಂಡಾಯವನ್ನು ಮುರಿಯಿತು. ೧೮೩೬ರಲ್ಲಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಸಾವಂತವಾಡಿಯವರಿಂದ ಸುಂಕವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡರು. ೧೮೩೮ರಲ್ಲಿ ರಾಜನ ಅಯೋಗ್ಯತನದ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಇಂಗ್ಲಿಷ ಸರಕಾರದಿಂದ ಪ್ರೋಲೀಟೆ ಕಲ್ ಎಜಂಟನು ನಿಯಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟನು ಮುಂದೆ ಕೆಲವು ವರ್ಷಗಳ ವರೆಗೆ ಸಾವಂತ ವಾಡಿ ಸಂಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಬಂಡಾಯಗಳು ಆಗುತ್ತಲೇ ಇದ್ದವು. ಸಾವಂತವಾಡಿ ಸಂಸ್ಥಾನ

ನವು ಬಂಡಾಯ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲವಿದ್ದು, ಜನರಾದರೂ ಸ್ವಚ್ಛಂದವೃತ್ತಿಯವರಿದ್ದರು. ಗೋವೆಯ ಸೀಮೆಯಿಂದ ಅವರಿಗೆ ಮದ್ದು-ಗುಂಡುಗಳು ದೊರೆಯುತ್ತಿದ್ದವು. ೧೮೪೭ರಲ್ಲಿ ಉಳಿದ ಬಂಡುಗಾರರಿಗೆ ಕ್ಷಮೆಯು ದೊರೆತು ಸಂಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಬರಲಿಕ್ಕೆ ಮಾರ್ಗವಾಯಿತು. ಆಗ ಅವರು ಬಂದು ದಂಡಿನಲ್ಲಿ ಸೇರಿದರು. ಸಂಸ್ಥಾನದ ಯುವರಾಜನಾದರೂ ಬಂಡಾಯದಲ್ಲಿ ಕೂಡಿದ್ದನು.

ಹಿಂದೆಯೂ ಇಂಗ್ಲಿಷರೂ.

ಹಿಂದೆಯೂ ಮೂಲಪುರುಷನಾದ ರಾಣೋಜಿಯು ಕಣ್ಣೀರಬೀಡದ ಗೌಡನು. ಬಾಳಾಜಿ ವಿಶ್ವನಾಥನಲ್ಲಿ ನೌಕರಿ ಮಾಡುತ್ತಿರುವಾಗ ಹುಜರೆಯ ಕೆಲಸವು ಅವನಿಗೆ ದೊರೆಯಿತು. ಒಂದು ದಿನ ರಾಣೋಜಿಯು ಬಾಜೀರಾಯನ ಪಾದರಕ್ಷೆಗಳನ್ನು ಎದೆಯ ಮೇಲಿರಿಸಿಕೊಂಡು ಮಲಗಿದ್ದನು. ರಾಣೋಜಿಯ ಈ ಸ್ವಾಮಿನಿಷ್ಠೆಯನ್ನು ಕಂಡು ಅವನ ಮೇಲೆ ಬಾಜೀರಾಯನು ಅನುಗ್ರಹಿತನಾದನು. ಅವನಿಗೆ ಪಾಗೆಯ ಕೆಲಸವು ದೊರೆಯಿತು. ಮುಂದೆ ಅವನು ಸ್ವಪರಾಕ್ರಮದಿಂದ ಒಳ್ಳೇ ಯೋಗ್ಯತೆಗೆರಿ ಮರಾಟರ ಮುಖ್ಯ ಸರದಾರರಲ್ಲೊಬ್ಬನಾದನು. ಮಹಮ್ಮದರಹ ಬಾದಶಹನ ಬಳಿಯಲ್ಲಿ ಬಾಜೀರಾಯನ ಹೊಣೆಗಾರಿಕೆಯ ನಂಬಿಗೆಯಾಗುವದಕ್ಕಾಗಿ ಈ ರಾಣೋಜಿಯ ಸಹಿಯು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ರಾಣೋಜಿಯು ಮಾಳವೆಯಲ್ಲಿದ್ದಾಗ ಅವನ ಮಕ್ಕಳಾದ ಜಯಪ್ಪ ಹಾಗೂ ದತ್ತಾಜಿ ಇವರು ಸರಕಾರದ ನೌಕರಿಯನ್ನು ಉತ್ತಮರೀತಿಯಿಂದ ಮಾಡಿದರು. ರಾಣೋಜಿಗೆ ರಜವುತ ರಾಣಿಯಿಂದ ಮಹದಾಜಿ, ತುಕೋಜಿ ಎಂಬಿಬ್ಬರು ಮಕ್ಕಳಿದ್ದರು. ಜಯಪ್ಪನ ಕೊಲೆಯಾಗಿ, ದತ್ತಾಜಿಯು ದಿಲ್ಲಿಯ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಮಡಿದನು. ರಾಣೋಜಿಯ ತರುವಾಯ ಜಯಪ್ಪನ ಮಗನಾದ ಜನಕೋಜಿಯು ಸರದಾರನಾದನು. ಅವನಾದರೂ ಅತ್ಯಂತ ಶೂರನಿದ್ದು ಪಾಣಿಪತ್ತದ ಸಂಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಮರಣ ಹೊಂದಿದನು. ಪಾಣಿಪತ್ತದ ಯುದ್ಧದಿಂದ ತಿರುಗಿ ಬಂದ ಮೇಲೆ ಮಹದಾಜಿಗೆ ಪೇಶವೆಯವರ ಹುಜರಾತೀ ಪದಕದ ಕೆಲಸವು ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಅವನ ಬಳಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ವತಂತ್ರ ಸೈನ್ಯವಾದರೂ ಬಹಳ ಇತ್ತು. ಅಬದಾಲಿಯು ಕಾಬೂಲಕ್ಕೆ ತಿರುಗಿ ಹೋದ ಕೂಡಲೆ ಮರಾಟರು ಮತ್ತೆ ಉತ್ತರ ಹಿಂದುಸ್ತಾನದ ತುಂಬ ಪಸರಿಸಿದರು. ಈ ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ಮಹದಾಜಿಯು ವಿಸಾಜಿ ಕೃಷ್ಣ ಬಿಸೀವಾಲೆ ಎಂಬವನ ಕೈಕೆಳಗೆ ಸರದಾರಿಕೆಯ ಕೆಲಸ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದನು. ಮುಂದೆ ಬೇಗನೆ ಇವನು ಸ್ವತಂತ್ರ ಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನೂ, ಕಪ್ಪನನ್ನೂ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲಿಕ್ಕೆ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದನು. ಇದರಲ್ಲಿ ಅವನಿಗೆ ಯಶಸ್ಸು ದೊರೆಯಿತು. ನಾನಾಸಾಹೇಬ ಪೇಶವೆಯ ಮೃತ್ಯುವಿನ ತರುವಾಯ ಮಹದಾಜಿಗೆ ಓಲಗದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲ ಸರದಾರರಿಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚಿನ ಮರ್ಯಾದೆಯು ದೊರೆಯತೊಡಗಿತು. ಅವನ ಹಾಗೂ ನಾನಾಫಡಣವೀಸನ ವರ್ತಮಾನಗಳು ಸಮಕಾಲೀನವಿದ್ದವು. ಪೇಶವೆಯವರ ಹಾಗೂ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ನಡುವೆ ಯುದ್ಧವು ಪ್ರಾರಂಭವಾದಾಗ ಪೇಶವೆಯವರ ಮುಖ್ಯ

ಭಾರವು ಶಿಂದೆಯ ಮೇಲೆಯೇ ಇತ್ತು. ಮರಾಟರು ಇಂಗ್ಲಿಷರನ್ನು ವಡಗಾಂವದಲ್ಲಿ ಸೋಲಿಸಿದರು. ಆಗಿನ ಒಪ್ಪಂದವು ಪೇಶವೆಯರಿಗೆ ಅನುಕೂಲವಾಗುವ ರೀತಿಯಿಂದ ಮಾಡಿಸಿಕೊಟ್ಟವನು ಇವನೇ. ಮುಂದೆ ಸಾಲಬಾಯಿಯ ಒಪ್ಪಂದದ ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ಇಂಗ್ಲಿಷ-ಪೇಶವೆಯವರ ನಡುವೆ ಮಧ್ಯಸ್ಥಿಕೆ ಮಾಡಿ ಒಪ್ಪಂದವನ್ನು ಪಾಲಿಸುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸ್ವತಂತ್ರ ಸಂಸ್ಥಾನಿಕನೆಂದು ಇವನ ಪೋಣಿಗಾಂವಕ್ಕೆ ಸ್ವೀಕೃತಿಗೊಪ್ಪಿಟ್ಟಿತು. ದಿಲ್ಲಿಯನ್ನು ಸ್ವಾಧೀನಪಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಮತ್ತರಹಾ ರಹಾಬಾದನ್ನು ಸ್ವಾಧೀನ ಪಡಿಸಿಕೊಂಡ ಮೇಲೆ ಪೇಶವೆಯವರ ಸೇವರಿಂದ ಇವನೇ ವಕೀಲ-ಮುತಾಲಿಕನ ಸನದು ತೆಗೆದುಕೊಂಡನು.

ಉತ್ತರ ಹಿಂದುಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಸಿಂದೆ-ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಬ್ಬರೂ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿದ್ದುದರಿಂದ ಪರಸ್ಪರದಲ್ಲಿ ವೈಮನಸ್ಸು ಉಂಟಾಯಿತು. ದಿಲ್ಲಿಯನ್ನೂ ದಿಲ್ಲಿಯ ಬಾದಶಹನನ್ನೂ ಸ್ವಾಧೀನಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಸಾಹಸವನ್ನು ಇಬ್ಬರೂ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು ಮಹದಾಜಿಯ ಮರಣದವರೆಗೆ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಮನೋದಯವು ಈಡೇರಲಿಲ್ಲ ಸನ್ ೧೭೬೪ರಲ್ಲಿ ಅವನು ಮೃತಹೊಂದಿದ ಕೂಡಲೆ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಕೈಯು ನಡೆಯತೊಡಗಿತು. ಮಹದಾಜಿ ಸಿಂದೆಯು ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ಸಮನಾದ ಜಾಣತನದಿಂದಲೂ ರಾಜ್ಯಕಾರ್ಯ ಧುರಂ ಧರತೆಯಿಂದಲೂ ನಡೆದನು. ಅವನ ಹಿಂದಿನಿಂದ ಸಿಂದೆಯ ಪಟ್ಟವ ಮೇಲೆ ಬಂದ ವರ ಆಳಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಅವರನ್ನು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಪರಾಭವಗೊಳಿಸಿ ಉತ್ತರದ ಪ್ರಾಂತವನ್ನೆಲ್ಲ ತೆಗೆದುಕೊಂಡರು. ಮಹದಾಜಿಯು ಮಧ್ಯಹಿಂದಿನಲ್ಲಿ ದೊರಕಿಸಿದ ಪ್ರದೇಶವಷ್ಟೇ ಸಿಂದೆಯವರ ಮನೆತನಕ್ಕೆ ಉಳಿಯಿತು ಸನ್ ೧೮೦೩ ಇನೊಂದೇ ವರ್ಷದಲ್ಲಿ ಆಂಗ್ಲ, ದಿಲ್ಹಿ, ಆಸಯಿ, ಆಗ್ರಾ, ಲಾಹೋರ್, ಅರಗಾಂವ ಮೊದಲಾದ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿಯ ಸಿಂದೆಯ ಸೈನ್ಯದ ಪರಾಭವವಾಗಿ, ಮಹದಾಜಿಯ ಕಾಲದ ಸೈನ್ಯದವೈಭವವೆಲ್ಲ ನಷ್ಟವಾಗಿ ಹೋಯಿತು. ಅದೇ ವರ್ಷ ಡಿನಂಬರದಲ್ಲಿ ಸರಜಿ ಅಂಜನಗಾಂವದ ಒಪ್ಪಂದವಾಗಿ, ಯಮುನಾ-ಗಂಗಾ ನದಿಗಳ ನಡುವಿನ ಪ್ರದೇಶವನ್ನೂ ಜಯಪುರ, ಜೋಧಪುರ, ಗೋಹದ ಇವುಗಳ ಉತ್ತರದ ಸೀಮೆಗಳನ್ನೂ ಭಡೋಚಿ, ಅಹಮದನಗರ ಕೋಟೆವಹಿತವಾಗಿ ಆ ಪರಗಣೆಗಳನ್ನೂ ಅಜಿಂಟಾಘಟ್ಟ, ಗೋದಾವರಿಗಳ ನಡುವಿನ ಪ್ರದೇಶವನ್ನೂ ನಿಜಾವ-ಗಾಯಕವಾಡರ ಮೇಲಿನ ಅಧಿಕಾರ-ವಿವಾದಗಳನ್ನೂ ಸಿಂದೆಯು ಬಿಟ್ಟುಕೊಡಬೇಕಾಯಿತು. ತತ್ಕಾಲೀನ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಪಕ್ಷಪಾತಿಗಳೂ ಸಿಂದೆಯ ವರ್ಚಸ್ಸಿನ ಕೆಳಗಿದ್ದವರೂ ಆದ ರಾಜರ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವನ್ನು ಅವನು ಮಾನ್ಯಮಾಡಬೇಕಾಯಿತು. ಮುಂದಿನ ವರ್ಷ ಬರಾಣ ಪುರದಲ್ಲಾದ ಒಪ್ಪಂದದಿಂದ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಆರು ಸಾವಿರ ಸೈನ್ಯವನ್ನು ತನ್ನ ಕಡೆಗೆ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವದಕ್ಕೆ ದಾಲತರಾವ ಸಿಂದೆಯು ಒಪ್ಪಬೇಕಾಯಿತು. ಮಾರನೆಯ ವರ್ಷ ಅಲ್ವಾಬಾದದಲ್ಲಾದ ಒಪ್ಪಂದದಿಂದ ಸಿಂದೆಯು ಸರಜಿ-ಅಂಜನಗಾಂವದ ಒಪ್ಪಂದದಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಕ್ಸಿಸ ವೆಲಸ್ಲಿಯ ಕಡೆಯಿಂದ ಅಲ್ಪಮಟ್ಟಿಗೆ ಸುಧಾರಣೆ ಮಾಡಿಸಿ

ಕೊಂಡನು. ಈ ಒಡಂಬಡಿಕೆಯಿಂದ ಶಿಂದೆಯು ಧೋಲಪುರ, ಬಾರೀ ಮತ್ತು ರಾಜ ಖೇಡ ಮೊದಲಾದ ಪರಗಣೆಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟು, ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಗ್ವಾಲೀರ ಹಾಗೂ ಗೋಹದ ಪರಗಣೆಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡನು. ಇದೇ ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ಚಂಬಳಾ ನದಿಯು ಶಿಂದೆಯ ನಾಡಿನ ಉತ್ತರ ಮೇರೆಯೆಂದು ನಿಶ್ಚಿತವಾಯಿತು; ಹಾಗೂ ಉದೇಪುರ, ಜೋಧಪುರ, ಕೋಟಾ ಮೊದಲಾದ ಸಂಸ್ಥಾನಿಕರೊಡನೆ ಶಿಂದೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಸ್ವತಂತ್ರ ಒಪ್ಪಂದ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವದಿಲ್ಲವೆಂದು ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಒಪ್ಪಿದರು, ಆದರೆ ಲಕ್ಷ್ಯದಲ್ಲಿರುವಂಥ ಮಾತು ಯಾವುದೆಂದರೆ, ಶಿಂದೆಯು ಸ್ವಂತಕ್ಕಾಗಿ ಹಾಗೂ ತನ್ನ ಮಗಳಿಗಾಗಿ ನಾಲ್ಕು ಲಕ್ಷದ ಜಹಾಗೀರಿಯನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಇಂಗ್ಲಿಷರ ವೇತನದ ಸರದಾರನಾದನು! ೧೮೧೭ರಲ್ಲಿ ಶಿಂದೆಯು ಬಾಜೀರಾಯನಿಗೆ ನೆರವಾಗುವ ಸಂಭವವಿರುವದೆಂಬದನ್ನು ತಿಳಿದು, ಇಂಗ್ಲಿಷರು ತಮ್ಮ ಸೈನ್ಯವನ್ನು ಅವನ ನಾಡಿನಲ್ಲಿ ಕಳುಹಿಸಿದರು. ಆಗ ಅವನು ಇಂಗ್ಲಿಷರೊಡನೆ ಒಡಂಬಡಿಕೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡನು. ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಹೇಳಿದಲ್ಲಿ ಸೈನ್ಯದ ಬೀಡು ಇರಬೇಕೆಂತಲೂ, ಅವರ ಆಜ್ಞೆಯಿಲ್ಲದೆ ಅದು ಅತ್ತಿತ್ತ ಚಲಿಸಬಾರದೆಂತಲೂ ನಿರ್ಧರವಾಯಿತು. ಇಷ್ಟಲ್ಲದೆ ಮರಾಟರಿಗೂ ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೂ ಯುದ್ಧವು ಪ್ರಾರಂಭವಾದಾಗ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಸೈನ್ಯಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಬಂಧಮಾಡಬಾರದೆಂಬುದರ ನಂಬಿಗೆ ಗಾಗಿ ಅಶೀರಗಡಕೋಟೆಯನ್ನೂ ರಜಪುತಸಂಸ್ಥಾನಿಕರಿಂದ ಬರುವ ಕಪ್ಪಿನ ಮೂರು ವರ್ಷಗಳ ಆದಾಯವನ್ನೂ ಅವನು ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ಕೊಟ್ಟನು.

ದಾಲತರಾವ ಶಿಂದೆಯು ೧೮೨೭ನೆಯ ಮಾರ್ಚ್ ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಮಡಿದನು. ಇವನ ಆಳಿಕೆಯಲ್ಲಿ ವೇಶವಾಯಿಯೊಡನೆ ಶಿಂದೆಶಾಹಿಯಾದರೂ ನಷ್ಟವಾಗುವ ಮೆಟ್ಟಿಗೆ ಬಂದಿತ್ತು; ಆದರೆ ಸುದೈವದಿಂದ ಈ ಶಿಂದೆಶಾಹಿಯು ಉಳಿದು, ಒಂದೂವರೆ ಕೋಟಿಯ ಮರಾಟ ರಾಜ್ಯವು ಮಾತ್ರ ಉತ್ತರ ಹಿಂದುಸ್ತಾನದಲ್ಲಿ ಉಳಿದುಕೊಂಡಿತು. ಮಹದಾ ಜಿಯ ಸಂಪಾದಿಸಿದ ಸೀಮೆಯ ಬಹು ಭಾಗವನ್ನು ದಾಲತರಾಯನು ಕಳೆದನು. ದಾಲತರಾಯನ ತರುವಾಯ ದಕ್ಷಿಣದೊಳಗಿನ ಮರಾಟರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ಅಲ್ಪ ವಯಸ್ಸು ಬಾಲಕನನ್ನು ಶಿಂದೆಯ ಹೆಂಡತಿಯಾದ ಬಾಯಜಾಬಾಯಿಯ ತೊಡೆಯ ಮೇಲೆ ದತ್ತಪುತ್ರನೆಂದು ಕೊಡಲಾಯಿತು. ಆಗ ರಾಜ್ಯಕಾರಭಾರವು ಬ್ರಿಟಿಶ ರೆಸಿಡೆಂಟನ ಪರವಾಗಿ ಸಾಗಿತು. ೧೮೩೭ರಲ್ಲಿ ಶಿಂದೆಯ ಸೈನ್ಯದ ಪುನರ್ರಚನೆಯಾಗಿ ಅದರ ಮೇಲೆ ಇಂಗ್ಲಿಷ ಅಧಿಕಾರಿಯು ನಿಯಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟನು. ಜನಕೋಜಿ ಸಿಂದೆಯ ಆಳಿಕೆಯಲ್ಲಿ ನೇಸಾಳ, ಅಫಗಾಣಿಸ್ತಾನಗಳಲ್ಲಿಯ ಹಾಗೂ ಮುಂದೆ ೧೮೫೭ರಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಾವರ್ತ ದಿಂದ ವೇಶವೆಂದು ಕಡೆಯ ಯುದ್ಧಕ್ಕಾಗಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ನಿಲ್ಲಲಿಕ್ಕೆ ಶಿಂದೆಯನ್ನು ಹುರುಳುಗೊಳಿಸಲಾಗಿತ್ತು; ಆದರೆ ಶಿಂದೆಯು ಹಾಗೆ ಮಾಡಲಿಲ್ಲ. ೧೮೪೪ರಲ್ಲಿ ಶಿಂದೆಯ ಕಡೆಯಿಂದ ಒಡೆದು ಹೋದ ಸೈನ್ಯವು ಇಂಗ್ಲಿಷರ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಯುದ್ಧ ಮಾಡಿತು. ಈ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಹಾನಿಯು ಬಹಳವಾಯಿತು. ಕೊನೆಗೆ ಶಿಂದೆಯ ಸೈನ್ಯದ ಪರಾಭವವಾಯಿತು. ಈ ಕೃತ್ಯದ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತವೆಂದು ಶಿಂದೆಯು ೧೮ ಲಕ್ಷ

ರೂಪಾಯಿಗಳ ಸೀಮೆಯನ್ನು ಸೈನ್ಯದ ವೆಚ್ಚಕ್ಕಾಗಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ಕೊಡಬೇಕಾಯಿತು; ಹಾಗೂ ತನ್ನ ಸೈನ್ಯವನ್ನು ಕಡಿಮೆ ಮಾಡಬೇಕಾಯಿತು. ತರುವಾಯ ೧೮೫೭ರಲ್ಲಿ ಸಿಂಧಿಯ ಸೈನಿಕರಲ್ಲಿ ಕೆಲವರು ಬಂಡಾಯ ಮಾಡಿ, ಈ ಬಂಡಾಯದಲ್ಲಿ ಮುಂದಾಳುತನವನ್ನು ಹೊರಬೀಕೆಂದು ಶಿಂದಿಗೆ ಏನಂತಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡರು. ಈ ಸಂಧಿಯು ಕರ್ನಾಟ ಮ್ಯಾಲೆಸನನು ಅನ್ನುವಂತೆ ಹೀಗೆ ಇರುವದು:—“ಮಹಾದಜಿ ಶಿಂದೆಯು ಜೀವಂತನಿದ್ದರೆ, ಅವನು ಅದರ ಲಾಭಹೊಂದಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿ ಮುಳುಗಿಸುತ್ತಿದ್ದನು. ದಾಲತರಾವ ಶಿಂದೆಯು ಇಷ್ಟು ಕಟ್ಟಳೆಗೊಳಗಾಗಿದ್ದರೂ, ಅವರ ಪಕ್ಷಪಾತಿಯಾಗದೆ ಇರುತ್ತಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಜಯಾಜಿರಾವ ಶಿಂದೆಯಾದರೂ ಮನಸ್ಸಿನ ಮೇಲೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡಿದ್ದರೆ, ಪೇಶವೆ, ಝಾಂಶಿಯ ಮಹಾರಾಣಿ ಮತ್ತು ಬಂಡುಗಾರ ಸೈನಿಕರು ಇವರೆಲ್ಲರೊಡನೆ ಕೂಡಿ ಹಿಂದುಸ್ತಾನದಲ್ಲಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಇಲ್ಲದಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದನು; ಆದರೆ ಜಯಾಜಿಯು ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಪಕ್ಷದವನಾಗಿಯೇ ಉಳಿದನು. ಈ ಪ್ರಾಮಾಣಿಕತನಕ್ಕೆ ಪಾರಿತೋಷಕವೆಂದು ಶಿಂದಿಗೆ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಮೂರು ಲಕ್ಷ ರೂಪಾಯಿಗಳ ಸೀಮೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟರು. ದತ್ತಕ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲಿಕ್ಕೆ ಒಪ್ಪಿಗೆಯೂ ದೊರೆಯಿತು ಮೂರುಸಾವಿರ ಕಾಲಾಳುಗಳಿಗೆ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಐದು ಸಾವಿರ ಕಾಲಾಳುಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದೂ, ಮೂವತ್ತೆರಡು ತೋಫುಗಳಿಗೆ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಮೂವತ್ತಾರು ತೋಫುಗಳನ್ನು ರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದೂ ಆಜ್ಞೆಯಾಯಿತು. ಬಂಡಾಯದಲ್ಲಿ ಕೂಡಿದ ಶಿಂದೆಯ ಸೈನ್ಯದ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ತಮ್ಮ ಅಧಿಕಾರಸ್ಥರ ಕೈಕೆಳಗಿನ ಸೈನ್ಯವನ್ನು ರಿಸಿದರು. ಈ ಮೇರೆಗೆ ಶಿಂದೆ-ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಸಂಬಂಧವು ೮೦-೮೫ ವರ್ಷದ್ದಾಗಿದೆ.

ಹೋಳಕರರೂ ಇಂಗ್ಲಿಷರೂ

ಶಿಂದೆಯ ಮೂಲಪುರುಷನು ಹುಜುರಿಯಿದ್ದಂತೆ ಹೋಳಕರಮನೆತನದ ಮೂಲಪುರುಷ ಮಲ್ಲಾರರಾಯನು ಕುರಿಕಾಯುವ ಹಾಗೂ ಕುಂಬಳೆ ನೇಯುವ ಕುರುಬನಾಗಿದ್ದನು. ಒಮ್ಮೆ ಅವನು ತನ್ನ ಉರಲ್ಲಿದ್ದಾಗ ಗುಜರಾಠದ ಕಡೆಗೆ ಸೈನ್ಯವು ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದುದನ್ನು ನೋಡಿ ಅದರಲ್ಲಿ ಸೈನಿಕನಾಗಿ ಇರತೊಡಗಿದನು. ಮುಂದೆ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಪರಾಕ್ರಮವನ್ನು ತೋರಿಸಿದ್ದರಿಂದ, ಕಂಠಾಬಿ ಕಮಾನೆಂಬ ಸರದಾರನ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ಸ್ವಾರರ ಮೇಲಿನ ಮನಸಬದಾರಿಕೆಯು ದೊರೆಯಿತು. ತರುವಾಯ ಪೇಶವೆಯು ಮಾಳವದ ಕಡೆಗೆ ಹೊರಟಾಗ ಶತ್ರುಪಕ್ಷದ ಕಡೆಗಿದ್ದ ಮಲ್ಲಾರರಾಯನ ಶೌರ್ಯವು ದೃಷ್ಟಿಗೆ ಬಿದ್ದುದರಿಂದ, ಬಾಜೀರಾವ ಪೇಶವೆಯು ಅವನನ್ನು ಕಂಠಾಜಿಯ ಕಡೆಯಿಂದ ತನ್ನಲ್ಲಿ ನೌಕರಿಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು, ೧೭೨೮ರಲ್ಲಿ ೫೦೦ ಸ್ವಾರರ ಮೇಲಿನ ಮನಸಬದಾರಿಕೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟನು. ರಾಣೋಜಿ ಶಿಂದೆಯಂತೆ ಮಲ್ಲಾರರಾವ ಹೋಳಕರನಾದರೂ ಬೇಗನೆ ಉತ್ಕರ್ಷಹೊಂದಿದನು ೧೭೨೮ರಲ್ಲಿ ಹನ್ನೆರಡು

ಪರಗಣೆಗಳನ್ನೂ ೧೭೩೧ರಲ್ಲಿ ಮತ್ತೆ ಇಪ್ಪತ್ತು ಪರಗಣೆಗಳನ್ನೂ ಬಾಜೀರಾಯನು ಮಲ್ತಾರಾಯನ ಅಧಿಕಾರದಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟು, ಮಾಳವದ ಸುಭೇದಾರಿಕೆಯನ್ನು ಸ್ವಹಸ್ತದಿಂದ ಆತನಿಗೆ ಸನದು ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟನು.

ಮುಂದೆ ಬೇಗನೆ ಇಂದೂರೂ ಅದರ ಕೆಳಗಿನ ಪ್ರದೇಶವೂ ಮಲ್ತಾರಾಯನಿಗೆ ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ದೊರೆತವು. ೧೭೩೪ರಲ್ಲಿ ನರ್ಮದೆಯ ಉತ್ತರಬದ್ಧಿರುವ ಎಲ್ಲ ಮರಾಟರ ಸೈನ್ಯದ ಅಧಿಪತ್ಯವು ಅವನ ಕಡೆಗೆ ಒಪ್ಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ನಿಜಾಮನೊಡನೆಯೂ ವಸಯಿಯ ವೋರ್ತುಗೀಜರೊಡನೆಯೂ ಆದ ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ ಮಲ್ತಾರಾಯನೇ ಪ್ರಮುಖನಾಗಿದನು. ೧೮೫೧ರಲ್ಲಿ ಮಲ್ತಾರಾಯನು ರೋಹಿಲರ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಅಯೋಧ್ಯೆಯ ನವಾಬನಿಗೆ ಸಹಾಯಮಾಡಿದನು. ಪಾಣಿಪತ್ತದ ಸಂಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಮಲ್ತಾರಾಯನು ಇದ್ದನು. ಅಬದಾಲಿಯೊಡನೆ ರಣಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಎದುರಾಗಿಯುದ್ಧಮಾಡುವದಕ್ಕಿಂತ ತಂತ್ರಯುಗ್ಧ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಅವನು ಸದಾಶಿವರಾವ ಭಾವೂನಿಗೆ ಸಲಹೆ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದನು; ಆದರೆ ಈ ಮಾತು ನಿರಾಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಪಾಣಿಪತ್ತದ ಪರಾಜಯವಾದ ಮೇಲೆ ಮಲ್ತಾರಾಯನು ಉಳಿದ ಸೈನ್ಯವನ್ನು ತೆಗೆದು ಕೊಂಡು ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ ಬಂದನು. ಅವನು ೧೭೬೫ರಲ್ಲಿ ಮರಣಹೊಂದಿದನು. ಅವನ ಮರಣ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಅವನ ರಾಜ್ಯದ ಉತ್ಪನ್ನವು ೨೫ ಲಕ್ಷ ರೂಪಾಯಿಗಳದಿತ್ತು. ಮಲ್ತಾರಾಯನ ತರುವಾಯ ಅವನ ಸೊಸೆಯಾದ ಅಹಲ್ಯಾಬಾಯಿಯೂ ಮತ್ತು ತುಕೋಜಿರಾವ ಹೋಳಕರನೂ ಕೂಡಿ ಸುಮಾರು ೩೦ ವರ್ಷ ರಾಜ್ಯಕಾರಭಾರ ಮಾಡಿದರು. ಪರರಾಜ್ಯಗಳೊಡನೆ ಹೇಗೆ ಸಂಬಂಧವಿಡಬೇಕೆಂಬದನ್ನು ಬಹುತರವಾಗಿ ಅಹಲ್ಯಾಬಾಯಿಯೇ ನಿಶ್ಚಯಿಸುತ್ತಿದ್ದಳು. ತುಕೋಜಿ ಹೋಳಕರನು ಗುಜರಾಥ, ಮೈಸೂರ ಮೊದಲಾದ ಕಡೆಯ ಮರಾಟರ ದಾಳಿಗಳಲ್ಲಿ ಕೂಡಿದ್ದನು.

೧೭೫೫ರಲ್ಲಿ ಅಹಲ್ಯಾಬಾಯಿಯೂ ೧೭೬೨ರಲ್ಲಿ ತುಕೋಜಿ ಹೋಳಕರನೂ ಮರಣಹೊಂದಿದರು ತರುವಾಯ ಶಿವೆ-ಹೋಳಕರರಲ್ಲಿ ವೈಮನಸ್ಸುಂಟಾಯಿತು. ಬಾಜೀರಾಯನ ಕಾರಸ್ಥಾನೀ ಸ್ವಭಾವಕ್ಕಾಗಿ ಶಿವೆಯಂತೆ ಹೋಳಕರನದಾದರೂ ಪುಣೆಯ ಮಿಶ್ರತ್ವದ ಸಂಬಂಧವು ಕಡೆಯಿತು. ೧೭೫೮ರಲ್ಲಿ ಯಶವಂತರಾವ ಹೋಳಕರನು ಸ್ವಪರಾಕ್ರಮದಿಂದ ತಂದೆಯ ಪಟ್ಟವನ್ನು ಹಸ್ತಗತಮಾಡಿಕೊಂಡನು. ಮೊದಲು ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಹಾಗು ತುಕೋಜಿರಾಯನ ಶತ್ರುತ್ವದ ಸಂಬಂಧವು ಬೋರಘಟ್ಟದ ಕಡೆಯ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಾಯಿತು. ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ಅದೇ ಬಗೆಯ ಸಂಬಂಧವು ವಸಯಿಯ ಒಡಂಬಡಿಕೆಯಾದ ಮೇಲೆ ಆಯಿತು. ಮುಂದೆ ೧೮೦೨ರಲ್ಲಿ ವಸಯಿಯ ಒಪ್ಪಂದದ ಸಲುವಾಗಿ ಶಿವೆ-ಇಂಗ್ಲಿಷರಲ್ಲಿ ಯುದ್ಧವು ಪ್ರಾರಂಭವಾಯಿತು. ಆಗ ಹೋಳಕರನು ತಟಸ್ಥನಾಗಿದ್ದನು. ಶಿವೆಯು ಪರಾಭೂತನಾದ ಮೇಲೆ ಯಶವಂತರಾವ ಹೋಳಕರನು ಇಂಗ್ಲಿಷರೊಡನೆ ಯುದ್ಧವನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದನು. ಹೋಳಕರನು ಕರ್ನಾಲ್ ಮ್ಯಾನಸನನ್ನು ಪರಾಭವಗೊಳಿಸಿ, ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಸೀಮೆಯ

ಮೇಲೆ ದಾಳಿ ಮಾಡಿದನು; ಆದರೆ ಫತ್ತೇಗಡ, ಡೀಗ, ಭರತಪುರಗಳಲ್ಲಿ ಅವನು ವರಾಜಿತನಾದ ಮೇಲೆ ಇಂಗ್ಲಿಷರೊಡನೆ ಒಡಂಬಡಿಕೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಯಿತು. ಈ ಒಪ್ಪಂದದಿಂದ ಅವನ ಹೆಚ್ಚು ಸೀಮೆಗಳೇನೂ ಹೋಗಲಿಲ್ಲ. ಇಂದೂರಿಗೆ ತಿರುಗಿ ಬಂದ ಮೇಲೆ ಅವನು ತನ್ನ ಸೈನ್ಯವನ್ನು ಕಡಿಮೆ ಮಾಡಿ ರಾಜ್ಯವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಸುಧಾರಿಸಹತ್ತಿದನು. ಅಲ್ಪಮಟ್ಟಿಗೆ ಕವಾಯತಿನ ಸೈನ್ಯವನ್ನಿರಿಸಬೇಕೆಂದೂ ತೋಫಿನ ಕಾರ್ಯಾಲಯವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದೂ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಅವನು ಮುಚ್ಚುಹಿಡಿದು ೧೮೧೧ ರಲ್ಲಿ ಮರಣಹೊಂದಿದನು. ಯಶವಂತರಾವ ಹೋಳಕರನ ತರುವಾಯ ಅವನ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಅನಾಯಕತ್ವವುಂಟಾಯಿತು; ಅನೇಕ ಕ್ರಾಂತಿಗಳು ಘಟಿಸಿದವು ೧೮೧೭ರಲ್ಲಿ ಹೋಳಕರನ ಸೈನ್ಯವು ಇಂಗ್ಲಿಷರೊಡನೆ ಯುದ್ಧವನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿತು; ಆದರೆ ಮಹಿದರಪುರದಲ್ಲಿ ಅದು ಪರಾಭವ ಹೊಂದಿ, ಮಂಡಲೇಶ್ವರದಲ್ಲಿ ಒಡಂಬಡಿಕೆಯಾಯಿತು. ಈ ಒಪ್ಪಂದದಿಂದ ಹೋಳಕರನ ಬಹಳೇ ಪ್ರದೇಶಗಳು ಇಂಗ್ಲಿಷರ ವಶವಾದವು. ಈ ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ಪಟ್ಟಾಧಿಕಾರಿಯಾದ ಮಲ್ಹಾರರಾಯನು ಹದಿನಾರು ವರ್ಷದವನಿದ್ದನು. ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಅವನನ್ನು ತಮ್ಮ ಸಂರಕ್ಷಣೆಯಲ್ಲಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು, ದಿವಾಣ ತಾತ್ತ್ವ ಜೋಗ ಇವನಿಂದ ದರಬಾರದ ಕಡೆಯ ಸೈನ್ಯವನ್ನು ಬಹಳವಾಗಿ ಕಡಿಮೆ ಮಾಡಿಸಿದರು. ೧೮೨೧-೨೨ರಲ್ಲಿ ಇಂದೂರ ಸಂಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಬಂಡಾಯಗಳಾದವು. ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಸಹಾಯದಿಂದ ಈ ಬಂಡಾಯಗಳು ಶಾಂತವಾದವು. ಮಲ್ಹಾರರಾಯನ ಆಳಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಇಂಗ್ಲಿಷ ಸರಕಾರದವರು ತಮ್ಮ ಅಫೀಮಿನ ಉತ್ಪನ್ನವನ್ನು ಸೇಳೆಯಿಸಿದರು. ಮಲ್ಹಾರರಾಯನು ೧೮೩೩ರಲ್ಲಿ ಮಡಿದನು. ಅವನ ತರುವಾಯ ಹರಿರಾವ ಹೋಳಕರನು ಪಟ್ಟಕ್ಕೆ ಬಂದನು. ಇವನ ಆಳಿಕೆಯಲ್ಲಿ ರಾಜ್ಯದೊಳಗೆ ಬಹಳೇ ಅವ್ಯವಸ್ಥೆಯುಂಟಾದ ಮೂಲಕ ಇಂಗ್ಲಿಷ ಸರಕಾರದವರು ಅಂತರ್ಯವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಕೈಹಾಕತೊಡಗಿದರು. ಅವನ ಹಿಂದೆ ೧೮೪೮ರಲ್ಲಿ ಖಂಡೇರಾಯನೂ ಮುಂದೆ ಮೂರ್ತೇ ತಿಂಗಳ ಮೇಲೆ ತುಕೋಜಿ ಹೋಳಕರನೂ ಪಟ್ಟಕ್ಕೆ ಬಂದರು. ಈ ತುಕೋಜಿಯ ಆಳಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೋಳಕರಶಾಹಿಯೊಳಗಿನ ಸೈನ್ಯವು ೧೮೫೭ರಲ್ಲಿ ಬಂಡಾಯಮಾಡಿತು; ಆದರೆ ಅದರಲ್ಲಿ ತುಕೋಜಿಯ ಸಂಬಂಧವೇನೂ ಇದ್ದಿಲ್ಲ.

ಗಾಯಕವಾಡರೂ ಇಂಗ್ಲಿಷರೂ.

ಎಲ್ಲ ಮುರಾಟ ಸರದಾರರೊಳಗೆ ಗಾಯಕವಾಡನ ಸಂಬಂಧವೇ ಇಂಗ್ಲಿಷರೊಡನೆ ಮೊಟ್ಟ ಮೊದಲು ಉಂಟಾಯಿತು. ಗುಜರಾಥದ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಕಾಣ್ಯವು ಮೊದಲಿನಿಂದ ಇದ್ದುದರಿಂದಲೇ ಹೀಗೆ ಸಂಬಂಧವುಂಟಾಗಿರಬಹುದು.

ಗುಜರಾಥದಲ್ಲಿ ಮೊಗಲರಿಗಿಂತ ಮೊದಲು ಹಿಂದು ರಾಜ್ಯವಿದ್ದಿತು. ಮುಂದೆ ಮೊಗಲರು ಗುಜರಾಥವನ್ನು ಗೆದ್ದು ಅಹಮ್ಮದಾಬಾದದಲ್ಲಿ ಸೈನ್ಯದ ಬೀಡು ಇಟ್ಟರು. ೧೬೬೪, ೬೬, ೭೦ ಈ ವರ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಶಿವಾಜಿಯು ಗುಜರಾಥದ ಮೇಲೆ ದಾಳಿ ಮಾಡಿ

ದನು. ಆಗಿನಿಂದ ಮರಾಟರ ಹೆಜ್ಜೆಯು ಗುಜರಾಠದಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದಿತು. ೧೭೦೫ರಲ್ಲಿ ಧನುಜಿ ಚಾಧವನ ಕೈ ಕೆಳಗಿನ ಮರಾಟರು ಗುಜರಾಠದ ಮೇಲೆ ದಾಳಿ ಮಾಡಿ, ಅಲ್ಲಿಯ ಮುಸಲ್ಮಾನ ಸುಭೇದಾರನನ್ನು ಪರಾಭವಗೊಳಿಸಿದರು. ಮುಸಲ್ಮಾನರ ಆಳಿಕೆಗೆ ಅಲ್ಲಿಯ ಹಿಂದುಗಳು ಬೇಸತ್ತಿದ್ದುದರಿಂದ, ಮರಾಟರ ಪ್ರವೇಶವಾದೊಡನೆಯೇ ಅವರು ಆ ಜನರನ್ನು ಕೂಡಿಗರು ಹದಿನೆಂಟನೆಯ ಶತಕದ ಆರಂಭದಲ್ಲಿ ಮರಾಟರ ಸೇನಾಪತಿಯಾದ ಖಂಡೇರಾವ ದಾಭಾಡಿಯು ಗುಜರಾಠ-ಕಾಶೇವಾಡಗಳಲ್ಲಿ ಕಪ್ಪವನ್ನು ಎತ್ತುತ್ತಿದ್ದನು. ೧೭೦೮ರಲ್ಲಿ ಮೊಗಲ ಬಾದಶಹರಿಂದ ಶಾಹೂರಾಜನಿಗೆ ದೊರೆತ ಸನದುಗಳಲ್ಲಿ ಗುಜರಾಠಪ್ರಾಂತದ ಚೌಧಾಯಿಯನ್ನು ಎತ್ತುವ ಸನದು ಇದ್ದಿಲ್ಲ; ಆದರೂ ಸೇನಾಪತಿಯು ಅಲ್ಲಿಯ ಚೌಧವನ್ನು ಎತ್ತುವ ಪರಿಪಾಠವನ್ನು ಬಿಟ್ಟಿದ್ದಿಲ್ಲ; ಆದರೆ ಈ ದಾಭಾಡಿಯು ಶಾಹೂರಾಜನಿಗೆ ಸರಿಯಾದ ರೀತಿಯಿಂದ ಹಣವನ್ನು ಸಲ್ಲಿಸುತ್ತಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಶಾಹುವು ಅಲ್ಲಿಯ ಹಣವನ್ನು ಎತ್ತುವದಕ್ಕಾಗಿ ಆನಂದರಾವ ಪವಾರನನ್ನು ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ಇಟ್ಟನು. ಇದೇ ಸಮಯಕ್ಕೆ ದಾಭಾಡೆಯ ಸೈನ್ಯದೊಳಗಿನ ದಮಾಜಿ ಗಾಯಕವಾಡನೆಂಬ ಸೈನಿಕನು ಪರಾಕ್ರಮವನ್ನು ತೋರಿಸಿ ಶಾಹುವಿನಿಂದ ಸಮಶೇರ ಬಹಾದ್ದರನೆಂಬ ಪದವಿಯನ್ನೂ ದ್ವಿತೀಯ ಸೇನಾಪತಿಯ ಸ್ಥಳವನ್ನೂ ದೊರಕಿಸಿದನು. ಮುಂದೆ ೧೭೨೨ರಲ್ಲಿ ದಮಾಜಿಯು ಮರಣಹೊಂದಿದ ಮೇಲೆ ಅವನ ಮೊಮ್ಮಗನಾದ ಪಿಲಾಜಿಯು ಗಾಯಕವಾಡೀ ಸರದಾರನಾದನು. ಧಾರದ ಪವಾರನೊಡನೆ ವೈಮನ ಸ್ಸಂಟಾದ್ದರಿಂದ, ಪಿಲಾಜಿಯು ಸೋನಾಗಡ ಕೋಟೆಯನ್ನು ತನ್ನ ಶಾಣ್ಯವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡನು. ಗಾಯಕವಾಡದವರ ರಾಜಧಾನಿಯು ಅಲ್ಲಿಯೇ ೧೭೬೬ನೆಯ ಇಸವಿಯವರೆಗಿತ್ತು. ಈ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಗುಜರಾಠದೊಳಗಿನ ಮೊಗಲರ ಅಧಿಕಾರವು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನಷ್ಟವಾಯಿತು. ಗುಜರಾಠದಲ್ಲಿ ದಾಳಿಮಾಡುವ ಕೆಲಸವು ಉದಾಜಿ ಪವಾರ, ಕಂಠಾಜಿ ಕದಮ, ಪಿಲಾಜಿ ಗಾಯಕವಾಡ ಇವರ ಕಡೆಗಿತ್ತು. ಕೊನೆಗೆ ಈ ಪ್ರಾಂತವನ್ನು ಸರ್ವಸ್ವವಾಗಿ ಯಾರು ಸ್ವಾಧೀನದಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂಬದರಬಗ್ಗೆ ಅವರಲ್ಲಿ ಒಂದೇಸವನೆ ಮೇಲಾಟ ನಡೆದಿತ್ತು. (೧೭೨೩ರಲ್ಲಿ ಪಿಲಾಜಿಯು ಸುರತವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು, ಅಹಮ್ಮದಾಬಾದದಲ್ಲಾದರೂ ತನ್ನ ಗುಮಾಸ್ತನನ್ನಿರಿಸಿದನು. ಚೌಧದ ಪಾಲಿನ ಸಲುವಾಗಿ ಜಗಳವುಂಟಾಗಿ, ಕದಮನಿಗೂ ಗಾಯಕವಾದನಿಗೂ ಖಂಬಾಯತದಲ್ಲಿ ಯುದ್ಧವಾಯಿತು. ಈ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಪಿಲಾಜಿಯು ಸೋತನು. ಕೊನೆಗೆ ಉತ್ತರ ಗುಜರಾಠದೊಳಗಿನ ಹಣವನ್ನು ಕದಮನೂ ದಕ್ಷಿಣ ಗುಜರಾಠದೊಳಗಿನ ಹಣವನ್ನು ಗಾಯಕವಾಡನೂ ಎತ್ತಬೇಕೆಂದು ಒಪ್ಪಂದವಾಯಿತು. ಮತ್ತೆ ಆ ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಕಲಹವು ಉಪಸ್ಥಿತವಾಯಿತು; ಆದರೆ ದಾಭಾಡೆಯ ಪ್ರತಿಸ್ಪರ್ಧಿಯಾದ ಬಾಜೀರಾವ ಪೇಶವೆಯೊಡನೆ ಇವರಿಬ್ಬರ ವೈಮನಸ್ಸುಂಟಾದ್ದರಿಂದ, ೧೭೬೬ರಲ್ಲಿ ಅವರಿಬ್ಬರೂ ಒಂದಾದರು. ಮುಂದೆ ಡಭಯಿಯ ಕಾಳಗದಲ್ಲಿ ಬಾಜೀರಾಯನು ದಾಭಾಡೆ ಹಾಗೂ ಪಿಲಾಜಿ ಇವರಿಬ್ಬರನ್ನೂ ಪರಾಭವಗೊಳಿಸಿದನು. ಆದರೆ ಶಾಹೂ

ರಾಜನು ದಾಭಾಡಿಯ ಮಗನ ಕಡೆಗೆ ತಂದೆಯ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು, ಪಿಲಾಜಿಯನ್ನು ಅವನ ಮುತಾಲಿಕನನ್ನಾಗಿ ನಿಯಮಿಸಿದನು. ಗಾಯಕವಾಡನಿಗೆ ಸೇನಾಖಾಸಖೇಲ ಎಂಬ ಪದವಿಯು ಶಾಹೂರಾಜನಿಂದ ದೊರೆಯಿತು. ಗುಜರಾಠದ ಜಾಥದೊಳಗಿನ ಅರ್ಧ ಭಾಗವನ್ನೂ, ಕಿರುಕಳ ಮಾಂಡಲಿಕರಿಂದ ಬಂದ ಹಣದಲ್ಲಿಯೂ ಯೋಗ್ಯ ಭಾಗವನ್ನೂ ಪೇಶವೇಯವರ ಮುಖಾಂತರವಾಗಿ ಭತ್ಯಪತಿ ದರಬಾರಕ್ಕೆ ತಲುಪಿಸುವದಕ್ಕೆ ಅವನು ಒಪ್ಪಿದನು. ೧೭೩೧ರಲ್ಲಿ ಪಿಲಾಜಿಯ ಕೊಲೆಯಾಯಿತು. ಅವನ ಹಿಂದೆ ದಮಾಜಿ ಗಾಯಕವಾಡನು ಸರದಾರಿಕೆಯನ್ನು ಮಾಡತೊಡಗಿದನು. ೧೭೩೪ರಲ್ಲಿ ಬಡೋದಿಯು ಗಾಯಕವಾಡನ ವಶಕ್ಕೆ ಬಂತು. ಅದು ಇಂದಿನವರೆಗೂ ಅವರ ವಶದಲ್ಲಿಯೇ ಇದೆ. ಮುಂದೆ ಗುಜರಾಠದಲ್ಲಿ ಕದಮನು ಹೋಳಕರನ ಸಹಾಯದಿಂದ ದಾಳಿ ಮಾಡತೊಡಗಿದನು; ಆದರೆ ಆಗ ದಮಾಜಿಯ ಲಕ್ಷ್ಯವು ರಾಜಸ್ಥಾನದ ಕಡೆಗೆ ಹೋಗಿತ್ತು.

೧೭೪೨ರಲ್ಲಿ ದಮಾಜಿಯು ರಘೂಜಿ ಭೋಸಲೆಯ ಉಪದೇಶದಿಂದ ಮಾಳವವನ್ನು ಸುಲಿದನೆಂದು ಪೇಶವೇಯು ಸಂಶಯಗೊಂಡನು. ಆದ್ದರಿಂದ ಭೋಸಲೆ, ಗಾಯಕವಾಡರ ವಿಷಯವಾಗಿ ಪೇಶವೇಯಲ್ಲಿ ವೈಮನಸ್ಸುಂಟಾಯಿತು. ೧೭೪೪ರಲ್ಲಿ ಗಾಯಕವಾಡನ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಕಲಹವು ಪ್ರಾರಂಭವಾಯಿತು. ೧೭೫೦ರಲ್ಲಿ ದಮಾಜಿಯು ತಾರಾಬಾಯಿಯ ಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಹೋದನು. ಸಾತಾರೆಯ ಮಹಾರಾಜರನ್ನು ಪೇಶವೇಯವರ ಬಂಧನೆಯಿಂದ ಬಿಡಿಸಿ ಎಲ್ಲ ಮರಾಟ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಪೇಶವೇಯ ವರ್ಚಿಸ್ಸಿನಿಂದ ಮುಕ್ತಗೊಳಿಸಬೇಕೆಂದು ತಾರಾಬಾಯಿಯು ಯೋಚನೆಯಿತ್ತು. ದಮಾಜಿಯಾದರೂ ಇದೇ ಮತದವನಿದ್ದನು. ತಾರಾಬಾಯಿಯು ರಾಮರಾಜನನ್ನು ಹಿಡಿದು ಸಾತಾರೆಯ ಕೋಟೆಯಲ್ಲಿ ಸೆರೆಯಿರಿಸಿದ್ದಳು. ಆಗ ದಮಾಜಿಯು ಇವಳ ನೆರವಿಗೆ ಹೋದನು; ಆದರೆ ಪೇಶವೇಯು ಇವನನ್ನು ಹಿಡಿದು ಪುಣೆಯಲ್ಲಿ ಸೆರೆಯಿರಿಸಿದನು. ದಮಾಜಿಯ ಬಂಧುವಾದ ಖಂಡೇರಾಯನು ಪೇಶವೇಯವರ ಪಕ್ಷವನ್ನು ಹಿಡಿದನು; ಆದರೆ ದಮಾಜಿಯು ಸೆರೆಮನೆಯಲ್ಲಿದ್ದೇ ಕಾರಸ್ಥಾನ ಮಾಡಿ ೧೭೩೧ರಿಂದ ನಿಂತ ವಸೂಲಿಯನ್ನು ೧೫ ಲಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಬಗೆಹರಿಸಿಕೊಂಡು ಮುಕ್ತತೆ ಹೊಂದಿದನು. ಇದೇ ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ಗಾಯಕವಾಡನು ಹತ್ತು ಸಾವಿರ ಸ್ವಾರರನ್ನು ಬಳಿಯಲ್ಲಿರಿಸಿಕೊಂಡು ಪ್ರಸಂಗವೊದಗಿದಾಗ ಪೇಶವೆಗೆ ನೆರವಾಗಬೇಕು; ವಾರ್ಷಿಕ ತೆರಿಗೆಗಾಗಿ ೫ ಲಕ್ಷ ೨೫ ಸಾವಿರ ರೂಪಾಯಿ ಕೊಡಬೇಕು; ದಾಭಾಡಿಯ ಕುಟುಂಬ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ನಿಯಮಿತ ಹಣ ಕೊಡಬೇಕು; ಮತ್ತು ಮುಂದೆ ಗಾಯಕವಾಡನು ಯಾವ ಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನು ಗೆಲ್ಲುವನೋ ಅಥವಾ ಕಪ್ಪವನ್ನು ಎತ್ತುವನೋ ಅದರ ಅರ್ಧ ಭಾಗವನ್ನು ಪೇಶವೆಗೆ ಕೊಡಬೇಕು; ಇದಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಪೇಶವೇಯು ಅಹಮ್ಮದಾಬಾದವನ್ನು ಜಯಿಸಿ, ಗುಜರಾಠದಲ್ಲಿಯೂ ಮೊಗಲರ ವರ್ಚಸ್ಸನ್ನು ನಷ್ಟಪಡಿಸುವ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಗಾಯಕವಾಡನಿಗೆ ಸಹಾಯಮಾಡಬೇಕು, ಮೊದಲಾದ ಕಟ್ಟಕೆಗಳು ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟವು.

ಈ ಸಮಯದಿಂದ ಗಾಯಕವಾಡ ಮನೆತನದಲ್ಲಿ ಹೊಸಬರು ಅಧಿಕಾರಿಗಳಾಗುವಾಗ ಕಾಣಿಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೊಸ ಸನದು ಕೊಡುವ ಪರಿಪಾಠವನ್ನು ಪೇಶವೆಯವರು ಇಟ್ಟರು. ಈ ಮೇರೆಗೆ ಗಾಯಕವಾಡನು ಪರಾಧೀನನಾದನು. ಆದರೂ ಅವನ ಮನಸ್ಸಿನೊಳಗಿನ ಕುನಸು ಹೋಗಲಿಲ್ಲ. ಮುಂದೆ ಗಾಯಕವಾಡ ಮನೆತನದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಟವಾಗಿ ಇಬ್ಬಣಗಳಾಗಿ, ದಮಾಜಿಯೂ ಫತ್ತೇಸಿಂಗನೂ ರಘುನಾಥರಾಯನ ಮುಖಾಂತರ ಇಂಗ್ಲಿಷರನ್ನು ಕೂಡಿದರು. ೧೭೫೩ರಲ್ಲಿ ಅಹಮ್ಮದಾಬಾದಕ್ಕೆ ಮುತ್ತಿಗೆ ಬಿದ್ದಾಗ ದಮಾಜಿಯು ರಘುನಾಥರಾಯನಿಗೆ ಸಹಾಯ ಮಾಡಿದನು.

ಪಾಣಿಪತ್ತದ ಸಂಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ದಮಾಜಿ ಗಾಯಕವಾಡನಿದ್ದು, ಅವನು ದೊಡ್ಡ ಶೌರ್ಯವನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸಿದನು. ಆ ಸಂಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಪರಾಭೂತವಾದ ಮೇಲೆ ಅವನು ತಿರುಗಿ ಹೋದನು ಪೇಶವೆ ದೊಡ್ಡ ಮಾಧವರಾಯನ ಆಳಿಕೆಯಲ್ಲಿ ರಘುನಾಥರಾಯನು ಮಾಧವರಾಯನೊಡನೆ ಜಗಳಾಡಿ ಹೊರಟನು. ಆಗ ದಮಾಜಿಯು ಅವನಿಗೆ ಸಹಾಯ ಮಾಡಿ ಘೋಡ ನದಿಯ ಬಳಿಯಲ್ಲಿ ಪೇಶವೆಯ ಸೈನ್ಯವನ್ನು ಪರಾಭವಗೊಳಿಸಿದನು. ಮಧ್ಯಂತರದಲ್ಲಿ ಗುಜರಾಥದ ಪಾಲುಗಾರಿಕೆಯೊಳಗೆ ದಮಾಜಿಗೆ ಹೆಚ್ಚು ಲಾಭದಾಯಕವಾದುದರಿಂದ, ಪೇಶವೆಯು ಅವನಿಂದ ೨ ಲಕ್ಷ ೫೪ ಸಾವಿರ ರೂಪಾಯಿಗಳ ಸೀಮೆಯನ್ನು ಕೆತ್ತುಕೊಂಡಿದ್ದನು. ೧೭೬೮ರಲ್ಲಿ ದಮಾಜಿಯು ತನ್ನ ಮಗನಾದ ಗೋವಿಂದರಾಯನನ್ನು ರಘುನಾಥರಾಯನ ಸಹಾಯಕ್ಕೆ ಕಳುಹಿಸಿದನು; ಆದರೆ ಅವನು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಪರಾಭವ ಹೊಂದಲು ರಘುನಾಥರಾಯನೊಡನೆ ಪುಣೆಯ ಸೆರೆಮನೆಯನ್ನು ಸೇರಬೇಕಾಯಿತು. ಕಡೆಗೆ ಒಡಂಬಡಿಕೆಯಾಗಿ ಗಾಯಕವಾಡನು ಪೇಶವೆಗೆ ೨೩ ಲಕ್ಷ ರೂಪಾಯಿಗಳ ದಂಡವನ್ನೂ ನಿಂತ ತೆರಿಗೆಯ ಬಗ್ಗೆ ೧೬ ಲಕ್ಷ ರೂಪಾಯಿಗಳನ್ನೂ ಕೊಡಬೇಕಾಯಿತು. ಆಗ ಮೊದಲು ತೆಗೆದುಕೊಂಡ ಪ್ರಾಂತವು ದಮಾಜಿಗೆ ತಿರುಗಿ ದೊರೆಯಿತು; ಆದರೆ ಗಾಯಕವಾಡನು ವಾರ್ಷಿಕ ತೆರಿಗೆಯೆಂದು ೭ ಲಕ್ಷ ೭೯ ಸಾವಿರ ರೂಪಾಯಿಗಳನ್ನು ಕೊಡಬೇಕೆಂದೂ, ನಾಲ್ಕು ಸಾವಿರ ಸೈನ್ಯವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಪೇಶವೆಯಲ್ಲಿ ಸೇವೆಗೆ ನಿಲ್ಲಬೇಕೆಂದೂ ಗೊತ್ತಾಯಿತು.

ಮುಂದೆ ದಮಾಜಿಯು ಅಪಘಾತದಿಂದ ಮಡಿದನು. ಆಗ ಅವನ ಚಿಕ್ಕಮಗನಾದ ಫತ್ತೇಸಿಂಗನು ಬಡೋದೆಯನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡನು. ಇತ್ತ ಪುಣೆಯಲ್ಲಿ ಅವನ ಅಣ್ಣನಾದ ಗೋವಿಂದರಾಯನು ಇರುತ್ತಿದ್ದನು. ಅವನು ಪೇಶವೆಯಿಂದ ತನ್ನ ಔರಸತನವನ್ನು ಸಮ್ಮತಿ ಮಾಡಿಸಿಕೊಂಡನು. ಆಗ ಅವನು ಪೇಶವೆಗೆ ೫೦|| ಲಕ್ಷ ರೂಪಾಯಿಗಳ ಕಾಣಿಕೆ ಕೊಟ್ಟನು; ಆದರೆ ೧೭೭೧ರಲ್ಲಿ ಫತ್ತೇಸಿಂಗನು ಪುಣೆಗೆ ಬಂದು ಅದೇ ಕಟ್ಟಳೆಯಿಂದ ತನ್ನ ನಡುವಿನ ಅಣ್ಣನ ಹೆಸರಿಂದ 'ಸೇನಾಖಾಸಖೇಲ' ಪದವಿಯನ್ನೂ ಸರದಾರಿಕೆಯನ್ನು ಮಾಡಿಸಿ, ತನ್ನ ಕಡೆಗೆ ಮುತಾಲಿಕೆಯನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡನು. ೧೭೭೨ರಲ್ಲಿ ಫತ್ತೇಸಿಂಗನು ಗುಜರಾಥಕ್ಕೆ ಹೋದ

ಮೇಲೆ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಸಹಾಯ ದೊರಕಿಸುವ ಪ್ರಯತ್ನ ನಡೆಯಿಸಿ, ಸುರತ ಮಹಾಲನ್ನು ಅವರಿಗೆ ಪ್ರತಿಫಲವಾಗಿ ಕೊಡಲೊಪ್ಪಿದನು. ೧೭೭೫ರಲ್ಲಿ ರಾಘೋಬನು ಪುಣೆಯಲ್ಲಿ ಜಗಳ ಕಾದಿ, ಬಡೋಡೆಗೆ ಬಂದು ಗೋವಿಂದರಾಯನನ್ನು ಕೂಡಿದನು. ಆಗ ಫತ್ತೇಸಿಂಗನು ನಾನಾ ಫಡಣವೀಸನ ಸಹಾಯವನ್ನು ಬೇಡಿದನು. ಸುರತದ ಒಪ್ಪಂದದಿಂದ ವಸಯಿ, ಸಾಷ್ಟಿ ಮತ್ತು ಸುರತದ ಸುತ್ತಮುತ್ತಲಿನ ಪ್ರದೇಶ ನೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ರಘುನಾಥರಾಯನು ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ಕೊಡಲೊಪ್ಪಿದನು. ಇವುಗಳೊಡನೆ ಭಡೋಚದೊಳಗಿನ ಗಾಯಕವಾಡನ ಪಾಲನ್ನೂ ಗೋವಿಂದರಾಯನಿಂದ ಕೊಡಿಸುವದಕ್ಕೆ ಅವನು ಒಡಂಬಟ್ಟನು. ಸುರತ, ಭಡೋಚ, ಖಂಬಾಯತ ಈ ಮೂರು ಬಂದರಗಳು ವ್ಯಾಪಾರೀ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಉಪಯೋಗವುಳ್ಳವುಗಳಾದ್ದರಿಂದ, ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ಅವುಗಳ ಮೇಲೆ ಬಹಳ ಲೋಭವಿತ್ತು. ಈ ಬಂದರಗಳೂ ಸಾಷ್ಟಿ-ವಸಯಿಗಳೂ ತಮ್ಮ ಕೈಗೆ ಮೊರೆಯಬೇಕೆಂಬ ಕುತೂಹಲದಿಂದ ಅವರು ಪೇಶವೆ-ಗಾಯಕವಾಡರ ಜಗಳದಲ್ಲಿ ಕೈಹಾಕಿದರು. ಮುಂದೆ ಅವರು ಗೋವಿಂದರಾಯನ ಕೈಹಿಡಿದುದರಿಂದ, ಫತ್ತೇಸಿಂಗನು ನಾನಾ ಫಡಣವೀಸನ ಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಹೋದನು. ಅವನು ಶಿಂದೆ, ಹೋಳಕರ, ಹರಿಪಂತ ಫಡಕೆ ಇವರ ಸೈನ್ಯದ ಸಹಾಯ ಹೊಂದಿ, ಗೋವಿಂದರಾಯನು ಬಡೋಡೆಗೆ ಹಾಕಿದ ಮುತ್ತಿಗೆಯನ್ನೆ ಬಿಟ್ಟು ರಾಘೋಬನನ್ನು ಸೋಲಿಸಿದನು. ಮಾರನೆಯ ವರ್ಷ ಫತ್ತೇಸಿಂಗನು ತನ್ನ ಪಕ್ಷವನ್ನು ಬದಲಿಸಿದನು. ರಘುನಾಥರಾಯನಿಗೆ ಮೂರು ಸಾವಿರಸೈನ್ಯದೊಡನೆ ಸಹಾಯ ಮಾಡಬೇಕೆಂದೂ, ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ಭಡೋಚ, ಚಿಖಲಿ ನೊದಲಾದ ಪರಗಣೆಗಳನ್ನು ಕೊಡಬೇಕೆಂದೂ ಗೊತ್ತು ಮಾಡಿ, ಗೋವಿಂದರಾಯನ ಪಕ್ಷಬಿಡುವದಕ್ಕಾಗಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಮನಸ್ಸು ತಿರುಗಿಸಿದನು. ೧೭೭೮ರಲ್ಲಿ ಪೇಶವೆಯವರು ಫತ್ತೇಸಿಂಗನಿಗೆ "ಸೇನಾ ಖಾಸಖೀಲ" ಪದವಿಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟರು, ಆದರೆ ಅವನಿಗೆ ಭಡೋಚದ ತೆರಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಪಾಲು ದೊರೆಯಲಿಲ್ಲ. ೧೭೮೦ರಲ್ಲಿ ಫತ್ತೇಸಿಂಗನು ತಿರುಗಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರೊಡನೆ ಒಪ್ಪಂದ ಮಾಡಿಕೊಂಡನು. ಇಂಗ್ಲಿಷರಾದರೂ ಅವನಿಗೆ ಅಹಮ್ಮದಾಬಾದವನ್ನು ಗೆದ್ದು ಕೊಟ್ಟರು. ಈ ದಾಳಿಯಲ್ಲಿ ಫತ್ತೇಸಿಂಗನು ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ಬಹಳೇ ಸಹಾಯ ಮಾಡಿದನು. ಇದೇ ವರ್ಷ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಬಡೋಮೆಯಲ್ಲಿ ಕ್ಯಾಪ್ಟನ್ ಅರ್ಲ ಎಂಬ ಗೃಹಸ್ಥನನ್ನು ತಮ್ಮ ಮೊಸಲನೇ ರೆಸಿಡೆಂಟನ್ನಾಗಿ ನಿಯಮಿಸಿದರು; ಆದರೆ ೧೭೮೩ರಲ್ಲಿ ಸಾಲಬಾಯಿಯ ಒಪ್ಪಂದವಾಗಲು ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಫತ್ತೇಸಿಂಗನನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಕೊಟ್ಟರು; ಅವನೊಡನೆ ಆದ ಒಡಂಬಡಿಕೆಯೂ ರದ್ದಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿತು; ಹಾಗೂ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಅಹಮ್ಮದಾಬಾದವನ್ನು ಪೇಶವೆಯವರಿಗೇ ಕೊಡಬೇಕಾಯಿತು. ಪೇಶವೆಯವರು ಫತ್ತೇಸಿಂಗನ ನಿಂತ ತೆರಿಗೆಯನ್ನು ಸೂಟ ಮಾಡಿದರು; ಆದರೆ ಗಾಯಕವಾಡನು ಪೇಶವೆಯ ದರಬಾರದಲ್ಲಿ ಇದ್ದು ಸೇನಾಧಿಪತ್ಯದ ಸೇನೆಯನ್ನು ಮಾಡುವ ಪ್ರಸಂಗವು ಮಾತ್ರ ಮತ್ತೆ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೧೭೮೯ರಲ್ಲಿ ಫತ್ತೇಸಿಂಗನು ಅಪಘಾತದಿಂದ ಮಡಿದನು. ಆಗ ಪುಣೆ ದರ ಬಾರದವರು ಅವನ ಚಿಕ್ಕ ತಮ್ಮನಾದ ಮಾನಾಜಿಯ ಬಾಧ್ಯತೆಯನ್ನು ಮಾನ್ಯ ಮಾಡಿ, ಅವನನ್ನು ಸಯಾಜಿಯ ಕಾರಭಾರಿಯನ್ನಾಗಿ ನಿಯಮಿಸಿದರು. ಇದಕ್ಕಾಗಿ ಗಾಯಕವಾಡನು ವೇಶವೆಯವರಿಗೆ ಹಳೆ-ಹೊಸ ತೆರಿಗೆಯೆಂದು ೬೦ ಲಕ್ಷ ರೂಪಾಯಿಗಳನ್ನು ನಾಲ್ಕು ಕಂತಗಳಿಂದ ಕೊಡಲಿಕ್ಕೆ ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡನು. ೧೭೯೩ರಲ್ಲಿ ಮಾನಾಜಿಯು ಮಡಿದನು. ಆಗ ಗೋವಿಂದರಾಯನು ತನಗೆ ಸರದಾರಿಕೆ ದೊರೆಯಬೇಕೆಂದು ವೇಶವೆಯವರ ಬೆನ್ನು ಹತ್ತಿದನು; ಆದರೆ ಆಗ ವೇಶವೆಯವರು ಹಾರಿದ ಕಟ್ಟಿಗೆಗಳು ಬಹಳೇ ಕಠಿಣವಿದ್ದವು. ಮೊದಲಿನಂತೆ ತೆರಿಗೆ ೨೦ ಲಕ್ಷ, ಕಾಣಿಕೆಯ ಹಣ ೫೬ ಲಕ್ಷ, ಸೇನಾಧಿಪತ್ಯ ಸೇನೆಯಲ್ಲಿ ನಿಂತ ಹಣ ೪೩ ಲಕ್ಷ ಹೀಗೆ ಹಣವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು, ತಾಪಿಯ ದಕ್ಷಿಣದ ಸೀಮೆಯನ್ನೂ ಸುರತ ಬಂದರದೊಳಗಿನ ಸುಂಕದ ಪಾಲನ್ನೂ ಅವನು ವೇಶವೆಗೆ ಕೊಡಬೇಕೆಂದು ಗೊತ್ತಾಯಿತು; ಆದರೆ ಸಾಲ ಬಾಯಿ ಒಪ್ಪಂದದ ನಿಮಿತ್ತವನ್ನು ಮುಂದೆ ಮಾಡಿ, ತಾಪಿಯ ದಕ್ಷಿಣದ ಸೀಮೆಯನ್ನು ವೇಶವೆಯವರಿಗೆ ಕೊಡಲಿಕ್ಕೆ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಅಡ್ಡಿಮಾಡಿದರು. ಇನ್ನು ಮುಂದಿನ ಗಾಯಕವಾಡರ ಇತಿಹಾಸವು ಅತ್ಯಂತ ಅವ್ಯವಸ್ಥೆಯದಾಗಿರುವದು. ೧೭೯೭ರಲ್ಲಿ ಗೋವಿಂದರಾಯನು ವೇಶವೆಗೆ ೭೮ ಲಕ್ಷ ರೂಪಾಯಿಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ೬೦ ಲಕ್ಷ ರೂಪಾಯಿಗಳನ್ನು ಬಿಡಿಸಿಕೊಂಡನು; ಆದರೂ ವೇಶವೆಯವರಿಗೆ ೪೦ ಲಕ್ಷ ರೂಪಾಯಿಗಳನ್ನು ಕೊಡುವದು ನಿಂತಿತ್ತು. ಬಾಜೀರಾಯನ ಆಳಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಗೋವಿಂದರಾಯನಿಗೂ ವೇಶವೆಯವರ ಚಟಣೀಸನಿಗೂ ವೈಮನಸ್ಸುಂಟಾಗಿ ಯುದ್ಧವು ಪ್ರಾರಂಭವಾಯಿತು. ಗೋವಿಂದರಾಯನು ೧೮೦೦ರಲ್ಲಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಸಹಾಯ ಬೇಡಿದನು. ಈ ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ಗಾಯಕವಾಡನ ಎಲ್ಲ ಮಹಾಲುಗಳು ಸಾವು ಕಾರರ ಕಡೆಗೆ ಒತ್ತಿ ಬಿದ್ದಿದ್ದವು. ಪರಗಣೆಗಳ ಮಾಮಲೇದಾರರು ತೆರಿಗೆಯನ್ನು ತಿಂದು ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳತೊಡಗಿದ್ದರು. ಮಾಂಡಲಿಕರು ತೆರಿಗೆಯನ್ನು ಮುಳುಗಿಸಿದರು. ಸೈನ್ಯದಲ್ಲಿ ಅರಬರೇ ಮೊದಲಾದವರ ವರ್ಚಸ್ಸು ಬೆಳೆಯಿತು. ಈ ಬಾಡಿಗೆಯ ಸೈನ್ಯಕ್ಕೆ ವರ್ಷವೊಂದಕ್ಕೆ ೩೦-೩೫ ಲಕ್ಷ ರೂಪಾಯಿಗಳ ವೆಚ್ಚ ಬೇಕಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಈ ಹಣದಲ್ಲಿಯೆ ಬಹು ಭಾಗವು ಅರಬ, ಬಗದಾದೀ, ಅಬಿಸಿನೀಯನ್, ಮುಸಲ್ಮಾನ, ಪಠಾಣ ಮೊದಲಾದ ಜನರ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಬೀಳುತ್ತಿತ್ತು. ಈ ಬಾಡಿಗೆಯ ಜವರಲ್ಲಾದರೂ ಪಕ್ಷಭೇದವಿತ್ತು. ಹೊಣೆಗಾರಿಕೆಯ ಹೊರತು ಬಡೋದೆಯ ಸರಕಾರವು ತನ್ನ ವಚನವನ್ನು ಪಾಲಿಸುವದೆಂಬ ನಂಬಿಕೆಯು ಪ್ರಜೆಗಳಿಗಿರಲಿಲ್ಲ. ಈ ಹೊಣೆಗಾರಿಕೆಗೇ 'ಬಹಾನದರೆ' ಪದ್ಧತಿಯೆಂದು ಅನ್ನುತ್ತಿದ್ದರು.

ಮುಂದೆ ಬೇಗನೆ ಗಾಯಕವಾಡೆಯ ಎರಡೂ ಪಕ್ಷದವರು ಇಂಗ್ಲಿಷರನ್ನು ಪಂಚರನ್ನಾಗಿ ನಿಯಮಿಸಿದರು. ಆದರೆ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಈ ಪಂಚಾಯತಿಯನ್ನು ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಸೈನ್ಯತೆಗೆದುಕೊಂಡೇ ಮಾಡಬೇಕಾಯಿತು. ಮೇಜರ ನಾಕರ ಇವನು ೧೮೦೨ರಲ್ಲಿ

ಬಡೋದೆಗೆ ಬಂದು ಗಾಯಕವಾಡರ ಜಹಾಗೀರದಾರರೊಡನೆ ಯುದ್ಧಮಾಡಿದನು. ತರುವಾಯ ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೂ ಗಾಯಕವಾಡನಿಗೂ ಒಪ್ಪಂದವಾಯಿತು. ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ಗಾಯಕವಾಡನು ೮೪ ಪರಗಣೆಗಳನ್ನೂ, ಸುರತದ ಜೌಫವನ್ನೂ, ಯುದ್ಧದ ವೆಚ್ಚವನ್ನೂ ಕೊಡಬೇಕು; ಬಾಡಿಗೆಯ ಸೈನಿಕರನ್ನು ತೆಗೆದುಹಾಕಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ೨ ಸಾವಿರ ಸೈನ್ಯವನ್ನೂ ತೋಫುಗಳನ್ನೂ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು; ಇವುಗಳ ವೆಚ್ಚಕ್ಕಾಗಿ ೬೫೦೪೦ ರೂಪಾಯಿಗಳ ಉತ್ಪನ್ನದ ಪ್ರಾಂತವನ್ನು ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಸ್ವಾಧೀನಪಡಿಸಬೇಕು; ಮೊದಲಾದ ಕಟ್ಟಿಕೆಗಳು ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟವು. ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ಕೊಡತಕ್ಕ ಹಣವನ್ನು ಕೊಡುವ ದಾಗದ್ದರಿಂದ ಗಾಯಕವಾಡನು ಅವರಿಗೆ ೧೮೦೩ರಲ್ಲಿ ಘೋಡಕಾ, ನಡಿಯಾದ, ವಿಜಾಪುರ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಾಂತಗಳನ್ನು ಕೊಡಲು, ಅವರು ಅವುಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡರು. ಮೊದಲು ಪೇಶವೆಯವರು ಗೋವಿಂದರಾಯನಿಂದ ಪ್ರಾಂತಗಳನ್ನು ಕಿತ್ತುಕೊಳ್ಳುವಾಗ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಅಡ್ಡಿ ಮಾಡಿದ್ದರು; ಆದರೆ ಈಗ ತಾವೇ ಗಾಯಕವಾಡ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ತುಂಡು ತುಂಡು ಮಾಡಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡರು! ಎರಡನೇ ಬಾಜೀರಾಯನ ಆಳಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಪೇಶವೆ-ಗಾಯಕವಾಡರಲ್ಲಿ ವಿವಾದವೂ ಇಂಗ್ಲಿಷರೊಡನೆ ಜಗಳವೂ ಉಂಟಾದದ್ದೇ ಇದಕ್ಕೆ ಒಂದು ಕಾರಣವಾಗಿದೆ. ಮೇಲಿನ ಒಪ್ಪಂದದಿಂದ ಗಾಯಕವಾಡನ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಬೇಕಾದಂಥ ಕಾರಭಾರದೊಳಗೆ ಕೈ ಹಾಕಲಿಕ್ಕೆ ತಮಗೆ ಅಧಿಕಾರ ದೊರೆಯಿತೆಂದು ಇಂಗ್ಲಿಷರು ತಿಳಿದುಕೊಂಡರು. ಸುರಾಜ್ಯವ್ಯವಸ್ಥೆ ಯಾದ ಮೇಲಾದರೂ ಅವರು ಅಲ್ಲಿಯ ರಾಜ್ಯಕಾರಭಾರದಲ್ಲಿ ಉಪದ್ರವ್ಯಪ ನಡೆಯಿಸತೊಡಗಿದರು. ಆಗ ಬಡೋದೆಯ ರಾಜ್ಯಕರ್ತೃದಲ್ಲಿಯೂ ಇಂಗ್ಲಿಷರಲ್ಲಿಯೂ ವಿರೋಧವು ಉತ್ಪನ್ನವಾಯಿತು. ಪಟ್ಟಬಾಧ್ಯರನ್ನು ಗೊತ್ತುಮಾಡುವದು, ಪೇಶವೆಯವರೊಡನೆ ಮಾತು-ಕತೆಗಳನ್ನಾಡುವದು ಮೊದಲಾದ ಎಲ್ಲ ಭಾರವನ್ನು ಇಂಗ್ಲಿಷರು ತಾವೇ ಸ್ವೀಕರಿಸಿದರು; ಹಾಗು ಕಾಲೇವಾಡದ ಸಂಸ್ಥಾನಿಕರಲ್ಲಿ ಯಾವ ಯಾವ ಬಾಧ್ಯತೆಗಳು ಗಾಯಕವಾಡನವಿಧವೋ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಸಹ ಬ್ರಿಟಿಷ ರೆಸಿಡೆಂಟನು ಕೈಹಾಕತೊಡಗಿದನು. ಕೊನೆಗೆ ೧೮೦೫ನೆಯ ಇಸವಿಯ ಒಪ್ಪಂದದಿಂದ ಬ್ರಿಟಿಷರ ಉಪದ್ರವ್ಯಪಕ್ಕೆ ಸುವ್ಯವಸ್ಥಿತ ಸ್ವರೂಪವು ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟಿತು.

೧೮೧೨ರಲ್ಲಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಗಾಯಕವಾಡನನ್ನು ತಮ್ಮ ಹಾಗು ಇತರರ ಸಾಲದಿಂದ ಮುಕ್ತಗೊಳಿಸಿದ್ದರು. ಇದೇ ಸಮಯಕ್ಕೆ ಬಡೋದೆಯಲ್ಲಿ ಎರಡು ಪಕ್ಷಗಳು ಹುಟ್ಟಿದವು. ಒಂದು ಪಕ್ಷವು ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ಅನುಕೂಲವಾದದ್ದೂ ಮತ್ತೊಂದು ಪಟ್ಟಬಾಧ್ಯನಾದ ಆನಂದರಾಯನಿಗೆ ಅನುಕೂಲವಾದದ್ದೂ ಆಗಿತ್ತು. ಆನಂದರಾಯನೂ ಪೇಶವೆಯವರೂ ಸ್ನೇಹದಿಂದ ಇದ್ದರು; ಆದರೆ ಗಂಗಾಧರಶಾಸ್ತ್ರಿಯೇ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಮುಖ ಮಂಡಳಿಯಿಂದ ಅವರ ಪತ್ರವ್ಯವಹಾರಕ್ಕೆ ಅಡ್ಡಿ ಯಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಗಾಯಕವಾಡನ ಮೇಲಿದ್ದ ಪೇಶವಾಯಿಯ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಇಂಗ್ಲಿಷರು ನಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡದ್ದರಿಂದ ಅವರ ವಿಷಯವಾಗಿ ಬಾಜೀರಾಯನ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ವೈಷಮ್ಯವು ಇದ್ದೇ

ಇತ್ತು. ಅಹಮ್ಮದಾಬಾದದ ಒತ್ತಿಯ ಅವಧಿಯು ಮುಗಿದಿದ್ದು, ಅದನ್ನು ಗಾಯಕ ವಾಡರಿಗೆ ಬಿಡುವದೂ ಬಿಡದೆ ಇರುವದೂ ಪೇಶವೆಯ ಕೈಯಲ್ಲಿತ್ತು; ಮತ್ತು ಈ ಸಾಧನದಿಂದ ಬಡೋದೆಯ ಮೇಲೆ ತಮ್ಮ ವರ್ಚಸ್ಸನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಬೇಕೆಂದು ಪೇಶವೆಯವರ ಮನಸ್ಸಿತ್ತು. ಅಹಮ್ಮದಾಬಾದವನ್ನು ದೊರಕಿಸಬೇಕೆಂದು ಗಂಗಾಧರ ಶಾಸ್ತ್ರಿಯು ಪುಣೆಗೆ ೧೮೨೪ರಲ್ಲಿ ಬಂದನು. ಆಗ ಪೇಶವೆ-ಗಾಯಕವಾಡರ ನಡುವೆ ೨ ಕೋಟಿ ೬೦ ಲಕ್ಷ ರೂಪಾಯಿಗಳ ಲೆಕ್ಕದ ವಾದವಿತ್ತು. ಇವುಗಳ ಸಲುವಾಗಿ ಎಷ್ಟೋ ದಿವಸ ಮಾತು-ಕತೆಗಳು ಜರುಗಿ ಕೊನೆಗೆ ಹೊಂದಿಕೆಯಾಗುವ ಲಕ್ಷಣವು ಕಾಣಹತ್ತಿತ್ತು; ಆದರೆ ೧೮೧೫ರಲ್ಲಿ ಗಂಗಾಧರ ಶಾಸ್ತ್ರಿಯ ಕೊಲೆಯಾಗಿ ಆ ಪ್ರಕರ್ಣವು ಅಷ್ಟಕ್ಕೇ ಉಳಿಯಿತು. ಆದರೂ ಮುಂದೆ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಈ ಪ್ರಕರ್ಣದ ಸೇಡಿನ ಬಗ್ಗೆ ಬಾಜೀರಾಯನಿಂದ ಪೂರಾ ಲಾಭಹೊಂದಿದರು; ಹಾಗೂ ೧೮೧೭ರಲ್ಲಿ ಪುಣೆಗೆ ಮುತ್ತಿಗೆ ಹಾಕಿದಾಗ ಅದ ಒಡಂಬಡಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಗಾಯಕವಾಡನ ಮೇಲಿನ ಎಲ್ಲ ವಾದಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಕೊಟ್ಟು ಬಗ್ಗೆ ಪೇಶವೆಯಿಂದ ಕಟ್ಟಳೆ ಬರೆಯಿಸಿಕೊಂಡರು. ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ಕಾಲೇವಾಡದ ತೆರಿಗೆಯೂ ಪೇಶವೆಯ ಎಲ್ಲ ಅಧಿಕಾರಗಳೂ ದೊರೆತವು. ಆಗ ಗಾಯಕವಾಡನು ಸ್ವತಂತ್ರನಾದನು; ಆದರೆ ಪೇಶವೆಯವರು ಹೋಗಿ ಅವರ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಅವನಿಗೆ ಧನಿಗಳಾಗಿ ಕುಳಿತರು! ಗಂಗಾಧರ ಶಾಸ್ತ್ರಿಯು ಪ್ರಾಣ ಕೊಟ್ಟರೂ, ಅದರಿಂದ ಗಾಯಕವಾಡನಿಗೂ ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೂ ಕೂಡಿಯೇ ಲಾಭಮಾಡಿಕೊಟ್ಟನು! ಆಗಿನ ಒಪ್ಪಂದದಿಂದ ಗಾಯಕವಾಡನು ಪೇಶವೆಗೆ ವರ್ಷಕ್ಕೆ ೪|| ಲಕ್ಷ ರೂಪಾಯಿಗಳನ್ನು ಕೊಡುವ ಕಟ್ಟಳೆಯಾಗಿತ್ತು. ಮುಂದಿನ ವರ್ಷ ಪೇಶವಾಯಿಯು ನಷ್ಟವಾದುದರಿಂದ ಆ ೪|| ಲಕ್ಷ ರೂಪಾಯಿಗಳನ್ನು ಕೊಡುವುದೂ ಉಳಿಯಿತು! ಮುಂದೆ ಇಂಗ್ಲಿಷರು, ಗಾಯಕವಾಡರು ಇವರು ಇಬ್ಬರೇ ಇಬ್ಬರು ಉಳಿದ ಬಳಿಕ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಪಕ್ಷವು ಮೊದಲಿಗಿಂತ ಹೇಗೆ ಉನ್ನತಿಯೊಂದುತ್ತ ನಡೆಯಿತೆಂಬದನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳುತ್ತ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವ ಅವಶ್ಯಕತೆಯಿಲ್ಲ.

ಆಂಗ್ಲಿಯರೂ ಇಂಗ್ಲಿಷರೂ

ಕುಲಾಬಾದ ಆಂಗ್ಲಿಯರೂ ಮೊದಲು ಆಂಗರವಾಡಿಯಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಇವರ ಮೂಲಪುರುಷನಾದ ತುಕೋಜಿ ಸಂಖಪಾಳ ಇವನು ಶಹಾಜಿ ಭೋಸಲೆಗೆ ಮೊಗಲರ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಯುದ್ಧಮಾಡುವದಕ್ಕೆ ನೆರವಾಗಿದ್ದನು. ಶಹಾಜಿಯ ತರುವಾಯ ತುಕೋಜಿಯು ಶಿವಾಜಿಯ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಕೆಲಸಮಾಡತೊಡಗಿದನು. ಶಿವಾಜಿಯು ಅವನನ್ನು ತನ್ನ ಹಡಗುಪಡೆಯಲ್ಲಿ ಮೇಲಧಿಕಾರಿಯ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ನಿಯಮಿಸಿದನು. ಈ ತುಕೋಜಿಯ ಮಗನಾದ ಕಾನೋಜಿಯು ೧೭೯೦ರಲ್ಲಿ ರಾಜಾರಾಮನ ಹಡಗುಪಡೆಯಲ್ಲಿ ದ್ವಿತೀಯ ಸೇನಾಪತಿಯ ಕೆಲಸ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದನೆಂದು ತಿಳಿಯು

ತ್ತದೆ. ಮುಖ್ಯಸೇನಾಪತಿಯಾದ ಸಿದ್ಧೋಜಿ ಗುಜರ ಇವನು ಮಡಿದ ಮೇಲೆ, ಕಾನ್ಹೋಜಿಗೆ ೧೭೯೮ರಲ್ಲಿ ಈ ಸ್ಥಳವು ಸೋರಿಯಿತು. ಇವನು ಎವೆಗಾರ ಅಂಬಿಗನೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಿರುವದು. ಮುಂಬಯಿಯ ಕೆಳಗಿನ ಅರಬೀಸಮುದ್ರದ ದಂಡೆ ಎಲ್ಲ ಬಂದರಗಳಲ್ಲಿ ಕಾನ್ಹೋಜಿಯ ವರ್ಚಸ್ಸು ಇದ್ದು, ಅಳವಿನೊಳಗೆ ಸಿಲುಕಿದ ಎಲ್ಲ ಯುರೋಪೀಯರ ನೌಕೆಗಳ ಮೇಲೆ ಅವನು ನಿರಾತಂಕವಾಗಿದಾಳೇ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದನು. ಕುಲಾಬಾ, ಸುರ್ವಣದುರ್ಗ, ವಿಜಯದುರ್ಗ ಮೊದಲಾದ ಸ್ಥಳಗಳು ಇವನ ಭದ್ರವಾದ ಠಾಣ್ಯಗಳಾಗಿದ್ದವು. ಯುರೋಪೀಯರ ಬರ-ಹೋಗುವ ಮಾರ್ಗವೆಂದರೆ ಅರಬೀಸಮುದ್ರದ ದಂಡೆಯೇ ಇದ್ದುದರಿಂದ, ಮೊಟ್ಟಮೊದಲು ಅವರಿಗೆ ಆಂಗ್ಲಿಯೇ ಗಂಟುಬಿದ್ದಿರಲಿಕ್ಕೆ ಸಾಕು. ಕಾನ್ಹೋಜಿಗೆ ಕೊಂಕಣಪಟ್ಟಿಯ ಮೇಲೆ ಇಂಗ್ಲಿಷ-ಪೋರ್ತುಗೀಜರ ಸರಿಸಮಾನಸ್ತಂದನಾದ ಶತ್ರುವೆಂದರೆ, ಜಿಂಜೀರಿಯ ಶಿದ್ದಿಯೇ. ೧೭೯೯ರಲ್ಲಿ ಪೋರ್ತುಗೀಜರೂ ಶಿದ್ದಿಯೂ ಒಂದಾಗಿ ಆಂಗ್ಲಿಯೊಡನೆ ಯುದ್ಧವನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದರು; ಆದರೆ ಆಂಗ್ಲಿಯು ಅವರನ್ನು ಪರಾಭವಗೊಳಿಸಿ ಸಾಗರಗಡವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡನು. ಕೊನೆಗೆ ಅವರಲ್ಲಿ ಒಪ್ಪಂದವಾಗಿ ಕುಲಾಬಾ, ಖಾಂದೇರಿ, ಸಾಗರಗಡ ಈ ಠಾಣ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯ ಕೆಲ ಉತ್ಪನ್ನವೂ, ರಾಜಕೋಟಿ-ಚಾಲಗಳಲ್ಲಿಯ ಎಲ್ಲ ಉತ್ಪನ್ನವೂ ಆಂಗ್ಲಿಗೇ ದೊರೆಯಬೇಕು. ೧೭೦೫ರಿಂದ ೧೭೧೦ ಈ ಇಸವಿಗಳ ಮಧ್ಯಂತರದಲ್ಲಿ ಆಂಗ್ಲಿಯ ವರ್ಚಸ್ಸು ಬಹಳೇ ಬೆಳೆಯಿತು. ಇಂಗ್ಲಿಷ ಜನರ ಕಾಗದ-ಪತ್ರಗಳಿಂದ ಕಾನ್ಹೋಜಿಯ ಗುಣಸಾದೃಶದ ಮೇಲೆ ಇವನಿಗೆ “ಶಿವಾಜಿ” ಎಂಬ ಹೆಸರು ಕೊಟ್ಟದ್ದು ಗೋಚರವಾಗುವದು. ಶಾಹೂ ಮತ್ತು ತಾರಾಬಾಯಿ ಇವರ ಜಗಳದಲ್ಲಿ ಕಾನ್ಹೋಜಿಯು ತಾರಾಬಾಯಿಯ ಪಕ್ಷವನ್ನು ಹಿಡಿದಿದ್ದನು. ಅವಳು ಮುಂಬಯಿಯಿಂದ ಸಾವಂತವಾಡಿಯವರೆಗಿನ ಸಮುದ್ರತೀರದ ಪ್ರದೇಶವನ್ನೂ, ರಾಜಮಾಟೆಯ ದುರ್ಗವನ್ನೂ ಕಲ್ಯಾಣ-ಭಿವಂಡಿ ಪರಗಣೆಗಳನ್ನೂ ಆಂಗ್ಲಿಯ ಸ್ವಾಧೀನಮಾಡಿ ಅಧಿಕಾರಪತ್ರ ಬರೆದುಕೊಟ್ಟಳು.

ಆಗ ಶಾಹುವು ತನ್ನ ಪೇಶವೆಯಾದ ಬಹಿರೋಪಂತ ಪಿಂಗಳೆಯನ್ನು ಆಂಗ್ಲಿಯ ಮೇಲೆ ಕಳುಹಿಸಿದನು. ಆಂಗ್ಲಿಯು ಅವನನ್ನು ಪರಾಭವಗೊಳಿಸಿ ಸೆರೆ ಹಿಡಿದನು; ಹಾಗು ಸಾತಾರೆಯ ಮೇಲೆ ದಾಳಿ ಮಾಡುವ ಸಿದ್ಧತೆ ನಡೆಯಿಸಿದನು. ಆಗ ಶಾಹುವು ಬಾಳಾಜಿ ವಿಶ್ವನಾಥನನ್ನು ಆಂಗ್ಲಿಯ ಮೇಲೆ ಕಳುಹಿಸಿದನು. ಮುಂದೆ ಉಭಯತರ ನಡುವೆ ಒಪ್ಪಂದವಾಯಿತು. ಆಂಗ್ಲಿಗೆ ಖಾಂದೇರಿಯಿಂದ ದೇವಗಡದ ವರೆಗಿನ ಪ್ರದೇಶವೂ, ಕೊಂಕಣದೊಳಗಿನ ಹತ್ತು ಕೋಟಿಗಳೂ, ಹಡಗು ಪಡೆಯ ಮುಖ್ಯ ಸೇನಾಪತಿಯ ಸ್ಥಳವೂ, ಸರಖೇಲ ಪದವಿಯೂ ಶಾಹೂನಿಂದ ದೊರೆತವು. ಇವುಗಳೊಳಗಿನ ಕೆಲವು ಕೋಟಿಗಳು ಸಿದ್ಧಿಯ ಕೈಕೆಳಗಿದ್ದವು. ಆಂಗ್ಲಿಯು ಶಿದ್ದಿಯೊಡನೆ ಯುದ್ಧ ಮಾಡಿ ಅವುಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡನು. ೧೭೨೦ ರಲ್ಲಿ ಕೊಂಕಣದೊಳಗಿನ ಮೊಗಲರ ಅಧಿಕಾರವು ನಷ್ಟಪ್ರಾಯವಾಗಿ ಆಲ್ಲಿ ಮರಾ

ಟರ ವರ್ಚಸ್ಸು ಬೆಳೆಯಹತ್ತಿತು. ಕಾನ್ಪೋಜಿಯು ದೊಡ್ಡ ಹಡಗುಪಡೆಯನ್ನಿರಿಸಿ ಕೊಂಡಿದ್ದನು. ಅದರಲ್ಲಿ ಮರಾಟರೊಡನೆ ಡಚ್ಚರು, ಪೋರ್ತುಗೀಜರು, ಅರಬರು, ನಿಗ್ರೋ, ಮುಸಲ್ಮಾನರು ನೊದಲಾದ ಪರಜಾತಿಯ ಜನರೂ ಸಮಾವೇಶವಾಗಿದ್ದರು. ಮುಂದೆ ಆಂಗ್ಲೀಯು ಯುರೋಪೀಯ ಜನರೊಡನೆ ಯುದ್ಧ ಮಾಡಬೇಕಾಯಿತು. ಸಮುದ್ರತೀರವು ಮುಕ್ತದ್ವಾರವಾಗಿದ್ದರೂ, ಈಗಿನಂತೆ ಆಗ್ಲೆ ಬಂದರಗಳಿಗೆ ಹಡಗುಗಳು ಬರಬೇಕಾದರೆ ಒಪ್ಪಿಗೆಯ ಪತ್ರವು ಬೇಕಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಆಜ್ಞಾಪತ್ರ ವರದಿದ್ದರೆ ಬೇಕಾದವರ ಹಡಗುಗಳ ಮೇಲೆ ದಾಳಿ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಕಾನ್ಪೋಜಿಗೆ ಅಧಿಕಾರವಿತ್ತು. ಯಾಕೆಂದರೆ, ಇವನು ಸಮುದ್ರಪಡೆಯ ಸರದಾರನಿದ್ದು, ಬಂದರ ತೀರದ ಆಜ್ಞಾಪತ್ರ ಕೊಡುವ ಗುತ್ತಿಗೆಯು ಇವನ ಕಡೆಗೇ ಇತ್ತು. ಇವನು ಪ್ರತಿ ವರ್ಷ ಈ ಕೆಲಸಕ್ಕಾಗಿ ಭತ್ತಪತಿಯ ಭಂಡಾರದಲ್ಲಿ ನಿಯತಮಿತ ಹಣವನ್ನು ತುಂಬುತ್ತಿದ್ದನು.

೧೭೧೭ರಲ್ಲಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ವಿಜಯದುರ್ಗ ಕೋಟೆಯನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವ ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡಿದರು. ಆಗ ಅವರು ಮೋಸ ಹೋದರು. ಅವರ ಸೆಕ್ರೆಸ್ ಎಂಬ ಹಡಗವು ಆಂಗ್ಲೀಯ ಸ್ವಾಧೀನವಾಯಿತು. ೧೭೧೮ರಲ್ಲಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಆಂಗ್ಲೀಯ ವಶದಲ್ಲಿದ್ದ ಖಾಂದೇರಿದ್ವೀಪದ ಮೇಲೆ ದಾಳಿ ಮಾಡಿದರು; ಆದರೆ ಕಾನ್ಪೋಜಿಯು ಅಲ್ಲಿಯೂ ಅವರನ್ನು ಚದರಿಸಿ ಬಹಳ ನಷ್ಟಕ್ಕೊಳಪಡಿಸಿದನು. ೧೭೨೦ರಲ್ಲಿ ಕಾನ್ಪೋಜಿಯು ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಮತ್ತೊಂದು ನೌಕೆಯನ್ನು ಹಿಡಿದನು. ಆಗ ಇಂಗ್ಲಿಷರೂ ಪೋರ್ತುಗೀಜರೂ ಒಕ್ಕಟ್ಟಾಗಿ ವಿಜಯದುರ್ಗದ ಒತ್ತಿನೊಳಗೆ ಸೇರಿ, ಆಂಗ್ಲೀಯ ಹದಿನಾರು ನೌಕೆಗಳನ್ನು ಸುಟ್ಟರು; ಆದರೂ ಅವರಿಗೆ ಆ ಕೋಟೆಯು ವಶವಾಗಲಿಲ್ಲ. ೧೭೨೨ರಲ್ಲಿ ಆಂಗ್ಲೀಯ ಶಾಣೇದಾರನು ಕುಲಾಬಾದಲ್ಲಿ ಇಂಗ್ಲಿಷ-ಪೋರ್ತುಗೀಜರನ್ನು ಪರಾಭವ ಗೊಳಿಸಿದನು. ೧೭೨೪ರಲ್ಲಿ ಡಚ್ಚರು ಏಳು ದೊಡ್ಡ ಹಡಗಗಳನ್ನು ತೆಗೆದು ಕೊಂಡು ವಿಜಯದುರ್ಗದ ಮೇಲೆ ದಾಳಿ ಮಾಡಿದರು; ಆದರೆ ಆಂಗ್ಲೀಯ ಅವರನ್ನು ಚದರಿಸಿದನು. ೧೭೨೭-೨೮ರಲ್ಲಿ ಅವನು ಯುರೋಪೀಯರ ಅನೇಕ ಹಡಗಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದನು; ಹಾಗೂ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಮ್ಯಾಕನೀಲನೆಂಬ ಕಪ್ಪಾನನನ್ನು ಹಿಡಿದು ಹೊಡೆದು, ಬಡಿದು ಕಾಲಲ್ಲಿ ಶೃಂಖಲೆ ಹಾಕಿ ಕೋಟೆಯಲ್ಲಿ ಚಲ್ಲಿದನು. ಆಗ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಸಾವಂತವಾದಿಯ ಫೋಂಡ ಸಾವಂತನೊಡನೆ ಒಪ್ಪಂದ ಮಾಡಿಕೊಂಡು, ಆಂಗ್ಲೀಯ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಸಹಾಯ ತೆಗೆದುಕೊಂಡರು. ೧೭೩೧ರಲ್ಲಿ ಕಾನ್ಪೋಜಿಯು ಮಡಿದನು. ಅವನಿಗೆ ನಾಲ್ಕು ಜನ ಮಕ್ಕಳಿದ್ದರು. ಕಾನ್ಪೋಜಿಯು ಮರಣ ಹೊಂದಿದ ಕೂಡಲೆ ಇವರೊಳಗೆ ವ್ಯಾಜ್ಯವು ಆರಂಭವಾಯಿತು. ಅವರಲ್ಲಿ ಸಖೋಜಿಯೆಂಬವನು ಪೇಶವೆಯವರನ್ನು ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಮೊಗಲ ಸರದಾರನಾದ ಗಾಜೀ ಖಾನನನ್ನು ಸೋಲಿಸಿ ಚಾಲ ಕೋಟೆಯನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡನು. ಅಂಜನವೇಲ ದಲ್ಲಿಯ ಕಾಳಗದಲ್ಲಿ ಸಖೋಜಿಯು ಪೇಶವೆಯವರಿಗೆ ಸಹಾಯ ಮಾಡಿದನು.

ಸಖೋಜಿಯು ೧೭೩೩ರಲ್ಲಿ ಮರಣಹೊಂದಿದ ಮೇಲೆ ಅವನ ಬಂಧುಗಳಾದ ಮಾನಾಜಿ, ಸಂಭಾಜಿ ಇವರಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಜ್ಯವು ನಡೆದು, ಮಾನಾಜಿಯು ಪ್ರೋತುರ್ಗೀಜರ ನೆರವಿನಿಂದ ಕುಲಾಬಾ ಕೋಟೆಯನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡನು. ಅವನ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಶಿದ್ಧಿಯೂ ಇಂಗ್ಲಿಷರೂ ಒಕ್ಕುಟ್ಟಾಗಿ ಅವನ ಎಲ್ಲ ಪ್ರಾಂತವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿದರು; ಆದರೆ ಅದರಿಂದ ಏನೂ ಪ್ರಯೋಜನವಾಗಲಿಲ್ಲ. ಮುಂದೆ ಸಂಭಾಜಿಯು ಪ್ರಬಲನಾಗಿ ಅಲೀಬಾಗದ ಮೇಲೆ ದಾಳಿ ಮಾಡಿದನು. ಆಗ ಮಾನಾಜಿಯು ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಹಾಗು ಪೇಶವೆಯರ ಸಹಾಯ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಯಿತು. ಬರಬರುತ್ತ ಸಂಭಾಜಿಯು ಬಹಳೇ ಪ್ರಬಲನಾಗಿ, ಇಂಗ್ಲಿಷರು ತಮ್ಮ ಹಡಗಗಳಿಗೂ ನೌಕೆಗಳಿಗೂ ತನ್ನಿಂದ ಅಜ್ಞಾಪತ್ರ ಪಡೆಯಬೇಕೆಂತಲೂ, ಪ್ರತಿವರ್ಷ ತನಗೆ ೨೦ ಲಕ್ಷ ರೂಪಾಯಿ ಕಪ್ಪನ್ನು ಕೊಡಬೇಕೆಂತಲೂ ಅವರಿಗೆ ತಿಳಿಸಿದನು. ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಈ ಬೇಡಿಕೆಗೆ ಮಾನ್ಯತೆಯಿಲ್ಲ.

೧೭೪೦ರಲ್ಲಿ ಸಂಭಾಜಿಯು ಅಸಾಧ್ಯನಾದುದರಿಂದ ಮಾನಾಜಿಯು ಬಾಳಾಜಿ ಬಾಜೀರಾವ ಪೇಶ್ವೆಯ ಸಹಾಯವನ್ನು ಬೇಡಿದನು ಅದರಿಂತೆ ಪೇಶವೆಯು ಸಹಾಯವಿತ್ತನು; ಆದರೆ ಪೇಶವೆಯು ತಾನೇ ಕುಲಾಬಾ ಕೋಟೆಯನ್ನು ಹಸ್ತಗತ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವವನಿರುವನೆಂಬ ಸಂಶಯವುಂಟಾದ್ದರಿಂದ, ಮಾನಾಜಿಯು ಹೇಗಾದರೂ ಮಾಡಿ ಸಂಭಾಜಿಯೊಡನೆ ಒಪ್ಪಂದ ಮಾಡಿಕೊಂಡನು. ೧೭೪೮ರಲ್ಲಿ ಸಂಭಾಜಿಯು ಮರಣಹೊಂದಿದನು. ಅವನ ಹಿಂದೆ ಬಂದ ತುಳಾಜಿಯಾದರೂ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಕಟ್ಟುವೈರಿಯಾಗಿದ್ದನು. ತುಳಾಜಿಯ ಕಾಲಕೇರಿಯಲ್ಲಿ ತಮ್ಮಹಡಗಗಳ ರಕ್ಷಣೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲಿಕ್ಕೆ ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ಪ್ರತಿವರ್ಷ ಐದು ಲಕ್ಷ ರೂಪಾಯಿಗಳ ವೆಚ್ಚ ಬರುತ್ತಿತ್ತು. ತುಳಾಜಿಯು ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ಹಡಗಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿ ದಕ್ಷಿಣ ಸಮುದ್ರದೊಳಗಿನ ವ್ಯಾಪಾರವನ್ನು ತನ್ನ ಅಂಕಿತದಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ಯೋಚಿಸಿದ್ದನು. ೧೭೫೫ರಲ್ಲಿ ಪೇಶವೆಯವರೂ ಇಂಗ್ಲಿಷರೂ ಕೂಡಿ ತುಳಾಜಿಯ ಮೇಲೆ ದಾಳಿ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿದರು. ಮರಾಟರು ಭೂಮಾರ್ಗದಿಂದಲೂ ಇಂಗ್ಲಿಷರೂ ಜಲಮಾರ್ಗದಿಂದಲೂ ವಿಜಯದುರ್ಗ ಕೋಟೆಯ ಮೇಲೆ ದಾಳಿ ಮಾಡಿದರು. ಕೊನೆಗೆ ಆ ಕೋಟೆಯು ಅಪರ ಸ್ವಾದೀನವಾಯಿತು. ಈ ದಾಳಿಯಲ್ಲಿ ಅಡಮಿರಲ್ ವಾಟಸನ್ನನೊಡನೆ ಕರ್ನಾಟ ಕೈವನೂ ಇದ್ದನು. ಕೋಟೆಯಲ್ಲಿ ಎಂಟು ಜನ ಇಂಗ್ಲಿಷ ಹಾಗು ಮೂರು ಮಂದಿ ಡಚ್ಚ ಸೆರೆಯಾಳುಗಳಿದ್ದರು. ಕೋಟೆಯು ಸ್ವಾಧೀನವಾದ ಕೂಡಲೆ ಅವರ ಬಿಡುಗಡೆಯಾಯಿತು. ಇಂಗ್ಲಿಷರೂ ಪೇಶವೆಯರೂ ಕೂಡಿ ಆ ಕೋಟೆಯಲ್ಲಿ ೧೨|| ಲಕ್ಷ ರೂಪಾಯಿಗಳ ಸುಲಿಗೆ ಮಾಡಿದರು. ತುಳಾಜಿ ಆಂಗ್ಲಿಯು ಆಮರಣವಾಗಿ ಸೆರೆಯಲ್ಲಿರಬೇಕಾಯಿತು. ಮೊದಲಿನ ಕಟ್ಟಳೆಯ ಮೇರೆಗೆ ವಿಜಯದುರ್ಗ ಕೋಟೆಯು ಪೇಶವೆಯರಿಗೆ ದೊರೆಯಿತು. ಇದಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಬಾಣಕೋಟೆ, ದಾಸಗಾಂವಗಳು

ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ದೊರೆತವು. ವಿಜಯದುರ್ಗದಲ್ಲಿ ಪೇಶವೆಯರು ತಮ್ಮ ಹಡಗು ಪಡೆಯ ಸುಭೆಯನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿ, ಅನಂದರಾವ ಧುಳಪನನ್ನು ಸುಭೇದಾರರನ್ನಾಗಿ ನಿಯಮಿಸಿದರು.

ಮಾನಾಜಿ ಆಂಗ್ಲಿಯು ಇತ್ತ ಘಟ್ಟದ ಮೇಲೆ ಬಂದು ಪೇಶವೆಯರಿಗೆ ಸಹಾಯ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದನು. ವಿಜಯದುರ್ಗವು ಪೇಶವೆಯರ ಅಂಕಿತವಾದ ಮೇಲೆ ಅವನು ತಿರುಗಿ ಹೋದನು. ೧೭೫೬ರಲ್ಲಿ ಮಾನಾಜಿಯು ಮಡಿದ ಮೇಲೆ ಅವನ ದಾಸೀ ಪುತ್ರನಾದ ರಘೂಜಿಯು ಪೇಶವೆಯರ ಸಹಾಯದಿಂದ ನೊಂದಲು ಶಿದ್ದಿಯೊಡನೆ ಯುದ್ಧ ಮಾಡಬೇಕಾಯಿತು. ಅವನು ಉಂದೇರೀ ನಡುಗಡ್ಡೆಯನ್ನು ಶಿದ್ದಿಯಿಂದ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಪೇಶವೆಗೆ ಕೊಟ್ಟನು. ರಘೂಜಿಯು ಅಲಿಬಾಗ ದಲ್ಲಿದ್ದು ತನ್ನ ಪ್ರಾಂತವನ್ನು ಸುವ್ಯವಸ್ಥೆಗೊಳಿಸಿದನು. ಚಾಲ ಮೊದಲಾದ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಉಪ್ಪಿನ ಆಗರಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿ, ತನ್ನ ಉತ್ಪನ್ನವನ್ನು ಬೆಳೆಯಿಸಿಕೊಂಡನು. ಅವನು ಪೇಶವೆಗೆ ಪ್ರತಿವರ್ಷ ೨ ಲಕ್ಷ ರೂಪಾಯಿಗಳ ಕಪ್ಪು ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದನು. ಅಲಿಬಾಗ ಸರಂಜಾಮದ ಪ್ರತಿಫಲವಾಗಿ ಅವನು ಸೈನ್ಯವನ್ನಿರಿಸಿಕೊಂಡು ಅವರ ಸೇವೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದನು. ರಘೂಜಿಯು ೧೭೬೩ರಲ್ಲಿ ಮರಣ ಹೊಂದಿದನು. ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ಆಂಗ್ಲಿಯವರ ಮನೆತನದಲ್ಲಿ ಮತ್ತೆ ಕಲಹವು ಪ್ರಾರಂಭವಾಯಿತು. ಪೇಶವೆಯರು ಮಾನಾಜಿಯ ಪಕ್ಷವನ್ನು ಹಿಡಿದುದರಿಂದ, ಜಯಸಿಂಗನು ಶಿಂದೆಯ ದರಬಾರದ ಸಹಾಯವನ್ನೇರಿಸಿದನು. ಶಿಂದೆಯ ಸರದಾರನಾದ ಬಾಬಾರಾಯನು ಅಲಿಬಾಗಕ್ಕೆ ಬಂದು ಎರಡೂ ಪಕ್ಷದ ಬಾಧ್ಯಸ್ಥರನ್ನು ಸೆರೆಯಲ್ಲಿರಿಸಿ, ಅಲಿಬಾಗವನ್ನು ಸ್ವಾಧೀನಪಡಿಸಿಕೊಂಡನು. ಈ ಎಲ್ಲ ಪ್ರಕಾರದಲ್ಲಿ ಜಯಸಿಂಗನ ಹೆಂಡತಿಯಾದ ಸೋನಕುಮರಾದಾಯಿಯು ಅನೇಕ ವರ್ಷ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ ಮಾಡಿ, ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಶೌರ್ಯ ತೋರಿಸಿದಳು. ೧೭೬೩ರಲ್ಲಿ ಬಾಬಾರಾಯನು ಮಡಿದ ಮೇಲೆ ಮಾನಾಜಿಯು ತಲೆಯೆತ್ತಿದನು. ಅವನು ಪೇಶವೆಗೆ ೧೦ ಸಾವಿರ ಉತ್ಪನ್ನದ ಸೀಮೆಯನ್ನೂ ಖಂದೇರಿ ನಡುಗಡ್ಡೆಯನ್ನೂ ಕಾಣ್ಕು ಅಲಿಬಾಗವನ್ನೂ ತಿರುಗಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡನು. ಮಾನಾಜಿಯು ೧೭೬೭ರಲ್ಲಿ ಮಡಿದನು. ಈ ಎಂಟು ತಲೆಗಳ ಜಗಳದ ಮೂಲಕ ಆಂಗ್ಲಿಯು ಮೂವತ್ತು ಲಕ್ಷದ ಉತ್ಪನ್ನವು ಮೂರು ಲಕ್ಷಕ್ಕೆ ಬಂದಿತು! ಮಾನಾಜಿಯ ತರುವಾಯ ಅವನ ಅಲ್ಪವಯಸ್ಸಿನಾದ ಮಗನು ಪಟ್ಟಕ್ಕೆ ಬಂದನು. ಅವನ ಕಾರಭಾರವನ್ನು ಬವಲಕರನು ನೋಡುತ್ತಿದ್ದನು. ಪೇಶವಾಯಿಯು ಸಮಾಪ್ತಿಯಾದ ಮೇಲೆ ೧೮೨೨ರಲ್ಲಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಹಾಗೂ ಆಂಗ್ಲಿಯರ ನಡುವೆ ಒಡಂಬಡಿಕೆಯಾಗಿ, ಆಂಗ್ಲಿಯು ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಅಧಿರಾಜ್ಯವನ್ನು ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡನು. ಅಂದಿನಿಂದ ಆಂಗ್ಲಿಯರ ಔರಸತೆಯನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವ ಅಧಿಕಾರವು ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಕಡೆಗೇ ಹೋಯಿತು. ೧೮೩೮ರಲ್ಲಿ ರಘೂಜಿಯು ಮಡಿದನು. ಮುಂದೆ ಎರಡು ವರ್ಷಗಳ ಮೇಲೆ ಅವನ ಮಗನಾದ ಕಾನ್ಹೋಜಿಯೂ ಮರಣ

ಹೊಂದಿದನು. ಆಗ ರಘೂಜಿಯ ಹೆಂಡತಿಯು ದತ್ತಕಕ್ಕೆ ಒಪ್ಪಿಗೆ ಬೇಡಿದಳು; ಆದರೆ ಈ ಉಪಯುಕ್ತವಾದ ಪ್ರಾಂತವನ್ನು ಸ್ವಾಧೀನಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲಿಕ್ಕೆ ಇದು ಒಳ್ಳೇ ಸಂಧಿಯಿರುವದೆಂದು ತಿಳಿದು, ಇಂಥ ಸಂಧಿಯನ್ನು ವ್ಯರ್ಥವಾಗಗೊಡಬಾರದೆಂಬ ನಿಶ್ಚಯದಿಂದ ಇಂಗ್ಲಿಷ ಸರಕಾರವು ಆಕೆಗೆ ದತ್ತಕಕ್ಕೆ ಒಪ್ಪಿಗೆ ಕೊಡಲಿಲ್ಲ. ಅಂದಿನಿಂದ ಆಲಿಬಾಗ ಸಂಸ್ಥಾನವು ಆಂಗ್ಲರಾಧೀನವಾಯಿತು!

ಪಟವರ್ಧನರೂ ಇಂಗ್ಲಿಷರೂ

ಪೇಶವಾಯಿಯಲ್ಲಿ ಹೆಸರುವಾಸಿಗಳಾದ ಸರದಾರರಲ್ಲಿ ಪಟವರ್ಧನರೇ ಪ್ರಮುಖರು. ಇವರ ಮೂಲಪುರುಷನಾದ ಹರಭಟ್ಟ ಪಟವರ್ಧನನು ವೈದಿಕ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು. ಇವನು ಮೊದಲು ಇಚಲಕರಂಜಿಯ ಘೋರಸಡೆಯ ಬಳಿಯಲ್ಲಿ ಆಶ್ರಿತನೂ ಉಪಾಧ್ಯಾಯನೂ ಆಗಿದ್ದನು. ಇವನು ೧೭೧೭ರಲ್ಲಿ ಪುಣೆಗೆ ಹೋಗಿ ಬಾಳಾಜಿ ವಿಶ್ವನಾಥನ ಆಶ್ರಯದಲ್ಲಿ ಇರತೊಡಗಿದನು. ಹರಭಟ್ಟನಿಗೆ ಏಳು ಜನ ಮಕ್ಕಳಿದ್ದರು. ಇವರಲ್ಲಿ ಮೂರು ನಾಲ್ಕು ಜನರು ರಾಜಕಾರಣದ ಕಡೆಗೆ ಮನಸ್ಸು ಹಾಕಿದರು. ೧೭೩೦ರಲ್ಲಿ ಗೋವಿಂದ ಹರಿಯು ಕದಮನ ಪಾಗೆಯ ಘಡಣವೀಸನಾದನು. ಇವನ ಉದಾಹರಣೆಯನ್ನು ನೋಡಿ ಇವನ ತಮ್ಮನಾದ ರಾಮಚಂದ್ರರಾಯನು ಸೇನೆಯಲ್ಲಿ ಕೆಲಸ ಮಾಡತೊಡಗಿದನು. ೧೭೩೯ರಲ್ಲಿ ಶಿವ್ ಪೋರ್ತುಗೀಜರೊಡನೆ ಆದ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ರಾಮಚಂದ್ರ ಹರಿಯು ದೊಡ್ಡ ಯಶಸ್ಸನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿದನು. ೧೭೪೫ರಲ್ಲಿ ದವಾಜಿ ಗಾಯಕವಾದನು ತಾರಾಬಾಯಿಯ ಪತ್ರವನ್ನು ಹಿಡಿದು ಪೇಶವೆಗೆ ವಿದ್ವಾಂಸನಾದಾಗ. ಪೇಶವೆಯು ಅವನ ಮೇಲೆ ಸೈನ್ಯ ಕಳುಹಿಸಿದನು. ಆ ಸೈನ್ಯದಲ್ಲಿ ಗೋವಿಂದ ಹರಿಯೂ ಅವನ ಮಗನಾದ ಗೋಪಾಳರಾಯನೂ ಇದ್ದು, ಅವರು ಒಳ್ಳೇ ಪರಾಕ್ರಮದಿಂದ ಕಾದಿ ದವಾಜಿಯನ್ನು ಸೆರೆಹಿಡಿದು ಪುಣೆಗೆ ತಂದರು. ಮುಂದೆ ಪಟವರ್ಧನ ಸರದಾರರು ಪೇಶವೆಯರ ಸಹಾಯಕರಲ್ಲಿ ಅಗ್ರಗಣ್ಯರಾಗಿ ಕುಳಿತರು. ತದನಂತರ ನಡೆದಂಥ ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ ಪಟವರ್ಧನ ಮನೆತನದೊಳಗಿನ ಯಾವನಾದರೊಬ್ಬನು ಇದ್ದೇ ಇರುತ್ತಿದ್ದನು. ೧೭೬೦ರಲ್ಲಿ ಗೋಪಾಳರಾಯನು ದಾಲತಾಬಾದ ಕೋಟೆಯನ್ನು ನಿಜಾಮನೊಡನೆ ಯುದ್ಧಮಾಡಿ ಸ್ವಾಧೀನಪಡಿಸಿಕೊಂಡನು. ದೊಡ್ಡ ಮಾಧವರಾಯನ ಆಳಿಕೆಯಲ್ಲಿ (೧೭೬೪) ಗೋವಿಂದ ಹರಿ, ಪರಶುರಾಮ ರಾಮಚಂದ್ರ, ನೀಲಕಂಠ ತ್ರ್ಯಂಬಕ ಈ ಮೂವರಿಗೂ ಕೂಡಿ ೨೪ ಲಕ್ಷದ ಜಹಗೀರಿಯು ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟಿತು; ಮತ್ತು ಅವರಿಗೆ ಎಂಟು ಸಾವಿರ ಸ್ವಾರರ ಸರದಾರಿಕೆಯೂ ದೊರೆಯಿತು. ಪಟವರ್ಧನರಿಗೆ ಕೊಟ್ಟ ಜಹಗೀರಿಯಲ್ಲಿ ಒಹಳ ಸೀಮೆಯು ಕೊಲ್ಹಾಪುರದ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿದ್ದುದರಿಂದ ಕರವೀರದವರನ್ನು ಬಿಗಿ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಪೇಶವೆಯವರಿಗೆ ಅನುಕೂಲವಾಯಿತು. ಪಟ

ವರ್ಧನರ ಜಹಾಗೀರಿಯ ಮುಖ್ಯಸ್ಥಳವು ಮಿರಜಿಯಾಯಿತು. ನಿಜಾಮ, ಹೈದರ, ಟೀಪು, ನಾಗಪುರದ ಭೋಸಲೆ, ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಮೊದಲಾದವರೊಡನೆ ನಡೆದ ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ ಪಟವರ್ಧನ ಸರದಾರರು ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ಪರಾಕ್ರಮ ತೋರಿಸಿ ಕೀರ್ತಿಶಾಲಿಗಳಾದರು. ಅವರೊಳಗೆ ಗೋವಾಳರಾಯ, ರಾಮಚಂದ್ರರಾಯ, ಪರಶುರಾಮ ಭಾವೂ, ಕೋನ್ಡೇರರಾಯ, ಚಿಂತಾಮಣರಾಯ ಮೊದಲಾದ ಸರದಾರರು ಹೆಚ್ಚು ನಾಮಾಂಕಿತರಾಗಿದ್ದರು.

ಪಟವರ್ಧನ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಸಂಬಂಧವು ಮೊದಲು ಜನರಲ್ ಗಾರ್ಡರ್‌ನೊಡನೆ ಆದ ಯುದ್ಧ ಪ್ರಸಂಗದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಯಿತು. ಅನಂತರ ಟೀಪುವಿನ ಮೇಲಿನ ದಾಳಿಯಲ್ಲಿ ಜನರಲ್ ವೆಲಸ್ಲೀ ಮತ್ತು ಪರಶುರಾಮ ಭಾವೂ ಇವರ ಸಂಬಂಧವು ನಿಕಟವಾಗಿ ಉಂಟಾಗಿ, ಪರಶುರಾಮ ಭಾವುವಿನ ವಿಷಯವಾಗಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರಲ್ಲಿ ಅತಿಶಯವಾದ ಆದರವು ಉತ್ಪನ್ನವಾಯಿತು. ಎರಡನೇ ಬಾಜೀರಾಯನು ಪೇಶವೆಯಾದ ಮೇಲೆ ನಾನಾಫಡಣವೀಸನ ಮಿತ್ರರೂ ರಘುನಾಥರಾಯನ ಶತ್ರುಗಳೂ ಎಂದು ಬಾಜೀರಾಯನು ಎಲ್ಲ ಪಟವರ್ಧನರ ಮೇಲೆ ಶಸ್ತ್ರವನ್ನೆತ್ತಿದನು; ಹಾಗೂ ಅವರ ಜಹಾಗೀರುಗಳನ್ನು ಸ್ವಾಧೀನಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಉಪಕ್ರಮವಿರಿಸಿದನು; ಆದರೆ ಪಟವರ್ಧನರ ವಿಷಯವಾಗಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರಲ್ಲಿ ಆದರ ಬುದ್ಧಿಯು ವಾಸಿಸಿದ್ದುದರಿಂದ, ಎಲ್ಲಿನಿಸ್ಪನ್ನ ಸಾಹೇಬನು ಮಧ್ಯಸ್ಥಿಕೆಮಾಡಿ ಅವರ ಜಹಾಗೀರುಗಳನ್ನು ಕಾಯ್ದನು; ಆದರೂ ಬಾಜೀರಾಯನ ಹಾಗೂ ಪಟವರ್ಧನ ಸರದಾರರ ಮೈಮನಸ್ಸು ಕೊನೆಯವರೆಗೂ ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ಉಳಿಯಿತು. ೧೮೧೭ರಲ್ಲಿ ಬಾಜೀರಾಯನೊಡನೆ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಯುದ್ಧವನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದಾಗ ಪಟವರ್ಧನ ಸರದಾರರು ನಾಮಮಾತ್ರವಾಗಿ ಬಾಜೀರಾಯನ ಪಕ್ಷವನ್ನು ಹಿಡಿದಿದ್ದರು; ಆದರೆ ಬಾಜೀರಾಯನು ಓಡಲಿಕ್ಕೆ ಪ್ರಾರಂಭಮಾಡಿದ್ದರಿಂದಲೂ, ಇಂಗ್ಲಿಷರು ತಾವೇ ಪೇಶವೆಪದವನ್ನು ವಹಿಸುವೆವೆಂದು ಸುದ್ದಿ ಹರಡಿದ್ದರಿಂದಲೂ, ಎಲ್ಲಿನಿಸ್ಪನ್ನ ಸಾಹೇಬನು ಪಟವರ್ಧನರ ಜಹಾಗೀರುಗಳನ್ನು ಪ್ರಯಾಸವೆಂದ ಉಳಿಸಿದ್ದಕ್ಕಾಗಿ ಇವರಲ್ಲಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಬಗ್ಗೆ ಕೃತಜ್ಞತಾಬುದ್ಧಿಯಿದ್ದದರಿಂದಲೂ ಪಟವರ್ಧನರು ತಮ್ಮ ಸೈನ್ಯಸಹಿತ ಹಿಂದಿರುಗಿ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಊರುಗಳಿಗೆ ಹೊರಟು ಹೋದರು. ಬಾಜೀಶಾಹಿಯ ಕೊನೆಗೆ ಸಾಂಗಲಿಯ ಚಿಂತಾಮಣಿ ರಾವ ಅಪ್ಪಾಸಾಹೇಬನೊಬ್ಬನೇ ಬಾಜೀರಾಯನು ಓಡಿಹೋಗುವಾಗ ಉತ್ತರ ಹಿಂದುಸ್ತಾನಕ್ಕೆ ಹೋಗಿದ್ದನು. ಅವನಾದರೂ ಬಾಜೀರಾಯನು ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಸ್ವಾಧೀನವಾಗುವದಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲೇ ತಿರುಗಿದನು. ಚಿಂತಾಮಣರಾಯನ ವರ್ಚಸ್ಸು ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಮೇಲೆ ಬಹಳವಾಗಿದ್ದದರಿಂದ, ಅವನು ತನ್ನ ಜೀವಮಾನವಿರುವವರೆಗೂ ಸ್ವಾಭಿಮಾನದಿಂದ ಜಹಾಗೀರಿಯ ಕಾರಭಾರವನ್ನು ಸಾಗಿಸಿದನು. ಬಾಜೀರಾಯನ ಆಳಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಪಟವರ್ಧನ ಜಹಾಗೀರುಗಳು ಸರಕಾರಕ್ಕೆ ಸೇರುವದು ತಪ್ಪಿತು. ಅವರ ಮನೆತನದೊಳಗಿನ ನಾಲಪ್ಪರು ಶಾಖೆಗಳು ತಮ್ಮ ಸಂರಂಜಾಮನ್ನು ಪಾಲಮಾಡಿ

ಕೊಳ್ಳಲಿಕ್ಕೆ ಬೇಡಿದ್ದರಿಂದ ಪೇಶವೆಯರೂ ಇಂಗ್ಲಿಷರೂ ಒಪ್ಪಿಗೆ ಕೊಟ್ಟರು. ಹೀಗಾಗಿ ಜಹಾಗೀರುಗಳು ಸಣ್ಣವಾಗಿ ಬಲಹೀನವಾದವು. ಪೇಶ್ವಾಯಿಯು ನಷ್ಟವಾದ ಮೇಲೆ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಮನೆತನದವರೊಡನೆ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಒಪ್ಪಂದ ಮಾಡಿಕೊಂಡರು. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ದಂಡು ಇಟ್ಟು ನೌವಕರಿಮಾಡುವದು ತಪ್ಪಿತು. ಅದರಿಂದ ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬರ ನಾಡಿನೊಳಗಿನ ಎಷ್ಟೋ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಕಿತ್ತು ಇಂಗ್ಲಿಷರು ತಮ್ಮ ವಶಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡರು. ಪಟವರ್ಧನರ ಉತ್ಕರ್ಷಕಾಲವು ಸುಮಾರು ಅರವತ್ತು ವರ್ಷದ್ದಾಗಿದೆ. ಬಾಜೀರಾಯನ ನೈರದಿಂದಲೂ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಸ್ನೇಹದಿಂದಲೂ ಮುರಾಟಶಾಹಿಯು ನಷ್ಟವಾಗಲಿಕ್ಕೆ ಪಟವರ್ಧನರಿಂದ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಅಡ್ಡಿಯಾಗಲಿಲ್ಲ.

ಪೇಶವಾಯಿಯು ನಷ್ಟವಾದ ಮೇಲೆ ಪಟವರ್ಧನರ ತೇಜವೂ ನಷ್ಟವಾಯಿತು. ಆದರೂ ಅವರೊಳಗಿನ ಮಿರಜಿಯ ದೊಡ್ಡ ಅಪ್ಪಾಸಾಹೇಬ, ದೊಡ್ಡ ಬಾಳಾಸಾಹೇಬ, ತಾತ್ಯಾಸಾಹೇಬ, ಮಿರಜ ಮಳೆಯ ಅಣ್ಣಾಸಾಹೇಬ ಮೊದಲಾದ ಸಂಸ್ಥಾನಿಕರು ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದರು. ಎಲ್ಲಿಯ ವರೆಗೆ ಪಟವರ್ಧನರಲ್ಲಿ ಪಾಲು ಆಗದೆ ಇತ್ತೋ, ಅಲ್ಲಿಯವರೆಗೆ ಅವರ ಪ್ರಾಂತದಲ್ಲಿಯ ಮುಲಕೇ ಘೌಜದಾರೀ ಅಧಿಕಾರಗಳು ಅವರ ಕಡೆಗೇ ಇದ್ದವು; ಆದರೆ ಪಾಲು ಆದ ಮೇಲೆ ಹಿರಿಯ ಮನೆತನಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ಈ ಅಧಿಕಾರಗಳು ಉಳಿದವು; ಆದರೆ ಕೆಲವು ಸರಂಜಾಮೀ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಕಿತ್ತುಕೊಂಡದ್ದರಿಂದ ನೌಕರಿಯ ಬಿಡುಗಡೆಯಾಗಿ ಮೊದಲು ಪಟವರ್ಧನ ಸರದಾರರಲ್ಲಿದ್ದ ಸಾವಿರಾರು ಸೈನಿಕರ ಪಥಕಗಳು ನಾಮಶೇಷವಾದವು. ಹೆಸರುವಾಸಿಯಾಗುವದರ ಉಗಮಸ್ಥಾನವು ಸೈನ್ಯದ ನೌಕರಿಯದಿದ್ದು, ಅದೇ ಹೊರಟು ಹೋದದ್ದರಿಂದ ಪಟವರ್ಧನರ ವೈಭವವೂ ವ್ಯವಸಾಯವೂ ಹೋಗಿ, ಮುಂದೆ ಮುಂದೆ ಏನು ಮಾಡಬೇಕೆಂಬದೇ ಅವರಿಗೆ ತಿಳಿಯದಂತಾಗಿ ಸ್ವಚ್ಛಂದ ವೃತ್ತಿಯವರೂ ಅಲಸಿಗರೂ ಆದರು. ೧೮೫೭ರ ಬಂಡಾಯದಲ್ಲಿ ಸೇರಿದ ಅರೋಪದಿಂದ ಜಪುಖಂಡಿಯ ಅಪ್ಪಾಸಾಹೇಬನು ಕೆಲದಿನ ಸ ಪ್ರತಿಬಂಧದಲ್ಲಿದ್ದನು. ಮಿರಜಿಯ ದೊಡ್ಡ ಬಾಳಾಸಾಹೇಬನ ಮೇಲೆ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ವಕ್ರದೃಷ್ಟಿಯಿತ್ತು. ಪೇಶವಾಯಿಯನ್ನು ತಿರುಗಿ ತರಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ; ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಸೇವೆಯನ್ನು ಮುಕ್ತಮನದಿಂದ ಮಾಡುವ ಇಚ್ಛೆಯೂ ಇಲ್ಲ, ಇದೇ ಗೊಂದಲದಲ್ಲಿ ಪಟವರ್ಧನ ಸಂಸ್ಥಾನಿಕರ ಎಷ್ಟೋ ವರ್ಷಗಳು ಕಳೆದವು!

ಮುರಾಟರ ಹಾಗೂ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಸಮಕಾಲೀನ ಉತ್ಕರ್ಷಪಥಕರ್ಷ

ಮುರಾಟರ ಹಾಗೂ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಪರಸ್ಪರ ಸಂಬಂಧದ ಕಾಲಾವಧಿಯಲ್ಲಿ ಮುಂದೆ ಬರೆದಂತೆ ನಾಲ್ಕು ವಿಭಾಗ ಮಾಡಬಹುದು,

(೧) ೧೬೪೮ರಿಂದ ೧೭೬೧ ಈ ಕಾಲಾವಧಿಯಲ್ಲಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಹಾಗೂ ಮರಾಠಿಗಳ ಪರಿಚಯವಾಯಿತು. ಆಗ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಮರಾಟರಿಗೆ ಬಾಗಿ ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದು, ಅವರೊಡನೆ ಸ್ನೇಹಬಳಿಯಿಸಲು ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತಿದ್ದರು.

(೨) ೧೭೬೧ರಿಂದ ೧೭೮೬ ಈ ಕಾಲಾವಧಿಯಲ್ಲಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ವರ್ಚಸ್ಸು ಇತರ ಪ್ರಾಂತಗಳಲ್ಲಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕುಳಿತದ್ದರಿಂದ ಅವರಿಗೆ ಚಿತ್ಪೂರ್ವದ ವಿಶ್ವಾಸವು ತೋರಹತ್ತಿತು. ಆಗ ಅವರು ಮರಾಟರೊಡನೆ ಹೋರಾಡಿ ತಮ್ಮ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಅಳಿಯುವ ಪ್ರಯತ್ನಕ್ಕಾಗಿ ಕಾದಿ, ಸೋತು, ಮೋಸ ಹೋದರು.

(೩) ೧೭೮೬ರಿಂದ ೧೮೦೦ ಈ ಕಾಲಾವಧಿಯಲ್ಲಿ ಮರಾಟರೂ ಇಂಗ್ಲಿಷರೂ ಪರಸ್ಪರರು ತುಳ್ಳುಬಲರಾಗಿ ಕಂಡು, ಪರಸ್ಪರ ಸ್ನೇಹ-ಸಹಕಾರಿತೆಗಳಿಂದ ನಡೆಯ ಹತ್ತಿದರು.

(೪) ೧೮೦೦ರಿಂದ ೧೮೧೮ ಈ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮರಾಟರು ಬಲಹೀನರಾಗಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಪಕ್ಷವು ತಲೆಯೆತ್ತಹತ್ತಿತು. ಕೊನೆಗೆ ಮರಾಟರ ಪರಾಭವವಾಗಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ವರ್ಚಸ್ಸು ಎಲ್ಲ ಮರಾಟರ ಮೇಲೂ ಪ್ರಸ್ಥಾಪಿತವಾಯಿತು.

ಮೊದಲನೆಯ ಕಾಲಾವಧಿಯಲ್ಲಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ತಮ್ಮ ವ್ಯಾಪಾರೀ ಸೋಗನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕಾಯ್ದುಕೊಂಡಿದ್ದರು. ಪೇಶವೆಯರ ಕಡೆಗೂ ಭಕ್ತಪ್ರತಿಗಳ ಕಡೆಗೂ ಪ್ರತಿ ನಿಧಿಗಳನ್ನು ಕಳಿಸುವದೂ, ಕಾಣಿಕೆ ಕೊಡುವದೂ, ವ್ಯಾಪಾರೀ ಸೌಕರ್ಯಗಳನ್ನು ದೊರಕಿಸುವದೂ, ಮನೋವೇದಕ ಅಥವಾ ಉಪಯುಕ್ತ ಒಡವೆಗಳನ್ನು ಮಾರಿ ಗ್ರಾಹಕರನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸುವದೂ, ನಮಗೆ ವ್ಯಾಪಾರ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಆಜ್ಞೆಯಾದರೆ ಸಾಕು; ಯಾರ ಗೊಂದಲದಲ್ಲಿಯೂ ನಾವು ಬೀಳುವದಿಲ್ಲ; ನಾಡುಗಳು ನಮಗೆ ಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ, ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಸಮಾಡುವದೂ ಅವರ ಧೋರಣವಾಗಿತ್ತು. ೧೭೬೦ರಲ್ಲಿ ಅವರ ವಶಕ್ಕೆ ಬಂಗಾಲ ಪ್ರಾಂತದ ಬಹು ಭಾಗವು ಬಂದಿತು. ಅವರು ದಿಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಂತದ ದಿವಾಣರಾದರು. ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿಯ ಫ್ರೆಂಚರ ಪರಾಭವವಾಗಿ ಅಲ್ಲಿಯ ಅವರ ರಾಜ್ಯಗಳು ನಾಮಶೇಷವಾದವು. ನಿಜಾಮನನ್ನು ಅವರು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಸ್ನೇಹಾಂಕಿತನನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡಿದ್ದರು. ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿ ಹೈದರನಾಯಕ ಹಾಗೂ ಮರಾಟರು ಇವರಿಬ್ಬರು ಮಾತ್ರ ಅವರಿಗೆ ಶತ್ರುಗಳಾಗಿ ಉಳಿದಿದ್ದರು. ಹೈದರನ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಇವರ ಅಟವು ಎಂದೂ ಸಾಗಲಿಲ್ಲ. ಮರಾಟರ ವಿರುದ್ಧವಾದರೂ ಅವರ ಅಟವು ಸಾಗುತ್ತಿದ್ದಿಲ್ಲ; ಆದರೆ ರಾಘೋಬನ ಗೃಹಕಲಹದ ಮೂಲಕ ಪೇಶವೆಯರ ರಾಜಕಾರಣದಲ್ಲಿ ಅವರ ಕೈಯು ಸೇರಿತು. ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಸಾಷ್ಟ್ರಿಯನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡ ಕೆಲವು ಕಾಲದ ವರೆಗೆ ಅದನ್ನು ಪೇಶವೆಯವರಿಂದ ತಿರುಗಿ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವದಾಗಲಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ರಾಘೋಬನ ಪಕ್ಷವನ್ನು ಹಿಡಿದು ಮರಾಟರೊಡನೆ ಯುದ್ಧವನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿದರು. ಕೊನೆಗೆ ಸಾಷ್ಟ್ರಿಯು ಅವರ ಕಡೆಗೇ ಉಳಿದರೂ, ವಡಗಾಂವದ ಸಂಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಪರಾಭವವುಂಟಾದ್ದರಿಂದ

ಅವರು ಮರಾಟರೊಡನೆ ಒಪ್ಪಂದ ಮಾಡಿಕೊಂಡು, ರಾಘೋಬನನ್ನು ಪೇಶವೆಯರ ವಶಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟು, ಇನ್ನೂ ತಮ್ಮ ಸ್ವಲ್ಪವು ದುರ್ಬಲವಾದದ್ದಿರುವದೊಬದನ್ನು ಹೈದರ್‌ನವನಾಗಿ ಒಪ್ಪಬೇಕಾಯಿತು. ೧೭೮೬ರಿಂದ ೧೮೦೨ ಈ ಕಾಲಾವಧಿಯು ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಹಾಗೂ ಪೇಶವೆಯರ ವಿಕೇಯದಾಗಿತ್ತು. ಅವರಿಬ್ಬರೂ ತುಲ್ಯಬಲರಿದ್ದುದರಿಂದ, ಪರಸ್ಪರರಲ್ಲಿ ಸಹಕಾರಿತೆಯುಂಟಾಗುವ ಸಂಭವವಿತ್ತು. ಅಂತೆಯೇ ಅವರಿಬ್ಬರೂ ಕೂಡಿ ತಮ್ಮ ಸರಿಸಮಾನಸ್ಥಂಧ ಶತ್ರುವಾದ ಟೀಪೂ ಸುಲ್ತಾನನನ್ನು ಸೀಪಾತಗೂಳಿಸಿದರು. ಎರಡನೆಯ ಮಾಧವರಾಯನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮರಾಟರು ಪರಮಾವಧಿ ಉತ್ಕರ್ಷ ಹೊಂದಿದರು. ಅವರು ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿ ನಿಜಾಮನನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹಣ್ಣು ಮಾಡಿದರು. ನಿಜಾಮನಿಗೆ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಸ್ನೇಹಿತರಾಗಿದ್ದರೂ, ಪೇಶವೆಯರ ವರ್ಚಸ್ಸಿನ ಮೂಲಕ ಅವನ ಪಕ್ಷಪಾತಿಗಳಾಗಿ ಸಹಾಯ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಇವರಿಗೆ ಸಾಧ್ಯವಾಗಲಿಲ್ಲ. ಟೀಪುವಿನ ನಾಶವಾದದ್ದರಿಂದ ತುಂಗಭದ್ರೆಯ ಕೆಳಗಿನ ಎಲ್ಲ ದಕ್ಷಿಣ ಹಿಂದುಸ್ತಾನದಲ್ಲ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ರಾಜ್ಯವಾಳಲಿಕ್ಕೆ ಸುಲಭವಾಯಿತು. ಉತ್ತರ ಹಿಂದುಸ್ತಾನದಲ್ಲಿ ಮರಾಟರು ಹಾಗೂ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಸರಿಸಮಾನರಾಗಿದ್ದರು. ನರ್ಮದೆಯಿಂದ ಯಮುನೆಯ ವರೆಗೆ ಶಿಂಸಮಗ ವ್ಯಾಪಿಸಿದ್ದು, ಯಮುನೆಯ ಉತ್ತರದ ರಾಜ್ಯಕ್ಕಲ್ಲ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಒಡೆಯರಾಗಿದ್ದರೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಜಗಳದ ಒಂದು ಮೂಲವೆಂದರೆ ದಿಲ್ಲಿಯು ಮಾತ್ರ ಉಳಿದಿತ್ತು. ದಿಲ್ಲಿಯ ಮೇಲಿನ ಸತ್ತೆಯು ಶಿಂದೆಯ ವಶದಲ್ಲಿತ್ತು; ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿಯ ಹಣ ಎತ್ತುವಿಕೆಯ ಕೆಲಸವು ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಕಡೆಗಿತ್ತು. ನಾನಾಫತೇಖಾನೆ, ಮಹದಾಜಿ ಶಿಂಸೆ ಇವರ ಮರಣದ ವರೆಗಿನ ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮರಾಟರೂ ಇಂಗ್ಲಿಷರೂ ತುಲ್ಯಬಲರಿದ್ದುದರಿಂದ ತೋರಿಕೆಗೆ ಸಹಕಾರಿಗಳು-ಸ್ನೇಹಿಗಳೂ; ಒಳಗಿಂದೊಳಗ ಪರಸ್ಪರರು ಪರಸ್ಪರರನ್ನು ಮುರಿಯುವದಕ್ಕಾಗಿ ಹವಣಿಸಿಕೊಂಡು ಕುಳಿತ ಶತ್ರುಗಳೂ ಆಗಿದ್ದರು. ರಾಜಕಾರಣವು ನಾನಾಫತೇಖಾನೆನ ಹಾಗೂ ಖಡ್ಗಪಟು ಮಹದಾಜಿ ಶಿಂದೆಯ ಮರಣಾನಂತರದಲ್ಲಿ ತಕ್ಕಡಿಯ ಪರಡಿಗಳು ಒಮ್ಮೆಲೆ ಅರುವು ಮುರುವಾದವು. ಬಾಜೀರಾಯನು ದುರ್ಬಲನೂ ಮೂರ್ಖನೂ ಇದ್ದು, ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಉಪಕಾರದಿಂದ ಬದ್ಧನಾಗಿದ್ದನು. ಇದ್ದುಬಿದ್ದು ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಶತ್ರುಗಳೆಂದರೆ, ಶಿಂದೆ-ಹೋಳಕರರು. ಇವರಲ್ಲ ವ್ಯಮನಿಸಿದ್ದು, ಉಭಯತರ ಶೌರ್ಯವು ಅಂತಃಕಲಹಾಗ್ನಿಯಿಂದ ದಗ್ಧವಾಗಿ ಹೋಯಿತು. ಆದ್ದರಿಂದ ೧೮೦೩-೦೪ನೆಯ ವರ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಇವರಿಬ್ಬರೊಡನೆ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಯುದ್ಧಮಾಡಿ ಇವರನ್ನು ಪರಾಭವಗೊಳಿಸಿ, ಹಿಂದುಸ್ತಾನದ ಎದೆಯ ಮೇಲೆ ನಿಂತು ಭುಜ ಚಪ್ಪರಿಸಿಕೊಂಡ ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ, ನಿರ್ಮೀರ್ಯಮುರ್ವೀತಲಂ ಎಂಬ ಸಿಂಹನಾದವನ್ನು ಈ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶ ದೊರೆಯಿತು!

ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಹಾಗೂ ಮರಾಟರ ಉತ್ಕರ್ಷವು ಬಹಳ ಕಾಲದ ವರೆಗೆ ಸಮಾನ

ವಾಗಿತ್ತು. ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಉತ್ಕರ್ಷವು ಬಹಳ ಮಾಡಿ ಎಂದಿಗೂ ಇಳಿಕೆಯ ಸ್ಥಿತಿ ಹೊಂದದೆ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಏರುತ್ತಲೇ ನಡೆಯಿತು. ಅವರು ಕೆಲವು ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ ಅಪಜಯ ಹೊಂದಿದರೂ, ಅವರ ಆ ಪರಾಭವವು ತಾತ್ಕಾಲಿಕವಾಗಿತ್ತು. ಅದರಿಂದ ಅವರ ಅಧಿಕಾರ-ವರ್ಚಸ್ಸುಗಳಿಗೂ ವೈಭವಕ್ಕೂ ಕುಂದು ಉಂಟಾಗಲಿಲ್ಲ; ಅದರಿಂದ ಮರಾಟರ ರಾಜ್ಯಕಾರ್ಯ ದುರಂಧರತೆಯು ಹಿಂಜರಿಯುತ್ತ ನಡೆಯಿತು. ಮರಾಟರ ಹಾಗೂ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಆಸ್ತ್ರೋದಯದ ತುಲನೆಯನ್ನು ನೋಡುವದಕ್ಕಾಗಿ ಸನ್ ೧೭೦೦ ರಿಂದ ೧೮೧೮ರ ವರೆಗಿನ ಕಾಲದ ಇತಿಹಾಸವನ್ನು ಸ್ವಲ್ಪಮಟ್ಟಿಗೆ ಪರ್ಯಾಲೋಚಿಸೋಣ.

ಹಿಂದುಸ್ತಾನದ ವೈಭವದ ವಿಷಯವಾಗಿ ಇಂಗ್ಲೆಂಡ್‌ನಲ್ಲಿ ಯಾವ ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ಆಶ್ಚರ್ಯಪೂರ್ಣವಾದ ವಾದ-ವಿವಾದಗಳು ನಡೆದು ವ್ಯಾಪಾರೀ ಸಂಘವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿ, ವ್ಯಾಪಾರಕ್ಕೆಂದು ಹಿಂದುಸ್ತಾನಕ್ಕೆ ಹೊರಡಲು ದ್ಯುಕ್ತವಾದವೋ, ಅಗ ಹಿಂದುಸ್ತಾನದಲ್ಲಿ ಮೊಗಲರ ವರ್ಚಸ್ಸು ದಕ್ಷಿಣದ ಹೊರತು ಉತ್ತರಹಿಂದುಸ್ತಾನ ದಲ್ಲಿಲ್ಲ ನೆಲೆಗೊಂಡಿತ್ತು. ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿ ಮೊಗಲರ ವರ್ಚಸ್ಸು ಇರದಿದ್ದರೂ ಇತರ ಮುಸಲ್ಮಾನರ ರಾಜ್ಯಗಳಿದ್ದವು. ರಾಕ್ಷಸತಂಗಡಿ (ತಾಳೀಕೋಟೆ) ಯು ಯುದ್ಧವಾಗಿ ಹಿಂದುಪದಪಾತಶಾಹಿಯು ನಾಮಶೇಷಹೊಂದಿತ್ತು. ಬ್ರಾಹ್ಮಣೇರಾಜ್ಯದಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಅಹಮ್ಮದನಗರದ ನಿಜಾಮಶಾಹಿ, ಗೋವಳಕೋಡದ ಕುತುಬಶಾಹಿ, ವಿಜಾಪುರದ ಆದಿಲಶಾಹಿ ಈ ಮೂರು ಮುಸಲ್ಮಾನೀ ರಾಷ್ಟ್ರಗಳು ಜೀವಂತವಿದ್ದು, ಅವು ಇಡೀ ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಪಿಸಿದ್ದವು. ಅವು ಮೊಗಲರ ವರ್ಚಸ್ಸಿನ ಓಳವು ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ ಬಾರದಂತೆ ತಡೆದು ಹಿಡಿದಿದ್ದವು. ಆ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಮರಾಟರ ಸ್ಥಿತಿಯು ಚಿಂತಾರ್ಹವಾಗಿತ್ತು. ಅವರು ಈ ಮೂರೂ ಮುಸಲ್ಮಾನರ ಓಲಗದಲ್ಲಿ ಸರದಾರಿಕೆ ಮನಸಬದಾರಿಕೆಗಳನ್ನೂ, ಅವುಗಳೊಡನೆ ಒದಗುವ ಪಾರತಂತ್ರ್ಯವನ್ನೂ ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ್ದರು. ಇಷ್ಟಲ್ಲದೆ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಮರಾಟರ ಮನೆತನಗಳಲ್ಲಿ ಅಸ್ಥಿವೈರವು ನೆಲೆಗೊಂಡಿತ್ತು. ಮುಸಲ್ಮಾನ ಬಾದಶಹರು ಮರಾಟರ ಆ ಅಂತಃಕಲಹಗಳ ಮೇಲೆಯೇ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಕೈಯೂರಿದ್ದರು. ಆ ಕಲಹಗಳು ಶಾಂತವಾಗದ ಹಾಗೆ ಅವರಿಂದ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಯಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಯಾವ ವರ್ಷ ಇಂಗ್ಲೆಂಡ್‌ನಲ್ಲಿ 'ಈಸ್ಟ್ ಇಂಡಿಯಾ' ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ವ್ಯಾಪಾರೀ ಸಂಘವು ಸ್ಥಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತೋ, ಅದರ ಮುಂಚಿನ ವರ್ಷವೇ ಮಾಲೋಚಿ ಭೋಸಲೆಯ ಮಗನಾದ ಶಹಾಜಿಯೊಡನೆ ಜಾಧವರಾಯನ ಕನ್ಯೆಯಾದ ಜಿಜಾಬಾಯಿಯ ವಿವಾಹವಾಯಿತು. ಈ ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ಶಹಾಜಿಯು ಐದೇ ವರ್ಷದವನಿದ್ದನು. ೧೬೧೨ರಲ್ಲಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಸುರತದಲ್ಲಿ ಅಂಗಡಿಯನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದಾಗ ಶಹಾಜಿಯು ಹದಿನೇಳು ವರ್ಷದವನಿದ್ದನು. ಶಿವಾಜಿಯು ಹುಟ್ಟುವ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಜಹಾಂಗೀರ-ಶಹಾಜಿಹಾನರುಗಳಿಂದ ಒಪ್ಪಿಗೆ ಪಡೆದು, ಬಂಗಾಲದಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಅಂಗಡಿಗಳನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸತೊಡಗಿದ್ದರು. ಅವರು ಮಜ್ಬೂಲಿ ಪಟ್ಟಣದಲ್ಲಿ

ಅಂಗಡಿಯನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿ ಮದ್ರಾಸ ಇಲಾಖೆಯಲ್ಲಿ ಕಾಲೂರಿದಾಗ ಶಿವಾಜಿಯು ನಾಲ್ಕೇ ವರ್ಷದವನಿದ್ದನು. ಶಿವಾಜಿಯು ಹನ್ನೆರಡು ವರ್ಷದವನಾದಾಗ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಮದ್ರಾಸದಲ್ಲಿ ಫೋರ್ಟ್ ಸೆಂಟೆಜಾರ್ಜ್ ಕೋಟೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟುವಷ್ಟು ಸಮರ್ಥರಾಗಿದ್ದರು (೧೬೩೯). ಶಿವಾಜಿಯು ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರದೊಳಗಿನ ಪ್ರಮುಖ ಕೋಟೆ-ಕೊತ್ತಳಗಳನ್ನು ಹಸ್ತಗತಮಾಡಿಕೊಂಡು ಅಫಝಲ್ಲಖಾನನ ವಧೆಮಾಡಿ ಕಲ್ಯಾಣದಿಂದ ಗೋವೆಯ ವರೆಗೂ ಭೀಮಾನದಿಯಿಂದ ವಾರಣಾನದಿಯ ವರೆಗೂ ಇದ್ದ ವಿಜಾಪುರ ಪಾತ ಶಾಹಿಯ ಸೀಮೆಯನ್ನು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡಾಗ ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ಮುಂಬಯಿ ದ್ವೀಪವು ದೊರೆತು; ಮುಂಬಯಿ ಇಲಾಖೆಯ ಹಾಗೂ ಕೊಂಕಣ ಪಟ್ಟಿಯ ಮುಂಬದಲ್ಲಿ ಅವರ ಪ್ರವೇಶವಾಗಿತ್ತು. ಅಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಡಚ್ಚರು ಹತಪ್ರಭರಾಗಿದ್ದರು; ಆದರೆ ಪೋರ್ತುಗೀಜರು ಮಾತ್ರ ಇನ್ನೂ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಶಾಲಿಗಳಾಗಿದ್ದರು. ಶಹಾಜಿಯು ಮಡಿದ ಮೇಲೆ ಶಿವಾಜಿಯು ಸ್ವತಂತ್ರನಾದನು. ಅದೇ ವರ್ಷ ಸುರತದಲ್ಲಿ ಶಿವಾಜಿಯ ಪ್ರಥಮ ಲಕ್ಷ್ಮರೀ ಸಲಾಮಿಯಾಯಿತು. ಆಗ ಶಿವಾಜಿಯು ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ಬಂದರದ ಮೇಲಿನ ಸುಂಕದಲ್ಲಿ ನೂರಕ್ಕೆ ಒಂದರಂತೆ ಕಡೆಮೆ ಮಾಡಿದನು. ಶಿವಾಜಿಯ ರಾಜ್ಯಾರೋಹಣ ಸಮಾರಂಭದ ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಮುಂಬಯಿ ಇಲಾಖೆಯಲ್ಲಿ ಅಷ್ಟಕ್ಕಷ್ಟೇ ಇದ್ದರೂ, ಬಂಗಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಮದ್ರಾಸ ಇಲಾಖೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಅವರು ಪ್ರಗತಿ ಪಥವನ್ನು ಹಿಡಿದಿದ್ದರು. ಶಿವಾಜಿಯ ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕದ ಮರು ವರ್ಷ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಚಂದ್ರನಗರದಲ್ಲಿ ಅಂಗಡಿ ಹಾಕಿದರು. ಅವರಿಗೂ ಫ್ರೆಂಚರಿಗೂ ಯುದ್ಧಪ್ರಸಂಗಗಳು ಇನ್ನೂ ಆಗತಕ್ಕವಿದ್ದವು.

ಶಿವಾಜಿಯ ನಿಧನದ ನಂತರ ಐದು ವರ್ಷಗಳಿಗೆ (೧೬೮೫) ಮುಂಬಯಿ ನಡುಗಡ್ಡೆಯಲ್ಲಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಈಸ್ಟ್ ಇಂಡಿಯಾ ಸಂಘದ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪನೆಯಾಯಿತು; ಹಾಗೂ ಮಾರನೇ ವರ್ಷವೇ ಅವರು ಕಲಕತ್ತೆಯಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ರಾಣ್ಯವನ್ನು ಕೂಡಿಸಿದರು. ಔರಂಗಜೇಬನು ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿ ಮರಾಟರೊಡನೆ ಯುದ್ಧಪ್ರಸಂಗ ನಡೆಯಿಸಿದಾಗ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಮೆಲ್ಲಮೆಲ್ಲನೆ ತಮ್ಮ ವ್ಯಾಪಾರವನ್ನು ಬಲಿಸತೊಡಗಿದ್ದರು ೧೬೯೮ರಲ್ಲಿ ಝುಲಫಿಕಾರಖಾನನು ಜಿಂಜಿಯ ಕೋಟೆಯನ್ನು ಕೈವಶ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ರಾಜಾರಾಮ ಮಹಾರಾಜನನ್ನೂ ಅವನೊಡನೆ ಇಡೀ ಮರಾಟಾಶಾಹಿಯನ್ನೂ ಪ್ರಾಣಸಂಕಟದಲ್ಲಿ ಕೆಡಹಿದಾಗ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಕಲಕತ್ತೆಯಲ್ಲಿ ಫೋರ್ಟ್ ಉಯಿಲ್ಯಮ್ ಕೋಟೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿದರು. ೧೬೮೭ರಲ್ಲಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಔರಂಗಜೇಬನೊಡನೆ ಯುದ್ಧ ಮಾಡುವಷ್ಟು ಮನಃಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿದ್ದರು; ಆದರೆ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಅವರು ತಡೆಯುವಂತಿದ್ದಿಲ್ಲ; ಹಾಗೂ ಅವಿಚಾರದ ಕೃತ್ಯದಿಂದ ತಾವು ಈ ಸಂಕಟವನ್ನು ತಂದುಕೊಂಡೆವಲ್ಲ, ಎಂದು ಎಲ್ಲ ವಸಾಹತುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೂ ಅನಿಸಬಹುದಾಗಿತ್ತು; ಆದರೆ ಇದೇ ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ಸಂಭಾಜಿ-ಔರಂಗಜೇಬರ ನಡುವೆ ಯುದ್ಧ ನಡೆದುದರಿಂದ, ಈ ಘಟನೆಯು ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ಒಳ್ಳೇ ಸಹಾಯಕಾರಿಯಾಯಿತು. ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗಿಂತ ಮೊದಲು

ಸಂಭಾಜಿಯನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವ ಅವಶ್ಯಕತೆಯು ಔರಂಗಜೇಬನಿಗೆ ಬಹಳವಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತಿತ್ತು. ೧೬೮೯ರಲ್ಲಿ ಸಂಭಾಜಿಯ ವಧೆಯಾದರೂ ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿಯೂ ಯುದ್ಧವು ಶಾಂತವಾಗದೆ, ಕಡಜೇರಿಗೆಯ ಹುಳಗಳ ಹುಟ್ಟು ಕೆಡಿಸುವಂಥ ಬುದ್ಧಿಯು ತನ್ನಲ್ಲಿ ಏಕೆ ಹುಟ್ಟಿತೆಂಬ ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪವು ಅವನಿಗೆ ಉಂಟಾಗುವಂತೆ ಮರಾಟರು ಹೆಚ್ಚಿಗೆ ರೊಚ್ಚಿಗೆದ್ದು ಕಾದತೊಡಗಿದರು. ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಪ್ರದೇಶಗಳು ಬಂದರಗಳ ಬಳಿಯಲ್ಲಿದ್ದುದರಿಂದಲೂ, ಔರಂಗಜೇಬನ ಗುರಿಯು ಪರ್ವತ-ಘಟ್ಟಗಳ ಕಡೆಗಿದ್ದುದರಿಂದಲೂ ಪರಸ್ಪರದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಿಯೂ ಗಂಟು ಬೀಳುವಂತಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಅಲ್ಲದೆ ಇಂಗ್ಲಿಷರೆಂದರೆ ಕೇವಲ ನೋರಜುಗಳು; ಅವರನ್ನು ಬೇಕಾದಾಗ ಒಡಿಸಿಬಿಡುವೆನು; ಆದರೆ ಮೊದಲು ಮರಾಟರ ಸಮಾಚಾರವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು, ಎಂಬ ಬುದ್ಧಿಯು ಔರಂಗಜೇಬನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿರಬಹುದು.

ಸಂಭಾಜಿಯ ಕೊಲೆಯಾದ ಮೇಲೆ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ವ್ಯಾಪಾರದೃಷ್ಟಿಯನ್ನಷ್ಟೇ ಇಡದೆ, ಇಲ್ಲಿಯ ಪ್ರಾಂತಗಳಿಂದ ತೆರಿಗೆ ಎತ್ತಬೇಕೆಂಬ ಹವ್ಯಾಸ ತಾಳಿದರು. ಈ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಅವರ ಸಲುವಾಗಿ ವಿಲಾಯತಿಯಲ್ಲಿ ಸೈನ್ಯವು ಸಜ್ಜಾಗತೊಡಗಿದ್ದು, ಪ್ರಸಂಗವೊದಗಿದರೆ ಇಲ್ಲಿಯ ರಾಜ-ಮಹಾರಾಜರೊಡನೆ ಯುದ್ಧ ಮಾಡುವ ಒಪ್ಪಿಗೆ ಯಾದರೂ ಅವರಿಗೆ ದೊರೆತಿತ್ತು.

ರಾಜಾರಾಮ ಮಹಾರಾಜರ ಮರಣದ ನಂತರ ಎರಡೇ ವರ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಹಿಂದು ಸ್ಥಾನದೊಳಗಿನ ಚಿಲ್ಲ-ಚಿಲ್ಲರೆ ವ್ಯಾಪಾರ ಮಾಡುವ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ವ್ಯಾಪಾರಿ ಸಂಘಗಳು ಮುರಿದು 'ಯುನೈಟೆಡ್ ಈಸ್ಟ್ ಇಂಡಿಯಾ ಕಂಪನಿ' ಎಂಬ ಒಂದೇ ಸಂಘಟಿತ ವ್ಯಾಪಾರಿ ಸಂಘವು ನಿರ್ಮಾಣವಾಯಿತು. ಅರ್ಥಾತ್ ಆ ಕಂಪನಿಯ ವ್ಯಾಪಾರಕ್ಕೂ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಕ್ಕೂ ಏಕೈಕದಿಂದ ಉನ್ನತಿಯುಂಟಾಯಿತು. ೧೭೦೭ರಲ್ಲಿ ಔರಂಗಜೇಬನು ಗತಿಸಲು ಮರಾಟರ ಶಕ್ತಿಯು ಬೆಳೆಯತೊಡಗಿತು. ೧೭೦೮ರಲ್ಲಿ ಶಾಹೂವಿಗೆ ರಾಜ್ಯಾಭಿಷೇಕವಾಯಿತು. ಮುಂದೆ ಹತ್ತು ವರ್ಷಗಳಲ್ಲೇ ಬಾಳಾಜಿ ವಿಶ್ವನಾಥನು ದಿಲ್ಲಿಯಿಂದ ಚೌಥಾಯಿ ಸರದೇಶಮುಖಿಗಳ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ತಂದನು. ಅಂದಿನಿಂದ ಮೊಗಲ ಪಾತಶಾಹೀ ರಾಜಕಾರಣದಲ್ಲಿ ಮರಾಟರು ತಮ್ಮ ಕೈತೊಡಕಿಸಿದರು. ಇದೇ ಸಮಯದಲ್ಲಿ (೧೭೧೫) ಇಂಗ್ಲಿಷರು ದಿಲ್ಲಿಯ ಬಾದಶಹನಿಂದ ಬಂಗಾಲದೊಳಗಿನ ೩೮ ನಗರಗಳನ್ನೂ ವ್ಯಾಪಾರದ ಮೇಲಿನ ತೆರಿಗೆಯ ಮಾಫಿಯನ್ನೂ ಸಂಪಾದಿಸಿದರು. ಇಲ್ಲಿಂದ ಮುಂದೆ ಒಂದು ಕಡೆಯಿಂದ ಇಂಗ್ಲಿಷರೂ ಮತ್ತೊಂದು ಕಡೆಯಿಂದ ಮರಾಟರೂ ಬಾದಶಾಹೀ ರಾಜಕಾರಣದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಕೊಂಡರು. ಈ ರಾಜಕಾರಣವು ೧೮೦೩ರಲ್ಲಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಶಿಂದೆಯಿಂದ ದಿಲ್ಲಿಯನ್ನು ಕೈವಶ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವವರೆಗೂ ನಡೆದಿತ್ತು. ಮೊದಲನೆಯ ಬಾಜೀರಾಯನು ೧೭೩೪ರಲ್ಲಿ ದಿಲ್ಲಿಯ ಮೇಲೆ ದಾಳಿ ಮಾಡಿದನು; ಮತ್ತು ನಿಜಾಮನನ್ನು ಪರಾಭವಗೊಳಿಸಿ, ಮಾಳವದ ಸನದನ್ನು ದಿಲ್ಲಿಯ ಬಾದಶಹನಿಂದ ದೊರಕಿಸಿ ಕೊಡುವ ಹೊಣೆ ಹೊತ್ತನು (೧೭೩೮). ಚಿಮಣಾಜಿ ಅಪ್ಪಾನು

ವಸಯಿಯನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಪ್ರತಿಸ್ಪರ್ಧಿಯಾದ ಪೋರ್ತುಗೀಜರನ್ನು ಪರಾಭವಗೊಳಿಸಿದನು (೧೭೩೯). ನಾನಾಸಾಹೇಬ ಪೇಶವೆಯು ಮಾಳವದ ಸನದನ್ನು ದೊರಕಿಸಿದನು ಸದಾಶಿವರಾವ ಭಾವುವು ಕರ್ನಾಟಕದ ಮೇಲೆ ದಾಳಿ ಮಾಡಿ ಸವಣೂರ ನವಾಬನಿಂದ ೨೫ ಲಕ್ಷದ ಪ್ರಾಂತವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿದನು. ಈ ಎಲ್ಲ ಪ್ರಸಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೂ ಫ್ರೆಂಚರಿಗೂ ಯುದ್ಧವು ನಡೆದಿತ್ತು. ಯಾವ ವರ್ಷ ರಾಘೋಬನು ಉತ್ತರ ಹಿಂದುಸ್ತಾನದ ಮೇಲೆ ದಾಳಿ ಮಾಡಿದನೋ, ಅದೇ ವರ್ಷ ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಫ್ರೆಂಚರ ಬಲವು ಕುಗ್ಗಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಮುಂದೆ ಬಿದ್ದರು. ರಘುನಾಥರಾಯ ಪೇಶವೆ ಹಾಗೂ ಕ್ಲೈವ ಇವರ ಪರಾಕ್ರಮಗಳು ಉತ್ತರ-ದಕ್ಷಿಣ ಹಿಂದುಸ್ತಾನಗಳಲ್ಲಿ ಸಮಕಾಲೀನವಾಗಿ ಘಟಿಸಿದವು. ೧೭೫೭ರಲ್ಲಿ ಮರಾಟರು ಇತ್ತ ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀರಂಗಪಟ್ಟಣಕ್ಕೆ ಮುತ್ತಿಗೆ ಹಾಕಿ ೩೨ ಲ ಕಾಣಿಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡರೆ, ಅತ್ತ ಉತ್ತರಕ್ಕೆ ಬಂಗಾಲದಲ್ಲಿ ಲಾರ್ಡ್ ಕ್ಲೈವನು ಪ್ಲಾಸಿಯ ಕಾಳಗದಲ್ಲಿ ಜಯಶಾಲಿಯಾಗಿ, ಅಲ್ಲಿ ಇಂಗ್ಲಿಷ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಅದೇ ವರ್ಷ ಸ್ಥಾಪಿಸಿದನು. ಯಾವ ೧೭೫೮ರಲ್ಲಿ ಅಟಕದ ಮೇಲೆ ಮರಾಟರ ಭಗವಾ ರ್ಪುಂಡೆಯು ಹತ್ತಿತೋ, ಅದೇ ವರ್ಷ ಫ್ರೆಂಚರಿಂದ ಉತ್ತರ ಸರಕಾರ ಪ್ರಾಂತವು ಹೋಗಿ ಮದ್ರಾಸದಲ್ಲಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಮುಂದೆ ಬಂದರು. ೧೭೬೦ರಲ್ಲಿ ಮರಾಟರು ಉದಯಗಿರಿಯ ಕಾಳಗದಲ್ಲಿ ನಿಜಾಮನನ್ನು ಪರಾಭವಗೊಳಿಸಿ ಅವನಿಂದ ೬೦ ಲಕ್ಷ ರೂ. ಉತ್ಪನ್ನದ ಪ್ರಾಂತವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡರು; ಅದೇ ವರ್ಷ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಬಂಗಾಲವನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಗ್ರಾಸಿಸಿದರು. ಈ ಮೇರೆಗೆ ಅನೇಕ ವರ್ಷ ಸಮಾನವಾಗಿ ನಡೆದ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಹಾಗೂ ಮರಾಟರ ಯಶದ ಜ್ಯೋತಿಯು ಒಡೆಯಲಿಕ್ಕೆ ೧೭೬೧ ರಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭವಾಯಿತು. ಯಾಕಂದರೆ ಈ ವರ್ಷ ಪಾಣಿಪತ್ತದ ಸಂಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಮರಾಟರಿಗೆ ದೊಡ್ಡ ಪರಾಭವವಾಯಿತು; ಇದೇ ವರ್ಷ ಮದ್ರಾಸದ ಕಡೆಗೆ ಫ್ರೆಂಚ ಸರದಾರ ಲಾಲಿಯ ಪರಾಭವವಾಗಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಪಾಂಡಿಚರಿ ಪಟ್ಟಣವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡರು.

ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಕಾಲದ ವರೆಗೆ ಮರಾಟರ ಹಾಗೂ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಯಶದ ಜೊತೆಯು ಸರಿಯಾಗಿ ನಡೆಯಹತ್ತಿತು. ೧೭೬೩ರಲ್ಲಿ ಮರಾಟರು ರಾಕ್ಷಸಭುವನದ ಕಾಳಗದಲ್ಲಿ ಗೆದ್ದು ನಿಜಾಮನನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣ ಪರಾಭವಗೊಳಿಸಿದರು. ಅತ್ತ ಕಡೆಗೆ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಫ್ರೆಂಚರನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣ ನಿಃಪಾತಗೊಳಿಸಿದರು. ೧೭೬೪ರಲ್ಲಿ ಮಾಧವರಾವ ಪೇಶವೆಯು ಹೈದರನನ್ನು ಪರಾಭವಗೊಳಿಸಿದರೆ, ಕ್ಲೈವನು ಅದೇ ವರ್ಷ ಬಂಗಾಲದೊಳಗೆ ಬಕ್ಸಾರದ ಕಾಳಗದಲ್ಲಿ ಜಯಶಾಲಿಯಾದನು. ೧೭೬೫ರಲ್ಲಿ ಪೇಶವೆಯು ಉತ್ತರ ಹಿಂದುಸ್ತಾನದ ಮೇಲೆ ದಾಳಿ ಮಾಡಿ ೧೫ ಲಕ್ಷ ಕಪ್ಪು ತೆಗೆದುಕೊಂಡರೆ, ಅದೇ ವರ್ಷ ಕ್ಲೈವನು ದಿಲ್ಲಿಬಾದಶಹನಿಂದ ಬಂಗಾಲದ ದಿವಾಣಿಯ ಹಾಗೂ ಉತ್ತರ ಸರಕಾರ ಪ್ರಾಂತದ ಸನದನ್ನು ದೊರಕಿಸಿದನು.

೧೭೭೧ರಲ್ಲಿ ಮರಾಟರು ಶಹಾ ಅಲಮ್‌ಬಾದಶಹನನ್ನು ಸಿಂಹಾಸನದ ಮೇಲೆ ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿ ದಿಲ್ಲಿಯಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ವರ್ಚಸ್ಸನ್ನು ನೆಲೆಗೊಳಿಸಿದರು. ೧೭೭೬ನೇ ವರ್ಷವು ಈ ತುಲನೆಯ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಬಹು ಮಹತ್ವದ್ದಿದೆ. ೧೭೭೩ರಲ್ಲಿ ನಾರಾಯಣರಾಯನ ಕೊಲೆಯಿಂದ ಮರಾಟರ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಒಡಕಿನ ಸಸಿಯು ನಾಟಿತು. ಇದೇ ವರ್ಷ ವಿಲಾಯತಿಯ ಪಾರ್ಲಮೆಂಟಿನಲ್ಲಿ ರೆಗ್ಯುಲೇಶನ್ ಆಕ್ಟ್ ಪಾಸಮಾಡಿ, ಹಿಂದುಸ್ತಾನದಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿ ವಿಭಾಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದ ತಮ್ಮ ಸತ್ತೆಯನ್ನು ಒಬ್ಬ ಗವರ್ನರ ಜನರಲ್ಲ ನಲ್ಲೇ ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸಿದರು. ಮರಾಟರ ಬಲಹೀನತೆಗೂ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದ ಬೆಳೆವಣಿಗೆಗೂ ಮತ್ತು ಮರಾಟರ ರಾಜ್ಯ ಕಾರಭಾರದಲ್ಲಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಕೈಸೇರುವದಕ್ಕೂ ಇದೇ ವರ್ಷದಿಂದಲೇ ನಿಜವಾಗಿ ಪ್ರಾರಂಭವಾಯಿತು. ಪುರಂದರದ ಒಪ್ಪಂದದಿಂದ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ರಾಘೋಬನ ಪಕ್ಷವನ್ನು ಬಿಡಬೇಕೆಂದು ಗೊತ್ತಾದರೂ, ಅವರಿಗೆ ಸಾಷ್ಟಿ-ವಸಯಿಗಳು ದೊರೆತವು. ೧೭೭೯ರಲ್ಲಿ ವಡಗಾಂವ ಕಾಳಗದಲ್ಲಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಪರಾಭವವಾಗಿ ಅವರು ಮರಾಟರಿಗೆ ಸಾಷ್ಟಿ ದ್ವೀಪವನ್ನು ತಿರುಗಿ ಕೊಡುವೆವೆಂದು ಉಪಾಯ ವಿಲ್ಲದೆ ಒಡಂಬಡಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡರು. ಇಂಗ್ಲಿಷರನ್ನು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನಿಃಪಾತ ಮಾಡಬೇಕೆಂಬ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಮರಾಟರೂ ನಿಜಾಮನೂ ಹೈದರನೂ ಒಂದಾಗುವ ಹವಣಿಕೆ ಹಾಕತೊಡಗಿದರು; ಆದರೆ ೧೭೮೧ರಲ್ಲಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಅತ್ತ ಹೈದರನನ್ನು ಪರಾಭವಗೊಳಿಸಿ, ಮರಾಟರೊಡನೆ ಶಾಂತತೆಯ ಒಡಂಬಡಿಕೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ತಮ್ಮ ಪಕ್ಷವನ್ನು ಸಾವರಿಸಿಕೊಂಡರು. ೧೭೮೨ರಲ್ಲಿ ಹೈದರ ಅಲ್ಲಿಯು ಮಡಿದದ್ದರಿಂದ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ನಿರ್ಧಾಸ್ತರಾದರು. ಅದರಿಂದ ಸಾಲಬಾಯಿಯ ಒಪ್ಪಂದದಲ್ಲಿ ಸಾಷ್ಟಿ ವಸಯಿಗಳನ್ನು ಮರಾಟರು ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ಬಿಟ್ಟುಕೊಡಬೇಕಾಯಿತು; ಮತ್ತು ಈ ಒಪ್ಪಂದದಿಂದ ಮರಾಟರು ಆಗ ದೊರಕಿಸಿದ್ದೇನೆಂದರೆ, ತಮ್ಮ ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಸಹಾಯಮಾಡಬಾರದೆಂಬ ಅಭಿವಚನವನ್ನಷ್ಟೇ! ಆಗ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಕಡೆಯ ಪರಡಿಯು ಇಷ್ಟು ಜಡವಾಗಿ ಕುಳಿತಿತ್ತು. ೧೭೮೪ರಿಂದ ೧೭೯೯ರ ವರೆಗೆ ಟೀಪು ಮರಾಟರಿಗೂ ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೂ ಸಮಾನ ಶತ್ರುವಾದದ್ದರಿಂದ ಪರಸ್ಪರರಲ್ಲಿ ಸ್ನೇಹ-ಸಹಕಾರಗಳು ನೆಲೆಗೊಂಡಿದ್ದವು. ನಡುವೆ ೧೭೮೯ರಲ್ಲಿ ಮಹದಾಜಿ ಶಿಂದೆಯು ದಿಲ್ಲಿಯನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಅಲ್ಲಿಯ ಎಲ್ಲ ಸೂತ್ರಗಳನ್ನು ತನ್ನ ಕೈಯಲ್ಲೇ ತೆಗೆದುಕೊಂಡನು; ಹಾಗೂ ೧೭೯೧ರಲ್ಲಿ ಅಂದರೆ ಇಂಗ್ಲಿಷರೂ ಮರಾಟರೂ ಕೂಡಿ ಟೀಪು ಎನ ಅರ್ಧ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡ ವರ್ಷವೇ ಮಹದಾಜಿಯು ಪೇಶವೆಗೆ ವಕೀಲ ಮುತಾಲಕಿಯ ವಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಿ, ದಿಲ್ಲಿಯಲ್ಲಿ ತಾನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದ ವರ್ಚಸ್ವದ ಅನುಭವವನ್ನು ಪುಣೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ನಾನಾಫಡಣೀಸನಿಗೆ ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟನು. ಮುಂದೆ ನಾಲ್ಕು ವರ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಖರ್ಚೆಯ ಕಾಳಗವಾಗಿ ಪೇಶವೆಯರ ಯಶಸ್ಸು ತಿಖರವನ್ನು ತಲುಪಿತು; ಆದರೆ ಅದರ ಮುಂದಿನ ವರ್ಷವೇ ಸವಾಯಿ ಮಾಧವರಾಯನು ಮಡಿದದ್ದರಿಂದ ಮರಾಟರ ಯಶವೂ ಹಿಂಜರಿಯತೊಡಗಿತು. ಅತ್ತಕಡೆಗೆ ಬಂಗಾಲದಲ್ಲಿ

ಕಾರ್ನವಾಲೀಸನಂಥ ಗವರ್ನರ ಜನರನ್ನು ಬಂದು ಇಂಗ್ಲಿಷ್ ರಾಜ್ಯದ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಉತ್ತಮರೀತಿಯಿಂದ ನಡೆಸಿಸಹತ್ತಿರಲು, ಇತ್ತ ಸವಾಯಿ ಮಾಧವರಾಯನ ಹಾಗು ಮಹದಾಜಿಯ ಮೃತ್ಯುವಿನಿಂದ ನಾನಾಫಡಣವೀಸನು ದುರ್ಬಲನಾಗಿ ಹೋದನು; ಹಾಗು ಬಾಜೀರಾಯನನ್ನು ಪಟ್ಟಕ್ಕೆ ಕುಳ್ಳಿರಿಸುವ ಬಗ್ಗೆ ವ್ಯಾಜ್ಯಗಳುಂಟಾಗಿ, ಬಾಜೀರಾಯ ಮತ್ತು ನಾನಾಫಡಣವೀಸ ಇವರಿಬ್ಬರೂ ಸಿಂಧೆ-ಹೋಳಕರರ ಬೆದರಿಕೆಯ ಮೂಲಕ ಸರತಿಯ ಮೇಲೆ ಸರತಿಯಂತೆ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಸಹಾಯ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಯಿತು; ಹಾಗು ಕೊನೆಗೆ ೧೮೦೨ರಲ್ಲಿ ವಸಯಿಯ ಒಡಂಬಡಿಕೆಯಾಗಿ, ಬಾಜೀರಾಯನು ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಕೈ ಗೊಂಬೆಯಾಗಿಬಿಟ್ಟನು. ತದನಂತರ ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ಮುರಾಟರ ಹೊರತು ಬೇರೆ ಯಾರೊಡನೆಯೂ ಕಾದುವ ಕಾರಣವಿರಲಿಲ್ಲ. ಅದರಿಂದ ಅವರು ೧೮೦೨-೦೩ರಲ್ಲಿ ಶಿಂದೆಯನ್ನು ೧೮೦೪ರಲ್ಲಿ ಹೋಳಕರನನ್ನು, ೧೮೧೭-೧೮ರಲ್ಲಿ ಸ್ವತಃ ಪೇಶವೆಯನ್ನು ಪರಾಭವಗೊಳಿಸಿ, ಪೇಶವೇರಾಜ್ಯವನ್ನು ಆಂಗ್ಲಾಧೀನಪಡಿಸಿಕೊಂಡರು!

೩ ಮುರಾಟಶಾಹಿಯು ಏತರಿಂದ ಮುಳುಗಿತು?

ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಹೊಣೆ

ಮುರಾಟಶಾಹಿಯನ್ನು ಮುಳುಗಿಸಿದ ದೋಷವು ಎರಡನೆಯ ಬಾಜೀರಾಯನ ಮೇಲೆ ಸಹಜವಾಗಿಯೇ ಬರುವದು. ಈ ದೋಷಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರನಾಗುವಷ್ಟು ಯೋಗ್ಯತೆಯೇ ಆತನಲ್ಲಿತ್ತೆಂಬದರಲ್ಲಿ ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲ. ೨ನೇ ಬಾಜೀರಾಯ-ನಾರಾಯಣರಾಯರಂಥ ಬಲಹೀನ ಪುರುಷರು ಇಡೀ ಪೇಶವಾಯಿಯಲ್ಲಿ ಮತ್ತಾರೂ ಹುಟ್ಟಿಲ್ಲೆಂಬದು ಲಕ್ಷದಲ್ಲಡತಕ್ಕ ಸಂಗತಿಯಾಗಿದೆ. ಸವಾಯಿ ಮಾಧವರಾಯನು ಅಲ್ಪವಯಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಮಡಿದನು. ಅವನು ಇದ್ದಾಗ ನಾನಾಫಡಣವೀಸನ ಕೈಯಲ್ಲಿ ರಾಜ್ಯ ಸೂತ್ರಗಳಿದ್ದುದರಿಂದ, ಅವನ ಅಳಿಕೆಗೆ ದೋಷ ಕೊಡಲಿಕ್ಕೆ ಸ್ಥಳವೇ ಇಲ್ಲ. ರಘುನಾಥರಾಯನು ಸ್ತ್ರೀಣನಿದ್ದರೂ ಕೂಡ ಖಡ್ಗಪ್ರತಾಪಶಾಲಿಯಾಗಿದ್ದನು. ಈ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಅವನಿಂದ ರಾಜ್ಯರಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗವೇ ಆಗಬಹುದಿತ್ತು. ಇದರ ಮೇಲಿಂದ ೧೭೧೬ರಿಂದ ೧೭೯೯ರ ವರೆಗೆ ಮುರಾಟರ ರಾಜ್ಯವು ಉನ್ನತಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿತ್ತು; ಮತ್ತು ಖರ್ಚೆಯ ಕಾಳಗದ ವರೆಗೆ ಮುರಾಟರ ವೈಭವವು ಸ್ಥಿರವಾಗಿದ್ದಿದ್ದರೆ, ಮುರಾಟಶಾಹಿಯು ಮುಳುಗಲಿಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೇ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಮುರಾಟರ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ-ಪೇಶ್ವೆಯರು ಹೇಗೆ ಉದಯಕ್ಕೆ ಬಂದರೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಪೇಶವಾಯಿಯಲ್ಲಿ ಅವರು ಶಿಂದೆ, ಹೋಳಕರ, ಗಾಯವಾಡ ಮೊದಲಾದ ಮುರಾಟರ ಸರಪಾರರನ್ನೂ ಉದಯಗೊಳಿಸಿದರು. ಮುರಾಟರ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಸ್ಥಿರವಿರಿಸುವ ಭಾರವು ಕೇವಲ ಒಬ್ಬ ಪೇಶವೆಯ ಮೇಲೆಯೇ ಇತ್ತೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುವದಿಲ್ಲ. ಪೇಶವೆ,

ರಾಸ್ತೆ, ಪಟವರ್ಧನ ಮೊದಲಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಸರದಾರರಂತೆ ಆ ಭಾರವು ಸಾತಾರಿಯ ಮಹಾರಾಜರ ಮೇಲೂ; ಶಿಂದೆ, ಹೋಳಕರ, ಗಾಯಕವಾಡ ಮೊದಲಾದ ಮರಾಟಸರದಾರರ ಮೇಲೂ ಇತ್ತು. ಸಾತಾರಿಯ ಓಲಗದಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಮಾಧವರಾಯನ ಅಂತ್ಯದ ವರೆಗೆ ಪೇಶವೆಯರ ಕರ್ತೃತ್ವದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಅವರಿಗೆ ವರಿಷ್ಠಸ್ಥಾನವಿದ್ದದ್ದು ಸಕಾರಣವೇ ಆಗಿತ್ತು. ಶಾಹೂ ಮಹಾರಾಜನು ಎಂದೂ ಪೇಶವೆಯರ ಸೆರೆಯಲ್ಲಿದ್ದಿಲ್ಲ; ಹಾಗೂ ಅವನ ತರುವಾಯ ಬಂದ ಭಕ್ತಪತಿಗಳು ಪೇಶವೆಯರ ಸೆರೆಯಾಳಾಗಿದ್ದರೆ, ಅದು ಅವರ ನಿರ್ಬಲತೆಯ ಮೂಲಕವೇ ಆಗಿತ್ತು. ಶಿಂದೆ, ಹೋಳಕರ, ಗಾಯಕವಾಡ ಮೊದಲಾದ ಮರಾಟ ಸರದಾರರಿಗೆ ಸಾತಾರಿಯ ಸಿಂಹಾಸನದ ಅಭಿಮಾನವು ಇದ್ದಿತೋ ಇಲ್ಲವೋ ಎಂಬದರಲ್ಲಿ ಯಾವುದೊಂದನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳಬೇಕು. ಅವರಿಗೆ ಆ ಅಭಿಮಾನವು ಇರಲಿಲ್ಲವೆಂದರೆ, ಪೇಶ್ವೆಯರ ಮೇಲಿನ ಎಲ್ಲ ದೋಷಾರೋಪವೂ ನಾಮಶೇಷವಾಯಿತು. ತದ್ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಅವರಿಗೆ ಆ ಅಭಿಮಾನವಿದ್ದಿತೆಂದರೆ, ಅವರು ಪೇಶ್ವೆಯರನ್ನು ಹಿಂದೂಡಿ, ಮತ್ತು ಸಾತಾರಿಯ ಮಹಾರಾಜರ ಹೆಸರನ್ನು ಮುಂದೆ ಮಾಡಿ ರಾಜ್ಯಕಾರಭಾರ ನಡೆಯಿಸುವ ಉದ್ಯೋಗ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಅವರಿಗಾರು ಬೇಡವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರು?

ಮರಾಟರ ಹೋಣೆ

ಸಾತಾರಿಯ ಸಿಂಹಾಸನದ ವಿಶೇಷ ಅಭಿಮಾನವು ಶಿಂದೆ, ಹೋಳಕರ, ಗಾಯಕವಾಡರ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಇತ್ತೆಂಬದು ಕಾಗದ-ಪತ್ರಗಳಿಂದ ತಿಳಿದು ಬರುವದಿಲ್ಲ. ಶಿಂದೆ-ಹೋಳಕರರು ಸಂಪಾದಿಸಿದ ಪ್ರಾಂತಗಳೆಲ್ಲ ಉತ್ತರಹಿಂದುಸ್ತಾನದಲ್ಲಿದ್ದು, ಅವರು ಅಲ್ಲಿ ಸ್ವತಂತ್ರರಾಗಿ ರಾಜ್ಯಕಾರಭಾರ ಸಾಗಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿದರು. ಸಾಲಬಾಯಿಯ ಒಪ್ಪಂದದ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಶಿಂದೆಯು ಸ್ವತಂತ್ರ ಸಂಸ್ಥಾನಿಕನಾಗಿ, ಸಾತಾರಿಯ ಮಹಾರಾಜರ ಹಾಗೂ ಪೇಶವೆಯರ ದೊಡ್ಡ ಸ್ತಿಕೆಯನ್ನೇನೂ ಉಳಿಸಲಿಲ್ಲ. ಶಿಂದೆ-ಹೋಳಕರ, ಗಾಯಕವಾಡ ಇವರು ಪೇಶವೆಯರ ಆಳಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಉದಯಕ್ಕೆ ಬಂದವರಾಗಿದ್ದು, ಪೇಶವೆಯರೇ ಅವರನ್ನು ಎತ್ತಿ ಹಿಡಿದು ಸರದಾರರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ, ಒಂದು ಅರ್ಥದಿಂದ ಇವರಿಗೆ ಪೇಶ್ವೆಯರೇ ಧನಿಗಳಾಗಿದ್ದರೆಂಬದು ನಿಜವು. ರಾಣೋಜಿ ಶಿಂದೆಯು ಮೊದಲನೆಯ ಚಾಚೀರಾಯನ ಪಾದರಕ್ಷೆಗಳನ್ನು ಎದೆಯಮೇಲಿರಿಸಿ-ರಕ್ಷಿಸಿ, ತನ್ನ ಸ್ವಾಮಿಪ್ರೇಮದ ಪರೀಕ್ಷೆಕೊಟ್ಟು ಸರದಾರಿಕೆಯನ್ನು ದೊರಕಿಸಿದನು. ಅವನ ಮಗನಾದ ಮಹದಾಜಿಯು ಉತ್ತರಹಿಂದುಸ್ತಾನದಲ್ಲಿ ಪರಾಕ್ರಮವನ್ನು ತೋರಿಸಿ ದಿಗಂತ ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆದರೂ, ಪೇಶವೆಯರ ಚರಣ-ಪಾದುಕೆಗಳನ್ನು ಮರೆಯಲಿಲ್ಲ; ಮತ್ತು ಸವಾಯಿಮಾಧವರಾಯನಿಗೆ ಅವನು ಯಾವ ಕೈಯಿಂದ ದಿಲ್ಲಿಯ ಬಾದಶಹನಿಂದ ತಂದ ವಕೀಲ ಮುತಾಲಿಕೆಯ ವಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಿ ಪೇಶವೆಯ ವೈಭವವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸಿದ್ದನೋ, ಅದೇ ಕೈಯಿಂದ ಅವನು ಅದೇ ಮಾಧವ

ರಾಯನ ಪಾದರಕ್ಷೆಗಳನ್ನು ಎತ್ತಿಕೊಂಡನು. ಶಿಂದೆಯ ವೈಭವದ ಭೂಷಣಗಳಲ್ಲಿ ಪೇಶವೆಯರ ಪಾದರಕ್ಷೆಗಳೂ ಕಾಯ್ದಿಡಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದವೆಂದು ಗ್ರಾಂಟಿ ಡಫನು ಅನ್ನುತ್ತಾನೆ. ಮಹದಾಜಿ ಶಿಂದೆಯ ಕಾಲದ ವರೆಗೆ ಪೇಶವೆಯರ ಪಟ್ಟದ ವಿಷಯವಾಗಿ ಶಿಂದೆಯರು ಇಟ್ಟು ಭಕ್ತಿ-ವಿಶ್ವಾಸಗಳನ್ನು ಡೌಲತರಾವ ಶಿಂದೆಯು ಎಷ್ಟರ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಕಾಯ್ದನು? ಎರಡನೆಯ ಬಾಜೀರಾಯನು ಹೇಡಿಯೆಂದು ಅವನು ಧನಿಯಾಗಿದ್ದರೂ ಪ್ರತಿಬಂಧದಲ್ಲಿರಿಸುವ ಅಧಿಕಾರವು ಶಿಂದೆ-ಹೋಳಕರರಿಗಿದ್ದರೆ, ಸಾತಾರೆಯ ಮಹಾರಾಜರು ಹೇಡಿಯಾಗಿದ್ದರೆ ಅವರನ್ನು ಪ್ರತಿಬಂಧದಲ್ಲಿರಿಸುವ ಅಧಿಕಾರವು ಪೇಶವೆಯರಿಗೆ ಇಲ್ಲವೆ ನಾನಾಫಡಣವೀಸನಿಗೆ ಯಾಕೆ ಇರಬಾರದು? ಸಾತಾರೆಯ ಮಹಾರಾಜರು ಶಿವಾಜಿಮಹಾರಾಜನ ವಂಶಜರೆಂಬ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನೋಡುವದಾದರೆ, ಶಿಂದೆಯು ಕೊಲ್ಲಾಪುರದ ಮಹಾರಾಜರ ಮೇಲೆ ದಂಡಯಾತ್ರಿ ಯನ್ನೇಕೆ ಮಾಡಬೇಕು? ಕೊಲ್ಲಾಪುರದ ಮಹಾರಾಜರಾದರೂ ಶಿವಾಜಿಯ ವಂಶಜರೇ ಆಗಿದ್ದರು. ಯಾವದೊಂದು ತತ್ವದ ವರೆಗೆ ಹೆಚ್ಚುಹೋದರೆ, ಮರಾಟ ಸರದಾರರು ಪೇಶವೆ-ಫಡಣವೀಸರಂತೆ ದೋಷಗಳೂ ಅಥವಾ ನಿರ್ದೋಷಗಳೂ ಎಂದು ನಿರ್ಣಯವಾಗುವದು. ಶಿಂದೆ ಹೋಳಕರರು ಇಂಗ್ಲಿಷರೊಡನೆ ಕೊನೆಯ ಒಪ್ಪಂದ ಮಾಡಿಕೊಂಡಾಗ ಸಾತಾರೆಯ ಸಿಂಹಾಸನದ ಇಲ್ಲವೆ ಸರ್ವಸಾಧಾರಣ ರೀತಿಯಿಂದ ಶಿವಾಜಿಯ ವಂಶಜರ ನೆನಪು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡಿದ್ದರೆಂದು ಕಂಡುಬರುವದಿಲ್ಲ. ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ಮಹತ್ವದ ಸಂಗತಿಯೇನೆಂದರೆ, ಪೇಶವಾಯಿಯು ಮುಳುಗಿದ ಮೇಲೆ ಸಣ್ಣದೇ ಏಕಾಗಲೊಲ್ಲದು ಒಂದು ಸ್ವತಂತ್ರ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಸಾತಾರೆಯ ಭಕ್ತ ಪತಿಗಳಿಗೆ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದರು. ಅವನ್ನಾದರೂ ಅವರು ಎಲ್ಲಿ ಉಳಿಸಿಕೊಂಡರು? ಪೇಶವಾಯಿಯ ನಾಶದ ನಂತರ ಮೂವತ್ತೇ ವರ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಆ ರಾಜ್ಯವೂ ಮುಳುಗಿಹೋಯಿತು! ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಎಲ್ಲ ಮರಾಟರನ್ನೂ ಮುಳುಗಿಸಲು ಪ್ರವೃತ್ತರಾಗಿದ್ದರೆಂದರೆ ಶಿವಾಜಿಯ ವಂಶಜರ ಒಂದು ರಾಜ್ಯವು ಇಂದಿಗೂ ಕೊಲ್ಲಾಪುರದಲ್ಲಿ ಹಾಗು ಪೇಶವೆಯರ ಸರ್ದಾರಾದ ಶಿಂದೆ ಹೋಳಕರರ ರಾಜ್ಯಗಳು ಉತ್ತರಹಿಂದುಸ್ತಾನದಲ್ಲಿ ಜೀವಂತವಿರುವವು. ಈ ಎಲ್ಲ ಸಂಗತಿಗಳನ್ನು ಪರ್ಯಾಯೋಚಿಸಲಾಗಿ ಮರಾಟಶಾಹಿಯು ಮುಳುಗಲಿಕ್ಕೆ ಯಾವದೊಂದು ವಿಶಿಷ್ಟಜಾತಿಯು, ಯಾವನೊಬ್ಬ ವಿಶಿಷ್ಟ ಮನುಷ್ಯನು ಅಥವಾ ಯಾವುದೊಂದು ವಿಶಿಷ್ಟ ಮನೆತನವು ಕಾರಣೇಭೂತವಾಯಿತೆಂದು ಹೇಳಲಿಕ್ಕೆ ಬರುವದಿಲ್ಲ. ಇಂಗ್ಲಿಷ ಸತ್ತೆಯ ಪ್ರವಾಹವು ಬಂದುದರಿಂದ ಯಾವುದೊಂದು ನಿಮಿತ್ತದಿಂದ ಮರಾಟಶಾಹಿಯು ಅದರಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿ ಹೋಯಿತು. ಮಹಾಪ್ರವಾಹದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲ ಗಿಡಗಳೂ ಸಮೂಲವಾಗಿ ಕಿತ್ತಿಯೇ ಹೋಗುವವೆಂಬ ನಿಯಮವಿಲ್ಲ. ಕೆಲವು ಉಳಿದೇ ಉಳಿಯುವವು. ಈ ತತ್ವದಿಂದ ಕೆಲವು ಮರಾಟರ ರಾಜ್ಯಗಳು ಇನ್ನೂ ಜೀವಂತವಾಗಿ ಉಳಿದಿವೆಯಿಷ್ಟೆ.

ಮರಾಟ ಪಾತಶಾಹಿಯನ್ನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರೇ ಮುಳುಗಿಸಿದರೆಂಬ ಆರೋಪ

ಹೊರಿಸುವ ಕೆಲವು ಅಸಮಂಜಸ ಜನರು ಕಂಡುಬರುತ್ತಾರೆ; ಹಾಗೂ ಪೇಶವಾಯಿಯ ಕೊನೆಗೆ ಇಂಗ್ಲಿಷರೊಡನೆ ಪರಭಾರೆ ರಾಜಕಾರಣ ನಡೆಯಿಸಿ, ತಮ್ಮ ಬಂಧಮುಕ್ತತೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲು ಪ್ರಯತ್ನಮಾಡಿದ ದೋಷಾರೋಪವನ್ನು ಸಾತಾರೆಯ ದರಬಾರದ ಮೇಲೆ ಹೊರಿಸಿ, ಪೇಶವಾಯಿಯನ್ನು ಮುಳುಗಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಅವರೇ ಕಾರಣೀಭೂತರಾದರೆಂದು ಅನ್ನುವ ಅಸಮಂಜಸ ಜನರೂ ಕೆಲವರಿರುವರು. ಪೇಶವೆಯರು ಸೇವಕರು, ಸಾತಾರೆಯ ಮಹಾರಾಜರು ಸ್ವಾಮಿಗಳು. ಈ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಲಕ್ಷ್ಯದಲ್ಲಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡರೆ, ಪೇಶ್ವೆಯರು ಸಾತಾರೆಯವರನ್ನು ಸೆರೆಯಲ್ಲಿರಿಸಿದ್ದು ಅಯೋಗ್ಯವೆಂದು ಒಂದು ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಅನ್ನಬಹುದು; ಆದರೆ ತಮ್ಮನ್ನು ಬಂಧನೆಯಲ್ಲಿ ಹಾಕುವ ಸೇವಕರ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ನಡೆದು, ತಮ್ಮ ಬಂಧಮುಕ್ತತೆಗಾಗಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರಲ್ಲಿ ನೆರವು ಬೇಡುವದರಿಂದ ಸಾತಾರೆಯ ಮಹಾರಾಜರಿಗೆ ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕತನದ ಲಾಂಛನವು ಹೇಗೆ ಬರುತ್ತದೆಂಬದನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವದು ಕಠಿಣವೇ ಸರಿ.

ವ್ಯಾಪಾರೀ ದೋರಣವು ತಪ್ಪಿತೇನು?

ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಮೊದಲು ವ್ಯಾಪಾರೀ ವೇಷದಿಂದ ಹಿಂದುಸ್ತಾನಕ್ಕೆ ಬಂದರು. ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ಮೆಲ್ಲ ಮೆಲ್ಲನೆ ರಾಜ್ಯಸ್ಥಾಪನೆ ಮಾಡಿದರು. ಈ ಸಂಗತಿಯನ್ನನುಲಕ್ಷಿಸಿದರೆ, ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ಈ ದೇಶದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಾರಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶ ಕೊಟ್ಟು ಮರಾಟರೇ ತಪ್ಪು ಮಾಡಿದರೆಂದು ಕೆಲವು ಜನರು ಅನ್ನಬಹುದು; ಆದರೆ ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಸಮಂಜಸತನದ್ದೆಂದು ತೋರುವದಿಲ್ಲ. ಇಂದಿನ ವಿಚಾರಗಳನ್ನು ಹಿಂದಿನ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಹಚ್ಚುವ ತಪುಗಳನ್ನು ಮನುಷ್ಯನು ಯಾವಾಗಲೂ ಮಾಡುತ್ತಿರುತ್ತಾನೆ. ಇಂಗ್ಲಿಷರು ನಮ್ಮ ದೇಶಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಪಾರಕ್ಕೆಂದು ಬಂದಾಗ, ಅವರು ಬಾರದಿದ್ದರೆ ಒಳಿತಾಗುತ್ತಿತ್ತೆಂದು ಅನ್ನುವದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೇನೂ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಈ ಜನರು ಮುಂದೆ ತೆರೆಭಾರವಾಗಿ ತಮ್ಮ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವರೆಂಬ ದುಃಸ್ವಪ್ನವು ಮರಾಟರಿಗೆ ಬಿದ್ದಿರಲಿಲ್ಲ. ಯಾಕಂದರೆ, ಅವರಿಗೆ ಗೊತ್ತಿದ್ದ ಜಗತ್ತಿನ ಪೂರ್ವದ ಇತಿಹಾಸದಲ್ಲಿ ಮೊದಲು ಕೈಯೊಳಗೆ ತಕ್ಕಡಿಯನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಬಂದವರು, ಬಳಿಕ ಪಟ್ಟವನ್ನು ಕಸಿದುಕೊಂಡ ದೃಷ್ಟಾಂತಗಳು ಇರಲೇ ಇಲ್ಲ. ವೈಶ್ಯವೃತ್ತಿ, ಕ್ಷಾತ್ರವೃತ್ತಿಗಳು ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾದವುಗಳಾಗಿವೆ. ಅವುಗಳು ಅದಲುಬದಲಾಗುವ ಸಂಭವವಿಲ್ಲ. ವರ್ಣವು ವೃತ್ತಿನಿಷ್ಠವಿದ್ದದರಿಂದ ವೃತ್ತಿಸಂಕರವೆಂದರೆ ವರ್ಣಸಂಕರವೇ. ಈ ವರ್ಣಸಂಕರವನ್ನು ಯಾರೂ ಮಾಡುವದಿಲ್ಲವೆಂದು ಚಾತುರ್ವರ್ಣ್ಯದ ಮೇಲೆ ವಿಶ್ವಾಸವಿದ್ದ ಹಿಂದುಗಳು ತಿಳಿದಿದ್ದರೆ ಆಶ್ಚರ್ಯವಿಲ್ಲ. ಮಾರವಾಡಿ ಮೊದಲಾದ ವೈಶ್ಯವೃತ್ತಿಯ ಜನರು ವ್ಯಾಪಾರಕ್ಕಾಗಿ ದೇಶಾಂತರಕ್ಕೆ ಹೋಗುವರು; ಆದರೆ ಅವರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನೂ ರಾಜ್ಯದ ಆಕಾಂಕ್ಷೆಯನ್ನು ತಾಳಿದ್ದರ ಅನುಭವವಿರಲಿಲ್ಲ. ಮೊಗಲ ಮೊದಲಾದ ಯವನರು ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದು ರಾಜ್ಯಸ್ಥಾಪನೆ ಮಾಡಿದ್ದು ನಿಜವು; ಆದರೆ ಅವರು ಪ್ರಕಟವಾಗಿ ವಿಜಯಶಾಲಿಗಳೆಂದೇ ಬಂದರಲ್ಲದೆ, ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳಾಗಿ ಬಂದಿರಲಿಲ್ಲ. ಅರ್ಥಾತ್ ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳ ಜಾತಿ ಬೇರೆ, ರಾಜಕಾರಣದ

ಜಾತಿ ಬೇರೆ; ಇವುಗಳು ಅದಲು ಬದಲಾಗುವ ಸಂಭವವಿಲ್ಲೆಂಬ ವಿಚಾರಗಳು ತತ್ಕಾಲೀನ ಮರಾಟರಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿರಲಿಕ್ಕೆ ಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಅವರಲ್ಲಿ ನಂಬಿಗೆಯುಂಟಾಗಿದ್ದರೆ, ಅದಕ್ಕೆ ಅವರ ತಮ್ಮೆಂದು ಅನ್ನಲಿಕ್ಕೆ ಬರುವದಿಲ್ಲ.

ತಮ್ಮ ಕೈಯಾಳಗಿನ ತಕ್ಕಡಿ ಕಳಚಿ ಬಿದ್ದದ್ದು ಯಾವಾಗ, ಆ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಖಡ್ಗವು ಬಂದದ್ದು ಯಾವಾಗ, ತಮ್ಮ ಕೆಳಗೆ ಗದ್ದುಗೆ ಬಂದದ್ದು ಯಾವಾಗ ಮೊದಲಾದ ಸಂಗತಿಗಳು ಇಂಗ್ಲಿಷರವು ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೇ ತಿಳಿಯಲಿಲ್ಲ. ಈ ಎಲ್ಲ ಪ್ರಕಾರಗಳು ಅವರಿಗೇ ಸ್ವಪ್ನ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರದಂತೆ-ನಿದ್ರೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಘಟಿಸಿದ ಹಾಗೆ ಆಗಿದ್ದರೆ, ಮರಾಟರಿಗಂತೂ ಈ ಟೀಪ್ಪಿಗೆಯವರು ಕಣ್ಣಿಗೆ ಬೀಳುತ್ತಲೆ, ಮುಂದೆ ಇವರು ನಮ್ಮ ರಾಜ್ಯ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವರೆಂದು ಹೇಗೆ ತಿಳಿಯಬೇಕು? ಅಂಥ ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿರಲಿಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಬಂಧನಾಡಬೇಕೆಂಬ ಬುದ್ಧಿಯು ಅವರಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಹುಟ್ಟಬೇಕು? ತಿರುಗಿ ಕೇಳಿದರೆ, ಅವರು ತಮ್ಮ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಬಂದರೆ ಒಂದು ಬಗೆಯಿಂದ ವಿಹಿತವೇ ಆಗುವದೆಂದು ಇವರಿಗೆ ಅನಿಸಿರಲಿಕ್ಕೆ ಬೇಕು. 'ಸ್ವದೇಶಿ'ಯ ಮಂತ್ರವು ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಅಪತ್ತು-ವಿಪತ್ತುಗಳ ಪ್ರಸಂಗದಲ್ಲದೆ ಸುಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ನೆನಪಾಗುವದಿಲ್ಲವೆಂಬ ಮಾತು ಪ್ರಸಿದ್ಧವೇ ಇರುವದು. ಹಿಂದು ಜನರಿಗೆ ಬಂಗಾಲದ ವಿಭಕ್ತಿಕರಣವಾದ ಮೇಲೆಯೇ ಸ್ವದೇಶಿಯ ನೆನಪಾಯಿತು! ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ಅದು ಕಳೆದ ಮಹಾಯುದ್ಧದ ತರುವಾಯವೇ ನೆನಪಾಯಿತು! ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಹಿಂದುಸ್ತಾನದಲ್ಲಿ ಬಂದಾಗ ಹಿಂದುಗಳು ಸುಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿದ್ದರು. ಆಗ ಈಗಿನ ಅರ್ಥದ ಸ್ವದೇಶೀ ತತ್ವವು ಹೇಗೆ ಗೊತ್ತಾಗಬೇಕು? ಮನುಷ್ಯನು ಸ್ವಭಾವತಃ ವಿಲಾಸಪ್ರಿಯನಿರುವನು. ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕ ಸುಸ್ಥಿತಿಯಿದ್ದರೆ ಅತನ ವಿಲಾಸಬುದ್ಧಿಯು ಸಹಜವಾಗಿಯೇ ಬೆಳೆಯುತ್ತದೆ. ಅಲ್ಲದೆ ಎಲ್ಲ ವಿಧದ ಕೈಗಾರಿಕೆಯ ಹಾಗೂ ಕಲೆಯ ಗುತ್ತಿಗೆಯನ್ನು ದೇವರು ಯಾವುದೊಂದೇ ದೇಶಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟಿರುವನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುವದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸ್ವಚ್ಛಂದವೃತ್ತಿಯ ಹಾಗೂ ವಿಲಾಸದ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಸ್ವಪರಭಾವನೆಯಿಲ್ಲದೆ ಮನುಷ್ಯನು ಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುತ್ತಾನೆ. ಹಿಂದುಸ್ತಾನದಲ್ಲಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರೊಬ್ಬರೇ ವಿದೇಶೀಯ ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳು ಬಂದಿದ್ದರೆಂತಲ್ಲ. ಅವರಿಗಿಂತ ಮೊದಲು ಪೋರ್ತುಗೀಜರೂ, ಅವರಿಗಿಂತ ಮುಂಚೆ ಡಚ್ಚರೂ, ಅವರಿಗಿಂತ ಮೊದಲು ಯವನರೂ ಹೀಗೆ ಹಲವು ಪರಕೀಯರು ವ್ಯಾಪಾರಕ್ಕಾಗಿ ಇತ್ತ ಬಂದವರಾಗಿದ್ದು, ವಿದೇಶೀಯ ವಸ್ತು-ಒಡನೆಯವನ್ನು ಕೊಳ್ಳುವ ಪರಿಪಾಠವು ಇಲ್ಲಿ ಎಂದಿನಿಂದಲೋ ಬಿದ್ದಿತ್ತು. ಇನ್ನು ಹಿಂದುಸ್ತಾನದಲ್ಲಿ ಮರಾಟರೊಬ್ಬರೇ ಸರ್ವಸತ್ತಾಧಿಕಾರಿಗಳಿದ್ದರೆಂಬಂತೇನೂ ಇಲ್ಲ. ಇವರ ಪ್ರಾಂತಗಳು ಸಮುದ್ರತೀರದಲ್ಲಿದ್ದು ಅಲ್ಲಿ ಇಂಗ್ಲಿಷ ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳು ಅಲ್ಪಸಂಖ್ಯಾಕರಿದ್ದರು. ಅವರ ವ್ಯಾಪಾರವು ಮರಾಟರ ಕೈಯಲ್ಲಿರದ ಪ್ರಾಂತಗಳಲ್ಲಿಯೇ ವಿಶೇಷವಾಗಿತ್ತು. ಮರಾಟರು ಇಂಗ್ಲಿಷರನ್ನು ತಮ್ಮ ಪ್ರಾಂತದಲ್ಲಿ ಬರಗೊಡದಿದ್ದರೆ ಅವರಿಗೆ ತಮ್ಮ ಗಂಟು-ಗದಡಿಗಳನ್ನು ತಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಹೋಗಬೇಕಾದ ಪ್ರಸಂಗವಿರಲಿಲ್ಲ; ಯಾಕಂದರೆ,

ಅವರು ಬೇರೆ ಆ ಪ್ರಾಂತಗಳಲ್ಲಿ ಜನ್ಮಾಗಿ ಬೇರುಬಿಟ್ಟು ಬಲಗೊಂಡವರಾಗಿದ್ದರು. ಇಂಗ್ಲಿಷ ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳಿಗೆ ಅವರು ಈ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತಲೆ ಬಹಿಷ್ಕಾರ ಹಾಕುವದು ಆ ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವೂ ಶಕ್ಯವೂ ಆಗಿರಲಿಲ್ಲ.

ಆಗ ಇಂಗ್ಲಿಷ ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳಿಗೆ ಪ್ರತಿಬಂಧ ಮಾಡದೆ, ಅವರಿಗೆ ಉತ್ತೇಜನ ವನ್ನೂ ಸೌಕರ್ಯವನ್ನೂ ಕೊಟ್ಟು ತಮ್ಮ ದೇಶಕ್ಕೆ ಕರೆಸಿಕೊಳ್ಳುವದೇ ಹೆಚ್ಚು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಿದ್ದುದರಿಂದ, ಅದು ಆ ವೇಳೆಯ ಮರಾಟರಿಗೆ ಇಷ್ಟವಾಗಿ ತೋರಿರಲಿಕ್ಕೆ ಬೇಕು. ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳನ್ನು ತಮ್ಮ ಕಡೆಗೆ ಎಳೆದುಕೊಂಡು, ಅವರಿಗೆ ಲಾಭವಾದರೂ ಅಡ್ಡಿಯಿಲ್ಲ; ಅವರಿಂದ ತಮ್ಮ ಲಾಭವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂಬ ಬುದ್ಧಿಯು ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬನಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವದು. ಮನೆಗೆ ಬಂದ ಸೌದಾಗರನನ್ನು ತಳ್ಳಿದಂಥ ಉದಾಹರಣೆಯು ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿಯ ಯಾವ ರಾಷ್ಟ್ರದ ಇತಿಹಾಸದಲ್ಲಿಯೂ ಕಂಡು ಬರುವದಿಲ್ಲ. ತಮ್ಮಲ್ಲಿಯ ಕೈಗಾರಿಕೆಯವರಿಗೆ ಉತ್ತೇಜನ ಕೊಡುವದು ಬೇರೆ; ಪರಕೀಯ ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳ ಮೇಲೆ ಬಹಿಷ್ಕಾರ ಹಾಕುವದು ಬೇರೆ. ಸ್ವದೇಶೀಯ ಕೈಗಾರಿಕೆಯವರ ಕೆಲಸಗಳ ಪ್ರಸಾರವಾಗಬೇಕಾದರೆ, ವಿದೇಶೀಯ ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳ ಆವಶ್ಯಕತೆಯು ಭಾಸವಾಗುತ್ತದೆ. ನಮ್ಮ ದೇಶದ ಒಡವೆಗಳು ವಿದೇಶಕ್ಕೆ ಹೋದರೆನೇ ಅವುಗಳಿಗೆ ಹೆಚ್ಚು ಬೆಲೆ ಬರುವದು; ಯಾಕಂದರೆ, ಅಲ್ಲಿ ಅವುಗಳ ಅಪೂರ್ವತೆಯಿರುವದು; ಹಾಗೂ ಆಯಾತ ವಸ್ತುಗಳ ಸುಂಕವೂ ಬಹಳವಾಗಿ ಬರುವದು. ಅದನ್ನು ಸುಮ್ಮ ಸುಮ್ಮನೆ ಯಾರು ಕಳಕೊಳ್ಳುವರು? ಈ ನಿಯಮಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿಯೇ ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪರಕೀಯ ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳು ಹಿಂದುಸ್ತಾನದಲ್ಲಿ ಪ್ರಿಯರಾಗುತ್ತಿದ್ದರು. ಯಾಕಂದರೆ, ಅವರ ಕೈಯಿಂದ ಕೋಟ್ಯವಧಿ ರೂಪಾಯಿ ಬೆಲೆಯ ದೇಶೀಯ ಕೈಗಾರಿಕೆಯ ಒಡವೆಗಳು ಪರದೇಶಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ, ಅವುಗಳಿಗೆ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಬೆಲೆಯುಳ್ಳ ಬಂಗಾರ, ಬೆಳ್ಳಿಗಳು ಈ ದೇಶಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಿದ್ದವು; ಹಾಗೂ ಈ ದೇಶದಲ್ಲಿ ದೊರೆಯದಂಥ ಅನೇಕ ವಿಲಾಸೀ ವಸ್ತುಗಳು ಅವರ ಮೂಲಕ ದೊರೆಯುತ್ತಿದ್ದವು. ಈ ಮೇರೆಗೆ ಇಬ್ಬಗೆಯಿಂದಾಗುವ ಲಾಭವನ್ನು ಅದಾರು ಕಳಕೊಳ್ಳುವರು? ಈ ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳು ಮುಂದೆ ತಲೆಭಾರಾಗಿ ವ್ಯಾಪಾರ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವನ್ನೂ, ರಾಜಕೀಯ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವನ್ನೂ ಕರೆದುಕೊಳ್ಳುವರೆಂಬ ಭಯದಿಂದ ಈ ಲಾಭಗಳನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕೇನು? ನಮ್ಮ ಪೂರ್ವಜರಿಗೆ ಭಾವೀ ಇತಿಹಾಸವನ್ನು ಯಾವ ಜ್ಯೋಷಿಯಾದರೂ ಹೇಳಿದ್ದರ, ಪರಕೀಯ ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳ ಪಿಳ್ಳೆ ಕೂಡ ಬಾರದಂತೆ ಅವರು ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಅವರಿಗೆ ಭವಿಷ್ಯ ಚಿತ್ರವು ಕಾಣದ್ದಕ್ಕಾಗಿ ಅಂದು ವಿದೇಶೀಯ ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳ ಮೇಲೆ ಬಹಿಷ್ಕಾರ ಹಾಕಲಿಲ್ಲೆಂಬ ದೋಷವನ್ನು ಅವರ ಮೇಲೆ ಹೊರಿಸುವದು ಉಚಿತವೆನಿಸುವದಿಲ್ಲ. ದೈವಗತಿಯ ಎಳೆತನೇ ಈ ಘಟನೆಗೆ ಕಾರಣವಲ್ಲದೆ, ತತ್ಕಾಲೀನ ಮರಾಟರು ವ್ಯಾಪಾರೀ ಧೋರಣದಲ್ಲಿ ತಪ್ಪುಮಾಡಿದರೆಂದು ಹೇಳಲಿಕ್ಕೆ ಬರುವದಿಲ್ಲ. ಮನೆಕಟ್ಟಲು

ಅದರಲ್ಲಿ ಮುಂಗಲಿ-ಹೆಗ್ಗಣಗಳು ಬೀಡಾರ ಮಾಡುವನೆಂದು ಅದನ್ನು ಕಟ್ಟಲೇ ಬಾರದೇನು? ಇಂಗ್ಲಿಷ ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳು ಮುಂದೆ ಆ ಮುಂಗಲಿ-ಹೆಗ್ಗಣಗಳಂತಾದಾ ರೆಂದು ಮರಾಟರು ಆಗ ಹೇಗೆ ತಿಳಿಯಬೇಕು?

ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಸಹಾಯ.

ಮರಾಟರು ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ವ್ಯಾಪಾರ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಆಜ್ಞೆ ಕೊಟ್ಟು ತಪ್ಪು ಮಾಡಿದರೆಂಬ ಆರೋಪವಿದ್ದಂತೆ, ಅವರು ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಸಹಾಯ ಹೊಂದಿ ಅವರನ್ನು ತಮ್ಮ ರಾಜಕಾರಣದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿಕೊಂಡರೆಂಬದೊಂದು ಬೇರೆ ಆರೋಪವೂ ಇರುವದು. ಮೊದಲಿನಂತೆ ಈ ಆರೋಪವು ಆಯುಧಾರ್ಥವಲ್ಲ. ಇದರಲ್ಲಿ ಸತ್ಯಾಂಶವು ಬಹಳ ವಿದೆ. ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಸಹಾಯವನ್ನು ತೀರ ಪಡೆಯದಿದ್ದರೆ ಸಾಗು ತ್ರಿತ್ತೋ ಇಲ್ಲವೋ ಎಂಬುದು ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಪ್ರಶ್ನೆಯೇ ಆಗಿರುವದು. ತಮ್ಮ ಒಳಜಗಳದಲ್ಲೆ ಪರಕೀಯರನ್ನು ಸೇರಗೊಡದಿದ್ದರೆ ಅದು ವಿಹಿತವೇ. ಸ್ವಾವ ಲಂಬನವು ಯಾವಾಗಲೂ ಸುಖಪರ್ಯವಸಾಯಿಯಾಗಿದೆ. ಸ್ವಹಿತವನ್ನು ಸಾಧಿಸು ವಾಗ ಹಾಗು ಶತ್ರುಪ್ರತೀಕಾರ ಮಾಡುವಾಗ ಮತ್ತು ಸಂಕಟದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಬೇಕಾ ದಂಥ ಸಾಧನಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲಿಕ್ಕೆ ಸಂಪನ್ಮನು ಮನುಷ್ಯನೂ ಸಹ ಸಿದ್ಧನಾಗುವನೆಂಬದಕ್ಕೆ ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲ. ಗೌರ ಗೌರ ಕಾಯದವರ ಯುದ್ಧ ದಲ್ಲಿ ಕಪ್ಪುಬಣ್ಣದ ಒಂದಿಷ್ಟೂ ರೇಖೆಯುಳ್ಳ ಜನರ ಸಹಾಯ ಪಡೆಯಬಾರದೆಂಬ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಸ್ವಾಭಿಮಾನಬುದ್ಧಿಯು ಬೋಲರ ಜನರೊಡನೆ ಯುದ್ಧ ಮಾಡುವ ವರೆಗೆ ಜಾಗ್ರತವಾಗಿತ್ತು; ಆದರೆ ಗತ ಮಹಾಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣಸಂಕಟವು ಉಪ ಸ್ಥಿತವಾದಾಗ ಹಾಗು ಪ್ರಸ್ತುತದ ಮಹಾಯುದ್ಧದ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಈ ಸ್ವಾವ ಲಂಬನದ ವಿಚಾರವು ಸ್ಥಿರವಾಗುಳಿಯಲಿಲ್ಲ. ಈಗಂತೂ ನಿಗ್ರೋ ಜನರಿಗಿಂತಲೂ ಹ- ತ್ತುಪಟ್ಟು ಹೆಚ್ಚು ಕಪ್ಪು ಬಣ್ಣದವರಾದರೂ ಅವರಿಗೆ ಸಾಗುವದು. ಯಾವ ಬಣ್ಣವಿದ್ದ ರೇನು, ತುಬಾಕಿ ಹಿಡಿಯಲು ಸಮರ್ಥನಿದ್ದರಾಯಿತೆಂದರೆ ತೀರಿತು! ಗತ ಹಾಗು ಸದ್ಯದ ಮಹಾಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ ಫ್ರಾನ್ಸದವರು ಮೋರೋಕ್ಕೋದ ಜನರ ಹಾಗು ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಹಿಂದುಗಳ ದಂಡನ್ನು ತಮ್ಮ ಯುರೋಪೀಯ ಗೌರಕಾಯದ ವೈರಿ ಜನರ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ನಿಲ್ಲಿಸಿದ್ದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವೇ ಇದೆ. ಅವರ ಆ ಸ್ವಾವಲಂಬನದ ತತ್ವ, ವರ್ಣಮದ ಇವು ತತ್ಕಾಲಿಕ ಸಂಕಟದಲ್ಲಿ ಜೀರ್ಣವಾಗಿ ಹೋದವು.

ಆದರೆ ಮರಾಟರು ತಮ್ಮ ಒಳಜಗಳಗಳಲ್ಲಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ನೆರವು ತೆಗೆದು ಕೊಂಡದ್ದು ಮಾತ್ರ ತಮ್ಮ ಪ್ರಾಣಸಂಕಟ ಪ್ರಸಂಗಗಳಲ್ಲೇ ತೆಗೆದುಕೊಂಡರೆಂದು ಹೇಳಲಿಕ್ಕೆ ಬರುವದಿಲ್ಲ. ತಮ್ಮಲ್ಲಿಯ ವೈರ ಬುದ್ಧಿ-ಸ್ವಾರ್ಥಬುದ್ಧಿಗಳ ಪ್ರಶಮನಾರ್ಥ ವಾಗಿಯೇ ಅವರು ಆ ನೆರವನ್ನು ಹೊಂದಿದರು. ಮರಾಟರ ರಾಜಕಾರಣದಲ್ಲಿ ಇಂಗ್ಲಿ ಷರ ಕೈಯನ್ನು ಮೊಟ್ಟಮೊದಲು ಸೇರಿಸಿಕೊಂಡ ಮರ್ಯಾದೆಯನ್ನು ರಾಘೋಬ ನಿಗೇ ಕೊಡಲಾಗುತ್ತದೆ; ಆದರೆ ಇದು ಸರಿಯಾದದ್ದಲ್ಲ. ಈ ಮಾನವನ್ನು ನಾಸಾ

ಸಾಹೇಬ ಪೇಶವೆಗೇ ಕೊಡತಕ್ಕದೆಂದು ನಮ್ಮ ಮತವಿದೆ. ರಾಘೋಬನಿಗೆ ವೇಶ್ವೇ ಪದಾಧಿಕಾರವಾದರೂ ಬೇಕಾಗಿತ್ತು; ಆದರೆ ನಾನಾಸಾಹೇಬನಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಕೇವಲ ತನ್ನೊಬ್ಬ ಮಲೆತುನಿಕ ಸರದಾರನನ್ನು ಪರಾಭವಗೊಳಿಸುವದಿತ್ತು. ಇಂಗ್ಲಿಷರು ತಮ್ಮ ಭಾವೀಪ್ರತಿಪ್ಪರ್ಧಿಗಳೆಂಬದು ನಾನಾಸಾಹೇಬನಿಗೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಗೊತ್ತಿತ್ತು. ಆಂಗ್ಲಿಯನ್ನು ನಾಶಗೊಳಿಸುವದರಿಂದ ಸಮುದ್ರತೀರದ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಶತ್ರುವೊಬ್ಬನು ಇಲ್ಲದಂತಾಗುವನೆಂಬದಾದರೂ ಅವನಿಗೆ ತಿಳಿದಿರಬೇಕು. ಆದರೂ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ನೆರವಿನಿಂದ ಆಂಗ್ಲಿಯನ್ನು ವಿಧ್ವಂಸಗೊಳಿಸುವ ಮೋಹವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಅವನಿಂದ ತಡೆಯುವದಾಗಲಿಲ್ಲ. ರಾಘೋಬನು ಸುರತದ ಒಪ್ಪಂದದಿಂದ ೧೭೭೪ರಲ್ಲಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರನ್ನು ತಮ್ಮ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿಕೊಂಡನು; ಆದರೆ ಅವನಿಗಿಂತ ಇಪ್ಪತ್ತು ವರ್ಷ ಮೊದಲೇ, ಅವರೇ ೧೭೫೫ರಲ್ಲೇ ನಾನಾಸಾಹೇಬ ಪೇಶವೆಯು ಮುಂಬಯಿಯ ಒಪ್ಪಂದದಿಂದ ಅದೇ ಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದನೆಂಬ ಸಂಗತಿಯು ಸಾಮಾನ್ಯ ವಾಚಕರ ನೆನಪಿನಲ್ಲಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಉಳಿಯುವದಿಲ್ಲ. ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಆಂಗ್ಲಿಯನ್ನು ಪರಾಭವಗೊಳಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಸಹಾಯ ಮಾಡಬೇಕು; ಇದಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಫಲವಾಗಿ ಪಶ್ಚಿಮ ಸಮುದ್ರತೀರದ ಬಾಧ್ಯತೆಯು ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಕಡೆಗೆ ಇರಬೇಕು; ಹಾಗೂ ಅವರಿಗೆ ಬಾಣಕೋಟೆ, ಹಿಮ್ಮತಗಡ ಹಾಗೂ ನೆರೆಯ ಐದು ಗ್ರಾಮಗಳು ಪಾರಿತೋಷಕವೆಂದು ದೊರೆಯಬೇಕು, ಮೊದಲಾದ ಕಟ್ಟಳೆಗಳು ಆ ಒಪ್ಪಂದದಲ್ಲಾದವು. ಆ ಒಪ್ಪಂದದಂತೆ ವಿಜಯದುರ್ಗ ಕೋಟೆಯನ್ನು ಇಂಗ್ಲಿಷರು ತೆಗೆದುಕೊಂಡರು; ಹಾಗೂ ಆಂಗ್ಲಿಯ ಹಡಗುಗಳನ್ನು ಸುಟ್ಟು ಬೂದಿ ಮಾಡಿದರು; ಕೋಟೆಯೊಳಗಿನ ಹತ್ತು ಲಕ್ಷ ಸುಲಿಗೆಯನ್ನು ನುಂಗಿ ಒಡಂಬಡಿಕೆಯ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಆ ಕೋಟೆಯನ್ನೂ ಮೊದಲು ತಮ್ಮ ವಶದಲ್ಲೇ ಇರಿಸಿಕೊಂಡರು. ಆಂಗ್ಲಿಯ ಪರಾಭವವಾಗುವವರೆಗೆ ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ಮುಂಬಯಿಯ ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶವಿರಲಿಲ್ಲ. ಆಂಗ್ಲಿಯ ಅಂಜಿಕೆ ತಪ್ಪಲು ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ಕೊಂಕಣಪಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಅನಿರುದ್ಧ ಸಂಚಾರಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಮಾರ್ಗವಾಯಿತು. ಇದರಲ್ಲಿ ನಾನಾಸಾಹೇಬ ಪೇಶವೆಯು ಯಾವ ಸ್ವಾವಲಂಬನ, ಯಾವ ದೂರದರ್ಶಿತ್ವ ಹಾಗೂ ಯಾವ ಸ್ವಾಭಿಮಾನಗಳನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿದಂತಾಯಿತು? ತುಳಾಜಿ ಆಂಗ್ಲಿಯು ತಾರಾಬಾಯಿಯ ಪಕ್ಷದವನಿರಬಹುದು; ಆದರೂ ಆತನು ಪೇಶವೆಯರಿಗೆ ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗಿಂತ ನಿಜವಾಗಿಯೂ ಎಷ್ಟೋ ಪಾಲು ಸಮೀಪವರ್ತಿಯಾಗಿದ್ದನು. ಆಂಗ್ಲಿಯವರು ಶಿವಾಜಿಯ ಕಾಲದಿಂದ ಹಡಗುಪಡೆಯ ಅಧಿಪತಿಗಳಿದ್ದರು; ಹಾಗೂ ಅವರು ಸುಮಾರು ನೂರು ವರ್ಷಗಳ ವರೆಗೆ ಮರಾಠರ ಹಡಗು ಪಡೆಯ ಲಾಂಕೆವನ್ನು ಕಾಯ್ದಿದ್ದರು. ತಾರಾಬಾಯಿಯ ಪಕ್ಷದವನೆಂದು ಅವನು ಪೇಶವೆಯರ ಕಣ್ಣಲ್ಲಿ ಮುಳ್ಳಿನಂತೆ ಒತ್ತುತ್ತಿರಬಹುದು; ಆದರೆ ಅವನೇನೂ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಸಹಾಯ ಪಡೆದಿರಲಿಲ್ಲ. ತದ್ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಅವನು ವೇಶ್ವೇಯರಂತೆ ಇಂಗ್ಲಿಷರೊಡನೆಯೂ ಜಗಳ ಕಾದುತ್ತಲೇ ಇದ್ದನು. ಅದಕ್ಕೂ ಮೊದಲು ಪೇಶವೆಯರು

ಜಿಂಜೀರೆಯ ಹಬಸಿಯ ವಿರುದ್ಧ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಸಹಾಯವನ್ನು ಬೇಡಿದ್ದರು; ಆದರೆ ಅವರು ಆಗ ಪೇಶವೆಯರಿಗೆ ನೆರವಾಗಲಿಲ್ಲವೆಂಬ ಮಾತು ಬೇರೆ. ಹಬಸಿಯು ಮುರಾಟ ನಾಗರದಿದ್ದರೂ ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗಿಂತಲೂ ಕಡಿಮೆ ಪರಕೀಯನಾಗಿದ್ದನೆಂದು ಅವರಿಗೆ ಅನಿಸಬೇಕಾಗಿತ್ತೆಂದು ನಾವು ಇಂದಿಗೆ ಅನ್ನುತ್ತೇವೆ; ಆದರೆ ಆ ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ವಪರ ಭಾವವನ್ನು ಗುರುತಿಸುವ ದೃಷ್ಟಿಯು ಈಗಿನಂತಿದ್ದಿಲ್ಲವೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುವದು.

ಸ್ವಕೀಯರ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರನ್ನು ಸಹಾಯಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವದು ಅಪರಾಧವೆಂದು ತಿಳಿದರೆ, ಆ ಅಪರಾಧವನ್ನು ಮಾಡದೆ ಇರುವವರು ಬಹುಮಟ್ಟಿಗೆ ಯಾರೂ ಇದ್ದಿಲ್ಲವೆಂದು ಕಂಡುಬರುವದು. ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಸಹಾಯಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಸಮರ್ಥರಿರುವರೆಂಬ ನಂಬಿಕೆಯಾದಂದಿನಿಂದ ಸ್ವಕೀಯರ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಅವರನ್ನು ಸಹಾಯಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವ ಚಟವು ಪ್ರಾಯಶಃ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಬಡಕೊಂಡಿದೆ. ಅಲೀಬಾಗದ ಆಂಗ್ಲಿಯು ತಲೆಭಾರಾಗಿರಬಹುದು; ಆದರೆ ಅವನು ಮುರಾಟನಿದ್ದದ ರಿಂದ ಸ್ವಕೀಯನೇ ಅಲ್ಲವೆ? ಹೀಗಿದ್ದು ನಾನಾಸಾಹೇಬ ಪೇಶವೆಯು ಅವನನ್ನು ಬೊಗ್ಗು ಬಡಿಯುವದಕ್ಕಾಗಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಸಹಾಯವನ್ನು ಏಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು? ರಘುನಾಥರಾಯನು ಇಂಗ್ಲಿಷರನ್ನು ಸಹಾಯಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡದ್ದಕ್ಕಾಗಿ ಅವನನ್ನು ದೋಷಿಯೆಂದು ಗಣಿಸಿದರೆ, ಟೀವುವಿನ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಹಾಗು ಶಿಂದೆಯ ವಿರುದ್ಧ ವಾಗಿ ಖುದ್ದ ನಾನಾಫಡಣವೀಸನು ಇಂಗ್ಲಿಷರ ನೆರವು ಹೊಂದಿದ್ದಕ್ಕಾಗಿ ಅವನಿಗೆ ಯಾಕೆ ಹೆಸರಿಡಬಾರದು! ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಯಾವ ಅರ್ಥದಿಂದ ಪರಕೀಯರೋ, ಟೀವುವೂ ಅದೇ ಅರ್ಥದಿಂದ ಪರಕೀಯನಾಗಿದ್ದರೂ ಅವನು ಏತದ್ದೇಶೀಯನೇ ಅಲ್ಲವೆ? ಸ್ವಕೀಯರ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಹಿಂದುಸ್ತಾನದಲ್ಲಿ ಸಹಾಯ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳದೆ ಇದ್ದವರೆಂದರೆ, ಒಬ್ಬ ಇಂಗ್ಲಿಷರೇ! ಹಿಂದುಸ್ತಾನದೊಳಗಿನ ಎಲ್ಲ ಜಾತಿಯ ಅಂದರೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ, ಮುರಾಟ, ರಜಪುತ ರಾಜ-ಮಹಾರಾಜರು ಪರಸ್ಪರರ ವಿರುದ್ಧ ಯುದ್ಧ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೂ ಅಥವಾ ತಮ್ಮ ಗೃಹಕಲಹಗಳನ್ನು ಮುರಿಯಲಿಕ್ಕೂ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ನೆರ ವಿನ ಹಾಗು ಮಧ್ಯಸ್ಥಿಕೆಯ ಯಾಚನೆ ಮಾಡುತ್ತಿರಲು, ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಮಾತ್ರ ಹಿಂದು ಸ್ತಾನದೊಳಗಿನ ಇಂಗ್ಲಿಷರೆಂದರೆ ಎಲ್ಲರೂ ಒಂದೇ; ಅವರಲ್ಲಿ ಪಕ್ಷಭೇದವಿಲ್ಲ. ಹಿಂದು ಸ್ತಾನದೊಳಗಿನ ಮೂರೂ ನಿಟ್ಟಿನ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಒಂದೇ ವರಿಷ್ಠಾಜ್ಞೆಯ ದಾಸರು. ಎಲ್ಲರೂ ಒಂದೇ ಧೋರಣದಿಂದ ನಡೆಯತಕ್ಕವರು. ಅವರು ವರಿಷ್ಠಾಜ್ಞೆಯನ್ನು ಉಲ್ಲಂಘಿಸತಕ್ಕವರಲ್ಲ. ಅವರಲ್ಲಿ ಸ್ಪರ್ಧೆಯುಂಟಾದರೆ, ತಮ್ಮ ರಾಜ್ಯದ ಹಿತವು ಯಾವುದರಿಂದ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಆಗುವದೆಂಬದನ್ನು ನಿರೀಕ್ಷಿಸುವದರಲ್ಲಿಯೇ ಇರುವದೆಂಬ ದನ್ನು ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಇಲ್ಲಿಯ ಜನರ ನಿದರ್ಶನಕ್ಕೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಂದುಕೊಟ್ಟರು.

ಏತದ್ದೇಶಿಯ ರಾಜ-ಮಹಾರಾಜರು ಇಂಗ್ಲಿಷರನ್ನು ನೆರವಿಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳು ತಿದ್ದುದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೇನೆಂದರೆ, ಇಂಗ್ಲಿಷರಲ್ಲಿ ಕವಾಯತಿಯ ಸೈನ್ಯವೂ ಸುಧಾರಿಸಿದ ಯುದ್ಧ ಸಾಮಗ್ರಿಯೂ ಅಗಿದ್ದಿತು. ಇಂಗ್ಲಿಷರಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಪರರೊಳಗೆ ವ್ಯಾಜ್ಯವುಂಟಾಗ

ಲಿಲ್ಲ. ಅಲ್ಪಮಟ್ಟಿಗುಂಟಾಗಿದ್ದರೂ, ಹಿಂದುಗಳ ಸಹಾಯ ಹೊಂದಿ ಅವರು ಅದನ್ನು ಬಗೆ ಹರಿಯಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಿಲ್ಲವೆಂಬ ಸಂಗತಿಯು ನಿರ್ವಿವಾದವು. ದಿಲ್ಲಿಯ ಬಾದಶಹರ ಸುಭೇ ದಾರರು ಹೇಗೆ ಸ್ವತಂತ್ರ ನವಾಬರೂ ರಾಜರೂ ಆದರೋ, ಹಾಗೆ ಮನಸ್ಸು ಮಾಡಿ ದ್ದರೆ ಕ್ಲೈವ, ;ವಾರನ್‌ಹೇಸ್ಟಿಂಗ್ಸ್ ಇವರೂ ಸ್ವತಂತ್ರ ರಾಜರಾಗುತ್ತಿದ್ದರು. ದಿಲ್ಲಿ ಯಿಂದ ಕೇವಲ ಎರಡೇ ನೂರು ಮೈಲುಗಳೊಳಗೆ ಸ್ವತಂತ್ರ ನವಾಬರಾಗುವದಕ್ಕೆ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗಿತ್ತು! ಆದರೆ ಕಂಪನಿಯವರ ಸಿಂಹಾಸನವು ಲಂಡನದಲ್ಲಿ; ಅಂದರೆ ಹಿಂದುಸ್ತಾನದಿಂದ ಆರು ಸಾವಿರ ಮೈಲುಗಳಾಚೆಯಲ್ಲಿ! ಅದರಿಂದ ಕಂಪನಿಯ ಯಾವನೊಬ್ಬ ಮಹತ್ವಾಕಾಂಕ್ಷಿ ನೌಕರನು ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಪಾದಾಕ್ರಾಂತಗೊಳಿಸಿ ಸ್ವತಂತ್ರರಾಜನಾಗಿ ಬಿಟ್ಟಿದ್ದರೆ, ಅವನ ಶಾಸನ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಕಂಪನಿಯವರಿಗೆ ಅದೇಷ್ಟೋ ಶ್ರಮವಹಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಅರುಸಾವಿರ ಮೈಲಿನ ಮೇಲಿಂದ ಗೌರರ ಪಡೆಯು ಬಂದೀತೆಷ್ಟು? ಮತ್ತು ಇಲ್ಲಿ ಕೂಡಿಸಿದ ಮಹಾಸೇನೆಯೊಡನೆ ಅದು ಯುದ್ಧ ಮಾಡಬೇಕೆಂತು? ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ಯಾವಾಗಲೂ ಆಧಾರವೆಂದರೆ, ಇತ್ತ ಕಡೆ ಯ ಸೈನ್ಯವೇ. ಯಾವಾಗಾದರೊಮ್ಮೆ ಅವಶ್ಯವೆನಿಸಿದಾಗ ಅಲ್ಲಿಂದ ಅತ್ಯಲ್ಪ ಸೈನ್ಯವು ಬರುತ್ತಿತ್ತು. ಯಾವನೊಬ್ಬ ಗೌರಕ್ಕಾಯದ ಬಂಡುಗಾರ ನವಾಬನು ಏತದ್ದೇಶೀಯ ರಾಜ-ಮಹಾರಾಜರ ಸಹಾಯ ಕೇಳಿದ್ದರೆ, ಅವನಿಗದು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ದೊರೆಯು ತ್ತಿತ್ತು; ಆದರೆ ಇಂಗ್ಲಿಷರಲ್ಲಿ ಅಂಥ ಬಂಡುಗಾರನೊಬ್ಬ ನೂ ತಲೆದೊರಲಿಲ್ಲ! ಜಾಣ ತನದ ಹಾಗು ಶಸ್ತ್ರದ ಬಲದ ಮೇಲೆ ಫ್ರೆಂಚರೂ ಆಂಗ್ಲರೂ ವ್ಯಕ್ತಿಶಃ ಇಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷ್ಯವಧಿ ಸಂಪತ್ತನ್ನು ದೊರಕಿಸಿದರು. ಅವರಲ್ಲಿಯ ಕೆಲವರು ಖಾಸಗೀ ಜಹಗೀರುಗಳನ್ನೂ ಸಂಪಾದಿಸಿದರು; ಮತ್ತು ಎಷ್ಟೋ ಮಂದಿ ಇಲ್ಲಿಯ ಹಿಂದು-ಮುಸಲ್ಮಾನ ರಾಜರಲ್ಲಿ ಸೇನಾಪತಿ, ಮಂತ್ರಿ, ದಿವಾನರೆಂದು ನೌಕರಿಗೆ ನಿಂತರು.

ಆದರೆ ಯುರೋಪದೊಳಗಿನ ಕಂಪನಿಯ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಇಲ್ಲವೆ ಕಂಪನಿ ಯಿಂದ ಭಿನ್ನ ನಾಗಿ ಬಂಡಾಯಹೂಡಲಿಕ್ಕೆ ಯಾವ ಯುರೋಪೀಯನೂ ಸಿದ್ಧನಾಗಿ ಲಿಲ್ಲ; ಹಾಗು ತಮ್ಮ ಜ್ಞಾತಿ ಬಂಧುಗಳ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಎಂದೂ ಏತದ್ದೇಶೀಯರ ಸಹಾಯಹೊಂದಲಿಲ್ಲ. ಇಲ್ಲಿಯ ಇಂಗ್ಲಿಷರಲ್ಲಿ ವೈರವಿಲ್ಲವೆಂಬಂತ್ತಿಲ್ಲ. ವಾರನ್ ಹೇಸ್ಟಿಂಗ್ಸ್‌ನ ಜನ್ಮವು ಕೌನ್ಸಿಲ್ಲದೊಳಗಿನ ಜನರೊಡನೆ ಬಡಿದಾಡುತ್ತಲೇ ಹೋಯಿ ತು; ಆದರೆ ಅವನು ತನ್ನ ಪ್ರತಿಪಕ್ಷಿಗಳನ್ನು ಮುರಿಯುವದಕ್ಕಾಗಿ ಏತದ್ದೇಶೀಯರ ಸೈನ್ಯದ ಸಹಾಯ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲಿಲ್ಲ. ಅದೇ ಮಾತು ಫ್ರೆಂಚರದು. ಡೂವೆಲ್ಲೆ ಮೊದ ಲಾದ ಫ್ರೆಂಚ ಮುತ್ಸದ್ಧಿಗಳು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಸಾರೆ ವ್ಯಾಜ್ಯಮಾಡಿದರು; ಆದರೆ ಅವರಲ್ಲಾರೂ ಏತದ್ದೇಶೀಯರನ್ನು ಸಹಾಯಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡಂತೆ ಕಂಡು ಬರುವದಿಲ್ಲ. ಇಂಗ್ಲಿಷ-ಫ್ರೆಂಚರು ಪರಸ್ಪರರ ವಿರುದ್ಧ ಕಾಳಗ ಮಾಡಿದಾಗ ಮಾತ್ರ ಹಿಂದುಗಳ ಸಹಾಯ ತೆಗೆದುಕೊಂಡಿದರು; ಆದರೆ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಇಂಗ್ಲಿಷರ ವಿರುದ್ಧ ಅಥವಾ ಫ್ರೆಂಚರು ಫ್ರೆಂಚರ ವಿರುದ್ಧ ಎಂದೂ ನಮ್ಮಗಳ ಸಹಾಯ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳ

ಲಿಲ್ಲ. ಇಷ್ಟಲ್ಲದೆ ಏತದ್ದೇಶೀಯರಲ್ಲಿ ಯಾವ ಯುರೋಪೀಯರು ನೌಕರಿಗೆ ನಿಂತಿದ್ದರೋ, ಬಹುತರವಾಗಿ ಅವರೆಲ್ಲರೂ ಸ್ವಕೀಯರೊಡನೆ ಕಾದುವದಿಲ್ಲವೆಂಬ ಕಟ್ಟಳೆಯಿಂದಲೇ ಆಲ್ಲಿ ನೌಕರಿಗೆ ನಿಲ್ಲುತ್ತಿದ್ದರು. ಹೋಳಕರನಲ್ಲಿದ್ದ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಸ್ವಕೀಯರ ವಿರುದ್ಧ ಯುದ್ಧಮಾಡಲಿಲ್ಲವೆಂದು ಅವನು ಅವರನ್ನು ತೋಟಿನ ಬಾಯಿಗೆ ಕೊಟ್ಟನೆಂದು ಅನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಬಾಜೀರಾಯನ ಆಶ್ರಯದಲ್ಲಿ ಕ್ಯಾಪ್ಟನ್ ಫೋರ್ಡ್ ನೆಂಬ ಸಾಹೇಬನಿದ್ದನು; ಆದರೆ 1817ರಲ್ಲಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರೊಡನೆ ಯುದ್ಧವು ಪ್ರಾರಂಭವಾದ ಕೂಡಲೆ ತಾನು ಇಂಗ್ಲಿಷರ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಯುದ್ಧಮಾಡುವದಿಲ್ಲವೆಂದು ಆತನು ಹೇಳಿದನು. ಈ ಗೌರಜನರು ದೇಶಪ್ರೇಮಿಗಳೋ ಕೃತಘ್ನರೋ ಎಂಬುದನ್ನು ವಾಚಕರೇ ವಿಚಾರಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಅವರನ್ನು ಕೇವಲ ಕೃತಘ್ನರೆಂದೆನ್ನಬರುವಂತಿಲ್ಲ; ಯಾಕೆಂದರೆ, ಅವರು ದೇಶೀಯ ರಾಜರಲ್ಲಿ ನೌಕರಿಗೆ ನಿಲ್ಲುವಾಗಲೇ ತಮ್ಮ ಜ್ಞಾತಿಗಳ ವಿರುದ್ಧ ಇವು ಶಸ್ತ್ರವೆತ್ತಲಾರೆನೆಂದು ಕರಾರುಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು. ಸ್ವಕೀಯರೊಡನೆ ಅವರು ಯುದ್ಧ ಮಾಡದಿದ್ದರೂ, ಕವಾಯತಿಯ ಸೈನ್ಯಸಿದ್ಧಪಡಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಅವರಿಂದ ಉಪಯೋಗವಾಗಬಹುದೆಂಬ ವಿಚಾರದಿಂದಲೇ ಏತದ್ದೇಶೀಯರು ಅವರನ್ನು ನೌಕರಿಗೆ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರಬಹುದು. ಇಂಗ್ಲಿಷರೂ ಫ್ರೆಂಚರೂ ಹಿಂದುಸ್ತಾನದಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಪರರೊಡನೆ ಬಡಿದಾಡಿದರಲ್ಲದೆ, ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಇಂಗ್ಲಿಷರೊಡನೆಯೂ ಫ್ರೆಂಚರು ಫ್ರೆಂಚರೊಡನೆಯೂ ಕಾದಲಿಲ್ಲ. ಇದರ ಮೇಲಿಂದ ನೋಡಲಾಗಿ ಅವರಲ್ಲಿಯ ಪರಸ್ಪರ-ಇಮಾನ-ವೃತ್ತಿಯು ಧರ್ಮನಿಷ್ಠವಿರದೆ, ಸ್ವದೇಶಭಕ್ತಿನಿಷ್ಠವಿದ್ದಿತೆಂದು ವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಕೇವಲ ಕ್ರಿಸ್ತೀಧರ್ಮಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಅವರಿಗೆ ಆತ್ಮೀಯಭಾವನೆಯು ಹುಟ್ಟುತ್ತಿದ್ದಿಲ್ಲ; ಆದರೆ ತಾವು ಒಂದು ರಾಷ್ಟ್ರದ-ಒಂದು ದೇಶದ ಜನರೆಂಬ ಭಾವನೆಯಿಂದಲೇ ಅವರಿಗೆ ತಮ್ಮವರೆಂದು ಅನಿಸುತ್ತಿತ್ತು. ತಮ್ಮ ತಮ್ಮೊಳಗೆ ಬಡಿದಾಡಿ ಮೂರನೆಯವರಿಗೆ ಲಾಭಮಾಡಿಕೊಡಬಾರದೆಂಬ ಬುದ್ಧಿ ಪರದೇಶದಲ್ಲಿ ವಾಸವಾಗಿದ್ದ ಮೂಲಕ ಅವರಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷಜಾಗೃತವಿತ್ತೆಂದು ತೋರುವದು.

ಹಿಂದುಗಳು ವ್ಯಾಪಾರಕ್ಕಾಗಿ ಹೀಗೆಯೇ ಪರದೇಶಕ್ಕೆ ಹೋಗಿದ್ದರೆ ಅವರಾದರೂ ಪರಸ್ಪರ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಬಡಿದಾಡುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ; ಆದರೆ ಸ್ವದೇಶದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಅವರ ಆ ಬುದ್ಧಿಯು ಜಾಗೃತವಾಗಿರಲಿಲ್ಲವೆಂಬುದು ಮಾತ್ರ ನಿಜವು. ಯಾಕೆಂದರೆ, ತಮ್ಮ ತಮ್ಮೊಳಗೆ ಕಾದಾಡಿ, ತಮ್ಮ ಒಳಜಗಳಗಳಲ್ಲಿ ಪರಕೀಯರ ನೆರವು ತೆಗೆದುಕೊಂಡದ್ದರಿಂದಲೇ ಹಿಂದುಗಳ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವು ನಷ್ಟವಾಯಿತು, ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಬೇಕಾಗುವ ದೂರದರ್ಶಿತ್ವವು ಯಾವ ಹಿಂದು ಮುತ್ಸದ್ಧಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಕಂಡು ಬರಲಿಲ್ಲ. ಹಿರಿಯ ಬಾಜೀರಾಯನೂ ನಾನಾಸಾಹೇಬನೂ ಆಂಗ್ಲಿಯ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಸಹಾಯ ತೆಗೆದುಕೊಂಡರು; ರಘುನಾಥರಾಯನು ನಾನಾಫಡಣವೀಸನ ವಿರುದ್ಧ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ನೆರವು ಪಡೆದನು; ನಾನಾನು ಹೋಳಕರನ ವಿರುದ್ಧ ಅವರ ಸಹಾಯ ಪಡೆದನು; ಬಾಜೀರಾಯನು ಸಿಂಧಿಯ ವಿರುದ್ಧ ಪಡೆ

ದನು; ನಾಗಪುರದ ಭೋಸಲೆಯು ಪೇಶವೆಯರ ವಿರುದ್ಧ ಸಹಾಯ ಹೊಂದಿದನು; ಮುಸಲ್ಮಾನರು ತಮ್ಮ ತನ್ನೊಳಗಿನ ವೈರಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಪೇಶವೆಯರ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿಯೂ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಸಹಾಯ ಹೊಂದಿದರು. ದಿಲ್ಲಿ, ಬಂಗಾಲ, ಡೆಂಫ, ಹೈದ್ರಾಬಾದ ಮತ್ತು ಕರ್ನಾಟಕ ಮೊದಲಾದ ಕಡೆಯ ಎಲ್ಲ ರಾಜಕಾರಣಗಳ ತಾಕಲಾಟಗಳು ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಹಾಗೂ ಫ್ರೆಂಚರ ಸಹಾಯ ಹೊಂದಿಯೇ ನಡೆದವು. ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಂದ ಸಹಾಯ ಹೊಂದದೇ ಇದ್ದವರೆಂದರೆ ಶಿಂದೆ, ಹೊಳಕರ, ಅಂಗ್ರಿ ಮತ್ತು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಹೈದರ, ಟೀಪೂ ಇವರೇ; ಆದರೆ ಟೀಪುವು ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಸಹಾಯ ಹೊಂದದಿದ್ದರೂ ಫ್ರೆಂಚರ ಸಹಾಯ ಹೊಂದಿದನು. ಅಂತೂ ಪರಕೀಯರ ಸಹಾಯ ಪಡೆದನು! ಇನ್ನು ಇನ್ನೆಲ್ಲ ಸಂಗತಿಗಳನ್ನು ವರ್ಯಾಲೋಚಿಸಿದರೆ ಈ ಎಲ್ಲರಿಗೆ ಅದೂರದರ್ಶಿ ಮುತ್ಸದ್ವಿಗಳನ್ನು ವದಕ್ಕಂತ, ಆಗಿನ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯ ಮೂಲಕ ಯೋಗ್ಯವಾದದ್ದನ್ನೇ ಅವರು ಮಾಡಿದರೆಂದು ಏಕೆ ಅನ್ನಬಾರದೆಂಬದು ಒಂದು ಪ್ರಶ್ನೆಯೇ ಇದೆ.

ರಾಜಕಾರಣದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲರೂ ಎಲ್ಲರ ಸಹಾಯ ಹೊಂದಬೇಕಾಗುವದು. ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗಾದರೂ ಟೀಪುವಿನ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಪೇಶವೆಯರ ಹಾಗೂ ನಿಜಾಮನ ಸಹಾಯ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳದೆ ಎಲ್ಲಿ ನಡೆಯಿತು? ಆದರೆ ಇದರಲ್ಲಿ ದೋಷವೇನಂದರೆ, ಕೆಲವರಿಗೆ ಸಹಾಯ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವ ಪ್ರಸಂಗವು ಮುಗಿದ ಕೂಡಲೆ ಆ ಸಹಾಯಕರನ್ನು ದೂರವಿರಿಸುವದಾಗಲಿಲ್ಲ. ಸ್ವಂತದ ಕಾಲಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟಾದರೂ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿರುವವರಿಗೆ ಬೇರೆಯವರ ನೆರವು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವದರಿಂದ ಅಷ್ಟೇನೂ ಬಾಧಕವಾಗುವದಿಲ್ಲ; ಆದರೆ ಯಾರ ಎಲ್ಲ ಭಾರವೂ ಸಹಾಯಕರ ಮೇಲೆಯೇ ಇರುವುದೋ ಅವರ ದೊಡ್ಡದನ್ನೂ ಆ ಸಹಾಯಕರೇ ನುಂಗಿ ಕುಳಿತುಕೊಂಡರೆ ಆಶ್ಚರ್ಯವಿಲ್ಲ. ಅಂಗ್ರಿಯ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಮರಾಟರು ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಸಹಾಯ ಹೊಂದಿದರು. ಟೀಪುವಿನ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಮರಾಟರ ಸಹಾಯ ತೆಗೆದುಕೊಂಡರು. ಆದರೂ ಕೂಡ ಉಭಯತರ ಕಾರ್ಯಭಾಗವಾದ ಕೂಡಲೆ ಉಭಯತರೂ ಮೊದಲಿನಂತೆ ಸ್ವತಂತ್ರರಾಗಿಯೇ ಉಳಿದರು. ಈ ನೆರವಿನಿಂದ ಅಪ್ರಕೃಷ್ಟ ಪರಿಣಾಮವೇನೇ ಆಗಲಿ; ಆದರೆ ಪ್ರಕೃಷ್ಟವಾಗಿ ಯಾರ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯನಾಶವೂ ಆಗಲಿಲ್ಲ; ಆದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಉದಾಹರಣೆಗಳೆಂದರೆ, ರಾಘೋಬ, ಎರಡನೆಯ ಬಾಜೀರಾಯ, ನಿಜಾಮ, ಕರ್ನಾಟಕದ ನವಾಬರು ಇವರ ಪ್ರಕರಣಗಳಾಗಿವೆ. ಇವರು ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬರೂ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಸಹಾಯಹೊಂದುವದಕ್ಕೆ ಹೋದಾಗ ಆ ಸಹಾಯಕರನ್ನು ದೂರಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಬಾರದಷ್ಟು ತಮ್ಮ ಕೈಕಾಲುಗಳನ್ನು ಬಂಧಿಸಿಕೊಂಡರು. 'ಕುದುರೆಯು ತನ್ನ ಶತ್ರುವಿನ ನಾಶ ಮಾಡುವದಕ್ಕೆ ಮನುಷ್ಯನನ್ನು ತನ್ನ ಮೇಲೆ ಕುಳಿರಿಸಿಕೊಂಡಿತು; ಆದರೆ ಶತ್ರುವು ನಾಶಹೊಂದಿದ ಮೇಲೆ ಆ ಮನುಷ್ಯನನ್ನು ತನ್ನ ಬೆನ್ನಮೇಲಿಂದ ಕೆಳಗೆ ಒಗೆಯಲಿಕ್ಕೆ ಬರಲಿಲ್ಲ' ಎಂಬೀ ಇಸಾಪನೀತಿಯೊಳಗಿನ ಕಥೆಯ ರಹಸ್ಯವು ಹಿಂದು

ಸ್ತಾನದೊಳಗನ ಹಿಂದು-ಮುಸಲ್ಮಾನ ರಾಜಮಹಾರಾಜರ ಹಾಗು ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಸಂಬಂಧದಲ್ಲಿ ಮೇಲಿಂದ ಮೇಲೆ ಅನುಭವಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಿದೆ.

— ನಾಶದ ನಿಜವಾದ ಕಾರಣ. —

ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ತಮ್ಮ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಾರ ಮಾಡಲು ಒಪ್ಪಿಗೆ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದರಿಂದ ಇಲ್ಲವೆ ಅವರ ಸಹಾಯ ಹೊಂದಿದ್ದರಿಂದ ಮರಾಟರ ರಾಜ್ಯವು ನಾಶವಾಯಿತೆಂದು ಹೇಳಲಿಕ್ಕೆ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಇವೆರಡು ಸಂಗತಿಗಳಿಂದಲೂ ರಾಜ್ಯವುಳಿಯುವ ಸಂಭವ ವಿತ್ತು; ಆದರೆ ನಮ್ಮ ಮತದಿಂದ ಮರಾಟರ ರಾಜ್ಯದ ನಾಶಕ್ಕೆ ಎರಡೇ ಮುಖ್ಯವಾದ ಕಾರಣಗಳು ಕಂಡುಬರುವವು. ಮರಾಟರಲ್ಲಿಯ ಸಮತಿಸುಭಿ ನಿರ್ಮಾಣ ಮಾಡುವದರಲ್ಲಿಯ ಪ್ರೇಮ ಮತ್ತು ಐಕ್ಯದ ಸುವ್ಯವಸ್ಥೆ ಹಾಗು ರಾಷ್ಟ್ರಾಭಿಮಾನ ಮುಂತಾದವುಗಳ ಅಭಾವವು ಮೊದಲನೇ ಕಾರಣವು; ಮತ್ತು ಎರಡನೇ ಕಾರಣವೆಂದರೆ, ಕವಾಯತೀ ಸೈನ್ಯ, ಸುಧಾರಿಸಿದ ಯುದ್ಧಸಾಮಗ್ರಿ ಇವುಗಳ ಅಭಾವ. ಮೊದಲನೇ ಕಾರಣದ ಬಗ್ಗೆ ಹೇಳುವುದಾದರೆ, ರಘುನಾಥರಾಯ ಅಥವಾ ಗಾಯಕವಾಡ ಇವರು ತಮ್ಮ ಗೃಹಕಲಹದಲ್ಲಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ನೆರವು ತೆಗೆದುಕೊಂಡ ಮೇಲೂ ಸಹ ಮರಾಟರು ಬುದ್ಧಿವಂತರಾಗಿದ್ದರೆ ಹಾಗು ಒಕ್ಕಟ್ಟಾಗಿದ್ದರೆ ಇಂಗ್ಲಿಷರದೇನೂ ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದಿಲ್ಲ; ಆದರೆ ಒಮ್ಮನದಿಂದ ಮತ್ತು ಒಕ್ಕಟ್ಟಿನಿಂದ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವ ರೂಢಿಯೇ ಮರಾಟರಿಗಿದ್ದಿಲ್ಲವೆಂದಂದರೂ ನಡೆಯಬಹುದು. ಇಂಗ್ಲಿಷರೊಡನೆ ಯುದ್ಧ ಮಾಡದಂತಹ ಒಬ್ಬ ಮರಾಟ ಸರದಾರನೂ ಇರಲಿಲ್ಲ; ಆದರೆ ಆ ಎಲ್ಲ ಸರದಾರರು ಕೂಡಿ, ಹೆಚ್ಚೇಕೆ ಇಬ್ಬಿಬ್ಬರು, ಮೂರುಮೂರು ಜನರು ಕೂಡಿ ಕೂಡ ಇಂಗ್ಲಿಷರೊಡನೆ ಯುದ್ಧ ಮಾಡಲಿಲ್ಲ. ಒಂದೇ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಯುದ್ಧ ಮಾಡಲಿಲ್ಲ. ಇದೇ ಕಾರಣದಿಂದ ಲೇ ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ಹೆಚ್ಚು ಲಾಭವು ದೊರೆಯಿತು. ರಾಘೋಬನ ಕಲಹದ ಕಾಲಕ್ಕೆ ನೇಶವೆ, ಶಿಂದೆ, ಹೋಳಕರ ಇವರೆಲ್ಲ ಒಕ್ಕಟ್ಟಿನಿಂದ ನಡೆದುದರಿಂದ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಅಟವೇನೂ ನಡೆಯಲಿಲ್ಲ. ಅವರು ವಡಗಾವದಲ್ಲಿ ಮರಾಟರಿಗೆ ಶರಣುಹೋಗಿ, ಅಪಮಾನಾಸ್ಪದ ಒಪ್ಪಂದವೆಂದು ಅದನ್ನು ಮುರಿದು ಅವರು ಮತ್ತೆ ಯುದ್ಧವನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿದರೂ, ಕೊನೆಗೂ ಆಗ ಅವರು ಪರಾಭವವನ್ನೇ ಹೊಂದಿದರು. 'ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ಶರಣು ಬಂದವರನ್ನು ಬೆನ್ನಿಗೆ ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಅವರಿಗೆ ಅಭಯವನ್ನು ಕೊಡುವದು ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಶೀಲವು' ಎಂಬ ಅಭಿಮಾನದ ಭಾಷೆಯು ಮೊದಲು ಅವರ ಮುಖದಿಂದ ಹೊರಡುತ್ತಿತ್ತು; ಆದರೆ ಅವರು ಆ ಮಾತನ್ನು ಮರೆತುಬಿಟ್ಟು, ರಾಘೋಬನನ್ನು ಕೊನೆಗೆ ಸಾನಾಫಡಣವೀಸನ ವಶಕ್ಕೆ ಕೊಡಲೇಬೇಕಾಯಿತು. ಆದರಂತೆ ಮರಾಟರಿಂದ ಯಾವ ನಿಜಾಮನ ರಕ್ಷಣೆ ಮಾಡುವ ವೀಳ್ಯವನ್ನು ಇಂಗ್ಲಿಷರು ತೆಗೆದುಕೊಂಡಿದ್ದರೋ, ಯಾವ ನಿಜಾಮನ ಸಹಾಯದಿಂದ ಟೀವುವಿನನ್ನು ಪರಾಭವಗೊಳಿಸಿದ್ದರೋ, ಅದೇ ನಿಜಾಮನ ಮೇಲೆ ಮರಾಟರು ೧೭೯೬ರಲ್ಲಿ ದಾಳಿ ಮಾಡಿದಾಗ ಆ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಏನೂ ಚಲನವಲನ ಮಾಡದೆ ಸುಮ್ಮನೆ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಯಿತು!

ಯಾಕಂದರೆ ಆಗ ಎಲ್ಲ ಮರಾಟರೂ ಒಕ್ಕಟ್ಟಾಗಿದ್ದರು. ಮುಂದೆ ಬಾಜೀರಾಯನನ್ನು ಪಟ್ಟಕ್ಕೆ ಕುಳ್ಳಿರಿಸುವ ಪ್ರಶ್ನೆಯು ಉಪಸ್ಥಿತವಾದಾಗ ಶಿಂದೆ-ಹೋಳಕರರು ಏಕವಿಚಾರ ದಿಂದ ನಡೆದಿದ್ದರೆ, ಬಾಜೀರಾಯನು ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಕಡೆಗೆ ಹೋಗುವ ಧೈರ್ಯತಾಳುತ್ತಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಶಿಂದೆ-ಹೋಳಕರರು ಹೇಳಿದವನನ್ನೇ ಅವರು ಪಟ್ಟಗಟ್ಟುತ್ತಿದ್ದರು. ನಾನಾ ಫಡಣವೀಸನಲ್ಲಿ ಜಾಣತನವಿದ್ದರೂ ಶೂರತನವಿದ್ದಿಲ್ಲ; ಮತ್ತು ಬಾಜೀರಾಯನನ್ನು ಪದಚ್ಯುತಗೊಳಿಸಿದ ಮೇಲೆ ಅವನು ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಕಡೆಗೆ ಹೋಗಿದ್ದರೂ ಕೂಡ ವಸಯಿಯ ಒಡಂಬಡಿಕೆಯಾಗುತ್ತಿದ್ದಿಲ್ಲ. ರಘುನಾಥರಾಯನನ್ನು ಬೆನ್ನಿಗೆ ಹಾಕಿಕೊಂಡದ್ದರ ಪರಿಣಾಮವು ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ಜೆನ್ನಾಗೆ ಗೊತ್ತಿದ್ದುದರಿಂದ, ಅವರು ಬಾಜೀರಾಯನನ್ನು ಒಮ್ಮೆಲೆ ತಮ್ಮ ಬೆನ್ನಿಗೆ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದಿಲ್ಲ; ಒಂದುವೇಳೆ ಹಾಕಿಕೊಂಡಿದ್ದರೂ, ಶಿಂದೆ-ಹೋಳಕರರು ಏಕೈಕಿಯಿಂದ ಕಾದಿದ್ದರೆ ಅವರ ಆಟವೇನೂ ಸಾಗುತ್ತಿದ್ದಿಲ್ಲ.

ಇನ್ನು ವಸಯಿಯ ಒಡಂಬಡಿಕೆಯು ಸಮ್ಮತವಾಗದ್ದರಿಂದಲೂ ತಮ್ಮ ಹಸ್ತಕನಾದ ಪೇಶ್ವೆಯನ್ನು ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಸ್ವಂತಃ ಸ್ವಾಧೀನಪಡಿಸಿಕೊಂಡರೆಂಬ ಸಿಟ್ಟಿಗಾಗಿಯೂ ಶಿಂದೆ-ಹೋಳಕರರಿಬ್ಬರೂ ಇಂಗ್ಲಿಷರೊಡನೆ ಕಾದಿದರು. ಅವರ ಬೇರೆ ಜಗಳವೇನೇ ಇದ್ದರೂ, ವಸಯಿಯ ಒಪ್ಪಂದವನ್ನು ರದ್ದುಗೊಳಿಸಿ ಪೇಶ್ವೆಯನ್ನು ಮರಾಟರ ಸ್ವಾಧೀನಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಷ್ಟರಮಟ್ಟಿಗಾದರೂ ಅವರಲ್ಲಿ ಒಮ್ಮತವಿದ್ದಿತು. ಅದರಿಂದ ಅವರಿಬ್ಬರೂ ಕೂಡಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರೊಡನೆ ಕಾದಿದ್ದರೆ ವಸಯಿಯ ಒಪ್ಪಂದವು ರದ್ದಾಗುತ್ತಿತ್ತು; ಆದರೆ ಮೊದಲು ಶಿಂದೆಯು ಯುದ್ಧಮಾಡಿ ಸಂಪೂರ್ಣ ಪರಾಭೂತನಾದ ಮೇಲೆಯೇ ಹೋಳಕರನಿಗೆ ಯುದ್ಧಮಾಡುವ ಉತ್ಸಾಹವು ಹುಟ್ಟಿತು! ಇವರಿಬ್ಬರೂ ಡನೆ ಪ್ರತ್ಯ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಯುದ್ಧಮಾಡಲು ದೊರೆತದ್ದರಿಂದ ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ಸುಲಭವೇ ಆಯಿತು. ಶಿಂದೆಯ ಪರಾಭವವು ಹೇಗಾಗುವದೆಂಬದರ ಕೌತುಕವನ್ನು ನೋಡುತ್ತ ಹೋಳಕರನು ಸುಮ್ಮನೆ ಕುಳಿತಿದ್ದನು. ಶಿಂದೆಯು ಪರಾಭವವಾದದ್ದನ್ನು ನೋಡಿಯಾದರೂ ಅವನು ಬೋಧಪಡೆದು ಸುಮ್ಮನೆ ಕುಳಿತುಕೊಂಡನೋ? ಅದೂ ಇಲ್ಲ. ತಾನೊಬ್ಬನೇ ಯುದ್ಧಮಾಡಿ ನಿಷ್ಕಾರಣವಾಗಿ ತನ್ನ ನಾಶ ಮಾತ್ರ ಮಾಡಿಕೊಂಡನು. ಇದೇ ಸಂಧಿಯು ೧೮೧೭-೧೮ರಲ್ಲಿ ಮತ್ತೆ ಬಂದಿತ್ತು. ಇಂಗ್ಲಿಷರು ತಮ್ಮ ಮೇಲೆ ಇಷ್ಟು ಉಪಕಾರ ಮಾಡಿದರೂ, ಎಲ್ಲರೂ ತನ್ನ ಪಕ್ಷವನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೂ, ಇಂಗ್ಲಿಷರು ತನ್ನನ್ನು ಬೆನ್ನಿಗೆ ಹಾಕಿಕೊಂಡು ರಾಜ್ಯಾಧಿಕಾರಿಯನ್ನು ಮಾಡಿದರು; ತಮ್ಮ ಅಪ್ಪನಿಗೆ ದೊರೆಕಿಸಿ ಕೊಡಲಾಗದಿದ್ದರೂ ತನ್ನನ್ನು ಪೇಶ್ವೆಪಟ್ಟಗಟ್ಟಿದರು; ಅದಲ್ಲ, ಇದನ್ನಾದರೂ ಮಾಡಿ ಅವರು ತಮ್ಮ ವರ್ತನೆಯನ್ನು ಕಾಯ್ದುಕೊಂಡರು, ಮೊದಲಾದ ಸಂಗತಿಗಳನ್ನು ಲಕ್ಷ್ಯದಲ್ಲಿಟ್ಟು ಬಾಜೀರಾಯನು ಇಂಗ್ಲಿಷರ ವಿರುದ್ಧ ಹೋರಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಮನಸ್ಸು ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದಿದ್ದಿಲ್ಲ; ಆದರೆ ವಸಯಿಯ ಒಪ್ಪಂದದ ಕಟ್ಟಳೆಗಳ ನಾಚಿಕೆ ಹಾಗೂ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಪೀಡೆ ಇವುಗಳ ಮೂಲಕ ಬಾಜೀರಾಯನು ಇಂಗ್ಲಿಷರೊಡನೆ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ

ಸಿದ್ಧನಾದನು. ಆಗ ಶಿಂದೆ ಹೋಳಕರರ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಮತ್ತೆ ೧೮೦೨ನೆಯ ಇಸವಿಯ ಸ್ಥಿತಿಯೇ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಯಿತು. ಆಗಲಾದರೂ ಅವರು ಒಕ್ಕಟ್ಟಾಗಿ ಬಂದು ಸಹಾಯ ಮಾಡಬೇಕಾಗಿತ್ತು; ಆದರೆ ಅವರು ಅದನ್ನೂ ಮಾಡಲಿಲ್ಲ; ಆದರೆ ಬಾಜೀರಾಯನು ಶರಣು ಬಂದ ಮೇಲೆ ಹೋಳಕರನೊಬ್ಬನೇ ಕೈಕಾಲು ಅಲ್ಲಾಡಿಸಿ ಅವುಗಳನ್ನು ಮತ್ತಿಷ್ಟು ಬಿಗಿ ಮಾತ್ರ ಮಾಡಿಸಿಕೊಂಡನು. ಇಂಗ್ಲಿಷರ ವರ್ಚಸ್ಸು ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರದೊಳಗಿಂದ ಕಡಿಮೆಯಾಗಬೇಕೆಂದು ಶಿಂದೆ, ಹೋಳಕರ, ಭೋಸಲೆ ಯವರ ಮನದಿಚ್ಛೆಯಿದ್ದರೂ ಅವರಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ತೊಡಕಿದ್ದಿತು. ಇಂಗ್ಲಿಷರೊಡನೆ ತಮ್ಮ ಹೊರತು ಇತರ ಮರಾಠಾ ಸರದಾರರ ವರ್ಚಸ್ಸು ಕಡಿಮೆಯಾದರೆ ವಿಹಿತವು. ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಂದಲೇ ಅದು ಪರಭಾರೆ ಆಗಿ, ಇಂಗ್ಲಿಷರು ನಡುವೇ ಪ್ರಬಲವಾದರೂ ನಡೆದೀತು—ಎಂದು ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬರ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲೂ ಗುಪ್ತಭಾವನೆ ಇದ್ದುದರಿಂದ, ಯಾರದೂ ಏನೂ ಸಾಧಿಸಲಿಲ್ಲ. ಇತರರ ನಾಶವಂತೂ ಆಗೇ ಆಯಿತು; ಕೊನೆಗೆ ತಮ್ಮ ಸ್ವಂತದ ನಾಶವೂ ಆಗದಿರಲಿಲ್ಲ.

ಮರಾಟರೊಳಗಿನ ದೂರದರ್ಶಿ ಮುತ್ಸದ್ದಿಗಳಿಗೆ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಘೋರಣವೂ ಹಿಡಿತಗಳೂ ತಿಳಿಯುತ್ತಿದ್ದಿಲ್ಲವೆಂಬುದಿದ್ದಿಲ್ಲ; ಆದರೆ ಅವರಿಂದ ಇಂಗ್ಲಿಷರೊಡನೆ ಎದೆಗೊಟ್ಟು ನಿಲ್ಲಲಿಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ಆಗಲಿಲ್ಲೆಂಬದು ನಿಜ. ಮೊಗಲಪಾತಶಾಹಿಯು ಔರಂಗಜೇಬನ ಮರಣವೊಡನೆಯೇ ಕುಸಿದಿದ್ದಿತ್ತು; ಮತ್ತು ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ ಸತ್ತೆಯ ಚತುರಂಗದಾಟವನ್ನು ಹಿಂದುಸ್ತಾನದ ಪ್ರಚಂಡ ಪಟದ ಮೇಲೆ ಒಂದು ನಿಟ್ಟಿಗೆ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಮತ್ತೊಂದು ಕಡೆಗೆ ಮರಾಟರು ಅಡಲಿಕ್ಕೆ ಕುಳಿತಿದ್ದರು. ಇವರಿಬ್ಬರೂ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಬಂಟರಿಂದ ತಾವೇ ಇಡೀ ಪಟವನ್ನು ಮೊದಲು ಆಕ್ರಮಿಸಬೇಕೆಂದಿದ್ದರು. ಕೆಲವು ದಿನ ಇಬ್ಬರ ಆಟಗಳೂ ಸಮವಾಗಿ ಸಾಗಿದ್ದವು. ಇಂಗ್ಲಿಷರು ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿ ನುಗ್ಗಿದ್ದಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಮರಾಟರು ಉತ್ತರಾಪಥವನ್ನು ನುಗ್ಗಿದ್ದರು. ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಜಾಣತನದಿಂದ ಆಯಕಟ್ಟಿನ ಸ್ಥಳಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದದ್ದರಿಂದ ಕೊನೆಯ ಹೊಡೆದಾಟದ ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ಮರಾಟರ ಕಡೆಯ ಪ್ರಬಲ ಬಲವು ನಿರ್ಬಲವಾಗಿ ಪರಾಭೂತವಾಯಿತು! ಇಂಗ್ಲಿಷರು ವ್ಯಾಪಾರವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ರಾಜಕಾರಣದಲ್ಲಿ ಸೇರಿದರೆಂಬದು ಮರಾಟರಿಗೆ ೧೭೬೫ರ ಸುಮಾರಕ್ಕೆ ಗೊತ್ತಾಗಿತ್ತು. ಹಿಂದುರಾಜ-ಮಹಾರಾಜರ ಜಗಳಗಳಲ್ಲಿ ನಡುವೆ ಹೋಗಿ ತಮ್ಮ ಲಾಭಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂಬ ಅವರ ಸಾಹಸವಾದರೂ ಮರಾಟರಿಗೆ ಗೊತ್ತಾಗಿತ್ತು; ಆದರೆ ಇಳುಕಲಿನಲ್ಲಿ ತುಂಬಿದ ಬಂಡಿಯು ಮೈಮೇಲೆ ಬಂದರೆ ಹೇಗೆ ಸಾವರಿಸಿ ಹಿಡಿಯಲಿಕ್ಕೆ ಸಾಧ್ಯವಾಗುವದಿಲ್ಲವೋ, ಮರಾಟರಿಗೆ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅದರಂತೆಯೇ ಆಯಿತು. ಇಂಗ್ಲಿಷರನ್ನು ಪ್ರಾಮಾಣಿಕರೆಂದು ಯಾರೂ ತಿಳಿಯಲಿಲ್ಲ. ಎಲ್ಲ ಮರಾಟರೂ ತಮ್ಮ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಅವರನ್ನು ನಂಬಿಗೆಗೇಡಿಕಳೆಂದೇ ತಿಳಿದಿದ್ದರು. ಹೈದರಾಬಾದ್, ಪೇಶವೇ, ನವಾಬ ಈ ಮೂವರ ರಾಜ್ಯಗಳನ್ನೂ ತೆಗೆದು ಕೊಳ್ಳುವ ಮಾನಸವು ಇಂಗ್ಲಿಷರದಿರುವದೆಂಬದು ಪುಣೆಯ ದರಬಾರದವರಿಗೆ

ಗೊತ್ತಿತ್ತು. ಹೀಗಿದ್ದರೂ ಮರಾಟರು ಟೀಪುನ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ಸಹಾಯ ಮಾಡೇ ಮಾಡಿದರಲ್ಲವೇ?

“ಬಲವಂತನು ನಿರ್ಬಲನನ್ನು ಕೆಡಹುವನು.” ಎಂಬ ರೀತಿಯಿಂದ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ನಡೆದರು. ಅವರು ಈ ದೇಶಕ್ಕೆ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನೆಗಾಗಿ ಬಂದವರಾಗಿದ್ದಿಲ್ಲ. ವ್ಯಾಪಾರ ಮಾಡಿ ಸಂಪತ್ತು ದೊರಕಿಸಬೇಕೆಂದೂ, ತದನುಷಂಗವಾಗಿ ರಾಜ್ಯವು ದೊರೆತರೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದೂ ಅವರ ಮಾನಸವಿದ್ದಿತ್ತು. ರಾಜಸತ್ತೆಯ ಬಲದ ಮೇಲೆ ವ್ಯಾಪಾರಾಭಿವೃದ್ಧಿ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಬರುವದು; ಅಲ್ಲದೆ ಸಂಪಾದಿಸಿದ ರಾಜ್ಯದಿಂದ ತೆರಿಗೆಯೂ ಬರುವದು. ಈ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಅವರಿಗೆ ದೋಷಕೊಡುವದಕ್ಕಿಂತ, ರಾಜ್ಯ ಕಳೆದುಕೊಂಡವರಿಗೇ ದೋಷಕೊಡಲಿಕ್ಕೆ ಬೇಕು. ಮಹತ್ವಾಕಾಂಕ್ಷೆಗಳು ರಾಜ್ಯ ಸಂಪಾದನೆ ಮಾಡುವ ಹವ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಬಿದ್ದರೆಂದರೆ, ಅವರು ನ್ಯಾಯಾನ್ಯಾಯಗಳ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ವಿಚಾರ ಮಾಡುತ್ತ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವದಿಲ್ಲ. ಮರಾಟರಿಗಾದರೂ ಉತ್ತರ ಹಿಂದುಸ್ತಾನದ ರಾಜ್ಯಸಂಪಾದನೆ ಮಾಡುವ ಅಧಿಕಾರವೆಲ್ಲಿತ್ತು? ಅವರು ಮೊಗಲರಿಂದ ತಮ್ಮ ಹಳೆಯ ಸ್ವರಾಜ್ಯವನ್ನು ತಿರುಗಿ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವವರೆಗೆ ಅವರ ನ್ಯಾಯದ ಬಗೆಯು ಒಳಿತಾಗಿತ್ತು; ಆದರೆ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಸತ್ತೆಯನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸುವ ಹವ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಬಿದ್ದು, ಉತ್ತರಹಿಂದುಸ್ತಾನದಲ್ಲಿ ಅವರು ಕೋಲಾಹಲನೆಬ್ಬಿಸಿದಾಗ ನ್ಯಾಯವು ಎಲ್ಲಿ ಉಳಿದಿತ್ತು? ಮೊಗಲರಿಂದ ಸನದು ದೊರಕಿಸಿದ್ದರಿಂದ, ರಜಪುತರ ಮೇಲೆ ಕತ್ತಿಎತ್ತುವ ಅಧಿಕಾರವು ಮರಾಟರಿಗೆ ಎಷ್ಟು ನ್ಯಾಯದಿಂದ ದೊರಕಿತೋ, ಅಷ್ಟೇ ಮೊಗಲರ ದಿವಾಣರೆಂದು ಸಾಧಿಸಿದ ತರದಿಂದ ದಕ್ಷಿಣದ ಮರಾಟರ ರಾಜ್ಯಗಳನ್ನು ಗೆಲ್ಲುವ ಮೊಗಲರ ಶಿಲ್ಪ ಕೆಲಸವನ್ನು ಪೂರ್ಣಗೊಳಿಸುವ ಅಧಿಕಾರವು ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೂ ದೊರೆತಿರುವ ಯುಕ್ತವಾದವನ್ನು ಯಾರಾದರೂ ಮಾಡಿದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರಕೊಡುವದು ಕಠಿಣವಾದೀತು. ಕೇವಲ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ, ಮಹತ್ವಾಕಾಂಕ್ಷೆಗಳ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಹೇಳುವದಾದರೆ ಮರಾಟರ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಇಂಗ್ಲಿಷರು ತೆಗೆದುಕೊಂಡ ಬಗ್ಗೆ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಮೇಲೆ ಸಿಟ್ಟುಗಳಿದ್ದೆ, ಕೈಯೊಳಗಿನ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳುವದರಲ್ಲಿ ಮರಾಟರು ತೋರಿಸಿದ ಹೇಡಿತನದ ಬಗ್ಗೆ ಸಿಟ್ಟಿಗಳೇಬಹುದು.

ಇಂಗ್ಲಿಷರು ರಾಜ್ಯಸಂಪಾದನೆ ಮಾಡಬೇಕಾದರೆ ಮರಾಟರಿಗಿಂದ ಹೆಚ್ಚಿಗೆ ತೊಂದರೆಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸಿದರೆಂಬದು ನಿರ್ವಿವಾದವು. ಇವರು ಆರು ಸಾವಿರ ಮೈಲುಗಳಿಂದ ಬಂದವರು. ಮರಾಟರು ತಮ್ಮ ದೇಶದಲ್ಲಿಯೇ ತಮ್ಮ ಮನೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಇದ್ದವರು. ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ಎಲ್ಲ ಪ್ರಾಂತಗಳು ಪರಕೀಯವಿದ್ದವು. ಪ್ರವಾಸ ಮಾಡಿ, ಗೊತ್ತುವಳಿ ದೊರಕಿಸಿಕೊಂಡು, ನಕಾಶ ತೆಗೆಯದೆ ಪ್ರಾಂತಗಳ ಪರಿಚಯವಾಗುವದು ಅವರಿಗೆ ಅಸಾಧ್ಯವಿತ್ತು. ಮರಾಟರಿಗೆ ಎಲ್ಲ ಪ್ರದೇಶಗಳ ಪರಿಚಯವು ಚನ್ನಾಗಿತ್ತು. ಕಠಿಣವಾದ ದಾರಿಗಳು, ದರಿಕಂದರಗಳು, ಅಡವಿಗಳು ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಹುಡುಕುವದು ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ಬಹುಮಟ್ಟಿಗೆ ಅಸಾಧ್ಯವೇ ಆಗಿತ್ತು. ಮರಾಟರು ತಮ್ಮ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ

ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಹೆಚ್ಚು ಯಿಡದಂತೆ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಮಾಡಿದ್ದರೆ, ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಅಧಿಕಾರದ ಬೀಜವು ಇಲ್ಲಿ ನೆಲೆಗೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಇಂಥ ಪ್ರಚಂಡವಾದ ವ್ಯಕ್ತವು ಆಗುತ್ತಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಸರಕುಗಳೇ ಬೇಡವೆಂದು ಮರಾಟರು ಮೊದಲಿನಿಂದಲೂ ನಿರ್ಧರ ಮಾಡಿದ್ದರೆ, ಇಲ್ಲವೆ ವ್ಯಾಪಾರದ ಮೇಲೆ ಬಲವಾಗಿ ಸುಂಕ ಹೇರಿದ್ದರೆ, ಅವರು ತಮ್ಮ ಗಂಟುಗಡಡಿಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದರು. ಇಂಗ್ಲಿಷ ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳು ಬಳಿಯಲ್ಲಿ ಸೈನ್ಯವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳತೊಡಗಿದೊಡನೆಯೆ ಮರಾಟರು ಸಾವಧರಾಗಲಿಲ್ಲವೇಕೆ? ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಸತ್ತೆಯು ದಿನದಿನಕ್ಕೆ ಬೆಳೆಯತೊಡಗಿದ್ದು ಅವರ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಏಕೆ ಕಾಣಲಿಲ್ಲ? ಕಂಡ ಕೂಡಲೆ ಅವರನ್ನು ಹೊರಗೆ ಹಾಕುವ ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡಲಿಲ್ಲವೇಕೆ? ಇಂಗ್ಲಿಷರು ತುಬಾಕಿ ತೋಳು ಮೊದಲಾದ ಯುದ್ಧ ಸಾಮಗ್ರಿಗಳನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿ ಕೂಡಿಸತೊಡಗಿದೊಡನೆಯೆ ಮರಾಟರು ಇಂತಹ ಸಾಮಗ್ರಿಗಳನ್ನು ಮಾಡುವ ಕಾರ್ಯಾಲಯಗಳನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಲಿಲ್ಲವೇಕೆ? ಈಗಿನಂತೆ ಶಸ್ತ್ರಸಿದ್ಧಿಯಿರುವವನು ಆಗ ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ ಇದ್ದಿಲ್ಲ. ಯುರೋಪೀಯ ರಾಷ್ಟ್ರಗಳು ಹಿಂದು ಜನರಿಗೆ ಶಸ್ತ್ರಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಮಾರಲಿಕ್ಕೆ ಒಂದೇ ಕಾಲಿನ ಮೇಲೆ ಸಿದ್ಧವಿದ್ದವು. ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಹೊರತು ಇತರ ಅನೇಕ ಯುರೋಪೀಯರು ಮರಾಟರಲ್ಲಿ ನೌಕರಿಗೆ ನಿಂತು, ಅವರ ಸೈನ್ಯಕ್ಕೆ ಕವಾಯತು ಕಲಿಸಿ ಸಿದ್ಧಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಹಾಗು ತುಬಾಕಿ ತೋಳುಗಳ ಕಾರ್ಯಾಲಯ ನಡೆಯಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧರಿದ್ದರು. ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಆರು ಸಾವಿರ ಮೈಲಿನ ಮೇಲಿಂದ ಹಿಂದುಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಬಂದುದರ ಉದಾಹರಣೆಯನ್ನು ನೋಡಿ, ಮರಾಟರು ಎದೆಗಾರಿಕೆ ಮಾಡಿ ಯುರೋಪಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಹಿಂದುಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಉಪಲಬ್ಧವಿಲ್ಲದ ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಕಲಿಯಲಿಕ್ಕೂ ಸ್ನೇಹಿತರನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಲಿಕ್ಕೂ ಇವರಿಗೆ ಬೇಡವೆಂದು ಯಾರು ಹೇಳಿದ್ದರು? ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ರಾಜ್ಯಲೋಭವು ಎಷ್ಟೇ ಪ್ರಬಲವಿದ್ದರೂ, ಅವರ ಸೈನ್ಯದಲ್ಲಿ ಹಿಂದುಗಳೇ ಸೇರದಿದ್ದರೆ ಅವರು ಏನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು? ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಇಂಗ್ಲಿಷರ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಯುದ್ಧಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಒಪ್ಪದಿದ್ದಮೇಲೆ, ಮರಾಟರಾದರೂ ಮರಾಟರ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಕಾದಲಿಕ್ಕೆ ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ಏಕೆ ದೊರೆಯಬೇಕು?

ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಸೈನ್ಯದಲ್ಲಿ ನೂರಕ್ಕೆ ಇಪ್ಪತ್ತಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಇಂಗ್ಲಿಷ ಸೈನಿಕರು ಎಂದೂ ಇದ್ದಿಲ್ಲ; ನೂರಕ್ಕೆ ಎಂಬತ್ತರಂತೆ ಹಿಂದೀಯ ಸೈನಿಕರೇ ಇದ್ದರು. ಇಂಗ್ಲಿಷರಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಪರ ವಿಷಯವಾಗಿ ಯಾವ ಆತ್ಮೀಯಭಾವನೆಯಿದ್ದಿತೋ ಅದರಂತೆ ಹಿಂದೀಯರ ವಿಷಯವಾಗಿ ಹಿಂದೀಯರಲ್ಲಿ, ಕೊನೆಗೆ ಹಿಂದುಗಳ ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಹಿಂದುಗಳಲ್ಲಿ, ಕನಿಷ್ಠಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಮರಾಟರ ವಿಷಯವಾಗಿ ಮರಾಟರಲ್ಲಿ ಆ ಭಾವನೆಯು ಏಕೆ ಇರಬಾರದು? ಆದರೆ ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ಮಹತ್ವದ ಸಂಗತಿಯೇನೆಂದರೆ, ಮರಾಟರ ಜಗಳಗಳಲ್ಲಿ ಮರಾಟರು ತಾವಾಗಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರನ್ನು ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳದಿದ್ದರೆ. ಇಲ್ಲದ ಜಗಳ ಕೆದರಿ ತೆಗೆದು, ಇಲ್ಲವೆ ಕೇವಲ ವಿಜಗೀಷುತನದಿಂದ ಮರಾಟರ ರಾಜ್ಯದ ಮೇಲೆ ದಾಳಿ ಮಾಡಿ, ಅವರ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಗೆಲ್ಲಲಿಕ್ಕೆ ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ಇನ್ನೂ ಮೂರು ಸಾಲು ನೂರು ವರ್ಷಗಳಾ

ದರೂ ಸಾಲುತ್ಪದ್ಧಿ. ಉತ್ತರ ಹಿಂದುಸ್ಥಾನವನ್ನು ಮೊಗಲರು ಹುಚ್ಚುತನದಿಂದ ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ಕೊಟ್ಟರೆಂದು ತಿಳಿದರೂ, ಹದಿನೆಂಟನೆಯ ಶತಕದ ಕೊನೆಯವರೆಗೆ ಯಮುನಾನದಿಯ ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಗೇಣು ಭೂಮಿಯೂ ಕೂಡ ಇಂಗ್ಲಿಷರಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಪಶ್ಚಿಮ ದಂಡೆಯಲ್ಲಿ ಮುಂಬಯಿ, ಸುರತ ಮೊದಲಾದ ಠಾಣ್ಯಗಳೂ ಪೂರ್ವದಂಡೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪಸೀಮೆ ಇಷ್ಟು ಮಾತ್ರ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ವಶದಲ್ಲಿದ್ದವು. ಹೀಗಿರಲು, ಟೀಪು ಏನ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಸಹಾಯ ಮಾಡಿ ಅವರಿಗೆ ನೂರಾರು ಮೈಲುಗಳ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಯಾರು ದೊರಕಿಸಿ ಕೊಟ್ಟರು? ಮರಾಟರೇ ಅಲ್ಲವೆ? ನಿಜಾನುನೂ ಮದ್ರಾಸ ಇಲಾಖೆಯೊಳಗಿನ ಮುಸಲ್ಮಾನರೂ ಇಂಗ್ಲಿಷರನ್ನು ತಮ್ಮ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿಕೊಂಡದ್ದನ್ನು ಬದಿಗೊಳಿಸಿದರೆ, ಉತ್ತರಕ್ಕೆ ಯುಮುನಾನದಿ, ಈಶಾನ್ಯಕ್ಕೆ ಕಟಕ-ಸಂಬಳಪುರ, ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವಸಮುದ್ರ, ಆಗ್ನೇಯಕ್ಕೆ ಕಾವೇರಿ ನದಿ, ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ ಮೈಸೂರು, ನೈಋತ್ಯಕ್ಕೆ ಮಲಬಾರ, ಪಶ್ಚಿಮಕ್ಕೆ ಪಶ್ಚಿಮಸಮುದ್ರ, ವಾಯವ್ಯಕ್ಕೆ ರಾಜಸ್ಥಾನ ಇಂಥ ಪರಿಸೀಮೆಯ ಪ್ರಚಂಡವಾದ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಹದಿನೆಂಟನೆಯ ಶತಕದ ಮಧ್ಯಭಾಗದವರೆಗೆ ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ಕಾಲು ಇಡಲಿಕ್ಕೆ ಸ್ಥಳವಿಲ್ಲವೆ? ಹೀಗಿದ್ದು ಮರಾಟರು ತಮ್ಮ ಒಳಜಗಳಗಳಲ್ಲಿ ಅವರನ್ನು ಸಹಾಯಕರೆಂದಾಗಲಿ ನ್ಯಾಯಾಧೀರರೆಂದಾಗಲಿ ಏಕೆ ಸೇರಿಸಿಕೊಂಡರು?

ಈ ಪ್ರಚಂಡವಾದ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಮರಾಟರ ಎಲ್ಲ ರಾಜ್ಯಗಳಿದ್ದವು ಎಲ್ಲ ಪ್ರದೇಶವು ಒಬ್ಬ ಭತ್ತಪತಿಯ ಕೈಯಲ್ಲಿತ್ತೆಂದು ಹೇಳಲಿಕ್ಕಾಗಲಿಲ್ಲ; ಯಾಕೆಂದರೆ ಪೇಶವೆ, ಶಿಂದೆ, ಹೋಳಕರ, ಗಾಯಕವಾಡ, ಪಟವರ್ಧನ ಮೊದಲಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಮರಾಟ ಸರದಾರರು ಔಪಚಾರಿಕತನಕ್ಕಾಗಿಯಾದರೂ ಒಬ್ಬ ರಾಜನ ವರ್ಚಸ್ಸನ್ನು ಮನ್ನಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಒಂದೇ ರಾಜ್ಯದ ಆಧಾರಸ್ತಂಭವಾಗಿದ್ದ ಇವರಲ್ಲಿ ಯಾರಾದರೂ ಕುಸಿದರೆ ಎಲ್ಲರ ಮೇಲೆ ಬೀಳುವದೆಂಬ ಭಯವಿದ್ದರೂ, ಅದನ್ನು ಸಾವರಿಸಿ ಹಿಡಿದರೆ ಎಲ್ಲರ ಕಲ್ಯಾಣವಾಗುವದೆಂಬದು ಗೊತ್ತಿದ್ದರೂ ಮರಾಟರು ತಮ್ಮ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರನ್ನು ಏಕೆ ಸೇರಿಸಿಕೊಂಡರು? ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಮುಂಬಯಿ, ಮದ್ರಾಸ, ಕಲಕತ್ತೆ ಈ ಮೂರು ದೂರ ದೂರದ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ವಾಸವಾಗಿದ್ದರು. ಮರಾಟರ ರಾಜ್ಯಗಳು ಎಷ್ಟಾದರೂ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿದ್ದವು. ಇವರು ಒಕ್ಕಟ್ಟಾಗಿದ್ದರೆ ಅವರ ಅಂಚೆಯು ಕೂಡ ಇವರ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೋಗುವದು ಕಠಿಣವಿತ್ತು; ಅವರ ಸೈನ್ಯವು ಒಂದು ಸ್ಥಳದಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಹೋಗುವದು ಅಸಂಭಾವ್ಯವಿತ್ತು. ಹೀಗೆ ಎಲ್ಲರೂ ಒಕ್ಕಟ್ಟಿನಿಂದ ನಡೆದಿದ್ದರೆ, ಈಸ್ಟ್ ಇಂಡಿಯಾ ಕಂಪನಿಯಲ್ಲಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ರಾಜ್ಯದೊರಕಿಸುವ ಉಪದ್ವ್ಯಾಸದಲ್ಲಿ ಬೀಳಬಾರದೆಂದು ಸಲಹೆ ಕೊಡುವ ಯಾವ ಒಂದು ಪಕ್ಷವಿತ್ತೋ, ಅದಕ್ಕೆ ವಿಜಯ ದೊರೆಯುತ್ತಿತ್ತು. ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಮರಾಟರ ಸಹಾಯದಿಂದ ಮರಾಟರನ್ನು ಪರಾಭವಗೊಳಿಸಿದರು. ಅವರು ಸ್ವಲ್ಪ ವಿಲಾಯತಿಯ ಸರಕು, ಭೂಮಿ ಮತ್ತೆ ಇವುಗಳ ಬಲದಿಂದ ಹಿಂದುಸ್ಥಾನದ ವ್ಯಾಪಾರವನ್ನೂ ರಾಜ್ಯವನ್ನೂ

ದೊರೆಕೆಸಿದರು. ಅವರು ಮೊಗಲರಂಥ ಜೀರ್ಣವಾದ ರಾಜ್ಯವನ್ನಷ್ಟೇ ಗೆದ್ದರಂತಲ್ಲ; ಹೊಸ ಹುರುಪಿನ ಮಹತ್ವಾಕಾಂಕ್ಷಿಯೂ ಉದಯೋನ್ಮುಖವೂ ಆದ ಮರಾಟರ ರಾಜ್ಯವನ್ನೂ ಸಹ ತಮ್ಮ ಬುದ್ಧಿಮತ್ತೆಯಿಂದಲೂ ಪರಾಕ್ರಮದಿಂದಲೂ ಮರಾಟರ ಅದೂರವೃಷ್ಟಿಯ ಹಾಗು ಒಡಕಿನ ಯೋಗದಿಂದಲೂ ಗೆದ್ದುಕೊಂಡರು!

ಮಧ್ಯವರ್ತೀ ಅಧಿಕಾರದ ಅಭಾವ.

ಶಿವಾಜಿಯು ಸ್ವರಾಜ್ಯಸ್ಥಾಪನೆ ಮಾಡಿದ ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ರಾಜನು, ಅಷ್ಟಪ್ರಧಾನರು ಇವರಷ್ಟೇ ರಾಜ್ಯದ ಅಂಗಗಳಾಗಿದ್ದರು. ರಾಜ್ಯವು ಏಕಸತ್ತಾತ್ಮಕವಿದ್ದು, ಪ್ರಧಾನರು ಸಲಹೆ ಕೊಡುವ ಕರ್ತವ್ಯಭಾರವುಳ್ಳ ಕೆಲಸಗಾರರಾಗಿದ್ದರು. ಶಾಹೂರಾಯನ ಅಳಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಸರಂಜಾಮಿ ಸರದಾರರು ಉತ್ಪನ್ನರಾದರು. ಈ ಸರದಾರರ ಕಡೆಗೆ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಪ್ರಾಂತಗಳೊಳಗಿನ ನ್ಯಾಯ, ಕಂದಾಯ, ಸೈನ್ಯ ಮೊದಲಾದ ವ್ಯವಸ್ಥೆಗಳಿರುತ್ತಿದ್ದವು. ಈ ವ್ಯವಸ್ಥೆಮಾಡಿ ಉಳಿದ ಇಲ್ಲವೆ ನಿಶ್ಚಯಿಸಿದ ಹಣವು ಭತ್ತಪತಿಗೆ ಸಲ್ಲುತ್ತಿತ್ತು. ಸ್ವರಾಜ್ಯದ ಹೊರಗೆ ರಾಜ್ಯವಿಸ್ತಾರವಾಗಲಿಕ್ಕೆ ಪ್ರಾರಂಭವಾದೊಡನೆಯೇ ಈ ಸರಂಜಾಮಿ ಪದ್ಧತಿಯು ರೂಢವಾಯಿತು. ಶಾಹುವಿನ ಸನದಿನ ದಾರೀ ನೋಡದೆ ದಾಭಾಡೆ, ಬಾಂಡೆ, ಭೋಸಲೆ, ಆಂಗ್ರಿ ಮೊದಲಾದ ಸರದಾರರು ಮೊಗಲರಾಜ್ಯವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲಿಕ್ಕೂ, ಗೆದ್ದಪ್ರಾಂತಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ವತಂತ್ರ ಅಧಿಕಾರ ನಡೆಯಿಸಲಿಕ್ಕೂ ಸಿದ್ಧರಾಗಿದ್ದರು. ಇಂಥ ಸರದಾರರನ್ನು ಕೈಯಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವದರಿಂದ ಭತ್ತಪತಿಯ ಲಾಭವೇ ಇತ್ತು; ಸರದಾರರಿಗಾದರೂ ಭತ್ತಪತಿಯ ಅಧಿಕಾರ ರಕ್ಷಣೆ ಮಾಡುವದು ಬೇಕಾಗಿತ್ತು. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಶಿವಾಜಿಯು ಇದ್ದರೆ ಸಹ ಈ ಸರಂಜಾಮಿ ಪದ್ಧತಿಯನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಆಗುತ್ತೋ ಇಲ್ಲವೋ ಹೇಳಲಾಗುವದಿಲ್ಲ. ಈ ಪದ್ಧತಿಯು ನಾಶವಾಗಿ ರಾಜ್ಯಘಟನೆಯು ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಉತ್ಪಾಂತ್ರಿಹೊಂದಲಿಕ್ಕೆ ಕೆಲವು ಕಾಲದ ಅವಕಾಶವು ಬೇಕಾಗಿತ್ತು. ಅಷ್ಟಪ್ರಧಾನರ ಮೇಲೆ ಪೇಶವೆಯನ್ನು ನಿಯಮಿಸಿದ್ದ ಈ ಉತ್ಪಾಂತ್ರಿಯ ಒಂದು ಮೆಟ್ಟಲಾಗಿದೆ. ಪ್ರಬಲ ಭತ್ತಪತಿಯ ಹಾಗು ಪ್ರಬಲ ಪೇಶವೆಯ ಜೊತೆಯು ಕೂಡಿದ್ದರೆ, ಸರಂಜಾಮಿ ಪದ್ಧತಿಗೆ ಆತಂಕವಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಪೇಶವೆಯು ಸ್ವರಾಜ್ಯದ ಹೊರಗೆ ಉದ್ಯೋಗಮಾಡುವಾಗ ಸ್ವರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಭತ್ತಪತಿಯ ಬಲವಾದ ಸತ್ತೆಯ ಆಧಾರವು ದೊರೆತಿದ್ದರೆ, ಹಳೆಯ ಹಾಗು ಹೊಸ ಸರದಾರರು ತಮ್ಮ ಸೇವಕಭಾವವನ್ನು ಇಷ್ಟು ಬೇಗನೆ ಮರೆಯುತ್ತಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಪೇಶವೆಗೆ ಅವನ ಕರ್ತೃತ್ವವೇ ಮುಖ್ಯವಾದ ಆಧಾರವಾಗಿದ್ದುದರಿಂದ, ಅವನು ತನ್ನ ಪೇಶವಾಯಿ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಹೋಗಗೊಡಲಿಲ್ಲ. ಅವನು ಇದೊಂದು ದೊಡ್ಡ ಕೆಲಸ ಮಾಡಿದನೆಂದು ಅನ್ನಬಹುದು. ಭತ್ತಪತಿಯು ಕರ್ತೃತ್ವಶಾಲಿಯೂ ಸ್ವಾಭಿಮಾನಿಯೂ ಇದ್ದರೆ, ಸರಂಜಾಮಿ ಸರದಾರರ ಅಧಿಕಾರಾತಿಕ್ರಮಣಕ್ಕೆ ಎಷ್ಟಾದರೂ ಪ್ರತಿಬಂಧವಾಗುತ್ತಿತ್ತು; ಪೇಶವೆಯಾದರೂ ಇಷ್ಟು ಸ್ವತಂತ್ರನಾಗುತ್ತಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ

ಮುಖ್ಯ ಮಂತ್ರಿಗೇ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವಿಲ್ಲದ ಮೇಲೆ, ಅದು ಮಿಕ್ಕ ಸರದಾರರಿಗೆ ಹೇಗೆ ದೊರೆಯುತ್ತಿತ್ತು?

“ಬಾಳಾಜಿ ವಿಶ್ವನಾಥ, ಶಾಹೂರಾಜ ಇವರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಂಯುಕ್ತ ರಾಜ್ಯಪದ್ಧತಿಯಿತ್ತು. ಪೇಶವಾಯಿಯ ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ಈ ಅಧಿಕಾರವು ಪೇಶವೆಯಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟುಗೂಡಿತ್ತು” ಎಂದು ಇತಿಹಾಸಕಾರರು ಅನ್ನುವರು. ಆದರೆ ಪೇಶವಾಯಿಯ ಕಾಲದ ಆಳಿಕೆಗೆ ಸಂಯುಕ್ತ ರಾಜ್ಯ ಪದ್ಧತಿಯೆಂಬ ಹೆಸರು ಕೊಡಲಿಕ್ಕೆ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಕೇವಲ ರಾಜ ಸತ್ತಾತ್ಮಕವಿದ್ದರೆ ಸಾಗುವದು; ಆದರೆ ಕೇವಲ ಏಕತಂತ್ರಿಯಾದ ಪ್ರಧಾನ ಸತ್ತಿಯು ಎಂದೂ ನಡೆಯಲಾರದು. ಪಟ್ಟಬಾಧ್ಯ ರಾಜವಂತೀಯ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಬಗ್ಗೆ ಯಾವ ಅದರವು ನೌಕರ ಜನರಲ್ಲಿ ಇರುವದೋ, ಆ ಅದರವು ಪ್ರಧಾನಿಯು ಎಷ್ಟೇ ಗುಣಿಯೂ ಪ್ರಬಲನೂ ಇದ್ದರೂ ಅವನ ವಿಷಯವಾಗಿ ಹುಟ್ಟುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರಾತಿನಿಧಿಕ ಪದ್ಧತಿಯ ರಾಜ್ಯಘಟನೆಯಿದ್ದರೆ ಪ್ರಧಾನನಿಗೆ ಜನತೆಯ ಬೆಂಬಲವಾದರೂ ಇರುವದು; ಆದರೆ ಆ ಕಾಲದ ರಾಜ್ಯ ಘಟನೆಯು ಆ ವಿಧದ್ದಾಗಿದ್ದರಿಂದ ಪೇಶವೆಗೆ ಜನತೆಯ ಬೆಂಬಲವೂ ಇದ್ದಿಲ್ಲ. ಇಂಥ ಪೊಳ್ಳು ಬುನಾದಿಯ ಮೇಲೆ ಪೇಶವೆಯ ಅಧಿಕಾರ ಮಂದಿರವು ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟಿತ್ತು. ಅದರಿಂದ ತನಗೆ ಆಧಾರವೆಂದು ಪೇಶವೆಯು ಸರಂಜಾಮಿ ಸರದಾರ ಮಂಡಲವನ್ನು ನಿರ್ಮಾಣ ಮಾಡಿದ್ದನು. ಕೊನೆಗೆ ಅವನಿಗೆ ಆ ಸರದಾರರೇ ತಲೆಭಾರಾದರು!

ಪೇಶವೆಯು ಅವರಿಗೆ ‘ಆಜ್ಞೆ ಮಾಡುತ್ತೇನೆ’ ಎಂಬ ಭಾಷೆಯನ್ನು ಎಂದೂ ಉಪಯೋಗಿಸಲಿಲ್ಲ. ಯಾವದೊಂದು ಸಂಗತಿಯ ವಿಷಯವಾಗಿ ಅವನು ಸರದಾರರಿಗೆ ಸೂಚನೆ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದನು. ಆ ಸೂಚನೆಯನ್ನು ಸರದಾರರು ಪ್ರಚಾರದಲ್ಲಿ ತಂದರೆ ಅದೊಂದು ಪೇಶವೆಯ ಭಾಗ್ಯವು! ಅವರಿಗೆ ಆಜ್ಞೆ ಮಾಡುವ ಅಧಿಕಾರವು ಪೇಶವೆಗೆ ಇದ್ದಿಲ್ಲ. ಆಜ್ಞೆ ಮಾಡುವ ಅಧಿಕಾರವೇ ಇಲ್ಲದಿರುವಾಗ, ಆಜ್ಞೆಯನ್ನು ಉಲ್ಲಂಘಿಸಿದ ಬಗ್ಗೆ ಶಿಕ್ಷೆ ಕೊಡುವ ಅಧಿಕಾರವಾದರೂ ಅವನಿಗೆ ಎಲ್ಲಿಂದ ಬರಬೇಕು? ಪೇಶವೆಯ ಆಜ್ಞೆಯನ್ನು ಉಲ್ಲಂಘನೆ ಮಾಡಿದ ಉದಾಹರಣೆಗಳು ದೊರೆಯುವವು; ಆದರೆ ಆಜ್ಞೆ ಲಂಘನೆಗೆ ಶಿಕ್ಷೆಯಾದ ದೃಶ್ಯಗಳು ಅತ್ಯಲ್ಪ ಕಾಣುವವು. ಎಲ್ಲಿಯ ವರೆಗೆ ಪೇಶವೆಯವರು ಸೇನಾಪತಿಗಳಾಗಿದ್ದರೋ, ಎಲ್ಲಿಯ ವರೆಗೆ ಸೈನ್ಯ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ದಂಡಯಾತ್ರೆಗೆ ಹೊರಡುತ್ತಿದ್ದರೋ ಅಲ್ಲಿಯವರೆಗೆ ಅವರ ಅಧಿಕಾರವು ಸ್ವಲ್ಪವಾದರೂ ಸಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ದೊಡ್ಡ ಮಾಧವರಾಯನ ತರುವಾಯ ಈ ವಿಧದ ಸ್ಥಿತಿಯು ನಷ್ಟವಾಗಿ ಅಧಿಕಾರ ಸೂತ್ರಗಳು ಫಡಣವೀಸನ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಬರಲು, ಮಧ್ಯವರ್ತಿಸುತ್ತಿತ್ತು ಮತ್ತೊಂದು ಮೆಟ್ಟಿಲು ಅವನತಿ ಹೊಂದಿತು. ಸ್ವಾಮಿನಿಷ್ಠೆಯ ಭಾವನೆಯು ಶಾಹೂರಾಜನಲ್ಲಿದ್ದಂತೆ ಮಾಧವರಾಯನ ವಿಷಯವಾಗಿ ಉಳಿಯಲಿಲ್ಲ. ಮಾಧವರಾಯನಲ್ಲಿದ್ದ ಭಕ್ತಿ ವಿಶ್ವಾಸಗಳು ನಾನಾಫಡಣವೀಸನ ವಿಷಯವಾಗಿ ಉಳಿಯಲಿಲ್ಲ ಮಧ್ಯವರ್ತಿಸಿ ರಾಜ್ಯಘಟನೆಯು ತಪ್ಪಿ, ಅದಕ್ಕೆ ಅಷ್ಟರನುಟ್ಟಿಗೆ ಒಂದು ಸಂಘಟಿಸಿದ ಸ್ವರೂಪವು

ಪ್ರಾಪ್ತವಾಯಿತು. ಮಧ್ಯವರ್ತಿ ರಾಜ್ಯಘಟನೆಯ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಿಲ್ಲದ ಮೂಲಕ ಮರಾಟರರಾಜ್ಯವು ಸ್ಥಾಪನೆಯಾಯಿತು. ಮರಾಟ ಶಾಹಿಯ ಕೊನೆಯ ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಬಲವಾದ ರಾಜಸತ್ತೆಯೂ ಇರಲಿಲ್ಲ; ಲೋಕಪ್ರತಿನಿಧಿ ಸತ್ತೆಯೂ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಇವೆರಡರಲ್ಲಿ ಯಾವುದೊಂದು ಪ್ರಬಲ ಶಕ್ತಿಯಿದ್ದರೆ ಮರಾಟಶಾಹಿಯು ನಷ್ಟವಾಗುತ್ತಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಈ ಸಂಗತಿಯ ವಿಷಯವಾಗಿ ಪೇಶವೆಯ ಕಡೆಗೆ ಎಷ್ಟು ದೋಷವೋ, ಅಷ್ಟೇ ದೋಷವು ಮರಾಟ ಸರದಾರರ ಕಡೆಗೂ ಇರುವದು. ಪೇಶವೆಯು ಮಾಡಿದ ತಪ್ಪನ್ನು ಸುಧಾರಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಈ ಸರದಾರರಿಗೆ ಯಾವ ಅಡ್ಡಿಯಿತ್ತು? ಅವರು ಬೇಕಾದ ಹಾಗೆ ರಾಜ್ಯ ಕ್ರಾಂತಿ ಮಾಡಿ ಪೇಶವಾಯಿಯನ್ನು ಡಬ್ಬು ಹಾಕಿ, ಮರಾಟರ ಮಂತ್ರಿಮಂಡಲವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಬೇಕಾಗಿತ್ತು; ಆದರೆ ಮರಾಟಶಾಹಿಯನ್ನು ಮುರಿಯಗೊಡಬೇಕಾಗಿ ದ್ದಿಲ್ಲ. ಅವರಾದರೂ ಈ ಕೆಲಸವನ್ನು ಎಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದರು?

ಇಂಗ್ಲಿಷರು ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಹೇಗೆ ದೊರೆಕಿಸಿದರು?

ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಹಿಂದುಸ್ತಾನದಲ್ಲಿ ರಾಜ್ಯ ಸಂಪಾದನೆಯನ್ನು ಶಸ್ತ್ರಬಲದಿಂದ ಮಾಡಿದರೋ, ಇತರ ಸಾಧನಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದರೋ ಎಂಬ ವಾದವು ಯಾವಾಗಲೂ ಮುಂದೆ ಬರುತ್ತಿರುವದು. ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಹಿಂದುಸ್ತಾನದೊಳಗಿನ ಜನರಿಗೆ ಸ್ವರಾಜ್ಯದ ಅಧಿಕಾರ ಕೊಡಬೇಕು, ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಕೊಡುವ ತಮ್ಮ ಶೀಲವನ್ನು ಹಿಂದುಸ್ತಾನದಲ್ಲಾದರೂ ಜಾಗೃತವಿರಿಸಬೇಕು, ಶಸ್ತ್ರಬಲದಿಂದ ಹಿಂದುಸ್ತಾನದ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಸ್ವಾಧೀನದಲ್ಲಿರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಇಚ್ಛೆ ಮಾಡಬಾರದು ಮುಂತಾಗಿ ಯಾರಿಗೆ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವದಿರುವದೋ ಅವರು ಹಿಂದುಸ್ತಾನವನ್ನು ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಶಸ್ತ್ರಬಲದಿಂದ ದೊರೆಕಿಸಿಲ್ಲವೆಂದು ಉತ್ತರವೀಯುತ್ತಿರುತ್ತಾರೆ. ಈ ಮತಕ್ಕೆ ಪ್ರೌ. ಸೀಲೀ ಪ್ರಭೃತಿ ಇತಿಹಾಸಕಾರರಿಂದಲೂ ಪುಷ್ಟಿಯು ದೊರಕಿದೆ; ಆದರೆ ಈ ಮಾತು ನಮಗೆ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಮಾನ್ಯವಿಲ್ಲ. ಯಾಕಂದರೆ, ಇಂಗ್ಲಿಷರ ರಾಜ್ಯವಿಸ್ತಾರದ ಇತಿಹಾಸವನ್ನು ನೋಡಿದರೆ ಯುದ್ಧಾನಂತರದಲ್ಲಾದ ಒಪ್ಪಂದಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ಅರ್ಧಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ರಾಜ್ಯವು ದೊರೆತಿದೆ. ಉಳಿದ ಅರ್ಧ ರಾಜ್ಯ ದೊರೆಕಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಅವರು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಶಸ್ತ್ರದ ಉಪಯೋಗವನ್ನು ಮಾಡದಿದ್ದರೂ, ಅವರ ಶಸ್ತ್ರದ ಭಯದಿಂದ ಆ ರಾಜ್ಯ ಸಂಪಾದನೆಯಾಯಿತೆಂಬ ಮಾತನ್ನು ಯಾರೂ ಅಲ್ಲಗಳೆಯಲಾರರು. ಮೊಗಲರಿಂದ ಸಂಪಾದಿಸಿದ ದಿವಾಣಗಿರಿಯ ಸನ್ನದಿನ ಬಲದಿಂದ ಅವರಿಗೆ ಪೂರ್ವದ ಕಡೆಯ ಪ್ರಾಂತಗಳು ಕಾರಭಾರ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ದೊರೆತವು. ಮುಂದೆ ಅವು ಅವರ ಬಾಧ್ಯತೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಉಳಿದವೆಂಬ ಮಾತು ಬೇರೆ.

ಆದರೆ ಅವರು ಮೊಗಲರೊಡನೆ ಕಾದದಿದ್ದರೂ, ಮೊಗಲರ ನವಾಬರೊಡನೆ ಯುದ್ಧ ಮಾಡಬೇಕಾಯಿತೆಂಬ ಸಂಗತಿಯೇನೂ ಸುಳ್ಳಲ್ಲ. ಪ್ಲಾಸಿ, ಭಕ್ಸಾರ ಮೊದಲಾದ ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ ಜಯಸಂಪಾದನೆ ಮಾಡದಿದ್ದರೆ ಬಂಗಾಲದ ಎಲ್ಲ ಪ್ರಾಂತವನ್ನು ಅವರಿಗೆ ಸ್ವಾಧೀನಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲಿಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಿದ್ದಿಲ್ಲ. ನಿಜಾಮನಿಂದ ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ

ದೊರೆತ ಪ್ರದೇಶವು ಯುದ್ಧಮಾಡದೆ ದೊರೆಯಿತೆಂಬದು ನಿಜ. ನಿಜಾಮನೊಡನೆ ಯುದ್ಧಮಾಡದಿದ್ದರೂ ಅವನನ್ನು ಶತ್ರುಗಳಿಂದ ರಕ್ಷಿಸುವ ಶಸ್ತ್ರಬಲವು ತಮ್ಮಲ್ಲಿರುವದೆಂಬದನ್ನು ತೋರಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಬಂದುದರಿಂದಲೇ ಅದು ದೊರೆಯಿತು. ನಿಜಾಮನು ಅದನ್ನು ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ಸ್ನೇಹಿತರೆಂದು ಪಾಂಡೋಷಕ ಕೊಡಲಿಲ್ಲ; ಅಥವಾ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಅವನ ಧರ್ಮಗುರುಗಳು ಅಥವಾ ಈಶ್ವರೀ ಲೀಲೆಯನ್ನು ತೋರಿಸುವ ಘಟಕರರು ಎಂದು ಆತನು ಅದನ್ನು ಧರ್ಮಾದಾಯವಾಗಿ ಕೊಡಲಿಲ್ಲ ಲಾರ್ಡ್ ಡಲಹೌಸಿಯ ಅಳಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟೋ ರಾಜ್ಯಗಳು ಔರಸ ಸಂತಾನಾಭಾವಕ್ಕಾಗಿ ಅಂಗ್ಲಾಧೀನವಾದವು; ಆದರೆ ಅಧಿರಾಜರು ಅಥವಾ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ಧನಿಗಳು ಎಂಬ ಅಧಿಕಾರ ಹೇಳಲಿಕ್ಕೆ ಬಾರದಿದ್ದರೆ ಈ ರಾಜ್ಯಗಳು ಹೇಗೆ ಅಂಗ್ಲಾಧೀನವಾಗುತ್ತಿದ್ದವು? ಇಂಗ್ಲಿಷರೇನೂ ಸಾತಾರೆಯವರ ಔರಸ ಸಂತತಿಯವರಲ್ಲ. ಅಧಿರಾಜರು ಇಲ್ಲವೆ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ಧನಿಗಳು ಎಂಬ ಹೆಸರನ್ನು ಶಸ್ತ್ರಬಲವಿಲ್ಲದೆ ಅವರು ಹೇಗೆ ದೊರೆಕೆ ಸುವರು? ವ್ಯಸೂರು, ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರ, ಉತ್ತರಹಿಂದುಸ್ತಾನ, ಬಂಗಾಲ ಮತ್ತು ಪಂಜಾಬ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಾಂತಗಳನ್ನು ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಶಸ್ತ್ರಬಲದಿಂದಲೇ ತೆಗೆದುಕೊಂಡರೆಂಬದನ್ನು ಒಪ್ಪಿದ ಮೇಲೆ, ಉಳಿದವುಗಳನ್ನು ಶಾಂತತೆಯ ಸಾಧನಗಳಿಂದ ಅಂದರೆ, ಒಪ್ಪಂದದಿಂದಾಗಲಿ, ಕಟ್ಟಳೆಗಳಿಂದಾಗಲಿ. ಪ್ರತಿಫಲವೆಂದಾಗಲಿ, ಜಹಾಗೀರಿಯಿಂದಾಗಲಿ, ಸರಂಜಾಮವೆಂದಾಗಲಿ. ಶೇಷಾಧಿಕಾರವೆಂದಾಗಲಿ, ಔರಸತನದಿಂದಾಗಲಿ, ಬಹಳವೇನು ಕಪಟಪ್ರಯೋಗದಿಂದಾಗಲಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡದ್ದು ಬಹಳೇ ಸ್ವಲ್ಪ ಪ್ರದೇಶವಿರುವದು. ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಶಸ್ತ್ರಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದಲೇ ಹಿಂದುಸ್ತಾನದೊಳಗಿನ ರಾಜ್ಯಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡರೆಂಬ ಉಪಪತ್ತಿಯು ಹೆಚ್ಚು ಸಯುಕ್ತಿಕವಿದೆ. ಪ್ರೊ. ಸೀಲೀ ಮೊದಲಾದವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಲಕ್ಷ್ಯದಲ್ಲಿ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳದೆ ನಾವು ಎಷ್ಟೋ ಸಾರೆ ಅದರ ಅನುವಾದ ಮಾಡುತ್ತಿರುತ್ತೇವೆ. ಪ್ರೊ. ಸೀಲೀ ಇವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೇನೆಂದರೆ, ಇತರ ದೇಶಗಳಲ್ಲಿಯ ಪ್ರಾಂತಗಳನ್ನು ಗೆದ್ದೆಯುವಾಗ ವಿಜಿಗೀಷು ರಾಜರಿಗೆ ಎಷ್ಟು ಕಾಡಬೇಕಾಗುತ್ತಿದೆಯೋ, ಅಷ್ಟು ಕಾದಾಟವನ್ನು ಕೂಡ ಹಿಂದುಸ್ತಾನದಲ್ಲಿ ಮಾಡಲಿಲ್ಲವೆಂಬದೇ ಅವರ ಆಶಯವು. ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಕಾರ್ಯಭಾಗವು ಸ್ವಲ್ಪವೇ ಪ್ರಯಾಸದಿಂದ ಸಾಧಿಸಿತು; ಅದರಲ್ಲಿ ಸ್ವತಃ ಹಿಂದು ಜನರ ಉಪಯೋಗವೇ ಬಹಳವಾಯಿತು. ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಮೇಲಿನ ಪ್ರೇಮದಿಂದಾಗಲಿ, ತಮ್ಮ ತಮ್ಮೊಳಗಿನ ಮೂರ್ಖತನದ ಸ್ಪರ್ಧೆಯಿಂದಾಗಲಿ ಯಾವುದರಿಂದಾದರೂ ಅವರಿಗೆ ಹಿಂದುಗಳ ಉಪಯೋಗವಾಯಿತು. ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಸೈನ್ಯವು ಏತದ್ದೇಶೀಯ ಸೈನ್ಯಕ್ಕಿಂತ ಬಹಳೇ ಕಡಿಮೆಯಿತ್ತು; ಹಾಗೂ ಹಿಂದುಸ್ತಾನವನ್ನು ಗೆದ್ದೆಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅವರು ತಮ್ಮ ರಾಷ್ಟ್ರದ ದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಇತ್ತ ತಂದು ವೆಚ್ಚಮಾಡಲಿಲ್ಲ; ಹಾಗೂ ಕಂಪನಿ ಸರಕಾರವು ರಾಜ್ಯತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವ ತಮ್ಮ ವಿಚಾರವನ್ನು ಮೊದಲಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಟಿಸಲಿಲ್ಲ. ಈ ಮಾತುಗಳ ಮೇಲೆ ಭಾರವಿರಿಸಿ

ಪ್ರೌಢೇಸರ ಸೀಲೀ ಇವರು ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿಯ ಇತರ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಯಶಃ ಆಗುವ ರಾಜ್ಯಸಂಪಾದನೆಯ ಹಾಗು ಹಿಂದುಸ್ತಾನದ ರಾಜ್ಯಸಂಪಾದನೆಯ ಭೇದವನ್ನು ಸೂಕ್ಷ್ಮದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ತೋರಿಸಿರುವರು. ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಬ್ರಿಟಿಶ್ ಸೈನ್ಯವನ್ನು ಹಿಂದು ಸ್ತಾನಕ್ಕೆ ಸ್ವಲ್ಪವೇ ತಂದಿದ್ದರೂ, ಬಹಳವಾಗಿ ಏತದ್ದೀಶೀಯ ಸೈನ್ಯವನ್ನು ಕೈಯಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡಿದ್ದಿಲ್ಲವೆಂದು ಅರ್ಥವಾಗುವದಿಲ್ಲ. ರಾಜ್ಯಸಂಪಾದನೆಗಾಗಿ ಅವರು ವಿಲಾಸಿಯಿಂದ ಹಣ ತರದಿದ್ದರೂ, ಹಿಂದುಸ್ತಾನದಲ್ಲಿ ಗಳಿಸಿದ ದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಅವರು ಆ ರಾಜ್ಯಸಂಪಾದನೆಗಾಗಿ ವೆಚ್ಚಮಾಡಲಿಲ್ಲವೆಂದು ಅರ್ಥವಾಗುವದಿಲ್ಲ. ಈಸ್ಟ್ ಇಂಡಿಯಾ ಕಂಪನಿಯ ಉದ್ದೇಶವು ಮೊದಲಿಗೆ ರಾಜ್ಯಸಂಪಾದನೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂದಿದ್ದರೂ, ಹೇತುವಿಗಿಂತ ಕೃತಿಯಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದದ್ದನ್ನು ಮಾನ್ಯಮಾಡದೆ ಗತ್ಯಂತರವಿಲ್ಲ.

ಮುರಾಟರ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಗೆದ್ದು ತೆಗೆದುಕೊಂಡಿದ್ದರೆ, ಯಾರದರೂ ಅವರಿಗೆ ಆ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ದಾನವೆಂದಾಗಲಿ ಪಾರಿತೋಷಕವೆಂದಾಗಲಿ ಕೊಟ್ಟಿರೋ? ಶಿಂದೆ, ಹೋಳಕರ, ನಾಗಪುರದ ಹಾಗು ಸಾತಾರೆಯ ಭೋಸಲೆ, ಪೇಶವೆ ಮೊದಲಾದವರ ಕೈಯಿಂದ ಕೆಲವರವು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ, ಕೆಲವರವು ಅರ್ಧ, ಕೆಲವರವು ಮುಕ್ಕಾಲು ಪಾಲು ರಾಜ್ಯಗಳು ಬ್ರಿಟಿಶರ ಸ್ವಾಧೀನವಾಗಬೇಕಾದರೆ ಅವು ಸುಖ ಸಮಾಧಾನದಿಂದ ವಶವಾಗಲಿಲ್ಲವೆಂಬ ಮಾತು ಸುಳ್ಳಲ್ಲ. ಆ ರಾಜ್ಯಗಳು ಹೋದ ಮೇಲೆ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಯತ್ನಿಂಚಿತ್ತಾದರೂ ಅಸಂತೋಷವಿಲ್ಲದೆ ವೈರಾಗ್ಯವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಕಳೆದ ನೂರು ವರ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಯಾರಾದರೂ ನಡೆದಿರುವರೆಂದು ಹೇಳಲಿಕ್ಕೆ ಬರುವದಿಲ್ಲ. ಮೈಸೂರು, ತಂಜಾವರಗಳ ಹೊರತು ಮಿಕ್ಕ ಯಾವ ರಾಜ್ಯಗಳನ್ನೂ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ತಿರುಗಿ ಕೊಡಲಿಲ್ಲ. ಯಾರಿಗೆ ರಾಜ್ಯಗಳು ತಿರುಗಿ ದೊರೆತವೋ ಅವರು ತೆಗೆದುಕೊಂಡರು; ದೊರೆಯದಿದ್ದವರು ನಿರಾಶೆಯಿಂದ ಕುದಿಯುತ್ತ ಕುಳಿತರು. ಶಸ್ತ್ರಚಾಲನೆ ಮಾಡಿ ರಾಜ್ಯ ದೊರೆಕಿಸುವ ಆಶೆಯು ಯಾರಿಗಾದರೂ ಇದ್ದರೆ ಅವರು ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡದೆ ಬಿಡುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು ತೋರುವದಿಲ್ಲ. ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಸೇನಾಬಲದಿಂದ ಅರ್ಧಾತ್ ಶಸ್ತ್ರಬಲದಿಂದ ರಾಜ್ಯ ಸಂಪಾದನೆ ಮಾಡಿಲ್ಲವೆಂಬ ಪ್ರಮೇಯವನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಆಧಾರಗಳೇ ದೊರೆಯುವದಿಲ್ಲ. ಇಂಗ್ಲಿಷರ ವ್ಯವಸ್ಥೆ, ಅಚ್ಚುಕಟ್ಟು, ತನ, ಜಾಣತನ ಮೊದಲಾದವುಗಳು ಜನರಿಗೆ ಸೇರಿದವೆಂಬ ಮಾತು ಕೆಲವಂಶದಿಂದ ಸರಿಯಾಗಿದ್ದರೂ, ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಬಾಜೀರಾಯನಿಂದ ರಾಜ್ಯ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳದಿದ್ದರೆ, ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರದೊಳಗಿನ ಜನರು ವಿನಂತಿಪತ್ರಕ್ಕೆ ಕಳುಹಿ, ತಾವಾಗಿ ಅವರ ಸ್ವಾಧೀನವಾಗುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು ತೋರುವದಿಲ್ಲ. ಇಷ್ಟೆಲ್ಲ ವಿಚಾರ ಮಾಡಿದರೆ, ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಶಸ್ತ್ರಬಲದಿಂದ ರಾಜ್ಯ ಸಂಪಾದನೆ ಮಾಡಲಿಲ್ಲವೆಂಬದು ಸರಿಯಾಗಿ ಕಾಣುವದಿಲ್ಲ; ಆದರೆ ಅವರ ಶಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ನಮ್ಮ ಸಹಾಯವು ಬಹಳವಾಗಿ ದೊರೆಯಿತೆಂಬ ಮಾತು ಮಾತ್ರ ಸತ್ಯವಾದದ್ದಾಗಿದೆ..

ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಬಹಳ ಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನು ಶಸ್ತ್ರದಿಂದ ಇಲ್ಲವೆ ಶಸ್ತ್ರದ ಭಯದಿಂದ ಗೆದ್ದಿದ್ದರೂ, ಇತರ ಸಾಧನಗಳಿಂದ ಹಲವು ಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನು ದೊರೆಕಿಸಲಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಲಿಕ್ಕೆ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪೇಶವೆ, ಹೋಳಕರ, ಶಿಂಧೆ, ಭೋಸಲೆ ಮೊದಲಾದವರು ಇಂಗ್ಲಿಷರೊಡನೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಯುದ್ಧವನ್ನೇ ಮಾಡಿದರು. ಆದ್ದರಿಂದ ಅವರ ಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡದ್ದಕ್ಕೆ ರಾಜ ನೀತಿಯ ರಾಜಮಾನ್ಯ ಆಧಾರವಿತ್ತು; ಆದರೆ ದತ್ತಕ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವ ಒಪ್ಪಿಗೆಯಿಲ್ಲದ್ದರಿಂದಲೂ, ಔರಸತನವಿಲ್ಲದ್ದರಿಂದಲೂ ಯಾವ ಪ್ರಾಂತಗಳು ಆಂಗ್ಲಾಧೀನವಾದವೋ, ಅವುಗಳನ್ನು ಇಂಗ್ಲಿಷರು ನ್ಯಾಯದಿಂದ ದೊರೆಕಿಸಿದರೆಂದು ಅನ್ನಲಿಕ್ಕೆ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಒಪ್ಪಂದದಿಂದ ಸ್ನೇಹಬದ್ಧವಾಗಿದ್ದ ಹಾಗು ಸರಿಸಮಾಪ್ತಂಧತೆಯಿಂದ ನಡೆಯಿಸಿಕೊಂಡ ರಾಜ್ಯಗಳನ್ನು ಅನೌರಸವೆಂದು ಆಂಗ್ಲಾಧೀನ ಮಾಡಿದ್ದು ದೊಡ್ಡ ಅನ್ಯಾಯವೆಂಬ ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ವಾದವಿಲ್ಲ. ಸಾತಾರೆಯ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡ ಬೊಬ್ಬಾಟವು ಪಾರ್ಲಮೆಂಟಿನವರೆಗೂ ಹೋಗಿತ್ತು. ಈ ವಿಷಯವಾಗಿ ಇಂಗ್ಲಿಷ-ಇಂಗ್ಲಿಷರಲ್ಲಿ ನಡೆದ ವಾದವಿವಾದವು ಜಗತ್ತಿಗೆ ಕೇಳಲಿಕ್ಕಾದರೂ ದೊರೆಯಿತು. ಬೊಬ್ಬಾಟವಾಗದೆ ಹಾಗು ಜಗತ್ತಿಗೆ ಸುದ್ದಿ ಹತ್ತದೆ ಇಂಥ ಎಷ್ಟೋ ರಾಜ್ಯಗಳು ಆಂಗ್ಲಾಧೀನವಾದವು! ಸಾತಾರೆಯ ರಾಜ್ಯವು ಮರಾಟಶಾಹಿಯಲ್ಲಿ ಆಗ್ರಗಣ್ಯವಾದ್ದರಿಂದ, ಅದರ ವಿಷಯವಾಗಿ ಸ್ವಲ್ಪ ವಿಸ್ತಾರ ಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಚರ್ಚೆ ಮಾಡಿದರೆ ಅಸ್ಥಾನವೆನಿಸಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ.

ಸಾತಾರೆಯ ಮಹಾರಾಜರ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಅಧಿಕಾರವು ಶಾಹೂರಾಜನ ಕಾಲದಿಂದ ಕಡಿಮೆಯಾಗುತ್ತ ನಡೆಯಿತೆಂಬದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವೇ ಇದೆ. ಎರಡನೆಯ ಬಾಜೀರಾಯನ ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ಸಾತಾರೆಯ ಮಹಾರಾಜರು ತೀರ ನಾಮಶೇಷರಾಗಿದ್ದರು. ಇಂಥ ಸ್ಥಿತಿಯಿಂದ ಅವರು ತಲೆಯೆತ್ತಬೇಕೆಂದು ಅವರ ಪರಿವಾರದ ಪ್ರಯತ್ನ ನಡೆದಿತ್ತು. ಖಡಕಿಯ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಮುಂಚಿತವಾಗಿ ನಾಲ್ಕೈದು ವರ್ಷ ಈ ಪ್ರಯತ್ನಕ್ಕೆ ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಂದ ಉತ್ತೇಜನ ದೊರೆಯತೊಡಗಿತ್ತು. ಕೊನೆಗೆ ಅಷ್ಟೆಯ ಯುದ್ಧವಾಗಿ ಪೇಶವೆಯು ಪರಾಭವಹೊಂದಲು, ಅವನ ವಶದಲ್ಲಿದ್ದ ಸಾತಾರೆಯ ಮಹಾರಾಜನನ್ನು ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಸಾತಾರೆಗೆ ಒಯ್ದು, ತಿರುಗಿ ಸಿಂಹಾಸನದ ಮೇಲೆ ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿದರು. ಬಾಜೀರಾಯನು ಪಲಾಯನಕ್ಕೆ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದೊಡನೆಯೇ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಒಂದು ಪ್ರಕಟನೆನ್ನು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಸಿದರು. ಅದರಲ್ಲಿ “ಬಾಜೀರಾಯನು ಸಾತಾರೆಯ ಮಹಾರಾಜರನ್ನು ಸೆರೆಯಲ್ಲಿರಿಸಿ ಅವರ ಅನಾವಸ್ಥೆ ಮಾಡಿ ಅವರ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಸೆಳೆದುಕೊಂಡನು.” ಎಂಬ ಆರೋಪವು ಬಾಜೀರಾಯನ ಮೇಲೆ ಇಡಲ್ಪಟ್ಟು, ಎಲ್ಲ ಸರದಾರರಿಗೂ ಜಹಾಗಿರದಾರರಿಗೂ: “ಬಾಜೀರಾಯನೊಡನೆ ನಾವು ಯುದ್ಧವನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿದರೂ ಮರಾಟಶಾಹಿಯನ್ನು ಮುಳುಗಿಸುವ ವಿಚಾರವು ನಮ್ಮದಿಲ್ಲ. ಮರಾಟಶಾಹಿಯು ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ಉಳಿಯುವದು” ಎಂಬ ಆಶ್ವಾಸನೆಯು ದೊರೆಯುತ್ತಿತ್ತು. ಈ ಪ್ರಕಟನೆಯಿಂದ ಎಷ್ಟೋ ಮಂದಿ ಮರಾಟ ಸರದಾರರು

ಸಮಾಧಾನಹೊಂದಿ ಯುದ್ಧದಿಂದ ನಿವೃತ್ತರಾಗಿ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಮನೆಗೆ ಹೋದರು. ಆನಂತರದಲ್ಲಿ ಮಹಾರಾಜನಿಗೂ ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೂ ಒಪ್ಪಂದವಾಯಿತು. ಸುಮಾರು ಹದಿನೈದು ಲಕ್ಷ ಉತ್ಪನ್ನದ ಸೀಮೆಯು ಸಾತಾರಿಯ ಮಹಾರಾಜರ ವಂಶಪರಂಪರೆಯ ರಾಜ್ಯವೆಂದು ದೊರೆಯಿತು. ಮುಂದೆ ಇಪ್ಪತ್ತು ವರ್ಷಗಳ ತರುವಾಯ ಪ್ರತಾಪಸಿಂಹ ಮಹಾರಾಜನ ಮೇಲೆ ಕೆಲವು ದೋಷಾರೋಪಣೆಯಾಗಿ ಅವನು ಕಾಶಿಯಲ್ಲಿಡಲ್ಪಟ್ಟನು. ಆನಂತರದಲ್ಲಿ ಅವನ ಬಂಧುವಾದ ಶಹಾಜಿ ಉರ್ಘ್ ಅವ್ವಾಸಾಹೇಬನೊಡನೆ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಹೊಸ ಒಪ್ಪಂದಮಾಡಿಕೊಂಡು ಅವನನ್ನು ಪಟ್ಟಕ್ಕೆ ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿದರು. ೧೮೪೮ರಲ್ಲಿ ಶಹಾಜಿಯು ಮರಣಹೊಂದುವದಕ್ಕಿಂತ ಮುಂಚಿತವಾಗಿ ವೆಂಕೋಜಿಮಹಾರಾಜನನ್ನು ದತ್ತಕ ತೆಗೆದುಕೊಂಡನು. ಈ ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಮುತ್ಸದ್ದಿಯೂ ಭಾವೀ ಗವರ್ನರನೂ ಆದ ಸರ ವಾರ್ಟಲ ಫ್ರೀಯರನು ಸಾತಾರಿಯ ರೆಸಿಡೆಂಟನಿದ್ದನು. ಅವನು ಒಡಂಬಡಿಕೆಗೆ ಸರಿಯಾಗಿ ರಾಜ ಪರಿವಾರವನ್ನು ಕರೆಯಿಸಿ ದರಬಾರ್ ಕೂಡಿಸಿ ವೆಂಕೋಜಿಯನ್ನು ಪಟ್ಟಕ್ಕೆ ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿದನು; ಆದರೆ ಸರಕಾರದ ಒಪ್ಪಿಗೆ ಪಡೆಯದೆ ದತ್ತಕ ತೆಗೆದುಕೊಂಡದ್ದಕ್ಕಾಗಿ ಅದನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿ, ಕಂಪನಿಯ ಕೋರ್ಟ್ ಆಫ್ ಡಾಯರಿಕ್ಟರರು ಸಾತಾರಿಯ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಆಂಗ್ಲಾಧೀನಪಡಿಸಿದರು! ಈ ತೀರ್ಮಾನವು ಸರ್ವಸ್ವೀಯಾಗಿ ಅನ್ಯಾಯದ್ದಾಗಿತ್ತು; ಯಾಕಂದರೆ, ಈ ರಾಜ್ಯವು ಸ್ವತಂತ್ರವಿತ್ತು. ಅದಕ್ಕೆ ದತ್ತಕದ ನಿರ್ಬಂಧವು ಹತ್ತುತ್ತಿದ್ದಿಲ್ಲ; ಆದರೆ ರಾಜ್ಯದ ಉತ್ಪನ್ನವು ೨೫-೩೬ ಲಕ್ಷದವರೆಗೆ ಬೆಳೆದುದರಿಂದ, ಅದನ್ನು ಕಂಪನಿಯವರಿಗೆ ಬಿಡಲಿಕ್ಕಾಗಲಿಲ್ಲ. ಬಾಜೀರಾಯನು ಯುದ್ಧಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಅವನನ್ನು ಪದಚ್ಯುತಗೊಳಿಸಿ, ಅವನ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಸ್ವಾಧೀನಪಡಿಸಿಕೊಂಡದ್ದು ಒಳ್ಳೆದಾಯಿತು. ಸಾತಾರಿಯ ಮಹಾರಾಜನು ನಿಃಪುತ್ರನಾಗಿ ಸತ್ತದ್ದು ಅಪರಾಧವೆಂದು ತಿಳಿಯಲಿಕ್ಕೆ ಬರುವದಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ, ಇಂಗ್ಲಿಷ ಸರಕಾರದವರು ಹೀಗೆ ನಿಮಿತ್ತ ತೆಗೆದು ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಸ್ವಾಧೀನಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವದು ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲೆಂದು ನೂರಾರು ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಟ್ಟಿರುವರು. ಸಾತಾರಿಯ ಹಳೆಯ ಹಾಗು ಹೊಸ ರೆಸಿಡೆಂಟನಾದ ಸರ ವಾರ್ಟಲ ಫ್ರೀಯರ, ಜನರಲ ಬ್ರಿನ್ಸ, ಮಾಂ. ಸ್ಪು, ಎಲಿಫಿನಸ್ಪನ್ ಮೊದಲಾದ ಜನರಿಗೆ ಈ ಕೃತ್ಯವು ಅನ್ಯಾಯದ್ದಾಗಿ ತೋರಿ ಅವರು ಬಹಳೇ ಬಡಿದಾಡಿದರು. ಬಾಜೀರಾಯನ ಅಳಿಕೆಯು ಕೆಟ್ಟದ್ದಂತೆ ಸಾತಾರಿಯ ಮಹಾರಾಜರ ಅಳಿಕೆಯು ಕೆಟ್ಟದ್ದಲ್ಲವೆಂಬದಕ್ಕೆ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿವೆ. ಅದ್ದರಿಂದ ಆ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಸ್ವಾಧೀನಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಿಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಮರಾಟರ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಸ್ಥಿರವಾಗಿರಿಸುವೆವೆಂದು ಇಂಗ್ಲಿಷರು ವಚನ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದರು. ಈ ವಚನವನ್ನು ಸತ್ಯಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಗಿದ್ದರೆ, ಪೇಶವೆಯನ್ನು ಕಿತ್ತೊಗೆದು, ತಮ್ಮ ಯುದ್ಧದ ಖರ್ಚನ್ನಷ್ಟು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು, ಅವರು ನಾಲ್ಕು ಕೋಟಿ ಉತ್ಪನ್ನದ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಸಾತಾರಿಯ ಮಹಾರಾಜರ ಕಡೆಗೆ ಏಡಿಯ

•ಸುವದಕ್ಕೆ ಏನು ಅಡ್ಡಿಯಿತ್ತು?

ಯುದ್ಧ ಮಾಡುವದು, ಒಪ್ಪಂದ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವದು, ಅಷ್ಟಪ್ರಧಾನರನ್ನು ನಿಯಮಿಸುವದು, ವಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಕೊಡುವದು, ರಾಜ ಮುದ್ರೆ ಕೊಡುವದು, ಸರ ದಾರರನ್ನು ದಾಳಿ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಕಳಿಸುವದು, ಕಂದಾಯ ವಸೂಲಿಗೆ ಕಳಿಸುವದು ತಿರುಗಿ ಕರೆಯಿಸುವದು, ಪಾರಿತೋಷಕ, ಸಂಭಾವನೆ, ಮನ್ನಣೆ, ಸರಂಜಾಮ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ನಿಯಮಿಸುವದು, ಧರ್ಮಾದಾಯ, ಕಾಣಿಕೆ, ವಂಶಪರಂಪರಾಗತ ಕೆಲಸಗಳು ಮೊದಲಾದ ಎಲ್ಲ ಸಂಗತಿಗಳಲ್ಲಿ ಪೇಶವೆಯು ಸಾತಾರಿಯ ಮಹಾರಾಜರ ಅನುಮತಿಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಿದ್ದನು. ಮಹಾರಾಜರ ಬಳಿಯಲ್ಲಿ ಪೇಶವೆಯ ಒಬ್ಬ ಕಾರಭಾರಿಯಿರುತ್ತಿದ್ದರು. ಪೇಶವೆಯಿಂದ ಬಂದ ಕಾಗದ-ಪತ್ರಗಳು ಇವನ ಮುಖಾಂತರ ಮಹಾರಾಜರಿಗೆ ತಲುಪುತ್ತಿದ್ದವು. ಪೇಶವೆಯ ಸಲಹೆಯ ಮೇರೆಗೆ ಮಹಾರಾಜರು ಆಜ್ಞೆ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದನು ಒಂದು ನೇಳೆ ಮಹಾರಾಜರು ಯಾವದೊಂದು ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಅಡ್ಡಿ ಮಾಡಿದರೆ ಪೇಶವೆಯು ಆ ಆಜ್ಞೆಯನ್ನು ಮುರಿದ ದೃಷ್ಟಾಂತಗಳು ಕಂಡು ಬರುವದಿಲ್ಲ; ಹಾಗು ಬಲುಮೆಯಿಂದ ಅವನು ರಾಜಮುದ್ರೆಯನ್ನು ಮಾಡಿಸಿಕೊಂಡ ಉದಾಹರಣೆಗಳೂ ಇಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಒತ್ತಾಯದಿಂದ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವದು ಸಾಧ್ಯವಿದ್ದರೆ, ಸಾತಾರಿಯಿಂದ ರಾಜಮುದ್ರೆಯನ್ನು ಮಾಡಿಸಿ ತರಿಸುವ ಅವಶ್ಯಕತೆಯೇನಿತ್ತು? ಯಾವ ಸಂಗತಿಗಳನ್ನು ಪೇಶವೆಗೇ ಮಾಡುವದು ಸಾಧ್ಯವಿತ್ತೋ ಆ ಕೆಲಸಗಳನ್ನು ಅವನು ಏಕೆ ಮಾಡಲಿಲ್ಲ? ಬಾಜೀರಾಯನಿಗೆ ವಸ್ತ್ರಗಳು ಸಾತಾರಿಯಿಂದ ಬಂದಿದ್ದವು. ಇಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ, ಗಲಗಂರಲ್ಲಿ ಸಾತಾರಿಯ ಮಹಾರಾಜನು ಪುಣೆಗೆ ಹೋದಾಗ ಪೇಶವೆಯು ಅವನಿಗೆ ತನ್ನ ಧನಿಯ ಹಾಗೆಯೇ ಮನ್ನಿಸಿ ಸತ್ಕಾರ ಮಾಡಿದನು. ಎಂಥ ಸಣ್ಣ ವಿಷಯದಲ್ಲಾದರೂ ಮಹಾರಾಜನ ಆಜ್ಞೆಯು ಬೇಕಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಯುದ್ಧ ಪ್ರಸಂಗ, ಒಡಂಬಡಿಕೆ ಮೊದಲಾದ ಎಲ್ಲ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಮಹಾರಾಜನ ಸಲಹೆಯೂ ಆಜ್ಞೆಯೂ ಬೇಕಾಗುತ್ತಿದ್ದವು. ಈ ಎಲ್ಲ ವಿಷಯಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಆಧಾರಗಳು ಬೇಕಾದರೆ, ಸಾತಾರಿಯ ಮಹಾರಾಜ ಅಪ್ಪಾಸಾಹೇಬನ ರಾಣಿಯು ಸಾತಾರಿಯ ರಾಜ್ಯವು ತಿರುಗಿ ದೊರೆಯಬೇಕೆಂದು ವಿಲಾಯತಿಯ ರಾಣೀ ಸರಕಾರದ ಕಡೆಗೆ ಮಾಡಿದ ಅರ್ಜಿಯನ್ನು ದೊರೆರಿಸಿ ನೋಡಿದರೆ ನಮ್ಮ ಮಾತುಗಳು ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಬರುವವು. ಪೇಶವೆಯು ತಾನು ರಾಜ್ಯದ ಧನಿಯೆಂದು ಅನಿಸಿಕೊಂಡ ಬಗ್ಗೆ ಆಧಾರಗಳು ಎಲ್ಲಿಯೂ ದೊರೆಯುವದಿಲ್ಲ. ರಾಜ್ಯದ ಉತ್ಪನ್ನ ದೊಳಗಿಂದ ವಿಲಾಯತಿಯ ಸಿವಿಲ್ ಲೀಸ್ಟಿನಂತೆ ಮಹಾರಾಜರ ಸ್ವಂತದ ವೆಚ್ಚಕ್ಕಾಗಿ ನಿಶ್ಚಿತ ಹಣವು ದೊರೆಯುವ ನಿಯಮವಿದ್ದರೂ, ಅವಶ್ಯಬಿದ್ದಾಗ ಅವರ ಸ್ವಂತ ವೆಚ್ಚಕ್ಕಾಗಿ ಸ್ವತಂತ್ರ ಹಣವು ದೊರೆಯುವದಕ್ಕೆ ಮಹಾರಾಜರ ಆಜ್ಞೆಯಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಕಾರಭಾರದ ಪರಂಪರೆಯು ಪುಣೆಯಲ್ಲಿ ಶಾಹುವಿನ ನೇಳೆಯಿಂದಲೇ ನಡೆದು ಬಂದಿತ್ತು. ಶಾಹುವಿನ ಕಾಲದಿಂದ ಮಹಾರಾಜ ಮಾಡಲವು ಅಲಸ್ಯ ವ್ಯಸನಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಲಹರಣ ಮಾಡತೊಡಗಿದ್ದುದ

ಕ್ಯಾಗಿ ರಾಜಕಾರಣದ ಕಡೆಗೆ ದುರ್ಲಕ್ಷ್ಯವಾಗುತ್ತಿದ್ದುದರಿಂದ ಪುನೆಯ ಜಾಪಡಿ ಯಲ್ಲಿ ಪೇಶವೆಯವರ ಅಧಿಕಾರ ಪರಂಪರೆಯು ಬಲಗೊಳ್ಳುತ್ತ ನಡೆದದ್ದೇನೂ ಸುಳ್ಳಲ್ಲ; ಆದರೆ ಯಾವನೊಬ್ಬ ಮಹಾರಾಜನು ತನ್ನ ಕಾರಭಾರಿಯು ತಲೆಭಾರಾಡ ನೆಂಬ ನಿಮಿತ್ತದಿಂದ ಸ್ವಾಭಿಮಾನಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಅವನ ಮೇಲೆ ಹರಿಹಾಯ್ದು ಉದಾಹರಣೆಗಳಿಲ್ಲ. ಶಿಂದೆ, ಹೋಳಕರ, ನಾಗಪುರದ ಭೋಸಲೆ ಮೊದಲಾದ ಸರದಾರರ ಕಡೆಗೆ ಗುಪ್ತರೀತಿಯಿಂದ ಪತ್ರವ್ಯವಹಾರ ನಡೆಸಿ, ಪೇಶವೆಯ ತೊಂದರೆಯನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುವದು ಮಹಾರಾಜ ಮಂಡಲಕ್ಕೆ ಸಾಧ್ಯವಿತ್ತು. ಮಹಾರಾಜ ಮಂಡಲವನ್ನು ಪೇಶವೆಯವರು ನಿಜವಾಗಿ ಕಾರಾಗೃಹದಲ್ಲಿರಿಸಿದ್ದರೆ, ಮರಾಟ ಸರದಾರರು ತಮ್ಮ ಜಾತಿಯ ಹಾಗು ಮೂಲ ಸಿಂಹಾಸನದ ಅಭಿಮಾನದಿಂದ ಅವರನ್ನು ಮುಕ್ತಗೊಳಿಸುತ್ತಿದ್ದರು; ಆದರೆ ಅವರು ಹಾಗೆ ಮಾಡದೆ ಇದ್ದುದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೇ ನಂದರೆ, ಮಹಾರಾಜ ವೃತ್ತಿಗಳ ಹೇಡಿತನ, ಪೇಶವೆಯವರು ಮುಕ್ತಾಲು ಶತಕದ ವರೆಗೆ ಮರಾಟ ರಾಜ್ಯದ ವೈಭವವನ್ನು ಬೆಳೆಯಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಮಾಡಿದ ಸಾಹಸ, ರಾಜ್ಯ ಕಾರಭಾರದ ಅಚ್ಚುಕಟ್ಟುತನ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ನೋಡಿ ಇದ್ದ ಸ್ಥಿತಿಯು ಅನುಚಿತವಲ್ಲವೆಂದೂ, ಈ ಸ್ಥಿತಿಯು ಅಭ್ಯಂತರಹೊಂದಲಿಕ್ಕೆ ಶಸ್ತ್ರ ಹಿಡಿಯುವ ಅವಶ್ಯಕತೆಯಿಲ್ಲವೆಂದೂ ಅವರು ತಿಳಿದುಕೊಂಡದ್ದೇ ಕಾರಣವಾಗಿದೆ. ಅದು ಹೇಗಿದ್ದರೂ, ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ಸಾತಾರೆಯ ಮಹಾರಾಜರ ಧನಿಕನವು ಮಾನ್ಯವಿತ್ತು. ಪೇಶವೆಯನ್ನು ಅವರು ಸೇವಕರೆಂದು ಭಾವಿಸಿದ್ದರು. ಪೇಶವೆಯ ನಡತೆಗೆ ಅವರು ಅಧಿ ಕಾರಾತಿಕ್ರಮಣವೆಂದು ಹೆಸರು ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಹಾಗಿದ್ದರೆ ಸಾತಾರೆಯ ಮಹಾರಾಜನು ಬಾಜೀರಾಯನ ಕೈಯಿಂದ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಉಪಕೃತ ಸ್ನೇಹಿಯೆಂದು ಹೋದ ಮೇಲೆ ಅವನನ್ನು ಅವರು ಸ್ವತಂತ್ರ ರಾಜನೆಂದು ತಿಳಿಯಲಿಕ್ಕೆ ಯಾವ ಅಡ್ಡಿಯಿತ್ತು? ಸಾತಾರೆಯವರನ್ನು ಸ್ವತಂತ್ರರೆಂದು ತಿಳಿದಿದ್ದರೆ ದತ್ತಕದ ನಿಮಿತ್ತದಿಂದ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಅಂಗ್ಲಾಧೀನ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಹೇಗೆ ಬರುತ್ತಿತ್ತು? ಎಲ್ಲಿನ ಸ್ಪನನು ೧೮೧೭ ರಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಸಿದ ಪ್ರಕಟನೆಯಲ್ಲಿ ಕೆಳಗಿನ ಶಬ್ದಗಳಿವೆ:—

The Raja of Satara Who is now a prisoner in Bajirao's hands will be released and placed at the head of an independent sovereignty of such an extent as may maintain the Raja and his family in comfort and dignity.

ಮೇಲಿನ ಶಬ್ದಗಳಲ್ಲಿ ಮರಾಠೀ ರಾಜ್ಯವೆಲ್ಲ ಸಾತಾರೆಯ ರಾಜರ ಸ್ವಾಧೀನವಾಗುವದಿಲ್ಲ; ಕೆಲವು ಅಂಗ್ಲಾಧೀನವಾಗುವದು ಎಂಬ ಧ್ವನಿಯು ಹೊರಟದ್ದೇ. ಆದರೆ “independent sovereignty” ಈ ಶಬ್ದವನ್ನು ಸತ್ಯಮಾಡುವದಿದ್ದರೆ ಮುಂದೆ ಮಹಾರಾಜರೊಡನೆ ಆದ ಒಪ್ಪಂದದಲ್ಲಿ, ಅವರ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಕ್ಕೆ ಬಾಧೆ ಬರುವಂಥ ಯಾವ ಕಟ್ಟಿಕೆಗಳನ್ನೂ ಹಾಕುವದು ಯೋಗ್ಯವಾಗಿರಲಿಲ್ಲ. ಕೊನೆಗೆ ಹಳೆಯ ಅನುಭವದ ಮೇಲಿಂದ ಪರರಾಜರೊಡನೆ ಪತ್ರವ್ಯವಹಾರ

ಸಂಬಂಧ, ಜಹಗೀರದಾರ ಸರದಾರರ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ನೋಡಲಾದವುಗಳನ್ನು ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಮುಖಾಂತರ ಮಾಡಬೇಕೆಂಬ ಕಟ್ಟಳೆ ಹಾಕುವದು ಅವಶ್ಯಕವೆಂದು ಭಾವಿಸಿದರೂ, ಅದರ ಯೋಗದಿಂದ ದತ್ತಕದ ಅನುಜ್ಞೆಯ ದಾಳಿಯನ್ನು ಮಹಾರಾಜರ ಹಿಂದೆ ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ಹಚ್ಚಬೇಕಾಗಿದ್ದಿಲ್ಲ. ರಾಜ್ಯಕೊಡಬೇಕಾಗಿದ್ದರೇನೇ ಸ್ವಲ್ಪ ಕೊಟ್ಟರು. ನಾಲ್ಕು ಕೋಟಿ ಉತ್ಪನ್ನದ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಹದಿನೈದು ಲಕ್ಷದ ರಾಜ್ಯವೇನೂ ಬಹಳ ವಲ್ಲ. ಇಷ್ಟಾಗಿಯೂ ಒಡಕು-ವೈಮನಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಉಂಟು ಮಾಡಬಾರದೆಂಬ ಬಗ್ಗೆ ಕಟ್ಟಳೆಯೂ ಆಗಿತ್ತು. ಇಷ್ಟು ಬಿಗಿಯಾದ ಮೇಲೆ ಮಹಾರಾಜನ ಹಿಂದೆ ಅವನ ಔರಸ ಸಂತತಿಯವರಾಗಲಿ, ದತ್ತಕಪುತ್ರನಾಗಲಿ ಹದಿನೈದು ಲಕ್ಷದ ಉತ್ಪನ್ನವನ್ನು ತಿಂದರೆ ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ವಿಷಾದವೇಕೆ ಆಗಬೇಕು? ಪ್ರಕಟನೆಯೊಳಗಿನ 'ಸ್ವತಂತ್ರ ರಾಜ' ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪ್ರಕಟನೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಉಳಿಯಿತು. ಒಪ್ಪಂದದಿಂದ ಮಹಾರಾಜರಿಗೆ 'Subordinate Ally' ಎಂಬ ಗೌಣ ತರಗತಿಯು ಬಂದು, ಮುಂದೆ ದತ್ತಕದ ಪ್ರಸಂಗದಲ್ಲಿ 'Dependent Ally' ಅಂದರೆ ಕೈಕೆಳಗಿನ ಸಂಸ್ಥಾನಿ ಎಂಬಂತೆ ನಡೆಯಿಸಿಕೊಂಡರು. ಚಮತ್ಕಾರವೇನಂದರೆ, ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಆಂಗ್ಲಾಧೀನ ಮಾಡುವ ಪ್ರಸಂಗ ಬಂದಾಗ ಸೇಶವೆಯವರು ಮಹಾರಾಜರನ್ನು ಬಂಧನೆಯಲ್ಲಿರಿಸಿ ಪರತಂತ್ರಮಾಡಿದ್ದು ನಿಜವಾದ ರಾಜ್ಯಭ್ರಷ್ಟತೆಯೆಂದು ಗಣಿಸಿ, "ಪೇಶವೆಯ ವೇಳೆಯಲ್ಲಿಯೇ ನೀವು ಸ್ವತಂತ್ರ ರಾಜರಿಲ್ಲದಾಗ, ನಮ್ಮ ವರ್ಚಸ್ಸಿನ ಕೆಳಗೆ ನೀವು ಹೇಗೆ ಸ್ವತಂತ್ರರು?" ಎಂಬ ಯುಕ್ತವಾದವು ಆರಂಭವಾಯಿತು.

ಪೇಶವೆಯ ವೇಳೆಯ ಪಾರತಂತ್ರ್ಯವೇ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಸ್ನೇಹ ಸಂಬಂಧವಾದ ಮೇಲೆ ಸಾಕಾರಿಯ ಮಹಾರಾಜರನ್ನು ಅಂಟಿಕೊಂಡರೆ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಮಹಾರಾಜರ ಮೇಲೆ ಯಾವ ಉಪಕಾರ ಮಾಡಿದಂತಾಯಿತು? ೧೮೧೯ ಅಥವಾ ೧೮೩೯ ಈ ವರ್ಷಗಳ ಒಡಂಬಡಿಕೆಯ ಶಬ್ದಗಳಲ್ಲಿ ವಾಸ್ತವವಾಗಿ ಮಹಾರಾಜರು ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಕೈಕೆಳಗೆ ಸರದಾರರೆಂಬ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಜೋಡಿಸುವ ಯಾವ ಶಬ್ದಗಳೂ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಸತ್ತಿ ಯಿಂದ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಎಷ್ಟೇ ಶ್ರೇಷ್ಠರಾಗಿದ್ದರೂ ಅವರು ಇನ್ನೂ ರಾಜಾಧಿರಾಜರಾಗಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಶಿವಾಜಿಯು ಮೊಗಲರಿಂದ ಸ್ವರಾಜ್ಯವನ್ನು ಗೆದ್ದುಕೊಂಡು ಸ್ವಂತ ರಾಜ್ಯಾಭಿಷೇಕ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿದ್ದನು. ಅದೇ ಸ್ವತಂತ್ರರಾಜ್ಯದ ಔರಸ ಪುತ್ರನಾದ ಪ್ರತಾಪಸಿಂಹ ಮಹಾರಾಜನು ೧೮೧೯ರಲ್ಲಿ ಇದ್ದನು; ಮತ್ತು ಅದೇ ಸಂಬಂಧವು ೧೮೩೯ನೆಯ ವರ್ಷದ ವರೆಗೂ ಸಾಗಿತ್ತು. ಇದಕ್ಕೆ ವಿಪರೀತವಾಗಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಸತ್ತಿಯು ಮೊಗಲರ ದಿವಾಣಿ, ಕಾರಭಾರಿ, ಸೇನಾಪತಿ ಈ ಸಂಬಂಧದ್ದೇ ಇತ್ತು. ೧೮೩೯ನೇ ವರ್ಷದಲ್ಲಾದರೂ ಇಂಗ್ಲಿಷ ಸರಕಾರವು ವ್ಯಾಪಾರಿ ಕಂಪನಿಯೆಂದೇ ಅನ್ನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿತ್ತು. ಎರಡೂ ಒಪ್ಪಂದಗಳಲ್ಲಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರವೆಂದು ಯಾವ ಮುದ್ರೆಗಳಾದವೋ, ಅವುಗಳಲ್ಲಿ 'ವ್ಯಾಪಾರಿ ಕಂಪನಿ ಮತ್ತು ದಿಲ್ಲಿ ಬಾದಶಹನ ನೌಕರ' ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳೇ ಇದ್ದವು. ಅರ್ಥಾತ್ ಕಾಯಿದೆಯ ಭಾಷೆಯಿಂದ ಮಾತಾಡುವದಾದರೆ, ದಿಲ್ಲಿಯ

ಬಾದಶಹರೆ ಸಂಬಂಧದಲ್ಲಿ ಮಹಾರಾಜರ ನಾತಿಯು ಶ್ರೇಷ್ಠವೂ ಇಂಗ್ಲಿಷರದು ಕನಿಷ್ಠವೂ ಎಂದೆನ್ನಬೇಕಾಗುವದು. ಚೌಧಾಯಿ-ಸರದೇಶಮುಖಿಗಳ ಸನದುಗಳು ಬಾದಶಹರಿಂದ ಮರಾಟರಿಗೂ ದೊರೆತದ್ದನ್ನು ನಿರೀಕ್ಷಿಸಿದರೆ, ಮರಾಟರೂ-ಇಂಗ್ಲಿಷರೂ ಬಾದಶಹನ ಸನದೀ ನೌಕರರು; ಅಂದರೆ ಪರಸ್ಪರರು ಸಮಾನಸ್ತಂಧರು ಎಂದು ಅನ್ನಲಿಕ್ಕೆ ಏನೂ ಪ್ರತ್ಯವಾಯವಿಲ್ಲ.

ರಾಜನ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಪ್ರಧಾನರು ಮರ್ಯಾದಿತಗೊಳಿಸುವರೆಂಬದು ಇಂಗ್ಲಂಡಕ್ಕೆ ಗೊತ್ತೇ ಇತ್ತು. ಖುದ್ದ ಇಂಗ್ಲಂಡದ ಅರಸನು ೧೮೧೮ನೆಯ ಇಸವಿಯಲ್ಲಿ ಸಾತಾರೆಯ ಮಹಾರಾಜರಿಗಿಂತ ಯಾವ ಹೆಚ್ಚಿನ ಅಧಿಕಾರ ನಡೆಯಿಸುತ್ತಿದ್ದನು? ಇಂಗ್ಲಂಡದಲ್ಲಾದರೂ ಪ್ರಧಾನರೇ ರಾಜನ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಎಲ್ಲ ರಾಜ್ಯಕಾರಭಾರ ಮಾಡುತ್ತಿರುತ್ತಾರೆ. ಇಂಗ್ಲಂಡದ ರಾಜನು ಪ್ರಧಾನಿಗಳ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳನ್ನು ಕಿತ್ತು ಹಾಕುವ ಧೈರ್ಯ ಮಾಡುತ್ತಾನೆಯೋ ಹೇಗೆ? ಅದರಂತೆ ಪೇಶವೆಯರ ಸಲಹೆಗಳನ್ನು ಸಾತಾರೆಯ ಮಹಾರಾಜರು ಅಲ್ಲಗಳೆಯುತ್ತಿರಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ. ಪೇಶವೆಯು ಮನಬಂದಂತೆ ಕಾರಭಾರ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದನೆಂದು ಸಾತಾರೆಯ ಮಹಾರಾಜನು ಪದಭ್ರಷ್ಟನಾಗಿದ್ದನೆಂದು ಹೇಳಲಿಕ್ಕೆ ಬರುವದಿಲ್ಲ. ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ತಿಳಿಸಿದ ಹೊರತು ಪರರಾಷ್ಟ್ರದೊಡನೆ ವ್ಯವಹಾರ ಮಾಡುವದಿಲ್ಲವೆಂದು ಗಾತಾರಿಯ ಮಹಾರಾಜರು ಒಪ್ಪಿದ ಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ಅವರು ಸ್ವತಂತ್ರ ರಾಜರಲ್ಲವೆಂದು ಅನ್ನಲಿಕ್ಕೆ ಬರುವದಿಲ್ಲ. ಒಬ್ಬ ರಾಜನು ಮತ್ತೊಬ್ಬ ರಾಜನನ್ನು ಪರಾಭವಗೊಳಿಸಿದರೆ, ಪರಾಭೂತ ರಾಜನು ವಿಜಯಿ ರಾಜನ ಕೆಲವು ಕಟ್ಟಳೆಗಳನ್ನು ಮಾನ್ಯ ಮಾಡಲೇಬೇಕಾಗುವದು; ಅದರ ಇಷ್ಟರಿಂದ ಪರಾಭೂತನ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವು ನಷ್ಟವಾಯಿತೆಂದು ಅನ್ನಲಿಕ್ಕೆ ಬರುವದಿಲ್ಲ. ಇಟಾಲಿಯ ಕಾರ್ಥೇಜವನ್ನು ಗೆದ್ದು ಅದರ ಮೇಲೆ ಅಳತೆಗಟ್ಟು ಕಟ್ಟಳೆಗಳನ್ನು ಹೇರಿತು; ಅದರ ಇಷ್ಟರಿಂದ ಕಾರ್ಥೇಜದ ರಾಜಕೀಯ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವು ನಾಶವಾಯಿತೆಂದು ಕೇಳಬರುವದಿಲ್ಲ.

ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಹಾಗೂ ಸಾತಾರೆಯ ಮಹಾರಾಜರ ನಡುವಿನ ಒಪ್ಪಂದವು ಒಬ್ಬರು ಮತ್ತೊಬ್ಬರನ್ನು ಕಾಳಗದಲ್ಲಿ ಜಯಿಸಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಂಥಾದ್ದಿರಲಿಲ್ಲ. ಉಭಯತರ ನಡುವೆ ಸ್ನೇಹದ ಒಪ್ಪಂದವಾಗಿತ್ತು. ಶ್ರೇಷ್ಠ ಹಾಗೂ ಕನಿಷ್ಠ ರಾಷ್ಟ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವನ್ನು ಕಾಯ್ದುಕೊಂಡು ವಿಶಿಷ್ಟ ಸಂಗತಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು, ಅಥವಾ ಮಾಡಬಾರದು ಎಂಬ ಕಟ್ಟಳೆಯ ಒಪ್ಪಂದಗಳಾಗುವವು. ೧೮೦೯ನೆಯ ವರ್ಷ ಕಾಬೂಲದ ಅವಿೂರನು 'ಫ್ರೆಂಚ ಮನುಷ್ಯನನ್ನು ನನ್ನ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವದಿಲ್ಲ.' ಎಂದು ಇಂಗ್ಲಿಷರೊಡನೆ ಒಪ್ಪಿ ಒಪ್ಪಂದ ಮಾಡಿಕೊಂಡನು. ೧೮೨೨ರಲ್ಲಿ ನೇಪಾಳದ ರಾಜನು ಇಂಗ್ಲಿಷರೊಡನೆ ಒಪ್ಪಂದ ಮಾಡಿಕೊಂಡಾಗ, "ಸಿಕ್ಕೇವುದ ರಾಜನೊಡನೆ ವಾದವು ಉಪಸ್ಥಿತವಾದರೆ ಅದನ್ನು ನಿಮ್ಮ ಮಧ್ಯಸ್ಥಿಕೆಯಿಂದ ತೀರಿಸಿಕೊಂಡು ನಿಮ್ಮ ತೀರ್ಪನ್ನು ಮಾನ್ಯ ಮಾಡುವೆನು" ಎಂದು ಒಪ್ಪಿದನು. ಇಂಥ ಒಪ್ಪಂದಗಳ

ಯೋಗದಿಂದ ಕಾಬೂಲದ ಅಮಿರನ ಹಾಗೂ ನೇಪಾಳದ ರಾಜನ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವು ನಷ್ಟವಾಯಿತೆಂದು ಯಾರೂ ಅನ್ನುವದಿಲ್ಲ. ಉಭಯ ರಾಜರ ದತ್ತಕದ ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ಅವರು ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಒಪ್ಪಿಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಗುವದಿಲ್ಲ. ಇದೇ ಮಾತು ಸಾತಾರೆಯ ರಾಜರಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸುವದು. ಸಾತಾರೆಯ ಮಹಾರಾಜರು ಎಷ್ಟೇ ದುರ್ಬಲ ರಾಗಿದ್ದರೂ, ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಎಷ್ಟೇ ಪ್ರಬಲರಾಗಿದ್ದರೂ ೧೮೧೭ನೆಯ ವರ್ಷದ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಪತ್ರಿಕೆಯಲ್ಲಿ “ಸ್ವತಂತ್ರ ರಾಜ” ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದು, ‘ಜಹಾ ಗೀರದಾರ’ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಇದ್ದಿಲ್ಲವೆಂಬ ಮಾತು ಇಲ್ಲದಂತಾಗುವದಿಲ್ಲ. ಒಬ್ಬ ರಾಜನ ಪ್ರಾಂತವು ಎರಡನೆಯವನಿಗಿಂತ ಕಡಿಮೆಯಿದ್ದರೆ ಇಲ್ಲವೆ ಒಬ್ಬನ ಸೇನಾ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವು ಎರಡನೆಯವನಿಗಿಂತ ಕಡಿಮೆಯಿದ್ದರೆ, ಅವನು ಎರಡನೆಯವನ ಸಹಾಯವನ್ನವಲಂಬಿಸಿದ್ದರೆ ಮೊದಲನೆಯ ರಾಜನು ಸ್ವತಂತ್ರನಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಲಿಕ್ಕೆ ಬರುವದಿಲ್ಲ.

ಸದ್ಯಕ್ಕೆ ಯುರೋಪದಲ್ಲಿ ದುರ್ಬಲ ರಾಜ್ಯಗಳು ಸಹ ಸ್ವತಂತ್ರ ರಾಜ್ಯಗಳೆಂದು ಗಣಿಸಲ್ಪಡುವವೆಂಬ ಮಾತು ಸಿದ್ಧವಾಗಿದ್ದು, ಇಂಥ ದುರ್ಬಲ ರಾಷ್ಟ್ರಗಳು ಆತ್ಮ ರಕ್ಷಣೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲಿಕ್ಕೆ ಅಸಮರ್ಥವಿದ್ದುದರಿಂದ ಇಂಥ ರಾಜ್ಯಗಳ ರಾಜರ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವನ್ನು ಸಿದ್ಧಮಾಡುವದಕ್ಕಾಗಿ ಸದ್ಯದ ಮಹಾಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಇಂಗ್ಲೆಂಡವು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿದ್ದನ್ನು ತನ್ನ ಬಾಯಿಯಿಂದಲೇ ಒಪ್ಪಿದೆ. ಸನ್ ೧೮೧೯ನೆಯ ವರ್ಷದ ಒಪ್ಪಂದದಲ್ಲಿ ಉಭಯ ಪಕ್ಷದ ಸೌಕರ್ಯವೇ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ನೋಡಲ್ಪಟ್ಟಿತ್ತು. ಸಾತಾರೆಯ ಮಹಾರಾಜನಿಗೆ ಆತ್ಮರಕ್ಷಣೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವದಿತ್ತು; ಮರಾಟ ರಾಜರ ಹಾಗೂ ಸರದಾರರ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಸಂತುಷ್ಟಗೊಳಿಸಿ ಭಾವೀ ಯುದ್ಧಗಳನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಿ ಸ್ವಂತದ ವೆಚ್ಚವನ್ನೂ ರಾಜ್ಯವನ್ನೂ ಉಳಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಉದ್ದೇಶವು ಇಂಗ್ಲಿಷರದಿತ್ತು. ಆದ್ದರಿಂದ ಪರಸ್ಪರರು ಸಂತೋಷದಿಂದ ಒಪ್ಪಂದ ಮಾಡಿಕೊಂಡರು. ದತ್ತಕ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕಾದರೆ ಒಪ್ಪಿಗೆ ಪಡೆಯಬೇಕೆಂಬ ಬಂಧನ ಹಾಕುವದಿದ್ದರೆ ಇತರ ಕಟ್ಟಳೆಗಳೊಡನೆ ಅದನ್ನೂ ಏಕೆ ಹಾಕಲಿಲ್ಲ? ಸಾತಾರೆಯ ಮಹಾರಾಜರಿಗೆ ಅದೇ ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ವತಂತ್ರ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಕೊಡದಿದ್ದರೆ, ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಕೈ ಹಿಡಿಯುವವರು ಯಾರಿದ್ದರು? ಅದರೂ ಉದಾರ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದಲೇ ಏಕಾಗಲೊಲ್ಲದು, ಒಮ್ಮೆ ಕೊಟ್ಟ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ತಿರುಗಿ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವ ಅಧಿಕಾರವು ಅವರಿಗಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಕಾಯಿದೆ, ನ್ಯಾಯನೀತಿ ಮೊದಲಾದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಸಾತಾರೆಯ ರಾಜ್ಯವು ಆಂಗ್ಲಾಧೀನವಾದದ್ದು ಅತಿರೇಕವಾಯಿತು. ಹಿಂದುಸ್ಥಾನದೊಳಗಿನ ಎಷ್ಟೋ ರಾಜ್ಯಗಳು ಶಸ್ತ್ರಬಲದಿಂದ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಆಧೀನವಾದವು; ಆದರೆ ಕೆಲವು ರಾಜ್ಯಗಳನ್ನು ಅವರು ನ್ಯಾಯ ನೀತಿಗಳ ಕಡೆಗೆ ಲಕ್ಷ್ಯಗೊಡದೆ ರಾಜ್ಯ ಸಂಪಾದನೆಯ ಭರದಲ್ಲಿ ದೊರಕಿಸಿದರೆಂಬ ಮಾತಾದರೂ ಸುಳ್ಳಲ್ಲವೆಂಬದನ್ನು ತೋರಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ಸಾತಾರೆಯ ರಾಜ್ಯದ ಉದಾಹರಣೆಯನ್ನು ಇಷ್ಟು ವಿಸ್ತಾರ ಪೂರ್ವಕ ವರ್ಣಿಸಿದೆವು. ಲಾರ್ಡ್ ಡಲಹೌಸಿಯ ಆಳಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ

ಕೂಡಿದ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಪ್ರದೇಶಗಳಿಗೆ ಇದೇ ವಿಚಾರಸರಣಿಯು ಹತ್ತುವ ಸಂಭವಿದೆ; ಆದರೆ ಆ ವಿಷಯದ ಬಗ್ಗೆ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ವಿಸ್ತಾರ ಮಾಡುವದಕ್ಕೆ ನಾವು ಇಚ್ಛಿಸುವದಿಲ್ಲ.

ಮುರಾಟಶಾಹಿಯ ನಾಶದ ಸತ್ಯಾಸತ್ಯ ಕಾರಣಗಳ ವಿವೇಚನವನ್ನು ಇನ್ನೂ ಅನೇಕ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಮಾಡುವಂತಿದೆ; ಆದರೆ ವಿಸ್ತಾರಭಯಕ್ಕಾಗಿ ಕೊನೆಗೆ ಒಂದೇ ವಿಷಯದ ಬಗ್ಗೆ ಸ್ವಲ್ಪ ವಿಚಾರ ಮಾಡಿ ಈ ಪ್ರಕರಣವನ್ನು ಮುಗಿಸುವೆವು.

ಜಾತಿಭೇದವೂ ರಾಜ್ಯನಾಶವೂ.

ಮುರಾಟಶಾಹಿಯ ಆವನತಿಗೆ ಜಾತಿಭೇದವು ಕಾರಣವಾಯಿತೆಂದು ಎಷ್ಟೋ ಜನರು ಅನ್ನುತ್ತಾರೆ; ಆದರೆ ಜಾತಿಭೇದದ ಮೇಲೆ ಎಷ್ಟರಮಟ್ಟಿಗೆ ಭಾರ ಹಾಕಬೇಕೆಂಬ ಮಾತಿನ ಬಗ್ಗೆ ಬಹಳೇ ಅನುಮಾನ ತೋರುವದು. ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರದಲ್ಲಿ ಜಾತಿಭೇದವಿತ್ತೆಂಬುದೇನೋ ನಿಜ; ಆದರೆ ಅದು ಬಾಳಾಜಿ ವಿಶ್ವನಾಥನ ಕಾಲದಿಂದ ಮುಂದೆ ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿತೆಂಬ ಹಾಗೇನೂ ಇಲ್ಲ; ಹಾಗೂ ಅವನಿಗಿಂತ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಇದ್ದಿಲ್ಲವೆಂಬಂತಿಲ್ಲ. ಜಾತಿಭೇದವು ಸನಾತನವಾದದ್ದು. ಅದು ಸಾವಿರಾರು ವರ್ಷಗಳಿಂದ ನಡೆಯುತ್ತ ಬಂದದ್ದು ಬರೇ ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರದ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಅದು ನೆಲೆಗೊಂಡಿತ್ತೆಂಬಂತೇನೂ ಇಲ್ಲ; ಹಿಂದುಸ್ತಾನದ ಇತರ ಭಾಗಗಳಲ್ಲಾದರೂ ಜಾತಿಭೇದವು ಇದ್ದೇ ಇತ್ತು; ಆದರೆ ಅದು ಕೇವಲ ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರದಲ್ಲಿ, ಅದರೊಳಗೂ ಹದಿನೆಂಟನೆಯ ಶತಕದ ಕೊನೆಯ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ದುಷ್ಪರಿಣಾಮಿಯಾಯಿತೆಂದು ಹೇಗೆ ಅನ್ನಬೇಕು? ಮೊದಲು ಮುಸಲ್ಮಾನರು ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರದೊಳಗಿನ ಎಷ್ಟೋ ಪ್ರಾಂತಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡಾಗ ಜಾತಿಭೇದವಿತ್ತು. ಮುಂದೆ ಮೊಗಲರಿಂದ ಮುರಾಟರು ತಮ್ಮ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಬಿಡಿಸಿಕೊಂಡಾಗಲೂ ಅದು ಇತ್ತು. ಶಿವಾಜಿಯ ತರುವಾಯ ಮೊಗಲರು ಸ್ವರಾಜ್ಯದೊಳಗಿನ ಸ್ಥಳಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡಾಗ ಅದು ಇತ್ತು. ಮುಂದೆ ರಾಜಾರಾಮನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮುರಾಟರು ಮೊಗಲರೊಡನೆ ಇಪ್ಪತ್ತು ವರ್ಷಗಳ ವರೆಗೆ ಬಡಿದಾಡಿದಾಗಲೂ ಜಾತಿಭೇದವು ಇತ್ತು. ಮುಂದೆ ಸವಾಯಿ ಮಾಧವರಾಯನ ಆಳಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಮುರಾಟಶಾಹಿಯ ತೇಜವು ಬೆಳೆದು ದಿಲ್ಲಿಯ ವರೆಗೆ ಮುರಾಟರ ವರ್ಚಸ್ಸವು ಪ್ರಸ್ಥಾಪಿತವಾದಾಗಲೂ ಅದು ಇತ್ತು. ಮುಂದೆ ಬಾಜೀರಾಯನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮುರಾಟ ಶಾಹಿಯು ನಾಶಹೊಂದಿದಾಗಲೂ ಅದು ಇತ್ತು. ಸ್ವಲ್ಪದರಲ್ಲಿ ಹೇಳಬೇಕಾದರೆ, ಶಿವಾಜಿಗಿಂತ ಮೊದಲು, ಶಿವಾಜಿಯ ತರುವಾಯ ಎರಡು ನೂರು ವರ್ಷ ಜಾತಿಭೇದವು ಇದ್ದೇ ಇತ್ತು; ಆದರೆ ಮೊಗಲರೊಡನೆ ಕಾದಿ ಸ್ವರಾಜ್ಯಸ್ಥಾಪನೆ ಮಾಡಿದಾಗ ಅದು ಅಡ್ಡಬರಲಿಲ್ಲ. ಇಂಗ್ಲಿಷರೊಡನೆ ಯುದ್ಧ ಮಾಡುವಾಗ ಮಾತ್ರ ಅದು ಅಡ್ಡಾಯಿತೆಂಬದರ ಉಪಪತ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಗೆ ಹೇಳಲಿಕ್ಕೆ ಬರುವದು?

ಶಿವಾಜಿಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮುರಾಟರೂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರೂ ಹೆಗಲಿಗೆ ಹೆಗಲು ಹಚ್ಚಿ ಯುದ್ಧ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು; ಆದರೆ ಅವರು ಮನಸ್ಸಿನಿಂದಾಗಲಿ ಕೃತಿಯಿಂದಾಗಲಿ

ಈಗಿನ ದೃಷ್ಟಿಯ ಸಮಾಜ ಸುಧಾರಕರಿದ್ದರೆಂದು ಅನ್ನಲಿಕ್ಕೆ ಬರುವದೇನು? ಯಾವ ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ಶಿವಾಜಿಯು ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರ ಮಂಡಳದ ಒಕ್ಕಟ್ಟು ಮಾಡಿ ಮುಸಲ್ಮಾನರಿಂದ ದೇಶವನ್ನು ಸಂರಕ್ಷಿಸುವ ಉಪಾಯವನ್ನು ಯೋಚಿಸಿದನೋ, ಆಗ ಅವನು ಜಾತಿಭೇದದ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗಳನ್ನು ಕೊಡಲಿಲ್ಲ! ಅವನು ಗುಣಗಳನ್ನು ನೋಡಿ, ಯಾರಲ್ಲಿ ಕರ್ತೃತ್ವವಿರುವದೋ, ಅವರನ್ನು ಬಳಿಯಲ್ಲಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡನು; ಯಾರಲ್ಲಿ ಕರ್ತೃತ್ವವಿಲ್ಲವೋ ಅವರನ್ನು ದೂರ ನೂಕಿದನು. ಅವನು ಮರಾಟ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಎಂಬ ಜಾತಿಭೇದವನ್ನು ಮಾಡಲಿಲ್ಲ. ಆದರೂ ಅವನು ಸನಾತನ ಪದ್ಧತಿಯಂತೆ ಜಾತಿಭೇದವನ್ನು ಮನ್ನಿಸುವವನಾಗಿದ್ದನು. ಶಿವಾಜಿಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಪೇಶವೆಯವರ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಸನಾತನ ಜಾತಿಭೇದವು ಮಾನ್ಯವಿತ್ತೆಂದು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ರಾಜಕಾರಣದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಜ್ಞಾನಿನಿಷ್ಠತೆಗೆ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯತೆಯಿರಲಿಲ್ಲ. ಬಾಳಾಜಿ ವಿಶ್ವನಾಥನು ಪೇಶವೆಯಾದ ಮೇಲೆ ಉದಯಕ್ಕೆಬಂದ ಮನೆತನಗಳಲ್ಲಿ ನೂರಕ್ಕೆ ತೊಂಬತ್ತು ಮನೆತನಗಳು ಬ್ರಾಹ್ಮಣೇತರರವೇ ಇದ್ದವು. ಆಗಿನ ವೇಳೆಯ ಸರಂಜಾಮದಾರರ ಪಟ್ಟಿಯನ್ನು ನೋಡಿದರೆ, ದೊಡ್ಡ ಸರಂಜಾಮಿನವರು ಬ್ರಾಹ್ಮಣೇತರರೇ ಹೆಚ್ಚಿದ್ದರೆಂಬದು ಕಂಡುಬರುವದು. ಪೇಶವೆಯರು ಕೊಂಕಣಸ್ಥ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರದೇ ಕಲ್ಯಾಣ ಮಾಡಿದರೆಂಬ ವಿಶಿಷ್ಟ ಆರೋಪವು ಅವರ ಮೇಲೆ ಹೊರಿಸಲ್ಪಡುವದು; ಆದರೆ ಇದಕ್ಕಾದರೂ ವಿಶೇಷ ಅಧಾರಗಳಿಲ್ಲ. ಬೆಹರೆ, ಫಡಕೆ, ಮೆಹಂದಳೆ, ಪಟವರ್ಧನ, ರಾಸ್ತೆ ಇವರಲ್ಲದೆ ನಮಗೆ ಗೊತ್ತಿಲ್ಲದ ಒಂವರೆಡು ಮನೆತನದವರು ಇವರನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಕೊಂಕಣಸ್ಥ ಸರದಾರರಾದರೂ ಯಾರಿದ್ದರು? ಪೇಶವೆಯ ಹೊರತು ಎಲ್ಲ ಪ್ರಧಾನರೂ ಹಾಗು ವಿಂಚೂರಕರ, ಪಾನಸೆ, ಪುರಂದರೆ, ಮುಜುಮದಾರ, ಹಿಂಗಣೆ ಮೊದಲಾದ ಸರದಾರ ಮಂಡುವೂ ದೇಶಸ್ಥರದಾಗಿತ್ತು. ಗೋವಿಂದಪಂತ ಬುಂದೇಲಿಯಂಥ ಕರ್ಣಾಟ ಸರದಾರರೂ ಕೆಲವರಿದ್ದರು. ಇದ್ದುಬಿದ್ದು ಕರಣಿಕ ಚರ್ಯದಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಹೆಚ್ಚು ಜನ ಕೊಂಕಣಸ್ಥರಿದ್ದರೆಂಬದು ನಿಜ. ಯಾವುದೊಂದು ವರಿಸ್ತ ಜಾಗೆಯಲ್ಲಿ ಯಾವ ಜಾತಿಯ ಅಧಿಕಾರಿಯಿರುವನೋ, ಆ ಜಾತಿಯ ಜನರು ಆ ಆ ಸಂಸ್ಥೆಗಳಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಿಗೆ ತುಂಬಲ್ಪಡುವರೆಂಬ ಮಾತು ಸುಳ್ಳಲ್ಲ. ಈ ಮಾತು ಬರೇ ಕೊಂಕಣಸ್ಥರಿಗೆ ಹತ್ತುವದು, ಉಳಿದವರಿಗೆ ಈ ಮಾತಿನ ಸಂಬಂಧವಾಗುವದಿಲ್ಲ ಎಂಬಂತೇನೂ ಇಲ್ಲ. ಮುಸಲ್ಮಾನ, ಇಂಗ್ಲಿಷ, ಯುರೋಪೀಯ ಮೊದಲಾದ ಎಲ್ಲ ಜಾತಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಮನುಷ್ಯಸ್ವಭಾವಕ್ಕನುಸಾರವಾಗಿ ಈ ವಿಧದ ಪರಿಪಾಠವು ಬಿದ್ದೇ ಬೀಳುವದು. ಹಿಂದುಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಬ್ರಿಟಿಶರ ಆಳಿಕೆಯ ನೂರಾರು ವರ್ಷಗಳ ಇತಿಹಾಸವನ್ನು ನೋಡಿದರೆ, ಅದರಲ್ಲಿ ಅದೇ ಅದೇ ಅಡ್ಡ ಹೆಸರುಗಳು ಅಧಿಕಾರ ಪಟದಲ್ಲಿ ದೃಗ್ಗೋಚರವಾಗುವವು. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ವಿಲಾಯತಿಯಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಅಮೇರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಜಾತಿಭೇದವಿರದ್ದರೂ ಪಕ್ಷಭೇದವು ಅಷ್ಟೇ ತೀವ್ರ ಸ್ವರೂಪದಲ್ಲಿರುವ ಮೂಲಕ ಇಂಥ ದೃಶ್ಯಗಳು ಕಾಣುತ್ತವೆ. ಕೈಯಲ್ಲಿದ್ದ ಹಾಗು ಕಣ್ಣೆದುರಿದ್ದ, ಗೊತ್ತುವಳಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ಇಲ್ಲವೆ

ಇತರ ರೀತಿಯಿಂದ ಹಿತಸಂಬಂಧವಿದ್ದ, ಕೊಟ್ಟ ಕೆಲಸವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವ ತಮ್ಮ ಮನುಷ್ಯನನ್ನು ಬಿಟ್ಟು, ಪ್ರಯತ್ನ ಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ದೂರದ ಮನುಷ್ಯನನ್ನು ಶೋಧಿಸಿ, ಹತ್ತರ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವ ಲೋಕೋತ್ತರ ನಿಸ್ವಾರ್ಥಿತ್ವವೂ, ನಿಸ್ಪಕ್ಷಪಾತ ಬುದ್ಧಿಯೂ, ಪರೋಪಕಾರ ಬುದ್ಧಿಯೂ ಎಂದಾದರೂ ಯಾವ ರಾಷ್ಟ್ರದಲ್ಲಿಯೂ ತಲೆಯೆತ್ತಿರುವಂತೆ ಕಂಡುಬರುವದಿಲ್ಲ. ಇನ್ನೂ ಅನೇಕ ಕೊಂಕಣಸ್ಥ ಮನೆತನಗಳನ್ನು ಪೇಶವೆಯವರು ಉದಯಕ್ಕೆ ತಂದಿದ್ದರೂ ಮೇಲೆ ತೋರಿಸಿದ ಮನುಷ್ಯಸ್ವಭಾವಕ್ಕನುಸಾರವಾಗಿಯೇ ತಂದಂತಾಗುತ್ತಿತ್ತು; ಆದರೆ ಅವರಿಂದ ಈ ಕೃತ್ಯವು ಎಷ್ಟೂ ನೆರವೇರಲಿಲ್ಲ.

ಇನ್ನು ಪೇಶವೆಯವರು ತಮ್ಮ ಸಲುವಾಗಿ ಅಧಿಕಾರದ ಅಭಿಲಾಷೆಯನ್ನು ಹಿಡಿದಿದ್ದರೆಂದು ಅವರ ಮೇಲೆ ದೋಷಾರೋಪಣೆ ಮಾಡಲ್ಪಡುವದು. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನಾವು ಅವರ ಸಮರ್ಥನೆಯನ್ನು ಮಾಡಲಿಚ್ಛಿಸುವದಿಲ್ಲ; ಯಾಕೆಂದರೆ ಯಾವ ಮಾತು ಪೇಶವೆಯವರಿಗೆ ಹತ್ತುವದೋ ಅದೇ ಮಾತು ಬ್ರಾಹ್ಮಣೇತರ ಸರದಾರರಿಗಾದರೂ ಹತ್ತುವದು. ಅಸ್ವಪ್ರಧಾನರ ಹಾಗು ಸರದಾರರ ವೈಭವವನ್ನು ವಂಶಪರಂಪರಾಗತವಾಗಿ ನಡೆಯಿಸುವ ರೂಢಿಯು ಶಿವಾಜಿಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿದ್ದಲ್ಲಿವೆಂಬದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೇನೆಂದರೆ, ಹೊಸ ರಾಜ್ಯವ್ಯವಸ್ಥೆಯು ಆಗಲೆ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗಿದ್ದುದೇ ಮುಖ್ಯ ಕಾರಣವಾಗಿತ್ತು. ಮುಂದೆ ವಂಶಪರಂಪರಾಗತ ನೌಕರಿಯ ಆಶೆಯು ದೃಢಮೂಲವಾಯಿತು. ಇಂಗ್ಲೆಂಡಿನಲ್ಲಿ ಸಹ ವಂಶಪರಂಪರಾಗತ ವತನದ ನಡತೆಯು ಇಂದಿನವರೆಗೂ ನೋಡಲಿಕ್ಕೆ ದೊರೆಯುವದು. ಅಲ್ಲಿ ದೇಶದ ಕಾಯದೆ-ಕಾನೂನುಗಳನ್ನು ಮಾಡುವ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಉಪಭೋಗಿಸುವ ವರಿಷ್ಠ ಜನರ ನೂರಾರು ಮನೆತನಗಳಿರುವವು

ಜಾತಿಭೇದದಿಂದ ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರದಲ್ಲಿ ಒಡಕು ಇತ್ತೆಂಬ ಆಕ್ಷೇಪವುಂಟು; ಆದರೆ ಈ ಮಾತಿಗೆ ಬಹಳ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಆಧಾರಗಳಿಲ್ಲ. ಜಾತಿಭೇದವು ಪ್ರಬಲವಿದ್ದಾಗ ಶಿವಾಜಿ ಮಹಾರಾಜನು ಚಂದ್ರರಾವ ಮೋರಿಯಂಥ ಮರಾಟ ಸರದಾರನನ್ನು ಕೊಂದನು. ಅವನು ಅನೇಕ ಪ್ರಭುಮನೆತನಗಳನ್ನು ಉದಯಕ್ಕೆ ತಂದನು. ರಾಮದಾಸರಂಥ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ತನ್ನ ವಿಕ್ರಮಾರ್ಜಿತ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಅರಿಸಲು ಅವನು ಸಿದ್ಧನಾಗಿದ್ದನು. ಇವು ಜಾತಿಭೇದದ ದುಷ್ಪರಿಣಾಮಗಳ ದ್ಯೋತಕಗಳೇನು? ಶಿಂದೆ ಹೋಳಕರಂಬ್ಬರೂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣೇತರರೇ. ಹೀಗಿದ್ದು ಅವರಲ್ಲಿ ಮೂರುತಲೆಗಟ್ಟಿ ನೈರವೇರಿತ್ತು? ದೇಶಸ್ತ-ಕೊಂಕಣಸ್ತ ಭೇದವು ತಲೆಯೆತ್ತಿತ್ತೆನ್ನ ಬೇಕಾದರೆ, ಪೇಶವೆಯರೊಳಗಿನ ಮುಖ್ಯ ಕಲಹವು ಕೊಂಕಣಸ್ತ-ಕೊಂಕಣಸ್ತರೊಳಗಿನದೇ ಆಗಿತ್ತು; ಅದರಲ್ಲೂ ಅದು ಒಂದೇ ಮನೆತನದೊಳಗಿನದಾಗಿತ್ತು. ಈ ಒಡಕು ಜಾತಿಭೇದದಿಂದ ಉಂಟಾದದ್ದಿರಲಿಲ್ಲ. ಇಂತಹ ಜಗಳಗಳೂ ಒಡಕೂ ಶಿಂದೆ ಹೋಳಕರ ಗಾಯಕವಾಡ ಅಂಗ್ರಿ ನೊದಲಾದ ಮನೆತನಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇತ್ತು. ಈ ಒಡಕುಗಳು ಜಾತಿಭೇದವಲ್ಲ. ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧವಾದವುಗಳಾಗಿದ್ದವು. ಜಾತಿಭೇದವು ಅದಕ್ಕೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಏರಿಕೆಯ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ತಂದು ಕೊಟ್ಟಿರಬಹುದು. ಜಗಳದ ಕಾರಣಗಳನ್ನು ಶೋಧಿಸತೊಡಗಿದರೆ,

ಅದು ಜಾತಿಭೇದಕ್ಕಿಂತ ಹಿಂದೆ ಮುಂದೆ ಹೋಗಲಾರದೆಂದು ಹೇಳಲಿಕ್ಕೆ ಬರುವದಿಲ್ಲ.

ದೇಶಸ್ತರು ರಾಘೋಬನ ಪಕ್ಷವನ್ನು ಹಿಡಿದರು; ಕೊಂಕಣಸ್ತರು ನಾನಾಫಡಣ ವೀಸನ ಪಕ್ಷವನ್ನು ಹಿಡಿದರು, ಎಂದು ನ್ಯಾಯಮೂರ್ತಿ ರಾನಡೆಯವರು ಸಹ ಅಂದಿರುವರು; ಆದರೆ ದೇಶಸ್ತರು ಯಾರ ಪಕ್ಷವನ್ನು ಹಿಡಿದಿದ್ದರೋ ಆ ರಾಘೋಬನೇ ಕೊಂಕಣಸ್ಥನಿದ್ದನು. ಇದರ ಗತಿಯೇನು? ಕೊಂಕಣಸ್ತರ ಜಗಳದ ಲಾಭಹೊಂದಿ ದೇಶಸ್ತರಾಗಲಿ ಮರಾಟರಾಗಲಿ ಯಾವನೊಬ್ಬ ಮರಾಟ ಪೇಶವೆಯನ್ನು ಮಾಡುವ ಕಾರಸ್ಥಾನವನ್ನು ನಡೆಯಿಸಿದ ಉದಾಹರಣೆ ಕಂಡುಬರುವದಿಲ್ಲ. ಮರಾಟಶಾಹಿಯಲ್ಲಿ ಅಂತಃಕಲವು ಅತಿರೇಕವಾಗಿತ್ತೆಂಬದರಲ್ಲಿ ವಾದವಿಲ್ಲ; ಆದರೆ ಈ ಕಲಹಕ್ಕೆ ಜಾತಿಯು ಅಥವಾ ಉಪಜಾತಿಯು ಕಾರಣವೆಂದು ಹೇಳಲಿಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಷ್ಟು ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಲ್ಲ. ವ್ಯಕ್ತಿ ಸ್ವಾರ್ಥದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಜಾತಿ-ಉಪಜಾತಿಗಳು ಬೇರೆ ಕಡೆಗೇ ಉಳಿದು, ಪರಜಾತಿಯ ಅಥವಾ ಪರ-ಉಪಜಾತಿಯ ಮನುಷ್ಯನನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಿಹಿತಾಪೇಕ್ಷೆಯು ತನ್ನ ಬಳಿಯಲ್ಲಿ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವನು ಆ ವೇಳೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಜಾತಿಭೇದದ ಸಂಬಂಧವಾಗಿ ನ್ಯಾಯ ಮೂರ್ತಿ ರಾನಡೆಯವರು 'ಮರಾಟರ ಸತ್ತೆಯ ಉತ್ಕರ್ಷ' ಈ ವಿಷಯದ ತಮ್ಮ ಪುಸ್ತಕದ ಒಂದು ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಬರೆದಿರುವ ವಿಧಾನವು ನಮಗೆ ಹೆಚ್ಚು ಗ್ರಾಹ್ಯವಾಗಿ ತೋರುವದು. "ಯಾವಾಗಲೂ ಹಿಂದುಸ್ತಾನದಲ್ಲಿ ಪರಕೀಯರ ಪ್ರವೇಶವು ಹಿಂದು ಜನರ ಸ್ವಕೀಯ ಒಡಕಿನಿಂದಲೇ ಆಗಿದೆ ವ್ಯವಸ್ಥಿತತನವು ಹೇಗಿರುವದೆಂಬದು ಈ ಜನರಿಗೆ ಗೊತ್ತಿಲ್ಲ ಒಕ್ಕಟ್ಟಿನಿಂದ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವ ರೂಢಿಯು ಎಂದೂ ಇಲ್ಲ. ಕೆಲವು ವಿವಿಕ್ತತೆ ನಿಯಮಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಬೊಬ್ಬಾಟವಾಗದಂತೆ ಆ ನಿಯಮಗಳಿಗನುಸಾರವಾಗಿ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವದು ಇವರಿಗೆ ಬೇಸರ. ಅಚ್ಚುಕಟ್ಟತನ, ಕನಿಷ್ಠ ತರದ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಮಾನ್ಯಮಾಡುವ ಉಪವೇಶ ಇವು ಅವರಿಗೆ ಸೇರುವದಿಲ್ಲ. ಇಂಥ ದುರ್ಗುಣಗಳು ಹಿಂದುಗಳಲ್ಲಿದ್ದುದರಿಂದ ಸುವ್ಯವಸ್ಥಿತತನದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದ ಸೈನ್ಯದೊಂದಿಗೆ ಇವರ ಸೈನ್ಯವು ತಡೆಯಲಿಲ್ಲ. ಹಿಂದುಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಈ ದೋಷಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲದಂತೆ ಮಾಡಿ, ಸಣ್ಣ ಪುಟ್ಟ ಸಂಗತಿಗಳಿಂದ ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ರಾಜಕಾರಸ್ಥಾನದ ವರೆಗೆ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸಮಾಜದ ಹಿತವೇ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಹಿತ, ಸಮಾಜದ ಉತ್ಕರ್ಷವೇ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಉತ್ಕರ್ಷ, ಸಮಾಜದ ಅಪಮಾನವೇ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಅಪಮಾನ ಮೊದಲಾದವುಗಳು ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬ ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ತಿಳಿಯಬೇಕೆಂದು ಶಿವಾಜಿಯು ಒಂದೇಸವನೆ ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದನು." ಹೀಗೆ ನ್ಯಾಯಮೂರ್ತಿ ರಾನಡೆಯವರು ಬರೆದ ವಿಧಾನವು ಸರಿಯಾಗಿದೆ; ಆದರೆ ಶಿವಾಜಿಯು ಯಾವ ಮಾರ್ಗದಿಂದ ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿದನೆಂಬದನ್ನು ವಿಚಾರಿಸಿದರೆ, ಯಾವ ಜಾತಿಭೇದಕ್ಕೆ ಯಾವ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಈಗ ಹೆಸರಿಡಲಾಗುವದೋ, ಯಾವ ಜಾತಿಭೇದವು ಮರಾಟಶಾಹಿಯ ಅವನತಿಗೆ ಕಾರಣವಾಯಿತೆಂದು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲ್ಪಡುವದೋ ಆ ಜಾತಿಭೇದವನ್ನು ಶಿವಾಜಿಯು ಮಾಡಿದನೆಂಬ ಬಗ್ಗೆ ಎಲ್ಲಿಯೂ ಆಧಾರ ದೊರಕುವದಿಲ್ಲ.

ಶಿವಾಜಿಯಲ್ಲಿ ಹಿಂದುಧರ್ಮಾಭಿಮಾನವು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಬಿಂಬಿಸಿತ್ತು. ಈ ಧರ್ಮಾಭಿಮಾನದಿಂದಲೇ ಅವನು ಇಡೀ ದೇಶವನ್ನು ಬಡಿದೆಬ್ಬಿಸಿದನು ಅವನಲ್ಲಿ ಸನಾತನ ಹಿಂದುಧರ್ಮದ ವಿಷಯವಾಗಿಯೇ ಅಭಿಮಾನವು ವಾಸಿಸಿದ್ದಿಲ್ಲವೆ? ಯಾವ ಧರ್ಮದ ಅಧಿಷ್ಠಾನವು ಚಾತುರ್ವರ್ಣ್ಯವಾಗಿರುವದೋ, ಆ ಧರ್ಮದ ಆಚಾರದ ಒಂದು ಪ್ರಮುಖ ಅಂಗವೆಂದರೆ, ಜಾತಿಭೇದವಲ್ಲವೆಂದು ಪ್ರಾಮಾಣಿಕತನದಿಂದ ಅನ್ನಲಿಕ್ಕೆ ಯಾರಿಗೆ ತಾನೇ ಸಾಧ್ಯವಿದೆ? ಶಿವಾಜಿಯು ಜಾತಿಭೇದವನ್ನು ಮುರಿಯಲಿಕ್ಕೆ ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡಲಿಲ್ಲವೆಂಬದಿಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ; ಜಾತಿಭೇದವೆಂಬ ಸಂಸ್ಥೆಯು ಅಥವಾ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯು ರಾಷ್ಟ್ರಹಿತ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಬಹಳೇ ಘಾತುಕತನದ್ದಿರುವದು; ರಾಜಕೀಯ ಪ್ರಗತಿಗೆ ಆತಂಕವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವದು ಮೊದಲಾಗಿ ಶಿವಾಜಿಯಲ್ಲಿ ಭಾವನೆಗಳಿದ್ದವೆಂಬದಕ್ಕೆ ಆಧಾರಗಳೇ ದೊರೆಯುವದಿಲ್ಲ. ಅವನು ತನ್ನ ಹೆಸರಿನ ಮುಂದೆ 'ಗೋ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಪ್ರತಿಪಾಲಕ' ಎಂಬ ಶಬ್ದವನ್ನು ಸುವರ್ಣಾಕ್ಷರದಿಂದ ಬರೆದಿಟ್ಟಿದ್ದನು. ಈ ಶಬ್ದವನ್ನು ಅವನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ದಾಕ್ಷಿಣ್ಯಕ್ಕೊಳಗಾಗಿ ಇಲ್ಲವೆ ಧೂರ್ತತನದಿಂದ ಎರಡನೆಯವರನ್ನು ಮೋಸಗೊಳಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ಬರೆದಿರಲಿಲ್ಲ. ಅವನು ಜಾತಿಭೇದದ ವಿಷಯವಾಗಿ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಶ್ರದ್ಧೆಯನ್ನೇ ಇಟ್ಟಿದ್ದನೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಹೀಗಿದ್ದು ಜಾತಿಭೇದ ವಿಶಿಷ್ಟ ಧರ್ಮಾಭಿಮಾನವನ್ನು ಪ್ರದೀಪ್ತಗೊಳಿಸಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರೊಡನೆ ಮುರಾಟರನ್ನೂ ಮುರಾಟರೊಡನೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರನ್ನೂ ಹೆಗಲಿಗೆ ಹೆಗಲು ಹಚ್ಚಿಕೊಂಡು ಜೀವದ ಮೇಲೆ ಉದಾರರಾಗಿ ಯುದ್ಧ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಅವನು ಸಿದ್ಧಮಾಡಿದ್ದನು. ಜಾತಿಭೇದಾತೀತವಾದ ಅವಶಿಷ್ಟ ಹಿಂದೂ ಧರ್ಮದ ಮಹತ್ವವು ಅವನಿಗೂ ಇತರರಿಗೂ ತೋರಿದ್ದರಿಂದಲೂ ಅದರ ಮಹತ್ವವು ಬಿಂಬಿಸಿದ್ದರಿಂದಲೂ ಜಾತಿಭೇದವು ಅಥವಾ ಜಾತಿದ್ವೇಷವು ಅಡ್ಡಬರುತ್ತಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಅದರಲ್ಲಿಯೂ ವಿವೇಕಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಹೇಳುವುದಾದರೆ, ತನ್ನ ನೆರೆಹೊರೆಯ ಜನರಿಗೆ ವ್ಯಕ್ತಿಹಿತ ಮರೆತು ಸಮಾಜಹಿತವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವದಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧ ಮಾಡಿದ್ದು ಅವನೊಬ್ಬ ಸಮಾಜ ಸುಧಾರಕನೆಂದಲ್ಲ; ಇಲ್ಲವೆ ಸನಾತನ ಧರ್ಮದ ದಿವ್ಯ ಉಪದೇಶಕನೆಂದಲ್ಲ; ಅವನು ಎದೆಗಾರ ಬುದ್ಧಿಮಾನ್ ಮುಂದಾಳುವೂ ದೊಡ್ಡ ರಾಷ್ಟ್ರಭಕ್ತನೂ ಇದ್ದುದರಿಂದ ಹಾಗೆ ಮಾಡಿದನು. ಜಾತಿಭೇದವು ಶಿವಾಜಿಯ ಪೂರ್ವದ ಅವನತಿಗೆ ಕಾರಣೀಭೂತವಾಯಿತೆಂದು ಅನ್ನಲಿಕ್ಕೆ ಬರುವುದಿಲ್ಲ; ಶಿವಾಜಿಯ ಕಾಲದ ಜಾತಿಭೇದ ಬುದ್ಧಿಯ ಹ್ರಾಸವೇ ಅವನ ಕಾಲದ ಉನ್ನತಿಗೆ ಕಾರಣವಾಯಿತೆಂದು ಹೇಳಲಿಕ್ಕೆ ಬರುವಂತಿಲ್ಲ.

ಶಹಾಜಿ ಶಿವಾಜಿ ಸಂಭಾಜಿ ಈ ಮೂರು ತಲೆಗಳಲ್ಲಿಯ ಸ್ಥಿತ್ಯಂತರದ ಕಾರಣಗಳನ್ನು ನೋಡಿದರೆ, ಧಾರ್ಮಿಕ ವಿಚಾರ ಅಥವಾ ಆಚಾರಗಳಲ್ಲಿ ಆ ಕಾರಣಗಳು ತೋರದೆ ವ್ಯಕ್ತಿನಿಷ್ಠವಾದ ಲೋಕೋತ್ತರ ಗುಣಾವಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ಅವು ತೋರುವವು. ಮಹಾದಾಜಿ ಸಿಂಧೆ-ನಾನಾಪಡಣವೀಸ ಇವರ ತರುವಾಯ ಯೋಗ್ಯ ಮುಂದಾಳುಗಳು ರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ ದೊರೆತಿದ್ದರೆ ಜಾತಿಭೇದದಿಂದ ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರಶಾಹಿಯು ಅಳಿದು,

ಶುಷ್ಕ ವಾದನಾಡುತ್ತ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವ ಕಾರಣವು ಬೀಳುತ್ತಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಮಹದಾಜಿ ದಾಲಿತರಾವ ದೊಡ್ಡ ಮಾಧವರಾವ ಎರಡನೆಯ ಬಾಜೀರಾವ ಇವರ ಕಾಲದ ಸ್ಥಿತ್ಯಂತರಕ್ಕೆ ಸಮಾಜ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯು ಕಾರಣವಾಗಿರದೆ, ಲೋಕೋತ್ತರ ವಿಭೂತಿಗಳ ಅಭಾವವೇ ಮುಖ್ಯ ಕಾರಣವಾಗಿದೆ. ವಿಭೂತಿಯ ಜನ್ಮವು ಸಮಾಜಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿ ಆಗುತ್ತಿರುವದಿಲ್ಲ. ಸಾಮಾಜಿಕ ಸ್ಥಿತಿಯು ವಿಶೇಷ ಅನುಕೂಲವಿದ್ದರೆ ಹಾಲಲ್ಲಿ ಸಕ್ಕರೆ ಹಾಕಿದಂತೆ ಆಗಿ, ವಿಭೂತಿಯ ತೇಜವು ಮತ್ತಿಷ್ಟು ವೃದ್ಧಿಗತವಾಗುವದು. ಮನುಷ್ಯನ ವ್ಯಕ್ತಿನಿಷ್ಠ ಸ್ವಾರ್ಥವನ್ನು ಮರೆಯಬೇಕಾದರೆ ಕಣ್ಣೆದುರಿಗೆ ವಿಭೂತಿಯು ಬೇಕಾಗುವದು; ಇಲ್ಲವೆ ಸಂಕೀರ್ಣ ರಾಷ್ಟ್ರಪ್ರೇಮಭಾವನೆಯಾದರೂ ಅವನಲ್ಲಿ ಉದಯವಾಗಬೇಕಾಗುವದು. ವ್ಯಕ್ತಿನಿಷ್ಠ ಸ್ವಾರ್ಥವನ್ನು ಮರೆಯುವ ಪಾತ್ರತೆಯು ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರೀಯರಲ್ಲಿರುವದೆಂಬ ಮಾತು ಅನೇಕ ಸಾರಿ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಈ ಪಾತ್ರತೆಗೆ ಉದ್ದೇಶನಕಾರಣವು ವಿಭೂತಿಪೂಜನವಾಗಿದ್ದು, ರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ಪ್ರೇಮಬುದ್ಧಿಯು ಬಹುಮಟ್ಟಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗಿಲ್ಲ. ಜಾತಿಭೇದ ನಾಶದಲ್ಲಿಯೇ ರಾಷ್ಟ್ರಪ್ರೇಮಬುದ್ಧಿಯು ಉದಯವಾಗುವದೆಂದು ಹೇಳಲಿಕ್ಕೆ ಬರುವದಿಲ್ಲ. ಸಾಮುದಾಯಿಕ ಹಿತಕ್ಕಾಗಿ ಸುವ್ಯವಸ್ಥೆಯಿಂದಿರುವದು, ನಿಶ್ಚಿತನಿಯಮಗಳನ್ನು ಉಲ್ಲಂಘಿಸದಿರುವದು, ರಾಷ್ಟ್ರಹಿತ ಶತ್ರುವಿನ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಯಾವಾಗಲೂ ತಮ್ಮೊಳಗೆ ಪರಸ್ಪರ ಅಭಿಮಾನಹಿಡಿಯುವದು ಮೊದಲಾದವುಗಳು ಜಾತಿಭೇದವಿದ್ದರೂ ಘಟಿಸುವವು. ಜಾತಿಭೇದವಿದ್ದರೂ ಸಾಮುದಾಯಿಕ ರಾಷ್ಟ್ರಹಿತಬುದ್ಧಿಯು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವದೆಂಬ ಉತ್ತರವನ್ನು ಕೊಡಲಿಕ್ಕೆ ಸಾಧ್ಯವಿದೆ. ಹೇಗೆ ಜಾತಿಭೇದವೋ ಹಾಗೆಯೇ ಧರ್ಮಭೇದ. ಯುರೋಪದಲ್ಲಿ ಧರ್ಮಪಂಥಗಳು ಪ್ರಬಲವಿದ್ದರೂ ಅನೇಕ ಧರ್ಮದ ಜನರು ಒಂದೇ ರಾಷ್ಟ್ರದ ಅಭಿಮಾನಿಗಳಾದದ್ದು, ಕಂಡುಬರುವದು. ಸ್ವೇನದ ರೋಮನ್ ಕ್ಯಾಥೋಲಿಕ ರಾಜನು ಧರ್ಮಪಂಥಾಭಿಮಾನದಿಂದ ಪ್ರಚಂಡ ಹಡಗುಪಡೆಯನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಇಂಗ್ಲಂಡದ ಮೇಲೆ ದಾಳಿಮಾಡಿದಾಗ ಇಂಗ್ಲಂಡದೊಳಗಿನ ಪ್ರೊಟೆಸ್ಟಂಟ ಜನರಂತೆ ರೋಮನ್ ಕ್ಯಾಥೋಲಿಕ ಜನರಾದರೂ ಈ ಹಡಗುಪಡೆಯನ್ನು ಪರಾಭವಗೊಳಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧತೆ ಮಾಡಿದ್ದರು. ಯುರೋಪದ ಮಹಾಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಪ್ರೊಟೆಸ್ಟಂಟ ಇಂಗ್ಲಂಡ, ಕ್ಯಾಥೋಲಿಕ್ ಫ್ರಾನ್ಸ್, ರೋಮನ್ ಕ್ಯಾಥೋಲಿಕ್ ಇತಾಲಿ ದೇಶಗಳು ಹೆಗಲಿಗೆ ಹೆಗಲು ಹಚ್ಚಿ, ಪ್ರೊಟೆಸ್ಟಂಟ ಜರ್ಮನಿ, ಕ್ಯಾಥೋಲಿಕ್ ಆಸ್ಟ್ರಿಯಾಗಳೊಡನೆ ಕಾದಿದನೆಂಬದೂ ಈಗಲೂ ಕಾಡುತ್ತಿರುವುದೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಿರುವದು. ಆಗ ಮುಸಲ್ಮಾನ ಧರ್ಮದ ಅರಬರು ಇಂಗ್ಲಂಡದ ಪಕ್ಷವನ್ನು ಹಿಡಿದಿದ್ದರೆ, ಮುಸಲ್ಮಾನ ತುರ್ಕರು ಜರ್ಮನಿಯ ಪಕ್ಷಪಾತಿಗಳಾಗಿದ್ದರು.

ಜಾತಿಭೇದವು ಇರಬೇಕೋ ಇರಬಾರದೋ ಎಂಬ ಮಾತಿನ ತಾತ್ವಿಕ ಉತ್ತರವು ಎನೇ ಇರಲಿ, ಪ್ರಸ್ತುತ ಲೇಖಕನು ಜಾತಿಭೇದವಿರಬಾರದೆಂದು ಅನ್ನುವವರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನಾಗಿರುವನು. ತಾತ್ವಿಕ ನ್ಯಾಯಬುದ್ಧಿ ಮತ್ತು ವೈವಹಾರ ಈ ಎರಡು

ದೃಷ್ಟಿಗಳಿಂದ ಜಾತಿಭೇದದ ಪ್ರಶ್ನದ ವಿಚಾರ ಮಾಡಬೇಕಾಗುವದು. ನ್ಯಾಯ ಬುದ್ಧಿಯ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನೋಡಿದರೆ, ಜನ್ಮಸಿದ್ಧವಾದ ಶ್ರೇಷ್ಠ ಅಧಿಕಾರದ ಗುತ್ತಿಗೆಯು ಯಾವುದೊಂದು ವಿಶಿಷ್ಟ ಜಾತಿಗೆ ನಿರಂತರವಾಗಿ ಇರಬೇಕು; ಇತರ ಜಾತಿಗಳು ನಿರಂತರ ಕನಿಷ್ಠ ತರಗತಿಯಲ್ಲಿರಬೇಕು, ಎಂದು ಹೇಳುವದು ಈಶ್ವರನ ನ್ಯಾಯ ಬುದ್ಧಿಯ ಉಪಹಾಸ ಮಾಡಿದಂತಾಗುವದು. ಒಬ್ಬ ಉತ್ಕೃಷ್ಟ ರಾಜನ ಆಳಿಕೆಯಂತೆ ಈಶ್ವರನ ಆಳಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲ ಭೂತಮಾತ್ರಗಳ ಉತ್ಕೃಷ್ಟತೆಯಾಗುವದರ ಸಲುವಾಗಿ ಕನಿಷ್ಠಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ಸಮಾನ ಸಂಧಿಯಾದರೂ ಇರಲಿಕ್ಕಿಬೇಕು ಹೀಗೆ ಆಶೆಮಾಡದಿದ್ದರೆ ಈಶ್ವರನು ಮನುಷ್ಯನಿಗಿಂತ ಅನ್ಯಾಯಿಯಿರುವನೆಂದು ಹೇಳಬೇಕಾಗುವದು. ಬರೇ ವ್ಯವಹಾರ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನೋಡಿದರೂ, ಯಾರಿಗೆ ರಾಜಕೀಯ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವು ಬೇಕಾಗಿರುವದೋ ಅವರಿಗೆ ಜಾತಿಬಂಧನವನ್ನು ಶಿಥಿಲಮಾಡುವದೆಂದರೆ, ನಾವು ರಾಜಕೀಯ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಇಂದಿನವರೆಗೆ ಉಪಯೋಗಕ್ಕೆ ತಾರದೆ ಇದ್ದಂತಹ ಶಸ್ತ್ರವು ಎಂದು ಗ್ರಾಹ್ಯವಾಗಿಲಿಕ್ಕೆ ಆಡಿಯಿಲ್ಲ. ಯಾವದೊಂದು ರಾಷ್ಟ್ರದಲ್ಲಿ ಮೂರ್ಛಾಭಿಷಿಕ್ತ ಅಥವಾ ಸರ್ವಂಕಷವಾದ ಯಾವುದೊಂದು ಭಾವನೆಯು ಇದ್ದೇಇರುವದು. ಶಿವಾಜಿಯ ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ಸಹ ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರದಲ್ಲಿ ರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ಭಾವನೆಯು ಧರ್ಮಕ್ಕಿಂತ ರಾಜಕಾರಣದ ಮೇಲೆಯೇ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಅಧಿಷ್ಠಿತವಾಗಿತ್ತೆಂದು ನಮಗೆ ತೋರುವದು. ಸದ್ಯದ ಇಪ್ಪತ್ತನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ರಾಷ್ಟ್ರದ ದೃಷ್ಟಿಯು ಧರ್ಮಕ್ಕಿಂತ ರಾಜಕಾರಣದ ಮೇಲೆಯೇ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ನೆಲೆಸಿರುವದೆಂಬ ಮಾತನ್ನು ಯಾರೂ ಅಲ್ಲಗಳೆಯಲಾರರು. ಸದ್ಯದ ಸ್ಥಿತಿಗೆ ಅನುಷಂಗವಾಗಿ ಸಾಧನಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುವದರಲ್ಲಿ ಜಾಣತನವಿದೆ. ರಾಷ್ಟ್ರಭಕ್ತಿಯ ಔಷಧವನ್ನು ಕೇವಲ ಧರ್ಮಕಲ್ಪನೆಯ ಅನುಪಾನದಲ್ಲಿ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದರೆ, ಈಗ ಸನಾತನ ಧರ್ಮಕಲ್ಪನೆಯನ್ನು ಹೆಚ್ಚು ಉದಾರ ಮಾಡಿ ಕೊಡಲಿಕ್ಕೆ ಬೇಕು. ಈ ವಿವೇಚನೆಯು ಸದ್ಯದ ಕಾಲವನ್ನೆ ನುಲಿಸಿ ಸಿದ್ಧಗಿದೆ. ಜಗತ್ತಿನೊಳಗಿನ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧವಿದ್ದ ಸದ್ಯದ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಪೂರ್ವಕಾಲಕ್ಕೆ ಸಾಂಕ್ರಮಿಕ ಮಾಡಿ ಈಗಿನ ತೊಂದರೆಗಳು ಆಗಾದರೂ ಇದ್ದವೆಂಬ ಭ್ರಾಮಕ ಕಲ್ಪನೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಜಾತಿಭೇದದಿಂದಲೇ ರಾಷ್ಟ್ರನಾಶವಾಯಿತೆಂದು ಅನ್ನುವದು ಯೋಗ್ಯವಾಗುವದಿಲ್ಲ.

೪ ಮರಾಟಶಾಹಿಯ ರಾಜ್ಯವ್ಯವಸ್ಥೆ

ಮರಾಟರಿಗೆ 'ಕಳ್ಳರು, ಸುಲಿಗೆಗಾರರು' ಎಂಬ ಹೆಸರಿಟ್ಟು ಹೊರತು ಇಂಗ್ಲಿಷ ಗ್ರಂಥಕಾರರು ಬಹುಮಟ್ಟಿಗೆ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿಲ್ಲ; ಆದರೂ ಹಿಂದುಸ್ತಾನದಲ್ಲಿ ಮರಾಟರೇ ಅವರಿಗೆ ಸರಿಯಾದ ಪ್ರತಿಸ್ಪರ್ಧಿಗಳು ಕೂಡಿದರೆಂಬ ಮಾತನ್ನು ಲಕ್ಷ್ಯಕ್ಕೆ ತೆಗೆದು ಕೊಂಡರೆ, ಇಂಗ್ಲಿಷ ಗ್ರಂಥಕಾರರು ಹಾಗೆ ಉದ್ಗಾರ ತೆಗೆದದ್ದು ಯೋಗ್ಯವೇ ಇದೆ.

ತತ್ವಗಳ ವಿಷಯವಾಗಿ ಯಾರಾದರೂ ಒಳ್ಳೇ ಉದ್ಗಾರವನ್ನು ಎಂದೂ ತೆಗೆಯುವ ದಿಲ್ಲ. ಮರಾಟರಿಗಂತ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಹೆಚ್ಚಿನ ಲೇಖನ ಚತುರರಿದ್ದು, ಇತಿಹಾಸ ಪ್ರಬಂಧ ದಿನಚರಿ ವಿನೇಚನ ಕೈಫಿಯತು ವರ್ಣನೆ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಬರೆಯುವ ಹವ್ಯಾಸವು ಅವರಿಗೆ ಬಹಳವಾಗಿತ್ತು. ಆದ್ದರಿಂದ ಮರಾಟರ ವಿಷಯವಾಗಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಎಷ್ಟು ಬರೆದಿಟ್ಟಿರುವರೋ ಅಷ್ಟು ಸಂಗತಿಗಳನ್ನು ಮರಾಟರು ಇಂಗ್ಲಿಷರ ವಿಷಯವಾಗಿ ಬರೆದಿಲ್ಲ. ಮರಾಟ ಬಖರಕಾರರೂ ಮುತ್ಸದ್ದಿಗಳೂ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ವಿಷಯವಾಗಿ ಪ್ರಸಂಗವಶಾತ್ ತೀರ ತೋಟಕವಾಗಿ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿರುವರು. ಸದ್ಯಕ್ಕೆ ಇಂಗ್ಲಿಷ ರಾಜ್ಯವಾಗಿರುವದರಿಂದ ಇಂಗ್ಲಿಷ ಗ್ರಂಥಗಳು ಮುದ್ರಣವಾಗಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಬರೆದ ಐತಿಹಾಸಿಕ ವಾಚ್ಯವು ನಮ್ಮಲ್ಲಿಯ ಸುಶಿಕ್ಷಿತ ತರುಣ ಪೀಳಿಗೆಗೆ ದೊರೆಯುತ್ತಲಿದೆ. ನಿತ್ಯವೂ ಒಂದೇ ವಿಧದ ವಾಚ್ಯವನ್ನು ಓದುವದರಿಂದ ಮನುಷ್ಯನ ಬುದ್ಧಿಭ್ರಂಶವಾಗುವದು; ಆದರೆ ಇತ್ತೀಚೆಗೆ ಇತಿಹಾಸಭಕ್ತರ ಸಂಶೋಧನದಿಂದ ಮರಾಟರ ವಿಷಯದ ನಿಜವಾದ ಕಾಗವ-ಪತ್ರಗಳು ವಿವಿಲವಾಗಿ ಉಪಲಬ್ಧವಾದುದರಿಂದ ಮರಾಟರ ವಿಷಯದ ಯಥಾತಥ್ಯ ಸಂಗತಿಗಳು ತಿಳಿದಿವೆ. ಮರಾಟರ ಇತಿಹಾಸವನ್ನು ನೋಡಿದರೆ, ಮರಾಟರು ಹುಂಬರಿದ್ದರು; ಸುಲಿಗೆಯ ಹೊರತು ಬೇರೊಂದನ್ನೇನೂ ಅವರು ಮಾಡಲಿಲ್ಲ; ಅವರಿಗೆ ಸುಖ-ಶಾಂತಿಗಳು ಗೊತ್ತಿದ್ದಿಲ್ಲ; ಸಂಘಟಿತ ರಾಜ್ಯಪದ್ಧತಿಯ ತತ್ವಗಳನ್ನು ಅವರು ಗುರುತಿಸಿರಲಿಲ್ಲ, ಮೊದಲಾದ ಆರೋಪಣೆಗಳು ಎಂದೂ ನಿಜವೆಂದು ತೋರುವದಿಲ್ಲ.

ಗ್ರಾಂಟಿ ಡಫರಂಥ ಇಂಗ್ಲಿಷ ಇತಿಹಾಸಕಾರರು ಮರಾಟಶಾಹಿಯ ವಿಷಯವಾಗಿ ತೆಗೆದ ಉದ್ಗಾರಗಳು ಅನುಚಿತವಾಗಿವೆ. “ಇಂಥ ಇತಿಹಾಸಕಾರರಿಗೆ ಮರಾಟರ ಇತಿಹಾಸದ ಮರ್ಮವೇ ತಿಳಿದಿಲ್ಲ. ಕೇವಲ ಸುಲಿಗೆಗಾರರ ಕೈಯಿಂದ ವಂಶ ಪರಂಪರವಾಗಿ ಸ್ಥಿರವಾಗುವಂತಹ ಪಾತಶಾಹಿಯ ಸ್ಥಾಪನೆಯಾಗುತ್ತಿರುವದಿಲ್ಲ. ಇಂಥ ಕಾರ್ಯಗಳಾಗಬೇಕಾದರೆ ಮನುಷ್ಯನಲ್ಲಿ ಕರ್ತೃತ್ವವಿರಬೇಕಾಗುವದು” ಮೊದಲಾದ ಸಮರ್ಪಕ ಉತ್ತರಗಳನ್ನು ಹೇಳಿ ನ್ಯಾಯಮೂರ್ತಿ ರಾನಡೆಯವರು ಅಂಥ ಇತಿಹಾಸಕಾರರ ಬರೆಹಗಳನ್ನು ಖಂಡನಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ನಿಷೇಧಿಸಿರುವರು. ಕ್ಲೈವ ವಾರನ್‌ಹೆಸ್ಟಿಂಗ್ಸರಂಥ ಎದೆಗಾರ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಕೈಯಿಂದ ಬ್ರಿಟಿಶರಾಜ್ಯ ಸಂಸ್ಥೆಯು ಹಿಂದುಸ್ತಾನದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಾಣವಾಗಲಿಕ್ಕೆ ಅವರ ಹಿಂದೆ ಇದ್ದ ಶ್ರೀಮಾನ್ ಬಲಾಢ್ಯ ನಿಶ್ಚಯವುಳ್ಳ, ಆದರೆ ಅನೂರ್ತವಿದ್ದಂಥ ಬ್ರಿಟಿಶ ರಾಜ್ಯದ ಬುದ್ಧಿಶಕ್ತಿಗಳು ಹೇಗೆ ಕಾರಣೇಭೂತವಾದಾವೋ, ಅದರಂತೆ ವ್ಯಕ್ತಿಶಃ ಮರಾಟರು ಎಷ್ಟೇ ಎದೆಗಾರರೂ ಶೂರರೂ ಇದ್ದರೂ ಅವರ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ರಾಷ್ಟ್ರಪ್ರೇಮವಿರದಿದ್ದರೆ, ಮರಾಟ ರಾಷ್ಟ್ರವೆಂಬುದು ಮೊದಲೇ ಇರದಿದ್ದರೆ ಅವರಿಂದ ಮರಾಟಪದಪಾತಶಾಹಿಯ ಸ್ಥಾಪನೆಯು ಎಂದೂ ಆಗುತ್ತಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರದಲ್ಲಿ ವೀರರಂತೆ ಮುತ್ಸದ್ದಿಗಳ ಪರಂಪರೆಯಾದರೂ ಅಬಾಧಿತವಾಗಿ ನೂರು ವರ್ಷ ನಡೆದಿತ್ತು. ಈ ಪರಂಪರೆಯು

ಉಳಿಯಲಿಕ್ಕೆ ಮುರಾಟ ರಾಷ್ಟ್ರದ ಅಮೂರ್ತ ಕಲ್ಪನೆಯೇ ಉಪಯೋಗವಾಯಿತು. ಅಹಿರಾವಣ-ಮಹಿರಾವಣರ ರಕ್ತಬಿಂದುವಿನಿಂದ ನೂರಾರು ಅಹಿರಾವಣ-ಮಹಿರಾವಣರು ಹುಟ್ಟುವಂತೆ, ರಾಜಕಾರ್ಯಧುರಂಧರರು ವೈಕ್ರಿಸ್ಥ ಮಹತ್ವಾಕಾಂಕ್ಷೆಯ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವದಿಲ್ಲ. ಮುರಾಟರು ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಂದ ಪರಾಭೂತ ರಾಡ್ಡರಿಂದ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಒಂದು ವೇಳೆ ಮುರಾಟರಿಗಿಂತ ಸಂಸ್ಕೃತಿ, ರಾಷ್ಟ್ರಾಭಿಮಾನ, ಉದ್ಯೋಗ, ಜಿಗಟುತನ, ಭೌತಿಕ-ನೈತಿಕ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ ನೊದಲಾದವುಗಳಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಶ್ರೇಷ್ಠರಿದ್ದರೆಂದು ಅನ್ನಬಹುದು; ಆದರೆ ಒಬ್ಬನು ಮತ್ತೊಬ್ಬನನ್ನು ಪರಾಭವ ಗೊಳಿಸಿದಮಾತ್ರದಿಂದ ಜಯಶಾಲಿಯು ಸರ್ವಗುಣಸಂಪನ್ನನೆಂದೂ ಪರಾಭೂತನು ಹೇಡಿಯೆಂದೂ ಹೆಸರಿಡಲಿಕ್ಕೆ ಬರುವದಿಲ್ಲ.

ಹಿಂದುಸ್ತಾನದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಜಾತಿಗಳಿದ್ದರೂ, ಉಳಿದವರಿಂದ ಯಾವ ಮಾತು ಸಾಧ್ಯವಾಗಲಿಲ್ಲವೋ ಅದನ್ನು ಮುರಾಟರು ಸಾಧ್ಯಗೊಳಿಸಿದರು. ಮೊಗಲರ ವಿರುದ್ಧ ಚಲನವಲನ ಮಾಡಿ ಇತರರಿಂದ ಸಾಧ್ಯವಾಗದಂತಹ ಯಶವನ್ನು ಮುರಾಟರು ಸಾಧ್ಯ ಮಾಡಿಕೊಂಡರು. ಹಿಂದುಸ್ತಾನದ ತುಂಬ ಸ್ವರಾಜ್ಯವನ್ನು ವಿಸ್ತರಿಸುವ ಕಲೆಯು ಇತರರಿಗೆ ಸಾಧಿಸಲಿಲ್ಲ. ಅದನ್ನು ಮುರಾಟರೇ ಸಾಧಿಸಿದರು. ಇದೊಂದೇ ಮಾತಿನಿಂದ ಮುರಾಟರ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವು ಸಿದ್ಧವಾಗುವದು. ಯಾವಾಗ ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬ ಮನುಷ್ಯನ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ಭಾವನೆಯ ಬೀಜವು ಬಿತ್ತಲ್ಪಡುವದೋ ಅಥವಾ ರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ಸ್ವಾಭಿಮಾನದ ಗಟ್ಟಿಮುಟ್ಟಾದ ತಳಹದಿಯು ರಚಿಸಲ್ಪಡುವದೋ ಆಗಲೇ ಅಲೌಕಿಕ ಪರಾಕ್ರಮವು ಘಟಿಸುವದು. ರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ರಾಜಕಾರಣದ ವಿಲಕ್ಷಣ ವೃತ್ತ ಪರಂಪರೆಯು ಘಟಿಸಿದ್ದರಿಂದಲೇ ಮುರಾಟಶಾಹಿಯ ಸ್ಥಾಪನೆಯಾಯಿತು. ಒಂದು ಧರ್ಮ, ಒಂದು ಭಾಷೆ, ಒಂದು ರಾಜಕೀಯ ವಿಚಾರಸರಣಿ, ಒಂದು ಸಾಮುದಾಯಿಕ ಮಹತ್ವಾಕಾಂಕ್ಷೆ, ಒಂದು ಧೈಯ ನೊದಲಾದ ಅಂತಸ್ಥ ಐಕ್ಯಹೇತುಗಳಿಗೆ ಒಬ್ಬ ಶತ್ರು, ಒಂದು ಪರಿಸ್ಥಿತಿ, ಒಂದು ಸಂಕಟ ನೊದಲಾದ ಬಾಹ್ಯ ಐಕ್ಯಹೇತುಗಳ ಜೊತೆಯು ಕೂಡಿದ್ದರಿಂದ ಮುರಾಟರಲ್ಲಿ ಐಕ್ಯವು ಬೇಗನೆ ಉಂಟಾಯಿತು.

ಮುರಾಟರ ಸೈನ್ಯವ್ಯವಸ್ಥೆ.

ಯಾವುದೊಂದು ರಾಷ್ಟ್ರದ ಇತಿಹಾಸವನ್ನು ಅಭ್ಯಾಸ ಮಾಡುವದಾದರೆ, ನೊದಲು ಆ ರಾಷ್ಟ್ರದೊಳಗಿನ ಸೈನ್ಯಸಾಮರ್ಥ್ಯದ ಮತ್ತು ಸೈನ್ಯದ ಪರಾಕ್ರಮದ ಕಡೆಗೆ ಲಕ್ಷ್ಯಹೊರಳಿಸುವದು ಸಹಜವಿರುವದು. ಯಾಕೆಂದರೆ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ದೊರಕಿಸುವ ಹಾಗು ಕಾಯ್ದುಕೊಳ್ಳುವ ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಸಾಧನಗಳು ಉಪಯೋಗವಾಗುವವೋ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಸೈನ್ಯಸಾಮರ್ಥ್ಯದ ತರಗತಿಯು ಹೆಚ್ಚಿನದಾಗಿರುತ್ತದೆಂಬ ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲ. ರಾಜಕಾರಣದಲ್ಲಿ ಆಟಗಳಂತೆ ನಿಯಮಗಳೂ ಪಾಲಿಸಲ್ಪಡುವವು; ಆದರೆ ಪ್ರಸಂಗವು ಮೈ ಮೇಲೆ ಬಂದಿತೆಂದರೆ ಎಲ್ಲ ನಿಯಮಗಳೂ ನಿರುಪಯೋಗಿ ಆಗುವವು; ಅರ್ಥಾತ್ ಯಾರ ಶಸ್ತ್ರವು ಬಲಶಾಲಿಯೋ ಅವರದೇ ರಾಜ್ಯವು!

ನಾನಾಪಡಣವೀಸನ ಶಸ್ತ್ರವು ಕೇವಲ ಮುತ್ಸದ್ವಿತನದ್ದು. ಅದಕ್ಕೆ ನಿಜವಾದ ಖಡ್ಗವು ಗಂಟುಬಿದ್ದ ಕೂಡಲೆ ಅದು ತಲೆಬಾಗಿ ಸಬೇಕಾಯಿತು. ಶಿವಾಜಿಯು ಮುತ್ಸದ್ವಿಯಿದ್ದನು; ಆದರೆ ಆತನಲ್ಲಿ ಖಡ್ಗ ಬಲವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಸ್ವರಾಜ್ಯಸ್ಥಾಪನೆಗೆ ಆತನ ಆ ಮುತ್ಸದ್ವಿತನದ ಉಪಯೋಗವಾಗುತ್ತಿದ್ದಿಲ್ಲ.

ಪೇಶವೆಯರ ಸ್ವಂತ ಸೈನ್ಯವು ತೀರ ಸ್ವಲ್ಪವೇ ಇತ್ತು. ಸರಂಜಾಮಿ ಸೈನ್ಯವು ಬಹಳವಿತ್ತು. ಮರಾಟಶಾಹಿಯ ಮುಖ್ಯ ಧನಿಗಳಾದ ಸಾತಾರಿಯ ಮಹಾರಾಜರಲ್ಲಿ ಸಹ ಸಾವಿರರಡು ಸಾವಿರಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಸೈನ್ಯವಿತ್ತೋ ಇಲ್ಲವೋ ಎಂಬ ಬಗ್ಗೆ ಸಂದೇಹವೇ ಇದೆ. ಮರ್ಯಾದೆಯಿಂದ ಅವರ ಕೆಳಗೆ ಪೇಶವೆಯವರು. ಅವರಲ್ಲಿ ಸಹ ಹತ್ತಿಂಟು ಸಾವಿರಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚಿಗೆ ಸೈನ್ಯವಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಈ ಸೈನ್ಯದ ಮೇಲಧಿಕಾರವು ಪೇಶವೆಯು ನಿಯಮಿಸಿದ ಅವರ ಬಬ್ಬ ಪ್ರೀತಿಯ ಸರದಾರನ ಕಡೆಗೆ ಇರುತ್ತಿತ್ತು. ಪೇಶವೆಯ ಕೈಕೆಳಗಿನ ಸಿಂಧೆ ಹೋಳಕರ ಭೋಸಲೆ ಗಾಯಕವಾಡ ದಾಢಾಡೆ ಪಟವರ್ಧನ ರಾಸ್ತೆ ಆಂಗ್ರಿ ನೊದಲಾದ ಸರಂಜಾಮಿ ಸರದಾರರ ಕಡೆಗೆ ಹೇರಳವಾದ ಸೈನ್ಯವಿರುತ್ತಿತ್ತು.

ಸ್ವಂತ ಭಕ್ತಪತಿಮಹಾರಾಜರು ಸೇನಾಪತಿಗಳಾಗಿ ದಂಡಿನೊಡನೆ ಹೋಗುವ ಪರಿಪಾಠವು ಶಿವಾಜಿ ಸಂಭಾಜಿಯರ ಸಂಗಡವೇ ಮುಳುಗಿತು. ಪೇಶವೆಯವರು ಮಾತ್ರ ಸೈನ್ಯದೊಡನೆ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದರು. ಈ ಪದ್ಧತಿಯು ಸವಾಯಿ ಮಾಧವ ರಾಯನ ವರೆಗೆ ರೂಢವಾಗಿತ್ತು. ಖರ್ಚೆಯ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಸವಾಯಿ ಮಾಧವರಾಯನು ಸ್ವಂತ ಹೋಗಿದ್ದನು. ಎರಡನೆಯ ಬಾಜಿರಾಯನು ಮಾತ್ರ ಯುದ್ಧವನ್ನು ನೋಡಿದನು; ಆದರೆ ಅದನ್ನು ದೂರದಿಂದಲೇ ನೋಡಿದನು; ಅದೂ ಓಡಿಹೋಗುವ ಹವಣಿಕೆಯಲ್ಲಿದ್ದಾಗ! ನಾನಾಪಡಣವೀಸನಂತಹ ಮುತ್ಸದ್ವಿಯೂ ಕೂಡ ಒಮ್ಮೊಮ್ಮೆ ಸೈನ್ಯದೊಡನೆ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದನು. ಇದು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಮಾತಾಯಿತು. ಮರಾಟರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮಾತಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಬೇಡ. ಚಿಕ್ಕಂದಿನಲ್ಲಿಯೇ ಇವರಿಗೆ ರಣಾಂಗಣದ ಗುಟ್ಟೆಯನ್ನೇ ಕುಡಿಸುತ್ತಿರಬಹುದು! ಮರಾಟರ ಸೈನ್ಯದಲ್ಲಿ ಕಾಲಾಳುಗಳಿಗಿಂತ ರಾವುತರ ಸಂಖ್ಯೆಯೇ ಹೆಚ್ಚು. ಇವರಿಗೆ ಅಶ್ವಾರೋಹಿ ಸೈನಿಕರ ಉಪಯೋಗವೇ ಹೆಚ್ಚು. ಬೀಡುಬಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಕಂದಕಗಳನ್ನು ಅಗಿದು ಸ್ಥೈರ್ಯದಿಂದ ಯುದ್ಧ ಮಾಡುವದು ಇವರಿಗೆ ಗೊತ್ತೇ ಇದ್ದಿಲ್ಲ. ಹಾಗೆ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಅವರ ಗುರುವೇ ಅವರಿಗೆ ಕಲಿಸಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಆಯಕಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ತಂದು ಆಕಸ್ಮಿಕವಾಗಿ ಅವರ ಮೇಲೆ ದಾಳಿಮಾಡಿ, ಒಂದೇ ಹೊಡೆತದಲ್ಲಿ ಆದಷ್ಟು ತುಂಡುಮಾಡುವದು; ಮತ್ತೆ ನುಸುಳಿ ಹೋಗುವದು, ಇದೇ ಇವರ ಯುದ್ಧಪದ್ಧತಿಯು. ಶತ್ರುಗಳು ಬಲಶಾಲಿಗಳಿದ್ದರೆ ಅವರ ನೆರಳಿಗೆ ಸಹ ಹೋಗದೆ ದೂರವಿರುವದು; ಅವರ ಸುತ್ತುಮುತ್ತು ತಿರುಗುತ್ತ ಅವರ ಕಾಳು-ಕಡಿ-ಪಣ ನೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಸುಲಿಯುವದು; ಬಿಕ್ಕಟ್ಟಿನ ಪ್ರಸಂಗವೊದಗಿದರೆ ಯಾವುದೊಂದು ಅಭೇದ್ಯವಾದ ದುರ್ಗವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿ ಕುಳಿತು

ಕೊಳ್ಳುವದು ಮೊದಲಾದವುಗಳು ಮರಾಟ ಸೈನ್ಯದ ನಡೆವಳಿಕೆಗಳಾಗಿದ್ದವು. ಈ ಬಗೆಯ ತಂತ್ರಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಮರಾಟರಿಗೆ ಕಾಲಾಳುಗಳಿಗಿಂತ ರಾವುತರ ಉಪಯೋಗವೇ ಬಹಳವಾಗುತ್ತಿತ್ತು.

ಮೊಗಲಾಯಿ ಇರುವವರಿಗೆ ಈ ಪದ್ಧತಿಯು ಅವರಿಗೆ ಉಪಯೋಗವಾಯಿತು; ಆದರೆ ಇಂಗ್ಲಿಷರೊಡನೆ ಯುದ್ಧಪ್ರಸಂಗವೊದಗಿದಾಗ ಅವರಿಗೆ ಕಾಲಾಳುಗಳ ಅವಶ್ಯಕತೆಯುನಿಸತೊಡಗಿತು. ಮೊದಲಿನ ಪದ್ಧತಿಯ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ತೋಪುಗಳ ಅವಶ್ಯಕತೆಯು ಅವರಿಗಿರಲಿಲ್ಲ; ಆದರೆ ಯುರೋಪೀಯರೊಡನೆ ಸಂಬಂಧ ಉಂಟಾದಂದಿನಿಂದ ತೋಪುಗಳ ಕಡೆಗೆ ಅವರು ಲಕ್ಷ್ಯಗೊಡಬೇಕಾಯಿತು. ಕುದುರೆಯ ಪಾಗೆಯಲ್ಲಿ ಖಾಸಪಾಗಿ ಶಿಲೇದಾರ ಹೀಗೆ ಎರಡು ಭಾಗಗಳಿದ್ದವು. ಖಾಸಪಾಗಿ ಯೊಳಗಿನ ಸ್ವಾರರಿಗೆ ಕುದುರೆಗಳೂ ಹಾಗು ಯುದ್ಧದ ಸರಂಜಾಮವೂ ಸರಕಾರದಿಂದ ದೊರೆಯುತ್ತಿದ್ದವು. ಈ ಸ್ವಾರರಿಗೆ ಬಾರಾಗೀರರೆಂಬ ಹೆಸರಿತ್ತು. ಶಿಲೇದಾರರು ಸ್ವಂತ ಕುದುರೆಯನ್ನಿಟ್ಟು ಸೇವೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಶಿಲೇದಾರರು ಸರಕಾರದವರಿಗೆ ಬೇಕಾದಾಗ ಇಂತಿಷ್ಟು ಕುದುರೆಗಳ ವರೆಗೆ ಪೂರೈಸಿಕೊಡುವೆಂಬ ಕಟ್ಟಳೆಯಿಂದ ವೇತನ ನಿಶ್ಚಯಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು. ಖಾಸಪಾಗಿಯ ಬಾರಾಗೀರರಿಗೆ ಪೋಟಿಗೆಯೆಂದು ೮-೧೦ ರೂಪಾಯಿ ವೇತನದೊರೆಯುತ್ತಿತ್ತು. ಶಿಲೇದಾರರಿಗೆ ಪೋಟಿಗೆ ಹಾಗು ಕುದುರೆಯ ವೆಚ್ಚ ಸಹಿತವಾಗಿ ೩೫ ರೂಪಾಯಿ ದೊರೆಯುತ್ತಿದ್ದವು ದಂಡು ಕಾಳಗಕ್ಕೆ ಹೊರಟಿತೆಂದರೆ, ಯುದ್ಧವು ಸಾರಲ್ಪಟ್ಟಿತೆಂದರೆ, ಕೆಲವು ಉತ್ಸಾಹಿ ತರುಣರು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬಂದು ಪಡೆಯಲ್ಲಿ ಸೇರ್ಪಡೆಯಾಗುತ್ತಿದ್ದರು. ಇವರ ಯೋಗ್ಯತೆಯು ಹೆಚ್ಚಿನದಿರುತ್ತಿದ್ದು, ಇಂಥವರಿಗೆ ೪೫ ರೂಪಾಯಿಗಳ ವರೆಗೆ ಪಗಾರ ದೊರೆಯುತ್ತಿತ್ತು. ಪೆಂಡಾರಿಗಳು ಕುದುರೆಯ ಸ್ವಾರರಾಗುತ್ತಿದ್ದರು. ಇವರಿಗೆ ನಿಶ್ಚಿತ ವೇತನವಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಇವರು ಸುಲಿಗೆಯ ಮೇಲಿಂದಲೇ ಪ್ರಾಯಶಃ ತಮ್ಮ ಚರಿತಾರ್ಥ ಸಾಗಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಪೆಂಡಾರಿಗಳು ಕೇವಲ ಹೊಟ್ಟೆ ಬಾಕರಾಗಿರುತ್ತಿದ್ದರು. ದಂಡಿನ ನೌಕರಿಯ ಅಭಿಮಾನವು ಇವರಿಗೆ ಇರುತ್ತಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಯುದ್ಧವು ಮುಗಿದ ಮೇಲೆ ಸುಲಿಗೆ ಮಾಡುವದಕ್ಕೆ ಅಪ್ಪಣೆದೊರೆಯಿತೆಂದರೆ, ದೊರೆತ ಸುಲಿಗೆಯೊಳಗಿನ ಕೆಲವಂಶವನ್ನು ಅವರು ಸರಕಾರಕ್ಕೆ ಕೊಡಬೇಕಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಈ ಪೆಂಡಾರಿಗಳು ಯಾರಿಗೂ ಪ್ರಿಯರಾಗಿರುತ್ತಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಪ್ರಸಂಗವಶಾತ್ ಅವರು ತಮ್ಮ ಪಕ್ಷದ ಕಡೆಯ ಸಾಮಗ್ರಿಗಳನ್ನೇ ಸುಲಿದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು. ಆದ್ದರಿಂದ ಹೋಳಕರ ಮೊದಲಾದ ಒಂದೆರಡು ಸರದಾರರ ಹೊರತು ಇವರನ್ನು ಯಾರೂ ಸೈನ್ಯದಲ್ಲಿ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದಿಲ್ಲ.

ಸಿದ್ಧ ಸೈನ್ಯವು ಹನ್ನೆರಡು ತಿಂಗಳು ಸೇವೆಯಲ್ಲಿರುತ್ತಿತ್ತು; ಆದರೆ ಶಿಲೇದಾರ ಮೊದಲಾದ ಇತರ ಸೈನ್ಯವು ತಾತ್ಕಾಲಿಕವಾಗಿದ್ದು, ಆದಕ್ಕೆ ನೌಕರಿಯ ಅವಧಿಯಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಮುಖ್ಯ ಸೈನ್ಯವು ದಂಡಯಾತ್ರಿಗೆ ಹೊರಟಿತೆಂದರೆ, ಈ ಶಿಲೇದಾರ

ಸೈನ್ಯವು ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಗಿ ಕೂಡಿದರೂ ಕೂಡುತ್ತಿತ್ತು; ಬೇಕಾದಾಗ ತಿರುಗಿ ಹೋಗುತ್ತಿತ್ತು. ದೂರದ ಪ್ರಾಂತಗಳ ಮೇಲಿನ ದಾಳಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬಿಬ್ಬರು ಶಿಲೇದಾರರು ತಿರುಗಿ ಸ್ವಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಹೋಗಲಿಕ್ಕೆ ಸಾಧ್ಯವಿರುತ್ತಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಸೈನ್ಯವು ದಂಡಯಾತ್ರೆಯಿಂದ ತಿರುಗಿತೆಂದರೆ, ತಳವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಹಿಂದೆ ಉಳಿಯಬಾರದು, ಮುಂದೆ ಹೋಗಬಾರದು ಮೊದಲಾದ ವಿಧಿ-ನಿಷೇಧಗಳು ಶಿಲೇದಾರ ಸೈನ್ಯಕ್ಕಿದ್ದಿಲ್ಲ. ನಿರಂತರ ಸೈನ್ಯದ ಹಾಜರಿಯು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲ್ಪಡುತ್ತಿತ್ತು. ಉಳಿದ ಸೈನ್ಯದ ಹಾಜರಿಯೆಂದರೆ ಹೆಸರಿನ ಹಾಜರಿಯೇ! ನನ್ನ ವಶದಲ್ಲಿಯೆ ಸ್ವಾರಸ್ಯವು ಕುದುರೆ ಮನುಷ್ಯರನ್ನು ಒಡವೆಗೆ ಒಡವೆ ತೋರಿಸಿದರೆ ಹಾಜರಿಯವನ ಕೆಲಸ ತೀರಿತು. ವೇಳೆಗೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಕುದುರೆಯನ್ನು ತೋರಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಸಾಧ್ಯವಾಗದಿದ್ದರೆ ತಂಗು-ತೋಬರಿಗಳನ್ನು ತೋರಿಸಿದರೂ ಸಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಶಿಲೇದಾರ ಮೊದಲಾದವರಿಗೆ ಕಾಳಗದ ಕೆಲಸದ ಹೊರತು ಉಳಿದ ಸರಕಾರೀ ಕೆಲಸಗಳಿರುತ್ತಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಉಳಿದ ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ಅವರು ಸ್ವತಂತ್ರವಿರುತ್ತಿದ್ದರು. ದಂಡಿನೊಳಗಿನ ಎಲ್ಲ ಜನರಿಗೆ ಸೇನಾಪತಿಯ ಕೈಯಲ್ಲಿ ನೌಕರಿಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ಸರದಾರರ ವರೆಗೂ ಈ ನೌಕರಿ ಮಾಡುವ ಬಾರಿಯು ಬರುತ್ತಿತ್ತು. ಬರ್ಚಿ ಖಡ್ಗ ಬಂದೂಕ ಮೊದಲಾದ ಶಸ್ತ್ರಾಸ್ತ್ರ ಕಲೆಗಳ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕಾಗಿ ಶಾಲೆಗಳಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಇವೆಲ್ಲ ವಿದ್ಯೆಗಳು ಮರಾಟರ ಹುಟ್ಟುಗುಣಗಳಾಗಿದ್ದವೆಂದರೂ ನಡೆಯುವದು. ದಂಡಿನ ಶಿಕ್ಷಣದ ಶಾಲೆಗಳು ಇಲ್ಲದ್ದರಿಂದಲೂ, ವ್ಯವಸ್ಥಿತ ಕವಾಯತು ಇಲ್ಲದ್ದರಿಂದಲೂ ಸೈನ್ಯದ ಯೋಗ್ಯತೆಯು ಕಡಿಮೆ ತರಗತಿಯದಾಗಿರುವದೆಂಬ ಸಂಗತಿಯು ಮರಾಟರಿಗೆ ಹಿಂದಿನಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತಿತ್ತು. ಸೈನ್ಯಕ್ಕೆ ಮನುಷ್ಯರೂ ಕುದುರೆಗಳೂ ಎಂದೂ ಕಡಿಮೆ ಬೀಳುತ್ತಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಸುಗ್ಗಿಯ ದಿವಸಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಧಾರಣ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಅಡವಿಯಲ್ಲಿ ಮೇಯಲಿಕ್ಕೆ ಬಿಡುವದೂ ಜಾತಿವಂತ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿ ಮೇಯಿಸಿ ಪಾಗೆಯನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವದೂ ಶಿಲೇದಾರರ ಕೆಲಸವಾಗಿತ್ತು. ಎಲ್ಲ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಕುದುರೆಗಳ ಕೆಲಸವೇ ಇದ್ದುದರಿಂದ, ಬಡವರಿಂದ ಶ್ರೀಮಂತರ ವರೆಗೆ ಆಗ ಕುದುರೆ ಸಾಕುವದೊಂದು ದೊಡ್ಡ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯೇ ಆಗಿತ್ತು. ಜಾಗಲಲ್ಲಿ ಕುದುರೆಯಿಲ್ಲದ ಮನೆಗಳಿಲ್ಲ; ಕುದುರೆ ಹತ್ತಲಿಕ್ಕೆ ಬಾರದ ಮನುಷ್ಯರಿಲ್ಲ, ಎಂಬಂತೆ ಒಂದಾನೊಂದು ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರದ ಸ್ಥಿತಿಯಾಗಿತ್ತು. ಭೀಮಾಗೋದಾವರಿ ನದಿಗಳ ತೀರಗಳ ಕುದುರೆಗಳು ಒಳ್ಳೇ ಬಲಿಷ್ಠವಿರುತ್ತಿದ್ದವು, ಅವು ಬಹು ದೂರ ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದವು; ಆದರೆ ನೋಟಕ್ಕೆ ಅಂದವಾದ ಹಾಗು ಬಲಿಷ್ಠವಾದ ಕುದುರೆಗಳು ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರದಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುತ್ತಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಈ ನ್ಯೂನತೆಯನ್ನು ಸೌದಾಗರರು ತುಂಬಿ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಕಾಬೂಲಿ, ಕಾಶ್ಮೀರವಾಡಿ, ಅರಬಿ, ತಿಬೇಟಿ, ಅಫಘಾಣಿ ಮೊದಲಾದ ಜಾತಿವಂತ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಜಾತಿವಂತ ಕುದುರೆಗಳ ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳು ತಂದು ಮಾರುತ್ತಿದ್ದರು. ಅದ್ದರಿಂದ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಪಾಗೆಯಲ್ಲಿ ಕನಿಷ್ಠ ಒಂದಾದರೂ ಜಾತಿವಂತ ಕುದುರೆಯು ನೋಡಲಿಕ್ಕೆ ದೊರೆಯುತ್ತಿತ್ತು.

ಕಾಲಾಳುಸೈನ್ಯದಲ್ಲಿ ಮರಾಟರಿಗಿಂತ ಇತರರ ಪೂರೈಕೆಯೇ ಹೆಚ್ಚಿರುತ್ತಿತ್ತು. ಮರಾಟರ ಸೈನ್ಯದಲ್ಲಿ ಮುಸಲ್ಮಾನ ಸೈನಿಕರು ನೌಕರಿಗೆ ಇರುತ್ತಿದ್ದರು. ಇಷ್ಟಲ್ಲದೆ ಮುಸಲ್ಮಾನರಿಗೆ ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ಅಧಿಕಾರಗಳಾದರೂ ದೊರೆಯುತ್ತಿದ್ದವು. ಸದ್ಯದ ಇಂಗ್ಲಿಷ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ತೋಘಖಾನೆಯಲ್ಲಿ ಮರೆತು ಸಹ ಹಿಂದುಗಳ ಪ್ರವೇಶ ವಾಗುತ್ತಿರುವದಿಲ್ಲ. ಮರಾಟರ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಒಂದಾನೊಂದು ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲ ತೋಘಖಾನೆಗಳು ಮುಸಲ್ಮಾನರ ವಶದಲ್ಲಿದ್ದವು. ಮುಸಲ್ಮಾನರಲ್ಲದೆ ಅರಬೀ, ಹಿಂದುಸ್ತಾನಿ ಅಂದರೆ ಪರದೇಶೀ ಪುರಭಯ್ಯಾ ಮೊದಲಾದ ಜನರು ಕಾಲಾಳು ಸೈನ್ಯದಲ್ಲಿ ತುಂಬಿರುತ್ತಿದ್ದರು. ದಕ್ಷಿಣದೊಳಗಿನ ಮರಾಟರು ಉತ್ತರದ ಯಾವ ರಾಜನಲ್ಲಿಯೂ ದಂಡಿನ ನೌಕರಿಗೆ ನಿಂತ ಬಗ್ಗೆ ಉಲ್ಲೇಖವಿಲ್ಲ. ಮಹದಾಜ ಶಿಂದೆಯು ನರ್ಮದೆಯ ಉತ್ತರದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ವಾಸಮಾಡಿದ ಮೇಲೆ ಅವನ ನೌಕರಿಗಾಗಿ ಸಾಕಷ್ಟು ಮರಾಟ ಸೈನಿಕರು ದೊರೆಯಲಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅವನು ಹಿಂದುಸ್ತಾನೀ ಜನರನ್ನೇ ಸೈನ್ಯದಲ್ಲಿ ತುಂಬಿದನು. ಮರಾಟರಿಗೆ ಸಂಗ್ರಾಮ ವ್ಯವಸಾಯದ ಸಲು ವಾಗಿ ಅರಬೀ ಪುರಭಯ್ಯಾ ಗೋಸಾವಿ ಮೊದಲಾದ ಜನರ ಕೊರತೆ ಬೀಳಲಿಲ್ಲ. ಸೈನ್ಯದ ನೌಕರಿಯಲ್ಲಿ ಮರಾಟರಿಗಿಂತ ಈ ಜನರ ಉಪಯೋಗವೇ ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುತ್ತಿತ್ತು. ಮರಾಟರು ಪ್ರಾಮಾಣಿಕರಿದ್ದರೂ ಹಿಂದುಸ್ತಾನೀ ದಂಡಾಳುಗಳಂತೆ ಗಟ್ಟಿಗರೂ ಕೋ ಪಿಷ್ಠರೂ ಅವಿಚಾರಿಗಳೂ ಇರುತ್ತಿದ್ದಿಲ್ಲ. ನಿರಾತಂಕವಾಗಿ ಖಡ್ಗಚಾಲನೆ ಮಾಡುವ ದಿದ್ದಲ್ಲಿ ಮರಾಟರಿಗಿಂತ ಈ ಜನರ ಪ್ರಯೋಜನ ಹೆಚ್ಚು. ಆದ್ದರಿಂದ ಆಗಿನ ಸರ ದಾರರೂ ಶ್ರೀಮಂತ ಸಾವುಕಾರರೂ ಶರೀರ ಸಂರಕ್ಷಣಾರ್ಥವಾಗಿ-ಬೊಕ್ಕಸದ ರಕ್ಷಣೆ ಗಾಗಿಯೂ ಆ ಜನರನ್ನು ಹಾಗು ಅರಬರನ್ನು ಇಲ್ಲವೆ ಪರದೇಶಿಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟು ಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು. ಈ ಜನರು ತಮ್ಮ ಮನೆ-ಮಾರುಬಿಟ್ಟು ದೂರದಿಂದ ಬಂದವ ರಾದುದರಿಂದ ಹಾಗು ಅವರ ಋಣಾನುಬಂಧವು ಇತ್ತ ಕಡೆಗಿರದ್ದರಿಂದ ಎಂಟು ಪ್ರಹರವೂ ನೌಕರಿಯ ಹೊರತು ಅವರಿಗೆ ಇತರ ವ್ಯವಧಾನಗಳಿರುತ್ತಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಮರಾಟ ಸೈನಿಕರೆಂದರೆ, ಅವರ ಹಿಂದೆ ಮನೆ-ಮಾರು, ಕುಟುಂಬ, ದನ-ಕರು ಮೊದ ಲಾದವುಗಳ ವ್ಯಾಪವು ಇದ್ದಂಥವರು. ಆದ್ದರಿಂದ ಅವರು ಎಷ್ಟೇ ಪ್ರಾಮಾಣಿಕರಿದ್ದರೂ ಅವರಿಂದ ನೌಕರಿಗೆ ಅಲ್ಪಸ್ವಲ್ಪವಾದರೂ ಅಂತರವು ಬೀಳತಕ್ಕದ್ದೇ. ಮರಾಟ ಸೈನಿ ಕರು ವಿಚಾರಿಗಳೂ ದಯಾಳುಗಳೂ ಇರುತ್ತಿದ್ದುದರಿಂದ ಅವರ ಭಯವು ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ ಇರತಕ್ಕಷ್ಟು ಇರುತ್ತಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಪರದೇಶೀಯರನ್ನು ನೌಕರಿಗೆ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವ ಪರಿ ಪಾತವು ಪ್ರಬಲವಾಗಿ, ಬರಬರುತ್ತ ಮರಾಟ ಸೈನಿಕರು ಕಾಣದಂತಾದರು. ಪ್ರತಿ ಯೊಬ್ಬ ಶ್ರೀಮಂತನ ದಿಡ್ಡಿಯ ಬಾಗಿಲ-ತಲೆಬಾಗಿಲುಗಳ ಮೇಲೆ ಅರಬರ ಕಾವಲು. ಬಾಜೀರಾಯ ಶಾಹಿಯಲ್ಲಿ ನಾನಾಫಡಣವೀಸನು ಜೀವನವನ್ನು ಉಳಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ದಕ್ಕಾಗಿ ಮಹಾಡಕ್ಕೆ ಓಡಿ ಹೋದದ್ದು ಅರಬರ ಚೆದರಿಕೆಯಿಂದಲೇ. ಬಡೋದೆ ಯಲ್ಲಿ ಅರಬರ ಅಟ್ಟಹಾಸ ಮಿತಿಯಿರಿತ್ತು. ಅವರ ಬಂಡಾಯವನ್ನು ಮುರಿದು

ಗಾಯಕವಾಡನನ್ನು ಮುಕ್ತಗೊಳಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ಬಹಳೇ ಶ್ರಮವೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಯಿತು. ಗಾಯಕವಾಡ ಸರಕಾರಕ್ಕೆ ಸಾಲವಾದಾಗ ಸಂಸ್ಥಾನದ ಉತ್ಪನ್ನದ ಹೊಣೆಯು ಸಾಕಾಗುತ್ತಿದ್ದಿಲ್ಲ; ಆದರೆ ಇರಬ ಸರದಾರರ ಶಬ್ದದ ಹೊಣೆಗಾರಿಕೆಯು ಸಾಕಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಎರಡನೇ ಬಾಜೀರಾಯನು ಓಡಿ ಹೋಗುತ್ತಿರುವಾಗ ಅವನ ಬಳಿಯಲ್ಲಿ ಉಳಿದ ಸೈನ್ಯದಲ್ಲಿ ಅರಬರೇ ಪ್ರಮುಖರಾಗಿದ್ದರು. ಬಾಜೀರಾಯನು ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಸ್ವಾಧೀನವಾದಾಗ ಅರಬರು ತಮ್ಮ ನಿಂತ ವೇತನದ ಬಗ್ಗೆ ಬಂಡಾಯ ಮಾಡಿದರು. ಆಗ ಜನರಲ್ ಸ್ಕಿತ್ಲನು ಮಧ್ಯಸ್ಥಿಕೆ ಮಾಡದಿದ್ದರೆ ಬಾಜಿಯ ಪ್ರಾಣವು ಕೂಡ ಉಳಿಯುತ್ತಿದ್ದಿಲ್ಲ. ನಾಗಪುರದ ಅಪ್ಪಾಸಾಹೇಬ ಭೋಸಲೆಯನ್ನು ಪದಚ್ಯುತಗೊಳಿಸಿದ ಮೇಲೆ ಶಾಂತತೆಯನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲಿಯ ಅರಬ ಸೈನ್ಯವನ್ನು ತೆಗೆದುಹಾಕುವದೇ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಕಠಿಣ ಕಾರ್ಯವಾಯಿತು. ಸದ್ಯದಲ್ಲಾದರೂ ದಪ್ಪಿಣ ಹೈದ್ರಾಬಾದ ಸಂಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಅರಬರ ಪ್ರಾಬಲ್ಯವೇ ಸೈನಿಕ ಸಂಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಕಾಣುವದು. ಅದರಂತೆಯೇ ಪುರಭಯ್ಯಾ ಜನರದು. ಅವರು ಸಂತಾಪಿಗಳಿರುವ ಮೂಲಕ ಧನಿಯ ಮೇಲೆ ತಿರುಗಿ ಬೀಳಲಿಕ್ಕೆ ವೇಳೆ ಹಿಡಿಯುವದಿಲ್ಲ; ಅವರು ಪ್ರಾಮಾಣಿಕತನವನ್ನು ಯಾವಾಗ ನಷ್ಟಗೊಳಿಸುವರೆಂಬದರ ನಿಯಮವಿಲ್ಲ. ಗಾರದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪರದೇಶಿಗಳ ಭರತಿಯೇ ಹೆಚ್ಚಾಗಿತ್ತು. ಸುಮೇರಸಿಂಗ, ಖರಕಸಿಂಗ ಮೊದಲಾದವರು-ನಾರಾಯಣರಾವ ಪೇಶವೆಯ ಕೊಲೆಗಡಕರು-ಗಾರದಿಗಳೊಳಗಿನವರೇ ಆಗಿದ್ದರು. ಈಗ ಇಂಗ್ಲಿಷ ಸರಕಾರವು ಸೈನ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿದೇಶೀಯರ ಭರತಿಯನ್ನು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಿರುವೆಂಬ ಅಕ್ಷೇಪಣೆಯುಂಟು. ಈ ಬಗೆಯ ಆಕ್ಷೇಪಣೆಯು ಮರಾಟಶಾಹಿಯಲ್ಲಿದ್ದಿಲ್ಲವೆಂಬಂತೇನೂ ಇಲ್ಲ; ಆದರೆ ಇದಕ್ಕೆ ಎರಡನೆಯ ಪಕ್ಷವಿರುತ್ತದೆ. ಅದು ಯಾವುದೆಂದರೆ, ವರಿಷ್ಠ ಸ್ಥಳದ ಮೇಲೆ ಈಗ ಹಿಂದುಗಳ ಸಮಾವೇಶವಾಗುತ್ತಿರುವದಿಲ್ಲ ಆಗ ಹೀಗಾಗುತ್ತಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಮರಾಟ ಸೈನಿಕರನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು, ಅವರಿಂದಾಗದ ವಿಶಿಷ್ಟ ಪ್ರಕಾರದ ಕೆಲಸಗಳ ಮೇಲೆ ಪರದೇಶೀಯ ಜನರನ್ನು ನಿಯಮಿಸುವ ಪರಿಪಾಠವು ಆಗ ಇತ್ತು. ಕೇವಲ ನೌಕರರೆಂದು ಪರದೇಶೀಯ ಜನರನ್ನು ಹೇರಳವಾಗಿ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವ ಪರಿಪಾಠವು ಆಗ ಇರುತ್ತಿತ್ತು. ಒಂದು ಅರ್ಥದಿಂದ ಅದು ತಪ್ಪುಗಾರಿಕೆಯೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು.

ಕವಾಯತಿನ ಸೈನ್ಯದ ಹಾಗೂ ತೋಫುಗಳ ಉಪಯೋಗವು ಭಾವೂಸಾಹೇಬ ಪೇಶವೆಯ ಸರದಾರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದಾಯಿತು. ತಂತ್ರಯುದ್ಧದ ಧೋರಣವನ್ನು ಮರಾಟರು ಪಾಣಿಪತ್ತದ ಸಂಗ್ರಾಮದಲ್ಲೇ ಪ್ರಥಮತಃ ಬದಿಗಿರಿಸಿದರು. ಪಾನಿಪತ್ತದ ಸಂಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಎದೆಗೊಟ್ಟು ಕಾದುವ ಬುದ್ಧಿಯು ಸದಾಶಿವರಾವ ಭಾವೂಸಾಹೇಬನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ್ದರಿಂದ ಅಪಜಯವೊದಗಿತೆಂದು ಒಂದು ಪ್ರವಾದವಿದೆ. ಆದರೂ ಆ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಇಬ್ರಾಹಿಮಖಾನ ಗಾರದಿಯ ದಳವು ಚನ್ನಾಗಿ ಕಾರ್ಯ ಮಾಡಿತೆಂಬದರಲ್ಲೇನೂ ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲ. ಮುಂದೆ ಕವಾಯತೀ ಸೈನ್ಯ

ಪದ್ಧತಿಯನ್ನು ಮಹದಾಜಿ ಶಿಂದೆಯು ಒಳ್ಳೇ ಯಶಸ್ವೀಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡನು. ಕವಾಯತೀ ಸೈನ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯು ಮರಾಟರಿಗೆ ಸರಿದೋರದ್ದರಿಂದ ಆ ಆ ಸೈನ್ಯದಲ್ಲಿ ಮರಾಟೇತರರ ಭರತಿಯೇ ಹೆಚ್ಚಾಗಿತ್ತು. ದಂಡಿನಲ್ಲಿ ಯಾರೇ ಇದ್ದರೂ ಸುಧಾರಿಸಿದ ಪದ್ಧತಿಯ ಮೂಲಕ ಮಹದಾಜಿಯ ಕಾಲು ಸ್ಥಿರವಾಗಿ, ವರ್ಚಸ್ಸು ನೆಲೆಗೊಂಡಿತು. ಮಹದಾಜಿಯು ಈ ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಯುರೋಪೀಯರಿಂದ ಎತ್ತಿಕೊಂಡನು. ಅವನು ಉತ್ತರ ಹಿಂದುಸ್ತಾನದಲ್ಲಿದ್ದುದರಿಂದ ಕಂಪನಿ ಸರಕಾರದ ಕೈಕೆಳಗಿನ ಸೈನ್ಯದ ಕರಾಮತನ್ನು ನೋಡುವ ಪ್ರಸಂಗಗಳು ಅವನಿಗೆ ಬರುತ್ತಿದ್ದವು. ಅವನು ಮಹತ್ವಾಕಾಂಕ್ಷಿಯಿದ್ದುದರಿಂದ ಸೇನಾಸಾಮರ್ಥ್ಯದ ಈ ಸಾಧನವನ್ನು ಬೇಗನೆ ಉಪಯೋಗಿಸಿಕೊಂಡನು. ಸುದೈವದಿಂದ ಅವನಿಗೆ ಫ್ರೆಂಚಸೈನಿಕರ ಹಾಗು ಮುತ್ಸದ್ದಿಯಾದ ಡಿಬಾಯಿನನ ನೆರವು ದೊರೆತದ್ದರಿಂದ, ಮಹದಾಜಿಯ ಕಾರ್ಯಭಾಗವು ಅವನ ಮನಸ್ಸಿನಂತೆ ನೆರವೇರಿತು. ಅವನು ಹತ್ತು-ಹನ್ನೆರಡು ವರ್ಷಗಳ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿ ಡಿಬಾಯಿನನ ನೆರವಿನಿಂದ ಕವಾಯತಿನ ಸೈನ್ಯವನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿ ಸಣ್ಣ ದೊಡ್ಡ ಶಸ್ತ್ರಾಸ್ತ್ರಗಳ ಹಾಗು ತೋಫುಗಳ ಕಾರ್ಯಾಲಯಗಳನ್ನು ಆಗ್ರಾದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಿದನು. ವಡಗಾಂವ ಖರ್ಚೆಗಳ ಕಾಳಗದಲ್ಲಿ ಶಿಂದೆಯ ಕವಾಯತಿನ ಸೈನ್ಯದ ಹಾಗು ತೋಫುಗಳ ಉಪಯೋಗವು ಬಹಳವಾಯಿತು. ಮಹದಾಜಿಯ ತರುವಾಯ ಈ ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಹೋಳಕರನು ಎತ್ತಿಕೊಂಡನು. ಯಶವಂತರಾವ ಹೋಳಕರನ ಕೊನೆಯ ದಿವಸಗಳು, ಅಂದರೆ ಅವನಿಗೆ ಹುಚ್ಚು ಹಿಡಿಯುವದಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲಿನ ದಿವಸಗಳು ಕವಾಯತಿನ ಸೈನ್ಯವನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವ ಹಾಗು ತೋಫುಗಳ ಕಾರ್ಯಾಲಯಗಳನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸುವ ಕೆಲಸಗಳಲ್ಲಿ ಹೋದವು. ಇಂಗ್ಲಿಷರಂತೆ ಫ್ರೆಂಚರಾಧರೂ ಕವಾಯತೀ ಸೈನ್ಯದ ಮೇಲೆ ಪ್ರೀತಿಯುಳ್ಳವರಾಗಿದ್ದುದರಿಂದ ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿ ನಿಜಾಮ ಮೊದಲಾದವರ ಸೈನ್ಯದಲ್ಲಿ ಕವಾಯತಿನ ಸೈನ್ಯದ ಭರತಿಯಿರುತ್ತಿತ್ತು. ಟೀಫುವಾದರೂ ಈ ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಅನುಕರಿಸಿದ್ದನು. ೧೭೬೩ನೇ ಇಸ್ವಿಯ ಮೊದಲು ಇಂಗ್ಲಿಷ ಫ್ರೆಂಚರಲ್ಲಿ ಸ್ಪರ್ಧೆಯೂ ಯುದ್ಧವೂ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗಿದ್ದವು. ಅವು ಏತದ್ದೇಶೀಯ ರಾಜ-ಮಹಾರಾಜರ ನೆರವಿನಿಂದಲೇ ನಡೆದಿದ್ದವು. ಆ ಕಾಲದ ತರುವಾಯ ಫ್ರೆಂಚರ ರಾಜ್ಯಸ್ಥಾಪನೆಯ ಮನೋರಥವು ಕುಸಿಬಿದ್ದ ಮೇಲಾದರೂ ಏತದ್ದೇಶೀಯ ರಾಜ-ಮಹಾರಾಜರಿಂದ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಮೇಲಿನ ಸೇಡನ್ನು ತೀರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂಬ ಮನೋದಯವು ಅವರದಿದ್ದುದರಿಂದ, ಕವಾಯತಿನ ಸೈನ್ಯವನ್ನು ಕೈಕೆಳಗಿರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ದಿವಸಗಳು ಮುಗಿದುಹೋದ ಮೇಲೆ ಸಹ ಫ್ರೆಂಚರು ಸರದಾರರ ಸೈನ್ಯದಲ್ಲಿ ಸೇರಿ ಅವರ ಸೈನ್ಯವನ್ನು ನೂರ್ಪಡೆಮಾಡುವ ಇಚ್ಛೆಯು ಅವರಲ್ಲಿ ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ಉಳಿದಿತ್ತು. ಡಿಬಾಯಿನನ ಸಹಾಯದಿಂದ ಶಿಂದೆಯು ೨೦ ಸಾವಿರ ಕಾಲಾಳುಗಳನ್ನೂ ೧೦ ಸಾವಿರ ತುಬಾಕಿಯ ಸೈನ್ಯವನ್ನೂ ೩ ಸಾವಿರ ತುರ್ಕೀಸ್ವಾರರನ್ನೂ ಬಹು ದೊಡ್ಡ ತೋಫುಖಾನೆಯನ್ನೂ ಸಿಪ್ಪ ಪಡಿಸಿಕೊಂಡನು. ಪೇಶವೆಯವರ ಕೈಕೆಳಗಿನ ಶಿಲೇದಾರರ ಕಷ್ಟಗಳನ್ನು

ನೋಡಿ, ತನ್ನ ಕೈಕೆಳಗಿನ ಸೈನಿಕರಿಗೆ ನಿಯಮಿತ ವೇಳೆಗೆ ವೇತನವು ದೊರೆಯುವಂತೆ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಮಾಡಿದನು. ಈ ಎಲ್ಲ ಕಾರಣಗಳ ಮೂಲಕ ಮರಾಟಶಾಹಿಯಲ್ಲಿ ಮಹದಾಜಿಯ ವರ್ತನೆಯು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ನೆಲೆಗೊಂಡಿತು. ಶಿಂದೆಯ ಸೈನ್ಯಸಂಸ್ಥೆಯ ವೆಚ್ಚವು ಮುಂದೆ ಪ್ರಮಾಣದ ಹೊರಗೆ ಹೋಯಿತೆಂಬ ಮಾತು ಬೇರೆ. ಬಾಜೀರಾಯನನ್ನು ಪಟ್ಟಕ್ಕೆ ಕುಳ್ಳಿರಿಸುವ ಗೊಂದಲದ ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿಯೂ ಶಿಂದೆಯ ಸೈನ್ಯದ ತಿಂಗಳ ವೆಚ್ಚವು ೨೫ ಲಕ್ಷರೂಪಾಯಿಯಿತ್ತು! ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಈ ವೆಚ್ಚವನ್ನು ನಡೆಸುವದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಆಗ ಪುಣೆಯ ನಾಗರಿಕರನ್ನು ಬಹಳ ಭಲನೆಪಡಿಸಿದರೆಂಬದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವೇ ಇರುವದು.

ಕುದುರೆಯ ದಳಕ್ಕಿಂತ ಕಾಲಾಳು ದಳದ ವೆಚ್ಚವು ಕಡಿಮೆಯಿರುತ್ತದೆ. ಕುದುರೆಯ ದಳವು ಹಿಂದೆ ಬಿದ್ದು ಕಾಲಾಳುಗಳ ಉಪಯೋಗವು ಹೆಚ್ಚುತ್ತ ನಡೆದಂತೆ ಮರಾಟರಿಗೆ ತುಬಾಕಿಗಳ ಉಪಯೋಗವು ಹೆಚ್ಚೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತಿತು; ಆದರೆ ಮರಾಟರ ಸೈನಿಕರಿಗೆ ಪೂರೈಸುವಷ್ಟು ತುಬಾಕಿಗಳು ಮರಾಟರ ಕಾರ್ಯಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧವಾಗುವದು ಅಸಂಭವವಾಗಿತ್ತು. ಮರಾಟರ ಹಾಗೂ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಸಂಬಂಧವಾದುದರಿಂದ ಇತರ ಪದಾರ್ಥಗಳೊಡನೆ ತುಬಾಕಿಗಳನ್ನೂ ಅವರು ಕಂಪನಿಯ ಕಡೆಯಿಂದ ಕೊಳ್ಳತೊಡಗಿದರು. ಕಂಪನಿಯಾದರೂ ವ್ಯಾಪಾರೀ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಅವುಗಳನ್ನು ಪೂರೈಸತೊಡಗಿತು. ಮುಂದೆ ಮರಾಟರು ಹಾಗೂ ಇಂಗ್ಲಿಷರಲ್ಲಿ ಯುದ್ಧಪ್ರಸಂಗವು ಉದ್ಭವಿಸಿದ ಮೇಲೆ ಕಂಪನಿಯು ತುಬಾಕಿಗಳನ್ನು ಮರಾಟರಿಗೆ ಮಾರುವ ಬಗ್ಗೆ ಸಹಜವಾಗಿಯೇ ಕೈ ಬಿಗಿ ಹಿಡಿಯಿತು. ತಮ್ಮ ಸೈನ್ಯದೊಳಗಿನ ತುಬಾಕಿಗಳು ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಬಾರದೆ ತಿರುಗಿ ಬಂದವೆಂದರೆ, ಅವುಗಳನ್ನು ಮರಾಟರಿಗೆ ಮಾರದೆ, ಅವುಗಳ ನೆಲೆಗಳನ್ನು ಕಡಿಮೆ ವಿಲಾಯತಿಗೆ ಕಳಿಸಬೇಕೆಂಬ ನಿಯಮವು ಬಳಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಬಂತು; ಯಾಕೆಂದರೆ ಕಂಪನಿಯ ತುಬಾಕಿಗಳ ಕಾರ್ಯಾಲಯಗಳು ಹಿಂದುಸ್ತಾನದಲ್ಲಿಲ್ಲ; ಶಸ್ತ್ರಾಸ್ತ್ರಗಳ ಪೂರೈಕೆಯು ವಿಲಾಯತಿಯಿಂದಲೇ ಆಗುತ್ತಿತ್ತು; ಆದರೆ ಕಂಪನಿಯ ಕೆಲವು ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೆ ಈ ಪದ್ಧತಿಯು ಎಷ್ಟೂ ಸರಿಯೋರಲಿಲ್ಲ ಅವರು ಅನ್ನುತ್ತಿದ್ದು ದೇನಂದರೆ:—“ಕಂಪನಿಯವರು ತುಬಾಕಿ ಮಾರುವದನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಿದರೆ, ಆನಶ್ಯಕತೆಯ ಮೂಲಕ ಮರಾಟರಲ್ಲಿ ಸ್ವಂತದ ಶಸ್ತ್ರಾಸ್ತ್ರಗಳ ಕಾರ್ಯಾಲಯಗಳನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸುವ ಬುದ್ಧಿಯು ಹುಟ್ಟುವದು. ಶಿಂದೆಯು ಹೀಗೆ ಕಾರ್ಯಾಲಯಗಳನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿ ಉದಾಹರಣೆ ಹಾಕಿ ಕೊಟ್ಟಿರುವನು. ಕಂಪನಿಯವರು ನಿಯಮ ಮಾಡಿದರೂ ಎಷ್ಟೋ ತುಬಾಕಿಗಳು ಕಳವಿನಿಂದಾದರೂ ಮಾರಿ ಹೋಗತಕ್ಕವುಗಳೇ. ಬೆಲೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬಂದ ಮೇಲೆ ಯಾರು ಬಿಡುತ್ತಾರೆ? ಕಳವಿನಿಂದ ಮರಾಟನಾಗಿ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳ ಲಾಭವಾಗುವದಕ್ಕಿಂತ, ಕಂಪನಿಯು ಹೆಚ್ಚಿನ ಧರದಿಂದ ಮಾರಿ ತನ್ನ ಲಾಭ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬಾರದೇ? ಅಲ್ಲದೆ ನಿರುಪಯುಕ್ತ ತುಬಾಕಿಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಮರಾಟರು ಯುದ್ಧ ಮಾಡತೊಡಗಿದರೆಂದರೆ, ಕಂಪನಿಯವರಿಗೆ ಒಳಿತೇ ಆಗುವದು; ಯಾಕೆಂದರೆ ಕಂಪ

ನಿಯ ಸೈನಿಕರ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹೊಸ ತುಬಾಕಿಗಳಿರುವ ಮೂಲಕವಾಗಿಯೂ ಮರಾಟರ ಸೈನಿಕರ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹಳೆಯ ನಿರುಪಯುಕ್ತ ತುಬಾಕಿಗಳಿರುವ ಮೂಲಕವಾಗಿಯೂ ಯುದ್ಧದ ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ಕಂಪನಿಯ ಸೈನಿಕರಿಗೆ ದೂರದಿಂದ ಗುರಿ ಹೊಡೆಯಲಿಕ್ಕೆ ಸಾಧಿಸುವದು; ಮರಾಟರ ಗುರಿಗಳು ದೂರ ಹೋಗದ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಕಂಪನಿಯ ಸೈನಿಕರನ್ನು ಹೊಡೆಯಲು ಸಾಧಿಸುವದಿಲ್ಲ. ನಿರುಪಯುಕ್ತ ತುಬಾಕಿಗಳನ್ನು ಹಡಗ ದಲ್ಲಿ ತುಂಬದೆ ಬಿಟ್ಟರೆ ಆ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಹಿಂದುಸ್ತಾನದೊಳಗಿನ ಬೇರೆ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ವಿಲಾಯತಿಗೆ ಒಯ್ಯಲಿಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲವಾಗುವದು; ಹಾಗೂ ಮರಾಟರು ಹಳೆಯ ತುಬಾಕಿಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಕೂಡುವರು. ಹೀಗೆ ಅನಾಯಾಸವಾಗಿ ಎರಡೂ ಬಗೆಯಿಂದ ಕಾರ್ಯ ಸಾಧನೆಯಾಗುವದು. ತುಬಾಕಿಗಳು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಬರತೊಡಗಿದ ವೆಂದರೆ, ಮರಾಟರು ಕಾಲಾಳುಗಳ ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ಹೆಚ್ಚು ಮಾಡುವರು. ಇದರಿಂದ ಕುದುರೆಯ ಸೈನಿಕರ ಸಂಖ್ಯೆಯು ಕಡಿಮೆಯಾಗುವದು. ಮರಾಟರ ಕುದುರೆಯ ದಳವು ಸುವ್ಯವಸ್ಥಿತವಿರದಿದ್ದರೂ ಒಳ್ಳೆಯ ತ್ರಾಸದಾಯಕವಿರುತ್ತದೆ. ಕುದುರೆ ದಳ ದೊಡನೆ ಯುದ್ಧ ಮಾಡಬೇಕಾದರೆ, ಎದೆಗೊಟ್ಟು ಎದರಾವದರು ಯುದ್ಧಗಳಾಗದೆ, ನಿಷ್ಕಾರಣವಾಗಿ ಕಾಳಗದ ಅವಧಿಯು ಬೆಳೆಯುತ್ತದೆ. ಕಾಲಾಳುಗಳೊಡನೆ ಯುದ್ಧ ವು ನಡೆದರೆ ದೂರದ ಗುರಿಯ ತುಬಾಕಿಗಳ ಮೂಲಕ ಕಂಪನಿಗೇ ಜಯ ದೊರೆಯುವ ಸಂಭವ ಹೆಚ್ಚು. ಯುರೋಪದಲ್ಲಿ ಒಡಂಬಡಿಕೆಯಾದ ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ಹಿಂದುಸ್ತಾನಕ್ಕೆ ಇತರ ಯುರೋಪೀಯ ರಾಷ್ಟ್ರಗಳಿಂದ ಬೇಕಾದಷ್ಟು ತುಬಾಕಿಗಳು ದೊರೆಯುವವು. ಟೀಪೂಸುಲತಾನನು ತುಬಾಕಿಗಳನ್ನು ಯಾವಾಗಲೂ ತರಿಸುತ್ತಿರುತ್ತಾನೆ. ಇತರ ರಾಷ್ಟ್ರಗಳು ಈ ವ್ಯಾಪಾರವನ್ನು ಕಟ್ಟು ಮಾಡುವದಿಲ್ಲ; ಆದರೆ ಇಂಗ್ಲಂಡವು ತನ್ನ ವ್ಯಾಪಾರವನ್ನು ಮುಳುಗಿಸಿಕೊಳ್ಳುವದೇಕೆ?" ಕಂಪನಿಯ ಹಿತದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಮೇಲಿನ ಯುಕ್ತಿನಾದದಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟೋ ಸತ್ಯವಿತ್ತು. ಅದು ಹೇಗೆಯೇ ಇರಲಿ. ತುಬಾಕಿ ಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮರಾಟರು ಬಹಳವಾಗಿ ಪರಾವಲಂಬಿಗಳಿದ್ದರೆಂಬ ಸಂಗತಿಯು ನಿರ್ವಿವಾದವಾಗಿದೆ.

ತುಬಾಕಿಗಳಂತೆ ಮರಾಟರ ಕಾರ್ಯಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲಮಟ್ಟಿಗೆ ಮದ್ದು-ಗುಂಡುಗಳಾದರೂ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತಿದ್ದವು. ತುಬಾಕಿಯ ಮದ್ದಿನ ಹದವು ಉತ್ತಮ ವಿರುತ್ತಿತ್ತು; ಆದರೆ ಅದನ್ನು ಮಿಶ್ರ ಮಾಡುವ ಪ್ರಮಾಣವು ಸಶಾಸ್ತ್ರವಿರದ ಮೂಲಕ ಮದ್ದು ಆಗತಕ್ಕಂತೆ ಆಗುತ್ತಿದ್ದಿಲ್ಲ. ತೋಫುಗಳು ಚನ್ನಾಗಿರುತ್ತಿದ್ದವು; ಅವುಗಳ ಬಂಡಿಗಳು ಬೇಗನೆ ಲಿಕ್ಕಿಲಿಕ್ಕಿಯಾಗುತ್ತಿದ್ದವು. ಗಾಲಿಗಳು ಮಡಿದು ಸೊಟ್ಟಿ-ಡೊಂಕ ಆಗುತ್ತಿದ್ದವು ಗುಂಡಿನ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ತೋಫುಗಳನ್ನು ಹೊಯ್ಯದೆ, ತೋಫುಗಳ ಬಾಯಿಯ ಅಳತೆಯ ಗುಂಡುಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಗುಂಡು ಗಳು ಹೊಯ್ದಂಥವುಗಳಾಗಿರದೆ, ಬಡಿದು ಮಾಡಿದಂಥವುಗಳಿರುತ್ತಿದ್ದವು. ಸುತ್ತಿಗೆ ಯಿಂದ ಬಡಿದು ಬೇಕಾದ ಆಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದಿಸಿದ ಗುಂಡುಗಳ ಮೇಲೆ ಪೆಟ್ಟು,

ತೆಗ್ಗುಗಳು ಉಳಿಯುತ್ತಿದ್ದುದರಿಂದ ತೋಫುಗಳ ಬಾಯಿಗಳು ಬೇಗನೆ ಕೆಡುತ್ತಿದ್ದವು. ದಂಡಯಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ತೋಫುಗಳಿರುತ್ತಿದ್ದವು; ಆದರೆ ಅವುಗಳ ಮೇಲೆಯೇ ಎಲ್ಲ ಭಾರ ವಿರುತ್ತಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಬಾಣಗಳ ಉಪಯೋಗವನ್ನಾದರೂ ಮರಾಟರು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ತುಬಾಕಿಯ ಬಾಗನೆಟದ ಉಪಯೋಗವು ಮೊದಲು ಶಿಂದೆಯ ದಂಡಿನಲ್ಲೇ ಆಗ ತೊಡಗಿತು. ಬರ್ಚಿ-ಖಡ್ಗಗಳು ಮರಾಟರ ಮುಖ್ಯ ಶಸ್ತ್ರಾಸ್ತ್ರಗಳಾಗಿದ್ದವು.

ಮರಾಟರ ಪಾಳ್ಯವು ಬೀಡುಬಿಟ್ಟಿತೆಂದರೆ, ಬಳಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಪೇಟೆ ಕಲೆಯು ತಿತ್ತು. ಮುಂದಿನ ವಸತಿಯ ಬಗ್ಗೆ ಕಹಳೆಯವನು ಪೇಟೆಯಲ್ಲಿ ಕೂಗಿ ತಿಳಿಸಿದನೆಂದರೆ, ಅದು ಸೈನ್ಯಕ್ಕೆ ತಿಳಿಯಿತೆಂಬ ತಿಳುವಳಿಕೆಯಿತ್ತು. ದಂಡಿನೊಡನೆ ಧನಿಯು ಇರುತ್ತಿದ್ದರೆ ಹೆಚ್ಚಾದ ವೈಭವವಿರುತ್ತಿತ್ತು. ಅಂಬಾರಿಯ ಆನೆಗಳೂ ಕುದುರೆಯ ಕೊತವಾಲರೂ ಮೇಣೆ ಪಲ್ಲಕ್ಕಿಗಳೂ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿರತಕ್ಕವುಗಳೇ. ಧನಿಯ ಹಾಗೂ ಸರದಾರರ ಡೇರಿಗಳು ಚಂದ ಕಾಣುತ್ತಿದ್ದವು. ಮುಖ್ಯ ಸರದಾರನ ಡೇರಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಜೆಗೆ ಸಭೆ ನೆರೆದು, ಸರಕಾರೀ ಕೆಲಸ ಬೊಗಸೆಗಳು ಸುವ್ಯವಸ್ಥೆಯಿಂದ ಸಾಗುತ್ತಿದ್ದವು. ಬೇಕಾದ ಮನುಷ್ಯನು ಸರದಾರರಿಗೆ ಭೆಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಮಾತಾಡಲಿಕ್ಕೆ ನಿರ್ಬಂಧಗಳಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಮರಾಟರ ಈ ಸಾದಾ ವೈಭವವನ್ನು ನೋಡಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಆಶ್ಚರ್ಯಗೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು. ವಿಲಾಸಿಗಳಾದ ಮೊಗಲರಿಗೆ ಮರಾಟರ ಈ ವೈಭವವು ಸಾಮಾನ್ಯತರದ್ದಾಗಿ ತೋರುತ್ತಿತ್ತು. ಈ ಸಾದಾ ರೀತಿಯ ಇರುವಿಕೆಯಿಂದ ಬೇಕಾದಾಗ ತಳ ಕೆತ್ತಿ ದೂರ ದೂರ ಪ್ರವಾಸ ಮಾಡುವದು ಮರಾಟರಿಗೆ ಸುಲಭವಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಹವೆ, ತಿನಿಸು-ಉಣಿಸುಗಳು ಹೇಗೋ ಇರಲಿ, ಊಟಕೂಡ ದೊರೆಯದೆ ಹೋಗಲಿ, ಅಂಗೈಯ ಮೇಲೆ ಜೋಳದ ಬೆಳಸಿಗಳನ್ನು ಉದ್ದಿತೆಂದು ತಮ್ಮ ಪ್ರವಾಸವನ್ನು ಅವರು ಮುಗಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ತೋಫುಖಾನೆಗಳಿದ್ದರೂ ಕುದುರೆಯ ಸೈನಿಕರಿರುತ್ತಿದ್ದರು. ಅವರು ಮುಂದೆ ಹೋಗಿ ತೋಫುಗಳನ್ನು ಎಳೆಯುವದಕ್ಕಾಗಿ ಊರೊಳಗಿನ ಎತ್ತುಗಳನ್ನು ತರುತ್ತಿದ್ದರು ದಿನಾಲು ಹನ್ನೆರಡು ಮೈಲಿಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚಾದ ದಾರಿಯ ಮೇಲೆ ವಸತಿಯಾಗುತ್ತಿತ್ತು ಮರಾಟರ ಸೈನ್ಯದ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಸರಕಾರೀ ಉಗ್ರಾಣವು ಎಂದೂ ಇರುತ್ತಿದ್ದಿಲ್ಲ ವೈಶ್ಯರೂ ಉದ್ಯಮಿದಾರರೂ ತಮ್ಮ ಆಳುಗಳನ್ನು ಕಳಿಸಿ, ಗ್ರಾಮಗಳಿಂದ ಕಾಳುಕಡಿ ತರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಊರ ದರಕ್ಕಿಂತ ಒಂದೂ ಕಾಲು ಪಟ್ಟು ದರವು ದಂಡಿನ ಪೇಟೆಯಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತಿತ್ತು.

ಮರಾಟರು ಕನಾಯತೀ ಸೈನ್ಯದ ಪದ್ಧತಿಯನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಅವರು ಯುರೋಪೀಯ ಅಧಿಕಾರಿಗಳನ್ನೂ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಯಿತು. ಈ ಅಧಿಕಾರಿಗಳ ವೇತನವು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಇರುತ್ತಿತ್ತು. ಶಿಂದೆಯ ಕೈಕೆಳಗಿದ್ದ ಡಿಬಾಯಿನನು ಜಹಾಗೀರದಾರನೇ ಆಗಿದ್ದನು. ಅವನ ಹಿಂದಿನಿಂದ ಬಂದ ಸೇನಾಪತಿಯಾದ ಕರ್ನಲ್ ಪೆರನನಿಗೆ ಪ್ರತಿ ತಿಂಗಳಿಗೆ ಐದು ಸಾವಿರ ರೂಪಾಯಿಗಳ ವೇತನವಿತ್ತು! ಒಂದರಿಂದ ಮೂವತ್ತು ಸಾವಿರ ರೂಪಾಯಿಗಳ ವರೆಗೆ ವೇತನದ ಕೆಲವು ಮಂದಿ ಶ್ವೇತವರ್ಣೀಯ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿದ್ದರು.

ವೇತನದ ಹೊರತು ಈ ಜನರಿಗೆ ಬೇರೆ ಉತ್ಪನ್ನವೂ ಇರುತ್ತಿತ್ತು. ಹೋಳಕರನ ಕೈ ಕೆಳಗಿನ ಯುರೋಪೀಯ ಅಧಿಕಾರಿಗೆ ಹಾಗು ಬಾಜೀರಾಯನ ಕೈಕೆಳಗಿನ ಯುರೋಪೀಯ ಅಧಿಕಾರಿಗೆ ಪ್ರತೀತಿಗಳು ಮೂರು-ಮೂರು ಸಾವಿರದ ವೇತನವಿತ್ತು. ನಿಜಾ ಮನ ಕೈಕೆಳಗಿನ ಸೇನಾಪತಿಯಾದ ಮ್ಯಾ. ರೆಮಂಡ ಇವನಿಗೆ ಸೈನ್ಯದ ವೆಚ್ಚಕ್ಕಾಗಿ ಮೂವತ್ತು ಲಕ್ಷದ ಜಹಗೀರಿಯು ಇತ್ತು. ಸನ್ ೧೭೯೬ರ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲ ಹಿಂದು-ಮುಸಲ್ಮಾನರ ಕೈಕೆಳಗೆ ೩೦೦ ಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಯುರೋಪೀಯ ನೌಕರರು ಇದ್ದರೆಂಬ ಅನುಮಾನವಿದೆ. ಇವರಲ್ಲಿ ಏಳೆಂಟು ಜನರು ದೊಡ್ಡ ಅಧಿಕಾರದ ಮೇಲೆ, ಇತರರಲ್ಲಿ ೬೦ ಜನರು ಮಧ್ಯಮತರಗತಿಯ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಲ್ಲಿ, ಉಳಿದವರು ಸಾರ್ಜಂಟ್, ಗೋಲಂದಾಜ ಮೊದಲಾದ ಕೆಲಸಗಳಲ್ಲಿ ಇದ್ದರು. ಇವರಲ್ಲಿ ಬಹುತರವಾಗಿ ಫ್ರೆಂಚರೇ ಹೆಚ್ಚು ಜನರಿದ್ದರು. ಇಂಗ್ಲಿಷ ಕಂಪನಿಯ ದಂಡಿನಿಂದ ಓಡಿ ಬಂದವರೂ ಹಡಗ ದಲ್ಲಿಯ ಕೆಲಸ ಬಿಟ್ಟು ಬಂದವರೂ ಅನೇಕರಿದ್ದರು. ಇಂಥ ಜನರಿಗೆ ಮೂವತ್ತರಿಂದ ಅರವತ್ತರ ವರೆಗೆ ವೇತನವಿರುತ್ತಿತ್ತು. ಈ ಮನುಷ್ಯರೆಂದರೆ ಕೀಳು ತರಗತಿಯವ ರೇ ಇರುತ್ತಿದ್ದರು; ಆದರೆ ಸೈನ್ಯದ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಇಂಥ ಜನರೇ ಹೆಚ್ಚು ಉಪಯೋಗ ವಾಗುತ್ತಿದ್ದರು. ಕವಾಯತಿನ ಸೈನ್ಯದ ಕಡೆಗೆ ಮರಾಟರು ಲಕ್ಷ್ಯಗೊಟ್ಟಾಗಿನಿಂದ ಯುರೋಪೀಯ ಜನರಿಗೆ ಹೆಚ್ಚಿನ ಸೌಕರ್ಯಗಳು ದೊರೆಯಹತ್ತಿದವು. ಗೌರ ಜನರಿಗಾಗಿ ಯುರೋಪಿನಿಂದ ಬರುವ ಪದಾರ್ಥಗಳ ಮೇಲಿನ ಸುಂಕವು ಸೂಟ ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತಿತ್ತು. ಓಲಗದಲ್ಲಿ ಧನಿಯ ಹೊರತು ಇತರರಿಗೆ ಪಲ್ಲಕ್ಕಿಯ ಮಾನ ವಿರುತ್ತಿದ್ದಿಲ್ಲ; ಆದರೆ ಗೌರ ಜನರಿಗೆ ಈ ಮಾನವು ದೊರೆಯಹತ್ತಿತು. ನಿಜಾಮನ ಓಲಗದಲ್ಲಿ ಹಳದಿ ಆಂಬಾರಿಯನ್ನು ಆನೆಯ ಮೇಲೆ ಯಾರೂ ಹೇರಕೂಡದೆಂಬ ನಿರ್ಬಂಧವಿತ್ತು; ಆದರೆ ಗೌರ ಜನರಿಗೆ ಈ ನಿಯಮವು ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದಂತಾಯಿತು. ಈ ಜನರ ವಸ್ತ್ರ-ಒಡವೆಗಳನ್ನು ಒಯ್ಯಲಿಕ್ಕೆ ಬಿಟ್ಟಿಗಳು ನಿರ್ವಿವಾದವಾಗಿ ದೊರೆಯ ತೊಡಗಿದರು.

ಶಿಂದೆಯಂಥ ಪ್ರಮುಖ ಮತ್ತು ಪ್ರಬಲ ಮರಾಟ ಸೇನಾಪತಿಯು ಯುರೋ ಪೀಯ ಜನರ ಸೈನ್ಯಪದ್ಧತಿಯನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದನು; ಮತ್ತು ಅದಕ್ಕಾಗಿ ತನ್ನ ಕೈಯಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡ ವೇತನದ ಯುರೋಪೀಯ ಅಧಿಕಾರಿಯನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡನು. ಇದರಿಂದ ಆ ಜನರಲ್ಲಿ ಅನುಕರಣೆಯ ಹಾಗು ಸ್ತುತಿಪಾತ್ರ ಗುಣಗಳಿರುವವೆಂಟ ಗರ್ಭಿತ ಸಮ್ಮತಿಯನ್ನು ಅವನು ಕೊಟ್ಟಂತಾಯಿತು. ಯಾವ ಮನುಷ್ಯನು ಇತರರ ಸ್ತುತಿ ಮಾಡುವನೋ ಅವರೊಡನೆ ವ್ಯವಹಾರಮಾಡುವಾಗ ಆತನು ಸ್ವಲ್ಪ ಹುಡುಗಿ ಘಡೆಯುತ್ತಾನೆ. ಮಹದಾಜಯು ಎಲ್ಲ ಶತ್ರುಗಳಲ್ಲಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರೊಡನೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಹುಡುಗಿ ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದನು. ರಜಪುತ ಮುಸಲ್ಮಾನ ರೋಹಿಲ ಮೊದಲಾದ ಜನರ ಪರಿವೆಯನ್ನು ಅವನೆಂದೂ ಮಾಡಲಿಲ್ಲ. ಫ್ರೆಂಚರ ಸಹಾಯದಿಂದ ತನ್ನ ಸೈನ್ಯದೊಳಗಿನ ನ್ಯೂನತೆ ಯನ್ನು ತುಂಬಿಕೊಂಡು, ಇಂಗ್ಲಿಷರೊಡನೆ ಕೈಕೊಡುವ ವಿಚಾರವು ಅವನದಿತ್ತು.

ಈ ಉಪಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಅವನಿಗೆ ಅಲ್ಪಸ್ವಲ್ಪ ಯಶವೂ ದೊರೆಯತೊಡಗಿತ್ತು. ಮೊದಲು ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೂ ಶಿಂದೆಗೂ ಅಲ್ಪಸ್ವಲ್ಪ ಯುದ್ಧಗಳು ನಡೆದವು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟಿನ ಮೇಲೆ ಪರಸ್ಪರರು ತುಲ್ಯಬಲರೆಂದು ನಿಶ್ಚಿತವಾಯಿತು. ಆದ್ದರಿಂದ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಮಹದಾಜಿ ಶಿಂದೆಯು ಇರುವವರೆಗೆ ಉತ್ತರ ಹಿಂದುಸ್ತಾನದ ಸತ್ತಿಯನ್ನು ಗ್ರಾಸಿಸುವ ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡಲಿಲ್ಲ. ಮಹದಾಜಿ ಶಿಂದೆಯು ಮಡಿದ ಮೇಲೆ ಅವರಿಗೆ ಎಲ್ಲ ಕಡೆಗೂ ಬೈಲಾಯಿತು. ದಾಲತರಾವ ಶಿಂದೆಯು ಪುಣೆಯ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ತನ್ನ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ಅಲ್ಲಿ ತಳವೂರಿದನು. ಕುಳಿತಲ್ಲಿಯೇ ಅವನು ದುಷ್ಟಸಲಹೆಗಾರರ ಮತದಿಂದ ಇಲ್ಲದ ನೆನತೆಗೆಯತೊಡಗಿದನು. ಅವನ ಪ್ರತಿಸ್ಪರ್ಧಿಯಾದ ಹೋಳಕರನು ಅದೇ ಅಭಿನವೇಶದಿಂದ ಪುಣೆಗೆ ಬಂದನು. ಈ ಎರಡು ಕಾರಣಗಳಲ್ಲಿ ಬಾಜೀರಾಯನ ಕಲಿಮೂರ್ತಿಯು ಕೂಡಿ, ಕೊನೆಗೆ ಮರಾಟ ಶಾಹಿಗೆ ತ್ರಿದೋಷವು ಬಾಧಿಸಿತು. ಈ ಆಪತ್ತಿನ ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ಮರಾಟ ಸರದಾರರ ಸೈನ್ಯವು ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಸೈನ್ಯಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚಾಗಿತ್ತು. ಒಬ್ಬ ಇಂಗ್ಲಿಷ ಗ್ರಂಥಕಾರನು ಪೇಶವೆ, ಶಿಂದೆ, ಹೋಳಕರ, ಭೋಸಲೆ (ನಾಗಪುರ), ಗಾಯಕವಾಡ ಮೊದಲಾದವರ ಕಾಲಾಳು ಹಾಗೂ ಕುದುರೆಯ ಸೈನ್ಯವು ಒಟ್ಟು ಎರಡು ಲಕ್ಷ ಎಪ್ಪತ್ತುನಾಲ್ಕು ಸಾವಿರ ಎತ್ತಿಂದು ಅನುಮಾನಮಾಡಿರುವನು. ಈ ಲೆಕ್ಕದಿಂದ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಸೈನ್ಯವು ಇದಕ್ಕಿಂತ ಬಹಳೇ ಕಡಿಮೆಯಿತ್ತೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು.

ಹದಿನೆಂಟನೆಯ ಶತಕದಲ್ಲಿ ಹಿಂದುಸ್ತಾನದೊಳಗೆ ಕರೀ ಗಾರದಿಗಳಂತೆ ಗೌರ ಗಾರದಿಗಳ ಸಾಳಿದಾಟವೂ ಆಗಿತ್ತು. ಕೈಯಲ್ಲಿ ಖಡ್ಗವೂ ಎದೆಯಲ್ಲಿ ಎದೆಗಾರಿಕೆಯೂ ಇದ್ದರೆ, ಹಣ-ನೆಲಗಳನ್ನೂ ಕೀರ್ತಿಯನ್ನೂ ಗಳಿಸುವದು ಆ ಅಸ್ವಸ್ಥತೆಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಸಾಧ್ಯವಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಯಾವನು ಮನೆ-ಮಾರುಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಸಾವಿರಾರು ಹರದಾರಿ ದೂರ ಬಂದಿರುವನೋ, ಅವನು ತನ್ನ ಅನುಭವದ ಉಪಯೋಗ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲಿಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಇಂಥ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಅಪಯಶವುಂಟಾಗಿ ಗುರುತುಗಾಣದೆ ಎಷ್ಟೋ ಜನರು ಹೋಗಿರುವ ಸಂಭವವೂ ಉಂಟು. ಕೇವಲ ಎದೆಗಾರಿಕೆಯಿಂದ ಕೈಗೊಟ್ಟವರು ಕರೀಗಾರದಿಗಳಂತೆ ಬಿಳೆಗಾರದಿಗಳಲ್ಲಾದರೂ ಇದ್ದರು. ಇಂಥ ಜನರ ಪರಂಪರೆಯ ಉಗಮವು ಮೊದಲು ದಕ್ಷಿಣಹಿಂದುಸ್ತಾನದಲ್ಲಾದಂತೆ ಕಂಡುಬರುವದು. ಇಡೀ ಹಿಂದುಸ್ತಾನದಲ್ಲಿ ಯುರೋಪೀಯ ಗಾರದಿಗಳನ್ನು ಮೊದಲು ಕೈಕೆಳಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡ ಮಾನವು ಹೈದರನಿಗೆ ಸಲ್ಲುವದು. ಅವನ ಮಗನಾದ ಟೀಪುವು ಈ ನೂತನ ಸಾಧನವನ್ನು ಪರಮಾವಧಿಗೆ ಒಯ್ದು ಮುಟ್ಟಿಸಿದನು. ಅವನ ನೆರೆಯ ನಿಜಾಮನಾದರೂ ಈ ಸಾಧನವನ್ನು ಬೇಗನೆ ಅಂಗೀಕರಿಸಿದನು. ಅದನ್ನು ನೋಡಿ ಸದಾ ಶಿವರಾವ ಭಾವೂ ಪೇಶವೆಯಾದರೂ ಗಾರದಿ ಸೈನ್ಯದ ಕಲ್ಪನೆಯನ್ನು ಎತ್ತಿಕೊಂಡನು. ಉತ್ತರದಲ್ಲಿ ಇಂಗ್ಲಿಷ ಹಾಗೂ ಫ್ರೆಂಚರ ಉದಾಹರಣೆಗಳಿಂದ ಅನೇಕ ರಾಜಮಹಾರಾಜರು ತಮ್ಮ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಗೌರಗಾರದಿಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವ ಉಪಕ್ರಮ ನಡೆಯಿಸಿ

ದ್ದರು. ಶಿಂದೆಯು ಡಿಬಾಯಿನನನ್ನು ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಗೋಹದದ ರಾಣಾನು ಮೇಡೋ ಎಂಬ ಫ್ರೆಂಚ್ ಸೈನಿಕನ ಸಹಾಯದಿಂದ ಕವಾಯತಿನ ಸೈನ್ಯದ ಒಂದು ಪಥಕವನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದ್ದನು. ಈ ಪಥಕದ ಮೇಲೆ ಸೈನ್ಯಾಟರ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಸ್ವಾಚ್ಛ ಮನುಷ್ಯನು ಮುಖ್ಯಾಧಿಕಾರಿಯಾಗಿದ್ದು, ಟ್ಯಾಮ್ಸಲೇಗ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಆಯರಿಶನು ದ್ವಿತೀಯಾಧಿಕಾರಿಯಾಗಿದ್ದನು; ಆದರೆ ಈ ನೂತನ ಸಾಧನವನ್ನು ಪೂರ್ಣತೆಗೆ ತಲುಪಿಸಿದ ಮಾನವು ಶಿಂದೆಗೇ ದೊರೆಯಿತು.

ಡಿಬಾಯಿನನು ಅನೇಕ ಯುರೋಪೀಯ ರಾಷ್ಟ್ರಗಳ ಸೈನ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲಸ ಮಾಡಿ ಏಟು ತಿಂದು ಕೇವಲ ದೈವ ತೆರೆಯಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಇಂಥ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಹಿಂದುಸ್ತಾನದ ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು ಕೇಳಿ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದಿದ್ದನು. ಕಂಪನಿ ಸರಕಾರದ ಮದ್ರಾಸ ದಲ್ಲಿಯ ಸೈನ್ಯದಲ್ಲಿಯ ಕೆಲಸದಿಂದ ನಿವೃತ್ತನಾಗಿ ಅವನು ೧೭೮೨ರಲ್ಲಿ ಕಲಕತ್ತೆಯ ಲ್ಲಿದ್ದ ವಾರನ್ ಹೆಸ್ಟಿಂಗ್ಸನ ಕಡೆಗೆ ಬಂದನು. ಶಹಾ ಅಲಮ ಬಾದಶಹನ ಓಲಗ ದಲ್ಲಿ ಮರಾಟರ ವರ್ಚಸ್ಸು ಎಷ್ಟರ ಮಟ್ಟಿಗೆ ನೆಲೆಗೊಂಡಿದೆ, ಅಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಸ್ಥಳ ದೊರೆಯುವದೋ ಹೇಗೆ? ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಗುಪ್ತ ಶೋಧ ಮಾಡುವ ದಕ್ಕಾಗಿ ಹೆಸ್ಟಿಂಗ್ಸನು ಕಳುಹಿಸಿದ ಮೇಜರ ಜೇಮ್ಸ್ ಬ್ರಾಜನನೆಂಬ ವಕೀಲನೊಡನೆ ಈ ಡಿಬಾಯಿನನೂ ದಿಲ್ಲಿಗೆ ಹೋದನು; ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ಆಗ್ರಾಕ್ಕೆ ಹೋದನು. ತನ್ನ ಸುತ್ತುಮುತ್ತ ಸುಳಿಯುವ ಗೌರ ಉಡಾಳಜನರ ಮೇಲೆ ಮಹದಾಜಿ ಶಿಂದೆಯ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಲಕ್ಷ್ಯವಿತ್ತು. ಈ ಡಿಬಾಯಿನನು ಹೆಸ್ಟಿಂಗ್ಸನಿಂದ ಬಂದಿರುವನೆಂಬದು ತಿಳಿದದ್ದ ರಿಂದ ಮಹದಾಜಿಯು ಅವನ ಒಡವೆಗಳನ್ನೂ ಕಾಗದ ಪತ್ರಗಳನ್ನೂ ತುಡುಗು ಮಾಡಿ ಸಿ ಎತ್ತಿಹಾಕಿದನೆಂದು ಅನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಮಹದಾಜಿಯ ಹಾಗು ಗೋಹದದ ರಾಣಾನ ನಡುವೆ ಯುದ್ಧವು ಪ್ರಾರಂಭವಿತ್ತು. ಮಹದಾಜಿಯ ಓಲಗದಲ್ಲಿದ್ದ ಇಂಗ್ಲಿಷ ವಕೀಲ ನಾದ ಅಂಡರಸನನ ಸಲಹೆಯಿಂದ ಡಿಬಾಯಿನನು ರಾಣಾನಲ್ಲಿ ದಂಡಿನ ನೌಕರಿ ಬೇಡುವದಕ್ಕಾಗಿ ಹೋದನೆಂಬ ಮಾತು ಲಕ್ಷ್ಯದಲ್ಲಿರುವಂಥದಾಗಿದೆ. ಡಿಬಾಯಿ ನನು ಐದು ಸಾವಿರ ಸೈನ್ಯದ ಸಿದ್ಧತೆಯಿಡುವದಕ್ಕಾಗಿ ಮುಂಗಡ ಒಂದು ಲಕ್ಷ ರೂಪಾಯಿ ಕೇಳಿದನು; ಆದರೆ ರಾಣಾನು ಈ ಮಾತಿಗೆ ಒಪ್ಪದ್ದರಿಂದ ಅವನು ಶಿಂದೆಯ ಎರಡನೆಯ ಶತ್ರುವಾದ ಜಯಪುರದ ರಾಜನ ಕೈಕೆಳಗೆ ಎರಡು ಸಾವಿರ ರೂಪಾಯಿ ಗಳ ವೇತನ ಗೊತ್ತುಮಾಡಿಕೊಂಡು ನಿಂತನು. ಸಾಲಬಾಯಿಯ ಒಪ್ಪಂದದಿಂದ ಉತ್ತರ ಹಿಂದುಸ್ತಾನದಲ್ಲಿ ಬಡಿದಾಡುವ ರಾಜ-ಮಹಾರಾಜರಿಗಾದರೂ ತಾತ್ಕಾಲಿಕ ವಿಶ್ರಾಂತಿ ದೊರೆತದ್ದರಿಂದ, ಜಯಪುರದ ರಾಜನು ಡಿಬಾಯಿನನಿಗೆ ಹತ್ತು ಸಾವಿರ ರೂಪಾಯಿಗಳ ಕಾಣಿಕೆಯನ್ನ ಪಿರಿಸಿ ಕೆಲಸದಿಂದ ಕಡಮೆ ಮಾಡಿದನು. ಇಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಶಿಂದೆಯು ಡಿಬಾಯಿನನ ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಸುಮನಸ್ಕನಾಗಿದ್ದನು. ಅವನು ಈ ಡಿಬಾಯಿನ ನಿಗೆ ಒಂದು ಸಾವಿರದ ವೇತನ ಗೊತ್ತುಪಡಿಸಿ, ಕಂಪನಿ ಸರಕಾರದ ಸೈನ್ಯದಂತೆ ತನ್ನ ಸೈನ್ಯವನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವ ಕೆಲಸವನ್ನು ಒಪ್ಪಿಸಿದನು. ಡಿಬಾಯಿನನು ಸೈನ್ಯ ಕೂಡಿಸಿದನು.

ಸ್ವಾಚ್ಛ ಡಚ್ಚ ಪೈಂಚ ಮೊದಲಾದ ಯುರೋಪೀಯರನ್ನು ಕರೆಯಿಸಿ ತನ್ನ ಕೈಕೆಳಗಿನ ಅಧಿಕಾರಿಗಳನ್ನಾಗಿ ನಿಯಮಿಸಿಕೊಂಡನು. ರಾಣಾನ ಕೈ ಕೆಳಗಿನ ಸೈನ್ಯರನ್ನೂ ತನ್ನ ಕಡೆಗೆ ಕರೆಯಿಸಿಕೊಂಡು, ಅವನಿಂದ ಆಗ್ರಾದಲ್ಲಿ ತೋಘ ತುಬಾಕಿಗಳ ಕಾರ್ಯಾಲಯವನ್ನು ನಡೆಯಿಸಿದನು. ಶಿಂದೆಯ ಸರದಾರನಾದ ಅಪ್ಪಾ ಖಂಡೇರಾಯನ ಕೈ ಕೆಳಗೆ ಡಿಬಾಯಿನನು ನಿಯಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದನು. ಮುಂದಿನ ಮೂರು ವರ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಡಿಬಾಯಿನನ ಸೈನ್ಯವು ಕಲಿಂಜರ ಲಾಲಸೋಟಿ ಆಗ್ರಾ ಚಕಸಾಣಾ ಮೊದಲಾದ ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ ತೋರಿಸಿದ ಪರಾಕ್ರಮದಿಂದ ಶಿಂದೆಯು ಸಮಾಧಾನಗೊಂಡನು. ಡಿಬಾಯಿನನು ಕವಾಯತೀ ಸೈನ್ಯವನ್ನು ಹೆಚ್ಚುಮಾಡುವದಕ್ಕಾಗಿ ಶಿಂದೆಗೆ ತಿಳಿಸಿದನು; ಆದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಶಿಂದೆಯು ಒಪ್ಪದ್ದರಿಂದ ಅವನು ಕೆಲಸದಿಂದ ನಿವೃತ್ತನಾದನು!

ಆದರೆ ಗೆದ್ದ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ರಕ್ಷಣೆ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಶಿಂದೆಗೆ ಮರಾಟರ ಸೈನ್ಯವು ಸಾಕಷ್ಟು ದೊರೆಯದ್ದರಿಂದ ಅವನು ಹೊಸ ಸೈನ್ಯವನ್ನಿರಿಸಬೇಕಾಯಿತು. ಆಗ ಲಖನೌದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಾರಿ ನೌಕರಿಯಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿದ್ದ ಡಿಬಾಯಿನನನ್ನು ಅವನು ಮತ್ತೆ ಕರೆಯಿಸಿಕೊಂಡು ತನ್ನಲ್ಲಿ ನೌಕರಿಗೆ ಇರಿಸಿದನು. ಆ ಮೇಲೆ ಡಿಬಾಯಿನನು ಹತ್ತು ಕಾಲಾಳುಗಳ ಪಥಕಗಳನ್ನೂ ತೋಘಗಳನ್ನೂ ಯುರೋಪೀಯ ಪದ್ಧತಿಯಿಂದ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿ, ಅದರ ಮೇಲೆ ಯುರೋಪೀಯ ಅಧಿಕಾರಿಗಳನ್ನೇ ನಿಯಮಿಸಿದನು. ಶಿಂದೆಯ ಸೈನ್ಯದಲ್ಲಿ ಆಗ ಹದಿನೆಂಟು ಜಾತಿಯ ಯುರೋಪೀಯರಿದ್ದರು. ಆಗ್ರಾದೊಳಗಿನ ತೋಘ-ತುಬಾಕಿಗಳ ಲಪ್ಸರೀ ಸರಂಜಾಮು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು. ಅಲ್ಲಿ ತುಬಾಕಿಗಳಾದರೂ ಉತ್ತಮವಾಗಿ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತಿದ್ದವು. ಕೇವಲ ಹತ್ತಿರೂಪಾಯಿಗಳಲ್ಲಿ ವಿಲಾಯತಿಯ ತುಬಾಕಿಗಳಿಗೆ ಸರಿಯಾದ ತುಬಾಕಿಗಳು ಸಿದ್ಧವಾಗತೊಡಗಿದವು. ಸೈನಿಕರ ಉಡುವುಗಳು ಹೊಸ ಪದ್ಧತಿಯವು ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟವು. ಡಿಬಾಯಿನನ ಹೊಸ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಿಂದ ಅವನ ವೇತನವು ಹತ್ತುಸಾವಿರದ ವರೆಗೆ ಬೆಳೆಯಿತು! ಇಂಗ್ಲಿಷರ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಯುದ್ಧ ಮಾಡುವದಿಲ್ಲವೆಂಬ ಕಟ್ಟಳೆಯನ್ನು ಅವನು ಮಾಡಿಕೊಂಡಿದ್ದನೆಂದು ಅವನು ವರು! ಆದರೆ ಈ ಕಟ್ಟಳೆಯನ್ನು ಶಿಂದೆಯು ಮಾನ್ಯ ಮಾಡಿದ್ದರೆ ಮಾತ್ರ ಆಶ್ಚರ್ಯವು! ಸೈನ್ಯದ ವೆಚ್ಚಕ್ಕಾಗಿ ಶಿಂದೆಯು ಡಿಬಾಯಿನನಿಗೆ ಹದಿನಾರು ಲಕ್ಷದ ಜಹಾಗೀರಿಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟನು. ಮುಂದೆ ಅದರ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ಮೂವತ್ತೆರಡು ಲಕ್ಷದ ವರೆಗೆ ಹೆಚ್ಚಿತು. ಜಹಾಗೀರಿಯ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಿಂದ ಡಿಬಾಯಿನನಿಗೆ ಎರಡೂ ಕಡೆಯ ಲಾಭವು ದೊರೆಯಿತು. ತೆರಿಗೆಯನ್ನು ನಿಯಮಿತವಾಗಿ ಗೊತ್ತುಪಡಿಸಿ, ವೇಳೆ ವೇಳೆಗೆ ಸೈನಿಕರ ವೇತನ ಕೊಡುವದು ಅವನ ಸ್ವಾರ್ಥಾನಂದವಾಯಿತು; ಮತ್ತು ತೆರಿಗೆಯ ಎತ್ತುವಿಕೆಗಾಗಿ ನೂರಕ್ಕೆ ಎರಡರಂತೆ ಅವನಿಗೆ ದಲ್ಲಾಲಿ ದೊರೆಯುತ್ತಿತ್ತು. ಹೀಗಾಗಿ ಅವನು ಶ್ರೀಮಂತನಾದನು. ಶಿಂದೆಯ ಸೈನ್ಯದಲ್ಲಿ ಕವಾಯತೀ ಹಾಗು ಬನ್ ಕವಾಯತೀ ಸೈನ್ಯಗಳು ಒಂದೇ ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧವಾದವು. ೧೭೯೦ರಲ್ಲಿ ಈ ಕವಾಯತೀ ಸೈನ್ಯವು ಪಾಟಣಾದ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ವಿಜಯ ಹೊಂದಿತು. ಶಿಂದೆಯ ಸುವ್ಯವಸ್ಥಿತ ಸೈನ್ಯದೊಂದಿಗೆ

ರಜಪುತರ ಶೌರ್ಯವು ಕೈಯೂರಬೇಕಾಯಿತು. ಇದೇ ಸೈನ್ಯದ ಬಲದಿಂದ ಶಿಂದೆಯು ಇಸ್ಲಾಮಿಯಲ ಬೇಗನನ್ನು ಪರಾಭವಗೊಳಿಸಿದನು. ಮರಾಠರ ಸಂಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಇದೇ ಸಾಧನದಿಂದ ಅವನು ಜಯಶಾಲಿಯಾದನು. ೧೭೯೧-೯೩ ರಲ್ಲಿ ಶಿಂದೆಯು ಮತ್ತೆ ಎರಡು ಪಥಕಗಳನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದನು. ಈ ಸೈನ್ಯವು ೩೦ ಸಾವಿರದವರೆಗೆ ಬೆಳೆಯಿತು ೧೨೦೦ರಿಂದ ೧೪೦೦ ರೂಪಾಯಿಗಳ ವರೆಗಿನ ವೇತನದ ಯುರೋಪೀಯ ಸುಮಾರು ೧೭-೧೮ ಸಣ್ಣ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ಇದಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲೇ ಇದ್ದರು. ಇವರಲ್ಲದೆ ೩೦೦೦ದ ಕರ್ನಲನು ೨೦೦೦ ದ ಲೆಫ್ಟಿನೆಂಟ್ ಕರ್ನಲನು ಹನ್ನೆರಡು ನೂರು ರೂಪಾಯಿಗಳ ಮೇಜರನೂ ನಾಲ್ಕು ನೂರರ ಕ್ಯಾಪ್ಟನನು ಒಂದೂವರೆ ಎರಡು ನೂರರ ಲೆಫ್ಟಿನೆಂಟ್ರು ಹೀಗೆ ಆ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿದ್ದರು. ಈ ಗೌರವಾನ್ವಿತರನ್ನು ಚಂಬಳಾನದಿಯ ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ ಕಳಿಸಿದರೆ ಒಂದೂವರೆ ಪಟ್ಟು ಸಂಬಳವು ದೊರೆಯುತ್ತಿತ್ತು. ವೇತನದ ಹೊರತು ಇತರ ಹುಟ್ಟುವಳಿಯನ್ನು ಲಕ್ಷ್ಯಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡರೆ ಗೌರವ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೆ ಹತ್ತು ಲಕ್ಷದ ವರೆಗೆ ಸಂಗ್ರಹ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಕಠಿಣವಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಸ್ನಂತ ಡಿಬಾಯಿನನು ನವಾಬನಾಗಿದ್ದನು. ಅವನು ಕೇವಲ ವಿಲಾಸೀ ನವಾಬನಾಗಿದ್ದ, ಯೋಧನಾದ ನವಾಬನಾಗಿದ್ದನು. ಈ ಕವಾಯತೀ ಸೈನ್ಯದ ಬಗ್ಗೆ ಇತರ ಮರಾಟ ಸೈನ್ಯವು ವೈಷಮ್ಯ ಭಾವವನ್ನು ತಳೆಯಿತು. ಉತ್ತರ ಹಿಂದುಸ್ತಾನ ದಲ್ಲಿ ಶಿಂದೆ ಹೋಳಕರರಲ್ಲಿ ಶಿಂದೆಯ ಪಕ್ಷವು ಕಡಿಮೆತರಗತಿಯದಿತ್ತು; ಆದರೆ ಈ ಹೊಸ ಯೋಜನೆಯಿಂದ ಶಿಂದೆಯು ಹೋಳಕರನನ್ನು ಸರಿಗಟ್ಟಿದನು. ಇದನ್ನು ನೋಡಿ ತುಕೋಜಿರಾವ ಹೋಳಕರನು ಶಿವ್ಡೆಲಿಯರ ದುದ್ರೇಲನೆಂಬ ಫ್ರೆಂಚ ಸೈನಿಕ ನನ್ನು ತನ್ನ ಕೈಕೆಳಗೆ ನೌಕರಿಗೆ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಕವಾಯತೀ ಸೈನ್ಯದ ಒಂದು ಪಥಕ ವನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸತೊಡಗಿದನು. ಈ ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ಡಿಬಾಯಿನನ ಮೇಲೆ ಎಲ್ಲ ರಾಜ್ಯ ಭಾರವನ್ನು ಹಾಕಿ, ಉತ್ತರ ಹಿಂದುಸ್ತಾನವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಪುಣೆಯ ಓಲಗದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ವರ್ಚಸ್ವವನ್ನು ಗಟ್ಟಿ ಮಾಡುವದಕ್ಕಾಗಿ ಸ್ವಸ್ಥ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಇತ್ತರಕ್ಕೆಗೆ ಬರುವದು ಸಂದಿಗೆ ಸಾಧ್ಯವಾಯಿತು. ಮಹದಾಜಯು ಪುಣೆಯಲ್ಲಿದ್ದಾಗ ರಜಪುತರ ಕಪ್ಪ ಎತ್ತುವಬಗ್ಗೆ ಗೂಂದಲವಾಗಿ ೧೭೯೩ರಲ್ಲಿ ಲಾಖೋರಿಯಲ್ಲಿ ಡಿಬಾಯಿನನು ದುದ್ರೇಲನ ಕೈಕೆಳಗಿನ ಸೈನ್ಯವನ್ನು ಪರಾಭವಗೊಳಿಸಿದನು. ಆಗ ಹೋಳಕರನು ಮಾಳವದೊಳಗಿನ ತನ್ನ ಪ್ರಾಂತಗಳ ರಕ್ಷಣೆಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವದಕ್ಕಾಗಿ ತಿರುಗಿ ಹೋಗಬೇಕಾಯಿತು. ಶಿಂದೆಯು ಇಲ್ಲದಾಗ ದಿಲ್ಲಿಯಲ್ಲಿಯ ಅವನ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಡಿಬಾಯಿನನೇ ನಡೆಯಿಸುತ್ತಿದ್ದನು. ೧೭೯೪ರಲ್ಲಿ ಮಹದಾಜಯು ಮಡಿದ ಮೇಲೆ ದೌಲತರಾವ ಶಿಂದೆಯ ಆಳಿಕೆಯು ಪ್ರಾರಂಭವಾಯಿತು. ಇದಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲು ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ ಬಂದ ಪೇಶವನ ಕೈ ಕೆಳಗಿನ ಸೈನ್ಯದ ಬಲದಿಂದ ಪೇಶವೆಯು ಖರ್ಚೆಯ ಸಂಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ವಿಜಯಿಯಾಗಿದ್ದನು. ವ್ಯವಸ್ಥೆಯ ಗುಣವು ಸಂಸರ್ಗಜನ್ಯವಿದ್ದುದರಿಂದ ಹೋಳಕರನಾದರೂ ಕವಾಯತಿಯ ಸೈನ್ಯವನ್ನು ಬಹಳೇ ಹೆಚ್ಚು ಮಾಡಿದನು. ಪ್ಲಿಮೇಟ ಹಾಗೂ ಗಾರ್ಡ್ ನರ ಇವರು ಹೋಳಕರನ ಸರದಾರರಿದ್ದರು. ಶಿಂದೆಯ ಉಪಸೇನಾಪತಿಗಳಾದರೂ

ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಕೈ ಕೆಳಗೆ ಯುರೋಪೀಯ ಅಳಿಕಾರಿಗಳನ್ನಿರಿಸಿಕೊಂಡರು ಕ್ಯಾಪ್ಟನ್ ಬಟರ್ಫೀಲ್ಡನು ಲಖಬಾದಾದಾನ ಕಡೆಗೆ ಉಳಿದನು. ಶಿಫಡ್‌ನೂ ಬೆಲಾಸಿಸನೂ ಅಂಬಾಜಿ ಇಂಗಳೆಯ ಕಡೆಗೆ ಇದ್ದರು ಅಪ್ಪಾ ಖಂಡೇರಾಯನು ಜಾರ್ಜ ಟಾಮಸ್‌ನನ್ನು ನೌಕರನನ್ನಾಗಿ ನಿಯಮಿಸಿಕೊಂಡನು. ಬುಂದೇಲಖಂಡದ ಅಲೀ ಬಹಾದ್ದರನೂ ವರಾಹದ ರಘೂಜಿ ಭೋಸಲೆಯೂ ಇವೇ ಕ್ರಮವನ್ನಿರಿಸಿದರು. ಸ್ವಂತ ಬಾಜೀರಾಯ ಪೇಶವೆಯ ಮೇಜರ ಟೋನ ಮತ್ತು ಮೇಜರ ಬಾಯಿಡ ಇವರನ್ನು ನೌಕರಿಗೆ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ತನ್ನ ಕೈಕೆಳಗಿನ ಸರದಾರರ ಅನುಕರಣ ಮಾಡಿದನು.

ಮರಾಟರು ತಮ್ಮ ತಂತ್ರಯುದ್ಧ ಪದ್ಧತಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಕವಾಯತಿನ ಪದ್ಧತಿಯನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ್ದು ಲಾಭದಾಯಕವಾಗಲಿಲ್ಲೆಂದು ಬಹು ಜನರ ಮತವಿದೆ. “ಮರಾಟರ ಕೆಳಗಿನ ಕುದುರೆಯು ಎಂದು ಹೋಯಿತೋ ಅಂದೇ ಅವರ ರಾಜ್ಯವು ಹೋಯಿತು.” ಎಂದು ಒಬ್ಬರು ಅಂದಿರುವರು! ದಾಲತರಾವ ಶಿಂದೆ, ಅವನ ಸರದಾರ ಗೋಪಾಳರಾಯ ಇವರೊಳಗೆ ತುಂಬಿದ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ವಾದವಿವಾದವಾಯಿತು. ಮೊದಲಿನ ಪದ್ಧತಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಹೊಸ ಪದ್ಧತಿಯನ್ನು ಸ್ವೀಕಾರ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ನಿಮ್ಮ ನಾಶವಾಗುವೆಂದು ಗೋಪಾಳರಾಯನು ಶಿಂದೆಗೆ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳಿದನು. ತೋಘುಗಳಿರುವವರೆಗೆ ನಾವು ಹೆದರುವದಿಲ್ಲೆಂದು ಶಿಂದೆಯು ನುಡಿಯಲು, ತೋಘುಗಳೇ ನಿಮ್ಮ ನಾಶಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗುವೆಂದು ಗೋಪಾಳರಾಯನು ಹೇಳಿದನು. “ಮರಾಟರು ಕವಾಯತು ಕಲಿಯತೊಡಗಿದರು; ತೋಘುಗಳನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸತೊಡಗಿದರು. ಅವರು ಸಂಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಹಳೆಯ ಪದ್ಧತಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಹೊಸ ಪದ್ಧತಿಯನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸತೊಡಗಿದರು. ಪರವೇಶೀ ಪದ್ಧತಿಯು ಯಾರಿಗೂ ಸೇರುವದಿಲ್ಲ. ಇನ್ನು ಮೇಲೆ ನಾವು ಅವರನ್ನು ಸಹಜವಾಗಿ ಗೆಲ್ಲುವೆವು.” ಎಂದು ಫಿಲಿಪ ಫ್ರಾನ್ಸಿಸನು ಪಾರ್ಲಿಮೆಂಟದಲ್ಲಿ ಘಾತಾಡಿ ತೋರಿಸಿದನು. ಡ್ಯಾಕ ಆಫ್ ವೇಲಿಂಗ್ಟನ್‌ನ ಮತ ವಾದರೂ ಹೀಗೆಯೇ ಇತ್ತೆಂದು ಅನ್ನುತ್ತಾರೆ ಒಂದು ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಸರಿಯಾದದ್ದೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ. ಕೇವಲ ಒಂದೇ ವರ್ಷದಲ್ಲಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ದಾಲತರಾವ ಶಿಂದೆಯನ್ನು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನಾಶಗೊಳಿಸಿದರು; ಆದರೆ ವೈವಸ್ಥೆಹೀನ ಪೆಂಡಾರಿಗಳನ್ನು ಅಂಕೆಯಲ್ಲಿ ತರಬೇತಾದರೆ ಅವರಿಗೆ ಏಳೆಂಟು ವರ್ಷಗಳು ಬೇಕಾದವು. ಆದರೂ ಮೇಲಿನ ಸಿದ್ಧಾಂತವೇ ಸರ್ವಸ್ವವಾಗಿ ನಿಜವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುವದಿಲ್ಲ. ಯಾಕೆಂದರೆ ಪೆಂಡಾರಿಗಳ ಪದ್ಧತಿಯೇ ಒಳಿತೆಂದು ಅನ್ನುವುದಾದರೆ, ಕೊನೆಗೆ ಅವರಿಗಾದರೂ ಯಶವು ಎಲ್ಲಿ ಬಂತು? ಮೊಗಲರೊಡನೆ ಕಾದುವಾಗ ಮರಾಟರಿಗೆ ತಂತ್ರಯುದ್ಧವು ಯಶಪ್ರದವಾಯಿತು; ಆದರೆ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಅದೇ ಸಾಧನವು ಸತತವಾಗಿ ಉಪಯೋಗವಾಗಿತ್ತೆಂದು ತಿಳಿಯಲಾಗುವದಿಲ್ಲ. ಮುತ್ತಿಗೆ ಹಾಕುವದು, ದಾಳಿ ಮಾಡಿ ಓಡಿ ಹೋಗುವದು ಇವು ಯುದ್ಧದ ಕರ್ಮದೊಳಗಿನ ಭಾಗಗಳೇನೋ ನಿಜ; ಆದರೆ ಇಷ್ಟರಿಂದಲೇ ಕಾರ್ಯಭಾಗವಾಗುವದಿಲ್ಲ; ಅಲ್ಲದೆ

ತಂತ್ರಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಕೋಟಿ ದುರ್ಗಗಳು ಆಶ್ರಯಸ್ಥಾನಗಳಾಗಿರುತ್ತಿದ್ದವು; ಆದರೆ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ತೋಪುಗಳ ಮೂಲಕ ಅವು ಬಹುಮಟ್ಟಿಗೆ ಕಾರ್ಯಕ್ಷಮವಿಲ್ಲದವುಗಳಾದವು. ೧೮೧೭-೧೮ರಲ್ಲಿ ಮರಾಟರಿಗೆ ಒಂದು ದುರ್ಗವನ್ನಾದರೂ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಹೋರಾಡಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗವಾಗಲಿಲ್ಲೆಂಬದಕ್ಕೆ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ತೋಪುಗಳೇ ಕಾರಣವಾಗಿದ್ದವು. ಅರ್ಥಾತ್ ಶತ್ರುಗಳ ಯುದ್ಧ ಸಾಧನಗಳನ್ನು ಅನುಕರಿಸುವ ದರಿಂದ ಅಪಯಶವು ಬಂತೆಂದು ಅನ್ನಲಿಕ್ಕೆ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಸೈನ್ಯದಲ್ಲಿ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಪ್ರಾರಂಭವಾದುದರಿಂದ ಮರಾಟರು ಮೋಸ ಹೋಗಲಿಲ್ಲ; ಮರಾಟರ ಸರದಾರರಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಮುರಿದು ಹೋದುದಕ್ಕಾಗಿ ಅವರು ಮೋಸ ಹೋದರು. ಚತುರಂಗ ದಳವಿದ್ದರೆ ಸೈನ್ಯವು ಸಿದ್ಧವಾದಂತಾಯಿತೆಂದು ಪೂರ್ವಾಪರ ಮತವಿದೆ. ಸೈನ್ಯದಲ್ಲಿ ಕನಾಯತಿನ ಕಾಲಾಳುಗಳಿದ್ದರೆ, ಚಪಲವಾದ ಕುದುರೆಗಳ ಅಶ್ವದಳವಿರಬಾರದೆಂದು ಯಾರು ಅನ್ನುವರು? ಟೀಪುನಲ್ಲಿ ಕನಾಯತಿನ ಸೈನ್ಯವಿದ್ದರೂ ಅವನು ದಾಳಿಮಾಡುವ ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಮರೆಯಲಿಲ್ಲ. ಶತ್ರುಗಳ ಸಂಘವಾಗಿ ಒಮ್ಮೆಲೆ ದಾಳಿ ಯಾದದ್ದೇ ಅವನ ಪರಾಭವಕ್ಕೆ ಕಾರಣವು. ಮೈಸೂರಿನ ಎರಡನೆಯ ಮೂರನೆಯ ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ ಅವನ ಪರಾಭವವಾಗುವದಕ್ಕೆ ಅನೇಕ ಶತ್ರುಗಳ ಸಂಘವಾದದ್ದೇ ಕಾರಣವಾಗಿದೆ. ಮರಾಟರು ಕನಾಯತಿನ ಸೈನ್ಯವನ್ನೂ ತೋಪುಗಳನ್ನೂ ಇರಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದರಿಂದ, ಅವರ ನಾಶವಾಯಿತೆಂದು ಅನ್ನಲಿಕ್ಕೆ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಯುದ್ಧಸಾಧನಗಳಲ್ಲಿ ತಪ್ಪಿದ್ದಿಲ್ಲ; ಆ ತಪ್ಪು ಸರದಾರರಲ್ಲಿತ್ತು. ಮಹದಾಜಿ ಶಿಂದೆಯ ಕೈಕೆಳಗಿದ್ದ ಡಿಬಾಯಿನನ ತೇಜವೂ ಅವನ ಉಪಯೋಗವೂ ದೌಲತರಾಯನ ಆಳಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಉಳಿಯಲಿಲ್ಲ. ಟಾಮಸ ಬ್ರಾವುನನು ದೌಲತರಾವ ಶಿಂದೆಯ ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ೧೮೦೯ರಲ್ಲಿ ಮರಾಟರ ಛಾವಣಿಯಿಂದ ಬರೆದ ಪತ್ರಗಳನ್ನು ಓದಿದರೆ, ಅಪಯಶದ ನಿಜವಾದ ಕಾರಣಗಳಾವವೆಂಬುದು ಸಹಜವಾಗಿ ತಿಳಿಯುವದು.

ಮರಾಟರ ಹಡಗುಪಡೆ.

ಮುಂಬಯಿಯ ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿ ಕೊಂಕಣ ಪ್ರಾಂತದೊಳಗೆ ಪೇಶವಾಯಿಯು ನಷ್ಟವಾಗುವವರೆಗೆ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ವರ್ಚಸ್ಸು ನೆಲೆಗೊಂಡಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಪೇಶವಾಯಿಗಿಂತ ಮೊದಲು ಮೊಗಲರ ವರ್ಚಸ್ಸು ಕೊಂಕಣ ಪಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿತ್ತು. ಕೊಂಕಣದಲ್ಲಿ ಸ್ವತಂತ್ರ ರಾಜರು ಎಂದೂ ಆಗಿ ಹೋದಂತೆ ಕಾಣುವುದಿಲ್ಲ. ದೇಶದೊಳಗಿನ ಒಬ್ಬರ ಇಲ್ಲವೆ ಅನೇಕರ ರಾಜ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಕೊಂಕಣದೊಳಗಿನ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ದೇಶದೊಳಗಿನ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿಗಿಂತ ಎಷ್ಟೋ ಪಟ್ಟು ಸ್ವತಂತ್ರರಿರುತ್ತಿದ್ದರು. ಯಾಕೆಂದರೆ ಅವರ ಅಧಿಕಾರವು ಹಡಗುಪಡೆಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ್ದಿರುತ್ತಿತ್ತು. ಆದ್ದರಿಂದ ಆ ಕೆಲಸದ ಬಗ್ಗೆ ಅವರಿಗೆ ಗುತ್ತಿಗೆಯೇ ಇದ್ದಂತಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಸೈನ್ಯದ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಒಂದು ವ್ಯಕ್ತಿಯಿಂದ ಅಥವಾ ಮನೆತನದಿಂದ ಕಿತ್ತುಕೊಂಡು, ಬೇರೆ ವ್ಯಕ್ತಿಗೆ ಅಥವಾ ಮನೆತನಕ್ಕೆ ಕೊಡುವದು ಸುಲಭವಾಗುತ್ತದೆ; ಆದರೆ ಹಡಗುಪಡೆಯ ಸಿತ್ತಿಯು ಹಾಗಲ್ಲ. ಶಿಪಾಯಿಗಳಂತೆ ಅಂಜಿ

ಗಳು ಬೇಗನೆ ಕಲಿತು ಸಿದ್ಧರಾಗುವದಿಲ್ಲ. ಎರಡನೆಯ ಕಾರಣವೇನೆಂದರೆ, ಕೊಂಕಣ ಪಟ್ಟಿಯ ತಾಣ್ಯಗಳು ಗುಡ್ಡಗಾಡು ಅಥವಾ ಸಮುದ್ರತೀರದವು ಇರುತ್ತಿದ್ದುದರಿಂದ, ಅವುಗಳನ್ನು ಕೈವಶ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಬಿಡುಗಾರ ಅಧಿಕಾರಿಗಳನ್ನು ಅಂಕೆಯಲ್ಲಿ ತರುವದು ಒಳ್ಳೆಯ ಪರಿಶ್ರಮದ ಕೆಲಸವಾಗಿತ್ತು. ಮೂರನೆಯ ಕಾರಣವೇನೆಂದರೆ, ಕೊಂಕಣ ಪಟ್ಟಿಯು ಹೆಚ್ಚಿನ ಉತ್ಪನ್ನದ ಜನಪದವಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಫಡಣವೀಸಿಯ ದಪ್ಪರದಲ್ಲಿ ಅದಕ್ಕೆ ಬಹಳ ಮಹತ್ವವಿರಲಿಲ್ಲ. ಹಿತ್ತಲಬಾಗಿಲವನ್ನು ಭದ್ರಪಡಿಸುತ್ತಿರುವಂತೆ ಕೊಂಕಣದ ಬಿಗಿ ಮಾಡುವದು ದೇಶದೊಳಗಿನ ರಾಜರಿಗೆ ಅವಶ್ಯಕವಿತ್ತು. ಇದೇಕಾರಣ ಕ್ಯಾಗಿ ಕೊಂಕಣದೊಳಗಿನ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಾದರೂ ವಿಶೇಷ ಮಹತ್ವಾಕಾಂಕ್ಷಿಗಳಾಗಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಪ್ರಾಯಶಃ ಸ್ವತಂತ್ರರಾಗಿದ್ದರೆ ಹಾಗೂ ಸಮುದ್ರ ಸುಲಿಗೆಗಾರಿಕೆಯ ಕೆಲಸ ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದರೆ ಅವರು ಸಂತುಷ್ಟರಾಗುತ್ತಿದ್ದರು. ತಮ್ಮ ಕಾರ್ಯಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಅವರು ಬಲಿಷ್ಠರಾಗುತ್ತಿದ್ದರು. ದೇಶದೊಳಗಿನ ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ಯುದ್ಧಗಳಂತೆ ಕೊಂಕಣದೊಳಗಿನ ಯುದ್ಧಗಳನ್ನು ವರ್ಚಿಸಲು ಸಾಧನಗಳಿರದಿದ್ದರೂ, ಸಮುದ್ರದ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಕೊಂಕಣೇ ಖಲಾಶಿಗಳೂ ಹಡಗುಪಡೆಯ ಸರದಾರರೂ ತೋರಿಸಿದ ಶೌರ್ಯ ಸಾಹಸಗಳು ಕಡಿಮೆ ತರಗತಿಯವಿದ್ದವೆಂದು ಅನುಮಾನಿಸಲು ಕಾರಣವಿಲ್ಲ. ಸಮುದ್ರ ಸುಲಿಗೆಯ ಸಾಹಸದ ಕಥಾನಕಗಳು ಎಲ್ಲ ದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಚಿತ್ತಾಕರ್ಷಕವಿರುತ್ತವೆ. ಕೊಂಕಣದ ವೀರರ ಚರಿತ್ರಗಳನ್ನು ಬರೆಯುವ ಹಾಗೂ ಗೀತೆಗಳನ್ನು ರಚಿಸುವ ಸಹೃದಯ ಗ್ರಂಥಕಾರರೂ ಕವಿಗಳೂ ದೊರೆತರೆ, ಮರಾಟರ ಇತಿಹಾಸವು ಮತ್ತಿಷ್ಟು ಮನೋವೇಧಕವಾಗುವದು.

ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಹದಿನೇಳನೆಯ ಶತಕದ ಆರಂಭದಿಂದಲೇ ಕೊಂಕಣ ಪಟ್ಟಿಯೊಡನೆ ವ್ಯಾಪಾರ ಮಾಡತೊಡಗಿದ್ದರು; ಆದರೆ ಕೊಂಕಣದ ದಂಡೆಯಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಹಡಗುಪಡೆಯ ತಾಣ್ಯವನ್ನು ನೆಲೆಗೊಳಿಸುವ ಪ್ರಯತ್ನವು ಎಂದೂ ಸಫಲವಾಗಲಿಲ್ಲ. ಮುಂಬಯಿಯ ದಕ್ಷಿಣದ ಪಕ್ಷಿಮ ಕರಾವಳಿಯನ್ನು ಆಂಗ್ಲ, ಧುಳಪ, ಕೊಲ್ಹಾಪುರ ಭೋಸಲೆ, ಸಾವಂತ ಮೊದಲಾದವರು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಆಕ್ರಮಿಸಿದ್ದರು. ಸಮುದ್ರತೀರದ ಈ ಮರಾಟರು ಬಲಿಷ್ಠರಾಗಿದ್ದರು. ಈ ಎಲ್ಲ ಜನರಲ್ಲಿ ಆಂಗ್ಲಿಯು ಪ್ರಮುಖವಿದ್ದು, ಅವನ ವರ್ಚಸ್ವವು ಕೊಂಕಣಪಟ್ಟಿಯ ಬಳಿಯಲ್ಲಿ ತಿರುಗುವ ಜಲಗಾಮಿ ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳಿಗೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಭಾಸವಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಕಾನ್ಡೋಜಿ ಆಂಗ್ಲಿಯು ಅನೇಕ ಜಲ ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರನ್ನು ಪರಾಭವಗೊಳಿಸಿ, ಅವರ ಅನೇಕ ನೌಕೆಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದಿದ್ದನು; ಹಾಗೂ ಅನೇಕ ನೌಕೆಗಳನ್ನು ಮುಳುಗಿಸಿದ್ದನು. ಇಂಗ್ಲಿಷರು ೧೬೩೮ರಲ್ಲಿ ರಾಜಾಪುರದಲ್ಲಿ ವಖಾರನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದರು; ಆದರೆ ಅವರು ಅದನ್ನು ಬೇಗನೆ ಮುರಿಯಬೇಕಾಯಿತು. ಶಿವಾಜಿಯು ಈ ವಖಾರನ್ನು ಸುಲಿದಂದಿನಿಂದ ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ಭೀತಿಯುಂಟಾಯಿತು. ಶಿವಾಜಿಯ ಪರಾಕ್ರಮದಿಂದ ಕೊಂಕಣದಲ್ಲಿ ಮುಸಲ್ಮಾನರ ವರ್ಚಸು ಕಡಿಮೆಯಾಗತೊಡಗಿದ್ದನ್ನು ನೋಡಿ, ಸುರತವೊಂದನ್ನು ಜತನ ಮಾಡಿಕೊಂಡರೆ

ಸಾಕೆಂದು ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ತೋರತೊಡಗಿತು. ಶಿವಾಜಿಯ ಮರಣೋತ್ತರದಲ್ಲಿ ಮುಸಲ್ಮಾನರ ವರ್ಚಸ್ಸು ಕೊಂಕಣದಲ್ಲಿ ಅಲ್ಪಸ್ವಲ್ಪ ಪ್ರಸ್ಥಾಪಿತವಾಗತೊಡಗಿತು. ಆದರೂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಅಧಿಕಾರಗಳು ಮೊಗಲರ ಪರವಾಗಿ ಹಬಸಿ ಶಾಮಲ ಇವನ ಕಡೆಗೆ, ಹಾಗು ಮುರಾಟರ ಪರವಾಗಿ ಆಂಗ್ಲ ಧುಳಪ ಇವರ ಕಡೆಗೆ ಇದ್ದವು. ಔರಂಗಜೇಬನ ಮೃತ್ಯುವಿನ ತರುವಾಯ ಕೊಂಕಣದಲ್ಲಿಯ ಮೊಗಲರ ವರ್ಚಸ್ಸು ಸಂಪೂರ್ಣ ಇಲ್ಲದಂತಾಯಿತು. ಶಿದ್ದಿ ಹಾಗು ಹಬಸಿ ಇವರು ಮುರಾಟರಿಗೆ ತೊಂದರೆ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದರೂ, ಅವರು ಮುಸಲ್ಮಾನರ ಸಲುವಾಗಿ ಕಾದುತ್ತಿರದೆ, ಸ್ವತಂತ್ರ ರಾಜರೆಂದು ಕಾದುತ್ತಿದ್ದರು. ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ಈ ಬಡಿದಾಟದಿಂದ ಕೆಲಮಟ್ಟಿಗೆ ಲಾಭವಾಯಿತು. ಅವರು ನಡುನಡುವೆ ಮುರಾಟರ ಸಹಾಯದಿಂದ ಪೋರ್ತುಗೀಜರೊಡನೆಯೂ, ಶಿದ್ದಿಯ ಸಹಾಯದಿಂದ ಮುರಾಟರೊಡನೆಯೂ ಯುದ್ಧ ಮಾಡುತ್ತ, ಯಾರಿಂದಲಾದರೂ ಸ್ವಸಂರಕ್ಷಣೆಯ ಉಪಾಯ ಯೋಜನೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು.

ಮುರಾಟರ ಹಡಗುಪಡೆಯ ಸಂಸ್ಥಾಪನೆಯು ಸರಕಾರೀ ರೀತಿಯಿಂದ ಶಿವಾಜಿ ಮಹಾರಾಜನ ಆಳಿಕೆಯಲ್ಲಾಯಿತು. ೧೬೬೧ರಲ್ಲಿ ಜಂಜೀರೆಯು ಕೈವಶವಾಗಲಿಲ್ಲೆಂದು ಸಮುದ್ರದ ಕಡೆಯಿಂದ ದಾಳಿ ಇಕ್ಕಬೇಕೆಂದು ಶಿವಾಜಿಯು ಯೋಚಿಸಿದನು. ಈ ಪ್ರಸಂಗದಲ್ಲಿ ಹಬಶಿಯ ಬಳಿಯಲ್ಲಿ ಹಡಗುಗಳಿದ್ದುದರಿಂದ, ಅವನಿಗೆ ಸಮುದ್ರದ ಮಾರ್ಗವಾಗಿ ಅನ್ನ ಸಾಮಗ್ರಿಯನ್ನು ತರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವದು ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಅದನ್ನು ಕಟ್ಟಿ ಮಾಡುವ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಶಿವಾಜಿ ಮಹಾರಾಜನು ಸ್ವತಂತ್ರ ಹಡಗು ಪಡೆಯನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವದಕ್ಕೆ ಆಜ್ಞೆ ಮಾಡಿದನು.

ಹಡಗುಪಡೆಯು ಸಿದ್ಧವಾದ ಮೇಲೆ ಶಿವಾಜಿ ಮಹಾರಾಜನು ಸಮುದ್ರದ ದಂಡೆಯ ಬಂದರಗಳನ್ನು ಮೆಲ್ಲಮೆಲ್ಲನೆ ಕೈವಶಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲಾರಂಭಿಸಿದನು. ಸಮುದ್ರದ ದಂಡೆಯನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ನಿರೀಕ್ಷಿಸಿ, ದಾಳಿ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಬಂಧುರವಾದ ಸ್ಥಳಗಳನ್ನು ಶೋಧಿಸಿ, ಜಂಜೀರೆ ಅಂದರೆ ನೀರಿನೊಳಗಿನ ದುರ್ಗವನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದನು. ೧೬೬೨ರಲ್ಲಿ ವಾಡಿಯ ಸಾವಂತನ ಮೇಲೆ ದಾಳಿ ಮಾಡಿ ಅವನ ವಶದಲ್ಲಿಯ ಅನೇಕ ಪ್ರಾಂತಗಳನ್ನು ಶಿವಾಜಿಯು ಕೈವಶ ಮಾಡಿಕೊಂಡನು. ಅದೇ ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ರಾಮ ದಳವಿ ಮತ್ತು ತಾನಾಜಿ ಸಾವಂತ ಎಂಬ ಸಾವಂತನ ಸಮುದ್ರ ತೀರದ ಸರದಾರರಿಬ್ಬರು ಶಿವಾಜಿಯನ್ನು ಕೂಡಿದರು. ಅವನು ಅವರನ್ನು ತನ್ನ ಹಡಗುಪಡೆಯ ಸುಭೇದಾರರನ್ನಾಗಿ ನಿಯಮಿಸಿದನು. ಮಾಲವಣದ ಸಿಂಧುದುರ್ಗ ಕೋಟೆಯು ಶಿವಾಜಿಯಿಂದ ಇ. ಸ. ೧೬೬೪-೬೫ರಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಅದನ್ನು ಅವನು ತನ್ನ ಹಡಗುಪಡೆಯ ಶಾಣ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಯೋಚನೆ ಮಾಡಿದನು. ಕುಲಾಬಾ, ಸುವರ್ಣದುರ್ಗ, ಸಿಂಧುದುರ್ಗ ಈ ಕೋಟೆಗಳನ್ನು ಸುಧಾರಿಸಿ ಸರಿ ಮಾಡಿದನು. ಅಲ್ಲಿ ಹಡಗು ಕಟ್ಟುವ ಕೆಲಸ ನಡೆಯಿತು. ಈ ಎಲ್ಲ ಕೋಟೆಗಳು ಮುರಾಟರ ಹಡಗುಪಡೆಯ ನಿವಾಸಗಳಾಗಿದ್ದವು

ಮರಾಟರ ಹಡಗುಪಡೆಯ ಸಿದ್ಧತೆಯಾದ ಮೇಲೆ ೧೬೬೪ರಿಂದ ಕೊಂಕಣದ ದಂಡೆಯ ಮೇಲೆ ಮರಾಟರಿಗೂ ಪರರಾಷ್ಟ್ರಗಳ ಜನರಿಗೂ ಯುದ್ಧವು ಆರಂಭವಾಯಿತು. ಈ ಹಡಗುಪಡೆಯ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ನೋಡಿ ಪೋರ್ತುಗೀಜರಿಗೂ ಶಿವಿಗೂ ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೂ ಭೀತಿಯುತ್ಪನ್ನವಾಯಿತು. ಶಿವಾಜಿಯು ೧೬೬೫ರಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಹಡಗುಪಡೆಯನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಕಾರವಾರದ ವರೆಗೆ ದಾಳಿ ಮಾಡಿದನು. ಈ ದಾಳಿಯಿಂದ ಕಾರವಾರದ ವರೆಗಿನ ಸಮುದ್ರ ತೀರದ ಪ್ರದೇಶವು ಶಿವಾಜಿಯ ವಶವಾಯಿತು. ಶಿವಾಜಿಯ ಈ ದಾಳಿಯಲ್ಲಿ ಸೈನ್ಯವಿತ್ತು. ೩೦ರಿಂದ ೧೫೦ ಟನ್ನು ತೂಕದ ಲಾಸಿ ಸಣ್ಣ ಹಡಗುಗಳಿದ್ದವು; ಮೂರು ದೊಡ್ಡ ಹಡಗುಗಳಿದ್ದವು. ಎಂಬ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ಕಾರವಾರದ ಇಂಗ್ಲಿಷ ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳು ಬರೆದಿರುವರು. ೧೬೭೦ರಲ್ಲಿ ಶಿವಾಜಿಯು ಜಂಜೀರಿಯ ಮೇಲೆ ನಿಕರದ ದಾಳಿ ಮಾಡಿ, ಹಬಶಿಯ ಬಂಡಾಯ ಮುರಿಯುವ ನಿಶ್ಚಯ ಮಾಡಿದಾಗ, ಅವನ ಬಳಿಯಲ್ಲಿಯ ಹಡಗುಪಡೆಯ ವಿಸ್ತಾರವಾಗುತ್ತ ನಡೆದದ್ದು ೧೬೦ ಹಡಗುಗಳಿದ್ದವು. ಅದೇ ವರ್ಷ ಪೋರ್ತುಗೀಜರಿಗೂ ಶಿವಾಜಿಗೂ ಹಡಗುಪಡೆಯ ದೊಡ್ಡ ಕಾಳಗವಾಗಿ, ಪೋರ್ತುಗೀಜರು ಶಿವಾಜಿಯ ಕಡೆಯ ಹಡಗುಪಡೆಯಲ್ಲಿಯ ಹನ್ನೆರಡು ಸಣ್ಣ ನೌಕೆಗಳನ್ನು ಹಸ್ತಗತ ಮಾಡಿಕೊಂಡರು. ಆಗ ಮರಾಟರು ಹಡಗುಪಡೆಯ ಯುದ್ಧ ಮಾಡಿ ದಮನದ ಹತ್ತರ ಪೋರ್ತುಗೀಜರನ್ನು ಪರಾಭವಗೊಳಿಸಿ, ಅವರ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಹಡಗವನ್ನು ಗೆದ್ದುಕೊಂಡರು.

೧೬೭೮ರಲ್ಲಿ ಶಿವಾಜಿ ಮಹಾರಾಜನು ಹಡಗುಪಡೆಯ ಸೇನಾಪತಿಯಾದ ದೌಲತಖಾನನಿಂದ ಖಾಂದೇರಿ ನಡುಗಡ್ಡೆಯ ಮೇಲೆ ದಾಳಿ ಮಾಡಿಸಿ ಅದನ್ನು ಕೈವಶ ಮಾಡಿಕೊಂಡನು. ಈ ನಡುಗಡ್ಡೆಯ ಮೇಲೆ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಹಾಗು ಪೋರ್ತುಗೀಜರ ಕಣ್ಣು ಇದ್ದುದರಿಂದ, ಶಿವಾಜಿಯ ಹಡಗುಪಡೆಯು ಜಂಜೀರಿಗೆ ಹೋಗುವಾಗ ಅವರು ಅದನ್ನು ತಡೆದರು ಇಂಗ್ಲಿಷರ ರಿವ್ವೇಜ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಹದಿನಾರು ತೋಫಿನ ನೌಕೆಯ ಹಾಗು ಮರಾಟರ ಹಡಗುಪಡೆಯ ನಡುವೆ ಒಳ್ಳೆ ಬಡಿದಾಟವಾಯಿತು. ಅರ್ಮ ಎಂಬ ಇತಿಹಾಸಕಾರನು ಆ ವೇಳೆಯ ಮರಾಟರ ನೌಕಾ ರಚನೆಯೂ ಹುಟ್ಟುಗಳೂ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಹಡಗಕ್ಕಿಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದವುಗಳಿದ್ದವೆಂದು ಬರೆದಿರುವನು. ಕೊಂಕಣದ ದಂಡೆಯನ್ನು ಕೈವಶಮಾಡಿಕೊಂಡು, ಅದನ್ನು ಪರಶತ್ರುಗಳಿಂದ ರಕ್ಷಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದೇ ಶಿವಾಜಿಯ ಹಡಗುಪಡೆಯ ಉದ್ದೇಶವಾಗಿತ್ತು. ಜಂಜೀರಿಯ ಸೀಮೆಯ ಹೊರತು ಉಳಿದ ಕಡೆಯ ಶತ್ರುಗಳೆಲ್ಲ ಶಿವಾಜಿಯ ವಶವಾಗಿ ಅವನ ಉದ್ದೇಶವು ಸಫಲವಾಯಿತು.

ಕೊಂಕಣ ಪಟ್ಟಿಯೆಲ್ಲ ಕೈವಶವಾದಮೇಲೆ ಹಡಗುಪಡೆಯ ಅನುಕೂಲತೆಗಾಗಿ ಶಿವಾಜಿಯು ಕುಲಾಬಾ ಉಂದೇರಿ ಅಂಜನವೇಲ ಮೊದಲಾದ ಹದಿನಾರು ಜಲದುರ್ಗಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದ್ದನು. ಮರಾಟರ ಹಡಗುಪಡೆಯ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವು ಬೆಳೆದು, ಸಮುದ್ರ

ತೀರದ ಆಯಕಟ್ಟಿನ ಸ್ಥಳಗಳು ಭದ್ರವಾಗಬೇಕೆಂಬ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಈ ಜಲದುರ್ಗಗಳು ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದವು. ಶಿವಾಜಿಯು ಕಟ್ಟಿಸಿದ ಸಿಂಧುದುರ್ಗ ಕೋಟೆಯು ಅವನ ಆಳಿಕೆಯೊಳಗಿನ ಹಡಗುಪಡೆಯ ಮುಖ್ಯ ಸ್ಥಳವಾಗಿತ್ತು. ಮಾಲವಣದ ಬಳಿಯಲ್ಲಿಯ ಪದ್ಮದುರ್ಗದಲ್ಲಿ ಹಡಗು ಕಟ್ಟುವ ಕಾರ್ಯಾಲಯವಿತ್ತು. ಕುಲಾಬಾ-ವಿಜಯದುರ್ಗಗಳು ಯುದ್ಧದ ಹಡಗುಗಳೊಳಗಿನ ತೋಪು-ಗುಂಡುಗಳನ್ನಿಡುವ ಸ್ಥಳಗಳಾಗಿದ್ದವು. ಸಮುದ್ರತೀರದಲ್ಲಿದ್ದ ಕೋಳಿ, ಭಂಡಾರಿ ಮೊದಲಾದ ಸಮುದ್ರತೀರದ ಜನರನ್ನು ಶಿವಾಜಿಯು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡು ತನ್ನ ಹಡಗುಪಡೆಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿದನು. 'ಶಿವಾಜಿಯು ಸ್ವತಃ ಖಲಾಶಿಯಾಗಿರಲಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಒಳಿತಾಯಿತು. ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಭೂಮಿಯ ಪೃಷ್ಠಭಾಗವನ್ನು ಸರಿಪಡಿಸಿದಂತೆ, ಅಂದರೆ ನೀಶತ್ರು ಮಾಡಿದಂತೆ ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಾದರೂ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದನು.' ಎಂದು ಡಗಲಸ ಸಾಹೇಬನು ಬರೆದಿರುವನು. ನೇರ್ನ ಸಾಹೇಬನು ಕೊಂಕಣದ ಇತಿಹಾಸದಲ್ಲಿ "ಸಮುದ್ರತೀರದ ಮೇಲೆ ರಾಜ್ಯವಾಳುವ ತತ್ಕಾಲೀನ ಮುಸಲ್ಮಾನ ಅಥವಾ ಕ್ರಿಸ್ತ ಸತ್ತಾಧಾರಿಗಳಿಗಿಂತ ಶಿವಾಜಿ ಮಹಾರಾಜನು ಕಡಿಮೆ ಪ್ರತಿಯ ರಾಜ್ಯಕರ್ತನಿದ್ದಿಲ್ಲ" ಈ ಮೇರೆಗೆ ಪ್ರಾಂಜಲತನದಿಂದ ಒಪ್ಪಿರುವನು.

ಜಂಜಿರೆಯ ಶಿಬ್ಬಿಯು ಉನ್ನತವಾಗಿ ಶಿವಾಜಿ ಮಹಾರಾಜನ ಆಳಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಮುರಾಟರಿಗೆ ಸೊಪ್ಪುಹಾಕಲಿಲ್ಲ. ಅವನಿಗೆ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಹಾಗು ಪೋರ್ತುಗೀಜರ ಗುಪ್ತ ಸಹಾಯವಿತ್ತು. ಆದ್ದರಿಂದ ಜಂಜೀರೆಯ ಮೇಲೆ ದಾಳಿಮಾಡಿ, ಅದನ್ನು ಕೈವಶ ಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ಸಂಭಾಜಿಯು ಸಂಕಲ್ಪ ಮಾಡಿದನು; ಆದರೆ ಅವನಿಗೆ ಅದರಲ್ಲಿ ಯಶವು ದೊರೆಯಲಿಲ್ಲ. ರಾಜಾಪುರದಲ್ಲಿದ್ದ ಮುರಾಟರ ಹಡಗುಪಡೆಯು ಪೋರ್ತುಗೀಜ ಜನರ ಮೇಲೆ ಚನ್ನಾಗಿ ವರ್ಚಸ್ವ ಕುಳ್ಳಿಸಿ, ಅವರ ಕೈಯೊಳಗಿನ ಕಾರಂಜೆ ಮೊದಲಾದ ಸ್ಥಳಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡಿತು. "ರಾಜಾಪುರದಲ್ಲಿದ್ದ ಮುರಾಟರ ಒಂದೇ ಹಡಗುಪಡೆಯು ಗೋವೆಯ ಪೋರ್ತುಗೀಜರ ಹಡಗುಪಡೆಗೆ ಮಿಗಿಲಾಗಿತ್ತು." ಎಂದು ಆರ್ಮನೆಂಬ ಇತಿಹಾಸಕಾರನು ಬರೆದಿರುವನು. ಸಂಭಾಜಿಯ ಆಳಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಹುಸಿ-ಫಿರಂಗಿಗಳೊಡನೆ ಆದ ಸಮುದ್ರಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಮುರಾಟರ ಹಡಗುಪಡೆಯು ತೇಜವು ಚನ್ನಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿತವಾಗಲಿಲ್ಲ. ಸಂಭಾಜಿಯ ತರುವಾಯ ಮುರಾಟರ ರಾಜ್ಯದ ಮೇಲೆ ಬಂದ ಅನಿಷ್ಟನವಾರಣೆಗಾಗಿ ಧನಾಜಿ ಜಾಧವ, ಸಂತಾಜಿ ಘೋರಪಡೆ ಮೊದಲಾದ ವೀರರು ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡಿ ಸ್ವರಾಜ್ಯವನ್ನು ಯವನರ ವಶದಿಂದ ಹೇಗೆ ಬಿಡಿಸಿಕೊಂಡರೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಸಮುದ್ರದ ದಂಡೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ವಸತ್ತೆಯನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸತೊಡಗಿದ ಇಂಗ್ಲಿಷ ಫಿರಂಗಿ ಡಚ್ಚ ಶಿಬ್ಬಿ ಮೊದಲಾದ ಮಹತ್ವಾಕಾಂಕ್ಷಿಗಳಾದ ಪರಕೇಯ ಜನರನ್ನು ಪರಾಭವಗೊಳಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ಮುರಾಟರ ಹಡಗುಪಡೆಯನ್ನು ಪುನಃ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿ ಸಮುದ್ರ ಯುದ್ಧದೊಳಗಿನ ಮುರಾಟರ ಅಲೌಕಿಕ ಶೌರ್ಯವನ್ನು ತೋರಿಸಿ ವಿಕ್ರಮ ತೇಜದಿಂದ ಎಲ್ಲರ ಕಣ್ಣು ಕುಕ್ಕುವಂತೆ ಮಾಡಿದ ಕಾನ್ಹೋಜಿ ಆಂಗ್ರೆಯ ಹೆಸರು ಮುರಾಟರ ಇತಿಹಾಸದಲ್ಲಿ ಕೀರ್ತಿರೂಪದಿಂದ ಚಿರಕಾಲ ಬೆಳಗುತ್ತ ಉಳಿಯುವದೆಂಬ

ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಸಂಶಯವಿಲ್ಲ. ಶಿವಾಜಿಯ ತರುವಾಯ ಕೊಂಕಣ ದಂಡೆಯ ಮೇಲೆ ಪರದ್ವೀಪಸ್ಥ ಜನರು ಕಾಲುಮೆಟ್ಟಿದಂತೆ ಮಾಡುವ ಪರಾಕಾಷ್ಠೆಯ ಪ್ರಯತ್ನವನ್ನು ಯಾರಾದರೂ ಮಾಡಿದ್ದರೆ, ಕಾನ್ಹೋಜಿ ಆಂಗ್ರಿಯೇ ಸರಿ, ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಅತಿ ಶಯೋಕ್ತಿಯಾಗಲಾರದು!

ಕಾನ್ಹೋಜಿ ಆಂಗ್ರಿಯನ್ನು ಸುಲಿಗೆಗಾರ ಜನರ ನಾಯಕ ಮೊದಲಾದ ನಿಂದಾಸ್ತದ ವಿಶೇಷಣದಿಂದ ಪರದೇಶೀಯ ಇತಿಹಾಸಕಾರರು ಸಂಜೋಧಿಸಿರುವರು; ಆದರೆ ನಿಜವಾಗಿ ಹೇಳಬೇಕಾದರೆ, ಅವನು ಸುಲಿಗೆಗಾರ ಜನರ ನಾಯಕನಾಗಿದ್ದ, ಮರಾಟರ ಹಡಗುಪಡೆಯ ಪುನರುದ್ಧಾರಕನಾಗಿದ್ದನೆನ್ನಬಹುದು. ಸಮುದ್ರ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ನಿಪುಣನೂ, ಅದ್ವಿತೀಯ ಸಾಹಸಿಯೂ, ಪ್ರತಾಪಶಾಲಿಯೂ ಆದ ಆ ನರಪುಂಗವನು ರಾಜಾರಾಮನ ಆಳಿಕೆಯ ಕಠಿಣ ರಾಜಕಾರಣ ಪ್ರಸಂಗದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಾಣವಾಗಿದ್ದರೆ, ಪಶ್ಚಿಮಸಮುದ್ರ ತೀರವೆಲ್ಲ ಮರಾಟರ ಕೈ ಬಿಡುತ್ತಿತ್ತೆಂಬ ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ತಿಲಮಾತ್ರವೂ ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲ.

ಕಾನ್ಹೋಜಿಯು ಮರಾಟರ ಹಡಗುಪಡೆಯನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸುಧಾರಿಸಿ ಬಲವಂತಗೊಳಿಸಿದನು. ಶಿವಾಜಿಯ ಆಳಿಕೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ಹಡಗುಪಡೆಗಿಂತ ಕಾನ್ಹೋಜಿಯ ಹಡಗುಪಡೆಯು ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಬಲವೂ ಹೆಚ್ಚು ಅಜಿಂಕೃತವೂ ಆಗಿತ್ತು. ಸಮುದ್ರಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿಯೂ ದೇಶದಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡಿಯೇ ವರ್ಚಿಸ್ಸು ಬಳಯಿಸುವ ಕಾರ್ಯವು ಶಿವಾಜಿಯದಾಗಿತ್ತು; ಆದರೆ ಆಂಗ್ರಿಯು ಸಮುದ್ರತೀರದಲ್ಲಿಯೇ ಎಲ್ಲ ಲಕ್ಷ್ಯ ಹಾಕುವ ದಿದ್ದುದರಿಂದ, ಹಡಗುಪಡೆಯ ಸುಧಾರಣೆಯೂ ಹಾಗು ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯೂ ಆಯಿತು. ಅವನು ಸ್ವಲ್ಪಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮರಾಟರ ಹಡಗುಪಡೆಯನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೆಳೆಯಿಸಿದನು; ಹಡಗದೊಳಗಿನ ಸೈನಿಕರಿಗೂ ಹಡಗ ನಡೆಯಿಸುವವರಿಗೂ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಶಿಕ್ಷಣ ಕೊಟ್ಟು, ಸಮುದ್ರಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಣಾತರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದನು. ಸನ್ ೧೬೯೦ ರಿಂದ ೧೭೫೬ ವರೆಗೆ ಮರಾಟರ ಹಡಗುಪಡೆಯು ಆಂಗ್ರಿಯವರ ವಶದಲ್ಲಿಯೇ ಇತ್ತು.

೧೭೫೯ ರಲ್ಲಿ ಶಿವಡಿ, ಫಿರಂಗಿ, ಮೊಗಲ ಮೊದಲಾದವರು ಕೂಡಿ ಪ್ರಬಲನಾಗಿ ಕುಳಿತ ಕಾನ್ಹೋಜಿಯ ಹೆಮ್ಮೆಯನ್ನು ಮುರಿಯುವ ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡಿದರು; ಆದರೆ ಕಾನ್ಹೋಜಿಯು ಆ ಎಲ್ಲರನ್ನು ತನ್ನ ಹಡಗುಪಡೆಯ ಬಲದಿಂದ ಹಿಂಜರಿಸಿ, ಅವರ ವಶದಲ್ಲಿದ್ದ ಪ್ರಾಂತಗಳನ್ನು ಒಂದೇಸವನೆ ಕೈವಶ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳತೊಡಗಿದನು. ಜಂಜೀರಯ ಸಿದ್ಧಿಯೂ ಮೊಗಲರೂ ಆಂಗ್ರಿಗೆ ತೆರಿಗೆಯನ್ನು ಕೊಡಲಿಕ್ಕೆ ಒಪ್ಪಿದರು. ಈ ಮೇರೆಗೆ ಕಾನ್ಹೋಜಿಯು ಕೊಂಕಣದಲ್ಲಿ ಮರಾಟರ ಅಧಿಕಾರ-ವರ್ಚಸ್ತಗಳನ್ನು ಮತ್ತೆ ಪ್ರಸ್ಥಾಪಿಸಿದನು. ಅವನು ವಿಜಯದುರ್ಗವನ್ನು ಮರಾಟರ ಹಡಗುಪಡೆಯ ಮುಖ್ಯಸ್ಥನನ್ನು ಮಾಡಿದನು; ಮತ್ತು ಎಲ್ಲ ಬಂದರಗಳ ಕೋಟೆಗಳನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಭದ್ರಗೊಳಿಸಿ, ಅಲ್ಲಿಯ ಹಡಗುಪಡೆಯನ್ನು ಬಲವಂತಗೊಳಿಸಿದನು. ಮುಂಬಯಿಯಿಂದ ಗೋವೆಯ ವರೆಗಿನ ಸಮುದ್ರ ದಂಡೆಯ ಮೇಲಿನ ಒಂದಾದರೂ ಒತ್ತನ್ನು,

ಒಂದಾದರೂ ಬಂದರವನ್ನು, ಒಂದಾದರೂ ನದೀ ಮುಖವನ್ನು ಅವನು ಕೋಟಿ ಯಿಲ್ಲದೆ ಇಲ್ಲವೆ ಹಡಗುಪಡೆಯ ಕಾಣ್ಯವನ್ನು ಮಾಡದೆ ಇಡಲಿಲ್ಲ.

ಕಾನ್ಸ್ಟೇಜಿಯ ಹಡಗುಪಡೆಯ ಬಗ್ಗೆ ಇಂಗ್ಲಿಷ ಗ್ರಂಥಕಾರರು ಕೊಟ್ಟ ಗೊತ್ತು ವಳಿಯಿಂದ ಅದು ಬಹಳೇ ದೊಡ್ಡದಿತ್ತೆಂದು ಕಂಡು ಬರುತ್ತದೆ. ದೊಡ್ಡ ಹಡಗು ಗಳಿಗೆ ಎರಡು-ಮೂರು ಏಣಿಗಳಿರುತ್ತಿದ್ದವು. ಮೂರು ಏಣಿಗಳಿದ್ದ ಹಡಗುಗಳು ಮೂರುನೂರು ಟನ್ನು ಭಾರವನ್ನು ಹೊರುತ್ತಿದ್ದವು. ಉಳಿದವುಗಳು ೧೫೦ರಿಂದ ೨೦೦ ಟನ್ನುಗಳ ವರೆಗೆ ಭಾರ ಹೊರುತ್ತಿದ್ದವು. ಭೂಮಧ್ಯ ಸಮುದ್ರದೊಳಗಿನ ಹಡಗುಗಳಂತೆ ಅವುಗಳ ನಲಿಕೆಯು ಮುಂದೆ ಚೂಪಾಗಿದ್ದು ಅದರ ಮೇಲೆ ಬಲ ವಂತನಾದ ಅಂತಸ್ತುಗಳಿರುತ್ತಿದ್ದವು. ಹಡಗದಲ್ಲಿ ಆರರಿಂದ ಒಂಬತ್ತು ಪೌಂಡು ಗುಂಡು ಹೊಡೆಯುವ ತೋಪುಗಳಿರುತ್ತಿದ್ದವು. ೧೭೧೭ರಲ್ಲಿ ೩೨ ತೋಪುಗಳ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಹಡಗವೂ ೨೦ರಿಂದ ೨೭ ತೋಪುಗಳ ೪ ಬಂಡಿಗಳೂ ೫ರಿಂದ ೧೨ ತೋಪಿನ ೨೦ ನೌಕೆಗಳೂ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಹಡಗುಪಡೆಯಲ್ಲಿದ್ದು, ಇವೇ ಸಮಯಕ್ಕೆ ಕಾನ್ಸ್ಟೇಜಿಯ ಹಡಗುಪಡೆಯೆಂದರೆ ೧೭ರಿಂದ ೩೦ ತೋಪುಗಳ ೧೦ ಬಂಡಿಗಳು, ೪ರಿಂದ ೧೦ ತೋಪುಗಳ ೫೦ ನೌಕೆಗಳು ಇಷ್ಟೇ ಇದ್ದವು. ಆದರೂ ಕಾನ್ಸ್ಟೇಜಿಯು ೧೭೧೭ ರಲ್ಲಿ ಈಸ್ಟ್ ಇಂಡಿಯಾ ಕಂಪನಿಯ ವೈಸಿಡೆಂಟ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಹಡಗದೊಡನೆ ಯುದ್ಧ ಮಾಡಿ ಅದನ್ನು ಪೂರ್ಣ ನಾಶಗೊಳಿಸಿದನು. ಅವನು ೧೭೧೭ರಲ್ಲಿ ಸೆಕ್ರೆಸ್ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಹಡಗವನ್ನು ಯುದ್ಧ ಮಾಡಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡನು. ೧೭೨೨ ರಲ್ಲಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರೂ ಪೋರ್ತುಗೀಜರೂ ಒಂದಾಗಿ ಕುಲಾಬದ ಲೆಮೇ ದಾಳಿ ಮಾಡಿದರು; ಆದರೆ ಅವರಿಗೆ ಯಶವು ದೊರೆಯಲಿಲ್ಲ. ಮುಂದೆ ಎರಡು ವರ್ಷಗಳ ಮೇಲೆ ಡಚ್ಚ ಜನರ ೩೦ರಿಂದ ೫೦ ತೋಪುಗಳುಳ್ಳ ಏಳು ಪ್ರಚಂಡ ಹಡಗುಗಳು ವಿಜಯದ್ವರ್ಗದ ಮೇಲೆ ದಾಳಿ ಮಾಡಿದವು; ಆದರೆ ಅವುಗಳಾದರೂ ಏನನ್ನೂ ವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾಗಿ ತಿರುಗಿ ಹೋದವು. ಈ ಮೇರೆಗೆ ಆಂಗ್ಲಿಯ ಹಡಗುಪಡೆಯ ಪರಾ ಕ್ರಮ ಶಕ್ತಿಯು ಪರರಾಷ್ಟ್ರೀಯರಿಗೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿ ಅವರ ಒಂದಾದರೂ ವ್ಯಾಪಾರಿ ನೌಕೆಗಳು ಯುದ್ಧದ ಹಡಗುಗಳ ಸಹಾಯವಿಲ್ಲದೆ ತಿರುಗಾಡದಂತಾ ದವು. “ಭೂಮಧ್ಯ ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಆಲ್ಬೆರಾಯನ್ಸ್ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಸುಲಿಗೆಗಾರನ ಹೆಸರು ಕೇಳಿದ ಕೂಡಲೆ ಅಲ್ಲಿಯ ಹಡಗದ ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳು ಹೇಗೆ ಅಂಜಿ ನಡುಗು ತಿದ್ದರೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಸಮುದ್ರ ತೀರದ ಈ ಮುರಾಟವೀರನ ಹೆಸರು ಕೇಳಿದ ಕೂಡಲೆ ಇಂಗ್ಲಿಷ ಜನರು ನಡಗುತ್ತಿದ್ದರು” ಎಂದು ಲೋ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಇತಿಹಾಸ ಕಾರನು ಬರೆದಿಟ್ಟಿರುವನು. ಮುಂದೆ ೧೭೨೭-೨೮ರಲ್ಲಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಎರಡು ಹಡಗು ಗಳು ಮತ್ತೆ ಬಿದ್ದದರಿಂದ ಅವರು ಹಣ್ಣಾಗಿ ವಾಡಿಯ ಸಾವಂತನೊಡನೆ ಒಪ್ಪಂದ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಅವನ ಸಹಾಯ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವದನ್ನು ನಿರ್ಧರಿಸಿದರು. ಸಾವಂತ ನಾದರೂ ಆಂಗ್ಲಿಯಂತೆ ಸಮುದ್ರ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಣಾತನಿದ್ದನು. ೧೭೨೯ರಲ್ಲಿ

ಕಾನ್ಹೋಜಿಯು ಮಾಡಿದನು. ಅದಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲು ಅಂಗ್ರಿಯೊಡನೆ ಸ್ನೇಹ ಬಳಸಿ ಕಾರ್ಯಭಾಗವನ್ನು ಸಾಧಿಸಬೇಕೆಂದು ಮುಂಬಯಿಯ ಚತುರನಾದ ಗವ್ವರ್ನರನ್ನು ಯೋಚಿಸಿ, ಅವನ ಮನವೊಲಿಸುವ ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡಿದನು. ಆಗ ಕಾನ್ಹೋಜಿಯು ಕೊಟ್ಟ ಉತ್ತರವನ್ನು ನೋಡಿದರೆ ಅವನು ವ್ಯವಹಾರ ಚತುರನೂ ಧಾರ್ಮಿಕನೂ ಇದ್ದನೆಂದು ವ್ಯಕ್ತವಾಗುವದು. ಮುಂಬಯಿಯ ಗವ್ವರ್ನರನ್ನು ತನ್ನ ಪತ್ರದಲ್ಲಿ ಬರೆದದ್ದೇನೆಂದರೆ:—“ನಮ್ಮ-ನಿಮ್ಮಲ್ಲಿ ಸೌಖ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಕಾರಣರು ನೀವೇ. ನೀವು ಇತರರ ಒಡವೆಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲಿಚ್ಛಿಸುವದು ಅವಿಚಾರದ ಸಂಗತಿಯು. ಈ ಪ್ರಕಾರದ ಅಪರಾಧಗಳಿಂದ, ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುಲಿಗೆಗಾರಿಕೆಯೇ ಸರಿ. ಈ ರೀತಿಯ ನಿಮ್ಮ ವರ್ತನವು ಬಹಳ ದಿವಸ ನಡೆಯುವದಿಲ್ಲ. ನೀವು ಮೊದಲಿನಿಂದ ವ್ಯಾಪಾರವನ್ನು ಬೆಳೆಯಿಸಿದ್ದರೆ ಮತ್ತು ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳ ಮೇಲೆ ಕೃಪಾಪ್ರಿಯನಾಗಿರಿಸಿದ್ದರೆ, ನಿಮ್ಮ ವಶವಾಗಿರುವ ಬಂದರಗಳು ಇಂದಿನ ಮಿತಿಗೆ ಪರಮೇಶ್ವರನ ಕೃಪೆಯಿಂದ ಉನ್ನತವಾಗುವದಿಲ್ಲವೆಂದು ಸುರತವೊಡನೆ ಸ್ಪರ್ಧೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದವು; ಹಾಗೂ ನಿಮ್ಮ ಲೋಕಕ್ಕೆ ಎಲ್ಲ ಕಡೆಗೂ ಹಬ್ಬುತ್ತಿತ್ತು. ಸರಳ ರೀತಿಯಿಂದ ವ್ಯಾಪಾರ ವೃದ್ಧಿ ಮಾಡಿದ ಹೊರತು ಈ ಕೆಲಸವಾಗುವದಿಲ್ಲ.” ಎಂದು ಬರೆದು, ಒಡಂಬಡಿಕೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂಬ ತನ್ನ ಮನೋದಯವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿದ್ದನು. ಕಾನ್ಹೋಜಿಯು ಆ ಪತ್ರಕ್ಕೆ ಒಳ್ಳೆ ಜಾತುರ್ಯದಿಂದ ಉತ್ತರ ಕೊಟ್ಟನು. ಅವನು ಬರೆದದ್ದೇನೆಂದರೆ:—“ನೀವು ಬರೆದದ್ದೆಲ್ಲ ಪ್ರಶಂಸನೀಯವು. ನಮ್ಮ-ನಿಮ್ಮಗಳಿಗಿರುವ ಭೇದಭಾವದ ಹಾಗೂ ವ್ಯಾಜ್ಯದ ಕಾರಣವು ನಾನಿರುವೆನೆಂದು ನಿಮ್ಮ ಮತವಿದೆ; ಆದರೆ ನೀವು ಎರಡೂಕಡೆಯಿಂದ ವಿಚಾರ ಮಾಡಿದರೆ ಅದರಲ್ಲಿಯ ಸತ್ಯವು ನಿಮಗೆ ತಿಳಿಯುವದು. ಎರಡನೆಯವರ ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನು ಅಪಹರಿಸುವ ಇಚ್ಛೆಯು ನನ್ನಲ್ಲಿರುವದೆಂದು ನೀವು ಅನ್ನುತ್ತೀರಿ; ಆದರೆ ನಿಮ್ಮಂಥ ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳು ಅಂಥ ಮಹತ್ವಾಕಾಂಕ್ಷೆಯಿಂದ ಅಲಿಪ್ತರಿರುವರೆಂದು ನನಗೆ ತೋರುವುದಿಲ್ಲ. ಯಾಕೆಂದರೆ, ಎಲ್ಲ ಜಗತ್ತಿನದೂ ಒಂದೇ ಮಾರ್ಗವದೆ. ಈಶ್ವರನು ತಾನಾಗಿ ಬಂದು ಯಾರಿಗೂ ಏನೂ ಕೊಡುತ್ತಿರುವದಿಲ್ಲ! ಅವನ ಸಂಪತ್ತು ಇವನಿಗೆ, ಇವನ ಸಂಪತ್ತು ಅವನಿಗೆ ಹೀಗೆಯೇ ದೊರೆಯುತ್ತಿರುತ್ತದೆ. ನಮ್ಮ ರಾಜ್ಯವು ಅತ್ಯಾಚಾರ, ಬಲಾತ್ಕಾರ, ಸುಲಿಗೆ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಂದ ನಡೆದಿರುವದಂದು ನುಡಿಯುವದು ನಿಮ್ಮಂಥ ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳಿಗೆ ಶೋಭಿಸುವದಿಲ್ಲ. ಶಿವಾಜಿ ಮಹಾರಾಜರು ನಾಲ್ಕು ಮಂದಿ ಬಾದಶಹರೊಡನೆ ಯುದ್ಧ ಮಾಡಿದರು; ಮತ್ತು ಸ್ವಪರಾಕ್ರಮದಿಂದ ಸ್ವರಾಜ್ಯ ಸ್ಥಾಪನೆ ಮಾಡಿದರು. ಇದರಂತೆಯೇ ನಮ್ಮ ಅಧಿಕಾರವು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗಿದೆ. ಇದೇ ಸಾಧನದ ಯೋಗದಿಂದ ನಮ್ಮ ರಾಜ್ಯವು ಸ್ಥಿರವಾಗಿದೆಯೆಂಬದು ನಿಮಗೆ ತಿಳಿದೇ ಇರುವದು. ಇದು ಚಿರಕಾಲಿಕವಿರುವದೋ ಇಲ್ಲವೋ ಎಂಬದನ್ನು ನೀವೇ ವಿಚಾರಿಸಿರಿ. ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಚಿರಕಾಲಿಕವೆಂಬದು ಯಾವುದೂ ಇಲ್ಲ. ಜಗತ್ತಿನ ಕ್ರಮವು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಸರಿಯಾಗಿ

ಯೇ ಗೊತ್ತಿದೆ.”

ಕಾನ್ಸ್ಟೇಬಲ್ ಆಂಗ್ರಿಯು ಮರಣ ಹೊಂದಿದ ಮೇಲೆ ಅವನ ಮನೆತನದಲ್ಲಿ ಗೃಹಕಲಹದ ಬೀಜಾರೋಪಣವಾಯಿತು. ಆದ್ದರಿಂದ ಸಮುದ್ರದ ದಂಡೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ವ ಸತ್ತಿಯನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಬೇಕೆನ್ನುವ ಪರಕೀಯರಿಗೆ ತಮ್ಮ ಮನೋದಯವನ್ನು ಈಡೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಿಕ್ಕೆ ಅನಾಯಾಸವಾಗಿ ಸಂಧಿ ದೊರೆಯಿತು. ಕಾನ್ಸ್ಟೇಬಲ್ ಮಕ್ಕಳಾದ ಮಾನಾಜಿ ಸಂಭಾಜಿ ಇವರಲ್ಲಿ ಜಗಳವು ನಡೆದು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮೊಳಗೆ ಯುದ್ಧ ಮಾಡಿದರು. ಆ ಸಂಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ಪೋರ್ಟ್ಸ್ ಸ್ವಾರ್ಥಿಜ್ಞಿಗಳ ಹೊರತು ರಾಷ್ಟ್ರಹಿತದ ಉಚ್ಚವೂ ಉದಾತ್ತವೂ ಆದ ವಿಚಾರಗಳಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಅವರ ದಾಯಾದಿತನಕ್ಕೆ ಪೇಶವೇ ಯವರಾದರೂ ಅಡ್ಡಿ ಮಾಡಬೇಕಾಗಿತ್ತು; ಆದರೆ ಅವರಲ್ಲಿಯೂ ಸ್ವಾರ್ಥಬುದ್ಧಿಯೇ ವಾಸವಾಗಿದ್ದುದರಿಂದ ರಾಷ್ಟ್ರಕಲ್ಯಾಣವು ಒತ್ತಟ್ಟಿಗುಳಿದು, ಪೇಶವೇಯವರು ಆಂಗ್ರಿಯ ಪ್ರಾಂತಗಳನ್ನು ಕೈವಶ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಕ್ರಮವನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿದರು.

ಆಂಗ್ರಿಯವರಲ್ಲಿ ಜಗಳವಿದ್ದರೂ, ಅವರ ಹಡಗುಪಡೆಯು ತನ್ನ ವರ್ಚಸ್ಸು ವನ್ನು ಪರಕೀಯರ ಮೇಲೆ ಚನ್ನಾಗಿ ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿತ್ತು. ಮಾನಾಜಿಯು ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಹಾಗು ಹಬಶಿಯರ ಹಡಗುಪಡೆಯೊಡನೆ ಎಷ್ಟೋ ವೇಳೆ ಯುದ್ಧಪ್ರಸಂಗ ಮಾಡಿ ಮುಂಬಯಿ ಬಂದರದವರೆಗೆ ತನ್ನ ಹಡಗುಪಡೆಯನ್ನು ಮುಟ್ಟಿಸಿದ್ದನು. ಸಂಭಾಜಿಯು ಇಂಗ್ಲಿಷ ಫಿರಂಗಿಗಳ ಮತ್ತು ಇತರ ಶತ್ರುಗಳ ಕೂಡ ಆನೇಕ ಸಾರಿ ಸಮುದ್ರ ಯುದ್ಧಮಾಡಿ ಅವರನ್ನು ಹಣ್ಣುಮಾಡಿದನು. ಮೊದಲು ಮುರಾಟರ ಹಡಗುಪಡೆಯಲ್ಲಿ ಒಂಟನ್ನು ತೂಕದ ಹಡಗಗಳಿದ್ದವು; ಆದರೆ ಸಂಭಾಜಿಯು ೪೦೦ ಟನ್ನುಗಳ ತೂಕದ ಹಡಗ ಮಾಡಿಸಿದನು. ಅವನಲ್ಲಿ ೪೦೦ಟನ್ನು ನ ಎಂಟು ಹಡಗಗಳಿದ್ದವು. ಅವನು ೧೭೪೨ರಲ್ಲಿ ಮೃತಹೊಂದಿದನು. ಅವನ ಹಿಂದಿನಿಂದ ಅವನ ತಮ್ಮನಾದ ತುಳಾಜಿ ಆಂಗ್ರಿಯು ಸುವರ್ಣದುರ್ಗದ ಹಡಗುಪಡೆಯ ಸುಭೇದಾರನಾದನು. ಅವನು ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಭಯಂಕರ ಪ್ರಳಯ ಮಾಡಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ತೊಂದರೆ ಕೊಟ್ಟನು; ಹಾಗು ಪೇಶವೇಯವರೊಡನೆಯೂ ಅವನು ವೈಮನಸ್ಸನ್ನುಂಟು ಮಾಡಿ ಕೊಂಡನು. ಆಗ ಎಲ್ಲರೂ ಕೂಡಿ ೧೭೫೫ರಲ್ಲಿ ವಿಜಯದುರ್ಗದ ಮೇಲೆ ದಾಳಿ ಮಾಡಿ ಅವನ ಹಾಗು ಅವನ ಪ್ರಬಲ ಹಡಗುಪಡೆಯ ನಾಶಮಾಡಿ, ಸಮುದ್ರದ ವೇಲಿನ ಆಂಗ್ರಿಯವರ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ನಷ್ಟಪಡಿಸಿದರು.

ಕಾನ್ಸ್ಟೇಬಲ್ ಹಾಗು ಅವನ ವಂಶಜರ ಸಲುವಾಗಿ ಡೆಗಲಸ ಸಾಹೇಬರು ವರ್ಣನೆ ಮಾಡಿರುವದೇನೆಂದರೆ:—“ಹಿಂದೀ ಮಹಾಸಾಗರದೊಳಗಿನ ಮೂರೂ ಯುರೋಪಿಯನ್ ರಾಷ್ಟ್ರಗಳನ್ನು (ಇಂಗ್ಲಿಷ ಫಿರಂಗಿ ವಲಂದೇಜ) ಪರಾಕ್ರಮದ ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ಆಂಗ್ರಿಯರು ಕೆಳಗೆ ಮೋರೆ ಮಾಡಿಸಿದರು; ಅವರನ್ನು ಸರಿಗಟ್ಟಲು ಯಾರೂ ಸಮರ್ಥರನಿಸಲಿಲ್ಲ.” ಹೀಗೆ ಮುಕ್ತ ಕಂಠದಿಂದ ಉದ್ಗಾರ ತೆಗೆದಿರುವನ್ನು.

೧೭೫೬ರಲ್ಲಿ ತುಳಾಜಿ ಆಂಗ್ರಿಯು ಸೆರೆ ಸಿಕ್ಕಮೇಲೆ ಪೇಶವೇಯವರು ಅವನ

ಹಡಗಗಲೊಳಗಿನ ಕೆಲವು ಹಡಗಗಳನ್ನು ತಮ್ಮ ಉಪಯೋಗಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು, ವಿಜಯದುರ್ಗವನ್ನು ಮರಾಟರ ಹಡಗುಪಡೆಯ ಮುಖ್ಯಸ್ಥಳವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದರು. ವಿಜಯದುರ್ಗವು ನೀರಿನೊಳಗಿನ ಕೋಟೆಯಾಗಿದ್ದು ಭದ್ರವೂ, ಹಡಗುಪಡೆಗೆ ಅನುಕೂಲವೂ ಆದ ಸ್ಥಳವಾಗಿತ್ತು. ಅದರ ನೈಸರ್ಗಿಕ ರಚನೆ, ಮರಾಟರು ಕಟ್ಟಿದ ಅಜಸ್ರ ಕೆಲಸ ಇವುಗಳ ಯೋಗದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಒಳ್ಳೆಯ ಮಹತ್ವವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಿತ್ತು.

ವಿಜಯದುರ್ಗದ ಹಡಗುಪಡೆಯಲ್ಲಿ ಎರಡು ಮೂರು ಸಾವಿರ ಯೋಧರಿದ್ದರು ಎಲ್ಲವುಗಳಿಗಿಂತ ದೊಡ್ಡದಾದ ಫತ್ತೇಜಂಗ ಹಡಗದಲ್ಲಿ ೨೨೬ ಸೈನಿಕರು, ೨೬ ಗೋಲಂದಾಜರು, ೧೩೨ ದರ್ಯಾವರ್ದಿಗಳು ಹೀಗೆ ಒಟ್ಟು ೩೭೪ ಜನರಿದ್ದರು. ಶೀರ ಸಣ್ಣ ನೌಕೆಯಾದ ವಾವಡಿಯಲ್ಲಿ ೧೫ ಜನರು ಇರುತ್ತಿದ್ದರು. ಯುದ್ಧದ ಹಡಗುಪಡೆಯಲ್ಲಿ ಯುದ್ಧ ಸಾಮಗ್ರಿಗಳು ಚೆನ್ನಾಗಿರುತ್ತಿದ್ದವು. ೧೭೮೩ ರಿಂದ ೧೭೮೬ ವರೆಗೆ ಹಡಗುಪಡೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ಯುದ್ಧದ ತೋಪುಗಳು ಸಣ್ಣದೊಡ್ಡವು ಕೂಡಿ ೨೭೫ ವರೆಗೆ ಇದ್ದವು. ಆ ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ನಾರಾಯಣಪಾಲವೆಂಬ ದೊಡ್ಡ ನೌಕೆಯಿತ್ತು. ಅದರ ಮೇಲೆ ೨೮ ತೋಪುಗಳೂ ೪ ಜಂಬುರಗಳೂ ಕೂಡಿ ೩೨ ಸರಕುಗಳಿದ್ದವು.

ಈ ಹಡಗುಪಡೆಯ ಮೇಲೆ ಒಬ್ಬ ಮುಖ್ಯ ಅಧಿಕಾರಿಯಿರುತ್ತಿದ್ದನು. ಅವನಿಗೆ 'ಸುಭೇದಾರ ನಿಸಬತ ಸುಭಾ ಆರಮಾರ' ಎಂಬ ಸಂಜ್ಞೆಯಿತ್ತು. ಈ ಹಡಗುಪಡೆಯ ಅಧಿಪತ್ಯವಿದ್ದವರಲ್ಲಿ ಆನಂದರಾವ ಧುಳಪನು ಸಮುದ್ರ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ನಾಮಾಂಕಿತನಾಗಿ ಹೋದನು. ಆನಂದರಾವ ಧುಳಪನೂ ಅವನ ಬಂಧುಗಳೂ ಮರಾಟರ ಹಡಗುಪಡೆಯಲ್ಲಿ ಪರಾಕ್ರಮದ ಎಷ್ಟೋ ಕೆಲಸ ಮಾಡಿದರು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ೧೭೮೩ ರಲ್ಲಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಹಡಗುಪಡೆಗೂ ಧುಳಪನ ಹಡಗುಪಡೆಗೂ ನಿಕರದ ಯುದ್ಧವಾಗಿ ಅದರಲ್ಲಿ ಉಭಯ ಯೋಧರ ಪರಾಕ್ರಮವೂ ಚೆನ್ನಾಗಿ ವ್ಯಕ್ತವಾಯಿತು. ಆ ವೇಳೆಯ ಯುದ್ಧಪ್ರಸಂಗದ ಒಂದು ಪತ್ರವು ಉಪಲಬ್ಧವಿದೆ. ಅದನ್ನು ನೋಡಿದರೆ ಮರಾಟರ ಹಡಗುಪಡೆಯ ನಿಜವಾದ ಸ್ವರೂಪವು ಗೊತ್ತಾಗುವದು. ಯುದ್ಧದ ಪ್ರಸಂಗವನ್ನು ಧುಳಪನು ಪೇಶವೇ ಸರಕಾರಕ್ಕೆ ತಿಳಿಸಿದ ಮೇಲೆ, ತ್ರೀಮಂತ ಮಾಧವರಾವ ಪೇಶವೆಯಿಂದ ಅವನಿಗೆ ಒಂದು ಉತ್ತರವು ಬರೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಪೇಶವೆಯು ಧುಳಪನ ಶೌರ್ಯ ಸಾಹಸಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಧನ್ಯೋದ್ಧಾರ ತೆಗೆದು, ಅವನಿಗೆ ಹಾಗೂ ಅವನ ಜನರಿಗೆ ಪಾರಿತೋಷಕ ಕೊಟ್ಟು ಸಂಭಾವನೆ ಮಾಡಿದ ಬಗ್ಗೆ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ.

ಧುಳಪನಂತೆ ವಿಚಾರೇ ಸುರ್ವೆ ಕುವೇಸಕರ ಜಾವಕರ ಮೊದಲಾದ ಅನೇಕ ಸರದಾರರು ಸಮುದ್ರ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಒಳ್ಳೆ ನಾಮಾಂಕಿತರಿದ್ದು, ಮರಾಟರ ಹಡಗುಪಡೆಯಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಿನ ಪರಾಕ್ರಮ ತೋರಿಸಿದರು. ಪೇಶವೆಯು ಹಡಗುಪಡೆಯ ಸುಭೆಯಲ್ಲಿ ದಿನಾಂಕವೀಸ ಮುಜುಮದಾರ ಹಶಮನೀಸ ಮೊದಲಾದ ಅಧಿಕಾರಿಗಳನ್ನು ನಿಯಮಿಸಿದ್ದನು. ಈ ಎಲ್ಲರ ವೇತನಗಳು ನಿಶ್ಚಿತವಿರುತ್ತಿದ್ದವು. ಹೊಸ ನೌಕೆ

ಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ವೆಚ್ಚವು ಹತ್ತರಿಂದ ನಾಲ್ಕತ್ತು ಸಾವಿರದವರೆಗಿದ್ದು, ಸರಿಪಡಿಸುವ ವೆಚ್ಚವು ಐದರಿಂದ ಹತ್ತು ಸಾವಿರ ರೂಪಾಯಿಗಳ ವರೆಗೆ ಇರುತ್ತಿತ್ತು. ರತ್ನಾಗಿರಿ-ಅಂಜನವೇಲಗಳಲ್ಲಿ ಹಡಗಗಳ ಸರಕಾರಿ ಹಾಗೂ ಸ್ವತಂತ್ರ ಕಾರ್ಯಾಲಯಗಳಿದ್ದವು. ಮರಾಟರ ಹಡಗುಪಡೆಯ ವೆಚ್ಚವು ಪ್ರತಿಸರ್ವ ಒಂದೂವರೆಯಿಂದ ಎರಡುಲಕ್ಷಗಳ ವರೆಗೆ ಇತ್ತು. ಹಡಗುಪಡೆಯ ಸುಭಯಕಡೆಗೆ ಒಂದು ಸ್ವತಂತ್ರ ಪ್ರಾಂತವು ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟಿತ್ತು. ಇದರ ಹೊರತು ಸರಕಾರದಿಂದ ಹಣವು ಚೆನ್ನಾಗಿ ದೊರೆಯುತ್ತಿತ್ತು. ಪರರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ವ್ಯಾಪಾರಿ ಹಡಗಗಳ ಮೇಲೆ ಸುಂಕವಿರುತ್ತಿತ್ತು. ಅಲ್ಲದೆ ವ್ಯಾಪಾರಕ್ಕಾಗಿ ಯಾವ ಹಡಗಗಳು ಹೋಗುವವೋ, ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಯೊಂದು 'ಪದಾರ್ಥ' ತುಂಬಿ ಸ್ಥಳಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯವಸಾಯ ಮಾಡುವದಕ್ಕಾಗಿ ಒಪ್ಪಿಗೆ ಕೊಡುವ ಬಗ್ಗೆ ಸ್ವತಂತ್ರ ತೆರಿಗೆಯು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲ್ಪಡುತ್ತಿತ್ತು. ಈ ತೆರಿಗೆ-ಸುಂಕಗಳಿಂದ ಸರಕಾರಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಹಡಗದ ಬಗ್ಗೆ ೪|| ರೂಪಾಯಿಗಳು ದೊರೆಯುತ್ತಿದ್ದವು. ಇವುಗಳಲ್ಲದೆ "ವೈದಾಸ" ಎಂಬ ಉತ್ಪನ್ನದ ವಿಷಯವೊಂದು ಇರುತ್ತಿತ್ತು. ಪರರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ಸರಕಾರಿ ಹಡಗಗಳು ವ್ಯಾಪಾರದ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಇಲ್ಲವೆ ರಾಜಕಾರಣದ ಸಲುವಾಗಿ ತೆರಿಗೆ ಕೊಡದೆ ಹೊರಟರೆ ಹಾಗೂ ಯುದ್ಧಪ್ರವೃತ್ತವಾದರೆ, ಅವುಗಳೊಡನೆ ಯುದ್ಧ ಮಾಡಿ ಅವುಗಳೊಳಗಿನ ಒಡವೆಗಳನ್ನು ಮರಾಟರು ಗೆಲ್ಲುತ್ತಿದ್ದರು. ಈ ಉತ್ಪನ್ನವು ದೊಡ್ಡದಿರುತ್ತಿತ್ತು. ಇದಕ್ಕೆ "ವೈದಾಸ" ಎಂದು ಅನ್ನುತ್ತಿದ್ದರು. ಈ ಹುಟ್ಟುವಳಿಯು ಒಮ್ಮೊಮ್ಮೆ ೫೦ ಸಾವಿರದ ವರೆಗೂ ಇರುತ್ತಿತ್ತು. ವ್ಯಾಪಾರಮಾಡುವ ಸ್ವದೇಶೀಯ ಜನರಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಭಾಟಿ, ಸಾರಸ್ವತ, ಮುಸಲ್ಮಾನ ಈ ಜನರೇ ಇರುತ್ತಿದ್ದರು.

ಮರಾಟರ ಹಡಗುಪಡೆಯಲ್ಲಿ ಹೋಕಾಯಂತ್ರ, ವಾಲುಕಾಯಂತ್ರ, ದುರ್ಬೀನು ಮೊದಲಾದವುಗಳಿರುತ್ತಿದ್ದವು, ಚಂದ್ರಜ್ಯೋತಿಯ ಸಹಾಯದಿಂದ ವಿದ್ಯುತ್ಪ್ರಕಾಶದ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು. ಗುರುತಿಗಾಗಿ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಬಣ್ಣಗಳ ಪತಾಕೆಗಳನ್ನು ಹಡಗದ ಮೇಲೆ ಕಟ್ಟಿರುತ್ತಿದ್ದರು. ಹಡಗುಗಳ ಆಗಮನ-ಪ್ರಯಾಣಗಳನ್ನು ಈಗ ಉಗಿಯಿಂದ ಶಿಲ್ಪ ಹೊಡೆಯಿಸಿ ಸೂಚಿಸುತ್ತಿರುವಂತೆ ಆಗ ಕೋಡು-ಕಹಳೆಗಳಿಂದ ತಿಳಿಸುತ್ತಿದ್ದರು.

ಮರಾಟರ ಮುಲ್ಕೀ ವ್ಯವಸ್ಥೆ.

ಪ್ರತಿಯೊಂದು ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಸೇನಾಸಾಮರ್ಥ್ಯದ ಮರ್ಯಾದೆಯು ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿದ್ದು, ಮುಲಕೀ ರಾಜ್ಯವ್ಯವಸ್ಥೆಯ ಮಾನವು ಎರಡನೆಯದಾಗಿದೆ. ಪರಾಕ್ರಮವು ಒಂದು ದಿವಸದ್ದಾಗಿರುತ್ತದೆ; ರಾಜ್ಯ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯು ನಿರಂತರವಾದದ್ದಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ರಾಷ್ಟ್ರದ ದೊಡ್ಡಿಸ್ತಿಕೆಯ, ಆದರ ಸ್ಥಾಯೀಭಾವದ, ಆದರ ನೈತಿಕ ಗುಣದ ಪರೀಕ್ಷೆಯು ಅದರೊಳಗಿನ ರಾಜ್ಯವ್ಯವಸ್ಥೆಯಿಂದಾಗುವದು. ರಾಜ್ಯದೊರಕಿಸುವ ಗುಣಕ್ಕೆ ರಾಜ್ಯ ನಡೆಯಿಸುವ ಗುಣಗಳ ಹೊಂದಿಕೆಯಿರದಿದ್ದರೆ ರಾಜ್ಯ

ವು ಸ್ಥಿರಗೊಳ್ಳುವದಿಲ್ಲ; ಪ್ರಜೆಗಳು ಅಸಂತುಷ್ಟರಾಗುತ್ತಾರೆ; ಅರಾಜಕತೆಯುಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಒಂದೇ ದಿನದಲ್ಲಿ ದೊರೆತ ರಾಜ್ಯವು ಕೈಬಿಡಲಿಕ್ಕೆ ನಾಲ್ಕು ದಿನಗಳು ಹತ್ತಬಹುದು; ಆದರೆ ಅದು ಹೋಗುವದೇ ನಿಜ. ಖಡ್ಗ ಬಲದಿಂದ ರಾಜ್ಯ ಸಂಪಾದನೆಯಾಗಿದ್ದರೂ, ರಾಜ್ಯದೊಳಗಿನ ತಿರಿಗೆಯ ಎತ್ತುವಿಕೆಗೆ ಶಸ್ತ್ರದ ಉಪಯೋಗವಾಗುವದಿಲ್ಲ. ಜಲೋ ರಾಜ್ಯವ್ಯವಸ್ಥೆಯಿದ್ದರೆ ತಿರಿಗೆಯು ಕೈಸೇರುವದು. ರಾಜ್ಯ ದೊರಕಿಸಿದವನು ರಾಜನಾಗಿ ಕುಳಿತರೂ, ಆ ರಾಜನು ಸಹ ಯಾವುದೊಂದು ರಾಜ್ಯವನ್ನು ತನ್ನೊಬ್ಬನ ಸಲುವಾಗಿ ದೊರಕಿಸುತ್ತಿರುವದಿಲ್ಲ. ಅದನ್ನು ತನ್ನ ಜನರ ಸಲುವಾಗಿಯೂ ತನ್ನ ಸಮಾಜದ ಸಲುವಾಗಿಯೂ ದೊರಕಿಸಿರುತ್ತಾನೆ. ಸಮಾಜಕ್ಕೆ ರಾಜ್ಯದ ಉಪಯೋಗವು ಆ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿಯ ರಾಜ್ಯಸಂಸ್ಥೆಯ ದ್ವಾರವಾಗಿ ಆಗುತ್ತದೆ. ಶಿವಾಜಿಯು ಶೂರನೂ ವೀರನೂ ಇದ್ದುದರಿಂದ ಅವನಿಗೆ ಆ ಗುಣಗಳ ಸಲುವಾಗಿ ದೊರೆಯುವ ಮಾನಕ್ಕಿಂತ ಅವನು ಸುರಾಜ್ಯ ಸಂಸ್ಥೆಯ ಸಂಸ್ಥಾಪಕನಾದುದರಿಂದ ದೊರೆಯುವ ಮಾನವು ಹೆಚ್ಚಿನದಾಗಿದೆ. ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರದಲ್ಲಿ ರಾಜ್ಯ ಸಂಸ್ಥೆಯ ಸ್ಥಾಪನೆಯಾದ ಮೇಲೆ ಅದನ್ನು ಪದ್ಧತಿಗೆ ಸರಿಯಾಗಿ ನಡೆಯಿಸುವ ಕೆಲಸವಾದರೂ ಜಾಣತನದ್ದೂ ಗಡಚಾದದ್ದೂ ಆಗಿತ್ತು. ಈ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಕ್ಷತ್ರಿ, ಯರಿಗಿಂತ ವಿಶೇಷ ಅಧಿಕಾರವುಳ್ಳ ಹಾಗು ಪರಂಪರಾಗತ ಚಾತುರ್ಯವುಳ್ಳ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಹಾಗು ಕಾಯಸ್ಥರು ಶಿವಾಜಿಗೆ ದೊರೆತರು. ಹೀಗೆ ಶಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಲೇಖನಿಯು ಜೊತೆಯಾದುದರಿಂದ ಶಿವಾಜಿಯು ದೊರಕಿಸಿದ ರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ ಸುವ್ಯವಸ್ಥಿತ ಸ್ವರೂಪವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಯಿತು; ಹಾಗು ನೂರಿನ್ನೂರು ವರ್ಷಗಳಾದರೂ ಅದು ಸ್ಥಿರಗೊಳ್ಳಲಿಕ್ಕೆ ಸಮರ್ಥವಾಯಿತು. ಮರಾಟರಲ್ಲಿಯ ಕ್ಷಾತ್ರತೇಜವೂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ-ಕಾಯಸ್ಥರಲ್ಲಿಯ ಸುವ್ಯವಸ್ಥಿತತನವೂ ಬರಬರುತ್ತ ಕುಂದುತ್ತ ನಡೆದು, ಸ್ವಾರ್ಥ ಪರಾಯಣತೆಯು ಈ ಎರಡನ್ನೂ ನಷ್ಟ ಪಡಿಸಿತು. ಮರಾಟರಿಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚಿನ ಸುವ್ಯವಸ್ಥೆಯ ಭೋಕ್ತಾರರೂ ಸೇನಾಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಬಲಿಷ್ಠರೂ ಆದ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಮರಾಟರಿಗೆ ಗಂಟು ಬಿದ್ದ ಮೇಲೆ ಅವರು ಪರಾಜಯ ಹೊಂದಿ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಕಳೆದು ಕೊಂಡರೆಂಬ ಮಾತು ಬೇರೆ; ಆದರೂ ಈ ಸಂಗತಿಯು ಘಟಿಸುವ ವರೆಗೆ ಮರಾಟರು ತಮ್ಮ ರಾಜ್ಯ ಸಂಸ್ಥೆಯನ್ನು ಸಾಗಿಸುವದರಲ್ಲಿ ಜಾಣತನವನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸಿದರೆಂಬ ಮಾತು ನಿರ್ವಿವಾದವು. ಮನುಷ್ಯನು ಮೃತ್ಯುವಶನಿದ್ದುದರಿಂದ, ಯಾವಾಗಲಾದರೂ ರೋಗವು ಪ್ರಬಲವಾಗಿ ಅವನು ಸಾಯತಕ್ಕವನೇ; ಆದರೆ ಅವನು ಸತ್ತನೆಂದು ಮರಣಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲು ತೇಜಸ್ವಿಯೂ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಸಂಪನ್ನನೂ ಇದ್ದಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುವದಿಲ್ಲ. ಹಳೆಯ ಮರಾಟಶಾಹಿಯು ನಷ್ಟವಾಗಿರುವದೆಂಬ ಮಾತು ನಮಗೆ ಮಾನ್ಯವಾಗಿರುವದೆಂಬದನ್ನು ಹೇಳಲಿಕ್ಕೆ ಬೇಡ; ಆದರೆ ಮೃತ ಮನುಷ್ಯನ ಪಿಂಡಪ್ರದಾನ ಮಾಡಿ ತಿಲಾಂಜಲಿ ಕೊಡುವಾಗ, ಭೂತಕಾಲೀನ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಗುಣಗಳ ಸ್ಮರಣೆಯಾದರೆ ಇಲ್ಲವೆ ಗುಣಗಾನ ಮಾಡಿದರೆ ವಿಸಂಗತವಾಗುವ

ಹೆಂದು ಯಾರೂ ಅನ್ನಲಾರದು. ಸರ ಆಲಪ್ರೇಡ ಲಾಯಲನು ಅನ್ನುವದೇನೆಂದರೆ, “ಮರಾಟರ ಸೈನ್ಯವು ಸುಲಿಗೆಗಾರಿಕೆಯದಿರಬಹುದು, ಮರಾಟ ಸರದಾರರು ಹುಂಬರೂ ಅಶಿಕ್ಷಿತರೂ ಇರಬಹುದು; ಆದರೆ ಮರಾಟ ರಾಜ್ಯದ ಮೂಲಕೇ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಕೈಯಲ್ಲಿತ್ತು. ಅವರು ಆ ಕಾಲದ ಎಲ್ಲ ಜನರಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಜಾಣರೂ ಕರ್ತೃತ್ವಶಾಲಿಗಳೂ ಆಗಿದ್ದರು.”

ಮರಾಟರ ರಾಜ್ಯವಿಸ್ತಾರ.

ಶಿವಾಜಿಯು ಕಾಲಕ್ರಂತ ಎರಡನೆಯ ಬಾಜೀರಾಯನ ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ಮರಾಟರ ರಾಜ್ಯ ವಿಸ್ತಾರವು ಎಷ್ಟೋ ಪಟ್ಟು ಹೆಚ್ಚಿಗಿತ್ತು. ಶಿವಾಜಿಯು ವಶದಲ್ಲಿ ಕೆಳಗಿನ ಪ್ರಾಂತಗಳಿದ್ದವು. (೧) ಮಾಳವ ಮತ್ತು ಅದರೊಳಗಿನ ೧೮ ಕೋಟೆಗಳು, (೨) ವಾಯಿ-ಸಾತಾರೆ ಪ್ರಾಂತ ಅದರೊಳಗಿನ ೨೫ ಕೋಟೆಗಳು, (೩) ಪನ್ನಾಳ ಪ್ರಾಂತ ಮತ್ತು ೧೩ ಕೋಟೆಗಳು, (೪) ದಕ್ಷಿಣ ಕೊಂಕಣ ಮತ್ತು ೫೮ ಕೋಟೆಗಳು, (೫) ರಾಣಿ ಪ್ರಾಂತ ಮತ್ತು ೧೩ ಕೋಟೆಗಳು (೬) ತ್ರ್ಯಂಬಕ ಮತ್ತು ಬಾಗಲಾಣ ಪ್ರಾಂತ ಮತ್ತು ೬೨ ಕೋಟೆಗಳು, (೭) ವನಗಡ ಅಥವಾ ಧಾರವಾಡ ಪ್ರಾಂತ ೨೨ ಕೋಟೆಗಳು, (೮) ಬಿದನೂರಪ್ರಾಂತ (೯) ಕೊಲ್ಹಾಪುರಪ್ರಾಂತ (೧೦) ಶ್ರೀರಂಗಪಟ್ಟಣ(ಈ ಮೂರೂ ಪ್ರಾಂತಗಳಲ್ಲಿರುವ ಕೋಟೆಗಳು), (೧೧) ಕರ್ನಾಟಕ ಪ್ರಾಂತ ೧೨ ಕೋಟೆಗಳು, (೧೨) ವೇಲೂರ ಪ್ರಾಂತ ಮತ್ತು ೨೫ ಕೋಟೆಗಳು, (೧೩) ತಂಜಾವರಪ್ರಾಂತ ಮತ್ತು ೬ ಕೋಟೆಗಳು. ಇದರ ಮೇಲಿಂದ ಶಿವಾಜಿಯು ರಾಜ್ಯವು ಉತ್ತರಕ್ಕೆಂತ ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಿಗೆ ಪಸರಿಸಿದ್ದು ವ್ಯಕ್ತವಾಗುವದು. ಅವನ ರಾಜ್ಯದ ಪಶ್ಚಿಮ ಮೇರೆಯು ಅರಬೀ ಸಮುದ್ರ, ಉತ್ತರಮೇರೆ ಗೋದಾವರಿ, ಪೂರ್ವಮೇರೆಯು ಭೀಮಾನದಿ, ದಕ್ಷಿಣಮೇರೆ ಕಾವೇರಿ ಹೀಗೆ ಸ್ಥೂಲ ಮಾನದಿಂದ ಹೇಳಬಹುದು. ಶಿವಾಜಿಯು ತರುವಾಯ ಮರಾಟರ ರಾಜ್ಯವು ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ ಬಹಳ ಬೆಳೆಯಲಿಲ್ಲ, ಇಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ; ಕಾಲಾಂತರದಿಂದ ಹೈದರ ಟೀಪೂ ಇಂಗ್ಲಿಷ ಮೊದಲಾದವರು ಪ್ರಬಲರಾದ ಮೇಲೆ ಅತ್ತ ಕಡೆಯ ರಾಜ್ಯವು ಸ್ವಲ್ಪ ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟಿತೆಂದೆನ್ನಬಹುದು; ಆದರೆ ಮುಂದಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಕ್ಕೂ ಉತ್ತರಕ್ಕೂ ರಾಜ್ಯವಿಸ್ತಾರವಾಯಿತು. ಅದರಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವದಿಶೆಯಲ್ಲಿ ನಿಜಾಮನ ರಾಜ್ಯವು ಅದರ ವಿಸ್ತಾರವನ್ನು ಕುಂಠಿತಗೊಳಿಸಿತು; ಆದರೆ ಉತ್ತರಕ್ಕೆ ಪಂಜಾಬದ ವರೆಗೆ ರಾಜ್ಯವಿಸ್ತಾರವಾಯಿತು. ಉತ್ತರಹಿಂದುಸ್ತಾನದಲ್ಲಿ ಈ ರಾಜ್ಯವು ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಬಂಗಾಲದ ವರೆಗೂ ಪಶ್ಚಿಮಕ್ಕೆ ರಾಜಸ್ತಾನದ ವರೆಗೂ ಪಸರಿಸಿತು.

ದಿಲ್ಲಿಯು ಮರಾಟರ ಕೈಯೊಳಗಿಂದ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಕೈಗೆ ಹೋಗುವವರೆಗೆ ಮರಾಟರ ಹಾಗೂ ಮೊಗಲರ ಸೀನುಗಳು ಹೊಂದುಗೂಡಿ ಹೋಗಿದ್ದವು. ಸ್ವರಾಜ್ಯದ ಸೀಮೆ, ಜಹಾಗೀರಿಯ ಸೀಮೆ, ಚೌಥಾಯಿ ಸರದೇಶಮುಖಿಗಳನ್ನೆತ್ತುವ ಸೀಮೆ, ವಿನೋದಕ್ಕೆ ಹೇಳುವದಾದರೆ ಕುದುರೆಯನ್ನು ಓಡಿಸಿ ಸುಲಿಗೆ ಮಾಡುವ ಸೀಮೆ

ಹೀಗೆ ಅನೇಕ ರೀತಿಯಿಂದ ಉತ್ತರದಲ್ಲಿ ಬಹಳೇ ಪ್ರಾಂತಗಳು ಮರಾಟರ ವಶದಲ್ಲಿ ದ್ದವು. ಮೊಗಲರ ಸೇನಾಪತಿ ಅಥವಾ ಕಮಾವೀಸದಾರ ಎಂಬ ಅಧಿಕಾರದಿಂದ ಉತ್ತರಹಿಂದುಸ್ತಾನದೊಳಗಿನ ಅನೇಕ ರಾಜ-ಮಹಾರಾಜರೊಡನೆ ಮರಾಟರ ರಾಜ ಕೀಯ ಸಂಬಂಧವು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗಿತ್ತು. ಮೊಗಲರ ಹಾಗೂ ಮರಾಟರ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟು ೨೧ ಸುಭೆಗಳಿದ್ದು ಸುಮಾರು ೫೦||| ಕೋಟಿ ರೂಪಾಯಿಗಳ ಉತ್ಪನ್ನವಿತ್ತು. ಮೊಗಲಾಯಿ ದಾಲತ್ತಿನ ಉತ್ಪನ್ನವು ಸುಮಾರು ೩೩ ಕೋಟಿ ರೂಪಾಯಿಯಿತ್ತು. ೧೭೬೪ರಲ್ಲಿ ಕಂಪನಿಸರಕಾರದ ಉತ್ಪನ್ನ ಸುಮಾರು ೨|| ಕೋಟಿ ರೂಪಾಯಿ ಇತ್ತು.

ವೆಚ್ಚದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸೈನ್ಯದ ವಿಷಯವು ದೊಡ್ಡದಾಗಿತ್ತು. ೧೭೭೪ರಲ್ಲಿ ಕಂಪನಿಯವರ ಕೈಯಲ್ಲಿ ೫೩ ಸಾವಿರ ಸೈನ್ಯವಿತ್ತು. ಅದರಲ್ಲಿ ೪೦ ಸಾವಿರ ಏತ ದ್ವೇಷಿಯ ಸೈನಿಕರಿದ್ದರು. ಈ ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ಕಂಪನಿ ಸರಕಾರದ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಈ ದೇಶ ದಲ್ಲಿಯೂ ಇಂಗ್ಲೆಂಡ್‌ನಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡಿ ೭೦-೭೧ ಸಾವಿರ ಟನ್ನು ತೂಕದ ೮೫ ಹಡಗುಗಳಿದ್ದವು. ಆಗ ಕಂಪನಿಯವರ ವ್ಯಾಪಾರವಾದರೂ ದೊಡ್ಡದಾಗಿತ್ತು. ಕಂಪನಿಯು ಪ್ರತಿವರ್ಷ ೬೫-೬೭ ಲಕ್ಷದ ವಸ್ತು-ಒಡನೆ, ಬಂಗಾರ-ಬೆಳ್ಳಿಗಳನ್ನು ಹೊರಗೆ ಕಳಿಸುತ್ತಿದ್ದು, ಹೊರಗಿಂದ ೧|| ಕೋಟಿ ರೂಪಾಯಿಗಳ ಸರಕನ್ನು ವಿಲಾಯತಿಗೆ ಒಯ್ಯುತ್ತಿತ್ತು. ವಿಲಾಯತಿಯಲ್ಲಿ ಕಂಪನಿಯು ಪ್ರತಿವರ್ಷ ಮೂರುವರೆ ಕೋಟಿ ರೂಪಾಯಿಗಳ ಸರಕನ್ನು ಮಾರಾಟ ಮಾಡುತ್ತಿತ್ತು.

ಮರಾಟರ ರಾಜ್ಯದ ಸಾಂಪತ್ತಿಕ ಸ್ಥಿತಿ.

ಇದೇ ಸಮಯಕ್ಕೆ ಮರಾಟರ ರಾಜ್ಯದ ದ್ರವ್ಯಬಲವೂ ಮನುಷ್ಯಬಲವೂ ಎಷ್ಟಿತ್ತೆಂಬದನ್ನು ನೋಡೋಣ. ಗ್ರಾಂಡ್ ಡಫನ ಮತದಿಂದ ಅವರ ರಾಜ್ಯದ ಉತ್ಪನ್ನವು ೧೦ ಕೋಟಿ ರೂಪಾಯಿ ಇತ್ತು. ಇದರಲ್ಲಿ ಶಿಂದೆ, ಹೋಳಕರ, ಭೋಸಲೆ, ಗಾಯಕವಾಡ ಇವರ ಜಹಾಗೀರುಗಳೂ, ಕಪ್ಪ-ಕಾಡೆಕೆಗಳೂ, ಭೂಮಿಯ ವಿಷಯವಲ್ಲದೆ ಇತರ ಕಿರುಕಳ ವಿಷಯಗಳೂ ಸಮಾನೇಶವಾಗಿದ್ದವು. ಎಲ್ಲ ಉತ್ಪನ್ನವು ಕೈಗೆ ಬಂದೇ ತೀರುತ್ತಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಕೈಯಲ್ಲಿ ಬರುವ ಉತ್ಪನ್ನವು ಸುಮಾರು ೭|| ಕೋಟಿ ರೂಪಾಯಿಯಾಗಿತ್ತು. ಇದರಲ್ಲಿ ಪೇಶವೆಯ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಬರುವ ಉತ್ಪನ್ನವು ೨||| ಕೋಟಿ ರೂಪಾಯಿಯಿತ್ತು. ನಾನಾಸಾಹೇಬ ಪೇಶವೆಯ ಆಳಿಕೆಯಲ್ಲಿ ೩|| ಕೋಟಿ ರೂಪಾಯಿ ಉತ್ಪನ್ನವಿತ್ತು. ಪೇಶವೆಯವರ ರಾಜಕಾರಣದಲ್ಲಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಪ್ರವೇಶಿಸಿದಾಗ ಕಂಪನಿ ಸರಕಾರದ ಉತ್ಪನ್ನವು ಪೇಶವೆಯವರಿಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚಿತ್ತು; ಆದರೆ ಸರದಾರರ ಜಹಾಗೀರುಗಳ ಉತ್ಪನ್ನವನ್ನು ಹಿಡಿದರೆ ಮರಾಟರ ರಾಜ್ಯದ ಉತ್ಪನ್ನವು ಕಂಪನಿ ಸರಕಾರದ ಎರಡಷ್ಟು ಇತ್ತು. ಪೇಶವೆಯವರ ವೆಚ್ಚದ ಅಳತೆ ತಿಳಿಯುವದಿಲ್ಲ. ಆದರೂ ಉತ್ಪನ್ನದ ಮಾನದಿಂದ ಹಾಗೂ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ವೆಚ್ಚದ ತುಲನೆಯಿಂದ ಪೇಶವೆಯವರ ವೆಚ್ಚವು ಹೆಚ್ಚಿ ಗತೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ೧೭೭೪ನೇ ಇಸವಿಯ ಸುಮಾರಕ್ಕೆ ಕಂಪನಿ ಸರಕಾರಕ್ಕೆ

ಸಾಲವಿದ್ದಿಲ್ಲ; ಆದರೆ ಪೇಶವೆಯವರಿಗೆ ಸಾಲವಿತ್ತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೇನೆಂದರೆ, ಇಂಗ್ಲಿಷರ ವೆಚ್ಚವು ನಿರ್ಬಂಧನೆಯದಿತ್ತು; ಆದರೆ ಪೇಶವೆಯರ ವೆಚ್ಚಕ್ಕೆ ಬಂಧನೆಯಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಕಂಪನಿಯ ಹಿಂದುಸ್ತಾನದೊಳಗಿನ ನೌಕರರ ವೆಚ್ಚಕ್ಕೆ ವಿಲಾಯತಿಯೊಳಗಿನ ಧನಿಯು, ಅಂದರೆ ಕಂಪನಿಯು ಭಾಗಿದಾರರ ಒಪ್ಪಿಗೆ ಬೇಕಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಕಂಪನಿಯ ನೌಕರರು ಲಂಚ, ಸ್ವಂತ ವ್ಯಾಪಾರ, ಸುಲಿಗೆ ಮೊದಲಾದ ಸಾಧನಗಳಿಂದ ಹೇರಳ ಹಣವನ್ನು ದೊರಕಿಸಿಕೊಂಡು ವಿಲಾಯತಿಗೆ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದರು; ಆದರೆ ಅವರ ನೌತನವು ನಿಯಮಿತವಿದ್ದು, ಕಂಪನಿಯ ಉತ್ಪನ್ನದೊಳಗಿಂದ ಬೇಕಾದ ಹಾಗೆ ವೆಚ್ಚಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಮಾರ್ಗವಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತಿ ಆರು ತಿಂಗಳುಗಳಿಗೊಮ್ಮೆ ಎಲ್ಲ ಲೆಕ್ಕವು ಕಂಪನಿಯ ಭಾಗಿದಾರರ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಇಡಲ್ಪಡುತ್ತಿತ್ತು. ಲೆಕ್ಕವನ್ನು ಮೇಲಧಿಕಾರಿಯು ಪರಿಶೋಧಿಸುತ್ತಿದ್ದನು; ಆದರೆ ಪೇಶವೆಯವರ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಪೇಶವೆಯವರೇ ರಾಜ್ಯದ ಧನಿಗಳಿದ್ದರಿಂದ ಇಂಥ ವೆಚ್ಚವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು, ಇಂಥ ವೆಚ್ಚವನ್ನು ಮಾಡಬಾರದು ಎಂದು ಅನ್ನುವವರು ಯಾರೂ ಇದ್ದಿಲ್ಲ. ಸ್ವಂತ ವೆಚ್ಚವನ್ನೆಷ್ಟು ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು, ರಾಜಕೀಯ ವೆಚ್ಚವೆಷ್ಟು ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಕಟ್ಟಳೆಯಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಹಿರಿಯ ಮಾಧವರಾಯನು ಮಡಿದಾಗ ಅವನ ಸ್ವಂತದ ಆಸ್ತಿಯು ಇಪ್ಪತ್ತುನಾಲ್ಕು ಲಕ್ಷ ರೂಪಾಯಿಗಳಷ್ಟಿತ್ತೆಂದು ಅನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಎರಡನೆಯ ಬಾಜೀರಾಯನು ಬ್ರಹ್ಮಾಂತಕ್ಕೆ ಹೊರಟಾಗ ಅವನ ಬಳಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕೋಟಿ ರೂಪಾಯಿಗಳ ರತ್ನಗಳಿದ್ದವು! ಮಾಧವರಾಯನ ಬಳಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ವಂತದ ಇಪ್ಪತ್ತುನಾಲ್ಕು ಲಕ್ಷ ರೂಪಾಯಿಗಳಿದ್ದವು. ಆದರೂ ರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ ಬಹಳ ಸಾಲವಿದ್ದು ವರಿಂದ ಮರಣ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಅವನಿಗೆ ದುಃಖವಾಯಿತು! ಇಂದಿಗೆ ಏತದ್ದೇಶೀಯ ಸಂಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಥಾನದ ಉತ್ಪನ್ನದಿಂದ ಸ್ವಂತದ ವೆಚ್ಚಕ್ಕೆ ಹಣವು ಕೊಡಲ್ಪಡುತ್ತದೆ; ಆದರೆ ಅದನ್ನು ಹೆಚ್ಚುಕಡಿಮೆ ಮಾಡುವದು ಸಂಸ್ಥಾನಾಧಿಪತಿಗಳ ಮನಸ್ಸಿನ ಮೇಲೆ ಅವಲಂಬಿಸಿರುತ್ತದೆ. ಇಸೇ ಸಂಗತಿಯು ಪೇಶವಾಯಿಯಲ್ಲಾದರೂ ಇರಬಹುದೆಂದು ತೋರುವದು. ರಾಜ್ಯದ ಉತ್ಪನ್ನದಿಂದ ಪೇಶವೆಯವರ ಸ್ವಂತಕ್ಕೆ ದೊರೆಯುವ ಉತ್ಪನ್ನದ ಹೊರತು, ಅವರಿಗೆ ಸ್ವತಂತ್ರ ಜಹಗೀರಿನ ಉತ್ಪನ್ನವಾದರೂ ಇತ್ತು. ಹಿರಿಯ ಮಾಧವರಾಯನ ಜಹಗೀರಿಯು ಮೂರು ಲಕ್ಷ ರೂ.ಗಳಿದ್ದಿತ್ತು. ಇಂಥ ಜಹಗೀರುಗಳು ಪರರಾಜ್ಯದಿಂದಲೂ ದೊರೆಯುತ್ತಿದ್ದವು. ಉದಯಗಿರಿಯ ಸಂಗ್ರಾಮವಾದ ಮೇಲೆ ಒಡಂಬಡಿಕೆಯಾದಾಗ ನಿಜಾಮನು ಸದಾಶಿವರಾವ ಭಾವೂನಿಗೆ ಎರಡು ಲಕ್ಷ ರೂಪಾಯಿಗಳ ಜಹಗೀರಿಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟನು. ಪರಾಭವ ಹೊಂದಿ ಶರಣು ಬಂದ ರಘುನಾಥರಾಯನಿಗೆ ಪುರಂಧರದ ಒಪ್ಪಂದದಿಂದ ಹನ್ನೆರಡು ಲಕ್ಷಗಳ ಉತ್ಪನ್ನವು ನಿಶ್ಚಿತವಾಗಿತ್ತು; ಸಾಲಬಾಯಿಯ ಒಡಂಬಡಿಕೆಯಿಂದ ಆ ಉತ್ಪನ್ನವು ಕಡಿಮೆಯಾದರೂ ನಾಲ್ಕು ಲಕ್ಷಕ್ಕಿಂತ ಕಡಿಮೆಯಾಗಲಿಲ್ಲ. ಬಾಜೀರಾವ ಪೇಶವೆಯು ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ಶರಣು ಹೋದಾಗ ಎಂಟು ಲಕ್ಷದ ಜಹಗೀರಿಯು ದೊರೆಯಿತು. ಇದರ ಮೇಲಿಂದ ಪೇಶವೆಯವರ ವಾರ್ಷಿಕ ವೆಚ್ಚದ ಕಲ್ಪನೆಯಾಗುವದು.

ಸಾಲವು ದೊಲುತ್ತಿನ ಭೂಷಣವು; ಈ ಭೂಷಣವು ಮರಾಟ ಶಾಹಿಯಲ್ಲಿ ಪೇಶವೆಯವರಿಗೂ ಅವರ ಸರದಾರರಿಗೂ ಚನ್ನಾಗಿ ದೊರೆತೆಂದು ತೋರುವದು. ಸರಂಜಾವೂ ಪದ್ಧತಿಯಂತೆ ನಿರಂತರವಾಗಿ ಸೈನ್ಯವನ್ನು ಕಾಯ್ದುಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಗುವದು; ಆದರೆ ಸೈನ್ಯದ ವೆಚ್ಚಕ್ಕಾಗಿ ಕೊಟ್ಟ ಸೀಮೆಯ ಉತ್ಪನ್ನವು ನಿರಯಮಿತವಾಗಿ ಕೈಗೆ ಬರುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸರಕಾರೀ ಬೊಕ್ಕಸದಿಂದ ತಿಂಗಳ ವೇತನವು ತಿಂಗಳಿಗೆ ದೊರೆಯುವ ಮಾತುಬೇರೆ! ಸಾವುಕಾರರ ಆಶ್ರಯದಲ್ಲಿಲ್ಲದಂಥ ಮರಾಟ ಸರದಾರರು ದೊರೆಯುವದೇ ಅಪೂರ್ವವಾಗಿತ್ತು. ಅವನು ಯಾವಾಗಲೂ ದೊಡ್ಡ ಸೈನ್ಯವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡಿರುತ್ತಿದ್ದನು. ಆದ್ದರಿಂದ ಅವನಿಗೆ ಸಾಲವು ಬಹಳವಾಗಿ ಇರುತ್ತಿತ್ತು. ಬಾಜೀರಾಯನು ಬ್ರಹ್ಮೇಂದ್ರ ಸ್ವಾಮಿಗಳಿಗೆ ಬರೆದ ಪತ್ರಗಳೆಷ್ಟೋ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿವೆ. ಆ ಪತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಲದ ಬಗ್ಗೆ ತೋಡಿಕೊಂಡದ್ದನ್ನು ಓದಿ ಬೇಸರವುಂಟಾಗುವದು. ಒಂದು ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಅವನು ಬರೆದಿರುವದೇನೆಂದರೆ, “ಈಗ ನಾನು ಸಾಲದ ಬಾಧೆಯಲ್ಲಿ ಬಹಳವಾಗಿ ತೊಡಕಿದ್ದೇನೆ. ಇದರಿಂದ ನನ್ನ ಮನಸ್ಸು ಬಹಳವಾಗಿ ತೊಂದರೆಗೊಳಗಾಗಿದೆ. ಈ ಅವಸ್ಥೆಯು ನನಗೆ ನರಕಯಾತನೆಯಂತೆ ಭಾಸವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಾವುಕಾರರ ಹಾಗು ಶಿಲೇದಾರರ ಕಾಲಿಗೆ ಬಿದ್ದುಬಿದ್ದು ನನ್ನ ಹಣೆಯ ತೊಗಲು ಹೋಗಿದೆ” ಹೀಗೆಯೆ ಮಾಧವರಾಯನ ಆಳಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಸಾಲದ ಅಳತೆಯು ಬಹಳವಾಗಿ ಬೆಳೆದದ್ದರಿಂದ ಮರಣ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಅವನಿಗೆ ಬಹಳ ದುಃಖವಾಯಿತು. ಆಗ ಅವನಿಗೆ ಸಮಾಧಾನವಾಗಬೇಕೆಂದು ರಾಮಚಂದ್ರ ನಾಯಕ ಪರಾಂಜವೆಯು ಸಾವುಕಾರನನ್ನು ಕರೆಯಿಸಿ, ತನ್ನ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಕಾಗದ ಬರೆದುಕೊಟ್ಟು ಮಾಧವರಾಯನನ್ನು ಸಾಲದ ತೊಡಕಿನಿಂದ ಮುಕ್ತಗೊಳಿಸಿದನು. ಪರಶುರಾಮ ಭಾವೂ ಹಾಗು ಹರಿಪಂತ ಫಡಕೆ ಇವರ ಪತ್ರಗಳಲ್ಲಾದರೂ ಸಾಲಗಾರಿಕೆಯ ಹುಯ್ಲು ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಎರಡನೇ ಬಾಜೀರಾಯನ ಸರಸೇನಾಪತಿಯಾದ ಬಾಪೂ ಗೊಖಲೆಯು ಸಾಲದಲ್ಲಿ ತೊಡಕಿನಿರ್ವಿಣ್ಣನಾಗಿದ್ದನು. ಅವನು ತನ್ನ ಗುರುಗಳಾದ ಚಿದಂಬರ ದೀಕ್ಷಿತರಿಗೆ ಬರೆದ ಪತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ‘ಆಥ’ ದಿಂದ ‘ಇತಿ’ಯ ವರೆಗೆ ಇದೇ ವಿಷಯವು ಕಂಡು ಬರುತ್ತದೆ. ಸರದಾರರು ಸಾಲಗಾರರಾದರೆಂದರೆ ಸೈನಿಕರ ವೇತನವು ನಿಲ್ಲುವದು. ಹೀಗಾದರೆ ಸೇನಾಪತಿಯ ಗೌರವಕ್ಕೆ ಬಾಧೆಯುಂಟಾಗುವದು. ದೇಶದಲ್ಲಿ ಸುಲಿಗೆ ಮಾಡುವದೂ ಬಲುಮೆಯಿಂದ ಕಪ್ಪ ಎತ್ತುವದೂ ಮೊದಲಾದವುಗಳು ಆ ಸ್ಥಿತಿಯ ಸಾಧಾರಣ ಪರಿಣಾಮಗಳಾಗಿವೆ. ಮರಾಟರಿಗೆ ಸುಲಿಗೆಗಾರರೆಂಬ ಹೆಸರು ಉಂಟಾಗಲಿಕ್ಕೆ ಇದೊಂದು ಮುಖ್ಯ ಕಾರಣವಾಗಿದೆ; ಆದರೆ ಸಾವುಕಾರರಲ್ಲಿ ಹೇರಳವಾದ ಹಣವಿರುವದೆಂದು ಅವರನ್ನು ಸುಲಿದ ಉದಾಹರಣೆಗಳು ಮಾತ್ರ ಕಾಣುವದಿಲ್ಲ. ಈ ಸಾಲಗಾರಿಕೆಗೆ ಇನ್ನೊಂದು ಪಕ್ಷವೂ ಉಂಟು ಸಾಲದ ನಿಮಿತ್ತ ತೋರಿಸಿ, ಕಾಣಿಕೆಯ ಹಾಗು ತೆರಿಗೆಯ ಲೆಕ್ಕವನ್ನು ಮುಖ್ಯ ಸರಕಾರಕ್ಕೆ ಒಪ್ಪಿಸುವದನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಸಿಂಧ-ನಾನಾಫಡಣವೀಸರಲ್ಲಿ ಲೆಕ್ಕದ ಬಗ್ಗೆ ಯಾವಾಗಲೂ ವಿವಾದವಿರು

ತ್ತಿತ್ತು. ಸರದಾರರ ಕರಣಿಕರು ಪುಣೆಯ ಓಲಗದಲ್ಲಿ ವರ್ಷಾನುವರ್ಷ ಇದ್ದು, ಲೆಕ್ಕ ವನ್ನೊಪ್ಪಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಲೆಕ್ಕದ ಪರಿಷ್ಕಾರವು ಒಮ್ಮೊಮ್ಮೆ ಆಗುತ್ತಲೇ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಲೆಕ್ಕದ ಬಗ್ಗೆ ಸಹಿ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವ ಕರಣಿಕರು ಲಂಚ ತಿನ್ನುತ್ತಿದ್ದರು. ಆದ್ದರಿಂದ ಸರಕಾರದ ಹಾನಿಯು ಬಹಳವಾಗಿ ಆಗುತ್ತಿತ್ತು.

ಸರದಾರರು ಸಾಲಗಾರರಾಗುತ್ತಿದ್ದರೂ ಅವರು ಮನೆಯಿಂದ ದರಿದ್ರರಿದ್ದರೆಂದು ಭಾವಿಸಲಾಗದು. ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬ ಸರದಾರರಿಗೆ ಸ್ವಂತದ ಉತ್ಪನ್ನವಿರುತ್ತಿತ್ತು. ಪರ ಓಲಗದ ಜನರು ಈ ಸರದಾರರಿಗೆ ಅವರ ಮಹತ್ವವನ್ನನುಲಕ್ಷಿಸಿ ಅಂತರಂಗವಾಗಿ ಹಣ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದರು. ದಾಳಿಯಲ್ಲಿ ವಿಜಯ ಲಾಭವಾಯಿತೆಂದರೆ ಸುಲಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಪಾಲು ದೊರೆತು, ಗೆದ್ದ ಸೀಮೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ವಂತಕ್ಕಾಗಿ ಜಹಾಗೀರಿಯನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಲಿಕ್ಕೆ ಅವರಿಗೆ ಮಾರ್ಗವಿತ್ತು. ಅಂತಸ್ಥ ಇಲ್ಲವೆ ಓಲಗದ ವೆಚ್ಚವು ಪ್ರಕಟವಾಗಿ ಉಲ್ಲೇಖಿಸುವಂಥ ವಿಷಯವಾಗಿತ್ತು. ಸರಕಾರೀ ಕೆಲಸಗಾರನು ತನ್ನ ಸ್ವಂತದ ಉತ್ಪನ್ನವನ್ನು ರಾಜಕಾರಣದಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿಸಬಾರದೆಂಬ ಬಗ್ಗೆ ಕಟ್ಟಳೆಯು ಆಗ ಅಷ್ಟು ತೀಕ್ಷ್ಣವಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಈ ಪದ್ಧತಿಯು ಮರಾಟರಲ್ಲಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ, ಆಗ ಇತ್ತ ಕಡೆಗಿದ್ದ ಇಂಗ್ಲಿಷರಲ್ಲಾದರೂ ಅದು ರೂಢವಾಗಿತ್ತು. ಕ್ಲೈವ್, ಹೇಸ್ಟಿಂಗ್ಸ್ ಪ್ರಭೃತಿ ಕಂಪನಿಯ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ಲಕ್ಷಾವಧಿ ರೂಪಾಯಿ ಸ್ವಂತದ ಆಸ್ತಿಯನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದರು. ಅವರ ಸಂಪತ್ತಿಯನ್ನು ನೋಡಿ ಇಂಗ್ಲಂಡದ ಜನರೂ ಈಸ್ಟ್ ಇಂಡಿಯಾ ಕಂಪನಿಯ ಪಾಲುಗಾರರೂ ಅಸೂಯೆಪಡುತ್ತಿದ್ದರು ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ವಾರನ್ ಹೇಸ್ಟಿಂಗ್ಸ್‌ನಂಥ ಶ್ರೀಮಂತ ಮನುಷ್ಯನ ಮೇಲೆ ಭಯಂಕರ ವಿವಾದವಾಯಿತು. ಕಂಪನಿಗೆ ದಿನಾಣಿ ಕೆಲಸದ ಸಲುವಾಗಿ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಜಹಾಗೀರನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡಿದ್ದನು. ಮುಂದೆ ಅದನ್ನು ಅವನು ಕಂಪನಿಯ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಮಾಡಿಸಿಕೊಡುವ ಪ್ರಸಂಗವೊದಗಿತು. ಲಾರ್ಡ್‌ಕಾರ್ನವಾಲೀಸನ ಅನೇಕ ಸುಧಾರಣೆಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಪನಿಯ ನೌಕರರ ಸ್ವಂತದ ಉತ್ಪನ್ನವನ್ನು ಕಟ್ಟುಮಾಡುವದೊಂದಾಗಿತ್ತು. ಈ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಈಡೇರಿಸುವ ದಕ್ಕಾಗಿ ಅವನು ಕಂಪನಿಯ ಕೆಲಸಗಾರರ ವೇತನವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹೆಚ್ಚಿಸಿದನು. ಮರಾಟಶಾಹಿಯಲ್ಲಿ ವೇತನಕ್ಕಿಂತ ಇತರ ಉತ್ಪನ್ನದ ಮೇಲೆಯೇ ಹೆಚ್ಚಿನ ಭಾರವಿರುತ್ತಿತ್ತು. ನಾನಾಫಡಣವೀಸನ ವೇತನವು ಅವನ ಅಧಿಕಾರದ ಪರಿಮಾಣದಿಂದ ಬಹಳೇ ಕಡಿಮೆಯಾಗಿತ್ತು; ಆದರೆ ನಾನಾನ ಸಂಪತ್ತಿಯು ಬಹಳವಿತ್ತು. ಎರಡನೆಯ ಬಾಜೀರಾಯನ ಆಳಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಅವನಿಗೆ ಪುಣೆಯನ್ನು ಬಿಡಬೇಕಾಗಿ ಬಂದ ಪ್ರಸಂಗದಲ್ಲಿ ಅವನ ಬಳಿಯಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡ ಸೇನಾಪತಿಯಂತೆ ಸ್ವಂತದ ಸೈನ್ಯವಿತ್ತು; ಅಲ್ಲದೆ ಲಕ್ಷಾವಧಿ ರೂಪಾಯಿಗಳನ್ನು ಪುಣೆಯ ಹೊರಗಿನ ಸಾವುಕಾರರಲ್ಲಿ ಅವನು ಇಡುಗೊಂಡು ಇಟ್ಟಿದ್ದನು.

ವಿದ್ಯಾಭಿವೃದ್ಧಿ ಮತ್ತು ಸುಧಾರಣೆ.

ವಿದ್ಯಾಭಿವೃದ್ಧಿಯನ್ನೂ ಭೌತಿಕ ಸುಧಾರಣೆಯನ್ನೂ ಮಾಡುವದು ರಾಷ್ಟ್ರದ ಕರ್ತವ್ಯವು. ತತ್ಕಾಲೀನ ಯುರೋಪೀಯ ರಾಷ್ಟ್ರಗಳಂತೆ ಮರಾಟರು ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಕೀರ್ತಿ ದೊರಕಿಸುವಂತೆ ಏರ್ಪಡಿಸುವದು ಮಾಡಲಿಲ್ಲವೆನ್ನ ಬೇಕಾಗುವದು. ಮರಾಟರ ಲಕ್ಷ್ಯವು ವಿದ್ಯೆಗಿಂತ ರಾಜಕಾರಣದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ರಮಮಾಣವಾಗಿತ್ತು. ಅವರಿಗೆ ಪೂರ್ಣ ಶಾಂತತೆಯ ಕಾಲವು ಲಭಿಸಲಿಲ್ಲ. ಈ ಎರಡು ಕಾರಣಗಳ ಸಲುವಾಗಿ ವಿದ್ಯಾಭಿವೃದ್ಧಿಯೂ ಭೌತಿಕ ಸುಧಾರಣೆಯೂ ಅವರಿಂದ ಬಹಳವಾಗಿ ಆಗಲಿಲ್ಲ. ಅವರ ಸಮಕಾಲೀನರಾದ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಮರಾಟರಿಗಿಂತ ಶಸ್ತ್ರಾಸ್ತ್ರ, ಕಲೆ, ಜಗತ್ತಿನ ಜ್ಞಾನ ಮೊದಲಾದ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಬಹಳೇ ಮುಂದಾಗಿದ್ದರು. ಹಾಗಿದ್ದ ಹೊರತು ಆರು ಸಾವಿರ ಮೈಲುಗಳಿಂದ ಅವರು ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬರುತ್ತಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಮರಾಟರು ಆಫ್ರೀಕದ ನೋಡಲಿನ ಹುಳಗಳಂತಿದ್ದರೆಂದು ಅಂದರೂ ನಡೆಯುವದು. ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರ-ಕೊಂಕಣ ಪ್ರಾಂತಗಳು ಫಲವತ್ತಾದ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲ. ಕೇವಲ ಅವುಗಳ ಉತ್ಪನ್ನದ ಮೇಲೆಯೇ ಕೈಯೂರದರೆ, ನಡೆಯುವದೆಂದು ಮರಾಟರು ತಿಳಿದಿದ್ದಿಲ್ಲ; ಆದರೆ ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞಾನ ದೊರಕಿಸುವದು, ವಿದ್ಯೆ-ಕೈಗಾರಿಕೆಗಳನ್ನು ಕಲಿಯುವದು, ವ್ಯಾಪಾರ ಕೆಲಸವನ್ನು ಸುವದು ಮೊದಲಾದ ಕೆಲಸಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಅವರು ಮಾಡಲಿಲ್ಲ. ರಾಜಕಾರಣದಲ್ಲಿ ಅವರು ಮಹತ್ವಾಕಾಂಕ್ಷಿಗಳಿದ್ದರೂ, ಭೌತಿಕ ಸುಖದ ವಿಷಯವಾಗಿ ಅಲ್ಪ ಸಂತುಷ್ಟರಾಗಿದ್ದರು. ಮರಾಟರಿಗೆ ತಮ್ಮ ಕೆಲಸದ ಮಟ್ಟಗಾದರೂ ಶಾಸ್ತ್ರ-ಕಲೆಗಳ ಜ್ಞಾನವಿದ್ದಿತೆಂಬಂತೆಯೂ ಇಲ್ಲ. ಅವರ ಮುಖ್ಯ ಕೆಲಸವೆಂದರೆ ಯುದ್ಧವು; ಆದರೆ ಶೋಧ-ತುಚ್ಛಗಳ ಸಲುವಾಗಿ ಅವರು ಬಹುಮಟ್ಟಿಗೆ ಯುರೋಪೀಯರನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಹದಿನೆಂಟನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಹಿಂದುಸ್ತಾನದ ಕಲಾ ಕೌಶಲ್ಯಗಳ ವಿಷಯವಾಗಿ ಲೌಕಿಕವಿದ್ದುದೇನೋ ನಿಜ; ಆದರೆ ಅದರಲ್ಲಿಯ ಸ್ವಲ್ಪ ಭಾಗವು ಮಾತ್ರ ಮರಾಟರ ಪಾಲಿಗೆ ಬರುವಂತೆ ಇತ್ತು. ಅವರ ಸಾಧಾರಣ ತರದ ಇರುವಿಕೆಯು ಒಂದು ಅರ್ಥದಿಂದ ಗುಣವೆಂಬಂತೆ ತೋರಿದರೂ, ಈ ಸಾಧಾರಣತೆಯ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಕಣ್ಣೆರೆದು ಜಗತ್ತಿನ ತುಂಬನೋಡುವ ಇಚ್ಛೆಯು ಅವರಿಗಾಗದ್ದರಿಂದ, ಅದಕ್ಕೈದೋಷವೆಂದೇ ಹೆಸರಿಡಬೇಕಾಗುವದು. ಮುಸಲ್ಮಾನರು ವಿಲಾಸಿಗಳೆಂದು ಒಂದು ಅರ್ಥದಿಂದ ತೋರುತ್ತಿದ್ದರೂ, ಈ ವಿಲಾಸೀಚ್ಛೆಗೆ ಅನುಸರಿಸಿ ಅವರು ವ್ಯಾಪಾರೋದ್ಯೋಗಗಳ ಹಾಗೂ ಕಲಾಕೌಶಲ್ಯಗಳ ಪರಿಚಯ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿದ್ದರು. ಮುಸಲ್ಮಾನರು ಇಷ್ಟು ದೇಶಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಹಿಂದುಸ್ತಾನಕ್ಕೆ ಬಂದದ್ದರ ಮೇಲಿಂದಲೇ ಅವರು ಮರಾಟರಿಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚಿನ ಭೂಗೋಲಜ್ಞಾನವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿದ್ದರೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುವದು. ಸಾಸಾಫಡಣವೀಸನು ಚತುರನಿದ್ದನು; ಆದರೆ ಅವನ ದಪ್ತರನೋಳಗಿನ ಭೂಗೋಲವರ್ಣನೆಯ ಕಾಗದವನ್ನು ನೋಡಿದರೆ ನಗೆ ಬರುವಂತಿದೆ. ಗ್ರಾಂಟ ಡಫನ್ ಇತಿಹಾಸಕ್ಕೆ ಇತರ ರೀತಿಯಿಂದ ಯಾರು ಎಷ್ಟೇ ಹೆಸರಿಟ್ಟರೂ, ಮರಾಟರ

ವಿಷಯವಾಗಿ ಅವನ ಜ್ಞಾನವು ಯಾವನಾದರೊಬ್ಬ ಮರಾಟಗನಿಗಿಂತಲೂ ಸೂಚಕ ಪಟ್ಟು ಹೆಚ್ಚಿತ್ತೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಮರಾಟರ ಬಹುತರ ಭೂಗೋಲ ವಿಷಯಕ ಜ್ಞಾನವು ದಂಡಕಾರಣ್ಯ ಮಹಾತ್ಮ್ಯದಿಂದ ತೆಗೆದುಕೊಂಡದ್ದಾಗಿದ್ದು, ಇತಿಹಾಸವೆ ಮುಖ್ಯ ಉಗಮಸ್ಥಾನವು ಭವಿಷ್ಯ ಪುರಾಣವಾಗಿತ್ತು! ಸದಾಶಿವರಾವಭಾವೂರು ದಿಲ್ಲಿಯ ತರುವಾಯ ರುಮಶಾಮಿಯ ಸಿಂಹಾಸನವನ್ನು ಹಸ್ತಗತ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಬಗ್ಗೆ ಮಹತ್ವಾಕಾಂಕ್ಷೆಯನ್ನು ತಾಳಿ ಆಡಿತೋರಿಸಿದ ವರ್ಣನೆಯು ಬಖರನಲ್ಲಿದೆ; ಆದರೆ ರುಮಶಾಮಿಯ ಪಾತಶಾಹಿ ಈ ಶಬ್ದದ ಹೊರತು ಅವನಿಗೆ ಅದರ ವಿಷಯವಾಗಿ ಹೆಚ್ಚಿನ ಜ್ಞಾನವಿರಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ! ಫರಾಶಿ ಅಂದರೆ ಫೆಂಚರೇಬದು ಅವನಿಗೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಗೊತ್ತಿತ್ತು; ಆದರೆ ಫ್ರಾನ್ಸ್ ದೇಶದ ಇತಿಹಾಸವೇನೆಂಬದರ ವಿಚಾರಣೆಯನ್ನು ಮರಾಟರು ಎಂದೂ ಮಾಡಿರಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ. ಟೀವುವು ತನ್ನ ವಕೀಲನನ್ನು ಪಾರಿಸಕ್ಕೆ ಕಳುಹಿಸಿ, ಮುಸಲ್ಮಾನೀ ವಕಾಲತಿಯ ಪ್ರಕಾರದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಅರ್ಧಚಂದ್ರ ಚಿಹ್ನಿತ ಧ್ವಜವನ್ನು ಕೆಲವು ದಿನಸ ಉಡ್ಡಾಣ ಮಾಡಹಚ್ಚಿದ್ದನು. ಟೀವುವಿಗೆ ಮರಾಟರಿಗಿಂತಹೆಚ್ಚು ಪರದೇಶ ವಿಷಯಕ ಜ್ಞಾನವಿರಲಿಕ್ಕಿಬೇಕು. ಬರ್ಕನ ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ಇಬ್ಬರು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ವಿಲಾಯತಿಗೆ ಹೋಗಿದ್ದರೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಅವರು ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಂದಾದರೂ ಗೊತ್ತುವಳಿ ದೊರಕಿಸಿ ವಿಲಾಯತಿಯ ವಿಷಯವಾಗಿ ಬರೆದ ವರ್ಣನೆಯು ಪತ್ರಗಳು ಒಂದೆರಡು ಸಹ ಇತಿಹಾಸ ಸಂಶೋಧಕರಿಗೆ ದೊರೆತಿಲ್ಲ. “ಫರಾಶಿಯವರ ಪ್ರಜೆಗಳು ತಮ್ಮ ಅರಸನನ್ನು ಕೊಂದರು.” ಎಂಬ ವಾರ್ತೆಯ ಉಲ್ಲೇಖವು ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರದವರ ಕಾಗದ ಪತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ದೊರೆಯುವದು; ಆದರೆ ಫೆಂಚರಾಜ್ಯಕ್ರಾಂತಿಯ ಬಗ್ಗೆ ತತ್ಕಾಲೀನರಿಗೆ ಉಪಲಬ್ಧ ವಿರತಕ್ಕಷ್ಟು ಗೊತ್ತುವಳಿಯು ಮರಾಟರಿಗೆ ಇದ್ದಿಲ್ಲವೆಂದು ವ್ಯಕ್ತವಾಗುವದು ಯುರೋಪದಲ್ಲಿ ತತ್ಕಾಲೀನ ಓಲಗದಲ್ಲಿ, ಅಂದರೆ ಹದಿನೈದನೆಯ ಲುಯಿ, ಹಿರಿಯ ಫೆಡರಿಕ, ಎರಡನೆಯ ಜಾರ್ಜ್ ಇವರ ಓಲಗದಲ್ಲಿ ಭೂಗೋಲ ಇತಿಹಾಸ ವಿಷಯಕವಾಗಿ ಆ ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ಯಾವ ಜ್ಞಾನವಿತ್ತೋ, ಅದಕ್ಕಿಂತ ಮರಾಟರ ಓಲಗದಲ್ಲಿಯ ಆ ವಿಷಯಗಳ ಜ್ಞಾನವು ತೀರ ಹ್ವದ್ರವಾಗಿತ್ತೆಂದು ಒಪ್ಪುವದು ಯೋಗ್ಯವು. ಪುರಾಣ ಮುನಿಪ್ರಣೀತ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾಗಿ ಯುರೋಪದಲ್ಲಿ ಗೊತ್ತಿದ್ದ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ಗಂಧವು ಪೇಶವೆಯವರ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಯಾರಿಗೂ ಇದ್ದಿಲ್ಲ. ಪಾತಶಾಲೆ, ವಿದ್ಯಾಪೀಠ, ವಿದ್ವತ್ಸಭೆ, ವಾದಸಭೆ, ಶೋಧಸಭೆ, ಪೃಥ್ವೀಪರ್ಯಟನ ಮೊದಲಾದ ಯುರೋಪೀಯ ಸಂಸ್ಥೆಗಳು ಪೇಶವೆಯವರ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿದ್ದಿಲ್ಲವೆಂಬದಿಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ, ಅವು ಎಲ್ಲಿ ಇರುವೆಂಬದು ಸಹ ಈ ರಾಜ್ಯದೊಳಗಿನ ಯಾರಿಗೂ ಗೊತ್ತಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಈ ನಕಾರಾತ್ಮಕ ವಾಕ್ಯದ ಇತ್ಯರ್ಥವೇನೆಂದರೆ, ಹದಿನೆಂಟನೆಯ ಶತಕದ ಪೂರ್ವಾರ್ಧದಲ್ಲಿಯೂ ಉತ್ತರಾರ್ಧದಲ್ಲಿಯೂ ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರದ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯು ಯುರೋಪೀಯ ಪ್ರಗತಿ ರಾಷ್ಟ್ರಗಳ ಸಂಸ್ಕೃತಿಗಿಂತ ಬಹಳ ಕಡಿಮೆ ತರಗತಿಯದಿತ್ತು. ಪೇಶವೆಯವರು ಮುದ್ರಣ ಕಲೆಯನ್ನು ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಂದ ಎತ್ತಿಕೊಳ್ಳದ್ದನ್ನು ನೋಡಿ ಪ್ರೊ. ರಾಜವಾಣಿ

ಯವರು ಆಶ್ಚರ್ಯವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಗೊಳಿಸುವರು. ಕೇವಲ ವೈದಿಕ ವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಎಲ್ಲ ವಿದ್ಯೆಗಳ ಪರಿಸಮಾಪ್ತಿಯೆಂದು ಎಲ್ಲಿ ಮನ್ನಿಸಲ್ಪಡುವದೋ, ಅಲ್ಲಿ ಮುದ್ರಣದ ಕೆಲಸವೇನು? ನೇದ ವಿದ್ಯೆಯು ಕೇವಲ ಅಧಿಕೃತ ಜನರಿಗೇ ದೊರೆಯತಕ್ಕದ್ದು; ನೇದ ಪಠಣವೇ ವೈದಿಕ ಕೆಲಸವು; ನೇದ ಭಾಷ್ಯದ ಅಭ್ಯಾಸವಿದ್ದರೆ ಅದು ಅಲ್ಪ ಮಟ್ಟಿಗೆ. ಇಂಥ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಜನರಿಗೆ ಮುದ್ರಣದ ಅವಶ್ಯಕತೆಯುಂಟಾಗಲಿಲ್ಲ. ಧರ್ಮಗ್ರಂಥಗಳ ಹೊರತು ಸ್ವತಂತ್ರ ವಾಚ್ಛಿಯವು ಇರುವ ಸಂಭವವಿಲ್ಲವೆಂಬದೇ ಮರಾಟಶಾಹಿಯ ಗ್ರಹಿಕೆ. ಮೋರೋಪಂತನ ಕವಿತೆಯನ್ನು ನಾವು ವಾಚ್ಛಿಯದ ಪರಿವಿಡಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸುವೆವು; ಆದರೆ ವೇಶವಾಯಿ ಕಾಲದ ಗ್ರಂಥ ಸೂಚಿಯಲ್ಲಿ ಅದು ಒಂದುವೇಳೆ ಧರ್ಮಗ್ರಂಥಗಳ ಸೂಚಿಯಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದಿದ್ದರೂ ಬಿದ್ದಿರಬಹುದು. ಮೋರೋಪಂತನ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ರಾಮಾಯಣ ಭಾರತ ಭಾಗವತಗಳ ವರ್ಣನೆ ಇರುವದರಿಂದಲೂ ಹಾಗೂ ಅವನ ಸ್ಫುಟ ಕವಿತೆಗಳು ಭಕ್ತಿ ರಸಪ್ರಧಾನವಿದ್ದದರಿಂದಲೂ ಆ ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ಅವನ್ನು ಧರ್ಮ ಗ್ರಂಥಗಳ ಸೂಚಿಯಲ್ಲಿ ಹಾಕುವದೇ ಯೋಗ್ಯವೆಂದು ಕಾಣುತ್ತಿರಬಹುದು. ಮೋರೋಪಂತನ ಗ್ರಂಥವು ಪುಸ್ತಕರೂಪವಾಗಿ ಬರೆಯಲ್ಪಡುತ್ತಿತ್ತು; ಆದರೆ ಅಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಕೈಗೆ ಈ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಸಹಸಾ ಬೀಳಗೊಡುತ್ತಿದ್ದಿಲ್ಲವೆಂಬಂತೆ ತೋರುವದು. ಧರ್ಮವಿಚಾರದ ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೂ, ವ್ಯವಹಾರ ವಿಷಯಕ ಶಿಕ್ಷಣವಾದರೂ ಬಹಳವಾಗಿದ್ದಿಲ್ಲವೆಂದು ಕಂಡು ಬರುವದು. ಅಕ್ಷರ, ಸಾಧಾರಣ ಗಣಿತ, ಲೆಕ್ಕ, ಸಂಸ್ಕೃತಜ್ಞಾನ ಇವುಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಉಚ್ಚ ಪ್ರತಿಯ ಗೃಹಸ್ಥನ ಶಿಕ್ಷಣದ ಪರಿಸಮಾಪ್ತಿಯಾಗುತ್ತಿತ್ತು.

ಭೌತಿಕ ಸುಧಾರಣೆಗೆ ವಾಚ್ಛಿಯ ಪ್ರಸಾರವು ಅವಶ್ಯಕವಿದ್ದಂತೆ ಪರದೇಶಗಮನ ವಾದರೂ ವ್ಯವಹಾರ ಚಾತುರ್ಯಕ್ಕೆ ಉಪಕಾರಕವಾಗಿರುತ್ತದೆ; ಆದರೆ ಪರದೇಶ ಗಮನವನ್ನು ಮರಾಟರು ವರ್ಜ್ಯಗೊಳಿಸಿದ್ದರು; ಹಾಗೂ ಸ್ವದೇಶದಲ್ಲಿ ತಿರುಗಾಡಿ ಸೃಷ್ಟಿ ನಿರೀಕ್ಷಣ ಮಾಡಿ ಬೇರೆಯವರ ಕಲಾಕೌಶಲ್ಯಗಳನ್ನು ಅರಿತುಕೊಳ್ಳುವ ಕೆಲಸ ನ್ನಾದರೂ ಮರಾಟರು ಬಹಳವಾಗಿ ಮಾಡಲಿಲ್ಲ. ಅದುದರಿಂದ ಉಪಯುಕ್ತ ಪದಾರ್ಥಗಳ ವಿಷಯವಾಗಿ ಅವರು ಇತರರನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತಿತ್ತು ಅವರು ರಾಜಸತ್ತೆಯ ಭರದಲ್ಲಿದ್ದದರಿಂದ, ನಮ್ಮಂತೆ ಅವರಿಗೆ ಸ್ವದೇಶೀಯ ತತ್ವದ ಅಗತ್ಯ ವುಂಟಾಗಿರಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ. ಮುಂದೆ ಮುಂದೆ ಅವರ ಪರಾವಲಂಬಿತ್ವವು ಅವರಿಗೆ ಭಾಸವಾಗ ಹತ್ತಿರಬಹುದು. ದೂರದ ಗುರಿಯ ತೋಳು-ತುಬಾಕಿಗಳು, ನೀರುಳ್ಳ ಖಡ್ಗ-ಕತ್ತಿ ಗಳು, ಹೋರಾಯಂತ್ರ, ದೂರದರ್ಶಕ ಕನ್ನಡಿ ಮೊದಲಾದ ಯುದ್ಧೋಪಯುಕ್ತ ಪದಾರ್ಥಗಳ ಹಾಗೂ ವೇಲಾಯಂತ್ರ, ಹಂಡೆ, ಜುಮರು, ಕನ್ನಡಿ, ರೇಶಿಮೆಯ ವಸ್ತ್ರ, ಜಿನಗು ನೂಲಿನ ಬಟ್ಟೆ ಮೊದಲಾದ ವ್ಯವಹಾರೋಪಯುಕ್ತ ಪದಾರ್ಥಗಳ ಸಲುವಾಗಿ ಅವರು ಇಂಗ್ಲಿಷ್-ಚೀನೀ-ಮುಸಲ್ಮಾನ ಮೊದಲಾದ ಜನರ ಮೋರೆಯ ಕಡೆಗೆ ಹೋದಬೇಕಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ವಿದೇಶೀಯ ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳು ಮರಾಟರ ಗ್ರಾಹಕರಿಂದ

ಬಲ್ಲಿದರಾಗಿ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದರು. ವಿಲಾಸದ ಹಾಗು ಉಪಯುಕ್ತ ಒಡವೆಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಇಚ್ಛೆಯು ಮುರಾಟರಲ್ಲಿದ್ದಿಲ್ಲವೆಂಬಂತಿಲ್ಲ; ಆದರೆ ಅಂಥ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಉತ್ಪನ್ನ ಮಾಡುವ ಇಚ್ಛೆಯು ಮಾತ್ರ ಅವರಲ್ಲಿ ಬಹಳವಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿದಂತೆ ಕಂಡುಬರುವದಿಲ್ಲ.

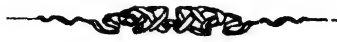
ಮುರಾಟಶಾಹಿಯಲ್ಲಿ ಶಿಕ್ಷಣ ಪದ್ಧತಿಯು ಈಗಿನಂತಿರಲಿಲ್ಲ. ಸಾರ್ವಜನಿಕ ಶಿಕ್ಷಣ ಸಂಸ್ಥೆಗಳಿದ್ದಿಲ್ಲವೆಂದರೂ ಸಾಗುವದು. ವ್ಯಾವಹಾರಿಕ ಶಿಕ್ಷಣದ ಸಲುವಾಗಿ ಆಯ್ಕೆ ನವರ ಶಾಲೆಗಳು ಹಾಗು ವೇದ ಶಾಸ್ತ್ರ ಶಿಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ಮನೆಯ ಪಾಠಶಾಲೆಗಳು ಇರುತ್ತಿದ್ದವು. ಆಯ್ಕೆನವರಿಗೆ ಅಮಾವಾಸ್ಯ ಪಾರ್ವಣಿಮೆಗಳಲ್ಲಿ ಹಾಗು ಹಬ್ಬಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಕೆಗಳು ದೊರೆಯುತ್ತಿದ್ದವು; ಆದರೆ ಪಾಠಶಾಲೆಯಲ್ಲಿಯ ಶಿಕ್ಷಣವು ಧರ್ಮಾರ್ಥವಿರುತ್ತಿತ್ತು; ಇಷ್ಟಲ್ಲದೆ ಉಂಡುಟ್ಟು ಸುಖದಿಂದಿರುವ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ಮನೆಯಲ್ಲಿಯೇ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳ ಊಟವೂ ಆಗುತ್ತಿತ್ತು! ವಿದ್ವಾಂಸರಾದ ಶಿಷ್ಯರು ಗುರುಗಳ ಹೆಸರನ್ನು ಅಭಿಮಾನದಿಂದ ಹೇಳುವದು, ಗುರುಮನೆತನದ ಪರಂಪರೆಯನ್ನು ಸ್ಮರಿಸುವದು ಇಷ್ಟೇ ಪ್ರತಿಫಲವು ಶಿಷ್ಯರಿಂದ ದೊರೆಯುತ್ತಿತ್ತು. ಸರಕಾರವು ಶಾಲೆಗಳನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸದಿದ್ದರೂ ವಿದ್ವಾಂಸ ಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳಿಗೆ ವಾರ್ಷಿಕ ದಕ್ಷಿಣೆಯ ಹೊರತು ಭೂಮಿಗಳನ್ನಾದರೂ ಪಾರಿಶೋಷಕವಾಗಿ ಕೊಡುತ್ತಿತ್ತು. ಈ ಮೇರೆಗೆ ರಾಜ್ಯಭಾಂಡಾರದಿಂದ ಅಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಸಹಾಯವು ಶಿಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ದೊರೆಯುತ್ತಿತ್ತು. ಪೇಶವೆಯವರ ದಿನಚರಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಇತರ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವೈದಿಕ ಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳಿಗೆ ಭೂಮಿಗಳನ್ನು ಕಾಣಿಕೆ ಕೊಟ್ಟ ಬಗ್ಗೆ ಆಧಾರಗಳು ಇರುತ್ತವೆ. ಕೇವಲ ಸ್ನಾನ ಸಂಧ್ಯೆ ಮಾಡುತ್ತ ಸುಖರೂಪವಾಗಿದ್ದು, ರಾಜ್ಯದ ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಚಿಂತನೆ ಮಾಡುತ್ತ ಆಶೀರ್ವಾದವೀಯುವಂಥ ಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳಾಗದರೂ ಕಾಣಿಕೆಯ ಭೂಮಿಗಳಿರುತ್ತಿದ್ದವು. ಕೇವಲ ಧರ್ಮಾರ್ಚನೆ ಮಾಡುವ ಹಾಗು ಸ್ನಾನ ಸಂಧ್ಯೆ ಪುಸ್ತಕ ಗ್ರಂಥ ಶಿಷ್ಯಮಂಡಲ ಮೊದಲಾದವುಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಎಲ್ಲ ವೇಳೆ ಕಳೆಯುವ ದೊಡ್ಡ ವರ್ಗವು ಆಗ ಇರುತ್ತಿತ್ತು. ವೇದ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ಅಧ್ಯಯನ ಅಭ್ಯಾಸನಗಳ ಹಾಗು ಪಾಂಡಿತ್ಯದ ಆಭ್ಯಾಸದ ಸಣ್ಣದೊಡ್ಡ ಪೀಠಗಳು ಮುಖ್ಯ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳಲ್ಲಿದ್ದು, ಆಧ್ಯಪೀಠವು ಶ್ರೀಕ್ಷೇತ್ರ ಕಾಶಿಯಲ್ಲಿತ್ತು. ಕರ್ಮ-ಧರ್ಮ ಸಂಯೋಗದಿಂದ ಕಾಶಿ ಪ್ರಯಾಗ ಗಯೆ ಮೊದಲಾದ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳು ವಿಜಾತೀಯ ಜನರ ವಶದಲ್ಲಿ ಉಳಿದವು. ಮುರಾಟರು ತಮ್ಮ ಅಭ್ಯುದಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸತ್ತೆಯ ಬಲದಿಂದ ಅವುಗಳನ್ನು ಸ್ವಾಧೀನ ಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಸಾಹಸ ಮಾಡಿದರು; ಆದರೆ ಅವರ ಸಾಹಸವು ಸಫಲವಾಗಲಿಲ್ಲ. ಆದರೂ ಕಾಶಿ-ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರಗಳ ಸಂಬಂಧವು ಮೂರು ನಾಲ್ಕು ಶತಮಾನ ಅಬಾಧಿತವಾಗಿ ಉಳಿಯಿತು. ಕಾಶಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದ ಪಂಡಿತರಲ್ಲಿ ದಕ್ಷಿಣಾತ್ಮ ಪಂಡಿತರು ಪ್ರಖ್ಯಾತರಾಗಿದ್ದರು. ೧೯೧೧ರಲ್ಲಿ ಕೇಸರಿ ವೃತ್ತಪತ್ರದಲ್ಲಿ “ಸಂಸ್ಕೃತ ವಿದ್ಯೆಯ ಪುನರುಜ್ಜೀವನ” ಈ ಲೇಖನಾಲೆಯಲ್ಲಿ ‘ದಕ್ಷಿಣಾತ್ಮ ಪಂಡಿತರ ಮನೆತನಗಳು’ ಈ ವಿಷಯದ ಮೇಲೆ ಶ್ರೀಮಾನ್ ನ. ಚಿ. ಕೇಳಕರ ಮಹಾಶಯರು ಬರೆದ ಲೇಖನವನ್ನು

ಓದಿದರೆ ಈ ಬಗ್ಗೆ ಹೆಚ್ಚಿನ ಸಂಗತಿಗಳು ಗೊತ್ತಾಗುವವು.

ವೇದಶಾಸ್ತ್ರ ಶಿಕ್ಷಣವು ಸರ್ವಸ್ವವಾಗಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಕೈಯಲ್ಲಿಯೇ ಇತ್ತು. ಈ ಸಂಗತಿಯು ಶಿವಾಜಿಗೆ ಸಹ ಮಾನ್ಯವಿತ್ತು. ಇಂಗ್ಲಿಷ್ ವಿದ್ಯೆಯ, ಇಂಗ್ಲಿಷ್ ಜನರ ಪರಿಚಯವಾದ ಮೇಲೆ ಚಾತುರ್ವರ್ಣ್ಯ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ನಾವು ಮನ್ನಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಜನ್ಮಸಿದ್ಧ ಚಾತುರ್ವರ್ಣ್ಯವನ್ನೂ ಅವುಗಳ ನಿಶ್ಚಿತ ಅಧಿಕಾರವನ್ನೂ ಇಂದಿನ ವಿದ್ವಾಂಸರಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಜನರು ಮಾತ್ರ ಮನ್ನಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇಂದಿನ ಅವರ ಮತಗಳು ನಿಜವಾಗಿರುವವೆಂದು ಅವರ ಪ್ರಾಮಾಣಿಕ ಮತವಿರುವದು ಮತಗಳ ಸಂಬಂಧವಾದ ಸಂಗತಿಯು ತ್ರಿಕಾಲಾಬಾಧಿತವಲ್ಲ. ಮೇಲಿನಂತೆ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಪಡುವವರಲ್ಲಿ ಬಹುತರ ಜನರು ಮೊದಲು ಇದ್ದರೆ, ಅವರ ಮತವು ಈಗಿನಂತೆ ಇರುತ್ತಿದ್ದಿಲ್ಲ. ನದಿಗಳ ಪ್ರವಾಹದಲ್ಲಿ ಸಿಲುಕಿದ ಬೆನಕಗಳಂತೆ ಕಾಲದ ಓಳದಲ್ಲಿ ಮತಗಳ ರೂಪಾಂತರವಾಗುತ್ತಿರುತ್ತದೆ. ಬ್ರಾಹ್ಮಣರನ್ನು ನಿಸ್ಸಂತಾನ ಮಾಡಬೇಕೆಂಬ ಮಹತ್ವಾಕಾಂಕ್ಷೆಯು ಶಿವಾಜಿಯಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಅದು ಅವನಿಗೆ ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ರಾಮದಾಸರ ಕಡೆಗೆ ಹೋಗಿ, ಅವರನ್ನು ಗುರುಗಳನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ಅವನಿಗೆ ಯಾರೂ ಒತ್ತಾಯ ಮಾಡಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಶಿವಾಜಿಯು ವೇದೋಕ್ತ ಕರ್ಮ ಮಾಡುವ ಅಭಿಲಾಷೆ ಹಿಡಿದು ರಾಜ್ಯಾಭಿಷೇಕದ ಮೊದಲು ಮೌಂಜೀಬಂಧನವನ್ನು ಸಹ ಮಾಡಿಸಿಕೊಂಡನು. ಇಂದಿನ ವಿಚಾರಸರಣಿಯಂತೆ ಈ ಕಾರ್ಯ ಮಾಡುವ ಅವಶ್ಯಕತೆಯಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಆದರೂ ವೈದಿಕ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಪರಿಣಾಮವು ಅವನ ಮನಸ್ಸಿನ ಮೇಲೆ ಅನುವಂಶಿಕವಾಗಿದ್ದರಿಂದ, ರಾಜ್ಯಾರೋಹಣದ ಧಾರ್ಮಿಕ ಕೃತ್ಯವು ಸಶಾಸ್ತ್ರವಾಗಿ ನೆರವೇರಬೇಕೆಂದು ಅವನಿಗೆ ತೋಚಿದ್ದರೆ ಅದರಲ್ಲಿ ಆಶ್ಚರ್ಯವಿಲ್ಲ. ಒಂದು ಬಾಯಿಯಿಂದ ವೇದೋಕ್ತ ಅಭಿಲಾಷೆಯನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಮಾಡುತ್ತ, ಎರಡನೇ ಬಾಯಿಂದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ನಿಂದೆಯನ್ನು ಮಾಡುವ ಇಬ್ಬಾಯಿತನವು ಕೆಲವು ಕ್ಷತ್ರಿಯರಿಂದ ಸದ್ಯಕ್ಕೆ ಘಟಿಸುತ್ತಿರುವದು; ಆದರೆ ಶಿವಾಜಿಯು ಮಾತ್ರ ಹಾಗೆ ಮಾಡಲಿಲ್ಲ. ಕ್ಷತ್ರಿಯ-ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಈ ಶಬ್ದವು ಒಂದು ಪ್ರಕಾರದ ಅನುಯೋಗೀ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿರುವದು. ಚಾತುರ್ವರ್ಣ್ಯ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನೆಲ್ಲ ಅಮಾನ್ಯ ಮಾಡುವದು ಸಾಧ್ಯವಾದೀತು; ಆದರೆ ಅದರೊಳಗಿನ ಕೆಲವಂಶವನ್ನು ಮಾತ್ರ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು, ಉಳಿದದ್ದನ್ನು ಕಿತ್ತೊಗೆಯುವದು ಮಾತ್ರಯಾರಿಗೂ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಕ್ಷತ್ರಿಯರ ಭೂಷಣವು ಯಾವ ವರ್ಣವ್ಯವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿರುವದೋ, ಅದರಲ್ಲಿಯೇ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ವಿಶಿಷ್ಟಸ್ಥಾನವಿರುವದು. ಮರಾಟಶಾಹಿಯೊಳಗಿನ ಕ್ಷತ್ರಿಯನು ತಾನು ಕ್ಷತ್ರಿಯನೆನಿಸಿಕೊಂಡು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ಯೋಗ್ಯಮಾನವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕೆನ್ನುತ್ತಿದ್ದನು. ಅವನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ಗುರುತ್ವ ಕೊಟ್ಟು ಆ ಮಾನದ ಕಿರಣಗಳನ್ನು ಚಾತುರ್ವರ್ಣ್ಯ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯ ಜನರಿಂದ ತನ್ನ ಕಡೆಗೆ ಪರಾವರ್ತಿತಗೊಳಿಸುತ್ತಿದ್ದನೆನ್ನಬಹುದು. ಮರಾಟಶಾಹಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ಷತ್ರಿಯರೇ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಅಭಿಮಾನವನ್ನು ಹಿಡಿದ ಮೇಲೆ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಸ್ವಾಭಿಮಾನಿಗಳಾದರೆ ಆಶ್ಚರ್ಯವಲ್ಲ.

ಈ ಎಲ್ಲ ವಿವೇಚನೆಯಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗುವದೇನೆಂದರೆ, ಮರಾಟಶಾಹಿಯಲ್ಲಿ ಶಿಕ್ಷಣ ಹೊಂದುವ ಭಾರವು ಚಾರ್ತುವರ್ಣ್ಯ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯ ಮೂಲಕ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಮೇಲೆಯೇ ಇತ್ತೆಂದು ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುತ್ತಿತ್ತು. ಈ ಭಾರವನ್ನು ಅವರು ವಹಿಸುತ್ತಿದ್ದುದರಿಂದಲೇ ರಾಜಸಭೆಯು ಶಿಕ್ಷಣಪ್ರೀತ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ಧರ್ಮಾದಾಯ ಕಾಣಿಕೆಗಳನ್ನು ಅವರಿಗೆ ಸಲ್ಲಿಸುತ್ತಿತ್ತು; ಆದರೂ ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ-ಬ್ರಾಹ್ಮಣರೊಳಗಿನ ಒಳ ಭೇದಗಳ ಅಭಿಮಾನವನ್ನು ಪೇಶ್ವೆಯವರು ಹಿಡಿದಂತೆ ಬಹಳವಾಗಿ ವ್ಯಕ್ತವಾಗುವ ದಿಲ್ಲ. ಕಾಶಿಯಿಂದ ರಾಮೇಶ್ವರದ ವರೆಗೆ ಪೇಶ್ವೆಯವರ ಧಾರ್ಮಿಕ ಕಾಣಿಕೆಗಳು ಮುಟ್ಟುತ್ತಿದ್ದವು. ಇಡಿ ಹಿಂದುಸ್ತಾನದೊಳಗಿನ ಪಂಚದ್ರಾವಿಡರೂ ಪಂಚಗೌಡರೂ ಶ್ರಾವಣ ಮಾಸದಲ್ಲಿ ಸನ್ಮಾನಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿದ್ದರು. ವೇದವಿದ್ಯೆಯ ಶಿಕ್ಷಣವನ್ನು ಹಿಂದೊಗೆ ದು ಮುಂದೆ ಹೋದರೆ ಜಾತಿಭೇದದ ಪ್ರಶ್ನೆವು ಉಳಿಯುವದಿಲ್ಲ. ಮರಾಟಶಾಹಿಯಲ್ಲಿ ಫಕೀರ, ಅವಲಿಯಾ ಮೊದಲಾದ ಮುಸಲ್ಮಾನೀ ಸಾಧು-ಸಂತರಿಗೆ ಅವರ ದೇವ ಸ್ಥಾನಗಳ ಸಲುವಾಗಿ ಇನಾಮುಗಳು ದೊರೆಯುತ್ತಿದ್ದವು. ಯಾರಾದರೂ ಧರ್ಮಾರ್ಥ ವೈದ್ಯಕವನ್ನಾಗಲಿ ಶಸ್ತ್ರಕ್ರಿಯೆಯನ್ನಾಗಲಿ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರೆ, ಕೆರೆ-ಬಾವಿ ಗಳನ್ನು ಕಡಿಸಿದರೆ, ನೆರಳಿಗೆ ಗಡಗಳನ್ನು ಹಚ್ಚಿದರೆ, ಅರವಟ್ಟಿಗೆಗಳನ್ನಿರಿಸಿದರೆ ಅವರ ಜಾತಿಗಳ ಕಡೆಗೆ ಲಕ್ಷ್ಯಕೊಡದೆ ಅವರಿಗೆ ಇನಾಮು ದೊರೆಯುತ್ತಿದ್ದವು. ಶಾಹುವಿನ ದಿನಚರಿಯಲ್ಲಿ ಸಯ್ಯದ ದಾವುಡ ಬಿನ್ ಸಯ್ಯದ ದಾವಲ ಹಕೀಮ ಶಸ್ತ್ರ ವೈದ್ಯ, ನಾನಾಸಾಹೇಬ ಪೇಶವೆಯ ದಿನಚರಿಯಲ್ಲಿ ರಣಭೋಡ ನಾಯಕ ವೈದ ವಸಯಕರ, ರಾಜೇ ಮಹಮ್ಮದ ಶಸ್ತ್ರ-ಹಕೀಮ, ನಾರೋರಾಮ ಬಿನ್ ನರಹರ ವೈದ್ಯ ಬಾಗಲಾಣ, ಭವಾನೀ ಶಂಕರ ವೈದ್ಯ ಗುಜರಾಥ, ಫೀರ ಮಾರತೀಗ ವೈದ್ಯ ರೇವದಂಡಾ, ಮೊರ ಅಬೂ ತಲಬ ಸುರತ ಮೊದಲಾದವರ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಇನಾಮು ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದವು. ಈ ಸಂಗತಿಗಳ ಮೇಲಿಂದ ನೋಡಲಾಗಿ ಮೇಲಿನ ವಿಧಾನವು ಸತ್ಯವಾದದ್ದೆಂದು ವ್ಯಕ್ತವಾಗುವದು. ಇದರಂತೆ ವ್ಯವಹಾರದ ವಿಷಯದಲ್ಲಾದರೂ ಜಾತಿಭೇದದ ದೊಂಬೆಗಳಿದ್ದಿಲ್ಲ ಉದ್ಯೋಗಗಳು ಜಾತಿಗಳಿಗನುರೋಧವಾಗದು ದರಿಂದ ಆ ಉದ್ಯೋಗಗಳಿಗೆ ಉತ್ತೇಜನ ದೊರೆತರೆ, ಆ ಆ ಜಾತಿಯ ಜನರಿಗೆ ದೊರೆ ಯುತ್ತಿತ್ತೆಂಬದು ತಾನೆ ಸಿದ್ಧವಾಗುವದು.

ಜಿ ಮರಾಟರ ಪಾತಶಾಹೀ ಧೋರಣ.

“ಮರಾಟರ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವು ದಿಲ್ಲಿಪತಿಯಸೇವೆ ಮಾಡಮಾಡುತ್ತಲೇ ಬೆಳೆಯಿತು.”

—ರಾಜವಾಡೆ

ಯಾವದೊಂದು ರಾಷ್ಟ್ರದ ಕಾರ್ಯಪರಂಪರೆಯ ಹಿಂದೆ ಒಂದು ನಿಶ್ಚಿತ ಧೋರಣವು ಇದ್ದೇ ಇರುವದು. ಮರಾಟರ ಇತಿಹಾಸದ ಕಡೆಗೆ ನೋಡಿದರೆ ಅದರ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ನಿಶ್ಚಿತ ಧೋರಣವು ಇದ್ದು, ಆ ಧೋರಣದ ಮೇರೆಗೆ ಕಾರ್ಯ ಪರಂಪರೆಯು ಘಟಿಸುತ್ತಿತ್ತೆಂಬದು ವ್ಯಕ್ತವಾಗುವದು. ಸ್ಥೂಲಮಾನದಿಂದ ವಿಚಾರಿಸಿದರೆ ೧೬೪೬ರ ವರೆಗೆ-ಮುಸಲ್ಮಾನ ಪಾತಶಾಹಿಯಲ್ಲಿ ಮಾನ-ಮನ್ನಣೆ ಹೊಂದಿ, ಜಹಾಗೀರಿಗಳನ್ನು ಪಡೆದು ಪರತಂತ್ರತೆಯಿಂದ, ಅದರ ಸುಖದಿಂದ ಕಾಲಕಳೆಯುವದು ಮರಾಟರ ಧೋರಣವಾಗಿತ್ತು. ಶಿವಾಜಿಯ ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ಸಣ್ಣದೇ ಆಗಲೊಲ್ಲ ದೇಕೆ ಒಂದು ಸ್ವತಂತ್ರ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಬೇಕೆಂದು ಮರಾಟರ ಧೋರಣವಿತ್ತು. ಶಿವಾಜಿಯ ಮರಣಾನಂತರದಿಂದ ಶಾಹುವು ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ ಬರುವವರೆಗೆ ಶಿವಾಜಿಯು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಮೊಗಲರ ದಾಳಿಯಿಂದ ರಕ್ಷಿಸುವದು ಅವರ ಧೋರಣವಾಗಿತ್ತು. ಶಾಹುವಿನಿಂದ ಎರಡನೆಯ ಮಾಧವರಾಯನ ವರೆಗಿನ ಮರಾಟರ ಧೋರಣವು ಹಳೇ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಕಾಯ್ದುಕೊಂಡು ಇಡೀ ಹಿಂದುಸ್ತಾನದ ತುಂಬ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಬೇಕೆಂದಿತ್ತು. ಆಗ ದಿಲ್ಲಿಯ ಮೊಗಲ ಪಾತಶಾಹಿಯನ್ನು ಔಪಚಾರಿಕವಾಗಿ ರಕ್ಷಿಸಿ, ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲಿ ಹಿಂದುಪದಪಾತಶಾಹಿಯನ್ನು ಮೆರೆಯಿಸಬೇಕೆಂಬ ಧೋರಣವು ಅವರಲ್ಲಿತ್ತು. ಎರಡನೆಯ ಬಾಜೀರಾಯನ ಕಾಲದಿಂದ ಮರಾಟರ ಧೋರಣವು ಮತ್ತೆ ಸಂಕುಚಿತವಾಗಿ ಹೊಸ ಪ್ರದೇಶವನ್ನೂ ಅಧಿಕಾರವನ್ನೂ ದೊರಕಿಸುವ ಹವಣಿಕೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು, ಯಾರಿಂದಲಾದರೂ ಹಳೆಯ ರಾಜ್ಯದ ಹಾಗೂ ಅಧಿಕಾರದ ಸಂರಕ್ಷಣೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಧೋರಣವು ಅವರಲ್ಲಿತ್ತು. ೧೮೧೮ರ ತರುವಾಯ ಮರಾಟಶಾಹಿಯ ಧೋರಣವು ಹರಿದಾಸನ ಕಥೆಯಂತೆ ಮೂಲ ಪದದ ಮೇಲೆ ಬಂದು, ಮರಾಟ ರಾಜಮಹಾರಾಜರ ಧೋರಣವು ಇಂಗ್ಲಿಷ ಪಾತಶಾಹೀ ಭತ್ರದ ಕೆಳಗೆ ಇದ್ದ ವೈಭವವನ್ನು ಜತನ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಪಾತಶಹನಿಂದ ಮಾನ-ಮನ್ನಣೆ ಹೊಂದಿ ಪಾತಶಾಹಿಯನ್ನು ರಕ್ಷಣೆ ಮಾಡುವದಾಗಿದೆ.

ಮರಾಟರಲ್ಲಿ ನಿಜವಾದ ಪಾತಶಾಹೀ ಧೋರಣವಿರುತ್ತಿದ್ದರೆ, ಅದು ೧೭೦೭ ರಿಂದ ೧೭೪೨ರ ವರೆಗೆ ಇತ್ತು. ಈ ಧೋರಣದ ನಿಜವಾದ ಸ್ವರೂಪವು ಹೇಗಿತ್ತೆಂಬದರ ಬಗ್ಗೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಪರ್ಯಾಲೋಚಿಸುವದು ಅವಶ್ಯಕವು. ‘ಪಾತಶಾಹೀ ಧೋರಣ’

ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳಾಗುವವು. ದಿಲ್ಲಿಯ ಬಾದಶಹನ ಸಂಬಂಧವಾಗಿ ಮರಾಟರ ಧೋರಣವೆಂದು ಒಂದು ಅರ್ಥವಾಗುವದು; ನಾವು ಬಾದಶಹರಿರುವೆವು, ಅಥವಾ ಆಗುವೆವು, ಎಂಬ ಭಾವನೆಯ ಧೋರಣವು ಮತ್ತೊಂದು. ಹದಿನೆಂಟನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿಯ ಮರಾಟರ ಧೋರಣದಲ್ಲಿ ದಿಲ್ಲಿಯ ಪಾತಶಾಹಿಯು ಮಧ್ಯ ವರ್ತಿಯೂ ಆಧಾರಭೂತವೂ ಆದ ವಸ್ತುವಾಗಿತ್ತು. ದಿಲ್ಲಿಯ ಪಾತಶಾಹಿಯನ್ನು ಮುಳುಗಿಸಿ ಸ್ವಂತದ ಪಾತಶಾಹಿಯನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸುವ ವಿಚಾರವು ಒಂದು ವೇಳೆ ಅವರ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ್ದರೂ ಈ ವಿಷಯದ ಶಬ್ದೋಚ್ಚಾರಣೆಯು ಅವರ ತುಟಿಯಿಂದ ಎಂದೂ ಹೊರಗೆ ಬಿದ್ದಿ ದ್ದಿಲ್ಲವೆಂದು ನಮಗೆ ತೋರುವದು. ರಾಜಕೀಯ ಮಹತ್ತ್ವಾ ಕಾಂಕ್ಷೆಗೆ ಮೇರೆಯಿರುವದಿಲ್ಲ. 'ಅಹಂ ಬ್ರಹ್ಮಾಸ್ಮಿ'-ನಾನು ಬ್ರಹ್ಮನಿರುವೆನು ಇಂಥ ಪ್ರಕಾರದ ಭಾವನೆಯ ಮಹತ್ತ್ವಾಕಾಂಕ್ಷೆಯು ಧರ್ಮದಲ್ಲಿ ಯೋಗ್ಯವಿದ್ದಂತೆ, ರಾಜ ಕಾರಣದಲ್ಲಿ ನಾನು ಜಗತ್ತಿನ ರಾಜನಾಗುವೆನು, ಎಂಬ ಮಹತ್ತ್ವಾಕಾಂಕ್ಷೆಯನ್ನು ಯಾರಾದರೂ ಹಿಡಿದರೆ, ರಾಜನೀತಿಯ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಎಂದೂ ಹೆಸರಿಡಲಿಕ್ಕೆ ಬರುವದಿಲ್ಲ. ಇಡೀ ಜಗತ್ತಿನ ರಾಜ್ಯವು ದೊರೆತರೂ ನನಗೆ ಬೇಕಾಗಿದೆ; ಮತ್ತು ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿದ್ದರೆ ಅದನ್ನು ದೊರಕಿಸುವ ಪ್ರಯತ್ನವನ್ನಾದರೂ ಮಾಡುವೆನು, ಎಂದು ಮಹತ್ತ್ವಾಕಾಂಕ್ಷೆಯು ನುಡಿಯಬಹುದು; ಆದರೆ ಜಗತ್ತಿನ ವಸ್ತುಸ್ಥಿತಿಯು ಬೇರೆ ವಿಧವಾಗಿದೆ. ಇಡೀ ಜಗತ್ತಿನ ರಾಜ್ಯವು ಒಬ್ಬನ ಅಂಕಿತದಲ್ಲಿ ಎಂದೂ ದೊರೆತಿಲ್ಲ; ಮುಂದೆ ಎಂದೂ ದೊರೆಯುವದಿಲ್ಲ ಇದೇ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಮರಾಟರು ಪಾತಶಾಹೀ ಮಹತ್ತ್ವಾಕಾಂಕ್ಷೆಯನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿರಬಹುದು

ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ಅಥವಾ ಮೊಗಲರಿಗೆ ಹಿಂದುಸ್ತಾನದ ತುಂಬ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಾಧಿಕಾರ ವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸುವ ಅಧಿಕಾರವು ಎಷ್ಟು ಇತ್ತೋ, ಅಷ್ಟೇ ಅಧಿಕಾರವು ಮರಾಟರಿಗೂ ಇತ್ತು. ಮರಾಟರಿಗೆ ಅದು ಸಾಧಿಸಲಿಲ್ಲವೆಂಬ ಮಾತು ಬೇರೆ. ಮರಾಟರು ಹಿಂದು ಗಳಾದ್ದರಿಂದ ಹಿಂದುಪದಪಾತಶಾಹಿಯು ಅವರ ಪಿತ್ರಾರ್ಜಿತ ಸ್ವತ್ತು. ಈ ದೃಷ್ಟಿ ಯಿಂದ ನೋಡಿದರೆ ಇತರರಿಗಿಂತ ಇವರ ಅಧಿಕಾರವು ಹೆಚ್ಚಿರುವದೆಂದು ಹೇಳ ಬಹುದು. ನ್ಯಾಯ-ನೀತಿಗಳನ್ನು ಯಶಸ್ವಿದ್ವಿಯ ಮೇಲೆ ಅವಲಂಬಿಸಿಡುವದು ತತ್ತ್ವ ಜ್ಞಾನ ಸಮ್ಮತವಲ್ಲ. ಹದಿನೆಂಟನೆಯ ಶತಕದಲ್ಲಿ ಹಿಂದುಪಾತಶಾಹಿಯ ಧೋರಣ ವನ್ನು ಮರಾಟರು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಉಚ್ಚಾರ ಮಾಡದೆ ಇದ್ದದ್ದಕ್ಕೆ ತತ್ಕಾಲೀನ ಪರಿಸ್ಥಿ ತಿಯೇ ಕಾರಣವಾಗಿದೆ. ಯಾವ ಸಂಗತಿಯು ಸಾಮರ್ಥ್ಯದ ಹೊರಗಿನದೋ, ಅದನ್ನು ಬಾಯಿಂದ ಆಡುವದರಿಂದ ಅಪಹಾಸ್ಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗುವದು. ಅಂತರಂಗದಲ್ಲಿ ಅವರು ಯಾವ ಧೋರಣವಿಟ್ಟಿದ್ದರೆಂಬದರ ಬಗ್ಗೆ ಈಗ ಚರ್ಚೆ ಮಾಡುವ ಕಾರಣ ವಿಲ್ಲ. ಅವರು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಧೋರಣವಿಟ್ಟಿದ್ದರೋ, ಅದರ ಬಗ್ಗೆ ವಿಚಾರಿಸುವದು ಉಚಿತವು. ದಿಲ್ಲಿಯ ಪಾತಶಾಹಿಯ ಸಂಬಂಧವಾಗಿ ಮರಾಟರ ಧೋರಣವೇನಿತ್ತೆಂಬದನ್ನಷ್ಟು ವಿಚಾರಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಆಡ್ಡಿಯಿಲ್ಲ. ಈ ಧೋರಣವೇ ಅವ

ರಿಗೆ ಸುಮಾರು ಒಂದು ಶತಕದಷ್ಟು ಕಾಲ ಸಾಕಾಯಿಕೆಂದ ಮೇಲೆ ಅದರ ಮಹತ್ವವು ಎಷ್ಟಿತ್ತೆಂಬದರ ಕಲ್ಪನೆಯಾಗುವದು.

ದಿಲ್ಲಿಯ ಪಾತಶಾಹಿಯ ಸಂಬಂಧವಾಗಿ ಮರಾಟರ ಭೋರಣವು ಹೇಗಿತ್ತೆಂದರೆ, ದಿಲ್ಲಿಯ ಪಾತಶಾಹಿಯನ್ನು ನಷ್ಟಗೊಳಿಸದೆ ಅದರ ಮುಖ್ಯ ದಿವಾಣಗಿರಿಯನ್ನೂ ಮುಖ್ಯ ಸೇನಾಧಿಪತ್ಯವನ್ನೂ ತಮ್ಮ ಕಡೆಗೆ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು, ಈ ಜೋಡು ಅಧಿಕಾರದ ಬಲದಿಂದ ಸ್ವರಾಜ್ಯವನ್ನು ಬೆಳೆಯಿಸಿ, ಹಿಂದುಸ್ತಾನದೊಳಗಿನ ಎಲ್ಲ ರಾಜ-ಮಹಾರಾಜರ ಮೇಲೆ ವರ್ಚಸ್ಸು ನೆಲೆಗೊಳಿಸಿ, ಹೆಸರಿನಿಂದಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಕೃತಿಯಿಂದ ಹಿಂದು ಪದಪಾತಶಾಹಿಯನ್ನು ಮೆರೆಯಿಸಬೇಕೆಂದು ಅವರ ಭೋರಣವಿತ್ತು. ಸ್ವಂತದ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಪಾತಶಾಹಿಯನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸುವದರಲ್ಲಿಯೂ ಕೇವಲ ವ್ಯವಹಾರದ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿ ತರುವದರಲ್ಲಿಯೂ ಸ್ಥಿತ್ಯಂತರವಿಲ್ಲೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಮಾತ್ರ ದೊಡ್ಡ ತಪ್ಪಾಗುವದು. ಯಾಕೆಂದರೆ, ತೋರಿಕೆಗೂ ದೊಡ್ಡ ಸ್ಥಾನವಿದೆ. ಸಾಧ್ಯಾ ಸಾಧ್ಯ ವಿಚಾರಗಳಲ್ಲಿ ತೋರಿಕೆಯನ್ನು ಮರೆತರೆ ನಡೆಯುವದಿಲ್ಲ. ಮರಾಟರು ಒಮ್ಮೆಲೆ ದಿಲ್ಲಿಯ ಪಾತಶಾಹಿಯನ್ನು ಮುಳುಗಿಸುವ ವಿಚಾರವನ್ನು ಮಾಡಲಿಲ್ಲವೆಂಬದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವುಂಟು. ಅವರಿಗೆ ಅದನ್ನು ಮುಳುಗಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಬರುವಂತಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಮುಳುಗಿಸುವ ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡುವರೆಂಬ ಸಂಶಯ ಉಂಟಾಗಿದ್ದರೂ ಸಹ ಹೊಸದನ್ನು ದೊರಕಿಸುವದೊತ್ತಟ್ಟಿಗುಳಿದು, ಹಳೆಯದನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳುವ ಪ್ರಸಂಗವು ಅವರಿಗೆ ಉಂಟಾಗುತ್ತಿತ್ತು.

ಇಡೀ ಹಿಂದುಸ್ತಾನದ ತುಂಬ ಹಿಂದುಪದದಪಾತಶಾಹಿಯನ್ನು ಪ್ರಸ್ಥಾಪಿಸುವ ಕೆಲಸವಾದರೂ ಕಠಿಣವಾದದ್ದೇ. ಅದರಲ್ಲಿ ಇಡೀ ಹಿಂದುಸ್ತಾನದ ತುಂಬ ಮರಾಟವಂಶದ ರಾಜ್ಯಾಧಿಕಾರವನ್ನು ಪ್ರಸ್ಥಾಪಿಸುವದು ಅದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಕಠಿಣವು. ಶಿವಾಜಿಯ ಏಕತಂತ್ರೀಯ ಅಧಿಕಾರವು ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸ್ಥಾಪಿತವಾಗಿ ರಾಜ್ಯ ಪದವು ಅವನ ಮನೆತನದ ಕಡೆಗೆ ಎರಡುನೂರು ವರ್ಷ ನಡೆಯಿತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೇನೆಂದರೆ, ಶಿವಾಜಿಯ ರಾಜ್ಯವು ವಿಸ್ತೃತವಾದದ್ದಾಗಿರಲಿಲ್ಲ ಅದರೂ ತನ್ನ ತರುವಾಯ ಮರಾಟ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಸ್ಥಿರಗೊಳಿಸಬೇಕಾದರೆ ಶಿವಾಜಿಯು ಅಷ್ಟ ಪ್ರಧಾನರನ್ನು ನಿರ್ಮಾಣ ಮಾಡಿದನು. ಶಿವಾಜಿಯ ತರುವಾಯ ಮೂರನೆಯ ತಲೆಗೆ ನಿಜವಾದ ರಾಜ್ಯಾಧಿಕಾರವು ಅವನ ಮನೆತನದವರ ಕೈಯಿಂದ ಭಟ್ಟ ಪೇಶವೆಯವರ ಕಡೆಗೆ ಬಂದಿತು; ಆದರೆ ಮೊದಲನೆಯ ಬಾಜೀರಾಯನ ಕಾಲದಿಂದಲೇ ಈ ಅಧಿಕಾರವು ಆಬಾಧಿತವಾಗಿ ತನ್ನ ಮನೆತನದವರ ಕಡೆಗೆ ನಡೆಯುವದೋ ಇಲ್ಲವೋ ಎಂಬ ಸಂಶಯವು ಹುಟ್ಟಿದ್ದರಿಂದ, ಅವನು ಹಳೆಯ ಅಷ್ಟಪ್ರಧಾನರ ಪುನರಜ್ಜೀವನ ಮಾಡದಿದ್ದರೂ ರಾಜ್ಯದ ಆಧಾರಸ್ತಂಭವೆಂದು ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ಮರಾಟ ಸರದಾರರನ್ನು ನಿರ್ಮಾಣ ಮಾಡಿದನು. ಶಿವಾಜಿಯ ರಾಜ್ಯವು ಚಿಕ್ಕದಿದ್ದುದರಿಂದ, ಅಷ್ಟ ಪ್ರಧಾನ ಮಂಡಳಿಯ ಕಾರ್ಯಭಾರದ ಎಲ್ಲ ಸೂತ್ರಗಳನ್ನು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಕೈಯಲ್ಲಿ ತೆಗೆದು

ಕೊಂಡು ಕುಳಿತ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿಯೇ ರಾಜ್ಯವಸ್ಥೆ ನೋಡುವದು ಅವನಿಗೆ ಸಾಧ್ಯವಿತ್ತು. ಶಿವಾಜಿಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ರಾಜ್ಯವಿಸ್ತಾರವಾಗಿತ್ತೆಂದರೆ ಅವನಿಗೆ ಸಹ ಏಕತಂತ್ರೀಯ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಕೈಯಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಲಿಕ್ಕೆ ಆಗುತ್ತಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಅಧಿಕಾರ ವಿಭಾಗವನ್ನು ಮಾಡಿ, ಅಂದರೆ ಪರ್ಯಾಯದಿಂದ ಸರದಾರರಿಗೆ ಹೆಚ್ಚು-ಕಡಿಮೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಕೊಟ್ಟು, ಕಾರ್ಯಭಾರ ನಡೆಯಿಸುವ ಅವಶ್ಯಕತೆಯು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಶಿವಾಜಿಗೆ ಸಹ ಉಂಟಾಗುತ್ತಿತ್ತು.

ಶಿವಾಜಿಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚಿನ ತೊಂದರೆಗಳು ಪೇಶವೆಯವರಿಗಿದ್ದವು. ಸಾತಾರೆಯಲ್ಲಿ ಕರ್ತೃತ್ವವು ಉಳಿದಿದ್ದರಿಂದ ಪೇಶವೆಯವರು ಮುಖ್ಯ ರಾಜ್ಯಕಾರಣದ ಭಾರವನ್ನು ಎಳೆದು ಪುಣೆಗೆ ತಂದು ತಮ್ಮ ಕೈಯಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡರು. ಇದರಲ್ಲಿ ಒಂದು ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ದೋಷವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಬರುವದಿಲ್ಲ; ಆದರೆ 'ರಾಜ್ಯಭಾರ' ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ 'ಅಧಿಕಾರಲಾಲಸೆ' ಎಂದು ಅರ್ಥ ಮಾಡುವ ಜನರಾದರೂ ಆ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಇದ್ದರು. ಭಟ್ಟ, ಪೇಶವೆಯವರ ಮನೆತನವು ಕೊಂಕಣದಿಂದ ಬಂದದ್ದು. ಆ ಮನೆತನಕ್ಕೆ ದೊಡ್ಡ ಸ್ಥಿಕೆಯ ಪರಂಪರೆಯಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ನೂರಾರು ವರ್ಷಗಳಿಂದ ದೊಡ್ಡಸ್ತಿಕೆ ಪಡೆದ ಮುರಾಟರ ಮನೆತನಗಳಿಗೆ ಪೇಶವೆಯ ಬಗ್ಗೆ ಹೇವವುಂಟಾದದ್ದು ಅಸ್ವಾಭಾವಿಕವಲ್ಲ. ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಶಾಹುವಿಗೆ ಮಂಕುಬೂದಿ ಹಚ್ಚಿ ರಾಜ್ಯಾಧಿಕಾರದ ಗುತ್ತಿಗೆಯನ್ನು ತಮ್ಮ ಕಡೆಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡರೆಂದು ಆ ಮನೆತನಗಳ ತಿಳುವಳಿಕೆಯಾಗಿತ್ತು. ಪೇಶವೆ ಪದವು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಕಡೆಗೆ ಏಕೆ? ಅದರಲ್ಲಿಯೂ ಕೊಂಕಣಸ್ಥ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಕಡೆಗೇ ಏಕೆ? ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳನ್ನು ಉಪಸ್ಥಿತ ಮಾಡುವ ಅನೇಕ ಜನರು ಪೇಶವೆಯವರಿಗೆ ಭಿಟ್ಟಿಯಾದರು; ಆದರೆ ಮೂರು ನಾಲ್ಕು ತಲೆಗಳ ವರೆಗೆ ಕರ್ತೃತ್ವಶಾಲಿಗಳಾದ ಪುರುಷರು ಒಬ್ಬರ ಹಿಂದೊಬ್ಬರು ಪೇಶವೆ ಮನೆತನದಲ್ಲಿ ಬುದಯಹೊಂದಿದ್ದರಿಂದ ಆ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಕಸಿದುಕೊಳ್ಳುವದು ಸಹಜವಾಗಿ ದುರ್ಘಟನಾಯಿತು; ಆದರೆ ಪೇಶವೆ ಪದವು ಮೊದಲು ಪಂಪರಾಗತವಾಗಿ ಇದ್ದಿಲ್ಲ; ಈಗ ಅದಕ್ಕೆ ಪರಂಪರಾಗತ ಸ್ವರೂಪವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಯಿತು, ಎಂದು ಪೇಶವೆಯವರ ಪ್ರತಿಪಕ್ಷಿಗಳು ಅವರೊಡನೆ ಹೆಚ್ಚು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ವೈರವನ್ನು ಬೆಳೆಯಿಸತೊಡಗಿದರು. ದಾಖಾಡೆ, ಗಾಯಕವಾಡೆ, ಭೋಸಲೆ ಮೊದಲಾದ ಅನೇಕ ಮುರಾಟ ಸರದಾರರು ಇದೇ ಕಾರಣಕ್ಕಾಗಿ ಯೇ ಪೇಶವೆಯವರೊಡನೆ ವೈರ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ರಾಜ್ಯಾಧಿಕಾರವನ್ನು ಆಕ್ರಮಿಸಿದ್ದರ ಆರೋಪವು ತಮ್ಮ ಮೇಲಿರುವದೆಂಬದರ ಅರಿವು ಪೇಶವೆಯವರಿಗೆ ನಿರಂತರವಾಗಿ ಇತ್ತು. ಆದ್ದರಿಂದ ಶಿವಾಜಿಯು ಮಾಡದೆ ಇದ್ದ ಕೆಲಸವನ್ನು ಅಂದರೆ, ಸರದಾರರಿಗೆ ಸ್ವತಂತ್ರ ಸಂಸ್ಥಾನಗಳನ್ನೂ ಸಂಜಾಮುಗಳನ್ನೂ ಕೊಟ್ಟು, ಅವರ ಮಹತ್ವಾಕಾಂಕ್ಷೆಯ ಸಮಾಧಾನವನ್ನು ಪೇಶವೆಯವರು ಮಾಡಬೇಕಾಯಿತು.

ಪೇಶವೆಯವರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಶಿವಾಜಿಯ ಕಾಲಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ರಾಜ್ಯವಿಸ್ತಾರವಾದದ್ದರಿಂದ ಅಧಿಕಾರವಿಭಾಗದೊಡನೆ ಸತ್ತಾವಿಭಾಗವನ್ನೂ ಮಾಡಬೇಕಾಯಿತು.

వేదవేద్యులు పుణ్యమునందు, ఒందు కడిగే దిల్లియ సుత్తలిన, మత్తొందు కడిగే కలకత్తయ సుత్తలిన, మగదొందు కడిగే తంజావర త్రిచినాపల్లిగళ సుత్తలిన ప్రదేశగళన్న గిల్లువదు దేగి? అథాత్ ఈ కేలసగళ బహుభాగవన్న వేదవేద్యులరు సరదారర కడిగే ఒప్పిసబేకాయిత. యావన్న కర్తృత్వవన్న తోరిసువనో, అవనిగే అధికారవు ఎష్టాదరూ దోరిరే దోరియవదు. ఇదే న్యాయదింద మరాటి సరదారరిగే అనాయాసవాగి స్వాతంత్ర్య లాభ వాగిత్తు. వేదవే రాజ్యవు బహళ బేళిదిత్తింబుదేనోనిజ; ఆదరి కందా యవన్న తేగిదుకొళ్ళువ గొందలవు బహళవాగుత్తిత్తు. ప్రజేగళు తేరిగే యన్న నియమితవాగి కేడుత్తిద్దరూ మహాలిన హాగు సుభేయ అధికారి గళు దోక్తసక్తే హణ కళిసువదన్న దుర్లక్ష్మిసుత్తిద్దరు. జాటి, రజపుత నోదలాద అసంతుష్ట హాగు రూర జనరింద తేరిగే ఎత్తువ హాగు నిజామ ఫంథ బలిష్ఠ సుభేదారనింద జాథాయీ ఎత్తువ ప్రసంగదల్లి ప్రతివర్ష బహళి గొందలవేద్దు దాళియవరిగే ప్రసంగ బరుత్తిత్తు. ఆద్దరింద శిందే, దోరికర నోదలాద సరదారర అవశ్యకతేయుంటాయిత. ఈ అవశ్యకతే యోదనే అవర మహత్వవు బేళియిత.

కాయదేయ భాషేయింద నోడిదరి శిందే, దోరికరరు రాజ్యద నారక రేందు అన్న లిక్తే బరువంతిత్తు. పరిపాలనంతే సరంజామిన హాగు జహాగిరి య లిక్తవన్న తేగిదుకొళ్ళువ యోగ బందాగ ఫడణవిశిఖ భాగవోళగిన గుమాస్తను సహ అధికారియాగి, శిందే-దోరికరర కణ్ణగళల్లి బేరళాడిస లిక్తే సాధ్యవిత్తు; ఆదరి సరంజామద లిక్తవన్న వేదవేయవరు బేడిదరి అదు తమగే అపమానవు హింసతనవు ఎందు తిళిదుకొళ్ళువన్న ఈ సరదారర మహత్వవు బేళిదిత్తు. అథాత్ సరదార జనర దోడ్డిస్తేకయు ఈ విధ వాగి బేళిదద్దరింద రాజ్యద వ్యాపకదోరిణవన్న అవర అనుమతియ తోరితు నిర్ధరిసువదు వేదవేగే అసాధ్యవాయిత సరదారరు యుద్ధమాడి గిద్దు రత్తుగళన్న ఒప్పందక్తే తరబేళు; ఫడణవిశను ములకే ధోరిణ వన్న నోడి ఒప్పంద కట్టకేగళన్న రజిసబేళు; వేదవేయ ఒప్పిగేయన్న కేడిదేళు; సాతారీయ భక్తపతియ అదర మేలే రాజమద్రేయన్న ఒత్త బేళు. ఈ బగేయ జతుత్తంత్రీయ కాయభారవు నడియుత్తిద్దు, ఇవరొళ గిన ప్రతియోబ్బనిగే లుళిద మూరు తంత్రగళన్న జతన మాడబేళాగుత్తిత్తు. ఎల్లియ వరిగే ఈ నాల్యా తంత్రగళు అదరపుర్వకవాగి జతనవాదవోరి, అల్లియవరిగే మరాటిరాహియ అంతస్థ సామర్థ్యవు జీవంతవాగి లుళిదిత్తు. ఇంగ్లీష జనరు మరాటిరాహియ వర్ణనే మాడువాగి అదక్తే మరాటి రాజ్

ವೆಂದು ಅನ್ನದೆ, ಮರಾಟ ಸಂಘ(ಕಾನ್ಸಿಡರಸಿ)ಎಂದು ಅನ್ನುತ್ತಿದ್ದರು. ಈ ವರ್ಣನೆಯು ಸರಿಯಾದದ್ದಾಗಿದೆ. ಎಲ್ಲಿಯವರೆಗೆ ಈ ಸಂಘವು ಸ್ಥಿರವಾಗಿತ್ತೋ ಅಲ್ಲಿಯವರೆಗೆ ಹಿಂದುಸ್ತಾನದ ತುಂಬ ಮರಾಟರ ವರ್ಚಸ್ಸನ್ನು ಬೆಳೆಯುತ್ತ ನಡೆಯಿತು; ಆದರೆ ಆ ಸಂಘವು ಮುರಿದ ಕೂಡಲೆ ಅದರ ಶಕ್ತಿಯೂ ನಷ್ಟವಾಯಿತು.

ಈ ಸಂಘವು ಅಸ್ತಿತ್ವದಲ್ಲಿದ್ದಾಗ ಮರಾಟರು ಹಿಂದುಸ್ತಾನದ ತುಂಬ ತಮ್ಮ ಅಧಿಕಾರಸ್ಥಾಪನೆ ಮಾಡುವ ಪ್ರಯತ್ನವನ್ನು ಹೇಗೆ ಮಾಡಿದರೆಂಬದನ್ನು ಸ್ವಲ್ಪದರಲ್ಲಿ ನೋಡೋಣ. ಒಂದು ಕಡೆಗೆ ಮರಾಟರ ಮೂಲ ಸಿಂಹಾಸನವು ಸಾತಾರೆಯಲ್ಲಿತ್ತು; ಅದನ್ನು ಪೂರ್ವ ಮುರಿದು ಪುಣೆಗೆ ತರುವದು ಪೇಶವೆಯವರಿಗೆ ಇಷ್ಟವೂ ಸಾಧ್ಯವೂ ಆಗಿರಲಿಲ್ಲ. ಎರಡನೆಯ ಕಡೆಗೆ ಸಾತಾರೆಯ ಸಿಂಹಾಸನದಂತೆ ದುರ್ಬಲವಾಗಿ ಜೀವ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡಿದ್ದ ಮೊಗಲರ ಸಿಂಹಾಸನವು ದಿಲ್ಲಿಯಲ್ಲಿತ್ತು. ಇಂಥ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಪೇಶವೆಯವರಿಗೆ ಇಡೀ ಹಿಂದುಸ್ಥಾನದಲ್ಲೆಲ್ಲ ಅಧಿಕಾರ ಪ್ರಸ್ಥಾಪನೆ ಮಾಡುವದು ಕಠಿಣವಾಗಿತ್ತು. ಸಾತಾರೆಯ ಸಿಂಹಾಸನವನ್ನು ಮುರಿಯಲಿಕ್ಕೆ ಎಷ್ಟು ತೊಂದರೆಗಳಿದ್ದವೋ, ಅದಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ತೊಂದರೆಗಳು ದಿಲ್ಲಿಯ ಸಿಂಹಾಸನವನ್ನು ಮುರಿಯುವದರ ಸಲುವಾಗಿ ಇದ್ದವು. ರಾಜನಿಷ್ಠೆಯ ಭಾವನೆಯಿಂದ ಸಾತಾರೆಯ ಸಿಂಹಾಸನವನ್ನು ಮುರಿಯಬಾರದೆಂದು ಪೇಶವೆಯವರಿಗೆ ತೋರುತ್ತಿತ್ತು; ಆದರೆ ಮೊಗಲರ ಸಿಂಹಾಸನವನ್ನು ಮುರಿಯಲಿಕ್ಕೆ ರಾಜನಿಷ್ಠೆಯ ಬಂಧನವೇನೂ ಇದ್ದಿಲ್ಲ; ಆದರೆ ಆ ಕೆಲಸವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವದು ಕಠಿಣವಿತ್ತು. ಅರ್ಥಾತ್ ಇಂಥ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಸಿಂಹಾಸನವನ್ನು ನಷ್ಟಪಡಿಸುವ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಕೈಯಲ್ಲಿ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಯು ಮರಾಟರ ಕಣ್ಣೆದುರಿಗೆ ಯಾವಾಗಲೂ ಇರುತ್ತಿತ್ತು; ಆದರೆ ಅವರ ಮಾಡದೆ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಈ ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನು ಬಿಡಿಸುವದಕ್ಕೆ ಅವರು ಉದ್ಯುಕ್ತರಾಗಿದ್ದರು. ಸಾತಾರೆಯ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಪುಣೆಗೆ ತರುವ ಕೆಲಸವು ನಾನಾಸಾಹೇಬ ಪೇಶವೆಯಿಂದ ನೆರವೇರಿತ್ತು. ದಿಲ್ಲಿಯ ಪಾತಶಾಹಿಯ ಸತ್ತೆಯನ್ನು ಸ್ವಾಧೀನ ಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವದಕ್ಕಾದರೂ ಪೇಶವೆಯವರು ಇದೇ ಯುಕ್ತಿಯ ಅವಲಂಬನ ಮಾಡಿದರು. ದಿಲ್ಲಿಯ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ರಾಯಗಡಕ್ಕೆ ತರುವ ಉಪಕ್ರಮವು ಸಾತಾರೆಯ ಅಧಿಕಾರವು ಪುಣೆಗೆ ಬರುವದಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲೇ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿತ್ತು. ಈ ಉಪಕ್ರಮವು ಶಿವಾಜಿ ಮಹಾರಾಜನಿಂದ ನಡೆಯಿತು. ಮೊಗಲರ ಸತ್ತೆಯು ಮರಾಟರ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಬರಬೇಕೆಂಬ ಉದ್ದೇಶದಿಂದಲೇ ಸಾತಾರೆಯ ಸತ್ತೆಯು ಪುಣೆಗೆ ತರಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಮೊದಲನೆಯ ಬಾಜೀರಾಯನು ಮರಾಟರ ಪಾತಶಾಹೀ ಧೋರಣವನ್ನು ವಕ್ರೃತ್ಯ ಪೂರ್ವವಾಗಿ ವಿವರಿಸಿದಾಗ ಅದರ ಮರ್ಮವನ್ನು ತಿಳಿಯುವಂಥ ರಾಜನಂದರೆ, ಸ್ವತಃ ಶಾಹುರಾಜನು ಸಾತಾರೆಯ ಸಿಂಹಾಸನದ ಮೇಲೆ ಇದ್ದನು. ಶಾಹುರಾಜನ ತರುವಾಯ ಈ ಮರ್ಮವನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವಂಥ ರಾಜನು ಸಾತಾರೆಯ ಸಿಂಹಾಸನಕ್ಕೆ ಲಭಿಸದ್ದರಿಂದಲೇ ರಾಜಕಾರಣದ ಮುಖ್ಯ ಕೇಂದ್ರವು ಪುಣೆಯಾಯಿತು. ಶಾಹು

ವಿನ ಮೃತ್ಯುಪತ್ರವು ಸಟಿಯಿರಲಿ-ದಿಟವಿರಲಿ ಮೊಗಲರ, ಕಾರ್ಯಕಾರಿ ಅಧಿಕಾರ ವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವ ಶಿವಾಜಿ ಮಹಾರಾಜನ ಉದ್ದೇಶವನ್ನು ಸಿದ್ಧಿಗೆ ತರುವ ಪ್ರಯತ್ನವು ಪೇಶವೆಯವರಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಪೇಶವೆಯವರು ತಮ್ಮ ಮಹತ್ವವನ್ನು ಬೆಳೆಯಿಸಿದರೂ ಮೊದಲಿನ ಪಾತಶಾಹೀ ಧೋರಣವನ್ನು ಮುಂದುವರಿಸಿದರೆಂಬ ಮಾತು ನಿಜವು; ಆದರೆ ಶಾಹೂರಾಜನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರಚಂಡ ರಾಜಕೀಯ ಅಂದೋಲನ ನಡೆಯಿಸಿದ ಬಾಳಾಜಿ ವಿಶ್ವನಾಥ ಪೇಶವೆಗೆ ಈ ಪಾತಶಾಹೀ ಧೋರಣದ ಕಲ್ಪನೆಯ ಯಶಸ್ಸು ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟಿರುವದು; ಆದರೆ ಈ ಧೋರಣದ ಮೂಲವು ಬಾಳಾಜಿ ವಿಶ್ವನಾಥನಾಗಿದೆ ಶಿವಾಜಿಮಹಾರಾಜನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು.

ಯಾವದಾದರೊಂದು ಬಾಧ್ಯತೆಯನ್ನು ದೊರಕಿಸುವದಾದರೆ ಅದು ಪ್ರತಿಪಕ್ಷಿಗಳ ಅಧಿಕಾರದಿಂದಲೇ ಸುಸಾಧ್ಯವೆಂಬದನ್ನು ಶಿವಾಜಿಯು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಗುರುತಿಸಿದ್ದನು. ತನ್ನ ಸ್ವರಾಜ್ಯದ ಬಾಧ್ಯತೆಯು ಬೇರೆ, ಮೊಗಲ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ವರ್ಚಸ್ವವನ್ನು ಪ್ರಸ್ಥಾಪಿಸುವ ಅಧಿಕಾರ ಬೇರೆ ಎಂದು ಶಿವಾಜಿ ಮಹಾರಾಜನು ಅಂತರಂಗದಲ್ಲಿ ಭಾವಿಸಿರಲಿಲ್ಲವಾದರೂ ತೋರಿಕೆಗೆ ಹಾಗೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದನೆಂದು ಕಂಡುಬರುವದು. ಅವನ ಮೊದಲನೇ ಅಧಿಕಾರವು ಜನ್ಮಸಿದ್ಧವಾದದ್ದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಸ್ವರಾಜ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಅವನು ಮೊಗಲರೊಡನೆ ಯುದ್ಧ ಮಾಡಿದನು. ಈ ಅಧಿಕಾರದ ವಿಷಯವಾಗಿ ಒಡಂಬಡಿಕೆ ಯಾಗುವ ಸಂಭವವಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಶಿವಾಜಿಯ ತಂದೆಯ ಕಾಲದ ವರೆಗೆ ಈ ಒಪ್ಪಂದದ ಧೋರಣವು ಪ್ರಚಾರದಲ್ಲಿತ್ತು. ಶಹಾಜಿಯ ವರೆಗಿನ ಮರಾಟ ರಾಜರು ಶಿವಾಜಿಯನ್ನು ಎದೆಗಾರರಿದ್ದಿಲ್ಲವೆಂದಾಗಲಿ, ಆಗಿನ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯು ಅತ್ಯಂತ ಕಠಿಣವಿತ್ತೆಂದಾಗಲಿ ಸ್ವಲ್ಪ ನಾಡಿನದೇ ಯಾಕಾಗಲೊಲ್ಲದು, ಸ್ವತಃ ಪ್ರರಾಜರೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಎದೆಗಾರಿಕೆಯನ್ನು ಶಿವಾಜಿಯ ಕಾಲದ ವರೆಗಿನ ರಾಜರು ಮಾಡಲಿಲ್ಲವೆಂಬದು ನಿಜ. ಆದ್ದರಿಂದ ಮನಸಬದಾರಿಕೆಯ ಅಥವಾ ಸರದಾರಿಕೆಯ ಬಹುಮಾನದಿಂದ ಅವರು ಸಂತುಷ್ಟರಾದರು. ಶಿವಾಜಿಯು ಮಾತ್ರ ಈ ಬಗೆಯ ಬಹುಮಾನದಿಂದ ಸಮಾಧಾನ ಹೊಂದಲಿಲ್ಲ. ಈ ಅಸಂತೋಷಕ್ಕೆ ಯಶಸ್ಸಿನ ಸ್ವರೂಪ ಕೊಡುವ ಪ್ರತಾಪ ಶಾಲಿಯು ಆತನಿದ್ದುದರಿಂದ, ಅವನು ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಸಂಗ್ರಾಮವನ್ನು ಹೂಡಿ ಸ್ವರಾಜ್ಯ ಸಂಪಾದನೆ ಮಾಡಿದನು. ಶಿವಾಜಿಯ ಮಹತ್ವಾಕಾಂಕ್ಷೆಯು ಇಷ್ಟರಿಂದ ತೃಪ್ತಿ ಹೊಂದತಕ್ಕಂಥದಿರಲಿಲ್ಲವೆಂಬಂತೆ ತೋರುವದು; ಆದರೆ ಯಾವ ನಾಡು ಮೊದಲ್ವ ಮರಾಟರ ಕೈಯಲ್ಲಿದ್ದಿಲ್ಲವೋ, ಯಾವ ನಾಡನ್ನು ಮೊಗಲರು ಜಯಿಸಿ ಅದರ ಮೇಲೆ ತಮ್ಮ ವರ್ಚಸ್ವವನ್ನು ನೆಲೆಗೊಳಿಸಿರುವರೋ ಅಂಥ ನಾಡನ್ನು ಕೈಯಲ್ಲಿ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವದಾದರೆ, ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಯುದ್ಧವನ್ನೇ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಅವನ ಮಾನಸವಿದ್ದಿಲ್ಲವೆಂಬಂತೆ ತೋರುವದು.

ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಒಡಂಬಡಿಕೆಯ ಧೋರಣದಿಂದ ಸಾಗುವದೇ ಒಳ್ಳೆದೆಂದು ಶಿವಾಜಿಯ ನಿರ್ಧರವಿರಲಿಕ್ಕೆ ಬೇಕು. ಆ ಸ್ತ್ರಾಂತದ ಮೇಲೆ ಇದ್ದ ಮೊಗಲ

ವರ್ಚಸ್ವವನ್ನು ಅಲ್ಲಿ ಗಳಿಸಿದರೆ, ಆ ಅಧಿಕಾರದ ಅಂಶಮಾತ್ರವಾಗಿ ಮೊಗಲರ ಮುಖ ತ್ಯಾರಸೆನಿಸಿಕೊಂಡು, ಅವರ ಸಮ್ಮತಿಯಿಂದ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ದೊರಕಿಸುವದು ಆ ಒಳಂಜಿಡಿಕೆಯ ಉದ್ದೇಶವಾಗಿತ್ತು. ಮೊಗಲರ ಅನೇಕ ಅಧಿಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಚೌಧಾಯಿ ಸರವೇಶಮುಖಿ ಅಧಿಕಾರಗಳನ್ನು ದೊರಕಿಸಿದರೆ ಅವುಗಳ ಬಲದಿಂದ ಉಳಿದ ಎಲ್ಲ ಅಧಿಕಾರಗಳನ್ನು ದೊರಕಿಸುವದು ಸಾಧ್ಯವಾಗುವೆಂದು ಶಿವಾಜಿಗೆ ತೋರಿರಬಹುದು. ಈ ಯುಕ್ತಿಯು ಶಿವಾಜಿಯ ಕಾಲೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಮೊದಲು ಹುಟ್ಟಿತೆಂದು ಹೇಳಲಿಕ್ಕೆ ಬರುವದಿಲ್ಲ ಅವನಿಗಾದರೂ ಕಳೆಯ ಇಂಥಾಸದ ಜ್ಞಾನಪರಿಶೀಲನೆಯಿಂದ ಗೊತ್ತಾಗಿರಬಹುದು. ಯಾಕೆಂದರೆ, ರಾಜನೀತಿಯು ಅಥವಾ ರಾಜಕಾರಣ ಕುಶಲತೆಯು ಮನುಷ್ಯವಂಶದ ಇತಿಹಾಸದಷ್ಟೇ ಸನಾತನವಿರುವದು “ಧಾತಾಯಥಾ ಪೂರ್ವಮಕಲ್ಪಯತ್” ಈ ನ್ಯಾಯವು ಇತಿಹಾಸದಲ್ಲಿ ಮೇಲಿಂದ ಮೇಲೆ ಧೃಗ್ಗೋಚರವಾಗುವದು. ನ್ಯಾಯವರ್ತಿ ರಾನಡೆಯವರು ಮರಾಟರ ಇತಿಹಾಸದ ಮೇಲಿನ ತಮ್ಮ ಸರ್ವಶ್ರುತ ನಿಬಂಧದಲ್ಲಿ ನಿರ್ದೇಶಿಸಿದಂತೆ ಶಿವಾಜಿಯ ತರುವಾಯ ನೂರಾರು ವರ್ಷಗಳ ಮೇಲೆ ಇಂಗ್ಲಿಷರಾದರೂ ಇದೇ ಯುಕ್ತಿಯನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿದರು. ರಾನಡೆಯವರು ಅನ್ಯ ವದೇನಂದರೆ:—“ಮುಸಲ್ಮಾನ ಬಾದಶಹರ ಕೈಯೊಳಗಿನ ಎಲ್ಲ ಅಧಿಕಾರಗಳು ಇಲ್ಲದಂತಾಗಿ ಕೊನೆಗೆ ಅವು ಮರಾಟಮಂಡಲದ ಸ್ವಾಧೀನವಾದವು. ಮೇಲಿನ ಸಂಗತಿಯು ಸಾಮ್ಯವು ಹಿಂದುಸ್ತಾನದ ಇತಿಹಾಸದಲ್ಲಿ ಕೃಚಿತ್ವಾಗಿ ಕಂಡುಬರುವದು. ಹತ್ತೊಂಬತ್ತನೆಯ ಶತಮಾನದ ಆರಂಭದಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಕ್ವೀಸ ಆಫ್ ವೆಲ್ಲಿಸ್ಲಿಯು ಮಾಡಿದ ಮೊಡ್ಡ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಈ ಸಂಗತಿಯು ಸಾಮ್ಯವು ಕಂಡುಬರುವದು ಮಾರ್ಕ್ವೀಸ ವೆಲ್ಲಿಸ್ಲಿಯು ಏತದ್ದೇಶೀಯ ಸಂಸ್ಥಾನಿಕರಿಂದ ಹಣ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಸೈನ್ಯವನ್ನು ಪೂರೈಸುವ ಒಪ್ಪಂದ ಮಾಡಿಕೊಂಡನು. ಅದರಲ್ಲಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ದಂಡನ್ನು ತಮ್ಮ ಸಮಾಯಕ್ಯಾಗಿ ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬ ಸಂಸ್ಥಾನಿಕನೂ ತನ್ನ ವೆಚ್ಚದಿಂದ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಲೇಬೇಕೆಂದು ಕಟ್ಟಳೆ ಮಾಡಿದ್ದನು ಈ ಬಗೆಯ ಒಪ್ಪಂದದ ಯೋಗದಿಂದ ಬ್ರಿಟಿಶ ಕಂಪನಿಯು ಹಿಂದುಸ್ತಾನದ ತುಂಬ ತನ್ನ ಸ್ವಾಮಿತ್ವವನ್ನು ನೆಲೆಗೊಳಿಸಿತು.”

ರಾನಡೆಯವರಿಗೆ ಇನ್ನೊಂದು ಸಂಗತಿಯು ಉಲ್ಲೇಖ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಬರುವಂತಿತ್ತು. ಮೇಲಿನ ಒಪ್ಪಂದಕ್ಕೆ ನಾಲ್ವತ್ತು ವರ್ಷ ಮೊದಲು ಈಸ್ಟ್ ಇಂಡಿಯಾ ಕಂಪನಿಯು ದಿಲ್ಲಿಯ ಪಾತಕಶಹನಿಂದ ದಿವಾಣಿಯ ಸನದನ್ನು ದೊರಕಿಸಿದ ಉದ್ದೇಶವು ಕನಿಷ್ಠ ಅಧಿಕಾರದಿಂದ ವರಿಷ್ಠ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ದೊರಕಿಸುವದಾಗಿತ್ತು. ರಾನಡೆಯವರ ಶಬ್ದದಿಂದ ಹೇಳುವದಾದರೆ, ಈಸ್ಟ್ ಇಂಡಿಯಾ ಕಂಪನಿಯ ಕಲ್ಪನೆಯು ಶಿವಾಜಿಯ ಕಲ್ಪನೆಯ ಪುನರಾವೃತ್ತಿಯಾಗಿತ್ತೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಮೊಗಲರ ದಾಸ-ನೌಕರ-ರೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಲೇ ಬ್ರಿಟಿಶರ ದಾಸ್ಯವು ಧನಿತನದಲ್ಲಿ ಪರಿಣತವಾಯಿತು. ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಸರಂಜಾಮಿ ಸೈನ್ಯವನ್ನಿಡುವ ಒಪ್ಪಂದದಿಂದ ಸಾಧಿಸಿ

ದ್ದನ್ನೇ ಮರಾಟರು ಚೌಥಾಯಿ-ಸರದೇಶಮುಖಿ ಸನದಿನಿಂದ ಸಾಧಿಸಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿದರು. ಬ್ರಿಟಿಷರ ಪ್ರಯತ್ನವು ಸಫಲವಾಯಿತು; ಮರಾಟರ ಪ್ರಯತ್ನವು ನಿಷ್ಫಲವಾಯಿತು; ಆದರೆ ಇಬ್ಬರ ಪ್ರಯತ್ನಗಳ ಮಾನಸಿಕ ರಂಗಭೂಮಿಯು ಒಂದೇ ಪ್ರಕಾರದ್ದಿತ್ತೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಇವರಿಬ್ಬರ ಸಾಧ್ಯಸಾಧನಗಳ ಯೋಜನೆಯೂ ಧೋರಣವೂ ಒಂದೇ ಸ್ವರೂಪದವಿದ್ದವು. ಮೇಲೆ ಹೈಲ್ಕವಾಗಿ ತೋರುವ ಚೌಥಾಯಿ-ಸರದೇಶಮುಖಿ ಅಧಿಕಾರಿಗಳ ನಿಜವಾದ ಸ್ವರೂಪವು ಹೇಗಿತ್ತು, ಈ ಅಧಿಕಾರ ಪಡೆಯುವದಕ್ಕಾಗಿ ಮರಾಟರು ಹೇಗೆ ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡಿದರು, ಆ ಪ್ರಯತ್ನದ ಪರಿಣಾಮವೇನಾಯಿತು ಎಂದಲಾದವುಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಅಲ್ಪ ಮಟ್ಟಿಗೆ ವಿಚಾರ ಮಾಡೋಣ.

ಮುಸಲ್ಮಾನರು ಈ ದೇಶಕ್ಕೆ ಬರುವ ಮೊದಲು ಎಲ್ಲ ಹಿಂದುಸ್ತಾನವು ಹಿಂದುಗಳ ನಡಲಲ್ಲಿತ್ತು. ಹತ್ತನೆಯ-ಹನ್ನೊಂದನೆಯ ಶತಮಾನದಿಂದ ಈ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಮುಸಲ್ಮಾನರ ದಾಳಿಗಳು ಪ್ರಾರಂಭವಾದವು. ಅವರು ಪಂಜಾಬ, ಗಂಗಾ-ಯಮುನಾ ನದಿಗಳ ದಂಡೆಗುಂಟದ ಪ್ರದೇಶ, ಬಂಗಾಲ, ಮಧ್ಯಪ್ರಾಂತ, ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಾಂತಗಳನ್ನು ಅನುಕ್ರಮವಾಗಿ ಸ್ವಾಧೀನ ಪಡಿಸಿಕೊಂಡರು. ಇಷ್ಟು ಪ್ರಾಂತಗಳನ್ನು ಸ್ವಾಧೀನದಲ್ಲಿರಿಸಿಕೊಂಡು ಕಂದಾಯದ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಮಾಡುವದು ಅವರಿಗೆ ಕಠಿಣವಾಯಿತು. ಅದರಿಂದ ಅವರು ಈ ವ್ಯವಸ್ಥೆಗಾಗಿ ಸುಭೇದಾರರನ್ನು ನಿಯಮಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದರು. ಕಾಲಾಂತರದಿಂದ ಈ ಸುಭೇದಾರರು ಸ್ವತಂತ್ರನವಾಬರಾದರು. ಅವರು ನಡುವಡುವೆ ಕಂದಾಯವನ್ನು ದಿಲ್ಲಿಯ ಬಾದಶಹನ ಕಡೆಗೆ ಕಳುಹಿಸುತ್ತಿದ್ದರು; ಆದರೆ ಬಹುತರವಾಗಿ ಕಂದಾಯದ ಉತ್ಪನ್ನವು ಸೈನ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ವೆಚ್ಚವಾಯಿತೆಂದು ಹೇಳುವ ಪರಿಪಾಠವು ಆರಂಭವಾಯಿತು ಹೀಗಿದ್ದರೂ ಅವರು ಪಾತಶಾಹೀ ವರ್ಚಸ್ಸನ್ನು ಅಲ್ಲಗಳೆಯುತ್ತಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಪಾತಶಾಹೀ ಅಧಿಕಾರದ ಉಪಮರ್ಧನೆ ಮಾಡುವವರಿಗೆ ಶಾಸನ ವಿಧಿಸುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವು ದಿಲ್ಲಿಯ ಬಾದಶಹರಲ್ಲಿ ಉಳಿಯಲಿಲ್ಲ. ದಿಲ್ಲಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಅನೇಕ ರಾಜ್ಯಕ್ರಾಂತಿಗಳಾಗುತ್ತಿದ್ದುದರಿಂದ ಬಾದಶಹರಿಗೆ ಬೇರೆ ಕಡೆಗೆ ಲಕ್ಷ್ಯಗೊಡುವದಕ್ಕೆ ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಔರಂಗಜೇಬನ ತರುವಾಯ ಯಾವ ಬಾದಶಹನೂ ಮಲೆತು ನಿಂತ ಅಧಿಕಾರಿಗಳ ಶಾಸನ ಮಾಡುವದಕ್ಕಾಗಲಿ, ಹೊಸ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ದೊರೆಕಿಸುವದಕ್ಕಾಗಲಿ ದಂಡಯಾತ್ರೆ ಕೈಕೊಳ್ಳಲಿಲ್ಲ. ಔರಂಗಜೇಬನ ಮರಣಾನಂತರದಲ್ಲಿ ದಿಲ್ಲಿಯಲ್ಲಿ ಅರಾಜಕತೆಯೇ ಪ್ರಾರಂಭವಾಯಿತೆನ್ನಲಿಕ್ಕೆ ಅಡ್ಡಿಯಿಲ್ಲ.

ಮುಸಲ್ಮಾನ ಸುಭೇದಾರರಿಗೆ ಸ್ವತಂತ್ರ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಪ್ರಸ್ಥಾಪಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಬಾಧ್ಯತೆಯಿರಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ; ಆದರೆ ಯಾರ ಪ್ರಾಂತಗಳನ್ನು ಮುಸಲ್ಮಾನರು ಜಯಿಸಿದರೋ ಅವರಿಗೆ ಅಂದರೆ ಶಿವಾಜಿ ಪ್ರಭೃತಿ ಮರಾಟರೇ ಮೊದಲಾದವರಿಗೆ ತಮ್ಮ ನಾಡುಗಳನ್ನು ಗೆಲ್ಲುವ ಇಲ್ಲವೆ ಇತರ ರೀತಿಯಿಂದ ಸ್ವಾಧೀನ ಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಬಾಧ್ಯತೆಯು ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ ಇತ್ತು. ಶಿವಾಜಿ ಮಹಾರಾಜನು ಸ್ವರಾಜ್ಯವನ್ನು ದಿಲ್ಲಿಯ

ಬಾದಶಹನಿಂದಲೂ ವಿಜಾಪುರದ ಆದಿಲಶಹನಿಂದಲೂ ಗೆದ್ದು ತೆಗೆದುಕೊಂಡನು. ಕೇವಲ ಸ್ವರಾಜ್ಯದ ಸೀಮೆಯನ್ನು ಸ್ವು ತೆಗೆದುಕೊಂಡದ್ದರಿಂದ ಶಿವಾಜಿಗೆ ಸಮಾಧಾನ ವಾಗಲಿಲ್ಲ. ಹಿಂದು ಪಾತಶಾಹಿಯ ಮೇಲೆ ಹಿಂದು ರಾಜರ ನಿಸರ್ಗಸಿದ್ಧ ಅಧಿಕಾರ ವಿದ್ದರೆ ಶಿವಾಜಿಯು ತನ್ನ ರಾಜ್ಯದ ಮೇಲೆಯನ್ನು ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರದ ಮಟ್ಟಿಗೇ ಏಕೆ ಇರಿಸಬೇಕು? ಆದರೆ ಈ ಮಹತ್ವಾಕಾಂಕ್ಷೆಯು ಶಿವಾಜಿಯ ಜೀವಮಾನದಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧವಾಗಲಿಲ್ಲ. ಅವನ ಮರಣದ ವರೆಗೆ ದಿಲ್ಲಿಯ ಪಾತಶಾಹೀ ವರ್ಚಸ್ವವು ಒಳ್ಳೆ ಭರದಲ್ಲಿತ್ತು. ಆದ್ದರಿಂದ ಒಳ್ಳೆ ಪರಾಕಾಷ್ಠೆಯಿಂದ ಅವನಿಗೆ ಸಣ್ಣ ರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ಸ್ವತಂತ್ರ ರಾಜನೆಂದೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಸಾಧಿಸಿತು. ಔರಂಗಜೇಬನು ದಿಲ್ಲಿಯಲ್ಲಿ ಜೀವಂತ ನಿದ್ದಾಗ ಶಿವಾಜಿಯು ರಾಜ್ಯಾಭಿಷೇಕ ಮಾಡಿಸಿಕೊಂಡು, ತನ್ನ ಹೆಸರಿನ ನಾಣ್ಯಗಳನ್ನು ಅಚ್ಚು ಹಾಕಿಸಿ, ತನ್ನ ಹೆಸರಿನ ಶಕವನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭ ಮಾಡಿ, ಭಕ್ತಪತಿಯೆಂಬ ಪದ ವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದೇನೂ ಅಂತಿಂಥ ಪರಾಕ್ರಮದ ಕೆಲಸವಲ್ಲ. ಆದರೂ ೧೬೭೪ರ ವರೆಗೆ ಶಿವಾಜಿಗೆ ಸಹ ಈ ಕೆಲಸ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಸಾಧ್ಯವಾಗಲಿಲ್ಲ.

ಸ್ವರಾಜ್ಯದ ಹೊರತು ಅಹಮ್ಮದನಗರ ವಿಜಾಪುರಗಳ ಬಾದಶಹರಿಂದ ತೆಗೆದು ಕೊಂಡ ಕೋಟಿ ಕೊತ್ತಳಗಳನ್ನೂ ದೇಶವನ್ನೂ ಸ್ವಾಧೀನದಲ್ಲಿರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬಾರದೆಂದು ಶಿವಾಜಿಗೆ ಹೇಳುವದಕ್ಕೆ ಔರಂಗಜೇಬನು ಯಾರು? ಬ್ರಾಹ್ಮಣೇ ರಾಜ್ಯದ ಮೇಲೆ ಔರಂಗಜೇಬನ ಅಧಿಕಾರವೇನು? ಆದರೆ ೧೬೬೫|೬೬ರಲ್ಲಿ ಔರಂಗಜೇಬನು ಜಯ ಸಿಂಗನನ್ನು ಶಿವಾಜಿಯ ಮೇಲೆ ಕಳುಹಿಸಿ ಅವನನ್ನು ರಣಕುಂಠಿತನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದ ಮೇಲೆ, ಶಿವಾಜಿಯು ಆ ಕೋಟಿ-ಕೊತ್ತಳಗಳನ್ನೂ ರಾಜ್ಯವನ್ನೂ ದಿಲ್ಲಿಯ ಬಾದಶಹನ ಒಪ್ಪಿಗೆಯಿಂದ ಸ್ವಾಧೀನದಲ್ಲಿರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಕಟ್ಟಳೆ ಮಾಡಿದನು. ಮೊಗಲರಿಂದ ತೆಗೆದು ಕೊಂಡ ಪ್ರಾಂತಗಳನ್ನು ಶಿವಾಜಿಯು ತಿರುಗಿ ಕೊಡಬೇಕಾಯಿತು; ಆದರೆ ಅಹಮ್ಮದ ನಗರದ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿಯ ೩೨ ಕೋಟಿಗಳಲ್ಲಿ ೨೦ ಕೋಟಿಗಳನ್ನೂ ಅವುಗಳ ಕೆಳಗಿದ್ದ ಪ್ರಾಂತ ಸಮೇತವಾಗಿ ಮೊಗಲರಿಗೆ ಕೊಡುವ ಬಗ್ಗೆ ಶಿವಾಜಿಯು ಒಪ್ಪಬೇಕಾಯಿತು. ಉಳಿದ ೧೨ ಕೋಟಿಗಳನ್ನೂ ಇತರ ಸೀಮೆಯನ್ನೂ ಬಾದಶಹನು ಕೊಟ್ಟ ಜಹಾಗೀರು ಎಂದು ಶಿವಾಜಿಯು ತನ್ನ ವಶದಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಗಿತ್ತು. ಎಂಟು ವರ್ಷದ ಸಂಭಾ ಜಿಯು ಪಾತಶಹನ ಐದು ಸಾವಿರದ ಮನಸಬದಾರನಾಗಬೇಕಾಗಿತ್ತು; ಹಾಗು ವಿಜಾ ಪುರ ರಾಜ್ಯದ ಕೆಲವು ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಚೌಧಾಯಿ ಸರದೇಶಮುಖಿಗಳ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಶಿವಾಜಿಯು ದೊರಕಿಸಬೇಕಾಗಿತ್ತು. ಈ ಕೊನೆಯ ಅಧಿಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಶಿವಾಜಿಯು ಬಾದಶಹನಿಗೆ ೪೦ ಲಕ್ಷ ರೂಪಾಯಿಗಳನ್ನು ಹದಿಮೂರು ಕಂತಗಳಿಂದ ಕೊಡಲೊಪ್ಪಿ ದ್ದನು. ಸಾರಾಂಶ ಶಿವಾಜಿಗೆ ತಾನು ಸ್ವರಾಜ್ಯದ ರಾಜ, ಬಾದಶಹನ ಜಹಾಗೀರದಾರ, ಪಾತಶಾಹೀ ಮನಸಬದಾರನ ತಂದೆ. ಈ ಮೂರೂ ಸಂಬಂಧಗಳನ್ನು ಏಕಕ್ರಿತ ಮಾಡುವದಿತ್ತು. ಅರ್ಥಾತ್ ಮುಖ್ಯ ಲಕ್ಷ್ಯವು ರಾಜ್ಯಸಂಪಾದನೆ ಮಾಡುವದಿದ್ದು, ಈ ಸಂಬಂಧಗಳು ರಾಜ್ಯವನ್ನು ದೊರಕಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಸಾಧನಗಳಾಗಿದ್ದವು. ಮೇಲಿನ ಕಟ್ಟಳೆ

ಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಶಿವಾಜಿಯು ಬಾದಶಹನ ಕಡೆಗೆ ಹೋದನು. ಅಲ್ಲಿ ಸೆರೆಯಲ್ಲಿ ಸಿಲುಕಿ, ಪಾರಾಗಿ ಬಂದು ಮತ್ತೆ ಮೊಗಲರ ಕೋಟೆ-ಕೊತ್ತಳಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡನು.

ಪಾತಶಹನಿಂದ ಸನದನ್ನು ದೊರಕಿಸುವ ಪ್ರಯತ್ನವು ೧೬೫೦ರಲ್ಲಿ ಪ್ರಾರಂಭವಾಯಿತು. ಈ ವರ್ಷ ಸರದೇಶಮುಖೀ ಸನದಿನ ಪ್ರತಿಫಲವಾಗಿ ಐದು ಸಾವಿರ ಸೈನ್ಯವಿರಿಸಿಕೊಂಡು ಬಾದಶಹನ ಸೇನೆ ಮಾಡುವನೆಂದು ಶಿವಾಜಿಯು ಶಹಾಜಹಾನಬಾದಶಹನ ಕಡೆಗೆ ಎನಂತಿ ಪತ್ರಿಕೆಯನ್ನು ಕಳುಹಿಸಿದನು; ಆದರೆ ಅದರ ಉಪಯೋಗವೇನೂ ಆಗಲಿಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ೧೬೫೨ರಲ್ಲಿ ಈ ಬಗೆಯ ಅರ್ಜಿಯನ್ನು ಔರಂಗಜೇಬನು ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ ಬಂದಾಗ ಅವನ ಕಡೆಗೆ ಕೊಟ್ಟನು. ಸರದೇಶಮುಖಿಯ ಸನದಿನ ಸಲುವಾಗಿ ಶಿವಾಜಿಯು ಸೈನ್ಯ ಕೂಡಿಸಿ, ವಿಜಾಪುರದವರ ದಾಖೋಳ ಮೊದಲಾದ ಕೊಂಕಣದೊಳಗಿನ ರಾಜ್ಯಗಳನ್ನು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು; ದಿಲ್ಲಿಯ ಕಡೆಗೆ ಗೊಂದಲವೆದ್ದಾಗ ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿಯ ಮೊಗಲರ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಸಂರಕ್ಷಿಸಬೇಕು, ಮೊದಲಾದ ಕಟ್ಟಳೆ ಮಾಡುವ ಸಲುವಾಗಿ ಔರಂಗಜೇಬನು ಶಹಾಜಹಾನನ ಒಪ್ಪಿಗೆ ಹೊಂದಬೇಕೆಂದು ನಿಶ್ಚಯವಾಯಿತು. ಶಿವಾಜಿಯ ಪ್ರತಿನಿಧಿಗಳಾದ ಕೃಷ್ಣಾಜಿಪಂತ, ರಘುನಾಥಪಂತ ಇವರಿಬ್ಬರು ದಿಲ್ಲಿಗೆ ಹೊದರು, ಆದರೆ ಅವರಿಂದ ಏನೂ ಉಪಯೋಗವಾಗಲಿಲ್ಲ. ೧೬೬೨ರಲ್ಲಿ ಜಯಸಿಂಗನ ಮಧ್ಯಸ್ಥಿಕೆಯಿಂದ ಶಿವಾಜಿಯು ಸರದೇಶಮುಖಿಯೊಡನೆ ಚೌಧಾಯಿಯನ್ನಾದರೂ ಬೇಡಿದನು. ಈ ಪ್ರಯತ್ನವು ವ್ಯರ್ಥವಾಯಿತು. ೧೬೬೨ರಲ್ಲಿ ಬಾದಶಹನು ಶಿವಾಜಿಗೆ ವರಾಡದೊಳಗಿನ ಜಹಾಗೀರನ್ನೂ 'ರಾಜ' ಪದವಿಯನ್ನೂ ಕೊಟ್ಟು ಗೌರವಿಸಿದನು. ಅನಂತರ ಶಿವಾಜಿಯು ಚೌಧಾಯಿ ಸನದು ದೊರೆಯುವ ಮೊದಲೇ ವಿಜಾಪುರ, ಗೋವಳಕೊಂಡಗಳ ಮುಸಲ್ಮಾನೀ ರಾಜ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಚೌಧಾಯಿ ಎತ್ತುವ ಕೆಲಸ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದನು. ರಾಜ್ಯಾಭಿಷೇಕವಾದ ವರ್ಷ ಪೋರ್ತುಗೀಜರ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ೧೬೪೬ರಲ್ಲಿ ತಂದನು. ಮುಂದೆ ಎರಡು ವರ್ಷಗಳ ಮೇಲೆ ಅವನು ಕರ್ನಾಟಕದ ಮೇಲೆ ದಾಳಿ ಮಾಡಿ ಅಲ್ಲಿಯೂ ಚೌಧಾಯಿಯನ್ನು ಎತ್ತು ಕೆಲಸ ಸಾಗಿದನು. ಹೀಗೆ ಮುಸಲ್ಮಾನರಾಜರಿಂದ ಕಪ್ಪು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು, ಅದಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಫಲವಾಗಿ ಆ ರಾಜರ ಸಂಕ್ಷೇಪ ಮಾಡುವ ಪದ್ಧತಿಯನ್ನಾದರೂ ಅವನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದನು. ಅವನು ಸನದಿನ ಮಾರ್ಗ ನಿರೀಕ್ಷಣೆ ಮಾಡಲಿಲ್ಲ. ಸನದು ದೊರಕಿಸುವದು ತನ್ನ ಜನ್ಮಸಿದ್ಧವಾದ ಅಧಿಕಾರವಾಗಿದ್ದು ಈ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಬಾದಶಹನಿಗೆ ಅಪ್ಪಗಳೇಲಿಕ್ಕೆ ಬರುವದಿಲ್ಲೆಂದು ಅವನು ಪರಿಪಾಠ ಹಾಕಿದನು.

ವಿಜಾಪುರದ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಚೌಧಾಯಿ-ಸರದೇಶಮುಖಿಗಳನ್ನು ದೊರಕಿಸುವ ಹಾಗೂ ಈ ಬಗೆಯಿಂದ ಮುಸಲ್ಮಾನೀ ರಾಜ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ನೆಲೆಗೊಳಿಸುವ ಶಿವಾಜಿಯ ಧೋರಣವು ಯಶಸ್ವಿಯಾಗದಿದ್ದರೂ, ಮರಾಟರು ಈ ಧೋರಣ

ವನ್ನು ಮರೆಯಲಿಲ್ಲ. ಯಾವ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಶಿವಾಚಿಯಿಂದ ವಿಜಾಪುರದ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ದೊರಕಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಸಾಧ್ಯವಾಗಲಿಲ್ಲವೋ, ಆ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಅವನ ಮೊಮ್ಮಗನಾದ ಶಾಹೂರಾಜನು ಮೊಘಲ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ದೊರಕಿಸಿದನು. ೧೭೦೫ರಲ್ಲಿ ದಕ್ಷಿಣದ ಆರು ಸುಭೆಗಳಲ್ಲಿ ನೂರಕ್ಕೆ ಹತ್ತರಂತೆ ಮರಾಟರಿಗೆ ಕೊಟ್ಟು, ಯುದ್ಧಮುಗಿಸಬೇಕೆಂದು ಔರಂಗಜೇಬನು ಶಾಹುವಿನ ಮುಖಾಂತರವಾಗಿ ಮಾತು ನಡೆಯಿಸಿದನು. ಶಾಹುವು ದಿಲ್ಲಿಯ ದರಬಾರದಲ್ಲಿ ವೇದಲ ಸೆರೆಯಾಳಾಗಿದ್ದನು; ಆದರೆ ಆ ದರಬಾರದಲ್ಲಿ ಅವನ ಋಣಾನುಬಂಧವು ಟಾದ್ದರಿಂದ ಹಿಂಸಿನಿಂದ ಅವನು ಒಳ್ಳೆ ಗೌರವವನ್ನು ಪಡೆದನು. ೧೭೦೭ರಲ್ಲಿ ಮೊಘಲ ಸುಭೇದಾರನಾದ ದಾವುದಖಾನನು ಮರಾಟ ಸರದಾರರೊಡನೆ ಒಪ್ಪಂದ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಕೆಲವು ಪ್ರಾಂತಗಳೊಳಗಿನ ಜೌಫಾಯಿ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಅವರಿಗೆ ಕೊಟ್ಟನು. ೧೭೦೯ರಿಂದ ೧೭೧೩ರ ವರೆಗೆ ಈ ಜೌಫಾಯಿಯನ್ನು ಶಾಹುವಿನ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ವಸೂಲ ಮಾಡಿದರು. ೧೭೧೫ರಲ್ಲಿ ಶಾಹುವಿಗೆ ಮೊಘಲರಿಂದ ೧೦ ಸಾವಿರದ ಮುಸಬದಾರಿಯು ದೊರೆಯಿತು. ಕೊನೆಗೆ ೧೭೧೮ರಲ್ಲಿ ಬಾಳಾಜಿ ವಿಶ್ವನಾಥನು ದಿಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಿ ಶಾಹುವಿನ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಜೌಫಾಯಿ-ಸರದೇಶ ಮುಖಿ-ಸ್ವರಾಜ್ಯ ಈ ದೂರೂ ಸನದುಗಳನ್ನು ತಂದನು; ಹಾಗು ಬರುವಾಗ ದಿಲ್ಲಿಯಲ್ಲಿ ಮರಾಟರ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿವಾಸ್ತು ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ನೆಲೆಗೊಳಿಸಿ ಬಂದನು. ಈ ಸನದುಗಳೆಂದರೆ, ಮುಂದೆ ಮರಾಟರು ಹಿಂದೂಸ್ತಾನದಲ್ಲೆಲ್ಲ ಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡದ್ದರ ಹಾಗು ಕಪ್ಪನ್ನು ಎತ್ತಿದ್ದರ ತಳಹದಿಯಾಗಿವೆ.

ಜೌಫಾಯಿ ಸನದಿನಿಂದ ಔರಂಗಾಬಾದ, ವರ್ಧಾಡ, ಬೇದರ, ವಿಜಾಪುರ ಹೈದರಾಬಾದ, ಖಾನವೇಶ ಈ ಆರು ಸುಭೆಗಳ ಉತ್ಪನ್ನದ ೩ ಸಾಲು ಶಾಹುವಿಗೆ ದೊರೆಯಿತು. ಇದಕ್ಕಾಗಿ ಅವನು ಪಾತರಾಹೀ ಸಂರಕ್ಷಣೆಗೆಂದು ೫ ಸಾವಿರ ದಂಡು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವ ಕಟ್ಟಳೆಯಿತ್ತು. ಜೌಫಾಯಿ ಸನದ: ದೊರಕಿದ ಹತ್ತು ದಿನಗಳ ಮೇಲೆ ಸರದೇಶ ಮುಖಿಯ ಸನದು ಶಾಹೂರಾಜನಿಗೆ ವೇರೆಯಿತು. ಈ ಸನದು ವಂಶಪರಂಪರೆಯಾಗಿ ನಡೆಯತಕ್ಕದ್ದಾಗಿತ್ತು. ಈ ಸನದಿನ ಉತ್ಪನ್ನವು ೧೧೧೧ ಕೋಟಿ ರೂಪಾಯಿ; ಇದರಲ್ಲಿ ೨೦೯೩ ಕೋಟಿ ರೂಪಾಯಿಗಳನ್ನು ಒಮ್ಮೆಲೆ ಕೊಡತಕ್ಕದ್ದಿದ್ದು ೮೦೮೨ ರೂಪಾಯಿಗಳನ್ನು ಕಂತದಿಂದ ಕೊಡತಕ್ಕದ್ದಾಗಿತ್ತು. ಸರದೇಶಮುಖಿಯ ಉತ್ಪನ್ನವು ಸುಮಾರು ೧ ಕೋಟಿ ೭೧ ಲಕ್ಷ ರೂಪಾಯಿಗಳದಿತ್ತು. ಈ ಎಲ್ಲ ಅಂಕಗಳು ಕಾಗದ-ಪತ್ರಗಳ ಮಟ್ಟಿದ್ದು, ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಉತ್ಪನ್ನವು ಕಡಿಮೆಯಾಗಿತ್ತು.

ಬಾಳಾಜಿ ವಿಶ್ವನಾಥನ ತರುವಾಯ ಬಾಜೀರಾಯನು ಪೇಶವೆಯಾದನು. ಈ ಬಾಜೀರಾಯನ ಧೋರಣವು ನೋಡಲಿನಿಂದಲೂ ಉತ್ತರದ ಕಡೆಯ ಪ್ರಾಂತಗಳನ್ನು ಆಕ್ರಮಿಸಬೇಕೆಂದಿತ್ತು. ೧೭೨೪ರಲ್ಲಿ ಅವನು ಮೂಳವದ ಕಡೆಗೆ ಸೈನ್ಯವನ್ನು ಕಳುಹಿಸಿದನು. ಬಾಜೀರಾಯನು ತನ್ನ ತಂದೆಯೊಡನೆ ದಿಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಿದ್ದನಾದ್ದರಿಂದ ಅಲ್ಲಿಯ ಓಲಗದ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯ ಜ್ಞಾನವು ಅವನಿಗೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಆಗಿತ್ತು. ಅವನು ರಾಜಕಾರಣ

ಪಟುವಾಗಿದ್ದಂತೆ ಖಡ್ಗಪಾಣಿಪಟುವೂ ಆಗಿದ್ದನು. ಆದ್ದರಿಂದ ಶಾಹುವಿನ ಓಲಗದಲ್ಲಿ ಪಾತಶಾಹೀ ಧೋರಣದ ಬಗ್ಗೆ ವಾದವು ಉಪಸ್ಥಿತವಾದಾಗ ಬಾಜೀರಾಯನು ಶಾಹು ವಿಧಿಂದ ಸಹಿತವಾಗಿ ಎಲ್ಲ ಮುತ್ಸದ್ಧಿಗಳಿಗೆ ಈ ಧೋರಣದ ಬಗ್ಗೆ ಚನ್ನಾಗಿ ಮನವರಿಕೆ ಮಾಡಿ ಕೊಟ್ಟನು. ಬಖರಕಾರರು ಈ ವಾದದ ವರ್ಣನೆಯನ್ನು ಒಳ್ಳೇ ಸರಸವಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ!

ಶಾಹುವಿಗೆ ಹೈದ್ರಾಬಾದ ಸುಭೆಯ ಚೌಫದ ಅಧಿಕಾರವು ದೊರೆತದ್ದನ್ನು ಕಂಡು, ನಿಜಾಮ ಉಲ್ಮುಲುಖನಿಗೆ ಸಹಜವಾಗಿ ವಿಷಾದವಾಯಿತು. ಹೇಗಾದರೂ ತಂತ್ರಮಾಡಿ ಆ ಚೌಫಾಯಿ ಭಾರವನ್ನು ತನ್ನ ಮಟ್ಟಿಗಾದರೂ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ಅವನು ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡಹತ್ತಿದನು. ಪ್ರತಿನಿಧಿಯ ಸಹಾಯದಿಂದ ನಿಜಾಮನು ಶಾಹುವಿಗೆ ಇಂದಾವುರದ ಕಡೆಗೆ ಜಹಾಗೀರನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಚೌಫಾಯಿಯ ಬಿಡುಗಡೆ ಮಾಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ಹೊಂಚು ಹಾಕಿದನು. ಚೌಫಾಯಿ-ಸರದೇಶಮುಖಿಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಶಾಹುವಿನಂತೆ ಕರವೀರದ ಸಂಭಾಜಿಯಾದರೂ ಅಧಿಕಾರ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದುದರಿಂದ ನಿಜವಾದ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ಯಾರೆಂಬದು ನಿರ್ಧರವಾಗುವವರೆಗೆ ತೆರಿಗೆಯನ್ನು ಜಪ್ತಿಯಲ್ಲಿಡಬೇಕೆಂದು ನಿಶ್ಚಯಮಾಡಿ, ನಿಜಾಮನು ಚೌಫಾಯಿಯನ್ನು ಎತ್ತುವದಕ್ಕೆ ಬಂದ ಶಾಹುವಿನ ಅಧಿಕಾರಿಗಳನ್ನೂ ಕೆಲಸಗಾರರನ್ನೂ ಹಿಂದಕ್ಕೆಟ್ಟಿದನು. ಕೂಡಲೆ ಬಾಜೀರಾಯನಿಗೂ ನಿಜಾಮನಿಗೂ ಯುದ್ಧವು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗಿ, ಆ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ನಿಜಾಮನು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಪರಾಭೂತನಾದನು. ಆಗ ಚೌಫವಸೂಲಿಯ ಅಧಿಕಾರವು ಸ್ಥಿರವಾಯಿತು (೧೭೨೨) ಇದಕ್ಕಿಂತ ಮೂರು ವರ್ಷ ಮುಂಚಿತವಾಗಿ ಸುರಬುಲಂದಖಾನನು ಪೇಶವೆಗೆ ಗುಜರಾಠದಲ್ಲಿ ಚೌಫಾಯಿ-ಸರದೇಶಮುಖಿಗಳನ್ನು ಎತ್ತುವ ಅಧಿಕಾರ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದನು. ಸುರತದ ಹೊರತು ಎಲ್ಲ ಗುಜರಾಠ ಪ್ರಾಂತವು ಈ ಅಧಿಕಾರದಲ್ಲಿ ಸಮಾವೇಶವಾಗಿತ್ತು. ಈ ಅಧಿಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಪೇಶವೆಯು ೨೫೦೦ ಸೈನ್ಯವನ್ನಿರಿಸಿಕೊಂಡು ಅವಶ್ಯವಿದ್ದಾಗ ಬಾದಶಹನ ಸಹಾಯಕ್ಕೆ ಹೋಗಬೇಕೆಂಬ ಕಟ್ಟಳೆಯಿತ್ತು. ಈ ಬಗೆಯಾಗಿ ಪೇಶವೆಯು ನಿಜಾಮನೊಡನೆಯೂ ಕೊಲ್ಲಾಪುರದವರೊಡನೆಯೂ ಯುದ್ಧ ಮಾಡಿ, ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಬಾದಶಹನಿಂದ ಸನದು ಪಡೆದು ಶಾಸನ ಪತ್ರಗಳ ದ್ವಾರಾ ಚೌಫಾಯಿಯು ಮಹತ್ವವಾದ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ದೊರಕಿಸಿದನು; ಹಾಗೂ ಆ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಹಿಂದು ಸ್ಥಾನವೆಲ್ಲ ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡಿತು. ಬಾಜೀರಾಯನು ೧೭೩೩ರಲ್ಲಿ ಮಹಮ್ಮದಖಾನ ಬಂಗಲನನ್ನು ಪರಾಭವಗೊಳಿಸಿ ರಾಜಾ ಭತ್ತಸಾಲನ ಬಿಡುಗಡೆ ಮಾಡಿದ ಮೇಲೆ, ಅವನು ಬಾಜೀರಾಯನಿಗೆ ಝಾಸಿಯ ಹತ್ತರದ ೨೧ ಲಕ್ಷ ಜಹಾಗೀರನ್ನೂ ತನ್ನ ರಾಜ್ಯದ ಮೂರರಲ್ಲಿಂದು ಪಾಲನ್ನೂ ಕೊಟ್ಟನು. ಮೂರನೆಯ ವರ್ಷ ಆಗ್ರಾ ಮಾಳವ ಪ್ರಾಂತಗಳ ಹೊಸ ಸುಭೇದಾರನಾದ ಜಯಸಿಂಗನು ಬಾಜೀರಾಯನಿಗೆ ಮಾಳವ ಪ್ರಾಂತದ ಸುಭೇದಾರಿಯನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಿದನು. ಆಗ ಬಾಜೀರಾಯನು

ಮಾಳವ ಪ್ರಾಂತದ ಚೌಧಾಯಿಯನ್ನು ಎತ್ತಿತೊಡಗಿದನು; ಇಷ್ಟಲ್ಲದೆ ಮಾಳವ ಪ್ರಾಂತವನ್ನು ತನ್ನ ಕಡೆಗೆ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಕೊಡಬೇಕೆಂದು ಅವನು ಬಾದಶಹನನ್ನು ಕೇಳಿಕೊಂಡನು.

ಈ ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ಖಾನ ಡೌರಾನನು ಬಾಜೀರಾಯನಿಗೆ ಕೊಡುವದಕ್ಕಾಗಿ ಚೌಧಾಯಿ ಸರದೇಶಮುಖಿಗಳ ಸನದುಗಳನ್ನು ಗುಪ್ತವಾಗಿ ಕಳುಹಿಸಿದನು. ಈ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಯೇ ಅವನು ಬಾದಶಹನ ಬಳಿಯಲ್ಲಿ ಮತ್ತೆ ಕೆಲವು ಬೇಡಿಕೆಗಳನ್ನು ಮುಂದೆ ಮಾಡಿದನು. ಮಾಂಡೂ, ಧಾರ ಕೋಟಿಯನ್ನೂ ಚಂಬಳಾನದಿಯ ದಕ್ಷಿಣದ ಪ್ರಾಂತಗಳ ಜಹಾಗೀರನ್ನೂ, ದಳವಾಯಿ ಕೆಲಸವನ್ನೂ ಹಾಗೂ ವೆಚ್ಚಕ್ಕಾಗಿ ಐವತ್ತು ಲಕ್ಷ ರೂಪಾಯಿಗಳನ್ನೂ ಅವನು ಬೇಡಿದನು. ಬಾದಶಹನು ಆರು ಲಕ್ಷ ರೂಪಾಯಿಗಳ ಕಾಣಿಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಅವನಿಗೆ ಆರು ಸುಭೆಗಳ ಸರದೇಶಪಾಂಡೆಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದನು. ಈ ಎಲ್ಲ ಸಂಗತಿಗಳನ್ನು ಖಾನ ಡೌರಾನನು ತನ್ನ ಶತ್ರುತ್ವವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡಿದನೆಂಬುದು ಗೊತ್ತಾದ ಕೂಡಲೆ ನಿಜಾಮನು ದಂಡುತೆಗೆದುಕೊಂಡು ದಿಲ್ಲಿಗೆ ಹೋದನು; ಹಾಗೂ ಬಾಜೀರಾಯನೊಡನೆ ಯುದ್ಧ ಮಾಡುವ ವಿಚಾರ ಮಾಡತೊಡಗಿದನು. ಬಾಜೀರಾಯನಾದರೂ ಎಂಬತ್ತು ಸಾವಿರ ಸೈನ್ಯವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ನರ್ಮದೆಯನ್ನು ದಾಟಿ ದಿಲ್ಲಿಯ ಬಾಗಿಲವರೆಗೆ ಹೋದನು ಮೊಗಲರು ಸೈನ್ಯಸಮ್ಮೇಶರಾಗಿ ಹೊರಬಿದ್ದರು. ಸಂಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಅವರು ಪರಾಭೂತರಾದರು; ಆದರೆ ಬಾಜೀರಾಯನು ದಿಲ್ಲಿಯಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ದಿವಸ ನಿಲ್ಲುವಂತಿದ್ದಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಬೇಗನೆ ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ ಬಂದನು; ಆದ್ದರಿಂದ ಆಗ ಅವನಿಗೆ ಹೆಚ್ಚಿನ ಲಾಭವೇನೂ ಆಗಲಿಲ್ಲ. ತರುವಾಯ ೧೭೩೮ರಲ್ಲಿ ಬಾಜೀರಾಯನು ನರ್ಮದೆಯನ್ನು ದಾಟಿ ಭೋಪಾಳವನ್ನು ತಲುಪಿದನು. ಅಲ್ಲಿಯ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ನಿಜಾಮನು ಪರಾಭೂತನಾಗಿ ದೋರಾಯಿ ಸರಾಯಿ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಒಪ್ಪಂದ ಮಾಡಿಕೊಂಡನು ನಿಜಾಮನು ಬಾಜೀರಾಯನಿಗೆ ಐವತ್ತು ಲಕ್ಷ ರೂಪಾಯಿಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಚಂಬಳಾ-ನರ್ಮದಾ ನದಿಗಳ ನಡುವಿನ ಪ್ರದೇಶದ ಅಧಿಪತ್ಯವನ್ನು ಬಾದಶಹನಿಂದ ದೊರಕಿಸಿಕೊಳ್ಳುವದಕ್ಕಾಗಿ ನೆರವಾಗಬೇಕೆಂದು ಒಡಂಬಡಿಕೆಯಲ್ಲಿ ನಿಶ್ಚಿತವಾಯಿತು.

೧೭೩೯ರಲ್ಲಿ ಮುರಾಟರು ಪೋರ್ತುಗೀಜರೊಡನೆ ಯುದ್ಧ ಮಾಡಿ ವಸಯಿ ಮೊದಲಾದ ಕೋಟೆಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡದ್ದು ಪಾತಶಾಹೀ ಧೂರಣದ ದ್ಯೋತಕವಾಗಿದೆ.

ಇದೇ ವರ್ಷ ಇರಾಣದ ಬಾದಶಹನಾದ ನಾದಿರಶಹನು ದಿಲ್ಲಿಯನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಕೊಲೆಗಡಕತನವನ್ನು ಮಾಡಿದನು. ಅವನು ಒಂದು ಲಕ್ಷ ಇರಾಣೀ ಸೈನ್ಯವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ದಕ್ಷಿಣದ ಮೇಲೆ ದಂಡೆತ್ತಿ ಬರುವನೆಂಬ ವಾರ್ತೆಯು ಹಬ್ಬಿತು. ಈ ಸಂಕಟಸಮಯದಲ್ಲಿ ಬಾದಶಹನಿಗೆ ಬಾಜೀರಾಯನ ಹೊರತು ಯಾರ ಆಶ್ರಯವೂ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಅದ್ದರಿಂದ ಬಾಜೀರಾಯನು ದೊಡ್ಡ ಸೈನ್ಯವನ್ನು ತೆಗೆದು

ಕೊಂಡು ದಿಲ್ಲಿಗೆ ಹೊರಟನು. ಹಿಂದುಗಳಂತೆ ಮುಸಲ್ಮಾನ ಸೈನಿಕರಾದರೂ ಅವನ ಸೈನ್ಯದಲ್ಲಿ ಕೂಡಿದರು. ಶಿಂದೆ ಹೋಳಕರರು ಅವನನ್ನು ಕೂಡಿದ್ದರು. ವಸಯಿಯನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡ ಕೂಡಲೆ ಚಿಮಾಜಿ ಅಸ್ಥಾನಾದರೂ ಅವನನ್ನು ಕೂಡುವವನಿದ್ದನು; ಆದರೆ ಇಷ್ಟರಲ್ಲಿ ನಾದಿರಶಹನು ಬಾದಶಹನನ್ನು ದಿಲ್ಲಿಯ ಸಿಂಹಾಸನದ ಮೇಲೆ ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿ ಇರಾಣಕ್ಕೆ ಹೊರಟು ಹೋದನು. ಆಗ ಬಾಜೀರಾಯನು ಬಾದಶಹನಿಗೆ ಪತ್ರ ಬರೆದು ಅಭಿನಂದನ ಮಾಡಿದನು; ಹಾಗೂ ೧೦೧ ಮೊಹರುಗಳನ್ನು ಕಾಣಿಕೆಯಾಗಿ ಕಳುಹಿಸಿದನು. ಬಾದಶಹನಾದರೂ ಬಾಜೀರಾಯನಿಗೆ ಆನೆ ಕುದುರೆ ರತ್ನ ವಸ್ತ್ರಗಳನ್ನೂ ಆಭರಣಪ್ರದರ್ಶಕ ಪತ್ರವನ್ನೂ ತಿರುಗಿ ಕಳುಹಿದನು; ಆದರೆ ಈ ಕಾಣಿಕೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಮಾಳವದ ಸನದು ಬರಲಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಈ ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ನಿಜಾಮನ ಕಪಟವಿರುವದೆಂದು ಊಹಿಸಿ, ದಕ್ಷಿಣದಿಂದ ಅವನನ್ನು ನಿಜಾಮ ಮಾಡಿಬಿಡಬೇಕೆಂದು ಬಾಜೀರಾಯನು ಯೋಚಿಸಿದನು; ಆದರೆ ಅಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಬಾಜೀರಾಯನು ನರ್ಮದಾ ತೀರದಲ್ಲಿ ೧೭೪೦ರಲ್ಲಿ ಅಕಸ್ಮಿಕವಾಗಿ ಮರಣ ಹೊಂದಿದನು.

ನಾದಿರಶಹನು ಮುಲತಾನ ಕಾಬೂಲ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನು ತನ್ನ ಕೈಯಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡದ್ದರಿಂದಲೂ ಬಾದಶಹನ ಅಧಿಕಾರವು ನಿರ್ವೀರ್ಯವಾದುದರಿಂದಲೂ ದಿಲ್ಲಿಯಿಂದ ನೂರು ಮೈಲಿನ ಮೇಲೆ ಸಣ್ಣಪುಟ್ಟ ಮುಸಲ್ಮಾನ ರಾಜ್ಯಗಳು ನಿರ್ಮಾಣವಾಗಹತ್ತಿದವು. ಖಾನ ಡಾರಾನನು ಕೊಲ್ಲಲ್ಪಟ್ಟನು. ಕಮಿರುದ್ದೀನ್ ಖಾನನೇ ಮೊದಲಾದ ತುರಾಣಿ ಮುಸಲ್ಮಾನರು ಬಾದಶಹನ ಸುತ್ತು ಸುಳಿದಾಡಹತ್ತಿದರು. ರಜಪುತರು ಮೆಲ್ಲಮೆಲ್ಲನೆ ಸ್ವತಂತ್ರರಾಗತೊಡಗಿದರು. ಜಾಟರು ಮರಾಟರ ಸ್ನೇಹಿಗಳಾದರು. ರೋಹಿಲರು ಸವತಿಸುಭೆಯನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸುವ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿದ್ದರು. ಇಂಗ್ಲಿಷರೂ ಫ್ರೆಂಚರೂ ಇನ್ನೂ ಹೀನಸಲರಾಗಿದ್ದರು. ಯುದ್ಧಮಾಡಿದರೆ ಮರಾಟರ ಮುಂದೆ ತಡೆದು ನಿಲ್ಲಲಾರೆನೆಂದು ಅವರಿಗೆ ತೋರುತ್ತಿತ್ತು. ಅವರು ವ್ಯಾಪಾರಿ ಪದ್ಧತಿಯಿಂದ ಆರ್ಜವ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಇಲ್ಲವೆ ಲಂಚಕೊಟ್ಟು ತಮ್ಮ ಕಾರ್ಯಭಾಗವನ್ನು ಸಾಧಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು. ಆದ್ದರಿಂದ ಬಾಜೀರಾಯನ ಮಗ ನಾದ ನಾನಾಸಾಹೇಬ ಪೇಶವೆಗೆ ಪಾತಶಾಹೀ ಭೋರಣವನ್ನು ಮುಂದುವರಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಸಂಧಿ ಹೊರೆಯಿತು. ಇದೇ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಭೋಸಲೆಯು ಬಂಗಾಲದ ಮೇಲೆ ದಾಳಿ ಮಾಡಿದನು. ನಾನಾಸಾಹೇಬ ಪೇಶವೆಯು ಆಹ್ಲಾಬಾದದ ಮೇಲೆ ದಂಡೆತ್ತಿ ಹೋಗುವ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿದ್ದನು. ಬಂಗಾಲದಲ್ಲಿ ಮರಾಟರಿಗೂ ಅಲೀವರ್ದೀಖಾನನ ಸೈನಿಕರಿಗೂ ಯುದ್ಧವು ಪ್ರಾರಂಭವಾಯಿತು. ಭೋಸಲೆಯು ಕಾರ್ಯಭಾರಿಯಾದ ಭಾಸ್ಕರ ಪಂತನು ಹುಗಳ ಪಟ್ಟಣವನ್ನು ಹಸ್ತಗತಮಾಡಿಕೊಂಡನು. ಆಗ ಅಲೀವರ್ದೀಖಾನನು ಪೇಶವೆ ಹಾಗೂ ದಿಲ್ಲಿಯ ಬಾದಶಹ ಇವರ ಸಹಾಯ ಬೇಡಿದನು. ಭಾಸ್ಕರಪಂತನ ಹಿಂದಿನಿಂದ ಭೋಸಲೆಯೂ ಬಂಗಾಲಕ್ಕೆ ಹೋಗತೊಡಗಿದನು. ಯಾರಿಂದಲಾದರೂ ಬಂಗಾಲದ ಮೇಲಿನ ಮರಾಟರ ದಾಳಿಯು ತಪ್ಪಜೀಕೆಂದು

ದಿಲ್ಲಿಯ ಬಾದಶಹನು ಯೋಚಿಸಿ, ಮಾಳವದ ಸನದನ್ನೂ ಕೆಲವು ಹಣವನ್ನೂ ಕೊಡಲೊಪ್ಪಿ ಭೋಸಲೆಯ ದಾಳಿಯ ಸಂಕಟವನ್ನು ನಿವಾರಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ವಿನಂತಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡನು. ನಾನಾಸಾಹೇಬ ಪೇಶವೆಯು ಈ ವಿನಂತಿಯನ್ನು ಮನ್ನಿಸಿ, ಅಲ್ಪಾಬಾದದಿಂದ ಮುರ್ತಿದಾಬಾದವನ್ನು ತಲುಪಿ, ಅಲ್ಲಿಂದ ಕೆಳಗೆ ಇಳಿದು ರಘೂಜಿ ಭೋಸಲೆಯನ್ನು ಪರಾಭವಗೊಳಿಸಿದನು. ಪೇಶವೆಯ ಈ ಕೆಲಸವನ್ನೂ ಪೂರ್ವೇತಿ ಹಾಸವನ್ನೂ ಲಕ್ಷಿಸಿ ಮಹಮ್ಮದಶಹ ಪಾತಶಹನು ತನ್ನ ವಚನದ ಮೇರೆಗೆ ಮಾಳವದ ಸನದನ್ನು ಕೊಡಲಿಕ್ಕೆ ಮನಸ್ಸು ಮಾಡಿದನು; ಆದರೆ ಇಂಥ ದೊಡ್ಡ ಪ್ರಾಂತವನ್ನು ಕೊಡುವದರಿಂದ ತನ್ನ ವರ್ಚಸ್ಸಿಗೆ ಬಾಧೆ ಬರುವದೆಂದು ಭಾವಿಸಿ, ತೋರಿಕೆಗೆ ಶಹಾಜಾದಾ ಅಹಮ್ಮದನನ್ನು ಆ ಪ್ರಾಂತದ ಮುಖ್ಯ ಸುಭೇದಾರನನ್ನಾಗಿ ನಿಯಮಿಸಿ, ಪೇಶವೆಗೆ ದಿವಾಣ ಅಥವಾ ಮುತಾಲಿಕ್ ಪದವನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಿದನು. ನಾನಾಸಾಹೇಬನು ನಾಲ್ಕುಸಾವಿರಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಹನ್ನೆರಡು ಸಾವಿರ ಕುದುರೆಯ ಸ್ವಾರರನ್ನು ನೌಕರಿಗೆ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಲಿಕ್ಕೆ ಒಪ್ಪಿದನು; ಆದರೆ ಈ ಹೆಚ್ಚಿನ ಎಂಟು ಸಾವಿರ ಸೈನ್ಯದ ವೆಚ್ಚವನ್ನು ಬಾದಶಹನೇ ಕೊಡಬೇಕೆಂದು ನಿರ್ಧರವಾಗಿತ್ತು. ಈ ಒಪ್ಪಂದವು ನೆರವೇರುವದಕ್ಕೆ ಪೇಶವೆಗೆ ರಾಜಾ ಜಯಸಿಂಗ ಹಾಗೂ ನಿಜಾಮ ಇವರ ಸಹಾಯವಿತ್ತು. ಮಹಮ್ಮದಶಹನು ಈ ಒಪ್ಪಂದವನ್ನು ಈಡೇರಿಸುವ ಬಗ್ಗೆ ಜಯಸಿಂಗನ ಹೊಣೆಗಾರಿಕೆಯಿತ್ತು. ಪೇಶವೆಯ ಪರವಾಗಿ ಮಲ್ಲಾರರಾವ ಹೋಳಕರ, ರಾಣೋಜಿ ಶಿಂದೆ ಮತ್ತು ಪಿಲಾಜಿ ಜಾಧವ ಇವರು ಹೊಣೆಗಾರ ರಾಗಿದ್ದರು.

ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ಭೋಸಲೆ ಪೇಶವೆಯವರಲ್ಲಿ ಅಷ್ಟುರಮಟ್ಟಿಗೆ ಸ್ನೇಹವುಂಟಾಗಿ, ಶಾಹುವಿನ ಮಧ್ಯಸ್ಥಿಕೆಯಿಂದ ಬಂಗಾಲವು ಭೋಸಲೆಯ ಕಡೆಗೆ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಪೇಶವೆಯವರು ಮೊದಲು ದೊರಕಿಸಿದ ಜಹಾಗಿರು, ಕೊಂಕಣ-ಮಾಳವಗಳ ಅಧಿಪತ್ಯ, ಅಲ್ಪಾಬಾದ ಆಗ್ರಾ ಅಜಮೀರಗಳ ಉತ್ಪನ್ನ, ಪಾಟಣಾದೊಳಗಿನ ಮೂರು ತಾಲೂಕುಗಳು, ಅರ್ಕಾಟ ಜಿಲ್ಲೆಯೊಳಗಿನ ಇಪ್ಪತ್ತುಸಾವಿರ ಉತ್ಪನ್ನ, ಭೋಸಲೆಯ ರಾಜ್ಯದೊಳಗಿನ ಕೆಲವು ಗ್ರಾಮಗಳು ನಾನಾಸಾಹೇಬ ಪೇಶವೆಗೆ ಸನದಿನಿಂದ ದೊರೆತವು. ಲಖನೌ, ಪಾಟಣಾ, ದಕ್ಷಿಣ ಬಂಗಾಲ, ಬಿಹಾರ, ವರಾಹದಿಂದ ಕಟಕದ ವರೆಗಿನ ಪ್ರಾಂತಗಳ ಉತ್ಪನ್ನ ಭೋಸಲೆಗೆ ದೊರೆತವು. ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ಶಾಹೂ ಮಹಾರಾಜನು ಭ್ರಾಂತಿಷ್ಠನಾಗಿ ಮೃತ್ಯುಪಥವನ್ನಾಕ್ರಮಿಸುವ ಲಕ್ಷಣವು ತೋರ ತೊಡಗಿತು. ಆಗ ಅವನು ನಾನಾಸಾಹೇಬ ಪೇಶವೆಯನ್ನು ಕರೆಯಿಸಿ 'ಎಲ್ಲ ಮರಾಟ ರಾಜ್ಯದ ಅಧಿಪತ್ಯವನ್ನು ವಂಶಪರಂಪರೆಯಾಗಿ ಪೇಶವೆಯವರೇ ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು; ಸಾತಾರೆಯ ಸಿಂಹಾಸನದ ಮಾನರಕ್ಷಣೆ ಮಾಡುತ್ತಿರಬೇಕು.' ಎಂದು ಸನದು ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟನು. ನಿರಂತರವಾದ ಮಹಾಪ್ರಧಾನಪದವು ದೊರೆತದ್ದರಿಂದ, ಪೇಶವೆಯವರ ಪಾತಶಾಹೀ ಧೋರಣಕ್ಕೆ ಮತ್ತಿಷ್ಟು ಬಲವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ಮುಂದೆ ಅಹಮ್ಮದಶಹನು ದಿಲ್ಲಿಯ ಬಾದಶಹನಾದಾಗ ಅವನ ವಜೀರನಾದ ಸಫದರಜಂಗನು ಉನ್ನತ್ತರಾಗಿದ್ದ ರೋಹಿಲರ ಮೇಲೆ ಶಸ್ತ್ರವನ್ನು ಹಿಡಿದನು. ಈ ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ಮಲ್ಲಾರವ ಹೋಳಕರ ಜಯಪ್ರಾಸಿದ್ಧಿ ಇವರು ವಜೀರನಿಗೆ ಬಹಳೇ ಸಹಾಯ ಮಾಡಿದರು. ಇದಕ್ಕಾಗಿ ವಜೀರನು ಮರಾಟರಿಗೆ ಯಮುನಾ-ಗಂಗಾನದಿಗಳ ನಡುವಿನ ಕೆಲವು ಪ್ರಾಂತಗಳನ್ನು ಪಾರಿತೋಷಕವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟನು. (೧೭೪೮) ಇದೇ ಸಮಯಕ್ಕೆ ಅಹಮ್ಮದಶಹಾ ಅಬದಾಲಿಯು ಹಿಂದುಸ್ತಾನದ ಮೇಲೆ ದಾಳಿ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದ್ದನು. ಅವನು ಬಾದಶಹನಿಂದ ಮುಲತಾನ ಲಾಹೋರ ಪಟ್ಟಣಗಳನ್ನು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದನು. ಆದ್ದರಿಂದ ದಿವಾಣ ಸಫದರಜಂಗನಿಗೆ ಮರಾಟರ ಬಲದ ಆವಶ್ಯಕತೆಯುಂಟಾಯಿತು. ರೋಹಿಲರೊಡನೆ ಆದ ಯುದ್ಧದ ವೆಚ್ಚದ ಬಗ್ಗೆ ೫೦ ಲಕ್ಷ ರೂಪಾಯಿಗಳ ಪತ್ರ ಬರೆಯಿಸಿಕೊಂಡ ಮೇಲೆ ಮರಾಟರ ದಂಡು ದುಆಬಪ್ರಾಂತದಿಂದ ಹೊರಟಿತು. ದಿಲ್ಲಿಯೊಳಗಿನ ಅಧಿಕಾರಿವರ್ಗದಲ್ಲಿ ವೈಮನಸ್ಸುಂಟಾಯಿತು. ದಿಲ್ಲಿಯ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿಯೇ ವಜೀರನ ಯುದ್ಧಗಳು ಪ್ರಾರಂಭವಾದವು. ಇದೇ ಸಂಧಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಳಕರನು ದಿಲ್ಲಿಗೆ ಹೋದನು. ಅವನ ಸಹಾಯದಿಂದ ೧೭೫೪ರಲ್ಲಿ ಎರಡನೇ ಅಲಮಗೀರನು ಪಟ್ಟಕ್ಕೆ ಕುಳಿತನು. ೧೭೫೭ರಲ್ಲಿ ನಾನಾ ಸಾಹೇಬ ಪೇಶವೆಯು ರಘುನಾಥರಾಯನೊಡನೆ ದೊಡ್ಡ ದಂಡು ಕೊಟ್ಟು ಉತ್ತರ ಹಿಂದುಸ್ತಾನದ ಮೇಲೆ ಕಳುಹಿಸಿದನು. ಅವನ ಸಹಾಯದಿಂದ ವಜೀರ ಶಹಾಬುದ್ದೀನನು ದಿಲ್ಲಿ ಪಟ್ಟಣವನ್ನೂ ಅಲಮಗೀರ ಬಾದಶಹನನ್ನೂ ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡನು. ಆಗ ಅಬದಾಲಿಯ ಪ್ರತಿನಿಧಿಯಾದ ನಜೀಬ ಉದ್ದಾಲನು ಓಡಿ ಹೋದನು. ರಘುನಾಥರಾಯನು ದಿಲ್ಲಿಯ ಹತ್ತರ ಬಹಳ ದಿನ ವಸತಿ ಮಾಡಿದ್ದನು. ಲಾಹೋರದಿಂದ ಅದಿನಾಬೇಗನು ಅವನಿಗೆ ಬರ ಹೇಳಿ ಕಳುಹಿದನು. ರಘುನಾಥರಾಯನು ಅಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಿ ಅವನ ಸಹಾಯದಿಂದ ಲಾಹೋರ ಪಟ್ಟಣವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡನು (೧೭೫೮) ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ಅದಿನಾಬೇಗನ ಸಹಾಯಕ್ಕೆ ಕೆಲವು ಮರಾಟ ದಂಡನ್ನಿಟ್ಟು ರಘುನಾಥರಾಯನು ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ ಬಂದನು; ಆದರೆ ಈ ದಾಳಿಯಲ್ಲಿ ಅವನಿಗೆ ೭೦ ಲಕ್ಷ ರೂಪಾಯಿಗಳ ಸಾಲವಾದ್ದರಿಂದ ದಾಲತ್ತಿನ ಕಾರಭಾರ ನೋಡುವ ಸದಾಶಿವರಾವ ಭಾವುನಿಗೂ ಇವನಿಗೂ ವ್ಯಾಜ್ಯವಾಗಿ, ಮುಂದಿನ ದಾಳಿಯಲ್ಲಿ ಸದಾಶಿವರಾವ ಭಾವುವೇ ಹೋಗಬೇಕೆಂಬ ನಿಶ್ಚಯವಾಯಿತು. ಲಾಹೋರವನ್ನು ಮರಾಟರು ತೆಗೆದುಕೊಂಡರೆಂಬ ಸಂಗತಿಯು ಅಬದಾಲಿಗೆ ತಿಳಿದ ಕೂಡಲೆ ಅವನು ಮತ್ತೆ ಹಿಂದುಸ್ತಾನಕ್ಕೆ ಬರಬೇಕೆಂದು ಹೊರಟನು. ದಿಲ್ಲಿಯಲ್ಲಿ ಮತ್ತೆ ರಾಜ್ಯಕ್ರಾಂತಿಯಾಯಿತು. ಅಬದಾಲಿಯ ದಂಡು ಲಾಹೋರಕ್ಕೆ ಬಂದು ಮರಾಟರ ಸೈನ್ಯವನ್ನು ಓಡಿಸಿಬಿಟ್ಟಿತು. ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ಅವನು ಯಮುನಾ ನದಿಯನ್ನು ದಾಟಿ ರೋಹಿಲರ ಸೈನ್ಯವನ್ನು ಕೊಡುವದಕ್ಕಾಗಿ ಹೊರಟನು. ಶಿಂದೆ ಹೋಳಕರರಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಸೈನ್ಯವಿದ್ದದರಿಂದ ಅವರು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಸರಿದರು. ಈ ಸಂಗತಿಯು ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿ ತಿಳಿದ ಕೂಡಲೆ, ಉತ್ತರದ

ದಾಳಿಗಾಗಿ ಮುರಾಟರು ಸಿದ್ಧರಾದರು. ಅದೇ ಉದಯಗಿರಿಯ ಕಾಳಗದಲ್ಲಿ ವಿಜಯ ಹೊಂದಿದ್ದ ಸದಾಶಿವರಾವ ಭಾವುಕನಾದ್ದೇವನು ನಾನಾಸಾಹೇಬ ಪೇಶವೆಯ ಮಗನಾದ ವಿಶ್ವಾಸರಾಯನೊಡನೆ ಉತ್ತರಕ್ಕೆ ಹೊರಟನು. ೧೭೬೮ರಲ್ಲಿ ಸುಪ್ರಸಿದ್ಧ ಪಾಣಿಪತ್ತದ ಸಂಗ್ರಾಮವಾಗಿ ಮುರಾಟರಿಗೆ ದೊಡ್ಡ ಪರಾಭವವಾಯಿತು. ಇಂದಿನವರೆಗೆ ಪ್ರಸ್ಥಾಪಿತವಾದ ಮುರಾಟರ ದಿಲ್ಲಿಯ ಸಂಬಂಧವು ತಪ್ಪುವದು, ಮುರಾಟರ ಪಾತಶಾಹೀ ಧೋರಣದ ಅಂತವು ಇಲ್ಲಿಗೆ ಆಗುವದು ಎಂಬ ಲಕ್ಷಣವು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ತೋರತೊಡಗಿತು.

ಆದರೆ ಈ ಸ್ಥಿತಿಯು ಬಹಳ ದಿವಸ ಉಳಿಯಲಿಲ್ಲ. ಪಾಣಿಪತ್ತದ ಪರಾಭವ ದಿಂದ ಮುರಾಟರಿಗೆ ಬಹು ದೊಡ್ಡ ರಾನಿಯಾದದ್ದೇನೋ ನಿಜ; ಆದರೆ ಯಾವ ಕಾರಣದ ಸಲುವಾಗಿ ಪಾಣಿಪತ್ತದ ಸಂಗ್ರಾಮವಾಯಿತೋ ಆ ಕಾರಣವು ಆಗಿಂದಾಗಲೆ ಸುಧಾರಿಸುವಂತಿರಲಿಲ್ಲ. ಆ ಕಾರಣವೆಂದರೆ, ದಿಲ್ಲಿಯ ಬಾದಶಹನ ದುರ್ಬಲತೆ ಹಾಗೂ ದಿಲ್ಲಿಯ ಓಲಗದಲ್ಲಿ ನಡೆದ ಕಾರಸ್ಥಾನೀ ಅಮಿರ-ಉಮರಾವರ ಗೊಂದಲ. ದಿಲ್ಲಿಯ ಕಡೆಗೆ ದಂಡಯಾತ್ರೆಗೆ ಹೊರಡುವ ರೂಢಿಯು ಬಾಕಾಜಿ ವಿಶ್ವನಾಥನಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗಿತ್ತು. ಆಗ ಇಲ್ಲಿವೆ ವಾಣಿಪತ್ತದ ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ಮುರಾಟರ ದಂಡಯಾತ್ರೆಯ ಕಾರಣವು ದಿಲ್ಲಿಯನ್ನು ಹಸ್ತಗತ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ಇರಲಿಲ್ಲ. ಅವರು ಬಾದಶಹನ ವಿನಂತಿಯ ಮೇರೆಗೆ ಪಾತಶಾಹೀ ಸತ್ತೆಯನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ಹೋಗಿದ್ದರು. ಪಾಣಿಪತ್ತಕಾಳಗದ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ದಿಲ್ಲಿಯಲ್ಲಿ ಎರಡು ಮುಖ್ಯ ಪಕ್ಷಗಳಿದ್ದವು. ಸ್ಕೂಲ ಶಬ್ದದಿಂದ ಹೇಳುವದಾದರೆ ಒಂದಕ್ಕೆ ಪಾನ ಇಸ್ಲಾಮಿಕ ಅಂದರೆ ಮುಸಲಮಾನಾಭಿಮಾನಿಯೆಂದೂ, ಮತ್ತೊಂದಕ್ಕೆ ಪಾನ ಹಿಂದಿಕ ಅಂದರೆ ಹಿಂದೂ ಅಭಿಮಾನಿ ಎಂದೂ ಅನ್ನಬಹುದು. ಮೊದಲನೆಯ ಪಕ್ಷದ ಧೋರಣವು ಹಿಂದುಗಳನ್ನು, ಅದರಲ್ಲಿ ಮುರಾಟರನ್ನು ಉತ್ತರಕ್ಕೆ ಪ್ರವೇಶ ಮಾಡಗೊಡಬಾರದೆಂದಿತ್ತು. ಪಾತಶಾಹಿ ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ಆದಷ್ಟು ಹಿಡಿಸುತ್ತಾನೆದ ಜನರಿಂದಲೇ ಮಾಡಿಸತಕ್ಕದ್ದು; ಅವರು ಪಾತಶಾಹಿಯ ಋಣಾನ್ವಿತವಾದವರೂ ಮಿತ್ರರೂ ಆಗಿದ್ದರೂ ಅಡ್ಡಿಯಿಲ್ಲವೆಂದು ಎರಡನೆಯ ಪಕ್ಷದ ಧೋರಣವಾಗಿತ್ತು.

ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ದಿಲ್ಲಿಯ ಬಾದಶಹರು ಈ ಎರಡನೇ ವರ್ಗದಲ್ಲಿ ಗಣಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಅವರಿಗೆ ಪ್ರಾಯಶಃ ಇರಾಣ, ಆಫಘಾನಿಸ್ತಾನ ಮೊದಲಾದ ಕಡೆಯ ಸ್ಪರ್ಧಾರ್ಥಿಯಾಗಿಯೆ ಹಿಂದುಗಳ ಸಹಾಯವೇ ಹೆಚ್ಚು ಗ್ರಾಹ್ಯವಾಗಿ ತೋರುತ್ತಿತ್ತು. ಯಾಕಂದರೆ ಇರಾಣ, ಆಫಘಾನಿಸ್ತಾನಗಳ ಮುಸಲ್ಮಾನೀ ರಾಜರಿಗೆ ದಿಲ್ಲಿಯನ್ನು ಹಸ್ತಗತ ಮಾಡಿಕೊಂಡು, ಅಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಸಿಂಹಾಸನವನ್ನು ಪ್ರಸ್ಥಾಪಿಸುವ ಆಕಾಂಕ್ಷೆ ಹುಟ್ಟುವ ಸಂಭವವಿರುತ್ತಿದ್ದದರಿಂದ, ದಿಲ್ಲಿಯ ಬಾದಶಹರು ಅವರ ಸಹಾಯವನ್ನು ಯಾಚಿಸುತ್ತಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಹಿಂದುಗಳು ಎಷ್ಟೇ ಪ್ರಬಲರಿದ್ದರೂ ದಿಲ್ಲಿಯ ಪಾತಶಾಹಿಯನ್ನು ಮುರಿದು ಅಲ್ಲಿ ಹಿಂದುಪದಪಾತಶಾಹಿಯನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸುವ ಆಕಾಂಕ್ಷೆಯು ಅವರ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿರುವದೆಂಬದರ ಕಲ್ಪನೆಯು ದಿಲ್ಲಿಯ ಬಾದಶಹರ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಎಂದೂ

ಹುಟ್ಟಲಿಲ್ಲ. ಶಹಾಜಹಾನನ ನೇಳೆಯಿಂದ ದಿಲ್ಲಿಯಲ್ಲಿಯ ಜಗಳಗಳಲ್ಲಿ ಹಿಂದುಗಳನ್ನು ಸಹಾಯಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವ ಪರಿಪಾಠವು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗಿತ್ತು. ಎಲ್ಲ ಹಿಂದುಗಳಲ್ಲಿ ಮರಾಟರೇ ಪ್ರಬಲರೆಂಬದು ಗೊತ್ತಾದ ಕೂಡಲೆ ೧೮ನೆಯ ಶತಕದಿಂದ ಪಾತಶಾಹೀ ಸಂರಕ್ಷಣೆಯ ಅಧಿಕಾರವು ಅವರ ಕಡೆಗೇ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಹಿಂದುಸ್ತಾನದೊಳಗಿನ ಮುಸಲ್ಮಾನೀ ನವಾಬರು ಆಫಗಾಣಿಸ್ತಾನದೊಳಗಿನ ರಾಜರಂತೆ ಸ್ವಾರ್ಥಿಗಳಿದ್ದುದರಿಂದ, ಅವರನ್ನು ನಂಬುವದು ಅಹಿತವೆಂದು ತೋರಿದ ಮೂಲಕ, ಮರಾಟರಿಗೆ ದಕ್ಷಿಣದ ಆರು ಸುಭೆಗಳ ಜ್ಞಾಪಾಯಿಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟು, ಸಂಕಟಸಮಯದಲ್ಲಿ ಪಾತಶಾಹೀ ಸಂರಕ್ಷಣೆ ಮಾಡುವ ಭಾರವನ್ನು ಅವರ ಮೇಲೆಯೇ ಹಾಕಲಾಗಿತ್ತು. ಈ ಅಧಿಕಾರಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಮರಾಟರು ದಂಡು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ದಿಲ್ಲಿಯ ಕಡೆಗೆ ದಾಳಿಮಾಡಹತ್ತಿದರು.

‘ಪಾನ ಇಸ್ಲಾಮಿಕ್’ರ ಉಪದೇಶದಿಂದ ನಾದಿರಶಹ, ಅಬ್ದಾಲಿ ಇವರು ದಿಲ್ಲಿಯ ಕಡೆಗೆ ಬಂದರು. ಇವರಿಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಯಾರಿಗೂ ದಿಲ್ಲಿಯಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲಲಿಕ್ಕೆ ಸಾಧಿಸಲಿಲ್ಲ; ಇಲ್ಲವೆ ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ದಂಡು ಇರಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಸಾಧ್ಯವಾಗಲಿಲ್ಲ ಆದ್ದರಿಂದ ಪಾಣಿಪತ್ತದ ತರುವಾಯ ಸ್ವಲ್ಪದಿನಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಮರಾಟರಿಗೆ ದಿಲ್ಲಿಯಿಂದ ಅಮಂತ್ರಣ ಬರತೊಡಗಿತು ಪಾಣಿಪತ್ತದಲ್ಲಿ ಮರಾಟರಿಗೆ ಪರಾಭವವೊದಗಿದರೂ ಪೇಶವೆಯವರ ಮಧ್ಯವರ್ತಿ ಸತ್ತೆಯು ಇನ್ನೂ ನಷ್ಟವಾಗಿರಲಿಲ್ಲ; ಮರಾಟಮಂಡಳದ ಸಂಘವು ಇನ್ನೂ ಸ್ಥಿರವಾಗಿತ್ತು. ಮರಾಟರ ಒಂದು ಪೀಳಿಗೆಯು ಪಾಣಿಪತ್ತದ ರಣಕಂದನದಲ್ಲಿ ಉದ್ವಸ್ತವಾಗಿ ಹೋಗಿದ್ದರೂ, ಮುಂದಿನ ಪೀಳಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಈ ಅಪಯಶವನ್ನು ತೊಡೆದು ಹಾಕುವ ಆಕಾಂಕ್ಷೆಯಿತ್ತು. ೧೭೬೧ರ ಮೊದಲು ದಿಲ್ಲಿಯಲ್ಲಿ ನೆಲೆಗೊಂಡಿದ್ದ ಆರಾಜಕತೆಯು ೧೭೬೧ರ ತರುವಾಯ ನಷ್ಟವಾಗದೆ ಪ್ರಬಲವಾಗುತ್ತನಡೆಯಿತು. ಮುಂದೆ ಕೆಲವು ದಿವಸ ಬಾದಶಹನು ದಿಲ್ಲಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆ ಕಡೆಗೆ ಅಲೆನಾಡಬೇಕಾಯಿತು ಪಾತಶಾಹೀ ದಿವಾಣ ಉಮರಾಂವ ಇವರಲ್ಲಿ ನಿಕರವಾದ ಯುದ್ಧವು ದಿಲ್ಲಿಯಲ್ಲಿ ನಡೆದು, ಪಾನಿಪತ್ತದ ಯುದ್ಧವಾದ ವರ್ಷವೇ ಬಾದಶಹನು ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ಬಂಗಾಲ, ಬಿಹಾರ, ಓರಿಸಾ ಪ್ರಾಂತಗಳ ದಿವಾಣಗಿರಿಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟು, ಮರಾಟರಂತಹ ಮತ್ತೊಬ್ಬ ಮುಸಲ್ಮಾನೇತರ ಸ್ನೇಹಿಯನ್ನು ದೊರಕಿಸಿಕೊಂಡನು; ಆದರೆ ದಿಲ್ಲಿಯ ರಾಜಕಾರಣವು ತಮ್ಮ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಬರುವಷ್ಟು ಬಲವಂತರಿರುವೆಂಬದರ ಆತ್ಮಪ್ರತ್ಯಯವು ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ಇನ್ನೂ ಬಂದಿರಲಿಲ್ಲ. ಬಂಗಾಲ ಅಯೋಧ್ಯಾ ರೋಹಿಲಖಂಡ ಈ ಪ್ರಾಂತಗಳಲ್ಲಿ ಅವರ ವರ್ಚಸ್ಸವು ಇನ್ನೂ ಸ್ಥಾಪಿಸಲ್ಪಡಬೇಕಾಗಿತ್ತು. ಅರ್ಥಾತ್ ಸ್ಥಾನಭ್ರಷ್ಟನಾದ ಬಾದಶಹನು ಆತ್ಮರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಪುನಃ ಮರಾಟರ ಕಡೆಗೇ ಹೊರಳಬೇಕಾಯಿತು. ಪಾಣಿಪತ್ತದ ಸಂಕಟವನ್ನು ತಮ್ಮ ಮೇಲೆ ತಂದ ನಜೀಬಖಾನ ಮೊದಲಾದವಳೆ ಪಾರುಪತ್ಯಗೊಳಿಸುವದು ಮರಾಟರಿಗೆ ಅವಶ್ಯಕವಿದ್ದುದರಿಂದ, ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಸಹಾಯದ ನಿರಾಶೆ ಹೊಂದಿದ ಶಹಾಅಲಮನು ತನ್ನನ್ನು ದಿಲ್ಲಿಗೆ ಒಯ್ಯುವ ಬಗ್ಗೆ ಮಾಡುತ್ತ ನಡೆಯಿತು.

ಸಿದ ಕೂಡಲೆ ಮರಾಟರು ಆನಂದದಿಂದ ಈ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಕೈಹಾಕಿದರು.

೧೭೬೮ರಲ್ಲಿ ಮಹದಾಜಿ ಶಿಂದೆ, ತುಕೋಜಿ ಹೋಳಕರ ಇವರು ದಕ್ಷಿಣವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಉತ್ತರಹಿಂದುಸ್ತಾನವನ್ನು ಸೇರಿದರು. ೧೭೭೦ರಲ್ಲಿ ನಜೀಬಖಾನನು ಮಡಿದನು. ಅದರಿಂದ ಮರಾಟರ ಒಬ್ಬ ಪ್ರತಿಸ್ಪರ್ಧಿಯು ನಾಶವಾದಂತಾಯಿತು. ಮಹದಾಜಿ ಶಿಂದೆಯು ೧೭೭೧ರಲ್ಲಿ ಶಹಾಅಲಮ ಬಾದಶಹನನ್ನು ದಿಲ್ಲಿಯ ಸಿಂಹಾಸನದ ಮೇಲೆ ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿದನು. ಈ ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಅಂಕಿತದಲ್ಲಿದ್ದ ಶಹಾ ಅಲಮನು ಪ್ರಕಟವಾಗಿ ಮರಾಟರ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಬಂದ ಸಂಗತಿಯು ಲಕ್ಷ್ಯದಲ್ಲಿಡುವಂಥದಾಗಿದೆ. ಯಾಕಂದರೆ ಈ ಮಾತಿನಿಂದ ಮರಾಟರ ಹಾಗೂ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಆ ವೇಳೆಯ ಸಾವೇಕ್ಷ ಬಲಾಬಲಗಳು ಲಕ್ಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತವೆ. ಬಾದಶಹನು ಮರಾಟರ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹೋದದ್ದು ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ಸೇರಲಿಲ್ಲ. ಮರಾಟರ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ಹಿಡಿಯಬಾರದೆಂದು ಅವರು ಬಾದಶಹನಿಗೆ ಪರಿಪರಿಯಾಗಿ ಉಪದೇಶ ಮಾಡಿ ನೋಡಿದರು; ಆದರೆ ಮರಾಟರ ಸಹಾಯವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವ ಪರಂಪರೆಯು ಮೊದಲಿನಿಂದಲೂ ನಡೆದು ಬಂದದ್ದಾಗಿದ್ದು, ಅವರ ಸ್ನೇಹವು ಗೌರವಪೂರ್ಣವಾಗಿತ್ತು; ಅಲ್ಲದೆ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಬಾದಶಹನನ್ನು ಸಿಂಹಾಸನದ ಮೇಲೆ ಕುಳ್ಳಿರಿಸುವ ಭಾರವನ್ನು ಹೊತ್ತಿದ್ದರೆ ಆ ಮಾತೇ ಬೇರೆ. ನಾವು ಸಹಾಯ ಮಾಡಲಸಮರ್ಥರಾದೆವೆ; ಆದರೂ ಮರಾಟರ ಸಹಾಯ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬಾರದು, ಎಂಬ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಈ ಸ್ವಾರ್ಥದ ಭಾಷಣವು ದಿಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಲಿಕ್ಕೆ ಆತುರಗೊಂಡಿದ್ದ ಶಹಾ ಅಲಮನಿಗೆ ಹೇಗೆ ರುಚಿಸಬೇಕು?

ಇರಲಿ. ಮಹದಾಜಿ ಶಿಂದೆಯು ಶಹಾ ಅಲಮನನ್ನು ದಿಲ್ಲಿಗೆ ಒಯ್ದು ಸಿಂಹಾಸನದ ಮೇಲೆ ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿದನು; ಆದರೆ ಅವನಿಗೆ ಅಲ್ಲಿ ಬಹಳ ದಿನಗಳ ವರೆಗೆ ಇರಲಿಕ್ಕೆ ಸಾಧ್ಯವಾಗಲಿಲ್ಲ. ೭೭೩ರಲ್ಲಿ ನಾರಾಯಣರಾಯನ ಕೊಲೆಯಾದ ಮೂಲಕ ನಾನಾಫಡಣವೀಸನಿಗೆ ಮಹದಾಜಿಯ ಆವಶ್ಯಕತೆಯುಂಟಾಯಿತು. ಅಲ್ಲಿಂದ ಮುಂದೆ ಸಾಲಬಾಯಿಯ ಒಪ್ಪಂದವಾಗುವವರೆಗೂ ಮಹದಾಜಿಯು ಪೇಶವಾಯಿಯ ರಾಜಕಾರಣದಲ್ಲಿ ಮಗ್ನನಾದುದರಿಂದ ಅವನಿಗೆ ದಿಲ್ಲಿಯ ಕಡೆಗೆ ಲಕ್ಷ್ಯಗೊಡಲಿಕ್ಕೆ ಸಾಧ್ಯವಾಗಲಿಲ್ಲ. ಆದರೂ ಈ ಎಂಟು ವರ್ಷಗಳ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿ ಅವನು ಅಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ರೀತಿಯಿಂದ ದಿಲ್ಲಿಯ ರಾಜಕಾರಣದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ನೆಲೆಗೊಳಿಸಿದ್ದನು. ಇಂಗ್ಲಿಷ-ಪೇಶವೆಯವರ ಸಂಬಂಧವಾಗಿ ಈ ಮಹದಾಜಿಯು ತಾನು ಆಗ್ರೇಸರತ್ವವನ್ನು ವಹಿಸಿ, ದಿಲ್ಲಿಯ ರಾಜಕಾರಣದಲ್ಲಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಲಕ್ಷ್ಯಗೊಡಲಾಗದೆಂದೂ ಬಾದಶಾಹಿಯ ಎಲ್ಲ ವಿಧದ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಮಾಡುವ ಕೆಲಸವು ತನ್ನೊಬ್ಬನ ಕಡೆಗೇ ಉಳಿಯಬೇಕೆಂದೂ ಅವನು ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಂದ ಪರ್ಫಿತ ಸಮ್ಮತಿಯನ್ನು ದೊರಕಿಸಿದ್ದನು. ೧೭೭೪ರಲ್ಲಿ ವಾರನ್ ಹೇಸ್ಟಿಂಗ್ಸನು ಗವ್ವರ್ನರ ಜನರಲ್ಲನಾದನು. ಅವನಿಗೂ ಮಹದಾಜಿ ಶಿಂದೆಗೂ ಚನ್ನಾಗಿ ಕೂಡಿತು. ಹೇಸ್ಟಿಂಗ್ಸನು ವಿಲಾಯತಿಗೆ ಹೋಗುವವರೆಗೂ ಅವರಿಬ್ಬರ ಸ್ನೇಹವು ಅಬಾಧಿತವಾಗಿ ಉಳಿಯಿತು. ಇಂಗ್ಲಿಷ

ರಾದರೂ ದಿಲ್ಲಿಯ ಒಬ್ಬ ರಾಜಕುಮಾರನನ್ನು ತಮ್ಮ ಕೈಯಲ್ಲಿರಿಸಿಕೊಂಡರು; ಆದರೆ ಅವನ ಉಪಯೋಗವನ್ನು ಅವರಿಗೆ ತಮ್ಮ ಮನಸ್ಸಿನಂತೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲಿಕ್ಕೆ ಬರಲಿಲ್ಲ.

ಸಾಲಬಾಯಿಯ ಒಪ್ಪಂದವಾದ ಮೇಲೆ ಮಹದಾಜಿಯು ದಿಲ್ಲಿಯ ಕಡೆಗೆ ಹೋದನು; ಆದರೆ ಅಲ್ಲಿಯ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ನೋಡಿ, ಈಗಿದ್ದುದಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚಿನ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ದೊರಕಿಸದಿದ್ದರೆ ತನ್ನ ವರ್ಚಸ್ವವು ನೆಲೆಗೊಳ್ಳುವದಿಲ್ಲವೆಂದು ಅವನಿಗೆ ತೋರಿದ್ದರಿಂದ ಅಂಥ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಬಾದಶಹನಲ್ಲಿ ಬೇಡಿದನು; ಬಾದಶಹನಾದರೂ ಕೊಡಲೊಪ್ಪಿದನು. ಪಾತಕಹನ 'ನಕೀಲ ಮುತಲಕಿ'ಯ ಸನಗನ್ನು ವೇಶವೆಯವರಿಗೆ ದೊರಕಿಸಿಕೊಟ್ಟು ಅವರ ಖರವಾಗಿ ಮಹದಾಜಿಯು ದಿಲ್ಲಿಯ ಸರ್ವಾಧಿಕಾರವನ್ನು ತಾನೇ ಸಾಗಿಸಬೇಕೆಂದು ಯೋಚಿಸಿದ್ದನು. ಬಾದಶಹನಿಗಾದರೂ ಈ ಮಾತಿನ ಒಪ್ಪಿಗೆಯಿತ್ತು; ಆದರೆ ಇದೇ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ದಕ್ಷಿಣೇ, ಹಿಂದುಸ್ತಾನೀ ಈ ಸ್ವರೂಪದ ಸ್ಪರ್ಧೆಯು ಪ್ರಬಲವಾಗಿ, ರಜಪೂತರೂ ಜಾಟರೂ ಮುಸಲ್ಮಾನರೂ ಕಾರಸ್ಥಾನ ನಡೆಯಿಸಿ ಮಹದಾಜಿಯೊಡನೆ ಯುದ್ಧವನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದರು. ಸನ್ ೧೭೮೫ರಲ್ಲಿ ಲಾಲ ಸೋಟ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಆದ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ರಜಪೂತರು ಮಹದಾಜಿಯನ್ನು ಪರಾಭವಗೊಳಿಸಿದರು ಈ ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ಮಹದಾಜಿಯು ಪಾತಕಹನ ಸೈನ್ಯ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬಾದಶಹನ ಸರದಾರನಾಗಿ ಯುದ್ಧ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದನು; ಆದರೆ ಈ ಸೈನ್ಯದ ಮೇಲೆ ವಿಶ್ವಾಸವಿಡಲಿಕ್ಕೆ ಬರುವಂತಿಲ್ಲವೆಂಬದನ್ನು ಅವನು ಬೇಗನೆ ಗುರುತಿಸಿದನು. ಯಾಕೆಂದರೆ ಒಂದೆಡೆ ಪ್ರಸಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಆಯತ್ತವಾದ ಯುದ್ಧಸಮಯದಲ್ಲಿ ಮುಸಲ್ಮಾನೀ ಸೈನ್ಯವು ವಿಶ್ವಾಸಘಾತ ಮಾಡಿ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಕೂಡಿತು. ಕೈಯಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಾಸದ ಮರಾಟ ಸೈನ್ಯವಿಲ್ಲದೆ ದಿಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗುವದರಲ್ಲಿ ಅರ್ಧವಿಲ್ಲೆಂದು ಮಹದಾಜಿಯು ಪೇರವೆಯವರಲ್ಲಿ ಸೈನ್ಯದ ಸಹಾಯ ಬೇಡಿದನು. ಅಲ್ಲಿಂದ ನೆರವು ಬರುವ ವರೆಗೆ ಶಿವೆಯು ಮಥುರೆಯಲ್ಲಿದ್ದನು. ಆಗ ದಿಲ್ಲಿಯ ಬಾದಶಹನ ಅವಸರದ ನಿಮಿತ್ತವು ಬಂಡರೂ ಅವನು ಅಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಲಿಲ್ಲವೆಂಬ ಪ್ರವಾದವಿವೆ; ಆದರೆ 'ಇತಿಹಾಸ ಸಂಗ್ರಹ'ದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ದಿಲ್ಲಿಯ ರಾಜಕಾರಣದ ಪತ್ರಗಳನ್ನು ನೋಡಲಾಗಿ ಈ ಆರೋಪವೆಯು ನಿಜವೆಂದು ತೋರುವದಿಲ್ಲ. ಮಹದಾಜಿಯೊಬ್ಬನಿಂದ ದಿಲ್ಲಿಯ ಕಾರ್ಯಭಾಗವು ನೆರವೇರುವದಿಲ್ಲವೆಂದೂ, ಅವನ ಜೊತೆಗೆ ಮತ್ತೊಬ್ಬ ಮರಾಟ ಸರದಾರನ ಅವಶ್ಯಕತೆಯಿರುವದೆಂದೂ ಬಾದಶಹನಿಗೆ ತಿಳಿದದ್ದರಿಂದ ಅಷ್ಟು ತೀವ್ರವಾಗಿ ದಿಲ್ಲಿಗೆ ಬರುವ ಅವಶ್ಯಕತೆಯಿಲ್ಲವೆಂದು ಅವನೇ ಶಿವೆಗೆ ತಿಳಿಸುತ್ತಿದ್ದನು.

೧೭೮೮ರಲ್ಲಿ ಗುಲಾಮಖಾದರನ ಸೈತಾನೀ ಸ್ವಭಾವವು ಶಿಖರಕ್ಕೆ ತಲುಪಿ ಅವನು ಶಹಾಅಲಮನ ಕಣ್ಣುಗಳನ್ನು ಕಿತ್ತು ಪಾತಕಹನ ಝನಾನಖಾನೆಯನ್ನು ಮಾನಗೇಡು ಮಾಡಿದನು. ಆಗ ಮಹದಾಜಿಯು ತನ್ನ ಸರದಾರನಾದ ರಾಣಾ ಖಾನನನ್ನು ದಿಲ್ಲಿಗೆ ಕಳಿಸಿ, ಗುಲಾಮಖಾದರನನ್ನು ಹಿಡಿದು ತರಿಸಿ ಅವನ ಶಿರಚ್ಛೇ

ದನ ಮಾಡಿಸಿದನು. ಆದರೂ ದಿಲ್ಲಿಯ ರಾಜಕಾರಣವು ಹೊಯ್ಸಾಡುತ್ತಲೇ ಇತ್ತು. ಯಾಕಂದರೆ ಮಹದಾಜಿಯು ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ ಹೋಗತಕ್ಕವನಿದ್ದನು. ಅವನು ೧೭೯೨ ರಲ್ಲಿ ಪುಣೆಗೆ ಬಂದನು, ಹಾಗೂ ಮರುವರ್ಷವೇ ಮರಣಹೊಂದಿದನು. ಮಹದಾಜಿಯ ಮರಣದಿಂದ ಮರಾಟರ ದಿಲ್ಲಿಯ ಸಂಬಂಧವು ತೀರ ತಪ್ಪುವದೋ ಏನೋ ಎಂಬ ಭೀತಿಯು ನಾನಾಣತನವೀಸನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿತ್ತು. ಶಿಂದೆಯ ಮರಣದ ತರುವಾಯ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ದಿಲ್ಲಿಯನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ಟೊಂಕ ಕಟ್ಟಿದರು. ದಾಲಿತರಾವ ಶಿಂದೆಯ ದುರ್ಬಲತೆಯ ಹಾಗೂ ಮೂರ್ಖತನದ ಮೂಲಕವಾಗಿ ೧೮೦೩ರಲ್ಲಿ ದಿಲ್ಲಿಯು ಇಂಗ್ಲಿಷರ ವಶವಾಯಿತು. ಈ ಮೇರೆಗೆ ಸುಮಾರು ನೂರುವರ್ಷಗಳವರೆಗೆ ದ್ವಿ ಮರಾಟರ ಹಾಗೂ ದಿಲ್ಲಿಯ ಸಂಬಂಧವು ಇಲ್ಲಿಗೆ ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತಪ್ಪಿ ಹೋಯಿತು.

ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಇದಕ್ಕಿಂತ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿಯೇ ದಿಲ್ಲಿಯ ರಾಜಕಾರಣದಲ್ಲಿ ಕೈಹಾಕ ತಕ್ಕವರು; ಆದರೆ ವಾರನ್ ಹೇಸ್ಟಿಂಗ್ಸನ ಮಾನಸಿಕತೆಯ ಧೋರಣದಿಂದ ಅದು ಸಾಧ್ಯವಾಗಿರಲಿಲ್ಲ. ಎಷ್ಟೋ ಇಂಗ್ಲಿಷ ಟೀಕಾಕಾರರು ಹೇಸ್ಟಿಂಗ್ಸನ ಈ ಧೋರಣದ ಬಗ್ಗೆ ದೋಷಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ವಾರನ್ ಹೇಸ್ಟಿಂಗ್ಸನು ಶಿಂದೆಯಿಂದ ಹೆಚ್ಚು ಲಂಚ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಮಾನಸಿಕತೆಯ ಧೋರಣವನ್ನು ಕೈಕೊಂಡನೆಂದು ಕೆಲವರು ಆರೋಪಿಸಿರುವರು. ಪುಣೆಯ ದರಬಾರದ ರಾಜಕಾರಣದ ಸಲುವಾಗಿ ತಮಗೆ ಶಿಂದೆಯಿಂದ ಸಹಾಯವಾಗುವವೆಂದು ಹೇಸ್ಟಿಂಗ್ಸನ ತಿಳುವಳಿಕೆಯಿತ್ತು. ಸಾಲಬಾಯಿಯ ಒಪ್ಪಂದದ ಘಟನೆಯನ್ನು ಲಕ್ಷಿಸಿದರೆ, ಈ ತಿಳುವಳಿಕೆಯು ತೀರ ಸುಳ್ಳಿತ್ತೆಂದು ಹೇಳಲಿಕ್ಕೆ ಬರುವದಿಲ್ಲ. ೧೭೭೧ರಿಂದ ೧೭೮೩ರ ವರೆಗೆ ೧೨ ವರ್ಷ ಹೇಸ್ಟಿಂಗ್ಸನು ದಿಲ್ಲಿಯ ಕಡೆಗೆ ದುರ್ಲಕ್ಷ್ಯ ಮಾಡಿದನೆಂಬದು ಸ್ಪಷ್ಟವೇ ಇದೆ. ಇಂಗ್ಲಿಷರ ವಿಶ್ವಾಸಿಕ ಮಿತ್ರನಾದ ನಜೀಬಖಾನನು ಮಾಡಿದ ಕೂಡಲೆ ಮೇಜರ ಬ್ರಾವುನ, ಮೇಜರ ಡೆವಿ ಎಂಬ ವಕೀಲರನ್ನು ಅವನು ಬಾದಶಹನ ಗುತ್ತಭಿಟ್ಟಿಗೆ ಕಳುಹಿಸಿದನು; ಆದರೆ ಆ ಭಿಟ್ಟಿಯಿಂದ ಏನೂ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಲಿಲ್ಲ. ೧೭೮೪ರಲ್ಲಿ ಶಹಾಅಲಮನ ಮಗನು ಲಖನೌದಲ್ಲಿ ಹೇಸ್ಟಿಂಗ್ಸನನ್ನು ಭೆಟ್ಟಿಯಾದನು. ಅವನು ತನ್ನ ತಂದೆಯನ್ನು ಸಿಂಹಾಸನದ ಮೇಲೆ ಕುಳ್ಳಿರಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಸಹಾಯವನ್ನು ಯಾಚಿಸಿದನು; ಆದರೆ ಈ ಸ್ವ ಇಂಡಿಯಾ ಕಂಪನಿಯ ಡಾಯರೆಕ್ಟರರೂ ಕಲಕತ್ತೆಯ ಕೌನ್ಸಿಲದಾರರೂ ದಿಲ್ಲಿಯ ರಾಜಕಾರಣದಲ್ಲಿ ಬೀಳಲು ಇಚ್ಛಿಸುವದಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ನೀವು ಪುನಃ ಮಹದಾಜಿ ಶಿಂದೆಯ ನೆರವೇ ಹೊಂದಬೇಕೆಂದು ಅವನು ಶಹಾಜಾದಾ ನಿಗೆ ಪ್ರತ್ಯುತ್ತರವಿತ್ತನು.

ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಇಂಗ್ಲಿಷರೇ ಮಹದಾಜಿಯ ಕಡೆಗೆ ಬೆರಳು ಮಾಡಿ ತೋರಿಸಿದ ಮೇಲೆ ಮೊದಲಿನಂತೆ ಅವನು ಪಾತಕಹನ ಪಕ್ಷವನ್ನು ಮತ್ತೆ ವಹಿಸಿದನು. ಇದರಲ್ಲಿ ಅವನ ತಪ್ಪೇನು? ಹೀಗಿದ್ದರೂ ಇಂಗ್ಲಿಷ ಇತಿಹಾಸಕಾರರು ಅವನನ್ನೇ ದುಷ್ಕನೂ

ಕಾರಸ್ಥಾನಿಯೂ ಎಂದು ಅಂದಿದ್ದಾರೆ; ಆದರೆ ಈ ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ಮಹದಾಜಿಯು ಮೊದಲಿಗಿಂತ ಒಂದು ಕೆಲಸವನ್ನು ಹೆಚ್ಚು ಮಾಡಿದನು. ಅವನ ಜಾಣತನದ ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿದೆ. ಆ ಸಂಗತಿ ಯಾವುದೆಂದರೆ, ಅವನು ಬಾದಶಹನಿಂದ ಸೇವನೆಯವರಿಗೆ 'ವಕೀಲ ಮುತಲಕ' ಎಂಬ ಬಿರುದನ್ನೂ ತನಗೆ 'ಮುಕ್ತಾಶ್ರಿ ಉಲ್ಮುಲ್ಪ' ಎಂಬ ಬಿರುದನ್ನೂ ದೊರಕಿಸಿದನು. ಯಾರ ನೆರವಿನಿಂದ ಬಾದಶಹನು ಸಿಂಹಾಸನದ ಮೇಲೆ ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವನೆಂದು ನಂಬಿದ್ದನೋ, ಅವರಿಗೆ ತನ್ನ ವಜೀರನಿಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಕೊಡುವದು ಯೋಗ್ಯವೇ ಆಗಿತ್ತು; ಯಾಕೆಂದರೆ ದಿಲ್ಲಿಯ ವಜೀರರೇ ಎಲ್ಲ ಅನರ್ಥಕ್ಕೆ ಕಾರಣರಾಗಿದ್ದರು. ಆದ್ದರಿಂದ ಅವರನ್ನು ಅಳತೆಯಲ್ಲಿರಿಸಬೇಕಾದರೆ ಶಸ್ತ್ರದ ಜೊತೆಗೆ ಇಂಥ ಅಧಿಕಾರವಿರುವದೂ ಯೋಗ್ಯವೇ ಆಗಿತ್ತು. ಶಿಂದೆಯ ಕಡೆಗೆ ಇಂಥ ಅಧಿಕಾರವಿರುವದು ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ಸಮ್ಮತವಿರಲಿಲ್ಲ; ಆದರೆ ಅವರು ಈ ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ದಿಲ್ಲಿಯ ರಾಜಕಾರಣದಲ್ಲಿ ಬೀಳಲಿಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧರಿರಲಿಲ್ಲ. ಹೀಗಿರಲು, ಇಂಗ್ಲಿಷ ಇತಿಹಾಸಕಾರರು ಹಿಂದಿನಿಂದ ಬೆರಳು ಮುರಿಯುವದರಲ್ಲಿ ಯಾವ ಅರ್ಥವಿದೆ? ಮಹದಾಜಿಗೆ ದೊರೆತ ಅಧಿಕಾರದ ಬಗ್ಗೆ ಇಂಗ್ಲಿಷ ಇತಿಹಾಸಕಾರನಾದ ಮಿಲನು ಕೆಳಗಿನಂತೆ ವರ್ಣಿಸಿರುವನು:—

“ಮಹದಾಜಿಗೆ ದೊರೆತ ಅಧಿಕಾರದಿಂದ ಅವನಿಗೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ದಿವಾಣನ ಮೇಲೆ ಸಹ ಅಧಿಕಾರ ನಡೆಯಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಸಾಧ್ಯವಾಯಿತು. ಮರಾಟರ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹಿಂದುಸ್ಥಾನದ ಅಧಿರಾಜ್ಯದ ಎಲ್ಲ ಸತ್ತಿಗಳೂ ಸೇರಿದವು”

ಹೇಸ್ಟಿಂಗ್ಸ್‌ನು ಬಾದಶಹನಿಗೆ ಶಿಂದೆಯ ಕಡೆಗೆ ಬೆರಳು ಮಾಡಿ ತೋರಿಸಿದಾಗ, ಮುಂದೆ ಶಿಂದೆಯು ಬಾದಶಹನಿಂದ ಸರ್ವಾಧಿಕಾರ ದೊರಕಿಸುವನೆಂಬ ಸ್ಪಷ್ಟವು ಬಿದ್ದಿರಲಿಲ್ಲವೆಂಬದು ನಿಜ; ಆದರೆ ಮಹದಾಜಿಯು ಈ ಅಧಿಕಾರ ದೊರಕಿಸಿದ್ದಕ್ಕಾಗಿ ನೆನಪಿಗೆ ಮರಾಟರೊಡನೆ ಯುದ್ಧ ಮಾಡುವದು ಅನುಚಿತವಾಗಿ ತೋರುತ್ತಿತ್ತು. ಹೇಸ್ಟಿಂಗ್ಸ್‌ನು 'ಡಿಫೆನ್ಸ್' ಕೊಡುವಾಗ ಈ ವಿಷಯವಾಗಿ ಪ್ರತಿವಾದಿಸಿರುವದೇನೆಂದರೆ: “ಮಹದಾಜಿಯ ಹಾಗು ನನ್ನ ಗುಪ್ತವಾದ ಅರೆದಾಟವಾಗಿ ನಾನಾಗಿ ಬಾದಶಹನನ್ನು ಅವನ ವಶದಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟೆನೆಂಬದು ನಿಜವಲ್ಲ. ನಾವು ಆಶ್ರಯ ಕೊಡಲಿಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧರಾಗದ ಮೇಲೆ ಬಾದಶಹನನ್ನು ಶಿಂದೆಯು ಕೈಯಲ್ಲಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡನು. ಅನಂತರ ಅವನಿಗೆ ಎಲ್ಲ ಅಧಿಕಾರಗಳೂ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟವು. ಇದಕ್ಕಾಗಿ ನಾವು ಮರಾಟರೊಡನೆ ಏಕೆ ಯುದ್ಧ ಮಾಡಬೇಕು?” ಇದರಲ್ಲಿಯ ನಿಜವಾದ ಸಂಗತಿಯೇನೆಂದರೆ, ಮಹದಾಜಿಯು ದಿಲ್ಲಿಯ ರಾಜಕಾರಣವನ್ನು ಕೈಯಲ್ಲಿ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲಿಕ್ಕೆ ಉತ್ಸುಕನಾಗಿದ್ದನು ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಈ ಕೆಲಸವು ತಮ್ಮಿಂದ ಆಗದಂತಹದೆಂದೂ ವಿಶೇಷ ವೆಚ್ಚದ್ದೆಂದೂ ತಿಳಿದು ಉಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಮಹದಾಜಿಯು ದಿಲ್ಲಿಗೆ ಹೋದ ಮೇಲೆ ಬಾದಶಹನ ಕಲ್ಯಾಣವು ನಿಜವಾಗಿಯೇ ಆಯಿತು. ಎಲ್ಲನ್ನನು ಮಿಲನ ಇತಿಹಾಸಕ್ಕೆ ಟಿಪ್ಪಣಿ ಕೊಡುವಾಗ ಅಂದಿರುವದೇನೆಂದರೆ:—“ಪಾತಶಹನ ಸ್ವಾಸ್ಥ್ಯ, ಸುಖ, ಮಾನ, ಮನ್ನಣೆಗಳ ದೃಷ್ಟಿ

ಯಿಂದ ಅವನು ಶಿಂಹ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕೋದದ್ದೇ ಒಳಿತಾಯಿತು. ಯಾಕೆಂದರೆ, ದಿಲ್ಲಿಯ ದರಬಾರದಲ್ಲಿ ವಂಶವಂಶವಾಗಿ ಬವಾಣಗರಿ, ಉಸುರಾವಗಳನ್ನು ಉಪಭೋಗಿಸಿದ ಮುಸಲ್ಮಾನರು ಅವನ ವಿಷಂಬಸೆಯನ್ನೇ ಮಾಡಿದ್ದರು.”

ಇರಲಿ. ಮಹದಾಜಿಯು ಸರ್ವಾಧಿಕಾರ ಪೂರೈಸಿದ ಮೇಲೆ ಬಾದಶಹನ ಇಚ್ಛೆಯ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಬಂಗಾಲದ ಚೌಧಾಯಿಯನ್ನು ಇಂಗ್ಲಿಷರಲ್ಲಿ ಬೇಡಿದನು. ಬಾದಶಹನ ಇಚ್ಛೆಯಿರದಿದ್ದರೂ ದಿವಾಣನಿಗಿಂತ ಪರಿಷ್ಕೃತ ಅಧಿಕಾರದ ಬಲದಿಂದ ಇಂಥ ಬೇಡಿಕೆಯನ್ನು ಬೇಡುವ ಬಾಧ್ಯತೆಯು ಮಹದಾಜಿಗಿತ್ತು. ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ಈ ಬೇಡಿಕೆಯು ವೈಷಮ್ಯವಾಗಿ ತೋರಿತು. ಮಹದಾಜಿಯಾಗಲೂ ಸ್ನೇಹದ ಕಡೆಗೆ ಲಕ್ಷ್ಯಗೊಟ್ಟು ಈ ಬೇಡಿಕೆಯನ್ನು ಸ್ವಲ್ಪ ಒತ್ತಾಯ ಮಾಡಲಿಲ್ಲ. ದಿಲ್ಲಿಯ ಅಮೀರ-ಉಸುರಾವ ಮೊದಲಾದವರಿಗಾದರೂ ಇಂಗ್ಲಿಷರಂತೆ ಶಿಂದಗೆ ಕುಲಮುಖ ತ್ಯಾರಿಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟ ಸಂಗತಿಯು ಸೇವಲಿಲ್ಲವೆಂಬದನ್ನು ಹಿಂದೆಯೇ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದೆ. ಇತರರಿಗೆ ಸೇರಲಿ-ಸೇರದಿರಲಿ; ಮಹದಾಜಿಯು ಆ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ದೊರಕಿಸಿದ್ದು ನಿಜ. ಶಿವಾಜಿಯ ಕಾಲದಿಂದ ಚೌಧಾಯಿಯ ಅಧಿಕಾರ ರೂಪದಿಂದ ಪಾತಶಾಹೀ ಧೋರಣದ ವೃತ್ತವು ಬೆಳೆದು, ಮಹದಾಜಿಯು ದೊರಕಿಸಿದ ಅಧಿಕಾರದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಹೂ-ಕಾಯಿಗಳಾಗಿದ್ದವು; ಆದರೆ ದುರ್ವೈವದಿಂದ ಶಿಂದೆಯ ಗಾದಿಯ ಮೇಲೆ ದಾಲತರಾಯನಂಥ ಹೇಡಿ ಮನುಷ್ಯನೂ ವೇಶವಾಯಿಯ ಗಾದಿಯ ಮೇಲೆ ಬಾಜಿರಾಯನಂಥ ಹೇಡಿ ಮನುಷ್ಯನೂ ಬಂದು ಎರಡೂ ಗಾದಿಗಳು ಅವಿತ್ರವಾದುದರಿಂದ ಆ ಹೂ-ಕಾಯಿಗಳು ಉದುರಿ ಹೋದವಲ್ಲದೆ ಇಡೀ ವೃಕ್ಷವೇ ಕಮರಿ ಹೋಯಿತು. ಯಶಾಸಯಶಗಳು ಗುತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಸರಿಯಾಗಿ ಹಂಚಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವದಿಲ್ಲ. ಶಿವಾಜಿಯ ಕಾಲದಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭವಾದ ಮುರಾಟರ ಪಾತಶಾಹೀ ಧೋರಣವು ಕರ್ತೃ ಪುರುಷರ ಪರಂಪರೆಯಿಂದ ಸುಸಂಗತವಾಗಿ ಹೇಗೆ ಸಾಗೀ ತೆಂಬದನ್ನು ನಾನು ವಾಚಕರಿಗೆ ತೋರಿಸುವದಿತ್ತು. ಪ್ರಸ್ತುತ ಪ್ರಕರ್ಣವನ್ನು ಪೂರ್ಣ ಓದಿದ ಮೇಲೆ ಈ ಮೀಮಾಂಸೆಯು ಮನನವಾಗಬಹುದೆಂದು ನನಗೆ ತೋರುವದು.

ನಾನು ಯಾವ ವಿಷಯದ ಬಗ್ಗೆ ಚರ್ಚೆ ಮಾಡಿರುವೆವೋ, ಆ ವಿಷಯದ ಮೇಲೆ ಪ್ರಕಾಶ ಬೀಳುವಂಥ ಕೆಲವು ಸಂಗತಿಗಳನ್ನು ಕೇಳಿ, ಬೆಳೆದ ಈ ಪ್ರಕರಣವನ್ನು ಪೂರೈಸುವೆವು. ಈ ಸಂಗತಿಗಳೆಂದರೆ, ಕೊನೆಯ ದಿವಸಗಳಲ್ಲಿ ದಿಲ್ಲಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ಮುರಾಟರ ಪ್ರತಿನಿಧಿಯು ನಾನಾಫಡಣವೀಸನಿಗೆ ಬರೆದ ಪತ್ರಗಳೊಳಗಿನವಾಗಿರುವದರಿಂದ ಅವುಗಳಿಗೆ ಮಹತ್ವವಿರುವದೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು.

ದಿಲ್ಲಿಯಲ್ಲಿಯ ಮುರಾಟರ ಪ್ರತಿನಿಧಿಯಾದ ಗೋವಿಂದರಾವ ಪುರುಷೋತ್ತಮನು ೧೭೮೩ನೇ ಇಸವಿಯ ಸೆಪ್ಟೆಂಬರ ೨೩ನೇ ತಾರೀಖಿಗೆ ಉತ್ತರ ಹಿಂದುಸ್ಥಾನದ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯ ವಿಷಯವಾಗಿ ನಾನಾಸಿಗೆ ಬರೆದಿರುವದೇನೆಂದರೆ—“ಹಿಂದುಸ್ಥಾನ

ವೆಲ್ಲ ಬರಿದು ಬಿದ್ದಿದೆ. ಅಫರಾಶಖಾನ, ನಜೀಬಕುಲೀಖಾನ ಇವರಿಬ್ಬರು ಸರದಾರರು ನಜೀಬಖಾನನ ಪಕ್ಷದವರಿದ್ದಾರೆ. ಸೈನ್ಯಸಮವೇತವಾದ ಸೇನಾಪತಿಗಳು ಯಾರಾದರೂ ಬಂದರೆ ಅವರ ಸೇವೆ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಇವರು ಸಿದ್ಧರಿದ್ದಾರೆ. ಹಿಂದುಸ್ತಾನದಲ್ಲಿ ಕಾಳಗದ ಕತ್ತಿಗಳು ಉಳಿದಿಲ್ಲ! ಆದ್ದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಸೈನ್ಯ ಕಳುಹಿಸಿ ವಾರ್ತೆ ತಿಳಿದು ಕೊಳ್ಳುವ ಅವಶ್ಯಕತೆಯಿದೆ. ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಶೀಖರ ಇಲ್ಲವೆ ಫಿರಂಗಿಗಳ ಸೇನೆಗಳು ದಿಲ್ಲಿಗೆ ಬರುವವು. ಆ ಮೇಲೆ ಕಾರ್ಯವು ಕಠಿಣವಾಗುವದು. ದಿಲ್ಲಿಯ ಬಾದಶಹ ನನ್ನು ಕೈಯಲ್ಲಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ತಾವು ಹೆಚ್ಚಿನವರಾಗಬೇಕೆಂದು ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಮಾನಸವುಂಟು. ಆದ್ದರಿಂದ ತಮ್ಮ ಸೈನ್ಯವು ದಿಲ್ಲಿಗೆ ತೀವ್ರವಾಗಿ ಬಂದರೆ ಬಾದಶಹನು ಕೈವಶನಾಗಿ ಹಿಂದುಸ್ತಾನವು ನಮ್ಮ ವರ್ಚಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಉಳಿಯುವದು. ಈ ಮಾತಿಗೆ ವಿಲಂಬವಾದರೆ ಮುಂದೆ ಕಾರ್ಯವು ಕಠಿಣವಾಗುವದೆಂದು ವಿನಂತಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವೆನು.”

(೧೭೮೪) “ಪತ್ರದಲ್ಲಿ ಆಜ್ಞೆಯೇನೆಂದರೆ, ಬಾದಶಹರು ಮೊದಲು ಪ್ರಯಾಗದಲ್ಲಿದ್ದಾಗ ಮತ್ತು ಅದಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲು ಮತ್ತು ಇತ್ತೀಚೆಗೆ ಇಂಗ್ಲಿಷರೊಡನೆ ಅವರ ಕಟ್ಟಳೆಗಳು ಯಾವ ಯಾವ ರೀತಿಯವಾಗಿವೆ, ಮತ್ತು ಎಲ್ಲೆಲ್ಲಿಯು ಪ್ರಾಂತಗಳ ಸನದುಗಳು ಹೇಗೆ ಹೇಗೆ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟವೆ? ಅಂತರ್ವೇದಿಯೊಳಗಿನ ಎಷ್ಟು ಪ್ರಾಂತಗಳನ್ನೂ ಜಿಲ್ಲೆಗಳನ್ನೂ ಕೊಟ್ಟಿರುವರು? ಈ ಬಗ್ಗೆ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ಪರಿಶೋಧಿಸಿ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಗೊತ್ತುವಳಿ ಬರೆಯಬೇಕು” ಎಂದು ಪತ್ರದ ಆಜ್ಞೆ. “ಬಾದಶಹರ ದಪ್ತರವನ್ನು ಶೋಧಿಸಿದೆನು. ಅದರಲ್ಲಿಯ ಸಂಗತಿಯೇನೆಂದರೆ, ಪ್ರಯಾಗದಲ್ಲಿ ಬಾದಶಹರಿದ್ದಾಗ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಇಪ್ಪತ್ತಾರು ಲಕ್ಷ ರೂಪಾಯಿಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿವರ್ಷ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದರು; ಮತ್ತು ಪ್ರಯಾಗ ಸುಭೆ ಹಾಗೂ ಕಡಾಕುರಾ ಇವೆರಡನ್ನೂ ಅವರು ಸುಜಾಲುದ್ದೆ ಲನಿಂದ ಬಿಡಿಸಿ ಬಾದಶಹರಿಗೆ ಕೊಡಿಸಿದ್ದರು. ಅದರಲ್ಲಿ ಮೂವತ್ತುಮೂರು ಲಕ್ಷ ರೂಪಾಯಿಗಳು ಬಾದಶಹರಿಗೆ ಪ್ರತಿವರ್ಷ ದೊರೆಯುತ್ತಿದ್ದವು. ಬಾದಶಹರು ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ಬರ್ದವಾನ, ಇಸ್ಲಾಮನಗರ ಕಮಾವಸಿಯ ಮುಮಲತ ಸನದು, ಸುಭೆ ಬಂಗಾಲ ಸುಭೆ ಪಟ್ಟಣಗಳಲ್ಲಿಯ ದಿವಾಣಗಿರಿಯ ಸನದು ಆಗಿವೆ. ಇವುಗಳ ಹೊರತು ಅಂತರ್ವೇದಿ ಮೊದಲಾದ ಕಡೆಯ ಸನದುಗಳಾವವೂ ಆಗಿಲ್ಲ. ಪಾತಶಾಹಿ ದಪ್ತರಿನ ಪಾರಸಿಯ ರಾಯ ಸಿದ್ಧರಾಯ ಪೇಶಕಾರ ದಪ್ತರಿನ ಟಿಪ್ಪಣಿಗಳನ್ನು ತರಿಸಿ ಸೇವೆಗೆ ಕಳುಹಿಸಿರುವೆನು. ಇವನ್ನು ನೋಡಿದರೆ ಎಲ್ಲವೂ ತಿಳಿಯುವದು. ಬಂಗಾಲದ ಹಾಗೂ ಪಟ್ಟಣಾದ ದಿವಾಣಗಿರಿಯು ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಮತ್ತು ಸುಭಾ ಪಾತಶಾಹಿಯು ಅಲಿವರ್ದಿಖಾನನ ಮೊಮ್ಮಗನಾದ ಮುಬಾರಕಜಂಗ ಒಹಾದ್ದರನ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಹಾಗೂ ಬರ್ದವಾನ ಇಸ್ಲಾಮನಗರಗಳ ಮಾಮಲತಿಯು ಕಮಾವಸಿಯಿಂದ ಸನದು ಆಗಿವೆ. ಬಾದಶಹರು ಅವನ ಕಡೆಗಿದ್ದಾಗ ವಿಶೇಷ ಕಾಗದ-ಪತ್ರಗಳೇನಾದರೂ ಆಗಿದ್ದರೆ ತಿಳಿಯುವಂತಿಲ್ಲ. ಸನದಿನ ದಪ್ತರಿನ ದಾಖಲೆಯು ಇಷ್ಟೇ ಇರುವದೆಂದು

ಖಾಲಿಸಾದ ವೇಶಕಾರರು ಹೇಳಿದರು. ಇದರ ಹೊರತು ಮಹಮ್ಮದಖಾನ ಪಠಾಣ ಮೊದಲಾದವರು ಬಾದಶಹರಿಗೆ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದರು. ದಪ್ತರದ ಪಾರಸೀ ಟಿಪ್ಪಣಿ ಯನ್ನು ಕಳುಹಿಸುವೆನು. ಇದರ ಮೇಲಿಂದ ಶ್ರುತವಾಗುವದು. ವಿಶೇಷವೇನು ಬರೆಯುವದು?”

(೧೭೮೪) ಇಸ್ಲಿನ್ ಸಾಹೇಬ ಇಂಗ್ಲಿಷನು ಪಾತಶಹಾಜಾದಾನನ್ನು ತೆಗೆದು ಕೊಂಡು ಶ್ರೀಕಾಶಿಗೆ ಹೋದರು. ಈ ವರ್ತಮಾನವನ್ನು ವಿಲಾಯತಿಯ ಕಂಪನಿ ಯವರು ಕೇಳಿ ಇಸ್ಲಿನ್‌ನಿಗೆ ಪತ್ರ ಬರೆದದ್ದೇನೆಂದರೆ, ನೀವು ಹಿಂದುಸ್ತಾನದ ಪಾತ ಶಹನ ಪುತ್ರ ಪಾತಶಹಾಜಾದಾನನ್ನು ಸಂಗಡ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತೀರಿ. ಇದರಲ್ಲಿ ನಿಮ್ಮ ಮಾನಸವೇನೆಂಬದನ್ನು ಬರೆದು ಕಳಿಸಬೇಕು. ದಕ್ಷಿಣಾತ್ಮ ಸರ ದಾರರಲ್ಲಿ ಹಾಗು ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಸ್ನೇಹವುಂಟಾಗಿದೆ. ಅವರ ಮನಸ್ಸಿನ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ, ಅವರ ವೈರ ಬಳಿಯಿಸಿ, ಅವರ ಮತದ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಪಾತಶಹಾಜಾದಾನನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬಂದದ್ದು ಒಳಿತಾಗಲಿಲ್ಲ; ಆದರೆ ಪತ್ರದರ್ಶನವೇ ಪಾತಶಹಾ ಜಾದಾನನ್ನು ಪಾಟೀಲಬಾವಾನವರ ಕಡೆಗೆ ಕಳಿಸಬೇಕು. ಅವರು ಬಾದಶಹರಿಗೆ ವಿನಂತಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಪಾತಶಹಾಜಾದಾನ ಅಪರಾಧವನ್ನು ಕ್ಷಮಿಸ ಹಚ್ಚಿ ಅವ ನನ್ನು ಬಾದಶಹರ ಕಡೆಗೆ ಕೊಡುವರು. ನೀವು ಈ ಗೊಂದಲದಲ್ಲಿ ಬೀಳಬಾರ ದೆಂದು ಬರೆದಿತ್ತು. ಇದರ ಮೇಲಿಂದ ಇಸ್ಲಿನ್ ಇಂಗ್ಲೀಜಿಯು ಪಾತಶಹಾಜಾದ ನೊಡನೆ ಎರಡು ಪಥಕಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ರಾಜಶ್ರೀ ಸದಾಶಿವಪಂತ ಬಕ್ಸಿ, ರಾಜಶ್ರೀ ಪಾಟೀಲಬಾವಾ ಇವರೊಡನೆ ಕಳಿಸಿದನು. ಅವರು ಈಗ ಲಖನೌ ಪಟ್ಟಣಕ್ಕೆ ಬಂದಿರುವರು.

“ಹಿಂದುಸ್ತಾನದಲ್ಲಿ ಪಾತಶಹಾಜಾದಾನನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬರಬೇಕೆಂದು ಇದಿನಾ ನ ಮಾನಸವಿದೆ. ಪಾಟೀಲಬಾವಾ, ಇಸ್ಲಿನ್ ಸಾಹೇಬರ ಏಕವಾಕ್ಯತೆಯು ಇಂದ್ರಸೇನ ಸಾಹೇಬ ಮತ್ತು ಮೇಜರ ಬ್ರೌನ ಇಂಗ್ಲೀಷ ಇವರೊಡನೆ ಅದೆ. ಅವರ ವಿದ್ಯಮಾನವು ಸದಾಶಿವಪಂತ ಬಕ್ಸಿ ಇವರ ವಿದ್ಯಮಾನದಂತೆ ಇರುವದು. ಅವರ ಭಿಟ್ಟಿಯು ಕಾಲಾನುರೂಪವಾಗಿ ಆಗುವದು. ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ಅವರ ಮನೋ ದಯವು ಪ್ರಕಟವಾಗುವದು.”

(೧೭೮೫) “ಈ ದಿವಸದಲ್ಲಿ ಮೇಜರ ಬ್ರೌನ ಇವರ ಕಡೆಗೆ ಸ್ವಾರಿಯು ಹೋಗಿತ್ತು. ಅವರ ಕಡೆಗೆ ಮೌಲವಿ ಎಂಬ ವಕೀಲನಿದ್ದು ಅವನ ಸಂಗಡ ಬಹಳ ಅರಿವಾಟ ನಡೆದಿರುತ್ತದೆ. ಯಾವ ಸಂಗತಿಯೆಂಬ ಬಗ್ಗೆ ಹೇಳಲಾಗುವದಿಲ್ಲ.”

“ಪಾತಶಹರು ರಾಜಶ್ರೀ ಪಾಟೀಲಬಾವಾನವರ ವಿಚಾರದಂತೆ ಶ್ರೀಮಂತ ರಾಜಶ್ರೀ ಪಂತಪ್ರಧಾನ ಸಾಹೇಬರಿಗೆ ಮುಖತ್ಯಾರ ಸೀಮೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟರು; ಶ್ರೀಮಂತರು ಪಾತಶಹರಿಗೆ ೧೦೦ ಮೋಡರುಗಳನ್ನು ಕಾಣಿಕೆ ಕೊಟ್ಟರು. ಶ್ರೀ-ಮಂತರ ಖಿಲ್ವತ್ತು ಪುಣೆಯ ಕಡೆಗೆ ಹೋದ ಮೇಲೆ ಚಂದ್ರ ೨೧ (೧ನೇ ಮೇ

(೧೭೮೫) ಶ್ರೀಮಂತ ರಾಜಶ್ರೀ ಕಂಠಪ್ರಧಾನ ಸ್ವಾಮಿಯವರ ಮುಖತ್ಯಾರಿಯ ವಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ತಾವು ತೆಗೆದುಕೊಂಡಿರಿ. ಚಾರಕುಬಾ ಮತ್ತು ನಾಲಕೆಗಳನ್ನು ಪಾತ ಶಹರುಕೊಟ್ಟಿರು. ಚಾರಕುಬಾ ಅಂದರೆ ಒಂದು ಅಂಗಿ: ಅವಕ್ಕೆ ತೊಳುಗಳಿರುವ ದಿಲ್ಲ. ತೋಳುಗಳ ಮೇಲೆ ಮುಖ ನ ಸ್ವಗಳಿರುವವು. ಅದಕ್ಕೆ 'ಚಾರಕುಬಾಖಿಲ್ಲತ್ತ' ಅನ್ನುವರು. ರಾಜಶ್ರೀ ಪಾಟೀಲಬಾವಾನವರ ಸೈನ್ಯ ಸ್ವಪ್ನ. ಕೆಲಸ ಬಹಳ. ಮುಖತ್ಯಾರಿ ಕಾರಭಾರವೆಂದರೆ ಪಾತಶಾಹಿಯ ಪ್ರತಿನಿಧಿಯ ಕೆಲಸವು."

(೧೭೮೬) ಪಾಟೀಲಬಾವಾನವರ ಕರ್ತವ್ಯ ಕ್ರಭಾವನೆಯ ಮತು, ಹಿಂದು ಸ್ತಾನದ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯನ್ನೂ, ವರ್ಣಸುವಾಗ ಗೋವಿಂದರಾಜ ಪುರುಷೋತ್ತಮನು ದಿಲ್ಲಿಯಿಂದ ಬರೆದವೇನಂದರೆ:—“ಹಿಂದುಸ್ತಾನವು ನೀಕ್ಷತ್ರಿಯಾದಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯ ಪ್ರಕಾರವಿದೆ; ಅವರಲ್ಲಿ ಒಡಕುಗಳಿವೆ; ಯಾರೂ ಯಾರ ಸ್ವಾಧೀನದಲ್ಲಿಲ್ಲ. ಪ್ರಸಂಗವೊದಗಿದರೆ ತಾವೇ ಧನಿಗಳಾಗುವರು. ಒಂದು ವೇಳೆ ಅತ್ಯದ್ಭುತವಾದ ಸುಲಿಗೆಯನ್ನಾದರೂ ಮಾಡುವರು: ಇದು ಶೀಖರ ವರ್ತಮಾನವು. ವಜೀರನ ವಿಷಯವಾಗಿ ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಇಂಗ್ಲೀಷರ ಮೇಲೆ ಅವನ ಲಕ್ಷ್ಯವಿದೆ ಅವನಿಗೆ ಸದ್ಯಕ್ಕೆ “ವರು ಕೇಳರಾಗಿ ತೋರುತ್ತಾರೆ. ಹಿನ್ನಿನನು ವಿಲಾಯತಿಗೆ ಹೋದನು. ಅವನಿಗೆ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ದೊಡ್ಡ ಸಾಣೆಬನು ಬಂದಿದ್ದಾನೆ. ಅವನು ಹಿನ್ನಿನನಂತೆ ಬಿಗಿಯಾದ ಆಳಿಕೆಯವನು. ಬೊಕ್ಕಸವಾದರೂ ಮೊದಲಿನಂತಿಲ್ಲ. ಕಾರಭಾರ ಮೊದಲಿನಂತೆ ನಡೆದಿದೆ. ಪಾತಶಹರ ವಿಷಯವಾಗಿ ಹೇಳುವುದಾದರೆ, ಒಂದು ಲಕ್ಷ ಮೂವತ್ತು ಸಾವಿರ ರೂಪಾಯಿ ಗೂಝಿ ಕ ವೇತನವಿದೆ. ಅಷ್ಟು ಹಣ ದೊರೆಯಿತೆಂದರೆ, ಅವರು ಒಂದು ಊರಿನ ಒಂದು ಭಿಕ್ಷು ಭೂಮಿಯಾದರೂ ಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ಈ ಮೇರೆಗೆ ಹಿಂದೂಸ್ತಾನದ ಅವಸ್ಥೆಯಿದೆ. ಹಿಂದುಸ್ತಾನದ ಅಳಿ ಕೆಯ ಭಾರವೆಲ್ಲ ರಾಜಶ್ರೀ ಪಾಟೀಲಬಾವಾನ ಮೇಲೆ ಇದೆ. ಅವರು ಮನಃ ಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ತಮ್ಮ ಕರ್ತವ್ಯವನ್ನು ನೆನಪಿರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಅವರ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಮುಲಕೇ ಶುತ್ಕನ್ನದ ವ್ಯವಸ್ಥೆಗಾಗಿ ಸರದಾರರಿಲ್ಲ. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಸ್ವಾಮಿ ಯವರಿಗೆ ಸೂಚನಾರ್ಥವಾಗಿ ಏನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಡಬೇಕೆಂದು ದೃಷ್ಟಿಗೆ ಬಿದ್ದ ಸಂಗತಿಯನ್ನೂ ಅನ ಭವಕ್ಕೆ ಬಂದ ಸಂಗತಿಯನ್ನೂ ಅರಿಕೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿದ್ದೇನೆ."

(೧೭೮೭) ಪಾಟೀಲಬಾವಾನನು ಹಿಂದುಸ್ತಾನದ ಕಾರಭಾರವನ್ನು ನಡೆಯಿಸ ಲಿಕ್ಕೆ ಸರ್ವತೋಮು ತಕ್ಕವನಲ್ಲ; ಮತ್ತೊಬ್ಬ ಜಾಣ ಸರದಾರನ ಅವಶ್ಯ ಕತೆಯಿದೆ, ಎಂಬುದನ್ನು ಸೂಚಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ಗೆಳೆಯರೊಡನೆ ಇ. ಸ. ೧೭೮೭ ರಲ್ಲಿ ಬರೆದವೇನಂದರೆ:—“ಖೊಟ್ಟಿಗೆ ೧- || ಲಕ್ಷ ರೂಪಾಯಿಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿ ತಿಂಗಳು ಕೊಟ್ಟರೆ ರಾಜ್ಯಕಾರಭಾರದ ಹಾಗೂ ರಾಜ್ಯದ ಆಗತ್ಯವು ಅವನಿಗಿರುವದಿಲ್ಲ. ಅವನ ಮಕ್ಕಳೇ ಮೊದಲಾದ ಶಹಾಜಾದಗಳು ನೂರು-ಒಂದೂವರೆ ನೂರು ಜನರಿದ್ದಾರೆ. ಅವರಲ್ಲಿ ಯಾರೂ ವೈಭವಶಾಲಿಗಳಿಲ್ಲ, ಅವರು ಪಾತಶಾಹಿಯನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಿ

ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನು ನಷ್ಠಪಡಿಸಿರುವರು. ಶ್ರೀಮಂತ ರಾಜಶ್ರೀ ರಾವಸಾಹೇಬರು ಪ್ರಾರಬ್ಧವಾನಗೂ ಪ್ರತಾಪಶಾಲಿಗಳೂ ಇರುವರು. ಆನಗ ಸುದೈವವೆಂದು ಪಾತ ಶಾಹಿಯ ಮುಖತ್ಯಾಗಿಯು ಕೈನಳನಾಗಿ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸಾವಿರ ಸೈನ್ಯವನ್ನೂ ಸರ ದಾರರನ್ನೂ ರಾಜಶ್ರೀ ಸ್ತಂಭಕಗಾನ ಮಾಡಾ, ವಿಸಾಜಿಪಂತ, ಬಿನೀವಾಲೆ ಮೊದಲಾದವರಂಥ ಜಾಣ ಜನಗಳನ್ನೂ ಕಳಿಸಿವೆಗೆ ಹಿಂದುಸ್ಥಾನದೊಳಗಿನ ಸಣ್ಣದೊಡ್ಡವ ರೆಲ್ಲರೂ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಒಂದು, ಹೇಗೆ ಸಾಕಾರಿಯ ಸಂಸ್ಥಾನವು ತಮ್ಮ ಸ್ವಾಧೀನವಿರು ವದೋ, ಗಾಗಿಯೆ ದಿಲ್ಲಿಯ ಸಂಸ್ಥಾನವು ಸ್ವಾಧೀನವಾಗುವಂಥ ಸಮಯವಿದೆ. ಈ ಸಂಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಎರಡು ರೋಗಗಳಿವೆ. ಒಂದು ಅಬದಾಲಿ. ಮತ್ತೊಂದು ಇಂಗ್ರೀಜಿ. ಅಬದಾಲಿಯು ದೂರದವನು. ಅವನಿಗೆ ಆ ಪ್ರಾಂತದಲ್ಲಿ ಆತಂಕ ಬಹಳ. ಅವನು ಇತ್ತಕಡೆಗೆ ಬರಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ. ಇಂಗ್ರೀಜರು ಸಮೀಪದವರು, ಬುದ್ದಿಶಾಲಿಗಳು; ಆದರೆ ಸದ್ಯಕ್ಕೆ ದಿಲ್ಲಿಯ ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ಮುಖತ್ಯಾಗಿ ಕೈಹಾಕಬೇಕೆಂದು ದೊಡ್ಡ ಸಾಹೇಬನ ಮನಸ್ಸಿಲ್ಲ. ಅವನು ಇಲ್ಲಿಯ ವ್ಯತ್ಯವನ್ನು ವಿಲಾಯತಿಯ ಕಂಪನಿಗೆ ತಿಳಿಸಿರುವನು. ಅಲ್ಲಿಂದ ಉತ್ಕರ ಬಂದ ಮೇಲೆ ಕರ್ತವ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಇಂಗ್ರೀಜರ ಮನಸ್ಸಿದೆ. ಇಂಗ್ರೀಜರ ಕಾಲ ದಿಲ್ಲಿಯಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದಿತೆಂದರೆ ನಿಮ್ಮ ಕೈ ಯೊಳಗಿನ ಹಿಂದುಸ್ಥಾನವು ಹೋಯಿತು ಎಲ್ಲಿಯ ವರೆಗೆ ಅವರ ಕಾಲು ದಿಲ್ಲಿ ಯಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದಿಲ್ಲವೋ, ಅಲ್ಲಿಯ ವರೆಗೆ ಮನಸ್ಸಿದ್ದಂತೆ ಮಾಡಬೇಕು. ಈ ಸಂಸ್ಥಾನವು ನಿಮ್ಮ ವಶದಲ್ಲಿ ಉಳಿಯಿತೆಂದರೆ, ಬಂಗಾಲ ಮೊದಲಾದ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ರಾಜ್ಯದ ಮೇಲೆ ನಿಮ್ಮ ವರ್ಚಸ್ಸನ್ನು ಪ್ರಸ್ತಾಪಿತನಾಗುವದು. ಅವರಿಗೆ ಇತ್ತ ಪ್ರಾಂತಗಳು ಬಹಳ; ಆದರೆ ಮೂರು ವರ್ಷ ಸುಸ್ಥಾಲವು ಬಿಟ್ಟು ಐದಾರು ಶೇರು ಆನ್ನವಿಕ್ರಯ ವಾಯಿತು. ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಾಂತಗಳ ಜನರು ಬಹಳವಾಗಿ ಮೃತ್ಯುಮುಖದಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದರು. ಶೇಶವು ಬೈಲಾಗಿದೆ. ಮರಕೃತವುಂಟಾದರೆ ಕೋಟಿಗಟ್ಟಿ ರೂಪಾಯಿ ಗಳ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಿದೆ. ಮರಣ ರೋಗತಿ ಇಲ್ಲ. ಸದ್ಯಕ್ಕೆ ಸೈನ್ಯವೂ ಬೇಕು; ಹಣ ವೂ ಬೇಕು. ಯಾರಾದರೂ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದರೆ ಅವರಿಗೆ ಗೌರವ ದೊರೆತು, ರಾಜ್ಯ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಾಗಿ ಬಾದಶಹನು ಶ್ರೀಮಂತರ ಮನೆಯವನಾಗುವಂಥ ಸಮಯವಿದೆ.”

ಪಾತಶಹನಗುಣದ ಬಗ್ಗೆ ಗೋವಿಂದರಾಯನು ೧೭೮೮ ನೆಯ ಎಪ್ರಿಲ ೨೯ ನೆಯ ತಾರೀಖಿನ ಪತ್ರದಲ್ಲಿ ಬರೆದಿರುವನೇನೆಂದರೆ, “ಯಾರಾದರೂ ಬಾದಶಹನ ಬಳಿಗೆ ಬಂದರೆ ಅವನ ಕೈಯಲ್ಲಿ ರಾಜ್ಯ ಸೂತ್ರಗಳು ಬರುವವು. ಬಾದಶಹನ ಹೃದಯವು ಗಟ್ಟಿಮುಟ್ಟಾದದ್ದಲ್ಲ. ಯಾವನಾದರೂ ಪ್ರತಾಪಶಾಲಿಯು ಬಂದರೆ ಅವನ ಮನಸ್ಸಿನಂತೆ ಬಾದಶಹನು ವರ್ತಿಸುವನು. ರತಿಯಷ್ಟಾದರೂ ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಧವಿಲ್ಲ.”

ಇ. ಸ. ೧೭೮೮ ಜುಲೈ ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ದಿಲ್ಲಿಯ ಕಡೆಯ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯ ಹಾಗೂ ಪಾಟೀಲಬಾವಾನ ಗುಣ ವರ್ಣನೆಯ ಬಗ್ಗೆ ಗೋವಿಂದರಾಯನು ಬರೆದಿರುವನು:

“ಪಾತಶಹನ ಮಾನಸವೇನಂದರೆ, ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ಸಾವಿರ ಸೈನ್ಯವೂ ಹರಿಪಂತ ಘಡಕೆ ಯಂಥ ಸರದಾರರೂ ಬಂದರೆ ರಾಜ್ಯವೈವಸ್ಥೆಯು ಚನ್ನಾಗಿ ನೆರವೇರಿ ಸುಖದಿಂದ ಊಟ ಮಾಡುವೆವು. ರಾಜಶ್ರೀ ಪಾಟೀಲಬಾವಾನವರು ಹಿಂದುಸ್ಥಾನವನ್ನು ದೊರೆ ಕಿಸಿದ್ದರು; ಸ್ವಲ್ಪ ದಿವಸಗಳಲ್ಲಿ ಕಳೆದುಕೊಂಡರು. ಎರಡು-ಮೂರು ತಿಂಗಳೊಳಗಾಗಿ ಹುಜೂರಿನ ಸೈನ್ಯವು ಬಂದು ಅವನನ್ನು ಕೂಡಿದರೆ ಮತ್ತೆ ಮೊದಲಿನಂತೆ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಯಾಗುವದು. ಬೇರೊಬ್ಬ ಸರದಾರನು ಬಂದ ಹೊರತು ಪಾತಶಾಹಿ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಯಾಗುವದಿಲ್ಲ. ಪಾಟೀಲ ಬಾವಾನವರು ಮನಸೋಕ್ತ ನಡೆಯುವವರು ಕಾರಸ್ಥಾನ ಬಹಳ. ಅವರ ಬಳಿಯಲ್ಲಿ ಅವರಿಗೆ ತಲೆಭಾರವಾಗುವಂಥ ಕಾರ್ಯಕರ್ತರಲ್ಲಿ ಕೆಳ ಮನುಷ್ಯರನ್ನು ಹಿಡಿದು ಲೋಭಕ್ಕೆ ಪ್ರವೃತ್ತವಾಗಿ ಅವರು ಕೆಲಸವನ್ನು ಹೊಲಸು ಮಾಡಿದರು. ಇದರೊಳಗಿನ ರಜೆಯಷ್ಟು ಸಂಗತಿಯು ರಾಜಶ್ರೀ ಪಾಟೀಲಬಾವಾರ ಕಡೆಯ ವಕೀಲನಿಗೆ ಇಲ್ಲವೆ ಅವರ ಮಮತೆಯ ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ತಂದರೆ ನಮ್ಮ ಪ್ರಾಣದ ಪಾಂಪತ್ಯವಾಗುವದು. ಇದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೇನಂದರೆ, ಹಿಂದುಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಹೊರತು ಯಾರಾದರೂ ಮಾತಾಡಿದರೆ ಇಲ್ಲವೆ ಪತ್ರದಲ್ಲಿ ಬರೆದರೆ ಅವರ ಪ್ರಾಣ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ಅವರ ಕುತೂಹಲವಿದೆ.

(೧೮೯೪) ಡಿಬಾಯಿನನಂಥ ಪರದೇಶೀಯ. ಮನುಷ್ಯನ ಮೇಲೆ ಪಾಟೀಲ ಬಾವಾನವರು ಮಿತಿಗೆಟ್ಟು ವಿಶ್ವಾಸವಿಟ್ಟವರಿಂದ ಇವನು ಸ್ವಲ್ಪವು ವಿಕೃಷ್ಟತೀಯರ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಭಾರವಾಗಿದ್ದರೂ ಇಂಗ್ಲಿಷರೊಡನೆ ಸ್ನೇಹವಿದ್ದಾಗಲಿ ಅವರ ಉಪ ಯೋಗವಾಗುವದಿಲ್ಲವೆಂಬ ಸಂಗತಿಯು ತತ್ಕಾಲೀನ ಚಾಣಾಕ್ಷ ಜನರು ಗುರುತಿ ಸಿದ್ದರು. ಪಾಟೀಲಬಾವಾನವರು ಮಡಿದ ಕೂಡಲೆ ಸನ್ ೧೮೯೪ ಸಪ್ಟಂಬರ್‌ನಲ್ಲಿ ಡಿಬಾಯಿನನ ಸ್ವರೂಪವು ಹೊರಬೀಳಲು ಗೋವಿಂದರಾಯನು ಅ ೬ಕ್ಕೆ ಒರೆದಿರುವ ದೇನಂದರೆ, “ರಾಜಶ್ರೀ ಪಾಟೀಲಬಾವಾನವರು ಡಿಬಾಯಿಯಲ್ಲಿ ತಳವೂರಿಡಾಗ ಶಹಾಜಿಯು(?) ಎಲ್ಲ ಕಾರಸ್ಥಾನವನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸಿದ್ದೇನೆಂದರೆ, ಡಿಬಾಯಿಗಳು ಭರವ ಸೆಯು ಏಕರೂಪವಿರಕೊಡದು. ಯಾಕೆಂದರೆ ಇದು ಚಾಕರಿಗೆ ಕಡಿಮೆ ಮಾಡುವ ದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಇಂಗ್ಲೀಜಿಯವರೊಡನೆ ಪತ್ರಗೇಡಾದರೆ ಒಡೆದು ಹೊರಟು ಹೋಗ ಬಹುದು. ತಾತ್ಪರ್ಯ ಸರದಾರರಲ್ಲಿ ಒಡಕು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗಿದೆ” ಬಾಂಶಹನಾದರೂ ದಿಲ್ಲಿಯ ಸ್ವಾಮಿತ್ವದ ಬಗ್ಗೆ ಯಾರು ಯಾರು ಹೊಂಟು ಹಾಕಿದವರೆಂಬ ಬಗ್ಗೆ ವರ್ಣಿಸಿರುವನು.

ಶಕೆ ೧೭೦೦ರ ಸಮಯಕ್ಕೆ ದಿಲ್ಲಿಯ ರಾಜಕಾರಣದ ಮೇಲೆ ಮರಾಟರ ವರ್ಚಸ್ವವು ವಿಶೇಷವಾಗಿತ್ತು. ಪಾತಶಹನು ಹೀನಬಲನಾಗಿದ್ದು ಅವನು ಇಂಗ್ಲಿಷರು, ನಜೀಬಖಾನ, ಮರಾಟರು ಈ ಮೂವರ ಹಿಡಿತದಲ್ಲಿ ಸಿಲುಕಿದ್ದನು. ಅದೇ ರಲ್ಲಿ ಮರಾಟರ ಕಡೆಗೆ ಅವನ ಒಲವು ಬಹಳವಾಗಿತ್ತು. ಇಂಗ್ಲಿಷರ ವಿಷಯವಾಗಿ ಅವನು ಪೂರ್ಣ ಪ್ರತಿಕೂಲನಾಗಿದ್ದನು. ಪಾತಶಹನ ಸರ್ವ ಸೂತ್ರಗಳು ನಜೀಬ

ಖಾನನ ಕೈಯಲ್ಲಿಟ್ಟಿದ್ದು, ಪಾತಕದನನ್ನು ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಮರಾಟರ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಕೊಡುವುದು. ನಾನನ್ನು ತವಲಂಬಿಸಿತ್ತು. ಈ ಮಹತ್ವದ ರಾಜಕಾರಣ ವನ್ನ ನುಲಟ್ಟಿಸಿದ ಕುತ್ಸಗಳೂ ರಾ. ಸಮಾಜೀಯವರ ೧೨ನೇ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ದೊರೆಯುವವು. ಅವು ಮನೋರಂಜಕವಿರುವವು, ಉದಾಹರಣಾರ್ಥವಾಗಿ ದಿಲ್ಲಿಯ ವಕೀಲನು ವೇಶವೆಯವರಿಗೆ ಒರೆದಿದ್ದನ್ನು ಮುಂದೆ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದ್ದೇನೆ.

“ಸ್ವಾಮಿ, ಎರ. ದ್ವಯ ಮೇರೆಗೆ ಬಾದ. ಹುನಿಗೆ ಮೇಲಿಂದ ಮೇಲೆ ಉತ್ತೇಜನವೀಯುತ್ತಿ. ಮೇಲಿಂದ. ಇಂಗ್ಲಿಷರೊಡನೆ ಉಂಟಾಗಿದ್ದ ಅವನ ಸಂಬಂಧವು ಕಡಿೆಯಿತು. ನಾನಾನವರು ಬರೆದಂತೆ ತಮ್ಮ ಇಚ್ಛೆಯಿರುವದೆಂದು ಪಾತಕಹೂ. ಇದ್ದ. ನಾನು ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ ಮಾಡಿ ಹೇಳಿದರು.” ನಜೀರನ ಕಡೆಯ ಸೈನ್ಯವು ಬಹುಶಃ ಬಳಿಯಿದ್ದರೂ ವೇಶವೆಯವರಾದರೂ ಇಂಬೇಕೆಂದು ವಕೀಲನ ಸೂಚಿಸುತ್ತಿತ್ತು. ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಪಾತಕಹನಿಗೆ ಸೈನ್ಯವನ್ನೂ ಹಣವನ್ನೂ ಕೊಡಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಯತ್ನಿಸುತ್ತಾಡುತ್ತಿರು; ಆದರೆ ವಕೀಲನು ಬರೆದಿರುವದೆಂ ನಂದರ:— ನಾವು ಸ್ವಾಮಿಯವರ ಸ್ವೈಯ ಮೇರೆಗೆ ಇಂಗ್ಲೀಜಿಯವರ ಹಣವನ್ನು ಬಾದಶಹರಿಗೆ ಕೊಡಲಿಲ್ಲ. ದಿಲ್ಲಿ, ಆಗ್ರಾಗಳಲ್ಲಿ ಧನಿಯರ ಬಿಗಿಯು ಇದ್ದುದರಿಂದ ಪಾತಕಹರಿಗೆ ಸೌಖ್ಯವಿಷ; ಆದರೆ ನಜೀಬಖಾನರೂ ಕೊಡದೆಂದು ಅವರ ಮನಸ್ಸಿ ನ್ನಲೂ ತಪ್ಪರಾದ ಸವನೆಯಲ್ಲಿ ವಿಜ್ಞಾಪನೆಯನಿಂದರೆ, ರಾಜಶ್ರೀ ಹರಿಪಂತರು ಇಲ್ಲವೆಂಬ. ಮಹಮದ ರಂದಯವರು ಇವರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬರು ದಿಲ್ಲಿಯಲ್ಲಿದ್ದು, ಪ್ರತಿತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಎಂಟು ರೂಪಾಯಿಯಗಳನ್ನು ಬಾದಶಹರಿಗೆ ಕೊಟ್ಟು ಈ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಕೋಟಿ ಗಟ್ಟಲೆ ಹಣವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸುತ್ತಿದ್ದ. ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಪರಿಪತ್ಯವಾಗಿ ಮರಾಟರ ಅಭ್ಯುದಯವೇಗುವ ಸಮಯವಿದ. ಮುಂದೆ ಈ ಸಮಯವು ದೂರಿಯಲಾರದು. ಈಶ್ವರನು ಮಾರಿಗೆ ಮುಟ್ಟುತ್ತಿರ ಕೂಟ್ಟಿರುವನೇ; ಅವರು ದೊಡ್ಡ ಕಲಸ ಮಾಡಿ ದರೆ ೧೭೯೯ಯು ಕಳೆಯುವದು. ಈ ಸಂಗತಿಯ ಬಗ್ಗೆ ಉಪೇಕ್ಷೆಯಾದರೆ ಬಾ. ಫಿಗಿಯವರು ಬಾದಶಹನನ್ನು ಕೈಯಲ್ಲಿ ತಗಿದುಕೊಳ್ಳುವರು. ಹಿಂದಿನಿಂದ ಪಶ್ಚಿತ್ತಾಪ ಮಾತ್ರ ಆಗುವುದು ಉಂಟು. ” ಹೀಗೆ ವೇಶವೆಯೊಳಗಿನ ಮುಕ್ತ ದ್ವಿಗಳ ವಿಚಾರವಿತ್ತು. ಸನ್ ೧೭೮೦ ರಲ್ಲಿ ಬರದ್ದು ಇಂಗ್ಲಿಷರು ದಿಲ್ಲಿ-ಆಗ್ರಾಗಳಲ್ಲಿ ತಮಗೆ ಸ್ಥಳದೊರೆಯಬೇಕೆಂದು ಪ್ರತಿತಿಂಗಳಿಗೆ ಪಾತಕಹನಿಗೆ ೨ ಲಕ್ಷ ರೂಪಾಯಿ ಕೊಡುವೆಂದೂ ಹೀಗೆ ಈ ಕಾರ್ಯ ಸಾಧನೆಗೆ ಪ್ರಯತ್ನ ನಡೆಯಿಸಿದ್ದರು. ಇದನ್ನು ಅನುಲಕ್ಷಿಸಿ ವಕೀಲನು ಬರೆದಿರುವನೆಂದರೆ:—“ಮೊದಲಿನಿಂದ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಜಯಪುರ, ದಿಲ್ಲಿ, ಆಗ್ರಾ ಮೊದಲಾದ ಸ್ಥಳಗಳನ್ನು ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತಾರೆ. ಈಗ ಗ್ವಾಲ್ಡೀ ರವು ಅವರ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹೋಯಿತು ಆದ್ದರಿಂದ ಇಂಗ್ಲೀಜಿಯವರ ನರ್ಚಸ್ಸು ಎಲ್ಲ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪತ್ತಿಯಾಯಿತೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ. ಅೀ ಇಚ್ಛೆಯೇ ಪ್ರಮಾಣ!”

ಸನ್ ೧೭೮೧ರಲ್ಲಿ ಬೋರಘಟ್ಟದ ಸಂಗ್ರಾಮವೆಸಗಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಪರಾಭೂತರಾದರು. ಈ ಸಂಗತಿಯು ದಿಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಯಿತು. ೧೭೮೨ನೇ ವೇಶವೆಯವರ ಆಜ್ಞೆಯಮೇರೆಗೆ ಪತ್ರದ ಫಾರಸೀ ಭಾಷಾಂತರ ಮಾಡಿ ಪಾತಶಹನಿಗೂ ನಜೀಬ ಖಾನನಿಗೂ ತಿಳಿಸಿದನು. ಅದನ್ನು ಅನುಲಕ್ಷಿಸಿ ವಕೀಲನು ವೇಶವೆಯವರಿಗೆ ಬರೆದದ್ದೇನೆಂದರೆ:—“ಪತ್ರವನ್ನೋದಿ ಬಹಳ ಸಂತೋಷವಾಗಿ ಉತ್ತರಕೊಡುವದೇನೆಂದರೆ, ಈಶ್ವರನು ಯಾವಾಗಲೂ ಶ್ರೀಮಂತನು ವಿಜಯಲಾಭ ಮಾಡಿಕೊಡಲಿ; ಹಾಗೂ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಕಾಲುಗಳು ಪಾತಶಹಿಯೊಳಗಿಂದ ಕೆತ್ತಲ್ಪಡಲಿ. ಎಂದು ಮಮತಾಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಆಶೀರ್ವಾದ ಮಾಡಿ ನಜೀಬ ಖಾನನಿಗೆ ಆಜ್ಞೆ ಮಾಡಿದ್ದೇನೆಂದರೆ, ನೀವು ಎನುವರೂ ಉದ್ಯೋಗ ಮಾಡುವಿರೋ ಇಲ್ಲವೋ? ಇಂಗ್ಲಿಷರ ನಿಪಾತಗೊಳಿಸುವ ಯೋಚನೆಯನ್ನು ನವಾಬ ಹುಮ್ಮದರರು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ; ಆದರೆ ಸ್ವಾಮಿಯವರ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಬಂದು ನಮ್ಮಿಂದ ಬರೆಯಿಸಿದರು. ಅವರು ಸೇನೆಗೆ ಬರೆದರೆ ಅದು ಸತ್ಯವು. ಅದೇ ಸುದಿನವು!”

ಸನ್ ೧೭೮೦ನೆಯ ಆಗಸ್ಟ ತಿಂಗಳದ ಒಂದು ಪತ್ರದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲೆಯ ವಕೀಲನು ನಾನಾನಿಗೆ ಬರೆದದ್ದೇನೆಂದರೆ, ಪಾತಶಹನು ವೇಶವೆಯವರ ಕಾಫೂರಿಕ್ಕೆ ತುಷ್ಟನಾಗಿದ್ದು ನಿತ್ಯವೂ ಅವರಿಗೆ ಆಶೀರ್ವಾದ ಕೊಡುತ್ತಾನೆ. ಪಾತಶಹನ ಸ್ತುತಿನಾದದ ಶಬ್ದಗಳು ಕಳಗಿನಂತಿರುವವು. “ಇಂದಿಗ ಎಂಟು ವರ್ಷಗಳಾದವು. ಮನೆಯ ಧನಿಯು ಫಿತೂರಿಯಾದನು. ಮುಖ್ಯ ಧನಿಯು ಹೇಡಿಮುಖ ಚಿಕ್ಕವನೂ ಇರುವನು. ಹೀಗಿದ್ದು ಇಂಗ್ರೇಜಿಯವರನ್ನು ಹಣೆಯುವ ಕಲಸುವನ್ನು ದಕ್ಷಿಣದ ಸರದಾರರು ಮಾಡಿದರು. ಈಶ್ವರನು ಕೂಟ್ಟರೆ ಇಂಥ ಮುತ್ಸದ್ಧಿಗಳನ್ನೂ ಸುದಾರರನ್ನೂ ದಾಲತ್ತಿಗೆ ಕೊಡಬೇಕು. ಇಂಗ್ಲಿಷರನ್ನು ಹಣೆಯುವದರಲ್ಲಿಯೇ ಎಲ್ಲ ಮಾನವಿದೆ. ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಜಲಚರಗಳು ಪೃಥ್ವಿಯ ಧನಿಗಳಾಗಿ ಪಾಗೋಟಿಯ ಮಾನವು ಉಳಿಯುವದಿಲ್ಲ. ಪಾಗೋಟಿಯ ಮಾನವನ್ನು ಎಚ್ಚು ಟೊಪ್ಪಿಗೆ ಹಾಕಿಕೊಂಡರೆ ಪೂರಾ ಟೊಪ್ಪಿಗೆ ಬೀಳುವದು!” ಹೀಗಿದ್ದರೂ ಎಲ್ಲ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ವನಸ್ಸಿನಿಂದ ಹದರುತ್ತಿದ್ದರು. ನಜೀಬ ಖಾನನು ಉದ್ಬುಧ ಮೂತುಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದನು. ದಿಲ್ಲಿಯ ವಕೀಲನ ಮತದಂತೆ, ಎಲ್ಲೆಯವರಿಗೆ ಶಿವಯ್ಯು ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಸಾರ್ವತ್ಯ ಮಾಡುವದಿಲ್ಲವೋ, ಅಲ್ಲಿಯವರೆಗೆ ನವಾಬಸಾಹೇಬರು ಇಂಗ್ಲಿಷರೊಡನೆ ದುಷ್ಕನತನ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಹದರುತ್ತಾರೆ. ತಿರುಗಿ ಅದೇ ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ವಕೀಲನು ನಾನಾನಿಗೆ ಬರೆದದ್ದೇನೆಂದರೆ, ನಜೀಬ ಖಾನನು, ಕೇವಲ ಲಕ್ಷ್ಮಿಯಿಂದ ಇರತೊಡಗಿದ್ದಾನೆ. ಹಾಗಿದ್ದಿದ್ದರೆ ಮೊದಲೇ ಇಂಗ್ಲಿಷರನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದನು.

ಮರಾಟರು ಬರೇ ಚೌಧಾಯಿಯ ಸನದಿನ ಆಧಾರದಿಂದ ಇಡೀ ಹಿಂದುಸ್ತಾನದ ತುಂಬ ಗೊಂದಲವೆಬ್ಬಿಸಿದರು. ಕರ್ನಾಟಕ, ಗುಜರಾಥ, ಮಾಳವ, ರಾಜಸ್ತಾನ, ಬುಂದೇಲಖಂಡ, ಆಗ್ರಾ, ದಿಲ್ಲಿ, ರೋಹಿಲಖಂಡ, ಬಂಗಾಲ ಮೊದಲಾದ ಎಲ್ಲ

ಪ್ರಾಂತಗಳ ಮೇಲೆ ದಾಳಿಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಅವರಿಗೆ ಈ ಸನ್ನಿಧಿ. ಅಧಿಕಾರವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಯಿತು. ಈ ಅಧಿಕಾರವು ಪಾತಶಾಹೀ ಧೋರಣದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಸ್ವರಾಜ್ಯದ ಸನ್ನದಿಧಿ ದೊರೆತ ಅಧಿಕಾರಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಮೌಲ್ಯವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿ ತೋರುತ್ತಿತ್ತು. ಈ ಅಧಿಕಾರದ ಪ್ರಚಾರಣೆಯಾದರೂ ಸ್ವರಾಜ್ಯದ ಅಧಿಕಾರಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲೇ ಆಯಿತು. ರಾ. ಖರೇ ಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳು ಒಂದು ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಅಂದಿರುವದೇನೆಂದರೆ “ಮುರಾಟರು ೧೭೪೧ರಲ್ಲಿ ತ್ರಿಚಿನಾಪಲ್ಲಿಯನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡರು. ೧೭೫೨ರಲ್ಲಿ ತ್ರಯಂಬಕದ ಕೋಟೆಯನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡರು. ೧೭೫೮ರಲ್ಲಿ ಲಾಹೋರದಲ್ಲಿ ವರ್ಚಸ್ಸು ನೆಲೆಗೊಳಿಸಿದರು. ೧೭೫೯ರಲ್ಲಿ ಅಹಮ್ಮದನಗರವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡರು. ಬಾದಶಹನ ಕಡೆಯಿಂದ ಅವರಿಗೆ ಸ್ವರಾಜ್ಯದ ಸನ್ನದಿಧಿ ಅಧಿಕಾರ ದೊರೆತಿತ್ತು. ಆ ಸ್ವರಾಜ್ಯವು ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿ ಖಾನದೇಶ ಬಾಗಲಾಣ ಮಧ್ಯಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರ ಉತ್ತರ ಕರ್ನಾಟಕ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಪಸರಿಸಿತ್ತು. ಅದನ್ನು ಆಗಿಂದಾಗ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲಿಕ್ಕೆ ಅವರು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಲಿಲ್ಲ; ಆದರೆ ಸಂಧಿದೊರೆತಾಗ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿಯ ಸ್ವರಾಜ್ಯ-ಪರರಾಜ್ಯಗಳನ್ನು ಅವರು ಸ್ವಾಧೀನ ಪಡಿಸಿಕೊಂಡರು.” ಮುರಾಟರ ಸ್ವರಾಜ್ಯದ ಪ್ರಾಂತಗಳನ್ನು ಮೊದಲು ಮೊಗಲರು ತೆಗೆದುಕೊಂಡರು. ಅವರ ತರುವಾಯ ಅವು ಅವರ ನವಾಬರ ಕಡೆಗೆ ಹೋದವು. ಅವುಗಳನ್ನು ಮುರಾಟರು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕಾದರೆ ಯುದ್ಧವನ್ನೇ ಮಾಡಬೇಕಾಯಿತು. ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಯಶ ದೊರೆತ ಮೇಲೆ ಅವರು ಕೇವಲ ಸ್ವರಾಜ್ಯದಿಂದಷ್ಟೇ ಏಕ ಸಂತುಷ್ಟರಾಗುವರು? ಅವರಿಗೆ ಸ್ವರಾಜ್ಯವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವದಿತ್ತು; ಆದರೆ ಪರರಾಜ್ಯವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವದಿಲ್ಲವೆಂದು ಅವರು ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯನ್ನೇನೂ ಮಾಡಿದ್ದಿಲ್ಲ! ಆದರೂ ಎಷ್ಟೋ ದಿವಸಗಳ ವರೆಗೆ ತಿರುಗಿ ದೊರೆಯುವೆ ಇದ್ದ ಸ್ವರಾಜ್ಯದ ಭಾಗವಾದರೂ ಇತ್ತು. ಉದಾಹರಣಾರ್ಥವಾಗಿ ತಂಜಾವುರ. ಇಂಥ ಪ್ರಾಂತಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಆದರೆ ಒಂದು ಅರ್ಥದಿಂದ ಸ್ವರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿಯೇ ಚೌಧಾಯಿಯನ್ನೆತ್ತುವ ಪ್ರಸಂಗವು ಮುರಾಟರಿಗೆ ಬರುತ್ತಿತ್ತು. ಅಷ್ಟರಿಂದಲೇ ಅವರು ಸಂತುಷ್ಟರಾಗಬೇಕಾಗುತ್ತಿತ್ತು.

ಚೌಧದ ಎಳೆಯ ಆಧಾರದಿಂದ ರಾಜಸತ್ತೆಯ ಸ್ವರ್ಗವನ್ನು ದೊರಕಿಸುವ ಆಕಾಂಕ್ಷೆಯು ಮುರಾಟರಲ್ಲಿತ್ತೆಂಬದರ ಉದಾಹರಣೆಗಳು ಹಿಂದುಸ್ತಾನದ ಎಲ್ಲ ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವವು. ಎರಡನೆಯವರ ಮನೆ ಜಗಳದ ಲಾಭವೊಂದಿ ಅಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಕೈ ಸೇರಿಸುವ ಕಾರಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಮುರಾಟರು ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗಿಂತ ಪ್ರವೀಣರಿದ್ದರು. ಈ ಆಟವು ಕೆಲವೆಡೆಯಲ್ಲಿ ಸಾಧಿಸಿತು; ಕೆಲವೆಡೆಯಲ್ಲಿ ಸಾಧಿಸಲಿಲ್ಲ; ಇಷ್ಟೇ ಆದರೆ ರೀತಿಯು ಮಾತ್ರ ಎಲ್ಲೆಡೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ವಿಧವಾಗಿತ್ತು. ಮೊಗಲರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಅಧಿಕಾರವು ದೊರೆಯದಿದ್ದರೂ, ಚೌಧದ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಅವರು ಬೇಕಾದಲ್ಲಿ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದರು. ಅದರ ಒಂದು ಉದಾಹರಣೆಯು ಮೈಸೂರು ಸಂಸ್ಥಾನವು. ಮೈಸೂರಲ್ಲಿ ಹಿಂದುಗಳ ಸ್ವತಂತ್ರ ಸಂಸ್ಥಾನವು ಪರಂಪರವಾಗಿ ನಡೆದಿದ್ದು ಅದನ್ನು ಮೊಗಲರು ಜಯಿಸಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಅರ್ಥಾತ್ ಅಲ್ಲಿ ಮೊಗಲರ ವಶಿಯಿಂದ ಚೌಧವನ್ನೆತ್ತುವ ಅಧಿಕಾರವು ಮುರಾಟರಿಗೆ

ಹೇಗೆ ದೊರಕುವದು? ಮೈಸೂರಿನ ಓಲಗದ ಒಬ್ಬ ಮುಸಲ್ಮಾನನು ಹಿಂದು ರಾಜನನ್ನು ಪದಚ್ಯುತಗೊಳಿಸಿ ತಾನು ಪಟ್ಟವೇರಿದ್ದರಿಂದ ಅಲ್ಲಿ ಮುಸಲ್ಮಾನ ರಾಜ್ಯವಾಯಿತು. ಈ ಮುಸಲ್ಮಾನನಿಗೂ ದಿಲ್ಲಿಯ ಮೊಗಲ ಪಾತಶಹನಿಗೂ ಏನೂ ಸಂಬಂಧವಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಹೀಗಿದ್ದರೂ ಮರಾಟರು ಆ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಚೌಧದ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಹೇಳಲಿಕ್ಕೆ ಹಿಂಜರಿ ಝಲಿಲ್ಲ. ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಚೌಧವನ್ನೇ ತ್ತುವ ಅಧಿಕಾರವು ಮರಾಟರಿಗಿತ್ತು. ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಅವರ ಸ್ವರಾಜ್ಯವೂ ಇತ್ತು; ಆದರೆ ಮೈಸೂರಿನಿಂದ ಕಪ್ಪನ್ನೇ ತ್ತುವ ಅಧಿಕಾರವು ಮರಾಟರಿಗಿತ್ತೆಂದು ತೋರುವದಿಲ್ಲ. ೧೭೫೨ರಲ್ಲಿ ಭಾವೂ ಸಾಹೇಬ ಪೇಶವೆಯು ದೊಡ್ಡ ದಂಡು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಕರ್ನಾಟಕದ ಮೇಲೆ ಹೋದಾಗ ಶ್ರೀರಂಗಪಟ್ಟಣವನ್ನು ಮುಟ್ಟಿ, ಅಲ್ಲಿಯ ರಾಜನಿಂದ ಅತಿರೇಕವಾದ ಕಪ್ಪವನ್ನು ಬೇಡಿದನು. ಆಗ ನಿರುಪಾಯದಿಂದ ಅಲ್ಲಿಯ ಪ್ರಧಾನಿಯೂ ಸೇನಾಪತಿಯೂ ನಂದರಾಜನೂ ಉತ್ತಮ ಫಲದ್ರೂಪವಾದ ಹದಿನಾಲ್ಕು ಮಹಾಲುಗಳನ್ನು ಮರಾಟರಿಗೆ ಕೊಟ್ಟರು. ಮುಂದೆ ಹೈದರನು ಪ್ರಬಲನಾದ ಮೇಲೆ ಅವನ ಸಲಹೆಯಿಂದ ನಂದರಾಜನು ಈ ಪರಗಣೆಗಳನ್ನು ತಿರುಗಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡನು. ಮುಂದೆ ನಂದರಾಜ-ಹೈದರರಲ್ಲಿ ವೈಮನಸ್ಯ ಉಂಟಾದ ಮೇಲೆ ಮರಾಟರು ತಮ್ಮ ಕುದುರೆಯನ್ನು ಮುಂದೆ ದೂಡುವ ವಿಚಾರ ಮಾಡಿದರು. ಆ ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ಮೈಸೂರಿನಲ್ಲಿದ್ದ ಮರಾಟರ ವಕೀಲನು ಮರಾಟರಿಗೆ ಬರೆದ ಪತ್ರವು 'ಇತಿಹಾಸ ಸಂಗ್ರಹ'ದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಆ ವಕೀಲನು ಬರೆದಿರುವದೇನೆಂದರೆ, "ಸ್ವಾಮಿಯವರಿಂದ ಆಜ್ಞಾಪತ್ರವು ಸಾದರವಾಯಿತು. ನಂದರಾಜ ಸರ್ವಾಧಿಕಾರಿ ಹಾಗೂ ಹೈದರ ನಾಯಕ ಇವರಲ್ಲಿ ವಿಮನಸ್ಸುತೆಯುಂಟಾಗಿದೆ. ನಂದರಾಜರಿಂದ ಕಟ್ಟಿಕೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಚೌಧಾಯಿ-ಸರವೇಶಮುಖಿ ಅಧಿಕಾರಿಗಳನ್ನು ಪ್ರಸ್ಥಾಪಿಸಬೇಕೆಂಬ ಕಟ್ಟಳೆಯ ಪತ್ರವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಇರಿಸಿಕೊಂಡಿರುವೆನು. ಅದರದೊಂದು ಮಾದರಿಯನ್ನೂ ನಂದರಾಜರ ಪತ್ರವನ್ನೂ ಸೇನೆಗೆ ಕಳುಹಿಸಿರುವೆನು. ಒಂದು ಲಕ್ಷ ಹೊನ್ನಿನ ಸೀಮೆಯನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಉಂಡು ಸುಖದಿಂದಿರಬೇಕೆಂದು ಹೈದರನಾಯಕನು ನಂದರಾಜನಿಗೆ ಹೇಳುತ್ತಿರುವನು. ಸ್ವಾಮಿಯವರ ಅಭಯಪತ್ರಬಂದುದರಿಂದ ನಂದರಾಜರು ಅವನಿಗೆ ಆಸಮ್ಮತಿಯನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿರುವರು. ಧನಿಗಳು ಅವರ ಅಭಿಮಾನ ಹಿಡಿದು ನಾಯಕನ ಪಾರಿಪತ್ಯಗೊಳಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಸಮರ್ಥರಿರುವರು. ಈಗಿನ ಸಮಯ ಮುಂದೆ ಬರಲಾರದು ಶ್ರಮಬಟ್ಟು ನಂದರಾಜರ ಸ್ಥಾಪನೆ ಮಾಡಿದರೆ, ಚೌಧ-ಸರವೇಶಮುಖಿಗಳ ಅಧಿಕಾರವು ನೆಲೆಗೊಳ್ಳುವದು. ಮುಂದೆ ಸಂಸ್ಥಾನವು ತಮ್ಮದೇ ಆಗುವದು. ಈ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಒಡೆಯರು ಐದು ಸಾವಿರ ಸೈನ್ಯವನ್ನು ತೀಘ್ರವಾಗಿ ಕಳಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಬೇಕು" ಚೌಧಾಯಿಯ ಅರಕೇ ಬೇರನ್ನು ಪರರಾಜ್ಯದಲ್ಲೊಮ್ಮೆ ಊರಿಂದರೆ ಅದು ಬಲಗೊಂಡು ಆ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ತಿರುವಿ ಹಾಕಲಿಕ್ಕೆ ಸಮರ್ಥವಾಗುವದೆಂಬ ಸಂಗತಿಯು ಆ ಪ್ರತಿನಿಧಿಯ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬಿಂಬಿಸಿತ್ತೆಂಬಂತೆ ತೋರುವದು.

“ಇಂದು ಚೌಥ-ಸರದೇಶಮುಖಿಗಳ ಅಧಿಕಾರ ನೆಲೆಗೊಂಡರೆ, ಮುಂದೆ ಸಂಸ್ಥಾನವು ತಮ್ಮದೇ ಆಗುವದು” ಇದೇ ಮುರಾಟರ ಪಾತಶಾಹೀ ಧೋರಣದ ಮಹಾ ಮಂತ್ರವು!

ಉಪಸಂಹಾರ.

ಮೊಗಲ ಪಾತಶಾಹಿಯನ್ನು ನುಂಗಿ ಹಿಂದುಸ್ತಾನದಲ್ಲೆಲ್ಲ ತಮ್ಮ ವರ್ಚಸ್ಸು ವನ್ನು ನೆಲೆಗೊಳಿಸಬೇಕೆಂಬ ಮುರಾಟರ ಮಹತ್ವಾಕಾಂಕ್ಷೆಯು ಕೊನೆಗೆ ನೆರವೇರಲಿಲ್ಲ ವೆಂಬದಿಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ, ಕಡೆಗೆ ತಮ್ಮ ರಾಜ್ಯವನ್ನೇ ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳುವ ಪ್ರಸಂಗವು ಅವರಿಗೆ ಬಂದದ್ದು ಅಶ್ಚರ್ಯದ ಸಂಗತಿಯು. ಮುರಾಟಶಾಹಿಯ ನಾಶಕ್ಕೆ ಯಾವ ಕಾರಣ ಗಳು ಘಟಿಸಿದವೆಂಬದರ ವಿವೇಚನೆಯನ್ನು ಹಿಂದೆ ಮಾಡಿರುವೆವು. ಕೇವಲ ಮುರಾಟರಲ್ಲಿಯ ದೋಷಗಳ ಮೂಲಕವಾಗಿಯೇ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಯಶಸ್ವಿಗಳಾಗಿರದೆ, ಇಂಗ್ಲಿಷ ರಲ್ಲಿಯ ಅನೇಕ ಗುಣಗಳೂ ಅವರ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗವಾದವೆಂಬದನ್ನು ಮರೆ ಯಲಾಗದು. ಇಂಗ್ಲಿಷರು ವ್ಯಾಪಾರದ ಉದ್ದೇಶದಿಂದಲೇ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದರು. ಮುರಾಟರು ದಿಲ್ಲಿಯ ಪಾತಶಾಹೀ ಸೇವೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತ ಮಾಡುತ್ತ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಾಧಿ ಕಾರನನ್ನು ತಮ್ಮ ಕೈಯಲ್ಲಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡಂತೆ, ಇಂಗ್ಲಿಷರಾದರೂ ವ್ಯಾಪಾರ ಮಾಡುತ್ತ ಮಾಡುತ್ತ ರಾಜ್ಯ ಸಂಪಾದನೆಮಾಡಿದರು. ರಾಜ್ಯವು ಅವರ ಮೂಲ ಸಾಧ್ಯ ವಿರಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ; ಆದರೆ ವ್ಯಾಪಾರವೃದ್ಧಿಗೆ ಅದೊಂದು ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಸಾಧನವೆಂಬದು ಅವರಿಗೆ ಬೇಗನೆ ತಿಳಿಯಿತು. ಅಂದಿನಿಂದ ಅವರು ರಾಜ್ಯಸಂಪಾದನೆಯ ಉದ್ಯೋಗವನ್ನು ಕೈಕೊಂಡರು. ಈ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಅವರಿಗೆ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯು ಬಹಳೇ ಪ್ರತಿಕೂಲವಿತ್ತು. ಅವರ ಮೂಲಸ್ಥಳವು ಇಂಗ್ಲೆಂಡವು. ಹಿಂದುಸ್ಥಾನದಿಂದ ಸಾವಿರಾರು ಮೈಲು ದೂರದಿಂದ ಸಮುದ್ರ ಮಾರ್ಗವಾಗಿ ಬರಬೇಕಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಈಗಿನಂತೆ ಉಗ್ರ ಯಂತ್ರಗಳೇ ಮೊದಲಾದ ತೀವ್ರಗತಿಯ ಸಾಧನಗಳಿದ್ದಿಲ್ಲ; ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಸ್ಪರ್ಧಿಗಳಾದ ಯುರೋಪೀಯ ಸಮುದ್ರತೀರನಿವಾಸಿಗಳಿಂದ ಉಪದ್ರವದ ಭೀತಿ; ಹಿಂದುಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಮುರಾಟರು-ಮುಸಲ್ಮಾನರು ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಬಲ ಯೋಧರಾದ ಶತ್ರುಗಳು. ಇಲ್ಲಿಯವರೆಗೆ ಫ್ರೆಂಚರಂಥ ಯುರೋಪೀಯ ಜನರ ಸಹಾಯ. ಇಂಥ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಈಸ್ಟ್ ಇಂಡಿಯಾ ಕಂಪನಿಯ ಅರಳೆ ಬೇರು ಮೊಟ್ಟಮೊದಲು ಒಮ್ಮೆ ಬಂಗಾಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿ, ಅದು ಕಾಲಾಂತರದಿಂದ ಹಿಂದುಸ್ತಾನದ ತುಂಬಾ ವ್ಯಾಪಿಸಿದ್ದ ಏತದ್ದೇಶಿಯ ಥಾಜಮಹಾರಾಜರ ಪ್ರಚಂಡ ಕಟ್ಟಡಗಳನ್ನು ಧಡಧಡನೆ ಕೆಡವಿ ನೆಲಸಮ ಮಾಡಿತು!

ಈಸ್ಟ್ ಇಂಡಿಯಾ ಕಂಪನಿಯು ಹಿಂದುಸ್ತಾನದೊಡನೆ ಮೊದಲ. ವ್ಯಾಪಾರ ಮಾಡತೊಡಗಿತು; ಆದರೆ ಮುಂದೆ ನೂರೇ ವರ್ಷಗಳೊಳಗೆ ಅದಕ್ಕೆ ರಾಜ್ಯಸ್ಥಾಪನೆಯ ಬಯಕೆಗಳಾಗತೊಡಗಿದವು. ಹಿಂದುಸ್ತಾನದ ತತ್ಕಾಲೀನ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಇಂ

ಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ಸ್ವತಂತ್ರ ಸೈನ್ಯಸಾಮರ್ಥ್ಯದ ಹೊರತು ಉಗ್ರಾಣಗಳ ಸಂರಕ್ಷಣೆಯನ್ನೂ ವ್ಯಾಪಾರದ ಬೆಳವಣಿಗೆಯನ್ನೂ ಮಾಡುವುದು ಅಸಾಧ್ಯವಿತ್ತು. ಸ್ವಸಂರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿದಂಡು ಇಡದಿದ್ದರೆ ಮೊಗಲ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿಂದ ತಮ್ಮ ರಕ್ಷಣೆಯಾಗುವದಿಲ್ಲವೆಂಬದು ಕಂಪನಿಯ ಅಧಿಕಾರಿಗಳ ಲಕ್ಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಉಳಿದಿತ್ತು. ದಂಡು ಇಡಬೇಕಾದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಸ್ಥಿರವಾದ ಉತ್ಪನ್ನವು ಬೇಕು; ಅಲ್ಲದೆ ಹಿಂದುಸ್ತಾನದಲ್ಲಿ ಬೇಕಾದವರು ಒಂದು ಸ್ವತಂತ್ರ ಗೌರವವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸುತ್ತಿರಲು, ನಾವಾದರೂ ಏಕೆ ಸ್ಥಾಪಿಸಿಕೊಡದೆಂಬ ವಿಚಾರಗಳು ಅವರ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಮೆಲ್ಲ ಮೆಲ್ಲನೆ ಒರತೊಡಗಿದವು.

೧೬೯೦ನೆಯ ವರ್ಷದ ಒಂದು ಕಾಗದದಲ್ಲಿ ಕಂಪನಿಯ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ಬರೆದಿಟ್ಟಿರುವುದೇನೆಂದರೆ:—“ವ್ಯಾಪಾರದ ಲಾಭದಷ್ಟೇ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಇತರ ರೀತಿಯಿಂದ ದೊರಕಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಕಡೆಗೆ ನಮ್ಮ ಲಕ್ಷ್ಯವಿರಬೇಕು. ರಾಜ್ಯಾಧಿಕಾರವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದ ಹೊರತು ಈ ಉತ್ಪನ್ನವು ಹೇಗೆ ಮೊರಕಬೇಕು? ಮುಂದೆ ವ್ಯಾಪಾರವು ನಿಂತರೆ? ವ್ಯಾಪಾರವು ನಿಂತರೂ ಹಿಂದುಸ್ತಾನದಿಂದ ನಮ್ಮ ಕಾಲು ರೆತ್ತಬಾರದು ಹೀಗಾಗಬೇಕಾದರೆ ಸ್ಥಿರವಾದ ತಳಹದಿಯ ಮೇಲೆ ಚಿರಕಾಲವಾಗಿ ಬಾಳುವ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಹಿಂದುಸ್ತಾನದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿಸುವುದು ಅತ್ಯಾವಶ್ಯಕವು.” ರಾಜ್ಯ ಸ್ಥಾಪಿಸಬೇಕಾದರೆ ಯುದ್ಧ ಮಾಡಬೇಕಾಗುವದು; ಯುದ್ಧ ಮಾಡಬೇಕಾದರೆ ಸೈನ್ಯವು ಬೇಕು. ವ್ಯಾಪಾರಕ್ಕಾಗಿ ಸೈನ್ಯವಿರದಿದ್ದರೂ ಸಾಗೀತು; ಇದರ ರಾಜ್ಯ ಸ್ಥಾಪಿಸಬೇಕಾದರೆ ಹಾಗೂ ಅದನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾದರೆ ಯುದ್ಧದ ಸಿದ್ಧತೆಯು ಬೇಕೇಬೇಕು. ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಈ ಸಿದ್ಧತೆಯ ಧೋರಣವನ್ನು ಅರವತ್ತು-ಎಪ್ಪತ್ತು ವರ್ಷಗಳಿಂದ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡಿದ್ದರು. ಫ್ರೆಂಚ್-ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಅಸ್ತಿತ್ವವೇ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಸೇನಾಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಬೆಳೆಸಲಿಕ್ಕೆ ಉತ್ತೇಜಕವಾಯಿತು ಹದಿನೆಂಟನೆಯ ಶತಮಾನದ ಮೊದಲನೆಯ ಎಪ್ಪತ್ತೈದು ವರ್ಷ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಫ್ರೆಂಚರೊಡನೆ ಕಾದುವ ಪರಿಶ್ರಮ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ, ಆ ಪರಿಶ್ರಮದ ಪ್ರಯೋಜನವು ಏತದ್ದೇಶೀಯ ರಾಜ-ಮಹಾರಾಜರೊಡನೆ ದ್ವಂದ್ವಕ್ಕಾಯಿತು. ತಮ್ಮ ಪೂರ್ಣ ಸಿದ್ಧತೆಯಾದ ಹೊರತು ಏತದ್ದೇಶೀಯರೊಡನೆಯುದ್ದವು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗಬಾರದೆಂಬ ಬಗ್ಗೆ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಒಳ್ಳೆಯ ಜಾಗೃತರಾಗುತ್ತಿದ್ದರು. ಸರ್ ಆಲ್ಫ್ರೆಡ್ ಲಾಯಲನು ಅನ್ನುವದೇನೆಂದರೆ:—“ನಮ್ಮ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ದೈವವು ಒಲತಾದದ್ದಿತ್ತೆಂದು ನಮ್ಮ ಸಿದ್ಧತೆಯಾಗುವ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಮರಾಟರ ಹಾಗೂ ನಮ್ಮ ನಡುವೆ ಯುದ್ಧವು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗಲಿಲ್ಲ” ಒಮ್ಮೆ ಯುದ್ಧವು ಪ್ರಾರಂಭವಾದ ಮೇಲೆ ಬಹಳ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಸರಿಯುವ ಪ್ರಸಂಗವು ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ಬರಲಿಲ್ಲ. ಮರಾಟರೊಡನೆ ಜರುಗಿದ ಮೊದಲನೆಯ ಏಳೆಂಟು ವರ್ಷಗಳ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಅಡ ಒಪ್ಪಂದಗಳನ್ನು ಸೂಕ್ಷ್ಮದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನೋಡಿದರೆ, ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ಹೆಚ್ಚಿನ ಲಾಭವಾಯಿತು. ಮರಾಟರ ಒಳ್ಳೆಯ ಏರಿಕೆಯ ದಿನಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ನಿರಾತಂಕವಾಗಿ ಧಾಳಿ ಮಾಡಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡ ಸಾಷ್ಟಿಯನ್ನು ಮರಾಟರಿಂದ ತಿರುಗಿ ತೆಗೆದು

ಕೊಳ್ಳಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗಲಿಲ್ಲ! ಹಿಂದೆ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಬಹಳವಾದ ನಾಶವೂ ತಾತ್ಕಾಲಿಕ ಪರಾಭವವೂ ಆಗಿದ್ದಂಥ ನಾಲ್ಕೈಂಟು ಸಂಗ್ರಾಮಗಳ ಹೆಸರು ಮಾತ್ರ ಹೇಳಬಹುದು. ಇಡೀ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಯುದ್ಧವೇ ಮೈ ಮೇಲೆ ಬಂದು ಶತ್ರುಗಳೊಡನೆ ಹೇಯವಾದ ಒಡಂಬಡಿಕೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡಂಥ ಒಂದೆರಡು ಸಂಗ್ರಾಮಗಳ ಹೆಸರು ಮಾತ್ರ ಹೇಳಲಿಕ್ಕೆ ಬರುವಂತಿದೆ. ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಏತದ್ದೇಶಿಯ ರಾಜಮಹಾರಾಜ ರೊಡನೆ ಸಡ್ಡು ಹೊಡೆದು ಒಮ್ಮೆ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಸಂತ ಮೇಲೆ ಕಾಳಗದ ಹಿಂದೆ ಕಾಳಗಗಳು ಯಶಸ್ವಿಗಳಾಗುತ್ತ ಹೇಗೆ ದ್ರುತಗತಿಯಿಂದ ರಾಜ್ಯಲಾಭವಾಯಿತೆಂಬ ಸಂಗತಿಯು ಇತಿಹಾಸ ವಾಚಕರಿಗೆ ಗೊತ್ತೇ ಇದೆ. ಕೇವಲ ನೂರು ವರ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಹಿಂದು ಸ್ಥಾನದ ನಕಾಶಕ್ಕೆ ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣವನ್ನು ಬಳೆಯುವ ಕಾರ್ಯವು ಕ್ರಮಕ್ರಮವಾಗಿ ಪೂರ್ಣವಾಯಿತು.

ಮುರಾಟರು ಹೇಳಿ ಕೇಳಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ಎಲ್ಲರಿಗಿಂತ ಬಲಿಷ್ಠರಾದ ಪ್ರತಿಪಕ್ಷಿಗಳು. ಇವರಿಗಾದರೂ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಹದಿನೆಂಟನೆಯ ಶತಕದ ಕೊನೆಯ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಭಾರವಾದರು. ಅಂದಮೇಲೆ ಇತರರ ಪಾಡೇನು? ಇಂಗ್ಲಿಷ ಸಶ್ತ್ರಿಯ ಜ್ಯೋತಿಯು ಪ್ರಜ್ವಲಿತವಾದ ಮೇಲೆ ಅದರಲ್ಲಿ ಹಿಂದುರಾಜರೂ ರಾಜಮಂದಿರವೂ ಕಾಜಿನಂತೆ ಕರಗುವನೆಂಬದರ ಅನುಭವವು ಬರತೊಡಗಿತು. ಬಂಗಾಲ, ಔಂಧ, ಕರ್ನಾಟಕ ಮೊದಲಾದ ಸ್ಥಳಗಳ ನವಾಬರೂ ಜಾಟಿ, ರಜಪುತ ಮೊದಲಾದ ಉತ್ತರ ಹಿಂದುಸ್ಥಾನದೊಳಗಿನ ಸಂಸ್ಥಾನಿಕರೂ ಅತ್ಯಲ್ಪ ಶ್ರಮದಿಂದ ಅವರ ಹಸ್ತಗತವಾದರು. ಕೆಲವರ ಮೇಲೆ ಶಸ್ತ್ರವೆತ್ತುವ ಪ್ರಸಂಗವು ಸಹ ಬರದೆ, ತಾವಾಗಿ ಸ್ನೇಹಯಾಚನೆಮಾಡಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರೊಡನೆ ಒಪ್ಪಂದಮಾಡಿಕೊಂಡರು. ಅವರಿಗೆ ಮೂವರು ಮಾತ್ರ ತೊಂದರೆ ಕೊಟ್ಟರು. ಒಬ್ಬರು ಮುರಾಟರು; ಮತ್ತೊಬ್ಬರು ಹೈದರ-ಖೇವೂ. ಮಗದೊಬ್ಬರೆಂದರೆ ಶೀಖರು. ಕೆಲ ಕೆಲವು ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಮುರಾಟರಿಗಿಂತ ಹೈದರನೂ ಶೀಖರೂ ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ಬಹಳೇ ತೊಂದರೆ ಕೊಟ್ಟರು. ಉಳಿದವರನ್ನು ಅವರು ಲೀಲೆಯಿಂದ ವಶಮಾಡಿಕೊಂಡರು. ಲಾರ್ಡ್ ಡೆಲಹೌಸಿಯ ಆಳಿಕೆಯಲ್ಲಿ ದತ್ತಕದ ನಿರ್ಬಂಧನೆಯ ಮೂಲಕ ಅನೇಕ ರಾಜ್ಯಗಳು ಅಂಗ್ಲಾಧೀನವಾದವು. ಅವುಗಳೇನೂ ಗೆದ್ದು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟಂಥವುಗಳಲ್ಲ. ಈ ಮಾತಿಗೆ ಮೊದಲೇ ರಾಜ್ಯಸತ್ತೆಯನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದ ಕಾರಣವಿತ್ತೆಂಬದು ಸಕೃದ್ದರ್ಶನದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಇದರ ಅರ್ಥವೇನೆಂದರೆ, ಲಾರ್ಡ್ ಡೆಲಹೌಸಿಯ ವೇಳೆಗಿಂತ ಮೊದಲೇ ಇಡೀ ಹಿಂದುಸ್ಥಾನವನ್ನು ಇಂಗ್ಲಿಷರು 'ನಿರ್ವೀರ್ಯ ಮುರ್ವೀತಲಂ' ಮಾಡಿಬಿಟ್ಟಿದ್ದರು. ೧೮೫೭ನೆಯ ಇಸವಿಯಲ್ಲಿ ಬಂಡಾಯವಾದದ್ದರಿಂದ ಈಗ ಇದ್ದಷ್ಟು ಸಂಸ್ಥಾನಗಳಾದರೂ ಉಳಿದುಕೊಂಡವು! ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಸಂಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಸುಧಾರಣೆಯನ್ನು ಮಾಡುವ ಯಾವ ಪ್ರಶ್ನೆಯು ಇಂದು ಪ್ರಚಲಿತವಿರುವದೋ, ಅದು ಇರುತ್ತಿದ್ದಿಲ್ಲ.

ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ಅನಿರುದ ವಾದ ಯಶವು ದೊರೆಯುತ್ತ ಹೋದುದಕ್ಕೆ ಅವರ

ಸುದೈವವೊಂದು ಕಾರಣವಂತೂ, ಇದ್ದೇ ಇರುವದು; ಅದರ ದೈವದಷ್ಟೇ ಅವರ ಗುಣಗಳೂ ಕಾರಣಭೂತವಾದವೆಂದೆನ್ನಲಿಕ್ಕೆ ಅಡ್ಡಿಯಿಲ್ಲ. ಇತಿಹಾಸದ ಚರ್ಚೆಮಾಡುವದಾದರೆ, ಐತಿಹಾಸಿಕ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆಬೇಕು. ಅಷ್ಟರಮಟ್ಟಿಗೆ ನಾವು ಅಭಿಮಾನವನ್ನು ಹಿಡಿಯಕೂಡದೇ. ಕೇವಲ ಐತಿಹಾಸಿಕ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನೋಡಿದರೂ ಮರಾಟರ ವಿಷಯವಾಗಿ ಅಭಿಮಾನವನ್ನು ತಳೆಯುವಂಥ ಎಷ್ಟೋ ಸಂಗತಿಗಳಿರುವವು. ಅವುಗಳ ವಿಷಯವಾಗಿ ನಾವು ಮುಂದೆ ಉದಾಹರಣೆಗಳನ್ನು ವಿಷಯವಾಗಿ ಮಾತಾಡುವ ಪ್ರಸಂಗವಿದ್ದಾಗ ಅವರ ಚರಿತ್ರೆಯ ಸಂಕ್ಷೇಪವನ್ನು ನಿಷ್ಪಕ್ಷಪಾತಬುದ್ಧಿಯಿಂದಲೇ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಬೇಕು. ಅಂದರೇನೇ ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಕೆಲಮಟ್ಟಿಗಾದರೂ ಐತಿಹಾಸಿಕ ದೃಷ್ಟಿಯಿರುವದೆಂದು ಅನ್ನಲಿಕ್ಕೆ ಬಂದೇತು.

ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಸುದೈವವೆಂದು ನಾವು ಅಂದಿದ್ದೇವೆ ಆ ಬಗ್ಗೆ ಮೂರು ಉದಾಹರಣೆಗಳನ್ನು ಕೊಡಬಹುದು. ಮೊದಲನೆಯ ಉದಾಹರಣೆಯೆಂದರೆ, ಮರಾಟರು ಮತ್ತು ಇಂಗ್ಲಿಷರಲ್ಲಿ ಯುದ್ಧವು ನಡೆದ ಕಾಲಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲು ಅದು ನಡೆಯಬೇಕಾದದ್ದು ತಪ್ಪಿತು. ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಸಂಬಂಧವಾಗಿ ಮಹದಾಜ ಶಿಂದೆ ಹಾಗೂ ನಾನಾಫಡಣ ಎಸ ಇವರಿಗೆ ಬಂದ ಸಂಶಯವು ಶಿವಾಜಿಗೆ ಹಾಗೂ ಬಾಜೀರಾಯ, ಚಿವ.ಣಾಜಿ ಅವರು ಇವರಿಗೆ ಬಂದಿದ್ದರೆ ಅವರು ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಮುಂಬಯಿಯೊಳಗಿನ ಉಗ್ರಾಣ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಸೂರೆಮಾಡಿ ಬಿಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಮುಖ್ಯ ಕೇಂದ್ರವು ಬಂಗಾಲದಲ್ಲಿದ್ದು, ಅದು ಮರಾಟರ ಕೈಯು ನಿಲುಕುವ ಪ್ರದೇಶದ ಆಚೆಗಿತ್ತು. ಇಂಗ್ಲಿಷರ ರಾಜ್ಯಲೋಭವು ಏತದ್ದೇಶೀಯ ರಾಜರಿಗೆ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಕಾಣುವ ಪೂರ್ವದಲ್ಲೇ ಇಂಗ್ಲಿಷ ಫೈಂಚರ ಯುದ್ಧವು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗಿ ಮುಗಿದು ಹೋಗಿತ್ತು. ಮೂರನೆಯ ಕಾರಣವೆಂದರೆ, ಹತ್ತೊಂಬತ್ತನೆಯ ಶತಕದಲ್ಲಿ ಶಿಖ ಜನರಂಥ ಯೋಧರ ರಾಷ್ಟ್ರವು ಉದಯವಾಗಿ ವಾಯವ್ಯದ ಕಡೆಯ ಸೀಮೆಯ ಬಾಗಿಲನ್ನು ಮುಚ್ಚಿಬಿಟ್ಟಿತ್ತು. ಮೇಲಿನ ಮೂರರಲ್ಲಿ ಯಾವುದೊಂದು ಸಂಗತಿಯಾದರೂ ಏವರೋಚಾಗದ್ದರೆ, ಹಿಂದೂಸ್ತಾನದೊಳಗಿನ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ ಬೆಟ್ಟು ಬೀಳುತ್ತಿತ್ತು. ಅದರ ಕಾಲವೇ ಸ್ವಪ್ರವಾತಿಯಾಗಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ದೊಡ್ಡ ಸಹಾಯ ಮಾಡಿತು! ಇವರ ಸುದೈವದ ಮುಖ್ಯ ಗುಣವೆಂದರೆ ಗಾದರೆ ಅದರ ಉಪಯೋಗವಾಗುತ್ತಿರುವದ. ದೈವವು ಹೇಗೆ ಮನುಷ್ಯನ ಕೈ ಹಿಡಿದು ಮಾಡುವದಾದರೂ ಏನು? ದೈವದ ಲಾಭವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಯಾವ ಗುಣಗಳು ಇಂಗ್ಲಿಷರಲ್ಲಿ ಇದ್ದವೆಂದರೆ, (೧) ಶಿಸ್ತು; ಮತ್ತು ಸುಸ್ಥವಸ್ಥೆಯಿಬಗ್ಗೆ ಆಸೆ. (೨) ಗಂಭೀರತೆ ಹಾಗೂ ದುರದೃಷ್ಟಿ, (೩) ಜಿಗಟಿತನ ಹಾಗೂ ನಿಯಮಿತತನ (೪) ಸ್ವರಾಷ್ಟ್ರಪ್ರೇಮ ಹಾಗೂ ರಾಷ್ಟ್ರಕೀರ್ತಿಯಿಬಗ್ಗೆ ಅಭಿಮಾನ. (೫) ಲೋಕೋತ್ತರ ಶಕ್ತವ್ಯಾಸೆ. ಮೇಲಿನ ಗುಣಗಳು ಇಂಗ್ಲಿಷರಲ್ಲಿದ್ದು ದರಿಂದಲೇ ಎಂಥ ಪ್ರತಿಕೂಲ ಪ್ಲತಿಯಲ್ಲಾದರೂ ಅವರಿಗೆ ಇಂಥ ರಾಜ್ಯದೊರೆತೆಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾಯಿತು. ಅವರಲ್ಲಿ ದ್ವಿಲೋಭವೂ ಅನ್ಯಾಯವನ್ನು ದುರ್ಲಕ್ಷಿಸುವ ಸ್ವಭಾವವೂ ತಮ್ಮದೇ ಒಳಿತೆಂದು ತಿಳಿದು

ಕೊಳ್ಳುವ ಮುಖಾಭಾವವೂ ಕರಟಸ್ತುಭಾವವೂ ಇದ್ದಿಲ್ಲವೆಂದು ಅನ್ನಲಿಕ್ಕೆ ಬರುವ ದಿಲ್ಲ. ಉಪಾಹರಾರ್ಥವಾಗಿ. ಎರಡನೆಯವರ ಪ್ರಾಂತಗಳನ್ನು ಬಲಮೆಯಿಂದ ತೆಗೆದುಕೊಂಡ ಮೊಷವು ಮರಾಟರ ಮೇಲೆ ಹೊರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ; ಆದರೆ ಈ ದೋಷವಿಂದ ಮರಾಟರ ಅಲಿಪ್ತರಿದ್ದರೆಂದು ಅನ್ನಲಿಕ್ಕೆ ಬರುವದಿಲ್ಲ. ರೋಹಿಲಖಂಡದ ರೋಹಿಲರ ಮೇಲೆ ಹಾಗೂ ಅಫಗಾಣರಮೇಲೆ ೧೭೭೪ರಲ್ಲಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಮಾಡಿದ ದಾಳಿಯ ಸುಖ್ಯ ನೆಯನ್ನು ಇಂಗ್ಲಿಷಗ್ರಂಥಕಾರರು ಸಹ ಮಾಡಲು ಶಕ್ತರಾಗುವ ದಿಲ್ಲ ಸ್ಕಾಲ್‌ಫ್ರೆಡ್ ಲಾಯಲನು ಅನ್ನುತ್ತಾನೆ:—

‘It was an unprovoked aggression upon the Rohillas who sought no quarrel with us and with whom we had been on not unfriendly terms. Nor is Warren Hastings’s policy on this matter easily justifiable upon even the elastic principle that enjoins the governor of a distant dependency to prefer above all considerations the security of the territory entrusted to him”

ಇಂಗ್ಲಿಷರು ರಾಜರೋಖನ ಪಕ್ಷವನ್ನು ಹಿಡಿದು ಮರಾಟರೊಡನೆ ಯುದ್ಧವನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿದ್ದಾದರೂ ಅನ್ಯಾಯವೇ ಇತ್ತೆಂದು ಸ್ವತಃ ವಾರನ್‌ಹೇಸ್ಟಿಂಗ್‌ನಿಗೆ ತೋರಿತು. ಮೊದಲು ರೋಹಿಲರ ಮೇಲೆ ದಾಳಿ ಮಾಡುವ ಅನ್ಯಾಯವನ್ನು ಕಲಕತ್ತೆಯ ನಿವಾಸಿಗಳಾದ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಮಾಡಿದರು; ಈಗ ಮರಾಟರ ಮೇಲೆ ದಾಳಿ ಮಾಡುವ ಅನ್ಯಾಯವನ್ನು ಮುಂಬಯಿ ವಾಸಿಗಳಾದ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಮಾಡಿದರು! ಈ ಕೃತ್ಯದ ವರ್ಣನೆ ಮಾಡುವಾಗ ಸರ ಸ್ಕಾಲ್‌ಫ್ರೆಡ್ ಲಾಯಲನು ಮುಂಬಯಿ ವಾಸಿಗಳಾದ ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ “Anxious to distinguish themselves by the acquisition of territory” ಅಂದರೆ ರಾಜ್ಯಸಂಪಾದನೆಯ ಕೀರ್ತಿಗೆ ಆಶೆಬುರುಕತನ ಮಾಡಿಕೊಂಡವರು ಎಂದು ಅಂದಿರುವನು. ಮರಾಟರಿಗಾದರೂ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಇದೇ ವಿಶೇಷಣವನ್ನು ಹಚ್ಚುತ್ತಾರೆ; ಆದರೆ ಆರಾಸದ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಪರಾಭವ ಹೊಂದಿದ ಮೇಲೆ ತಮ್ಮ ಕೀರ್ತಿಯು ಹೋಗುವವೆಂಬ ನಿಮಿತ್ತದಿಂದ ಯುದ್ಧವನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸುವ ಆಜ್ಞೆಯನ್ನು ಕಾಣಾಗಿ ಕೊಟ್ಟರು ಇಂಥ ಯುದ್ಧಗಳನ್ನು ಮೈಮೇಲೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವದು ಘಾತುಕವು; ತಾವಾಗಿ ರಾಜ್ಯಸಂಪಾದನೆಯ ಅಭಿಲಾಷೆ ಹಿಡಿದರೆ ಹಿಂದುಸ್ತಾನ ದೊಳಗಿನ ರಾಜ-ಮಹಾರಾಜರು ತಮ್ಮ ಮೇಲೆ ಎದ್ದು ಕುಳಿತು, ತಮ್ಮನ್ನು ದೇಶದಿಂದ ಹೊರಗೆ ಹಾಕುವರು; ಮತ್ತು ಕೈಯೊಳಗಿನ ವ್ಯಾಪಾರವೂ ಮುಳುಗುವದು ಮೊದಲಾದ ಭೀತಿಯುಳ್ಳ ಜನರು ಕಂಪನಿ ಸರ್ಕಾರದ ದರಬಾರದಲ್ಲಿ ಆ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಇದ್ದರು. ಅವರ ಮುಂಭೇದದ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಇತ್ತ ಕಡೆಯ ಕೃತ್ಯಗಳ ಸಲುವಾಗಿ ನಿಂದಾತ್ಮಕ ನಿಷೇಧದ ಮತಗಳಾದರೂ ನಮಗೆ ನೋಡಲಿಕ್ಕೆ ದೊರೆಯುತ್ತವೆ; ಆದರೆ

ಮುಂದೆ ಈ ಭೀತಿಯು ಬರಬರುತ್ತ ಕಡಿಮೆಯಾಯಿತು. ಇಂಗ್ಲಿಷರು ರಾಜ್ಯಸಂಪಾದನೆಯ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ತೊಡಗಿದರೆ, ಏತದ್ದೇಶೀಯ ರಾಜಮಹಾರಾಜರಿಗೆ ಬರತಕ್ಕಷ್ಟು ಸಿಟ್ಟು ಬರುವದಿಲ್ಲ. ಅವರೊಳಗಿನ ಬೇಕಾದವರು ತಮ್ಮೊಡನೆ ಕೂಡಿ ಸ್ವಾರ್ಥಸಾಧನೆ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಹವಣಿಸುತ್ತಾರೆ. ತಮ್ಮ ಸೈನ್ಯವು ಅವರ ಸೈನ್ಯಕ್ಕಿಂತ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅದೆ, ಮೊದಲಾದ ಸಂಗತಿಗಳು ಲಕ್ಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಬರತೊಡಗಿದಾಗಿನಿಂದ ಅವರು ಸ್ವಂತಕ್ಕೆ ನ್ಯಾಯದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ತೊಂದರೆಯಾಗಗೊಡಲಿಲ್ಲ. ವಿಲಾಯತಿಯೊಳಗಿನ ಸ್ವತಂತ್ರ ಮತವಾದಿಗಳೂ ನ್ಯಾಯನಿಷ್ಠರೂ ಮಾನವ್ರತವನ್ನು ಹಿಡಿಯತೊಡಗಿದರು. ಕಂಪನಿಯ ವ್ಯಾಪಾರಕ್ಕೂ ಮತ್ತು ಬಂಡವಾಳದ ಮೇಲಿನ ಬಡ್ಡಿಗೂ ಪೆಟ್ಟುಹತ್ತದಂತೆ ಬೇಕಾದ ಕೆಲಸ ಮಾಡಬಹುದೆಂಬ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯಾಯಿತು. ಹೆಸ್ಟಿಂಗ್ಸ್ ಸಾಹೇಬನ ಮೇಲೆ ವಿಲಾಯತಿಯಲ್ಲಿ ನಡೆದ ನ್ಯಾಯವಿಚಾರಣೆಯೇ ಕೊನೆಯದು. ಈ ನ್ಯಾಯ ವಿಚಾರಣೆಯ ಕಾರ್ಯ ನಡೆಯಲಿಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೇನೆಂದರೆ, ಹೆಸ್ಟಿಂಗ್ಸ್‌ನಿಗೆ ಪ್ರತಿಸ್ಪರ್ಧಿಗಳು ಬಹಳವಾಗಿದ್ದರು. ಕಂಪನಿಗೆ ವ್ಯಾಪಾರದ ಗುತ್ತಿಗೆಯಿದ್ದುದರಿಂದ, ಅದರ ಸಾಲುಗಾರರ ಹೋಳಿಗೆಯು ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಬೀಳುತ್ತಿದ್ದುದನ್ನು ನೋಡಿ ಸಹಿಸದಂಥ ಎಷ್ಟೋ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ವಿಲಾಯತಿಯಲ್ಲಿದ್ದರು; ಆದರೆ ಮುಂದೆ ಈ ಗುತ್ತಿಗೆಯು ನಿಂತು, ಬೇಕಾದ ಇಂಗ್ಲಿಷನು ವ್ಯಾಪಾರ ಮಾಡಬಹುದೆಂದು ಪ್ರಕಟನೆ ಹೊರಟಿತು. ಆಗ ಮನೆಯ ಜಗಳವು ನಿಂತಿತು; ಹಿಂದುಸ್ತಾನದಲ್ಲಿದ್ದ ಭೀತಿಯೂ ಮುಗಿಯಿತು. ಈ ರೀತಿಯಿಂದ ಕಂಪನಿ ಸರಕಾರದ ಅನ್ಯಾಯ ಬುದ್ಧಿಯ ಮೇಲೆ ವಿಲಾಯತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಹಿಂದುಸ್ತಾನದಲ್ಲಿಯೂ ಇದ್ದ ಭಾರವು ಕಡಿಮೆಯಾದಬಳಿಕ ಲಾರ್ಡ್ ವೆಲ್ಲಸ್ಲಿಯಂಥ ಹಾಗೂ ಲಾರ್ಡ್ ಡಲಹೌಸಿಯಂಥ ಗವರ್ನರ ಜನರಲ್ಲರೂ ಹಿಂದುಸ್ತಾನದಲ್ಲಿ ಬಂದು, ಮನಸೋತ್ತವಾಗಿ ರಾಜ್ಯಸಂಪಾದನೆ ಮಾಡಿದರು; ಆಗ ಅದರ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಯಾರೂ 'ಬ್ರ' ಅನ್ನದಿದ್ದರಲ್ಲಿ ಆಶ್ಚರ್ಯವೇನು?

ಮರಾಟರ ವಿರೂಧ್ಧವಾಗಿಯಾದರೂ ಮೇಲೆ ನಿರ್ದೇಶ ಮಾಡಿದ ದೋಷಗಳು ಇದ್ದಿಲ್ಲವೆಂದು ಯಾರಿಗೂ ಅನ್ನಲಿಕ್ಕೆ ಬರುವದಿಲ್ಲ; ಅರ್ಥಾತ್ ಮರಾಟರಲ್ಲಿ ಹಾಗೂ ಇಂಗ್ಲಿಷರಲ್ಲಿ ಇದ್ದ ಈ ಸಮಾನ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಲೆಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದರೆ ಅರ್ಥವಿಲ್ಲ. ಮೇಲಿನ ಗುಣಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮರಾಟರಿಗಿಂತ ಇಂಗ್ಲಿಷರಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಆ ಗುಣಗಳು ವಾಸಿಸಿದ್ದವು. ನಮ್ಮಲ್ಲಿಯ ಲೋಭ, ಅನ್ಯಾಯ ಮೊದಲಾದ ದುರ್ಗುಣಗಳಿಂದಲಾದರೂ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಮಾಡಿಕೊಂಡಷ್ಟು ಲಾಭವನ್ನು ಮರಾಟರು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲಿಲ್ಲ. ಮೇಲಿನ ಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದೆರಡು ಗುಣಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಯಾದರೂ ಮರಾಟರಿಗೆ ನಂಬಿಗೆಯತ್ತಿಂಬ ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಸಂಶಯವಿಲ್ಲ. ಬಾಜೀರಾಯನ ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ಮರಾಟ ರಾಜ್ಯದ ಅವ್ಯವಸ್ಥೆಯ ಬಗ್ಗೆ ಮರಾಟರಾಜ್ಯದೊಳಗಿನ ಜನರೇ ಬೇಸರಗೊಂಡಿದ್ದರು. ಅಂತೆಯೇ ಬಾಜೀರಾಯಶಾಹಿಯು ನಷ್ಟವಾದ ಮೇಲೆ ಯಾವ ಮರಾಟನೂ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಕೈ ಎತ್ತಲಿಲ್ಲ. ಹಾಗಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ, ಪೇಶವೆ ವೈಭವದಂಥ ದೊಡ್ಡ ವೈಭವ

ವನ್ನು ಜನರು ತಮ್ಮ ಕಣ್ಣೆದುರಿಗೆ ನಷ್ಟವಾಗಗೊಡುತ್ತಿದ್ದರೇನು? ಬಾಜೀರಾಯನು ಹೋಗಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಬಂದದ್ದರಿಂದ ರಾಷ್ಟ್ರಕ್ಕೆ ಘಾತುಕವಾದ ರಾಜ್ಯಕ್ರಾಂತಿಸಂಘಟಿಸಿ ತೆಂದು ಪುಣೆಯೊಳಗಿನ ನಾಗರಿಕರು ಕಲ್ಪಿಸದೆ, ತಾವು ಒಬ್ಬ ನರಾಧವನ ಕೈಯಿಂದ ಪಾರಾದೆವೆಂದು ತಿಳಿದರು! ರಾಜನು ಪರಾಭೂತನಾಗಿ ದೇಶತ್ಯಾಗ ಮಾಡಿ ಹೋದಾಗ ರಾಜನ ಮೇಲಿನ ಪ್ರೇಮದಿಂದ ಯುದ್ಧಮಾಡಿ ರಾಜಧಾನಿಯನ್ನು ಉಳಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡಿದ ದೃಷ್ಟಾಂತಗಳು ಜಗತ್ತಿನ ಇತಿಹಾಸದಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟಾದರೂದೊರೆಯುವವು. ಶನಿವಾರ ವಾಡೆಯಮೇಲಿನ ಪೇಶವೆಯ ನಿಶಾನಿಕಿತ್ತು, ಅಲ್ಲಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ನಿಶಾನೆಯನ್ನಿರಿಸಿದ ಮನುಷ್ಯನು—ಅವನಿಗೆ ದೇಶಾಭಿಮಾನದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನೀಚ ಅಥವಾ ಮೊದಲಾಗಿ ಬೇಕಾದದ್ದು ಹೆಸರಿಡಬಹುದು—ಜನರ ದೃಷ್ಟಿಗೆ ಉಪಕಾರ ಕರ್ತನಾಗಿ ತೋರಿದ ಹೊರತು ಹೇಗೆ ಸುಮ್ಮನಿರುತ್ತಿದ್ದರು? ಸುರಾಜ್ಯದ ಉತ್ಕೃಷ್ಟ ಲಾಭವನ್ನು ಸಹ ತೋರಗೊಡದಂಥ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯನಾಶದ ನಿಚ್ಚಳವಾದ ಘಾತುಕ ಪರಿಣಾಮವು ತೋರತೊಡಗಿದ ಮೇಲೆ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ವಿಷಯವಾಗಿ ಕೆಲವಂಶದಿಂದ ಕೆಲವು ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಕೃತಜ್ಞತಾ ಬುದ್ಧಿಯು ಕಡಿಮೆಯಾಗಿರುವದೆಂಬ ಮಾತು ಬೇರೆ. ಈಗ ಮರ್ಯಾದಿತ ಸ್ವರಾಜ್ಯದ ಬೇಡಿಕೆಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇಂಗ್ಲಿಷರ ವಿಷಯವಾಗಿ ಎಷ್ಟು ಅದರ ಬುದ್ಧಿಯು ಇರುವದೋ, ನೂರು ವರ್ಷಗಳ ಹಿಂದೆ ಕೈಯೊಳಗಿನ ಸ್ವರಾಜ್ಯವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳುವ ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ಜನರ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಇದಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಅದರ ಬುದ್ಧಿಯು ವಾಸಿಸುತ್ತೆಂದು ಕಾಗದ-ಪತ್ರಗಳ ಹಾಗು ದಂತ ಕಥೆಗಳ ಆಧಾರದಿಂದ ತರ್ಕ ಮಾಡಬಹುದು. ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಬಾಜೀರಾಯನ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳದಿದ್ದರೆ ಅದನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವದಕ್ಕಾಗಿ ಜನರು ವಿನಂತಿ ಪತ್ರವನ್ನು ಕಳಿಸುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು ಅನ್ನಲಾಗುವದಿಲ್ಲ; ಇಂಗ್ಲಿಷರು ರಾಜ್ಯವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡಾಗ ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರೀಯರು ಯುದ್ಧ ಮಾಡಲಿಲ್ಲವೆಂಬ ಮಾತು ನಿಜವು. ಸಂಭಾಜಿಯ ತರುವಾಯ ಮೊಗಲರು ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರದ ಮೇಲೆ ಮುತ್ತಿಗೆ ಹಾಕಿದಾಗ ಯಾವ ಮರಾಟರು ಜೀವವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿ ಬಗೆದು ಇಪ್ಪತ್ತು ವರ್ಷಗಳ ವರೆಗೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ರಕ್ಷಣಾರ್ಥವಾಗಿ ಯುದ್ಧ ಮಾಡಿದರೋ, ಅದೇ ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರದ ನಾಲ್ಕನೆಯ-ಐದನೆಯ ತಲೆಯ ಮರಾಟರು ಆ ವೇಳೆಯಲ್ಲಿದ್ದರು; ಈಗಿನಂತೆ ಆಗ ನೀಶಸ್ತ್ರತೆಯು ಕೂಡ ಇರಲಿಲ್ಲ! ೧೮೫೭ನೆಯ ವರ್ಷಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚಾದ ಅನುಕೂಲತೆಯು ಆಗ ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರೀಯರಿಗಿತ್ತು. ಹೀಗಿದ್ದು ಎಲ್ಲ ಮರಾಟರೂ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ವಸ್ಥವಾಗಿ ಕುಳಿತುಕೊಂಡದ್ದರ ಅರ್ಥವೇನು? ಆಗಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಪ್ರವೃತ್ತರಾದವರಿಗೆ ಜಯವು ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿ ದೊರೆಯುತ್ತಿತೆಂಬಂತೇನೂ ಇದ್ದಿಲ್ಲ. ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಜೀವದ ಪರಿವೆಯಿಲ್ಲದೆ ಯಾವದೊಂದು ರಾಷ್ಟ್ರವು ಯುದ್ಧ ಸನ್ನದ್ಧವಾಯಿತೆಂದರೆ ಮುಂಗಡವಾಗಿ ಜಯಾಪಜಯಗಳ ವಿಚಾರ ಮಾಡುತ್ತಿರುವದಿಲ್ಲ. ಬೋಅರರು ಇಂಗ್ಲಿಷರ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಇಲ್ಲವೆ ಬೆಲ್ಲಮ್ಮ ಜನರು ಜರ್ಮನರ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ

ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ನಿಂತಾಗ ತಾವು ಪ್ರತಿಪಕ್ಷಿಗಳ ತುಲ್ಯಬಲರಿರುವೆವು, ತಮಗೆ ಜಯವು ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿ ದೊರೆಯುವದು ಮೊದಲಾದ ಭಾವನೆಗಳು ಅವರಲ್ಲಿರಲಿಲ್ಲ. ಪ್ರೆಸಿಡೆಂಟ್ ಕ್ರೋಗರನು 'ನಾವು ಜಗತ್ತನ್ನು ದಂಗುಬಡಿಸಿಬಿಡುವೆವು' ಎಂದು ಜಗತ್ತು ಕೇಳು ವಂತೆ ಕೂಗಿದ್ದರ ಅರ್ಥವು ಇಂಗ್ಲಿಷರ ನಾಶ ಮಾಡಿ ಜಗತ್ತನ್ನು ಅಶ್ವರ್ಯಗೊಳಿಸುವ ನೆಂದಿರದೆ, ತಮ್ಮ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಪ್ರೇಮಮೂಲಕ ಆತ್ಮಯಶದಿಂದ ಚಕಿತರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವೆವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾಗಿರುವದು. ಮರಾಟರು ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಕ್ಕೆ ಬೇಸರಗೊಂಡಿದ್ದರೆನ್ನಿರಿ, ಇಲ್ಲವೆ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಬಂದದ್ದಕ್ಕಾಗಿ ತಮಗೆ ಲಾಭವಾಗುವದೆಂದು ತಿಳಿದುಕೊಂಡಿದ್ದರೆನ್ನಿರಿ. ಅವರು ಕೊಂಚವಾದರೂ ಅಲುಕಲಿಲ್ಲ. ಕಾರಣವೇನಾ ಸರೂ ಇರಲಿ; ಕಾರ್ಯವು ಘಟಿಸಲಿಲ್ಲವೆಂಬದು ಮಾತ್ರ ನಿಜ.

ಮರಾಟ ಶಾಹಿಯು ನಿರ್ದೋಷವಿರಲಿ, ಸದೋಷವಿರಲಿ ಆದನ್ನು ಮರಾಟರು ತಮ್ಮ ಕೈಯಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವದಕ್ಕೆ ಸಮರ್ಥರಾಗಿರಲಿಲ್ಲವೆಂಬದು ನಿಜ; ಆದರೆ ಇಂದಿನ ನಮ್ಮ ಸ್ಥಿತಿಯು ಆ ವೇಳೆಯ ಮರಾಟಶಾಹಿಗಿಂತ ಎಲ್ಲ ಕಡೆ ಮುಂದಲೂ ಒಳಿತಾಗಿದೆ ಎಂದು ಮಾತ್ರ ತಿಳಿಯಲಾಗದು. ಬಹಳ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದು ನಮಗೆ ಮರಾಟಶಾಹಿಯ ನೆನಪಾಗಿ ದುಃಖವಾಗಲಿಕ್ಕೆ ಸ್ಥಳವಿದೆ. ಸದೋಷ ಪಾರತಂತ್ರ್ಯ-ಸದೋಷ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಭೇದವಿಲ್ಲವೆಂದು ಯಾರು ಅನ್ನುವರು? ಮರಾಟಶಾಹಿಯು ಸದೋಷವಿದ್ದರೂ ಆಗ ಮರಾಟರಲ್ಲಿದ್ದ ತೇಜವು ಇಂದಿಲ್ಲವೆಂಬ ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಸಂಶಯವೇನು? ತೇಜವೆಂದರೆ ಅನೇಕ ಅನುಕೂಲ ಸಂಗತಿಗಳು ಏಕತ್ರತವಾಗುವ ಒಂದು ಪರಿಣಾಮವಿರುತ್ತದೆ. ಮರಾಟಶಾಹಿಯಲ್ಲಿ ಏನು ಇದ್ದಿಲ್ಲವೆಂಬ ಸಂಗತಿಯಬಗ್ಗೆ ಹಿಂದೆ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದೆ. ಕೆಲವು ಸಂಗತಿಗಳು ಇಂದಿಗಿಂತಲೂ ಮರಾಟಶಾಹಿಯಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಿದ್ದವೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಯಾರೂ ಅಸಮ್ಮತಿಯನ್ನು ತೋರ್ಪಡಿಸಲಾರರು. ಉದಾಹರಣಾರ್ಥವಾಗಿ, ಇಂದಿಗಿಂತಲೂ ಮರಾಟಶಾಹಿಯಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಿನ ಸಧನತೆಯೂ, ಸ್ವತಂತ್ರತೆಯೂ, ಪೌರುಷವೂ, ಪರಾಕ್ರಮ ತೋರಿಸುವ ಸಂಧಿಯೂ, ರಾಜ್ಯಕಾರ್ಯಭಾರದ ಅನುಭವವೂ, ದೈವವನ್ನು ಅಭ್ಯುದಯಗೊಳಿಸುವ ಸಾಧನಗಳೂ, ರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ರೀತಿಯೂ ಹೆಚ್ಚಾಗಿದ್ದವು. ಪುಣೆಯು ಮರಾಟರ ರಾಜಧಾನಿಯಿದ್ದ ಮೂಲಕ ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರದೊಳಗಿನ ಸಂಪತ್ತಿನ ಪ್ರವಾಹವು ಪುಣೆಯ ಕಡೆಗೂ, ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರವು ಇಡೀ ಹಿಂದುಸ್ತಾನದೊಳಗಿನ ಪ್ರಮುಖ ರಾಷ್ಟ್ರವಿದ್ದುದರಿಂದ ಹಿಂದುಸ್ತಾನದೊಳಗಿನ ಸಂಪತ್ತು ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರದ ಕಡೆಗೂ ಹರಿಯುತ್ತಿತ್ತು. ಆಗಿನ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಕ್ಕೆ ಒಂದು ವಿಧದ ಅಸ್ಪೃಶ್ಯತೆಯು ಅಂಟಿಕೊಂಡಿತ್ತೆಂಬದು ನಿಜ. ಅಸ್ಪೃಶ್ಯತೆಯು ಸಹ ಮನುಷ್ಯನನ್ನು ತೇಜಸ್ವಿಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗಿಯಾಗುವದು. ಯಾವನ ಜನ್ಮವು ನಡುಮನೆಯ ತಣ್ಣನೆ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಬೆಳೆದಿರುವದೋ ಅವನಿಂದ ಆತನ ಪತ್ರವಿಲ್ಲನೆ ಹೊರಬೀಳಲಾಗುವದಿಲ್ಲ. ಆತ್ಮಸಾಮರ್ಥ್ಯ ಆತ್ಮವಿಶ್ವಾಸಗಳು ಪೇದಸಂಹತೆಯಂತೆ ನಿತ್ಯ ಪಾಶದಿಂದ ಮಾತ್ರ ಜಾಗೃತವಿರುತ್ತವೆ.

ಯಾವನು ಯಾವಾಗಲೂ ಇತರರನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿ ನಡೆಯುವನೋ ಅವನ ಕಾಲುಗಳು ಕಾಲಾಂತರದಿಂದ ನಿರ್ಬಲಗೊಳ್ಳುತ್ತವೆ. ಆಗಿನ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಸ್ಪೃಶ್ಯತೆಯಿದ್ದರೂ ಆಗಿನ ಮುರಾಟರೂ ಯಾವಾಗಲೂ ಸಾವಧರೂ ತಮ್ಮ ಕಾಲ ಮೇಲೆ ತಾವು ನಿಲ್ಲುವಂಥವರೂ ಆಗಿದ್ದರು. ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಗುಣದ ಬೆಲೆಯು ಒಂದಾದರೆ ಸಂಧಿಯ ಬೆಲೆಯು ಹತ್ತಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬ ಫ್ರೆಂಚ ಸೈನಿಕನು ತಾನು ರಾಜ್ಯದ ಮುಖ್ಯ ಸೇನಾಪತಿಯಾಗುವೆನೆಂದೂ, ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬ ಅಮೇರಿಕನ್ನನಿಗೆ ತಾನು ರಾಷ್ಟ್ರದ ಅಧ್ಯಕ್ಷನಾಗುವೆನೆಂದೂ ಮಹತ್ವಾಕಾಂಕ್ಷೆ ತಳೆಯುವ ಸಂಧಿಯಿರುವದು. ಅದರಂತೆ ಆಗಿನ ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬ ಮುರಾಟನಿಗೆ ತಾನು ದೊಡ್ಡ ಸರದಾರನಾಗುವೆನು. ರಾಜಕಾರಣ ಪಟುವಾಗುವೆನು ನೋಡಲಾದ ಮಹತ್ವಾಕಾಂಕ್ಷೆ ತಳೆಯಲಿಕ್ಕೆ ಸಂಧಿಯಿತ್ತು. ರಾಣೋಜಿ ಶಿಂದೆಗೆ ಪಾದರಕ್ಷೆ ಎತ್ತುವ ಹುಜರೆಯ ಸ್ಥಳದಿಂದ ಒಂದೇ ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತಾಯ ಕೋಟಿ ರೂಪಾಯಿಗಳ ಉತ್ಪನ್ನದ ಧನಿಯಾಗಲಿಕ್ಕೂ, ದಿಲ್ಲಿಯ ಬಾದಶಹನಿಗೆ ಪೇಶವೆಯವರ ಪರವಾಗಿ ಒಪ್ಪುವ ಹೊಣೆಗಾರನಾಗಲಿಕ್ಕೂ ಸಂಧಿ ದೊರೆಯಿತು! ಯಾವ ಮಲ್ಹಾರಾವ ಹೋಳಕರನು ಪೂರ್ವ ವಯಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಕುರಿಗಳನ್ನು ಕಾಯುವ ಹಾಗು ಕಂಬಳಿ ನೇಯುವ ಬುದ್ಧೋಗಿ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದನೋ, ಅವನು ಮುರಾಟಶಾಹಿಯಲ್ಲಿ ಅರವತ್ತು ಲಕ್ಷದ ಜಹಾಗೀರನ್ನೂ ಮಾಳವದ ಸುಭೇದಾರಿಕೆಯನ್ನೂ ದೊರಕಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಸಂಧಿ ದೊರೆಯಿತು. ಬಾಳಾಜಿ ವಿಶ್ವನಾಥನು ನಿಜವಾಗಿ ಪೇದೆಯಿದ್ದವನು ಫರ್ಜಿಯಾದನು. ರಾಜ್ಯಕಾರಭಾರದ ಅಥವಾ ಸೈನಿಕ ವೃತ್ತಿಯ ಪಾತ್ರತೆಯ ಹಾಗು ಅನುಭವದ ಮಾತು ಹೀಗೆಯೇ ಇರುವದು. ಮುರಾಟಶಾಹಿಯ ಕೊನೆಯ ನೂರು ವರ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಇತಿಹಾಸದಲ್ಲಿ ನಾಮನಿರ್ದೇಶ ಮಾಡುವಂಥ ನೂರಾರು ವೀರ ಧೀರ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳು ಇರುವವು; ಆದರೆ ಮುರಾಟಶಾಹಿಯು ಮುಳುಗಿದ ಮೇಲಿನ ನೂರಾರು ವರ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಅಂಥ ವೀರರು ಎಷ್ಟು ಜನರಾಗಿರುವರು? ನಾನಾ ಫಡಣವೀಸನ ಜಾಣತನದ ಬಗ್ಗೆ ಇಂಗ್ಲಿಷರು ಸಹ ಪ್ರಶಂಸೆ ಮಾಡಿರುವರು; ಆದರೆ ನಾನಾನು ಈ ಜಾಣತನ ಕಲಿಯಲಿಕ್ಕೆ ಆತನು ಅನುಭವದ ಹೊರತು ಯಾವುದೊಂದು ಶಾಲೆಗೆ ಎಂದಾದರೂ ಹೋಗಿದ್ದನೇನು? ಅವನು ಜನ್ಮವೆತ್ತುತ್ತಲೆ ಪರಮೇಶ್ವರನು ಅವನ ಸಲುವಾಗಿ ಜಾಣತನದ ಬುತ್ತಿಯನ್ನು ಅವನ ಸೆರಗಿನಲ್ಲಿ ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ ಕಟ್ಟಿಕೊಟ್ಟಿರಲಿಲ್ಲ!

ಪ್ರಸಂಗವು ಮೈಮೇಲೆ ಬಂದಿತೆಂದರೆ ಕರ್ತೃತ್ವವು ಬರುತ್ತದೆಂಬ ಸಂಗತಿಯು ಮುರಾಟಶಾಹಿಯ ಇತಿಹಾಸದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಳ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ದೃಗ್ಗೋಚರವಾಗುವದು. ಕರ್ತೃತ್ವವು ಬರೇ ಪುರುಷರಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೆ ಸ್ತ್ರೀಯರಲ್ಲಿಯೂ ಕಂಡುಬರುವದು. ಶಿವಾಜಿಯಬಾಲ್ಯದ ಇತಿಹಾಸವು ಪ್ರಸಿದ್ಧವೇ ಇರುವದು. ತಂದೆಯು ಮಗನನ್ನು ತೃಜಿಸಿದ್ದನು; ತಾಯಿಯು ಹೊರತು ಮತ್ತಾರೂ ದಿಗ್ದರ್ಶಕರು ಇಲ್ಲ; ಮೂರು ದಿಕ್ಕಿಗೆ ಮೂರು ಮುಸಲ್ಮಾನೀ ರಾಜ್ಯಗಳು; ಪಾತಶಾಹಿಯ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ವರ್ತಿಸತೊಡ

ದೆಂದು ತಂದೆಯ ಕಟ್ಟಾಜ್ಞೆ. ಇಂಥ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಶಿವಾಜಿ ಮಹಾರಾಜನು ಬಾಲ್ಯದಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಶಂಸನೀಯ ಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ತೋರಿಸಿದನು. ಮೈಮೇಲೆ ಪ್ರಸಂಗ ಬಂದಿತೆಂದು ಅವನು ಕರ್ತೃತ್ವ ಪ್ರದರ್ಶನ ಮಾಡಿದರೆ, ಸ್ವಯಂ ಸ್ಫೂರ್ತಿಯಿಂದ ಮಾಡಿದನು. ತತ್ಕಾಲೀನ ಲೋಕಮತದ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ತನ್ನ ವಯಸ್ಸಿನ ಎಂಟನೆಯ ವರ್ಷದಲ್ಲಿ ಶಿವಾಜಿಯು ವಿಜಾಪುರದ ಓಲಗದಲ್ಲಿ ಸ್ವಾಭಿಮಾನದ ಅಪೂರ್ವ ದೃಶ್ಯವನ್ನು ತೋರಿಸಿದ ಸಂಗತಿಯು ದಂತಕಥೆಯೆಂದು ಬಗೆದರೂ, ಅವನು ತನ್ನ ವಯಸ್ಸಿನ ಹತ್ತೊಂಬತ್ತನೆಯ ವರ್ಷ ತೋರಣ ಕೋಟೆಯನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ತನ್ನ ರಾಜ್ಯಪದಾಕಾಂಕ್ಷೆಯ ಧ್ವಜವನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಿದನೆಂಬ ಮಾತನ್ನು ಯಾರಿಗೂ ಅಲ್ಲಗಳೆಯ ಬರುವಂತಿಲ್ಲ. ಶಿವಾಜಿಯ ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ಕೃತ್ರಿಮ ಶಾಂತತೆಯಿರಲಿಲ್ಲ; ಅಸ್ವಸ್ಥತೆಯಿತ್ತು; ಆದರೆ ಅದು ತೇಜಸ್ವಿತೆಗೆ ಮೋಷಕವಿತ್ತು. ಸಂಭಾಜಿಯು ಇತರ ಗುಣಗಳಿಂದ ಹೇಗಿದ್ದರೂ, ಅವನು ಬಾಲ್ಯದಿಂದ ತೇಜಸ್ವಿಯಾಗಿದ್ದದ್ದೇನೂ ಸುಳ್ಳಲ್ಲ. ವಯಸ್ಸಿನ ಎಂಟನೆಯ ವರ್ಷ ಬಾದಶಹನಿಂದ ದೊರೆತ ಐದುಸಾವಿರದ ಮನಸಬ ದಾರಿಯನ್ನು ನಡೆಯಿಸುವುದು ಅವನಿಗೆ ಸಾಧ್ಯವಿರಲಿಲ್ಲ; ಆದರೆ ಅವನು ಶಿವಾಜಿ ಯೊಡನೆ ದಿಲ್ಲಿಗೆ ಹೋದಾಗ ಅಲ್ಲಿಯ ಸಂಕಟದಲ್ಲಿ ಅವನು ದಿಟ್ಟತನದಿಂದ ನಡೆದನು. ವಯಸ್ಸಿನ ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದು ವರ್ಷದೊಳಗೆ ಅವನು ದಾಳಿ ಮಾಡಿ ಸಂಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಹೋಗಿ ಶೂರ ಯೋಧನೆಂಬ ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿದ್ದನು. ರಾಜಾರಾಮನ ಮೇಲಂತೂ ಸಂಭಾಜಿಗಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚಿನ ಕಠಿಣ ಪ್ರಸಂಗವೊದಗಿತ್ತು. ಸಂಭಾಜಿಯ ವಧಾನಂತರದಲ್ಲಿ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಾರ್ಥವಾಗಿ ನಡೆದ ಪ್ರಚಂಡ ಸಂಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ರಾಜಾರಾಮನು ನೇತೃತ್ವ ವಹಿಸಿ, ರಾಯಗಡದಿಂದ ಜಿಂಜಿಯ ವರೆಗೆ ಪ್ರವಾಸ ಮಾಡಿ, ಅನೇಕ ಆಂದೋಲನಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತ, ಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ತೋರಿಸಿದನು. ಮೊದಲನೆಯ ಬಾಜೀರಾಯನು ಚಿಕ್ಕಂದಿನಿಂದಲೇ ರಾಜಕಾರಣದಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿದ್ದನು. ನಾನಾಸಾಹೇಬನಿಗೆ ಪೇಶವೆವದವು ಕೇವಲ ಹತ್ತೊಂಬತ್ತನೆಯ ವರ್ಷದಲ್ಲಿ ದೊರೆಯಿತು. ಅವನು ಮೊದಲನೆಯ ದಿನದಿಂದಲೇ ರಾಜಕಾರಣನಿರತನಾದನು. ನಾನಾ ಸಾಹೇಬನಂತಹ ವೈಭವಶಾಲಿಯಾದ ಅಳಿಕೆಗಳು ತೀರ ಕಡಿಮೆ ದೈಗ್ಗೋಚರವಾಗುತ್ತವೆ, ಆದರೆ ಈವೈಭವವು ಅವನ ನಾಲ್ವತ್ತನೇ ವರ್ಷದೊಳಗೇ ಮುಗಿಯಿತು. ಹಿರಿಯ ಮಾಧವರಾಯನ ಬಗ್ಗೆಯಂತೂ ಏನೂ ಅಡಲಿಕ್ಕೇ ಬೇಡ; ಅವನು ತನ್ನ ವಯಸ್ಸಿನ ಇಪ್ಪತ್ತೇಳನೆಯ ವರ್ಷದಲ್ಲಿಯೇ ತನ್ನ ಎಲ್ಲ ಗ್ರಂಥದ ಪರಿಸಮಾಪ್ತಿಗೊಳಿಸಿದನು. ಅದರಲ್ಲಿ ಅವನು ಹನ್ನೊಂದು ವರ್ಷ ಪೇಶವಾಯಿಯ ಭಾರವನ್ನು ಹೊತ್ತಿದ್ದನು. ಇಷ್ಟು ಸಣ್ಣ ವಯಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಇಷ್ಟು ಕರ್ತೃತ್ವವು, ಇಷ್ಟು ಜಾಣತನವು, ಇಷ್ಟು ಗಾಂಭೀರ್ಯವು, ಇಷ್ಟು ಪ್ರೌಢಬುದ್ಧಿಯು ಕಂಡು ಬರುವುದು ತೀರ ವಿರಳ. ರಘುನಾಥ ರಾಯನು ಇಪ್ಪತ್ತೈದನೆಯ ವರ್ಷ ದಿಲ್ಲಿಯನ್ನು ಹಸ್ತಗತ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಅಟಕದಲ್ಲಿ ನಿಶಾನೆಯನ್ನು ನೆಟ್ಟನು. ನಾನಾಫಡಣವೀಶನು ಅಲ್ಪವಯಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಪೇಶವಾ

ಯೆಯ ಫಡಣವೀಸ ಕೆಲಸವನ್ನು ನಡೆಯಿಸಿದನು. ಸದಾಶಿವರಾವ ಭಾವೂನು ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ವರ್ಷಗಳೊಳಗೆ ರಾಜಕಾರಣದಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದು, ಮೂವತ್ತನೆಯ ವರ್ಷ ಉದಯಗಿರಿಯ ಸಂಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ವಿಜಯಿಯಾದನು. ಮೂವತ್ತೊಂದನೆಯ ವರ್ಷ ಪಾಣಿಪತ್ತದ ಘೋರ ಸಂಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಅತುಲ ಶೌರ್ಯಪ್ರದರ್ಶನ ಮಾಡಿದನು. ವಿಶ್ವಾಸರಾಯನು ಉತ್ತರಹಿಂದುಸ್ತಾನದ ಮೇಲೆ ದಾಳಿ ಮಾಡಿದಾಗ ಹತ್ತೊಂಬತ್ತನೆಯ ವರ್ಷದವನಿದ್ದನು. ದೌಲತರಾವ ಸಿಂಧಿಗೆ ತಾರುಣ್ಯದಲ್ಲಿಯೇ ಶಿಂದೆಯ ಪಟ್ಟವು ದೊರೆಯಿತು. ಅವನ ಎಲ್ಲ ಒಳಿತು-ಕೆಡಕು ಪರಾಕ್ರಮಗಳೂ ಇಪ್ಪತ್ತು ವರ್ಷದ ಸುಮಾರಿಗೆ ನಡೆದವು. ವಯಸ್ಸು ಕರ್ತೃತ್ವಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲ. ಬಹಳವೇನು? ಕರ್ತೃತ್ವವು ಸಣ್ಣ ವಯಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಕಂಡು ಬಂದಂತೆ ದೊಡ್ಡವಯಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಕಾಣುತ್ತಿರುವದಿಲ್ಲ. ಮೇಲಿನ ಎಲ್ಲ ಕರ್ತಾ ಪುರುಷರು ರಾಜಕಾರಣ ದುರಂಧರತೆಯನ್ನೂ ಬಡ್ತಿ ಪಟ್ಟುಪನ್ನೂ ಕಲಿಯಲಿಕ್ಕೆ ಯಾವ ಶಾಲೆಗೂ ಹೋಗಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಅಧುನಿಕ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಅವರ ಶಿಕ್ಷಣವು ತಕ್ಕವಟ್ಟಿಗೆ ಹಾಗು ಬಳಿಕೆಗೆ ಬರುವಷ್ಟು ಮಾತ್ರ ಆಗಿತ್ತು. ಯಾವುದೊಂದು ಕೆಲಸದ ನಿಜವಾದ ಶಿಕ್ಷಣವು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಕೆಲಸ ಮಾಡಿದ ಹೊರ್ತು ದೊರೆಯುವದಿಲ್ಲ. ಮೂವತ್ತು ವರ್ಷದೊಳಗಿನ ತಾರುಣ್ಯದ ಯುರೋಪೀಯ ಹುಡುಗರು ಸಿವಿಲ್ ಸರ್ವೀಸ ಪರೀಕ್ಷೆಯಲ್ಲಿ ತೇರ್ಗಡೆ ಹೊಂದಿ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದು ರಾಜ್ಯಕಾರ್ಯಭಾರ ಮಾಡುತ್ತಿರುವದನ್ನು ನೋಡಿ ನಾವು ಕಾತುಕಗೊಳ್ಳುತ್ತೇವೆ. ಮುರಾಟಶಾಹಿಯಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ರಾಜಕಾರಣಗಳನ್ನು ಮಾಡುವದಕ್ಕೆ ಯಾವಾಗ ಎಡೆಯಿದ್ದಿತೋ; ಆಗ ಸಣ್ಣ ಸಣ್ಣ ಹುಡುಗರೇ ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ಕೆಲಸ ಮಾಡಿದರು. ಎಲ್ಲಿ ಸಂಧಿಯೂ ಸ್ಥಳವೂ ಇಲ್ಲವೋ, ಅಲ್ಲಿ ಕೂದಲು ಬೆಳ್ಳಗಾದರೂ ಅಪಾತ್ರತೆಯೇ ಕಂಡು ಬರುವದು ಅಸ್ವಾಭಾವಿಕವಲ್ಲ! ಇರಲಿ.

ಮುರಾಟಶಾಹಿಯು ನಷ್ಟವಾಗಿ ನೂರು ವರ್ಷಗಳಾದವೆಂದು ಒಂದು ಅರ್ಥವಾದರೆ, ಅದು ಇನ್ನೂ ಜೀವಂತವಿರುವದೆಂದು ಕೆಲವರಿಗೆ ಅರ್ಥವಾಗುವದು. ಗ್ವಾಲ್ಟೀರ, ಇಂದೂರ, ಧಾರ, ದೇವಾಸ, ಕೊಲ್ಲಾಪುರ, ಅಕ್ಕಲಕೋಟೆ, ಸಾವಂತವಾಡಿ, ಮುಘೋಳ ಮೊದಲಾದ ಮುರಾಟರ ಹಾಗು ಸಾಂಗಲಿ, ಜಮಖಂಡಿ, ಮಿರಜ, ರಾಮದುರ್ಗ ಮೊದಲಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಸಂಸ್ಥಾನಗಳು ಇನ್ನೂ ಜೀವಂತವಿದ್ದು, ಪೇಶವೆಯವರ ವಂಶಜರಿಗಾದರೂ ಸ್ವಲ್ಪ ಜಹಾಗೀರು ಇರುವದು. ಇವರೊಳಗಿನ ಬಹುತರ ಜನರು ಇಂಗ್ಲಿಷರೊಡನೆ ಒಪ್ಪಂದ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿದ್ದು, ಅದರ ಆಧಾರದಿಂದ ಇವರು ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಸ್ನೇಹಿಗಳೆಂದು ಅನ್ನಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಿಕ್ಕೆ ಬರುವದು; ಆದರೆ ಬರೇ ಹೆಸರು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಮಾಡುವದೇನು? ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ನೋಡತೊಡಗಿದರೆ, ಅವರಿಗೆ ಸ್ವತಂತ್ರ ರಾಜಕೀಯ ಅಧಿಕಾರ-ಭಾಧ್ಯತೆಗಳು ಸ್ವಲ್ಪವೇ ಇರುವವು ಇವರೊಳಗಿನ ಕೆಲವರಿಗೆ ಅಂತರ್ಯವಸ್ಥೆಯ ಹಾಗು ನ್ಯಾಯ ಮನಸುಭಿಯ ಪೂರ್ಣ ಅಧಿಕಾರವುಂಟು; ಆದರೆ ಅವರ ಬಾಹ್ಯ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವು ಬಹಳೇ ಸಂಕುಚಿತವಿರುವದು.

ರೆಸಿಡೆಂಟನ ಇಲ್ಲಿವೆ ಪೋಲಿಟಿಕಲ್ ಎಜಂಟನ ಮಧ್ಯಸ್ಥಿಕೆಯ ಹೊರತು ಅವರು ರಾಜ ಕಾರಣದ ವಿಷಯವಾಗಿ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮೊಳಗೆ ಯಾವ ವ್ಯವಹಾರವನ್ನೂ ಮಾಡುವಂತಿಲ್ಲ. ಅಂದ ಮೇಲೆ ಪರರಾಷ್ಟ್ರದ ಸಂಬಂಧಪಂತೂ ದೂರವೇ ಉಳಿಯಿತು. ಅವರು ತಮ್ಮ ಇಚ್ಛೆಯಂತೆ ಸೈನ್ಯವಿಡಲಿಕ್ಕೆ ಬರುವದಿಲ್ಲ. ಶಸ್ತ್ರಾಸ್ತ್ರಗಳ ಕಾರ್ಯಾಲಯಗಳನ್ನು ನಡೆಯಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಬರುವಂತಿಲ್ಲ. ವ್ಯಾಪಾರದ ಮೇಲಿನ ಕರ, ಸುಂಕ, ಅಬಕಾರಿ, ರೇಲ್ವೆ, ತಾರಾಯಂತ್ರ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಇಂಗ್ಲಿಷ ಸರ್ಕಾರವು ಅವರಿಗೆ ಅನೇಕ ಬಂಧನಗಳನ್ನು ಹಾಕಿದೆ. ಕೇವಲ ಆಂತರ್ವ್ಯವಸ್ಥೆಯ ಸಂಬಂಧದಲ್ಲಾದರೂ ಅವರು ಪೋಲಿಟಿಕಲ್ ಎಜಂಟನ ತಂತ್ರದಂತೆಯೇ ನಡೆಯಬೇಕಾಗುವದು. ಈ ಅಧಿಕಾರಿಯು ಕೊಟ್ಟ ಸಲಹೆಯನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಅವರಿಗೆ ಎಷ್ಟೂ ಮಾರ್ಗವಿಲ್ಲ. ಒಂದು ವೇಳೆ ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಿದರೆ, ಅವರು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ-ಅಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ಎಷ್ಟೋ ತೊಂದರೆಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸಬೇಕಾಗುವದು. ಅನ್ನಲಿಕ್ಕೆ ಬ್ರಿಟಿಶ ಸರ್ಕಾರದ ಸ್ನೇಹಿಗಳು; ಆದರೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲಿ ಬ್ರಿಟಿಶ ಪ್ರಜಾಜನರಿದ್ದಷ್ಟು ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವು ಕೂಡ ಅವರಿಗಿಲ್ಲ. ಸಾಮಾನ್ಯ ಪ್ರಜಾಜನರಿಗಿಂತ ಅವರಿಗೆ ಮಾನ-ಸನ್ಮಾನಗಳು ಹೆಚ್ಚಿರುವ ವೆಂಬ ಮಾತೇನೂ ಸುಳ್ಳಲ್ಲ. ಎಷ್ಟೋ ಜನರಿಗೆ ರಾಜ-ಮಹಾರಾಜರೆಂಬದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ಪದವಿಗಳಿರುವವು. ಎಷ್ಟೋ ಜನರಿಗೆ ತೋಪಿನ ಸಲಾಮಿಗಳೂ ಉಂಟು. ಎಷ್ಟೋ ಜನರಿಗೆ ರಾಜಪ್ರತಿನಿಧಿಯ ಭಿಟ್ಟಿ-ಪ್ರತಿಭಿಟ್ಟಿಗಳ ಅಧಿಕಾರಗಳಿವೆ; ಆದರೆ ಅವರಿಗೆ ಕಡ್ಡಿಯಷ್ಟು ಕೂಡ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವಿಲ್ಲ. ಈ ಎಲ್ಲ ಸಂಗತಿಗಳನ್ನು ಲಕ್ಷ್ಯದಲ್ಲಿ ತಂದರೆ, ಮರಾಟಾಹಿಯು ಜೀವಂತವಿರುವದೆಂದು ಅನ್ನಲಿಕ್ಕೆ ಬರುವದಿಲ್ಲ. ರಾಜಕೀಯ ನೆರವೇರಿಕೆಯೆಂಬುದರಲ್ಲಿ ಮರಾಟ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ರಾಜ-ಮಹಾರಾಜರು ಸಣ್ಣ-ಮೊಡ್ಡ ಗ್ರಹೋಪಗ್ರಹಗಳಂತೆ ಲಕಲಕಿಸುತ್ತಿದ್ದರೂ ಆ ಗ್ರಹಗಳಿಗೆ ಎಲ್ಲ ಪ್ರಕಾಶವು ಬ್ರಿಟಿಶ ಸರ್ಕಾರರೂಪಿ ಮಧ್ಯವರ್ತೀ ಸೂರ್ಯನಿಂದಲೇ ದೊರೆಯುತ್ತಿದ್ದು, ಅವುಗಳ ಗತಿಯು ಈ ಸೂರ್ಯನ ಸುತ್ತಲೂ ನಿಯಮಿತ ಕಕ್ಷೆಯಲ್ಲಿರುವದು. ಮರಾಟರ ನಿಜವಾದ ಸ್ವರಾಜ್ಯವು ನೂರು ವರ್ಷಗಳ ಮೊದಲೇ ಮೃತವಾಯಿತು ಮೃತ್ಯುವಿಗಿಂತ ಬೇರೆ ದೊಡ್ಡ ಹಾನಿಯಿಲ್ಲ. ಹೋದದ್ದಕ್ಕಾಗಿ ಶೋಕಮಾಡಬಾರದೆಂಬ ತತ್ವಜ್ಞಾನವು ಸರಿಯಾದದ್ದೇ; ಆದರೆ ಹೋದದ್ದರ ಸ್ಮೃತಿಯನ್ನು ನಷ್ಟಗೊಳಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಯಾರು ಸಮರ್ಥರು?

ನೂರು ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲಾವಧಿಯೇನೂ ಸಣ್ಣದಲ್ಲ. ಆದರೂ ಅದರಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚೆಂದರೆ ನಾಲ್ಕು ತಲೆಗಳಾಗುವವು. ವೇಶವಾಯಿಯ ಸ್ಮೃತಿಯ ಸಂಗತಿಗೆ ನಾಲ್ಕೈದು ತಲೆಗಳಾಗುವವು. ಬಾಜೀರಾಯನು ಚಿರಾಯನಾಗಿದ್ದನು; ಅಷ್ಟೇ ಆಯುಷ್ಯವನ್ನು ಪಡೆದ ಅವನ ಮಗಳಾದ ಬಯಾಬಾಯಿಯು ೧೮೧೭ನೆಯ ವರ್ಷ ಮರಣ ಹೊಂದಿದಳು. ಅವಳನ್ನು ನೋಡಿದ ಹಾಗು ಅವಳೊಡನೆ ಸಂಭಾಷಣೆ ಮಾಡಿದ ಎಷ್ಟೋ ಜನರು ಈಗಲೂ ಇರುವರು. ಬಾಜೀರಾಯನ ಔರಸ ಸಂತತಿಯೊಡನೆ ಭಾಷಣ ಮಾಡಿ ಅವರ ಮುಖದಿಂದ ಬಾಜೀರಾಯನ ಸಂಬಂಧವಾಗಿ ಮನಮಸಕಾದ ಕೆಲವು

ನೆನಪುಗಳನ್ನೂ ಅನುಭವಗಳನ್ನೂ ಕೆನೆಯಿಂದ ಕೇಳಲಿಕ್ಕೆ ದೊರೆತಂಥವರಿಗೆ ಪೇಶ ವಾಯಿಯು ಬಹಳ ಹಳೆಯದಲ್ಲವೆಂದು ತೋರಿದರೆ ಈ ದೋಷವು ಅಕ್ಷಮ್ಯವೆಂದು ಯಾರೂ ತಿಳಿಯಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ.

ಕೇವಲ ಸ್ಮರಣೆಯಿಂದ ಯಾವುದಾದರೂ ಗತಗೋಷ್ಠಿಯು ಮೂರ್ತಿಮಂತ ನಿಂತಂತೆ ಭಾಸವಾಗುವದು. ಕಷ್ಟೇನಿಂದ ನೋಡಿದ ವಸ್ತುಗಳ ಸ್ವರೂಪದ ಬಗ್ಗೆ ಸ್ವಂತದ ಒಂದು ವಿಧದ ಕಲ್ಪನೆಯು ಇದ್ದೇ ಇರುವದು. ಪೇಶವಾಯಿಯೊಳಗಿನ ಯಾವ ಸ್ತ್ರೀಯನ್ನೂ ಗಲಿ ಪುರುಷನನ್ನೂ ಗಲಿ ನಾವು ನೋಡಿಲ್ಲ. ಕೆಲವರ ಚಿತ್ರಗಳಾದರೂ ಉಪಲಬ್ಧವಿಲ್ಲ; ಆದರೆ ಕಣ್ಣು ಮುಚ್ಚಿಕೊಂಡು ನೋಡಿದರೆ, ಪೇಶವಾಯಿ ಯೊಳಗಿನವರಷ್ಟೇ ಏಕೆ, ರಾಮಾಯಣ-ಮಹಾಭಾರತದೊಳಗಿನ ಸ್ತ್ರೀ-ಪುರುಷರೂ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಸ್ವರೂಪದಿಂದ ನಮ್ಮ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣುವರು. ಮನಸ್ಸು ನಿಜವಾಗಿ ಒಂದು ದಿವ್ಯ ಚಿತ್ರವಿರುವದು ಅದು ಕಾಲವನ್ನಾದರೂ ಜಯಿಸುವದು; ಆದರೆ ಕೇವಲ ಸ್ಮರಣೆಯಿಂದ ಯಾವುದೊಂದು ಗತಗೋಷ್ಠಿಯನ್ನು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ವ್ಯವಹಾರ್ಯವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಬರುವದಿಲ್ಲ. ಆಗ ಮಾತ್ರ ಕಾಲವು ತನ್ನ ಅಭಿಲಾಷೆಯನ್ನು ಪೂರ್ತಿ ಗೊಳಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ.

ಸ್ಮರಣೆ ಮಾಡುವ ವಸ್ತುವನ್ನು ವ್ಯವಹಾರ್ಯವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಮನುಷ್ಯನ ಯತ್ನವಿರುವದಿಲ್ಲ. ನಮ್ಮ ನಮ್ಮ ಮನೆತನದ ಪೂರ್ವಜರು ನಮೆ ಲ್ಲರಿಗೆ ವಂದ್ಯರೂ ಪೂಜ್ಯರೂ ಆಗಿರುವರು. ಸ್ಮರಣೆಯಿಂದ ಅವ್ಯುತ ಸಿಂಚನ ಮಾಡಿ ಅವರನ್ನು ಜೀವಂತಗೊಳಿಸುವದು ಸಾಧ್ಯವಿದ್ದರೆ, ಅವರಿಗೆ ಈ ಭೂಮಿಯು ಹೇಗೆ ಸಾಲುವದು? ನಾವೆಲ್ಲರೂ ಅಮರರಾದರೆ, ಮುಂದಿನ ವಂಶಜರು ಎಲ್ಲಿ ಇರಬೇಕು? ಹಳೆಯ ಕಾಲದ ನೆನಪು ಮಾಡುವದು ಕೌತುಕದ ಹಾಗು ಸ್ವಾಭಿಮಾನದ ಸಂಗತಿ ಯಾಗಿದೆ. ಹಳೆಯ ಜನರಲ್ಲಿ ನಾಮಾಂಕಿತ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಸ್ಮರಣೆಯ ಅವ್ಯುತ ಸಿಂ ಚನದಿಂದ ಜೀವಂತಗೊಳಿಸುವದು ಸಾಧ್ಯವಿದ್ದರೆ, ಅವರ ದಟ್ಟಣೆಯನ್ನು ನಾವು ಸಹಿಸುವೆವು; ಪ್ರತಿಫಲವಿಲ್ಲದೆ ಅವರು ತಿರುಗಿ ಬಾರದಂತಿದ್ದರೆ ಆತ್ಮಸಮರ್ಪಣೆ ಮಾಡಿ ಯಾದರೂ ಅಂಥವರಿಗೆ ನಮ್ಮ ಸ್ಥಳವನ್ನು ಕೊಡಲು ಸಿದ್ಧರಾದೇವು; ಆದರೆ ಹಳೆಯ ಕಾಲದವರೆಂದು ಕೆಟ್ಟ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳನ್ನು ನಾವು ಜೀವಂತಗೊಳಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧರಾಗೆವು ಇತಿ ಹಾಸದಲ್ಲಿ ನಾವೋಲ್ಲೇಖವಾಗಿರುವದೆಂದು ಆ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳೆಲ್ಲವೂ ಒಳಿತಾದವುಗಳೆಂದು ಹೇಳಲಿಕ್ಕೆ ಬರುವದಿಲ್ಲ. ತ್ರ್ಯಂಬಕಜಿ ಥೇಂಗಲೆ, ಎರಡನೆಯ ಬಾಜೀರಾಯ, ಚಂದ್ರ ರಾವ ಮೋರೆ, ಸರ್ಜೇರಾವ ಘಾಟಗೆ ಮೊದಲಾದ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳು ಐತಿಹಾಸಿಕವಿದ್ದರೂ ಅಂಥವರನ್ನು ನಾವು ಎಂದೂ ಇಚ್ಛಿಸಲಾರೆವು. ಆಗಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ ಆ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳು ಬೇಡಾದಾಗ, ಈಗ ನಾವು ಅವರನ್ನು ಹೇಗೆ ಬಯಸುವೆವು? ಕೇವಲ ಐತಿಹಾಸಿಕ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯೇ ನಿಜವಾದ ಕೀರ್ತಿಯಲ್ಲ. ಯಾವ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳು ತಮ್ಮಲ್ಲಿಯ ಸದ್ಗುಣದಿಂದ ನಾಮಾಂಕಿತವೂ ಕೀರ್ತಿಯುತವೂ ಆದಂಥವುಗಳಿದ್ದವೋ ಅಂಥವುಗಳು ಮಾತ್ರ

ತರುಗಿ ದೊರೆಯುವಂತಿದ್ದರೆ ನಾವು ಬೇಡುವೆವು. ಯಾರು ತಮ್ಮ ದುಷ್ಟತನದಿಂದ ಇತಿಹಾಸವನ್ನು ಕಲಂಕಿತಗೊಳಿಸಿದರೋ, ಯಾರು ರಾಷ್ಟ್ರವಿಘಾತವನ್ನು ಮಾಡಿರು ವರೋ ಅವರು ಕಾಲನ ಉದರದಲ್ಲಿ ಹೋದದ್ದೇ ಒಳಿತು. ಅವರ ದುಃಸ್ವೃತಿಯು ಇಂದಿಗೂ ನಮ್ಮನ್ನು ಶಲ್ಯದಂತೆ ಚುಚ್ಚುತ್ತಿರುವದು. ಇಷ್ಟೇ ಸಾಕು. ಕಾಲವಾದರೂ ಬರೇ ಚಲೋ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳನ್ನಷ್ಟೇ ಕೊಡುವದೆಲ್ಲಿ? ನಾನಾಘಡಣವೀಸನಂಥ ಚಲೋ ವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನು ಅದು ಕೊಟ್ಟರೆ, ಬಾಜೀರಾಯನಂಥ ವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನೂ ಕೊಟ್ಟಿತ್ತು. ಹೀಗಾಗದಿದ್ದರೆ ಒಂದುಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬರೇ ಚಲೋ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳೇ ಉದಯವಾಗಿ, ಮತ್ತೊಂದು ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕೆಟ್ಟವ್ಯಕ್ತಿಗಳು ತಲೆದೋರುವ ಸಂಭವವುಂಟು. ಹೀಗಾದರೆ ಈಶ್ವರನ ಲೀಲಾಕಾಶಲ್ಯವು ಹೇಗೆ ಸಿದ್ಧವಾಗುವದು?

ನಮ್ಮ ಪೂರ್ವಜರ ಕಡೆಗೆ ನೋಡುವ ಎರಡು ದೃಷ್ಟಿಗಳಿರುವವು. ಒಂದು ಅಭಿಮಾನದ್ದು; ಮತ್ತೊಂದು ವಿನೇಕದ್ದು ಅಥವಾ ಐತಿಹಾಸಿಕದ್ದು. ಅಭಿಮಾನದ ದೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಒಳಿತು-ಕೆಡಕುಗಳ ವಿನೇಕವಿರುವದೆಲ್ಲ. ಒಂದು ಮರ್ಯಾದೆಯ ವರೆಗೆ ಗುಣ-ದೋಷ ಮರೆತು, ಹಳೆಯದೆಲ್ಲವೂ ಒಳ್ಳೆಯದೆನ್ನುವ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯಾಗುವದು. ಸ್ವಕೀಯರ ಇತಿಹಾಸರೂಪಿಯಾದ ಪರ್ವತದ ಎತ್ತರವಾದ ಶಿಖರಗಳು ಕರ್ತೃತ್ವ ರೂಪಿಯಾದ ಶುಭ್ರ ಹಿಮದಿಂದಲೂ ಕೀರ್ತಿರೂಪಿಯಾದ ಉಜ್ವಲ ಸೂರ್ಯ ಪ್ರಕಾಶದಿಂದಲೂ ಹೊಳೆಯುತ್ತಿರುವಂತೆ ಅಭಿಮಾನದ ದೃಷ್ಟಿಗೆ ಕಾಣುವದು; ಆದರೆ ಐತಿಹಾಸಿಕ ಹಾಗು ಚರಿತ್ರೆಕ ಬುದ್ಧಿಯ ಮಾತೇ ಬೇರೆ. ಅದರಿಂದ ಪರ್ವತದಲ್ಲಿಯೆ ಬಿರುಸುತನ, ದರಿ-ಕಂದರ, ಅಲ್ಲಿಯ ಸಿಂಹ-ಶ್ವಾಪದಾದಿ ಮೃಗಜಾತಿಗಳು, ವಿಷ ಮಯ ವೃಕ್ಷಗಳು ಕಂಟಕಮಯ ಲತೆಗಳು ಮೊದಲಾದ ದೋಷಗಳು ಐತಿಹಾಸಿಕ ದೃಷ್ಟಿಗೆ ಕಾಣುವವು.

ರಾ. ರಾಜವಾಡೆಯವರನ್ನು ಅಭಿಮಾನವನ್ನು ಮರಾಟಶಾಹಿಯ ವಿಷಯಕ್ಕೆ ತಳೆಯುವ ಜನರು ಬಹುತರ ದೊರೆಯಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ. ಹೀಗಿದ್ದು, ಅವರೂ ಸಹ ಮೂರ ನೆಯ ಖಂಡದ ಪ್ರಸ್ತಾವನೆಯಲ್ಲಿ ಕೆಳಗಿನಂತೆ ಉದ್ಧಾರ ತೆಗೆದಿರುವರು.

“೧೭೬೩ರಿಂದ ೧೮೧೮ ರ ವರೆಗೆ ಬಾಜೀರಾಯನ ಆಳಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಬಂಡಾಯ, ಪರಸ್ಪರ ಮತ್ಸರ, ದೇಶದ್ರೋಹ, ಯಾದವಿ, ಭ್ರಷ್ಟಾಚಾರ ಮೊದಲಾದವುಗಳು ನಡೆದು, ಕೊನೆಗೆ ಭರತಖಂಡದೊಳಗಿನ ಮರಾಟರ ಆಧಿಕಾರವು ನಷ್ಟವಾಗುವ ಹೊತ್ತು ಬಂತು. ದುಷ್ಟನೂ ಭ್ರಷ್ಟನೂ ಹೇಡಿಯೂ ಅವಿಶ್ವಾಸಿಯೂ ಕರ್ತೃತ್ವ ಶೂನ್ಯನೂ ಆದ ಬಾಜೀರಾಯನ ವೈಷಮ್ಯವನ್ನು ಎಲ್ಲ ಸರದಾರರೂ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರೆ, ಅವನನ್ನು ಕಿತ್ತೊಗೆದು ಇಲ್ಲವೆ ಅಂಕೆಯಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಮರಾಟರ ಸಂಯುಕ್ತ ಸತ್ತಿ ಯನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಬರುವಂತಿದ್ದಿಲ್ಲವೆಂಬಂತೇನೂ ಇಲ್ಲ. ಶಿಂದೆ ಹೋಳಕರ ಗಾಯಕವಾಡ ಭೋಸಲೆ ಪಟವರ್ಧನ ಮೊದಲಾದ ಸರದಾರರ ಕರ್ತೃತ್ವವು ಸಂ ಯುಕ್ತ ಘಟನೆಯನ್ನು ಎತ್ತಿಹಿಡಿಯಲು ಅಸಮರ್ಥವಾಗಿತ್ತೆಂಬಂತೇನೂ ಇದ್ದಿಲ್ಲ.

ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರದೊಳಗಿನ ಶಿಲೇದಾರರು, ಸುಖವಸ್ತುಜನರು, ಸಾಧುಸಂತರು, ಭಿಕ್ಷುಕ-
ಶಾಸ್ತ್ರೀಗಳು ಎಲ್ಲಿಯೂ ಓಡಿ ಹೋಗಿದ್ದಿಲ್ಲ; ಆದರೆ ಪರಸ್ಪರದಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಾಸವೂ ರಾಷ್ಟ್ರಾಭಿ-
ಮಾನವೂ ಮೊದಲಾದ ರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ನೀತಿವಂತಿಕೆಯ ಘಟಕಗಳು ಎಲ್ಲೆಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ
ಮೃತಪ್ರಾಯವಾದ್ದರಿಂದ ಈ ಸರದಾರರೂ ಶಿಲೇದಾರರೂ ಮುತ್ಸದ್ದಿಗಳೂ ಬಾಜೀ
ರಾಯನು ಬ್ರಹ್ಮಾವರ್ತಕ್ಕೆ ಹೋದದ್ದನ್ನು ಸುಖದಿಂದ ನೋಡಿದರು! ಬ್ರಹ್ಮೇಂದ್ರ
ಸ್ವಾಮಿಗಳು ಹಾಕಿಕೊಟ್ಟ ಚಾಡಿ-ಜಗಳ-ವಿಶಾಸಘಾತ ಇವುಗಳನ್ನು ಎರಡು ತಲೆಗಳ
ವರೆಗೆ ಕಲಿತದ್ದರ ಪರಿಣಾಮವಿದು! ಔರಂಗಜೇಬನ ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ಯಾವ ಮುಂದಾಳು
ಗಳು ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಾರ್ಥವಾಗಿ ಜೀವನನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಲು ಮಾಡಿದರೋ, ಅವರ ಸಂತತಿ
ಯವರೇ ಹಾಗೂ ಅವರ ರಾಷ್ಟ್ರಮೊಳಗಿನ ಮುಂದಾಳುಗಳೇ ಬಾಜೀರಾಯನ ವೇಳೆ
ಯಲ್ಲಿ ತಟಸ್ಥರಾಗಿ ಕುಳಿತರು! ರಾಮದಾಸೀ, ಭಾರ್ಗವರಾಮಿ ಪಾಠಗಳ ಒಗೆ ಹೀಗೆ
ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಪರಿಣಾಮಗಳಾದವು. ೧೭೯೫ರಲ್ಲಿ ನಾನಾಫಡಣವೀಸನ ಅಳಿಕೆಯಲ್ಲಿದ್ದ
ಬಂಧರ ಮಂವಿರವು ಮುಂದೆ ಹತ್ತಿಂಟು ವರ್ಷಗಳಲ್ಲೇ ಈ ಬಗೆಯಾಗಿ ಮುರಕಳಿಗೆ
ಬಂದದ್ದು ಎಷ್ಟೋ ಜನರಿಗೆ ಅಶ್ಚರ್ಯವಾಗುವದು; ಆದರೆ ಈ ರಾಷ್ಟ್ರದ ರಾಷ್ಟ್ರೀಯ
ನೀತಿವಂತಿಕೆಯು ಬ್ರಹ್ಮೇಂದ್ರಸ್ವಾಮಿಗಳಿಂದ ಎರಡು-ಮೂರು ತಲೆಗಳ ವರೆಗೆ ಅವನತಿ
ಹೊಂದುತ್ತ ಹೋಗಿ, ಅದು ಬಾಜೀರಾಯನ ಅಳಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಪೂರಾ ನಾಶವಾಗಿ ಹೋಯಿ-
ತೆಂಬದನ್ನು ಲಕ್ಷ್ಯಕ್ಕೆ ತಂದರೆ ಅಶ್ಚರ್ಯಪಡುವ ಕಾರಣವೇ ಶುಳಿಯುವದಿಲ್ಲ. ನಾನಾ
ಫಡಣವೀಸನ ಅಳಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಮಹದಾಜಿ ಶಿವೆ, ತುಕೋಜಿ ಹೋರಕರ, ಫತ್ತೇಸಿಂಗ
ಗಾಯಕವಾಡ, ಭೋಸಲೆ, ಪಟವರ್ಧನ ಮೊದಲಾದ ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ
ದೊಳಗಿನ ಸರದಾರರು ಸಂಯುಕ್ತ ಸತ್ತಿಯನ್ನು ಮನ್ನಿಸದೆ ಪರರಾಷ್ಟ್ರದೊಡನೆ
ಒಪ್ಪಂದ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಅಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಿದರು; ಮತ್ತೆ ಸಂಯುಕ್ತ ಸತ್ತಿಯ ಬಹು
ತಮಾದ ಶಕಲಗಳನ್ನು ಮುರಿದುಬಿಟ್ಟರು. ನಾನಾಫಡಣವೀಸನಂಥ ನೀತಿವಂತ
ಮುತ್ಸದ್ದಿಯ ವರ್ಚಸ್ಸು ನಾಶವಾದ ಮೇಲೆ ಈ ಅನೀತಿವಂತಿಕೆಯು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಅನಿ-
ಯಂತ್ರಿತವ ಯಿತು. ಬ್ರಹ್ಮೇಂದ್ರಸ್ವಾಮಿಗಳು ಹೆಚ್ಚಿದ ಅಗಿಯು ವೃಕ್ಷವಾಗಿ, ಅದರ
ಕಟುಫಲಗಳು ಫಲಿಸತೊಡಗಿದವು!” ರಾಜವಾಡೆಯವರ ಬರೆವಣಿಗೆಯನ್ನು ನೋಡಿ-
ದರೆ ಮರಾಟಶಾಹಿಯ ಕಟ್ಟುಭಿಮಾನಿಗಳೂ ಸಹ ಐತಿಹಾಸಿಕ ದೃಷ್ಟಿಯನ್ನಂಗೀಕರ-
ಿಸಿದ ಮೇಲೆ ಹೇಗೆ ಕಠೋರತನದಿಂದ ಅನ್ನ ಬೇಕಾಗುವದೆಂಬದು ಕಂಡುಬರುವದು.

ನಾವು ಹಳೆಯ ಮರಾಟಶಾಹಿಯ ನೆನಪು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರೂ ಅದನ್ನು ಮತ್ತೆ
ಪ್ರಾಣಪ್ರತಿಷ್ಠೆಗೊಳಿಸಲು ಇಚ್ಛಿಸುವೆಂಬಂತೇನೂ ಇಲ್ಲ. ಅದನ್ನು ಜೀವಂತಗೊಳಿ-
ಸುವ ಶಕ್ತಿಯಾದರೂ ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಇರುವದೆಲ್ಲಿ? ಮರಾಟ ಪಾತಶಾಹಿಯನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವ
ಸಾಮರ್ಥ್ಯವು ಆ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಆಗಿನ ಜನರಲ್ಲಿ ಇಂದಿಗಂತಲೂ ನೂರು ಪಟ್ಟು
ಹೆಚ್ಚಿಗೆ ಇತ್ತು. ಕಾರ್ಯದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಆಗಿನ ಜನರಿಗಿಂತ ನಮ್ಮ ಸ್ಥಿತಿಯು
ನೂರು ಪಾಲು ಕೆಳಗೆ ಬಂದಿದೆ!

ಮರಾಟರು ತಮ್ಮ ಹಳೇ ಹೆಸರಿನ ಅಭಿಮಾನವನ್ನು ಹಿಂದೂ ಮರೆಯುವದಿಲ್ಲ; ಆದರೆ ಹೊಸ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಮರೆಯುವಂಥ ಮೂಢರೂ ಅವರಿಲ್ಲ. ಇಡೀ ಹಿಂದು ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಅವರ ಲೌಕಿಕವಿರುವದಕ್ಕೆ ಅವರ ದೇಶಾಭಿಮಾನದಷ್ಟೇ ಸಮಯೋಚಿತವೂ ಕಾರಣವಾಗಿದೆ. ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ದಿಲ್ಲಿಯ ಕಡೆಗೆ ಮರಾಟರು ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದಂತೆ ಈಗಲೂ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಆಗಲೂ ಈಗಲೂ ರಾಜಕೀಯ ಮಹತ್ವಾಕಾಂಕ್ಷೆಯೇ ಅವರ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯಾಗಿದೆ. ಆಗ ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರವಷ್ಟೇ ತಮ್ಮ ದೇಶವೆಂದು ತಿಳಿದಿದ್ದರೆ, ಈಗ ಇಡೀ ಹಿಂದುಸ್ಥಾನವೇ ತಮ್ಮ ದೇಶವೆಂದು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವಂಥ ವಿಶಾಲ ದೃಷ್ಟಿಯು ಅವರಲ್ಲುಂಟಾಗಿದೆ. ಮೊದಲು ಮರಾಟರ ದ್ವೇಷ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದವರು ಈಗ ಅವರೊಡನೆ ಸ್ನೇಹದಿಂದ ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಕಲಕತ್ತೆಯೊಳಗಿನ 'ಮರಾಟರ ಕಂದಕವು' ಇನ್ನೂ ಇರುವದು. ಅದನ್ನು ಮರಾಟರೂ ಬಂಗಾಲಿಗಳೂ ಇನ್ನೂ ಮರೆತಿರುವದಿಲ್ಲ. ಯಾವ ಸಂಗತಿಯು ಮರಾಟರ ಅಪಕೀರ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗಿತ್ತೋ ಅದೇ ಈಗ ಸುಕೀರ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗಿದೆ. ತೊಟ್ಟಲೊಳಗಿನ ಅರ್ಭಕರನ್ನು ಹೆದರಿಸುವ ಸಾಧನವೆಂದು ಯಾವ ಹೆಸರಿನ ಉಪಯೋಗ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರೋ, ಅದನ್ನು ಈಗ ಬಂಗಾಲದೊಳಗಿನ ತರುಣರೂ ಪ್ರೌಢರೂ ವೃದ್ಧರೂ ಪ್ರೇಮ ಕಾತುಕಗಳಿಂದ ಅದರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಅಭಿಮಾನ ವಿಷಯವು ಹೆಚ್ಚಾದಂತೆ ಸ್ವಂತದ ಅಭಿಮಾನವಾದರೂ ವಿಸ್ತೃತವಾಗುವದು. ಮರಾಟರಿಗೆ 'ಮರಾಟರು' ಎಂಬ ಹೆಸರು ಯಾವಾಗಲಾದರೂ ಪ್ರಿಯವಾಗಿದ್ದರೂ, 'ಹಿಂದು ವಾಸಿ' ಎಂಬ ಹೆಸರು ಈಗ ಅವರಿಗೆ 'ಮರಾಟ' ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಸೇರತೊಡಗಿದೆ. ಸ್ವಾಚ್ಛ ಜನರಿಗೆ ಸ್ವಾಚ್ಛ ಹೆಸರಿನ ಅಭಿಮಾನವು ಬಹಳ ವಿದ್ವತ್ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಒಂದು ದಿವಸ, ಅಂದರೆ ಸೇಂಟೆ ಅಂಡ್ರ್ಯೂಜ ಸಾಧುವಿನ ಪುಣ್ಯತಿಥಿಯ ದಿವಸ ಅವರು ತಮ್ಮ ಸ್ವಾಚ್ಛ ಹೆಸರಿನ ಜಯಘೋಷ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಉಳಿದ ಮೂರುನೂರಾರವರತ್ತೂ ದಿವಸ ಅವರು ಇಂಗ್ಲಿಷರೊಡನೆ ಇಂಗ್ಲಿಷರೆಂದೆ ನಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಿಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧರಿರುತ್ತಾರೆ. ಮರಾಟರ ಸಂಬಂಧದಲ್ಲಾದರೂ ಕೆಲವು ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಹೀಗೆಯೇ ಸ್ಥಿತ್ಯಂತರವಾಗಿದೆ. ಇಡೀ ಹಿಂದುಸ್ಥಾನವೇ ಸ್ವದೇಶವಾದಾಗ ಮರಾಟರೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುವದಕ್ಕಿಂತ ಹಿಂದುಗಳೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುವದರಲ್ಲಿಯೇ ಅವರಿಗೆ ಹೆಚ್ಚಿನ ಅಭಿಮಾನವೆನಿಸುವದು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವು. ಮೊದಲು ಮರಾಟರು ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ ವಿಜಯಗಳಾಗುತ್ತಿದ್ದರೆ; ಈಗ ಅವರು ಶಾಂತತೆಯೊಳಗಿನ ವಿಜಯಹೊಂದುತ್ತಿರುವರು. ಮುಂದೆ ಅವರ ವಿಜಯವು ಯಾವುದರಲ್ಲಿರುವದೆಂಬದು ದೇವಾ, ನಿನಗೇ ಗೊತ್ತು!

ಸಂಪೂರ್ಣ .

ಮುದ್ರಕರು: — ಫಿ. ಪ. ಕಾಳೆ, ಶ್ರೀ ಶೇಷಾಚಲ ಪ್ರೆಸ್, ಆನಂದವನ (ಅಗಡಿ)

